

Universitat Ramon Llull

TESI DOCTORAL

Títol **La batalla de la persuasió durant la Guerra Civil. El cas del Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya (1936-1939)**

Realitzada per **Ester Boquera Diago**

en el Centre **Facultat de Comunicació i Relacions Internacionals Blanquerna**

i en el Departament **de Comunicació**

Dirigida per **Dr. Enric Marín Otto**

Tutoritzada per **Dr. Jordi Busquet Duran**

*C. Claravall, 1-3
08022 Barcelona
Tel. 936 022 200
Fax 936 022 249
E-mail: urisc@sec.url.es
www.url.es*

Universitat Ramon Llull
Facultat de Comunicació i Relacions Internacionals Blanquerna

**La batalla de la persuasió durant la Guerra Civil.
El cas del Comissariat de Propaganda
de la Generalitat de Catalunya (1936-1939)**

Ester Boquera Diago

Tesi doctoral dirigida pel Dr. Enric Marín Otto

Tutor: Dr. Jordi Busquet Duran

Índex

INTRODUCCIÓ	19
--------------------	----

PART I. MARC CONCEPTUAL: LA PROPAGANDA I ELS CONCEPTES AFINS

1. La propaganda i els seus orígens	33
1.1. Propaganda de la fe, fe en la propaganda: els inicis	33
1.2 Revisió analítica de les definicions del concepte <i>propaganda</i>	35
1.2.1 Naturalesa	36
1.2.2 Objectius	38
1.2.3 Emissor	43
1.2.4 Receptor	44
1.2.5 Caràcter planificat o espontani	47
1.2.6 Missatge	49
1.2.7 Canals de transmissió	50
2. Relació de la <i>propaganda</i> amb conceptes tangencials	53
2.1 Propaganda i persuasió	53
2.2 Propaganda, informació i desinformació	57
2.3 Contrapropaganda	59
2.4 Propaganda i publicitat	60
2.5 Propaganda i relacions públiques	69
3. Conclusions de la primera part de l'estudi	79

**PART II. MARC HISTÒRICO-PERSUASIU:
DES DEL NAIXEMENT DE LA *PROPAGANDA CIENTÍFICA* FINS EL
FINAL DE LA GUERRA CIVIL ESPANYOLA (1914-1939)**

4. La propaganda durant la Gran Guerra i el període d'entreguerres (1914-1939)	87
4.1 La Primera Guerra Mundial (1914-1918) i el naixement de la <i>propaganda científica</i> : de l'art a la tècnica	88
4.2 La propaganda dels països bel·ligerants a la Gran Guerra: la propaganda d'Estat	93
4.2.1 Gran Bretanya	96
4.2.2 Estats Units	102
4.2.3 Alemanya	104
4.2.4 Altres països bel·ligerants	106
4.3 La propaganda durant el període d'entreguerres (1918-1939)	108
4.3.1 El model liberal	108
4.3.2 El model totalitari	110
5. La publicitat <i>científica</i> i <i>racional</i> a Catalunya (1915-1936)	115
5.1 El caldo de cultiu: la gènesi de la societat de comunicació de masses catalana	115
5.2 El pensament publicitari català del primer terç del segle XX	122
5.2.1 La tecnificació de la publicitat	122
5.2.2 Tècniques i mitjans	129
6. La propaganda durant la Guerra Civil espanyola (1936-1939)	135
6.1 La propaganda al bàndol republicà: “lleials” contra “insurgents”	135
6.1.1 Organització	135
6.1.2 Destinataris i temes	137
6.1.3 Canals de transmissió	139
6.2 La propaganda al bàndol franquista: “rojos” contra “nacionals”	141
6.2.1 Organització	141
6.2.2 Destinataris i temes	143
6.2.3 Canals de transmissió	145
7. Conclusions de la segona part de l'estudi	147

PART III. L'ACTIVITAT PERSUASIVA DEL COMISSARIAT DE PROPAGANDA DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA (1936-1939)

8. La gestació del Comissariat de Propaganda (juliol - setembre 1936)

8.1 Context històric	153
8.2. El panorama comunicatiu a Catalunya	155
8.2.1 La ràdio: comença la batalla de les ones	155
8.2.2 La premsa d'una i altra banda: els diaris i els gabinets d'informació i propaganda	161
8.2.3 El cinema: l'espectacle de les socialitzacions	168
8.2.4 El cartellisme: l'art de l'espontaneïtat	172
8.3 L'experiència propagandística de Jaume Miravittles al Comitè Central de Milícies Antifeixistes de Catalunya	177

PRIMERA ETAPA: OCTUBRE 1936 – ABRIL 1937

9. La creació i organització inicial del Comissariat de Propaganda (octubre 1936 - gener 1937)

9.1 Context històric	189
9.2. Organització i recursos humans i econòmics del Comissariat de Propaganda	192
9.2.1 La formació i presentació oficial del Comissariat de Propaganda	192
9.2.2 Estructura i “equip del Comissariat”	199
9.2.2.1 Premsa i ràdio	207
9.2.2.2 Edicions	209
9.2.2.3 Exposicions i manifestacions exteriors	210
9.2.2.4 Cinema	211
9.2.2.5 Administració i habilitació	214
9.2.3 Recursos econòmics	222
9.3 Les relacions inicials amb el Ministeri de Propaganda republicà	225

10. Activitats durant el període d'organització i impuls del Comissariat de Propaganda (octubre 1936 - gener 1937)

10.1 Les primeres activitats a la rera guarda catalana	229
10.1.1 Els festivals benèfics, d'homenatge i mítings	229
10.1.2 La propaganda per a dones i infants	236

10.1.3 Les publicacions per a la reraguarda	238
10.1.3.1 Funció pseudoinformativa	240
10.1.3.2 Funció d'auscultació	245
10.1.3.3 Funció moralitzadora	245
10.1.3.4 Funció mobilitzadora	247
10.1.3.5 Funció educativa	250
10.1.3.6 Funció polític-propagandística	251
10.1.3.7 Autopromoció	254
10.1.4 Els inicis de Laya Films	255
10.1.5 Altres activitats a la reraguarda catalana	260
10.2 Les primeres activitats amb repercussions internacionals	262
10.2.1 Les delegacions estrangeres del Comissariat	262
10.2.1.1 La delegació a París	264
10.2.1.2 La delegació a Londres	274
10.2.1.3 La delegació a Brussel·les	278
10.2.1.4 La delegació a Estocolm	281
10.2.2 Les gires artístiques de la Cobla Barcelona	283
10.2.3 La recepció de corresponsals i el 'turisme de guerra'	287
10.2.4 El <i>Foyer</i> Francès	297
10.2.5 Les publicacions per a l'exterior	298
10.2.5.1 Funció pseudoinformativa	299
10.2.5.2 Funció moralitzadora	305
10.2.5.3 Funció mobilitzadora	306
10.2.5.4 Funció polític-propagandística	306
10.2.6 Laya Films al món	310
10.3 Actuacions al front i a la resta de la zona republicana	311
10.3.1 Accions generals al front	311
10.3.2 La primera gran campanya: l'atac i la defensa de Madrid	316
10.3.2.1 Propaganda d'atrocitats	317
10.3.2.2 L'aportació catalana a la guerra	324

11. La consolidació del Comissariat de Propaganda (febrer - abril 1937)	
11.1 Context històric	329
11.2 Activitat a la reraguarda catalana	331
11.2.1 Dels festivals recaptatoris als actes culturals i d'homenatge	331
11.2.2 <i>Set mesos de guerra</i> , el tret de sortida a les exposicions	334
11.2.3 'El més petit de tots', de mascota a símbol	337
11.2.4 La campanya de desarmament de la reraguarda	340
11.2.5 Els canvis a Laya Films	345
11.2.6 Els llibres del Comissariat i les publicacions periòdiques	348
11.2.6.1 Funció pseudoinformativa	349
11.2.6.2 Funció polític-propagandística	350
11.2.6.3 Funció mobilitzadora	353
11.2.6.4 Autopromoció	354
11.3 Potenciació del front internacional	357
11.3.1 La gestió de líders d'opinió	357
11.3.1.1 Representants polítics	358
11.3.1.2 Representants artístics i intel·lectuals	364
11.3.1.3 Activistes sanitaris	367
11.3.1.4 Periodistes	367
11.3.1.5 Representants religiosos	371
11.3.2 Les publicacions per al món	372
11.3.2.1 Funció pseudoinformativa	372
11.3.2.2 Funció polític-propagandística	376
11.3.3 La propaganda del Comissariat a Europa	378
11.3.3.1 Actuacions generals	378
11.3.3.2 L'exposició d'art medieval català a París	381
11.3.3.3 Les activitats del <i>Foyer</i> francès	386
11.3.3.4 La segona gira de la Cobla Barcelona	388
11.3.4 La propaganda del Comissariat a l'altra banda de l'Atlàntic	390
11.4 Accions al front de guerra i a la resta de la zona republicana	391
11.4.1 Actuacions generals al front	391
11.4.2 Actuacions adreçades a la resta de l'àrea republicana	395
11.4.3 La Setmana d'Ajut a Madrid: la campanya permanent de solidaritat catalano-madrilenya	396

SEGONA ETAPA: MAIG 1937 – MARÇ 1938

12. La propaganda del Comissariat a partir dels Fets de Maig (maig – octubre 1937)

12.1 Context històric	401
12.2 Conseqüències generals dels Fets de Maig en la propaganda del Comissariat	406
12.3 L'activitat a la reraguarda catalana després d'un any de guerra	409
12.3.1 Els homenatges i els actes culturals	409
12.3.2 Tret de sortida oficial del Casal de la Cultura	416
12.3.3 Les exposicions i la sensibilitat per l'esperanto	421
12.3.4 La propaganda femenina	423
12.3.5 La propaganda religiosa	426
12.3.6 Laya Films	428
12.3.7 Altres actuacions del comissari de propaganda	429
12.3.8 La Fira del Llibre i les novetats editorials del Comissariat	430
12.3.8.1 Funció moralitzadora	432
12.3.8.2 Funció pseudoinformativa	434
12.3.8.3 Funció polític-propagandística	435
12.3.8.4 Funció educativa	439
12.3.8.5 Funció divulgativa	439
12.3.8.6 Funció mobilitzadora	440
12.3.8.7 Funció d'auscultació	440
12.3.8.8 Autopromoció	441
12.4 Les actuacions a nivell internacional	444
12.4.1 Canvis a les delegacions estrangeres	444
12.4.2 Actuacions generals a Europa	445
12.4.3 El Comissariat a l'Exposició Internacional de París	449
12.4.4 La propaganda per a Amèrica	457
12.4.5 Gestió de visites i relació amb líders d'opinió i intel·lectuals	461
12.4.5.1 Representants polítics	462
12.4.5.2 Activistes	464
12.4.5.3 Periodistes	465
12.4.5.4 Intel·lectuals	466
12.4.6 Les publicacions per al món	468
12.4.6.1 Funció pseudoinformativa	469

12.4.6.2	Funció político-propagandística	471
12.4.6.3	Funció moralitzadora	472
12.4.6.4	Funció educativa	473
12.4.6.5	Autopromoció	474
12.5	Actuacions per als combatents i la resta del territori republicà	475
12.5.1	El viatge de Companys al front d'Aragó	476
12.5.2	La insígnia <i>Catalunya</i>	478
12.5.3	Altres actuacions relacionades amb el front	479
12.5.4.	La delegació a Madrid i el front del Centre	480
13. La propaganda del Comissariat a partir de l'establiment del govern de la República a Barcelona (novembre 1937 - març 1938)		
13.1	Context històric	483
13.2	Activitat a la reraguarda catalana	485
13.2.1	La propaganda infantil	485
13.2.2	La propaganda femenina	488
13.2.3	Les exposicions	489
13.2.4	Activitats al Casal de la Cultura	492
13.2.5	La insígnia <i>Per Catalunya</i>	494
13.2.6	Altres actes del Comissariat	496
13.2.7	Les publicacions per a la reraguarda	497
13.2.7.1	Funció moralitzadora	497
13.2.7.2	Funció d'auscultació	498
13.2.7.3	Funció pseudoinformativa	498
13.2.7.4	Funció político-propagandística	499
13.2.7.5	Autopromoció	502
13.3	El front internacional	504
13.3.1	Actuacions generals de les delegacions del Comissariat	504
13.3.2	Arribada de la Cobla Barcelona	506
13.3.3	La propaganda al voltant dels bombardeigs	506
13.3.4.	La propaganda transatlàntica	511
13.3.5	La gestió de visites	515
13.3.5.1	Representants polítics	515
13.3.5.2	Periodistes	516

13.3.5.3 Altres	517
13.3.6 Les publicacions per al món	518
13.3.6.1 Funció pseudoinformativa	518
13.3.6.2 Funció político-propagandística	519
13.4 La batalla per l'opinió pública madrilenya i els combatents	521
13.4.1 Campanya de prestigi català davant de Madrid	521
13.4.1.1 Expedició cultural catalana a Madrid	522
13.4.1.2 Exposició <i>Dieciséis meses de guerra</i>	526
13.4.1.3 Visita a la redacció de <i>La Libertad</i>	526
13.4.1.4 Festival artístic al Palau de la Generalitat	527
13.4.1.5 Articles a la premsa	527
13.4.1.6 Altres accions de propaganda paral·leles	528
13.4.1.7 La Llar del Combatent Català	530
13.4.2 Altres accions per als combatents	531

TERCERA ETAPA: ABRIL 1938 – ABRIL 1939

14. La “militarització” del Comissariat de Propaganda amb l'arribada del front a Catalunya (abril - novembre 1938)

14.1 Context històric	535
14.2 Actes per als combatents i el front	537
14.2.1 La “militarització” del Comissariat de Propaganda	537
14.2.2 Actes i homenatges al front català	538
14.2.3 El cas dels brigadistes internacionals	542
14.2.4 Actuacions al front del Centre	545
14.2.5 Serveis adreçats als combatents	547
14.3 La cara amable de la reraguarda catalana: els homenatges, els festivals i les publicacions	548
14.3.1 Els homenatges de caire patriòtic i la celebració d'efemèrides	548
14.3.2 La participació en festivals diversos	551
14.3.3 Activitat del Casal de la Cultura	553
14.3.4 La Diada del Llibre i les publicacions del Comissariat	555
14.3.4.1 Funció político-propagandística	556
14.3.4.2 Funció divulgativa	564

14.3.4.3	Funció pseudoinformativa	566
14.3.4.4	Funció moralitzadora	566
14.3.4.5	Autopromoció	567
14.4	Els darrers esforços a nivell internacional	569
14.4.1	La propaganda del Comissariat a Europa	569
14.4.1.1	Els canvis a les delegacions internacionals	569
14.4.1.2	Exposició ambulat	572
14.4.1.3	La gira d'una "ambaixada artística" per Europa	573
14.4.1.4	<i>Le martyre de la Catalogne</i> : un "crit tràgic al món civilitzat"	574
14.4.2	La propaganda del Comissariat per a Amèrica	576
14.4.3	La recepció de visites a Catalunya	577
14.4.3.1	Representants polítics	578
14.4.3.2	Activistes	579
14.4.3.3	Periodistes	579
14.4.3.4	Representants artístics i culturals	580
14.4.3.5	Altres	581
14.4.4	Les publicacions per al món	582
14.4.4.1	Funció pseudoinformativa	582
14.4.4.2	Funció político-propagandística	584
14.4.4.3	Funció divulgativa	585
15.	Els últims esforços del Comissariat de Propaganda (desembre 1938 – abril 1939)	
15.1	Context històric	587
15.2	Els darrers actes a la reraguarda	588
15.2.1	Celebracions i conferències	588
15.2.2	L'activitat del Casal de la Cultura	591
15.3	Les últimes accions per al públic estranger	592
15.3.1	Les delegacions internacionals del Comissariat	592
15.3.2	La gestió de les darreres visites	593
15.3.3	Finalitzen les publicacions periòdiques	593
15.4	La reorganització del Comissariat durant la retirada	593
15.5	L'entrada dels franquistes a Barcelona i les reminiscències del Comissariat	597

CONCLUSIONS GENERALS: CAP A LA DEFINICIÓ DEL MODEL PERSUASIU DEL COMISSARIAT DE PROPAGANDA

A. Context	601
B. Etapes comunicativo-persuasives del Comissariat de Propaganda	603
B1. Primera etapa: arrencada i definició del model persuasiu del Comissariat (octubre 1936 - abril 1937)	603
Conclusions sobre l'emissor	607
Conclusions sobre els receptors i els objectius	608
Conclusions sobre els temes i els missatges	612
Conclusions sobre els canals	617
B2. Segona etapa: accent en la solidaritat i identitat catalana (maig 1937 – març 1938)	622
Conclusions sobre l'emissor	622
Conclusions sobre els receptors i els objectius	624
Conclusions sobre els temes i els missatges	625
Conclusions sobre els canals	627
B3. Tercera etapa: la “militarització” del Comissariat (abril 1938 – abril 1939)	629
Conclusions sobre els receptors i els objectius	630
Conclusions sobre l'emissor	631
Conclusions sobre els temes i els missatges	632
Conclusions sobre els canals	633
C. Els darrers dies del Comissariat de Propaganda	636
D. Epíleg	637

FONTS DOCUMENTALS I BIBLIOGRAFIA

a) Arxius i biblioteques visitats	641
b) Altres arxius consultats	642
c) Entrevistes personals i converses	642
d) Publicacions periòdiques	643
e) Publicacions periòdiques editades pel Comissariat de Propaganda o per algun dels organismes que en depenien	644
f) Articles que no pertanyen a les publicacions periòdiques anteriors	

o als anys consultats	645
g) Llibres publicats pel Comissariat de Propaganda, per algun dels seus organismes o segells editorials	648
h) Cartells editats pel Comissariat de Propaganda	656
i) Altres documents editats pel Comissariat de Propaganda o per alguna de les seves editorials	661
j) Filmografia i videografia	664
k) Material gràfic general	664
l) Bibliografia general	665
ANNEXOS	685
Annex 1: Compilació de definicions del terme <i>propaganda</i>	
Annex 2: Gràfic del <i>Pla de Campanya Publicitaria</i> [sic] <i>per a la formació d'una psicosis instauradora de la Nova Ibèria</i>	
Annex 3: Distribució de les seccions del Comissariat de Propaganda a l'edifici central de Barcelona	
Annex 4: Opuscle editat pels treballadors del Comissariat de Propaganda	
Annex 5: Crèdits extraordinaris destinats al Comissariat de Propaganda publicats al DOGC	
Annex 6: Desplegable editat pel Comissariat de Propaganda	
Annex 7: Fotografia d'una promoció al carrer de la pel·lícula <i>Els Marins del Cronstadt</i>	
Annex 8: Mòbil editat pel Comissariat de Propaganda	
Annex 9: Diorama editat pel Comissariat de Propaganda	
Annex 10: Fulletó editat pel Comissariat de Propaganda	

“En la guerra i en la pau, la propaganda és un instrument indispensable a la vida dels Estats. Vetlla pel seu decòrum, expandeix les seves valors espirituals, obre camins a la seva producció, al seu comerç, dóna sentit a l’expressió totalitària dels països, la difon, l’encarrila. No hi ha un Estat modern que no atorgui una consideració de primer ordre a la missió de la Propaganda. Més ben dit: la importància d’un Estat, es dedueix, sovint, per l’eficàcia d’aquesta organització propagadora”

Jaume Miravittles, 1937

Introducció

En una visita a la biblioteca del Departament de la Presidència de la Generalitat de Catalunya, destinada als treballadors acabats d'arribar l'any 2004, em van cridar l'atenció uns volums custodiats curiosament en una vitrina, guardats sota pany i clau. Eren alguns dels llibres editats pel seu organisme persuasiu durant la Guerra Civil: el Comissariat de Propaganda. Em vaig començar a interessar per aquell departament desconegut per mi fins aleshores, però la meua sorpresa va ser la manca d'un estudi aprofundit sobre aquell tema.

Fins fa uns anys, se'n sabia poc del Comissariat en comparació al volum de la seva activitat, que apuntava ser ingent, o se'n sabia però a nivell superficial. Les dues primeres monografies que se li van dedicar íntegrament es van publicar el 2006, coincidint amb el centenari del naixement de Jaume Miravittles i Navarra, que va estar-ne al capdavant durant tot el conflicte bèl·lic.

El primer volum, *Guerra i propaganda. Fotografies del Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya (1936-1939)*,¹ recull una selecció d'imatges pertanyents a aquest òrgan de propaganda, conservades a l'Arxiu Nacional de Catalunya, i inclou un text introductori sobre l'activitat del Comissariat a càrrec dels historiadors Josep M. Solé i Sabaté i Joan Villarroya.

El segon volum, *La revolució del bon gust. Jaume Miravittles i el Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya (1936-1939)*,² constitueix la primera recerca a fons d'aquest organisme. Un equip d'investigadors –entre els quals es trobava l'autora d'aquesta tesi-, va portar a terme una tasca de recerca i d'interpretació, tant pel que fa a diferents aspectes de l'activitat del Comissariat, com a la biografia i la faceta periodística i assagística del comissari de propaganda.

Prèviament a aquests volums més actuals, a principis dels setanta, el periodista Antoni Ribas –aleshores estudiant de l'Escola de Periodisme de l'Església de Barcelona- va elaborar un treball de recerca basat en la tasca del Comissariat titulat *Los medios de comunicación social utilizados en una experiencia de propaganda*.³ Amb les eines amb què un investigador

---

¹ *Guerra i propaganda: fotografies del Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya (1936-1939)*. Textos de Josep M. Solé i Sabaté i Joan Villarroya. Selecció de textos històrics i fotografies a càrrec de Merche Fernández Sagrera. Barcelona: Viena, 2006.

² PASCUET, R.; PUJOL, E. [dirs.] *La revolució del bon gust: Jaume Miravittles i el Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya (1936-1939)*. Barcelona: Arxiu Nacional de Catalunya: Viena: Ajuntament de Figueres, 2006.

³ RIBAS, A. *Los medios de comunicación social utilizados en una experiencia de propaganda*. [Treball de recerca inèdit]. Barcelona: Escola de Periodisme de l'Església, 1973.

a Catalunya podia comptar l'any 1973 per analitzar un tema relacionat amb la Guerra Civil, Ribas va elaborar aquesta primera aproximació a la tasca global del Comissariat.

Per la resta, l'organisme encapçalat per Miravittles ha rebut atenció en capítols de monografies o obres col·lectives dedicades a aspectes culturals, polítics o socials del conflicte i, habitualment, fent èmfasi en alguna faceta concreta del Comissariat.⁴ També ha estat esmentat en textos sobre la trajectòria vital de Miravittles o ha estat tractat fonamentalment des del punt de vista del seu comissari.⁵

L'explicació més valuosa, tanmateix, hauria estat la del mateix Miravittles i la de les persones que van treballar amb ell en aquella època tan convulsa. El testimoni oral del comissari de propaganda sobre la seva vivència de la guerra va ser recollit en forma de llibre i de pel·lícula els anys 60 i 70,⁶ però malauradament, hi manquen referències al Comissariat.

Agraïm a Antoni Ribas que ens facilités la consulta íntegra del treball.

⁴ Vegeu, entre altres: POBLET, F. "El Comissariat de Propaganda: l'aparell propagandístic del Govern català ideat i dirigit per Jaume Miravittles". A: SOLÉ I SABATÉ, J. M.; VILLARROYA, J. [dirs.] *Catalunya durant la Guerra Civil dia a dia*. Vol. 7. *Les forces polítiques i sindicals: el Comissariat de Propaganda*. Barcelona: Edicions 62: La Vanguardia, 2006, p. 98-109.; TRESSERRAS, J. M. "La propaganda de guerra". A: RAGUER, H. [dir.] *Història: política, societat i cultura dels Països Catalans*. Vol. 9. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1999, p. 330-331.; UCELAY-DA CAL, E. "Renau, Miravittles i Ors: tres propagandistes". A: RAGUER, H. [dir.] *Història: política, societat i cultura dels Països Catalans*. Vol. 9. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1999, p. 354-355.; CRUSELLS, M. "El cinema com a propaganda". A: RAGUER, H. [dir.] *Història: política, societat i cultura dels Països Catalans*. Vol. 9. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1999, p. 370-371.; CAMPILLO, M. *Escriptors catalans i compromís antifeixista (1936-1939)*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes – Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994. (Textos i Estudis de Cultura Catalana; 35); CUGUERÓ, M. C.; BOADA, M. T.; ALLUÉ, V. *El Servei de Biblioteques del Front 1936-1939*. Barcelona: Diputació de Barcelona; Escola Universitària Jordi Rubió i Balaguer de Biblioteconomia i Documentació, 1995. (Quaderns de Treball, 14); CASTELLS, V. *Nacionalisme català i guerra civil a Catalunya (1936-1939)*. Barcelona: Rafael Dalmau, 2002.; MIR, G. *Aturar la guerra: les gestions secretes de Lluís Companys davant el Govern britànic*. Barcelona: Proa, 2006.; SOLÉ SABATÉ, J. M. [dir.] *La guerra civil a Catalunya (1936-1939)*. Vol. 3. *Catalunya, centre neuràlgic de la guerra*. Barcelona: Edicions 62, 2004, p. 130, 238-240, 243, 246 i 249.; UCELAY-DA CAL, E. *La Catalunya populista: imatge, cultura i política en l'etapa republicana (1931-1939)*. Barcelona: La Magrana, 1982.; TERMES, J. "De la revolució de setembre a la fi de la guerra civil". A: VILAR, P. [dir.] *Historia de Catalunya*. Vol. 6. *De la revolució de setembre a la fi de la guerra civil*. Barcelona: Edicions 62, 1987.

⁵ BATALLA, R. *Jaume Miravittles i Navarra: intel·lectual, revolucionari i home de govern: els anys joves, 1906-1939*. [Tesi doctoral]. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona. Departament d'Història Moderna i Contemporània, 2010.; PLANELLAS-WITZSCH, M. *El somriure de Catalunya: un retrat biogràfic de Jaume Miravittles*. Barcelona: Duxelm, 2008; MARTÍNEZ FIOL, D. *La sindicació dels funcionaris de la Generalitat de Catalunya (1936-1939)*. [Tesi doctoral]. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona. Departament d'Història Moderna i Contemporània, 2007.; MARTÍNEZ FIOL, D. *Els sindicats de funcionaris de la Generalitat de Catalunya (1931-1939)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2010.; BERNILS, J. M. "Jaume Miravittles, comissari de Propaganda de la Generalitat (1936-1939)". A: *Revista de Girona* (març-abril 1998), núm. 187, p. 38-43.; CASTELLS, V. "Introducció". A: MIRAVITLLES, J. *Catalans a Madrid: impressions de viatge*. Barcelona: Parsifal, 1998, p. 3-6.; PONS, A. "Jaume, Met, Mil Miravittles". A: *Deu daus*. València: Eliseu Climent, 1991, p. 55-69, entre altres.

⁶ CAMINO, J. *La vieja memoria* [pel·lícula], 1977.; PAYNE, R. *The Civil War in Spain*. London: Secker & Warburg, 1962.; FRASER, R. *Recuérdalo tú y recuérdalo a otros: historia oral de la guerra civil española*. Barcelona: Crítica, 2007. Edició original: *Blood of Spain: the experience of Civil War 1936-1939*, 1979. Traducció de Jordi Beltrán.; MAGNUS, H. *El corto verano de la anarquía: vida y muerte de Durruti*. Barcelona: Anagrama, 2002 (2ª ed.) Edició original: *Der kurze Sommer der Anarchie*. Frankfurt, 1972. Traducció de Julio Forcat i Ulrike Hartmann.

Miravittles també va deixar textos escrits sobre determinats aspectes del Comissariat,⁷ però que no són comparables amb la gran quantitat d'històries que s'haurien pogut llegir si hagués arribat a reconstruir de manera completa la seva experiència al capdavant d'aquell organisme en un volum monogràfic.

Un cop acabada la guerra i durant el seu exili a París, el jove Miravittles tenia intenció de plasmar les seves vivències al Comissariat en unes memòries. I ho feia per recomanació del president Companys, segons va deixar escrit en un text inèdit que hem localitzat en el seu arxiu personal:

“Al llegar a París, después de la derrota, el presidente Companys me dijo que sin tardar ya más tratara de recopilar todos mis recuerdos personales de la guerra, que él también lo haría, y que sugeriría a otros para que también lo hicieran. (...) Para hacer mi trabajo más espontáneo y directo, Companys me mandó todas las mañanas a mi pisito (...) al diputado Tauler, que era, además, un excelente taquígrafo.”⁸

Miravittles va publicar part de la seva experiència durant el conflicte bèl·lic l'any 1972 en un volum titulat *Episodis de la Guerra Civil Espanyola*,⁹ però malauradament ben poca cosa s'hi pot llegir sobre el Comissariat de Propaganda. A finals dels setanta, va guanyar el Premi Josep Pla amb el llibre *Gent que he conegut*,¹⁰ on va rescatar algunes anècdotes i passatges relacionats amb la Guerra Civil. De la mateixa manera en llegim als dos següents llibres de la sèrie publicats els anys consecutius –*Més gent que he conegut*¹¹ i *Homes i dones a la meua vida*.¹² Entre tots suposen una primera aproximació a determinats aspectes del Comissariat explicats per boca del seu comissari.

Els dos casos en què la feina del Comissariat s'ha volgut explicar de manera global, és en el text de final de carrera de Ribas i en el capítol de Daniel Venteo al llibre *La Revolució del bon gust*.¹³ Tot i el valor inqüestionable d'aquests dos treballs, hi ha aspectes que encara

---

⁷ Vegeu per exemple: MIRAVITLLES, J. “Carteles de guerra en España”. A: TERMES, J. [ed.] *Carteles de la República y de la Guerra Civil*. Barcelona: Centre d'Estudis d'Història Contemporània. Ed. La Gaya Ciència, 1978, p. 7-15.; MIRAVITLLES, J. “Introducción a la edición castellana”. A: *Bienal de Venecia. Fotografía e información de guerra: España 1936-1939*. Barcelona: Gustavo Gili, 1977, p. 7-16. Edició original: *Spagna: 1936-1939. Fotografia e informazione di guerra*. Venecia: Marsilio Editore, 1976; MIRAVITLLES, J. [Pròleg]. A: CAPARRÓS, J. M. *El cine republicano español: 1931-1939*. Barcelona: Dopesa, 1977, p. 11-17.

⁸ AMTM. Jaume Miravittles. Doc. 20.

⁹ MIRAVITLLES, J. *Episodis de la Guerra Civil Espanyola*. Barcelona: Pòrtic, 1972.

¹⁰ MIRAVITLLES, J. *Gent que he conegut*. Barcelona: Destino, 1980.

¹¹ MIRAVITLLES, J. *Més gent que he conegut*. Barcelona: Destino, 1981.

¹² MIRAVITLLES, J. *Homes i dones a la meua vida*. Barcelona: Destino, 1982.

¹³ VENTEO, D. “Primera notícia general del Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya (1936-1939)”. A: PASCUET, R.; PUJOL, E. [dirs.]. (2006), p. 31-134.

cal desvetllar per poder entendre de manera global com va funcionar aquest organisme persuasiu. Si bé s'ha parlat, sobretot, de l'actuació a la reraguarda, ben poc se sap, per exemple, sobre què va fer al front o en l'àmbit internacional. Els dos textos, a més, exposen la tasca del Comissariat, plantejant-la segons alguns dels seus àmbits d'actuació, és a dir, el cartellisme, les publicacions, les exposicions o el cinema.

En aquest sentit, i per entendre l'evolució de l'organisme de propaganda i l'abast que va tenir, es fa necessària una explicació cronològica de les seves accions, ja que la seva actuació té sentit i pren importància en el context de la guerra i no de manera aïllada. Així doncs, aquesta investigació es proposa reconstruir l'activitat propagandística del Comissariat de manera ordenada en el temps i segons uns punts d'inflexió. Determinats esdeveniments, com els Fets de Maig, la instal·lació del govern de la República a Barcelona o l'arribada del front a Catalunya són claus per entendre algunes de les orientacions que va prendre la seva propaganda. En definitiva, el propòsit de la recerca és arribar a fer una crònica de la tasca de l'òrgan dirigit per Miravittles, el més àmplia i aprofundida possible.

També considerem d'interès una anàlisi des del punt de vista persuasiu. Per tant, aquesta investigació també es proposa analitzar des d'un punt de vista comunicacional les tècniques del Comissariat, els seus objectius, els públics receptors a què s'adreça i l'evolució que pateix com a òrgan emissor. L'objectiu final és arribar a definir els aspectes que caracteritzen el seu model persuasiu. Aquesta recerca no pretén només fer una anàlisi del model propagandístic. També l'ampliarà al camp de la publicitat, partint de la premissa que l'actuació del Comissariat engloba tots dos àmbits.

L'any 1936, quan Josep Tarradellas pregunta a Jaume Miravittles per què vol organitzar i dirigir un organisme de propaganda, el futur comissari li respon que "lo más posible (...) es que los franquistas, estimulados por italianos y alemanes, crearan órganos propagandísticos y lo mismo intentarían los soviéticos con los partidos comunistas de España". Per tant, segons Miravittles, era "necesario, en estas condiciones, que Catalunya disponga de un organismo propio en aquella nueva rama de la acción política".¹⁴

Dins una certa autonomia d'actuació en el terreny de la propaganda de què va gaudir el govern de la Generalitat de Catalunya, aquest òrgan 'propi' i 'necessari', materialitzat en el Comissariat de Propaganda, es va caracteritzar per desenvolupar la propaganda amb un estil particular. En aquest sentit, partim de la hipòtesi que el Comissariat va emprar sovint mitjans i tècniques persuasives basades en la publicitat i d'altres d'inspiració anglosaxona desenvolupades durant la Gran Guerra.

---

¹⁴ MIRAVITLLES, J., (1977), p. 8-9.

Per tal d'assolir els objectius proposats a la tesi i procurar validar la hipòtesi principal, la recerca s'ha dividit en tres parts. La primera part vol fer un aclariment terminològic sobre els conceptes claus que apareixen al títol de la investigació: la comunicació persuasiva i la propaganda. S'analitzen definicions de *propaganda* i les comparacions amb conceptes afins com la informació, la publicitat i les relacions públiques. Específicament, dins l'àmbit de la propaganda s'atura en conceptes com els canals de transmissió, els missatges, els objectius, l'emissor o el receptor. Són aspectes, tots ells, cabdals per a l'anàlisi final de la propaganda del Comissariat.

La segona part està dedicada als antecedents comunicativo-persuasius a partir de la Gran Guerra (1914-1918), ja que el conflicte bèl·lic va suposar un punt d'inflexió en la manera de fer propaganda. Es descriu la propaganda portada a terme pels països participants així com la desenvolupada a nivell internacional durant el període d'entreguerres (1918-1939).

El capítol dedicat a la publicitat catalana durant el primer terç del segle XX tracta de la gestació i desenvolupament a Catalunya del pensament publicitari, amb el mestratge de Pere Prat Gaballí i d'altres referents com Rafael Bori o Pere Català Pic, que després seran determinants al Comissariat. Veurem com s'utilitzava aquesta publicitat, aleshores anomenada científica i racional, en diferents mitjans. En resum, en aquesta segona part es vol posar sobre la taula el context més immediat abans de la gestació del Comissariat, així com el marc general de la propaganda durant la Guerra Civil. Per aquest motiu, també es dedica un capítol a les tècniques, missatges, canals i destinataris dels aparells de propaganda del bàndol franquista i republicà.

Tant la primera com la segona part volen dotar la recerca d'un marc que ofereixi elements per analitzar i interpretar la propaganda del Comissariat.

La tercera part de la recerca, el nucli central, reconstrueix i analitza l'activitat duta a terme pel Comissariat de Propaganda des de la seva vessant comunicativo-persuasiva, tot i que també fa alguna referència a altres funcions que el comissari i alguns dels seus col·laboradors van desenvolupar, com les socials o les paradiplomàtiques.

S'estableixen tres grans punts d'inflexió que determinen tres etapes del Comissariat: la primera, que comprèn des de la seva creació oficial l'octubre de 1936 fins l'abril de 1937; la segona, marcada pels Fets de Maig, que abasta des del maig de 1937 fins el març de 1938; i una tercera etapa, que s'inicia amb l'arribada de les tropes franquistes a Catalunya l'abril de 1938 i acaba amb la fi de la guerra, un any després.

També es descriu un període previ en què s'exposa el panorama comunicatiu a Catalunya des de l'esclat del conflicte bèl·lic fins el setembre de 1936. A més, inclou un apartat dedicat a l'experiència de Jaume Miravittles al Comitè Central de Milícies Antifeixistes de Catalunya i a la gestació del Comissariat.

La divisió interna de cada capítol s'estructura en base als destinataris de la propaganda del Comissariat. És a dir, cadascun d'ells està dividit entre la propaganda adreçada a la rereguarda, al front i a l'àmbit internacional.

La primera i la segona part de la tesi s'han elaborat fonamentalment a partir de la consulta de monografies que han estudiat de manera especialitzada el tema de la propaganda i altres formes de comunicació persuasiva. En canvi, les tècniques utilitzades per reconstruir la tasca del Comissariat en la tercera part de la recerca han estat d'altres.

Ha estat fonamental el buidatge del material propagandístic editat pel mateix Comissariat de Propaganda –sobretot publicacions periòdiques, cartells, pamflets, pel·lícules, revistes, llibres, fotografies i postals-, els qual s'han hagut d'anar localitzant en diverses biblioteques i, sobretot, arxius catalans, estatals i internacionals. També s'ha elaborat a través de l'estudi hemerogràfic d'altres publicacions coetànies. A banda de fer un buidatge selectiu de la premsa, s'han buidat exhaustivament els diaris *La Humanitat*, *La Vanguardia*, *Solidaridad Obrera* i *La Veu de Catalunya*. Una tasca que ha estat clau per disposar d'una base sobre la qual anar reconstruint l'activitat pública del Comissariat.

També han estat importants les entrevistes a persones que van tractar amb Miravittles durant aquells anys o durant l'exili, els textos del mateix comissari de propaganda i els llibres de memòries dels seus coetanis.

L'engranatge intern del Comissariat s'ha pogut recompondre, en la mesura del possible, a partir del fons documental que va generar. Bona part del temps dedicat a la recerca s'ha invertit en la localització d'aquests papers i material propagandístic en diversos arxius.

Ha estat clau la visita a l'Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià, a Poblet, on es conserva, entre altres, documentació molt diversa de la Generalitat republicana, gràcies a què el pare de Josep Tarradellas va amagar l'arxiu personal del seu fill en bidons segellats i enterrats sota les vinyes a la finca familiar de Saint-Martin-le-Beau l'any 1940, quan França va ser ocupada. També ha estat molt important la visita a l'Arxiu Nacional de Catalunya, a Sant Cugat del Vallès, on es custodia una magnífica col·lecció de les fotografies encarregades pel Comissariat de Propaganda, així com diversa correspondència i informes del període de la Guerra Civil. Ha estat molt interessant, a més, la consulta de l'arxiu personal de Pere Català Pic i del Centre d'Estudis Històrics Internacionals (CEHI) – CRAI Biblioteca del Pavelló de

la República, amb la seva valuosa col·lecció de cartells i d'altres publicacions periòdiques editades pel Comissariat de Propaganda.

Altres centres de documentació i biblioteques que han complementat la recerca han estat els de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, l'*Archiu Generau d'Aran*, a Arròs; l'Arxiu Històric de Sabadell; la Biblioteca del Departament de la Presidència de la Generalitat de Catalunya; la Biblioteca de Catalunya i la Biblioteca Pública Arús. També les biblioteques de les facultats de comunicació de la Universitat Ramon Llull i de la Universitat Autònoma de Barcelona.

La seu del Comissariat a Barcelona va ser escorcollada per la *Delegación del Estado para la Recuperación de Documentos* (DERD)¹⁵ el març de 1939, tot i el que els franquistes no van trobar res d'interessant segons indica el llibre de registres domiciliaris que va elaborar aquesta unitat.¹⁶ Els *partes* diaris apunten que la documentació dipositada al Comissariat ja havia estat presa pels serveis de propaganda franquistes.¹⁷ A conseqüència de l'espoli que va patir l'edifici central del Comissariat, també s'ha cregut convenient consultar diversos arxius de l'Estat on s'ha cregut que podien custodiar documentació rellevant.

D'aquesta manera, han estat determinants els papers i les publicacions localitzats en les visites al *Centro Documental de la Memoria Histórica*, a Salamanca; al *Archivo General de la Administración*, a Alcalá de Henares; al *Archivo General del Ministerio de Asuntos Exteriores y de Cooperación*, ubicat a Madrid; i al *Archivo General Militar de Ávila*.

Han complementat la recerca les visites a la *Fundación Nacional Francisco Franco*; al *Archivo Histórico Nacional*; a la *Biblioteca Nacional* i a la *Fundación Universitaria Española*, tots ells a Madrid; i a l'arxiu de la *Fundación Pablo Iglesias*, a Alcalá de Henares. També s'ha consultat la *Fundación de Estudios Libertarios Anselmo Lorenzo*, de Madrid.

L'activitat internacional del Comissariat va propiciar que els governs i institucions dels països on hi tenia delegacions també generessin documentació relacionada amb l'organisme de propaganda, ja fos en forma de correspondència o d'informes. El Comissariat, a més, s'hi relacionava fent-los arribar les seves publicacions periòdiques i altre material propagandístic. És per aquest motiu que també s'han visitat diversos arxius estrangers.

La delegació sobre la qual tenim més coneixement del destí de la seva documentació és la de Londres. El professor Geoffrey Walker, deixeble de Josep Maria Batista i Roca, qui

---

¹⁵ La DERD va ser creada pel ministre de l'Interior franquista, Ramón Serrano Suñer, a través del Decret de 26 d'abril de 1938. S'encarregava de sostreure els documents republicans en aquells territoris que l'exèrcit franquista anava ocupant.

¹⁶ CDMH. Recuperación - Secretaria, 46.

¹⁷ CDMH. Recuperación - Secretaria, 1.

va estar-ne al capdavant durant una part de la guerra, va explicar-nos que no s'ha trobat de moment res entre la seva documentació personal relacionat amb les gestions paradiplomàtiques desenvolupades durant la Guerra Civil. En un intercanvi de correus electrònics, el professor sostenia que aquesta documentació havia estat sostreta per agents franquistes durant els dos robatoris que va patir la casa de Batista i Roca a Londres, ja que només li van regirar el seu estudi i no es van endur res de valor.¹⁸

Al Regne Unit ha estat molt útil la visita al *Modern Records Centre* de la Universitat de Warwick, així com a la seva biblioteca; la biblioteca de la *London School of Economics* i el *Liddell Hart Centre for Military Archives*, els dos últims a Londres. També s'ha consultat el *Labour History Archive and Study Centre* de Manchester i, virtualment, els *National Archives* de Kew.

Per a saber més de l'activitat del Comissariat a França s'ha visitat el *Centre des Archives Diplomatiques* del *Ministère des Affaires Etrangères* ubicat a La Courneuve i la *Médiatèque de Perpignan*. També es va fer una consulta al *Centre des archives diplomatiques de Nantes*.

A Bèlgica, s'han visitat els *Archives de Affaires étrangères, Commerce extérieur et Coopération au Développement* i la *Bibliothèque royale de Belgique*, ambdós a Brussel·les. També es va contactar amb el centre de documentació del *Musée royal de l'Armée et d'Histoire militaire*; els *Archives de la Ville de Bruxelles*, els *Archives Générales du Royaume et Archives de l'État dans les provinces*, i *Centre d'Etudes et de Documentation Guerre et Sociétés contemporaines*.

Sobre la delegació escandinava del Comissariat es va sol·licitar informació al *National Archives – Riksarkivet*, ubicat a Estocolm.

Per a la consulta de les publicacions periòdiques del Comissariat en llengua estrangera van ser extremadament útils les visites al *International Institute of Social History* d'Amsterdam, a la *New York Public Library* de Nova York i a la *Library of Congress* ubicada a Washington D.C.

Considerem que aquest treball d'investigació fa, principalment, dues aportacions: En primer lloc, recupera i reconstrueix l'activitat d'un organisme, la documentació sobre el qual està dispersa per tot el món i en formats molt diversos. En segon lloc, tot i que aquest treball té un component històric molt important, fa èmfasi en la vessant comunicacional. És a dir, que

---

¹⁸ Correus electrònics intercanviats amb Geoffrey Walker el juliol de 2010.

Walker se'ns presentava com "the successor to Dr J. M. Batista i Roca as professor in charge of Catalan studies in this University [of Cambridge] until my retirement in 1997, and as both his pupil, his successor, and friend, I knew him very well for over 20 years".

és justament des d'aquesta òptica que s'intenta interpretar i analitzar l'activitat d'aquest organisme de propaganda.

Un treball d'aquest tipus mai es pot fer sol. Són diversos els familiars, amics, acadèmics, companys i coneguts que he tingut a prop en aquest recorregut, llarg però molt enriquidor, i que m'han proporcionat ajut en un o altre sentit. En primer lloc, el Dr. Enric Marín, que ha dirigit aquesta recerca. El meu més profund agraïment per la generositat de compartir els seus coneixements, la paciència i la sempre bona predisposició. També vull donar-li les gràcies per la gran dedicació però a la vegada la llibertat que m'ha donat a l'hora de treballar. Per a mi ha estat un director modèlic i un privilegi que hagi estat al meu costat en aquesta aventura.

Va ser gràcies a una beca de recerca de la Fundació Blanquerna que vaig iniciar el camí del doctorat. Consti el meu agraïment, doncs, a la institució i a qui aleshores era el vicedegà de recerca de la Facultat de Ciències de la Comunicació de la Universitat Ramon Llull, el Dr. Albert Sáez. També vull donar les gràcies a l'actual vicedegà, el Dr. Pere Masip, a la coordinadora de doctorat, la Dra. Sue Aran, així com a la Núria Pujol, per les facilitats en els tràmits finals de la tesi. També al Dr. Jordi Busquet per haver-ne assumit la tutorització.

Vaig tenir la gran sort de compartir els primers anys d'investigació *in situ* a la Facultat amb altres doctorands, avui ja doctors i professors universitaris: Francesc Canosa, Toni Aira, Alfons Medina i Sandra Vilajoana. A tots ells els haig d'agrair moltes coses però, sobretot, l'amistat de llarga durada i intensitat. A l'Alfons i a la Sandra també els vull mostrar la meva gratitud per la confiança dipositada en mi en altres projectes acadèmics. Un punt especial mereix la Teresa Ferré, amb qui ens va unir fa molt de temps la nostra passió pels anys trenta i a qui li vull donar les gràcies per les nostres converses i la complicitat. Igualment, han estat molt enriquidores les trobades amb Antonio Pineda, especialista en propaganda, i avui vicedegà de qualitat, postgrau i investigació de la Universitat de Sevilla.

En l'àmbit professional, no vull deixar de mencionar els meus companys de la Direcció de Comunicació del Govern de la Generalitat, que fa molt anys que em senten parlar del Comissariat de Propaganda. A ells, els voldria demanar disculpes si alguna vegada m'he fet pesada i voldria donar les gràcies, molt especialment, a l'Aurora Masip i a la Judit Permanyer, que van fer possible que disposés d'un temps necessari per poder visitar els arxius

britànics, francesos i belgues. També vull agrair a la Dolors Lemiña que em proporcionés allotjament i logística durant la meva estada als centres de documentació anglesos.

En el terreny més personal, cal mencionar l'Aina Cortina, la Míriam Riera i la Laura López. Són tres dones que han marcat la meua vida i amb qui sempre hi he pogut comptar.

Al llarg del camí de la recerca diferents persones m'han donat ajut en forma d'informació, comentari o vivència personal. El meu reconeixement, sobretot, a en Marc Miravittles, fill d'en Jaume Miravittles; en Dani Venteo, per facilitar-me documentació sobre el Comissariat, i al Rafel Pascuet i l'Enric Pujol, als quals agraeixo que m'embarquessin en el projecte del llibre col·lectiu sobre el Comissariat *La Revolució del bon gust*.

Una investigació d'aquest tipus, basada en la recerca als arxius i a altres centres de documentació, implica la col·laboració i orientació dels especialistes que hi treballen. Vull agrair molt especialment l'ajut i la bona predisposició de la Montserrat Catalan de l'Arxiu Montserrat Tarradellas i a la Comunitat cistercenca de Santa Maria de Poblet, per la bona acollida durant les meves estades. Dono les gràcies també al Lluís Duran i a la Montserrat Grabulós de la Biblioteca de Presidència de la Generalitat i a l'Ester Prat de la Biblioteca de la Facultat de Comunicació Blanquerna per la seva bona atenció.

També és de justícia remerciar les converses amb aquelles persones que van conèixer Miravittles i que m'han explicat els seus records, i amb altres que m'han orientat en la recerca en els arxius. Especialment, en Víctor Castells i en Geoffrey Walker, estudiosos de Batista i Roca; en Toni Torras, de l'actual delegació de la Generalitat a Brussel·les; i a l'exdelegat de la Generalitat al Regne Unit, Xavier Solano.

El recolzament familiar ha estat fonamental tots els anys de la recerca. Les persones més properes sempre m'han fet costat i, d'una manera o altra, també han estat participants d'aquest treball. Al Rafel Luján mai li podré arribar a agrair el suport incondicional, la comprensió i la infinita paciència que ha tingut. Sense la seva ajuda (en tants i tants sentits) hauria estat impossible que aquesta investigació hagués tirat endavant. Consta, doncs, el meu més profund agraïment. Tant a ell, com a en Medir i la Joana espero poder-los tornar amb escreix el temps que els he pres aquests anys.

Als meus pares, Jaume i Maribel, els vull donar les gràcies de tot cor perquè sempre m'han recolzat, però sobretot vull agrair-los que m'hagin regalat dues de les coses més importants que es poden donar a un fill: arrels i ales.

A tots ells i als meus quatre avis – María i Pepe, Lola i Jaume- a qui he tingut la gran sort de conèixer, els dedico la recerca que teniu a mans. Les dues famílies van combatre en

bàndols oposats durant la Guerra Civil i són mostra d'una generació que va patir en primera persona la lluita que es descriu en les pàgines següents.

Ester Boquera Diago

Vila de Gràcia (Barcelona) – Llorenç del Penedès, maig de 2015

Part I

Marc conceptual: la propaganda i els conceptes afins

Propaganda és avui dia un terme malsonant. La paraula té un caràcter pejoratiu i es tendeix a associar a conceptes com la manipulació. Aquestes connotacions negatives que la propaganda adquireix després de la Primera Guerra Mundial (1914-1918) fan que en l'àmbit acadèmic i popular s'hagin utilitzat eufemismes per referir-se al mateix concepte, un fet que dificulta l'acotació i definició de l'objecte d'estudi. Una altra dificultat afegida a l'hora d'analitzar la propaganda i categoritzar-la, són les formes múltiples en què es pot presentar. És, per tant, un terme amb uns límits no gaire precisos i força controvertit. En aquest sentit, la frase del professor Mário Herreros “*Delenda est propaganda*”, il·lustra molt bé com s'entén actualment el concepte: la propaganda està estigmatitzada i gaudeix d'una mala reputació pels fets que evoca.

Per intentar salvar la confusió terminològica, en aquesta part de la recerca ens proposem fer una primera aproximació a la propaganda i a altres termes relacionats i que són cabdals en aquesta investigació, com són la persuasió i la informació. En els següents paràgrafs també ens aturarem en altres conceptes afins com la publicitat i les relacions públiques.

1. La propaganda i els seus orígens

1.1 Propaganda de la fe, fe en la propaganda: els inicis

La paraula *propaganda* té el seu origen etimològic en l'àmbit agrícola. El trobem en el mot llatí *propagāre* que segons el diccionari de Joan Coromines vol dir murgonar, és a dir, enterrar una branca o un sarment perquè arreli.¹⁹ És una definició que porta implícits els conceptes de *proliferar* i *generar*, en aquest cas de manera natural. Altres diccionaris etimològics catalans consultats defineixen la *propaganda* com “allò que ha de ser propagat”.²⁰

---

¹⁹ COROMINES, J. *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Vol. 6. 2ª. ed. Barcelona: Curial, 1986, p. 349.

Segons l'autor, indirectament, el mot també està relacionat amb les paraules llatines *pactum* i *pax*. Coromines especifica que *propagació* havia estat utilitzat per Bernat Metge a *Lo Somni*: “Lo hom sovén planta arbres dels quals no espera haver fruyt (...) ¿què-t penses àls que signific procreació de infants, *propagació* de nom, adopció de fills, diligència de fer testaments, edificació de sepultures, sinó cogitar encara les coses esdevenidores après la mort?”

²⁰ MORAN, J.; RABELLA, J. A. *Diccionari etimològic manual*. Barcelona: Edicions 62, 1999, p. 344; BRUGUERA, J. *Diccionari etimològic*. Barcelona: Enciclopedia Catalana, 1996, p. 690.

Cap d'ells, però, no fa referència al contingut ni a la finalitat d'allò que ha de ser propagat, ni a les especificitats de l'emissor o del receptor. És quan busquem en l'origen històric del terme quan trobem aquests elements implícits.

És en el mateix diccionari etimològic de Coromines on podem conèixer aquest origen històric quan ens remet a la *Sacra Congregatio de Propaganda Fide*. Aquest és el nom de l'organisme que Alexandre Ludovisi, conegut com a Papa Gregori XV, va crear el juny de 1622 per divulgar el catolicisme arreu del món, captar adeptes i combatre l'expansió de grups protestants amb l'ajuda de l'Evangeli. Era un moment en què el naixement i la ràpida difusió de les idees luteranes amenaçaven el predomini polític i ideològic del catolicisme.²¹ La seva missió s'ampliava a la difusió de les lletres i les ciències a les persones ignorants, bàrbars i salvatges, ja que creien que la fe ajudava a la civilització i a l'inrevés.²²

La *Sacra Congregatio de Propaganda Fide* era un ens estructurat i planificat que originàriament estava format per tretze cardenals i dos prelats.²³ Gregori XV, però, no va tenir temps de definir-lo i organitzar-lo tot, i va ser Barberini, un dels cardenals inicials que formaven la Congregació, que al ser escollit com a Papa Urbà VIII, li va donar la forma definitiva per complir millor les seves finalitats: estendre el catolicisme i regular els assumptes eclesiàstics als països no catòlics.²⁴ Aquesta congregació va disposar d'una impremta pròpia des del 1626 al 1907 i va difondre en diverses llengües obres apològiques, litúrgiques, teològiques i de viatges.²⁵

Els antecedents d'aquesta institució se situen en les proposicions de Ramon Llull, qui a finals del segle XIII suggeria la creació d'un ens que formés el clergat que havia de predicar en terra d'infidels en la mateixa llengua que parlessin els heretges.²⁶ També trobem les arrels en una comissió cardenalícia que va engegar el papa Gregori XIII gairebé seixanta anys abans de la constitució de la *Sacra Congregatio de Propaganda Fide*, el 1563, amb la missió de

---

²¹ Per a una descripció detallada del context en el qual es va formar la *Sacra Congregatio de Propaganda Fide*, vegeu HERREROS, M. *Teoría y técnica de la propaganda electoral: formas publicitarias*. Barcelona: Escuela Superior de Relaciones Públicas, 1989, p. 59-61.

²² BOTTA. *Storia d'Italia, dal 1779 al 1814*. Lliure 24, Vol 6, p. 117. Citat a GUILDAY, P. "The Sacred Congregation de Propaganda Fide". *Catholic Historical Review*, (1920/1921), núm. 6, p. 480.

²³ JACKALL, R. "Introduction". A: JACKALL, R. [ed.]. *Propaganda*. New York: New York University Press, 1995, p. 9.

²⁴ HERREROS, M., (1989), p. 60.

²⁵ *Congregació de propaganda fide*. [En línia]. Barcelona: Enciclopèdia Catalana. <http://www.enciclopedia.cat/fitxa_v2.jsp?NDCHEC=0052850&BATE=congregaci%25C3%25B3%2520de%2520Propaganda%2520Fide> [Consulta: 8 febrer 2009]

Responent al Decret sobre les missions del Concili II del Vaticà (1966), Pau VI la reformà i li donà el nom de Congregació per a l'Evangelitització dels Pobles o de la Propagació de la Fe (1967).

²⁶ HERREROS, M., (1989), p. 60.

“reconquerir” les terres paganes i organitzar els missioners que havien de portar a terme aquesta tasca;²⁷ també en l’organisme que el papa Climent VIII havia fundat 23 anys abans, el 1599, amb una tasca evangèlica molt similar a la *De Propaganda Fide*.²⁸

Amb tot, però, Norberto Anaut assenyala usos de la propaganda previs a totes aquestes dates: la Bíblia ja esmentava aquest terme per referir-se a l’acció dels apòstols i fins i tot, assegura que abans de Jesucrist, la propaganda s’utilitzava ocasionalment per referir-se a les reunions de difusió filosòfica, als discursos polítics i a peces de teatre amb tendència doctrinària.²⁹

Des dels seus inicis, per tant, el terme *propaganda* està intrínsecament vinculat a la divulgació d’una ideologia, ja sigui religiosa o política. Per tant, l’origen etimològic que feia referència a la propagació està totalment lligat al històric, en què la *Sacra Congregatio* tenia com a objectiu la difusió del catolicisme.

1.2 Revisió analítica de les definicions del concepte *propaganda*

Segons el teòric francès Jean-Marie Domenach, el mot *propaganda* va estar associat a la pràctica comunicativa de l’església fins el segle XVIII i no és fins dos segles més tard, al XX, que el concepte perd totalment aquest caire religiós original.³⁰ En la nostra història recent, el terme ha estat vinculat a alguns fets atroços relacionats amb règims totalitaris i per tant es pot entendre que la propaganda es percebi com un fenomen negatiu i s’associï a la manipulació sense tenir en compte la seva vessant comunicativa. En aquest sentit, segurament la percepció d’aquest fenomen seria més positiva si parléssim de *comunicació política* o *publicitat institucional* en comptes de *propaganda*.

No és objecte d’aquesta recerca fer una anàlisi exhaustiva de l’evolució del concepte, ja que hi ha altres investigacions que han aprofundit en aquest aspecte,³¹ sinó fer una primera aproximació a la *propaganda* per dotar-nos posteriorment d’una explicació vàlida per analitzar el nostre objecte d’estudi. Per portar-ho a terme s’ha utilitzat la metodologia de

---

²⁷ JACKAL, R., (1995), p. 1.

²⁸ FERRER, E. *De la lucha de clases a la lucha de frases: de la propaganda a la publicidad*. Madrid: El País, 1992, p. 18.

²⁹ ANAUT, N. *Breve historia de la publicidad*. Buenos Aires: Claridad, 1990, p. 53-54.

³⁰ DOMENACH, J. M. *La propaganda política*. Barcelona: Edicions 62, 1963, p. 15. (Col·lecció a l’abast; 7). Edició original: *La propagande politique*. París: Presses Universitaires de France, 1950. (Que sais-je?; 448). Traducció de Josep M. Palacios.

³¹ Vegeu per exemple: PINEDA, A. *Elementos para una teoría comunicacional de la propaganda*. Sevilla: Alfar, 2006 i HERREROS, M., (1989), p. 59-73.

treball emprada per Mário Herreros i María Victória Reyzábal, els quals analitzen el concepte *propaganda* a partir d'un compendi de definicions del terme.³²

En el nostre cas, hem recollit una seixantena de definicions dels autors que hem considerat més rellevants, que es poden consultar de manera íntegra a l'annex 1.³³ En la següent aproximació desgranarem els trets comuns de les definicions i analitzarem el tractament que els investigadors en fan. Així, ens centrarem en els aspectes següents: naturalesa de la propaganda; objectius; emissor; receptor; caràcter planificat o espontani de l'acció propagandística; contingut i tipus de missatge que transmet i canals de difusió.

1.2.1 Naturalesa

D'entrada, quan analitzem la naturalesa de la propaganda en les definicions exposades ens adonem que o bé no s'hi pronuncien o la majoria que en fan referència es mostren ambigües en aquest aspecte. Així, per exemple, es refereixen a la *propaganda* com l'"intent",³⁴ l'"esforç",³⁵ la "tècnica",³⁶ el "conjunt de mètodes",³⁷ el "treball de pressió",³⁸ o "la campanya".³⁹ En aquestes definicions, el concepte *propaganda* adquireix sentit majoritàriament quan els autors especifiquen la finalitat que li atribueixen. És un aspecte que analitzarem en el proper apartat, quan parlem dels objectius.

Abans volem aturar-nos en aquelles definicions que consideren la propaganda com un fenomen comunicatiu, és a dir, en paraules del professor de la Universitat de Sevilla Antonio Pineda, "un tipus de discurs que es genera i es manifesta a partir d'un tipus concret d'Emissor,

---

³² REYZÁBAL, M. V. *Propaganda y manipulación*. Madrid: Acento, 1999 i HERREROS, M., (1989).

³³ Al llarg d'aquest capítol, hem traduït al català els fragments de definicions que utilitzem per tal d'unificar el text i facilitar-ne la lectura. A l'annex 1 es poden consultar les definicions senceres en la llengua original en què varen ser escrites. En cas que haguem consultat la versió traduïda d'algun llibre, exposem la definició en l'idioma traduït.

³⁴ DOOB, L. W. *Public opinion and propaganda*. New York: Henry Holt, 1948, p. 240; BARLETT, F. C. *Political Propaganda*. [En línia]. Cambridge: Cambridge University Press, 1940. <<http://www.ppsis.cam.ac.uk/bartlett/Political%20Propa/Political%20Prop%20Contents.html>> [Consulta: 4 novembre 2009]; PARSONS, T. "Propaganda and social control". *Psychiatry* (1942), núm. 5, p. 551, entre altres.

³⁵ BERNAYS, E. *Crystallizing public opinion*. New York: Boni and Liveright, 1923, p. 212; LIPPMAN, W. *Public Opinión*. New York: Harcourt, Brace and Company, 1922, p. 40.

³⁶ DRIENCOURT, J. *La propagande : nouvelle force politique*. París: Librairie Arman Colin, 1950, p. 26; LASSWELL, H. "Propaganda". A: JACKALL, R. [ed.]. *Propaganda*. New York: New York University Press, 1995, p. 13. Reimpressió de l'article publicat a SELIGMAN, E. [ed.] *Encyclopedia of the social sciences*. Vol. 12. London: Macmillan, 1934.

³⁷ ELLUL, J. *Propagandes*. Paris: Economica, 1990, p. 75. Edició original de 1962.

³⁸ FACCI, P. *La propaganda política in Italia*. Bolonia: Il Mulino, 1953, p. 19-23.; REYZÁBAL, M. V. (1999), p. 29, entre altres.

³⁹ VIERECK, G. S. *Spreading germs of hate*. New York: H. Liveright, 1930, p. 23.

destinat a un Receptor i caracteritzat per certes propietats essencials en el Missatge generat, la qual cosa no correspon a un *tècnica* o recurs”.⁴⁰

De manera generalista, els professors nord-americans Garth Jowett i Victoria O'Donnell analitzen la propaganda com a “forma de comunicació”⁴¹ i el *Diccionari de comunicació empresarial* com a “comunicació persuasiva”.⁴² Adrián Huici també la classifica dins d'aquest àmbit quan diu que es pot entendre com un “tipus especial de procés comunicatiu” la finalitat de la qual s'ha de situar en l'esfera d'allò ideològic.⁴³ D'una forma més precisa, María Victòria Reyzábal encabeix la “comunicació propagandística” dins la comunicació de masses i, a l'hora, dins el subgrup de la comunicació social.⁴⁴ En termes semblants, Manuel Parés i Maicas també considera que la propaganda és una forma de comunicació social, al costat de la informació, el rumor, la publicitat o les relacions públiques,⁴⁵ i en la definició de Mário Herreros és implícit que la propaganda es tracta d'una forma de comunicació col·lectiva, que en aquest cas interpretem com a sinònim de massiva.⁴⁶

Tant la comunicació de masses com la social, són dos conceptes que, tal com assenyalen Enric Marín i Joan Manuel Tresserras, tenen una gran dosi d'ambigüitat ja que els seus límits no estan prou dibuixats. Els autors plantegen dues concepcions de la comunicació social: d'una banda, aquella que es refereix gairebé exclusivament als mitjans de comunicació col·lectiva i a l'intercanvi d'informació; d'altra banda, aquella que assegura que el caràcter bàsicament social de l'activitat humana comunicativa rau en el fet que no es pot concebre una societat humana sense comunicació social; per tant, veuen aquesta comunicació social “no només com un conjunt d'activitats humanes específiques, ni com un segment de la realitat social, sinó com un producte social-històric que remet al conjunt de l'activitat humana”.⁴⁷

---

⁴⁰ PINEDA, A., (2006), p. 64.

⁴¹ JOWETT, G. S.; O'DONNELL, V. *Propaganda and persuasion*. Newbury Park; London; New Delhi: Sage Publications, 1986, p. 13-14 i 33-34. (People and communication; 18).

⁴² GARCIA, J. [coord.]. *Diccionari de comunicació empresarial. Publicitat, relacions públiques i màrqueting*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1999, p. 189.

⁴³ HUICI, A. *Estrategias de persuasión: mito y propaganda política*. Sevilla: Alfar, 1996, p. 36-37.

⁴⁴ REYZÁBAL, M. V., (1999), p. 30-32.

⁴⁵ PARÉS I MAICAS, M. *Introducción a la comunicación social*. Barcelona: Promociones y Publicaciones Universitarias, 1992, p. 86-192.

⁴⁶ L'autor la defineix de la següent forma: “La propaganda política es una forma de comunicación referida al campo ideológico que persigue influir sobre las actitudes y las opiniones de los individuos de una determinada colectividad, para perpetuar o cambiar las estructuras de poder imperantes en la misma, mediante la inducción a obrar de acuerdo con los principios y en los términos contenidos en el mensaje” HERREROS, M., (1989), p. 75.

⁴⁷ TRESSERRAS, J. M.; MARÍN, E. *El regne del subjecte: per una teoria materialista de la comunicació social*. Barcelona: El Llamp, 1987, p. 25-27.

A la llum d'aquests plantejaments, tant Herreros com Reyzábal situarien la seva explicació de propaganda en la primera concepció de la comunicació social, en la qual la comunicació de masses s'equipara a la propaganda.

1.2.2 Objectius

Les definicions recollides que no fan referència a la propaganda com a forma de comunicació, tal com hem comentat, adquireixen sentit majoritàriament quan es refereixen a l'objectiu que persegueix l'emissor. De totes les explicacions analitzades trobem, d'una banda, aquelles en què la finalitat de la propaganda ens recorda el sentit més primitiu del mot, al *propagāre*. Són aquelles que fan referència a la simple difusió, ja sigui d'idees, d'actituds, de pensaments, etc. En aquesta línia se situaria Edwin Seligman, qui considera que la propaganda és la “disseminació (...) de doctrines” –i especifica- “reprovades per l'opinió pública en general o per sectors grans de la societat”⁴⁸ i Kimball Young, per a qui suposa la “propagació d'idees, opinions i actituds”.⁴⁹

D'altra banda, veiem que diversos autors van més enllà de la simple difusió i apunten que el veritable objectiu de la propaganda és la persuasió. El matís ve quan es parla d'allò que ha de ser influït: si és el pensament o l'opinió, o si transcendeix en l'actitud i l'acció. En aquest grup hi trobaríem l'*Institute for Propaganda Analysis* qui caracteritza la propaganda com “l'expressió d'opinió o acció (...) per influir opinions o accions”.⁵⁰ Sota els auspicis d'aquest organisme format el 1937, publiquen la seva obra Violet Edwards, Alfred McClung Lee i Elizabeth Bryant Lee, els quals en la línia de la institució també defineixen la propaganda com l'“expressió d'opinió amb el propòsit d'influir accions d'individus o grups”.⁵¹ Una postura semblant sosté J. A. C. Brown qui destaca aquest caire difusor i alhora persuasiu de la propaganda i sosté que és un “pla per propagar una doctrina o pràctica per

---

⁴⁸ SELIGMAN, E. R. A. “Propaganda by public utility corporations”. *Bulletin of the American Association of University Professors*. Vol. 16 (1930), núm. 5, p. 350.

⁴⁹ YOUNG, K. *Social psychology: an analysis of social behavior*. New York: F. S. Crofts, 1931, p. 653. Primera impressió de 1930.

⁵⁰ INSTITUTE FOR PROPAGANDA ANALYSIS. “How to detect propaganda”. A: JACKALL, R., (1995), p. 222.

⁵¹ McCLUNG LEE, A.; BRYANT LEE, E. *The fine art of propaganda: prepared for the Institute for Propaganda Analysis*. New York: Octagon Books, 1972, p. 15. Edició original de 1939.; EDWARDS, V. *Group Leader's Guide to Propaganda Analysis*. New York: Institute for Propaganda Analysis, 1938, p. 41.

influir sobre les actituds emocionals dels altres”.⁵² També hi inclouríem Giacomo Sani quan assegura que la propaganda es tracta de la “difusió deliberada i sistemàtica de missatges (...) que apunten crear una imatge positiva o negativa de determinats fenòmens (...) i a estimular determinats comportaments”.⁵³

També s’hi encabiria un dels pioners americans en l’estudi de la propaganda, Harold Lasswell, per a qui és la “tècnica d’influir l’acció humana”.⁵⁴ De manera semblant pensa Talcott Parsons qui la defineix com “un tipus d’intent d’influir actituds” i accions⁵⁵ i Terence Qualter, que creu que la propaganda ha d’“influir les actituds i comportament”.⁵⁶ S’alineen amb ells, Garth Jowett i Victoria O’Donnell per a qui la propaganda ha de “modelar percepcions, manipular cognicions, i dirigir comportaments per aconseguir una resposta que fomenti el propòsit desitjat del propagandista”⁵⁷ i Philip Taylor qui sosté que la propaganda consisteix en “persuadir gent perquè pensi i es comporti d’una manera desitjada”.⁵⁸ En aquesta mateixa línia, E. Pendleton Herring considera que la propaganda es refereix als “mitjans de persuasió utilitzats (...) per influir el pensament i l’acció”,⁵⁹ William Hummel i Keith Huntress la defineixen com un “intent de persuadir (...) d’una opinió o d’una forma d’acció”⁶⁰; Alfred Sturminger, com un “esforç” que modifiqui els “punts de vista, l’estat de la consciència, de la forma de comportar-se i actuar dels individus”⁶¹ i Pedro Rojas i Lillyan Jara, com un “intent de modelar l’opinió, el sentiment i l’acció de la comunitat”.⁶² Virginia Garcia Beaudox, juntament amb Orlando d’Adamo i Gabriel Slavinsky sostenen que l’objectiu de la propaganda es “la promoció deliberada de les idees i interessos del comunicador” - i va una

---

⁵² BROWN, J. A. C. *Técnicas de persuasión: de la propaganda al lavado de cerebro*. Madrid: Alianza, 1991, p. 12. Edició original: *Techniques of persuasion: from propaganda to brain-washing*. Harmondsworth [Anglaterra]: Penguin Books, 1963. Traducció de Rafael Mazarrasa.

⁵³ SANI, G. “Propaganda”. A: BOBBIO, N.; MATTEUCCI, N. [dirs.]. *Diccionario de Política*. Vol. 2. Madrid: Siglo XXI, 1983, p. 1.333.

⁵⁴ LASSWELL, H., (1995), p. 13.

⁵⁵ PARSONS, T., (1942), p. 551.

⁵⁶ QUALTER, T. H. *Opinion control in the democracies*. New York: St. Martin’s Press, 1985, p. 124.

⁵⁷ JOWETT, G. S.; O’DONNELL, V., (1986), p. 16.

⁵⁸ TAYLOR, P. M. *Munitions of the mind: a history of propaganda from the ancient world to the present era*. Manchester; New York: Manchester University Press, 1995, p. 6.

⁵⁹ Citat a LUMLEY, F. *The Propaganda Menace*. New York; London: D. Appleton-Century, 1933, p. 35.

⁶⁰ Citats a CHOUKAS, M. Ressenya de HUMMEL, W.; HUNTRESS, K. *The analysis of propaganda*. New York: William Sloane Associates, 1949. *The Public Opinion Quarterly*. Vol. 14 (1950), núm. 2, p. 364.

⁶¹ STURMINGER, A. *3000 años de propaganda política*. Madrid: Cid, 1965, p. 406. Edició original: *3000 Jahre Politische Propaganda*. Wien: Herold, 1960. Traducció de Valentín Guerra Clemente.

⁶² ROJAS BOTTO, P.; JARA URRUTIA, L. *La propaganda política: memoria de prueba para optar al grado de licenciado en Ciencias Jurídicas y Sociales de la Universidad de Chile*. Santiago de Chile: Editorial Universitaria, 1956, p. 36. Citat a PINEDA, A., (2006), p. 47.

mica més enllà- “amb el propòsit de produir en el públic seleccionat certes respostes cognitives afectives i/o comportamentals”.⁶³ Altres autors fan referència a la conducta, com Barlett, per a qui la propaganda “és l'intent d'influir opinió i conducta”⁶⁴, una definició subscripta per Domenach.⁶⁵

Hi ha estudiosos que creuen que la propaganda persegueix una finalitat persuasiva semblant però ho defineixen d'una manera més ambigua. És el cas de Robert Jackal, segons el qual la propaganda “pretén persuadir grans masses de gent sobre les virtuts d'algunes organitzacions, causes o persones”⁶⁶, però no especifica en quin sentit s'hauria de treballar; o el dels psicòlegs socials Anthony Pratkanis i Elliot Aronson, que creuen que la propaganda és la “comunicació d'un punt de vista amb la finalitat última que el destinatari de la crida arribi a acceptar ‘voluntàriament’ aquesta posició com si fos seva”.⁶⁷ En aquest grup de definicions, tornem a citar Lasswell qui, juntament amb Daniel Lerner i Hans Speier, introdueix l'element de la controvèrsia i defineix la propaganda com l’“esforç deliberat d'influir els resultats d'una controvèrsia a favor d'una preferència”.⁶⁸ També afegim Gilmour qui atribueix a la propaganda la funció de “crear en aquells que es vol influir un estat mental favorable” als interessos perseguits per l'emissor.⁶⁹ Vindria a ser com la creació d'unes estructures mentals que prepararessin el terreny.

Tant la difusió com la persuasió a les quals ens hem referit fins ara, per a alguns autors podrien ser objectius merament instrumentals per aconseguir un objectiu final relacionat amb la conquesta o el manteniment del poder. Un dels exemples més clars és el de Pineda qui creu que l'emissor de la propaganda “transmet (...) un missatge per aconseguir, mantenir o reforçar una posició de poder sobre el pensament o la conducta d'un receptor (...) els interessos del qual no coincideixen necessàriament amb els del receptor”.⁷⁰ En la mateixa línia de

---

⁶³ GARCÍA BEAUDOUX, V.; D'ADAMO, O.; SLAVINSKY, G. *Propaganda gubernamental: tácticas e iconografías del poder*. Buenos Aires: La Crujía, 2011, p. 28.

⁶⁴ BARLETT, F. C., (1940).

⁶⁵ DOMENACH, J. M., (1963), p. 13-14.

⁶⁶ JACKALL, R., (1995), p. 2.

⁶⁷ PRATKANIS, A.; ARONSON, E. *La era de la propaganda: uso y abuso de la persuasión*. Barcelona [etc.]: Paidós, 1994, p. 28-29. Edició original: *Age of propaganda: The everyday use and abuse of persuasion*. New York: W. H. Freeman and Co., 1992. Traducció de Rafael Andreu i Jorge Vigil.

⁶⁸ LASSWELL, H. “Must science serve political power?”. A: LASSWELL, H.; LERNER, D.; SPEIER, H. [eds.]. *Propaganda and Communication in World History*. Vol. 3 *A pluralizing world in formation*. Honolulu: The University Press of Hawaii, 1979-1980, p. 5.

⁶⁹ GILMOUR, T. L. “The government and propaganda”. *The Nineteenth Century and after*. Vol 85 (1919), p. 148.

⁷⁰ PINEDA, A., (2006), p. 228.

pensament, Herreros i Reyzábal consideren que la propaganda “persegueix influir sobre les actituds i les opinions dels individus d’una determinada col·lectivitat, per perpetuar o canviar les estructures de poder imperants en aquesta, a través de la inducció a actuar d’acord amb els principis i els termes continguts en el missatge”.⁷¹ De manera similar s’expressa José Luís Arceo per a qui la propaganda té una “finalitat real o aparent de difondre (...) [una] ideologia i obtenir poder per realitzar el bé comú”.⁷² Les relacions de poder, per tant, serien un altre element definitori dels objectius que persegueix la propaganda. Cal notar que en els quatre autors exposats, se cita algun dels objectius de la propaganda anteriorment explicats –la difusió o la persuasió– que passen a ser mitjans per arribar a aquest objectiu final: aconseguir el poder o perpetuar-s’hi.

A l’hora de definir els objectius d’un terme tan complex com la propaganda, la ratlla entre l’objectivitat i la subjectivitat és molt fina. Per aquest motiu, a vegades, la definició o el terme *influir* es pot interpretar com a *manipulació* i per tant atorgar al fenomen una naturalesa coercitiva. Per exemple, en el cas de Pratkanis i Aronson, que defineixen la propaganda com la “comunicació d’un punt de vista amb la finalitat última que el destinatari de la crida arribi a acceptar ‘voluntàriament’ aquesta posició com si fos la seva”. Les cometes que els autors incorporen a la definició donen a entendre que la propaganda manipula el receptor ja que a aquest se li inculca la posició volguda per l’emissor. També trobem estudiosos que sense cap afany d’amagar les intencions de la propaganda parlen obertament de *manipulació* o *control*, com Lasswell, per a qui la propaganda es realitza a través de “la manipulació de representacions”;⁷³ Qualter per a qui és “la manipulació de comunicacions simbòliques”⁷⁴; o Doob qui creu que és l’intent per “controlar actituds (...) a través de l’ús de la suggestió”⁷⁵. En la mateixa línia se situa Kimball Young, qui considera que la propaganda és la

---

⁷¹ HERREROS, M., (1989), p. 75.; REYZÁBAL. M. V., (1999), p. 39-40.

⁷² ARCEO, J. L. *Fundamentos para la teoría y la técnica de las relaciones públicas*. Barcelona: PPU, 1988, p. 54.

⁷³ LASSWELL. H., (1995), p. 13.

Aquest autor també es refereix a la manipulació en altres definicions de *propaganda* quan assegura que és “the management of collective attitudes by the manipulation of significant symbols”. Vegeu LASSWELL, H. “The Theory of Political Propaganda”. *The American Political Science Review*. Vol. 21 (1927), p. 627.

També manté aquesta posició en una altra obra: “Propaganda does not even include the stiffening of moral by a cool and confident bearing. I refers solely to the control of opinion by significant symbols, or, to speak more concretely and less accurately, by stories, rumors, reports, pictures and other forms of social communication. Propaganda is concerned with the management of opinions and attitudes by the direct manipulation of social suggestion rather than by altering other conditions in the environment or in the organism”. Vegeu LASSWELL, H. *Propaganda Technique in World War*. New York; London: Garland Publishing, 1972, p. 8-9. Primera edició de 1927.

⁷⁴ QUALTER, T. H., (1985), p. 124.

⁷⁵ DOOB, L. W. *Propaganda: its psychology and technique*. New York: Henry Holt, 1935, p. 89.

“manipulació deliberada de les paraules i altres símbols amb la finalitat d’aconseguir un canvi en les opinions i actituds i en definitiva de les accions”;⁷⁶ i Jowett i O’Donnell que inclouen entre les funcions de la propaganda la de “manipular cognicions”.⁷⁷

Altres autors aposten directament per fer un judici de valor del fenomen propagandístic. És el cas del biòleg Raymon Pearl qui la qualifica de “rèptil subtil i insidiós”⁷⁸ o Ted Smith, qui assegura que la propaganda es caracteritza per l’ús de “tècniques de persuasió irracionals i sovint no ètiques”.⁷⁹ Explicacions com aquesta denoten una valoració negativa del fenomen, de la mateixa manera que ho fan aquells que relacionen la propaganda amb un fet ocult: Frederick Lumley diu que consisteix en “fomentar allò que està encobert”⁸⁰ i G. S. Viereck, cap de propaganda alemanya als EUA durant la Primera Guerra Mundial, que és una “campanya que camufla els seus orígens, els seus motius o els dos”.⁸¹ El caràcter misteriós que li atorguen aquests autors a la propaganda contrasta amb el fet que diverses organitzacions propagandístiques, que precisament no han passat desapercebudes en la història, com el Ministeri de Propaganda nazi (*Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda*), no amagava en la seva denominació els seus interessos; és més, Goebbels va reconèixer obertament que volia influir sobre el seu poble al·legant que admetre-ho era el millor per aconseguir-ho.⁸²

En l’altre extrem, trobem definicions que doten la propaganda de connotacions positives com aquelles que s’hi refereixen com un “art”, ja sigui de formar ments, guanyar adherents a uns principis o el suport a una opinió;⁸³ com “l’art i la ciència” de controlar el pensament⁸⁴ o com l’“activitat o art d’induir als altres de comportar-se d’una manera” de la qual no es comportarien si no hi hagués la influència de la propaganda.⁸⁵

---

⁷⁶ YOUNG, K. “La propaganda”. A: YOUNG, K. [et. al.]. *La opinión pública y la propaganda*. Buenos Aires: Paidós, 1980, p. 196.

⁷⁷ JOWETT, G. S.; O’DONNELL, V., (1986), p. 16.

⁷⁸ PEARL, R. “The biology of superiority”. *The American mercury*. Vol 12 (1927), núm 47, p. 260.

⁷⁹ SMITH, T. J. “Propaganda and the Techniques of Deception”. A: SMITH, T. J [ed.] *Propaganda*. Nova York: Praeger, 1989, p. 80.

⁸⁰ LUMLEY, F., (1933), p. 44.

⁸¹ VIERECK, G. S., (1930), p. 23.

⁸² Citat a ELLUL, J., (1990), p. 28.

Goebbels diria : “Nous admettons ouvertement que nous voulons influencer le peuple. C’est le bon moyen pour y parvenir”.

⁸³ DODGE, R. “The psychology of propaganda”. *Religious education*. Vol 15 (1920), p. 242.

⁸⁴ MUNSON, G. *Twelve decisive battles of the mind: the story of propaganda during the Christian era*. New York: Greystone Press, 1942, p. 15.

⁸⁵ FRASER, L. *Propaganda*. Londres: Oxford University Press, 1957, p. 1.

En general, les definicions de tall persuasiu citades en aquest darrer bloc beuen de la teoria basada en el procés estímulo-resposta, a través de la qual un emissor realitza una acció que genera una reacció immediata, directa i uniforme en tots els receptors. Aquest model s'inspira en la teoria behaviorista segons la qual a cada estímulo li correspon una resposta, és a dir, es dona per suposat que un missatge sempre acaba produint un efecte. És propi de l'època d'entreguerres del segle XX, un període en què es creu en la influència directa i poderosa dels mitjans de comunicació. Aquest model se sustentava en el paradigma constructivista prevalent en el context científic del moment i el desenvolupament dels aparells de propaganda de l'URSS i l'Alemanya nazi.

Del concepte *propaganda* exposat en aquest bloc de definicions basades en la persuasió, la manipulació o el control, es desprenen dos nivells comunicatius diferents en què no hi ha una relació d'igual a igual entre aquell que vol persuadir i aquell que ha de ser persuadit. Aquest model asimètric es basa en un emissor que té capacitat d'influir en el receptor, i un receptor voluble a les pretensions de l'emissor.

1.2.3 Emissor

Pel que fa particularment a l'emissor,⁸⁶ les definicions recollides no són gaire explícites sobre aquesta figura. Alguns autors parlen d'un emissor unipersonal al qual s'hi refereixen com "el propagandista"⁸⁷ o més ambigüament com "un individu".⁸⁸ Altres contempen la possibilitat que sigui un grup reduït de persones -com Qualter per a qui l'emissor de la propaganda poden ser "uns pocs"⁸⁹ o Arceo, el qual parla de "governants o governats relativament influents d'una societat"⁹⁰- o, segons com s'interpreti, que sigui una elit qui llenca els missatges. En aquest sentit, el model de propaganda desenvolupat per Noam Chomsky és força explícit sobre el fet que la propaganda pugui estar liderada per unes elits, sobretot empresarials i governamentals.⁹¹ Altres autors, han defensat que l'emissor de la propaganda tant pot ser un individu com un col·lectiu: Jackall creu que es pot tractar d'una

---

⁸⁶ L'emissor és aquell "element que promou i organitza el procés de comunicació". PARÉS i MAICAS, M., (1992), p. 81.

⁸⁷ JOWETT, G. S.; O'DONNELL, V., (1986), p. 16.

⁸⁸ ARCEO, J. L., (1988), p. 54.

⁸⁹ QUALTER, T. H., (1985), p. 124.

⁹⁰ ARCEO VACAS, J. L., (1988), p. 54.

⁹¹ Cal tenir en compte que focalitza la seva anàlisi en l'actuació dels mitjans de comunicació dels Estats Units. CHOMSKY, N.; HERMAN, E. *Los guardianes de la libertad*. Barcelona: Crítica, 1990, p. 21-80. Edició original: *Manufacturing consent. The political economy of the mass media*. New York: Pantheon, 1988.

“organització, causa o persona”⁹²; Doob parla d’un “individu o individus”,⁹³ Alexander J. Mackenzie es refereix a un “individu o grup”⁹⁴ i Pineda, a un emissor “individual o col·lectiu”.⁹⁵

La història de la propaganda ens demostra que l’emissor d’un missatge propagandístic tant pot ser un individu, com són els casos de propagandistes sobirans com Napoleó Bonaparte o Juli César,⁹⁶ o una organització, com l’església catòlica, el *Committe of Public Information*, l’*Office of War Information* o l’organisme que ens proposem estudiar en aquesta recerca, el Comissariat de Propaganda de la Generalitat republicana.

En funció de si aquest emissor propagandístic és reconeixible en el missatge que envia, podem parlar de tres tipus de propaganda, segons van establir els estudiosos nord-americans després de la Segona Guerra Mundial. En primer lloc, la propaganda blanca és aquella que mostra obertament els seus orígens, les seves fonts i fins i tot els objectius que persegueix. L’emissor està clarament identificat i el contingut del missatge també acostuma a ser precís. És un tipus de manifestació utilitzat sobretot en temps de guerra.

En contraposició, hi ha la propaganda negra, aquella en què l’emissor està deliberadament falsificat. Aquest fet, però, no treu que el contingut del missatge pugui ser veritat. El seu èxit rau en l’habilitat d’utilitzar el mateix llenguatge que el receptor a qui es dirigeix.

En darrer lloc, trobem la propaganda grisa, aquella en què no s’explicita l’origen; l’emissor o la font poden o no estar correctament identificats i, per tant, produeix una relativa incertesa en el receptor ja que no coneix certament ni la font ni l’exactitud de la informació que rep.

1.2.4 Receptor

Quan analitzem la figura del receptor⁹⁷ en les definicions recollides, la informació que trobem és més precisa que la de l’emissor. Els autors, majoritàriament fan referència a la

---

⁹² JACKALL, R., (1995), p. 2.

⁹³ DOOB, L. W., (1935), p. 89.

⁹⁴ MACKENZIE, A. J. *Propaganda boom*. London: John Gifford, 1938, p. 35.

⁹⁵ PINEDA, A., (2006), p. 228.

⁹⁶ Citats a *Ibid.* p. 38.

⁹⁷ El receptor és tota aquella persona que desxifra un missatge difós a través de mitjans de comunicació col·lectiva, en tant en quant el sentit del missatge sigui susceptible de ser interpretat i comprès. MALETZKE, G. *Sicología de la comunicación colectiva*. Quito: CIESPAL, 1970, p. 93. Citat a PARÉS I MAICAS, M., (1992), p. 95.

massa, és a dir, s'equipara la propaganda a una comunicació massiva. Aquesta concepció es deixa entreveure en autors com Qualter, que assegura que “uns pocs” influeixen a “molts” i és evident en altres com Jackal quan diu que la propaganda “pretén persuadir grans masses de gent sobre les virtuts d'algunes organitzacions, causes o persones”,⁹⁸ o en Arceo, segons el qual la propaganda és una “comunicació persuasiva fonamentalment de masses”.⁹⁹

Altres estudiosos no al·ludeixen a la massa sinó al grup o més genèricament, al “públic”. En aquests casos, és ambigua la denominació, ja que el lector ignora de quina quantitat de persones estem parlant. Així, per a Pizarroso, la propaganda vol promoure en el “grup al qual es dirigeix els objectius de l'emissor”¹⁰⁰; per a Herreros consisteix en influir sobre els “individus d'una determinada col·lectivitat”,¹⁰¹ per a Taylor té la intenció de “persuadir gent”¹⁰² o per a McClung Lee es tracta de “promoure o obstaculitzar alguna cosa cap a un públic”.¹⁰³

Hi ha definicions que combinen la concepció massiva amb la persuasió individual, com per exemple, Jesús Timoteo Álvarez i Petra Mª Secanella que creuen que la propaganda busca “influir en les raons, creences, actituds y comportament de l'individu i de les multituds”.¹⁰⁴ En un sentit similar, Smith es refereix a l’“intent d'influir les creences d'un individu o de grups”¹⁰⁵ de la mateixa manera que ho fan McClung Lee i Bryan Lee.¹⁰⁶

Estem d'acord amb aquests darrers autors ja que la propaganda no ha d'estar necessàriament dirigida a les masses ja que històricament alguns models propagandístics han portat a terme programes enfocats a les elits. És el cas del model *agit-prop* descrit pel primer propagandista del marxisme a Rússia Georgi Plejánov: “el propagandista comunica moltes idees a una sola persona o a diverses persones mentre que l'agitador comunica una sola idea o un petit nombre d'idees, però en canvi, a una multitud”.¹⁰⁷ L'agitació serviria per mobilitzar

---

⁹⁸ JACKALL, R., (1995), p. 2.

⁹⁹ ARCEO, J. L., (1988), p. 54.

¹⁰⁰ PIZARROSO, A., (1993), p. 26.

¹⁰¹ HERREROS, M., (1989), p. 75.

¹⁰² TAYLOR, P. M., (1995), p. 6.

¹⁰³ McCLUNG LEE, A. *How to understand propaganda*. New York: Rinehart & Co., 1952, p. 18.

¹⁰⁴ TIMOTEO, J.; SECANELLA, P. M. “Propaganda”. A: BENITO, A. [dir.]. *Diccionario de ciencias y técnicas de la comunicación*. Madrid: Ediciones Paulinas, 1991, p. 1146.

¹⁰⁵ SMITH, T., (1989), p. 80.

¹⁰⁶ McCLUNG LEE, A.; BRYANT LEE, E., (1972), p. 15.

¹⁰⁷ Citat a LENIN, V. I. “Qué hacer?”. A: *Obras escogidas*. Vol. 1. Moscú: Progreso, 1979, p. 168.

Lenin també especifica (p. 169): “Hasta ahora creíamos (con Plejánov y con todos los líderes del movimiento obrero internacional) que si un propagandista trata, por ejemplo, el problema del desempleo, debe explicar la naturaleza capitalista de las crisis, mostrar la causa que las hace inevitables en la sociedad actual, exponer la

l'opinió en un moment determinat, però només seria a través de la propaganda quan podríem realment intentar canviar actituds.¹⁰⁸

El leninisme o el maoisme no va ser els únics que van desenvolupar accions dirigides a unes elits.¹⁰⁹ El model de propaganda de Noam Chomsky, que descriu el funcionament dels mitjans de comunicació estatunidencs del segle XX, també fa èmfasi en la propaganda adreçada a les elits. La *propaganda d'èlit*, basada en el model chomskyà, ha estat analitzada per Pineda Cachero, qui defensa que Chomsky es pot considerar hereu del pensament de George Orwell quan aquest defensa que la propaganda té un camp abonat entre els intel·lectuals. És una idea que Orwell desenvolupa a *1984*, quan formula un model de propaganda dirigit en primer lloc als intel·lectuals i a les elits cultivades.¹¹⁰

Chomsky agafa el concepte de *propaganda cimera* (*treetops propaganda*, traduït al castellà per *propaganda cumbre*) d'Alex Carey, un psicòleg social pioner en l'estudi de la propaganda corporativa.¹¹¹ Es tracta d'aquella propaganda destinada a grups influents de

---

necesidad de transformar la sociedad capitalista en socialista, etc. en una palabra, debe comunicar "muchas ideas", tantas, que todas ellas en conjunto podrán ser asimiladas en el acto sólo por pocas (relativamente) personas. En cambio, el agitador, al hablar de este mismo problema, tomará un ejemplo, el más destacado y más conocido de su auditorio –pongamos por caso, el de una familia de parados muerta de inanición, el aumento de la miseria, etc. – y, aprovechando ese hecho conocido por todos y cada uno, orientará todos sus esfuerzos a inculcar en la "masa" una sola idea: la idea de cuán absurda es la contradicción entre el incremento de la riqueza y el aumento de la miseria; tratará de *despertar* en la masa el descontento y la indignación contra esta flagrante injusticia, dejando al propagandista la explicación completa de esta contradicción. Por eso, el propagandista actúa principalmente por medio de la palabra *impresa*, mientras que el agitador lo hace de *viva voz*. Al propagandista se le exigen cualidades distintas que al agitador. Así, llamaremos propagandistas a Kautsky y a Lafargue; agitadores, a Bebel y Guesde. Pero segregar un tercer terreno o tercera función de actividad práctica incluyendo en esta función "el llamamiento dirigido a las masas para ciertas acciones concretas", constituye el mayor desatino, pues el "llamamiento", como acto aislado, o es un complemento natural e inevitable del tratado teórico, del folleto de propaganda y del discurso de agitación, o es una función netamente ejecutiva".

¹⁰⁸ PIZARROSO, A., (1993), p. 33.

Basat en la diferenciació leninista, Jacques Ellul planteja una versió pròpia on fa una distinció entre la *propaganda d'agitació* i la *propaganda d'integració*. La primera és una propaganda més massiva i visible, amb caràcter subversiu i d'oposició, desenvolupada per un partit que busca la destrucció del govern o de l'ordre establert, característica dels moviments revolucionaris i les guerres. Contràriament, la propaganda d'integració vol obtenir comportaments estables, vol establir un cos social, unificar-lo i reforçar-lo. És més vasta i complexa que l'anterior i és de llarga durada. Vegeu ELLUL, J., (1990), p. 85-98.

¹⁰⁹ Vegeu el capítol "La propagande de Mao Tsé Toung" de Jacques Ellul on defensa que Mao va aplicar amb rigor els principis de la propaganda leninista adaptant-los a les circumstàncies que es va trobar. ELLUL, J., (1990), p. 323-331.

¹¹⁰ PINEDA, A. "Chomsky y Orwell: hacia un modelo de propaganda de élite". A: VAZQUEZ, M.; SIERRA, F. [coord.] *La construcción del consenso: revisitando el modelo de propaganda de Noam Chomsky*. Madrid: Miranda Editorial, 2006, p. 39-110.

Vegeu també PINEDA, A. "La propaganda política en '1984'". A: HUICI, A.; PINEDA, A. [coords.] *Propaganda y comunicación*. Sevilla: Comunicación social, 1994, p. 84-118.

Pineda nota que la teoria chomskyana sobre la funció propagandística que tenen els intel·lectuals podria topar amb un problema circular ja que el mateix Chomsky (i Orwell) són també intel·lectuals.

¹¹¹ CHOMSKY, N. *El nuevo orden mundial (y el viejo)*. Barcelona: Crítica, 1996, p. 121-122. Edició original: *World orders old and new*. The American University in Cairo Press, 1994. Traducció de Carme Castells.

persones -com ara parlamentaris, editors de diaris i periodistes o comentaristes econòmics de televisió i ràdio- amb l'objectiu d'establir els termes del debat o determinar el tipus de qüestions que dominen la discussió pública. En una paraula, establir l'agenda política.¹¹²

En els models que acabem de descriure és fonamental la teoria del *Two Step Flow of communication* o doble nivell de comunicació, plantejada el 1944 per Lazarsfeld, Berelson i Gaudet. Els autors defensen que els mitjans de comunicació transmeten els seus missatges a la col·lectivitat a través dels líders d'opinió, unes figures decisives a l'hora d'influir en l'acceptació o el rebuig del missatge transmès.¹¹³

1.2.5 Caràcter planificat o espontani de la propaganda

L'acció propagandística que l'emissor exerceix sobre el receptor és un acte conscient i no espontani segons defensen la majoria de definicions. S'hi refereixen justament amb aquests conceptes¹¹⁴ o la qualifiquen de "deliberada".¹¹⁵ Altres van una mica més enllà i posen de relleu que és, a més, un acte planificat. Els autors asseguren que és una acció "organitzada",¹¹⁶ "metòdica"¹¹⁷ o planificada¹¹⁸ o esmenten que es tracta d'una

---

¹¹² CAREY, A. *Taking the risk out of democracy: corporate propaganda versus freedom and liberty*. Champaign: University of Illinois Press, 1997, p. 90-91. Edició original: Sydney: University of NSW Press, 1995.

¹¹³ LAZARSELD, P.; BERELSON, B.; GAUDET, H. *El pueblo elige, estudio del proceso de formación del voto durante una campaña electoral*. Buenos Aires: Ediciones 3, 1964. Edició original: *People's Choice*, 1944. Aquest treball es va reelaborar posteriorment a KATZ, E.; LAZARSELD, P. *Personal influence, the part played by people in the flow of mass communications*. New York: The Free Press, 1964. Edició original de 1955. Citats a PARÉS I MAICAS, M., (1992), p. 87-88.

Segons Parés i Maicas, assumeix la funció de líder aquella persona que en un grup social vulgui dirigir-lo en un sentit determinat, normalment definit per ell i usualment en consens amb la resta del grup.

¹¹⁴ Edward Bernays parla de "intent conscient i durador" (BERNAYS, E. *Propaganda*. Madrid: Melusina, 2008, p. 33. Edició original: *Propaganda*. New York: Horace Liveright, 1928. Traducció d'Albert Fuentes); Ted J. Smith hi afegeix "conscious and open attempt" (SMITH, T., (1989), p. 80); Herring diu que és el "conscious effort" (HERRING, E. P. *Group representation before Congress*. Baltimore: The Johns Hopkins Press, 1928, p. 59.) i Taylor, "the deliberate attempt to persuade people" (TAYLOR, P. M., (1995), p. 6.)

¹¹⁵ És el cas de Violet Edwards (EDWARDS, V., (1938), p. 41.); Harold Lasswell juntament amb Lerner i Speier (LASSWELL, H.; LERNER, D.; SPEIER, H., (1979-1980), p. 5.); Kimbal Young (YOUNG, K., (1931), p. 653); Giacomo Sani (SANI, G., (1983), p. 1.333); Terence H. Qualter (QUALTER, T. H., (1985), p. 124); Garth S. Jowett i Victoria O'Donnell (JOWETT, G. S.; O'DONNELL, V., (1986), p. 16); Philip M. Taylor (TAYLOR, P. M., (1995), p. 6); David Welch (WELCH, D. *The Third Reich: Politics and Propaganda*. London; New York: Routledge, 1995, p. 318. Edició original de 1993) i Antonio Pineda (PINEDA, A., (2006), p.228), qui hi afegeix l'adjectiu "interessadament".

¹¹⁶ DOMENACH, J. M., (1963), p. 19.

¹¹⁷ TAYLOR, P. M., (1995), p. 6.

¹¹⁸ YOUNG, K., (1980), p. 196 i 201; TAYLOR, P. M., (1995), p. 6.

“campanya”,¹¹⁹ “pla”¹²⁰ o un treball que comporta una tasca intel·lectual al darrera.¹²¹ El fet que la propaganda tingui una certa durada en el temps també es recull en les definicions que parlen d’aquest concepte com un intent o ús “sistemàtic”,¹²² es fa referència a la “insistència”¹²³ o es parla d’una “acció continuada”.¹²⁴ Per tant, la propaganda, a banda de ser considerada com a conscient i planificada, aquí també s’hi afegeix que és sistemàtica i té una durada en el temps. Aquest fet fa referència a la repetició, un dels principis contemplats en les regles de la propaganda difoses per Domenach que es tractaran al capítol 3.

A l’altre extrem d’aquells que defensen que la propaganda és un acte conscient i planificat, trobem els autors que han considerat la possibilitat que l’acció propagandística no sigui deliberada i fins i tot inconscient. El principi de propaganda no intencional (*unintentional propaganda*) el va introduir Leonard Doob i es refereix als efectes involuntaris que obté el propagandista.¹²⁵ És un oxímoron que ha estat recolzat per autors com McKenzie¹²⁶ o Oliver Thomson.¹²⁷ La propaganda no és una acció casual i aquesta voluntat de comunicar la trobem, segons Brown, en els seus usos més primerencs, amb la *Sacra Congregatio de Propaganda Fide*: “com els missioners sabien perfectament allò que estaven fent, la seva propaganda era també deliberada, per tant l’argument modern que és possible que la propaganda sigui inconscient, tema favorit de marxistes i altres, no els hauria dit res”.¹²⁸

---

¹¹⁹ VIERECK, G. S., (1930), p. 23.

¹²⁰ BROWN, J. A. C., (1991), p. 12.

¹²¹ JACKALL, R., (1995), p. 2.

¹²² És el cas de Leonard Doob (DOOB, L., (1935), p. 89.); Kimbal Young (YOUNG, K., (1980), p. 196.); Giacomo Sani (SANI, G., (1983), p. 1.333.); Garth S. Jowett i Victoria O’Donel (JOWETT, G. S.; O’DONNELL, V., (1986), p. 16.); Ted. J. Smith (SMITH, T., (1989), p. 80.) i A. J. Mackenzie (MACKENZIE, A. J.(1938), p. 35.)

¹²³ MUNSON, G., (1942), p. 15.

¹²⁴ DRIENCOURT, J., (1950), p. 26.

¹²⁵ DOOB, L., (1935). Vegeu el capítol 6 on diferencia entre la propaganda intencional i no intencional.

¹²⁶ MCKENZIE, A. J., (1938), p. 35.

¹²⁷ L’autor defensa que gairebé tots els missatges tenen, deliberadament o accidentalment, un contingut persuasiu: “This covers almost every aspect of art and communication, because nearly all messages have either deliberately or accidentally some persuasive content”.

THOMSON, O. *Mass persuasion in history: an historical analysis of the development of propaganda technique*. Edimburg: Paula Harris Publishing, 1977, p. 7.

¹²⁸ BROWN, J. A. C., (1991), p. 11.

1.2.6 Missatge

Quan ens fixem en el contingut del missatge propagandístic,¹²⁹ detectem que hi ha autors com Pineda Cachero que veuen en la ideologia¹³⁰ un dels conceptes fonamentals per explicar aquest fenomen fins al punt que l'arriba a considerar com "l'únic element que aporta contingut al missatge" propagandístic.¹³¹ D'una manera menys concloent, Arceo creu que la propaganda té la "finalitat real o aparent de difondre una ideologia i obtenir poder per realitzar el bé comú".¹³² En la línia, se situa Smith quan assegura que és un "intent d'influir les creences d'un individu o d'un grup"¹³³ i Bertrand Russel quan diu que és l'"intent, a través de la persuasió, de posar els ésser humans al servei d'un partit o d'una causa".¹³⁴ De la mateixa manera, Higham considera que és l'"acció de convertir a una doctrina"¹³⁵ mentre que Herrerros defensa que la propaganda es refereix al "camp ideològic".¹³⁶

D'altra banda, teòrics com Lasswell aporten una dimensió simbòlica a la propaganda quan en el seu article de 1927, per exemple, la defineix com la "gestió d'actituds col·lectives a través de la manipulació de símbols significants".¹³⁷ Altres definicions de tall lasswellià són les de Robert Merton i Paul Lazarsfeld, que des d'una perspectiva sociològica la categoritzen com "tots i cadascun dels conjunt de símbols que influeixen en l'opinió, creences o en l'acció sobre qüestions que la comunitat considera controvertibles"¹³⁸ o Young, que també recorre a aquesta denominació quan diu que consisteix en l'"ús més o menys deliberat, planejat i

---

¹²⁹ El missatge és allò a través del qual es materialitza tota relació comunicativa entre un emissor i un receptor, ja sigui en la comunicació en general o en la comunicació social en particular. PARÉS I MAICAS, M., (1992), p. 94.

¹³⁰ Entenem per ideologia un sistema d'idees i de judicis, explícit i generalment organitzat, que serveix per descriure, explicar, interpretar o justificar la situació d'un grup o d'una col·lectivitat i que, inspirant-se àmpliament en valors, proposa una orientació precisa a l'acció històrica d'aquesta col·lectivitat.

ROCHER, G. *Introduction a la sociologie générale*. Vol. I. L'Action Sociale. Paris: Éditions HMH; Ed. Du Senil, 1970, p. 127. Citat a PARÉS i MAICAS, M., (1992), p. 91.

¹³¹ PINEDA, A., (2006), p. 227.

¹³² ARCEO, J. L., (1988), p. 54.

¹³³ SMITH, T., (1989), p. 80.

¹³⁴ RUSSEL, B. *La educación y el orden social*. Barcelona: Edhasa, 2004, p. 271. Edició original: *Education and the social order*. George Allen & Unwin Ltd; The Bertrand Russel Peace Foundation, 1932. Traducció de José Vicuña i Ángeles Ortuño.

¹³⁵ HIGHAM, C. F. *Looking forward: mass education through publicity*. New York: A. A. Knopf, 1920, p. 186.

¹³⁶ HERREROS, M., (1989), p. 75.

¹³⁷ LASSWELL, H., (1927), p. 627.

¹³⁸ MERTON, R. K.; LAZARSFELD, P. F. "Estudios sobre la propaganda por radio y cinematógrafo". A: MERTON, R. K. *Teoría y estructura sociales*. 3ª ed. rev. i ampl. México: Fondo de Cultura Económica, 1992, p. 595. Edició original: *Social theory and social structure*. Illinois: The Free Press of Glence, 1949. Traducció de Florentino M. Torner i Rufina Borques.

sistemàtic de símbols”.¹³⁹ Segons aquest darrer autor, la propaganda aconsegueix el seu propòsit a través de “diverses tècniques de manipulació de símbols”.¹⁴⁰

S’alineen en aquesta manera d’entendre el missatge propagandístic les definicions de McClung Lee quan assegura que consisteix en “l’ús de símbols per promoure o obstaculitzar alguna cosa cap a un públic”¹⁴¹ o Qualter, per a qui la manera d’influir en els altres és “a través de la manipulació de la comunicació simbòlica”.¹⁴² També s’hi refereix Harwood Childs qui creu que la propaganda és un “conjunt d’opinions i doctrines que formen actituds, activitats o símbols”.¹⁴³ Aquest enfocament també té detractors, ja que alguns investigadors troben limitat reduir la propaganda només a símbols.¹⁴⁴

Els símbols, segons Lasswell, poden tenir dues funcions en l’esfera pública: una d’expressiva i una de propagandística i la forma en la qual es poden expressar els símbols poden ser parlades, escrites, gràfiques o musicals.¹⁴⁵ Aquesta observació ens remet als mitjans de difusió de la propaganda.

1.2.7 Canals de transmissió

Algunes definicions fan una breu enumeració dels canals a través dels quals es pot expressar la propaganda: Parsons a més de Timoteo i Secanella asseguren que la propaganda actua a través de la paraula escrita o parlada,¹⁴⁶ Lasswell diu que es pot expressar a través d’històries, rumors, fotografies i altres formes de comunicació social,¹⁴⁷ Emma Rodero considera que és exercida a través de mitjans orals, escrits i icònics¹⁴⁸ i Benefati d’una manera semblant es refereix a la paraula parlada, escrita o “la visió directa de les coses”.¹⁴⁹

---

¹³⁹ YOUNG, K. *Psicología social de la propaganda*. Buenos Aires: Paidós, 1969, p. 7. Edición original: *Social Psychology*. New York: Appleton Century-Crofts, 1956. Traducción de Irma Calderón.

¹⁴⁰ *Ibid.*, p. 13.

¹⁴¹ McCLUNG LEE, A., (1952), p. 18.

¹⁴² QUALTER, T. H., (1985), p. 124.

¹⁴³ Citat a LUMLEY, F., (1933), p. 37.

¹⁴⁴ ARREGUI, J. A. *Propaganda política i promoció del canvi social en Espanya: anàlisi del cartel electoral (1977-2005)*. [Tesi doctoral]. UNED. Facultad de Ciencias Políticas y Sociología, 2007, p. 45.

¹⁴⁵ LASSWELL, H., (1927), p. 627-631.

¹⁴⁶ PARSONS, T., (1942), p. 551.; TIMOTEO ÁLVAREZ, J.; SECANELLA, P. M., (1991), p. 1146.

¹⁴⁷ LASSWELL, H., (1972), p. 8-9.

¹⁴⁸ RODERO, E. “Concepto y técnicas de la propaganda y su aplicación al nazismo”. A: *Actas del III Congreso Internacional: cultura y medios de comunicación*. Salamanca: Universidad Pontificia, 2000, p. 655-668.

¹⁴⁹ BENEFATI, A. *L’Opinione pubblica*. Firenze: Editrice Universitaria, s.d, p. 220. Citat a HERREROS, M., (1989), p. 70.

Pizarroso, qui ha analitzat la història de la propaganda, explica que els primers mitjans que la utilitzen tenen un caràcter directe, és a dir, que l'emissor transmet el missatge a la seva audiència sense cap intermediari.¹⁵⁰ El primer canal és la paraula parlada; en són un exemple els discursos adreçats a les multituds, que van veure multiplicats els seus efectes amb la invenció del micròfon. La imatge és un altre mitjà de propaganda directa: les estàtues i l'arquitectura política i religiosa (piràmides, frescos, etc.), els segells i les monedes, així com els símbols (el peix del cristianisme primerenc, la creu, els escuts heràldics, les banderes, etc). També cal citar mitjans més moderns com la fotografia, el cinema o la televisió que han potenciat l'efecte propagandístic de la imatge. Tenen una funció propagandística, a més, els espectacles públics, com el teatre grec, els jocs olímpics, les cerimònies religioses, i hi podríem afegir el cinema i la televisió si els entenem com a entreteniment. Un altre instrument propagandístic ha estat la música (himnes, lletres satíriques, etc.) i l'ús d'aquesta per a finalitats propagandístiques, com les òperes de Wagner utilitzades pel règim de Hitler. Les manifestacions i les gestes o actes heroics també es troben entre els mitjans que utilitza la propaganda per expressar-se així com la paraula escrita: llibres, pamflets, premsa, cartells, etc. Pizarroso també contempla com a canal de propaganda els inhibidors de la comunicació com la censura, és a dir el bloqueig de part del flux informatiu o d'idees, i fins i tot afirma que els grans propagandistes han estat en realitat grans censors.

Fer un inventari dels mitjans que ha emprat la propaganda al llarg de la seva història seria una tasca de difícil delimitació ja que, tal com observa Domenach, “la propaganda és polimorfa i juga amb recursos gairebé indefinits”.¹⁵¹ En aquest sentit, Pizarroso és del parer que la propaganda ha arribat a assolir formes “paroxístiques i impregna (...) tots els fenòmens de comunicació social”.¹⁵²

Davant d'aquesta situació, se'ns planteja la qüestió de si qualsevol instrument és susceptible de ser un vehicle per a la propaganda. Així ho exposa Ellul quan es refereix a la propaganda total: aquella que utilitza tots els mitjans al seu abast ja que com cadascun té una eficàcia particular, localitzada i limitada i s'adreça a públics diferents, els mitjans es complementen uns als altres per aconseguir aquest efecte global propagandístic.¹⁵³

---

¹⁵⁰ PIZARROSO, A., (1993), p. 30-31.

¹⁵¹ DOMENACH, J. M., (1963), p. 51-52.

¹⁵² PIZARROSO, A. *La Guerra Civil española, un hito en la historia de la propaganda* [En línia] [S.l]: El Argonauta Espanyol, 2005. <<http://argonauta.imageson.org/document62.html>> [Consulta: 6 maig 2006]

¹⁵³ ELLUL, J., (1990), p.21-28.

També fa referència a aquest concepte Domenach quan explica que tot i que Europa occidental visqui en un període de “propaganda parcial i atenuada” no implica que no s'hagi passat i no es corri el risc de conèixer novament una “època de propaganda total”. DOMENACH, J. M., (1963), p. 53.

A la llum d'aquestes reflexions considerem, per tant, que les enumeracions de possibles mitjans que els autors citats (Parsons, Timoteo, Lasswell i Benefati entre altres) fan en les seves definicions, atorguen un caràcter temporal i limitat a la propaganda que no correspon amb la naturalesa del fenomen. Sembla més ajustada la visió de Pineda Cachero qui defensa que la propaganda és un fenomen transhistòric.¹⁵⁴ El professor de la Universitat de Sevilla ha plantejat que la propaganda té una "estructura causal transhistòrica" que permet explicar les semblances entre fenòmens propagandístics d'èpoques i llocs diferents.

De manera relacionada, sobre el fet de si tot es pot considerar propaganda, vegeu l'article de PINEDA, A. "¿Todo es propaganda? El panpropagandismo o monismo propagandístico como límite superior de la teoría de la propaganda". *Comunicación*, núm. 5, p. 415-436.

¹⁵⁴ PINEDA, A., (2006), p. 65.

2. Relació de la *propaganda* amb conceptes tangencials

2.1 Propaganda i persuasió

La *persuasió* és un dels termes que, tal com hem vist en el capítol anterior, alguns autors utilitzen per definir la propaganda; segons la seva manera de veure-la, n'és un element constituent. En aquest apartat s'aprofundeix una mica més sobre aquest concepte, un dels elements fonamentals d'aquesta recerca.¹⁵⁵

Si recorrem als diccionaris normatius, tant el de l'Institut d'Estudis Catalans com el Pompeu Fabra observem que es refereixen a la persuasió com “l'acció d'induir algú a creure, a fer, alguna cosa”.¹⁵⁶ En l'àmbit acadèmic, les definicions la categoritzen de manera semblant. La majoria d'explicacions consultades circumscriuen el procés de persuasió a la voluntat de l'emissor per modificar el comportament del receptor. En aquest sentit, i concretament dins el marc de la comunicació de masses, M. L. De Fleur y S. J. Ball-Rokeach defineixen la persuasió com “l'ús dels mitjans de masses per presentar missatges que hagin estat projectats deliberadament per provocar determinades formes d'acció per part del públic”.¹⁵⁷ Per a Miguel Santesmases consisteix en l'“acció amb la qual es persegueix, a través de raonaments i argumentacions, induir o modificar un determinat comportament del destinatari”.¹⁵⁸ Robin T. Lakoff entén per persuasió “l'intent o la intenció d'un participant de canviar el comportament, els sentiments, les intencions, o el punt de vista d'altre, a través de la comunicació”.¹⁵⁹ Antonio Cobelo, que analitza el fenomen de la persuasió a la seva tesi doctoral, etiqueta com a persuasiu aquell “procés de comunicació en el qual l'emissor tingui la intenció oberta i explícita d'obtenir en última instància uns determinats comportaments dels

---

¹⁵⁵ Eludim el tractament de la persuasió des del punt de vista dels tractats clàssics de retòrica perquè entenem que les definicions dels autors moderns s'acosten més al concepte de propaganda actual que volem explicar. En aquest sentit, estem d'acord amb Mário Herreros, qui planteja aquest enfocament del procés persuasiu. HERREROS, M., (1989), p. 105.

¹⁵⁶ FABRA, P. *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona: Edhasa, 1997, p. 131. Edició original de 1932.

¹⁵⁷ DE FLEUR, M. L.; BALL-ROKEACH, S. J. *Teorías de la comunicación de masas*. 5a ed. rev. i ampl. Barcelona; Buenos Aires; México: Paidós, 1993, p. 350. Edició original: *Theories of mass communication*. New York; London: Longman, 1989. Traducció de Joan Soler Chic.

¹⁵⁸ SANTESMASSES, M.: *Términos de Marketing*. 5ª ed. rev. i ampl. Madrid: Pirámide, 1996, p. 696.

¹⁵⁹ LAKOFF, R. T. “Persuasive discourse and ordinary conversation, with examples from advertising”. A: TANNEN, D. *Analyzing discourse: text and talk*. Washington: Georgetown University Press, 1982, p. 28.

Traducció de l'autora: “By ‘persuasion’ I mean the attempt or intention of one participant to change the behaviour, feelings, intentions or viewpoint of another by communicative means”.

receptors".¹⁶⁰ Des del punt de vista de la psicologia social, Vander Zanden creu que la persuasió és l'intent deliberat per influir en les actituds o conductes dels altres per tal d'aconseguir un objectiu preestablert.¹⁶¹

Altres autors, quan parlen de l'efecte que ha de provocar la persuasió, reflecteixen en les seves explicacions un component no tan tangible -com el comportament o la conducta-, i es refereixen a canvis en la convicció o, d'una manera més ambigua, a obtenir una resposta del receptor. Així, Parés i Maicas defensa que la persuasió és una comunicació intencional a través de la qual l'emissor vol transmetre al receptor la convicció de la seva legitimitat, ja sigui per raons ideològiques o d'interessos.¹⁶² Pizarroso tampoc no és explícit sobre quina conseqüència ha de tenir la persuasió quan assegura que és el procés comunicatiu a través del qual l'emissor pretén obtenir una resposta del receptor. És justament en aquesta resposta on està la clau del procés comunicatiu descrit. És a dir, l'objectiu final de la persuasió és la influència en el receptor segons el sentit volgut per l'emissor. Pizarroso, però, conclou que no hi ha cap procés de comunicació que en realitat no tingui un component persuasiu.¹⁶³ Aquesta observació la porta més lluny Brown quan assegura que els intents de canviar les opinions dels demés es van originar amb el desenvolupament del llenguatge;¹⁶⁴ Berrio, qui diu que la persuasió és una activitat consubstancial a l'espècie humana,¹⁶⁵ o Rodríguez Carballeria, quan afirma que la persuasió és tan antiga com la interrelació entre els éssers humans.¹⁶⁶

Aquest mateix autor contraposa a la persuasió autònomament acceptada, a la qual normalment ens referim quan parlem de *persuasió*, una variant a la qual anomena *persuasió coercitiva*, que consisteix a recórrer a l'ús de la força per aconseguir els mateixos efectes que la persuasió voluntària, és a dir, influir en les actituds o conductes d'altres per aconseguir algun objectiu preestablert. A aquesta modalitat també s'ha anomenat, segons l'autor, *rentat de cervell*.¹⁶⁷

---

¹⁶⁰ COBELO, A. *La determinación de la estrategia en la comunicación persuasiva de masas*. [Tesi doctoral] Madrid: Universitat Complutense, 2001, p. 75.

¹⁶¹ VANDER ZANDEN, J. W. *Manual de psicología social*. Barcelona; Buenos Aires; México: Paidós, 1989, p. 222. Edició original: *Social psychology*. New York: Random House, 1977. Traducció de Leandro Wolfson.

¹⁶² PARÉS I MAICAS, M., (1992), p. 92.

¹⁶³ PIZARROSO, A., (2005).

L'autor també especifica que un missatge persuasiu es forma segons la conducta desitjada per l'emissor per tal que sigui adoptada voluntàriament pel receptor

¹⁶⁴ BROWN, J. A. C., (1991), p. 9.

¹⁶⁵ BERRIO, J. *Teoría social de la persuasión*. Barcelona: Mitre, 1983, p. 7.

¹⁶⁶ RODRÍGUEZ CARBALLEIRA, A. *El lavado de cerebro: psicología de la persuasión coercitiva*. Barcelona: Boixareu Universitaria, 1992, p. 5.

¹⁶⁷ *Ibid*, p. 59-63.

A les modalitats de la persuasió també s'hi ha referit Oliver Thomson, qui ha separat els estils d'aproximar-se al receptor com a racionals, gairebé-racionals i emocionals.¹⁶⁸ En la mateixa línia se situa Pizarroso quan defensa que la persuasió tant pot actuar sobre la ment com sobre els sentiments. Fa referència a les regles de la persuasió lògica definides per Aristòtil a la *Retòrica*, però també a la dimensió psicològica, poètica i fins i tot psicoanalítica descrita per Domenach. Sobre la racionalitat de la persuasió, també s'hi ha referit Berrio: “tenim en la persuasió, primer, una pràctica argumentativa destinada a actuar en la interacció comunicativa dels individus en la societat i, segon, una racionalitat basada en la lògica de la contingència.”¹⁶⁹

Quan analitzem la relació entre la persuasió i la propaganda, en una primera aproximació els dos termes es podrien equiparar, tal com explica Pizarroso. De la mateixa manera pensa Huici qui creu que moltes vegades la persuasió s'identifica amb la propaganda: des del moment que reconeixem la “presència d'una intenció persuasiva en un discurs”, ja sigui històric, polític o religiós, podem començar a parlar d'una “certa dimensió propagandística”.¹⁷⁰ Aquesta voluntat expressa d'influir en el receptor és condició *sine qua non* per a què existeixi la propaganda, però això no vol dir que tot procés persuasiu comporti sempre un procés propagandístic. En aquest sentit, podem considerar la propaganda com una de les formes de persuasió. Quan Pizarroso diferencia els dos conceptes al·ludeix a l'evolució d'un i altre: defensa que la persuasió, entesa com a fenomen col·lectiu, és propi de la humanitat des dels seus primers moments mentre que la propaganda s'ha anat convertint en un instrument indispensable per tal d'exercir poder o enfrontar-se a aquest a mesura que les organitzacions socials i els estats s'han fet més complexos.¹⁷¹

Hi ha estudiosos que han diferenciat *persuasió* de *propaganda* en base a la reciprocitat o no dels interessos de l'emissor i el receptor. Així, Jowett i O'Donnell defensen que si bé la persuasió és un procés comunicatiu “transaccional” i interactiu, que intenta satisfer les necessitats tant del receptor com de l'emissor; allò que prima en la propaganda és la realització dels objectius de l'emissor.¹⁷²

Tal com ja hem apuntat, per a Pizarroso el fenomen de la propaganda és molt més complex i va més enllà de la simple persuasió. És a dir, tot i que bàsicament, és un procés de

---

¹⁶⁸ Es refereix a “purely rational, the quasi rational/half emotional, and the entirely emotional”. THOMSON, O., (1977), p. 14-17.

¹⁶⁹ BERRIO, J., (1983), p. 7.

¹⁷⁰ HUICI, A., (1996), p. 41.

¹⁷¹ PIZARROSO, A., (1993), p. 27.

¹⁷² JOWETT, G. S.; O'DONNELL, V., (1986), p. 13 i 24-38.

persuasió perquè implica la creació, reforç o modificació de la resposta, és també un procés d'informació, sobretot en allò referit al control del flux d'aquesta.¹⁷³ El duet persuasió-informació com a element constituent de la propaganda també el trobem en Durandin, qui en el seu estudi sobre la mentida en la propaganda observa que la principal funció d'aquesta última és bàsicament exercir una influència i, només de manera accessòria, oferir informacions.¹⁷⁴ Per tant, la funció informativa de la propaganda quedaria en un segon lloc i prevaldria la funció persuasiva.

No voldríem deixar de referir-nos breument a dos conceptes tangencials a la persuasió. Un d'ells és la *manipulació*. Benesch i Schmandt indiquen que la manipulació consisteix en influir per aconseguir el redreçament d'un estat d'ànim, d'uns hàbits mentals, etc.,¹⁷⁵ una definició que recorda molt a les de persuasió citades anteriorment. Berrio va un pas més enllà i assenyala en aquesta pràctica, l'ús d'informació i d'arguments falsos i la voluntat expressa de l'emissor de moure's en el terreny de l'ambigüïtat o de la mentida.¹⁷⁶ En aquest sentit, Parés i Maicas observa que si bé en el cas de la persuasió, el receptor pot ser conscient que està involucrat en un procés comunicatiu, en la manipulació, l'emissor sostrau aquesta percepció conscientment al receptor.¹⁷⁷ Segons aquest punt de vista, una de les diferències entre la persuasió i la manipulació rau en la consciència del receptor d'estar sent influït.

L'altre concepte tangencial al fet de persuadir és el de convèncer. Segons Reyzábal, convèncer és un propòsit intel·lectual que es basa en realitats verificables, provades o demostrables i s'argumenta segons les regles de la lògica i es raona amb l'interlocutor. L'assentament del receptor és reflexiu i lliure. En canvi, la persuasió pretén habitualment influir a través de mecanismes emocionals en les conductes o la voluntat del receptor. La diferència rau en què quan es vol convèncer s'apela a la raó mentre que quan es vol persuadir s'apela als sentiments.¹⁷⁸ Per tant, la diferència no radica tant en l'objectiu del

---

¹⁷³ PIZARROSO, A., (1993), p. 27.

¹⁷⁴ DURANDIN, G. *La mentira en la propaganda política y en la publicidad*. 2ª ed. Barcelona; Buenos Aires; México: Paidós, 1990, p. 21-23. Edició original: *Les mensonges en propagande et en publicité*. París: Presses Universitaires de France, 1982. Traducció de Irene Agoff.

¹⁷⁵ BENESCH, H.; SCHMANDT, W. *Manual de autodefensa comunicativa: la manipulación y cómo Burlarla*. Barcelona [etc.]: Gustavo Gili, 1982. Edició original: *Manipulation und wie man ihr entkommt*. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1979. Traducció de Ramon Ribalta i Ribalta.

¹⁷⁶ BERRIO, J., (1983), p. 77-79.

Tot i això, l'autor afegeix que a vegades la distinció entre les dues és confosa perquè utilitzen les mateixes tècniques per construir el discurs.

¹⁷⁷ PARÉS I MAICAS, M., (1992), p. 93.

¹⁷⁸ REYZÁBAL, M. V. *La comunicación oral y su didáctica*. Madrid: La Muralla, 1999b, p. 163-164 i REYZÁBAL, M. V., (1999), p. 51.

discurs ja que els dos volen influir el receptor, sinó els continguts, mètodes i recursos utilitzats. En aquest mateix sentit s'expressa Berrio quan defensa que aquell que vol persuadir no en té prou amb la via racional i necessita també l'emocional, aspecte que no és imprescindible en el convenciment.¹⁷⁹

2.2 Propaganda, informació i desinformació

El mot *informació*, present en les explicacions de propaganda analitzades al capítol 1, també és un dels conceptes cabdals d'aquesta recerca i és per aquest motiu que ens hi detindrem. La definició que en dóna el *Diccionari de comunicació empresarial. Publicitat, relacions públiques i màrqueting* és força breu: “contingut d'un missatge”.¹⁸⁰ Alguns estudiosos de la propaganda com Durandín o Pizarroso coincideixen a pensar que la informació consisteix en la transmissió d'un coneixement o el fet de compartir-lo. Diferencien aquest terme del de la *persuasió* quan fan èmfasi en les conseqüències o efectes de la transmissió d'aquest coneixement.¹⁸¹ Per a Pizarroso, tant la informació com la persuasió comporten un procés de comunicació però amb objectius diferents: mentre que en la informació l'emissor només vol transmetre dades o coneixements sense que s'esperí res de l'interlocutor, en la persuasió, l'emissor pretén obtenir una resposta del receptor. Per tant, és una diferenciació centrada en la reacció del receptor. En aquesta mateixa línia se situa Durandín qui creu que la propaganda és “un intent d'influir que tendeix a modificar la conducta de l'interlocutor a través de la mediació de les seves opinions” mentre que la informació és “simplement la transmissió d'un coneixement que deixa lliure a l'interlocutor perquè aquest faci l'ús que més li convingui”.¹⁸² Durandín entén que tot i que la informació no és propaganda, sí que és un dels principals mitjans per influir en un interlocutor, és a dir, és un dels vehicles de la propaganda, i conclou que la relació entre ambdós conceptes no és d'igual a igual, sinó de subordinació: la propaganda utilitza la informació per influir. Sobre la relació entre les dues també ha opinat Josep Antoni González Casanova, qui creu que el darrer

---

¹⁷⁹ BERRIO, J., (1983), p. 70-76.

¹⁸⁰ GARCIA, J., (1999), p. 132.

¹⁸¹ PIZARROSO, A., (2005).

¹⁸² DURANDIN, G. *La información, la desinformación y la realidad*. Barcelona; Buenos Aires; México, Paidós, 1995, p. 130-131. (Paidós Comunicació; 69). Edició original: *L'information, la désinformation et la réalité*. París: Presses Universitaires de France, 1993. Traducció de Ferran Meler Ortí.

èxit de la propaganda és disfressar-se d'informació, és a dir “alliberar-se de la seva condició propagandística i passar a informar”.¹⁸³

Tot i que no és objectiu d'aquesta recerca incidir el debat de l'objectivitat de la informació, sí que volem fer una breu referència a la relació del periodisme i la propaganda i, en aquest sentit, citar la reflexió de Pineda Cachero:

“Si bien el periodismo es una de las mayores fuentes empíricas de propaganda, no se trata de fenómenos idénticos. Entre otras razones, porque la propaganda no precisó históricamente de las condiciones técnicas que posibilitaron el periodismo. En otras palabras, el periodismo es un fenómeno comunicativo más por el que puede circular la propaganda, al igual que ocurre con la escultura, la literatura o la educación”.¹⁸⁴

De la mateixa manera que ens hem referit a la *informació* també creiem interessant acotar el concepte de *desinformació*. Prové de la traducció del rus de *dezinformatsia* i ja apareix el 1949 al diccionari de la llengua russa de Shvedova Ozhegov, que la defineix com “l'acció d'induir a error mitjançant l'ús d'informacions falses”. Posteriorment, el 1952, la *Grande Encyclopédie soviétique* s'hi va referir com la difusió per part de la premsa, ràdio, etc. de notícies falses amb la finalitat de confondre l'opinió pública.¹⁸⁵ És una explicació que focalitza l'atenció en els mitjans de comunicació, com a difusors d'aquesta informació no veritable. Jacquard i Cathala coincideixen a incloure la manipulació en les seves explicacions sobre la desinformació. Ambdós consideren que és un conjunt de tècniques que s'utilitzen per manipular la informació i els destinataris d'aquesta, amb l'objectiu d'influir sobre l'opinió, les seves conductes o el seu comportament.¹⁸⁶

Tot i que la paraula és contemporània, la pràctica de la desinformació, entesa com la difusió d'informacions falses per crear confusió, és molt més antiga.¹⁸⁷ Trobem una referència per exemple a *L'art de la guerra*, on Sunzi anima a “seguir el camí de l'engany” per a fer la

---

¹⁸³ GONZÀLEZ CASANOVA, J. A. “Pròleg”. A: DOMENACH, J. M., (1963), p. 9.

¹⁸⁴ PINEDA, A., (2006), p. 39.

¹⁸⁵ DURANDIN, G., (1995), p. 21-22.

¹⁸⁶ JACQUARD, R. *La desinformación: una manipulación del poder*. Madrid: Espasa Calpe, 1988, p. 9.; CATHALA, H.-P. *Le temps de la désinformation*. París: Stock, 1986, p. 23-24.

¹⁸⁷ RIVAS TROITIÑO, J. M. “Desinformación: revisión de su significado. Del engaño a la falta de rigor”. *Estudios sobre el mensaje periodístico*. (1995), núm. 2, p. 76.

guerra.¹⁸⁸ En aquest sentit, Durandin defensa que la desinformació, a diferència de les mentides entre persones, té un caràcter organitzat.

El concepte clàssic de desinformació ha estat revistat per Rivas Troitiño que ha eixamplat l'accepció del terme més enllà de la intenció de l'emissor i l'ha analitzat des del punt de vista del dret a la informació que té el receptor. Així ha considerat que la desinformació es produeix quan al receptor no se li permet l'exercici ple del dret a la informació, en el sentit que la informació parcial no és rigorosa. Entén que es podria considerar potencialment una situació de desinformació quan els periodistes –com a garants del dret de la informació, segons explica l'autor- no tenen accés a totes les fonts que consideren necessàries per fer la seva feina, és a dir, quan els destinataris de la informació reben un producte informatiu incorrecte per culpa del silenci, de la intencionalitat o l'error de la font, del periodista o de la seva interrelació.¹⁸⁹ És a dir, es produeix una situació de desinformació en tant en quan informació dolenta, falsa, incompleta o errònia.¹⁹⁰ D'aquesta manera de pensar, deriva la definició que ofereix el *Diccionari de comunicació empresarial* que l'entén com la “manca de prou informació o d'informació certa o fiable”.¹⁹¹

2.3 Contrapropaganda

La diferència entre la propaganda i la contrapropaganda rau en el beneficiari d'aquesta darrera: és a dir, en paraules de Reyzábal, és una activitat que desenvolupa “un oponent que aspira a contrarestar els possibles efectes del primer emissor”¹⁹² i per tant beneficia el receptor inicial d'una campanya de propaganda. Dit ras i curt, és una “propaganda de resposta”, tal

---

¹⁸⁸ “Per a fer la guerra s'ha de seguir el camí de l'engany. Per això, quan sigueu capaços, fingiu incapacitat; quan sigueu actius, fingiu inactivitat. Quan sigueu a prop, feu creure que sou lluny; quan sigueu lluny, feu creure que sou a prop. Oferiu esquers a l'enemic: fingiu desordre i copegeu-lo”.

SUNZI. *L'art de la guerra*. 2^a ed. Barcelona: Servei de publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona; Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2010, p. 30 i 50. (Clàssics de l'Orient; 6). Traducció de Seán Goleen i Marisa Presas.

¹⁸⁹ RIVAS TROITIÑO, J. M., (1995), p. 78.

Vegeu també RIVAS TROITIÑO, J. M. “11-M: apuntes sobre el fracaso de la desinformación o de cómo prevalece la información sobre la convicción”. *Estudios sobre el mensaje periodístico*. (2004), núm. 10, p. 182.

L'autor assegura que una situació de desinformació seria inversament proporcional a una que es caracteritzi per ser: un esdeveniment obert a la presència pública; un esdeveniment presenciabile per periodistes; un esdeveniment privat, però del qual es pugui obtenir informació en una conferència de premsa; un esdeveniment privat amb forces fonts potencials; un esdeveniment privat, amb escasses fonts i de difícil accés o un esdeveniment, públic o privat, sense testimonis.

¹⁹¹ GARCIA, J., (1999), p. 79.

¹⁹² REYZÁBAL. M. V., (1999), p. 211.

com l'ha definit Herreors,¹⁹³ o aquella que intenta combatre les tesis de l'adversari.¹⁹⁴ És una defensa i alhora un atac a les acusacions d'un contrari.

Les tàctiques que empra la contrapropaganda, segons expliquen Domenach i Reyzábal, tot i que en essència és igualment propaganda, tenen algunes especificitats. En primer lloc, cal analitzar els temes que llença l'adversari i reduir-los a components lògics, de tal manera que la càrrega simbòlica desapareix i el contingut del missatge esdevé simple i pobre, i a vegades contradictori. En segon lloc, s'ha d'analitzar i atacar els punts febles de la campanya de l'oponent. En tercer lloc, no s'ha d'atacar directament la propaganda del rival d'una manera racional, ja que es podria entendre com un signe de debilitat. Ridiculitzar les propostes de l'enemic també és una tàctica que té en compte la contrapropaganda així com posar de manifest les contradiccions entre les paraules i els fets del contrari. En aquest sentit, fets o documents escrits o visuals són poderosos a l'hora de refutar les tesis de l'adversari i restar-li credibilitat. Per últim, és important intentar evitar que l'enemic imposi el seu llenguatge i els seus símbols. Normalment s'intenta atacar allò en què es té més estima: el nom i els símbols, és per aquest motiu que al llarg de la història de la propaganda han aparegut noms com "separatistes", "rebels" o "lleials".¹⁹⁵

Segons Jowett i O'Donnell dins la contrapropaganda podem distingir la pròpia de les societats lliures i una contrapropaganda "underground" que es desenvolupa en una societat amb els mitjans de comunicació controlats.¹⁹⁶ En aquesta darrera categoria situa formes com els grafitis o el teatre.

2.4 Propaganda i publicitat

En l'àmbit col·loquial, els termes *publicitat* i *propaganda* s'han utilitzat sovint indistintament. Aquesta identificació la trobem també en l'àmbit teòrico-acadèmic a casa nostra fins fa unes dècades. Per exemple, els publicitaris Rafael Bori i José Gardó, en el seu *Manual práctico de la publicidad* intercanvien els dos termes i els empren com a sinònims.¹⁹⁷ Set anys més tard, en una obra posterior, al *Tratado completo de publicidad y propaganda* de

---

¹⁹³ HERREROS, M., (1989), p. 84.

¹⁹⁴ DOMENACH, J. M., (1963), p. 85.; DOOB, L., (1948), p. 250.

¹⁹⁵ DOMENACH, J. M., (1963), p. 85-90.; REYZÁBAL, M. V., (1999), p. 212.

¹⁹⁶ JOWETT, G. S.; O'DONNELL, V., (1986), p. 168-169.

Posa d'exemple del dramaturg i poeta alemany Bertolt Brecht, qui utilitzava el teatre per educar políticament i "despropaganditzar".

¹⁹⁷ BORI, R.; GARDÓ, J. *Manual práctico de la publicidad*. Vol. 1. Barcelona: Cultura, 1928.

1935 tot i que especifiquen que la *propaganda* és l'“expressió vulgar i corrent” de la publicitat comercial continuen considerant els dos termes com a sinònims. Així ho expliquen al prefaci de la segona edició:

“Al dirigirnos a un público tan general y de tan especiales características, y habiendo redactado la obra con miras a la utilidad de todos los sectores que intervienen en el comercio, forzosamente hemos tenido que dar a esta obra un título que diera una idea exacta y concreta de su contenido a todos estos sectores. Hemos escogido Publicidad y Propaganda, a pesar de la redundancia que representan los dos nombres sinónimos”.¹⁹⁸

Bori i Gardó, a més, exposen exemples de caire propagandístic, com la sumptuositat dels edificis religiosos o les piràmides d'Egipte. En termes similars, Pere Prat Gaballí a *Publicidad racional* encabeix dins l'àmbit de la publicitat les campanyes electorals, les de reclutament que es van portar a terme durant la Primera Guerra Mundial, o les que van portar a terme els nazis, totes elles accions que avui dia serien considerades com a propaganda.¹⁹⁹ D'altra banda, la premsa catalana dels anys 30, que entenem que reflecteix la manera de parlar de l'època, parla indistintament de publicitat i propaganda per referir-se a la publicitat estrictament “comercial”.²⁰⁰

És en el moment quan els anuncis es comencen a crear a partir d'un cert fonament científic, quan el mot *publicitat* pren protagonisme. Aquest fenomen es complementa amb l'arribada i la popularització de la televisió, que faran que *propaganda* experimenti un declivi considerable.²⁰¹ Així, per exemple, Prat Gaballí especifica als anys 50 les diferències entre ambdues a *Publicidad combativa*:

“En la publicidad que se pone al servicio de la economía productiva en beneficio directo de una empresa o de una colectividad de empresarios, habremos de contar con las reacciones del individuo aislado, en el orden psicológico, con independencia de las producidas en el espíritu por el contacto con la multitud; lo que no sucede ya tan estrictamente cuando la misma publicidad comercial e industrial presenta modalidades cooperativas, sindicales, corporativas, políticas o estatales, es decir, cuando ya no se trata de publicidad en su sentido comercial, sino de ‘comunicación a las masas’, o sea, ‘propaganda’, porque en tal caso las

---

¹⁹⁸ BORI, R.; GARDÓ, J. *Tratado completo de publicidad y propaganda*. Vol. 1. 2ª ed. rev. i ampl. Barcelona: J. Monteso, 1935, p. 20.

¹⁹⁹ PRAT GABALLÍ, P. *Publicidad racional*. Barcelona: Labor, 1934, p. 403.

²⁰⁰ Fem aquesta afirmació fruit dels buidatges que hem portat a terme en diversos diaris catalans per elaborar altres capítols d'aquesta recerca.

²⁰¹ ALTARRIBA, M. *Del pregó al web: una síntesi històrica de la redacció creativa en publicitat*. Barcelona: Trípodos, 2003, p. 18. (Papers d'Estudi; 10).

reacciones individuales, al entremezclarse con aspectos del fenómeno social, reciben además la influencia del complejo de la psicología colectiva”.²⁰²

Per a l'acadèmic i publicitari Eulalio Ferrer, la publicitat és filla de la propaganda en tant en quan els publicitaris van prendre de la propaganda tècniques persuasives com l'exageració, la glorificació o la sensació de felicitat.²⁰³ Aquesta situació fa un petit gir durant la Primera Guerra Mundial, i s'intensifica després de la segona, quan la propaganda passa a utilitzar tècniques pròpies de la publicitat però que responien a les finalitats propagandístiques.²⁰⁴ En aquest sentit, és significatiu el títol del llibre on George Creel, el director dels serveis de propaganda estatunidencs durant la Primera Guerra Mundial n'explica el seu funcionament: *How we advertised America*, L'ús de les tècniques publicitàries per part de la propaganda és un canvi històric que es gesta als Estats Units, on la publicitat estava més desenvolupada i estesa.

Tot i que la publicitat i la propaganda han anat de la mà, almenys teòricament, una no ha assimilat l'altra i actualment són dos conceptes diferents. Si recorrem a l'origen etimològic del terme *publicitat* veiem que el mot deriva de “públic”, del llatí *publicus*, amb el sentit doble d’”oficial” i “públic”.²⁰⁵ El terme ha evolucionat des del seu significat primitiu de divulgar o fer saber a moltes persones l'existència d'una cosa, sense que en aquest acte hi

---

²⁰² PRAT GABALLÍ, P. *Publicidad combativa*. 2ª ed. Barcelona; Madrid: Labor, 1959, p. 137.

Prat Gaballí posa l'exemple d'una empresa que anuncia una marca de sabó. Al seu entendre, l'anunci provocarà exclusivament reaccions d'ordre individual, sense reflexes associats amb la posició mental o sentimental de la massa en un moment o període determinat. Ara bé, si la fabricació del sabó passa a ser explotació directa de l'Estat i aquest emprèn una campanya educativa per fomentar el consum d'aquest producte, molts individus actuaran tant per l'interès col·lectiu com per l'individual.

²⁰³ Bernard de Plas i Henri Verdier també consideren que “la publicitat és històricament filla de la propaganda”. Citats a ALTARRIBA, M., (2003), p. 17.

L'historiador de la publicitat, Raúl Eguizábal, situa la Revolució Francesa com a fita de la història el moment en el qual, mentre la publicitat “se encontraba todavía en mantillas, con mensajes extraordinariamente zafios”, ja sigui per la simplicitat o l'exageració dels seus arguments, la propaganda utilitzava ja mitjans molt elaborats per tal de condicionar els seus públics. EGUIZÁBAL, R. *Historia de la publicidad*. Madrid: Eresma & Celeste, 1998, p. 108.

²⁰⁴ FERRER, E., (1992), p.17 i 251-252.

J. P. Gourévitch també defensa que la publicitat ha prestat les seves tècniques a la propaganda, fet que li ha conferit un talant nou. Citat a HERREROS, M., (1989), p. 89.

James Brown també assenyala l'aplicació de les tècniques publicitàries a la propaganda. BROWN, J. A. C., (1991), p. 178.

Màrio Herreros diu que “al utilitzar la propaganda tècniques de la publicitat, produeix aquesta tendència assimiladora d'una en l'altra”. Considera que és una assimilació que no es produeix quan la propaganda es presenta “amb formes autònomes o quan utilitza altres sistemes de comunicació per aconseguir els mateixos efectes”. HERREROS, M., (1989), p. 91.

²⁰⁵ COROMINES, J., (1986), p. 627.

Coromines especifica que al català el mot arriba per via culta i en part semiculta, de primer amb considerables alteracions.

intervingués cap tipus de persuasió, a ser entesa com una acció comunicativa lligada a la persuasió o convenciment.²⁰⁶ En aquesta recerca, quan ens referim a *publicitat* ho farem en el sentit de forma de comunicació persuasiva i no amb el significat de “tenir notícia” d’un fet.

La publicitat ha estat definida abastament. Eulalio Ferrer, per exemple, va recollir més de dues-centes definicions als anys 80.²⁰⁷ El publicitari considera que la publicitat aixopluga sota el seu paraigües diverses formes d’entendre i representar la mateixa publicitat, creu que la dificultat a l’hora de definir-la rau en el fet que està en continua metamorfosi i les definicions corren el perill de deixar de tenir validesa. Segons Alonso Méndiz Noguero, les definicions acadèmiques no coincideixen amb la definició legal de la publicitat,²⁰⁸ ni amb les definicions professionals que han proposat associacions com la *Asociación Española de Anunciantes* (AEA) o la *Asociación de Medios Publicitarios de España* (AMPE).²⁰⁹ En aquesta recerca considerarem la publicitat en el sentit que l’exposa el *Diccionari de comunicació empresarial*, com una “comunicació persuasiva i/o informativa sobre els productes, els serveis, les marques, etc., d’un anunciant, per mitjà, fonamentalment, d’anuncis subscrits i pagats per l’anunciant, que es proposa com a objectiu incidir directament o indirectament en els comportaments de compra i de consum dels públics a què s’adreça”.²¹⁰

---

²⁰⁶ HERREROS, M., (1989), p. 65.

Per a una explicació detallada del naixement i evolució del concepte *publicitat*, vegeu MÉNDIZ NOGUERO, A. “Diferencias conceptuales entre publicidad y propaganda: una aproximación etimológica”. *Cuestiones publicitarias*. Vol. 1 (2008), núm. 12, p. 47-53.

²⁰⁷ FERRER, E. *La publicidad: textos y conceptos*. 3ª ed. México: Trillas, 1987, p. 101-136. Edició original de 1980.

²⁰⁸ La *Ley General de Publicidad* de 1988 entén per publicitat “toda forma de comunicación realizada por una persona física o jurídica, pública o privada, en el ejercicio de una actividad comercial, artesanal o profesional, con el fin de promover de forma directa o indirecta la contratación de muebles o inmuebles, servicios, derechos y obligaciones”. Ley 34/1988, de 11 de noviembre, General de Publicidad. *Boletín Oficial del Estado*. (15 novembre 1988), núm. 274, p. 32.464-32.467.

En l’àmbit català, es disposa de la *Llei 18/2000, de 29 de desembre, per la qual es regula la publicitat institucional*, que atorga a aquesta la missió d’“informar sobre l’existència de les entitats i les institucions públiques, de les activitat que duen a terme, dels serveis que presten o dels productes que promouen” i “informar de les activitats o els projectes duts a terme per l’Administració pública en l’àmbit de les seves atribucions o competències”, entre altres funcions.

També trobem la *Llei 22/2005, de 29 de desembre, de la comunicació audiovisual de Catalunya* que dedica un títol sencer a la publicitat i la defineix com “qualsevol forma de missatge emès, mitjançant contraprestació i per encàrrec d’una persona física o jurídica, pública o privada, en relació amb una activitat comercial, industrial, artesana o professional, amb la finalitat de promoure la contractació de béns mobles o immobles o de serveis de qualsevol tipus. També s’entén per publicitat qualsevol forma de missatge audiovisual emès per compte de tercers per a promoure actituds o comportaments entre els usuaris”

²⁰⁹ MÉNDIZ NOGUERO, A., (2008), p. 44.

²¹⁰ GARCIA, J., (1999), p. 192.

La publicitat, entesa com a comunicació comercial, pagada i de caràcter persuasiu, neix a partir del segle XIX a Anglaterra.²¹¹ Per tant, tal com apunta Miquel Altarriba, la publicitat no troba la raó de ser fins que el capitalisme no assoleix l'hegemonia, a partir del segle XIX, és a dir, aquesta només té sentit en una economia de mercat suficientment establerta on pot incentivar l'intercanvi. Així doncs, no se li atribuirà l'adjectivació de *comercial* que té avui fins a principis del segle XIX, pel que fa a la terminologia anglesa.²¹² En aquest sentit, Eguizábal parla de la publicitat com el fruit del procés de modernització de les societats occidentals, que comença amb el desenvolupament del maquinisme, el triomf de les idees liberals i la racionalització de les activitats humanes.²¹³

La distinció entre la publicitat, concebuda com a comunicació persuasiva comercial, i la propaganda, com a comunicació persuasiva ideològica, és el plantejament clàssic que han defensat autors com Mário Herreros,²¹⁴ Miquel Altarriba,²¹⁵ Joan Sabaté,²¹⁶ Guy Durandin,²¹⁷ Jean-Marie Domenach,²¹⁸ Gema Iglesias,²¹⁹ Olivier Reboul,²²⁰ Antonio Pineda²²¹ o María

---

²¹¹ MÉNDIZ NOGUERO, A., (2008), p. 50.

²¹² ALTARRIBA, M., (2003), p. 17-18.

Pel que fa l'ús de la terminologia, Méndiz Noguero observa que a l'Estat "no tenim constància de quan comença a utilitzar-se el terme *publicitat* amb un sentit clarament comercial. Se sap, això sí, que els anuncis van començar a complir la seva funció de sosteniment de la premsa molt aviat", ja en el primer terç de segle XIX. MÉNDIZ NOGUERO, A., (2008), p. 51.

²¹³ EGUIZÁBAL, R., (1998), p. 118.

²¹⁴ HERREROS, M., (1989), p. 91 i 87: "La propaganda y publicidad son formas de comunicación persuasiva que utilizan técnicas idénticas, pero tanto una como otra son realmente diferentes porque atañen a distintos ámbitos (...) Si la propaganda ha de entenderse como aquella comunicación planificada para influir sobre los individuos con el fin de que estos adopten actitudes favorables hacia un determinado sistema o doctrina política, la publicidad deberá entenderse como aquella acción comunicativa, también planificada y destinada a una colectividad de individuos con la finalidad de provocar actitudes beneficiosas para una empresa comercial a través de materialización de la conducta de los individuos en mercados de bienes o servicios concretos."

És una posició que també defensa en un llibre posterior: la propaganda persegueix "finalitats religioses, polítiques o ideològiques, i la publicitat, exclusivament comercials". HERREROS, M. *La publicitat: fonaments de la comunicació publicitària*. Barcelona: Pòrtic, 1995, p. 26 (Pòrtic Mèdia; 10). Traducció de Xavier Pujol.

²¹⁵ ALTARRIBA, M., (2003), p. 19. "Mentre que la propaganda persegueix la difusió d'una idea, la publicitat procura l'increment de vendes o el posicionament d'una marca. Ambdues són formes de comunicació persuasiva que utilitzen tècniques idèntiques o semblants, però tant l'una com l'altra són realment diferents perquè pertocquen a diferents àmbits i les causes finals respectives difereixen d'arrel".

²¹⁶ SABATÉ, J. *La publicitat*. Barcelona: Pòrtic, 1997, p. 19.

²¹⁷ DURANDIN, G., (1995), p. 135. "Habitualmente se habla de publicidad cuando esta influencia se ejerce en dominio comercial, y de propaganda cuando se trata de problemas políticos, ideológicos o de interés general". Vegeu també DURANDIN, G., (1990), p. 12.

²¹⁸ DOMENACH, J. M., (1963), p. 16. La propaganda es "distingeix [de la publicitat] en el fet que apunta a una diana política i no comercial: les necessitats o les preferències que suscita la publicitat es refereixen a tal producte particular o tal altre, mentre que la propaganda suggereix o imposa creences i reflexos que sovint modifiquen el comportament, la manera d'ésser i fins i tot les conviccions religioses o filosòfiques".

²¹⁹ IGLESIAS, G. *La propaganda en las guerras del siglo XX*. Madrid: Arco, 1997, p. 9: "Para la mayoría de los investigadores su diferencia radica en que la primera [publicitat] tiene un objetivo comercial: venta de bienes o

Victòria Reyzábal.²²² És a dir, tots ells troben que la diferència principal entre ambdues radica en el seu contingut o els objectius que persegueix. Així, mentre la propaganda estaria relacionada amb la difusió d'ideologies i la perpetuació o canvi en les estructures de poder; la publicitat tindria a veure amb l'àmbit comercial i perseguiria un augment de vendes de productes o serveis, o el posicionament d'una marca.

Aquesta diferenciació no queda tan clara en la classificació que fa Oliver Thomson en funció dels objectius de la propaganda. L'historiador parla de *propaganda econòmica* com aquella destinada a persuadir el receptor perquè compri, vengui o conservi productes, per tant aquesta tipologia estaria relacionada amb la publicitat.²²³ Contrastaria amb allò que anomena *propaganda ideològica*, que té a veure amb el fet de difondre idees o religions. És un tipus de propaganda, per tant, amb punts de confluència amb la *propaganda política* categoritzada pel mateix autor, com aquella encaminada a mantenir o adquirir el poder polític. Com a forma de propaganda política però amb atribucions especials, Thomson es refereix a la *propaganda escapista*, que consisteix en l'ús dels mitjans de comunicació per tal d'aconseguir aquiescència social. En serien un exemple les accions catàrtiques, com els circs a l'antiga Roma, en què es crea una acceptació passiva d'un determinat fet.

De manera relacionada, Thomson també esmenta la *propaganda de guerra i militar*, que el seu principal objectiu és desmoralitzar l'enemic en temps de guerra, augmentar la moral del bàndol propi i guanyar aliats. Segons Pizarroso, la propaganda de guerra seria la continuació de la propaganda política però en una altra situació. Aquest tipus de propaganda ha estat anomenada pels autors anglosaxons *Psychological Warfare* i a vegades s'ha traduït

---

servicios; mientras que el de la segunda [propaganda] es político: perpetuación o cambio en las estructuras de poder”.

²²⁰ REBOUL, O. *El poder del slogan*. Valencia: Fernando Torres, 1978, p. 13. La diferència fonamental que exposa és la distinció radical entre l'extensió d'una ideologia i l'increment de vendes. Citat a HERREROS, M., (1989), p. 87.

²²¹ L'autor matisa que no és tant el contingut allò que les diferencia sinó la “intenció comunicativa”: en el cas de la publicitat seria bàsicament de tipus comercial, i en el de la propaganda seria una intenció ideològica al servei del poder. PINEDA, A. “Propaganda y publicidad comercial: un principio diferenciador. *Cuestiones publicitarias*. Vol 1 (2007), núm. 12, p. 114.

L'autor analitza les diferències entre ambdues des d'un enfocament formal en què recull les definicions de la publicitat, vista “com a continent sense contingut”; des d'un enfocament procedimental on revisa els autors que tracten la publicitat com a tècnica; i un enfocament des del contingut.

²²² REYZÁBAL, M. V., (1999), p. 73. “La distinción más significativa entre publicidad y propaganda debe centrarse fundamentalmente en sus objetivos o intención comunicativa. En función de tal criterio, no existen razones para utilizar como sinónimos ambos términos”.

²²³ THOMSON, O., (1977), p. 11-13.

com a “guerra psicològica”.²²⁴ Thomson també classifica la *propaganda diplomàtica*, utilitzada habitualment per provocar amistat o hostilitat en un aliat potencial o en una víctima potencial. A més, també esmenta la *propaganda didàctica*, com a part de l’educació de la població que permetria la convivència sense fricció i serviria per combatre malalties o hàbits no saludables. Segons el nostre mode d’entendre-ho, serien les campanyes de conscienciació que avui dia porten a terme les institucions, per exemple. Aquesta classificació demostra que l’objectiu o l’àmbit d’aplicació és un paràmetre ambigu per diferenciar la publicitat i la propaganda des del moment que etiquetant la propaganda, per exemple, com a *religiosa* o *econòmica* canvia totalment el seu àmbit d’actuació.

La diferència entre la publicitat i la propaganda també es fa palesa en les conseqüències i en la rellevància que aquestes tenen en la conducta de l’individu. Herreros observa que les repercussions que té la persuasió exercida per la propaganda afecta les creences, actituds i comportament de l’individu i per extensió afecten l’estructura política, social o religiosa. En canvi, les conseqüències de la persuasió exercida per la publicitat, en general, són intranscendents per a l’individu, ja que queda relegada als aspectes del consum.²²⁵

En aquest plantejament hi està d’acord Jean-Marie Domenach quan assegura que la propaganda influeix en l’actitud fonamental de la persona²²⁶ i Roger Muchielli, quan assenyala que la propaganda busca influir principalment en les actituds fonamentals dels homes mentre que la publicitat només pretén vendre.²²⁷ La publicitat reclama als seus receptors un comportament i en canvi la propaganda reclama un altre tipus d’acció molt més transcendent. En aquest sentit, Terence Qualter compara la importància entre triar un producte o un polític.²²⁸ Antonio Pineda també se situa en la mateixa línia i hi afegeix que la transcendència superior de la propagada es deu a una de les condicions de la generació del

---

²²⁴ Vegeu, per exemple, el capítol “La guerra psicològica” que James Brown dedica a la propaganda en temps de guerra (BROWN, J., (1991) p. 78-97) o el capítol “Propaganda and psychological warfare” de Garth Jowett i Victoria O’Donnell (JOWETT, G. S.; O’DONNELL, V., (1986), p. 118-152).

²²⁵ HERREROS, M., (1995), p. 27.

²²⁶ DOMENACH, J. M., (1963), p. 16.

²²⁷ MUCCHIELLI, R. *Psychologie de la publicité et de la propagande*. París: Librairies Techniques, 1972, p. 25-30.

²²⁸ QUALTER, T. H. *Publicidad y democracia en la sociedad de masas*. Barcelona: Paidós, 1994, p. 190-191. Edició original: *Advertising and democracy in the mass age*. London: The Mcmillan Press, 1991. Traducció de Pilar Vázquez Mot.

fenomen: la naturalesa socialment macroestructural dels objectius que persegueix la propaganda.²²⁹

Aquest enfocament està relacionat amb els valors amb què tracten una i altra. Herreros assenyala que la publicitat utilitza conceptes que no necessàriament pertanyen a l'àrea ideològica d'una determinada cultura, mentre que la propaganda té un component més transcendental i utilitza valors absoluts i universals que conformen el fonament i la justificació dels seus missatges.²³⁰

El nivell de transparència amb què es manifesten ambdues és una diferència fonamental per a Herreros²³¹ i Eguizábal. És a dir, que mentre la propaganda s'oculta darrera del periodisme, l'educació, la pintura, la literatura, etc, la publicitat es caracteritza perquè mostra els seus codis i com allò que és.²³² Aquest plantejament, però, no és tan clar, ja que el mateix Eguizábal, en un llibre posterior refuta aquesta diferència que plantejava quan parla de la *publicitat invisible*, referida a aquella que no es reconeix com a publicitat.²³³

Les diferències entre ambdues, però, no sempre són clares i hi trobem nomenclatures o formes més o menys híbrides, com la *publicitat política*,²³⁴ la *publicitat institucional*²³⁵ o la

---

²²⁹ PINEDA, A., (2006), p.87-97 i 133-135.

²³⁰ HERREROS, M., (1989), p. 88.

²³¹ En aquest sentit, Mário Herreros també defensa que mentre la publicitat sempre paga el temps i els espais dels mitjans que utilitza, la propaganda no sempre ho fa. De la mateixa manera, mentre que en la publicitat sempre s'identifica l'emissor del missatge i l'estructura del missatge és reconeguda com a publicitària pel receptor, en la propaganda l'emissor no sempre és identificable i l'estructura dels missatges pot prendre qualsevol forma de comunicació. HERREROS, M., (1989), p. 95.

²³² EGUIZÁBAL, R., (1998), p. 109.

L'autor també assegura: "La diferencia fundamental, más allá de los objetivos de difusión ideológica de la propaganda, es que lo característico de ésta ha sido su tendencia a la simulación de sus intenciones y de sus medios, frente la vocación pública y abierta de la actividad anunciadora y publicitaria. Publicitar es hacer público, y lo primero que anuncia la publicidad es su propia naturaleza, su mensaje de pertenencia a un género". (p. 14)

²³³ EGUIZÁBAL, R. *Industrias de la conciencia: una historia social de la publicidad en España (1975-2009)*. Barcelona: Península, 2009, p. 481.

"La publicidad se asoma por la ventada del deporte y el deporte por la de la publicidad, pero en otro lapso ambos se confunden y ya no se distingue lo que es uno y otro, al fin y al cabo se trata de vender zapatillas, camisetas o automóviles; los clubes se convierten en marcas, los propios deportistas se convierten en marcas y se lanzan con su nombre perfumes, moda, complementos. Moda y publicidad siempre han caminado juntas formando parte del mismo fenómeno de la seducción. Los nuevos edificios institucionales se transforman en anuncios gigantescos de empresas y gobiernos".

²³⁴ Herreros defensa que aquesta és una expressió utilitzada profusament als Estats Units a partir de 1952 per tal d'eludir la terminologia emprada anteriorment com la *propaganda política* o *propaganda electoral*. HERREROS, M., (1995), p. 24.

Una concepció molt diferent té Guillermo Castillo que l'entén com la "difusió de doctrines, imatges i programes polítics no ja amb finalitats proselitistes o de captació de militants, sinó més aviat amb finalitat de guanyar electors o simpatitzants a tal o qual partit i candidat". CASTILLO, G. "Propaganda y publicidad política". *Comunicación y medios* (1988-1989), núm. 7-8, p. 45.

publicitat social.²³⁶ I a la inversa, la propaganda també ha rebut qualificacions com *propaganda de tipus publicitari*, de la qual Domenach posa d'exemple les campanyes electorals. Per a aquest autor la publicitat és una de les fonts de la propaganda, juntament amb la ideologia política.²³⁷ Segons observa Herreros, aquesta adjectivació atorga, doncs, un caràcter subordinatiu a la publicitat.²³⁸

La relació de dependència també la trobem en l'ús de la publicitat per part de la propaganda, gràcies a la versatilitat d'aquesta darrera, tal com s'ha comentat en el capítol anterior.²³⁹ Tant Eguizábal com Herreros²⁴⁰ coincideixen, una vegada més, a pensar que la propaganda pot adoptar múltiples formes per expressar-se i entre elles les formes publicitàries, tot i que Herreros puntualitza que la publicitat està supeditada a limitacions formals i de contingut a causa d'imperatius legals i normes autoreguladores.

L'historiador de la publicitat, Raúl Eguizábal explica que "l'existència de publicitat política depèn de l'aparició d'un sufragi universal, i no de classe, i del joc o la pugna de varies tendències per l'obtenció del poder a través de formes democràtiques". EGUIZÁBAL, R., (1988), p. 108.

En un llibre posterior, dedica un capítol a la publicitat política a l'Estat, vegeu EGUIZÁBAL, R., (2009), p. 191-219.

²³⁵ El *Diccionari de comunicació empresarial. Publicitat, relacions públiques i màrqueting* la defineix com la "publicitat realitzada per una institució o un organisme públics". GARCIA, J., (1999), p. 195.

Per a un estudi complert sobre la publicitat institucional avui, vegeu GARCÍA LÓPEZ, M. *Publicidad institucional: el estado anunciante*. Málaga: Universidad de Málaga, 2001.

Per a una radiografia de la situació de la comunicació institucional a Catalunya, vegeu FORTUNY, J. "Comunicació institucional: l'ètica com a límit". *Quaderns*. (2010), núm. 2, p. 8-9.

²³⁶ És aquella que es refereix a les idees "que afecten la col·lectivitat, amb un sentit educatiu (prevenció d'incendis, publicitat política en època de sufragi, etc.) o d'estimulació de la solidaritat". MÉNDIZ NOGUERO, A., (2008), p. 58.

Segons Philip Kotler i Eduardo Roberto, la publicitat social inclou quatre àmbits diferents: un referit a les causes socials, promogudes per entitats sense ànim de lucre; els serveis socials, promoguts per l'administració; les col·laboracions socials, que inclourien el recolzament econòmic o social d'organitzacions en el terreny de la solidaritat i l'educació; i les campanyes polítiques, que inclou les campanyes de publicitat que s'integren en un procés electoral. KOTLER, P.; ROBERTO, E. *Marketing social*. Madrid: Díaz de Santos, 1991.

²³⁷ DOMENACH, J. M., (1963), p. 25-30.

L'autor contraposa aquesta "propaganda de tipus publicitari" a la "propaganda política", "de naturalesa més vasta i caracteritzada (...) perquè és la que ha influït més profundament la història contemporània". Domenach assegura que "més aviat sembla que sigui la propaganda la que s'inspira en les invencions i en els resultats més reeixits de la publicitat i copia un estil que hom pensa del gust del públic." (p. 25)

²³⁸ HERREROS, M., (1989), p. 89.

²³⁹ Vegeu el punt 1.2.7, referit als canals de transmissió de la propaganda.

²⁴⁰ EGUIZÁBAL, R., (1998), p. 109.; HERREROS, M., (1995), p. 27.

2.5 Propaganda i relacions públiques

Alguns teòrics nord-americans, pioners en l'estudi de les relacions públiques, com James Grunig i Todd Hunt, han defensat que aquestes tenen una part del seu origen en la propaganda.²⁴¹ No és casual per exemple que Ivy Lee o Carl Byoir, pioners de les relacions públiques, o Edward Bernays, una de les persones que més ha contribuït al seu desenvolupament, participessin en la primera organització estatal de propaganda dels Estats Units durant la Primera Guerra Mundial: el *Committee on Public Information*, també anomenat Comitè *Creel*, fent honor al periodista que el dirigia. En el cas de Bernays, que prèviament havia estat "agent de premsa", es va incorporar al *Foreign Press Bureau* a càrrec de l'àrea hispanoamericana i va confessar que la principal lliçó que havia après durant la seva estada era que allò que es podia fer per a un país en temps de guerra es podia fer per a organitzacions i persones en època de pau.²⁴²

La tasca del Comitè *Creel*, un organisme sense precedents en la història dels Estats Units, va contribuir a l'evolució de les relacions públiques perquè, segons Pinkleton, va aplicar els principis bàsics de la comunicació efectiva, que incloïen la unitat de la veu, la simplicitat del missatge i la credibilitat de la font.²⁴³ En aquesta mateixa línia, Arceo Vacas defineix la tasca del *Creel Committee*, com un programa de relacions públiques aplicat al govern.²⁴⁴

Deixant de banda la vessant històrica, des d'un punt de vista acadèmic les relacions públiques s'han explicat des de diferents perspectives. El professor Jordi Xifra les ha

---

²⁴¹ James Grunig i Todd Hunt afirmen que la professió de les relacions públiques "té les seves arrels en la d'agent de premsa i en la propaganda". GRUNIG, J. E.; HUNT, T. *Dirección de relaciones públicas*. Barcelona: Gestión 2000, 2000, p. 48. Edició original: *Managing public relations*. Orlando: Harcourt Brace Jovanovich, 1984. Edició adaptada per Jordi Xifra i traduïda per Adelaida Santapau.

Vegeu també GARCÍA NIETO, M. T. "La propaganda como fuente de las relaciones públicas". *Historia y Comunicación Social* (1999), núm. 4, p. 35-46.

²⁴² Citat a CUTLIP, S. M. *The Unseen Power-Public Relations*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum, 1994, p. 165 i 168.

Com Bernays era austríac, aleshores un país enemic dels EUA, els serveis d'intel·ligència militar van investigar-lo prèviament per ser acceptat al Comitè Creel. Per a més detalls sobre la tasca que va portar a terme, vegeu TYE, L. *The father of spin: Edward L. Bernays and the birth of public relations*. New York: Doug Peacock, 1998, p. 18-19.

²⁴³ PINKLETON, B. "The Campaign of the Committee on Public Information: its Contributions to the History and Evolutions of Public Relations". *Journal of Public Relations Research*. Vol. 6 (1994), núm. 4, p. 229-240.

²⁴⁴ ARCEO VACAS, J. L. "Teoría y técnica de las relaciones públicas". A: ARCEO VACAS, J. L. [dir.] *Tratado de publicidad y relaciones públicas*. Madrid: ICIE; Universidad Complutense, 1999, p. 74.

synthetitzat en sis: la concepció persuasiva de les relacions públiques; l'estratègia o directiva; la comercial; la científica; la professional i la legal.²⁴⁵

Dins la concepció persuasiva, les relacions públiques són una realitat teòrica en la qual preval justament aquesta finalitat persuasiva.²⁴⁶ Com a exemple, citem la definició d'Allen Center i Scott Cutlip –els autors del marc teòric i de recerca en el qual s'ha desenvolupat la doctrina nord-americana de finals del segle XX-, que en la seva versió de l'*Effective Public Relations* de 1952, entenen les relacions públiques com “l'esforç planificat per influir en l'opinió a través de l'actuació acceptable i de la comunicació recíproca”.²⁴⁷

Segons Xifra, és una visió superada ja que les definicions que apareixen a partir de 1980 aproximadament, se centren més en l'emissor i adopten una concepció estratègica o directiva. Així, per seguir amb l'evolució de Cutlip i Center, i ara s'hi afegeix Glen Broom,²⁴⁸ uns anys més tard pensen que les relacions públiques són aquella “funció de direcció que identifica, estableix i manté relacions mútuament beneficioses entre una organització i els seus públics dels quals en depenen els seus èxits i fracassos.”²⁴⁹ Dins d'aquesta òptica estratègica o directiva també s'hi encabeix la definició de James Grunig, qui més ha estudiat les relacions públiques des d'una visió moderna,²⁵⁰ i Tod Hunt, que les conceptuen com la “direcció i gestió de la comunicació entre una organització i els seus públics”.²⁵¹

---

²⁴⁵ XIFRA, J. “¿Es marketing todo lo que reluce? La pluralidad de perspectivas conceptuales de las relaciones públicas”. *Anàlisi*. (2006), núm. 34, p. 163-180.

Per a un compendi de definicions sobre la matèria, vegeu també GARCÍA NIETO, M. T. “El concepto actual de relaciones públicas: un mosaico de definiciones”. *Revista Universitaria de Publicidad y Relaciones Públicas* (1997), núm. 4, p. 91-103.

²⁴⁶ Això és deu a la influència dels investigadors per part de la psicologia social

²⁴⁷ Aquesta és la traducció que fa l'edició castellana de l'obra original (CUTLIP, S. M.; CENTER, A. H. *Effective public relations*. New Jersey: Prentice-Hall, 1978, p. 1. Edició original de 1952) que la defineix de la següent manera: “Public Relations is the planned effort to influence opinion through good character and responsible performance, based upon mutually satisfactory two-way communication”.

CUTLIP, S. M.; CENTER, A. H. *Relaciones públicas*. 4ª ed. Madrid: Rialp, 1972, p. 15. (“La función de las relaciones públicas es el esfuerzo planeado para influir en la opinión por medio de la actuación aceptable y de la comunicación recíproca”).

²⁴⁸ En l'edició de 1985, s'afegeix aquest professor de la Universitat de Sant Diego, la mateixa que Allen H. Center i, segons Xifra, és en part responsable del canvi de rumb teòric que fa l'obra, més dirigit a la sistèmica social. (XIFRA, J. *Teories i models de les relacions públiques*. València; València; Barcelona: Edicions 3 i 4, 2000, p. 46. (Comunicació; 2))

²⁴⁹ CUTLIP, S. M.; CENTER, A. H.; BROOM, G. M. *Effective public relations*. 7a ed. New Jersey: Prentice-Hall, 1994, p. 1.

“Public relations is the management function that establishes and maintains mutually beneficial relationships between an organization and the publics on whom its success or failure depends”.

²⁵⁰ Grunig representa el primer gran punt d'inflexió en la teoria de les relacions públiques a nivell internacional, sense que ningú l'hagi ni tan sols equiparat. XIFRA, J., (2000), p. 63.

²⁵¹ GRUNIG, J. E.; HUNT, T., (2000), p. 52.

Amb aquest enfocament directiu també s'alineen les definicions que provenen de la visió professional. La *Confédération Européenne des Relations Publiques* (CERP) les defineix des d'una perspectiva espanyola com l'esforç deliberat, planificat i continu per establir i conservar l'enteniment mutu entre una institució pública i els grups i persones que estan directament o indirecta en relació amb ells.²⁵² Per la seva banda, la *International Public Relations Association* (IPRA) considera que és una “activitat de direcció de caràcter permanent i organitzat, segons la qual una empresa o un organisme privat o públic busca obtenir o mantenir la comprensió, la simpatia o el concurs d'aquells amb els quals té alguna cosa a veure o pot tenir alguna cosa a veure”.²⁵³

L'èmfasi, tant des d'aquest punt de vista acadèmic com professional recau, per tant, en la vinculació de les relacions públiques amb els òrgans de direcció i no es veu només com a eina o tècnica del màrqueting, tal com s'estableix en el quart enfocament de les relacions públiques: la perspectiva comercial. En aquesta categoria inclouríem com a exemple il·lustratiu l'explicació de Jaime de Urzaiz, qui considera que les relacions públiques són la columna vertebral del procés complet del màrqueting-mix.²⁵⁴ En aquesta concepció, les relacions públiques es redueixen a un pla simplement instrumental.

Xifra defensa que acadèmicament no és incorrecte reduir les relacions públiques a simples tècniques de comunicació ja que les estratègies comercials utilitzen les seves tècniques per assolir els objectius perseguits. Tot i això, creu que el més preocupant és atorgar-les una naturalesa mercadotècnica a l'hora de defensar el seu estatut científic.²⁵⁵ Així ho fa Philip Kotler, una de les majors autoritats internacionals en màrqueting, que inclou les relacions públiques dins el mix de comunicacions, juntament amb la publicitat, el màrqueting directe o la promoció de ventes, i l'entén com una eina més del màrqueting.²⁵⁶

Un altra perspectiva des de la qual abordar les relacions públiques és la normativa, és a dir, com s'han explicat des del punt de vista legal. En aquest cas, ens centrarem en l'ordenament jurídic català. Així, el decret 146/1991, de 22 d'abril, de creació del ja

---

²⁵² Citat a XIFRA, J., (2006), p. 169.

²⁵³ Citada a CASTILLO, A. *Publicitat i relacions públiques II*. Barcelona: UOC, 2006, p. 11.

²⁵⁴ URZÁIZ, J. *De las relaciones públicas a la comunicación social integrada: nueva estrategia comunicativa para empresas e instituciones*. Madrid: San Martín, 1997, p. 138.

El *Diccionari de comunicació empresarial. Publicitat, relacions públiques i màrqueting* defineix el *màrqueting mix* com la “combinació dels instruments bàsics del màrqueting, especialment el producte, el preu, la distribució i la comunicació, amb la finalitat d'assolir els objectius de màrqueting previstos”. GARCIA, J., (1999), p. 149.

²⁵⁵ XIFRA, J., (2006), p. 174.

²⁵⁶ Kotler defineix les relacions públiques com “el conjunt de programes genèrics que es dissenyen per millorar, mantenir o protegir la imatge d'una companyia o producte”. KOTLER, P. *Direcció de marketing*. 8ª ed. Madrid [etc.]: Prentice Hall, 1995, p. 654 i 731.

desaparegut cens de professionals de relacions públiques explica les activitats de relacions públiques com “aquelles tasques professionals que creen, utilitzen i mantenen tècniques de comunicació socials eficaces entre una persona natural o jurídica i el seu públic amb l’objectiu d’aconseguir, establir, augmentar o recuperar un clima de confiança entre ambdues parts”.²⁵⁷ És una definició que ens remet a la perspectiva relacional, la qual Xifra considera que és la més adequada i en aquest sentit ho compartim.

L’enfocament defensa que les relacions públiques són aquella disciplina científica que estudia la gestió del sistema de comunicació a través del qual s’estableixen i mantenen relacions d’adaptació i integració mútua entre una estructura social o personal i els seus públics.²⁵⁸ En aquesta línia, també s’encabiria la definició que proposa el *Diccionari de comunicació empresarial* que les considera un “programa deliberat, planificat i sostingut que comprèn un conjunt de decisions i accions, fonamentalment de comunicació, que tenen l’objectiu d’establir i mantenir un clima de confiança mútua i de relació positiva entre una persona o una organització i els seus públics”.²⁵⁹

Hi ha estudiosos que han equiparat les relacions públiques a la propaganda, com Alejandro Pizarroso, qui creu que es tracta del mateix fenomen però amb diferent nom.²⁶⁰ L’historiador de la propaganda ha identificat pràcticament les relacions públiques amb allò que ell anomena la “subpropaganda”, és a dir aquelles activitats que faciliten l’augment d’emissors de la propaganda.²⁶¹ En la línia se situaria Maria Teresa Otero qui creu que en els

---

²⁵⁷ Decret 146/1991, de 22 d’abril, pel qual es crea el Registre del cens de professionals de relacions públiques. *DOGC* (22 juliol 1991), núm. 1.470, p. 3984.

Va ser derogat pel Decret 183/1999, de 13 de juliol, pel qual es deroguen disposicions sobre els registres d’empreses i activitats publicitàries i de professionals de les relacions públiques.

Tot i això, la norma que avui dia podria donar més indicacions sobre la naturalesa de les relacions públiques -la Llei 12/1998, de 5 de novembre, de creació del Col·legi de Publicitaris i Relacions Públiques de Catalunya- no s’hi pronuncia. L’article 3 fa referència a què “el Col·legi de Publicitaris i Relacions Públiques de Catalunya agrupa les persones que tenen la titulació de llicenciat en publicitat i relacions públiques o un títol estranger equivalent degudament homologat”, però no aprofundeix sobre quines són les pràctiques específiques d’aquestes professions.

²⁵⁸ XIFRA, J., (2006), p. 178.

L’autor precisa que prefereix parlar d’estructures socials en comptes d’organitzacions, tal com ho fa la definició elaborada en el I Foro Interuniversitari d’Investigació en Relacions Públiques, celebrat a Vic el juliol de 2003.

²⁵⁹ GARCIA, J., (1999), p. 205.

²⁶⁰ PIZARROSO, A. “Las relaciones públicas en el mundo de la comunicación política y la propaganda”. A: FERNÁNDEZ AREAL, M. [dir.]. *Relaciones públicas y protocolo*. Pontevedra: Diputación provincial, 1997, p. 47-69.

Precisa que aquesta equiparació es faria en l’esfera política de la vida pública.

²⁶¹ *Ibid*, p. 63.

règims democràtics, la propaganda política és en realitat relacions públiques polítiques i responen al dret i l'obligació dels partits de fer arribar els seus missatges a la ciutadania per persuadir-la i aconseguir la seva confiança.²⁶²

D'altres, tot i que consideren que són fenòmens comunicatius diferents, han trobat punts de contacte. És el cas d'Antonio Pineda qui defensa que les semblances es troben en les àrees d'aplicació de les relacions públiques, com el protocol o el cerimonial, en tant que manifestacions comunicatives del poder i jerarquia social, i per tant, segons Pineda, suposen procediments utilitzables per la propaganda.²⁶³

Les relacions públiques també s'han vist com un engranatge entre diferents formes de comunicació. Explica Fernández Souto que

“los nexos de unión entre los tres modos comunicativos -información, propaganda y publicidad- se funden en uno sólo al hablar de relaciones públicas y, de forma especial, cuando nos referimos al empleo de técnicas y estrategias de estas mismas aplicadas al campo de la comunicación política.”²⁶⁴

Per contra, també trobem diferències entre la propaganda i les relacions públiques. Francisco Aguadero es basa en la funció d'ambdues per diferenciar-les: considera que la propaganda està encaminada a mantenir els partits o els govern en el poder mentre que les relacions públiques es dirigeixen a fer intel·ligibles els serveis d'aquells i a què s'utilitzin adequadament per part dels ciutadans. Afegeix que la propaganda no té cap raó de ser en una empresa.²⁶⁵

Leonard Doob també parla de la “subpropaganda” però per referir-se a la construcció d'estructures mentals en les audiències per tal de guanyar la seva simpatia i facilitar la introducció de noves doctrines. DOOB, L. W., (1948), p. 346.

²⁶² OTERO, M. T. *Teoría y estructura del ceremonial y el protocolo*. Sevilla: Mergablum, 2000, p. 287.

Estableix una diferència entre les relacions públiques polítiques i la publicitat política: “las relaciones públicas políticas se limitan a dar información y a establecer puentes de unión entre la organización y sus públicos investigando sobre aquellos que les preocupa especialmente. Pero cuando los partidos políticos solicitan el voto directamente, en un estadio posterior al enunciado de persuasión y búsqueda de confianza, estaríamos hablando de publicidad política. Una vez más estamos mezclando dos mercados paralelos: el de la comunicación (mensaje organizacional) y el del producto (el bien o el servicio, en este caso el voto)”.

²⁶³ PINEDA, A. “Relaciones públicas y propaganda: algunas reflexiones teórico-conceptuales”. [En línia]. [S. l]: III Congreso Internacional de Investigación y Relaciones Públicas, 2007, p. 5-6. <<http://congreso.us.es/congresorrpp/iiiAntonioPinedaCachero.pdf>> [Consulta: 12 novembre 2008]

²⁶⁴ FERNADEZ SOUTO, A. B. “Las relaciones públicas como elemento tangencial entre la publicidad, propaganda, información y otras áreas de la comunicación”. *Revista Mexicana de Ciencias Políticas y Sociales*. (2006), núm. 196, p. 159.

²⁶⁵ AGUADERO, F. *Comunicación social integrada: un reto para la organización*. Barcelona: Consejo Superior de Comunicación y Relaciones Públicas, 1993, p. 90.

Lucien Matrat, el fundador de l'escola parisenca de relacions públiques, expressa les diferències en els següents termes:

“La publicidad es la estrategia del deseo que motiva la demanda de un producto [o servicio]. La propaganda es la estrategia del condicionamiento que sustituye los actos reflexivos por los actos reflejos. Las relaciones públicas son la estrategia de la confianza que atorga por sí sola a la comunicación su autenticidad”.²⁶⁶

D'aquest text, Xifra interpreta que la publicitat i la propaganda s'adrecen a les emocions, mentre que les relacions públiques ho fan a la raó.²⁶⁷ Aquest mateix autor, també introdueix el concepte d'ideologia com a factor diferencial entre la propaganda i les relacions públiques. Tot i l'ús del terme *propaganda* per designar activitats de caràcter comercial, l'autor creu que la propaganda no té cabuda dins l'àmbit dels negocis, però això no treu que l'activitat ideològica pugui utilitzar formes de relacions públiques o tècniques publicitàries.²⁶⁸ També es refereix a l'"element manipulador" com a tret distintiu entre ambdues encara que només sigui a nivell teòric:

“La manipulació comporta un procés de sostracció per l'emissor de la possibilitat de percepció del receptor que, en canvi, segueix gaudint en el procés de persuasió (...). Aquest procés de subtracció es concreta sovint en missatges de caire informatiu, especialment a estats totalitaris o a la propaganda de guerra”.²⁶⁹

Xifra considera que en comunicació pública i política, les dificultats per aclarir la diferència es compliquen, sobretot en aquelles accions dels serveis de comunicació o relacions públiques dels organismes o ens públics.

Per trobar la principal diferència entre les relacions públiques i la propaganda cal remetre's als quatre models de relacions públiques definits per James Grunig, que responen a quatre actituds de les organitzacions a l'hora d'aplicar-les.²⁷⁰ El primer d'ells i el més antic - apareix entre 1850 i 1900- és el model d'agent de premsa o *publicity*. Segons aquest patró de comportament, la tasca de les relacions públiques consisteix en propagar la informació, que no necessàriament ha de ser del tot certa sinó que a vegades pot ser incompleta o deformada.

---

²⁶⁶ MATRAT, L. *Relations publiques et management*. Brussel·les: CERP, 1971, p. 28. Citat a XIFRA, J. *Planificación estratégica de las relaciones públicas*. Barcelona: Paidós, 2005, p. 53.

²⁶⁷ XIFRA, J. *Planificación estratégica de las relaciones públicas*. Barcelona: Paidós, 2005, p. 53.

²⁶⁸ XIFRA, J. *Relacions públiques i comunicació política*. [Tesi doctoral] Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 2001, p. 771.

²⁶⁹ XIFRA, J., (2001), p. 772.

²⁷⁰ GRUNIG, J. E.; HUNT, T., (2000), p. 72-105.

En aquest cas estaríem parlant, segons els autors, de *desinformació* -tal com hem apuntat en un apartat anterior- o de propaganda i manipulació. La comunicació en aquest model és unidireccional, de l'organització als públics, i la funció principal consisteix en captar l'atenció dels mitjans de comunicació. Les organitzacions o professionals que segueixen aquest model no recorren a la investigació a no ser que facin un recull de premsa de les seves aparicions als mitjans o un recompte del nombre d'assistents a un determinat esdeveniment.

Segons Jordi Xifra, la dimensió propagandística d'aquest model es vehicula mitjançant l'aplicació dels principis de la propaganda científica gestada a finals del segle XIX i principis del XX i de l'ús de la *publicity*.²⁷¹ Tot i això, el model d'agent de premsa encara seria vigent per part dels governs i els partits polítics, que l'apliquen durant les campanyes i precampanyes electorals, on el recompte de vots és la tècnica d'avaluació que utilitzen.²⁷²

El segon model és el d'informació pública, on les relacions públiques tenen el paper de difusores d'informació, no necessàriament amb finalitat persuasiva. Igual que en l'anterior model, la comunicació és unidireccional però amb la diferència que la informació és completa. Va sorgir a principis del segle XX, i és emprat sobretot per l'administració pública i les ONG a través de programes actius de relació amb la premsa, fulletons informatius, revistes o guies per al consumidor, per informar els públics sobre l'organització. Xifra afegeix que també responen a aquest model algunes estratègies de comunicació interna o de relacions públiques financeres i assegura que els governs apliquen aquest model en els períodes entre les campanyes electorals, com a eina de gestió pública.²⁷³

El tercer model és l'asimètric bidireccional en el qual l'objectiu és persuadir els públics perquè acceptin i recolzin el punt de vista de l'emissor. Ho fan a través de la teoria de les ciències socials i investiguen les actituds i les conductes. És un plantejament similar al model d'agent de premsa/*publicity* però amb la diferència que els intents de persuadir

---

²⁷¹ XIFRA, J., (2000), p. 66-67.; XIFRA, J. *Teoría y estructura de las relaciones públicas*. Madrid: McGraw-Hill, 2003, p. 53-55.

En el proper capítol es fa una referència més extensa a aquests principis de la propaganda científica.

Entenem per *publicity* o publiinformació "informació que un mitjà de comunicació difon sobre esdeveniments o activitats d'una organització mitjançant notícies que no subscriu l'organització, sinó el mitjà de comunicació, que és qui en controla el missatge, i que sol ser el ressò informatiu d'una acció de comunicació de l'organització". GARCIA, J., (1999), p. 196.

²⁷² XIFRA, J., (2000), p. 73.

James Sumpter i Randy Tankard consideren la possibilitat que el concepte d'*spin doctor* (ve del verb anglès *to spin* i vol dir "donar la volta a alguna cosa" o "canviar-li el sentit") és una vulgarització actual del d'agent de premsa del segle XIX. SUMPTER, J. W.; TANKARD, R. *Media awareness of media manipulation: the use of the term "spin doctor"*. Kansas: Annual meeting of the Association for Education in Journalism and Mass Communication, 1993.

²⁷³ XIFRA, J., (2003), p. 55.; XIFRA, J., (2000), p. 73-74.

d'aquests darrers són més intuïtius que científics. A diferència dels dos models anteriors, en l'asimètric bidireccional la comunicació és en ambdós sentits: de l'organització als públics i viceversa. L'element més destacat d'aquest model, és la posició de desequilibri entre l'emissor i el receptor tot i que la comunicació sigui bidireccional. És a dir, els efectes de les relacions públiques estan desequilibrats en favor de l'organització ja que aquestes intenten canviar les actituds i la conducta del públic. La investigació, per tant, en aquest model és fonamental tant abans com després de l'esforç de relacions públiques: d'una banda, utilitzen la investigació per saber què acceptarà el públic, planificar una acció i determinar els objectius; d'altra banda, per analitzar la retroalimentació,²⁷⁴ avaluar les actituds i les conductes i mesurar els efectes de les relacions públiques. Tot i que aquest model es va desenvolupar a partir dels anys 20, han estat sobretot les agències de relacions públiques i les empreses que produeixen i distribueixen béns de consums qui encara l'utilitzen.

El quart i últim model, el simètric bidireccional, és similar al que acabem d'explicar en el sentit que la comunicació flueix entre les dues parts i en les dues direccions. La diferència rau en què l'objectiu no és tant la persuasió dels públics per part de l'emissor, com la comprensió mútua o l'entesa entre les dues parts. Així doncs, les relacions públiques serveixen de mediadores i tant poden fer que el públic canviï d'actitud, com l'organització pot modificar la seva vers el públic. Aquest és el model ideal de les relacions públiques, en què el diàleg preval per sobre del monòleg. És un model que apareix als anys 60 i 70 i que el practiquen grans empreses controlades per l'Administració pública o altres que han de demostrar una conducta socialment responsable davant els seus reguladors governamentals. Com a exemple, Grunig i Hunt citen les empreses que conviden periodistes a l'organització perquè es formin la seva pròpia visió dels fets o que parlin amb un directiu sobre un tema, en comptes d'enviar-los una nota de premsa, com es faria des dels models d'agent de premsa i d'informació pública. La investigació servirà en aquest cas per millorar la comprensió de les dues parts ja que l'organització podrà utilitzar les dades sobre com el públic la percep i quina opinió té de les conseqüències del programa de relacions públiques en el públic.

És justament en aquesta relació ideal d'igual a igual i d'enteniment mutu, on diversos estudiosos situen la diferència entre la propaganda i les relacions públiques. Per a Xifra, la característica que separa les relacions públiques d'altres formes de comunicació persuasiva, no ja només de la propaganda, és la naturalesa bidireccional de la comunicació emprada en la

---

²⁷⁴ Segons la teoria cibernètica, el feedback o retroalimentació, és una comunicació que ajuda a una font a controlar la conducta d'un receptor. GRUNIG, J. E.; HUNT, T., (2000), p. 75.

seva estratègia.²⁷⁵ Sota aquest punt de vista, la propaganda es podria exercir des d'altres esquemes comunicatius, com el d'agent de premsa i el d'informació pública.

Des d'un enfocament similar, Pineda creu que l'única manera de diferenciar les relacions públiques de la propaganda és en les relacions entre l'emissor i el receptor però situa en el poder -el factor per a ell explica la propaganda, tal com hem vist en anteriors apartats- la clau per diferenciar-les: en la propaganda l'emissor té més poder que el receptor ja que es mou en un esquema de comunicació unidireccional, que va de l'emissor al receptor, però no a la inversa; en canvi, entén que en unes relacions públiques avançades, la relació de comunicació hauria de ser igualitària entre l'emissor i el receptor així com un flux comunicatiu en ambdues direccions.²⁷⁶

A més, per a Lucien Matrat, un dels pioners en la teoria i pràctica de les relacions públiques i fundador de CERP, la primera associació professional europea de la disciplina, la clau que separa les relacions públiques d'altres formes de comunicació persuasiva és la voluntat que tenen les primeres de conciliar l'interès de l'organització amb el dels seus públics i de mantenir relacions de confiança entre ambdós. Aquesta és una visió que comparteixen August Ferrer i Philip Boiry.²⁷⁷ Per tant, entenem que aquesta relació comunicativa de desigualtat és una de les principals diferències entre la propaganda i les relacions públiques.

A banda d'aquestes diferències, la propaganda i les relacions públiques s'han interrelacionat i la primera ha fet ús de la segona, és a dir, les relacions públiques s'han utilitzat per a finalitats propagandístiques. Cal citar la campanya de *propaganda d'atrocitats*²⁷⁸ elaborada per l'agència de relacions públiques Hill & Knowlton i contractada pels kuwaitians a l'exili, en el període previ a la Guerra del Golf, per mobilitzar els polítics i els ciutadans nord-americans a favor d'una acció militar. Segons aquesta història soldats iraquians havien tret nadons de la incubadora d'un hospital de Kuwait i els havien deixat

---

²⁷⁵ XIFRA, J., (2005), p. 14.

²⁷⁶ PINEDA, A., (2007), p. 9.

²⁷⁷ MATRAT, L., (1971); FERRER, A. *Relaciones públicas, empresa y sociedad*. Girona: Escola Superior de Relacions Públiques, 2ª edició, 1993 i BOIRY, P. A. *Les relations publiques ou la stratégie de la confiance*. París: Eyrolles, 1989. Traducció castellana: *Relaciones públicas o la estrategia de la confianza*. Barcelona: Gestión 2000, 1998. Citats a XIFRA, J. "Pioneros e ignorados: la escuela de París y la doctrina europea de las relaciones públicas". *Ambitos* (2006), núm. 15, p. 456-457.

²⁷⁸ El concepte *propaganda d'atrocitats* (en anglès *atrocitiy propaganda* o *atrocitiy mongering*) va ser encunyat pels sociòlegs nord-americans i fa referència als relats de crims i abusos difosos pels contrincants que van lluitar durant la Primera Guerra Mundial per tal de desacreditar-se mútuament. GARCÍA FERNÁNDEZ, H. "Seis y media docena: propaganda de atrocidades y opinión británica durante la Guerra Civil española". *Hispania*. Vol. 67 (2007), núm. 226, p. 672-674.

morir.²⁷⁹ També podem citar el cas de les vagues que van afectar el sector siderúrgic després de la Primera Guerra Mundial i la invenció del “terror roig”, dissenyat per presentar els vaguistes com a agents del Partit Comunista i de l’estat bolxevic acabat d’establir a Rússia.²⁸⁰ Segons Xifra, avui dia, en els estats democràtics, la propaganda es porta a terme a través de tècniques pròpies de les relacions públiques.²⁸¹

---

²⁷⁹ TAYLOR, P. M., (1995), p. 292.

²⁸⁰ XIFRA, J., (2001), p. 574.

²⁸¹ *Ibid*, p. 775.

3. Conclusions de la primera part de l'estudi

Exposàvem en la introducció que en aquesta primera part de la recerca ens marcàvem l'objectiu d'analitzar quines explicacions s'han donat a la *propaganda* i comparar-la amb altres conceptes *a priori* afins com la persuasió, la informació, la publicitat i les relacions públiques. Tot amb la intenció de dotar-nos d'una explicació vàlida de la *propaganda* que ens acompanyi durant la resta de la investigació. Més que elaborar una nova definició, fet que requeriria pràcticament una recerca només dedicada a aquesta finalitat, hem volgut centrar-nos en la noció de la propaganda. Per tant, en base a les definicions estudiades del terme i de les explicacions posteriors, assumim certs aspectes en la seva conceptualització:

1. Popularment, la *propaganda* no està ben considerada avui dia i algunes de les definicions analitzades alimenten aquesta vessant negativa quan la qualifiquen de “rèptil subtil i insidiós” o asseguren que es caracteritza per utilitzar “tècniques de persuasió irracionals i sovint no ètiques”. Aquestes connotacions negatives que tenyeixen la propaganda després de la Primera Guerra Mundial s'han traduït tant a nivell popular com, en molts casos, a nivell acadèmic, en la cerca d'eufemismes per fer referència al mateix fenomen. Aquest fet aporta una dosi d'ambigüitat al terme, el dota de límits imprecisos i en dificulta l'estudi. Si l'anàlisi de la propaganda es fa en l'àmbit de la guerra, s'accepta aquest concepte, però quan parlem de la comunicació en règims democràtics, la *propaganda* es tendeix a substituir per altres conceptes més ben percebuts com la *comunicació política*.
2. Quan parlem de *propaganda* ho farem centrant-nos en la seva vessant comunicativa, és a dir, no creiem que la propaganda sigui tal com defensen alguns autors un conjunt de tècniques o mètodes sinó un fenomen comunicatiu. La publicitat, la propaganda i les relacions públiques s'han anat retroalimentant al llarg de la història amb els seus mètodes en una simbiosi en què ara seria difícil de discernir quina tècnica era inicialment pròpia de cadascuna. En un principi, la publicitat pren les tècniques de la propaganda i és a partir de la Primera Guerra Mundial i sobretot de la segona, quan aquesta situació es capgira i la propaganda passa a utilitzar tècniques de la publicitat. Les relacions públiques també han tingut una part del seu origen en la propaganda. Destacats pioners de les relacions públiques com Ivy Lee o Edward Bernyas van treballar durant la Primera Guerra Mundial en l'organisme de propaganda del govern estatunidenc. Tractarem la propaganda, doncs, com un fenomen comunicatiu, és a dir, seguint l'explicació del professor de la

Universitats de Sevilla, Antonio Pineda, com un tipus de discurs que es genera entre un tipus concret d'emissor, destinat a un receptor i caracteritzat per certes propietats essencials en el missatge generat.

3. Acotant una mica més el concepte en l'àmbit de la comunicació, encabim la propaganda dins la comunicació persuasiva. Si bé la propaganda és una forma de persuasió, no podem dir el mateix a la inversa: no tota comunicació persuasiva és propaganda. Darrera qualsevol manifestació propagandística sempre hi ha una intencionalitat, la propaganda no és neutral. Tot i que alguns estudiosos com Leonard Doob o Oliver Thomson han defensat que la propaganda pot ser inconscient o involuntària, creiem que la voluntat expressa de l'emissor per influir en el receptor durant l'acte comunicatiu és una condició *sine qua non* per a què existeixi la propaganda, tot i que com ja hem dit això no implica que tots els processos persuasius comportin sempre un procés propagandístic.
4. Autors com Alejandro Pizarroso o Guy Durandin han defensat que la propaganda és una barreja d'informació i de persuasió. En aquest sentit, estem d'acord amb ells ja que la informació per sí sola consisteix només en compartir coneixement, mentre que la persuasió li afegeix una intencionalitat. Així, la propaganda ofereix informació orientada d'acord amb l'enfocament de l'emissor. Segons Durandin, la principal funció de la propaganda és exercir una influència i només de manera accessòria, difondre informació. És a dir, el duet persuasió-informació és un element constituent de la propaganda però la funció informativa de la propaganda quedaria relegada en un segon lloc i prevaldria la funció persuasiva. Un concepte queda subordinat a l'altre, ja que la propaganda utilitza la informació per influir. Mentre que amb la comunicació informativa només es vol compartir un coneixement, amb la comunicació persuasiva també es pretén obtenir una resposta del receptor.
5. Si bé encabim la propaganda dins la comunicació persuasiva, no compartim el criteri d'aquells investigadors que afirmen que la propaganda és necessàriament una comunicació massiva. Al llarg de la història s'han desenvolupat programes de propaganda dirigits particularment a les persones més influents. Han agafat diferents noms com el *model agit-prop*, la *propaganda d'elit* o la *propaganda cimera*. Són models o estils de comunicar en els quals el receptor de l'acció propagandística és un líder d'opinió o una

elit influent. Per tant, si la propaganda necessàriament no va dirigida a la massa, no té perquè transmetre's obligatòriament a través de mitjans de comunicació massius.

6. Els mitjans a través dels quals es manifesta la propaganda poden ser múltiples ja que, tal com ha assegurat Jean-Marie Domenach, la propagada és polimorfa. A mesura que els usos dels mitjans canviïn, estem segurs que la propaganda s'hi adaptarà per arribar de la millor manera als seus públics, igual que han fet altres formes de comunicació com la publicitat o les relacions públiques. Un dels grans triomfs de la propaganda ha estat disfressar-se d'informació; en aquest sentit, determinada informació que recullen els mitjans de comunicació pot esdevenir un bon vehicle per a la propaganda.
7. Les definicions de *propaganda* analitzades en aquesta primera part de la recerca es poden agrupar, a grans trets, en tres categories, quan manifesten els objectius que persegueix la propaganda:

1. Difondre idees i opinions
2. Influir en el pensament, l'acció o el comportament a través de la persuasió
3. Aconseguir o mantenir el poder

Els tres objectius definits suposen, a banda de tres categories, tres nivells pel que fa a les conseqüències de l'acció propagandística: els grups utilitzen els objectius del nivell anterior com a instrument per assolir el seu objectiu final. És a dir, quan la propaganda vol influir en el pensament, l'acció o el comportament a través de la persuasió (nivell 2), s'ha de valdre de la difusió d'idees i opinions (nivell 1); de la mateixa manera, quan la propaganda vol aconseguir o mantenir el poder (nivell 3), prèviament ha de difondre les seves idees (nivell 1) i intentar influir en el pensament o l'acció a través a la persuasió (nivell 2).

Per tant, la difusió d'idees i opinions (nivell 1) es converteix en un vehicle per tal que la propaganda aconsegueixi persuadir (nivell 2); així com la influència a través de la persuasió (nivell 2), és també instrumental per arribar a assolir o mantenir el poder (nivell 3).

En general, les definicions de *propaganda* de tall persuasiu citades en aquesta recerca beuen de la teoria fonamentada en el procés estímulo-resposta, segons la qual l'acció que

realitza un emissor produeix una reacció immediata, directa i uniforme en els receptors. Aquestes definicions posen de relleu els canvis que el missatge propagandístic hauria de produir en la creença, l'opinió o l'actitud del receptor. Per als autors que les defensen, aquestes modificacions en el pensament, la conducta o el comportament són suficients per avaluar l'èxit de l'acció propagandística. Per tant, de manera implícita, inclouen en la definició la manera de mesurar l'efectivitat de la persuasió.

8. A l'hora de diferenciar la propaganda d'altres formes de comunicació persuasiva s'han utilitzat diferents criteris. Per a la publicitat, els estudiosos han fet referència majoritàriament a l'àmbit d'aplicació: la publicitat s'ha encabir dins l'àmbit comercial i la propaganda dins l'àmbit ideològic. Mentre que la primera buscava augmentar la venda de productes i serveis o el posicionament d'una marca, la segona tindria a veure amb la difusió d'ideologies i la perpetuació o canvi en les estructures de poder. La realitat és molt més complexa que la teoria ja que existeixen formes híbrides en què una es val de l'altra com la *publicitat política* o allò que Jean-Marie Domenach ha anomenat *propaganda de tipus publicitari*.

9. La propaganda ha estat vinculada des dels seus orígens a la divulgació d'una ideologia, ja sigui religiosa o política. Aquesta ideologia implícita en el missatge propagandístic es pot manifestar de moltes formes. Per exemple, la ideologia que pugui tenir al darrere una obra de teatre o un cartell concebuts com a material de propaganda podrien anomenar-se *propaganda cultural* o *propaganda gràfica*. Aquestes adjectivacions fan referència al vehicle a través del qual es transmet la ideologia; si parléssim de *propaganda de guerra* o *propaganda diplomàtica*, com és el cas de la classificació que fa Oliver Thomson, ens referiríem a l'àmbit d'actuació, però cap d'elles no modifiquen allò vinculat intrínsecament a la propaganda com és la ideologia. Per aquest motiu, és una redundància la denominació *propaganda ideològica* que planteja Thomson. Les adjectivacions en la propaganda moltes vegades afegeixen més ambigüitat al terme.

A banda de la ideologia, una altra variable fonamental en l'explicació de la propaganda és l'objectiu d'aconseguir, reforçar o mantenir el poder, un poder que generalment va vinculat a la defensa d'una ideologia.

10. La ideologia també ha estat un factor diferencial entre la propaganda i les relacions públiques tal com ho ha expressat Jordi Xifra. La relació entre les dues és similar a la de la publicitat i la propaganda: s'interrelacionen i una utilitza l'altra. És el cas per exemple de

l'esmentada campanya de propaganda d'atrocitats portada a terme per l'agència de relacions públiques Hill & Knowlton durant la Guerra del Golf, que pretenia mobilitzar els Estats Units a favor d'una acció militar. Més enllà de la ideologia, un indicador fonamental de les diferències entre la propaganda i les relacions públiques és el nivell comunicatiu i la bidireccionalitat entre l'emissor i el receptor en un acte de comunicació persuasiva. És en el quart model de relacions públiques definit per James Grunig, el simètric bidireccional, en allò que serien unes relacions públiques avançades, on trobem una relació d'igual a igual entre emissor i receptor, d'enteniment mutu i un flux comunicatiu en ambdues direccions. És una relació equilibrada en què l'objectiu no és tant la persuasió, com seria el cas de la propaganda, sinó la comprensió mútua i l'entesa entre les dues parts. Això no treu que determinats programes de propaganda es puguin portar a terme des d'altres models de relacions públiques com el d'agent de premsa o *publicity*, l'objectiu principal del qual és simplement propagar informació. En aquest cas, preval una relació d'asimetria entre un emissor que té capacitat d'influir en el receptor i un receptor voluble a les pretensions de l'emissor, sense cap reciprocitat en els interessos dels dos. Per tant, la propaganda, la publicitat i les relacions públiques són conceptes diferents, tot i que la propaganda pot utilitzar la publicitat i certs models de relacions públiques per portar a terme els seus objectius de difondre una ideologia i aconseguir, mantenir o reforçar el poder.

Part II

Marc històrico-persuasiu: des del naixement de la *propaganda científica* fins el final de la Guerra Civil espanyola (1914-1939)

“This is the age of propaganda”
Harold D. Lasswell (1939)

L’objectiu d’aquesta segona part de la recerca és plantejar el marc de la història de la propaganda que precedeix el nostre objecte d’estudi i també el context propagandístic en el qual es va desenvolupar. Així, ens centrarem en un àmbit internacional marcat per l’esclat de la Gran Guerra el 1914, que va modificar radicalment la manera de fer propaganda. És un punt d’inflexió que Jesús Timoteo Álvarez ha descrit com el salt de la informació de masses a la propaganda planificada.²⁸² També analitzarem el període d’entreguerres, marcat per la definició de dos models molt clars quan parlem de persuasió: el model liberal i el totalitari.

En l’àmbit català, ens fixarem en els anys immediatament anteriors a la creació del Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya i repassarem les principals aportacions dels publicitaris catalans del primer terç del segle XX. Dedicarem un apartat a la societat de comunicació de masses en la qual es va gestar l’activitat publicitària, recordant la influència del Noucentisme i l’Avantguarda a Catalunya. A nivell estatal, descriurem el marc general de la propaganda durant la Guerra Civil, destriant les característiques de les formes persuasives desenvolupades per cada bàndol.

4. La propaganda durant la Gran Guerra i el període d’entreguerres (1914-1939)

La Primera Guerra Mundial marca sens dubte un punt d’inflexió en la història de la propaganda. Al llarg del conflicte, la propaganda deixa de ser una activitat hegemònica de l’àmbit privat –de la premsa, dels grups polítics i dels agents socials- i passa a convertir-se en un instrument al servei dels Estats, tant dins com fora de les seves fronteres.²⁸³ La contesa es va desencadenar arran de la declaració de guerra d’Àustria-Hongria a Sèrbia el 28 de juliol de 1914 i el recolzament immediat de Rússia a aquesta darrera. Amb un equilibri a les trinxeres i als fronts, va ser una lluita que s’hauria de resoldre a la rereguarda, no només amb una producció destinada a alimentar l’exèrcit i una política de prevenció de les malalties i d’atenció als ferits de guerra, sinó també amb una activa política exterior. L’avantguarda

---

²⁸² TIMOTEO, J. *Historia y modelos de la comunicación en el siglo XX: el nuevo orden informativo*. Barcelona: Ariel, 1992, p. 81.

²⁸³ GARCÍA FERNÁNDEZ, H. *Mentiras necesarias: la batalla por la opinión pública durante la Guerra Civil*. Madrid: Biblioteca Nueva, 2008, p. 27. (Colección Historia).

consumia una gran quantitat de material, fet que obligava a mantenir relacions de dependència amb altres països. Un altre front va ser el de la informació i la propaganda, tant determinant que en bona mesura va decidir el resultat de la guerra.²⁸⁴

4.1 La Primera Guerra Mundial (1914-1918) i el naixement de la propaganda científica: de l'art a la tècnica

La Gran Guerra no és el primer conflicte en què trobem activitat propagandística,²⁸⁵ però sí que és a partir d'aquest moment quan s'entra en una fase superior i s'inicia el camí cap a la *propaganda científica*, anomenada així per ser una propaganda planificada segons experiències psicosocials que prèviament han estat provades en un laboratori o en una mostra. La propaganda, per tant, es prepara, s'aplica de manera controlada segons un pla i s'avaluen els seus resultats.²⁸⁶ Serà un nou estrat en l'evolució informativa que es desenvoluparà i quedarà com a propi del segle XX.

Una sèrie de transformacions van afavorir el naixement de la propaganda científica. El revulsiu comunicatiu que es produirà en aquest període és possible gràcies a una conjunció de determinades transformacions històriques. Al segle XIX acaba un llarg procés en què la burgesia liberal estableix les societats democràtiques en què prevaldria, almenys teòricament, el poder de les majories. D'aquesta manera la massa -entesa o vista com a massa de votants, consumidors, receptors dels missatges propagandístics, etc.- esdevindrà el 'nou sobirà'.²⁸⁷ És un procés vinculat a la consolidació de la premsa industrial de masses del darrer terç del segle XIX, que va tenir com a exponents més destacats a Pulitzer i Hearst als Estats Units i que a Anglaterra coincideix amb la fundació del *Daily Mail*, l'any 1896. En el context europeu, aquest rotatiu forma part d'una generació de diaris coneguda sota el nom de *New Journalism*, caracteritzada perquè esdevenen un producte de consum més per a les masses i és tractat com a tal: amb una competència que exigeix un producte ben acabat, amb uns costos i preu competitiu i que es diferencia de la resta. Això implicava racionalització productiva i rapidesa

---

²⁸⁴ TIMOTEO, J., (1992), p. 78.

²⁸⁵ Sobre la propaganda en èpoques anteriors, es poden consultar els capítols sobre la propaganda en l'imperi romà o al segle XIX. THOMSON, O., (1977), p. 55-103; els apartats sobre la propaganda fins el segle XIX a GARCÍA BEAUDOUX, V.; D'ADAMO, O.; SLAVINSKY, G., (2011), p. 38-43.

²⁸⁶ TIMOTEO, J.; SECANELLA, P. M. (1991), p. 1147.

²⁸⁷ TIMOTEO, J., (1992), p. 13.; GARCÍA GONZÁLEZ, G. "La conformación de la moderna prensa informativa (1948-1914)". A: GÓMEZ MOMPART, J. P.; MARÍN, E. [eds.] *Historia del periodismo universal*. Madrid: Síntesis, 1999, p. 49-99.

en l'edició.²⁸⁸ La publicitat va permetre reduir el preu de venda i arribar a les capes socials més humils.

En un context en què els lectors cada vegada demanaven més informació i no tanta opinió van néixer a Europa les agències de notícies,²⁸⁹ que funcionaven a través de l'intercanvi d'informacions. Van facilitar que els diaris tinguessin més notícies i més ràpides, a més d'ampliar l'horitzó dels lectors.²⁹⁰

També cal apuntar la primera projecció cinematogràfica pública feta pels germans Lumière el desembre de 1895 al Gran Cafè de París²⁹¹ i el desenvolupament el 1901 d'un sistema de telegrafia sense fils (T.S.H.), que donarà lloc a la ràdio i, més endavant, a la televisió.²⁹² Sis anys més tard, l'ús de la telegrafia sense fils per part dels diaris i les agències de notícies ja era generalitzat

Una altra llavor d'aquestes transformacions van ser els experiments que durant la dècada dels vuitanta i noranta del segle XIX va desenvolupar el psicòleg social Gustave Le Bon i el filòsof Iván Pávlov al voltant de la psicologia de les masses. La propaganda científica també s'ha anomenat *mecanicista* o *directa*²⁹³ pel poder il·limitat que en aquell moment estaven convençuts que tenia.

Així doncs, els anys previs a la Gran Guerra i al naixement de la propaganda científica li proporcionen, d'una banda, el terreny d'actuació –la massa-, i de l'altra, els instruments per arribar-hi: la premsa, les agències de notícies, innovacions com la telegrafia sense fils o la cinematografia, i els primers experiments de psicologia de les multituds.

Els principis que regien aquesta propaganda científica van ser recollits per Pol Quentin en una obra publicada en plena Segona Guerra Mundial. Es tracta de deu formes d'actuació

---

²⁸⁸ TIMOTEO, J., (1992), p. 24.

El model d'aquesta nova generació de premsa de masses és Pulitzer, qui va posar al diari un preu de venda accessible i popular, un llenguatge planer, directe i clar, que poguessin entendre immigrants acabats d'arribar als Estats Units; trenca amb la monotonia de la primera pàgina i utilitza un "sensacionalisme formal o extern" per atraure lectors. Trenca el format i els blocs i introdueix grans titulars i elements que trenquin la monotonia com entrevistes o il·lustracions. També va incloure a la última pàgina una tira còmica coneguda com a *Yellow Kid*; autopromoció constant del contingut del *The World*, el diari que compra el 1883 a Nova York i que revifa de la ruïna econòmica. També té en compte la connexió entre els interessos dels lectors i els el diari.

²⁸⁹ *Havas* a França, *Reuter* a Gran Bretanya, *Wolff* a Alemanya i *Associated Press* als Estats Units.

²⁹⁰ PAZ REBOLLO, M. A. "Las agencias de noticias y la comunicación de masas". A: GÓMEZ MOMPART, J. P.; MARÍN, E. [eds.] *Historia del periodismo universal*. Madrid: Síntesis, 1999, p. 101-102.

²⁹¹ Van mostrar petites pel·lícules que reproduïen aspectes de la vida quotidiana: *La sortida dels obrers de la fàbrica Lumière*; *El nen que menja sopa*; *El tren entrant a l'estació de La Ciutat*; *El regador regat*, entre altres.

²⁹² Els assajos comencen el 1894 i el 1901 s'aconsegueix amb èxit comunicar sense cables dos vaixells durant el desenvolupament d'unes maniobres navals separats per més de 3.500 quilòmetres.

²⁹³ TIMOTEO, J., (1992), p. 89.; TIMOTEO, J.; SECANELLA, P. M., (1991), p. 1156.

que segons l'autor constitueixen "l'esquelet de la tècnica psicològica"²⁹⁴ i que classifica cronològicament, segons l'ordre en què intervenen en la formació d'una idea que es vol propagar:

1. La llei de la simplicitat hauria de ser el principi inspirador de tota campanya de propaganda. Es fonamenta amb què cal presentar els missatges de manera no només concisa sinó també expressiva per tal que l'auditori al qual s'adrecin els missatges hagi de fer el mínim esforç. L'eslògan és una de les seves formes i també el sil·logisme polític, un encadenament lògic que porta a una conseqüència.
2. La llei de l'esquer²⁹⁵ advoca per preparar primer el terreny per deixar pressentir l'arribada d'una idea. Cal trobar un àmbit comú entre l'opinió preexistent i aquella que volem fer néixer i, a partir d'aquí, despertar l'interès.
3. La llei de la simpatia o d'adhesió mental és, segons Quentin, la més important de totes les lleis psicològiques de la propaganda. En comptes de combatre l'opinió existent rectificant-la, cal partir d'aquesta opinió, trobar un terreny comú –en la línia de la llei de l'esquer- i fer el canvi de manera progressiva. Cal seduir en comptes de colpejar. Explica que normalment la propaganda fracassa perquè s'ataca perpendicularment. Aquesta llei té dos corol·laris: la llei de la síntesi i la llei de la sorpresa.
4. La llei de la síntesi defensa que per induir a acceptar una tesi és necessari fer-ho de manera global, sintèticament, després ja es podrà analitzar cada detall, però primer preval la síntesi per sobre de l'anàlisi com a mètode d'exposició.
5. La llei de la sorpresa advoca per sobtar els receptors dels missatges i a partir d'aquí començar el treball mental desitjat.
6. La llei de la repetició es basa en la figura retòrica de reiterar una idea. Quentin apunta que és la regla generalment més aplicada i una tècnica que també empra la publicitat.
7. La llei de la saturació de l'opinió. Quentin adverteix que la repetició és una arma de doble full i l'abús pot portar la sobresaturació. Per evitar-ho, recomana la suggestió, de manera que les audiències creguin que són elles qui pensen per sí mateixes i prenen les decisions. També aposta per renovar la manera com es presenta la idea, l'embolcall, i tenir en compte la cadència en la transmissió dels missatges.

---

²⁹⁴ QUENTIN, P. *La propagande politique: une technique nouvelle*. París: Plon, 1943, p. 36.

Traducció de l'autora: "Diverses lois ou règles de Propagande peuvent à notre avis se formuler et constituer l'ossature de la technique psychologique".

²⁹⁵ En castellà sovint s'ha traduït la "*loi d'amorçage*" per "*ley de la espoleta*".

8. Un altre perill de la repetició és el desgast. L'autor explica en la llei del desgast que a partir d'un determinat moment l'interès per la idea s'atenua i els temes perden suggestió. Abusar de la repetició o repetir a un ritme massa ràpid dificulta l'atracció d'atenció del públic i l'activació de la seva reacció mental. Per tant, cal modelar la intensitat.
9. La llei de la dosificació defensa que la propaganda no és la suma dels esforços orals i escrits dins una campanya de propaganda sinó el resultat d'una presència i una imatge.
10. La llei de la unitat d'orquestració aposta perquè hi hagi una direcció centralitzada sobre els objectius propagandístics, els missatges, els llocs i l'ordre per assolir determinades audiències.

Timoteo ha explicat que les regles de la propaganda científica que Quentin va recollir el 1943 van ser difoses set anys més tard pel teòric francès Jean-Marie Domenach,²⁹⁶ però el cert és que hi hem trobat algunes diferències en la interpretació d'aquestes. Tot i que els dos autors intenten sistematitzar la producció de la propaganda, Domenach fa un pas més enllà amb la incorporació de la figura dels líders d'opinió en el procés propagandístic.

Les diferències també es poden fer notar pel moment en què van ser redactades: mentre que Quentin ho fa en plena Segona Guerra Mundial, Domenach les escriu el 1950, quan les potències participants en aquest conflicte ja havien fet gala dels seus aparells propagandístics i ja es trobaven en època de la Guerra Freda.

Les pautes de la propaganda segons Domenach són les següents:²⁹⁷

1. Regla de simplificació i de l'enemic únic: Domenach defensa que cal presentar el missatge de manera precisa i senzilla, en punts essencials, i posa com a exemples el Credo, la Declaració dels Drets de l'Home i del Ciutadà fruit de la Revolució francesa i la Declaració dels catorze punts del president estatunidenc Woodrow Wilson. En aquest sentit podria estar d'acord amb la llei de simplicitat de Quentin. Els dos es refereixen a l'eslògan –tècnica desenvolupada per la publicitat– com a element per materialitzar la simplificació i Domenach hi afegeix la consigna²⁹⁸ i els símbols com a manera de resumir una doctrina o un règim i d'evocar sentiments: una bandera,

---

²⁹⁶ TIMOTEO, J., (1992), p. 89.

²⁹⁷ DOMENACH, J. M., (1963), p. 53-85.

²⁹⁸ Per a Domenach la consigna resumiria el contingut tàctic i l'eslògan s'adreçaria més directament a les passions polítiques, a l'entusiasme o a l'odi. "Terra i Pau" seria un exemple de consigna i "Ein Volk, ein Reich, ein Führer", d'eslògan.

l'esvàstica, la falç i el martell, un himne i el barret roig de la revolució francesa, en serien exemples. D'altra banda, Domenach inclou dins aquesta regla la individualització de l'adversari com a eina útil per a la propaganda. Creu que els homes prefereixen enfrontar-se contra persones amb cara i ulls que no pas contra idees. La clau està en fer creure que l'enemic no és una idea o un partit determinat, sinó el responsable d'aquella idea o el cap d'aquell partit.

2. Regla d'exageració i de desfiguració del tema escollit: es tracta d'inflar les informacions favorables als interessos de l'emissor i adequar-la a la capacitat de comprensió del receptor. Domenach, al igual que Quentin, defensa que cal evitar les matisacions i detalls en l'explicació de la idea a transmetre i oferir les tesis en bloc, ja que si un mateix comença a posar-se límits pot perdre credibilitat.
3. Regla d'orquestració: cal repetir una idea central i fer variacions en les secundàries. Tenint en compte que la repetició pot arribar a cansar, recomana presentar el mateix tema sota nous aspectes. Domenach coincideix amb Quentin amb què cal adaptar-se a les diferents audiències.
4. Regla de transfusió: la propaganda generalment no parteix del no-res sinó que opera en base a un substrat preexistent: mites, tradicions, filies i fòbies. Cal començar donant la raó a la massa receptora, alineant-se amb el seu pensament, seguint el sentit de les opinions preconcebudes i els arquetips, per després desviar-lo cap a la posició desitjada.
5. Regla d'unanimitat i de contagi: s'accepta l'opinió més generalitzada. El grup exerceix pressió sobre l'opinió individual i la majoria tendeix a estar d'acord en les opinions dels seus semblants. En aquest context, la propaganda tindrà la funció de reforçar aquesta unanimitat i, si cal, crear-la artificialment. Per donar sensació d'unanimitat i obtenir l'assentiment, els poders i els contrapoders han recorregut a les desfilades massives, les manifestacions i a parlar en nom del poble: "el poble exigeix..."; "les dones demanen...". Domenach també apunta l'ús d'allò que anomena "personalitats-pilot". És a dir, escriptors, artistes o esportistes coneguts, que donen les seves opinions i el públic seguidor les comparteix. Es tracta, en els seus termes, d'una "transferència de confiança i d'admiració" per tal de generar il·lusió d'unanimitat. El mitjà de contagi més generalitzat és la manifestació massiva, el míting, la desfilada, la música i el cant col·lectiu per infondre els sentiments de constituir una sola unitat. La unanimitat és una demostració de força i de superioritat que ve ajudada pels símbols, les insígnies, les banderes, els uniformes o els cants que creen un "clima de força".

4.2 La propaganda dels països bel·ligerants a la Gran Guerra: la propaganda d'Estat

A banda de la propaganda anomenada *científica*, una altra novetat de la Primera Guerra Mundial va ser la creació d'organismes governamentals de propaganda, on hi van treballar professionals del periodisme i especialistes en l'anàlisi de societats estrangeres. Els diferents països bel·ligerants van anar formant departaments amb la missió d'influir la seva població així com els altres estats, ja fossin enemics o neutrals. Així, es va constituir el britànic *War Propaganda Bureau*, el *Bureau d'Étude de la Presse Etrangère* francès, la *Zentralstelle für Auslandsdienst* alemanya, o el *Committee on Public Information* dels Estats Units, neutral fins l'abril de 1917.

Tal com apunta Jacques Ellul, la guerra moderna és un combat de nacions i no d'exèrcits, per aquest motiu la propaganda va entrar oficialment com a mitjà d'acció del poder.²⁹⁹ Amb unes trinxeres i uns fronts estables, el desenllaç del conflicte s'acabarà decidint a la reraguarda. Va ser la primera guerra de masses, que va tenir un abast total, i en la qual eren imprescindibles canals de connexió entre els responsables –l'Estat i l'exèrcit- i les masses, heterogènies i disperses.³⁰⁰ Tot i això, diversos investigadors dels ens governamentals citats coincideixen en els defectes organitzatius entre els diferents serveis.³⁰¹

El procés de convertir una informació de masses en una propaganda planificada va ser molt complex. Per analitzar-lo, Timoteo Álvarez estableix tres etapes en l'evolució de les formes i tècniques de la propaganda durant aquesta guerra.³⁰²

Una primera fase, que abasta des de l'inici de la guerra fins els primers mesos de 1915, es caracteritza pel domini d'una censura militar rigorosa i per l'enfrontament entre els organismes que la portaven a terme i la premsa. És un moment en què la propaganda suplanta la informació per la falta d'aquesta darrera a causa de la censura. Així doncs, la premsa s'ha d'inventar històries que serviran per atraure lectors i justificar la guerra i l'odi vers l'enemic. S'inicia també la *propaganda d'atrocitats*, a través de la qual els països bel·ligerants difonien relats de crims i abusos perpetrats pels contrincants per tal de desacreditar-los. En aquest

---

²⁹⁹ ELLUL, J. *Historia de la propaganda*. Caracas: Monte Avila, 1969, p. 165. Edició original: *Histoire de la propagande*. Paris: Presses Universitaires de France, 1967.

³⁰⁰ TIMOTEO, J., (1992), p. 78.; TIMOTEO, J.; SECANELLA, P. M., (1991), p. 1147.

³⁰¹ SANDERS, M.; TAYLOR, P. M. *British Propaganda during the First World War, 1914-1918*. London: The MacMillan Press, 1982; MONTANT, J. C *La propagande extérieure de la France pendant la Première Guerre Mondiale: l'exemple de quelques neutres européens*. [Tesi doctoral]. Paris: Université de Paris I-Panthéon-Sorbone, 1988.; TOSI, L. *La propaganda italiana all'estero nella prima guerra mondiale*. Del Bianco Editore, 1977. Citats a GARCÍA FERNÁNDEZ, H., (2008), p. 24.

³⁰² TIMOTEO, J., (1992), p. 84-89.

període, els estats implicats en el conflicte comencen a crear organitzacions propagandístiques, però encara no es pot parlar d'una propaganda sistemàtica.

En una segona fase, que comprèn des de mitjans de 1915 fins a mitjans de 1917, s'estableix una identificació entre informació i propaganda. En aquest període, els corresponsals de guerra, sobretot els anglesos i americans, eren portats a les trinxeres aliades perquè escrivissin històries heroiques, amb alt valor propagandístic, exagerant les victòries i ocultant les derrotes. Els periodistes no eren cronistes sinó que esdevenien relators: no descrivien allò que passava sinó allò que els hauria agradat que passés. En aquesta etapa es desenvolupa la campanya anglesa dirigida a l'opinió pública estadounidense per aconseguir trencar la seva neutralitat.

És durant la segona meitat de 1917 quan comença la tercera i última fase, després de l'entrada dels Estats Units a la guerra. És un període en què es consoliden les organitzacions d'informació i propaganda que cada vegada estan més coordinades i actuen amb més eficàcia. També es reprèn la propaganda basada en les atrocitats. Segons Jowett i O'Donnell, se'n poden establir de tres tipus: les massacres, les mutilacions i els maltractaments, de soldats presoners o de civils.³⁰³ En aquesta darrera fase, els nord-americans i, en menor mesura els francesos, van replicar formes de fer angleses, ja que Gran Bretanya portava molt d'avantatge. Goebbels també els va tenir com a model de la seva organització i, fins i tot Hitler i Stalin van reconèixer posteriorment el mèrit de la propaganda britànica.³⁰⁴

Els objectius de la propaganda, a nivell general, en van ser tres.³⁰⁵ En primer lloc, mobilitzar i canalitzar la hostilitat contra l'enemic, i minar la seva moral. Per a països com els Estats Units, inicialment, la guerra no era vista com un conflicte que els afectés i per tant es feia necessari mobilitzar l'entusiasme nul inicial. En segon lloc, calia alimentar i preservar alta la moral en el propi país. La qüestió principal era crear fortes actituds i sentiments de pertinença a un grup. En tercer lloc, s'havia de desenvolupar i mantenir l'amistat dels països neutrals, i en alguns casos aconseguir la seva cooperació.

Els dos bàndols van tractar temes, que més endavant reapareixerien durant la Guerra Civil espanyola, com les denúncies de les atrocitats alemanyes contra els civils i el clergat a França i Bèlgica, i la rèplica alemanya que les víctimes havien disparat abans sobre les seves

---

³⁰³ JOWETT, G. S.; O'DONNELL, V., (1986), p. 130.

³⁰⁴ TIMOTEO, J., (1992), p. 86-87.

³⁰⁵ YOUNG, K., (1969), p. 45.; BROWN, J. A. C., (1991), p. 78.

tropes, o els tretze punts del govern Negrín fets a imatge i semblança dels ja citats catorze punts del president Wilson.³⁰⁶

El mitjà propagandístic per excel·lència van ser els diaris. Es tractava d'una premsa que col·laborava molt estretament amb el poder polític per amagar els horrors de la guerra, tapats amb històries d'heroisme, d'exaltació del nacionalisme, d'acusacions de traïció contra els pacifistes i desertors i de justificació de sacrificis. Tantes falsedats van acabar provocant la incredulitat de la població i va ser aleshores quan la propaganda va haver de ser més subtil. Fruit d'aquesta necessitat van sorgir els comitès d'experts, com el que va elaborar l'informe *Bryce*,³⁰⁷ que comentarem en el proper punt. La influència de la premsa va ser tan decisiva que els organismes de propaganda van intentar comprar diaris de països enemics per difondre el seu ideari sota la capçalera d'un diari autòcton.³⁰⁸

Especialment, als Estats Units, també es va emprar el cinema i els mítings públics.³⁰⁹ Altres vies d'expressió van ser els pamflets, els cartells, les fotografies, els diaris de trinxera i els agents secrets que operaven en països enemics, en la seva funció de difondre rumors per desmoralitzar.³¹⁰ Durant la Gran Guerra també es van utilitzar tècniques publicitàries que es van posar al servei de la propaganda.³¹¹ En definitiva, durant el conflicte es van idear les principals tècniques propagandístiques que posteriorment s'utilitzarien en altres conteses, com la constitució de comissions oficials d'investigació, els viatges organitzats, la creació de comitès de solidaritat o la publicació de pastorals polítiques.³¹²

Pel que fa als efectes, Pizarroso conclou que l'eficàcia es va acabar demostrant en la laminació de la moral d'Alemanya i Àustria-Hongria, en la influència en l'opinió pública nord-americana perquè entrés a la guerra, i en el manteniment de la cohesió interna de França o Gran Bretanya.³¹³

---

³⁰⁶ UCELAY-DA CAL, E. "La Guerre Civile espagnole et la propagande franco-belge de la Première Guerre Mondiale". A: MARTÍN, J. C. [dir.] *La Guerre Civile entre Histoire et Mémoire*. Nantes: Ouest Éditions, 1995, p. 88-89.

Citat a GARCÍA FERNÁNDEZ, H., (2008), p. 26.

³⁰⁷ TIMOTEO, J., (1992), p. 88.

³⁰⁸ ELLUL, J., (1969), p. p. 166.

³⁰⁹ BROWN, J. A. C., (1991), p. 78.

³¹⁰ Sobre el context de formació i difusió dels rumors vegeu BOQUERA, E. *La informació ambigua: una introducció a les funcions i usos del rumor*. [Treball de recerca] Barcelona: Universitat Ramon Llull. Facultat de Ciències de la Comunicació Blanquerna, 2004, p. 81-86.

³¹¹ ELLUL, J., (1969), p. 166.

³¹² GARCÍA FERNÁNDEZ, H., (2008), p. 26.

³¹³ PIZARROSO, A. *Historia de la propaganda*. 2ª ed. ampl. Madrid: Eudema, 1993, p. 251. Edició original de 1990.

4.2.1 Gran Bretanya

Els estudiosos de la Primera Guerra Mundial coincideixen a pensar que Gran Bretanya va ser modèlica a l'hora de desenvolupar una activitat propagandística, que va arribar a ser clarament superior a la de la resta de participants en el conflicte, degut a la seva imaginació i eficàcia.³¹⁴ Pizarroso assenyala que les raons d'aquest èxit cal buscar-les en la posició de l'opinió pública britànica totalment contrària a participar en la guerra i en el fet de no tenir un servei militar obligatori.³¹⁵

Tot i que Gran Bretanya va crear diversos organismes de propaganda al llarg del conflicte, quan va esclatar la guerra no en disposava de cap, ni tampoc tenia cap política prèvia definida, fet que va derivar en una improvisació constant.³¹⁶ Durant els tres primers anys de la contesa, la propaganda britànica va estar molt organitzada però li va manca l'engranatge i la coordinació entre les diferents unitats que tractaven les qüestions propagandístiques.³¹⁷ Van haver diversos intents de centralització que van culminar al final de la guerra amb la creació d'un ministeri d'informació.

La primera organització encarregada d'estimular la propaganda patriòtica a Gran Bretanya va ser de caràcter privat. Inicialment ciutadans i associacions diverses redactaven i difonien publicacions patriòtiques ja que bona part de la societat anglesa no veia amb bons ulls que el seu país s'alineés amb Alemanya tal com va passar a l'inici del conflicte. També organitzaven conferències, clubs patriòtics arreu i distribuïen pamflets, entre altres activitats.

En l'àmbit oficial, la propaganda britànica va néixer per la necessitat de contrarestar les activitats antibritàniques dutes a terme pels alemanys.³¹⁸ Des del govern es va decidir establir una organització per influir l'opinió pública i refutar els missatges d'Alemanya. La persona encarregada d'aquesta nova organització, C. F. G. Masterman, es va reunir prèviament amb escriptors, publicitaris i representants de la premsa per tal d'establir els principis de propaganda que haurien de guiar els seus mètodes.

Seguint aquestes directrius, va organitzar el *War Propaganda Bureau*, conegut com a *Wellington House*. En els dos anys següents, aquest va ser el centre de la propaganda britànica tot i que treballava en secret i la majoria del Parlament no tenia coneixement de les seves

---

³¹⁴ SANDERS, M.; TAYLOR, P. M., (1982).; PIZARROSO, A., (1993).

³¹⁵ PIZARROSO, A., (1993), p. 238.

³¹⁶ SANDERS, M.; TAYLOR, P. M., (1982), p. 1.

³¹⁷ PIZARROSO, A., (1993), p. 241.

³¹⁸ TAYLOR, P. M. "The Foreign Office and British Propaganda during the First World War". *The Historical Journal*. Vol. 23 (1980), núm. 4, p. 876.

activitats. Segons Ellul, aquesta oficina separava completament la informació de la propaganda.³¹⁹

Wellington House va produir sobretot durant els dos primers anys de la guerra molts opuscles i pamflets amb textos que van tenir una àmplia difusió.³²⁰ Havien de ser seriosos i tenir un to acadèmic i gens polèmic, per tal que els lectors traguessin les seves pròpies conclusions, una manera de fer propaganda que evitava els mètodes més evidents dels alemanys.

També va publicar i distribuir arreu els seus propis diaris. La premsa va ser un dels mitjans més aplaudits de la propaganda britànica, ja que els periòdics eren atractius per la seva qualitat i disseny comparat amb els pamflets i diaris sense il·lustracions. També publicava mensualment les últimes fotografies de guerra acompanyades de comentaris en anglès, francès, castellà, portuguès, italià, rus, grec, danès, suec, holandès i alemany, entre altres. Sota la premissa que una càmera no pot mentir, van establir un departament de fotografia que el setembre de 1916 havia enviat 4.000 fotografies a la setmana.³²¹

Wellington House, a més, va proposar l'ús del cinema poc després de l'inici de la guerra com a manera d'arribar a les classes treballadores d'aquells països en què els llibres o els pamflets no tinguessin tanta penetració.

El *War Propaganda Bureau* estava dividit en seccions segons unes bases lingüístiques.³²² La que va tenir més importància va ser la secció dedicada a la campanya de propaganda als Estats Units. També comptaven amb un agent literari i un consultor literari així com un enllaç amb la *War Office*, que s'encarregava d'analitzar la premsa alemanya. Cadascuna de les seccions nacionals funcionava d'acord amb una pauta: estudiaven la premsa estrangera i observaven l'opinió pública majoritària en aquell país; traduïen i publicaven temes que poguessin tenir efectes favorables sobre aquella opinió, a través d'escrits, discursos o documents oficials que feien circular. També tractaven directament amb els receptors de la propaganda enviant-los informació o rebent informes. Particularment, animaven els corresponents estatunidencs residents a Gran Bretanya o a personatges destacats perquè fossin testimonis directes de les accions del govern britànic. De tant en tant, enviaven representants a l'estranger perquè informessin de la situació de l'opinió pública en aquell país

---

³¹⁹ ELLUL, J., (1969).

³²⁰ PIZARROSO, A., (1993), p. 240.

³²¹ SANDERS, M. "Wellington House and British propaganda during the First World War". *The Historical Journal*. Vol. 18 (1975), núm. 1, p. 134.

³²² Una estava dedicada als països escandinaus, una altra a Holanda, una altra a Espanya, Portugal i Sudamèrica, una altra a Itàlia i Suïssa, entre altres.

i recomanessin mètodes per apaivagar insatisfaccions a la política britànica. Evitaven que la propagada fos massiva o es distribuís de manera impersonal. Així, es rebia a través de fonts no oficials i sempre amb un nexa entre l'emissor i el receptor. En definitiva, s'evitava qualsevol mitjà que recordés els mètodes alemanys de campanya massiva.³²³

Aquest organisme inicialment distribuïa material imprès als països neutrals i a l'imperi britànic, però Masterman es va adonar de la necessitat de parar més atenció als països aliats: Rússia, França i més endavant Itàlia. Així la seva feina es va anar especialitzant. *Wellington House* també va ser la responsable del *Bryce Report*, un conegut informe –de gran eficàcia propagandística– que relatava les atrocitats alemanyes a Bèlgica. El va elaborar un comitè de juristes i historiadors que va entrevistar més de 1.200 refugiats belgues a Gran Bretanya. Tot i que el text contenia falsedats i exageracions, va tenir una gran credibilitat perquè havia estat redactat per persones distingides i sorgia d'una institució oficial.³²⁴ Encara que en altres guerres els països combatents haguessin difós atrocitats, els britànics van modernitzar la forma atorgant-li una aparença científica i fent-la semblar més veraç.

Durant el primer any de la guerra van aparèixer altres organitzacions oficials de propaganda. D'una banda el *Neutral Press Committee*, creat l'11 de setembre de 1914 i depenent del Ministeri de l'Interior, la funció del qual, tal com es pot intuir pel seu nom, era subministrar informació sobre la guerra a la premsa dels països neutrals.³²⁵ A partir del febrer de 1915, va començar a elaborar sumaris de les notícies publicades a la premsa estrangera i va considerar que el treball dels periodistes internacionals havia de ser independent i basar-se en la informació que els subministrava el *Committee*, més que no pas introduir a la premsa articles ja preparats.³²⁶ Així, en col·laboració amb el *Foreign Office* va facilitar la feina als corresponents i la visita als fronts de països aliats, a més de subministrar notícies regularment i entrevistes especials amb figures destacades del govern.³²⁷

---

³²³ SANDERS, M., (1975), p. 120.

³²⁴ El comitè, creat pel govern el 1914, estava presidit per l'exambaixador britànic a Washington, Lord Bryce, d'aquí el nom de l'organisme. Les entrevistes que van realitzar no tenien cap garantia formal com podria ser una declaració sota jurament.

Una de les atrocitats per exemple, va ser denunciar que els alemanys havien violat una dona embarassada, li havien tret el nadó, l'havien cremat i li havien posat sobre el ventre de la mare. Per a conèixer atrocitats, vegeu TOYNBEE, A. J. *El terrorismo alemán en Bélgica*. Londres: Hayman, Christy & Lilly, 1917.

³²⁵ Estava liderada per un periodista del *Daily Chronicle*, G. H. Mair i va organitzar les seves tasques en quatre seccions: intercanvi de serveis de notícies entre diaris britànics i estrangers; promoció de la venda dels diaris britànics arreu; distribució de notícies i articles a diaris estrangers amics i transmissió d'informació a través del telègraf i la ràdio.

³²⁶ PIZARROSO, A., (1993), p. 240.; SANDERS, M., (1975), p. 132.

³²⁷ SANDERS, M., (1975), p. 132.

D'altra banda, poc després de l'inici de la guerra, el *Foreign Office* va crear el seu propi departament de notícies, el *News Department*, amb unes funcions similars al *Neutral Press Committee*. S'encarregava fonamentalment de rebre els corresponents dels països aliats i neutrals i oferir-los informació oficial sobre la política exterior britànica.³²⁸ Més endavant, aquest oficina –amb cooperació amb l'exèrcit, la *War Office*- es va encarregar de l'organització de visites al front de l'Oest. Però la tasca més important del *Foreign Office* va ser a través dels seus representats diplomàtics a l'estranger, a qui cada dia enviava missatges perquè difonguessin als consolats, telegrams amb les notícies més importants i publicacions de propaganda.³²⁹

A principis de 1916 la propaganda britànica es va reorganitzar i centralitzar, amb la qual cosa el *Foreign Office* va passar a assumir el control de la propaganda a l'exterior. Fins aleshores, la propaganda anglesa havia estat més activa a l'interior que a l'exterior del país, on preferia no manifestar-se com a tal.³³⁰ La propaganda del *Foreign Office* s'adreçava fonamentalment als líders d'opinió de països estrangers, és a dir, a periodistes, polítics, professors o intel·lectuals, a qui se'ls convidava a visitar el país i el front.³³¹ Portaven a terme allò que hem definit com a “propaganda d'elit”.

La situació de la propaganda britànica va tornar a fer un gir quan David Lloyd George va ser escollit primer ministre el desembre de 1916. Estava interessat en els mètodes persuasius i va encarregar a l'editor del *Daily Chronicle*, Robert Donald, un informe proposant millores per a la propaganda. Entre altres qüestions, va constatar que la propaganda britànica era de caire més aviat defensiu degut a la falta de coordinació i va demanar una distribució de notícies més ràpides que s'adequés a la dinàmica dels diaris.

En començar el 1917 es va crear un nou organisme centralitzador de la propaganda, el *Department of Information* amb John Buchan al capdavant, encarregat de la guerra psicològica contra l'enemic. Era un moment en què les trinxeres estaven estancades, hi havia sensació de cansament i la gent desertava en massa. Calia, per tant, augmentar la moral dels propis combatents i minar la de l'adversari. Segons observa Timoteo Álvarez, aquest és el moment en què la propaganda arriba al seu punt àlgid. Els anglesos gaudien de molt avantatge

---

³²⁸ PIZARROSO, A., (1993), p. 240.

³²⁹ El *News Department* també es dedicava a la censura de premsa però quan l'octubre de 1915 el *Foreign Office* va renunciar a aquesta funció, el *News Department* es va haver de centrar en la propaganda. També supervisava el contacte amb l'agència *Reuters*.

³³⁰ *Ibid.*, p. 238.

³³¹ Entre els convidats hi havia periodistes destacats, sobretot nordamericans, i personatges com D'Annunzio o el general Primo de Rivera.

respecte la resta de països perquè comptaven amb l'experiència de la campanya dirigida als Estats Units per forçar-los a intervenir en la guerra a favor del bàndol aliat.³³²

El *Department of Information*, però, no va ser suficient per evitar la falta d'unitat i coordinació en la propaganda, d'aquesta manera, el febrer de 1918 -a nou mesos d'acabar la guerra- es va constituir un nou ministeri per solucionar-ho: el *Ministry of Information*, amb Lord Beaverbrook com a responsable. Va agafar el control de totes les activitats de propaganda i es va dividir en tres departaments: la propaganda domèstica,³³³ propaganda a l'estranger³³⁴ i propaganda en zones militars.³³⁵ És el moment en què la propaganda passa a mans civils de manera definitiva.³³⁶ Va ser el moment també en què Lord Northcliffe va ser nomenat *director of Propaganda in Enemy Countries*, un càrrec en què per primera vegada es reconeixia públicament aquesta activitat que fins aleshores s'havia exercit sota denominacions com *informació*.³³⁷ La unitat estava dirigida per un comitè integrat per editors, publicitaris, escriptors com Herbert G. Wells –l'autor de *La guerra dels móns*-³³⁸ i estaven dividits per seccions geogràfiques concretes. Cada dia llançaven als fronts i a la rereguarda uns 100.000 fulletons, catàlegs sobre productes de consum anglesos o llistes de presoners capturats, i els distribuïen a través d'avions, globus o autobusos.

Aquest ministeri va organitzar una propaganda sistemàtica, estudiant en primer lloc els factors i els mitjans favorables a la creació d'un clima propici. També va fixar unes pautes de l'acció propagandística: les operacions de propaganda no havien de començar fins que no es disposés d'una línia patriòtica perfectament clara; mai s'hauria de recórrer a la mentida; s'havia d'evitar no caure en la contradicció o l'equívoc; i preferentment s'havien de prioritzar

---

³³² TIMOTEO, J., (1992), p. 83.

Aquest *Department* es va organitzar en quatre seccions: una des d'on es distribuïen llibres, pamflets i fotografies (*Art and Literary Branch*); una secció de premsa i cinema (*Press and Cinema Division*); una branca dedicada a la intel·ligència (*Intelligence Branch*) i una *Administrative Division*. PIZARROSO, A., (1993), p. 242.

³³³ Estava controlada pel *National War Aims Committee* i formada per un comitè integrat per representants de diferents ministeris (Alimentació, Municions, Servei Nacional, etc.). Tenia tres subcomitès: d'exhibició de trofeus de guerra, departament de mítings i un altre de *publicity*, premsa, literatura i films.

³³⁴ Al capdavant hi havia John Buchan. Tenia seccions dedicades al cinema, la ràdio, la premsa, fotografies, exposicions d'art, hospitalitat i visites al front, entre altres.

³³⁵ Se n'encarregava el Foreign Office M17 i tenia seccions dedicades a l'anàlisi de la premsa estrangera, a les visites als centres militars, al seguiment de la propaganda alemanya, d'articles militars i de la ràdio.

³³⁶ TIMOTEO, J., (1992), p. 83.

³³⁷ PIZARROSO, A., (1993), p. 243.

³³⁸ L'estudiós del rumor en temps de guerra, Marc Argemí, ha localitzat un document als arxius del govern britànic en què H. G. Wells exposa uns Principis Generals de Propaganda amb data del 21 de març de 1918, en què assegurava que "la següent cosa millor a fer alguna cosa és fer-li creure al teu enemic que la pots fer". I una forma fàcil per aconseguir-ho era crear notícies. ARGEMÍ, M. *Rumors en guerra: desinformació, Internet i periodisme*. Barcelona: Acontravent, 2013. (Assaig XXI; 3), p. 47.

els fets per davant de les idees.³³⁹ En definitiva, apostaven per una propaganda més racional, amb fets i dades que demostrassin els seus arguments.

Aquest últim intent de centralització de la propaganda en un ministeri no va evitar les tensions entre el *Foreign Office* i el *War Office*, que veien les seves competències solapades. Al govern li inquietava el poder cada vegada més gran de la premsa en la política britànica - un tema sobre el qual el Parlament era especialment sensible- simbolitzada pel control periodístic del nou ministre de propaganda Beaverbrook.

El fet de situar professionals de la informació al capdavant de la propaganda va ser un factor important ja que la censura es va limitar a informacions militars, com els moviments de tropes. L'estreta col·laboració entre govern i periodistes, a través de la qual gairebé no es podia determinar qui manava sobre qui, li va resultar cara al govern britànic. La premsa britànica va ser recompensada a partir de 1916 amb títols nobiliaris, d'aquesta manera la premsa de masses anglesa (*popular press*) va passar a denominar-se en la història del periodisme com a "premsa dels Lords" (*Lord's Press*). Segons apunta Timoteo Álvarez, aquest terme és aquell que millor defineix la praxis informativa anglesa durant la guerra, una col·laboració o cooperació conscient entre el govern i els magnats de la premsa.³⁴⁰

El fet que experts en informació i propaganda s'ocupessin d'aquesta matèria deuria influir en el fet que els editors anglesos aconseguissin que l'Estat Major nomenés un delegat al front que aconseguís notícies més atractives, i un altre a les oficines d'informació. La presència dels corresponsals al front era vigilada ja que no se'ls permetia moure's si no era acompanyats d'un oficial. La relació constant entre exèrcit i periodistes va fer que aquests darrers acabessin adoptant les idees dels militars i la manera com ells entenien les cròniques de guerra: relats heroics que mantinguessin la moral de la reraguarda i que preservessin la reputació dels comandaments militars. D'aquesta manera, els corresponsals van passar a fer el paper de propagandistes i van omplir la premsa d'històries plenes de falsedats i distorsions.³⁴¹

Sanders observa que els canvis ocorreguts en l'organització de la propaganda van anar acompanyats de les transformacions en els mètodes, fruit més del constant desenvolupament que no pas del resultat d'una innovació dràstica.³⁴² A banda dels mitjans descrits (pamflets, fotografies, visites al front, diaris propis, etc.) la propaganda britànica també va assajar altres formes com les diapositives, postals, cromos, cartells i mapes. També feien exposicions de la

---

³³⁹ Un exemple és la publicació d'estadístiques per demostrar que el poder militar i econòmic dels aliats augmentava més ràpidament que el dels alemanys. ELLUL, J., (1969), p. 160-161.

³⁴⁰ TIMOTEO, J., (1992), p. 80.

³⁴¹ *Ibid*, p. 81.

³⁴² SANDERS, M., (1975), p. 129.

tasca realitzada, tant dins com fora de casa, especialment als Estats Units. Les conferències es van utilitzar de manera puntual, ja que tant *Wellington House* com el *Foreign Office* volien evitar allò que ells consideraven una manera descarada de fer propaganda. En cas que ho fessin, eren persones especialistes en el tema que tractaven.

Com ja hem apuntat, la propaganda anglesa adreçada a l'estranger va parer una atenció especial als Estats Units, a qui el govern de Londres volia forçar a entrar a la guerra. La campanya de propaganda duta a terme se cita com a exemple d'eficàcia. Els britànics van contrarestar la propaganda indiscriminada i evident dels alemanys a través d'una estratègia a llarg termini, secreta i dirigida a les elits per tal de convèncer-les de les avantatges de la intervenció. En aquest sentit, el *War Propaganda Bureau* es regia pel principi segons el qual era millor influir aquelles persones amb capacitat d'incidir en els altres que no pas voler apel·lar directament a la massa. Per portar-ho a terme, es va crear una llista de distribució (*mailing list*) de 13.000 líders d'opinió estadunidencs, és a dir, personatges claus per influir l'opinió pública, com advocats, metges, homes de negocis o polítics, entre altres.

4.2.2 Estats Units

La campanya britànica a favor de la causa intervencionista va triomfar el 6 d'abril de 1917, quan els Estats Units declaraven la guerra a Alemanya i, per tant, entraven en el conflicte. Als Estats Units es va crear la *Propaganda Section for the American Expeditionary Forces* o *Psychological Section* centrada en la propaganda militar al front.³⁴³ Utilitzaven pamflets de contingut antimilitarista i prodemocràtic, que moltes vegades eren llançats des d'avions. Volien induir actituds de submissió i per a això garantien, per exemple, menjar, bon tracte i respecte de la llei internacional als soldats alemanys que es rendissin.³⁴⁴ Les seves actuacions van ser efectives, tant que van aconseguir la rendició de nombrosos soldats alemanys i la seva integració a les tropes americanes.

El paper principal de la propaganda als Estats Units, però, cal atorgar-li al *Committee on Public Information*, un òrgan de propaganda format el 14 d'abril de 1917 pel president Wilson i dirigit per un professional de la informació, el periodista George Creel. En honor al seu dirigent, l'organisme també s'ha anomenat *Creel Committee*.³⁴⁵ Aquest ens no només va

---

³⁴³ GARCÍA BEAUDOUX, V.; D'ADAMO, O.; SLAVINSKY, G., (2011), p. 45.

³⁴⁴ PIZARROSO, A., (1993), p. 248.

³⁴⁵ Per a conèixer els antecedents d'aquest editor de *The Independent* i el caldo de cultiu en què es va gestar el *Committee on Public Information*, vegeu: AXELROD, A. *Selling the Great War: the making of American Propaganda*. New York: Palgrave MacMillan, 2009, p. 1-68.

beure de l'experiència propagandística anglesa sinó que també va estar en contacte amb els mandataris britànics i, juntament amb l'oficina anglesa a Nova York, es va planificar com un tot. Cal notar que la seva denominació evita, igual que els anglesos, la paraula "propaganda" i es decanta per la, aparentment, objectiva 'informació'.

Al *Creel Committee* hi van treballar professionals de la informació i la persuasió com el periodista Walter Lippmann, el publicitari James Webb Young o els publicrelacionistes Edward Bernays o Carl Byoir. Tenim un bon testimoni de l'activitat i l'estructura d'aquell Comitè en les memòries que va escriure el seu director George Creel. El títol és prou significatiu: *How we advertised America: the first telling of the amazing story of the Committee on Public Information that carried the gospel of Americanism to every corner of the globe*. En aquest llibre, publicat només dos anys després d'acabar el conflicte, Creel apunta a la guerra total en el sentit d'utilitzar diversos canals a l'hora:

"there was no part of the great war machinery that we did not touch, no medium of appeal that we did not employ. The printed word, the spoken word, the motion picture, the telegraph, the cable, the wireless, the poster, the sign-board".³⁴⁶

El Comitè estava dividit en una secció domèstica i una altra d'estrangera. Comptava amb una unitat de propaganda oral (*speaking division*) encarregada, entre altres, de l'organització d'una xarxa de 75.000 oradors que oferien per tot el país discursos de quatre minuts, anomenats per a aquest motiu *The Four Minute Men*. En els més de 755.000 discursos pronunciats, es van dirigir a oradors molt diversos per exposar-los un tema de propaganda, sempre amb l'objectiu d'animar els nord-americans a mobilitzar-se contra l'enemic.

El *Creel Committee* també comptava amb un *Bureau* d'informació, per donar resposta a les peticions d'informació ciutadana sobre la guerra; un departament de publicitat, que feia ús dels mitjans habituals per als anuncis de l'època, o un departament de premsa rural; amb una divisió dirigida a la dona (*Women's War Work*) i una altra encarregada de fer i distribuir fotografies. El Comitè, a més, organitzava exposicions, produïa cartells, postals i pamflets i subministrava a la premsa estrangera articles per combatre la ignorància i la desafecció.³⁴⁷

El Congrés va dissoldre el comitè el juny de 1919, però l'organisme deixava un llegat de professionals formats en propaganda i una valuosa experiència.

---

³⁴⁶ CREEL, G. *How we advertised America: the first telling of the amazing story of the Committee on Public Information that carried the gospel of Americanism to every corner of the globe*. New York: London: Harper & Brothers Publishers, 1920, p. 5.

³⁴⁷ *Ibid.*, p. 7.

4.2.3 Alemanya

Els alemanys eren els únics que comptaven amb una certa organització pública de propaganda quan va començar la guerra. Aquest fet, però, no va ser sinònim d'eficàcia, ja que els va faltar coordinació entre les diferents unitats propagandístiques. D'una banda, el *Deutsche Kriegsnachrichten*, encarregada de mantenir la moral del propi exèrcit i la població civil; d'altra banda, la secció de premsa del ministeri d'Exteriors dedicada a orientar la xarxa diplomàtica alemanya als països neutrals. Els historiadors coincideixen amb què aquesta darrera secció, va ser la que ho va fer millor dins la propaganda alemanya, amb l'organització d'una xarxa de conferenciants, festes i activitats recreatives, teatre, documentals de guerra, propaganda a través de la premsa, creació de biblioteques per mantenir la moral de les tropes o desenvolupament del civisme entre la població.³⁴⁸ Quan l'octubre de 1914, després de la Batalla del Marne, es van adonar que la guerra seria llarga van crear el *Zentralstelle für Auslandsdients*, que coordinaria la tasca propagandística.

En un principi, la propaganda exterior alemanya, bàsicament, va consistir amb què escriptors i professors expliquessin a la premsa o en conferències perquè les forces aliades eren les culpables de l'inici de la guerra. Aquests esforços, però, no van contrarestar la propaganda que els acusava de perpetrar atrocitats a França i Bèlgica. Segons Reyzábal, la diferència més gran entre les dues propagandes va ser l'enfocament: mentre que els alemanys van intentar posar de manifest que la guerra havia esclatat per restaurar l'honor del país, els anglesos van presentar el conflicte com aquell que acabaria amb totes les guerres i portaria la pau.³⁴⁹

El 1917 es va estructurar un servei de premsa de guerra, el *Kriegspresseamt*, dependent dels alts comandaments, encarregat de la censura, de les informacions interiors i exteriors. Més endavant el govern va difondre les novetats a través de representants de l'exèrcit i la marina en unes reunions periòdiques. Ellul ha apuntat que les relacions, d'una banda, entre el govern i l'exèrcit i, de l'altra, la premsa, van ser tenses i sovint van haver-hi conflictes oberts que van paralitzar tota la propaganda.³⁵⁰

Aquell mateix any, el control d'Alemanya sobre els mitjans de comunicació es traduïa en la possibilitat de suspendre un diari i la censura per part de militars de les informacions periodístiques. Per fer-se una idea de l'abast, cal dir que el contingut de la conferència que

---

³⁴⁸ ELLUL, J., (1969), p. 155-156.; PIZARROSO, A., (1993), p. 231.

³⁴⁹ REYZÁBAL, M. V., (1999), p. 124.

³⁵⁰ ELLUL, J., (1969), p. 156.

l'alt Estat Major oferia dues vegades a la setmana als periodistes havia de ser supervisat per sis autoritats i passar per la revisió d'uns altres quinze despatxos.

De cara al front, Alemanya es va limitar a ordenar que els soldats complissin amb el seu deure i no es deixessin influir pels missatges de la propaganda enemiga.³⁵¹ Amb l'entrada dels Estats Units a la guerra, es va generalitzar el llançament de pamflets a les posicions d'avantguarda, però només les forces aliades van poder utilitzar globus com a mitjà per llançar propaganda impresa, ja que els alemanys, per exemple, es van trobar amb l'inconvenient que els vents sempre bufaven de l'oest i això impedia tot llançament de material.³⁵² Per tal de desactivar la propaganda enemiga, cada soldat alemany rebia tres marcs pel primer pamflet que donava als seus comandaments i trenta penics pels següents.³⁵³ El mitjà que particularment van utilitzar els alemanys va ser la TSF (*télégraphie sans fil*), i la tècnica de fer opinar a favor d'Alemanya determinades persones neutrals i reconegudes arreu.

Als territoris que ocupaven, els responsables de propaganda alemanys hi publicaven diaris. Un cas d'èxit va ser *La Gazette des Ardennes*, que els belgues, francesos i polonesos llegien perquè publicava informació sobre presoners i les seves cartes, a més de les consignes propagandístiques de torn.

A diferència dels britànics, que disposaven de professionals del periodisme al capdavant dels organismes de control i difusió d'informació i propaganda, des del principi de la guerra, a Alemanya va ser l'Alt Estat Major qui se'n va fer càrrec. A més, als alemanys els va mancar creativitat en la contrapropaganda contra els anglesos i el recolzament de la premsa internacional.³⁵⁴ La debilitat de les campanyes de propaganda alemanya també rau en el fet que eren bàsicament de contrapropaganda, és a dir, de resposta a la propaganda aliada.³⁵⁵ A Alemanya, també, li va faltar iniciativa i una organització semblant a la britànica. Hitler, fins i tot, va elogiar la propaganda anglesa i el fet que haguessin comprès que la propaganda era tan important que havia de ser gestionada per professionals, mentre que els esforços alemanys havien estat d'amateurs. Hitler va reconèixer d'aquesta manera a *Mein Kampf* la funcionalitat de la propaganda britànica i l'èxit que havia tingut:

---

³⁵¹ REYZÁBAL, M. V., (1999), p. 123.

³⁵² MARZO, J. L. [dir.] *Rendeix-te!: fulls volants i guerra psicològica al segle XX*. Barcelona: Centre de Cultura Contemporània de Barcelona; Institut d'Edicions. Diputació de Barcelona, 1998, p. 28.

³⁵³ Això va permetre que el maig de 1918 es recollissin 84.000 pamflets; el juny, 120.000; el juliol 300.000, i el setembre, més de 800.000.

³⁵⁴ TIMOTEO, J., (1992), p. 80.

De cara a la Segona Guerra Mundial, els alemanys van aprendre dels errors comesos durant la Gran Guerra i van aplicar gran part dels conceptes desenvolupats pels anglesos en aquest conflicte.

³⁵⁵ ELLUL, J., (1969), p. 157.

“Durante la gran guerra empezó a observarse a qué enormes resultados podía conducir la acción de una propaganda bien llevada. Aquello que nosotros habíamos descuidado, lo supo explotar el adversario con increíble habilidad y con un sentido de cálculo verdaderamente genial. (...) La propaganda de guerra de los ingleses y de los americanos era psicológicamente adecuada porque al pintar los alemanes como a bárbaros (...) predisponían a sus soldados a los horrores de la guerra y contribuían así a ahorrarles decepciones”.³⁵⁶

4.2.4 Altres països bel·ligerants

Els altres països aliats, d'una banda, i Àustria-Hongria de l'altra, també van intervenir en matèria de propaganda en el conflicte però amb una activitat propagandística que no es pot comparar amb l'anglesa, estadounidense o alemanya.³⁵⁷ Per part de les Potències Centrals, a l'Imperi Austrohongarès es va establir una censura de premsa per a temes militars. L'exèrcit s'encarregava d'informar i de les relacions amb els corresponents nacionals i estrangers, als quals donaven poca informació però a canvi els tractaven bé. El règim austríac del moment, però, no va atendre massa l'estat d'ànim ni les tendències polítiques de la població.³⁵⁸

A França, la propaganda es va començar a organitzar a partir d'iniciatives privades, com la Cambra de Comerç.³⁵⁹ El 1916 es van iniciar els primers intents de propaganda oficial dirigida a l'exterior amb la coordinació dels esforços privats, a través de la *Maison de la Presse*.³⁶⁰ L'organisme més notable, però, va ser el *Bureau d'Étude de la Presse Etrangère* dependent de l'Estat Major. Es creia que la propaganda havia d'estar fonamentada en una bona documentació i aquest departament s'encarregava d'aquesta tasca preparatòria. A partir d'aquí, es van iniciar dues tendències: el Comissariat de Propaganda per a l'Estranger, encarregat de la propaganda en països neutrals; i l'altra orientada a l'enemic.³⁶¹ El Servei de Propaganda Aèria que depenia d'aquest *Bureau* va ser qui va inaugurar la tàctica del bombardeig amb full volants més enllà de les trinxeres enemigues.³⁶² Va ser una de les innovacions tècniques del moment que més endavant es va generalitzar en ambdós bàndols.

---

³⁵⁶ HITLER, A. *Mi lucha*. Barcelona: Ojeda, 2007, p. 127, 129-130. Títol original: *Mein Kampf*.

³⁵⁷ REYZÁBAL, M. V., (1999), p. 125.

³⁵⁸ PIZARROSO, A., (1993), p. 234.

³⁵⁹ Altres organismes van ser l'*Alliance française*, el Comitè Michelet o el *Comité catholique pour la Défense du Droit*.

³⁶⁰ Estava dirigida per Philippe Berhelot i va ser un embrió d'un ministeri de propaganda, que finalment no va veure la llum. Clemenceau la va eliminar el 1919.

³⁶¹ ELLUL, J., (1969), p. 158.

³⁶² MARZO, J. L. [dir.] (1998), p. 28.

La censura francesa, que de militar va passar ràpidament a política, va ser segurament la més severa de totes.³⁶³ El seu objectiu fonamental va consistir en impedir la publicació de notícies que potencialment poguessin minar la moral de la població ja que es creia que el seu estat d'ànim era fonamental per al desenvolupament de la guerra. Els diaris, font bàsica de la propaganda interior, també publicaven notícies falses, un fet que va repercutir al final en la seva efectivitat. Una sort similar va tenir la propaganda cinematogràfica: els films d'exaltació de les tropes enviades arreu del país i a l'estranger, no van tenir èxit ja que la població preferia pel·lícules estrangeres d'evasió.³⁶⁴ A les trinxeres franceses, a banda de néixer nombroses publicacions de propaganda militar, útils per al manteniment de la moral, es distribuïa el *Bulletin des Armées de la République*, un diari que evocava els periòdics militars de l'època de la Revolució francesa i el període napoleònic.³⁶⁵

En el cas de Bèlgica, el govern no va tenir temps d'organitzar-se en qüestions de propaganda de guerra, ja que quan els alemanys va entrar a Brussel·les van exercir un fort control sobre els diaris obligant que es publicuessin en francès i alemany. Com a element propi de propaganda cal citar l'aparició de diaris clandestins, especialment el de *La Libre Belgique*, el febrer de 1915, fruit d'un esforç d'un grup de periodistes catòlics amb la col·laboració dels jesuïtes, liberals i socialistes.³⁶⁶ El mètode de distribució era peculiar, de forma piramidal, de manera que cada membre de la cadena només coneixia els eslabons imprescindibles.³⁶⁷

Pel que fa a Itàlia, tot i que no va entrar a la guerra fins el maig de 1915, tan bon punt va començar el conflicte, la propaganda alemanya els va llançar missatges incitant-los a la neutralitat o a lluitar contra França. Durant el període de neutralitat, l'opinió pública italiana es va dividir entre aquells que estaven a favor de la intervenció i els pacifistes. Mica en mica, els diaris intervencionistes van anar augmentant i poques hores abans d'entrar al conflicte bèl·lic, Itàlia ja havia decretat la creació d'una censura preventiva voluntària per la qual van passar nombrosos diaris. El dia següent de participar a la contesa, va començar a funcionar la censura militar. A més, es va prohibir l'activitat generalitzada dels corresponents de guerra a la zona d'operacions. Al front van sorgir publicacions informatives o humorístiques adreçades

---

³⁶³ ALBERT, P. "La presse française de 1871 à 1940". A: *Histoire générale de la presse française*. Vol. 3: de 1871 à 1940, p. 413. Citat a PIZARROSO, A., (1993), p. 236.

³⁶⁴ ELLUL, J., (1969), p. 158-159.

Se'n va preparar un, per exemple, sobre el general Lafayette dirigit al públic dels Estats Units.

³⁶⁵ PIZARROSO, A., (1993), p. 237.

³⁶⁶ El diari seguia a una capçalera fundada el 1884 encara que realment era una continuació de *Le Patriote*.

³⁶⁷ PIZARROSO, A., (1993), p. 247-248.

al mateix exèrcit, igual que va passar en altres fronts de guerra. A nivell exterior, la propaganda es va organitzar al voltant de les seves representacions diplomàtiques, una activitat coordinada per una *Ufficio Propaganda all'Estero*, que analitzava les notícies sobre la guerra, redactava un noticiari telegràfic cada dia i articles per a diaris estrangers, difonia fotografies i pel·lícules que mostraven l'esforç bèl·lic italià, i elaborava publicacions de propaganda.³⁶⁸

En el cas rus, el règim no va disposar d'una organització que es dediqués específicament a la propaganda, encara que sí que tenia un sistema de censura sever. De cara a l'estranger, la propaganda es va dirigir fonamentalment a les nacionalitats eslaves dins Àustria-Hongria. A finals de 1916 es va crear un comitè per mantenir la moral dels civils i de l'exèrcit. Segons apunta Pizarroso, la tasca de determinats membres d'aquest comitè va servir més aviat per preparar la Revolució de febrer.³⁶⁹

4.3 La propaganda durant el període d'entreguerres (1918-1939)

4.3.1 El model liberal

La propaganda va ser decisiva durant la Gran Guerra, però un cop acabada, va produir diferents efectes en els països implicats en el conflicte. D'una banda, Gran Bretanya, França i els Estats Units van desmantellar els òrgans creats i van apostar per mantenir estratègies propagandístiques, però vehiculades de manera més subtil a través, per exemple, de les agències de premsa dels respectius països com *Reuters*, *Havas* i *Associated Press*. La propaganda, entesa com a tal, estava totalment desacreditada ja que durant el període bèl·lic havia estat plena de falsedats i exageracions, amb la qual cosa, quan es va anar descobrint, els ciutadans es van sentir enganyats. La desconfiança en la propaganda va ser una actitud d'una bona part de la població dels Estats Units, i en menor grau de Gran Bretanya.³⁷⁰

D'altra banda, tot i el descrèdit i el rebuig generalitzat a qualsevol forma organitzada de propaganda, és en aquesta època quan comença a haver un interès creixent per l'estudi d'aquest fenomen per l'abast i la importància que va tenir en el desenvolupament del conflicte bèl·lic. Un cop acabada la guerra, periodistes, sociòlegs, psicòlegs socials i acadèmics en general van començar a elaborar els primers estudis científics sobre la propaganda, desgranant

---

³⁶⁸ *Ibid.*, p. 246.

³⁶⁹ *Ibid.*, p. 246-247.

³⁷⁰ YOUNG, K., (1969), p. 81.

els mètodes de treball i divulgant aquest coneixement.³⁷¹ Van analitzar tots els mitjans susceptibles d'esdevenir canals propagandístics i van començar a esbossar allò que més tard esdevindria una teoria de la propaganda. La primera gran reflexió publicada en aquest sentit és de Harold D. Lasswell, quan el 1927 veu la llum *Propaganda Technique in the World War*. El volum analitza el paper de la propaganda durant la Primera Guerra Mundial i conclou que el nou fenomen esdevenia un dels instruments més poderosos del món modern.³⁷²

És durant el període d'entreguerres, especialment a partir dels anys 30, quan comencen a proliferar els estudis sobre la propaganda que s'havia desenvolupada durant la Gran Guerra i, per tant, es comença a dotar d'un corpus teòric. El 1937 es crea l'*Institute for Propaganda Analysis* (IPA) a la Universitat de Columbia, que va explorar la propaganda bèl·lica i la persuasió desenvolupada per moviments considerats amenaçadors per al règim democràtic, com el Ku Klux Klan, el Partit Comunista o els moviments feixistes nacionals.³⁷³

L'interès per la propaganda va venir acompanyat dels primers estudis relacionats amb l'opinió pública i la incidència dels mitjans de comunicació massius en la societat. És un període que en l'àmbit de la recerca en comunicació s'ha qualificat com aquell que segueix el model de l'"agulla hipodèrmica" o la "bala màgica". Aquesta visió pressuposa que els mitjans de comunicació tenen una influència poderosa, directa i eficaç, i que aconseguen uns efectes persuasius, directes i immediats sobre un conjunt de població heterogènia i dispersa.³⁷⁴ Els mitjans es veuen com a omnipotents i omnipresents. D'acord amb aquests plantejaments, els individus reaccionen de manera igual davant dels estímuls dels mitjans, generant una resposta immediata i directa. Era una visió dels *media* suportada pel paradigma conductivista basat en el model estímul-resposta, imperant en el context científic de l'època. També venia recolzat per la teoria de la societat massa.³⁷⁵ Aquesta concepció sosté que els destinataris dels mitjans de comunicació massius estan atomitzats, aïllats i desarrelats, una solitud que fa que l'individu sigui més vulnerable a la influència mediàtica. La teoria també atorga una gran importància a les formes de comunicació massiva a través dels mitjans en detriment d'altres formes de comunicació personal. L'entrada a la Segona Guerra Mundial (1939-1945), per tant, es va fer amb un ampli coneixement teòric sobre la propaganda.³⁷⁶

---

³⁷¹ GARCÍA BEAUDOUX, V.; D'ADAMO, O.; SLAVINSKY, G. (2011), p. 47.

³⁷² LASSWELL, H., (1972).

³⁷³ GARCÍA BEAUDOUX, V.; D'ADAMO, O.; SLAVINSKY, G. (2011), p. 51.

³⁷⁴ Vegeu MONZÓN, C. *Opinió pública, comunicació y política: la formación del espacio público*. Madrid: Tecnos, 1996.

³⁷⁵ GINER, S. *La sociedad masa: crítica del pensamiento conservador*. Barcelona: Península, 1979.

³⁷⁶ PIZARROSO, A., (1993), p. 37.

La propaganda del model liberal s'estructura en base a quatre pilars, segons ha descrit Timoteo Álvarez.³⁷⁷ En primer lloc, la posada en funcionament d'organismes de propaganda a l'exterior que quedaven ocults sota una pàtina cultural: el *British Council* anglès, l'*Alliance Française*, i altres escoles, institucions culturals i oficines d'informació. En segon lloc, la creació d'instruments per mesurar l'opinió pública, com l'*American Institute of Public Opinion*, fundat per George Gallup el 1935, que alhora podien servir per orientar-la. En tercer lloc, l'organització propagandística subtil va estar vinculada a la gestió de la recuperació de la crisi del 1929. Tots els mitjans es van posar al servei d'aquesta croada: oficines de premsa que informaven i pressionaven els diaris, la ràdio, el cinema, el teatre, clubs, etc. Els Estats Units es van dividir en 12.000 sectors, que van comptar amb 115.000 conferenciant voluntaris a tot el país. El president Franklin Roosevelt va crear una mena de ministeri de propaganda encarregat de la mobilització social en benefici de la recuperació econòmica, a través de tècniques de propaganda mecanicista.³⁷⁸

La propaganda del model liberal pateix un canvi a nivell formal a finals dels anys 30 i aquest configura la quarta de la seves característiques. A partir de 1937, a nivell exterior, els estats democràtics deixen de banda el subterfugi cultural i la propaganda es proclama oficialment política. Abandonen les contemplacions que havien mantingut sota la pressió de les respectives opinions públiques sobre la qüestió propagandística, i es llencen a fer propaganda oberta esgrimint l'argument de la contrapropaganda, és a dir, accions propagandístiques per contrarestar la acció virulenta dels règims feixistes. Per exemple, a partir de 1938, la BBC va emetre programes en àrab per a l'Orient Mitjà, i en castellà i portuguès per a Sudamèrica, per neutralitzar la influència alemanya i italiana. Immediatament, cada ministeri britànic va crear el seu propi departament d'informació o relacions públiques i a finals de 1939 va constituir el Ministeri d'Informació, que actuaria durant la Segona Guerra Mundial. A mitjans d'aquell any, França va crear el *Commissariat Général d'Information* i els suecs, una agència estatal d'informació, centres d'escolta radiofònica i anàlisi d'informació.

En els països democràtics, conclou Timoteo Álvarez, la propaganda es desenvolupa dins un sistema informatiu liberal, en què l'Estat no monopolitza els mitjans i ha d'oferir una imatge liberal que insisteixi en la llibertat dels mitjans. Però, d'alta banda s'ha d'assegurar que l'opinió pública no s'alteri, és per aquest motiu que desenvolupa formes com els sondeigs

---

³⁷⁷ TIMOTEO, J., (1992), p. 100-101.

³⁷⁸ Vegeu LEE, M. *The first presidential communications agency: FDR's Office of Government Reports*. New York: State University of New York Press, 2005.

d'opinió, l'expansió cultural a l'estranger i, finalment, la constitució de ministeris que organitzin la informació i la propaganda.³⁷⁹

4.3.2 El model totalitari

La visió exagerada del poder dels mitjans de comunicació i les teories que es van formular al voltant d'aquesta concepció van animar els règims totalitaris a seguir explorant les possibilitats que els oferien. Com ja hem referenciat, els països democràtics, en un principi van ser contraris a fer propaganda com a tal, però els estats totalitaris, no van tenir cap problema en organitzar i fer visible la seva propaganda.

Segons Griffith, la propaganda totalitària implica control de pensament a través d'orientar i censurar els mitjans de comunicació, sotmesos a la línia del partit únic, a través de la creació d'un llenguatge ideològic propi³⁸⁰ capaç d'aconseguir una imatge atractiva i agressiva, a través de campanyes científicament programades i amb l'ús permanent i planificat de tot allò que pugui servir per promoure sentiments col·lectius com l'odi, la passió, la por o la pietat, per tal de fer una identificació ràpida del grup i de l'individu amb la causa.³⁸¹

El model propagandístic en un règim totalitari es configura en dues fases: com a eina per arribar al poder i per mantenir-lo.³⁸² Timoteo Álvarez ha descrit el mateix model que tant van utilitzar els bolxevics com els nazifeixistes: un organigrama piramidal en què a la cúspide s'hi troba l'òrgan de control del sistema que dóna les directrius i estableix la censura. Per sota, un cos radial format per les diferents eines de propaganda (premsa, radio, cinema, llibres, o teatre), que són controlades i ofereixen continguts sincronitzats.³⁸³ Tot plegat, amb pretensions mecanicistes, és a dir, amb una relació directa causa-efecte.

---

³⁷⁹ TIMOTEO, J., (1992), p. 101.

³⁸⁰ Per a una reflexió sobre el llenguatge totalitari i la manipulació de la llengua durant el Tercer Reich vegeu KLEMPERER, V. *LTI: la llengua del Tercer Reich: apuntes de un filólogo*. Barcelona: Minúscula, 2001. Edició original: *LTI: Notizbuch eines Philologen*. Leipzig: Reclam Verlag, 1975.

³⁸¹ GRIFFITH, W. E. "Communist Propaganda". A: LASSWELL, H. [ed.]. *Propaganda & Communication in World History*. Vol. 3. University Press of Hawaii, 1980. Citat a TIMOTEO, J., (1992), p. 29-93.

³⁸² TIMOTEO, J., (1992), p. p. 93.

³⁸³ *Ibid.*, p. 96.

Timoteo Álvarez ha comparat aquest esquema amb la majoria de situacions de poder unipersonal, desenvolupades ja per Napoleó.

Els mitjans emprats per la Rússia soviètica, la Itàlia feixista i l'Alemanya nazi van ser els mateixos però van diferir en l'abast i perfecció.³⁸⁴ Vegem-ho per parts.

La propaganda bolxevic va tenir el seu bressol en la revolució de l'octubre de 1917. Per als revolucionaris, però, la propaganda no els era un fet nou ja que anteriorment havien treballat en publicacions clandestines com *Pravda*, amb l'objectiu d'agitació i propaganda (*agitprop*) de les idees marxistes. Domenach ha atribuït el punt d'inici de la propaganda moderna al bolxevisme i, concretament, a Lenin i Trotski.³⁸⁵ Els bolxevics entenien la propaganda en un sentit molt ampli, que abastava des de l'agitació a l'educació política, fins a tal punt que en els règims soviètics o d'inspiració soviètica és difícil delimitar el camp d'acció de la propaganda.³⁸⁶ La propaganda va passar a formar part de la vida quotidiana i es va convertir en un element essencial de la guerra psicològica contra el capitalisme i la lluita per la revolució mundial.³⁸⁷

L'educació es va convertir en un dels eixos d'aquest ús totalitari de la propaganda. Lenin va fer que els il·lustrats ensenyessin a una població analfabeta, famolenca i deprimida. Va organitzar centres de lectura per a camperols i cases de cultura social, tot amanit amb l'ús de la força, la repressió i la censura.³⁸⁸

La diversitat de la premsa va ser un dels èxits de la propaganda comunista: "A la Unió Soviètica hi ha periòdics per a cada regió i per a cada professió; fonamentalment, tots diuen les mateixes coses, però cada un d'ells les diu de manera adequada a les diverses mentalitats", destaca Domenach. I acaba: "d'altra banda, no hi ha propaganda sense una aportació constant d'informació".³⁸⁹ Lenin donava tanta importància al coneixement previ del mitjà al qual s'havia de dirigir la propaganda que cada dia actualitzava els "Mapes de meteorologia política", en què es marcaven els successos importants per a cada població de la URSS i llançava la seva propaganda en funció de les conclusions que obtenia de la seva lectura.³⁹⁰

A Itàlia, en canvi, el sistema propagandístic es va orquestrar al voltant de l'interès del Partit Feixista, que es va marcar com a primer objectiu el control dels periodistes i la estatalització del cinema i la radio. El sistema propagandístic girava al voltant d'una estructura

---

³⁸⁴ *Ibid.*, p. 93.

³⁸⁵ DOMENACH, J. M., (1963), p. 28.

³⁸⁶ *Ibid.*, p. 31.

³⁸⁷ TAYLOR, P. M. "The Bolshevik Revolution and the War of Ideologies (1917-1938). A: JOWETT, G. S.; O'DONNELL, V. [eds.] *Propaganda and persuasion: new and classic essays*. Thousand Oaks: Sage, 2006, p. 111-119. Citat a GARCÍA BEAUDOUX, V.; D'ADAMO, O.; SLAVINSKY, G. (2011), p. 50.

³⁸⁸ TIMOTEO, J., (1992), p. 93.

³⁸⁹ DOMENACH, J. M., (1963), p. 36.

³⁹⁰ ELLUL, J., (1969), p. 178.

centralitzada, amb la premsa com a un dels instruments fonamentals de la propaganda i la seva corresponent censura, les activitats juvenils, la ràdio i el cinema. També va ser rellevant el culte als símbols i a la història.

Pizarroso diferencia dos tipus de propaganda en la Itàlia de Mussolini: en el període en què *Il Duce* accedeix al poder dins les estructures de règim liberal, predomina una propaganda d'agitació. És a partir de 1926, amb la manca d'oposició política al sistema i la consolidació del poder del règim, quan podem parlar de propaganda d'integració, fent ús de l'agitació política en períodes crítics.³⁹¹ És a partir d'aquell moment quan s'esdevé un model de propaganda moderna, autènticament de masses, que s'adreçava de manera uniforme a la població i es controlava des d'una direcció centralitzada.

A l'Alemanya nazi, la propaganda emprà tots els mitjans ja desenvolupats per bolxevics i feixistes. Adolf Hitler va fer de la propaganda una eina que es podia utilitzar per a diverses finalitats i la va convertir en una tàctica en ella mateixa amb unes tècniques pròpies.³⁹² Es tractava d'una propaganda amb noves eines més indicades per a una societat industrial i, a la vegada, ressentida com l'Alemanya d'entreguerres.³⁹³

Juntament amb Joseph Goebbels i el seu Ministeri de Propaganda (*Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda - RMVP*), la va transformar i la va perfeccionar. Des del govern va estructurar una sofisticada maquinària de propaganda encaminada a justificar la política nazi i imposar la ideologia nacionalsocialista. Els hitlerians atorgaven molta importància al ritme de la propaganda, que no parava mai i no deixava temps per reflexionar.³⁹⁴ Antoni Segura ha resumit els principis de propaganda del ministre de propaganda de la següent manera:

“Consistien a simplificar al màxim el missatge i l'anàlisi de la realitat fins a l'extrem de deformar-la; banalitzar els errors propis i magnificar els dels adversaris –tot i que ni tan sols es tractés d'errors, sinó d'enfocaments polítics diferents-; a popularitzar, repetint-los fins l'avorriment, eslògans simples que anul·laven l'anàlisi política i desvirtuaven o falsejaven intencionadament la realitat, i a crear una allau d'acusacions -poc importava que fossin certes o falses- contra l'adversari polític. (...) I tot plegat revestit d'una estètica militar que

---

³⁹¹ PIZARROSO, A., (1993), p. 310-312.

Pizarroso explica en què consisteix la propaganda d'integració de la següent manera: “es un fenómeno sumamente complejo. En realidad, todas las posiciones políticas adoptadas por el régimen, todas sus actuaciones públicas, incluso las más nimias, tienen, en último extremo, valor propagandístico. Todo este proceso se basa, por un lado, en técnicas de propaganda más directas, pero también en métodos menos evidentes”.

³⁹² DOMENACH, J. M., (1963), p. 43.

³⁹³ SEGURA, A. “Política, ideologia, poder i propaganda a l'Europa d'entreguerres”. A: PASCUET, R.; PUJOL, E. [dirs.]. *La revolució del bon gust: Jaume Miravittles i el Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya (1936-1939)*. Barcelona: Arxiu Nacional de Catalunya; Viena: Ajuntament de Figueres, 2006, p. 26.

³⁹⁴ DOMENACH, J. M., (1963), p. 50.

intimidava els adversaris i, alhora, encoratjava els simpatitzants i els donava un sentit de pertinença al grup”.³⁹⁵

Les idees que volien transmetre de poder, superioritat i força també van quedar reflectides en l’arquitectura. En són una prova els edificis projectats per Albert Speer per encàrrec de Hitler.³⁹⁶ També cal destacar l’ús de la potent simbologia nazi, tan present encara avui dia en l’imaginari col·lectiu.

---

³⁹⁵ SEGURA, A., (2006), p. 26.

³⁹⁶ Per aprofundir en aquest aspecte, vegeu les memòries de l’arquitecte: SPEER, A. *Memorias*. Barcelona: El Acantilado, 2001. (Acantilado; 51). Edició original: *Erinnerungen*. Traducció d’Àngel Sabrido.

5. La publicitat *científica* i *racional* a Catalunya (1915-1936)

5.1 El caldo de cultiu: la gènesi de la societat de comunicació de masses catalana

El pas de la societat tradicional a la industrial de masses, iniciada al segle XIX i completada a finals del XX, es va donar en els centres productius més importants de l'Estat: Barcelona, Madrid i Bilbao. Tot i això, Catalunya, amb la seva capital com a pal de paller, va liderar la transició cap a una societat de comunicació de masses durant la dècada dels 20 i 30, que constituirà un dels pilars sobre els quals l'Estat se sustentarà per desenvolupar el canvi cap a les formes massives de vida i de comunicació. En definitiva, les transformacions que pateix Catalunya durant aquest període resulten en una societat més 'moderna' i 'massificada' que la de l'Estat.³⁹⁷ Aquesta acceleració seguia les vies de modernització viscudes a Europa, Amèrica del Nord, Japó, Austràlia i algun nucli urbà de sudamèrica.³⁹⁸ Vegem els antecedents d'aquesta transformació i les característiques de la nova societat.

Abans de la Primera Guerra Mundial, l'Estat patia un endarreriment respecte els països més industrialitzats en el terreny econòmic i sociocultural, un fet que repercutia en el retard en la configuració d'un ecosistema comunicatiu de masses.³⁹⁹ Mancava una xarxa educativa-persuasiva característica d'un estat modern, que li permetés articular una política cultural de masses. Tampoc no havia incorporat la lògica de l'espectacle, pròpia del model europeu occidental i sobretot nord-americà.⁴⁰⁰

Amb l'inici de la Gran Guerra i l'expansió econòmica que va resultar de la neutralitat en el conflicte, va començar l'etapa de culminació de la configuració d'aquesta societat de comunicació de masses a Catalunya. I és amb l'esclat de la Guerra Civil espanyola el 1936, quan finalitza la fase més intensa de la construcció d'aquest ecosistema comunicatiu.⁴⁰¹ És un

---

³⁹⁷ TRESSERRAS, J. M. "La sociedad de comunicación de masas en España". A: TIMOTEO, J. [coord.] *Historia de los medios de comunicación en España: periodismo, imagen y publicidad (1900-1990)*. Barcelona: Ariel, 1989, p. 96.

³⁹⁸ ESPINET, F.; TRESSERRAS, J. M. *La gènesi de la societat de masses a Catalunya, 1888-1939*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 1999, p. 55. (Materials; 67).

³⁹⁹ Entenem per ecosistema comunicatiu el "sistema de les relacions socials en tant que són relacions de comunicació; en tant que són relacions d'intercanvi simbòlic; en tant que són relacions de producció (i distribució, i consum) de significació". MARÍN, E.; TRESSERRAS, J. M. *Cultura de masses i postmodernitat: elogi i crítica de la comunicació contemporània*. València: Edicions 3 i 4, 1994, p. 120. (Unitat; 154).

⁴⁰⁰ MARÍN, E. "Estabilización y novedades en la prensa diaria". A: TIMOTEO, J. [coord.] *Historia de los medios de comunicación en España: periodismo, imagen y publicidad (1900-1990)*. Barcelona: Ariel, 1989b, p. 104.

⁴⁰¹ MARÍN, E. *La premsa de Barcelona durant la Segona República (1931-1936): aproximació històrica i anàlisi formal*. [Tesi doctoral] Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 1989, Vol. I, p. 171;

període que coincideix amb el desplegament dels mitjans de comunicació de masses, les polítiques que motiven els consums col·lectius i el desenvolupament dels mitjans de comunicació social.⁴⁰²

Els elements propis de l'ecosistema de comunicació de masses ja es van començar a implantar durant la darrera dècada del segle XIX, després de l'Exposició Universal de Barcelona del 1888. Els ítems que l'havien de configurar sacsejarien la manera de viure dels catalans i els seus sistemes de comunicació.

El canvi patit durant el primer terç del segle passat es va caracteritzar per l'impuls de l'associacionisme com a manera d'articular la societat civil; la democratització del lleure amb la ciutat i l'electricitat com a teló de fons; i altres elements considerats aleshores de 'modernitat' com la publicitat, els tramvies, les bicicletes, l'enllumenat de carrers, els aparells domèstics i sanitaris, el metro, la proliferació de vehicles i els grans magatzems, entre altres.⁴⁰³

Totes elles són manifestacions simptomàtiques d'un procés de transició cap a una societat de comunicació de masses. Enric Marín ho ha argumentat explicant que "l'acceleració de les transformacions econòmiques, socials i culturals que es produeixen a les primeres dècades d'aquest segle representen el take-off, l'envol, en el procés de transició d'una societat netament industrialitzada, però amb molts elements culturals 'tradicionals', a una societat plenament capitalista".⁴⁰⁴ Aquestes transformacions es tradueixen en l'augment de la població i la concentració d'aquesta a les ciutats, sobretot a Barcelona, degut a la onada migratòria interna provinent del món rural.⁴⁰⁵

La nova societat també va esdevenir l'escenari de la lluita per l'hegemonia cultural, social i política entre els grups socials. Entre ells, la burgesia, representada en part per la Lliga Regionalista, com a actor destacat. Els regionalistes van trobar en la Mancomunitat de Catalunya, constituïda l'abril de 1914, una plataforma des d'on desenvolupar polítiques per crear institucions i serveis que estimulessin la modernització de Catalunya, basada en l'ensenyament, la cultura i el desenvolupament de noves infraestructures. Es tractava del

---

TRESSERRAS, J. M. *'D'Ací i d'Allà' (1918-1936): aparador de la modernitat i la massificació*. [Tesi doctoral] Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 1989.

⁴⁰² MARÍN, E., (1989), Vol. I, p. 171.

⁴⁰³ *Ibid.*, p. 162-163.

⁴⁰⁴ *Ibid.*, p. 165.

⁴⁰⁵ La capital catalana des de principi de segle passat fins al 1930 va veure doblar la seva població, que es va situar en poc més d'un milió d'habitants. L'analfabetisme es va reduir en un 25% en 30 anys a Barcelona, un fet que va afavorir la proliferació i el tiratge de les publicacions.

primer organisme administratiu català des del 1714 i la principal conquesta d'autogovern aconseguida pel catalanisme fins al 1931.

El projecte de la burgesia autonomista, el Noucentisme, va contribuir a modelar l'ecosistema comunicatiu. Marín ha sintetitzat els trets distintius que esdevenen decisius per a aquesta transformació.⁴⁰⁶ En el terreny de les infraestructures, els regionalistes anhelaven una 'terra estructurada' i defensaven la 'Catalunya-ciutat' en què Barcelona es convertia en l'epicentre atractor de la resta del país transformant-lo en un tot urbà. La ciutat esdevenia un espai idoni, tant un lloc per desenvolupar els canvis plantejats, com en un sentit simbòlic: resumia les il·lusions de creixement urbanístic i contenia uns ideals d'ordre ètic i estètic.⁴⁰⁷ Un lloc, autoproclamat 'ideal', on els homes convisquessin en pau, dotat de bellesa i un centre de formació i cultura.

En l'àmbit cultural, la Mancomunitat va apostar per reafirmar la llengua i la cultura catalanes amb l'impuls d'institucions com l'Institut d'Estudis Catalans o la Biblioteca de Catalunya. La burgesia havia d'assegurar la continuïtat de la cultura catalana moderna, fet possible només a través de la seva institucionalització des d'unes instàncies governamentals.

Tot i l'actitud regeneracionista, els noucentistes desitjaven un canvi moderat, sent conscients dels orígens i sense perdre l'arrelament al passat de Catalunya. És per aquest motiu que d'entre el seu ideari trobem elements com el classicisme –la tornada a la tradició grecolatina-; el mediterranisme –Catalunya com a poble mediterrani-; el tradicionalisme –en el sentit de buscar una tradició pròpia i originària catalana, i el nacionalisme, que amb la seva vocació d'universalitat animava tots els estaments de les regions de parla catalana a seguir-lo.⁴⁰⁸ La llengua serviria per neutralitzar les diferències de classe i com a vehicle comú compartit per tothom.⁴⁰⁹

Els regionalistes, a més, van buscar maneres d'adequar la massa a les innovacions i d'encaminar-la políticament perquè s'impliqués en la perpetuació de l'ordre social proposat. Per porta-ho a terme van haver de desplegar mitjans de comunicació, a més d'un aparell educatiu que va transformar l'ecosistema comunicatiu català. Es tractava d'unes

---

⁴⁰⁶ *Ibid.*, p. 179-182.

⁴⁰⁷ PERAN, M.; SUÀREZ, A.; VIDAL, M. "Noucentisme i ciutat". A: *Noucentisme i ciutat*. Barcelona; Madrid: Centre de Cultura Contemporània de Barcelona; Electa, 1994, p. 9.

⁴⁰⁸ D'ORS, C. *El Noucentisme: presupuestos ideológicos, estéticos y artísticos*. Madrid: Càtedra, 2000 (Cuadernos Arte; 36), p. 195-224.

⁴⁰⁹ *Ibid.*, p. 188.

infraestructures educatives que volien assegurar, davant la falta d'unes estructures polítiques suficients, la pervivència d'uns valors nacionals.⁴¹⁰

Però tal com ha assenyalat Marín, l'Estat no era a l'abast dels regionalistes en el seu objectiu de d'institucionalitzar la seva preeminència i lideratge polític.⁴¹¹ En aquest sentit, Josep Fontana ha explicat, citant a Vilar, que la burgesia catalana va intentar ser 'espanyola' però es va frustrar en "la incapacitat dels que van construir l'Espanya contemporània i va haver de refugiar-se en un projecte polític que solament era defensable des de Catalunya",⁴¹² però això no volia dir que fos exclusivista.

La Mancomunitat també va invertir bona part del seu pressupost en el pla de millora de la xarxa viària i del sistema postal i telefònic. És en aquest sentit, que Joan Manuel Tresserras destaca del procés de canvi cultural-comunicatiu, un augment de circulació d'informació, de volum d'informació i d'accés cada vegada més generalitzat als mitjans.⁴¹³ Els *media* es van convertir en difusors de les gestes biogràfiques d'uns pocs reconeguts per ser protagonistes de l'actuació pública. Aquestes eren escoltades i llegides per la massa. Tresserras apunta que aquest és el "conegut fenomen del repartiment de papers entre actors i espectadors de la realitat social, característica de les societats de comunicació de masses".⁴¹⁴ És un moment en què el noucentista es converteix en un personatge social vinculat al treball de la Mancomunitat. Va ser el cas d'Eugeni d'Ors, Josep Carner i Guerau de Liost, en una mostra de la conjunció entre la política i la cultura, que va comportar aquest moviment.

Pel que fa a la política, apareixen partits de masses i dirigents carismàtics com Macià, Durruti o Lerroux,⁴¹⁵ grans moviments sindicals, la celebració periòdica d'eleccions o l'estructuració d'un sistema de representació política basat en el sufragi.

En l'àmbit comunicatiu, calia crear un clima de masses favorable que es va anomenar 'cultura cívica', amb els conceptes de cultura i civilització per bandera. El Noucentisme també va voler difondre la idea de 'civilitat' entesa com el comportament d'uns habitants d'una ciutat ideal i a la vegada la conducta que els catalans havien de seguir per construir

---

⁴¹⁰ PERAN, M.; SUÀREZ, A.; VIDAL, M., (1994), p. 28.

⁴¹¹ MARÍN, E., (1989), Vol. I, p. 175.

⁴¹² FONTANA, J. "Catalunya en l'Espanya del segle XIX". A: VILAR, P. [dir.] *Història de Catalunya*. Vol 5. *La fi de l'antic règim i la industrialització (1787-1868)*. Barcelona: Edicions 62, 1988, p. 459.

⁴¹³ TRESSERRAS, J. M. *'D'Ací i d'Allà': aparador de la modernitat (1918-1936)*. Barcelona: Llibres de l'Índex, 1993, p. 227.

⁴¹⁴ *Ibid.*, p. 227.

⁴¹⁵ Són coneguts els "berenars fraternals" en què Lerroux es barrejava amb els simpatitzants com un participant més, una acció propagandística que li conferia una imatge d'home proper al poble i senzill, en definitiva, un nou tipus de polític.

aquesta ciutat somniada.⁴¹⁶ La ‘civilitat’ té sentit en un moment en què la burgesia veia amenaçat el seu estatus, no per part dels camperols tot i el sentiment antirural, sinó pel proletariat. Es tractava d’un concepte que permetia la identificació amb un nosaltres col·lectiu i quotidià,⁴¹⁷ unes pautes de comportament civilista que identifiquessin la Ciutat amb la conciliació. La conducta cívica, per tant, havia de portar a una ciutat on regnés l’ordre, el benestar, la pau i la llibertat.

En resum, el projecte cultural de la burgesia catalanista, que li va conferir una posició hegemònica, girava al voltant de tres conceptes: el cosmopolitisme, com a expressió del desig universal del capitalisme industrial traduït en els viatges, l’americanisme, l’europeisme o l’aprenentatge d’idiomes; el progrés, entès com el desenvolupament econòmic; i la modernització, com el camí per arribar al progrés.⁴¹⁸

Amb la proclamació de la Segona República, tot i la crisi del 1929, és quan eclosionen totes les condicions tècniques i socials favorables perquè culminin les transformacions de l’ecosistema de comunicació, gestades durant els anys anteriors. S’arriba a un grau de massificació⁴¹⁹ decisiva per la instal·lació definitiva de la nova societat de comunicació de masses.⁴²⁰ En aquest context, Barcelona esdevé un laboratori d’experiments de la creació artística, la revolució i l’avantguarda.⁴²¹

Els moviments avantguardistes sorgeixen a Europa, en un primer moment, en el terreny pictòric i de seguida s’estenen a altres manifestacions artístiques i culturals, representades per diferents grups. Són col·lectius que volen desmarcar-se de la tradició cultural per esdevenir mirall de les noves formes de vida, un objectiu que a vegades els porta a crear nous llenguatges per poder-les explicar. Fan èmfasi en la modernitat i en la supressió de barreres entre els gèneres de la creació artística. Apareixen noves tècniques com el cal·ligrama, el collage o el joc amb els signes de puntuació, que o bé s’eliminen o se’n fa un ús arbitrari. Introdueixen símbols propis de la societat industrial, com el culte a la màquina (l’automòbil, l’aeroplà, tramvies, telègrafs) o l’esport. Els temes que es tracten van des de

---

⁴¹⁶ D’ORS, C. (2000), p. 237.

⁴¹⁷ *Ibid.*, p. 237.

⁴¹⁸ MARÍN, E., (1989), Vol. I, p. 182-183.

⁴¹⁹ Marín i Tresserras defensen limitar l’ús del concepte “societat de masses” per referir-se a “un nou tipus d’organització social gestat a partir de la dinàmica històrica inaugurada amb la revolució industrial”.

MARIN, E. ; TRESSERRAS, J. M., (1994), p. 116-117.

⁴²⁰ ESPINET, F.; TRESSERRAS, J. M., (1999), p. 55.

⁴²¹ TRESSERRAS, J. M., (1993), p. 222.

l'exaltació de la violència i la guerra a la posada en valor del subconscient i el somni.⁴²² El futurisme, el cubisme, el dadaisme i el surrealisme van ser els principals moviments d'avantguarda.

A Catalunya, defensa Corredor-Matheos, “els vertaderament avantguardistes sempre van ser pocs”.⁴²³ A més, la importació de les avantguardes europees a casa nostra es va fer tard com a conseqüència de la pervivència de dos moviments propiciats per la burgesia: el corrent modernista fins el 1926 i l'existència del Noucentisme fins la dècada dels trenta.⁴²⁴ La situació viscuda ha estat qualificada per Imma Julián de “cóctel cultural” fins als anys trenta, en el qual coexistien la cultura oficialista i la progressista amb una clara influència europea. Els límits entre el Noucentisme i l'Avantguarda, per tant, eren fràgils. Tot i que l'Avantguarda es presentava com a reaccionaria davant la burgesia i una alternativa al model cultural hegemònic, es va desenvolupar en un ambient on es barrejaven fenòmens avantguardistes i noucentistes.⁴²⁵ Ucelay-Da Cal ha resumit el moviment d'Avantguarda amb una paternitat compartida a casa nostra: “Els avantguardismes successius a Catalunya, doncs, tingueren com a mare el Noucentisme i com a pare el ferment parisenc”.⁴²⁶

Un dels fills d'aquesta estranya parella va ser Jaume Miravittles, que va tenir contactes amb el corrent d'avantguarda més innovador i subversiu al país: el surrealisme.⁴²⁷ El futur comissari de la propaganda de la Generalitat de Catalunya era membre del Partit Comunista Català (PCC) des del 1930, després d'haver abandonat Estat Català. Tal com ha defensat David Martínez Fiol, formava part d'un “reduït sector de joves separatistes catalans [que] se serviren del comunisme i del surrealisme com a plataforma de projecció social i política superadores de l'estètica i la praxi noucentista del regionalisme català”.⁴²⁸ En realitat, però,

---

⁴²² ARENAS, C.; CABRÉ, N. [eds.] *Les avantguardes a Europa i a Catalunya*. Barcelona: La Magrana, 1990, p. 7-8. (L'Esparver Llegir; 18). Vegeu també *Les avantguardes a Catalunya: cicle de conferències fet al CIC de Terrassa*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999 (Biblioteca Milà i Fontanals; 34)

⁴²³ CORREDOR MATHEOS, J. “Balanz i valoració de l'Avantguarda catalana”. A: *Avantguardes a Catalunya (1906-1939)*. Barcelona: Fundació Caixa de Catalunya; Olimpíada Popular, 1992, p. 23.

⁴²⁴ JULIAN, I. *Les avantguardes pictòriques a Catalunya al segle XX*. Sant Cugat del Vallès: Amelia Romero, 1986, p. 17.

⁴²⁵ L'autor posa com a exemple el cas paradigmàtic del poeta J. V. Foix, un home amb una concepció de vida molt impregnada de Noucentisme però que en determinats moments va personificar l'esperit d'Avantguarda. També cita Joan Miró.

⁴²⁶ UCELAY-DA CAL, E. “La crisi de la postguerra”. A: GABRIEL, P. [dir.] *Història de la cultura catalana*. Vol 8. *Primeres avantguardes. 1918-1930*. Barcelona: Edicions 62, 1996, p. 43.

⁴²⁷ Es va desenvolupar entre el 1928, any en què apareix el *Manifest Groc*, i el 1931.

⁴²⁸ MARTÍNEZ FIOL, D. “Surrealisme i marxisme a Catalunya (1923-1932)”. *LOCVS AMOENVS* (1998-1999), núm. 4, p. 239.

aquesta fornada va acabar combinant l'herència del Noucentisme i fins i tot del Modernisme, amb les avantguardes del moment, sobretot amb el surrealisme.⁴²⁹

El projecte polític i cultural del PCC, i posteriorment el Bloc Obrer i Camperol (BOC),⁴³⁰ volia combinar el regionalisme noucentista amb el comunisme d'inspiració francesa, endolcit amb unes dosis de rebel·lia avantguardista a través del surrealisme francès.⁴³¹

Miravittles va conèixer el surrealisme, en primer lloc, a través del seu amic d'infantesa, Salvador Dalí, el màxim exponent del moviment a Catalunya juntament amb Joan Miró. A través d'ell, es va relacionar amb Federico García Lorca i Luís Buñuel. Miravittles i Dalí, fins i tot, van participar en el rodatge del film de Buñuel *Un chien andalou*. En segon lloc, les seves estades a París durant pràcticament tota la Dictadura de Primo de Rivera li van permetre entrar en contacte amb els ambients intel·lectuals surrealistes. Tal com ell mateix va explicar anys més tard, havia conegut alguns dels representants del moviment surrealista: Louis Aragon, André Breton, Philippe Soupault, Tristan Tzara i Robert Desnos.⁴³² El 1934 Miravittles va fer un gir polític: va abandonar el BOC i va ingressar a Esquerra Republicana de Catalunya.

La influència de l'Avantguarda a Catalunya va abastar sectors plàstics com la fotografia i les revistes. Pel que fa a la primera, és a partir dels anys 20 que es consolida com una disciplina artística més, però no és fins la dècada dels 30 que la fotografia es converteix en una eina moderna d'expressió. És el moment en què els conceptes i les idees marcades anteriorment pels moviments avantguardistes es consoliden. Es tracta d'un període propici per experimentar i innovar en el traspàs dels límits del mitjà fotogràfic. I per portar-ho a terme s'utilitzen tècniques com els fotomuntatges, les dobles exposicions, el desplaçament d'eix de simetria, els picats i contrapicats i el collage. Aquests recursos estètics van revolucionar el lèxic fotogràfic i els creadors els van aplicar a diversos camps com la il·lustració, la propaganda o la publicitat.⁴³³

Un dels seus exponents va ser Pere Català Pic que, a banda d'experimentar amb la fotografia en el camp publicitari, va teoritzar sobre la fotografia d'avantguarda. En són mostra

---

⁴²⁹ *Ibid.*, p. 242.

⁴³⁰ Miravittles va ser l'autor del text *Contra la cultura burgesa* (1931), l'opuscle insígnia del BOC.

MIRAVITLLES, J. *Contra la cultura burgesa*. Barcelona: L'Hora, 1931.

⁴³¹ MARTÍNEZ FIOL, D., (1998-1999), p. 244.

⁴³² MIRAVITLLES, J., (1972), p. 247.

⁴³³ NARANJO, J. "Les avantguardes fotogràfiques a Espanya (1925-1945)". A: *Les avantguardes fotogràfiques a Espanya (1925-1945)*. Barcelona: Fundació La Caixa, 1997, p. 23.

els nombrosos articles que trobem al setmanari *Mirador*, la revista *Ford* o *Publi-graff*. Català Pic va experimentar amb el fotomuntatge i les sobreimpressions en les fotografies publicitàries. La llum tenia un caràcter expressionista i les ombres que formava, un paper rellevant.

En fotografia publicitària, a més, cal destacar Josep Masana, amb els fotomuntatges en els seus treballs comercials i Josep Sala, de qui cal recordar els treballs per a la Joieria Roca, i les campanyes d'Uralita i Myrurgia.

L'efervescència creativa del període també es va mostrar en revistes com *A.C. Documentos de Actividad Contemporánea*, que mostrava els principis racionalistes i funcionalistes dels arquitectes del GATCPAC –Grup d'Artistes i Tècnics Catalans per al Progrés de l'Arquitectura Contemporània-, que no s'acollien ni a l'estil modernista ni noucentista. Tenia una de les millors maquetacions i uns excel·lents continguts gràfics. També en són mostra *D'Ací i d'Allà*, *Mirador*, *Gaceta de Arte* o *Art*.

5.2 El pensament publicitari català del primer terç del segle XX

5.2.1 La tecnificació de la publicitat

És a partir del segle XIX quan comencen a néixer les primeres agències de publicitat a Catalunya. Rafael Roldós i Viñolas, el primer agent publicitari documentat a Catalunya, va fundar el 1872 a Barcelona la primera agència de publicitat de l'Estat que va dedicar-se a oferir exclusivament serveis publicitaris: el centre d'anuncis *Roldós y Compañía*.⁴³⁴

L'emergència de les agències publicitàries en el cas català, venia propiciada per dos factors de caràcter general: per la revolució industrial i per l'aprovació del pla Cerdà de Barcelona (1859) que fa que la burgesia catalana es desplaci cap a l'Eixample. Amb la proliferació de negocis al nou centre vital barceloní augmenta l'oferta de productes i es

---

⁴³⁴ El fet que provingués d'una família d'impressors va possibilitat que comencés a exercir de ben jove d'agent publicitari per al negoci familiar. Ell mateix s'encarregava de portar a terme tots els processos propis d'un agent de publicitat: "Él recibía los pedidos de los anuncios, él mismo se trasladaba a los talleres del *Diario de Barcelona* y de los otros periódicos de la época, él componía sus anuncios, él los entregaba a los agentes de la imprenta, él, personalmente, recogía de la imprenta los comprobantes y, finalmente, él entregaba esos comprobantes a los clientes y, contra su entrega, cobraba los anuncios". GARCÍA RUESCAS, F. *Historia de la publicidad en España*. Madrid: Editora Nacional, 1971, p. 256.

fomenta la competència.⁴³⁵ En aquells moments, la publicitat ja era present a les ciutats a través de cartells,⁴³⁶ marquesines, aparadors, a més dels diaris i les revistes.

Pere Prat Gaballí,⁴³⁷ l'introduïdor a Catalunya de les tècniques publicitàries de base psicològica, es va començar a interessar per la publicitat el 1911 de manera casual en descobrir el magazín novayorquès *System*, una “gran revista consagrada al estudio y la propaganda de los nuevos métodos de organización comercial, comprendidos el arte de vender y la técnica de la publicidad”.⁴³⁸ Més endavant va trobar els pioners de la psicologia experimental publicitària, el psicòleg Walter Dill Scott⁴³⁹ i els professors Daniel Starch⁴⁴⁰ i Hugo Münsterberg de la Universitat de Harvard. Prat Gaballí es va convertir en un assidu lector de textos internacionals sobre la matèria.⁴⁴¹

Aquest precursor va dirigir el 1913 *Comercio*, la primera revista que tractava temes publicitaris a l'Estat. Entre el 1915 i el 1916 és quan Prat Gaballí va dictar les classes de “publicitat científica” dins el curs d'ensenyament mercantil a la *Cámara de Comercio, Industria y Navegación de Barcelona*. Aquestes lliçons s'han considerat el tret de sortida de l'ensenyament publicitari. Dos anys més tard, el 1917, la institució les va recopilar i editar sota el títol *La publicidad científica. Una nueva técnica*, un volum que s'ha convertit en el pioner en la bibliografia científica sobre la publicitat a nivell mundial.⁴⁴² La publicació va suposar l'inici a Catalunya i a l'Estat d'una prolífica bibliografia sobre la flamant tècnica publicitària.

---

⁴³⁵ *Publicitat a Catalunya 1857-1957: Roldós i els pioners*. Llibret de l'exposició celebrada al Palau Robert de Barcelona del 6 d'octubre de 2011 al 29 de gener de 2012.

⁴³⁶ El 1898 es va convocar el primer concurs en què el cartell s'empraria amb finalitats comercials i no només per promocionar exposicions, espectacles o publicacions literàries. GONZÁLEZ MARTÍN, J. A. “La publicidad española: orígenes y consolidación”. A: TIMOTEO, J. [coord.] *Historia de los medios de comunicación en España: periodismo, imagen y publicidad*. Barcelona: Ariel, 1989, p. 146.

⁴³⁷ Els seus cognoms autèntics eren Prat Jaballí, que són les senyes amb què signava les poesies que escrivia a principis del segle XX. BARJAU, S. *Els inicis del pensament publicitari: Pere Prat Gaballí, Rafael Borí i el Publi-Club: la teoria i la pràctica de la publicitat 'racional' a Catalunya entre 1915 i 1939*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1999, p. 92.

⁴³⁸ PRAT GABALLÍ, P., (1959), p. XII.

⁴³⁹ El llibre de Walter Dill Scott *The psychology of advertising*, publicat el 1908 s'acostuma a considerar el llibre inaugural en aquest gènere.

⁴⁴⁰ Va estudiar mètodes de classificació de textos de prova per a la publicitat. L'inici de la indústria de la investigació publicitària s'inicia el 1923 amb la seva obra *Principles of Advertising*.

⁴⁴¹ El 1932, per exemple, va llegir *My life in advertising* de Claude Hopkins del qual va assegurar que “entre toda la literatura publicitaria es el libro que nos ha producido más impresión”. PRAT GABALLÍ, P. *El poder de la publicidad*. Barcelona: Juventud, 1939, p. 379.

⁴⁴² Aquest volum és vuit anys anterior al clàssic *Scientific Advertising* de Claude C. Hopkins, considerat erròniament el primer llibre del món sobre aquesta matèria.

La producció de llibres sobre la matèria no només va permetre plasmar la base teòrica de la publicitat sinó que també va ajudar a esborrar la imatge que aquesta professió arrossegava des del segle XIX, associada a la venda de productes farmacèutics fraudulents que es venien sota el reclam de ser miraculosos. Calia que es transformés en un ofici seriós i compromès.⁴⁴³ En l'àmbit nord-americà, des de les mateixes agències s'havia impulsat la publicació de revistes professionals com *Printer's Ink*, per aconseguir aquest objectiu.

Amb la fi de la Gran Guerra començava un període de creixement econòmic mundial. Va propiciar una sèrie d'esdeveniments que van assentar les bases d'allò que hauria de ser la publicitat. Amb els anomenats 'feliços anys 20' es comencen a crear les agències tècniques⁴⁴⁴ i arriben els primers anunciants internacionals disposats a treballar amb elles.

L'estil de fer publicitat dels americans i dels europeus era molt diferent en aquella època. Mentre als Estats Units es decantaven pels textos llargs amb arguments persuasius inspirats en la psicologia, a nivell europeu la tendència era cridar l'atenció sobre la marca a través d'imatges impactants, anuncis més elaborats artísticament, amb una creativitat treballada, i amb més domini de la imatge que del text.⁴⁴⁵ Podem trobar una explicació parcial d'aquesta diferència en el fet que l'índex d'alfabetització era molt més elevat als Estats Units.

La manera de fer americana va arribar a l'Estat de la mà de l'agència J. Walter Thompson el 1926. Va introduir la publicitat de tipus 'editorial o raonadora', dels 'perquè' i de la publicitat testimonial, en què utilitzava personatges rellevants, com Pau Casals o Miguel Fleta, per anunciar Cadillac o La Voz de su Amo. També va ser pionera en l'enfocament creatiu basat en investigacions sobre el consumidor.⁴⁴⁶

Aquell mateix any, Rafael Bori i José Gardó van publicar a Catalunya un altre dels textos pioners: la primera versió de l'ambiciós *Tratado completo de publicidad y propaganda*, en dos volums,⁴⁴⁷ que suposa un esforç per recollir i sistematitzar la concepció de la professió i les tècniques que s'utilitzaven. Aleshores, Bori ja havia publicat una vintena d'obres sobre temes comercials i publicitaris i Gardó, una trentena.

Els anys 20 també es van caracteritzar per l'associacionisme professional. El 1922, es va constituir a Barcelona una primera plataforma organitzativa: la *Asociación de*

---

⁴⁴³ EGUIZABAL, R. *La publicidad y los libros: 1920-1972*. Madrid: Universidad Complutense de Madrid, 2001, p. 6. (Documentos de trabajo).

⁴⁴⁴ A través d'estudis de mercat, funcionaven elaborant una memòria amb l'estudi tècnic de la campanya i la seva planificació.

⁴⁴⁵ EGUIZÁBAL, R. (2009), p. 49.

⁴⁴⁶ BRAVO, J. J. *Walter Thompson: España de 1927 a 1936*. Madrid: J. Walter Thopson, 1978.

⁴⁴⁷ Publiquen una segona edició corregida i ampliada el 1935. BORI, R.; GARDÓ, J., (1935)

Profesionales de Publicidad. Inicialment era un grup reduït format per Prat Gaballí, que n'era el president, i els seus deixebles de les classes de publicitat de la Cambra de Comerç, que portaven a terme tasques divulgadores. A la directiva hi constaven Bori, Gardó, Juan Aubeyzón, Avia i Milà. La societat es va dissoldre perquè no era prou efectiva tal com estava plantejada i els seus impulsors van decidir el 1927 fundar-ne una de nova: el Publi-Club, Associació de Tècnics de Publicitat, com a entitat que defensava i promocionava la publicitat i els seus professionals.⁴⁴⁸ Es va adherir a la *Union Continentale de la Publicité* de París, a la *International Advertising Association* de Nova York i a la *International Mail Advertising* de Chicago.⁴⁴⁹

Un any després de la seva constitució, el 1928, Publi-Club va organitzar una exposició de llibres que tractaven sobre la publicitat a la Casa Llotja de Mar de Barcelona. S'hi van poder contemplar més de 2.000 exemplars d'arreu del món, una quantitat gens menyspreable.⁴⁵⁰ La mostra s'encabia dins el Curs de Publicitat i Organització dirigit per Bori, que volia iniciar els interessats en la tècnica publicitària. Les conferències dictades per aquells que van ajudar a tecnificar la publicitat - Prat Gaballí, Bori, Gardó, Aubeyzón, Ramón Baixeras o Josep Maria Colubí- es van aplegar en el volum *Curso de publicidad y organización*.⁴⁵¹ Una altra activitat del Publi-Club va ser una exposició el 1929 de cartells americans, britànics i francesos exhibits durant la Primera Guerra Mundial, acompanyada de conferències de Bori, de cursos i seminaris. Va ser a través d'iniciatives associacionistes com aquesta que la influència de l'escola de publicitaris catalans es va estendre per tot l'Estat.⁴⁵²

El 1929 es va celebrar el I Congrés Nacional de Publicitat, que va tenir lloc a Barcelona, amb motiu de l'Exposició Internacional. Aquella va ser una bona oportunitat per als fabricants locals per promocionar els seus productes a l'exterior.

La proclamació de la Segona República i la restauració de la Generalitat van suposar un gran impuls a nivell institucional i privat per a la publicitat. El 1933 el govern català va instaurar i institucionalitzar els Estudis Comercials, amb un pla d'estudis dins del qual es va crear la càtedra d'Estudis de Mercat i Publicitat, un fet que suposa la incorporació de la

---

⁴⁴⁸ BARJAU, S., (1999), p. 10.

Al cap de poc van passar a dir-se "Publi-Club, Associació d'Estudis de Publicitat i Organització Comercial".

⁴⁴⁹ *Publicitat a Catalunya. 80 anys d'associacionisme professional*. Textos de Joaquín Lorente. Barcelona: Col·legi de Publicitaris i Relacions Públiques de Catalunya, 2006, p. 30.

⁴⁵⁰ Malauradament no ha quedat constància dels títols dels llibres que la van formar. EGUIZABAL, R. (2001), p. 5.

⁴⁵¹ *Curso de publicidad y organización*. Barcelona: editorial Cultura, [1928?].

⁴⁵² BARJAU, S., (1999), p. 96.

publicitat al món acadèmic.⁴⁵³ Aquell mateix any, l'Institut Psicotècnic de la Generalitat, dirigit pel doctor Emili Mira, va organitzar el Seminari de Publicitat. El director del seminari era Alexandre Chleusebairgue i Bori n'era el secretari. A més d'ells dos, també exercia com a professor Català Pic i, hi col·laborava, Prat Gaballí. El *Butlletí bimestral del Seminari de Publicitat de l'Institut Psicotècnic de la Generalitat de Catalunya* era l'òrgan de difusió des d'on es donaven a conèixer les seves activitats i el contingut d'algunes de les conferències que s'hi dictaven. L'interès per les qüestions publicitàries es va anar generalitzant, la prova són els articles sobre aquesta temàtica o d'àmbits relacionats que trobem a revistes com *Mirador* o la *Revista Ford*.

És en aquest context d'efervescència que el 1934, Prat Gaballí publicava *Publicidad racional*,⁴⁵⁴ on condensa els seus ja més de vint anys d'exercici de la professió i teorització de la tècnica publicitària.

Un dels moments culminants d'aquest període és la celebració l'abril de 1935 del Vè Congrés Internacional de la Publicitat a Barcelona, de la *Union Continentale de la Publicité*. Era una prova de la importància que havia adquirit Barcelona en el món publicitari europeu i li va ser reconeguda en encarregar al Publi-Club l'organització del congrés.⁴⁵⁵ El discurs inaugural del certàmen va anar a càrrec de Rafael Bori. Quan es va referir a l'ensenyament de la publicitat va assegurar que “nous sommes autodidactes” i després de fer un repàs d'allò que històricament havia estat la publicitat a Catalunya proclamava que “Barcelona est le berceau de la publicité nationale”.⁴⁵⁶ Al Congrés es van tractar temes com la publicitat a les corporacions, l'ensenyament de la publicitat, les lleis tributàries i la publicitat, l'aplicació de la psicologia en aquest camp, la publicitat directa i l'ús de mitjans de comunicació de masses vigents aleshores com la premsa, el cinema o el cartell. També es van posar de manifest iniciatives com la creació d'una Oficina Internacional de Documentació per intercanviar idees i procediments cada mes.⁴⁵⁷

La ponència presentada per Joan Domènech Gilart, “La propaganda i la ràdio”, augurava les possibilitats que tindria a la televisió per a la publicitat: “ningú no negarà que arribat aquest moment, la radiovisió proporcionarà a la publicitat una oportunitat

---

⁴⁵³ HERREROS, M., (1995), p. 58.

⁴⁵⁴ PRAT GABALLÍ, P., (1934).

⁴⁵⁵ HERREROS, M., (1995), p. 58.

⁴⁵⁶ BORI, R. “Discours inaugural du Congrès”. A: *V Congrès International de la Publicité*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1938, p. 13 i 15.

⁴⁵⁷ RAICH, G. “Documentation”. A: *V Congrès International de la Publicité*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1938, p. 53-56.

meravellosa”. És més, dins les conclusions proposades assegura que “la televisió reserva un esdevenidor esplendorós a la tècnica publicitària moderna. Cal estar previnguts per a quan arribi aquest moment”.⁴⁵⁸

És curiós observar com en la bibliografia esmentada en aquest apartat s'empraven els termes *publicitat* i *propaganda* indistintament. Per exemple, en les actes d'aquest congrés internacional, el títol francès de la conferència que va oferir Bori “La presse et la publicité” és traduït al català i al castellà com a “La premsa i la propaganda”.⁴⁵⁹ Aquesta confusió encara es donava a les portes de la dècada dels 60. Prat Gaballí assegurava a *Publicidad combativa*, publicat el 1959, que la *propaganda* “aunque suele aplicarse en varios sentidos como sinónimo de ‘publicidad’, se refiere más comúnmente este vocablo, en la terminología moderna, a la difusión proselitista de hechos e ideas”.⁴⁶⁰

Català Pic és una de les figures destacades d'aquest període. El fotògraf vallenc va viatjar per Europa entre 1928 i 1931 on va visitar museus i va ampliar els seus coneixements d'art i fotografia gràcies al contacte amb professionals internacionals de la matèria coneixedors de les avantguardes artístiques i fotogràfiques. Aquests aprenentatges es plasmen en composicions fotogràfiques en diagonal, l'ús de picats i contrapicats, l'aïllament dels objectes i la importància que li atorga a la llum i l'ombra. De l'ampliació d'aquests recursos va derivar l'ús del collage i el fotomuntatge.⁴⁶¹ Català Pic també va entrar en contacte amb les avantguardes a través de l'ADLAN (Amics de l'Art Nou), fundat el 1932.

Aquell mateix any, es va inaugurar el Publi-Cinema, del Publi-Club, en el qual Català Pic hi va estar implicat. La conferència inaugural del nou local la va pronunciar ell mateix amb el títol *La fotografia com a element de publicitat*. El “fototècnic”, tal com Prat Gaballí l'anomenava, es va interessar per l'ús de la fotografia com a eina auxiliar de la publicitat, com a aplicació de modernitat, però també tenia interès per la psicotècnia, la psicologia de la publicitat, el fotomuntatge i la publicitat radiada.⁴⁶²

Català Pic i Prat Gaballí van fer un intercanvi d'impressions a través de les pàgines de *Mirador* i *L'Opinió*. Prat Gaballí es reivindicava com el pioner d'una nova etapa publicitària a

---

⁴⁵⁸ DOMÈNECH GILART, J. “La publicitat i la ràdio”. A: *V Congrés Internacional de la Publicité*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1938, p. 36.

⁴⁵⁹ BORI, R. “La presse et la publicité”. A: *V Congrés Internacional de la Publicité*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1938, p. 30- 33.

⁴⁶⁰ PRAT GABALLÍ, P., (1959), p. 449.

⁴⁶¹ PARCERISAS, P. “L'ull de la fotografia moderna”. A: *Pere Català Pic: fotografia i publicitat*. Barcelona: Fundació La Caixa; Lunwerg editors, 1998, p. 11-12.

⁴⁶² PARCERISAS, P., (1998), p. 14.

Catalunya i negava –tal com defensava Català Pic a l'article-⁴⁶³ que els cursos de publicitat de l'Institut Psicotècnic de la Generalitat expliquessin res de nou. Sí que li atorgava el valor, però, “de donar per primera vegada a aquestes disciplines la protecció oficial i, sobretot, per a enriquir el cabdal dels estudis psicotècnics publicitaris i en general de l'activitat econòmica del món en profit de la nostra economia, amb investigacions originals posades a l'abast de la racionalització dels nostres corrents productors i distribuïdors”.⁴⁶⁴ Català Pic va treballar per a Prat Gaballí, que aleshores era a Madrid dirigint l'agència “Veritas. Oficina Técnica de Publicidad y Ventas”, i van estar en contacte per debatre la preparació del Congrés de Publicitat del 1935.⁴⁶⁵

Des del punt de vista del disseny gràfic, la Segona República va ser una etapa qualificada per Enric Satué com “la més intensa i renovadora de tota la nostra història gràfica”.⁴⁶⁶ Conclou que la dècada dels 30 va ser “rica en iniciatives, experimental, inquieta i seductora (...), foren els anys d'aprenentatge d'una activitat plenament sistematizada ja a Europa i Amèrica”.⁴⁶⁷ En aquesta dècada de revolució formal es va anar imposant la fotografia en detriment de la il·lustració ja que conferia un valor testimonial i documental. L'aplicació era d'inspiració alemanya, capdavantera aleshores en el disseny gràfic.⁴⁶⁸ Paral·lelament naixien dues branques inèdites fins aleshores -la fotografia d'avantguarda i la fotografia publicitària- i apareixien fotopublicitaris de gran nivell com Josep Sala, Català Pic,⁴⁶⁹ Ramon Batlles i Josep Compte.⁴⁷⁰ També va ser el moment de l'esclat de les revistes il·lustrades com *A.C, Ford* o la tercera etapa endegada per *D'Ací i D'Allà*.⁴⁷¹

Durant aquest període es van llançar les primeres campanyes electorals a Catalunya, una branca a experimentar per la publicitat.⁴⁷² Abans de la Guerra Civil, la publicitat en

---

⁴⁶³ CATALÀ PIC, P. “La publicitat moderna”. *Mirador* [Barcelona] (23 maig 1933).

⁴⁶⁴ PRAT GABALLÍ, P. “Els serveis de psicotècnia publicitària de la Generalitat de Catalunya”. *L'Opinió* [Barcelona] (6 abril 1933), p. 9.

⁴⁶⁵ PARCERISAS, P., (1998), p. 13.

⁴⁶⁶ SATUÉ, E. *El llibre dels anuncis*. Vol. 2. *Anys d'aprenentatge (1931-1939)*. Barcelona: Alta fulla, 1985, p. 14. (Pedrés; 21).

⁴⁶⁷ *Ibid.*, p. 14.

⁴⁶⁸ Enric Satué assegura que tot i que a les llistes d'alumnes que van assistir a la Bauhaus alemanya no hi havia cap dels noms citats fins ara, van tenir un paper rellevant els estrangers en general, però sobretot alemanys, que es van establir aquells anys a Catalunya.

⁴⁶⁹ Català Pic va entrar en contacte amb les avantguardes a la seva ciutat natal, Valls, a través del compositor Robert Gerhard, deixeble de Schönberg.

⁴⁷⁰ SATUÉ, E., (1985), p. 19.

⁴⁷¹ La tercera època de la revista comprèn des de la primavera de 1932 a l'estiu de 1936, amb predomini de la imatge per sobre del text i un grafisme renovador.

⁴⁷² BARJAU, S., (1999), p. 103.

l'àmbit polític a Catalunya es limitava a l'edició de cartells abans d'uns comicis. No produïen més publicitat gràfica perquè era costosa. Durant els anys 20 i 30, tot i que Barcelona va ser protagonista d'una eclosió en aquest àmbit, la publicitat va quedar relegada a l'àmbit comercial. Ucelay-Da Cal conclou que “els polítics en sabien molt poc, de la tasca dels publicistes”.⁴⁷³

5.2.2 Tècniques i mitjans

Els pioners de principi de segle XX tenien una idea molt clara sobre què representava la publicitat, una concepció que va influir en l'estratègia a seguir en el desenvolupament d'una campanya publicitària, les tècniques i mitjans utilitzats. El 1915, Prat Gaballí va qualificar la publicitat de ‘científica’ i ho argumentava de la següent manera: “La publicidad moderna se ha llamado científica, no porque sustancialmente sea una ciencia, sino por las aportaciones que recibe de otras, así como por su tendencia a proceder obedeciendo a principios y leyes que cuando los descubre debe aceptar provisionalmente”.⁴⁷⁴

L'aplicació de la psicologia en la persuasió és un fenomen que Prat Gaballí va introduir en el procés de creació publicitària de manera pionera a Catalunya i a l'Estat. És a dir, uns mètodes dits científics per fer publicitat, fonamentats en una base psicològica. Català Pic també assegurava que “la ciència psicològica al servei de la publicitat facilita dades tan vastes com matemàtiques”; d'aquesta manera, “analitzant bé els factors psicotècnics de cada cas, el publicitari pot fer-se ben bé càrrec de les reaccions produïdes”.⁴⁷⁵ Es creia, per tant, que la psicologia dotava la publicitat d'una base científica, en el sentit de rigor i mètode.

Disset anys més tard de la primera monografia sobre publicitat a Catalunya i a l'Estat, *La publicidad científica*, va veure la llum un nou llibre en què Prat Gaballí adjectiva la publicitat de ‘racional’, com ja hem referenciat. Per a aquest pioner, els primers passos d'aquest tipus de publicitat es donen des del moment que es multiplica la competència i no n'hi ha prou amb assegurar que un producte és el millor: “no bastaba afirmar, sino razonar a la vez; esto es, decir el porqué de lo que se afirmaba”.⁴⁷⁶

A partir d'aquests plantejaments, Prat Gaballí va establir una estratègia per desenvolupar una campanya de publicitat, en el sentit de “ejecución de un plan coordinado de

---

⁴⁷³ UCELAY-DA CAL, E., (1982), p. 320.

⁴⁷⁴ PRAT GABALLÍ, P., (1934), p. 14.

⁴⁷⁵ CATALÀ PIC, P. “La publicitat moderna”. *Mirador* [Barcelona] (23 maig 1933).

⁴⁷⁶ PRAT GABALLÍ, P., (1934), p. 5.

anuncios, en diversos medios, encaminado a provocar o fomentar la venta de un producto o servicio”.⁴⁷⁷ Contemplava una fase d’investigació o d’estudis previs al pla general de campanya basats en l’anàlisi del producte, la competència, la publicitat que aquesta feia i el consumidor potencial. A partir d’aquests resultats i en funció del pressupost s’elaborava un Pla General de Campanya, basat en la “imaginación” i la “psicotècnia”.⁴⁷⁸ Aquesta darrera s’empraria per detectar i solucionar problemes en els anuncis pel que fa a la retenció a la memòria, l’atenció, l’interès, el desig i la voluntat. La fase final, basada en “ensayos”, “comprobaciones” i fins i tot “rectificaciones” tindria l’equivalència avui dia amb els pretest o postest en publicitat.

Els mitjans que permetien el desenvolupament de la campanya a principis de la dècada dels 30 ja eren molt variats. El més important aleshores era la premsa. Tal com ha observat Marín, la premsa escrita assoleix un protagonisme com a mitjà de comunicació entre la Gran Guerra i la Guerra Civil espanyola, que té com a punt àlgid els anys de la Segona República.⁴⁷⁹ Si ens fixem concretament en l’àmbit publicitari, Prat Gaballí calculava el 1934 que un 50% de la publicitat a l’Estat es destinava als diaris, i la resta repartida en diversos mitjans.⁴⁸⁰ Lloava aquest mitjà per ser el més ràpid pel que fa a la difusió, ja que un anunci es podia preparar una tarda, i al dia següent ja es podia veure a la premsa.⁴⁸¹ També contemplaven els encartaments de prospectes en els diaris i l’ús de tires còmiques per a productes que portaven molt de temps al mercat.⁴⁸² Tenien en compte, a més, l’ús dels testimonis –ja fos el propi públic o una persona de renom- que acreditava els efectes d’un producte.⁴⁸³ Un altre aspecte destacat és la incorporació de la fotografia com a alternativa al dibuix, una pràctica que com ja hem apuntat, genera una nova especialitat dins la publicitat.

Als clàssics anuncis en diaris i revistes de tot tipus, s’hi sumava la publicitat en un dels mitjans més nous: la ràdio. Amb la seva popularització als anys 30 es va convertir en un

---

⁴⁷⁷ *Ibid.*, p. 255.

L’autor desenvolupa una primera explicació d’aquesta estratègia a PRAT GABALLÍ, P. *La publicidad científica: una nueva técnica*. Barcelona: Gràfiques Ibèria, 1990, p. 151. (“Clases de enseñanza mercantil”, Barcelona, curso 1915-1916. [Barcelona]: Casa Lonja de Mar; Cámara de Comercio y Navegación de Barcelona).

⁴⁷⁸ PRAT GABALLÍ, P., (1934), p. 255.

⁴⁷⁹ MARÍN, E., (1989), Vol. 1, p. 568.

⁴⁸⁰ PRAT GABALLÍ, (1934), p. 29.

La resta de mitjans es distribuïen de la següent manera: publicitat exterior: 15%; publicitat directa: 15%, mostres: 5%; aparadors: 8%; objectes-reclam: 4%; altres: 3%.

⁴⁸¹ *Ibid.*, p. 35.

⁴⁸² BORI, R.; GARDÓ, J., (1935), p. 313-314.

⁴⁸³ *Ibid.*, p. 314-315.

suport eficaç per difondre els missatges comercials. La publicitat radiada no només era concebuda en forma d’anunci per paraules –és a dir, el més semblant a la falca publicitària d’avui dia- sinó també en forma de diàleg. Les recomanacions de l’època indicaven que la conversa s’havia d’establir entre persones alienes a l’emissora per despertar interès.⁴⁸⁴ També es contemplaven els concursos i el patrocini d’una emissió.⁴⁸⁵

Una altra manera d’arribar al públic desitjat era la publicitat directa. Incloïa l’enviament de cartes o material imprès de tot tipus -prospectes, desplegable, fulletons, catàlegs i revistes privades-, que arribaven a casa del destinatari sense intermediaris.⁴⁸⁶ Tenia una dificultat inicial que era la formació de les llistes de distribució. Un altre material imprès que servia a usos comercials era el calendari, on hi constava de forma ben visible el nom de l’anunciant, i els segells (el “segell-reclam”), que normalment eren reproduccions de cartells, que servia per tancar sobres o col·leccionar en àlbums que les cases comercials s’encarregaven de proporcionar. El mateix passava amb els cromos editats per una empresa.

Tots aquests mitjans permetien entrar a les llars i transmetre el missatge publicitari en la intimitat. Però el carrer també va ser un espai propici per a la publicitat. El clàssic cartell comercial i publicitari va viure una revifada, en un moment en què els concursos de cartells van adquirir molta importància. Dins la categoria dels anomenats “cartells circulants”,⁴⁸⁷ s’hi incloïen els “homes sandvitx”, aleshores molt populars, que passejaven pels carrers. No només exhibien un cartell sinó que les versions més sofisticades feien que aquests home-anunci anessin disfressats de cigarreta o fulla d’afaitar; d’altres portaven sobre seu anuncis lluminosos, pantalles on s’hi projectaven anuncis, o mecanismes mòbils que accionats per un sistema de contrapesos feia que l’anunci mogué les mans o fes l’ullet.⁴⁸⁸

Dins la publicitat exterior també s’hi encabien els anuncis a la carcassa dels tramvies i autobusos, a les tanques, als murs, els plafons pintats i rètols lluminosos instal·lats als terrats, que l’únic que pretenien era recordar un nom o una marca més que no pas vendre un

---

⁴⁸⁴ *Ibid.*, p. 417.

⁴⁸⁵ Bori i Gardó no ho definien exactament amb aquests termes però entenem que aquest és el significat: “Otras veces es la conferencia divulgativa y aún la clase de francés, de ajedrez, de lo que sea, que subvenciona una firma comercial, una academia, una marca, cuyo nombre únicamente se da al comenzar la lección, la conferencia o lo que sea, y al finalizarla”. *Ibid.*, p. 421.

⁴⁸⁶ PRAT GABALLÍ, P., (1934), p. 61-69.

La importància que li donava a la publicitat directa va motivar l’edició d’un llibre tot just acabada la Guerra Civil sobre aquest tema amb un títol i subtítol molt descriptius: PRAT GABALLÍ, P. *Nuevos principios de correspondencia comercial: la carta como vehículo de relación e intercambio y como medio de publicidad*. Barcelona: G. Gili editor, 1939.

⁴⁸⁷ BORI, R.; GARDÓ, J., (1935), p. 523.

⁴⁸⁸ SATUÉ, E., (1985), p. 32.

producte.⁴⁸⁹ A la dècada dels 30, els aparadors també eren considerats com un mitjà de propaganda. En aquest sentit, Prat Gaballí, diferencia entre la publicitat que s'efectua a través de l'evocació de la mercaderia, i aquella que es fa a través de la presentació d'aquesta.⁴⁹⁰ En serien un exemple els aparadors i allò que ell anomena "publicidad por el objeto", és a dir, les mostres de producte, les primes o objectes de reclam.⁴⁹¹ Les fires i els seus pavellons també eren motiu de comentari en els tractats de publicitat d'aquells temps.

Entre els publicitaris de l'època hi havia la creença que l'anunci que es movia cridava més l'atenció que el fix. Un cas d'èxit va ser la mascota que va dissenyar la casa Michelin d'un home fet amb pneumàtics, que encara perdura avui dia, del qual es va fer una versió mòbil per a la coberta de les cabines dels camions que es movien amb l'aire. Altres suports sorprenents eren els micos presents a les portes dels establiments de cafès i xocolates Tupinamba que servien com a reclam.⁴⁹²

Una iniciativa innovadora va ser la de projectar anuncis a les parets del túnel del metro. No va arribar a resultar, però, a causa de la velocitat del tren i la claror que sortia dels vagons que impossibilitaven veure bé les imatges.⁴⁹³

La via pública estava totalment envaïda per anuncis. Bravo ha descrit que els carrers als anys trenta eren com una festa publicitària.⁴⁹⁴ Fins i tot es va experimentar amb situar anuncis darrera les senyals de trànsit, al costat dels rètols amb els nom dels carrers, als pals de l'enllumenat i al tramvia.

Als locals de cinema també hi va arribar la publicitat, ja fos en forma de film o les diapositives comercials que s'hi projectaven. Els telons dels teatres també lluien anuncis pintats.

Les ciutats ja estaven plenes de missatges comercials i la publicitat començava a colar-se al camp. L'inventor de la font màgica de Montjuïc, Carles Buïgas, va enginyar un suport per ubicar al costat de les carreteres, que gràcies a un joc de prismes i vidres que recollien la llum dels fars dels vehicles, permetien llegir l'anunci a negra nit.⁴⁹⁵ Algunes de les valles incloïen figures que sortien i tenien diverses formes.⁴⁹⁶

---

⁴⁸⁹ PRAT GABALLÍ, P., (1934), p. 79.

⁴⁹⁰ *Ibid.*, p. 30.

⁴⁹¹ *Ibid.*, p. 85-87.

⁴⁹² SATUÉ, E., (1985), p. 33.

⁴⁹³ *Ibid.*, p. 33.

⁴⁹⁴ Text inèdit citat a *Ibid.*, p. 32.

⁴⁹⁵ SATUÉ, E., (1985), p. 33.

⁴⁹⁶ PRAT GABALLÍ, P., (1934), p. 76.

Els desenvolupament dels mitjans aeris van facilitar la difusió de missatges comercials des de l'aire. Es feia a través de globus, estels i avions pintats amb el nom de la marca, utilitzats per escriure-la al cel o per llançar pamflets.

Allò que considerem innovador també és la descripció i ús de tècniques considerades avui dia de Relacions Públiques. Prat Gaballí parla ja el 1915 de la “la publicidad redaccional” és a dir “el anuncio más o menos disimulado, en forma de artículo, eco, noticia o inciso”.⁴⁹⁷ Un exemple que es tradueix amb la *publicity* actual. És un concepte que posteriorment es va anomenar de diferents maneres. Aquest precursor l'anomena el 1934 “publicidad con velo”: “el artículo científico, técnico o de información, que bajo la apariencia de su interés de actualidad incluye una propaganda en beneficio directo de tercero, no ha adquirido hasta hoy en España la amplitud de que goza en algunos otros países”.⁴⁹⁸ I també “publicidad disimulada”: “el artículo científico, técnico o de información que bajo la apariencia de su interés de actualidad incluye un reclamo en beneficio directo de tercero”.⁴⁹⁹ Prat Gaballí el desaconsellava argumentant que quan el públic s'adonava que es tractava d'un missatge comercial ocult es disgustava.

Una altra eina de Relacions Públiques emprada aleshores era el *house organ* o *home organ*, és a dir, “una pequeña revista que publica periódicamente, cada mes, cada trimestre o cada temporada, anunciando sus artículos en diferentes formas”. I especificava: “esta revista, por regla general, se remite gratuitamente a los clientes, reales o posibles, y a todas las personas que lo piden, a cuyo efecto se da cuenta de su aparición en los anuncios de prensa”.⁵⁰⁰ Podia tenir caràcter extern, o bé intern, de cara a “poner en íntima relación a todas la secciones de la casa”.⁵⁰¹ Bori i Gardó també la van anomenar “revista particular”.⁵⁰²

Eren uns moments en què la marca, en el sentit de logotip, ja tenia el seu valor. El 1929, Bori considerava que “un tipo de letra dibujado con el nombre del comerciante o el enunciado de un producto, constituye ya una marca”.⁵⁰³

Bori també es va referir a la “publicitat col·lectiva” és a dir, la publicitat d'una “unión de productores de determinado artículo”. I especificava:

---

⁴⁹⁷ PRAT GABALLÍ, P., (1916), p. 67.

⁴⁹⁸ *Ibid.*, p. 67.

⁴⁹⁹ PRAT GABALLÍ, P., (1934), p. 59.

⁵⁰⁰ *Ibid.*, p. 66.

⁵⁰¹ *Ibid.*, p. 68.

⁵⁰² BORI, R.; GARDÓ, J., (1935), p. 403.

⁵⁰³ BORI, R. *Las artes gráficas y la publicidad*. Barcelona: Imprenta La Neotipia, 1929, p. 39. Traducció del català per Eudaldo Canibell.

“la propaganda colectiva no es vender un producto, vender una marca. Es hacer que todas las marcas agrupadas bajo la bandera de la colectividad, sin distinción de categorías ni clases, alcancen una expansión, un desarrollo”.⁵⁰⁴

En aquells moments, havien fet propaganda d'aquest tipus a l'Estat la indústria de l'oli i la de l'adoberia.

---

⁵⁰⁴ BORI, R. *Propaganda colectiva*. Barcelona: ediciones Pintura decorativa e industrial, 1931, p. 7.

6. La propaganda durant la Guerra Civil espanyola (1936-1939)

Les tècniques propagandístiques utilitzades durant la Gran Guerra s'aprofiten i evolucionen durant el conflicte espanyol. La Guerra Civil, a més ser considerada el banc de proves a nivell armamentístic i militar d'allò que després utilitzarien alguns països durant la Segona Guerra Mundial, va ser un terreny propici a l'assaig en l'àmbit de la propaganda.

Si bé, com hem vist, la propaganda va ser decisiva durant la Primera Guerra Mundial, durant la contesa espanyola encara va prendre un paper més rellevant degut al caràcter ideològic de la lluita.⁵⁰⁵ La Guerra Civil va ser presentada com l'enfrontament de dues ideologies contraposades –democràcia contra feixisme-. Per a la República suposava una lluita contra l'estament militar, l'Església i els feixisme italià i alemany; i per al bàndol rebel, el cop era contra el comunisme i en defensa de la religió catòlica.⁵⁰⁶

En termes generals, s'ha considerat la propaganda franquista més pobre que la republicana i s'ha atribuït al fet que el bàndol lleial es batia per guanyar la propaganda de les idees, mentre que en l'insurrecte predominava la lògica militar de concentrar tots els esforços en obtenir la victòria en la guerra dels fronts.⁵⁰⁷

6.1 La propaganda al bàndol republicà: 'lleials' contra 'insurgents'

6.1.1 Organització

El govern de la República va ser conscient de la importància de la propaganda ben aviat. El 21 d'agost de 1936 va crear la *Oficina de Propaganda e Información*, adscrita a la Subsecretaria de Presidència per coordinar els aparells propagandístics, unificar consignes i controlar la premsa i els espectacles públics. L'oficina va ser substituïda uns mesos més tard, el 4 de novembre de 1936, pel Ministeri de Propaganda amb la intenció d'unificar la propaganda i no només de coordinar-la. L'aleshores president del govern de la República, Francisco Largo Caballero va posar al capdavant el periodista Carles Esplà de Izquierada Republicana,. Un mes més tard, es van incorporar al Ministeri les funcions del *Patronato Nacional de Turismo*.⁵⁰⁸

---

⁵⁰⁵ PIZARROSO, A., (1993), p. 356.

⁵⁰⁶ IGLESIAS, G., (1997), p. 20.

⁵⁰⁷ NÚÑEZ DE PARDO, S. *Servicios de Información y propaganda en la Guerra Civil espanyola: 1936-1939*. [Tesi doctoral]. Madrid: Universidad Complutense de Madrid, 1992, p. 311.

⁵⁰⁸ El ministeri es va estructurar en diverses seccions: "Servicio de Información", que facilitava a la premsa les notícies diàries espanyoles i d'arreu; "Servicio Español de Información", que a través de les ambaixades difonia

Segons Pizarroso, aquest ministeri va ser poc operatiu en un primer moment degut al trasllat del govern de la República de Madrid a València. Aleshores, a la capital de l'Estat es va crear la *Junta de Defensa de Madrid* que també va portar a terme tasques propagandístiques, primer a través del conseller d'Ordre Públic i, després mitjançant un càrrec específic de delegat de Propaganda i Premsa, amb José Carreño España al capdavant.⁵⁰⁹

Quan Juan Negrín va arribar a la presidència del govern de la República el maig de 1937, va transformar el ministeri en una *Subsecretaría de Propaganda* adscrita al Ministeri d'Estat. És un fet que es pot relacionar amb la importància que l'executiu li conferia a la propaganda de cara a l'estranger. A més, el govern republicà comptava amb les representacions diplomàtiques a l'exterior que a través de les seves seccions de premsa també van editar material propagandístic.⁵¹⁰

Van ser diversos els intents del govern de la República per imposar una direcció propagandística única i controlar la propaganda, però va topar amb elements que actuaven de manera independent com el Comissariat de Guerra, tot i que se li havia restringit fer propaganda pel seu compte. És per aquest motiu que l'agost de 1938 va prohibir que els caps militars dirigissin arengues a les tropes per evitar el proselitisme comunista a l'Exèrcit.⁵¹¹

Però aquest no era l'últim canvi que havia de produir-se en l'organització de la propaganda al govern de la República. Poc abans de finalitzar la guerra, el 5 de març de 1939, amb Catalunya totalment ocupada i la caiguda del govern Negrín, substituït pel *Consejo Nacional de Defensa*, es va decretar que la *Subsecretaría de Propaganda* depengués de la Conselleria d'Estat, fins al final del conflicte.

Tant Catalunya com el País Basc van gaudir d'autonomia d'actuació en el terreny de la propaganda, la primera amb el Comissariat de Propaganda de la Generalitat, l'objecte d'estudi

---

la informació sobre la guerra arreu del món; Edicions i publicacions, que editava material propagandístic com fulletons, llibres, cartells, octavetes, etc.; Cinema, que editava un noticiari i dos documentals cada setmana; Ràdio, encarregada de radiar el noticiari "La Palabra", que retransmetia els discursos de personalitats polítiques i escoltava les ràdios enemigues; Discoteca, que realitzava actes musicals donant a conèixer la música clàssica i revolucionària; Servei fotogràfic, que va arribar a disposar d'unes 150.000 imatges; i una Oficina de Premsa Estrangera, al càrrec de proporcionar allotjament i informació als corresponents internacionals i la realització d'exposicions a l'estranger.

Per a un estudi detallat sobre l'organització dels serveis de propaganda en el bàndol republicà – incloent els serveis governamentals del govern de la República, la propaganda comunista, la del moviment llibertari, la de Partit Socialista Obrer Espanyol, entre altres-, vegeu la tesi doctoral IGLESIAS, G. *La propaganda durante la Guerra Civil española: la España republicana*. [Tesi doctoral]. Madrid: Universidad Complutense de Madrid, 2002.

⁵⁰⁹ Per conèixer més sobre la tasca desenvolupada per la *Junta de Defensa de Madrid*, vegeu ARÓSTEGUI, J.; MARTINEZ, J. *La Junta de Defensa de Madrid, noviembre 1936-abril 1937*. Madrid: Comunidad de Madrid, 1984.

⁵¹⁰ PIZARROSO, A., (1993), p. 360.

⁵¹¹ IGLESIAS, G., (1997), p. 24.

d'aquesta recerca; i la segona, amb un *Servicio de Propaganda*, que després de la caiguda de Bilbao el 14 de juliol de 1937 es va haver de traslladar a Barcelona.⁵¹² Segons Pizarroso, un tret que cal subratllar de la propaganda governamental basca va ser la llibertat de què disposava allà l'església Catòlica, que contrastava amb l'anticlericalisme a la resta de territori republicà.⁵¹³ El *Consejo de Aragón* també va comptar amb una *Consejería de Información y Propaganda* pròpia.⁵¹⁴

Els successius governs en el camp republicà van ser incapaçs d'aconseguir una línia d'actuació conjunta i cada organització i partit va realitzar la seva pròpia propaganda.⁵¹⁵ Amb Negrín a la presidència del govern, els comunistes van marcar les directrius de la propaganda republicana que advocaven per la defensa de la República fins a obtenir la victòria definitiva o una pau sense represàlies. I la propaganda governamental, socialista i fins i tot anarquista van anar a remolc d'aquesta.⁵¹⁶

El sistema informatiu a l'àrea republicana es va caracteritzar per passar d'un model informatiu-interpretatiu propi dels anys anteriors, a un model informatiu-propagandístic.⁵¹⁷ Marín ha explicat que aquesta voluntat propagandística i polemitzadora, es deu a la necessitat d'oposar-se al feixisme i a les discrepàncies internes en bàndol republicà.⁵¹⁸

6.1.2 Destinataris i temes

Gema Iglesias defensa que els destinataris de la propaganda governamental van ser pràcticament els mateixos durant tot el conflicte, només es va modificar el to de les campanyes.⁵¹⁹ Durant els primers mesos, la propaganda es va adreçar a la reraguarda i als soldats. Així, d'una banda, a la població que va restar a la reraguarda se'ls donaven a conèixer les declaracions governamentals i els manifestos del Front Popular. D'entrada, se'ls va plantejar el tema de la defensa de Madrid -"Madrid debe ser y será la tumba del fascismo"- i

---

⁵¹² Per a més informació sobre l'òrgan de propaganda basc vegeu GARITAONANDIA, C. "Políticas de comunicación de las Juntas de Defensa del Gobierno Vasco durante la Guerra Civil. A: TUÑÓN DE LARA, M. [dir.] *Comunicación, cultura y política durante la II República y la Guerra Civil*. Bilbao: Universidad del País Vasco, 1990, vol. I, p. 24-45.

⁵¹³ PIZARROSO, A., (1993), p. 358.

⁵¹⁴ Vegeu CLAVER, J.M. *El cine en Aragón durante la Guerra Civil*. Zaragoza: Ayuntamiento de Zaragoza, 1997.

⁵¹⁵ IGLESIAS, G., (1997), p. 30.

⁵¹⁶ *Ibid.*, p. 30.

⁵¹⁷ MARÍN, E., (1989b), p. 112.

⁵¹⁸ *Ibid.*, p. 112.

⁵¹⁹ IGLESIAS, G., (1997), p. 27.

la unificació del poder –“Ganar la guerra es someterse a la dirección de un solo Poder”. D'altra banda, als combatents, se'ls va presentar la guerra com l'oportunitat de lluitar pels seus propis interessos, per un govern que ells havien escollit i formar part de la història.

Posteriorment, les derrotes republicanes es van anar minimitzant i es va posar damunt la taula la possibilitat d'un acord de pau. És un fet que va culminar en els Tretze Punts de Negrín, l'abril de 1938, i que va perdurar fins al final de la guerra, ja que es començava a assumir la victòria franquista i s'intentava que la derrota republicana fos el menys penosa possible.⁵²⁰

L'àmbit internacional, va centrar bona part dels esforços a defensar la causa republicana a l'exterior. Va topar amb una dificultat, però: el pes cada vegada major dels comunistes i de la Unió Soviètica en el bàndol republicà, a més de la persecució religiosa,⁵²¹ i la conseqüent imatge que tot això transmetia. El cert és que des del principi de la guerra i fins el cop de Casado, va ser el Partit Comunista qui va marcar l'orientació propagandística amb conceptes com Partit Únic, defensa de la República, comandament únic, indústria de guerra i disciplina.⁵²² Eren uns comunistes que ja tenien experiència en la gestió de la propaganda, gràcies a la qual van aconseguir mantenir una moral de guerra i convèncer els madrilenys de la seva victòria.

En els dos bàndols i per a diversos destinataris, es van difondre les atrocitats de l'enemic, una pràctica ja endegada durant la Primera Guerra Mundial; s'utilitzaren les declaracions de presoners o evadits del bàndol contrari i els documents de l'església; i es ridiculitzava l'enemic en una propaganda que s'ha considerat ingènua, simple però insistent.⁵²³

El llenguatge, com en tota propaganda, va ser cabdal. La denominació oficial en el camp republicà dels dos bàndols va ser 'lleials' i 'insurgents'.⁵²⁴ A banda, durant el conflicte van entrar en joc grans conceptes dicotòmics com ordre/revolució; blaus/rojos; ateisme/religió;

---

⁵²⁰ *Ibid.*, p. 28.

⁵²¹ PIZARROSO, A., (1993), p. 360.

⁵²² IGLESIAS, G. (2002), p. 649.

Iglesias assegura que “en el arte de la propaganda los comunistas eran unos maestros. Mediante campañas perfectamente dirigidas consiguieron el control del ejército a través de los comisarios, el del Gobierno con Negrín y el apoyo mayoritario de la retaguardia”. I afegeix: “la propaganda libertaria estará muy influida, como la del resto de los partidos, por el PC. Casi podríamos afirmar que su aparato de propaganda nace como réplica al comunista y para contrarrestar sus críticas”. p. 650.

⁵²³ IGLESIAS, G., (1997), p. 27.

⁵²⁴ GARCÍA FERNÁNDEZ, H. (2008), p. 48.

moviment nacional/moviment soviètic; justícia/injustícia; guerra/pau; càstig/perdó. Iglesias ha analitzat els quatre camps semàntics als quals pertany el lèxic utilitzat:⁵²⁵

- Religió, amb conceptes com *Cruzada*, ànimes, fe, Providència, Déu, cristià, gloriós, pecat i màrtir
- Medicina, amb termes com extirpar, sang i mals.
- Exèrcit, amb idees com Pàtria, bandera, imperi, soldat i obediència.
- I Política, amb el marxisme, comunisme, socialisme, democràcia, feixisme o la denominació *caudillo*.

A partir de l'abril de 1938, amb l'inici de l'ocupació de Catalunya, van sobresortir dos temes: la petició d'ajuda a les democràcies occidentals o al proletariat mundial i la resistència republicana.⁵²⁶

6.1.3 Canals de transmissió

Les principals infraestructures de comunicació, com els grans diaris, l'agència Fabra, la principal emissora curta de l'Estat, les editorials, les grans productores de cinema o la Telefònica, van quedar en territori lleial després del cop d'Estat.⁵²⁷ Aquesta situació d'avantatge inicial de què gaudia la República a nivell propagandístic, es va anar capgirant a mesura que avançava el conflicte.

Tal com hem comentat, la Primera Guerra Mundial va esdevenir una escola pel que fa la propaganda i és per aquest motiu que en els dos bàndols van tenir continuïtat canals de difusió com els cartells, el cinema informatiu, les desfilades, els actes, els fulletons, els opuscles, les octavetes llançades des dels avions o coets, les cançons i el cinema,⁵²⁸ que van servir per elevar la moral dels propis combatents i apel·lar l'enemic a la deserció.⁵²⁹

---

⁵²⁵ IGLESIAS, G., (1997), p. 29.

⁵²⁶ IGLESIAS, G. (2002), p. 653.

⁵²⁷ GARCÍA FERNÁNDEZ, H. (2008), p. 45.

⁵²⁸ PIZARROSO, A. "La Guerra Civil española, un hito en la historia de la propaganda". [En línia]. [s.l.]: *El Argonauta Español*, 2005. <<http://argonauta.imagenson.org/document62.html>> [Consulta: 6 maig 2006].

⁵²⁹ El locutor de Ràdio Associació de Catalunya, Teodor Garriga, explica que es va encarregar d'organitzar una emissora per a l'Estat Major de la República, anomenada *La Voz de España*. Anava amb camions amb altaveus pel front fent propaganda perquè els franquistes passessin de bàndol. LÓPEZ, M. P. "En mi época nadie imaginó que la radio empezaría a las seis de la mañana". Entrevista a Teodor Garriga. *La Vanguardia* [Barcelona] (28 febrer 1999), p. 20.

El mitjà que es consolida durant la Guerra Civil, pel seu ús tant per part de franquistes com republicans, és la ràdio. Va ser durant la Segona Guerra Mundial que es va convertir en una gran arma de propaganda, però en la contesa espanyola, va esdevenir un mitjà de propaganda important en diversos aspectes: en primer lloc, per informar la població situada en la seva zona d'influència; en segon lloc, per arribar a les audiències exteriors i, en tercer lloc, com un mitjà per saber què feia l'enemic, ja que podia captar les emissores radiofòniques del bàndol contrari. Així, en feien seguiment i el posterior anàlisi de contingut.⁵³⁰ A Catalunya, per exemple, es podien escoltar les emissions de Ràdio Sevilla on hi intervenia sovint el general Queipo de Llano, una emissora que també sentien els afectes al bàndol rebel situats en terres catalanes.

Halle conclou que la República va convertir la programació radiofònica en un continu discurs propagandístic, que va experimentar amb la repetició continua d'informacions i temes claus. Però amb un error: no donar-li la cohesió adequada a les diferents fons emissores.⁵³¹

També van entrar a la batalla de la propaganda nous mitjans com el cinema sonor a través d'una producció de molts més noticiaris que no pas durant la Gran Guerra. En el bàndol lleial, en un principi es van produir nombroses pel·lícules documentals, mentre que els franquistes no tenien material per fer-ho.

La propaganda gràfica es va caracteritzar per una impressionant producció, tant en volum de cartells, rètols, grans murals que cobrien edificis sencers, octavetes i revistes, entre altres. La cartellística va ser fonamental i editada des de tots els partits i organitzacions republicanes,⁵³² de la qual s'estima que se'n va fer una producció d'entre 2.000 i 2.300.⁵³³ Destinats als soldats enemics, els serveis de propaganda de la República van imprimir pamflets a dues cares incitant a la deserció per tal que poguessin ser llegides sense necessitat de recollir-se de terra. També cal destacar les nombroses publicacions més o menys periòdiques que editaven les unitats militars, l'anomenada 'premsa de trinxera', sobretot les del bàndol republicà amb l'objectiu de mantenir la moral, adoctrinar política e

---

⁵³⁰ PIZARROSO, A., (1993), p. 356.

⁵³¹ Citat a FRANQUET, R., (1986), p. 212.

⁵³² La producció de cartells d'aquesta època ha estat un tema abastament estudiat. Vegeu, per exemple, TERMES, J. [ed.] *Carteles de la República y de la Guerra Civil*. Barcelona: Centre d'Estudis d'Història Contemporània. Ed. La Gaya Ciència, 1978.; JULIÁN, I. *El cartel republicano en la Guerra Civil española*. Madrid: Ministerio de Cultura, 1993.; JULIÁN, I. "El cartelismo y la gráfica en la guerra civil". A. BOZAL, V.; LLORENS, T. [eds.] *España: vanguardia artística y realidad social: 1936-1976*. Barcelona: Gustavo Pili, 1976, p. 45-46.; GRIMAU, C. *El cartel republicano en la Guerra Civil*. Madrid: Càtedra, 1979.; *Catálogo de la exposición de carteles de la Guerra Civil española*. Salamanca: Caja de Ahorros y M. de P. de Salamanca, 1980., entre altres.

⁵³³ És una estimació de GAMONAL, M. A. *Arte y política en la guerra civil española: el caso republicano*. Granada: Diputación Provincial, 1987, p. 27.

ideològicament, a més de contribuir a l'alfabetització.⁵³⁴ Entre aquest públic també proliferaven els diaris murals, que van gaudir d'una gran difusió.⁵³⁵

L'anomenat 'turisme de guerra' es va transformar en una veritable indústria per a la República una vegada establitzats tots els fronts.⁵³⁶ Era feina del censor de l'Oficina de Premsa, atendre les personalitats estrangeres que visitaven la zona republicana i regular la seva estada. Es tractaven d'uns 'turistes' que majoritàriament eren simpatitzants de la causa.

En la relació amb els corresponsals, Constància de la Mora, al capdavant de l'oficina de premsa estrangera, intentava oferir-los el màxim de facilitats a més d'acompanyar-los pel territori republicà.⁵³⁷ De la Mora també va fer ús les filtracions individualitzades als periodistes, una tècnica que hauria resultat exitosa.⁵³⁸

Sobre l'efectivitat de la propaganda, Iglesias conclou que fins el 1938 la República semblava haver guanyat la batalla de la propaganda, però la manca d'armament va provocar el desànim entre la població civil i els soldats. Un fet que, com no podia ser d'una altra manera, va repercutir positivament en la moral franquista.⁵³⁹

6.2 El bàndol franquista: “rojos” contra “nacionals”

6.2.1 Organització

A diferència del bàndol republicà que de seguida es va adonar de la importància de la propaganda en el desenvolupament de la guerra, el bàndol colpista la va menystenir, una

---

⁵³⁴ Sobre la 'premsa de trinxera' vegeu NÚÑEZ DÍAZ-BALART, M. *La prensa de guerra en la zona republicana durante la Guerra Civil Española: 1936-1939*. Madrid: Ediciones de la Torre, 1992. (Nuestro mundo; 27-29); *Revistas y guerra: 1936-1939*. Madrid: Museo Nacional de Arte Reina Sofía, 2007.; FERNÁNDEZ SORIA, J. M. “Medios de comunicación y extensión cultural en el Ejército republicano”. A: TUÑÓN DE LARA, M. [dir.] *Comunicación, cultura y política durante la II República y la Guerra Civil*. Bilbao: Universidad del País Vasco, 1990, vol. II, p. 376-401.; NÚÑEZ DIAZ-BALART, M. “La prensa de las Brigadas Internacionales”. A: TUÑÓN DE LARA, M. [dir.] *Comunicación, cultura y política durante la II República y la Guerra Civil*. Bilbao: Universidad del País Vasco, 1990, vol. 2, p. 405-426.

⁵³⁵ El cartellista Carles Fontserè explica que “la voluntad de sensibilizar políticamente al pueblo y darle al mismo tiempo información y cultura provocó una proliferación extraordinaria del periódico mural. Cada grupo político, cada sindicato, cada gran o pequeña unidad militar tenía su periódico mural y en cada lugar se encontraba a un artista para confeccionarlo”. FONTSERÈ, C. “El Sindicato de Dibujantes Profesionales”. A: TERMES, J. [ed.] *Carteles de la República y de la Guerra Civil*. Barcelona: Centre d'Estudis d'Història Contemporània. Ed. La Gaya Ciència, 1978, p. 371.

⁵³⁶ GARCÍA FERNÁNDEZ, H. (2008), p. 83.

⁵³⁷ DE LA MORA, C. *Doble esplendor: autobiografía de una mujer española*. México: Atlante, 1944, p. 365-7, 379.

⁵³⁸ BAREA, A. *La llama*. Barcelona: Plaza & Jané. Barcelona, 1990, p. 328-330.

⁵³⁹ IGLESIAS, G., (1997), p. 30.

actitud que a mesura que avançava el conflicte va anar corregint.⁵⁴⁰ Si bé la República va tenir dificultat per imposar una direcció propagandística única, l'avantatge de la propaganda de les files rebels es va basar en la uniformització. Pizarroso, assegura que cal buscar aquest model de la propaganda uniformitzadora en la Itàlia de Mussolini i l'Alemanya de Hitler, però sense el carisma dels seus líders i tenyida de clericalisme.⁵⁴¹

Aquesta homogeneïtat ja es respirava en l'inicial *Gabinete de Prensa de la Junta de Defensa Nacional*⁵⁴² de Burgos, creat el 5 d'agost de 1936. El primer que va fer aquest òrgan, amb l'exdirector del diari *Informaciones* Juan Pujol al capdavant,⁵⁴³ va ser recollir material gràfic dispers, una tasca per a la qual va demanar la col·laboració dels ciutadans. A partir d'aquell moment, ja hi va haver una certa uniformització a les notícies, ja que totes havien de passar per la censura del gabinet de premsa.⁵⁴⁴ Seguint la mateixa línia, el desembre de 1936, es va promulgar que els *partes* del *Cuartel General* es publicarien a diari a la premsa. En unificar-se els criteris, la propaganda esdevenia més efectiva ja que s'ocultaven les derrotes i s'aconseguia un efecte moralitzador molt positiu.⁵⁴⁵ Paral·lelament, també s'ordenava que aquest organisme revisés totes les publicacions que veien la llum i les fotografies preses.⁵⁴⁶ El seu control s'estenia a la ràdio, on imposava que sonés l'himne de la *Legión* abans de cada noticiari oficial.

Va ser el 14 de gener de 1937 quan es va crear la *Delegación del Estado para Prensa y Propaganda* adscrita a la Secretaria General de l'Estat, primer dirigida pel general Millán Astray, i posteriorment pel catedràtic de la Universitat de Valladolid Vicente Gay, pel comandant Manuel Arias Paz i, finalment, pel comandant José Moreno Torres. Per tant, encara que en un primer moment eren professionals de la informació qui pilotaven la propaganda, va acabar sent el poder militar qui es va situar al capdavant de la direcció propagandística franquista. A partir del febrer de 1938, l'organisme va passar a dependre del Ministeri de l'Interior, quan el cunyat de Francisco Franco, Ramón Serrano Suñer n'era el delegat. La *Delegación*, aleshores, estava dividida entre la secció de premsa amb José Antonio Giménez-Arany, i la de propaganda, amb Dionisio Ridruejo.

---

⁵⁴⁰ NÚÑEZ DE PARDO, S., (1992), p. 367.

⁵⁴¹ PIZARROSO, A., (1993), p. 360.

⁵⁴² 19 dies més tard es va passar a anomenar *Oficina de Prensa y Propaganda*.

⁵⁴³ El seu ajudant també provenia del món del periodisme, era Joaquín Arrarás, redactor d'*El Debate*.

⁵⁴⁴ IGLESIAS, G., (1997), p. 25.

⁵⁴⁵ *Ibid.*, p. 25.

⁵⁴⁶ El 2 d'octubre de 1936, es va crear una *Sección de Prensa y Propaganda*, depenent del Cap de l'Estat, que va substituir l'organisme existent aleshores de propaganda.

Els partits polítics van gaudir d'una certa independència en les seves expressions propagandístiques fins el 19 d'abril de 1937, quan es va dictar el Decret d'Unificació. Falange va ser l'organització que millor va saber estructurar el seu servei de premsa.⁵⁴⁷ FET y de las JONS va tenir el seu aparell persuasiu materialitzat en la *Delegación de Prensa y Propaganda*, nascut l'abril de 1937 i va comptar amb una *Delegación Nacional del Servicio Exterior* dedicada a contactar amb grups de Falange a l'estranger per difondre propaganda.

D'altra banda, existia un *Gabinete de Prensa del Cuartel General*⁵⁴⁸ dirigit per Luís Antonio Bolín. L'Església, a més, va contribuir a la propaganda dels rebels amb l'aportació de gran part del contingut ideològic d'allò que seria el nou règim i, sobretot, donant als franquistes la justificació necessària per a la seva actuació.⁵⁴⁹

Per entendre el funcionament de la propaganda franquista també cal tenir en compte la declaració de l'Estat de Guerra en el bàndol nacional ja el juliol de 1936 que va condicionar clarament l'estil propagandístic. Tal com hem apuntat en un treball anterior,⁵⁵⁰ suposava que el control sobre la premsa i altres canals de difusió estigués més justificat i pogués ser més rígid. En són exemples, el control dels textos dels periodistes estrangers o que als corresponents de guerra no se'ls deixés entrar a les poblacions ocupades fins que no havien passat uns dies, quan la ciutat ja estava neta de propaganda roja. L'esquelet legal de moltes d'aquestes limitacions el podem trobar a la *Ley de Prensa*, iniciativa de Serrano Suñer, promulgada el 22 d'abril de 1938.⁵⁵¹

El model informatiu franquista segueix les directius assajades pels models dels règims feixistes alemany i italià: l'estatalització dels mitjans de comunicació, la subordinació dels requeriments informatius als polítics i una concepció estrictament propagandística del discurs periodístic de masses.⁵⁵²

6.2.2 Destinataris i temes

Iglesias ha observat que hi havia dos tipus de combatents en el bàndol franquista: aquells que s'havien vist obligats a lluitar i aquells que tenien una informació equívoca sobre

---

⁵⁴⁷ *Ibid.*, p. 26.

⁵⁴⁸ Transformat més endavant en *Delegación de Propaganda del Cuartel General del Generalísimo*.

⁵⁴⁹ PIZARROSO, A., (1993), p. 361.

⁵⁵⁰ BOQUERA, E. "El relevo en la propaganda oficial de la Guerra Civil española: de Jaime Miravittles a Dionisio Ridruejo". *Bulletin of Spanish Studies*. Vol. 89 (2012), núm. 7-8, p. 187-199.

⁵⁵¹ És una norma que no va ser reformada fins el 1966 tot i el seu caràcter provisional.

⁵⁵² MARÍN, E., (1989b), p. 112.

el conflicte. De cara als primers, calia despertar la seva consciència de classe i per als segons calia ajudar-los a sortir del seu error. Per això, els temes que es van tractar posaven de manifest el contrast entre la política republicana i la franquista: la cultura, el problema religiós i la dona, entre altres.⁵⁵³

L'exèrcit va gaudir d'una moral molt alta de victòria en un principi, que es va anar mantenint gràcies als avenços reals dels combatents i, és en aquest sentit, que Núñez de Pardo assegura que en la zona franquista va haver una menor necessitat de la propaganda interior. Per tant, la idea de l'optimisme constant, tant al front com a la rereguarda, va fer que els franquistes es bolquessin més en la propaganda exterior que en la domèstica.⁵⁵⁴ A nivell internacional, doncs, sí que tenien la necessitat de convèncer i ho van fer a través d'una propaganda adreçada a les elits polítiques a través de persones ben situades a l'estranger.⁵⁵⁵

La propaganda de les files franquistes utilitza els mateixos camps semàntics que la republicana, tal com hem referenciat, però és a partir del nomenament de Franco com a *Generalísimo de los Ejércitos* i cap de l'Estat, l'1 d'octubre de 1936 que esdevé monotemàtica, centrant-se en la seva figura i declaracions. Segons Iglesias, és aleshores quan comencen a predominar quatre temes: la definició del nou Estat, l'economia i les condicions de vida del treballador; l'agricultura, i la religió.⁵⁵⁶

Núñez de Pardo ha trobat altres constants en la propaganda franquista, com la unitat – tant la política com la de pensament i idees-, i el descrèdit de les autoritats republicanes però no del poble. Per tant, el poble es presentarà com la víctima de la República, i es parlarà de 'poble alliberat' i no de 'poble conquerit'. Altres temes recurrents són l'exaltació de la figura de Franco i la descripció de les condicions de vida de la zona republicana: patiment, gana, caos i anarquia. Van desembocar en idees que mica en mica van configurant el nou estat, com la Hispanitat, la unitat, la justícia social, la defensa de la Pàtria i de la religió catòlica. Tots aquests temes estaven amanits amb un patriotisme exaltat i una molt alta moral de victòria latent.⁵⁵⁷ A banda, es desprenen unes idees-mite que configuren el model franquista

---

⁵⁵³ IGLESIAS, G., (1997), p. 26.

⁵⁵⁴ NÚÑEZ DE PARDO, S., (1992), p. 310.

⁵⁵⁵ Per a una explicació sobre la propaganda exterior franquista vegeu MORENO CANTANO, A. C. [coord.] *Cruzados de Franco: propaganda y diplomacia en tiempos de guerra (1936-1945)*. Gijón: Ediciones Trea, 2013. És d'especial interès per a l'estudi del període bèl·lic el capítol PEREIRA CASTAÑARES, J. C. "De una guerra a otra: la política exterior del franquismo (1936-1939)", p. 13-34.

⁵⁵⁶ IGLESIAS, G., (1997), p. 29.

⁵⁵⁷ NÚÑEZ DE PARDO, S., (1992), p. 312-317.

d'informació i propaganda: la Pàtria, l'ordre, la religió i la unitat.⁵⁵⁸ Un altre dels temes recurrents va ser la *Raza* així com l'argument de la lluita contra el comunisme.

A nivell lèxic, la denominació donada als dos bàndol era *rojos* i *nacionales*.⁵⁵⁹ També cal destacar un dels seus leit-motiv -la *barbarie roja*-, i el terme *Cruzada*, consolidat pel bisbe de Salamanca, Enric Pla i Deniel el 30 de setembre de 1936 en la seva pastoral *Las dos ciudades*.

6.2.3 Canals de transmissió

Els franquistes van disposar, d'entrada, de molts menys mitjans propagandístics que els republicans, una mancança inicial a la qual mica en mica es van anar sobreposant.

Els canals de transmissió emprats en el bàndol nacional van ser els habituals en qualsevol model totalitari, però passats pel sedàs d'una situació bèl·lica. Així, van fer ús de les eines habituals com la premsa, la ràdio, el cinema, les cançons, el teatre, els espectacles públics o les publicacions, a més de mitjans de propaganda creats expressament per al moment de conflicte, com els altaveus als fronts per provocar la deserció de l'enemic i altres equips mòbils preparats per a ser emprats en campanya.⁵⁶⁰

La ràdio, especialment, va ser decisiva des del primer moment. De fet, va ser a través de les ones que es va retransmetre el cop d'Estat del 18 de juliol de 1936. L'aixecament va comportar la incautació immediata de les emissores radiofòniques per transmetre el posicionament de les forces insurgents.⁵⁶¹ Més endavant, des de Sevilla, el general Queipo de Llano es va significar a nivell radiofònic amb les seves arengues,⁵⁶² en què va aconseguir una gran audiència amb els seus excessos verbals.⁵⁶³

Pel que fa a la premsa, va continuar aquella que havia estat de dretes però sotmesa a una censura rígida i també es van incautar diaris propietats de sindicats i partits d'esquerra a les zones en què l'exèrcit rebel obtenia la victòria. És un ús de la premsa que s'ha qualificat

---

⁵⁵⁸ *Ibid.*, p. 363.

⁵⁵⁹ GARCÍA FERNÁNDEZ, H. (2008), p. 48.

⁵⁶⁰ NÚÑEZ DE PARDO, S., (1992), p. 365.

⁵⁶¹ BALSEBRE, A. *Historia de la radio en España*. Vol. 1. 1874-1939. Madrid: Cátedra, 2001, p. 370.

⁵⁶² Vegeu GIBSON, I. *Queipo de Llano: Sevilla, 1936 (con las charlas radiofónicas completas)*. Barcelona: Grijalbo, 1986.

⁵⁶³ VILAR, P. *La Guerra Civil española*. Barcelona: Crítica, 1996, p. 124. Traducció de José Martínez.

d'abusiva".⁵⁶⁴ De fet, la Llei de premsa de 1938 defensava la intervenció de l'Estat en la gestió i el contingut dels diaris en qualsevol moment. També cal destacar l'impuls donat a la creació de l'Agència de notícies EFE ja a les acaballes de la guerra, el novembre de 1938, amb finalitats propagandístiques.⁵⁶⁵

Els cartels, igual que en el bàndol republicà, van tenir un pes molt important en l'acció propagandística, en aquest cas estaven inspirats en la cartellística de la Itàlia feixista i l'Alemanya nazi.⁵⁶⁶

En l'àmbit del cinema, el bàndol sollevat en un principi no va comptar amb estudis ni laboratoris cinematògrafs, encara que Cifesa, l'empresa espanyola més important, es va instal·lar a Sevilla al servei de la causa franquista.⁵⁶⁷ El cinema va servir de cara a la reraguarda per convèncer la població de la justícia de la seva lluita contra la República i del seu triomf, a més de contribuir a la formació política del públic. Per als fronts de guerra i les zones que s'anaven ocupant, el cine va servir per mantenir la moral i es va convertir en una bona eina per adoctrinar la població. Emeterio Diez conclou que el franquisme és el primer règim a Espanya que utilitza la política cinematogràfica com un instrument al servei de la conquesta de l'Estat, segons defensava la doctrina totalitària.⁵⁶⁸

Els partits de guerra es van convertir en una particular arma de propaganda, una eina que van poder utilitzar més fàcilment els franquistes que no pas els republicans perquè no tenien la necessitat d'ocultar tantes derrotes.⁵⁶⁹ Des de les files nacionals es van desenvolupar altres accions de propaganda particulars com el llançament dels avions de barres de pa farcides de propaganda, a una reraguarda republicana afamada, a més dels tradicionals coets de pamflets a les trinxeres i pobles.

---

⁵⁶⁴ *Guerra Civil y Rádio Nacional: Salamanca (1936-939)*. Madrid: Ediciones del Instituto Oficial de la Radio y Televisión. RTVE, 2006, p. 54.

⁵⁶⁵ Vegeu PAZ, M. A. "La creación de la Agencia EFE: medios técnicos y objetivos". A: TUÑÓN DE LARA, M. [dir.] *Comunicación, cultura y política durante la II República y la Guerra Civil*. Bilbao: Universidad del País Vasco, 1990, Vol. 2, p. 518-530.

⁵⁶⁶ PIZARROSO, A. (2005).

⁵⁶⁷ *Ibid.*

⁵⁶⁸ DIEZ PUERTAS, E. *El montaje del franquismo: la política cinematográfica de las fuerzas sublevadas*. Barcelona: Alertes, 2002, p. 291.

⁵⁶⁹ NÚÑEZ DE PARDO, S., (1992), p. 340.

7. Conclusions de la segona part de l'estudi

De l'anàlisi de la comunicació persuasiva desenvolupada des de l'inici de la Gran Guerra el 1914, fins al final de la Guerra Civil espanyola el 1939, extraiem les següents conclusions:

1. Subratllem la importància de l'entrada dels professionals de la informació i la persuasió en els organismes de propaganda estatals britànics i estatunidencs durant la Primera Guerra Mundial. Tant Gran Bretanya, considerada pels historiadors de la propaganda un cas modèlic, com els Estats Units, van apostar des de l'àmbit oficial per experts en publicitat, escriptors i periodistes per al desenvolupament de la seva propaganda. Els van situar en la direcció d'aquests òrgans i com a membres integrants. És un fet que va modificar la manera de fer de la propaganda en el sentit que va propiciar l'ús de tècniques publicitàries per part de la propaganda i de suports reservats inicialment a la publicitat comercial de l'època.
2. Tot i que la Primera Guerra Mundial va ser la primera de masses, Gran Bretanya i els Estats Units van desenvolupar mètodes de propaganda personals i no massius, adreçats a elits i a líders d'opinió. D'aquesta manera, el seu model propagandístic combinava l'ús de mitjans de comunicació de masses amb altres tècniques més subtils i dirigides a un públic escollit. Aquest fet entronca amb l'estil de la propaganda: menys evident i a vegades secret per part dels britànics i estatunidencs, amb la manera de fer propaganda més manifesta i indiscriminada per part dels alemanys.
3. Les teoritzacions primerenques sobre la propaganda elaborades per Pol Quentin salten a un estadi superior amb la interpretació que en fa Jean-Marie Domenach quan incorpora la figura dels líders d'opinió en el procés propagandístic o, el que és el mateix, l'ús d'allò que l'autor anomena "personalitats pilot". És un fet relacionat amb les tècniques propagandístiques experimentades durant la Gran Guerra, que permeten arribar a una massa a través de personatges que els mereixen confiança.
4. La propaganda dita *científica* va trobar, fonamentalment, dos elements favorables per al seu naixement i desenvolupament: els anys previs a la Primera Guerra Mundial

proporcionen, d'una banda, els receptors en forma de massa, i d'altra banda, els canals per comunicar-s'hi -diaris, agències de notícies, cinema, telegrafia sense fils i els resultats de les primeres experimentacions amb la psicologia de les multituds.

5. Quan en l'àmbit internacional es debat sobre la propaganda científica, coincideix amb el moment en què a Catalunya Pere Prat Gaballí comença a gestar una teoria al voltant de la publicitat científica. Tant la propaganda com la publicitat, adjectivades les dues com a *científiques*, compartien el fet que obeïen a unes lleis i principis -cadascuna els seus-, es basaven en experiments psicològics, s'aplicaven de manera controlada segons els dictàmens d'un pla i els seus resultats eren avaluats.
6. El fet que Catalunya fos pionera a l'Estat en la tecnificació de la publicitat i en l'elaboració d'un corpus teòric sobre la matèria pot trobar una explicació a partir dels anys de la Gran Guerra en què Barcelona va liderar a l'Estat la formació de la societat de comunicació de masses.
7. Ens podem aventurar a parlar d'una escola catalana de publicitaris gestada durant el primer terç del segle XX. El corpus teòric pioner que Pere Prat Gaballí va començar a desenvolupar el 1915 i que va trobar la continuïtat en els seus deixebles i professionals provinents d'altres disciplines, portaven el segell català. El llibre de Prat Gaballí *La publicidad científica. Una nueva técnica* és, en cert sentit, la primera teoria de la comunicació moderna a l'Estat.
8. En la bibliografia primerenca citada sobre publicitat a Catalunya s'utilitzaven indistintament els termes *publicitat* i *propaganda*. És un fet que atribuïm, d'una banda, a la immaduresa teòrica de les dues disciplines que, amb el temps, es van anar dotant d'un corpus teòric de manera paral·lela. De l'altra, a la poca penetració i repercussió que deuriem tenir aquests coneixements tan específics i nous en el llenguatge de la societat general.
9. A les portes de la Guerra Civil, Catalunya comptava amb una teoria pròpia i amb una experiència pràctica en el terreny de la publicitat. També disposava de mitjans publicitaris ja experimentats en l'àmbit comercial: des dels més convencionals com la premsa i la ràdio, a nous invents com les tanques publicitàries que es deixaven veure amb la llum que

recollien dels cotxes que les il·luminaven al passar, la projecció d'anuncis a les parets del metro o darrera les senyals de trànsit. Fins i tots s'apuntaven algunes tècniques d'allò que avui dia considerem de Relacions Públiques, com l'anomenada "publicidad redaccional" o "con velo", o eines com el *House Organ*.

10. Durant la Guerra Civil, trobem reproduïts alguns patrons desenvolupats per la propaganda britànica i estadounidenca durant la Gran Guerra. D'una banda, la importància que en un principi des del govern de la República se li va atorgar als professionals de la informació en els organismes de propaganda, nomenant el periodista Carles Esplà com a ministre de propaganda. Des del bàndol franquista, en canvi, el poder militar va ser qui va acabar esdevenint l'últim responsable de la propaganda. D'altra banda, durant el conflicte espanyol es van reproduir temes i tècniques ja presents en la Primera Guerra Mundial, com la difusió de les atrocitats per part dels dos bàndols. També van tenir continuïtat mitjans propagandístics de la Gran Guerra, fins i tot la combinació, de segell britànic, de tècniques de persuasió massiva amb altres dirigides a les elits.

Part III

L'activitat persuasiva del Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya (1936-1939)

8. La gestació del Comissariat de Propaganda (juliol-setembre 1936)

Tot i que el Comissariat de Propaganda es va crear oficialment el 3 d'octubre del 1936, el projecte passarà per un període de gestació i fins i tot d'experimentació previ que durarà uns dos mesos. En aquest capítol es vol posar sobre la taula quin era el panorama comunicatiu català des que esclata el conflicte bèl·lic fins la constitució oficial del Comissariat. En definitiva, es pretén analitzar com els diferents mitjans de comunicació i de persuasió, que pateixen una gran transformació, s'intenten adaptar al ritme frenètic que dictaven els esdeveniments.

En el segon apartat d'aquest capítol, volem posar les bases per demostrar que la gestació del Comissariat de Propaganda es remunta a les primeres setmanes de la guerra, quan Jaume Miravittles era encara secretari general del Comitè Central de Milícies Antifeixistes de Catalunya (CCMA). Va ser des d'aquesta posició i a través de les competències de premsa i de propaganda, que pel càrrec li eren atribuïdes, quan va començar a idear com havia de ser l'embrió del futur Comissariat de Propaganda.

8.1 Context històric

A nivell històric, el període que abasta aquest capítol està marcat per un procés revolucionari com a resposta a l'intent de cop d'Estat del juliol de 1936. Aquesta situació, que va desbordar les institucions legalment constituïdes i les mateixes organitzacions obreres, va degenerar en un clima de violència incontrolada contra tot allò que fos sospitosament afí a la causa rebel. Les circumstàncies, doncs, van provocar l'estiu de 1936 la fugida de religiosos i persones de dretes, incloent periodistes propers a la Lliga.⁵⁷⁰

Molts sectors van atribuir la violència que es va desencadenar després de l'aixecament militar al moviment llibertari encapçalat per la FAI. Aquesta violència, però, no es pot desvincular d'aquella que es va viure a tot Catalunya i als dos bàndols.⁵⁷¹ El clima de violència va ser un tema de reflexió per a aquells intel·lectuals i professionals diversos que eren a Barcelona per celebrar la frustrada Olimpíada Popular. La Generalitat va intentar

---

⁵⁷⁰ RÚA, J. M. "Fugida d'intel·lectuals i polítics malvistos pel nou règim revolucionari". A: SOLÉ I SABATÉ, J. M.; VILLARROYA, J. [dirs.] *Catalunya durant la Guerra Civil dia a dia*. Vol. 5. *Violència, repressió i primer exili*. Barcelona: Edicions 62: La Vanguardia, 2006, p. 104.

⁵⁷¹ CATTINI, G. "Violència a la reraguarda: terror i vandalisme a la Barcelona de les 'txeques'". A: SOLÉ I SABATÉ, J. M.; VILLARROYA, J. [dirs.] *Catalunya durant la Guerra Civil dia a dia*. Vol. 4. *Milícies al front*. Barcelona: Edicions 62: La Vanguardia, 2006, p. 12.

ajudar a aquells que se sentien en perill i, consegüentment, va començar un primer exili de milers de persones. Eren gent de dretes però també aquells que havien intentat plantar cara als anomenats *incontrolats*.

En un primer moment el poder real va ser a mans de les patrulles de milicians i de les organitzacions obreres que representaven una gran massa de treballadors, tot i que cadascuna anava per lliure. Per centralitzar tots els esforços i recuperar la normalitat es va acabar creant el CCMA.

En l'àmbit governamental, l'agost del 1936 es va formar un nou executiu de la Generalitat, format per Esquerra Republicana de Catalunya (ERC) i Acció Catalana Republicana (ACR) ja que la Confederació Nacional del Treball (CNT) havia vetat l'entrada del Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC). En aquells moments de tensió, la Generalitat va decretar la confiscació de béns dels sediciosos i que les úniques disposicions legals que aplicaria a Catalunya serien les publicades al *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* (DOGC). En aquells temps, a més, es va constituir la comissió d'Indústries de Guerra amb Josep Tarradellas al capdavant. A Barcelona, els generals Manuel Goded i Álvaro Fernández Burriel, responsables de la rebel·lió a la capital catalana van ser jutjats en un consell de guerra sumaríssim l'11 d'agost.

A nivell internacional, aquell cop d'estat transformat en guerra civil va trasbalsar la política a Europa, sobretot la dels països més propers. Així, França i Anglaterra van proposar a la resta d'estats europeus la creació d'un programa de no-intervenció en el conflicte espanyol, i progressivament s'hi van adherir 25 països, entre els quals la URSS. Aquest pacte va tenir conseqüències pràctiques negatives pel bàndol republicà.

Mentrestant, a la reraguarda catalana, Barcelona era testimoni del fervor amb què els milicians marxaven al front d'Aragó, entre ells la famosa columna Durruti i la Macià-Companys. Al bàndol enemic, els rebels anaven avançant posicions: ocupaven Badajoz, Mérida i Irun, entre altres. A principi de setembre, van encarar Madrid, la capital de la República i des de Barcelona, el general Albert Bayo va salpar desesperadament cap a Mallorca per intentar recuperar l'illa. Va ser una operació en què el bàndol sediciós ja va rebre l'ajut italià tot i que aquest país s'havia adherit pocs dies abans al Pacte de No-Intervenció. Entre els rebels, Franco va ser proposat com a cap únic, per part de Kindelán i Mola.

En l'àmbit cultural, a Catalunya es va formar l'Agrupació d'Escriptors catalans, afí a la UGT, i el Grup Sindical d'Escriptors Catalans, de la CNT. El conflicte bèl·lic també va

provocar l'arribada a Barcelona de fotoperiodistes com Gerda Taro i Robert Capa, l'agost de 1936.⁵⁷²

El futur comissari de Propaganda de la Generalitat, Jaume Miravittles, donava als anys setanta la seva particular visió d'aquell aixecament militar:

“toda la teoría de que el golpe de Estado fue una gran acción anticomunista es falsa. Fue una guerra que apoyaba el régimen italiano con el objetivo muy concreto de crear un eje Roma-Madrid. Los comunistas en la España de 1936 eran una fuerza política minúscula que sola había ganado quince escaños de diputados en las elecciones del 16 de febrero. El pronunciamiento franquista era una maniobra antifrancesa y, de hecho, se consideraba que la República era afrancesada y antiautoritaria. Los alemanes sólo se decidieron a apoyar a Franco mucho después, cuando se convencieron de que les interesaba que éste ganara”.⁵⁷³

8.2 El panorama comunicatiu a Catalunya

8.2.1 La ràdio: comença la batalla de les ones

És justament amb la Guerra Civil, quan un conflicte bèl·lic es troba per primera vegada la ràdiodifusió consolidada com a mitjà de masses. Tot i que no hi havia precedents i aquest gènere es van anar solidificant amb el dia a dia, allò que els dos bàndols sí que tenien clar era la importància del control d'aquest mitjà. Si bé els rebels van utilitzar la ràdio des d'un primer moment per difondre la seva ideologia, el govern de la República i el de la Generalitat el van emprar per informar de la situació i donar una explicació a la revolta.⁵⁷⁴ Així, doncs, la batalla de les ones començava ja en les primeres hores de la sublevació, i amb un cert avantatge per als republicans ja que les estacions més potents quedaven dins la seva zona.⁵⁷⁵

A Catalunya, els insurrectes no van començar els seus moviments fins el 19 de juliol, tot i això, el president de la Generalitat, Lluís Companys, tenia coneixement de les conspiracions i va ordenar que la Guàrdia d'Assalt protegís les emissores de ràdio ja abans del 17 de

---

⁵⁷² POBLET, F. “L'esclat del fotoperiodisme: la càmera al front dels catalans Centelles, Sagarra i els Brangulí”. A: SOLÉ I SABATÉ, J. M.; VILLARROYA, J. [dirs.] *Catalunya durant la Guerra Civil dia a dia*. Vol. 6. *La revolució arreu de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62: La Vanguardia, 2006, p. 116.

⁵⁷³ RODRIGUEZ PUJOL, T. “Met' Miravittles: la agitada revolució de un luchador de causas difíciles”. [c. 1977]

Retall de diari localitzat a AMTM. Jaume Miravittles. Caixa 25.

⁵⁷⁴ FRANQUET, R. *Historia de la radiodifusió a Catalunya: del naixement al franquisme*. Barcelona: Edicions 62, 1986, p. 186-187 i p. 210.

⁵⁷⁵ FRANQUET, R. *Història de la ràdio a Catalunya al segle XX: de la ràdio de galena a la ràdio digital*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2001, p. 109.

juliol.⁵⁷⁶ En el moment de l'aixecament, Catalunya disposava de dues emissores d'ona mitjana de moderada potència a Barcelona -Ràdio Barcelona i Ràdio Associació de Catalunya (RAC)-, i d'una xarxa d'emissores comarcals, totes privades.⁵⁷⁷

Davant el panorama decebedor en què es trobaven els sollevats a Barcelona -no s'havien atacat objectius fonamentals com el Palau de la Generalitat ni es controlaven les comunicacions-, el general Goded, que havia vingut des de Mallorca per posar-se al capdavant de la rebel·lió- havia ordenat enviar tropes a Ràdio Barcelona i a RAC, ja que les considerava determinants per desmoralitzar la població i confondre els assaltants.⁵⁷⁸ La mesura preventiva del president Companys va evitar que la nit del 19 de juliol un grup de rebels no aconseguís apoderar-se de RAC, ja que quan intentaven enfonsar les portes es van adonar que la policia anava a intervenir i van fugir.⁵⁷⁹

Aquell mateix dia al matí, el general Goded va ser detingut. El president Companys, que es va haver de rendir per ràdio el 6 d'octubre de 1934, era conscient de la importància d'aquest mitjà en els moments difícils i el va empènyer a parlar per ràdio des dels micròfons de la Generalitat. *La Vanguardia* reproduïa les paraules del militar de la següent manera:

“La suerte me ha sido adversa y yo he quedado prisionero. Por lo tanto, si queréis evitar el derramamiento de sangre, los soldados que me acompañabais quedáis libre de todo compromiso.”⁵⁸⁰

Les paraules de Goded es van poder escoltar repetidament a través de les emissores de Catalunya, totes en connexió. Va ser un bon cop d'efecte. Segons Rosa Franquet, la tàctica del president Companys va ésser molt encertada ja que a més de desmoralitzar els caps de l'aixecament, va aconseguir donar confiança als ciutadans, preocupats pels esdeveniments.⁵⁸¹

---

⁵⁷⁶ FRANQUET, R., (1986), p. 160.

⁵⁷⁷ ESPINET, F. *La ràdio com oralitat a l'estiu del 1936 a Catalunya*. [En línia]. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona. Departament d'Història Moderna i Contemporània, 2006, p. 23. <<http://republica-republicanisme.uab.es/docs/8e98d81f8217304975ccb23337bb5761.pdf>> [Consulta: 31 juliol 2009]

⁵⁷⁸ TORMO, D. “El triomf republicà i popular el 19 de juliol”. A: *Catalunya durant la Guerra Civil dia a dia*. Vol. 2. *El cop d'estat i el seu fracàs a Catalunya*. Barcelona: Edicions 62: La Vanguardia, 2006, p. 92.

⁵⁷⁹ “Intento de asalto a la Radio Asociación de Catalunya”. *La Vanguardia* [Barcelona] (24 juliol 1936), p. 4 i FRANQUET, R., (1986), p. 160.

⁵⁸⁰ “Varias informaciones. Rendición del general Goded”. *La Vanguardia* [Barcelona] (23 juliol 1936), p. 3.

Les declaracions de Goded han estat reproduïdes al llarg de la història amb petites variacions. En aquesta recerca, hem optat per recollir les paraules que es van voler transmetre en aquell context històric. Aquesta versió també coincideix amb la versió “oficial” de la Generalitat, recollida a TARRADELLAS, J.; GOVERN DE LA GENERALITAT. *Crònica de la Guerra Civil a Catalunya*. Vol. 1. Barcelona: Dau, 2008, p. 59.

⁵⁸¹ FRANQUET, R., (1986), p. 160.

Des de Ràdio Madrid, el govern de la República va fer repetir durant tot el dia la notícia i les paraules de Goded.

Aquelles primeres jornades, les emissores radiaven música i notícies subministrades per fonts oficials de l'Estat i de la Generalitat, que alhora estaven en contacte entre elles. L'enllaç eren els Ministeris de Governació i de la Guerra, que informaven sobre el desenvolupament dels fets a tota la Península, a les Balears i al Marroc, i de les reaccions de les cancelleries estrangeres. Aquestes notícies resultaren vitals per tranquil·litzar la població i evitar que es desmoralitzés.⁵⁸²

Per la seva banda, Ràdio Barcelona i RAC, enllaçades amb les emissores locals, també mantenien contacte amb el govern català. A les consignes i informacions governamentals radiades des dels micròfons instal·lats al mateix Palau de la Generalitat, cal sumar-hi les intervencions fervents dels partits i altres grups antifeixistes. En els primers dies, la ràdio també va prestar un gran servei perquè donava ordres per formar les columnes que havien de sortir cap al front i transmetia notes oficials de socors, per exemple, demanant que obrissin les farmàcies.⁵⁸³ Segons observa Francesc Espinet en l'anàlisi de la premsa barcelonina del 18 al 31 de juliol de 1936,⁵⁸⁴ la ràdio, que també funcionava com a font d'informació de la premsa, va ser aquells dies la font essencial de notícies per a la població.⁵⁸⁵ A banda dels aparells propis de ràdio, altres maneres de sentir aquest mitjà en aquells moments era des dels micròfons instal·lats a la Plaça Sant Jaume que emetien de tant en quant informacions de Ràdio Barcelona⁵⁸⁶ o els altaveus que RAC havia situat als balcons de l'emissora ubicada a La Rambla.⁵⁸⁷

Tot i que les dues estacions es van posar de seguida al servei del govern, la Generalitat va voler controlar-les de prop vist el poder d'aquell mitjà comunicatiu. Així, el 27 de juliol, un cop sufocada la revolta als carrers de Barcelona, s'apropià de Ràdio Barcelona i RAC, i tot el seu personal passà a dependre del departament de Cultura de la Generalitat. El mateix

---

⁵⁸² BALSEBRE, A., (2001), p. 383 i FRANQUET, R., (1986), p. 175.

⁵⁸³ FRANQUET, R., (1986), p. 175 i BALSEBRE, A., (2001), p. 384.

⁵⁸⁴ Concretament, analitza *La Publicitat, La Humanitat, La Veu de Catalunya, La Vanguardia* i *Solidaridad Obrera*

⁵⁸⁵ ESPINET, F., (2006), p. 25.

El mateix autor, en un altre estudi, recull els llocs des d'on personatges com Víctor Alba, Domènec de Bellmunt o Pau Casals es van informar per ràdio dels successos d'aquells primers dies: ESPINET, F. *Notícia, imatge, simulacre: la recepció de la societat de comunicació de masses a Catalunya: de 1888 a 1939*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona. Servei de Publicacions, 1997, p. 298- 303.

⁵⁸⁶ PAZ, A. *Guerre d'Espagne*. París: Éditions Hazan, 1997, p. 17.

⁵⁸⁷ FRANQUET, R., (2001), p. 109.

Executiu considerava que la radiodifusió era un “element essencial del Govern” que havia de respondre en tot moment a les directives de la Generalitat.⁵⁸⁸ Cal fer notar que Jaume Miravittles va participar en la intervenció de Ràdio Barcelona.⁵⁸⁹

Segons Franquet i Garitaonandía, l’apropiació va ser “molt oportuna” ja que d’una banda, la Generalitat es va dotar amb dues grans emissores i, de l’altra, va evitar que els Comitès Revolucionaris –sobretot anarquistes- es fessin amb el control de les dues emissores barcelonines, tal com havia passat en algunes estacions de ràdio locals catalanes.⁵⁹⁰ A través d’aquesta decisió, RAC i Ràdio Barcelona, antigues competidores, ara es convertien en col·laboradores en aspectes com els serveis de notícies –que alguns eren radiats conjuntament- i en espais musicals i culturals. A més, el fet que la ràdio estigués al servei directe del Govern, s’intentava transmetre des d’alguna premsa –com la afecta a ERC- com una manera de contribuir a la “cultura” del poble.⁵⁹¹

Dues setmanes després de l’apropiació, a principis d’agost, el Govern creà la Comissaria de Radiodifusió i nomenà com a comissari el diputat Josep Fontbernat, militant d’ERC.⁵⁹² L’objectiu d’aquesta Comissaria era que la Generalitat recuperés el control de la situació i dirigir la feina de les dues emissores.⁵⁹³ També es pretenia acabar amb la confusió produïda per les contínues connexions amb el Palau de la Generalitat o amb el Ministeri de Governació sense cap periodicitat. És per a aquest motiu que la Comissaria estableix uns horaris fixos per emetre informació oficial.⁵⁹⁴ El fet que el nou departament estigués instal·lat al Palau de la Generalitat i que les dues ràdios barcelonines hi disposessin de micròfons,

---

⁵⁸⁸ *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya* [Barcelona] (29 juliol 1936), núm. 211, p. 785.

⁵⁸⁹ VENTÍN, J. A. *La Guerra de la radio: 1936-1939*. Barcelona: Mitre, 1986. (Textos de periodismo), p. 127.

“Se personaron en la emisora Nicolás Ballestini, Jaime Miravittles y José Trabal. El primero de ellos dijo al director de la emisora que venía nombrado por el Gobierno de la Generalidad para intervenir y controlar la emisora y las emisiones, de las que se hacía cargo desde aquel instante. El director protestó y exigió la entrega de una orden escrita que lo confirmase. El interventor de Telégrafos, señor Barrenechea también protestó, y Ballestini contestó que él tenía la representación del Gobierno de la Generalidad y si no se acataban sus órdenes tenía la fuerza para hacerlas cumplir de momento, y que seguramente se recibiría la orden de Gobernación. En efecto, existía una orden”.

⁵⁹⁰ GARITAONANDÍA, C. *La radio en España (1923-1939): de altavoz musical a arma de propaganda*. Bilbao: Universidad del País Vasco, 1988, p. 196 i FRANQUET, R., (1986), p. 163.

⁵⁹¹ “Servei d’Informació de Ràdio Associació de Catalunya. Ràdio Associació de Catalunya, propietat de la Generalitat”. *La Humanitat* [Barcelona] (1 agost 1936), p. 7.

⁵⁹² *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya* [Barcelona] (14 agost 1936), núm. 227, p. 1047.

⁵⁹³ *Instant* [Barcelona] (16 agost 1936), p. 6.

⁵⁹⁴ Determina tres sessions fixes: a les nou del matí, a les dues de la tarda i a les nou del vespre. A més, la programació flexible fa que també es pugui connectar puntualment amb els Ministeris de la Guerra i de Governació i amb les diferents Conselleries. FRANQUET, R., (1986), p. 178.

facilitava l'emissió d'informacions i parlaments des de la mateixa seu del Govern.⁵⁹⁵ Per tant, segons Franquet, aquesta Comissaria “hauria d'ésser l'estructura organitzativa que permetés oferir constantment informació oficial a la població”.⁵⁹⁶

La programació radiofònica d'aquestes primeres setmanes, s'inclou dins allò que Franquet ha anomenat l'etapa d'“espontaneïtat revolucionària”, que s'allarga fins a principis del 1937, quan la radiodifusió passa a dependre de Presidència. Es tracta d'una programació oberta on hi té cabuda la intervenció de totes les forces polítiques antifeixistes i on les autoritats catalanes hi participen per contribuir a crear un clima de seguretat i confiança ciutadana.⁵⁹⁷ Pel que fa a l'estructura i la gestió de les ràdios, els canvis també són notables. Els Comitès Obrers són qui poc després de l'aixecament militar gestionen les estacions i decideixen la programació, en col·laboració amb el Comissariat de Radiodifusió, i trien els directors.

Entenent la radiodifusió com un instrument governamental, l'executiu català va ampliar el 19 d'agost les apropiacions a totes les emissores d'ona extracurta del territori de la Generalitat⁵⁹⁸ i decretà que fossin lliurades a la recent creada Comissaria de Ràdiodifusió.⁵⁹⁹ I encara més: el mateix dia també va incautar les emissores d'ona normal i va establir nomenar un delegat de la Generalitat a cadascuna d'elles.⁶⁰⁰ Tot i aquest afany de domini, van escapar al poder del Govern les emissores d'ona curta utilitzades pels partits polítics i sindicats com a mitjà per transmetre la seva propaganda.⁶⁰¹ Eren estacions de radioaficionat que permetien emetre però també rebre, per tant es convertien en un útil i alhora perillós instrument d'intercanvi de missatges i d'espionatge. L'emissora que va adquirir de seguida importància a

---

⁵⁹⁵ Per millorar l'efectivitat, també es van instal·lar línies a les principals conselleries, com la de Defensa, Agricultura o Proveïments. A partir de setembre, RAC i Ràdio Barcelona també compten amb una connexió directa i permanent amb els Ministeris de Guerra i Governació. *Ibid.*, p. 163 i 176.

Segons Francesc Espinet el dia 18 o la nit del 18 al 19 es van instal·lar micròfons al Palau de la Generalitat, però també a la Conselleria de Governació i a la Comissaria General d'Ordre Públic. ESPINET, F., (2006), p. 26.

⁵⁹⁶ FRANQUET (1986), p. 163.

⁵⁹⁷ *Ibid.*, p. 175.

⁵⁹⁸ *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya* [Barcelona] (22 agost 1936), núm. 235, p. 1148.

⁵⁹⁹ El mateix dia, es nomena com a Cap dels Serveis Tècnics de la Ràdiodifusió, l'enginyer de telecomunicacions Joaquim Sànchez Cordobés. *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya* [Barcelona] (22 agost 1936), núm. 235, p. 1149.

⁶⁰⁰ *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya* [Barcelona] (27 agost 1936), núm. 240, p. 1210.

⁶⁰¹ En el moment de l'alçament militar, Catalunya disposava de 133 estacions de radioaficionat en ona curta. Alguns d'aquests aparells, es van desmuntar per aprofitar les peces; uns van ser portats al front, altres van ser espoliats pels comitès antifeixistes dels pobles o van restar sota el control de la Generalitat. Va ser el cas de l'estació d'ona curta del propietari Josep Garriga Albert, que Ràdio Barcelona va mantenir en funcionament. FRANQUET, R., (1986), p. 193.

Catalunya va ser la de la CNT-FAI, que emetia per una longitud d'ona de 43 metres.⁶⁰² Va començar les seves emissions el 28 d'agost de 1936 amb l'objectiu explícit de fer una intensa campanya antifeixista i revolucionaria. A banda de la seva funció propagandística -difusió del seu punt de vista ideològic i altaveu dels líders de la CNT i la FAI-, també servia per difondre consignes i ordres a la militància d'una manera ràpida.⁶⁰³

Gairebé un mes més tard, el 21 de setembre, surt en antena la segona estació política d'ona curta a Barcelona: la del nouat PSUC, anomenada Ràdio PSU, amb una emissió de 42 metres, uns objectius similars a l'emissora anarquista i amb diversos espais en llengües estrangeres.⁶⁰⁴ Un dia després, neix l'emissora del Partit Obrer d'Unificació Marxista (POUM), amb la mateixa finalitat que les dues anteriors.⁶⁰⁵

Si bé durant els primers dies de la guerra, els criteris de participació de totes les forces antifeixistes són amplis, a mesura que vagi avançant el conflicte s'aniran tornant més restrictius. Per tant, en els primers moments, aquestes estacions tenien poca importància a nivell de masses ja que els responsables d'aquests partits tenien accés a les emissores d'ona normal. Les d'ona curta, doncs, compleixen bàsicament una funció de propaganda interna i de coordinació dins de cada formació política. Aniran prenent importància, sobretot a partir del moment en què les forces antifeixistes es distancien, augmentin les seves discrepàncies sobre què cal fer per guanyar la guerra i les crítiques al Govern de la Generalitat i de la República.⁶⁰⁶

Com a resum de l'agitada activitat d'aquest primers mesos, és representatiu un informe conservat a l'Arxiu Tarradellas, d'autor anònim, sobre la radiodifusió durant la Guerra Civil que sintetitza molt bé aquella situació:

“En esclatar la sublevació militar calgué improvisar-ho tot a Catalunya. En matèria de radiodifusió, com en tantes altres, mancava en absolut una estructuració dels serveis que fos apta per a fer front a les necessitats imposades per les circumstàncies. Calgué, doncs, aprofitar en el possible els elements existents i rectificar progressivament, en funció de les circumstàncies, l'actuació dels organismes rectors de la radiodifusió a Catalunya”.⁶⁰⁷

---

⁶⁰² El seu indicatiu era ECN-1 i estava instal·lada a Barcelona.

⁶⁰³ *Ibid.*, p. 193.

⁶⁰⁴ *Ibid.*, p. 193 i 196.

Aquesta emissora radiava música interpretada en directe, parlaments dels líders del partit i, sobretot, informacions polítiques i d'actes.

⁶⁰⁵ El seu indicatiu era ECP-2 i el seu horari d'emissions, de sis de la tarda a nou del vespre.

⁶⁰⁶ *Ibid.*, p. 164 i 194.

⁶⁰⁷ AMTM. Radiodifusió. Doc. 2, p. 8.

8.2.2 La premsa d'una i altra banda: els diaris i els gabinets d'informació i propaganda

La premsa, com a mitjà de comunicació de masses, també va patir una profunda transformació. Com a canvi significatiu cal destacar les modificacions pel que fa a la titularitat de les capçaleres, en el marc de l'onada de les intervencions de les empreses. Alguns diaris van ser socialitzats per organitzacions obreres, col·lectivitzats pels mateixos treballadors o intervinguts per alguna institució o partit polític. També se'n van crear de nous i altres van desaparèixer.⁶⁰⁸ Uns pocs van mantenir la seva titularitat i línia ideològica. En el cas de Barcelona, van poder conservar la seva personalitat les capçaleres amb una llarga història o amb un partit de pes al darrera. Va ser el cas dels rotatius republicans d'esquerres, com *La Humanitat*, *La Rambla* i *Última Hora* (propers a ERC) i *La Publicitat* (ACR) o *El Diluvio*.⁶⁰⁹

Durant el 1936 desapareixen sis diaris.⁶¹⁰ A Barcelona, quatre passen a ser intervinguts i el nou propietari –el partit polític o el sindicat– els canvia el nom: *El Correo Catalán* passa a dir-se *Avant* i després *La Batalla* (POUM); *El Matí* passa anomenar-se *Treball* (PSUC); *L'Instant* canvia a *Catalunya* i posteriorment a *CNT* (Comitè Obrer CNT); el *Diario de Barcelona*, que es va adherir en un primer moment a la sublevació,⁶¹¹ catalanitza el nom i passa a ser *Diari de Barcelona*.

---

⁶⁰⁸ La diferència entre la socialització i la col·lectivització rau en el tipus de col·lectiu que fa l'acció. Segons Josep Maria Bricall, s'anomenava "col·lectivització" a l'autogestió de l'empresa pels mateixos obrers que hi treballaven, mentre que la "socialització" –segons la terminologia faista– consistia en la direcció de la totalitat de les empreses d'un sector econòmic però pels sindicats de la indústria respectiva. Aquests dos conceptes no són incompatibles amb el d'"intervenció" i "incautació", que Bricall també aclareix: la "incautació" es referia l'apropiació definitiva de l'empresa o empreses per part dels obrers (col·lectivització o socialització), els municipis (la municipalització), la Generalitat o el govern de la República (la nacionalització). La "intervenció" era el control sobre la direcció d'una o de més empreses per una entitat diferent del seu titular, com ara els col·lectius que acabem d'esmentar.

BRICALL, J. M. *Política econòmica de la Generalitat (1936-1939): evolució i formes de la producció industrial*. Barcelona: Edicions 62, 1970, p. 181-182.

⁶⁰⁹ CULLA, J. B.; DUARTE, A. *La premsa republicana*. Barcelona: Col·legi de Periodistes, 1990, p. 55.

Vegeu també un extens article monogràfic sobre les apropiacions de les publicacions durant la contesa: FIGUERES, J. M. "Apropiacions de la premsa a Catalunya durant la Guerra Civil". *Anàlisi: quaderns de comunicació i cultura* (1997), núm. 20, p. 93.

⁶¹⁰ FIGUERES, J. M. *Premsa i nacionalisme: el periodisme en la reconstrucció de la identitat catalana*. Barcelona: ECSA, 2002, p. 162.

Aquest mateix autor, en la publicació citada anteriorment explica que les expropiacions en forma de col·lectivitzacions i apropiacions es produeixen immediatament a les ciutats importants com Madrid o València. FIGUERES, J. M., (1997), p. 87.

⁶¹¹ FUENTES, J. F.; FERNÁNDEZ SEBASTIÁN, J. *Historia del periodismo español*. Madrid: Síntesis, 1997, p. 241.

Durant aquest mateix període de temps, altres capçaleres es van seguir denominant de la mateixa manera, però van comptar amb uns propietaris diferents. Va ser el cas de *La Veu de Catalunya*, *La Noche*, *Diario de la Marina*, *La Vanguardia*, *Las Noticias*, *El Noticiero Universal*, *El Día Gráfico*, *El Mundo Deportivo*, *Diario del Comercio* i *Diario Mercantil*.⁶¹²

Qui s'apropia de les publicacions no són només els partits, sindicats o treballadors sinó també institucions com la Generalitat o els ajuntaments, amb l'objectiu de teixir una política comunicativa pròpia, evitar destruccions o impedir el poder de les milícies i els comitès obrers.⁶¹³ Ja en un primer moment, el govern de la Generalitat va incautar diversos diaris, que van passar a dependre de la conselleria de Governació: *La Vanguardia*, *El Noticiero Universal*, *La Veu de Catalunya*, *La Noche*, *Las Noticias*, *El Correo Catalán*, *El Día Gráfico*, *Diario de Barcelona*, *Diario del Comercio*, *Diario Mercantil*, *El Eco*, *La Jornada*, *L'Instant*, *El Matí* i *Renovación*.⁶¹⁴

La casuística sobre la manera com es va fer, és diversa. A vegades, s'ocupava el local on s'imprimia el diari, obrint la porta i sense cap autorització, com va passar amb els diaris de dretes; altres vegades, hi va haver una col·laboració amb el propietari, sobretot quan no tenia cap adscripció política coneguda.⁶¹⁵ En el cas dels tallers de *La Veu de Catalunya* va succeir - segons la premsa- de la següent manera:

“El Comitè Obrer dels tallers d'Editorial Catalana SA, es personà al despatx del Director-delegat, Navarro Costabella, per a comunicar-li que, per acord unànime dels obrers procedien a la incautació dels tallers de l'esmentada empresa i, per tant, del diari *La Veu de Catalunya*. [Navarro Costabella] manifestà al comitè obrer que acatava gustosament la decisió que acabaven de comunicar-li [i que] es creia en el deure de renunciar al càrrec de delegat que li fou confiat.”⁶¹⁶

El control de la premsa per part d'una organització política o sindical va ser evident ja des dels primers dies. Tot i això, Enric Marín i Josep Lluís Gómez Mompарт apunten que allò que no va variar va ser la politització dels diaris, ja que “aquesta ja era prou evident a tots ells des de feia anys, fins i tot en els auto-anomenats diaris ‘independents’ en els quals l'empresa

---

⁶¹² Hem elaborat aquest resum a partir de l'article de FIGUERES, J. M., (1997), p. 94.

⁶¹³ FIGUERES, J. M., (1997), p. 98.

⁶¹⁴ TARRADELLAS, J; GOVERN DE LA GENERALITAT, (2008), p. 68.

⁶¹⁵ FIGUERES, J. M., (1997), p. 98.

⁶¹⁶ “Els obrers d'Editorial Catalana S.A.’ s'incauten dels tallers on s'imprimeix ‘La Veu de Catalunya’”. *La Humanitat* [Barcelona] (5 setembre 1936), p. 3.

informativa tenia clar que la indústria periodística podia ser un bon negoci, és a dir, rendible econòmicament, socio-culturalment i políticament”.⁶¹⁷

Alguns elements van entorpir des dels primers moments el desenvolupament de la informació periodística durant el conflicte bèl·lic. Un obstacle per a la premsa va ser l’escassetat de paper, que va implicar el tancament d’algunes publicacions. Aquells primers mesos ja es va fer palesa, quan el 6 d’agost de 1936 el ministeri d’Indústria va limitar el consum de paper de premsa.⁶¹⁸ Una altra mostra la trobem en dues intervencions que fa la Generalitat: una de La Paperera Espanyola i l’altra de la Central de Fabricants de Paper, al·legant “indispensable utilitat pública” i “urgentíssima conveniència per al manteniment de la legalitat republicana”.⁶¹⁹

Un altre obstacle a salvar va ser la censura. Fins el mes d’octubre, els Departaments de Defensa i de Seguretat Interior en porten a terme de dos tipus: la censura prèvia de premsa, de caràcter polític; i la censura de guerra, referida a matèries que afecten la contesa. A mitjans d’octubre, el Govern decideix prescindir de la censura de premsa i els rotatius passen a tenir només l’obligació de la censura de guerra.⁶²⁰

En aquest mateix àmbit institucional, de la mateixa manera que la Generalitat havia intentat agafar les regnes de la ràdio des de bon principi, la voluntat de supervisar la premsa també es feia notar ja en els primers dies de la revolta. El 21 de juliol de 1936, des de la conselleria de Governació, amb Josep Mª Espanya al capdavant, es crea una Comissaria de

---

⁶¹⁷ MARÍN, E.; GÓMEZ MOMPART, J. L. “Les transformacions de la premsa catalana de la República a la Guerra”. A: TUÑÓN DE LARA, M. [dir.]. *Comunicación, cultura y política durante la II República y la Guerra Civil. II Encuentro de Historia de la Prensa*. Vol 2. *Espanya (1931-1939)*. Bilbao: Universidad del País Vasco, 1990, p. 207.

⁶¹⁸ *Ibid.*, p. 209.

⁶¹⁹ *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya* [Barcelona] (16 agost 1936), núm. 229, p. 1069-1070.

En ambdues es va nominar Casimir Baidés i Facció com a delegat de la Generalitat.

La *Crònica de la Guerra Civil a Catalunya* parla d’una reunió que manté el conseller Tarradellas, aleshores amb les carteres d’Economia i Serveis Públics, amb els administradors de diaris de Barcelona i els representants de les diferents papereres per tractar aquesta qüestió davant les “possibilitats de quedar-se sense paper els periòdics diaris”. TARRADELLAS, J.; GOVERN DE LA GENERALITAT., (2008), p. 126.

També trobem referències sobre la manca de paper per als diaris a l’article “El suministro de papel a los periódicos”. *La Vanguardia* [Barcelona] (11 agost 1936), p. 19, on informa que Tarradellas, com a conseller d’Economia i Serveis Públics, cursa les disposicions pertinents per tal que per part de l’Aduana de Sant Feliu de Guíxols no es posin traves per retirar pasta de paper del port d’aquest municipi. També se’n parla a “Para evitar la falta de papel”. *La Vanguardia* [Barcelona] (13 agost 1936), p. 4.

⁶²⁰ *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* [Barcelona] (17 octubre 1936), núm. 291, p. 225-226.

A més, a finals d’agost, el dia 28, el Govern de la Generalitat havia prohibit fotografiar, filmar i fer reportatges de premsa sobre les indústries destinades a la fabricació d’armament i material de guerra.

Cal apuntar que el *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya* canvia el seu nom i passa a anomenar-se *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* a partir del 26 d’agost de 1936. *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* [Barcelona] (26 agost 1936), núm. 239, p. 1195.

Prensa encarregada de controlar totes les empreses periodístiques de Catalunya i es nomena el periodista Joaquim Vilà i Bisa com a comissari.⁶²¹ Estigué en aquest càrrec durant poc més d'un mes, ja que a principis de setembre passà al Gabinet de Premsa de la Presidència i el substituï Manuel Galés. Inicialment aquesta comissaria estava adscrita a Governació, però la Generalitat, al·legant que el control de les empreses periodístiques implicava més d'un departament de la Generalitat, inclou l'agost de 1936 aquest comissariat al Departament de la Presidència del Consell.⁶²²

Vista la importància de relacionar-se amb la premsa i de subministrar informació oficial, dins la mateixa Generalitat, diverses conselleries van estructurar departaments de premsa i de propaganda aquells primers moments; els departaments que ja en tenien els van modificar segons les necessitats del moment i altres, fins i tot, van intervenir oficines de premsa existents.

La conselleria de Defensa, per exemple, ja disposa l'agost de 1936 d'una 'Secció d'Informació i Propaganda', que fins i tot edita comunicats de premsa diaris en català, castellà i llengües estrangeres. El primer número apareix el 25 d'aquell mes i es continuen publicat sota la capçalera de la conselleria de Defensa fins que, com veurem, el Comissariat de Propaganda pren el relleu el mes d'octubre.⁶²³ Aquesta secció també organitza actes a benefici de les Milícies Antifeixistes, com ara curses ciclistes⁶²⁴ o un acte d'homenatge a Rafael Casanova durant la Diada de 1936.⁶²⁵

El Departament d'Obres Públiques creava el mes següent, el 19 de setembre de 1936, el servei de premsa amb l'objectiu de "lliurar al públic a cada moment (...) totes aquelles notes i disposicions que convingui per al degut ressò i propaganda de les activitats que li són encomanades."⁶²⁶ Aquell mateix més, la Generalitat també s'incautava de l'Oficina d'Informació i Propaganda de l'Avellana i de l'Atmella de Reus i en nomenava un delegat.⁶²⁷

---

⁶²¹ *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya* [Barcelona] (25 juliol 1936), núm. 207, p. 707.

⁶²² *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* [Barcelona] (2 setembre 1936), núm. 246, p. 1298.

⁶²³ El 18 de setembre de 1936, quan es duu a terme una estructuració orgànica de la conselleria de Defensa, també es té en compte un servei de "relacions amb la premsa", depenent de la Secretaria de la conselleria. *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* [Barcelona] (19 setembre 1936), núm. 263, p. 1518.

⁶²⁴ "A profit dels combatents. Festivals, recaptos i iniciatives". *La Humanitat* [Barcelona] (2 setembre 1936), p. 2 i "La matinal de parque de la Ciudadela". *La Vanguardia* [Barcelona] (8 setembre 1936), p. 7.

⁶²⁵ "Grans festivals populars durant els dies 11, 12 i 13 de setembre". *La Humanitat* [Barcelona] (10 setembre 1936), p. 4.

⁶²⁶ *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* [Barcelona] (20 setembre 1936), núm. 264, p. 1521.

Estaria format per quatre persones: un oficial primer, un oficial segon i dos auxiliars segons. En un principi són designats els funcionaris Pere Foix i Cases, com a cap de premsa, i Manuel Valldeperes i Jaquelot. El nomenament del primer es produeix el 21 de setembre 1936. *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* [Barcelona] (23 setembre 1936), núm. 267, p. 1577.

Pel que fa al Departament de la Presidència, el seu gabinet de premsa va patir algunes modificacions fruit de la nova estructuració de la conselleria al llarg dels mesos d'agost i setembre. Després de diversos canvis, els serveis de premsa de la Presidència s'acaben desglossant en un "Gabinet de premsa", que tractaria els temes que afectessin les funcions representatives de la Presidència i uns "Serveis de Premsa", que informaria sobre les funcions executives.⁶²⁸

Altres conselleries van innovar en la manera de comunicar-se amb els seus públics. Va ser el cas d'Agricultura i Proveïments, que a principis de setembre, va endegar una sèrie de conferències radiades dirigides als pagesos. Es tractava d'unes "orientacions de caràcter tècnic i d'organització que [en aquells moments] adquirien la condició de necessitat imperativa i urgent".⁶²⁹

La preocupació que tenia una institució com la Generalitat per la relació amb la premsa i el subministrament d'informació oficial era compartida amb organitzacions com la CNT, que un cop va esclatar el conflicte, es va afanyar a crear a Barcelona una Oficina d'Informació i Propaganda.⁶³⁰ Estava liderada per Jacinto Toryho i situada al tercer pis de l'edifici que havia ocupat Foment del Treball, a la Via Laietana, que va passar a anomenar-se Edifici CNT-FAI. Segons Toryho, aquell organisme va ser portaveu del Comitè Regional "en el seu contacte amb la ciutadania sindical i extrasindical".⁶³¹ Tal com s'explica en els apartats posteriors, aquest sindicat va ser molt actiu ja des d'un principi en el terreny de la comunicació. Va crear una emissora de ràdio pròpia, va organitzar equips improvisats de reporters que van marxar al front amb les primeres columnes de voluntaris,⁶³² va produir un

---

Ambdós provenien del Departament de la Presidència. CDMH. PS-Generalitat. Lligall 13/2, núm. 25.

⁶²⁷ "Ordre procedint a la intervenció dels serveis de la Junta Inspectorada de l'Exportació de Fruita seca i els de l'Oficina annexa d'Informació i Propaganda de l'Avellana i de l'Ametlla, de Reus, i nomenant-ne Delegat de la Generalitat el senyor Josep Coll i Urgellès". *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* [Barcelona] (16 de setembre 1936), núm. 260, p. 1462.

La Generalitat també va constituir l'Oficina de Propaganda Econòmico-Social i Turística, depenent del Director General d'Indústria i Comerç. *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* [Barcelona] (4 octubre 1936), núm. 278, p. 58. Les funcions d'aquesta oficina havien de ser les següents: "Difondre l'obra econòmico-social que porti a terme la Generalitat de Catalunya; (...) fer la propaganda interior i exterior dels productes industrials catalans; (...) [repartir] impresos i publicacions que faci el Departament d'Economia [i] (...) serveis de turisme", entre d'altres.

⁶²⁸ *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* [Barcelona] (1 octubre 1936), núm. 275, p. 4.

⁶²⁹ "Les conferències radiades de la conselleria d'Agricultura i Proveïments". *La Humanitat* [Barcelona] (8 de setembre 1936), p.7.

⁶³⁰ Va constituir l'oficina el 23 de juliol, només cinc dies després de la sublevació. GARCÍA FERNÁNDEZ, H. (2008), p. 85.

⁶³¹ TORYHO, J. *Del triunfo a la derrota*. Barcelona: Argos Vergara, 1978, p. 31.

⁶³² MARTÍNEZ MUÑOZ, P. *La cinematografía anarquista en Barcelona durante la Guerra Civil (1936-1939)*. [Tesi doctoral] Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, 2008, p. 49.

curtmetratge sobre el moviment revolucionari a Barcelona, ja des de finals de juliol editava un butlletí informatiu⁶³³ i també des de finals del mateix mes editava butlletins en francès i en alemany.⁶³⁴

La informació i la propaganda va ser decisiva des d'un primer moment, tot i això, el caire internacional que aviat va prendre la guerra va obligar a plantejar formes de comunicació més enllà de les fronteres catalanes. La Secretaria d'Afers Exteriors de la Generalitat no es constituirà fins al desembre de 1936 però mesos abans ja trobem iniciatives de comunicació i auscultació de l'estranger.

Un cas és l'Oficina d'Informació Internacional creada per l'Institut d'Acció Social Universitària i Escola, d'acord amb la Conselleria de Defensa de la Generalitat, concretament amb la seva secció de premsa, ràdio i propaganda. Aquesta oficina estava formada per professors i estudiants, i estava instal·lada a la residència d'estudiants de la Universitat Industrial. S'encarregava de trametre informacions a la premsa i ràdios estrangeres “en tot allò que [pogués] afavorir l'ambient de simpatia i l'entusiasme pel nostre moviment de renovació social”.⁶³⁵

A partir de principis de setembre, aquesta oficina va elaborar un recull de premsa estrangera i de periodicitat gairebé diària, sota el nom solemne de “Report estrictament confidencial de premsa estrangera”. L'objectiu era que el govern de Catalunya i el Comitè Central de Milícies Antifeixistes poguessin estar al corrent del desenvolupament dels fets a nivell internacional i veure com la premsa estrangera tractava la informació. Inicialment, aquest recull dividia els diaris segons si corresponien a “premsa revolucionaria”, “premsa de centre” o “premsa antirevolucionaria”.⁶³⁶ L'oficina també emetia cada dia per Ràdio Barcelona el programa “El nostre moviment revolucionari davant el món”, on es feien ressò

---

⁶³³ Aquest Butlletí apareixia reproduït a *La Vanguardia*. El número 2 surt publicat a: “El Boletín informativo de la CNT”. *La Vanguardia* [Barcelona] (25 juliol 1936), p. 5.

⁶³⁴ Els butlletins s'anomenaven *Service d'Information de la CNT et de la FAI* i *Informationsdienst der CNT und FAI*, respectivament. Vegeu: “Las ediciones de CNT en francés y alemán”. *La Vanguardia* [Barcelona] (25 juliol 1936), p. 5.

⁶³⁵ CDMH. PS-Generalitat. Lligall 11/2, núm. 29, carta d'Antoni Mª Sbert a Joan Casanovas, 9 de setembre 1936.

⁶³⁶ Només a tall d'exemple, el número més antic que hem pogut consultar (l'exemplar número 2 corresponent al 10 de setembre de 1936), inclou la informació dels següents diaris: *L'Humanité*, *Le Populaire*, *Le Peuple*, *L'oeuvre*, *Daily Herald*, *News Chronicle*, *Le Matin*, *L'Intransigeant*, *Journal de Genève*, *Gazette de Lausanne*, *Manchester Guardian*, *The Times*, *L'Action Française*, *L'Echo de Paris*, *L'Ami du Peuple*, *Le Jour*, *Daily Mail*, *The Daily Telegraph* i *Frankfurter Zeitung*.

A l'AMTM es conserven més de 200 números d'aquest recull, que comprenen des del setembre de 1936 fins el març de 1937.

de les opinions internacionals sobre el conflicte bè·lic.⁶³⁷ Per tant, era una oficina especialitzada en el subministrament d'informació i documentació de política estrangera.

Una altra iniciativa enfocada a la comunicació arreu del món va ser l'Oficina Catalana d'Informació i Propaganda a París (OCIP).⁶³⁸ Es tractava d'una proposta de Ramon Xuriguera i Domènec de Bellmunt, pseudònim de Domènec Pallerola, amb uns objectius força ambiciosos. En primer lloc, volien funcionar com a gabinet de premsa subministrant informació a les agències -com *Havas* o *United Reuter*-, als corresponents estrangers de París i als diaris simpatitzants de França, Bèlgica, Suïssa i Anglaterra.⁶³⁹ Per a ells la capital francesa havia de ser com un centre emissor d'informació per a Europa. Cal remarcar que la intenció era “fornir informació de la situació política i de guerra a Catalunya i Espanya”, per tant, se sobrepassaven les fronteres i es veien legitimats a donar explicacions sobre la situació desbordant l'àmbit estrictament català.

Aquesta proposta també comptava amb una part de supervisió de la informació. D'aquesta manera, es pretenia “assegurar fins on es pugui el control de les informacions que les agències o els diaris rebin directament d'Espanya recurrent, si cal, a cercar la influència del Front Popular francès”. També hi havia la intenció d'aprofitar sinèrgies i “explorar l'actitud de la premsa de gran tiratge susceptible d'ésser utilitzada”.⁶⁴⁰ A més, s'especificava la relació que hauria de mantenir aquesta oficina amb els organismes del Front Popular francès: els proporcionarien informació gràfica i editarien fulletons, cartells, resums, estadístiques per repartir en els actes de propaganda antifeixista i en els centres simpatitzants. L'oficina havia d'estar en contacte directe amb el govern de la Generalitat i a diari els enviaria un informe confidencial sobre la situació política internacional i altres dades que poguessin ser del seu interès.

L'organigrama intern de la OCIP també estava clar. S'estructuraria a partir de dos equips: un a París, format per Domènec Pallerola, Ramon Xuriguera, Alfons Maseras i C. A. Jordana; i un altre a Barcelona, constituït per Ferran Soldevila, Joaquim Ventalló i Manuel Valldeperes, que forniria d'informació i de documentació la seu de París.⁶⁴¹

---

⁶³⁷ FRANQUET, R., (1986), p. 177.

⁶³⁸ PS-Generalitat. Lligall 11/2. Carta de Domènec Pallerola, 24 d'agost de 1936. També es conserva un exemplar a l'ANC. Ramon Xuriguera. Caixa 18.

⁶³⁹ Com a diaris simpatitzants, esmenten *L'Humanité*, *L'Oeuvre*, *Le Populaire*, *Le Petit Parisien* i *Journal de Genève*.

⁶⁴⁰ En aquest cas, cita *L'Intran* [sic], *Le Temps*, *Paris Soir* i *Le Jour*.

⁶⁴¹ CAMPS i ARBÓS, J. *Ramon Xuriguera (1901-1966): ideologia, activitat cultural i literatura*. [Tesi doctoral]. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 2005, p. 322.

A banda d'aquestes oficines, també calia aprofitar els corresponsals que estaven a Barcelona i la visita de personatges destacats per explicar la visió de la guerra i la revolució que més interessava.⁶⁴² En aquest marc, incloem, per exemple, la trobada que el president Lluís Companys va fer amb periodistes francesos (dels diaris *La Dépêche*, *Le Populaire* i *Le Petit Journal*)⁶⁴³ el 28 de juliol de 1936 o la visita a Catalunya de periodistes belgues dels diaris *Le Peuple* o *Le Drapeau Rouge*.⁶⁴⁴ Aquells primers mesos, la premsa també informava d'una modalitat de persuasió que van utilitzar ambdós bàndols: els viatges de propaganda. Va ser el cas, per exemple, de la germana del poeta García Lorca que va venir Barcelona a mitjans de setembre.⁶⁴⁵

A banda d'arribar al públic internacional i a la reraguarda republicana, també calia comunicar-se amb el front de batalla. En aquest sentit, els corresponsals de guerra dels diaris *Solidaridad Obrera*, *La Humanitat*, *La Publicitat* i l'escriptor Lluís Capdevila volien organitzar un diari en català adreçat a les columnes Macià i Companys –al front aragonès– anomenat “Catalunya antifeixista”.⁶⁴⁶ D'altra banda, l'Agrupació d'Escriptors Catalans (UGT) recollia i trametia llibres per al front, així com també per a hospitals de sang i centres antifeixistes.⁶⁴⁷

8.2.3 El cinema: l'espectacle de les socialitzacions

És amb motiu de la Guerra Civil que el cinema sonor s'utilitza per primera vegada massivament al servei de la propaganda de guerra. Cal recordar que en anteriors conflictes, com la Primera Guerra Mundial o en la revolució i guerra civil russes, el cinema era mut.⁶⁴⁸

Amb el cop d'Estat i l'inici de la guerra civil, el bàndol lleial partia amb un gran avantatge inicial a nivell cinematogràfic ja que els principals centres d'indústria i consum – Madrid i Barcelona– havien quedat en territori republicà.⁶⁴⁹ A Catalunya, durant els primers

---

⁶⁴² El 24 de juliol, la premsa informa de l'arribada de l'escriptor francès André Malraux a Madrid “per tal de recollir informació dels esdeveniments de la lluita contra el feixisme”. “Malraux a Madrid”. *La Humanitat* [Barcelona] (24 juliol 1936), p. 3.

⁶⁴³ “Periodistes estrangers a la Generalitat”. *La Humanitat* [Barcelona] (28 juliol 1936), p. 4.

⁶⁴⁴ “Periodistes belgues visiten el nostre país”. *La Humanitat* [Barcelona] (19 setembre 1936), p. 3.

⁶⁴⁵ “La germana de García Lorca a Barcelona”. *La Humanitat* [Barcelona] (19 setembre 1936), p. 3.

⁶⁴⁶ “Un diari de milícies al front d'Aragó”. *La Humanitat* [Barcelona] (12 setembre 1936), p. 5.

⁶⁴⁷ “Llibres al front”. *La Humanitat* [Barcelona] (24 setembre 1936), p. 4 i CAMPILLO, M., (1994), p. 35.

⁶⁴⁸ GUBERN, R. “El cine sonoro (1930-1939)”. A: GUBERN, R. [et al.]. *Historia del cine español*. Madrid: Cátedra, 1995, p. 164.

⁶⁴⁹ PORTER I MOIX, M. *Historia del cinema a Catalunya (1895-1990)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1992, p. 207.

mesos de la sublevació, el poder gairebé absolut en el gremi cinematogràfic va ser de la CNT, tant en els àmbits de la producció com de l'exhibició.⁶⁵⁰ Aquesta central sindical, protagonista en els primers dies de l'aixecament militar, era la majoritària en els diferents sectors industrials i també comptava amb una nombrosa representació en el gremi dels espectacles, amb 1.500 afiliats.

De manera semblant al Govern, els partits i els sindicats es van apropiari de determinades publicacions i emissores de ràdio, les sales de cinema també van patir un procés de socialització, en el qual les centrals sindicals van agafar les regnes d'aquestes empreses.⁶⁵¹ En aquest cas, el fet que la CNT controlés pràcticament totes les sales d'espectacles va fer que els treballadors afectes a aquest sindicat comencessin a portar a terme actes revolucionaris els primers dies.⁶⁵² Així, el 21 de juliol, es va declarar una vaga general i posteriorment la CNT va col·lectivitzar les 116 sales de cinema barcelonines.⁶⁵³ Algunes d'elles van canviar el seu nom, com *El Coliseum Imperial* que passà a anomenar-se *Sala Bakunin* o el *Saló Gran Via* que canvià la denominació per *Saló Durruti*.⁶⁵⁴

Per fer front a la situació de descontrol, el Govern de la Generalitat reaccionà el 26 de juliol de 1936 amb la creació de la Comissaria d'Espectacles Públics –depenent del Departament de Cultura. La seva missió era “assegurar el funcionament normal dels espectacles públics” i “contribuir al ràpid restabliment de la normalitat ciutadana” per part del Govern.⁶⁵⁵ Cal destacar que la paraula “normalitat” és molt present aquells primers dies de conflicte, tant en les disposicions oficials com en la premsa, segurament reflex d'aquella voluntat a la reraguarda.⁶⁵⁶ Al capdavant de la comissaria se situà Josep Carner-Ribalta, que

---

El bàndol franquista va cercar la col·laboració de Lisboa, Berlín i Roma.

⁶⁵⁰ A Madrid, el predomini va ser de la UGT, fet que va generar un conflicte constant amb la CNT; a València es va establir una estreta col·laboració entre les dues centrals sindicals.

⁶⁵¹ Segons explica Pau Martínez Muñoz a la seva tesi, la socialització dels cinemes va afectar sobretot les grans ciutats mentre que la col·lectivització es va establir en poblacions petites amb una o dues sales d'exhibició. Habitualment, el lloc on era més fort el sindicat de la CNT, aquest prenia el control, mentre que en la resta de llocs van ser els mateixos treballadors que van assumir la iniciativa col·lectivitzadora. MARTÍNEZ MUÑOZ, P., (2008), p. 61.

⁶⁵² MARTÍNEZ MUÑOZ, P., (2008), p. 52.

⁶⁵³ GUBERN, R., (1995), p. 166 i MARTÍNEZ MUÑOZ, P., (2008), p. 52. Aquest darrer autor parla de 112 sales.

⁶⁵⁴ PORTER I MOIX, M., (1992), p. 208.

Per a una explicació de les vivències d'alguns testimonis des dels *egodocuments* durant aquells primers dies, vegeu ESPINET, F., (1997), p. 241.

⁶⁵⁵ *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya* [Barcelona] (29 juliol 1936), núm. 211, p. 785.

⁶⁵⁶ Un cop es van “normalitzar” les exhibicions, la premsa catalana reclamava més publicitat sobre la cartellera i també aprofitava per fer una crida als anunciants perquè fessin insercions publicitàries a la premsa en general.

havia estat un col·laborador proper de Francesc Macià i que en l'àmbit dels espectacles es foguejà en el Comitè de Cinema de la Generalitat republicana. El mateix comissari explica a les seves memòries que les oficines havien quedat instal·lades al Teatre del Liceu i que li assignaren Marcel Plans com a secretari.⁶⁵⁷

Aquest Comissariat -que estava en contacte amb diferents unitats i Departaments de la Generalitat- va ser qui va haver de lidiar amb el Sindicat Únic d'Espectacles, de la CNT, per tractar de la reobertura dels espectacles públics. La premsa de primers d'agost dóna compte de les “intenses gestions” que aquest Comissariat estava realitzant “encaminades al funcionament immediat de cinemes i teatres”⁶⁵⁸ i el comissari d'Espectacles explica les tensions existents amb aquesta central sindical. Extraïem uns fragments d'un informe que Carner-Ribalta va redactar *a posteriori* sobre aquesta qüestió i que és il·lustratiu de la situació d'aquells dies:

“Quan el Comissariat d'Espectacles de la Generalitat, després del 19 de juliol, es posà en contacte amb el Sindicat [Únic d'Espectacles] per tractar de la reobertura dels espectacles públics amb l'afany de tornar a Barcelona el seu aspecte de normalitat, estigué d'acord que el Sindicat, en nom dels treballadors de l'espectacle, formulés unes noves bases de treball.(...) Foren portades al Consell de Govern (...) i aprovades en forma de totalitat. (...) El sistema, aplicat amb un esperit idealista, de revolucionar i millorar l'espectacle, de millorar les condicions de treball de l'obrer i de guanyar per a la col·lectivitat una font de riquesa que estava abans en mans d'empresaris capitalistes, hauria donat un resultat excel·lent. El cas és, però, que s'ha aplicat amb un esperit de nou burgès i de capitalista més afamat que els d'abans (...). Per començar, la majoria de les bases establertes no s'han complert. No s'ha atès cap reclamació. No s'han pagat els deutes del passiu. No s'ha reconegut cap indemnització pels actius inventariats. No s'ha pagat cap lloguer dels locals. Els empresaris, en la majoria dels casos, no han estat reconeguts i els que ho foren no han cobrat de fa mesos, després que se'ls obligà a dissoldre llur associació. No s'ha pagat cap impost a l'Ajuntament ni a la Generalitat. La Comissaria d'Espectacles ha estat exclosa de tota intervenció. (...) L'espectacle no ha estat millorat artísticament ni socialment, i àdhuc s'han passat films d'esperit contrarevolucionari per l'afany de no perdre la recaptació que podien donar.(...) El destí dels ingressos del 'Comité Económico de Cines' s'ignora. La col·lectivitat no en rep cap benefici. No beneficien ni la banca, pel fet que no s'ingressen en cap compte corrent”.⁶⁵⁹

Vegeu SAGRE, J. “L'espectacle cinematogràfic i la publicitat a la premsa”. *La Humanitat* [Barcelona] (23 setembre 1936), p. 4.

En una entrevista que ofereix Carner Ribalta a *Última Hora* i que trobem reproduïda a *La Vanguardia* (“Una entrevista con Carner Ribalta”, *La Vanguardia* [Barcelona] (14 agost 1936), p. 8), declara: “mi preocupación única ha sido la de restablecer la normalidad”.

⁶⁵⁷ CARNER-RIBALTA, J. *Memòries: de Balaguer a Nova York passant per Moscou i Prats de Molló*. Barcelona: Viena, 2009. (La memòria dels dies; 1), p. 201. Edició original de 1972.

⁶⁵⁸ “Barcelona ja és la ciutat dinàmica i optimista de sempre”. *La Humanitat* [Barcelona] (4 agost 1936), p. 8.

⁶⁵⁹ CARNER-RIBALTA, J., (2009), p. 210-212.

La Comissaria d'Espectacles es dedicaria, de moment, només a ratificar les mesures preses de “forma irreversible per la CNT”.⁶⁶⁰ Així, per exemple, quan aquesta central sindical va socialitzar els cinemes de Barcelona, la Comissaria es va encarregar de ‘legalitzar’ la nova situació. Les competències de la Comissaria haurien augmentat a principis d'agost, quan va absorbir els Serveis de Cinema de la Generalitat. Va ser un cop dissolt el Comitè de Cinema, organisme promogut el 1932 per l'aleshores conseller de Cultura, Ventura Gassol.⁶⁶¹ Amb tot, però, segons Caparrós Lera, aquesta Comissaria va ser inoperant.⁶⁶²

L'àmbit de la producció també va patir la mateixa sort que el de l'exhibició i va ser igualment la CNT qui va socialitzar estudis i laboratoris. Són significatives d'aquesta mena de monopoli, les normes que el comitè rector del Sindicat Únic d'Espectacles Públics va dictar el setembre de 1936: establia que el productor només tenia dret a escollir el director, l'operador, el primer ajudant de cada film i la parella protagonista. El sindicat designaria la resta de personal tècnic i artístic segons les conveniències de la borsa de treball.⁶⁶³

La CNT va produir molt aviat documents fílmics de la guerra, ja que durant els primers dies de la sublevació -fins el 22 o 23 de juliol- va gravar diversos esdeveniments dels carrers de la ciutat comtal. Aquestes cintes van donar lloc al *Reportaje del movimiento revolucionario en Barcelona*, un curtmetratge que va circular per tot el món i on es mostraven els successos ocorreguts als carrers de la capital catalana.⁶⁶⁴ Mostrava algunes imatges

---

Les acusacions de Carner-Ribalta sobre la destinació de les recaptacions de les sales de cinema van fer que hagués de fugir a París perquè estava amenaçat pel *Comité Económico de Cines*: “La meua imprudència era una invitació a un ‘passeig a l'Arrabassada’. Les pistoles dels meus ‘amics’ del ‘Comité Económico’ no trigaren a indicar-me que no em restava cap altre camí que el de la frontera.”

⁶⁶⁰ ÁLVAREZ, R.; PÉREZ PERUCHA, J. *Revisión histórica del cine documental español*. Vol. 1. *El cine del gobierno republicano entre 1936 y 1939*. Bilbao: XXI Certamen Internacional de Cine Documental y Cortometraje de Bilbao, 1979, p. 11.

⁶⁶¹ Es dissolia el Comitè de Cinema de la Generalitat al·legant que havia “deixat de respondre a les necessitats de l'hora present”. Alhora, el Govern també nacionalitzava el Gran Teatre del Liceu. *Bulletí Oficial de la Generalitat de Catalunya* [Barcelona] (9 agost 1936), núm. 222, p. 989.

Segons Carner-Ribalta, la comissaria va incorporar “automàticament els serveis del Comitè de Cinema, una certa jurisdicció sobre els teatres i cinemes i una supervisió de tota mena d'espectacles”. CARNER-RIBALTA, J., (2009), p. 201.

Altres disposicions governamentals d'aquests primers dies que fan referència al cinema són el decret per millorar la coordinació del servei de censura de pel·lícules, entre la Direcció General de Seguretat a Madrid i la Comissaria General d'Ordre Públic a Barcelona (*Bulletí Oficial de la Generalitat de Catalunya* [Barcelona] (9 agost 1936), núm. 222, p. 986-987); o el decret a través del qual el Govern aprova el règim de treball en l'explotació del negoci de projeccions cinematogràfiques al públic, referit als cinemes de Barcelona i el seu radi. *Bulletí Oficial de la Generalitat de Catalunya* [Barcelona] (18 agost 1936), núm, 231, p. 1088.

⁶⁶² CAPARRÓS, J. M.; BIADIU, R. *Petita historia del cinema de la Generalitat: 1932-1939*. Mataró: Robrenyo, 1978, p. 16. (Fructuós Gelabert; 3).

⁶⁶³ CAPARRÓS, J. M. *Historia crítica del cine español: des de 1897 hasta hoy*. Barcelona: Ariel, 1999, p. 64.

⁶⁶⁴ Va ser dirigit i muntat pel periodista Mateo Santos i produït per l'Oficina d'Informació i Propaganda de la CNT. GUBERN, R., (1995), p. 166.

anticlericals – com les mòmies de monges a l'entrada el convent de les Saleses al Passeig de Sant Joan-, que van ser utilitzades per la contrapropaganda enemiga com a manera de denunciar els excessos revolucionaris.⁶⁶⁵ Aquesta central sindical també controlava la productora SIE Films (Sindicat de la Indústria d'Espectacle), que es nodria dels beneficis recaptats de les sales d'exhibició i, a diferència d'altres organismes governamentals i polítics, van produir tant documentals com ficció.⁶⁶⁶

Pel que fa a l'àmbit de la distribució de pel·lícules, no va quedar afectat per la col·lectivització. Majoritàriament eren representacions de cases estrangeres que justament per aquest motiu estaven exemptes de les mesures revolucionàries.⁶⁶⁷

8.2.4 El cartellisme: l'art de l'espontaneïtat

La producció cartellística de la Guerra Civil es va iniciar de manera espontània a Catalunya. Aquests cartells van ser els elements comunicatius que ja des dels primers dies de la sublevació eren presents als carrers de Barcelona. Amb l'esclat del conflicte, el Sindicat de Dibuixants Professionals (SDP) –adherit a la UGT i impulsat per Helios Gómez i un grup de ninotaires i dibuixants publicitaris- era l'únic del ram que existia a casa nostra. La guerra els va sorprendre mentre s'estaven organitzant, quan encara no tenien ni local propi, amb pocs afiliats i, segons el cartellista i membre del SDP, Carles Fontserè, sense cap pla de propaganda al qual atènyer-se.⁶⁶⁸ Aquest és el motiu pel qual els primers cartells que es van enganxar a Barcelona van ser iniciatives personals d'uns quants artistes que volien estar al costat del poble en aquella lluita.⁶⁶⁹

Aquells primers dies, segons testimoni de Fontserè, els sindicats i els partits treballaven per formar les seves milícies armades i no estava entre les seves prioritats

---

La Vanguardia del 30 de juliol 1936 informa que el reportatge “está a punto de quedar listo para su proyección”. Vegeu “La película del movimiento revolucionario”. *La Vanguardia* [Barcelona] (30 juliol 1936), p. 6.

⁶⁶⁵ ESPINET, F., (2006).

⁶⁶⁶ RIMBAU, E. *El paisatge abans de la batalla: el cinema a Catalunya (1896-1939)*. Barcelona: Llibres de l'Índex, 1994, p. 54.

⁶⁶⁷ PORTER I MOIX, M., (1992), p. 208.

⁶⁶⁸ FONTSERÈ, C. “Los carteles de la guerra civil”. A: SOLÉ I SABATÉ, J. M. [coord.] *Cataluña en la Guerra Civil Española*. [Barcelona]: La Vanguardia, [1986?], p. 298-299.

Fontserè explica que en l'assemblea constitucional del SDP uns mesos abans de l'inici de la Guerra, es va considerar convenient adhirir-lo a un dels dos grans sindicats del moment -la CNT i la UGT-, i per majoria es va acordar aquesta darrera central sindical.

⁶⁶⁹ Va haver-hi algunes excepcions, com Helios Gómez o Josep Bartolí, que amb anterioritat ja eren afins a organitzacions polítiques i van participar de la lluita armada als carrers de Barcelona. FONTSERÈ, C., [1986?], p. 293 i 299.

organitzar un grup de dibuixants que es posés sota les seves directrius de propaganda. Així va ser com el SDP es va convertir en l'únic col·lectiu que durant aquelles primeres jornades va produir una bona quantitat de propaganda gràfica.⁶⁷⁰ D'aquesta manera, els lemes i les consignes que incloïen, reflectien més el caràcter de l'artista i no tant la línia política de les sigles del partit o sindicat que incorporava.⁶⁷¹

Segons Fontserè, els primers cartells que es van pintar –i a més des de casa- van ser “Unió és força. UGT-CNT”, de Jaume Solà; “Llegiu Treball” de Francesc Riba-Rovira i “Treballa per als que lluiten. UGT”, del mateix Fontserè.⁶⁷² Justament, hauria estat aquest darrer cartell el primer que es fixà als murs de Barcelona, el mateix 19 de juliol de 1936.⁶⁷³

L'espontaneïtat dels cartells, tant pel que fa a la temàtica, al dibuix i al text, explica que artistes com Fontserè en pintessin per a la UGT i CNT –els dos sindicats rivals- o per partits amb ideologia tan diversa com el PSUC i el POUM o la FAI.⁶⁷⁴ Segons Fontserè, els dibuixants “treballaven en equip però amb absoluta llibertat, sense aquella organització burocràtica i laboral que esborra les individualitats”.⁶⁷⁵ Posteriorment, es va organitzar un taller col·lectiu amb la col·laboració d'altres artistes que es van unir a ells espontàniament.⁶⁷⁶

---

⁶⁷⁰ FONTSERÈ, C. *Memòries d'un cartellista català (1931-1939)*. Barcelona: Pòrtic, 1995, p. 279.

⁶⁷¹ TORO, L. “‘El cartellisme ens va fer obrir els ulls a tots’. Entrevista realitzada a Carles Fontserè l'any 2003, després de la resolució del govern contrària a la devolució”. A: *Els documents confiscats/retornats a Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya: Departament de Cultura, 2006, p. 333-336.

⁶⁷² FONTSERÈ, C., (1986), p. 299.

Anys més tard, Fontserè explicava en una entrevista allò que pretenia representar amb aquell cartell: “La insurrecció militar franquista i la lluita subsegüent a Barcelona i altres ciutats de Catalunya va paraitzar tots els serveis i l'activitat ciutadana, transport públic, recollida d'escombraries, etc. A la plaça de Catalunya de Barcelona, per posar un exemple, uns cavalls de l'exèrcit morts i coberts de mosques al mig de la plaça van restar-hi diversos dies fent l'aire irrespirable. Era urgent la represa dels serveis municipals i de les fàbriques que romanien tancades. Molts treballadors les havien abandonat per ingressar a les Milícies a lluitar contra el franquisme. Per això se'm va acudir pintar un cartell -el primer que va sortir al carrer a Barcelona- amb el lema: “Treballa per als que lluiten!”. A la impremta van afegir-hi la sigla del PSUC, que es va fer càrrec de l'edició. Jo sols havia posat UGT al braçal del treballador. Aquell cartell el vaig pintar al meu estudi, abans que el taller del sindicat posés mans a l'obra.” TORO, L., (2006), p. 335.

⁶⁷³ SATUÉ, E. “El cartellisme català del temps de la República”. A: *República! Cartells i cartellistes (1931-1939)*. Barcelona: Viena, 2006, p. 42.

⁶⁷⁴ FONTSERÈ, C., (1978), p. 357.

⁶⁷⁵ *Ibid.*, p. 357.

⁶⁷⁶ Més endavant, van constituir-se altres grups com la Cèl·lula de Dibuxants del PSUC, el Sindicat d'Artistes Pintors i Escultors de Catalunya vinculat a la UGT, i el Sindicat Únic de Professions Liberals Secció de Dibuxants, adscrit a la CNT.

GIRALT-MIRACLE, D. “Els cartells del Comissariat: cultura informativa i modernitat”. A: PASCUET, R.; PUJOL, E. [dir.]. *La revolució del bon gust: Jaume Miravittles i el Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya (1936-1939)*. Barcelona: Arxiu Nacional de Catalunya: Viena: Ajuntament de Figueres, 2006, p. 108.

Enric Satué es mostra crític respecte aquesta espontaneïtat, d'una banda, i l'atribueix en bona part a una manca de preparació tècnica dels artistes; d'altra banda, creu que la creació del SDP es deu a una "rauxa emocionada i entusiasta, però també incontrolada i incontrolable, que massa sovint feia passar gat per llebre".⁶⁷⁷ Val a dir que els mecanismes per controlar l'accés al Sindicat de Dibuidants Professionals no eren gaire estrictes.

En aquells moments, el procés tècnic per fer un cartell era força elaborat. La impressió es feia a través d'unes planxes de zinc i se n'havien de produir tantes com colors tenia el cartell. El dibuix era copiat a mà per un litògraf i cada planxa s'imprimia per separat. L'abundor de material de què disposava el SDP també va conferir una certa llibertat als artistes, que no s'havien de preocupar d'estalviar-ne per raons econòmiques. És per aquest motiu, explica Fontserè, que anteriorment s'havien utilitzat més els ocre i terres i ara s'empraven més els colors vius, que eren més costosos.⁶⁷⁸

D'aquell festival de colors, en tenim diversos testimonis. D'una banda, George Orwell recordava en el seu *Homenatge a Catalunya* que "per tot arreu es veien cartells revolucionaris flamejant des de les parets llurs netíssims roigs i blaus, que feien que els escassos anuncis que els voltaven semblessin taques de fang".⁶⁷⁹ El mateix Fontserè també té un record de l'acoloriment de la ciutat comtal:

"Aquell crit d'iconografia multicolor a les parets va aparèixer als ulls dels ciutadans de Barcelona com un signe inequívoc d'una voluntat de lluita i, a l'exterior, com un 'certificat gràfic' de la revolució a Catalunya. Això és important perquè en el passat cap altre moviment popular, sorgit d'una manera tan espontània com fou el del 19 de juliol, no havia tingut el suport d'un desplegament gràfic, diguem-ne "intel·lectual", d'aquesta amplitud".⁶⁸⁰

I el poeta Agustí Bartra també n'ha deixat testimoni:

"Les parets parlen: des del mes de juliol ençà, a les parets dels carrers i places de totes les ciutats i pobles..., us sobta la vigoria expressiva i tallant de cartells i més cartells. Avui dia les parets no tenen solament oïdes, com diu el tòpic, sinó que han après a enraonar, a cridar."⁶⁸¹

---

⁶⁷⁷ SATUÉ, E. *El llibre dels anuncis*. Vol. 2. *Anys d'aprenentatge (1931-1939)*. Barcelona: Alta fulla, 1985. (Pedrés; 21), p. 38.

⁶⁷⁸ FONTSERÈ, C., (1995), p. 210.

⁶⁷⁹ ORWELL, G. *Homenatge a Catalunya: un testimoni sobre la revolució espanyola*. Barcelona: Ariel, 1969, p. 25. Traducció al català de Ramon Folch i Camarasa.

⁶⁸⁰ FONTSERÈ, C., (1995), p. 5.

⁶⁸¹ BARTRA, A. "Les parets parlen". *Mirador* [Barcelona] (3 desembre 1936), p. 6.

El Sindicat de Dibuixants Professionals aplegava algun veterà com Antoni Clavé però fonamentalment estava format per una generació de joves artistes. I és precisament aquesta saba jove gràcies a la qual –segons Satué- podríem parlar de l’”única avantguarda artística en el món capitalista que de seguida fou de domini públic.”⁶⁸²

En aquesta època pre-televisiva, la imatge fixa es va convertir –en paraules de Fontserè- en una finestra al món. En referència als primers cartells que es van produir, Espinet observa que en “el terreny de la comunicació i de la propaganda és immediatament dominat per una forma d’expressió que pot prescindir de l’alfabetització, i que sempre ha tingut un paper instructiu i persuasiu central, com és la imatge no mediatitzada, realista, o la imatge simbòlica”.⁶⁸³

Aviat els cartells van ser populars, i mostra d’això van ser les reproduccions a escala més o menys espontànies que ja de bon principi feia la premsa en les seves pàgines gràfiques o entre les notícies. Segons testimoni de Fontserè, el diari *Treball*, rotatiu del PSUC, va reproduir gairebé cada dia durant el primer any de guerra els cartells del SDP a mesura que s’anaven penjant als murs, d’aquesta manera, el diari es converteix avui en una guia de la producció d’aquells primers dies.⁶⁸⁴ És important esmentar el cartell “Les Milícies us necessiten” de Cristóbal Arteché, que la premsa reproduceix a mitjans d’agost de 1936, i que s’ha atribuït, considerem que erròniament, al Comissariat de Propaganda, ja que aquest encara no existia.⁶⁸⁵

---

⁶⁸² SATUÉ, E., (2006), p. 34.

El mateix autor considera que aquella “revolució impertinent del disseny la va dur a terme gent molt jove, potser massa, si més no per haver de patir després tant sofriment. (...) A Catalunya, en proclamar-se la República el 14 d’abril de 1931, Carles Fontserè, per exemple, només tenia 15 anys; Antoni Clavé, 18; Lorenzo Goñi i Nicolau Miralles *Lau*, 20; Ricard Giralt Miracle i Salvador Ortiga, 21; Ricard Fàbregas, 25; Evarist Mora, 27; Enric Crous-Vidal, Rafael Tona i Enric Momeny, 28; Josep Sala, 29; i entre els més madurs de tots, Pere Català Pic i Josep Morell, amb 32 i, Francesc Camps, amb 36.”

⁶⁸³ ESPINET, F., (2006), p. 22.

⁶⁸⁴ Fontserè recorda: “Alguns cartells van ser reproduïts una sola vegada, com el de l’Alloza. Altres, en canvi, com algun d’en Martí Bas i dels meus, van ser publicats quatre i cinc vegades en números diferents. (...) Com a corol·lari d’aquest desplegament cartellístic, el 15 de desembre del mateix any 36 un tal Francesc de P. Sòria publicà a *Treball* un reportatge a tota pàgina sobre “La tasca formidable dels camarades del Sindicat de Dibuixants Professionals de la UGT” (...) Possiblement vaig ser inclòs a la llista negra perquè, tres setmanes abans, en una doble pàgina gràfica que *La Vanguardia* va dedicar als cartells de ‘Propaganda antifascista’, el meu de la FAI ‘Llibertat!’ hi figurava en el lloc preferent i en un format més gran que dos altres cartells del PSUC i de la UGT, de Rafael Tona i Martí Bas, respectivament. Una prova entre moltes altres que l’obsessiva propaganda comunista a favor de la ‘unitat’ antifranquista era un engany deliberat. Semblantment, en un article sobre ‘Els dibuixants antifeixistes’ publicat a *Mirador*, setmanari de literatura, art i política requisat pel PSUC, en Bofarull apareix en una fotografia pintant propaganda revolucionària sobre un vagó de ferrocarril, com al reportatge de *Treball*, quan en realitat en Bofarull no va fer un sol cop de pinzell a cap vagó de tren i les obres que fingia pintar una era d’en Solà i l’altra d’en Porta”. FONTSERÈ, C., (1995), p. 305.

⁶⁸⁵ VENTEO, D., (2006), p. 101.

Tot i que els primers dies, l'obsessió dels dibuixants era fer cartells,⁶⁸⁶ Fontserè va proposar al Sindicat pintar els vagons de ferrocarril amb propaganda revolucionaria, tal com ell recordava haver-ho vist en fotografies de la Revolució d'Octubre.⁶⁸⁷ Així es va fer i la premsa en dóna testimoni: les fotografies dels dibuixants decorant els vagons, apareixen al quadernet gràfic de *La Vanguardia* del 22 d'agost⁶⁸⁸ mentre que al mateix diari però del dia 25 d'agost i a *La Humanitat* del 26 d'agost, apareix una fotografia de pintures als ferrocarrils elèctrics de Catalunya, amb les consignes: “Por la Revolución, ¡Trabajad!” i “Por la revolución ¡Luchad!”, fent referència tant al front com a la rereguarda.⁶⁸⁹ Com a anècdota il·lustrativa d'allò que havia d'esdevenir més endavant la propaganda catalana, cal dir que molts dels trens que portaven consignes de propaganda amb destinació Madrid es van quedar a la capital de la República i a Catalunya van tornar trens sense pintar.⁶⁹⁰ Tot i això, segons Fontserè, la iniciativa va rebre elogis i es va considerar de gran eficàcia en la lluita antifeixista.⁶⁹¹

Aquesta explosió cartellística dels primers dies, donava el tret de sortida a una nodrida producció gràfica que es va desenvolupar al llarg de tota la Guerra Civil. Tal com explica Daniel Giralt-Miracle, era un mitjà que va tenir una “influència decisiva en l'opinió pública del moment, quan la ràdio i el cinema –i no cal dir la televisió– encara no eren hegemònics”⁶⁹².

El cartell surt publicat el 16 d'agost de 1936 a la portada de *La Humanitat* amb el següent peu de foto: “Suggestiu cartell de mobilització que acaba d'ésser fixat pels carrers de les ciutats i pobles de Catalunya. El pasquí és obra del nostre company Arteché”.

També el reproduïx *La Vanguardia* al quadernet gràfic del 19 d'agost de 1936 a la pàgina 3 on aclareix la identitat de l'editor: “El magnífico cartel de Arteché, editado por el Comité Central de Milicias, que ha sido fijado en las calles de nuestra ciudad”.

ARTECHE, C. *Les milícies us necessiten* [cartell]. [Barcelona]: [s.n.], [c. 1936].

⁶⁸⁶ FONTSERÈ, C., (1978), p. 359.

⁶⁸⁷ FONTSERÈ, C., (1995), p. 248.

⁶⁸⁸ “La propaganda del movimiento antifascista” *La Vanguardia* [Barcelona] (22 agost 1936), p. 4 del quadernet gràfic.

⁶⁸⁹ *La Vanguardia* [Barcelona] (25 agost 1936), p. 4 del quadernet gràfic i *La Humanitat* [Barcelona] (26 agost 1936), p. 8.

⁶⁹⁰ JULIÁN, I., (1993), p. 100.

⁶⁹¹ Testimoni de Carles Fontserè reproduït a la monografia d'Imma Julián. *Ibid.*, p. 104.

⁶⁹² GIRALT-MIRACLE, D., (2006), p. 108.

8.3 L'experiència propagandística de Jaume Miravittles al Comitè Central de Milícies Antifeixistes de Catalunya

Després dels fets de juliol, l'autoritat i la capacitat d'actuació del Govern de la Generalitat va quedar limitada. El poder real era al carrer, a mans de les patrulles de milicians que portaven a terme una 'tasca depuradora' amb determinades persones depenent de la seva afinitat política o posició social. Compartien aquest poder les organitzacions obreres, que arrossegaren una massa de treballadors. Cadascuna, però, actuava segon el seu criteri i de manera improvisada, fet que provocava la pèrdua de molts esforços.⁶⁹³ Davant d'aquesta situació caòtica es va creure necessari crear un organisme que concentrés i coordinés totes aquestes energies per recuperar certa normalitat.

Després de les converses que Companys va mantenir amb la CNT -qui aleshores tenia més capacitat de decisió- i la resta d'organitzacions, es va formar un comitè d'enllaç que agrupava les forces del Front d'Esquerres-Front Popular, a més de la CNT.⁶⁹⁴ Així, el 21 de juliol, es publicava al *Butlletí Oficial de la Generalitat* la creació de les Milícies Ciutadanes de Catalunya.⁶⁹⁵ Aquest era el resultat de la interpretació que el Govern de la Generalitat feia de les converses prèvies que havia mantingut, però el fet és que s'acabà imposant la visió de la CNT que, en comptes de considerar que es constituïria un comitè sota les ordres del govern per organitzar les milícies ciutadanes, entenien que el Comitè Central de Milícies Antifeixistes -també li van canviar el nom-, no havia de ser un simple apèndix del Govern.⁶⁹⁶ Aquest Comitè Central, doncs, va estar format, per delegats de les organitzacions integrants.

El futur comissari de propaganda, Jaume Miravittles, va ser un dels representants per Esquerra Republicana de Catalunya.⁶⁹⁷ Ell mateix explica en una entrevista a *La Rambla* com es va constituir aquest comitè,⁶⁹⁸ i al *Diari de Barcelona*, el seu programa:

---

⁶⁹³ POZO, J. A. "La formació de poder revolucionari: el Comitè de Milícies Antifeixistes de Catalunya". A: *Catalunya durant la Guerra Civil dia a dia*. Vol 3. *La Catalunya revolucionària*. Barcelona: Edicions 62: La Vanguardia, 2006, p. 10.

⁶⁹⁴ Aquesta conglomeració s'hauria pogut fer amb una remodelació de l'Executiu però els principis de la CNT impediien formar part d'un govern, i la inclusió d'aquesta central sindical era imprescindible per a qualsevol solució amb garanties d'èxit.

⁶⁹⁵ *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya* [Barcelona] (21 juliol 1936), núm. 203, p. 633.

⁶⁹⁶ POZO, J. A., (2006), p. 10-22.

⁶⁹⁷ Per part d'ERC també hi havia Artemi Aiguader i Joan Pons. Els altres representants van ser: per la CNT, Josep Asens, Bonaventura Durruti i Joan Garcia Oliver; per la FAI, Aurelio Fernández i Diego Abad de Santillán; per la UGT, José del Barrio, Salvador González i Antonio López; per ACR i *Izquierda Republicana*, Tomàs Fàbregas; per la Unió de Rabassaires, Josep Torrents; pels partits marxistes, Josep Miret i Josep Rovira.

⁶⁹⁸ "El comitè (...) va néixer dos o tres dies després del moviment, en absència de tota força pública organitzada, i quan ja no hi havia exèrcit a Barcelona. Per altra part, no hi havia guàrdies civils ni de Seguretat, perquè tots havien lluitat tan íntimament lligats amb la massa popular que ja formaven part d'ella i s'hi confonien. La idea

“Les característiques són la col·lectivització de tot el que ja era capitalisme, la reforma a fons del camp, un impuls extraordinari del cooperativisme, la desaparició de l’Exèrcit, de l’aparell de Justícia, de l’Església, la neteja de la burocràcia, la realització d’una gran obra de cultura popular. Amb aquest programa, que ha nascut, no d’apriorismes ideològics, sinó de la realitat revolucionària hi estem d’acord tots els partits que integrem el comitè Central de les Milícies Antifeixistes”.⁶⁹⁹

Miravittles, a més de ser un dels representats d’ERC dins el Comitè, també va ser-ne el secretari general.⁷⁰⁰ En referència a aquest càrrec, va circular una dita en l’àmbit popular que assegurava que Miravittles havia passat de secretari general de l’Olimpíada Popular, a ser secretari general de la “limpiada” popular.⁷⁰¹

L’activitat d’aquell Comitè –segons testimoni del mateix Miravittles- era frenètica: “La reunión del Comité de Milicias era, de hecho, permanente. Comíamos y dormíamos casi todos en el mismo edificio y yo, por ejemplo, no me desnudé durante tres o cuatro días y dormí no se dónde, cuándo y cómo”.⁷⁰²

Encara que s’hagi dit que les tasques de Miravittles eren “purament administratives”,⁷⁰³ i que el mateix futur comissari de propaganda declarés que el càrrec de secretari general “era més nominal que efectiu (...) de coordinador de les activitats del Consell en la proporció que qualsevol classe de coordinació fos possible en aquelles circumstàncies”,⁷⁰⁴ per a aquesta recerca tenen interès les funcions de persuasió que des

---

de constitució del Comitè de les Milícies Antifeixistes es plasmà ràpidament. Celebràrem una reunió presidida per Lluís Companys i amb l’assistència de representants de tots els grups proletaris, i d’aquella reunió van sortir-ne les Milícies Popular Antifeixistes. En pocs dies quedà constituït el Comitè i en marxa l’organització. (...) El Comitè Central –integrat absolutament per totes les forces antifeixistes del país- està dividit en diverses comissions: Proveïments, Guerra, Investigacions, Patrulles de Control, Milícies de Barcelona, milícies Comarcals, i altres subcomissions igualment importants. De seguida es van enviar deu mil homes al front aragonès”.

“Com van néixer i com funcionen les Milícies Antifeixistes. Una conversa amb Jaume Miravittles, secretari del Comitè Central”. *La Rambla* [Barcelona] (21 agost 1936), p. 2.

La Vanguardia també la publicar però en dos dies consecutius: “Una conversación con el secretario general don Jaime Miravittles”. *La Vanguardia* [Barcelona] (21 agost 1936), p. 2 i “Una conversación interesante con el secretario general del Comité Central de las Milicias antifascistas de Catalunya, Jaime Miravittles”. *La Vanguardia* [Barcelona] (22 agost 1936), p. 3. Aquell mateix dia també se’n va fer ressò *La Humanitat*: “Com es constituïren i organitzaren les milícies antifeixistes”. *La Humanitat* [Barcelona] (22 agost 1936), p. 3.

⁶⁹⁹ “El nou horitzó polític”. *Diari de Barcelona* [Barcelona] (14 agost 1936), p. 5, reproduïda en alguns diaris de l’època com *La Humanitat* o *La Veu de Catalunya*.

⁷⁰⁰ Més endavant va ser substituït per Llorenç Perramon.

⁷⁰¹ AMTM. Jaume Miravittles. Text mecanografiat MIRAVITLLES, J. “Les meves credencials”.

⁷⁰² AMTM. Jaume Miravittles. Text mecanografiat MIRAVITLLES, J. “Garcia Oliver”.

⁷⁰³ POZO, J. A., (2006), p. 30.

⁷⁰⁴ AMTM. Jaume Miravittles. Text mecanografiat MIRAVITLLES, J. “Les meves credencials”.

d'aquest Secretariat General es desprenien. Segons declarava Miravittles en aquesta entrevista, era justament des d'aquesta secretaria general que ostentava el futur comissari de propaganda, d'on depenien les competències de premsa i ràdio. Certament, així es desprèn de l'organigrama que reflecteix l'organització interna del Comitè.⁷⁰⁵

Miravittles tenia molt clar com s'havien d'estructurar aquests serveis d'informació i propaganda. A mitjans d'agost ofereix una entrevista a la premsa⁷⁰⁶ que es pot considerar una veritable declaració d'intencions d'allò que dos mesos més tard havia de ser el Comissariat de Propaganda. És, doncs, des d'aquesta posició de secretari general del Comitè Central de Milícies Antifeixistes des d'on s'adona de la importància de la propaganda, tal com ell mateix declararà al final de la guerra.⁷⁰⁷

El projecte de Miravittles contemplava crear “una gran oficina de premsa” i amb ella, seria la primera vegada que “la qüestió de la propaganda i la premsa es tractarà de manera efectiva, és a dir, a l'europea”. L'objectiu era dividir-la en cinc o sis departaments corresponents –segons el seu parer– als grans grups ètnics mundials. D'aquesta manera, un departament es destinaria als periodistes de llengua anglesa, un altre als de parla germànica, i un parell més per als de llengua francesa i als països llatins. L'objectiu era situar un nadiu d'aquells països que conegués perfectament la situació política, tant la del seu país com la de l'Estat, i, d'aquesta manera, “controlar degudament” i “orientar” els corresponsals estrangers que eren a Barcelona.

Des d'aquelles oficines també havia de sortir un Butlletí de Premsa que hauria de donar compte de la seva versió de la realitat als diaris d'arreu. A més, volia organitzar oficines d'informació i propaganda a diverses grans capitals europees per explicar al món quin era –en paraules de Miravittles– “l'esperit creador de la nostra revolució” i la “dignitat de la nostra lluita.” El secretari general del Comitè també volia editar fulletons, llibres i publicacions gràfiques i crear un gabinet fotogràfic per ampliar les fotografies que s'obtinguessin al front de batalla. Aquest organisme també havia d'organitzar grans festivals

---

⁷⁰⁵ “El Comitè Central de les Milícies Antifeixistes. Funcionament de la Direcció de les Milícies”. *La Publicitat* [Barcelona] (2 agost 1936).

⁷⁰⁶ Entrevista publicada al *Diari de Barcelona* i reproduïda a diversos rotatius: “La obra del Comité Central: creación de una oficina de prensa”. *La Vanguardia* [Barcelona] (20 agost 1936), p. 3.; “Actuació intensa del Comitè de Milícies Antifeixistes: funcionarà una completa oficina d'informació”. *La Humanitat* [Barcelona] (21 agost 1936), p. 4.

⁷⁰⁷ L'any 1938, el reporter assegura que, Miravittles “actuando de secretario del Comité de Milicias, se dio cuenta de la gran importancia que para la guerra podía tener la propaganda”. SOLER, J. M. “La Comisaría de propaganda de la Generalidad: el intenso dinamismo de Jaime Miravittles, al servicio de la causa antifascista”. *Mi Revista* [Barcelona] (1 agost 1938).

públics, amb la cooperació de les Milícies, per aixecar la moral i fer “comprendre el sentit creador de la revolució”.

Els plans del futur comissari de propaganda també preveien el control de l'enemic per idear solucions de contrapropaganda: Miravittles volia instal·lar uns sis aparells de ràdio d'ona curta i llarga per captar les notícies de les emissores faccioses i les emissores internacionals i, alhora, instal·lar una emissora de ràdio per contestar en tot moment. Sembla que el fet de recollir allò que deien les emissores enemigues era un tema que preocupava Miravittles ja que en va tornar a fer referència en una altra entrevista a la premsa dies més tard.⁷⁰⁸

Fins aquí les intencions inicials. Però, què s'acabà fent realment des d'aquest Comitè a nivell d'informació i propaganda? La tasca de més envergadura, segurament, va ser la referent als festivals benèfics, ja que el Comitè no només en va organitzar sinó que també era l'encarregat d'autoritzar les celebracions recaptatòries, que diverses entitats organitzaven a profit de les Milícies Antifeixistes. Van ser un tipus de celebració força habitual a la reraguarda durant els primers mesos de Guerra, només cal fer un cop d'ull a la premsa del moment.⁷⁰⁹ Segons les actes del Comitè, seria Jaume Miravittles, en la seva posició de Secretari General qui hauria d'autoritzar la celebració d'aquests festivals i subscripcions.⁷¹⁰

El control de les recaptacions dels festivals era una qüestió que amoïnava el Comitè, tal com es desprèn de la documentació interna de l'organisme, ja que a vegades els beneficis no s'acabaven liquidant. Per aquest motiu, el Comitè Central de Milícies Antifeixistes va dictar una ordre el 3 de setembre que prohibia celebrar festivals, recaptés o subscripcions a profit de les milícies, les víctimes del feixisme o els hospitals de sang, sense la seva autorització. En aquesta mateixa disposició, també s'instava a què en un termini màxim de 24 hores, es lliuressin al Comitè els guanys obtinguts dels festivals recaptatoris.⁷¹¹

---

⁷⁰⁸ Ho fa en una entrevista a *La Vanguardia* el 22 d'agost 1936: “El Comité tiene ahora en proyecto la organización de un departamento de Prensa y Radio, a base de instalar cinco o seis estaciones receptoras de gran potencia (...) y desmentir en el idioma que se preciso, las inexactitudes que se propalen”. “Una conversación interesante con el secretario general del Comité Central de las Milicias antifascistas de Cataluña, Jaime Miravittles”. *La Vanguardia* [Barcelona] (22 agost 1936), p. 3.

⁷⁰⁹ Només per posar un exemple, per al diumenge 6 de setembre de 1936, hi ha programats i anunciats al diari *La Humanitat* els quatre festivals següents: festival artístic i teatral a benefici de les milícies antifeixistes organitzat per l'Ateneu Nacionalista d'Esquerra del Poble Nou; inauguració de la temporada esportiva del F.C. Barcelona també a profit del comitè central de les Milícies; festival organitzat pel Casal Català d'Esquerra de l'Eixample a benefici del Comitè de Milícies Antifeixistes; i la representació de Terra Baixa a l'Entitat Coral Marina, també a benefici de les Milícies. *La Humanitat* [Barcelona] (5 setembre 1936).

⁷¹⁰ AMTM. Milícies Antifeixistes. Doc. 3, acta del 25 d'agost de 1936.

⁷¹¹ AMTM. Milícies Antifeixistes. Doc. 6, 3 de setembre de 1936.

La importància que anaven prenent aquestes celebracions va fer que es creés un departament específic de Festivals Benèfics, inclòs dins la Secció de Ràdio, Premsa i Propaganda del Comitè, amb l'objectiu de controlar i autoritzar aquestes celebracions.⁷¹² A mitjans de setembre, es va establir que una comissió formada per representants dels dos sindicats majoritaris –CNT i UGT- i el POUM controlessin cada setmana els comptes de la Secció de Festivals.⁷¹³ El problema dels pagaments va persistir fins al final, ja que tal com informa el mateix departament en una nota a la premsa pocs dies abans de dissoldre's, encara hi havia quantitats que no eren controlades.⁷¹⁴

Però el Comitè no només intentava supervisar els festivals sinó que també prenia part en actes festius. Segons Xavier Pujadas, la primera celebració esportiva en què va participar activament el Comitè Central de Milícies Antifeixistes va ser el 5 de setembre en un festival de boxa celebrat a la plaça de braus de les Arenes.⁷¹⁵ El futur comissari de propaganda va fer un parlament on va destacar la importància que aquells moments oferien als joves per tal que defensessin “els ideals d'humanitat i llibertat” i metafòricament va parlar del “ring” en què s'havia convertit l'Estat en aquells moments.⁷¹⁶ Miravittles també va tenir un paper destacat en la cursa ciclista que es va celebrar al Parc de la Ciutadella diumenge 6 de setembre, on va comparar la puresa de l'esport amb la puresa d'aquells moments de lluita per la llibertat.⁷¹⁷ Els dies successius i fins la dissolució del Comitè, Miravittles a causa del seu càrrec de secretari general, va participar en altres esdeveniments culturals, polítics i esportius, com l'acte d'afirmació antifeixista que va tenir lloc al Gran Price, on va fer un discurs, al costat de

---

⁷¹² Trobem una referència a aquesta secció ja el 12 de setembre de 1936, tot i que s'hauria pogut crear abans. “Les festes esportives de demà”. *La Humanitat* [Barcelona] (12 setembre 1936), p. 3: “(...) el Comitè Central de les Milícies Antifeixistes de Catalunya, Secció de Ràdio, Premsa i Propaganda, Departament de Festivals Benèfics fa avinent que aquella mesura ha estat presa a l'objecte que la manifestació que tindrà lloc a Montjuïc el dia de demà sigui revestida de grandiositat i pugui celebrar-se amb tota magnitud”.

Una altra referència és la del 23 de setembre al mateix diari: “Comitè Central de Milícies Antifeixistes: nota del Departament de Festivals Benèfics”. *La Humanitat* [Barcelona] (23 setembre 1936), p. 3.

⁷¹³ AMTM. Milícies Antifeixistes. Doc. 10, acta de 10 de setembre de 1936.

⁷¹⁴ “Comitè Central de Milícies Antifeixistes: nota del Departament de Festivals Benèfics”. *La Humanitat* [Barcelona] (23 setembre 1936), p. 3.

⁷¹⁵ PUJADAS, X. “Entre l'estadi i la trinxera: desenvolupament i presència de l'activitat esportiva en la rera guarda catalana (1936-1939)”. A: *Catalunya durant la Guerra Civil dia a dia*. Vol. 10. *La creació de l'Exèrcit Popular*. Barcelona: Edicions 62: La Vanguardia, 2006, p. 36.

⁷¹⁶ “La reunió pugilística celebrada ayer tarde en Las Arenas resultó un éxito”. *La Vanguardia* [Barcelona] (6 setembre 1936), p. 7.

Val a dir que la Generalitat havia creat el 27 d'agost un Comissariat d'Esports, adscrit a la conselleria de Cultura, “per unificar i realitzar les diverses iniciatives formulades a la Generalitat per entitats d'Esport i organitzacions sindicals i amb la finalitat, sobretot, de situar l'esport en el lloc que li pertoca en la nova estructuració de la vida de Catalunya. Vegeu *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* [Barcelona] (28 agost 1936), núm. 241, p. 1228.

⁷¹⁷ “Ciclismo. La Matinal del Parque de la Ciutadella”. *La Vanguardia* [Barcelona] (8 setembre 1936), p. 7.

l'escriptor Ilya Ehrenburg, José Bergamín i Antoni Rovira i Virgili.⁷¹⁸ També va donar el tret de sortida d'una prova ciclista⁷¹⁹ i va pronunciar una conferència radiada al Casal Espartacus - del qual n'havia estat un dels seus fundadors.⁷²⁰ A més, va assistir des del balcó del Palau de la Generalitat a la desfilada de la Guàrdia Nacional que marxava al front⁷²¹ i al festival esportiu de clausura de "La Jornada de la Llibertat".⁷²²

També a la reraguarda, el Comitè va patrocinar a principis de setembre una exposició de cartells que representarien "l'exaltació de l'antifeixisme en totes les seves formes".⁷²³ El proper capítol d'aquesta recerca explica que fou precisament en el marc de la inauguració d'aquesta exposició, quan Miravittles va presentar públicament el Comissariat de Propaganda.

Pel que fa a les relacions amb els periodistes, tenim coneixement que diverses unitats que integraven el Comitè enviaven notes a la premsa. Tot i que no hem localitzat cap comunicat de premsa original del Comitè podem saber de la seva existència gràcies a les reproduccions que en fan els diaris del moment. Per exemple, el Departament de Guerra informava sota el títol de "Comunicat oficial del Comitè Central de les Milícies" del desenvolupament del conflicte en els diferents fronts, no només a Aragó sinó també en els de la resta de l'Estat.⁷²⁴ D'altra banda, la Secció de Festivals Benèfics també enviava notes de premsa sobre qüestions que els afectaven directament, com la liquidació dels beneficis obtinguts als festivals.⁷²⁵ Pel que fa a la informació i censura de premsa, el Comitè va nomenar una comissió formada per representants de les organitzacions que el formava perquè l'exercís.⁷²⁶

Kitty Bowler, que més endavant va treballar al Comissariat com a voluntària, descrivia com funcionava aquell departament de premsa de la següent manera: "The Press Department was even larger running the whole length of the adjoining side of the court. At a refractory

---

⁷¹⁸ "Acto de unidad cultural y afirmación antifascista". *La Vanguardia* [Barcelona] (18 setembre 1936), p. 13.

⁷¹⁹ "'El 11 de septiembre ciclista' y 'La carrera de la Libertad'". *La Vanguardia* [Barcelona] (12 setembre 1936), p. 9.

⁷²⁰ "Conferencia de Miravittles". *La Vanguardia* [Barcelona] (9 setembre 1936), p. 3.

⁷²¹ "Desfile de la Guardia Nacional que marcha a Castilla". *La Vanguardia* [Barcelona] (9 setembre 1936), p. 1.

⁷²² "Obtuvieron un clamoroso éxito el desfile antifascista y el festival del Estadio". *La Vanguardia* [Barcelona] (15 setembre 1936), p. 9.

⁷²³ "Exposició de cartells patrocinada pel Comitè de Milícies Antifeixistes". *La Humanitat* [Barcelona] (5 setembre 1936), p. 3.

⁷²⁴ "Comunicat oficial del Departament de Guerra del Comitè Central de Milícies Antifeixistes". *La Humanitat* [Barcelona] (18 setembre 1936), p. 4.

⁷²⁵ "Comitè Central de Milícies Antifeixistes. Nota del Departament de Festivals Benèfics". *La Humanitat* [Barcelona] (23 setembre 1936), p. 3.

⁷²⁶ AMTM. Milícies Antifeixistes. Doc. 4, acta de 18 de setembre de 1936.

table an east Indian Youth, an aged Dutchman, a german girl and a cockney clipped foreign journals and translated oficial releases.”⁷²⁷

Era el mateix Miravittles qui també tenia contacte amb els periodistes, tal com es desprèn d'un article que el periodista Victor Schiff va enviar al *Daily Herald*, però que no va arribar a veure la llum en la seva totalitat perquè consideraven que el text podia donar a entendre que se simpatitzava amb els rebels. La peça periodística incloïa declaracions de Miravittles assegurant que en aquells moments “we are living on our reserves” en referència als bancs i les botigues tancades. Schiff qualificava el futur comissari de propaganda com a “clever and energetic secretary”.⁷²⁸

Miravittles també va ser l'encarregat d'expedir autoritzacions per poder circular “lliurement per tot el territori nacional i Front d'Aragó de dia i de nit, amb arma i per tots els mitjans de locomoció”.⁷²⁹

El Comitè de Milícies Antifeixistes també va complir la tasca d'auscultar l'enemic. Aquest organisme rebia, tal com hem explicat, uns resums de la premsa estrangera des de l'Oficina d'Informació Internacional.⁷³⁰ Segons el testimoni de Miravittles, l'escolta de ràdios enemigues va començar depenent del CCMA, tant per a finalitats de tàctica militar com d'organització de campanyes de propaganda. Aquest servei anava a càrrec de treballadors de RAC, que taquigrafiaven tot allò que es deia en territori franquista.⁷³¹ En una entrevista que varem fer personalment a qui fou locutor de l'emissora, Teodor Garriga, va explicar-nos que els aparells per fer l'auscultació es van instal·lar als domicilis d'alguns treballadors que escoltaven amb molta atenció, sobretot, les arengues que Queipo de Llano ofería a través de Radio Sevilla, l'emissora més potent que havia quedat a mans dels franquistes.⁷³²

Pel que fa a l'àmbit estranger, Miravittles ja parlava de l'existència d'un “servei de premsa internacional” en unes declaracions als diaris el 18 d'agost de 1936, però

---

⁷²⁷ LHCMA. Wintringham. 1/1/9, text mecanografiat de Kitty Bowler.

⁷²⁸ MRC. TUC. MSS 292. “The Spanish situation”, article de Victor Schiff, 17 d'agost de 1936.

⁷²⁹ AMTM. Jaume Miravittles. Doc. 25, autorització a Pere Pi Sunyer, de la Secció de Ràdio, Premsa i Propaganda de la Conselleria de Defensa, 24 d'agost de 1936.

⁷³⁰ AMTM. Comissariat de Propaganda. Informació Internacional. 3 caixes.

⁷³¹ FRANQUET, R., (1986), p. 196.

Posteriorment, el 1937, van passar a dependre de la Direcció General de Radiodifusió.

⁷³² Entrevista a Teodor Garriga. Premià de Dalt, 27 de gener de 2007.

Les arengues del general estan recollides a GIBSON, I., (1986).

malauradament no en dóna més detalls.⁷³³ Al final del conflicte bèl·lic assegurava que va constatar al cap de poc temps d'iniciar-se la lluita que “el problema espanyol de la guerra sobrepassava l'àrea nacional per convertir-se en problema europeu”.⁷³⁴ Considerem que l'afirmació quedaria provada amb aquesta inicial preocupació per crear un oficina dirigida al públic estranger. Entre altres, era important transmetre les percepcions volgudes perquè els excessos que es van cometre els primers dies podien començar a fer perdre la batalla de la imatge a nivell internacional.

Una altra activitat adreçada al públic internacional era l'atenció personalitzada que Miravittles oferia a aquells periodistes o intel·lectuals que visitaven Catalunya. A causa del seu càrrec i segurament també pel seu tarannà extravertit i el bon coneixement del francès, va començar des del Comitè a acompanyar personalitats estrangeres al front.⁷³⁵ El setembre de 1936 va ser amb l'escriptor i periodista rus Ilya Ehrenburg, que va visitar durant dos o tres dies el front aragonès, juntament amb altres escriptors i periodistes locals.⁷³⁶ Van fer una visita al sector d'Osca, concretament a la brigada comandada pel coronel Jiménez.⁷³⁷ Miravittles va assegurar que Ehrenburg era l'escriptor que restà més temps a Espanya i “professionalment, el més exigent”. El mateix Ehrenburg fa referència a aquesta visita al front en les seves memòries:

“Ningú no sabia delimitar –en aquell front- les zones territorials ocupades pels dos adversaris. Travessàvem el desert pedregós d'Aragó. Feia una calor irresistible: era el meu primer estiu espanyol. El meu *compagnon de route*, un català anomenat Miravillès [sic], demanava als pagesos si podíem continuar

---

⁷³³ “La conselleria de Defensa passarà a l'antic edifici de Capitania”. *La Humanitat* [Barcelona] (18 agost 1936), p. 4. i “Interesantes declaraciones del Secretario General de las Milicias Antifascistas”. *La Vanguardia* [Barcelona] (18 agost 1936), p. 5.

En una entrevista a *Mirador*, també s'esmenta que un dels “quefers habituals” de Miravittles és la propaganda a l'estranger. VERGÉS, F. “Declaracions de Jaume Miravittles. Present i futur de Catalunya”. *Mirador* [Barcelona] (27 agost 1936), p. 1.

⁷³⁴ SOLER, J. M. “La Comisaría de propaganda de la Generalidad. El intenso dinamismo de Jaime Miravittles, al servicio de la causa antifascista”. *Mi Revista* [Barcelona] (1 agost 1938).

⁷³⁵ Miravittles parlava l'idioma perquè havia passat cinc anys exiliat a París, des del 1925 al 1930. Allà estudiava enginyeria a l'*École Spéciale de Mécanique et Électricité de Paris*.

Sobre el seu caràcter extravertit, diversos testimonis n'han deixat constància. Per exemple, Joan Casanelles que el descriu com a “intel·ligent, bell, extravertit i ambiciós, a qui la seva alegria i la gran simpatia que desprenia per tots costats ens feien perdonar-li les seves entremaliadures”. CULLA, J. B. [ed.]. *Joan Casanelles i Ibarz (1906-1986)*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1991, p. 38.

⁷³⁶ “Ilya Eremburg al front de batalla”. *La Humanitat* [Barcelona] (8 setembre 1936), p. 8; “Secretariado General de las Milicias. Visita al frente”. *La Vanguardia* [Barcelona] (3 setembre 1936), p. 5; MIRAVITLLES, J., (1972), p. 226.

⁷³⁷ MIRAVITLLES, J. “Tito no estuvo nunca en España”. *El diario de Nueva York* [Nueva York] (17 agost 1949). Reproduït al butlletí editat pel mateix Miravittles des de Nova York. *Als meus amics* [Nova York] (gener 1950), p. 1.

endavant. (...) La nit meridional va caure sobtadament. Llampecs d'estiu il·luminaven la nit del cel. Sentíem, llunyà, els trons de la canonada. De cop, el nostre automòbil es parà: teníem una barricada a metres de distància. (...) Des de la barricada sonà un crit: 'La consigna!'. La ignoràvem. Miravillès [sic] desenfundà el seu revòlver; el nostre xofer també. Vaig demana al meu *compagnon* què passava. Per tota resposta em donà un altre revòlver. (...) Sobtadament, sentírem darrera la barricada un reneq contudent. Estem salvats – digué Miravillès [sic]-; són 'dels nostres'. Eren uns milicians que 'muntaven la guàrdia' en una cruïlla de la carretera de Bujaraloz".⁷³⁸

A la reraguarda, Miravittles també va participar en una reunió delicada amb una delegació de dirigents marroquins. Proposaven desencadenar un moviment revolucionari al protectorat espanyol si rebien armes o diners del Comitè Central de Milícies Antifeixistes i el compromís de reconèixer la independència d'aquella zona en cas que triomfessin les armes republicanes a la guerra civil.⁷³⁹ El futur comissari de propaganda també va ser l'encarregat d'atendre una delegació del Socors Roig Internacional de cinc països, que van visitar Barcelona.⁷⁴⁰ Gràcies al seu càrrec, Miravittles va poder entrar en contacte amb periodistes, intel·lectuals i parlamentaris entre altres, que van arribar a Barcelona amb l'inici de la guerra, atrets per la revolució.

En les relacions amb la premsa, tant la nacional com la internacional, Miravittles va exercir com a portaveu del Comitè en diverses ocasions. Ho veiem en la seva participació a la ràdio,⁷⁴¹ però sobretot en les entrevistes i declaracions que fa a la premsa: al setmanari *Mirador*,⁷⁴² al diari belga *Le Peuple*,⁷⁴³ al número extraordinari de *Vu*,⁷⁴⁴ i en aquelles que surten publicades a *La Humanitat* o *La Vanguardia* citades anteriorment.

El Comitè Central de Milícies Antifeixistes no va oblidar el front de guerra en les seves tasques de persuasió i també de servei. Entenent que el periòdic que els combatents rebien al front era pràcticament l'únic contacte que tenien amb la reraguarda, va organitzar un

---

⁷³⁸ Reproduït a MIRAVITLLES, J., (1972), p. 228-229.

⁷³⁹ AMTM. Jaume Miravittles. Carta de Jaume Miravittles a Rodolfo Llopis, 9 de juny de 1947.

MIRAVITLLES, J. "Una misión de Abdelkjalak Torres durante la Guerra Civil". *Tele/eXprés* [Barcelona] (3 juny 1970); MIRAVITLLES, J. "Una página inédita de la guerra civil española: Franco, Marruecos y la República". Retall d'article trobat dins la correspondència entre Jaume Miravittles i Josep Tarradellas. AMTM. Correspondència Miravittles-Tarradellas. Doc. 205.

⁷⁴⁰ "Una delegación del Socorro Rojo Internacional de cinco países en Barcelona". *La Vanguardia* [Barcelona] (1 setembre 1936), p. 5.

⁷⁴¹ "Una alocución por radio". *La Vanguardia* [Barcelona] (24 juliol 1936), p. 1.

⁷⁴² VERGÉS, F. "Declaracions de Jaume Miravittles: present i futur de Catalunya". *Mirador* [Barcelona] (27 agost 1936), p. 1.

⁷⁴³ "Les forces armées du peuple espagnol". *Le Peuple* [Bruxelles] (8 octubre 1936), p. 4.

⁷⁴⁴ MIRAVITLLES, J. "Miravittles, secrétaire général du Comité central des milices antifascistes". *Vu en Espagne: la défense de la République* [París] (29 agost 1936).

servei diari que recollia dues vegades al dia els periòdics que la gent tingués a bé de deixar als centres polítics i sindicats de Barcelona, i a una caseta de fusta que varen instal·lar al xamfrà del carrer Vergara, amb Plaça Catalunya.⁷⁴⁵

El pas de Miravittles pel Comitè Central de Milícies Antifeixistes, li va permetre, a banda de començar a adquirir experiència en propaganda de guerra, entrar en contacte amb una persona que posteriorment seria clau en l'estructuració i desenvolupament del Comissariat de Propaganda: el fotopublicitari Pere Català Pic. Segons ens va explicar en una entrevista el seu fill Pere Català Roca, Català Pic va conèixer Miravittles a través del Dr. Emili Mira, de l'Institut Psicotècnic de la Generalitat, qui el va recomanar. El fotopublicitari va començar a treballar al Comitè omplint fitxes dels milicians que havien d'anar al front. La seva tasca era tan productiva que li van demanar que anés més a poc a poc en la seva feina i ell va obeir per por a patir represàlies.⁷⁴⁶ Segons ens va explicar en una altra entrevista la jove de Català Pic, Carme Dalmau, el contacte de Català Pic amb Emili Mira es remunta a l'època en que Català Pic assistia als cursos que impartia Mira a l'Escola Industrial, i com alumne avantatjat que era, el va recomanar a Miravittles.⁷⁴⁷

El 26 de setembre es va constituir un nou govern de la Generalitat amb la inclusió de la CNT. A mitjans d'aquell mes, ja es va començar a parlar de la supressió del Comitè en les seves reunions,⁷⁴⁸ fins que l'1 d'octubre el CCMA es va dissoldre oficialment per haver completat "la missió que en els primers temps de la sublevació militar tan encertadament (...) ha desempenyat [sic]".⁷⁴⁹

Miravittles va estar, doncs, poc més de dos mesos al capdavant de la secretaria general.⁷⁵⁰ Va ser un càrrec que durant un breu temps va compaginar amb el lloc de director

---

⁷⁴⁵ *La Humanitat*, 27 agost 1936, p. 4

⁷⁴⁶ Entrevista a Pere Català Roca. Barcelona, 3 de gener de 2007.

⁷⁴⁷ Entrevista a Carme Dalmau. Barcelona, 9 febrer 2010.

⁷⁴⁸ AMTM. Milícies Antifeixistes. Doc. 11, acta de 12 de setembre de 1936 i doc. 12.

⁷⁴⁹ *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* [Barcelona] (3 octubre 1936), núm. 277, p. 34.

En la darrera reunió del Comitè, segons *Solidaridad Obrera*, Miravittles replica a Garcia Oliver dient que en el "transcurso de la actuación del Comité había podido observar que con el buen deseo y lealtad de todos los componentes se habían suavizado las discrepancias que pudieran surgir a causa de la diversidad de ideologías que actuaban en el mismo, afirmándose de dicho modo la eficacia de su actuación, que ha cristalizado en este Consejo de la Generalidad, por lo que él, como catalanista, no podía por menos de celebrar la determinación de la CNT de formar parte del mismo, incorporándose a la política nacional y de Cataluña". Citat a "La disolución del Comité Central de las Milicias Antifascistas de Cataluña". *La Vanguardia* [Barcelona] (3 octubre 1936), p. 3.

⁷⁵⁰ Miravittles es va anar desvinculant mica en mica del càrrec: a finals d'agost és substituït per Aiguadé per representar ERC a la Comissió de Guerra "per les moltes ocupacions i excessiu treball que pesa damunt d'aquest company". AMTM. Milícies Antifeixistes. Doc. 4, acta del 31 d'agost de 1936.

general de Serveis Públics.⁷⁵¹ Aquesta unitat havia estat creada pel conseller Tarradellas, que era el titular d'Economia i Serveis Públics, departament del qual depenia.⁷⁵² Va ser el 2 d'octubre, quan Miravittles va presentar la dimissió oficial⁷⁵³ i al cap de dos dies, ja era nomenat oficialment Comissari de Propaganda de la Generalitat.

I a principis de setembre, li arriben reforços ja que es nomena un secretari general adjunt, Llorenç Perramon i Playà, per tal que actués d'acord amb Miravittles. AMTM. Milícies Antifeixistes. Doc. 8, acta del 6 de setembre de 1936.

⁷⁵¹ Miravittles és nomenat en aquest càrrec el 21 d'agost. *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* [Barcelona] (26 agost 1936), núm. 239, p. 1202: “La intensa labor diversa que en els moments actuals ve acomplint la Conselleria d'Economia i Serveis Públics, fa precís que algun dels serveis que estan dintre la seva jurisdicció adquireixin un sentit d'unitat i es coordinin amb el màxim de perfecció, tot alleujant, en el possible, la funció directa del conseller titular”.

⁷⁵² DURAN, L. “Una obra de govern densa i consistent”. A: SOLÉ I SABATÉ, J. M. [dir.]. *Lluís Companys: president de la Generalitat de Catalunya: biografia humana i política*. Vol. 2. 1931-1940. Barcelona: Generalitat de Catalunya: Fundació Enciclopèdia Catalana, 2006, p. 108.

⁷⁵³ Miravittles és substituït per Jaume Vàchier i Pallé. *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* [Barcelona] (4 octubre 1936), núm. 278, p. 50.

9. La creació i organització inicial del Comissariat de Propaganda (octubre 1936 - gener 1937)

9.1 Context històric

Tant aquest capítol com el següent comprenen el període que va des de la creació del Comissariat de Propaganda, l'octubre de 1936, fins el gener de 1937, quan la guerra ja feia mig any que estava en marxa. A principis del mes d'octubre, el Govern de la Generalitat dissolia tots els comitès antifeixistes de Catalunya per intentar acabar, almenys teòricament, amb la duplicitat de poders. La CNT havia entrat feia poc al govern català, que passava a estar integrat per forces d'ERC, PSUC, POUM, CNT, ACR i Unió de Rabassaires (UR). Josep Maria Solé i Sabaté i Joan Villaroya asseguren que “les organitzacions obreres controlaven el pols de la nova situació” mentre que ERC “perdia força i influència entre la població treballadora i pagesa del país”.⁷⁵⁴ Es tractava d'una Generalitat que passava per alt els límits que marcava l'Estatut de 1932, un fet que li va suposar l'enemistat del govern de la República. El desembre del 1936, el Govern va patir una crisi i es va formar un nou executiu que exclouïa el POUM per exigència del PSUC.

Des de l'esclat revolucionari, la reraguarda catalana va patir assassinats, atemptats i robatoris. De totes les violències, la perpetrada contra l'Església, els seus representants i els catòlics catalans va ser aquella que va tenir més difusió a l'estranger i que el bàndol insurrecte va utilitzar com a tema de propaganda.

El camp català també va ser escenari d'enfrontaments. El 26 de gener, esclataven els coneguts com a *Fets de la Fatarella*, greus conflictes en aquest municipi entre els anarquistes i els pagesos que s'oposaven a les requisites i les col·lectivitzacions, que van acabar amb l'assassinat de trenta camperols.

Potser a causa d'aquestes situacions de descontrol, la ‘represa de la normalitat’ és un concepte que apareix sovint a la premsa catalana d'aquell període. Ho veiem amb notícies, per exemple, de finals de 1936 on s'informa que “el Consell de la Generalitat reclama a tothom la represa de la vida normal”⁷⁵⁵ o en un article de *Mi Revista* on s'assegurava que “la tragedia que se vive a unos kilómetros de Cataluña no se refleja en general en muchas actividades,

---

⁷⁵⁴ SOLÉ I SABATÉ, J. M.; VILLAROYA, J. “Lluís Companys i Jover: polític”. A: SOLÉ I SABATÉ, J. M. [dir.] *Història de la Generalitat de Catalunya i dels seus presidents*. Vol. 3. 1714-2005. Barcelona: Generalitat de Catalunya: Enciclopedia Catalana, 2003, p. 128.

⁷⁵⁵ *La Humanitat* [Barcelona] (31 octubre 1936), p. 5.

siendo necesario que no se refleje en ninguna”.⁷⁵⁶ La reraguarda catalana, però, va escenificar el 25 d’octubre una mostra d’unitat al míting conjunt celebrat a la plaça de Braus de la Monumental de Barcelona on es va anunciar l’acord entre la CNT-FAI i UGT-PSUC.

A nivell econòmic, la Generalitat va promulgar l’octubre de 1936 el decret de col·lectivitzacions i control obrer d’indústries i comerços que va suposar la confirmació de la revolució a Catalunya, encapçalada per l’acord entre anarquistes, socialistes i comunistes. El gener de 1937, Josep Tarradellas, aleshores conseller primer i de Finances, fa un gir en la política econòmica de la Generalitat i elabora els anomenats Decrets de S’Agaró o Pla Tarradellas, una legislació econòmica amb els 58 decrets que implicaven substituir els apartats financers de l’Estatut del 1932 en les relacions entre la Generalitat i el govern de la República.

Un dels rumors que circulava a la reraguarda catalana el novembre de 1936 al·ludia a un suposat complot al president Companys, per ser substituït per l’aleshores president del Parlament, Joan Casanovas. Segons la brama, aquest seria capaç de dominar els anarquistes ja que s’havia mostrat contrari a les actuacions d’aquests i a qualsevol pacte amb la central sindical, tal com havien volgut el president Companys, Tarradellas o el mateix Miravittles. També es rumorejava que Casanovas volia negociar la neutralitat de Catalunya amb l’ajut de França i Anglaterra, que la protegirien. Aquests rumors sobre conjures independentistes de Catalunya alimentaven la crítica del govern de la República sobre el fet que Catalunya no contribuïa a la guerra. Segons Solé i Sabaté i Villaroya, “així es justificava la minimització de l’autonomia i la gradual i constant laminació que havia de sofrir la Generalitat en el seu autogovern. Aquest anà disminuint a mesura que el pes de la guerra es féu més present en la vida política i quotidiana de tothom”.⁷⁵⁷

El govern de la República –format per una unió entre socialistes, comunistes i republicans- va ser remodelat el novembre de 1936 donant entrada a la CNT i promovent la creació d’un nou ministeri significatiu per a aquesta recerca: el de propaganda, amb el periodista Carles Esplà al capdavant. Aquell mateix mes, el govern de la República es traslladava de Madrid a València i José Miaja assumia la presidència de la Junta de Defensa de Madrid.

La capital de la República era atacada per l’exèrcit rebel i el setge va portar a què la columna de Buenaventura Durruti es traslladés des de l’Aragó a Madrid. Allà va morir el 20 de novembre de 1936 en unes circumstàncies no gaire clares, fet que va contribuir al

---

⁷⁵⁶ “La normalidad en Barcelona”. *Mi Revista* [Barcelona] (1 novembre 1936).

⁷⁵⁷ SOLÉ I SABATÉ, J. M.; VILLARROYA, J., (2003), p. 128.

naixement de la llegenda del seu assassinat. Els avanços de les tropes enemigues en diferents punts de l'Estat van provocar l'arribada de refugiats a Catalunya. A Barcelona, la primera expedició, formada per dones i nens evacuats de Madrid, va arribar a finals de novembre. Es calcula que a les acaballes de 1936 Catalunya ja acollia 300.000 refugiats vinguts de Madrid, Extremadura i Guipúscoa. És una xifra que s'anirà incrementant durant el 1937 a mesura que caiguin Màlaga, Bilbao i Astúries, una circumstància que desembocarà en el problema de la manca d'aliments. A principis de gener de 1937, la Generalitat va instaurar el racionament del menjar tot i que aquesta mesura no va solucionar l'escassetat de queviures.

En l'àmbit militar, l'octubre de 1936, el govern de la República va crear l'Exèrcit Popular per intentar professionalitzar les milícies. Dos mesos més tard, la Generalitat decretava la creació de l'Exèrcit de Catalunya però sense molt d'èxit per la resistència a la militarització. L'enemic, ajudat per la Legió Cóndor alemanya i els camises negres italians, era cada vegada més fort. Tot i l'arribada de material bèl·lic soviètic al bàndol republicà i del fet que a partir del mes de novembre comencessin a combatre a Madrid les Brigades Internacionals, les forces no van estar mai equilibrades. A Barcelona, els primers brigadistes voluntaris van arribar a mitjans d'octubre provinents de la frontera francesa, i des d'allà marxaven cap a Albacete, on s'organitzaven. Un dels atacs significatius que va patir la reraguarda catalana durant aquell període va ser el del creuer *Canarias*, un vaixell insurrecte que va bombardejar la badia de Roses i va provocar un cert pànic a la reraguarda gironina.

Al bàndol franquista, l'1 d'octubre de 1936 Franco era proclamat a Burgos cap de l'Estat i Generalíssim dels seus exèrcits⁷⁵⁸ mentre la rumorologia al bàndol republicà especulava sobre si aquest havia mort. Poc abans, el bisbe Pla i Deniel havia establert el terme *Cruzada*, un mot que la propaganda franquista utilitzarà per aconseguir el recolzament dels catòlics. A finals de gener de 1937, el cardenal Isidre Gomà, en la carta pastoral *La Cuaresma de España*, donava suport al bàndol franquista i acusava maçons, jueus i comunistes de ser els responsables de la guerra. Alhora, el 19 de gener de 1937 es posava en marxa un instrument propagandístic franquista: l'emissora *Ràdio Nacional de España* dirigida per Antonio Tovar i establerta a Salamanca.

A nivell internacional, la mal anomenada 'política de no-intervenció' va ser subscripta per tots els estats europeus excepte Suïssa. Tot i que no es va adherir al Comitè de No Intervenció a causa de la seva tradicional neutralitat, va acceptar implícitament les bases d'aquesta política no intervencionista. Les principals democràcies europees havien optat per la neutralitat per evitar la internacionalització del conflicte. Però a l'octubre de 1936 el govern

---

⁷⁵⁸ Dos dies abans Franco havia estat escollit cap únic de la Junta Nacional de Defensa.

soviètic va anunciar que es retirava del Comitè de No-Intervenció, creat l'agost de 1936 a iniciativa francesa i que aplegava representants d'una vintena de països. La realitat, però, era que el Comitè es va convertir en un lloc de discussió entre els quatre països més importants d'Europa: França i Anglaterra d'una banda, i Alemanya i Itàlia per una altra. La resta es va unir a una o altra corrent.⁷⁵⁹ La guerra s'havia convertit en poc temps en un conflicte d'interès universal. L'1 d'octubre arribava a Barcelona el nou cònsol soviètic, Volodimir Antonov-Ovsienko i aquell mateix mes amarrava a la ciutat comtal el vaixell soviètic Zyrianin, amb un carregament d'aliments.

9.2 Organització i recursos humans i econòmics del Comissariat de Propaganda

9.2.1 La formació i presentació oficial del Comissariat de Propaganda

Una vegada dissolt el Comitè Central de Milícies Antifeixistes, els serveis de premsa i propaganda que havia dirigit Jaume Miravittles des del seu càrrec de secretari general, quedaven a l'estacada. Havia estat segurament des d'aquella posició que es va adonar de la gran importància de desenvolupar un organisme de propaganda governamental en temps de guerra.

Segons una entrevista que li va fer el periodista Antoni Ribas als anys setanta, hauria estat el mateix Miravittles qui hauria demanat de fer-se càrrec de les tasques de propaganda de la Generalitat, acreditat per les seves habilitat organitzatives a l'Olimpíada Popular i al recentment desaparegut CCMA.⁷⁶⁰ I d'acord amb el testimoni del mateix Miravittles, ho hauria proposat al conseller Tarradellas.⁷⁶¹

Les relacions entre els dos van ser durant la guerra "constants i immillorables", segons declararia el comissari de propaganda anys més tard.⁷⁶² De la mateixa manera, comptava amb un lligam estret amb el president Companys. Segons l'amic de Miravittles, Fermí Vergés,

“val la pena posar de relleu el vincle que existí entre el President Companys i Jaume Miravittles. De vegades he sospitat que era una mena de sentiment paternal que existia a jutjar per la indulgència amb què tantes vegades li perdonà el President els seus *faux pas*”.⁷⁶³

---

⁷⁵⁹ SOBREQUÉS, J. [ed.] *Història contemporània de Catalunya*. Vol. 2. Barcelona: Columna, 1997, p. 117.

⁷⁶⁰ RIBAS, A., (1973), p. 26.

⁷⁶¹ MIRAVITLLES, J., (1977), p. 9.

⁷⁶² MIRAVITLLES, J., (1981), p. 63.

⁷⁶³ VERGÉS, F. “Aproximació a Jaume Miravittles”. A: MIRAVITLLES, J. *Gent que he conegut*. Barcelona: Destino, 1980, p. 10.

Les dues complicitats, al més alt nivell governamental, propiciarien que Miravittles pogués dirigir l'organisme de propaganda adscrit al Departament de la Presidència. Així, el 3 d'octubre de 1936, Tarradellas signava el decret de creació de la "Comissaria de Propaganda de la Generalitat de Catalunya", coneguda durant tota la guerra com a "Comissariat de Propaganda". L'objectiu que oficialment se li encarregava era el de "l'elevació cultural i física del nostre poble i difondre'n el coneixement arreu del món, d'acord amb el Consell Executiu".⁷⁶⁴ Les activitats s'haurien de desenvolupar al front i a la rereguarda. El decret també preveia la possibilitat que el Comissariat organitzés delegacions a l'estranger i per tal d'evitar "duplictat d'actuació amb altres manifestacions de propaganda" s'haurien de dictar les "ordres pertinents".

Seguint amb el text del decret, la propaganda podria prendre forma "escrita, parlada, gràfica, artística i esportiva". Dins la propaganda escrita s'hi encabien "els periòdics, llibres, opuscles, cartells"; per propaganda parlada s'entenien els "mítings, conferències, ràdio, discoteca, cançons, espectacles lírics i dramàtics i organització de festivals"; la propaganda artística consistiria en l'"organització i estímul d'exposicions fires i concursos" i la propaganda esportiva, en "l'organització de grans manifestacions que enalteixin i estimulin la cultura física per mitjà de tots els esports". La novetat més important la trobem en la descripció de la propaganda gràfica, que a més d'incloure la fotografia i el cinema, també preveia l'ús de la televisió, ja als anys 30!.⁷⁶⁵

El mateix Miravittles, d'acord amb el seu testimoni, va escriure el decret de manera que fos prou genèric com per permetre organitzar activitats que no es van preveure inicialment i va incloure la televisió com a possible mitjà propagandístic pensant en un futur, una vegada passada la guerra.⁷⁶⁶

Sobre l'estructura i els àmbits d'actuació que hauria de tenir el Comissariat també en tenim constància en un document de treball conservat a l'Arxiu Tarradellas, on s'hi entreveuen les intencions organitzatives prèvies al decret.⁷⁶⁷ Sota el títol *Notes per a*

---

⁷⁶⁴ *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* [Barcelona] (5 octubre 1936), núm. 279, p. 65.

Queda registrat amb el número 407 en el Registre d'Ordres. AMTM. Registre d'Ordres, doc. 129.

⁷⁶⁵ La tesi doctoral de Francesc Canosa es fa ressò dels experiments al voltant de la televisió durant la Segona República i com eren percebuts per la societat en general i el periodisme en particular. I ho fa analitzant les informacions de la premsa publicada a Barcelona els anys 1931 i 1936. CANOSA, F. *El somni d'una societat i d'un periodisme: la televisió de paper (1931-1936)*. [Tesi doctoral]. Barcelona: Universitat Ramon Llull, 2005.

Vegeu una versió reduïda de la tesi al llibre del mateix autor: CANOSA, F. *Republica TV: la Catalunya de la primera televisió*. Barcelona: Duxelm, 2009.

⁷⁶⁶ Així ho va explicar Miravittles a Antoni Ribas. RIBAS, A., (1973), p. 13 i 26.

⁷⁶⁷ AMTM. Propaganda. Doc. 2. "Notes per a l'honorable conseller primer".

l'honorable conseller primer el document planteja una estructura del treball del Comissariat de Propaganda i proposa Miravittles –membre d'ERC- com a secretari general de l'organisme; a Emili Granier-Barrera -representant d'UGT-PSUC- com a responsable del control literari dels films i publicacions en català i de la propaganda a Amèrica Llatina; i a Eusebi Carbó –de la CNT- de la relació amb la conselleria de Defensa. Aquest text inicial posa de manifest que la Generalitat era conscient de les duplicitats i tensions que hi hauria en l'àmbit de la propaganda amb Defensa, que comptava amb uns serveis de premsa i propaganda propis. Per aquest motiu contemplava establir un delegat permanent de la conselleria al Comissariat i donava el nom d'Eusebi Carbó, per tal que les notícies al front, la censura de guerra, el control fotogràfic i de premsa al front, la propaganda al front i en terreny enemic, estiguessin “ben delimitades i controlades”. També preveia vincular el Comissariat de Propaganda amb altres organismes de la Generalitat relacionats amb la informació i la persuasió descrits en el capítol anterior, com les comissaries de premsa, de radiodifusió i d'espectacles. Establia que el “control general polític” del Comissariat fos exercit pel triumvirat format per Miravittles, Carbó i Granier-Barrera, seguint la “inspiració” del Govern i sota les ordres directes del president de la Generalitat. Els tres representants, doncs, tenien la missió d'estructurar el pla de propaganda del Comissariat.

Amb el nomenament d'aquests tres personatges principals, es deixava veure la participació de les tres forces polítiques majoritàries al govern de la Generalitat.⁷⁶⁸ A més, explícitament el document preveia la presència de dos delegats sindicals. Cal recordar que el Comissariat ja es va formar quan la CNT i el PSUC havien entrat al govern de la Generalitat després de la crisi de l'Executiu del setembre de 1936.

A banda dels tres homes de pes ubicats en llocs estratègics, per començar a fer funcionar el Comissariat es demanava amb urgència un personal “mínim” i “imprescindible” de tres ordenances, un guàrdia permanent per custodiar el local i un altre per vigilar el garatge.

Els àmbits d'actuació que contemplava aquest document eren els mateixos que els del decret: la reraguarda, el front i l'estranger. Per a la reraguarda preveia l'organització d'exposicions, festivals, espectacles i l'ús de la ràdio, la premsa i els esports, així com la creació d'un servei destinat a la dona, que més endavant esdevindrà una secció del Comissariat i prendrà el nom de La Dona a la Reraguarda. Per al front plantejaven un servei de paquets, de distribució de premsa i de retolació de camins; i en l'àmbit internacional

---

⁷⁶⁸ ERC comptava amb la presidència de la Generalitat, la conselleria primera i de Finances, Cultura i Seguretat Interior; la CNT, amb les carteres de Sanitat i Assistència Social, Economia i Proveïments; i el PSUC, amb Treball i Obres Públiques, i Serveis Públics.

contemplaven la distribució d'informació al país estranger i la creació de delegacions per distribuir propaganda, fent èmfasi especialment en els Estats Units.

Pel que fa a l'apartat econòmic, es pressupostaven unes despeses per a la "primera instal·lació", que incloïen una sala i els aparells necessaris per projectar cinema sonor i aparells per a la propaganda al front. Tot plegat pujava a 110.000 pessetes. També s'especificaven unes despeses mensuals per valor de 264.000 pessetes -que incloïen el personal, oficines a l'estranger, un butlletí, una revista, una secció de fotografia-, i una estimació dels possibles ingressos que ascendien a 89.000 pessetes al mes. Es pretenia recaptar a través del cinema, una revista i la fotografia, entre altres.

Cal subratllar que en aquest document s'albira una especial sensibilitat pel cinema, tant pel que fa a la necessitat d'intervenir laboratoris per poder treballar com a tot allò referent a la incautació i compra de material cinematogràfic, aparells i, sobretot, cinta verge.

A més, s'hi entreveuen accions que més endavant desembocaran en seccions fixes del Comissariat -com la de fotografia i cinema-, i mitjans de propaganda del futur organisme de propaganda de la Generalitat com el butlletí de premsa, la revista, les delegacions a l'estranger i les edicions extraordinàries. El Comissariat, però, es creava amb una mica d'endarreriment. S'hauria signat un decret de creació el 30 de setembre de 1936, però cal notar que la dissolució del Comitè Central de Milícies Antifeixistes no es fa efectiu fins l'1 d'octubre. Potser també era massa recent la remodelació que havia patit el Govern de la Generalitat el 26 de setembre.

Si bé és cert que els documents que han sortit a la llum fins ara atribueixen a Miravittles l'organització inicial de les activitats del Comissariat, aquesta autoria queda qüestionada en les notes biogràfiques inèdites del fotògraf i publicitari Pere Català Pic -més endavant, el responsable tècnic d'Edicions del Comissariat-, qui s'atribueix l'estructuració d'aquest organisme:

“Durant la guerra vaig crear per a la Generalitat de Catalunya el Comissariat de Propaganda basat en una idea gràfica. Vaig dibuixar un gràfic circular de totes les possibilitats de Propaganda, les quals havien de partir d'un centre on es localitzava la idea, la creació i el control de divulgació i el registre dels resultats psicotècnics.”⁷⁶⁹

El gràfic al qual fa referència és el *Pla de Campanya publicitaria [sic] per a la formació d'una psicosi instauradora de la Nova Ibèria* (vegeu l'annex 2) del qual fins ara se'n desconeixia l'autor.⁷⁷⁰

---

⁷⁶⁹ Fons particular de la família Català Pic. Notes autobiogràfiques.

⁷⁷⁰ ANC. Generalitat de Catalunya (Segona República). N. 2446.

En aquesta mena d'organigrama estructural queden reflectides més de seixanta accions a través de les quals el Comissariat podia difondre els seus missatges. Està dividit segons la tipologia de mitjans:

- *Grafo*: contemplava projeccions a la via pública; projecció de cinema i film educatiu i informatiu; teatres, telons i sales d'espera; llibres als hospitalitzats i creació de biblioteques per als ferits; revista infantil; venda i intercanvi de revista; diari del front; tramesa de periòdics al front; àlbums de fotografies; auques, fotos soltes d'informació o artístiques per a servei de premsa; miniatures dels cartells; cromos de personatges de la revolució; cromos d'episodis de la revolució; pancartes, cartells en tanques, façanes, columnes i carreteres; postals; cartells; exposicions de dibuixos, pintures, gràfics, estadístiques o fotografies; i fulletons monogràfics.
- *Plastic*: es referia a joguines per a infants; festivals escolars i jocs rítmics; concursos de civisme i dret entre escolars; festivals de teatre; festivals esportius i atletisme; actes d'educació i entreteniment per als hospitalitzats; representacions de teatre als fronts; organització de folklore i tipisme ibèric; manifestacions populars; aparadors i vitrines en ciutats i pobles.
- *Kino*: incloïa guies i cicerones; viatges individuals i col·lectius d'informació; ambulàncies amb altaveus; ambulàncies de propaganda gràfica o de cinema públic; pel·lícules de la guerra i d'atracció de forasters; declaracions dels homes representatius en film animat per a projectar arreu.
- *Aero*: amb "tracts" llençats des de l'avio al front propi i al front enemic, i altaveus penjats dels avions o de potents grues.
- *Post*: englobava mata-segells de correus, una xarxa de delegacions i creació de nuclis d'amics de la revolució a l'estranger; correspondència i premsa a l'estranger i segells de guerra.
- *Fono*: contemplava música a través de cobles, orquestra i banda de milícies; concerts musicals; interpretació de cants per part de cors, orfeons i solistes; conferències educatives per ràdio, impulsant el treball de la ciutat i del camp i l'estudi; conferències en la via pública amb altaveu circulant; conferències en locals socials i llocs tancats; mítings, recitals de poesia revolucionària; conferències escolars i als educadors i mestres.
- *Tele*: incloïa la comunicació telefònica diària als principals centres de divulgació en la llengua respectiva, i la recepció d'un comunicat diari dels fronts.
- *Lux*: preveia la luminotècnia necessària en algunes de les actuacions anteriors.

L'enumeració de totes aquestes accions és una veritable demostració de creativitat en les formes propagandístiques i dóna moltes pistes d'allò que hauria d'esdevenir el Comissariat, tant pel que fa als públics als quals es dirigiria, com a les estratègies de propaganda emprades.

Totes aquestes propostes sorgien d'un "Nucli central d'iniciatives" i un dels eixos principals era el "pronòstic dels factors psíquics reaccionals". En aquest sentit, Català Pic era conscient de la importància d'anticipar-se a la reaccions de la massa a què es dirigia. L'any 1933 assegurava que la "ciència psicològica al servei de la publicitat facilita dades tan vastes com matemàtiques", així, "analitzant bé els factors psicotècnics de cada cas, el publicitari pot fer-se ben bé càrrec de les reaccions produïdes".⁷⁷¹

L'aplicació de la psicologia a la comunicació persuasiva és un fenomen que els publicitaris catalans de la dècada dels trenta incloïen en el procés de creació publicitària. La psicologia pretenia dotar la propaganda d'una base científica de la mateixa manera que els publicitaris de l'època pretenien fer-ho amb la publicitat. Per tant, en el cas del Comissariat, s'entreveu el fet que, ja sigui per voluntat o per inèrcia, les tècniques més innovadores que emprava la publicitat haurien influït en la propaganda, si més no, a nivell teòric.

De la fusió dels tres documents programàtics inicials analitzats –el decret publicat al DOGC, les *Notes per al conseller primer* i el *Pla de Campanya publicitaria* [sic]- podem concloure que el Comissariat de bon principi tenia força clar com s'estructuraria i quines serien les seves activitats principals.

Si ens parem a pensar en els dos mots que integren la denominació del nostre objecte d'estudi, d'una banda, notem que l'organisme que ens proposem estudiar té el rang de comissaria, un terme que Miravittles manlleva de la Revolució Francesa, segons el seu testimoni.⁷⁷² Més endavant, el setembre de 1937, el Comissariat és elevat oficialment a Direcció General. El fet que es constituís com a tal i no com una conselleria té explicació en què en qualsevol crisi de govern –gairebé inevitable en un moment de guerra-, Miravittles i ERC podrien perdre el poder d'aquelles competències tan preuades en qualsevol conflicte bèl·lic. En paraules del comissari de propaganda:

“Des del començament em vaig oposar que fos una Conselleria, puix que sabia que seria molt cobejada pels anarquistes i els comunistes. Fou, doncs, un Comissariat, equivalent a una Direcció General, que depenia directament del

---

⁷⁷¹ CATALÀ PIC, P. "La publicitat moderna". *Mirador* [Barcelona] (23 maig 1933).

⁷⁷² ARB. Entrevista a Jaume Miravittles al programa *Impactes*, 1981; MIRAVITLLES, J. "Tarradellas, Miravittles y el Comissariat de Propaganda". *La Vanguardia*. [Barcelona] (12 maig 1982), p. 6.

President de la Generalitat, o del Primer del govern, si el President delegava el poder executiu, com fou el cas de Companys a Tarradellas”.⁷⁷³

I certament, la propaganda va ser una de les competències que va estar a punt d'integrar-se en una conselleria juntament amb Educació Física, i dirigida per la UGT, però la proposta no va acabar de tirar endavant.⁷⁷⁴ D'altra banda, el Comissariat també va ser un dels objectius del PSUC. Miravittles explicaria anys més tard que “el PSUC (...) va tenir sempre els seus ulls posats al Comissariat i en moltes ocasions el va intentar controlar”.⁷⁷⁵

D'altra banda, l'altre terme que denomina el nostre objecte d'estudi és la *propaganda*. L'organisme dirigit per Miravittles, per tant, tenia intenció d'admetre obertament el caire de les seves activitats, tot i que finalment no totes les accions havien de ser anomenades públicament com a *propaganda*. Per exemple, alguns contactes internacionals discrets o altres actes propagandístics, sobretot a l'estranger, no es van fer sota aquesta denominació.

Tot i que el Comissariat pren la seva forma oficial el quart mes de guerra, Miravittles va començar a actuar en el càrrec de comissari de propaganda quan encara no se li havia donat forma oficialment. Ho prova un document del 28 de setembre de 1936 en què Miravittles signa com a comissari de propaganda i posa condicions a l'organització de festivals musicals i artístics a l'estranger.⁷⁷⁶ I no només seria el comissari sinó la mateixa institució en sí que hauria iniciat la seva activitat abans de la seva constitució oficial. Víctor Castells, que ha estudiat amb profunditat la figura de Josep Mª Batista i Roca, qui esdevindrà un dels representants del Comissariat a Anglaterra, explica que el van anar a buscar ja a finals d'agost de 1936 a la seu del Comissariat a Barcelona (confont-lo amb Roca i Caball) però no el van trobar perquè hi anava a la tarda.⁷⁷⁷ A més, el mateix Miravittles, en diversos documents i entrevistes també ha parlat alguna vegada del mes de setembre de 1936 com a inici de les activitats de l'òrgan de propaganda.⁷⁷⁸

El Comissariat es va donar a conèixer formalment i públicament en la inauguració d'una exposició de cartells antifeixistes, patrocinada pel CCMA i organitzada pel Sindicat de

---

⁷⁷³ MIRAVITLLES, J., (1981), p. 63.

⁷⁷⁴ AMTM. Guerra Civil. Carpeta 65. Doc. 3. “Abril 1937”.

⁷⁷⁵ MIRAVITLLES, J., (1977), p. 9.

⁷⁷⁶ CDMH. PS-Barcelona. Carpeta 1421. (Agraïm a Francesc Foguet que ens facilités aquest document).

⁷⁷⁷ CASTELLS, V., (2002), p. 90.

Batista i Roca provenia d'una família catòlica i benestant, “burgesos”, segons Castells, que el convertia en un “blanc massa fàcil en el bell mig d'aquell caos revolucionari”.

⁷⁷⁸ MIRAVITLLES, J. [Pròleg]. A: CAPARRÓS, J. M. *El cine republicano español 1931-1939*. Barcelona: Dopesa, 1977, p. 11.; MIRAVITLLES, J., (1978), p. 14.; MIRAVITLLES, J., (1978), p. 14.

Dibuixants Professionals. Així, d'alguna manera, el CCMA li donava simbòlicament el relleu en la propaganda. Miravittles –que segons Eric Forcada, es va autoconvidar a l'acte⁷⁷⁹ va aprofitar la seva intervenció per anunciar la creació del Comissariat, un discurs que va ser radiat a tot Catalunya i a la resta de la zona republicana.⁷⁸⁰ La presentació va tenir lloc a les *Galerías Novedades* del carrer Casp el 6 d'octubre de 1936. Era el segon aniversari d'una data prou significativa per al jove Miravittles, qui havia participat en els Fets d'Octubre de 1934 i l'any següent havia publicat el llibre *Crítica del 6 d'octubre*, en el qual es posava al costat del president empresonat Lluís Companys.⁷⁸¹

9.2.2 Estructura i “equip del Comissariat”

Inicialment, el Comissariat es va instal·lar a l'Escola Nàutica al Pla de Palau de Barcelona on s'hi trobava l'organització directiva del CCMA i després a l'antic edifici de Capitanía General, al passeig Colom, que hostatjava la conselleria de Defensa de la Generalitat. A mitjans d'octubre, el Comissariat es va traslladar al número 442 bis de l'avinguda 14 d'abril, l'actual avinguda Diagonal, de Barcelona. Era en un lloc cèntric, en l'encreuament entre Diagonal i Passeig de Gràcia, just al costat del Cinc d'Oros. Allà van romandre els serveis centrals dirigits per Miravittles durant tota la guerra, fins que el gener de 1939 van entrar a Barcelona les tropes franquistes. L'edifici era propietat d'Eusebi Güell i Jover, bescompte de Güell,⁷⁸² i va ser requisat pel secretari de Miravittles, Francesc Requena. Inicialment havia de requisar el Palau Robert, just davant de l'antiga seu del Comissariat, però es va trobar que ja estava ocupat.⁷⁸³

---

⁷⁷⁹ FORCADA, E. *Josep Subirats: periple d'un artista: del front als camps de concentració i dels batallons disciplinaris als suburbis de Barcelona (1936-1941)*. Perpinyà: Mare Nostrum, 2011, p. 21

⁷⁸⁰ *La Vanguardia* [Barcelona] (7 octubre 1936), p. 3.

⁷⁸¹ En realitat, l'exposició havia de celebrar-se abans a la Sala Maragall (Sala Parés) del carrer Petritxol, sota el patrocini del CCMA, però dificultats d'organització l'ajornaren fins aquesta data històrica. Amb 190 cartells, una trentena dels quals eren de la CNT, absents de consignes polítiques de partit, la participació fou abundosa.

⁷⁸² VENTEO, D., (2006), p. 33.

El cap del *Servicio Nacional de Propaganda*, Dionisio Ridruejo va afirmar de manera equivocada que aquest edifici era propietat del polític de la Lliga Ferran Valls i Taberner, que va exiliar-se a Itàlia i va tornar a Barcelona amb l'entrada dels franquistes a la ciutat el 1939. El seu domicili era a la Diagonal, però al número 444.

RIDRUEJO, D. *Casi unas memorias*. Barcelona: Península, 2007, p. 355.

⁷⁸³ El fotògraf Francesc Català-Roca explica com van succeir els fets: “Algú, no recordo qui, va suggerir el Palau Robert del passeig de Gràcia. Al cap d'unes hores en Requena va tornar dient que ja teníem local. ‘El Palau Robert?’, algú va preguntar. ‘No’, va dir, ‘just al davant’. Ja que en entrar al Palau Robert, un vell que hi havia m'ha dit que abans havíem de passar per damunt del seu cadàver. I és clar, què havia de fer jo?’ va acabar dient l'home, alt i gros i amb pistola a la cintura. Paradoxes, oi?”

Gràcies a la correspondència provinent o adreçada al Comissariat i als testimonis de les persones que hi van treballar o hi van tenir relació, hem pogut reconstruir com estaven dividides les seccions del Comissariat dins l'edifici. Cal tenir en compte que aquesta casa també comptava amb una entrada pel carrer de darrera, en aquest cas, el carrer Còrsega, 314 i és per aquest motiu que en alguna de la documentació del Comissariat també hi consta aquesta adreça.⁷⁸⁴ Disposava també de diferents números de telèfon en funció del departament. A l'annex 3 es mostra gràficament la distribució de les dependències del Comissariat.

Actualment encara és un edifici de cinc plantes, a més de la planta baixa, un soterrani i un terrat. A l'entresòl o la planta que hi havia a peu de carrer s'hi va instal·lar el Departament de Distribució del Comissariat, la zona d'emmagatzematge, l'editorial del Comissariat *Edicions Flama*, l'oficina l'escriptor francès André Malraux que disposava d'una finestra al carrer i, a partir del març de 1937, la Comissió permanent per al lliurament de fusells. En aquesta mateixa planta també estava ubicada la secció La Dona a la Reraguarda, que més endavant es va traslladar a la Diagonal, 389, i el Comitè Organitzador de la Setmana de l'Infant de 1938.

A la planta principal s'hi trobava el despatx de Miravittles, el de Josep Riera Puntí – encarregat d'un butlletí per als catalans residents a sudamèrica-, la redacció de la revista *Nova Iberia* i, a partir del febrer de 1938, el Servei d'Informació Internacional i la redacció del *Boletín de Información Religiosa*. Al despatx de Miravittles feia temporalment de traductor l'escriptor francès d'origen romanès Tristan Tzara qui, segons el comissari de propaganda, tenia la funció de vigilar de prop la relació entre Malraux i Miravittles.⁷⁸⁵

Al primer pis, estava ubicada la secció d'edicions⁷⁸⁶ i al segon i tercer pis els serveis cinematogràfics del Comissariat Laya Films. Al quart pis, es va instal·lar el març de 1937, de manera provisional, la secretaria tècnica del Casal de la Cultura. Al soterrani, s'hauria pogut situar una impremta per a les publicacions periòdiques del Comissariat, i de més baixa qualitat, com els comunicats de premsa. Ens ho fa pensar el fet que segons un reportatge de

---

CATALÀ-ROCA, F. *Impressions d'un fotògraf: memòries*. Barcelona: Edicions 62, 1995, p. 37.

⁷⁸⁴ La unitat franquista encarregada de "recuperar" documents de les zones republicanes ocupades, la *Delegación del Estado para la Recuperación de Documentos* (DERD), disposava d'un llistat de domicilis de membres del govern català que calia escorcollar a Barcelona i en el qual constava erròniament el de Miravittles ubicat a l'adreça del Comissariat, Còrsega 314. En aquell moment, Miravittles vivia a les Corts Catalanes, 397.

CDMH. Recuperación Barcelona. C3/11.

⁷⁸⁵ AMTM. Jaume Miravittles. Caixa 26. Article mecanoscrit "Notes sobre André Malraux".

⁷⁸⁶ Entrevista a Pere Català Roca. Barcelona, 3 de gener de 2007.

l'època, el periodista afirmés que al mateix edifici del Comissariat s'havia muntat una impremta per llançar el butlletí de premsa.⁷⁸⁷

El Comissariat també va fer ús d'un edifici de l'avinguda del Doctor Andreu, l'actual Avinguda Tibidabo, al número 34, que va ser seu del *Foyer du Français Antifasciste*. A més, la distribuïdora de Laya Films, Catalonia Films, va estar situada als baixos del número 65 del Passeig de Gràcia.⁷⁸⁸

Entre tots aquests edificis i les delegacions exteriors haurien treballat al Comissariat un total de 300 persones, segons la xifra que Miravittles sempre va donar. En aquesta recerca hem pogut identificar 215 persones amb els seus respectius càrrecs, una quantitat que suposa el 70% del total.

Gràcies a un valuós document localitzat amb la llista de tot el personal que oferia els seus serveis al Ministeri de Propaganda republicà,⁷⁸⁹ podem comparar el nombre de treballadors dels dos organismes: segons aquesta llista eren 187 persones les que treballaven a l'organisme de propaganda del Govern de la República. Hem de tenir en compte que aquest ens va subsistir com a tal fins el maig de 1937 quan es va reconvertir en *Subsecretaria de Propaganda*. En el mateix document apareix la relació de persones que treballaven en el nou ens de propaganda, incloent des de caps de secció fins a telefonistes, ciclistes i ordenances. En total eren 221, és a dir, en set mesos, havia augmentat el personal en una trentena de persones. Val a dir que en aquest recompte no s'inclou el personal de les ambaixades del govern de la República, un nombre de treballadors que sí que contemplem en la xifra final del personal del Comissariat en mode de delegacions a l'estranger. Per tant, l'estimació de 300 persones al servei del Comissariat, encara que sigui al final de la guerra o en algun moment del conflicte, és perfectament factible.

Els testimonis destaquen que la tasca de Miravittles es veia reforçada per la vàlua de la gent que el va envoltar al Comissariat. Així, Fermí Vergés, apunta que sí bé el mèrit de Miravittles és palès, també s'ha de reconèixer el potencial de les persones que van estar al seu costat:

“El tret més important del Comissariat fou –històricament parlant– haver evidenciat que en aquest país hi havia un nombre considerable de persones amb talents fins aleshores ignorats o negligits, polítics, escriptors, artistes, funcionaris, que sota una direcció hàbil –i intel·ligent– d'un home feren conèixer ací i a fora no

---

⁷⁸⁷ MAS DE LA RIBA, C. “Actuació del Comissariat de Propaganda”. *Moments* [Barcelona] (maig 1937).

⁷⁸⁸ CAPARRÓS, J. M.; BIADIU, R., (1978), p. 31

⁷⁸⁹ AGA. Cultura. 22/12.200. “Relación del personal que presta sus servicios en el Ministerio de Propaganda”.

solament allò que presentava la nostra lluita, sinó les conseqüències que se'n podrien derivar”.⁷⁹⁰

També testimonia el moviment i la feina que hi havia a l'edifici del Comissariat un periodista que a finals de la guerra visita Miravittles per fer-li una entrevista:

“Calificar de colmena humana la casa de la Comisaría de Propaganda de la Generalitat de Cataluña no es una exageración ni tan siquiera una cursi redundancia. Nada de esto. Es la verdad escueta y honrada. Allí todo el mundo trabaja, desde el comisario, cuyo dinamismo se multiplica de una manera asombrosa, hasta el último ordenanza. Hemos visitado la Comisaría de Propaganda innumeradas veces en misión periodística y nunca, pero nunca, hemos visto a un empleado holgando plácidamente, sentado en cómodo butacón y leyendo la Prensa o alguna obra literaria.”⁷⁹¹

Certament, anys més tard Miravittles explicava que “durant aquella època vaig escriure i parlar molt poc: l'acció em prengué 18 hores al dia”.⁷⁹²

Tot apunta a què la relació personal de Miravittles amb l'“equip del Comissariat”, tal com ell els anomenava, va ser molt bona, fins al punt que el març de 1938, són els treballadors del Comissariat qui després d'organitzar tants homenatges a la rera guarda, homenatgen el seu comissari –un fet desconegut fins ara- com a senyal d'admiració, estima i agraïment⁷⁹³ (vegeu l'annex 4). En el discurs de l'acte, asseguren que al Comissariat no hi ha hagut cap “amargat” perquè tothom ha ocupat el lloc que ha merescut i es vanten de no tenir “esperit de funcionari”. Certament, molt del personal del Comissariat de Propaganda no tenia la condició de funcionari de la Generalitat –excepte aquells que eren traslladats en comissió de serveis o de manera temporal. Segons un ordre de Presidència de principis de 1937 “la designació, que no comportarà la condició de funcionari de la Generalitat, del personal de la Comissaria de Propaganda, serà feta d'ara endavant a proposta del Comissari i tramitada per aquest Departament”.⁷⁹⁴ Així, Miravittles va tenir llibertat per contractar els seus col·laboradors però com a contrapartida aquests no serien considerats funcionaris de la Generalitat. És un fet que en aquell moment va agilitzar la contractació de personal de confiança del comissari, però que amb el restabliment de la Generalitat el 1977 va provocar que diversos treballadors del Comissariat, sense relació funcional amb l'administració, es

---

⁷⁹⁰ VERGÉS, F., (1980), p. 8-9.

⁷⁹¹ SOLER, J. M. “La Comisaría de propaganda de la Generalidad. El intenso dinamismo de Jaime Miravittles, al servicio de la causa antifascista”. *Mi Revista* [Barcelona] (1 agost 1938).

⁷⁹² AMTM. Jaume Miravittles. Text mecanografiat MIRAVITLLES, J. “Les meves credencials”.

⁷⁹³ *A Jaume Miravittles, comissari de Propaganda de la Generalitat de Catalunya*. [s.l.]: [s.n.], [1938].

⁷⁹⁴ AMTM. Protocol d'ordres. Ordre de 27 de febrer de 1937.

posessin en contacte amb Miravittles per tal que justificués que havien treballat en aquell organisme governamental i, d'aquesta manera, poder rebre una pensió de jubilació, impulsada per l'aleshores president Tarradellas. Tal com expliquen els mateixos treballadors en l'acte d'homenatge a Miravittles, “un amic n'ha portat a un altre i així hem arribat a fer aquest rosari simbòlic que avui anomenem Comissariat de Propaganda”. A causa d'aquesta manera de funcionar, el rastre de les persones que van treballar al Comissariat ha estat més difícil de buscar.

Gràcies a l'organigrama del Comissariat elaborat a principis de 1937 i localitzat per la periodista Llúcia Oliva,⁷⁹⁵ podem conèixer en bona part l'organització interna del Comissariat. Les seccions en què estava dividit no van ser estàtiques sinó que es van anar adaptant a les necessitats que dictava el conflicte bèl·lic.

El comissari de propaganda en ocasions va assegurar que havia escollit els seus treballadors, més per la seva vàlua professional que per la seva adscripció política. Els seus col·laboradors provenien de l'Ateneu Enciclopèdic Popular, de l'equip d'organització i treball de l'Olimpíada Popular i del CCMA: “mi gente, mis colaboradores, mi equipo. Todos jóvenes, hechos en la pelea, con un horror y pánico a cuanto supusiera frialdad y flema burocráticas. Quería combatientes, no funcionarios”.⁷⁹⁶ Així, Miravittles, es va anar configurant un organigrama amb gent propera i de confiança. Ell, com a comissari, s'encarregava de la direcció política i general de l'organisme. Directament en depenia una Secretaria Política, al capdavant de la qual va haver durant els primers mesos de la guerra Josep Sans Arrufat, militant del Casal Nacionalista Obrer Espartacus, fundat per Miravittles.⁷⁹⁷

Tot i que no consta per escrit a l'organigrama, Miravittles va parlar –en la dècada dels 70- de l'existència d'un *brain-trust*, integrat per joves intel·lectuals.⁷⁹⁸ Estava format per Josep Maria de Sucre i Miquel Coll i Alentorn, encarregats de la comunicació telefònica constant amb París i amb Londres. Segons Víctor Castells, això permetia al president Companys disposar d'informació detallada que els polítics espanyols podien no tenir.⁷⁹⁹

---

⁷⁹⁵ Reproduït a A: PASCUET, R.; PUJOL, E. [dirs.], (2006), p. 36.

Vegeu OLIVA, LL. “El Comissariat de Propaganda a través de la memòria dels que ho van viure”. *Treballs de comunicació*, núm. 24 (2008), p. 35-53.

⁷⁹⁶ DE LA MILLE, F. “Figuras de ahora: J. Miravittles”. *Mi Revista* [Barcelona] (15 febrer 1937).

⁷⁹⁷ AMTM. Jaume Miravittles. Textos autobiogràfics, “Viatges 6-14 juny 1973”.

Miravittles assegura que Sans va ser el seu secretari durant els primers mesos de la Guerra Civil.

⁷⁹⁸ MIRAVITLLES, J., (1972), p. 286.

⁷⁹⁹ CASTELLS, V., (2002), p. 94

Maurici Serrahima recorda a les seves *Memòries* que Coll i Alentorn “tenia cada tarda una conferència amb els representants de la Generalitat a París”.⁸⁰⁰ Formaven part també d’aquest comitè assessor Josep Mª Batista i Roca, Ferran Maria Ruiz-Hébrard, – que també era el cap administratiu-, Josep Maria Miracle, Nicolau Maria Rubió i Tudurí, i el seu germà Marià.

El cap de serveis i director tècnic era Víctor Artís, que segons Carles Fontserè era la mà dreta de Miravittles.⁸⁰¹ La secretaria administrativa de Miravittles era Minda o Aminda Valls Sabater –que ja havia treballat amb Miravittles en l’Olimpíada Popular ocupant el mateix càrrec- i temporalment Susina Amat. Segons ens va explicar en una conversa la filla d’aquesta darrera, Anna Maria Saludes, totes les noies volien ser secretàries de Miravittles perquè “totes hi estaven enamorades”.⁸⁰² Aminda Valls és descrita per testimonis que la van conèixer com una noia catalana educada a l’Alger, molt instruïda, amb un bon català i francès i una bona professional.⁸⁰³ Durant la guerra també va ser locutora del programa “Catalunya de cara al món”.⁸⁰⁴ Com a telefonista també hi treballava Remei, filla del xofer de confiança de Miravittles.⁸⁰⁵

El Comissariat també comptava amb una Secretaria General, amb Francesc Requena i Mas al capdavant, que era l’únic dins l’organisme de propaganda que anava armat.⁸⁰⁶ D’aquí en depenia el servei de majordomia i el de transports. Venceslao -amic personal del president Companys-⁸⁰⁷ era el xofer de confiança de Miravittles al volant d’un Pontiac. El comissariat també disposava d’altres xofers com Isidre Colell, que pertanyia al Casal Espartacus de Miravittles, Marcel,⁸⁰⁸ Isidre Culell, J. Cabau, Cases,⁸⁰⁹ i Víctor Samarini, del qual Fontserè no recorda si era xofer de Companys o del Comissariat.⁸¹⁰ L’òrgan de propaganda disposava de personal per a les tasques del dia a dia com els ordenances: Josep Cabré i Anguera, Ramon

---

⁸⁰⁰ Citat a CASTELLS, V., (2002), p. 246.

⁸⁰¹ FONTSERÈ, C. *Un exiliat de tercera: a París durant la Segona Guerra Mundial*. Barcelona: Proa, 1999, p. 25. (Proa memòria; 8)

⁸⁰² Conversa amb Anna Maria Saludes. Barcelona, 26 de maig de 2008.

⁸⁰³ FERNÁNDEZ JURADO, R. *Memòries d’un militant obrer (1930-1942)*. Barcelona: Hacer, 1987, p. 150. i GRANIER-BARRERA, E. *Una vida plena: memòries*. Barcelona: Hacer, 1994.

⁸⁰⁴ FERNÁNDEZ JURADO, R., (1987), p. 150.

⁸⁰⁵ MIRAVITLLES, J., (1980), p. 106.

⁸⁰⁶ FONTSERÈ, C., (1995), p. 330.

⁸⁰⁷ MIRAVITLLES, J., (1980), p. 103.

⁸⁰⁸ AMTM. Comissaries. Doc. 17.

⁸⁰⁹ AMTM. Jaume Miravittles. Correspondència, carta de M. Costa, 8 d’octubre de 1980.

⁸¹⁰ FONTSERÈ, C., (1999), p. 10.

Casacuberta i Moles, i Francesc Caro i Montoliu. El Comissariat també comptava amb un porter, del qual en desconeixem el nom.⁸¹¹

Per tal que la propaganda fos el menys partidista possible, el Comissariat va tenir delegats sindicals de les dues principals centrals, tal com constava en el seu document inicial. Anys més tard Miravittles escriuria: “Jo tenia plena llibertat d’acció encara que un determinat moment, i per pressió de les dues sindicals, la UGT i la CNT, es nomenaren dos ‘vigilants’ de la meva gestió”.⁸¹² En aquest cas, representaven la CNT Eusebi Carbó i Josep Maria Murià i Romaní, aquest era delegat específicament dins la secció de publicacions fins l’abril de 1938, quan va marxar al front.⁸¹³ El periodista i polític Emili Granier-Barrera va ser el delegat de la UGT i del PSUC.⁸¹⁴ Tal com constava al document fundacional, ell es va encarregar de la propaganda a l’Amèrica Llatina i al front. Al Comissariat es va trobar amb dificultats i a les seves memòries explica que va ser “sabotejat” des de diferents bandes:

“La CNT va refusar-nos un camió impremta que utilitzaven per a propaganda partidista; el Sindicat Professional de Dibuixants es va negar a organitzar conjuntament amb el Comissariat una exposició de cartells de guerra. Molts grups no volien que el Comissariat fes tasca conjunta a favor de la República perquè cadascun anava pel seu compte”.⁸¹⁵

La relació entre el representant de la CNT i la UGT sembla ser que era cordial. Granier-Barrera assegurava que Carbó “va col·laborar sempre lleialment a la tasca conjunta i ens vam [sic] fer bons amics”.⁸¹⁶ Les tasques de Granier-Barrera, com la d’altres membres de confiança del Comissariat, anaven més enllà de la propagandística. Així, per exemple, ell va ser l’encarregat d’una negociació amb el govern socialista francès de Blum que oferia facilitar-los armes. Poc temps després del nomenament de Granier-Barrera aquest va dimitir i el va substituir Joaquim Almedros, un dels fundadors del PSUC, que més endavant també va

---

⁸¹¹ CATALÀ-ROCA, F., (1995), p. 49.

⁸¹² MIRAVITLLES, J., (1981), p. 64.

⁸¹³ MURIÀ, J. M. *Vivències d’un separatista*. Barcelona: El llamp, 1985, p. 70 i MIRAVITLLES, J., (1981), p. 64.

⁸¹⁴ GRANIER-BARRERA, E., (1994), p. 142 i MIRAVITLLES, J., (1981), p. 64.

⁸¹⁵ GRANIER-BARRERA, E., (1994), p. 151.

⁸¹⁶ *Ibid.*, p. 151.

El pare de Josep Carbó havia compartit amb Granier-Barrera la presó primoriverista i es va retrobar amb Carbó anys més tard a l’exili de Mèxic.

plegar del càrrec, possiblement quan van cridar la seva lleva.⁸¹⁷ En canvi Carbó va seguir fins el final de la guerra. Miravittles apunta que cap d'ells “mai no representaren problemes de partit”.⁸¹⁸

Granier-Barrera explica que un dels problemes que tenia el Comissariat eren els nombrosos estrangers que s'hi havien incorporat:

“molts eren sens dubte lleials antifeixistes, i bastants es presentaven com a militants o afins al PSU, però no hi havia control, i aquella situació podia permetre la presència d'espies o provocadors en un organisme, malgrat tot, eficaç. Vaig plantejar el problema al partit que representava i em van autoritzar a liquidar aquella situació. L'endemà no quedava ni un estranger al Comissariat”.⁸¹⁹

Des de novembre de 1936 i fins els anomenats *Fets de Maig* de 1937, el Comissariat també comptava amb representants del POUM: Mary Low, Max Petel i Paradell.⁸²⁰ Anys més tard, Miravittles valorava la seva tasca política en l'organisme de propaganda:

“No tuve muchos tropiezos políticos, en el Comissariat había una representación del UGT y otra de la CNT. No hubo muchos roces. Sólo una vez, me enfrenté a Negrín, hice unas declaraciones sobre su gobierno y dije que había nueve mediocres. Le sentó muy mal. Llamó a Companys para pedirme que me echara. Companys me dijo que no pensaba echarme pero que suponía que yo iba a dimitir. Le dije que no lo haría nunca y no se volvió a tocar el tema.”⁸²¹

Miravittles també va tenir en compte les relacions amb l'organisme homòleg al govern de la República. Així, per millorar el contacte i els tractes, es va establir un comitè d'enllaç: el Ministeri de Propaganda espanyol disposava d'un delegat al Comissariat, Joaquín Astor, un alt funcionari amb despatx de coordinació al Comissariat;⁸²² i a la inversa, el delegat del Comissariat al Ministeri era Miquel Mora, que compaginava la seva feina en els dos organismes i dividia la setmana entre València –seu del govern de la República des de novembre de 1936- i Barcelona.⁸²³ El Comissariat comptava també amb un delegat al front,

---

⁸¹⁷ Es va incorporar a la 134 Brigada mixta. Vegeu també ALMENDROS, J. *Situaciones españolas: 1936/1939: el PSUC en la guerra civil*. Barcelona: Dopesa, 1976.

⁸¹⁸ MIRAVITLLES, J., (1981), p. 64.

⁸¹⁹ GRANIER-BARRERA, E., (1994), p. 151.

⁸²⁰ LOW, M. *Cuaderno rojo de Barcelona*. Barcelona: Alikornio, 2001, p. 142-149. Edició original: *Red Spanish Notebook: the first six months of the revolution and the civil war*. London: Secker and Warburg, 1937. Traducció de Núria Pujol Valls.

⁸²¹ DELCLÓS, T. “Cine de propaganda de la Generalitat”. *Tele/eXprés* [Barcelona] (8 març 1978), p. 25.

⁸²² AGA. Cultura. 22/12200, i ANGOSTO VÉLEZ, P. L. *Sueño y pesadilla del republicanismo español: Carlos Esplá: una biografía política*. Madrid: Biblioteca Nueva, 2001, p. 288.

⁸²³ AMTM. Correspondència Miravittles-Tarradellas, carta de Jaume Miravittles a Josep Tarradellas, sense data, doc. 22.

Salvador Grau Mòra, que més endavant va ser el responsable d'endegar la Llar del Combatent Català, juntament amb Francesc Cercós, i el secretari d'administració del Comitè Permanent Pro-Desarmament Voluntari.

A banda d'aquests càrrecs més representatius, els àmbits de treball específics segons l'organigrama eren: Premsa i ràdio; exposicions i manifestacions exteriors; edicions; cinema i administració i habilitació. D'aquí en depenia un departament artístic, un de fotogràfic i un obrador gràfic.

9.2.2.1 Premsa i ràdio

Aquesta secció s'encarregava de redactar els butlletins de premsa periòdics del Comissariat, del servei de premsa al front i de radiar informacions d'interès. Tot i que a l'organigrama el nom d'aquesta divisió sigui "Premsa i ràdio" el cert és que quedà eclipsada per un dels productes principals del Comissariat: el butlletí de premsa diari o *Comunicat de premsa*, i va passar a anomenar-se Secció del butlletí.⁸²⁴ El responsable d'aquest departament era Ernest Saludes i Rubies, qui coneixia a Miravittles de l'Ateneu Enciclopèdic Popular-, segons ens va assegurar la seva filla en una entrevista.⁸²⁵ Es casaria amb la secretària de la secció del butlletí, Susina Amat, qui també havia estat secretaria temporal de Miravittles, tal com hem referenciat.⁸²⁶

La publicació d'aquest *Comunicat de premsa* periòdic en català, castellà, anglès, francès, alemany, suec i esperanto, i les nombroses publicacions del Comissariat feien necessari un cos de traductors i correctors, que garantissin la qualitat ortogràfica i estilística. Així trobem com a correctora de català a Mercè Rodoreda,⁸²⁷ que combinava la seva feina del Comissariat als matins com a correctora de proves i correctora de català durant tota la guerra, amb la Institució de les Lletres Catalanes a la tarda. Com a traductors de francès hi havia Louis Gras i Enric d'Aoust, i d'anglès, Carme Montoriol Puig, també pertanyent a la Institució de les Lletres Catalanes. Alfons Nadal, traduïa castellà i anglès i Joaquim Vilà i Bisa ho feia del castellà al català.

---

⁸²⁴ AMTM. Propaganda. Informe del Comissariat de Propaganda, 27 novembre 1936.

⁸²⁵ Entrevista amb Anna Mª Saludes. Barcelona, 26 de maig de 2008.

⁸²⁶ AMTM. Jaume Miravittles. Carta de Susina Amat a Jaume Miravittles, setembre de 1977.

⁸²⁷ AMTM. Correspondència Tarradellas. Carta de Mercè Rodoreda a Josep Tarradellas, 8 d'agost de 1978.

Jaume Alsina-Frank –membre de l’Agrupació Professional de Periodistes- era un dels redactors del butlletí.⁸²⁸ La cap del butlletí en anglès era la periodista nord-americana Elizabeth O. Deeble, que alhora treballava com a corresponsal per al *Manchester Guardian* i com a freelance pel *Washington Post* i Kitty Bowler treballava al Comissariat com a voluntària.⁸²⁹

També tenim constància de diversos periodistes que col·laboraven amb el Comissariat, detallats al llibre de l’Agrupació Professional de Periodistes (UGT) localitzat per Carles Singla. Així sabem que hi col·laboraven Andrés Gentilini, Rosaleen Smyth, Owadja Kupperman –corresponsal del diari rus *Pravda*- i Stasy Kaetzler- avalat pel Partit Comunista Alemany.⁸³⁰ També hi treballaven Kay Valdemar Samuelson, Dagmar Ekspein, Eugenio Hink, Cesare Colombo i Jaume Barenys Vergès.

L’organisme de propaganda també va editar publicacions periòdiques temàtiques com un butlletí destinat als catalans residents a llatinoamèrica dirigit per Josep Riera Puntí i un butlletí d’informació religiosa i el d’informació catòlica, a càrrec del prevere Joan Vilar i Costa. Aquest també era l’encarregat de les emissions dominicals que feien referència a temes religiosos a partir del juny de 1937.⁸³¹ A més, a la reraguarda catalana, el Comissariat també emetia un programa de caire moral anomenat *Xerrameques*, i radiat per “L’home desconegut”, que seria l’amic de Miravittles Feliu Elies, de qui Susina Amat, també va ser-ne secretaria.⁸³² A les emissions radiofòniques en llengua estrangera hi treballaven el poeta anglès David Gascoyne, militant del Partit Comunista britànic, i Rosa Wallfish.⁸³³

Les activitats d’aquesta secció del Comissariat es podien solapar amb les funcions de la Comissaria General de Premsa, dirigida per Manuel Galés i Martínez, i la Direcció General de Radiodifusió, a càrrec de Josep Fontbernat, ambdós d’ERC. Tot i que Miravittles declarés que ambdues direccions “estaven jeràrquicament sota el control del Comissariat, però gaudien

---

⁸²⁸ CDMH. PS-Barcelona. Carpeta 918.

⁸²⁹ PRESTON, P. *Idealistes sota les bales: històries de la Guerra Civil*. Barcelona: Proa, 2007. Traducció de Laia Font i Mateu.

⁸³⁰ SINGLA, C. “L’Agrupació Professional de Periodistes (UGT) durant la Guerra Civil: dades sobre professionals i mitjans de comunicació”. *Treballs de Comunicació* (2000), núm. 13-1, p. 137-154.

⁸³¹ Hilari Ragner explica que Vilar es va presentar al Comissariat i va dir a Miravittles que era sacerdot, però republicà i antifeixista. No demanava al comissari de propaganda que l’ajudés a fugir sinó que s’oferia per a tasques de contrapropaganda: intentar refutar la propaganda rebel que “pretenia donar a la revolea el caràcter de guerra santa”.

RAGUER, H. *Joan Vilar i Costa: profeta de la diàspora*. Barcelona: Claret, 2014, p. 29.

⁸³² Entrevista a Anna Mª Saludes. Barcelona, 26 de maig de 2008.

⁸³³ ANC. Generalitat de Catalunya (Segona República). Lligall 276/4-95.

d'una amplíssima autonomia”,⁸³⁴ el cert és que segons el *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, les dues depenien del Departament de la Presidència, igual que el Comissariat. Un detall a tenir en compte és que l'organització del Comissariat coincideix el gener de 1937 amb l'adscripció dels serveis de radiodifusió al Departament de la Presidència⁸³⁵ i la concentració, per tant, a Presidència de competències tant importants en període de guerra com la propaganda, la premsa i la ràdio. Cal recordar que la Comissaria de Premsa ja havia passat l'agost de 1936 de Governació a Presidència,⁸³⁶ on també hi havia el Servei de Premsa de la Generalitat, encapçalat pel periodista Joaquim Vilà i Bisa.⁸³⁷

9.2.2.2 Edicions

Al departament d'Edicions, el fotopublicitari Pere Català Pic n'era el responsable tècnic i Josep Roure-Torrent el director editorial, és a dir, el responsable polític de les edicions.⁸³⁸ Com ja hem apuntat, Català Pic va entrar en contacte amb Miravittles a través del Dr. Emili Mira, que dirigia l'Institut Psicotècnic de la Generalitat. Català Pic va ser primer alumne i després professor del Seminari de Publicitat que s'impartia en aquest institut, on es tractaven temes de psicologia publicitària. A banda de la seva experiència professional, Català Pic era ja aleshores un teòric de la publicitat que publicava articles sobre fotografia i publicitat a la premsa. Al Comissariat, s'encarregava de contractar fotògrafs, il·lustradors i d'assajar les tècniques d'impressió. En definitiva, d'ell en depenien les publicacions que sortien de l'organisme dirigit per Miravittles. La secció d'Edicions segurament compartia amb la secció de Premsa i Ràdio el cos de correcció i traducció.

Segons diferents testimonis, Català Pic va tenir diversos secretaris, d'una banda Julieta Franquesa que ho va ser temporalment,⁸³⁹ també el nét de Narcís Monturiol, l'inventor del submarí, que va morir durant la guerra i va ser substituït per un fill de l'escriptor Pous i Pagès.⁸⁴⁰

El fill petit de Català Pic, Pere Català Roca, amb 12 anys ja col·laborava al Comissariat. Segons el seu testimoni va guanyar el seu primer duro al Comissariat picant a

---

⁸³⁴ MIRAVITLLES, J., (1980), p. 108.

⁸³⁵ *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* [Barcelona] (30 gener 1937), núm. 30, p. 465.

⁸³⁶ *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* [Barcelona] (2 setembre 1936), núm. 246, p. 1298.

⁸³⁷ *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* [Barcelona] (22 novembre 1936), núm. 327, p. 700.

⁸³⁸ MURIÀ, J. M., (1985), p. 70.

⁸³⁹ Entrevista a Anna Mª Saludes. Barcelona, 26 de maig de 2008.

⁸⁴⁰ Entrevista a Carme Dalmau. Barcelona, 6 de maig de 2010; CATALÀ-ROCA, F., (1995), p. 23.

màquina l'article de Miravittles *Ou va l'Angleterre?*.⁸⁴¹ El fill gran de Català Pic, el cèlebre fotògraf Francesc Català-Roca també va treballar amb el seu pare al Comissariat. Es dedicava a organitzar l'arxiu fotogràfic. Entre altres tasques, ordenava les fotografies que arribaven del front d'Aragó.⁸⁴² També era ajudant del fotògraf Josep Sala, a qui li portava la maleta amb tots els estris, tal com havia fet amb el seu pare, quan va anar a fer, per exemple, la fotografia oficial del president Companys.⁸⁴³ Posteriorment, l'any 1939 i amb l'entrada de les tropes enemigues a Barcelona, Francesc Català-Roca va seguir treballant als serveis de propaganda franquista perquè era un dels pocs que sabia fer funcionar la impremta portàtil Minerva.⁸⁴⁴

9.2.2.3 Exposicions i manifestacions exteriors

Aquesta secció s'encarregava de les exposicions que feien referència tant a l'àmbit nacional com a l'estranger. Pel que fa concretament a l'àmbit de les exposicions tenim constància de dos col·laboradors: el pintor i ceramista Josep Gual i de Josep Serra Abella, que va participar en una exposició que s'havia d'exhibir a Mèxic i que finalment no es va arribar a mostrar. Pere Sunyer també va col·laborar amb el Comissariat amb una maqueta d'edificis bombardejats del carrer Corts que es va incloure en una exposició circular de finals de la guerra.⁸⁴⁵

Sota l'epígraf "manifestacions exteriors" encabim tots els homenatges i festivals que es van portar a terme sobretot a la reraguarda catalana. És estrany que aquesta secció no rebés directament a l'organigrama el nom de Secció de Festivals Benèfics –tal com ho va fer més endavant-, ja que segurament era una de les tasques que donava més activitat al Comissariat i de les primeres que va desenvolupar. Un dels treballadors d'aquesta secció era Garcia, possiblement Guillermo García, a qui Ramon Fernández Jurado defineix com un comunista "enxufat" i "emboscat" al Comissariat.⁸⁴⁶ La treballadora del Comissariat Maria Quintana

---

⁸⁴¹ Entrevista a Pere Català Roca. Barcelona, 3 de gener de 2007.

⁸⁴² CATALÀ-ROCA, F., (1995), p. 34.

⁸⁴³ CATALÀ-ROCA, F., (1995), p. 40-41.

⁸⁴⁴ Entrevista a Pere Català Roca. Barcelona, 3 de gener de 2007.; Entrevista a Carme Dalmau. Barcelona, 6 de maig de 2010.

⁸⁴⁵ *La Humanitat* [Barcelona] (27 agost 1938) i *La Humanitat* [Barcelona] (28 agost 1938)

⁸⁴⁶ *La Vanguardia* [Barcelona] (25 octubre 1936), p. 8 i FERNÁNDEZ JURADO, R., (1987), p. 247 i 249.

Era comunista i després va esdevenir comissari de la 142 Brigada, al front d'Aragó. Ramon Fernández Jurado assegura que havia estat "enxufat" al Comissariat. Estava enemistat amb la secretaria de Miravittles, l'Aminda Valls i la va denunciar perquè durant els Fets de Maig va oferir, juntament amb Mercè Saltó, menjar i beure als homes de la barriada del POUM que hi havia muntada al carrer Còrsega, just davant de la part de darrera de

possiblement també pertanyés en aquesta secció organitzant actes,⁸⁴⁷ així com Josep Oliver Calle i Manuel Peyró Llorens.

A la Cobla Barcelona, l'oficial de la Generalitat, el Comissariat hi va situar el delegat polític, Pere Cols.⁸⁴⁸ La banda cobrava uns honoraris de l'organisme de propaganda per les actuacions que aquest li organitzava. Tenim constància que hi treballava també un tal Meléndez,⁸⁴⁹ que es podria tractar d'un dels germans Meléndez, segurament Jaume Meléndez i Gardenas, qui a la premsa apareix referenciat com a Santiago Meléndez i qui explica que va ser “manager” del viatge de propaganda que la cobla va fer per França, Bèlgica, Luxemburg i Txecoslovàquia el 1937 i de la gira que es planifica per al 1938.⁸⁵⁰ Els germans d'aquest, Enric Meléndez i Gardenas i Eduard Meléndez i Gardenas, també van treballar al Comissariat però de moment és desconeguda la tasca exacta que hi van desenvolupar.⁸⁵¹ Eduard Meléndez va sol·licitar a Miravittles un certificat segons havia treballat al Comissariat, per poder obtenir la pensió que la Generalitat restaurada ofería als antics treballadors de l'administració.⁸⁵² Ja es coneixien amb Miravittles des del CCMA i va treballar des de l'octubre fins el febrer de 1937, quan és nomenat en un càrrec al departament de Justícia.⁸⁵³

Una altra persona que va treballar amb la Cobla Barcelona va ser René Jauniaux, qui va organitzar la gira de l'orquestra per terres belgues el mes de març de 1937.⁸⁵⁴

9.2.2.4 Cinema

El Comissariat va crear una sèrie d'organismes autònoms i financerament autosuficients, els treballs dels quals eren iniciativa pròpia. Miravittles va especificar que els

---

l'edifici del Comissariat. Segons Fernández Jurado, Guillermo García havia estat un any emboscat al Comissariat de Propaganda.

⁸⁴⁷ AMTM. Jaume Miravittles. Carta de Maria Quintana a Jaume Miravittles, gener de 1950.

Quintana diu a Miravittles que “per a mi continua essent el Nostre Comissari de Propaganda autoritat suprema catalana envers el Ministeri central”.

⁸⁴⁸ *La Humanitat* [Barcelona] (18 desembre 1936), p. 4.; “La Cobla de Barcelone, ambassade Catalogne”. *Le Journal de Barcelone* [Paris] (2 febrer 1937), p.4.

⁸⁴⁹ *La Humanitat* [Barcelona] (4 abril 1937), p. 4.

⁸⁵⁰ *La Humanitat* [Barcelona] (19 juny 1938), p. 3.

⁸⁵¹ Entrevista a Anna Mª Saludes. Barcelona, 26 de maig de 2008.

⁸⁵² AMTM. Jaume Miravittles. Correspondència. Carta d'Eduard Meléndez i Gardenas a Jaume Miravittles, 27 d'octubre de 1977.

⁸⁵³ AMTM. Jaume Miravittles. Correspondència. Carpeta 23, carta de 27 d'octubre de 1977.

⁸⁵⁴ “Le triomphe de la Cobla”. *Le Peuple* [Bruxelles] (17 març 1937), p. 3.

treballadors no eren funcionaris i els pressupostos eren pagats com a una empresa privada.⁸⁵⁵ L'exemple més característic va ser la creació de la productora cinematogràfica Laya Films, que comptava amb una cinquantena de col·laboradors tècnics i comercials als quals només se'ls demanava experiència professional per sobre de les afiliacions polítiques.⁸⁵⁶ L'experimentat cineasta Joan Castanyer –antic ajudant del cineasta Jean Renoir i dels germans Jacques i Pierre Prévert- n'era el director,⁸⁵⁷ tot i que Miravittles anys més tard dirà que l'ànima real de la productora era el director, realitzador, guionista i operador de càmera Ramon Biadiu, “el millor cineasta d'aquells temps”.⁸⁵⁸

Castanyer va ser qui va batejar la productora amb aquest nom, recordant la Layetana preromana.⁸⁵⁹ Pere Fages destaca que la “gran virtut de Laya fou la gran diversitat ideològica i política del seu equip humà”, des de sindicalistes, catalanistes republicans o “avantguardistes entre llibertaris i comunistitzants” que “varen conviure i treballar en equip i en condicions prou difícils sense que aparentment hi hagués gaires conflictes”.⁸⁶⁰

Com a operadors de càmeres hi treballaven Manuel Berenguer⁸⁶¹, qui es va encarregar de la fotografia i direcció d'un documental titulat *Batallons de Muntanya* el 1938 i va passar llargues temporades al front; Sebastià Parera qui al film *Catalans a l'Alcàrria*, s'encarrega de la fotografia i a *Catalunya Màrtir* de la càmera, passava llargues temporades al front; Josep Maria Maristany, Joan Mariné, Jaume Agulló, Adrien Porchet –encarregat de la fotografia al film *Un dia de guerra al front d'Aragó-* i el ja esmentat Ramon Biadiu.⁸⁶² De la fotografia també es va encarregar Fèlix Marquet, col·laborador de Laya.⁸⁶³ Al film *Un dia de guerra al front d'Aragó* era el responsable de la fotografia, juntament amb els operadors de càmera

---

⁸⁵⁵ MIRAVITLLES, J., (1977), p. 16 i MIRAVITLLES, J., (1982), p. 6.

⁸⁵⁶ VILAR COSTA, J. *Montserrat: glosas a la carta colectiva de los obispos españoles*. Barcelona: Instituto Católico de Estudios Religiosos, 1938, p. 331.

⁸⁵⁷ Per a un perfil biogràfic de Castanyer, vegeu FAGES, P. “Joan Castanyer, una ombra amb perfil propi”. A: PASCUET, R.; PUJOL, E. [dirs.]. *La revolució del bon gust: Jaume Miravittles i el Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya (1936-1939)*. Barcelona: Arxiu Nacional de Catalunya; Viena: Ajuntament de Figueres, 2006, p. 52-53.

⁸⁵⁸ MIRAVITLLES, J., (1982), p. 6.; CAPARRÓS, J. M.; BIADIU, R., (1978), p. 18.

Biadiu s'incorpora passat el març del 1937.

⁸⁵⁹ CAPARRÓS, J. M.; BIADIU, R., (1978), p. 17.

⁸⁶⁰ FAGES, P. “Laya Films, una propaganda de cine”. A: PASCUET, R.; PUJOL, E. [dirs.]. *La revolució del bon gust: Jaume Miravittles i el Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya (1936-1939)*. Barcelona: Arxiu Nacional de Catalunya; Viena: Ajuntament de Figueres, 2006, p. 113.

⁸⁶¹ CAPARRÓS, J. M.; BIADIU, R., (1978), p. 17.

⁸⁶² *Ibid.*, p. 18.

⁸⁶³ *Ibid.*, p. 21.

suïssos Adrien i Robert Porchet.⁸⁶⁴ Antoni Santigosa va ser ajudant de direcció al documental *Els Tapers de la Costa*. També hi van treballar l'operador de càmera francès Dardaine, Pitiot, l'anglès Harry Grey, i el franco-israelita Solin. J. Marsillach n'era compilador.

El departament de registre i projecció de Laya el va instal·lar i dirigir l'enginyer de so francès René Renault, que havia estat cap tècnic dels estudis Orphea Films de Barcelona.⁸⁶⁵ Joan Serra i Oller va ser el primer muntador de Laya i quan aquest va ser cridat al front va ser substituït per Antonio Graciani,⁸⁶⁶ a la vegada rellevat per Conxita Martínez, quan es va mobilitzar la seva lleva. Un altre dels muntadors era Antoni Cànovas, que va entrar a col·laborar a Laya els darrers mesos de 1938.⁸⁶⁷

També comptava amb Jack Pie, enginyer de so de la *Gaumont British Acoustic*, amic i col·laborador de tots els curts de Biadiu, que va seguir treballant a Barcelona durant la guerra, malgrat els advertiments del consolat anglès perquè abandonés el país. Laya disposava d'ajudants de muntatge, projeccionistes i conductors, com Àngel Planas. L'actor Ramon Martori va ser un dels locutors de noticiaris durant tota la guerra, i les músiques eren de Joan Gaigt i Franz Bernard.⁸⁶⁸ El mateix comissari de propaganda també va participar en alguns films de Laya: va posar la veu al film *L'enterrament de Durruti* i a *Un dia de guerra al front d'Aragó*.

Paral·lelament a la productora Laya Films, a finals de 1937 es va crear la distribuïdora Catalonia Films, encarregada de comercialitzar les pel·lícules de Laya i algunes produccions enviades pel govern de la República. L'historiador del cinema Josep Maria Caparrós Lera explica que les raons d'aquesta empresa les trobem en què la CNT controlava les distribuïdores i posava traves a l'hora de distribuir els films de la Generalitat, sobretot a la ciutat de Barcelona.⁸⁶⁹ Al capdavant de la Catalonia Films hi havia Joaquim Salarich, que exercia de director comercial;⁸⁷⁰ Paquito Roig era actuari i Romà Jubert coordinador amb la producció. També comptava amb personal auxiliar com mossos i repassadores.⁸⁷¹

---

⁸⁶⁴ *Ibid.*, p. 34 i 85.

⁸⁶⁵ CAPARRÓS, J. M.; BIADIU, R., (1978), p. 17.

⁸⁶⁶ PORTER I MOIX, M., (1992), p. 209.

⁸⁶⁷ Es podria tractar d'Antoni Cànovas Gil.

CAPARRÓS, J. M.; BIADIU, R., (1978), p. 38.

⁸⁶⁸ *Ibid.*, p. 18, 37, 39 i 69.

⁸⁶⁹ *Ibid.*, p. 18.

⁸⁷⁰ MIRAVITLLES, J., (1982), p. 6.

⁸⁷¹ CAPARRÓS, J. M.; BIADIU, R., (1978), p. 18.

Inicialment es va instal·lar al Comissariat un equip de projecció, un laboratori i uns aparells per registrar so.⁸⁷² El Comissariat també va donar servei a cineastes com André Malraux, per a qui va disposar un despatx a l'edifici central de la Diagonal i va posar a la seva disposició Elvira Farreras com a secretària de producció de la pel·lícula *L'Espoir*, a més de Zoé Ramírez i Marta Santoalla.⁸⁷³

9.2.2.5 Administració i habilitació

La persona encarregada d'Administració i Habilitació era Gaspar Alcoverro, militant d'Estat Català,⁸⁷⁴ que s'encarregava de supervisar la caixa, de gestionar el pressupost i l'habilitació, del correu i de carteria. Possiblement aquest departament derivés o canviés de nom a "Secció de personal", tal com consta en un tampó del Comissariat de desembre de 1938.⁸⁷⁵

D'Alcoverro també en depenien els següents serveis:

a) Departament artístic: dibuixants i cartellistes d'aquest departament estaven sota la supervisió de Francesc Fàbregas, que n'era el responsable. Tot i que tenim un nombre limitat de cartellistes identificats, Eric Forcada assenyala que la majoria de cartellistes de l'SDP col·laboraven amb el Comissariat.⁸⁷⁶ Alguns dels artistes que hi treballaven eren Francesc Cabré, Josep Fàbregas Bausili, el caricaturista Bon, Evarist Mora⁸⁷⁷ i Ricard Fàbregas. Segons Carles Fontserè, també cartellista del Comissariat i qui el 1938 es va convertir en el responsable de la producció gràfica de l'organisme de propaganda, Fàbregas era el "dibuixant titular al Comissariat".⁸⁷⁸ El departament comptava amb col·laboradors com Lola Anglada, Martí Bas i Balsi, Antoni Clavé,⁸⁷⁹ Pere Creixams, Josep Subirats "Subi",⁸⁸⁰ F. Renedo, i

---

⁸⁷² XIP. "Laya Films". *Mi Revista* [Barcelona] (1 maig 1938).

⁸⁷³ FARRERAS, E.; GASPAR, J. *Memòries: art i vida a Barcelona: 1911-1996*. Barcelona: La Campana, 1997, p. 38.; PORTER I MOIX, M., (1992), p. 219.

⁸⁷⁴ AMTM. Protocol d'ordres. Ordre de 12 d'agost de 1937.

⁸⁷⁵ CDMH. PS-Generalitat, MF-R 514, desembre de 1938.

⁸⁷⁶ FORCADA, E., (2011), p. 21.

⁸⁷⁷ GIRALT-MIRACLE, D. "Cartells que han fet història". A: *Cartells de la col·lecció Fornas: producció gràfica de la Segona República i la Guerra Civil*. Barcelona: Parlament de Catalunya, Àrea de Biblioteca, 2006, p. 30.

⁸⁷⁸ FONTSERÈ, C., (1995), p. 331 i 435.

⁸⁷⁹ PERMANYER, LL. *Antoni Clavé fa memòria*. Barcelona: La Campana, 2005, p. 71.

l'escultor Miquel Paredes, autor de la popular figureta del Comissariat "El més petit de tots". Val a dir que aquesta secció també s'encarregava d'idear i produir material per a infants, un públic que el Comissariat va tenir especialment en compte durant el conflicte bèl·lic.

b) Departament fotogràfic: s'encarregava del contacte amb els reporters i disposava d'un laboratori on es revelaven i es feien les còpies de les fotografies del front de batalla i la reraguarda. Sembla que seria una secció heretada del CCMA, ja que Miravittles va declarar el 1938 que aquesta secció va començar l'agost de 1936 –quan encara faltaven dos mesos per al naixement oficial del Comissariat- en l'àmbit de l'aeronàutica.⁸⁸¹ El Comissariat va disposar dels serveis de fotògrafs com Pau Lluís Torrents,⁸⁸² Agustí Centelles,⁸⁸³ Miquel Agulló Padrós,⁸⁸⁴ Hans Namuth i Georg Reisner -que havien vingut fins a Barcelona per cobrir l'Olimpíada Popular-, Josep Sala Tarragó i Robert Capa, de qui Miravittles va assegurar que havia revelat als laboratoris del Comissariat la cèlebre i polèmica fotografia del milicià mort a Cerro Muriano.⁸⁸⁵ La dona de Capa, Gerda Taro, va ser acreditada pel Comissariat per anar al front de Belchite, una visita que li causà la mort i Miravittles d'alguna manera se'n sentí responsable.⁸⁸⁶ També hi trobem Gabriel Casas com fotògraf col·laborador del Comissariat, ja que estava adscrit a la conselleria de Cultura, i a Margaret Michaelis, David Seymour *Chim*, Mauricio Fresco, Adolf Zerkowitz i Emili Ribas Vila.⁸⁸⁷

---

⁸⁸⁰ FORCADA, E., (2011).

⁸⁸¹ El testimoni el recull el prevere Joan Vilar i Costa: "La Sección fotográfica del Comisariado de Propaganda – nos dice su Director mientras nos va acompañando por el laboratorio- comenzó en la Aeronáutica por agosto de 1936, y en la actualidad [1938] cuenta con unos 10.000 originales, muchos de ellos testimonios de la serenidad y a veces osadía de nuestros fotógrafos. Las múltiples i variadísimas fases de la guerra y las diversas manifestaciones de la vida en la retaguardia aparecen archivadas en nuestro álbum fotográfico, que constituye un preciosísimo documental histórico y artístico, con que se ilustran nuestras exposiciones y nuestro libros." VILAR COSTA, J., (1938), p. 334.

⁸⁸² QUEROL, C. *Herny Buckley (Manchester, 1904 – Sitges, 1972): corresponsal britànic del The Daily Telegraph a la Guerra Civil espanyola*. Vilafranca del Penedès: Ajuntament de Sitges: Edicions i propostes culturals, 2009, p. 41.

⁸⁸³ Els primers dies, Centelles va treballar com a reporter independent fent fotos dels milicians que anaven al front. També va formar part de l'expedició republicana a Menorca.

FERRÉ, T. *Agustí Centelles i Ossó: un fotoperiodista a l'exili (1939-1944): imatges del camp de concentració de Bram*. [Treball de recerca] Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 2006, p. 115.

⁸⁸⁴ SINGLA, C., (2000), p. 152.

⁸⁸⁵ MIRAVITLLES, J., (1972), p. 244.; MIRAVITLLES, J., (1977), p. 9.

⁸⁸⁶ MIRAVITLLES, J., (1982), p. 64-72. Miravittles titula el capítol on explica la mort de la fotògrafa "Vaig fer morir Gerda".

⁸⁸⁷ VENTEO, D., (2006), p. 40.

c) Obrador gràfic: portava a terme l'edició dels butlletins del Comissariat, com el cèlebre *Comunicat de premsa* i també d'altres impressions. Si bé coneixem algunes de les impremtes que utilitzava el Comissariat per a les seves publicacions amb més perdurabilitat com els llibres o fins i tot els cartells,⁸⁸⁸ la impremta d'on sortien els butlletins podria haver estat ubicada al soterrani del mateix edifici del Comissariat, segons es desprèn d'una entrevista que va oferir el mateix Miravittles el 1937.⁸⁸⁹

d) Departament de distribució: s'encarregava del magatzem i del repartiment i expedició. Estava en contacte amb l'estranger i la resta de la zona republicana. Aquest departament, que constava a l'organigrama inicial, possiblement passés a denominar-se "Departament d'organització i materials" tal com consta en un tampó del Comissariat del desembre del 1936.⁸⁹⁰ En aquesta unitat, possiblement hi treballés Carme Manrubia, qui en una foto del Comissariat apareix fent paquets.⁸⁹¹ Isidre Pelejero i Mateu va ser un dels assessors del Departament a partir de setembre de 1937, quan aquest s'anomenava "Departament de distribució i d'administració d'edicions".⁸⁹² Va existir com a mínim fins el mes de maig de 1938 i en tenim constància per un anunci a la premsa que hi fa referència.⁸⁹³

Aquesta unitat també era la responsable de la Secció d'Arxiu i Premsa i del manteniment del garatge, on possiblement Miravittles hi tenia aparcats el Pontiac amb què es desplaçava. L'afany de Miravittles per recollir publicacions d'arreu el trobem en una crida que el Comissariat fa a principis de 1937 a la premsa per tal que aquelles agrupacions, partits polítics i sindicats que editin alguna revista o diari els facin arribar una còpia.⁸⁹⁴

A banda de la distribució comercial, el Comissariat comptava amb un departament de distribució especial, destinat a enviar propaganda de caràcter 'delicat', als ajuntaments de Catalunya, a l'Argentina, a Austràlia i al Japó. Les fotografies que, per exemple, envia després del primer bombardeig de la població civil de Madrid es fa a través d'aquesta secció.

---

⁸⁸⁸ Algunes de les quals consten a les mateixes publicacions són Clarasó, Elezeviriana, Gràfiques Seix i Barral, Manufactures Gràfiques B. Sirven SA., Cooperativa Obrera d'Arts Gràfiques Avant i Graphos Col·lectivitzada, entre altres.

⁸⁸⁹ MAS DE LA RIBA, C. "Actuació del Comissariat de Propaganda". *Moments* [Barcelona] (maig 1937).

⁸⁹⁰ MRC. TUC. MSS 292/946. Carta del Comissariat de Propaganda, 29 de desembre de 1936.

⁸⁹¹ Va ser identificada per Anna Maria Saludes. Entrevista a Anna Mª Saludes. Barcelona, 26 de maig de 2008.

⁸⁹² *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* [Barcelona] (18 setembre 1937), núm. 261, p. 1182.

⁸⁹³ *La Humanitat* [Barcelona] (22 maig 1938), p. 3.

⁸⁹⁴ "Un prec del Comissariat de Propaganda". *La Humanitat* [Barcelona] (14 gener 1937), p. 2.

Relacionat amb la distribució, una altra persona al servei del Comissariat era Bernat Olivé i Vilaplana, que treballava a l'oficina de recollida i tramesa de correu que l'organisme dirigit per Miravittles tenia instal·lat a Plaça Catalunya.⁸⁹⁵

Tot i que a l'organigrama inicial no hi constava, el Comissariat comptava amb una secció femenina que rebia el nom de La Dona a la reraguarda, que es crearia fruit de la necessitat de canalitzar l'ajut que podien proporcionar les dones. La muller del president Companys, Carme Ballester, era la presidenta d'honor i tenim constància que Anna Gil formava part de la Junta com a presidenta i Maria Baldó i Massanet –signava com a Maria Baldó de Torres-, propera a ERC, n'era la secretaria general.⁸⁹⁶ Josefina Vives i Maria Dolors Bargalló parlaven per ràdio i en mítings en nom d'aquesta secció⁸⁹⁷ i Erlinda Roca també feia recomanacions des de la premsa com a una de les seves representants.⁸⁹⁸ A finals de la guerra, aquesta secció es va veure reforçada per la Comissió Femenina d'Ajut al Combatent del Comissariat, un nou organisme desconegut fins ara del qual en comencem a tenir coneixement a finals de 1938.⁸⁹⁹ Sabem que La Dona a la Reraguarda va comptar amb delegacions en diverses poblacions catalanes com Premià de Mar, Premià de Dalt, Arbúcies i l'Hospitalet.⁹⁰⁰

A banda dels actes que organitzava el Comissariat, l'organisme de propaganda també disposava de delegats per a les activitats o iniciatives que es desenvolupaven a la reraguarda. Així, Julià Fresneda va representar el Comissariat al Comitè Permanent Pro-Desarmament Voluntari com a secretari de propaganda i Salvador Grau Mòra va ser-ne el secretari d'administració.⁹⁰¹ Eugeni Bonet va esdevenir el delegat del Comissariat a la Setmana de l'Infant de 1938⁹⁰² i Josep Maria Francès, al Casal de la Cultura.⁹⁰³ En l'àmbit de la cultura, el Comissariat també comptava amb un delegat de l'Agrupació d'Escriptors Catalans, Ramon Xuriguera, que va exercir el càrrec des de finals de 1936 fins al febrer de 1937.

---

⁸⁹⁵ Entrevista a Bernat Olivé Vilaplana, recollida al Banc Audiovisual de Testimonis: OLIVÉ VILAPLANA, B. Barcelona: Generalitat de Catalunya - Memorial Democràtic. [en línia] http://bancmemorial.gencat.cat/web/search_advanced/?proyecto=&informant=vilaplana&lugarN=&municipioID=&idioma=&filtro=y [Consulta 14 abril 2015]

⁸⁹⁶ *Les Dones d'Esquerra Republicana de Catalunya: 1931-1939*. Barcelona: Fundació Josep Irla, 2007, p. 51.

⁸⁹⁷ CDMH. PS-Barcelona. Carpeta 276. "El concurso de la mujer". *La Vanguardia* [Barcelona] (24 febrer 1937), p. 2.; "La Setmana Pro Euzkadi". *La Vanguardia* [Barcelona] (3 juny 1937), p. 3.

⁸⁹⁸ ROCA, E. "Dediquem els llibres preferits als nostres combatents". *Mirador* [Barcelona] (22 abril 1937), p. 4.

⁸⁹⁹ *La Humanitat* [Barcelona] (3 desembre 1938).

⁹⁰⁰ "Ayuda a Madrid". *La Vanguardia* [Barcelona] (19 març 1937), p. 3.

⁹⁰¹ AMTM. Comissaries. Doc. 17.

⁹⁰² "La Setmana de l'Infant". *La Humanitat* [Barcelona] (26 desembre 1937), p. 3.

⁹⁰³ CAMPILLO, M., (1994), p. 165.

Vegeu també FRANCÈS, J. M. *Memorias de un cero a la izquierda*. México: Olimpo, 1962.

L'organisme de Miravittles també va voler planificar una xarxa de delegacions a les principals ciutats catalanes per tal que contribuïssim a la tasca propagandística, conscienciant la població a través de la propaganda de guerra i mostrant proves de la intervenció feixista.⁹⁰⁴ També tenia intenció d'orientar els infants, a través d'auques i col·leccions de cromos, sobre el moment que s'estava vivint. Terrassa va ser la primera que va respondre a la demanda del Comissariat i va nomenar un delegat de l'organisme en aquesta ciutat: Pere Elies Busqueta.⁹⁰⁵ La figura d'un representant a les ciutats era un fet desconegut fins ara. També tenim constància de Jaume Font Grau, com a representant local del Comissariat a Matadepera, ja el febrer de 1937.

Fora de les fronteres catalanes, el Comissariat també va organitzar-hi delegacions, que depenien de la Secció d'Exteriors. La Delegació de París estava dirigida per un delegat polític Lleó Dalty, procedent del POUM. Com a dada inèdita, hem trobat un informe remès al *Centre des Archives Diplomatiques del Ministère des Affaires Etrangères* francès en què el Ministeri de l'Interior revela que el nom complet és Joaquim Dalty Tarrés.⁹⁰⁶

Igual que els serveis centrals del Comissariat, a la delegació hi tenien presència representants dels dos grans sindicats: Raquel Carrasco, delegada de la UGT i Nemesi Galve, de la CNT.⁹⁰⁷ El secretariat l'exercia el periodista Domènec de Bellmunt –pseudònim de Domènec Pallerola i Munné.⁹⁰⁸ A més, des de 1937 hi col·laborava Josep Carner-Ribalta, que va haver de fugir de Catalunya forçat per haver redactat un informe on denunciava el despotisme del *Comité Económico de Cines* del Sindicat Únic d'Espectacles Públics, de la CNT. El govern català el va enviar a París en una missió d'agregat a la representació de Catalunya a l'Exposició de les Arts Decoratives i des d'allà estava “en contacte amb l'oficina parisenca de la Generalitat, contribuint més o menys en algunes manifestacions culturals de propaganda de la causa”.⁹⁰⁹ També hi va treballar o col·laborar Nicolau Mª Rubió i Tudurí, Joaquim Ventalló i la seva dona Joana Givanel, Lluís Pou, Pierre Ricard, Àngel Morera, Emili Carbonell, B. Sagal, Enric Roig i Querol, Joan Baptista Roca i Caball, Joan Tomàs, Antoni

---

⁹⁰⁴ *Archiu Generau d'Aran*. Ajuntament Es Bòrdes. Doc. 1907.

⁹⁰⁵ *L'Acció* [Terrassa] (4 novembre 1936), p. 1.

⁹⁰⁶ CAD. Correspondance Politique et Commercial. Espagne. 216.

⁹⁰⁷ DE LA MILLE, F. “La Delegación de la Comisaría de Propaganda en París”. *Mi Revista* [Barcelona] (1 març 1937).

⁹⁰⁸ *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (15 novembre 1936).

⁹⁰⁹ CARNER-RIBALTA, J., (2009), p. 215.

Pla, Marçal Pascuchi, Josep Torelló, i Miquel Xicota.⁹¹⁰ A França, el Comissariat també comptava amb una delegació al sud, ubicada a Seta i dirigida per Josep L. Roda.⁹¹¹

La delegació del Comissariat al Regne Unit estava situada a Londres. Hi va treballar el periodista i agent secret britànic Donald R. Darling⁹¹² i Josep Mª Batista i Roca hi va tenir un paper molt rellevant o més visible a partir de 1938. També consten Josep Manyé, que hi feia gestions puntuals, G. Kavannagh i Joan Alcoverro.⁹¹³ Aquest despatx comptava amb un representant del PSUC anomenat Ronald Stewart.⁹¹⁴

Les altres dues delegacions internacionals del Comissariat segurament eren representacions personals. La delegació de Brussel·les amb seu a Bèlgica estava encapçalada per Jaume Mir. Un tal Ruiz, va ser l'encarregat d'acompanyar el delegat del Comissariat a Brussel·les i a representants del Partit Socialista Belga a la visita que fan a Companys l'estiu de 1938, per tant també podria haver estat vinculat directament amb el Comissariat.⁹¹⁵ La delegació escandinava, amb seu a Estocolm, molt probablement estava formada per una única persona: Martí Josep Planas Casanovas.

El Comissariat també comptava amb una delegació a Madrid, en què José Sans⁹¹⁶ – possiblement Josep Sans Arrufat, que inicialment era el secretari polític del Comissariat- i Josep Mª Batista i Roca van ser-ne delegats. També tenim constància de tres Minyons de Muntanya que hi prestaven els seus serveis - Capella, Crespo i Làsera-, a més d'Alexandre Pinyol Llop i de Vinardell, que consta com a representant del Comissariat en un acte al Casal Català de Madrid el novembre de 1937.⁹¹⁷ Els Casals de Catalunya a Madrid, Cartagena, Maó i Albacete, entre altres anaven a compte del Comissariat.⁹¹⁸

Entre les persones que van treballar al Comissariat, hi ha un cert nombre que no les hem trobat vinculades a cap càrrec concret. És el cas de Mercè Saltó, de qui en parla Fernández Jurado, però no especifica el càrrec,⁹¹⁹ i Bayo, a qui s'hi refereix una treballadora

---

⁹¹⁰ AMTM. Documentació sense classificar (1936-1939). Caixa 3.

⁹¹¹ AMTM. Propaganda. Carta de Josep L. Roda a Josep Tarradellas, 19 maig 1938.

⁹¹² Víctor Castells, qui el va conèixer personalment a Brasil durant la dècada dels 60, confirma que Darling va ser membre dels serveis secrets britànics. Vegeu CASTELLS, V., (2002), p. 264-265.

⁹¹³ Segons el testimoni del professor Geoffrey Walker, deixeble de Josep Mª Batista i Roca. Intercanvi de correus electrònics amb Geoffrey Walker, juliol de 2010.

⁹¹⁴ AMTM. PSUC. Doc. 2. Informe intern, novembre de 1936.

⁹¹⁵ *La Humanitat* [Barcelona] (31 juliol 1938).

⁹¹⁶ *Acto a la memoria de Federico García Lorca* [fulletó]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].

⁹¹⁷ *La Humanitat* [Barcelona] (11 novembre 1937).

⁹¹⁸ AMTM. Protocol d'ordres. Ordre de 29 d'abril de 1938.

⁹¹⁹ FERNÁNDEZ JURADO, R., (1987), p. 236 i 247.

del Comissariat.⁹²⁰ Miquel Capdevila Rosinach i Josep Maria Co de Triola eren funcionaris temporals adscrits al Comissariat⁹²¹ i Joan Gullon Expósito, un funcionari de Presidència que arriba en comissió de servei a les oficines dirigides per Miravittles a partir de desembre 1938.⁹²² També passa en comissió de serveis a l'organisme de propaganda Josep Cases i Pallarés provinent de Treball.⁹²³ Els funcionaris de la Generalitat Francesc Costa Espanyol i Josep Pallarés Roca havien de ser mobilitzats al front però aquest darrer finalment no va ser traslladat perquè es considerava imprescindible en el seu lloc de treball del Comissariat.⁹²⁴

Josep Cortina i Llopis, consta com a delegat del Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya;⁹²⁵ Joan Junyer, seria pintor o dibuixant al Comissariat⁹²⁶ i Anna Maria Manzano, citada per Carles Fontserè a les seves memòries, possiblement fos una secretaria.⁹²⁷ Pere Pi-Sunyer Bayo que col·laborava amb Miravittles des del Comitè de Milícies a la secció de Ràdio, Premsa i Propaganda també va treballar per al Comissariat.⁹²⁸ Salvador Iserte també va participar en aquest organisme ja que es conserva un sobre dirigit a ell com a membre del Comissariat⁹²⁹ de la mateixa manera que ho va fer Amadeu Solé Querol qui l'any 1939 s'adreça per carta a Miravittles per demanar-li un certificat sobre la seva activitat política per aconseguir la llibertat del camp de concentració.⁹³⁰ També haurien treballat al Comissariat Olarte, Carles Bonet i Santiago Riola.⁹³¹ Un tal Sanz va ser el delegat del Comissariat en la cursa ciclista "Front d'Aragó-Barcelona" celebrada l'abril de 1937, però no sabem exactament quines altres tasques hi desenvolupava.⁹³² Llorenç Mussó també era membre del comissariat el juliol de 1937 quan entra a formar part del Comitè Executiu del Segon Congrés d'Escriptors Antifeixistes.⁹³³

---

⁹²⁰ AMTM. Jaume Miravittles. Carta de Maria Quintana a Jaume Miravittles, 5 d'agost de 1939.

⁹²¹ AMTM. Protocol d'ordres. Ordre de l'1 de febrer de 1937.

⁹²² CDMH. PS-Generalitat. MF-R 514.

⁹²³ AMTM. Protocol d'ordres. Ordre de 3 de març de 1938.

⁹²⁴ ANC. Generalitat de Catalunya (Segona República). 2/06.02 (01).

⁹²⁵ CDMH. PS-Barcelona. Carpeta 818.

⁹²⁶ Campillo assegura que era molt actiu al Casal de la Cultura i al Comissariat, i explica que va guanyar el premi de pintura de l'"Exposició del Dibuix i del gravat", celebrada el novembre de 1938, organitzada per la Junta d'Exposicions d'Art de Catalunya i patrocinada per la Generalitat. CAMPILLO, M., (1994), p. 168.

⁹²⁷ FONTSERÈ, C., (1999), p. 27.

⁹²⁸ AMTM. Jaume Miravittles. Caixa 25, salconduit signat per Miravittles, 24 agost 1936.

⁹²⁹ ANC. . Generalitat de Catalunya (Segona República). 12/15.07 (02)

⁹³⁰ ANC. Govern d'Euskadi a Catalunya. Carta d'Amadeu Solé a Jaume Miravittles, 8 d'agost de 1939.

⁹³¹ Entrevista a Anna Maria Saludes. Barcelona, 26 de maig de 2008.

⁹³² "Ciclismo". *La Vanguardia* [Barcelona] (15 abril 1937), p. 4.

⁹³³ "Comité ampliado". *La Vanguardia* [Barcelona] (11 juliol 1937), p. 1.

Miravittles va parlar en un dels seus llibres d'un barber coix de Figueres, la seva ciutat natal, que era "republicà, catalanista i vagament socialista", i es va incorporar a la plantilla del Comissariat. A més rasurava la barba al comissari de propaganda a domicili.⁹³⁴ Miravittles, però, no ens dona el nom, com tampoc ho fa quan recorda el seu cap de publicitat tècnica, que després dels Fets de Maig va ser detingut i afusellat pel *Servicio de Información Militar*, ja que se l'acusava d'espia. El publicitari del qual sí que tenim proves que va treballar per al Comissariat és Rafael Bori, una dada desconeguda fins ara, ja que consta com a perceptor de diners que es lliuraven al personal del Comissariat.⁹³⁵

Més enllà de les funcions propagandístiques, el Comissariat es va dedicar durant bona part de la guerra a agilitzar el trasllat a l'estranger de determinades persones que es podien sentir amenaçades a Catalunya. Un dels encarregats de facilitar l'obtenció dels passaports era Isidoro Casas, que segons un informe localitzat al *Archivo General del Ministerio de Asuntos Exteriores* de Madrid, es dedicava a fer dos o tres viatges a la setmana en cotxe des de Barcelona a Perpinyà.⁹³⁶

Com a anècdota, l'amic d'infantesa de Miravittles, Salvador Dalí, va oferir-se per treballar al Comissariat. El pintor figuerenc va adreçar una carta al comissari de propaganda – de la qual se'n conserva un esborrany- segurament quan aquest acaba de ser nomenat en el càrrec, on li diu que espera ocupar el càrrec de "comisari [sic] general de la imaginació pública" des del qual volia fer "quelcom de sensacionalment revolucionari, i sense antecedents en la història de la cultura".⁹³⁷ Segons recorda Miravittles, en la carta, Dalí explicava que el departament que volia crear a Barcelona es diria "La Organización Irracional de la Vida Cotidiana". El comissari de propaganda li hauria respost que "no te necesitamos, ya está perfectamente organizado ahora...".⁹³⁸ Una altra versió de la carta explica que Dalí li va enviar un telegrama demanant sent Director General de Belles Arts de la Revolució.⁹³⁹

---

⁹³⁴ MIRAVITLLES, J., (1980), p. 101.

⁹³⁵ AMTM. Documentació sense classificar (1936-1939). "Comissariat de Propaganda. Oficina de Barcelona".

⁹³⁶ AMAE. RE-52. Carpeta 75.

⁹³⁷ Carta mostrada a l'exposició *Dalí i Gaudí. La revolució del sentiment d'originalitat*. La Pedrera, abril-maig 2044. Vegeu també AGUER TEIXIDOR, M. *Dalí i Gaudí: la revolució del sentiment d'originalitat*. Barcelona: Fundació Caixa de Catalunya: Dalí 2004: Fundació Gala-Salvador Dalí, 2004.

⁹³⁸ FRASER, R., (2007), p. 238.

⁹³⁹ ESPLÁ, C. *Mi vida hecha cenizas: diarios 1920-1965*. Sevilla: Renacimiento, 2004. (Biblioteca del exilio - Memoria del exilio. Anejos; 6), p. 246.

Segons el periodista Carles Sentís, que va coincidir amb els dos a Nova York, “con Miravittles, Dalí no tenía por qué representar ningún raro papel. Era un figuerense más hablando con otro paisano”.⁹⁴⁰

9.2.3 Recursos econòmics

El Comissariat és de bon principi un projecte ambiciós, dotat amb força recursos econòmics. Si atenem al testimoni d’Avel·lí Artís-Gener, *Tisner*, recollit per Ribas Beltran, el Comissariat nedava en “abundància de pessetes”.⁹⁴¹ De fet les despeses quantioses del Comissariat va ser motiu de crítica a la premsa.

Sembla ser que Miravittles tenia, financerament, llibertat d’actuació. Ell mateix revelava anys més tard la seva estratègia de funcionament: “La meua, ‘formula administrativa’, l’única possible en una situació de guerra civil, era ‘fer coses’ i presentar la ‘factura’ al Primer del govern; és a dir, a Tarradellas”. Aquesta situació, però, es va veure modificada el febrer de 1937 quan un ordre de Presidència demanava que:

“Les despeses que realitzi d’ara endavant la Comissaria de Propaganda que siguin superiors a dues mil pessetes, hauran d’ésser autoritzades prèviament per aquest Departament. Sense aquest requisit la despesa no obligarà la Generalitat i en serà responsable directe aquell que l’hagi encomanada”.⁹⁴²

També instava a què

“en el termini de vuit dies a comptar d’aquesta data, la Comissaria de Propaganda justificarà davant d’aquest Departament, la inversió de les quantitats que fins ara li han estat lliurades per tals conceptes, acompanyant els documents acreditatius dels pagaments efectuats”.⁹⁴³

La previsió de despeses prevista en el projecte fundacional del Comissariat és més àmplia que no pas el pressupost de novembre de 1936. Si bé en l’estimació inicial es calcula que es necessitaran 37.000 pessetes mensuals per a personal, la segona prospecció hi destina 26.000. Les despeses de la secció de cinema inicialment es pressupostaven amb 60.000

---

⁹⁴⁰ SENTÍS, C. “La Nueva York de Dalí”. *La Vanguardia* [Barcelona] (8 abril 2004), p. 22.

⁹⁴¹ RIBAS, A., (1973), p. 50.

Durant la guerra, *Tisner* es va allistar voluntàriament a l’exèrcit republicà, on va acabar amb el grau de tinent coronel. Vegeu les seves memòries: ARTÍS-GENER, A. *Viure i veure*. Vol. 2. 1989-1996. Barcelona: Pòrtic, 1989. (Vides i memòries; 3).

⁹⁴² AMTM. Protocol d’ordres. Ordre de 27 de febrer de 1937.

⁹⁴³ AMTM. Protocol d’ordres. Ordre de 27 de febrer de 1937.

pessetes i dos mesos més tard la xifra baixa considerablement a 10.000. La revista també pateix un descens important: si en bé en un principi es volien destinar 50.000 pessetes, al novembre se'n demanen 25.000. Hi una excepció amb el Butlletí, per al qual inicialment es demanava reservar 9.000 pessetes i dos mesos més tard, 9.500.

El Comissariat comptava que l'enemic gastava cada mes en propaganda sis milions de pessetes però era optimista respecte les seves pròpies possibilitats, ja que considerava que tot i la gran quantitat de diners que hi destinava el bàndol contrari, "pot ésser contrarestada la seva propaganda, àdhuc amb escreix, mitjançant un esforç de voluntat i econòmic, no massa excessiu".⁹⁴⁴

Vista l'experiència de gairebé els dos primers mesos de vida del Comissariat, un informe de novembre de 1936 pressuposta que les despeses no eren inferiors a les 100.000 pessetes mensuals, a les quals se'ls hi ha de sumar 100.000 francs mensuals per a les delegacions estrangeres.⁹⁴⁵ La delegació que comptaven que sortiria més cara era la de París, per a la qual calculaven un pressupost de 50.000 francs. A la de Londres li destinaven 25.000 francs, mentre que la resta sumaven totes elles aquesta quantitat.

A partir del rastreig del *Diari Oficial de la Generalitat* ens adonem que al Comissariat se li van anar atorgant al llarg de la guerra diversos crèdits extraordinaris per poder acomplir la seva tasca, que en total sumen gairebé 59 milions de pessetes.⁹⁴⁶ En presentem una relació detallada a l'annex 5.

A banda, disposem de la relació de pagaments que el Comissariat realitzava al personal de la seva oficina de Barcelona i a les delegacions. Així, fins l'11 de març de 1939, el Comissariat havia liquidat més de 2,4 milions de francs: la seu de Barcelona havia pagat més de 235.000 francs; l'oficina de Londres havia lliurat gairebé 645.000 francs; les oficines de París, més de 745.000 francs; la de Brussel·les, més de 361.300 francs i la d'Estocolm més de 177.000 francs.

Pel que fa als sous dels treballadors, un ordenança del Comissariat cobrava 260 pessetes al mes i un responsable d'àrea com era Pere Català Pic cobrava 500 pessetes mensuals com a director de la revista del Comissariat *Nova Iberia*. La periodista Stasy Kaetzler, avalada pel Partit Comunista Alemany, tenia un sou de 400 pessetes.⁹⁴⁷ Els

---

⁹⁴⁴ AMTM. Propaganda. Doc. 4. 27 de novembre de 1936.

⁹⁴⁵ AMTM. Propaganda. Doc. 4. 27 de novembre de 1936.

⁹⁴⁶ Concretament, la suma ascendeix a 58.839.696 pessetes, però cal tenir en compte que l'import del 21 d'abril de 1937 de 780.000 pessetes no és tot íntegre per al Comissariat, ja que inclou una dotació per a la Direcció General de Radiodifusió i per a les emissores Ràdio Barcelona i RAC, que no consten desglossades.

⁹⁴⁷ SINGLA, C., (2000), p. 152.

funcionaris temporers Miquel Capdevila i Josep M^a Co de Triola cobraven 270'83 pessetes al mes i els representants sindicals amb despatx al Comissariat percebien 1.000 pessetes mensuals.⁹⁴⁸

Aquestes xifres es poden comparar amb els sous dels periodistes que consten inscrits al llibre de l'Agrupació Professional de Periodistes: un redactor cobrava de mitjana 413 pessetes; un reporter gràfic, 290; el director, 743; i un cap de secció entre 188 i 314 pessetes.⁹⁴⁹ El sou d'un fotògraf temporer del Departament de Presidència era de 400 pessetes.⁹⁵⁰ Per tan es pot afirmar que, d'una banda, els sous del Comissariat s'equiparaven més o menys als jornals de la professió ja que un redactor de periòdic cobrava de mitjana més o menys com un periodista del Comissariat; d'altra banda, però, en alguns càrrecs eren una mica més elevats, ja que un ordenança cobrava gairebé igual que un reporter gràfic i un cap d'àrea molt més que un cap de secció d'un diari.

Podríem deduir els sous d'altres càrrecs del Comissariat si ens fixem en els diners que cobraven els treballadors de la Direcció General de Ràdiodifusió. El cap general dels serveis cobrava el sou més elevat, 1.500 pessetes al mes; un locutor percebia 575 pessetes mensuals; un tècnic, entre 500 i 1.000 pessetes; una mecanògrafa, entre 416 i 500 pessetes; un xofer, 500 pessetes; un repartidor, 300 pessetes; i un ciclista, 250.⁹⁵¹ El Comissariat segurament també comptava amb aquest personal tècnic, però no n'ha quedat rastre. Documentació d'altres departaments de la Generalitat com la Sots-secretaria jurídica i de relacions, també disposaven de personal subaltern, ordenances, xofers i ciclistes.⁹⁵²

Miravittles declara en una entrevista el febrer de 1937 que fins aleshores havia cobrat el sou mínim de dotze pessetes al dia:

“Hasta este mes, todos, incluso yo, hemos cobrado solamente el subsidio de milicianos: doce pesetas. ¿Horas de trabajo? Las que sean: diez, catorce, servicio permanente cuando hace falta. Es igual”.⁹⁵³

---

⁹⁴⁸ “La Comissaria de Propaganda i les campanyes de certs incontrolats”. *La Humanitat* [Barcelona] (3 agost 1937), p. 4.

⁹⁴⁹ SINGLA, C., (2000), p. 142.

⁹⁵⁰ AMTM. Protocol d'ordres. Ordre de 30 de setembre de 1936.

⁹⁵¹ ANC. Generalitat de Catalunya (Segona República). 309.092. “Personal que presta els seus serveis a la Direcció General de Radiodifusió”, desembre de 1938.

⁹⁵² AMTM. Protocol d'ordres. Ordre de 2 de febrer de 1938.

⁹⁵³ DE LA MILLE, F. “Figuras de ahora: J. Miravittles”. *Mi Revista* [Barcelona] (15 febrer 1937).

El director de cinema de Laya, Ramon Biadiu, va expressar les seves inicial reticències a entrar a treballar a la productora cinematogràfica del Comissariat pels sou de dotze pessetes al dia. Uns mesos més tard, cap al març de 1937, el “sou que ja pagava Laya era molt superior a les primitives dotze pessetes diàries”.⁹⁵⁴ Va ser aleshores quan va entrar a formar part de la productora.

Si comparem els sous dels treballadors del Comissariat amb els del personal al servei del Ministeri de Propaganda, els jornals de l'organisme dirigit per Miravittles eren una mica més baixos. Per exemple, el cap d'edicions i publicacions, que al Comissariat cobrava 500 pessetes al mes, al Ministeri de Propaganda en percebia 10.000 a l'any, unes 830 pessetes mensuals. Els altres cap de secció cobraven sous que oscil·laven entre les 8.400 i les 7.200 anuals. La diferència de jornals també és notòria en càrrecs menors com els ordenances: al Comissariat rebien 260 pessetes al mes i al ministeri, 3.600 pessetes a l'any, unes 300 pessetes mensuals. Els sous queden equiparats en alguns càrrecs com els representants: si els delegats sindicals al Comissariat percebien 1.000 pessetes mensuals, el delegat del Ministeri a Barcelona en cobrava 12.000 a l'any.⁹⁵⁵

Tant el pressupost del Comissariat com els seus sous van ser objecte de crítica a la premsa. A mitjans de 1937, el Comissariat patia una campanya de desprestigi per part de la UGT i el PSUC a través de fulls volanders i del setmanari *L'Esquella de la Torratxa*. *La Humanitat* sortia en defensa de Miravittles argumentant que la despesa feta pel Comissariat des de l'octubre de 1936 fins a principis d'agost de 1937 –per tant en menys d'un any- era de 1.800.500 pessetes. Era una xifra que incloïa la creació i la posada en funcionament del Comissariat i ho comparava amb la mateixa despesa per part del govern de la República estimada en 20 milions de pessetes.⁹⁵⁶

9.3 Les relacions inicials amb el Ministeri de Propaganda republicà

El govern de la República va crear el seu Ministeri de Propaganda després de la remodelació de l'executiu de novembre de 1936, per tant, el Comissariat s'havia avançat un mes en l'establiment d'un organisme propagandístic oficial i governamental. Pere Català Pic fins i tot va assegurar que “el servei del Comissariat arribà a tenir tanta importància que

---

⁹⁵⁴ CAPARRÓS, J. M.; BIADIU, R., (1978), p. 21.

⁹⁵⁵ AGA. Cultura. 22/12.200.

⁹⁵⁶ “La Comissaria de Propaganda i les campanyes de certs incontrolats”. *La Humanitat* [Barcelona] (3 agost 1937), p. 4.

motivà la creació a Madrid del Ministeri de Propaganda a imatge del nostre”.⁹⁵⁷ El Comissariat portava bastant avantatge, no només temporal, sinó organitzatiu. Prova d’això és l’entrevista al ministre Carles Esplà que l’òrgan de propaganda de la Generalitat publica al *Comunicat de Premsa* i a *La Humanitat*.⁹⁵⁸ les respostes vagues d’Esplà contrasten amb les idees clares que Miravittles transmetia a l’entrevista que ofereix l’agost de 1936, quan forma part del Comitè de Milícies referenciada al capítol anterior. Val a dir que les funcions que tindrà el nou ministeri s’estableixen en un decret de gener de 1937, mentre que el decret que estructurava el Comissariat datava de l’octubre de 1936.

La premsa propera a ERC va aplaudir la creació dels dos organismes de propaganda considerant que “són més que necessaris i indispensables” per “vetllar, amb tots els mitjans de què disposa un organisme ministerial, per la veritat”. Des del mateix diari i en un to irònic s’explicava que “la República s’havia oblidat tanmateix de crear un ministeri de propaganda que pogués mostrar a tot el món la seva faç veritable”.⁹⁵⁹ Esplà feia referència al concepte de la propaganda basada en la veritat: “vull, abans de tot, que la nostra propaganda es faci a base de la veritat per crua que sigui i desagradable. No és possible fer un treball eficaç sobre la falsedat i l’engany”.⁹⁶⁰ Aquest també va ser un objectiu que es marcarà el Comissariat, i així ho diria explícitament a la seva revista de luxe *Nova Iberia*, tal com veurem al capítol 10.

A diferència del Comissariat, que es mantingué com a tal durant tota la guerra, no va passar el mateix amb l’organisme ministerial. El 17 de maig de 1937, amb el primer govern format per Juan Negrín, es va reconvertir en una Subsecretaria absorbida pel Ministeri d’Estat.

Com ja hem referenciat, per facilitar les relacions entre els dos organismes homòlegs, el Comissariat va acollir un delegat del Ministeri de Propaganda i a l’inrevés, tot i que es desconeix fins quan va funcionar aquest sistema de representacions.

Durant el període analitzat en aquest capítol, tot apunta a què les relacions entre els dos homòlegs van ser cordials i de col·laboració. El desembre de 1936, el Comissariat de Propaganda enviava als periodistes una entrevista que havia fet al ministre de Propaganda, en què declarava que estava en “contínua comunicació amb el Comissariat de Propaganda” i confiava que l’amistat amb Miravittles -que venia de l’exili a París als anys 20-, “donarà a la

---

⁹⁵⁷ Fons particular de la família Català Pic. Notes autobiogràfiques.

⁹⁵⁸ “Organització de la propaganda de la República, a Espanya i a l’estranger. Una entrevista amb el ministre de Propaganda del Govern de la República, Carles Esplà”. *La Humanitat* [Barcelona] (13 desembre 1936), p. 8.

⁹⁵⁹ “El nou Estat. El Ministeri de Propaganda”. *La Humanitat* [Barcelona] (28 novembre 1936), p. 4.

⁹⁶⁰ “Una entrevista amb el ministre de propaganda del govern de la República, Carles Esplà”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (11 desembre 1936).

nostra col·laboració una total i plena eficàcia”.⁹⁶¹ Trobem diverses mostres d’aquest tarannà. Per exemple, el novembre de 1936, els dos organismes comparteixen les fotografies dels infants morts pels bombardeigs a la capital espanyola; o el gener de 1937, els dos ens de propaganda organitzen conjuntament una retransmissió radiofònica de la pressa de possessió del president del Tribunal Suprem.⁹⁶² Aquells primers temps de guerra, el Comissariat també va col·laborar amb el Ministeri en l’organització d’un viatge de Marcel·lí Domingo per Mèxic, Colòmbia, Canadà, Estats Units, Nova Zelanda i Austràlia.⁹⁶³

Les bones relacions entre els dos no només es donaven des de la seu central del Comissariat, sinó també des de la seva delegació parisenca, que també col·laborava amb l’ambaixada del govern de la República a la capital francesa, per exemple, organitzant exposicions.⁹⁶⁴

---

⁹⁶¹ “Organització de la propaganda de la República, a Espanya i a l’estranger. Una entrevista amb el ministre de Propaganda del Govern dela República, Carles Esplà”. *La Humanitat* [Barcelona] (13 desembre 1936), p. 8.

⁹⁶² “Propaganda radiada”. *La Humanitat* [Barcelona] (13 gener 1937), p. 3.

⁹⁶³ *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (7 gener 1937).

⁹⁶⁴ “La propaganda de la Generalitat a París”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (9 desembre 1936).

10. Activitats durant el període d'organització i impuls del Comissariat de Propaganda (octubre 1936 - gener 1937)

10.1 Les primeres activitats a la reraguarda catalana

10.1.1 Els festivals benèfics, d'homenatge i mítings

Un festival de festivals. Així és com podríem descriure aquells primers mesos de guerra en què la reraguarda catalana no parava d'organitzar actes recaptatoris i d'homenatge. Miravittles ja comptava amb certa experiència en l'organització d'esdeveniments. Ell mateix, per exemple, va formar part de la comissió encarregada d'organitzar l'arribada a Barcelona el març de 1936, del president Companys empresonat al penal del Port de Santa Maria.⁹⁶⁵ També se sumava a les seves credencials el fet d'haver estat un dels secretaris generals del comitè executiu de la frustrada Olimpíada Popular de 1936 i, per descomptat, la seva experiència en l'organització i autorització de festivals des del Comitè Central de Milícies Antifeixistes.

El Comissariat va heretar aquestes funcions del CCMA i, d'aquesta manera, Festivals va passar a ser una de les seccions més antigues de l'organisme de propaganda de la Generalitat. És una divisió que es veia abocada a reorganitzar la seva activitat el febrer de 1937 tal com s'explica al capítol 11.

Festivals no era una de les seccions més cares. En la prospecció de despeses que el Comissariat fa el novembre de 1936, els festivals juntament amb altres activitats com la premsa al front o la retolació de carreteres, es pressupostava amb 4.000 pessetes mensuals, mentre que altres partides com la de revista o cinema, es calculava que costarien 25.000 i 10.000 pessetes respectivament.⁹⁶⁶

El primer acte públic del Comissariat s'anunciava dies abans de la creació oficial de l'organisme i demostrava el seu esperit col·laboratiu i integrador. El flamant ens de propaganda va organitzar, juntament amb la conselleria de Cultura, partits i organitzacions antifeixistes, una "gran manifestació popular a la memòria dels herois caiguts en la defensa de Catalunya i de la llibertat" per al 6 d'octubre.⁹⁶⁷ Era una desfilada programada per a les 11 del matí en la qual havien de participar dues centúries de cadascuna de les casernes de Barcelona, i s'hi podien afegir els ciutadans, als quals se'ls convocaria a través de la ràdio i la premsa. En

---

⁹⁶⁵ AMTM. Jaume Miravittles. Text mecanografiat MIRAVITLLES, J. "Les meves credencials".

⁹⁶⁶ AMTM. Propaganda. Doc. 4. 27 de novembre de 1936.

⁹⁶⁷ *La Humanitat* [Barcelona] (7 octubre 1936), p. 1.

aquest acte, el president Companys havia d'inaugurar una pedra a la memòria de les víctimes del 6 d'octubre i del 19 de juliol, emplaçada a les antigues Drassanes, on havien de sonar els himnes *La Internacional*, *Els fills del Poble* i *Els Segadors*. Miravittles estava a la tribuna presidencial acompanyant el president i consellers. Aquell mateix dia va ser quan Miravittles va fer el seu primer parlament com a comissari de propaganda i ho va fer en la inauguració de l'exposició que mostrava 200 cartells antifeixistes.⁹⁶⁸

La veritable primera posada en escena per al Comissariat, però, va ser l'organització de la rebuda del vaixell soviètic *Zirianin* al port de Barcelona el 14 d'octubre.⁹⁶⁹ Miravittles va anunciar per ràdio l'arribada de la nau i va fer una crida pública perquè els ciutadans l'anessin a rebre.⁹⁷⁰ A través del *Comunicat de premsa* del Comissariat també s'animava els barcelonins a què lliuressin a l'organisme de propaganda les fotografies que fessin de l'arribada del vaixell. És un fet que fa pensar que possiblement el Comissariat no comptés encara amb un servei fotogràfic propi.

La premsa va destacar l'entusiasme dels ciutadans que van anar a rebre el *Zirianin* al moll per agrair les tones de menjar que portava. Però aquell carregament no era l'esperat:

“Se anunció en España la llegada del primer barco soviético, el ‘Zirianine’, en el puerto de Barcelona. La noticia produjo una emoción extraordinaria. Todos creíamos, yo el primero, que las bodegas del barco contenían el único cargamento que considerábamos entonces indispensable: fusiles y ametralladoras. Los obreros del puerto, afiliados a la CNT tomaron todas las precauciones posibles e imaginables para evitar que ‘espías’ o simplemente indiscretos pudieran darse cuenta de la cantidad y calidad del ‘material’ desembarcado. Se organizaron equipos de vigila que se turnaban día y noche, y prohibían a todos los pasantes el acceso al puerto. Precauciones superfluas. Cuando el ‘Zirianine’ fue desembarcado, constatamos que las milagrosas cajas de sus bodegas no contenían más que botes de leche y chocolate para los niños, productos que sobraban entonces en Barcelona.”⁹⁷¹

Segons *La Vanguardia*, va portar blat, sucre, carn en conserva i llet condensada, en total tres mil tones de carregament.⁹⁷² L'arribada d'aquest vaixell va produir una gran emoció, similar a la decepció posterior quan es va saber que no duia armes sinó aliments. El comissari de propaganda, en representació del president Companys, va ser l'encarregat de donar la benvinguda als tripulants i agrair-los la tramesa de productes. La responsabilitat que se li

---

⁹⁶⁸ “Gran manifestació popular”. *La Humanitat* [Barcelona] (4 octubre 1936), p. 8.

⁹⁶⁹ “La carga del ‘Zirianin’”. *La Vanguardia* [Barcelona] (15 octubre 1936), p. 3.

⁹⁷⁰ “Al·locució de Jaume Miravittles davant del micròfon”. *La Humanitat* [Barcelona] (17 octubre 1936), p. 4.

⁹⁷¹ AMTM. Jaume Miravittles. Document incomplet amb autoria atribuïble a Jaume Miravittles, p. 88.

⁹⁷² *La Vanguardia* [Barcelona] (16 octubre 1936), p. 3.

conferí denota una certa importància que segurament anava més enllà del rang que ocupava. Aquell acte era molt més que un enviament de queviures ja que podia simbolitzar a ulls de l'opinió pública catalana l'inici d'un ajut internacional en aquell conflicte bèl·lic.

L'endemà de l'arribada a Barcelona es va procedir a la descàrrega.⁹⁷³ Aquell mateix dia, el consolat de la URSS, ubicat a l'Hotel Majèstic, va oferir un sopar de confraternitat en què el comissari de propaganda va tornar a parlar en nom del president Companys i va agrair novament la solidaritat. En aquell àpat, els líders de la CNT – segons revela Miravittles – es van queixar després de veure el carregament que portava el vaixell: “se lamentaron en términos particularmente gráficos de la indiferencia rusa en relación a España. Yo traduje los discursos del catalán al francés y tuve que redu[cir] la agresividad de los adjetivos.”⁹⁷⁴ Per a aquella nit, la secció de Festivals Benèfics del Comissariat va organitzar un concert homenatge a base de música russa i catalana al Teatre Olympia i des de la premsa es va fer una crida a l'assistència dels ciutadans.

La tripulació va rebre, en general, una acollida calorosa i entusiasta i va ser objecte de tot tipus d'atencions. El Comissariat es va esforçar a organitzar els actes populars de rebuda i comiat del vaixell, l'acollida de la tripulació i els “viatges de propaganda”. Tot plegat, per mostrar l'agraïment del poble català vers el donatiu i la simpatia del poble rus. Segons explica Miravittles, en aquell moment i a causa sobretot de la propaganda franquista, “la opinión mundial estaba convencida de que la ayuda soviética a la España republicana se producía en forma masiva” tot i que considerava que “en realidad, Stalin no había enviado más que observadores, con un solo y único objetivo: Estudi[ar] las posibilidades que ofrecía España a una expansión ulterior de la influencia comunista”.⁹⁷⁵

El 18 d'octubre, el Comissariat va oferir un dinar per a una cinquantena de comensals a Montserrat i van visitar la muntanya. Hi van assistir Miravittles, en qualitat de representant de la Generalitat; el cònsol general de l'URSS a Barcelona, Volodimir Antonov-Ovsienko; funcionaris del consolat i algun periodista. Segons Carles Gerhard no hi havia ningú del PSUC, “la qual cosa subratllava el caràcter estrictament oficial de la visita”.⁹⁷⁶ Miravittles va fer un parlament de benvinguda en francès on va manifestar l'agraïment del poble de Catalunya per l'ajut i va elogiar Ovsienko definint-lo com a lluitador infatigable i idealista i a

---

⁹⁷³ “Avui, a les onze del matí, descarregara el Zirianin”. *La Humanitat* [Barcelona] (15 octubre 1936), p. 7.

⁹⁷⁴ AMTM. Jaume Miravittles. Document incomplet amb autoria atribuïble a Jaume Miravittles, p. 89.

⁹⁷⁵ AMTM. Jaume Miravittles. Document incomplet amb autoria atribuïble a Jaume Miravittles, p. 88.

⁹⁷⁶ GERHARD, C. *Comissari de la Generalitat a Montserrat (1936-1939)*. Barcelona: Abadia de Montserrat, 1982. (Biblioteca Abat Oliva; 26), p. 379.

qui comparà amb Francesc Macià. Aquell mateix dia, la tripulació va ser convidada a un partit de futbol entre les seleccions valenciana i catalana.⁹⁷⁷

Al cap d'una setmana d'haver arribat, el 20 d'octubre, el Zirianin es feia a la mar al ritme de *La Internacional*. Als parlaments de l'acte de comiat, Miravittles va animar el poble a seguir amb la lluita.⁹⁷⁸ Mesos més tard, a principis de 1937, la Generalitat va lliurar una escultura de Josep Viladomat al cònsol de la URSS com a agraïment pel carregament rebut.⁹⁷⁹

Altres organitzacions també van oferir festivals d'honor a la tripulació com el Sindicat Únic d'Espectacles Públics (CNT),⁹⁸⁰ el Socors Roig Internacional que va organitzar una desfilada davant del vaixell com a homenatge a la Unió Soviètica⁹⁸¹ o la Caserna Carles Marx que va celebrar un dinar d'honor als 'camarades' russos.⁹⁸²

Quan mesos més tard va amarrar al port de Barcelona el vaixell Rion amb carregament provinent també del poble rus, el Comissariat hi va ser present.⁹⁸³ Va participar al festival d'homenatge que s'oferí a la tripulació⁹⁸⁴ i Miravittles va assistir a l'acte oficial de lliurament dels queviures que portava. El Rion, però, no va tenir ni molt menys la repercussió a la premsa que havia obtingut el Zirianin en el seu moment⁹⁸⁵ ni va rebre la mateixa atenció propagandística per part del Comissariat.

La Secció de Festivals Benèfics del Comissariat,⁹⁸⁶ per tant, es va estrenar de veritat amb els actes del Zirianin. Segons el periodista Mas de la Riba, aquesta era una de les seccions que “més ha popularitzat les activitats del Comissariat celebrant curses benèfiques i

---

⁹⁷⁷ “Del Festival a Honor dels mariners russos. El cònsol de la URSS i el capità del vaixell Zaryanin, comunicaren ahir a Rússia detalls i impressions de la seva arribada”. *La Humanitat* [Barcelona] (18 octubre 1936), p. 8.

⁹⁷⁸ “Entusiasta despedida al buque ruso ‘Zyrianin’”. *Milicia Popular* [Madrid] (22 octubre 1936), p. 3. I “El Zaryanin s’ha fet a la mar”. *La Humanitat* [Barcelona] (21 octubre 1936), p. 8.

⁹⁷⁹ “Homenaje a la dotación del ‘Zirianin’”. *La Vanguardia* [Barcelona] (3 gener 1937), p. 10.

⁹⁸⁰ “Festival d’honor de la tripulació del vaixell rus Zierinin”. *La Humanitat* [Barcelona] (15 octubre 1936), p. 2.

⁹⁸¹ “Impressionant homenatge de la URSS”. *La Humanitat* [Barcelona] (16 octubre 1936), p. 3.

⁹⁸² “La caserna Carles Marx homenatja els camarades russos del vaixell Zaryanin”. *La Humanitat* [Barcelona] (17 octubre 1936), p. 4.

⁹⁸³ El vaixell, que va arribar a la ciutat comtal el 18 de gener, va portar tones de farina de blat, sucre, mantega i obsequis per als nens de Barcelona.

⁹⁸⁴ “Ha sido aplazado el festival en honor de los tripulantes del ‘Rion’”. *La Vanguardia* [Barcelona] (23 gener 1937), p. 2.

⁹⁸⁵ Vegeu per exemple les informacions: “Entrega del cargamento del vapor ‘Rion’ al presidente de Cataluña”. *La Vanguardia* [Barcelona] (20 gener 1937), p. 1.

La informació sobre la visita del vaixell és un breu el segon dia que apareix a la premsa, mentre que l'arribada del Zirianin, el segon dia, omplia una pàgina sencera: “El vaixell soviètic ‘Rion’ és visitadíssim”. *La Humanitat* [Barcelona] (21 gener 1937), p. 2.

⁹⁸⁶ Coneixem que aquest era el nom perquè així apareix en una nota de premsa publicada en un mitjà: “Nota del Departament de Festivals Benèfics”. *La Humanitat* [Barcelona] (14 octubre 1936), p. 7.

actes d'homenatge a García Lorca, a honor dels tripulants del Zirianin, del cònsol de la URSS, de les regions ibèriques, dels consolats de Barcelona”, entre altres.⁹⁸⁷

Aquest departament també era l'encarregat d'autoritzar la celebració de qualsevol festival de caràcter benèfic igual que en el seu moment portava a terme la secció de premsa i propaganda de Miravittles al CCMA. Sembla que aquest permís no sempre era requerit al Comissariat ja que Festivals Benèfics va haver de publicar una nota de premsa el 16 d'octubre recordant l'obligació de rebre la seva autorització prèvia a la realització de qualsevol festival per evitar que se'n fes negoci,⁹⁸⁸ i una altra quatre dies més tard en la qual amenaçaven amb suspendre un festival i sancionar-lo perquè era il·legal.⁹⁸⁹ El Comissariat hauria lliurat aquests permisos com a mínim fins el gener de 1937.⁹⁹⁰ A més d'autoritzar festivals, també era en ocasions el beneficiari dels fons que es recaptaven.⁹⁹¹ A banda, també participava en altres actes benèfics com la tómbola organitzada pel Sindicat de Decoradors i Bells Oficis (UGT) a profit de les milícies i els hospitals de sang.⁹⁹²

Aquests primers mesos d'activitat, el servei de Miravittles van organitzar tant festivals benèfics com d'homenatge, així com actes que anomenava “de solidaritat”. Per exemple, després de la vinguda del Zirianin, el Comissariat celebrava el 7 de novembre de 1936 al Palau de la Música un festival d'homenatge amb motiu del 19^è aniversari de la Revolució Russa, com a agraïment a l'ajut rebut i la coincidència entre la revolució actual i la soviètica. El programa incloïa la interpretació d'himnes com *La Internacional* o *Els Segadors* i la projecció de films soviètics.⁹⁹³ L'endemà se celebrava una manifestació d'homenatge a la URSS com a agraïment per l'ajut prestat.⁹⁹⁴ Uns dies més tard, el Comissariat donava el

---

⁹⁸⁷ MAS DE LA RIBA, C. “Actuació del Comissariat de Propaganda”. *Moments* [Barcelona] (maig de 1937), p. 39.

⁹⁸⁸ “Generalitat de Catalunya: Comissaria de Propaganda: Nota de la Secció de Festivals Benèfics de la Generalitat de Catalunya (Comissaria de Propaganda)”. *La Humanitat* [Barcelona] (16 octubre 1936), p. 4.

⁹⁸⁹ “Los festivales benéficos”. *La Vanguardia* [Barcelona] (20 octubre 1936), p. 11.

⁹⁹⁰ Així es desprèn de la notícia que informa que el Sindicat de Decoradors i Bells Oficis organitzava un festival “de acuerdo con el Comisariado de Propaganda de la Generalitat”.

“El ‘Sindicat de Decoradors i Bells Oficis’”. *La Vanguardia* [Barcelona] (6 gener 1937), p. 3.

⁹⁹¹ Per exemple, el 29 de desembre de 1936 s'embutxacava part dels beneficis del festival que el *Parque de Intendencia* muntava al Tívoli. Concretment, 549 pessetes es destinaven a la Comissaria de Propaganda; 1.757,65 a Ajut Infantil de Reraguarda, i 1.000 a la Setmana de l'Infant.

⁹⁹² “A favor de las milicias”. *La Vanguardia* [Barcelona] (18 octubre 1936), p. 6.

⁹⁹³ “Comissariat de Propaganda: Gran Festival de Cinema i Concert en celebració del XIX aniversari de la Revolució russa”. *La Humanitat* [Barcelona] (7 novembre 1936), p. 3.

⁹⁹⁴ “Per solidaritat i gratitud. A la manifestació d'homenatge a la URSS!”. *La Humanitat* [Barcelona] (8 novembre 1936), p. 3.

visti-plau, segons les seves competències d'autorització de festivals, a la celebració d'un altre homenatge a la Unió Soviètica organitzat pel Grup Jovent.⁹⁹⁵

L'URSS era homenatjada novament a finals d'any, juntament amb Mèxic. Era un acte al Palau de la Música organitzat per la secció de Festivals Benèfics del Comissariat i en aquest cas es pretenia també recaptar fons per als infants refugiats i les milícies.⁹⁹⁶

Una setmana més tard, el Palau de la Música tornava a ser escenari d'un festival benèfic del Comissariat, igualment a profit dels nens refugiats i les milícies, però aquest cop d'homenatge a la dona. Les intèrprets d'aquella vetllada van ser totes fèmines.⁹⁹⁷ Aquella tardor, el Comissariat també va celebrar un festival de confraternitat catalano-valenciana, amb un concert de la banda municipal de València a la plaça Catalunya i un partit entre la selecció catalana i valenciana com a acte central. S'hi van convidar les autoritats del Consell General de la URSS i, tal com ja hem referenciat, els mariners del Zirianin. Posteriorment, va ser València qui va celebrar festes d'homenatge al poble català, a les quals hi van assistir un grup de periodistes francesos que aquells dies visitaven Barcelona.

La secció de Festivals Benèfics del Comissariat organitzava esdeveniments tan diversos com un festival anomenat "Or musical" en el qual s'hi va representar música hawaiana, argentina, mallorquina, aragonesa i andalusa.⁹⁹⁸ Aquell mes de gener també va tenir lloc a l'Olímpic un festival a profit de les milícies i els nens refugiats en el qual van participar La Cobla Barcelona, l'esbart dansaire Montserrat i diversos músics. Estava organitzat per la secció de Festivals Benèfics amb la col·laboració del Sindicat Únic d'Espectacles Públics CNT i les emissores Ràdio Barcelona i Ràdio Associació de Catalunya.⁹⁹⁹

El Comissariat no podia deixar de preparar un dels actes propagandístics de masses per excel·lència: el míting. A finals d'octubre, muntava un "Gran míting internacional antifeixista" al Gran Price amb la participació de diversos intel·lectuals, artistes i escriptors espanyols, francesos i de la URSS. Diversos intel·lectuals catalans van donar suport als governs de la República i la Generalitat amb la contribució en aquest tipus d'actes

---

⁹⁹⁵ AMTM. Política Internacional. Doc. 11. Carta d'Albert Serra i Artur Albalat a Josep Tarradellas, 13 de novembre de 1936.

⁹⁹⁶ *La Humanitat* [Barcelona] (13 desembre 1936), p. 4.

⁹⁹⁷ "Gran Festival d'homenatge a la dona". *La Humanitat* [Barcelona] (20 desembre 1936), p. 3.

⁹⁹⁸ "Festivales benéficos". *La Vanguardia* [Barcelona] (17 gener 1937), p. 4.

⁹⁹⁹ "Para Milicias y niños refugiados gran festival en el Olympia". *La Vanguardia* [Barcelona] (30 gener 1937), p. 3.

També ho recull *La Humanitat*: "Gran Festival a l'Olympia". *La Humanitat* [Barcelona] (29 gener 1937), p. 3.

multitudinaris. Concretament amb aquest míting, el Comissariat volia mostrar, segons resava l'anunci de l'acte, l'"Europa culta i sensible, el sentiment i la intel·ligència de l'Europa civilitzadora", davant el "feixisme de bàrbar, obscurantista i tirà".¹⁰⁰⁰ Els temes de la 'civilització' i la 'cultura' contraposats a la 'barbàrie' esdevenia una de les dicotomies que el Comissariat ja va posar de manifest en les seves primeres manifestacions propagandístiques.

El mes de desembre, l'organisme dirigit per Miravittles organitzava un gran míting de solidaritat antifeixista a Montjuïc, amb una participació destacada de membres del govern de la República espanyola.¹⁰⁰¹ També hi era el president Companys i d'alguna manera es mostrava la unitat del bàndol republicà, com a mínim, a nivell governamental. Per tal que els parlaments dels mítings es poguessin escoltar arreu, es preveia instal·lar altaveus, tant a la reraguarda com al front, perquè ho sentissin els soldats propis i els enemics. L'acte també s'havia de retransmetre per ràdio a l'Amèrica Llatina, i a París i a Londres hi hauria equips de traductors.¹⁰⁰² Aquesta és possiblement la primera actuació del Comissariat multicanal perquè utilitza el míting, la ràdio i els altaveus per fer arribar el seu missatge; i multipúblic perquè va adreçada tant a la reraguarda, als combatents republicans, a l'enemic com a l'àmbit internacional. Una macrooperació que deixava entreveure la capacitat organitzativa del Comissariat.

La unitat republicana, a més, va quedar palesa en una retransmissió radiotelefònica amb motiu de l'any nou, en què van intervenir el comissari de Propaganda de la Generalitat, el ministre de Propaganda de la República, així com el cap del govern basc i un representant de la Junta de Defensa de Madrid, que van parlar des de Barcelona, València, Bilbao i Madrid.¹⁰⁰³

Aquell hivern es va celebrar la Setmana de l'Infant, de l'1 al 7 de gener, que substituïa la festivitat de Reis, una celebració d'origen religiós. Coincidint amb aquelles dates, la secció

---

¹⁰⁰⁰ *La Humanitat* [Barcelona] (30 octubre 1936), p. 5.

Van intervenir Ilya Ehrenburg, Tristan Tzara, Charles Vildrac, Rafael Alberti, Mª Teresa de Leon, Jose Bergamín, Rafael Vidiella i Félix Martí Ibañez, entre altres.

El mes següent, des dels serveis de propaganda del govern de la República, dirigits per Carles Esplà, es va organitzar un altre míting similar amb intel·lectuals antifeixistes a València. Van repetir Ehrenburg, Tzara, Vildrac i Martí Ibañez. ("Un míting d'intel·lectuals antifeixistes a València". *La Humanitat* [Barcelona] (18 novembre 1936), p. 4.

La CNT es va queixar públicament que no havia estat convidada a participar a l'acte tot i que el dia de la celebració es van penjar banderes d'aquesta central sindical, a més de la FAI, UGT, PSU i SRI. "El acto de hoy en el Price". *La Vanguardia* [Barcelona] (30 octubre 1936), p. 5.

¹⁰⁰¹ Hi van assistir quatre ministres, entre ells el flamant ministre de Propaganda, Carles Esplà-, i també Dolores Ibárruri "Pasionaria".

¹⁰⁰² "Diumenge vinent a Montjuïc". *La Humanitat* [Barcelona] (10 desembre 1936), p. 4.

¹⁰⁰³ "Solidaridad ibérica ante el fascismo". *La Vanguardia* [Barcelona] (2 gener 1937), p. 3.

de Festivals Benèfics del Comissariat amb la col·laboració del Sindicat Únic d'Espectacles muntava per al 3 de gener al Tívoli un festival a benefici dels nens i les milícies.¹⁰⁰⁴ La participació del Comissariat en aquesta Setmana, que va servir per dinamitzar el sector de la joguina, es va reduir a l'organització d'aquest acte, tot i que la seva implicació va anar augmentant en les següents edicions.¹⁰⁰⁵

10.1.2 La propaganda per a dones i infants

Des del punt de vista propagandístic, la dona era un dels públics claus a la reraguarda. Calia mobilitzar-les perquè des dels pobles i les ciutats contribuïssin a la lluita. Per aquest motiu, abans d'acabar aquell primer any de guerra, el Comissariat va posar en marxa la seva secció femenina: La Dona a la Reraguarda. Es tractava d'una organització força autònoma, encarregada de canalitzar l'ajut als combatents, tant per a aquells que eren al front lluitant, com els convalsents de la reraguarda. A més, atenia els familiars d'aquells que lluitaven, donaven suport en diversos aspectes al front, tenien cura dels infants refugiats, oferien feina a aquelles dones que no en tenien, organitzaven tallers i s'encarregaven d'una xarxa de Delegacions Femenines Foranes. Aquesta secció, que tenia per consigna "Endavant, per Catalunya i la Llibertat", el maig de 1937 aplegava 34.000 dones. Segons Miravittles, aquesta secció va mobilitzar una gran massa de dones a hospitals i serveis de guerra.¹⁰⁰⁶

Com a reclam de la secció, un cartell del Comissariat feia una crida al públic femení: "Dones antifeixistes, la Dona a la Reraguarda us espera".¹⁰⁰⁷ Es mostrava la dona en diferents situacions: cosint, tenint cura de malalts i estenent roba. Aquestes fotografies, que il·lustraven allò que consideraven que havia de ser la seva activitat diària, contrasten amb la imatge de la dona miliciana dels primers dies de la guerra. Per exemple, la oferta pel cartell de Cristóbal Arteché -"Les milícies us necessiten"-,¹⁰⁰⁸ en què com si fos 'l'oncle Sam',¹⁰⁰⁹ una miliciana assenyalava amb un dit desafiant a tot aquell que s'aturés a contemplar el cartell. Segons Giovanni Cattini, el cartell d'Arteché no mostrava una dona treballadora corrent sinó que

---

¹⁰⁰⁴ "Festivales". *La Vanguardia* [Barcelona] (3 gener 1937), p. 2.

¹⁰⁰⁵ A la Setmana de l'Infant hi participaven diverses organitzacions: Associació Pro Infancia Obrera, Socors Roig, Ajut Català, Ajut Infantil de Reraguarda i el Sindicat d'Artistes Teatral de la CNT, entre altres. Vegeu "La Setmana de l'Infant. Avui s'inicia". *La Humanitat* [Barcelona] (1 gener 1937), p. 4.

¹⁰⁰⁶ AMTM. Jaume Miravittles. Text sobre cartellisme, caixa 26.

¹⁰⁰⁷ *Dones antifeixistes: la dona a la reraguarda us espera* [cartell] Barcelona: Comissariat de Propaganda, [c. 1936]

¹⁰⁰⁸ ARTECHE, C. *Les milícies us necessiten* [cartell]. [Barcelona]: [s.n.], [c. 1936].

¹⁰⁰⁹ En referència al cartell de la Primera Guerra Mundial de James Montgomery "We want you for the US Army", 1917.

s'assemblava més a una Marlene Dietrich. Per tant aquest cartell, havia de servir més per incitar els homes a anar al front que no pas les dones:

“Des dels primers moments de l'aixecament militar, dones de totes de les organitzacions antifeixistes havien fet llur aportació en els enfrontaments als carrers i, finalment, moltes havien triat d'entrar a les milícies. Però una anàlisi més profunditzada deixa clar que la imatge de la dona miliciana amb granota blava tenia com a finalitat afavorir la mobilització popular més que no pas la mobilització de les dones a les primeres línies de foc. Després de l'entusiasme dels primers dies, o de les primeres setmanes, de revolució, les organitzacions femenines semblaven evolucionar de les seves primerenques crides, de voler participar en la guerra directament i militar, a la nova consigna republicana d'‘els homes al front, les dones al treball’”.¹⁰¹⁰

És justament en aquest context que es va formar la secció femenina del Comissariat. Per tal de promocionar-la, l'organisme de propaganda va editar una sèrie de fulls volanders on en tots ells es responia a la pregunta “Què és la dona a la reraguarda?”. Els diferents fulls hi anaven donant resposta: “És l'expressió de l'amor per als germans que lluiten al front”; “És l'organització més perfecta per a ésser útil en tot moment”.¹⁰¹¹ Altres fulls animaven directament a participar en aquesta organització: “Si vols treballar i que el teu treball sigui profitós, fes-lo sota el control de LA DONA A LA RERAGUARDA”; El teu esforç serà d'una doble eficàcia si estàs sota el control de LA DONA A LA RERAGUARDA”; “Ja sou de ‘La Dona a la Reraguarda’? I si no en sou, ¿què espereu per a ésser una dona digna dels vostres germans, que lluiten per les vostres pròpies vides?”; “Fent-vos de “La Dona a la Reraguarda” teniu la seguretat de què [sic] presteu un treball positiu per a aixafar el feixisme”.¹⁰¹²

De cara als infants, és durant el 1937 i el 1938, quan el Comissariat és més actiu en la propaganda adreçada a aquest públic. Tot i això, durant el primer any de guerra, els serveis dirigits per Miravittles celebraven diversos actes en benefici dels nens refugiats i en un d'ells

---

¹⁰¹⁰ CATTINI, G. “La dona miliciana”. A: A: SOLÉ I SABATÉ, J. M.; VILLARROYA, J. [dirs.] *Catalunya durant la Guerra Civil dia a dia*. Vol. 3. *La Catalunya revolucionària*. Barcelona: Edicions 62: La Vanguardia, 2006, p. 125.

¹⁰¹¹ *Què és la DONA A LA RERAGUARDA? Es l'expressió de l'amor per als germans que lluiten al front* [fulletó]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936-1937].; *Què és la DONA A LA RERAGUARDA? Es l'organització més perfecta per a ésser útil en tot moment* [fulletó]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936-1937].

¹⁰¹² *Si vols treballar i que el teu treball sigui profitós, fes-lo sota el control de LA DONA A LA RERAGUARDA* [fulletó]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936-1937].; *El teu esforç serà d'una doble eficàcia si estàs sota el control de LA DONA A LA RERAGUARDA*. [fulletó]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936-1937].; *Ja sou de “La Dona a la Reraguarda”? I si no en sou, ¿què espereu per a ésser una dona digna dels vostres germans, que lluiten per les vostres pròpies vides?* [fulletó]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936-1937].; *Fent-vos de “La Dona a la Reraguarda” teniu la seguretat de què presteu un treball positiu per a aixafar el feixisme* [fulletó]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936-1937].

aprofitaven per homenatjar la dona.¹⁰¹³ Per tant, combinaven els dos públics importants de la reraguarda. Amb vistes a la Setmana de l'Infant, des del *Comunicat de premsa* que editava el Comissariat, aconsellava no donar joguines bèl·liques als nens perquè no podia “produir cap benefici a la formació de la nostra joventut”.¹⁰¹⁴

10.1.3 Les publicacions per a la reraguarda

Els problemes de manca de paper que totes les organitzacions van patir durant la guerra, no van impedir que el Comissariat iniciés i mantingués una prolífica tasca de publicacions pròpies. A principis de novembre de 1936, hi havia un acord que s'havia de traduir en una disposició de caràcter oficial per tal d'anar reduint les pàgines dels diaris.¹⁰¹⁵ L'organisme dirigit per Miravittles, però, va solucionar aquests problemes gràcies al subministrament directe que li proporcionava una fàbrica de paper.¹⁰¹⁶

La secció d'Edicions era una de les que constaven en l'organigrama fundacional del Comissariat i ja des dels primers moments va començar a editar publicacions pròpies. Tot i que molts dels cartells i auques produïts pel Comissariat no portaven data de publicació i, per tant, no es pot precisar amb exactitud l'any al qual pertanyen, sí que ens podem guiar per uns números seriatos amb què l'organisme de propaganda acostumava a marcar moltes de les seves publicacions. Tot i això, a hores d'ara encara no es pot elaborar un catàleg editorial complet perquè el Comissariat abandona aquesta pràctica a mitjans de 1937.

En aquest apartat s'expliquen les publicacions que l'organisme de propaganda havia editat per ser distribuïdes a la reraguarda, mentre que en l'apartat destinat a l'actuació del Comissariat en l'àmbit internacional s'analitzen les publicacions adreçades al públic estranger.

---

¹⁰¹³ *La Humanitat* [Barcelona] (20 desembre 1936), p. 5.

¹⁰¹⁴ “No doneu als infants joguines bèl·liques”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (21 desembre 1936).

¹⁰¹⁵ “Interessos de la Premsa diària de Barcelona. La reducció de pàgines dels diaris”. *La Humanitat* [Barcelona] (4 novembre 1936).

¹⁰¹⁶ CATALÀ-ROCA, F., (1995), p. 43.

El fotògraf assegura que “en alguna ocasió, i per tal de poder tenir alguna cosa més per menjar, m'arribava en bicicleta fins a Sant Esteve de Ses Rovires, a la masia de Can Bach. Allà, a canvi de sosa càustica que la convertien en sabó i que jo em procurava de la fàbrica de paper del Comissariat, em donaven dos litres de llet, un conill i una dotzena d'ous. Què més podia demanar!”

Per contextualitzar el tipus de publicacions, cal tenir en compte que dos anys abans d'iniciar-se la guerra, les analfabetes a Barcelona suposaven el 25% de les dones.¹⁰¹⁷ És una xifra que cal tenir en compte per entendre les publicacions adreçades a dones i la comunicació amb la resta de la reraguarda.

Durant aquest primer període, el Comissariat és sobretot actiu en la publicació de cartells, auques, fulls volants i publicacions periòdiques. Serà més endavant quan proliferaran publicacions de major envergadura i perdurabilitat com els llibres. Les declaracions de Miravittles sobre la producció de cartells per part del Comissariat va ser contradictòria. Si bé en una entrevista del moment assegurava que no en va editar gaires,¹⁰¹⁸ als anys setanta declarava que el “gràfic” –incloent cartells, fotografia i cinema- va ser el principal mitjà del Comissariat.¹⁰¹⁹

El cert és que en aquells moments d'eufòria les parets de la reraguarda catalana estaven empaperades de cartells. El PSUC, en un informe intern sobre la propaganda, ja alertava el novembre de 1936 que “degut a l'abús que s'està fent de l'edició de cartells entre les diferents organitzacions i el Comissariat de Propaganda de la Generalitat, creiem per part nostra reduir la seva profusió perquè esdevé ja quasi ineficaç”.¹⁰²⁰ Habitualment, els cartells es penjaven a les parets però a finals d'aquell primer any de guerra, el PSUC explorava la possibilitat de posar cartells a les andanes de les estacions de metro, un dels “llocs més verges a la propaganda”.

Barcelona era el centre d'arts gràfiques més important del país i el Comissariat va aprofitar aquests valuosos mitjans. Tot i que l'organisme de propaganda posava a disposició de conselleries, ministeris, partits i sindicats i altres entitats polítiques aquests recursos en les arts gràfiques, “el Comissariat sólo se responsabilizaba de sus propias creaciones y colaboraba incondicionalmente con cualquier grupo político e institución social que fuera reconocida por la República o la Generalitat”.¹⁰²¹

Aquesta bona sintonia que predicava el comissari de propaganda no es va aplicar a la CNT-FAI, que va tenir el monopoli dels quioscos durant gairebé deu mesos. Per aquesta raó,

---

¹⁰¹⁷ VILANOVA, M.; BOIX, C. “La participación electoral en Barcelona entre 1934 y 1936”. *Historia y fuente oral*, núm. 7, 1992. Citat a CAÑELLAS JULIÀ, C. “La presència femenina als consells municipals al Baix Llobregat entre 1934 i 1939. El símptoma d'un fenomen?”. A: BORDERÍAS, C. [ed.] *Les dones i la història al Baix Llobregat*. Vol. 2. Martorell: Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat; Barcelona: Publicacions de l'Abadía de Montserrat, 2002, p. 76.

¹⁰¹⁸ DE LA MILLE, F. “Figuras de ahora: J. Miravittles”. *Mi Revista* [Barcelona] (15 febrer 1937).

¹⁰¹⁹ MIRAVITLLES, J., (1977), p. 9.

¹⁰²⁰ AMTM. PSUC. Doc. 2. Informe intern, novembre de 1936.

¹⁰²¹ MIRAVITLLES, J., (1978), p. 15.

el Comissariat va haver de construir els seus estands propis per vendre les seves publicacions i altres productes de propaganda.

En aquest apartat ens referirem a tots aquells cartells, però també llibres, fulletons, butlletins, postals i altre material imprès que va editar l'organisme de propaganda i ho agruparem segons la seva finalitat. Tot i que una mateixa publicació pot respondre a més d'un objectiu alhora, els hem inclòs en la funció que, segons el nostre criteri, hi predomina.

10.1.3.1 Funció pseudoinformativa

Entenem per funció pseudoinformativa aquella que sota una aparença d'informació objectiva i la intenció de compartir un coneixement, s'hi oculta una informació amb càrrega propagandística i una voluntat persuasiva. S'hi inclouen, principalment, les revistes i els butlletins del Comissariat.

Pel que fa a les revistes, el gener de 1937 la secció d'Edicions publicava el primer número del magazine *Nova Iberia*, ideat per Pere Català Pic. L'anomenem *magazine* ja que l'explicació del concepte oferta per Joan Manuel Tresserras s'adequa perfectament a la seva descripció, tant pel que fa al públic al qual es dirigeix (“a un públic benestant que espera trobar-hi materials ‘amables’ i bocins digeribles de cultura”)¹⁰²², com a la seva descripció formal:

“una revista setmanal o mensual, il·lustrada sobretot a base de fotografies, on hi cap gairebé tot (magatzem) d'una manera poc atapeïda i poc pesant, generalment superficial. (...) Amb un paper de certa qualitat, una acurada presentació tipogràfica, una bona enquadernació i una compaginació folgada que en facilita la lectura i la simple contemplació”.¹⁰²³

Nova Iberia va esdevenir per excel·lència la revista de luxe del Comissariat. Impresa en paper cuixé, amb fotografies compaginades juntament amb el text, amb un predomini de les fotos per sobre de la il·lustració i amb algun fotomuntatge. Segons Miravittles, era un “verdadero exponente de los últimos adelantos de la tipografía”.¹⁰²⁴ Certament, alguns dels textos estaven plasmats en pal sec i alguns blocs escrits imitaven figures geomètriques. Va ser

---

¹⁰²² TRESSERRAS, J. M., (1993), p. 11.

¹⁰²³ *Ibid.*, p. 11.

¹⁰²⁴ AMTM. Jaume Miravittles. Caixa 25. Article OTERO, A. “Dialogo entre dos pastas” que inclou declaracions de Miravittles, [c.1937 o 1938].

qualificada per la premsa com a revista “moderna” i titllada de la “revista más importante que ha tenido la península”.¹⁰²⁵

Pel que fa a l'aspecte gràfic, *Nova Iberia* recorda la tercera època de *D'Ací i d'Allà*, “el primer magazine català autèntic”.¹⁰²⁶ Alguns aspectes de la descripció que en fa Tresserras són també traslladables a la revista del Comissariat, com ara la incorporació esporàdica de “formes experimentals més o menys avantguardistes com ara les columnes estrafetes que dibuixaven geometries plenes”¹⁰²⁷ o la prevalença de la fotografia. En aquest sentit, el fotògraf Josep Sala, més endavant col·laborador del Comissariat, va ser encara que per poc temps, director artístic de *D'Ací i d'Allà* i va atribuir un protagonisme a la fotografia, tant de personatges, paisatges, interiors com de productes comercials.¹⁰²⁸ Ell va ser l'introduïdor a l'Estat del moviment de la primera avantguarda europea.¹⁰²⁹ Segons Tresserras, la revista havia “desenvolupat uns criteris estètics que l'aproximaven als corrents europeus més innovadors, i fins i tot a algunes propostes de l'avantguarda”.¹⁰³⁰

Només van arribar a veure la llum quatre números de *Nova Iberia*,¹⁰³¹ el tercer amb numeració doble. El primer, corresponent al gener de 1937, incloïa articles de molt diversa disciplina, des de l'art, la propaganda, la medicina, la revolució, la música, els escriptors o la indústria tèxtil.¹⁰³² En el prefaci, es vantava que Catalunya, a través d'aquesta revista, volia

---

¹⁰²⁵ MAS DE LA RIBA, C. “Actuació del Comissariat de Propaganda”. *Moments* [Barcelona] (maig 1937).

¹⁰²⁶ TRESSERRAS, J. M., (1993), p. 12.

La tercera comprèn la primavera de 1932 i l'estiu de 1936.

¹⁰²⁷ *Ibid.*, p. 151.

¹⁰²⁸ JARDÍ, E. *Els moviments d'avantguarda a Barcelona*. Barcelona: Edicions del COTAL, 1983, p. 191. Citat a *Ibid.*, p. 145.

¹⁰²⁹ CASADEMONT, J. M. “La fotografia en el Estado espanyol (1900-1978).” A: TAUSK, P. *Historia de la fotografía en el siglo XX: de la fotografía artística al periodismo gráfico*. Barcelona: Gustavo Gili, 1978, p. 264. Citat a *Ibid.*, p. 83.

¹⁰³⁰ TRESSERRAS, J. M., (1993), p. 151-152.

¹⁰³¹ Batalla ha atribuït el nom de la revista amb l'adjectiu “Nova” a “aquesta nova Espanya republicana i federal que s'impulsava unilateralment des de Catalunya”, referit no només als canvis socio-econòmics viscuts, sinó també “a la nova estructura federal que es reclamava”.

BATALLA, R., (2010), p. 484.

¹⁰³² Els articles que publica el primer número són els següents: “El moment actual” de Jaume Miravittles; “L'equilibri internacional” de Fermí Vergés; “La vida a Barcelona” de Ramon Vinyes; “El tresor artístic català, salvat” d'Alfons Maseras; “Una carta de Romain Rolland”; “A totes les mares, a totes les dones del món” de Dolors Ibarruri; “García Lorca” d'Àngel Làzaro; “Nous camins de la Medicina Íbera” de Fèlix Martí Ibàñez; “Estructuració d'una nova propaganda” de Pere Català Pic; “El ram tèxtil a Catalunya” d'Eugeni Miracle; “L'agricultura salvarà Catalunya” de J. Calvet Mora; “L'esperit constructiu de la revolució” de Joan P. Fàbregas; “Sobre les ciències d'observació a Catalunya”, d'Eduard Fontserè; “Catalunya musical” d'Otto Mayer; “Una nit d'alerta” de Benjamin Peret; “Els escriptors catalans i la revolució” de Ramon Xuriguera; “Espanya i Catalunya” d'Elies Faure; “La presa de Monte Aragón i Estrecho Quinto” del Coronel Villalba i “Una nova africanització d'Espanya” de Nicolau Mª Rubió.

difondre la “veritat”, un concepte tant utòpic en temps de guerra.¹⁰³³ Com ja hem referenciat al capítol 9, a aquest terme també s’hi va referir el ministre de propaganda republicà, Carles Esplà, quan en una entrevista poc temps després de ser nomenat declarava la intenció que la seva propaganda es construís en base a la veritat.¹⁰³⁴

Per tal que la revista fos solvent, calia vendre 5.000 exemplars i Miravittles demanava als ajuntaments de Catalunya l’adquisició d’un exemplar, una dada desconeguda fins ara, que es venia al preu de tres pessetes.¹⁰³⁵ Conceptualment, sembla dirigida a una elit i respondria a l’objectiu de mostrar la ‘normalitat’ i l’evolució de la reraguarda catalana en àmbits com la cultura i la indústria, tot i la guerra, un dels temes propis del Comissariat des dels primers moments. Aquesta revista s’anunciava en un cartell editat pel mateix Comissariat, al qual ens referirem a la funció d’autopromoció.

Aquest tipus de publicacions propagandístiques eren les candidates, davant l’escassetat de paper, de quedar-se amb el paper de qualitat mentre que els diaris, tant els de Barcelona com els de comarques, es van veure obligats a publicar a vegades números d’un sol full, aprofitant al màxim la paginació.¹⁰³⁶

Pel que fa als butlletins, el primer amb una certa periodicitat i durada que edità el Comissariat va ser el *Comunicat de premsa*. En comparació amb *Nova Ibèria*, era una publicació molt senzilla d’entre tres i cinc pàgines per número, grapada per la part superior i amb una capçalera on hi constava explícitament l’autoria del Comissariat i les seves senyes. Era una publicació hereva del comunicat que editava la Secció d’Informació i Propaganda de la conselleria de Defensa, que a partir del 18 d’octubre de 1936 –només 12 dies després que el Comissariat es creés oficialment–, l’organisme dirigit per Miravittles en prenia les regnes. El Comissariat va optar per la continuïtat i va seguir amb la numeració existent. Així, absorbia un nou instrument de propaganda i una nova competència, tal com havia fet amb algunes atribucions del Comitè Central de Milícies Antifeixistes.

El *Comunicat de Premsa* s’elaborava des de la secció de Premsa i Ràdio, que ja constava en l’organigrama inicial del Comissariat. La seva activitat, però, se centrava en

---

¹⁰³³ “(...) la Catalunya que treballa i que lluita, dóna a la llum aquesta revista per escampar la paraula honrada de la veritat i de la justícia”.

“Prefaci”. *Nova Iberia* [Barcelona] (gener 1937).

¹⁰³⁴ “Una entrevista amb el ministre de propaganda del govern de la República, Carles Esplà”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (11 desembre 1936).

¹⁰³⁵ *Archiu Generau d’Aran*. Ajuntament Es Bòrdes. Doc. 1984. Carta de Jaume Miravittles, 31 de desembre de 1936.

¹⁰³⁶ POBLET, F. “Premsa i revolució: entre el periodisme i la propaganda política”. A: SOLÉ I SABATÉ, J. M.; VILLARROYA, J. [dirs.] *Catalunya durant la Guerra Civil dia a dia*. Vol. 3. *La Catalunya revolucionària*. Barcelona: Edicions 62: La Vanguardia, 2006, p. 92.

aquest *Comunicat* i per aquest motiu es reanomenà Secció del Butlletí. Si bé es va editar en diversos idiomes, en aquest apartat ens centrarem en l'edició en català, bona part de la qual probablement es va destinar a la reraguarda catalana. En el proper apartat ens centrarem en els comunicats de premsa en castellà i en llengua estrangera dirigits al públic internacional i a la resta de la zona republicana.

Inicialment, el *Comunicat de Premsa* informava, bàsicament, de les adhesions d'alguns sectors de països estrangers a la causa republicana, desmentia informacions i feia públics els actes del Comissariat. A més, donava a conèixer la situació als fronts. Aquesta informació –servida de manera parcial– responia a l'objectiu de mantenir la moral de la reraguarda catalana i de les pròpies tropes donant a entendre que la victòria republicana era inevitable.

Aquesta tasca la va facilitar el fet que ja en les primeres hores, el Comissariat disposés d'un Servei d'Informació al Front, que subministrava un testimoni viu i dades de primera mà sobre la situació als llocs de combat. També comptava amb una Secretaria d'Informació, que oferia dades sobre l'enemic. Ambdues informacions es donaven a conèixer a través del *Comunicat de Premsa*.

A mesura que avançava el 1937 es va anar perdent aquesta línia informativa, que se solapava amb la informació que oferia la Conselleria de Defensa¹⁰³⁷ i el comunicat de guerra que radiava diàriament la Generalitat. Durant els primers mesos de guerra es pot observar com cada vegada el *Comunicat* inclou menys informació de la zona republicana i més de caire internacional, ja siguin notícies relacionades amb les mostres d'adhesió, ajut i solidaritat que ofereixen altres països, com notícies sobre la intervenció alemanya i italiana a la guerra espanyola o actuacions a nivell polític dels països estratègics per a la propaganda del Comissariat. Per demostrar les seves tesis, es valien sobretot de la reproducció de fragments de la premsa internacional. El servei de premsa del Comissariat també feia entrevistes en exclusiva a personatges rellevants del moment i les reproduïa al *Comunicat de premsa*. Es tractava de diplomàtics de països estrangers, polítics republicans i líders d'opinió que recolzaven la causa republicana.¹⁰³⁸

---

¹⁰³⁷ El novembre de 1936, per exemple, trobem publicat a *La Humanitat* un “comunicat oficial” de Defensa on s'informa de les posicions militars al sector de Casp i Burjaraloz, sector d'Osca, front del Centre.

“Comunicat oficial de la Conselleria de Defensa”. *La Humanitat* [Barcelona] (2 novembre 1936), p. 6.

¹⁰³⁸ Vegeu per exemple “Una entrevista amb l'ex-president de la República portuguesa”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (31 octubre 1936); “Entrevista amb el cònsol general de Mèxic”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (7 novembre 1936); “Entrevista amb M. Fuad Djarim, cònsol general de Turquia a Barcelona”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (10 novembre 1936); “Una entrevista amb el president de les Corts Dídac Martínez Barrio”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (4

Aquesta publicació s'enviava fonamentalment als mitjans de comunicació de la reraguarda catalana –d'aquí el nom de *Comunicat de premsa*- del qual en reproduïen passatges, a vegades, literals a les seves pàgines. Per la naturalesa de la informació que s'hi trobava, s'hauria enviat també a personalitats destacades i líders d'opinió. Miravittles havia declarat en alguna ocasió que comptaven amb un fitxer de més de 10.000 noms i adreces.¹⁰³⁹ En aquest sentit, el Comissariat funcionava com un modern gabinet de premsa amb el seu corresponent valuós llistat de contactes.

El *Comunicat de premsa* esdevenia, per tant, una eina propagandística que sota una aparença informativa i una base de fets reals, inicialment destacava les proeses republicanes i ometia aquells fets adversos que podien desmoralitzar la població.

En aquells moments en què els rumors i les especulacions més diverses ja circulaven,¹⁰⁴⁰ calia una font oficial per fer front a la dispersió d'emissors. Davant del panorama inicial d'incautacions i apropiacions dels diaris per part d'organitzacions polítiques, sindicals i institucionals, es feia necessari disposar d'una tribuna des d'on donar la versió governamental –en aquest cas la de la Generalitat-, dels fets que s'anaven succeint. En aquesta situació, el Comissariat va optar per crear els seus propis mitjans de comunicació, tant a Catalunya com a arreu, establint, d'aquesta manera, el seu propi cosmos comunicatiu. Així, es podia expressar lliurement, arribant als col·lectius desitjats i amb la periodicitat volguda.

És en aquest context, doncs, que s'ubica el naixement del *Comunicat de premsa*. El Comissariat s'havia de convertir a banda de la font oficial en un emissor de referència per als periodistes per confirmar, desmentir o orientar les informacions. Aquesta empresa no hauria estat fàcil, tal com es desprèn d'una dedicatòria que Miravittles escriu al seu col·laborador Pere Català Pic al final de la guerra: “A Pere Català, amic de la primer hora en aquesta tasca feixuga que ha estat fer comprendre la necessitat d'un organisme oficial de propaganda”.¹⁰⁴¹

---

desembre 1936); o “Una entrevista amb el ministre de propaganda del govern de la República, Carles Esplà”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (11 desembre 1936).

¹⁰³⁹ MAS DE LA RIBA, C. “Actuació del Comissariat de Propaganda”. *Moments* [Barcelona] (maig 1937).

¹⁰⁴⁰ Aleshores, per exemple, es deia que el president Companys havia fugit de Barcelona en un vaixell francès, segons *Radio Verdad*. De Largo Caballero també circulava un rumor similar advertint que ho tenia tot preparat per fugir.

La propaganda enemiga va voler destacar la covardia dels dirigents republicans i la conseqüent derrota que això podia comportar. Més tard va ser el torn del general Miaja i del Comitè de Defensa de Madrid, dels quals també es rumorejava que havien marxat a l'estranger. El Comissariat de Propaganda ho desmentia tot des del seu *Comunicat de premsa*.

Sobre la preocupació d'apaivagar els rumors, en deixa constància la premsa, amb notícies com “Contra els propagadors de notícies falses”. *La Humanitat* [Barcelona] (1 octubre 1936).

¹⁰⁴¹ Dedicatòria manuscrita de Jaume Miravittles, inclosa en l'exemplar propietat de la família Català Pic, de les actes del *V Congrés Internacional de la Publicitat*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1938.

Amb el *Comunicat de premsa*, el Comissariat donava el tret de sortida a un any on van predominar els butlletins i revistes dirigides a públics molt concrets. A més del *Comunicat*, al llarg del 1937 es van crear set nous butlletins -autodenominats d'aquesta manera per mantenir l'aparent to informatiu.

10.1.3.2 Funció d'auscultació

Era a través de les publicacions, entre altres eines, que el Comissariat auscultava les opinions sobre la causa republicana. El Comissariat col·laborava amb l'Oficina d'Informació Internacional creada en el temps del CCMA. L'organisme elaborava i lliurava al Govern de la Generalitat un recull de la premsa estrangera on es reflectia la manera com era tractada la informació sobre el conflicte espanyol. El Comissariat, en una ocasió més, seguia la política continuista d'aprofitar eines de comunicació, en aquest cas internes, que ja utilitzava el CCMA.

Amb l'objectiu de disposar d'un arxiu propi de publicacions domèstiques i responent probablement a la mateixa finalitat d'auscultació, el Comissariat feia una crida des de la premsa a principis d'any, a totes les agrupacions, partits polítics i partits sindicals demanant que enviessin a la seu de Barcelona un exemplar de les revistes o periòdics que editaven. El cert és que quan el cap de propaganda franquista, Dionisio Ridruejo, va entrar al Comissariat el 1939 va lloar l'arxiu complet de publicacions antifeixistes que hi va trobar, totes ben ordenades.¹⁰⁴²

10.1.3.3 Funció moralitzadora

Algunes de les publicacions del Comissariat van servir per allisonar moralment la població, indicant què estava bé i malament. És el cas de les auques que va editar durant aquell període, tenyides d'una alta càrrega propagandística. Es venien al preu de 10 cèntims i en la majoria d'elles consta explícitament que l'emissor és el Comissariat. Així, trobem les següents auques llistades segons la numeració original:¹⁰⁴³

---

¹⁰⁴² RIDRUEJO, D., (2007), p. 355.

¹⁰⁴³ *Auca de la lluita i del milicià* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936].; *Auca del noi català, -antifeixista i humà* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936].; *Aleuyas de la Defensa de Madrid* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936-1937].; *Auca del treball a Catalunya* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936].; *De la taverna dels "don" i dels "senyors" a la taverna dels "camarades"* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936].; *Auca moguda i ben vista de la vida de Joan Coba prototipus d'arribista* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c.

- Núm. 1. *Auca de la lluita i del milicià*
- Núm. 2 *Auca del noi català, -antifeixista i humà*
- Núm. 3. *Aleluyas de la Defensa de Madrid*
- Núm. 4. *Auca del treball a Catalunya*
- Núm. 5. *De la taverna dels “don” i dels “senyors” a la taverna dels “camarades”*
- Núm. 6. *Auca moguda i ben vista de la vida de Joan Coba prototipus d’arribista*
- Núm. 7. *Auca del moro feixista*
- Núm. 8. *De com en Gep i la Rossa van prendre tranquil·lament cafè i copa a Saragossa*
- Núm. 9. *Auca del petit burgès que sembla molt i no és res*
- Núm. 10. *Aleluyas de la Defensa de Euzkadi*
- Núm. 11. *Como el fascismo se derrumba frente al valor espanyol, o de la cuna a la tumba*

Fora d’aquesta numeració, el Comissariat va editar una auca dedicada al militar franquista que va destacar per les seves arengues radiofòniques: *L’Auca de Queipo de Llano*.¹⁰⁴⁴ Aquesta publicació, concretament, va ser objecte de crítiques des de les pàgines de *La Rambla*, els quals consideraven que la missió del Comissariat era “quelcom més important i més seriosa que la de dedicar-se a fer auques d’aquesta mena”.¹⁰⁴⁵ Aquest comentari s’ha d’emmarcar en una campanya de desprestigi portada a terme pel PSUC, que maldava per fer-se amb el control del Comissariat, des dels seus òrgans com el diari citat o *L’Esquella de la Torratxa*. El Comissariat no era l’única institució que editava auques i al·leluies, també en trobem de l’Exèrcit Popular o edicions de la revista *Papitu*, entre altres.

De *l’Auca del noi català antifeixista i humà* es va arribar a editar un llibre amb títol homònim i les mateixes il·lustracions de Josep Obiols. En el seu moment va ser qualificat com

---

1936].; *Auca del moro feixista* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936].; *De com en Gep i la Rossa van prendre tranquil·lament cafè i copa a Saragossa* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936].; *Auca del petit burgès que sembla molt i no és res* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936].; *Aleluyas de la Defensa de Euzkadi* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936].; *Como el fascismo se derrumba frente al valor espanyol, o de la cuna a la tumba* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936].

¹⁰⁴⁴ *Auca de Queipo de Llano* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936].

¹⁰⁴⁵ “La Guerra és una cosa més seriosa”. *La Rambla* [Barcelona] (19 desembre 1936).

un llibre “ple de suggerències, higièniques i esportives, menant-lo pels camins del deure i del civisme”.¹⁰⁴⁶ Més endavant va ser traduït a quatre idiomes i distribuït arreu.

En aquesta categoria també incloem el fulletó amb el *Romanç del film soviètic ‘Les tres amigues’*, que Laya Films distribuïa. Es tractava d’una poesia de J .M. Prous i Vila que feia referència a la pel·lícula soviètica que es projectava aquells primers mesos a la reraguarda catalana amb motiu del dinovè aniversari de la revolució russa.¹⁰⁴⁷

10.1.3.4 Funció mobilitzadora

Sacsejar consciències i mobilitzar la població per tal que participés a la guerra també era un dels objectius que el Comissariat volia assolir a través de les seves edicions. L’organisme de propaganda va publicar allò que un periodista de l’època va anomenar “fulls volants d’exaltació revolucionària”¹⁰⁴⁸ com *Oda a Barcelona*, de Pere Quart, pseudònim de Joan Oliver; *La Defensa de Madrid* i *La Defensa de Catalunya* d’Alberti; *Cap viu, Catalans!* de Joan Margall; i *Als voluntaris catalans* d’Ignasi Iglèsias.¹⁰⁴⁹ Destaca la reedició de la poesia *No passareu* que Apel·les Mestres va escriure durant la Primera Guerra Mundial.¹⁰⁵⁰

De cara als pagesos, el Comissariat va editar el díptic *A la sembra camperol!* en què diversos membres del Govern els animaven a treballar el camp com a manera de contribuir a guanyar la guerra. “L’Agricultura és, també, una indústria de guerra”, assegurava el conseller del ram, mentre que el president Companys alertava que el camperol que no sembri “serà un desertor d’aquestes hores intenses i fecundes”. El díptic també incloïa textos encoratjadors del conseller d’Economia i de membres de la CNT, UGT i de la Unió de Rabassaires.¹⁰⁵¹ D’aquesta mateixa època podria ser el cartell *Companys Camperols: tots a sembrar. Ajudeu els vostres germans del front!: lliureu la batalla de la sembra*, on es representa un home jove

---

¹⁰⁴⁶ MAS DE LA RIBA, C. “Actuació del Comissariat de Propaganda”. *Moments* [Barcelona] (maig 1937).

¹⁰⁴⁷ *Romanç del film soviètic ‘Les tres amigues’, distribuït per ‘Laya Films’, del Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya* [fulletó]. [Barcelona]: [Comissariat de Propaganda], [1937].

¹⁰⁴⁸ MAS DE LA RIBA, C. “Actuació del Comissariat de Propaganda”. *Moments* [Barcelona] (maig 1937).

¹⁰⁴⁹ QUART, P. *Oda a Barcelona* [fulletó]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936-1937].; ALBERTI, R. *Defensa de Madrid – Defensa de Catalunya* [díptic]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936-1937]; MARAGALL, J. *Cap viu, Ccatalans!* [fulletó]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936-1937]; IGLESIAS, I. *Als voluntaris catalans* [fulletó]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936-1937]; MESTRES, A. *No passareu* [fulletó]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936-1937].

¹⁰⁵⁰ La poesia es titulava *La Cançó dels Invadits* [sic], però era més coneguda com a *No passareu*. Escrita el 1915, va ser musicada l’any següent per Cassià Casademont.

¹⁰⁵¹ *A la sembra camperol!* [díptic]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936-1937].

i forçut sembrant i un altre llaurant i que respondrien a la mateixa finalitat.¹⁰⁵² Les zones republicanes eren majoritàriament urbanes i aviat van començar a notar la manca d'aliments, per tant, el Comissariat contribuïa a la seva manera a fer augmentar la producció agrícola. El mateix comissari de propaganda lloava l'eficàcia d'aquell cartell i explicava que es va enviar a totes les comarques acompanyat d'un "boletín instructivo".¹⁰⁵³

Dins la línia de les publicacions del Comissariat que animen a fer esforços per guanyar la guerra trobem el cartell que porta per títol *Gràfic del moviment facciós a Barcelona*, on en un plànol de la ciutat es registra l'avanç de la sublevació feixista el 19 de juliol i la formació de les forces populars que van sufocar-la. A més, exhortava a seguir treballant: "L'esforç del poble guanya la primera batalla en els carrers de Barcelona. La última la guanyarem treballant i lluitant el màxim possible. El major esforç per a guanyar la guerra".¹⁰⁵⁴ D'aquest cartell també es va fer una versió adaptada i en castellà que es va penjar als carrers de Madrid.¹⁰⁵⁵

D'aquesta època, a més, podria datar el cartell de Josep Sala, on en una tècnica mixta de fotografia i pintura es mostra un casc de soldat penjant del canó d'un fusell, possiblement com a representació de l'exèrcit popular. Sembla que el cartell estava inacabat ja que llueix un bon espai en blanc, i tal com apunta Enric Satué, la imatge és insuficient per endevinar-ne el significat sense un eslògan o consigna.¹⁰⁵⁶ Aquest projecte de cartell el fa versàtil ja que cada organització va aprofitar l'espai en blanc per escriure les consignes que consideraven més oportunes. Així, hem trobat les següents versions: "L'exèrcit regular ens donarà la victòria. Tothom a les ordres del Govern de la Generalitat";¹⁰⁵⁷ i "Ajudeu a [sic] l'exèrcit de la llibertat".¹⁰⁵⁸

---

¹⁰⁵² *Companys Camperols: tots a sembrar. Ajudeu els vostres germans del front! Lliureu la batalla de la sembra* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936-1937].

¹⁰⁵³ SOLER, J. M. "La Comisaría de propaganda de la Generalidad. El intenso dinamismo de Jaime Miravittles, al servicio de la causa antifascista". *Mi Revista* [Barcelona] (1 agost 1938).

Miravittles assegurava que "un cartel de máxima eficacia fue el de la siembra, a cuyo impulso tanto contribuyó nuestra propaganda".

¹⁰⁵⁴ *Gràfic del moviment facciós a Barcelona: 19 de juliol de 1936, l'esforç del poble guanya la primera batalla en els carrers de Barcelona* [cartell] Barcelona: Comissariat de Propaganda, [1936].

Se'n va fer un tiratge de 10.000 exemplars.

¹⁰⁵⁵ "Propaganda eficaz de la Generalitat de Catalunya". *Milica Popular* [Madrid] (18 novembre 1936), p. 6.

¹⁰⁵⁶ SATUÉ, E., (2006), p. 33-47.

Satué també nota la contradicció de mostrar dues eines de guerra però en actitud de descans.

¹⁰⁵⁷ Reproduït a *Cartells de la col·lecció Fornas: producció gràfica de la Segona República i la Guerra Civil*. Barcelona: Parlament de Catalunya, Àrea de Biblioteca, 2006, p. 261.

¹⁰⁵⁸ Inclòs dins *Col·lecció de 10 postals color*. Sèrie B [postals]. [Barcelona]: Flama, [c.1936-1937].

El diari belga *Le Peuple* es va fer ressò d'aquest cartell: “L’affiche au casque pendu a un fusil était déjà une promesse. J’aime moins celles qui recommande aux paysans de semer. L’attitude du semeur n’est pas très naturelle. On sent trop le montage”.¹⁰⁵⁹

Un cartell no exempt de polèmica fou el de Martí Bas en què exhortava els ciutadans de la rera guarda a construir vehicles militars sota la consigna *Feu tancs... tancs... tancs... que son* [sic] *els vehicles de la victòria* [sic].¹⁰⁶⁰ Miravittles va assegurar que alguns exemplars d'aquest cartell portaven al darrere l'escut del Comissariat per equivocació d'impremta. El cert és que hem localitzat un d'aquests cartells on a la part inferior indica que ha estat editat pel Comissariat de la mateixa manera que l'organisme de propaganda habitualment signava els seus cartells.¹⁰⁶¹ Mesos més tard, *La Humanitat* espolsava les culpes de l'organisme de propaganda assegurant que aquell cartell era obra d'un “element considerat prou responsable als rengles dels detractors d'avui de l'obra de la Comissaria de Propaganda”.¹⁰⁶² Tot fa pensar, per tant, que inicialment el cartell hauria portat el segell del Comissariat.

Dins aquesta categoria també s'inclouria el cartell que anima a participar a la guerra donant a conèixer la secció femenina del Comissariat. S'hi mostra la dona enfeinada en tasques com estenent la roba, cosint o tenint cura de malalts, tot allò que des de la institució governamental catalana pretenia que la dona fes en temps de guerra.¹⁰⁶³

El Comissariat també va editar un curiós desplegable, desconegut fins ara, que animava a llegir els diaris propers a la causa. En el primer full s'hi veu una porta d'entrada a una casa amb un forat encunyat a través del qual s'hi veu una parella d'home i dona somrients. El text resa: “De la misma manera que acogéis a un amigo cuando viene a vuestra casa...”. Quan es passa el primer full se simula que s'obre la porta de casa i es veu la parella de cos sencer i la part anterior de la porta, el text continua: “... debéis acoger las noticias de la guerra en España. Es la guerra por la libertad y por la civilización”. I una consigna final: “Leed y haced leer los periódicos amigos”¹⁰⁶⁴ (vegeu l'annex 6). El Comissariat també va editar-ne una versió en francès.

---

¹⁰⁵⁹ “La guerre des peintres”. *Le Peuple* [Bruxelles] (13 desembre 1936), p. 7.

¹⁰⁶⁰ BAS, M. *Feu tancs... tancs... tancs... que són els vehicles de la victòria* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1936].

¹⁰⁶¹ Es tracta de l'exemplar conservat al Centro Documental de la Memoria Histórica de Salamanca. CDMH. PS-Carteles. Doc. 1471.

¹⁰⁶² “La Comissaria de Propaganda i les campanyes de certs incontrolats”. *La Humanitat* [Barcelona] (3 agost 1937), p. 4.

¹⁰⁶³ *Dones antifeixistes: la dona a la rera guarda us espera* [cartell] Barcelona: Comissariat de Propaganda, [c. 1936]

¹⁰⁶⁴ *De la misma manera que acogéis a un amigo cuando viene a vuestra casa...* [tríptic]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937].

10.1.3.5 Funció educativa

Són tots aquells llibres i cartells que podríem dir-ne de servei públic, és a dir, la seva intenció no és tant la propagandística com la formativa, pretén instruir la reraguarda sobre determinats aspectes de la guerra que la poden perjudicar. Trobem un exemple molt clar en el llibre editat a principis de 1937, *Ciudadà: què has de fer davant la guerra aèria?*, on s'hi exposen instruccions per tal que la població es resguardi del perill en cas de gasos i bombardeig: s'ensenya a construir un refugi segur dins de casa a través d'il·lustracions del dibuixant Opisso i dóna consells per als casos d'accident.¹⁰⁶⁵

El departament de distribució del Comissariat va enviar una carta als alcaldes catalans informant d'aquesta nova publicació: un llibre “molt ben presentat i amb profusió de gravats, malgrat haver ocasionat considerables despeses la seva edició, es facilitat al modest preu d'una pesseta”.¹⁰⁶⁶ Com ja hem dit el Comissariat, solia publicitar els seus llibres i d'altres productes que editava. En aquest cas, el llibre va anar acompanyat del corresponent cartell anunciador.¹⁰⁶⁷

Francesc Català-Roca, aleshores jove treballador del Comissariat, explica com eren previnguts a la reraguarda catalana d'aquests possibles atacs:

“En començar la guerra ens van preparar davant la possibilitat de patir bombardejos. Ho feien explicant-nos els bombardejos aeris de la Xina, ja que fins aleshores només s'havia bombardejat amb canons i des de terra. Ens van advertir que primer sonarien les sirenes d'alarma i que un cop sonessin havíem d'anar a refugiar-nos als soterranis o, en cas que no n'hi hagués, als pisos inferiors. A les finestres, s'hi havia d'enganxar tires de paper perquè l'explosió no fes saltar els vidres a miques.”¹⁰⁶⁸

Paral·lelament a la publicació del llibre i el cartell sobre els bombardeigs, el Comissariat llançava el cartell *Instruccions preventives contra els gasos, dictades pel Consell*

---

¹⁰⁶⁵ *Ciudadà: què has de fer davant la guerra aèria?* Barcelona: Consell de Sanitat de Guerra; Comissariat de Propaganda. Original ofert per l'Acadèmia i Laboratori de Ciències Mèdiques de Catalunya, [1937].

També es va editar en castellà: *Ciudadano, ¿qué has de hacer contra la guerra aérea?* Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937.

¹⁰⁶⁶ *Archiu Generau d'Aran*. Ajuntament Es Bòrdes. Doc. 1903.

¹⁰⁶⁷ El cartell resava: “Ciudadà: què has de fer davant la guerra aèria? Adquireix el llibre d'instruccions editat pel Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya. Preu 1 pta.”

Ciudadà: què has de fer davant la guerra aèria? [cartell] [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937].

¹⁰⁶⁸ CATALÀ-ROCA, F., (1995), p. 44.

de Sanitat de Guerra. Inclou gràfics sobre què calia fer i què s'havia d'evitar davant dels efectes de determinats tipus de gasos.¹⁰⁶⁹

Dins aquesta categoria també s'hi inclou el llibret de la conferència pronunciada pel Dr. Antoni Oriol Anguera a Sabadell el desembre de 1936, titulat *Un possible atac aero-químic*.¹⁰⁷⁰

D'alguna manera, el Comissariat també autoritzava a altres organitzacions la publicació de llibres sobre aquesta temàtica. Així ho prova l'anunci del llibre *Los gases en la guerra*, editat conjuntament per la CNT i la UGT en què s'especifica que ha estat "aprobado por la Comisaría de Propaganda de la Generalidad".¹⁰⁷¹

10.1.3.6 Funció político-propagandística

Les publicacions incloses en aquesta categoria donen a conèixer uns principis polítics o un ideari, i animen a seguir-los. Sovint calia recordar a la reraguarda quins eren els objectius fonamentals d'aquella lluita. A aquesta finalitat responia un dels primers cartells que va editar el Comissariat: el cèlebre *Aixafem el feixisme*, que mostra una espadenya que acaba de trepitjar una creu gamada.¹⁰⁷² L'autor de la fotografia era Pere Català Pic, cap tècnic de la secció d'Edicions, que assegura a les seves notes autobiogràfiques inèdites que va ser un cartell que va fer "a gust de tothom".¹⁰⁷³ Certament, no hi ha cap referència a cap formació política en concret, només es mostra l'enemic comú: el feixisme. El seu fill Pere Català Roca ens va explicar que amb aquest cartell el seu pare "va voler anar contra una idea i no contra una nació".¹⁰⁷⁴ Per aconseguir aquest efecte, segons la dona de Pere Català Roca, Carme Dalmau, Català Pic va fer una esvàstica de fang però al revés.¹⁰⁷⁵

La foto es va prendre de nit a l'entrada de Capitania General. Francesc Català-Roca va ajudar el seu pare a mullar les llambordes del terra i hi va posar un focus que li conferia l'aspecte brillant que apareix a la fotografia. Va ser el mateix Català Roca qui va fer

---

¹⁰⁶⁹ *Instruccions preventives contra els gasos* [cartell] [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1936].

¹⁰⁷⁰ *Un Possible atac aero-químic: conferència donada pel Dr. Antoni Oriol Anguera en el Teatre Euterpe de Sabadell el dia 5 de desembre del 1936*. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1936].

¹⁰⁷¹ *Divulgación científica: Los gases en la guerra: protección de la población civil, por J. M. Serra Forné* [fulletó]. [s.l.]: [s.n.], [c. 1937].

El text assegura que és un llibre "aprobado por la Comisaría de Propaganda de la Generalidad".

¹⁰⁷² CATALÀ PIC, P. *Aixafem el feixisme* [cartell] [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1936].

¹⁰⁷³ Fons particular de la família Català Pic. Notes autobiogràfiques.

¹⁰⁷⁴ Entrevista a Pere Català Roca. Barcelona, 3 de gener de 2007.

¹⁰⁷⁵ Entrevista a Carme Dalmau. Barcelona, 6 de maig de 2010.

l'esvàstica amb fang comprat al carrer Tallers. Hi ha una certa discussió sobre a qui pertanyia el peu que aixafava la creu gamada. Miravittles va arribar a dir que era de Carles Pi i Sunyer¹⁰⁷⁶ mentre que la jove de Català Pic¹⁰⁷⁷ i el seu fill Català-Roca¹⁰⁷⁸ ho desmenteixen i asseguren que era d'un mosso d'esquadra.

Aquest cartell ha esdevingut amb el temps un dels més representatius de la Guerra Civil. En la pel·lícula *L'Espoir* d'André Malraux una escena el mostra i Ilya Ehrenburg també en va fer referència en un article quan es referia a Barcelona:

“Barcelona despreocupada, la ciudad de la vida alegre, de la temeridad y de la ‘siesta’, empezó a vivir una segunda, diferente vida. En las paredes había carteles. Un miliciano pisoteando la cruz esvástica”.¹⁰⁷⁹

Calia explicar contra què es lluitava però també per què les principals democràcies europees no ajudaven. A aquest objectiu respon el cartell que porta per títol *Els Estranguladors del poble espanyol: les veritables raons de la falsa neutralitat la constitueixen els interessos internacionals invertits a Espanya*.¹⁰⁸⁰ S'hi mostra un mapa de l'Estat i les empreses que estaven controlades per companyies estrangeres, de països com França, els Estats Units, Anglaterra, Bèlgica, Àustria, Alemanya o Suïssa.

D'aquest període també podria datar una col·lecció de 20 targetes postals de la sèrie A on el Comissariat reproduceix cartells antifeixistes de diverses organitzacions. La col·lecció es deuria vendre completa ja que el feix de postals consultat a la *London School of Economics* portava una faixa on s'hi llegia *Col·lecció de 20 targetes postals de cartells antifeixistes* i especificava que es tractava d'una edició del Comissariat.¹⁰⁸¹ Entre aquests cartells n'hi ha d'editats pel ja dissolt CCMA (*Les milícies us necessiten* de Cristóbal Arceche), del Comissariat (*Aixafem el feixisme* de Pere Català Pic); de la CNT-FAI (*Llibertat*, de Carles Fontserè; *No pasareis*); de la UGT (*Assassins!*); conjunts dels dos sindicats (*Unió és força UGT-CNT*); del POUM (*Hasta vencer o morir; Camperols la terra és vostra; Obrers a la victòria; ¡Hasta el fin!*) i del PSU (*Per aixafar el feixisme ingresseu a l'aviació*). El

---

¹⁰⁷⁶ MIRAVITLLES, J. “Tarradellas, Miravittles y el Comissariat de Propaganda”. *La Vanguardia*. [Barcelona] (12 maig 1982), p. 6.

¹⁰⁷⁷ Entrevista a Carme Dalmau, Barcelona, 6 de maig de 2010.

¹⁰⁷⁸ CATALÀ-ROCA, F., (1995), p. 36.

¹⁰⁷⁹ Reproduït a *Ibid.*, p. 37.

¹⁰⁸⁰ *Els Estranguladors del poble espanyol: les veritables raons de la falsa neutralitat la constitueixen els interessos internacionals invertits* [cartell]. [Barcelona]: Comissaria de Propaganda, [c. 1936-1937]

¹⁰⁸¹ *Col·lecció de 20 targetes postals de cartells antifeixistes*. Sèrie A [postals]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936-1937]

Comissariat, per tant, difonia la propaganda de diverses forces polítiques, no només la d'ERC, almenys al principi de la contesa.

L'edició en format postal de cartells era un recurs que també utilitzaven ja al principi de la guerra organitzacions com el PSUC. Els destinataris de les postals d'aquest partit – segons consta en un informe intern- pot donar una idea de les persones a qui les distribuïa el Comissariat: una part anava per a la venda pública, una altra repartida entre els milicians al front i la resta eren enviades a equips de distribució a l'estranger o a partits internacionals afins.¹⁰⁸²

Seguint aquesta tendència col·laborativa, l'organisme dirigit per Miravittles, va treballar per donar a conèixer la República. En aquest context se situa situar el cartell tipogràfic *1919 Petrograd - 1936 Madrid*, que inclou el manifest del govern de Largo Caballero.¹⁰⁸³

Dins aquesta categoria de publicacions político-propagandístiques incloem també aquelles que anomenem de reafirmació nacional i d'homenatge a les institucions catalanes. El mateix Miravittles explicava que la Generalitat “dedicó su máximo esfuerzo a la lucha por la defensa de la República, pero en determinadas circunstancias, especialmente los aniversarios de fechas históricas, Catalunya exaltaba sus libertades propias”.¹⁰⁸⁴ Així fou com recordà dates tan assenyaals per la història com el 6 d'octubre. N'és un exemple el cartell *6 d'octubre-19 de juliol. Un acte imponent d'afirmació antifeixista*¹⁰⁸⁵ que mostra el president Lluís Companys en un acte multitudinari. Segurament era durant la desfilada per commemorar el segon aniversari dels Fets d'Octubre, el primer acte públic que va organitzar el Comissariat. El cartell reproduïx algunes de les frases que va adreçar el president de la Generalitat a la població defensant que l'objectiu principal era el de guanyar la guerra. Al cartell hi consta el mateix text també en castellà. Aquest es va exhibir al carrer en un suport més visible que no pas el de la paret. El Comissariat els va penjar en uns panells de mida considerable que mostraven l'escut de la Generalitat i eren subjectats als arbres. En tenim prova per la fotografia conservada actualment a l'Arxiu Nacional de Catalunya.¹⁰⁸⁶

El Comissariat també va destacar per la defensa de les institucions catalanes i és en aquest sentit que va encarregar a l'escultor Maragall que tallés un bust del president

---

¹⁰⁸² AMTM. PSUC. Doc. 2. Informe intern, novembre de 1936.

¹⁰⁸³ *1919 Petrograd - 1936 Madrid* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1936].

¹⁰⁸⁴ MIRAVITLLES, J., (1978).

¹⁰⁸⁵ *6 d'octubre-19 de juliol: un acte imponent d'afirmació antifeixista* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936-1937].

¹⁰⁸⁶ ANC. Generalitat de Catalunya (Segona República). N-2452.

Companys.¹⁰⁸⁷ També en va encarregar un de Macià, Maragall i Llauredó que es va distribuir a milers de llars catalanes a un preu que, segons Miravittles, simplement cobria les despeses de producció.¹⁰⁸⁸

10.1.3.7 Autopromoció

Com si d'una empresa es tractés, el Comissariat acostumava a fer publicitat dels productes que editava, especialment dels seus llibres. Moltes de les publicacions a què ens hem referit tenien associada la corresponent petita campanya de publicitat. El primer número de la revista *Nova Iberia*, comptava amb un cartell promocional dissenyat per Ricard Fàbregas, que reproduïa la portada de la revista, dibuixada per Clavé. Aquest cartell, com altres del Comissariat, eren reproduïts a les revistes del moment a mode d'anunci, generalment en el lloc privilegiat de la contraportada. Per exemple, a la revista *Moments* trobem l'anunci: "Ciudadà! Si t'interesses per la nova estructuració de tots els aspectes de la vida, llegeix aquesta revista del Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya, pròxima a sortir".¹⁰⁸⁹

L'organisme de propaganda va destinar un dels seus cartells a anunciar també La Dona a la Reraguarda, tal com hem explicat. Les pel·lícules que exportava la seva productora de cinema també van ser objecte de representació en cartells. En tenim un exemple amb "Els Marins del Cronstadt",¹⁰⁹⁰ que va ser reproduït a la premsa a mode d'anunci¹⁰⁹¹ i també van muntar una actuació publicitària al carrer amb un tanc gegant i on s'hi podia llegir "Vegeu el formidable film Els Marins de Cronstadt"¹⁰⁹² (vegeu l'annex 7).

---

¹⁰⁸⁷ "Generalidad". *La Vanguardia* [Barcelona] (10 gener 1937), p. 1.

¹⁰⁸⁸ MIRAVITLLES, J. "Tarradellas, Miravittles y el Comissariat de Propaganda". *La Vanguardia*. [Barcelona] (12 maig 1982), p. 6.

Sobre el bust de Llauredó vegeu també "Generalidad de Cataluña". *La Vanguardia* [Barcelona] (24 gener 1937), p. 3.

¹⁰⁸⁹ "Ciudadà... Si t'interesses per la nova estructuració de tots els aspectes de la vida, llegeix la revista mensual Nova Ibèria". *Moments* [Barcelona] (31 desembre 1936).

FÀBREGAS, R. *Ciudadà... Si t'interesses per la nova estructuració de tots els aspectes de la vida, llegeix la revista mensual Nova Iberia* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1936-1937].

¹⁰⁹⁰ *Qui no ha sentit a parlar dels Marins del Cronstadt?* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].

¹⁰⁹¹ Anunci de "Els Marins de Cronstadt". *La Vanguardia* [Barcelona] (24 gener 1937), p. 4. I anunci de "Els Marins de Cronstadt". *La Humanitat* [Barcelona] (31 gener 1937), p. 3.

¹⁰⁹² ANC. Generalitat de Catalunya (Segona República). N-3691-3701.

De bon principi, l'organisme dirigit per Miravittles va utilitzar la fotografia en els seus cartells i en alguns d'ells –com en el de La Dona a la Reraguarda esmentat-, la tècnica del collage, que va ser importada al món del cartellisme català per Salvador Ortiga Perramon.¹⁰⁹³

10.1.4 Els inicis de Laya Films

Abans d'acabar el 1936, el Comissariat ja disposava d'una productora de cinema pròpia: Laya Films. La sensibilitat pel setè art ja es mostrava en el document programàtic del Comissariat en què el cinema es dotava d'una partida pressupostària important i feia èmfasi en la necessitat d'intervenir laboratoris i incautar material cinematogràfic. Tal com va declarar en una entrevista del moment, Miravittles confiava molt en el cinema com a eina de difusió i era una de les seves il·lusions.¹⁰⁹⁴ Josep Fontbernat, qui va conviure amb el comissari de propaganda durant el seu primer exili a la capital francesa (1925-1930), assegura que “fou Miravittles qui des de París va iniciar el cinema d'avantguarda.”¹⁰⁹⁵ L'amistat que tenia Miravittles amb el cineasta Jean Painlevé va propiciar que estigués al corrent del cinema mundial del moment. A París també va conèixer Joan Castanyer, a qui un cop iniciada la guerra, va posar al capdavant de Laya Films. Castanyer, que va portar a la productora un equip tècnic força complet,¹⁰⁹⁶ va acceptar l'ofertament amb la idea de poder construir les bases d'una indústria cinematogràfica catalana:

“Cuando vine a Barcelona al estallar el movimiento subversivo creí que no se trataba únicamente de producir unos films más o menos interesantes, sino de crear una base para un mañana próximo. No hay arte sin base industrial; éste es mi parecer. Empecemos, pues, creando una industria y luego llegará la hora de hacer cine. Por eso creí que Laya Films podía convertir-se en la que diese origen a una industria con perspectivas insospechadas e inéditas para nuestra tierra”.¹⁰⁹⁷

Laya Films era un organisme que funcionava de manera autònoma, tant que Miravittles va arribar a confessar: “no intervine directamente en la gestión de Laya. Ponía hombres de mi confianza i les dejaba hacer”.¹⁰⁹⁸ Laya va produir noticiaris i documentals a més d'importar pel·lícules soviètiques.

---

¹⁰⁹³ FORCADA, E., (2011), p. 25.

¹⁰⁹⁴ DE LA MILLE, F. “Figuras de ahora: J. Miravittles”. *Mi Revista* [Barcelona] (15 febrer 1937).

¹⁰⁹⁵ Article de Josep Fontbernat a *La Rambla*. Citat a MIRAVITLLES, J., (1982), p. 29.

¹⁰⁹⁶ DELCLÓS, T. “Cine de propaganda de la Generalitat”. *Tele/eXprés* [Barcelona] (8 març 1978), p. 25.

¹⁰⁹⁷ XIP. “Laya Films”. *Mi Revista* [Barcelona] (1 maig 1938).

¹⁰⁹⁸ DELCLÓS, T. “Cine de propaganda de la Generalitat”. *Tele/eXprés* [Barcelona] (8 març 1978), p. 25.

Segons el director de cinema de Laya Films, Ramon Biadiu, la productora va tractar els temes següents: la col·laboració de Catalunya amb els combatents d'altres regions; l'impuls de la Generalitat a l'ensenyament primari; el drama per la invasió del propi territori; i l'exaltació del treball en diferents àmbits.¹⁰⁹⁹

A mitjans de desembre de 1936, el Comissariat ja havia recopilat suficients notícies per començar a mostrar el seu noticiari. Així, el dia 14 de desembre del mateix any es passava a la Sala de Projeccions del Comissariat el Noticiari número u de la flamant Laya Films. Dies més tard, el 23 de gener de 1937 es van inaugurar els estudis de Laya creats, segons *La Vanguardia*, per a “la edición y divulgación de películas sociales, culturales y reportajes de actualidad”.¹¹⁰⁰ Dies abans, el Comissariat s'havia encarregat d'anunciar-ho convenientment amb cartells i anuncis a la premsa. En aquella presentació en societat de la productora, Miravittles va explicar als periodistes assistents a l'acte la importància del cinema com a eina pedagògica. En aquell esdeveniment, que també volia ser una espècie d'homenatge a la Revolució soviètica, es va poder visionar el primer noticiari de Laya Films que mostrava el XIX aniversari de la Revolució russa a Barcelona. També es va projectar el reportatge soviètic *Estamos con vosotros* –el mateix que es va projectar al festival d'homenatge al Rion-, i la pel·lícula *Els marins de Cronstadt*, importada per Laya Films.¹¹⁰¹ Aquell primer noticiari i la pel·lícula *Els marins de Cronstadt* es van distribuir posteriorment arreu de Catalunya. Tenim constància, per exemple, que a mitjans de març es va exhibir al cinema Pervindre de Capellades.¹¹⁰²

Sembla que Laya Films va estrenar públicament els seus noticiaris a la reraguarda catalana el gener de 1937. El diari *El Diluvio* anunciava que la productora, properament, oferiria un noticiari setmanal d'uns deu minuts de durada en què es donaria a conèixer la vida a Catalunya, Espanya i possiblement fets a l'estranger. Concretament d'aquella situació que “constituyen el movimiento económico, político y social de nuestro pueblo”.¹¹⁰³ La intenció de Laya era produir un film cada setmana sobre el “moviment revolucionari”¹¹⁰⁴ en doble versió catalana i castellana per projectar-lo al cinema.

---

¹⁰⁹⁹ CAPARRÓS, J. M.; BIADIU, R., (1978), p. 23.

¹¹⁰⁰ “Inauguración de unos estudios cinematográficos.”. *La Vanguardia* [Barcelona] (24 gener 1937), p. 4.

¹¹⁰¹ *La Humanitat* [Barcelona] (26 gener 1937), p. 2.

¹¹⁰² *Laya Films presenta 'Els marins de Cronstadt'* [díptic]. [Barcelona]:[Comissariat de Propaganda], 1937.

¹¹⁰³ “Nuevo noticiario semanal”. *El Diluvio* [Barcelona] (17 gener 1937), p. 15.

¹¹⁰⁴ *Archiu Generau d'Aran*. Ajuntament Es Bòrdes. Doc. 1984.

Segons Caparrós Lera i Biadiu, podem distingir tres èpoques en la producció dels noticiaris de Laya, l'activitat més important de la productora:

- a) Una primera etapa que comprèn des del desembre de 1936 fins el març de 1937, quan s'anomenava *Noticiari Laya Films*
- b) Una segona, del març al juny de 1937, en què Laya col·laborava amb Film Popular –productora depenent del Partit Comunista- i el noticiari es titulava *Espanya al dia*.
- c) Una última etapa, que va del juny del 1937 al gener de 1939, sense Film Popular, quan aquest va decidir editar per la seva banda el noticiari *España al dia* i Laya segueix amb l'*Espanya al dia*, però només en català.¹¹⁰⁵

En tot aquest període de temps, Laya va produir 108 noticiaris, dels quals se'n conserven 45.¹¹⁰⁶ Actualment, els noticiaris originals es conserven fragmentats per àmbits temàtics, un fet que ens permet fer-nos una idea dels temes més comuns del gènere: diferents indústries de guerra; indústries de consum –mobles, sal, calçat, etc.-; visites d'estrangers a la zona republicana i com tractaven les qüestions internacionals; informació de les actuacions en els diversos fronts; activitats a la reraguarda; trofeus arrabassats a l'enemic; herois de guerra; festes i homenatges a voluntaris i al poble de Madrid; exposicions; actes dedicats als infants; i art i artistes; entre altres. Alguns noticiaris estan inclosos en dues categories diferents.

D'aquesta manera, només es pot saber del cert si un noticiari pertany a Laya Films i a quina de les tres èpoques, si la notícia està situada immediatament després de la careta d'inici, on explícitament s'indica amb els logotips el seu productor/s: Laya Films i/o Film Popular.

Els noticiaris de Laya donaven una sensació de normalitat a la reraguarda, en comparació amb els noticiaris del govern de Burgos, que “vessaven adulacions i triomfalismes”, segons Biadiu.¹¹⁰⁷ Aquests noticiaris eren distribuïts a tot Catalunya i eren enviats arreu després de ser subtitulats al castellà, francès i anglès. Miravittles presumia anys més tard que un “historiador español de cine mundial ha escrito un libro en el que con datos estadísticos afirma que Laia Films fue la productora que filmó más rollos del mundo (más de cien cada año).”¹¹⁰⁸

---

¹¹⁰⁵ CAPARRÓS, J. M.; BIADIU, R., (1978), p. 21.

¹¹⁰⁶ *Ibid.*, p. 21 i 77.

¹¹⁰⁷ Testimoni de Ramon Biadiu, recollit a CAPARRÓS, J. M.; BIADIU, R., (1978), p. 24.

¹¹⁰⁸ MIRAVITLLES, J. “Tarradellas, Miravittles y el Comissariat de Propaganda”. *La Vanguardia*. [Barcelona] (12 maig 1982), p. 6.

Dos noticiaris que possiblement pertanyessin a la primera etapa de Laya, perquè a la careta només hi consta el logotip de la productora del Comissariat i els temes semblen ser del principi del conflicte, sigui el titulat *Toros*, que explica que a la reraguarda catalana se celebraven festivals per recaptar fons i es feia especial menció a la xarlotada que havia tingut lloc a la Plaça Arenas de Barcelona. L'altre seria *Alacant. Fabricació de caretas i equips "antigas"*, en què s'explica la necessitat que ha tingut Espanya com a poble pacifista de crear indústries complementàries de guerra.

Els noticiaris cinematogràfics es van generalitzar després de la Primera Guerra Mundial, quan grans companyies privades com la *Fox-Movietone*, la *Paramount* o institucions estatals amb finalitats propagandístiques, com el *Instituto Nazionale LUCE*, produeixen regularment noticiaris i també pel·lícules documentals.

Laya també va produir mensualment un documental sobre un tema monogràfic dedicat a activitats no militars de l'època. Aquell 1936, en va realitzar quatre dels 27 que va produir durant tota la guerra i dels quals se'n pot donar fe.¹¹⁰⁹ Els temes eren molt diversos però un gran bloc el constitueixen aquells que donaven a conèixer l'art, la cultura i la ciència a la reraguarda catalana, tot i estar en situació de guerra.¹¹¹⁰ Eren documentals que mostraven la tasca constructiva de la vida civil i també s'enviaven a l'estranger per contrarestar la propaganda franquista.¹¹¹¹

Laya va produir també reportatges de guerra, com *Un dia de guerra al front d'Aragó*¹¹¹² on explica les activitats de les milícies anarcosindicalistes que hi operaven, procedents de Catalunya. Aquest va ser el primer curtmetratge que va editar i és exemple, segons Caparrós Lera, "d'una pel·lícula de les anomenades de muntatge", que va fer Joan Serra a partir de diferents reportatges.¹¹¹³ De 1936 data el documental *El batallón de la muerte*, que relata les maniobres al campament del Vallès d'aquest batalló format per italians.¹¹¹⁴

Els reportatges també reflectien temes referents a la vida a la reraguarda, com ara *L'enterrament de Durruti*, que mostra el pas del seguici fúnebre del fèretre del líder

---

¹¹⁰⁹ CAPARRÓS, J. M.; BIADIU, R., (1978), p. 21.

¹¹¹⁰ Segons testimoni de Ramon Biadiu, recollit a *Ibid.*, p. 23.

¹¹¹¹ "Productos cinematográficos al servicio del fascismo". *La Vanguardia* [Barcelona] (9 gener 1937), p. 9.

¹¹¹² També titulat *Un día de guerra en el frente de Aragón* i *Day at the Aragon front*. La fotografia anava a càrrec de Fèlix Marquet, Adrien i Robert Porchet, i el muntatge era de Joan Serra. El comentari i la veu eren del mateix comissari de propaganda, Jaume Miravittles. GUBERN, R., (1995), p. 175.

¹¹¹³ CAPARRÓS, J. M.; BIADIU, R., (1978), p. 34.

¹¹¹⁴ Va ser elaborat pels equips tècnics de Laya Films per al noticiari, del qual en van fer una edició especial. *Ibid.*, p. 31.

anarquista pels carrers de Barcelona. A les imatges es poden veure polítics com Companys, Tarradellas i Garcia Oliver. Va ser el mateix comissari de propaganda qui va posar la veu al documental.¹¹¹⁵

Dos documentals més d'aquest període fan dubtar sobre si van ser produïts o només distribuïts per Laya. Un cas és *Conmemoración del XIX aniversario de la revolución rusa*, que recull la manifestació celebrada a Barcelona per homenatjar aquesta efemèride.¹¹¹⁶ Segons es recull al llibre *Petita història del cinema de la Generalitat*, Miravittles no recordava als anys setanta que aquesta fos una producció del Comissariat, però alhora recull que Biadiu va constatar que el film va sortir de dins una caixa etiquetada per Laya Films. Amb tot, Caparrós Lera conclou que “és més probable que a Laya, ja constituïda per aquesta data, li fos suplicada la seva distribució per a Catalunya”.¹¹¹⁷ Un altre exemple és *Las Cortes de la República espanyola prossegueixen la seva tasca legislativa a València*, en què es mostra la primera sessió de les Corts republicanes a la capital valenciana després del seu trasllat des de Madrid.¹¹¹⁸ Segons Biadiu, van ser els serveis cinematogràfics del govern republicà qui el van produir, aquest va enviar una còpia al Comissariat perquè ho distribuís a Catalunya i Laya en va editar una versió en català.¹¹¹⁹

Laya Films, a través de la seva distribuïdora Catalonia Films, havia aconseguit autofinçar tota la seva producció.¹¹²⁰ A més de produir i distribuir noticiaris i documentals, es feia necessari davant la situació del moment de reproduir altre tipus de films per distreure la reraguarda. El comissari d'Espectacles de la Generalitat Carner-Ribalta explicava com i per què es va portar a terme:

“Durant els primers mesos del nou règim revolucionari, les cases americanes distribuïdores de films feien escassejar les estrenes, i als cinemes l'espectacle quedava reduït a repeses de pel·lícules antigues i d'un valor ínfim. Considerant l'espectacle un factor important per a la moral de guerra de la reraguarda, em fou

---

¹¹¹⁵ La foto de Durruti al fèretre de mort es va censurar perquè la seva publicació podia afectar la moral de les tropes i la reraguarda. Per aquest mateix motiu, es va deixar de publicar les xifres de morts al front als diaris.

CATTINI, G. “Buenaventura Durruti Dumange”. A: SOLÉ I SABATÉ, J. M.; VILLARROYA, J. [dirs.] *Catalunya durant la Guerra Civil dia a dia*. Vol. 4. *Milícies al front*. Barcelona: Edicions 62: La Vanguardia, 2006, p. 119.

¹¹¹⁶ Hem consultat una versió muda amb rètols en castellà de 5 minuts de durada.

¹¹¹⁷ CAPARRÓS, J. M.; BIADIU, R., (1978), p. 59.

¹¹¹⁸ El reportatge té una durada de set minuts i la versió original és en català i castellà, titulada també *Las Cortes de la República prosiguen su tarea legislativa en Valencia*. La primera reunió de les Corts a València es va celebrar l'1 de desembre de 1936.

¹¹¹⁹ *Ibid.*, p. 60.

¹¹²⁰ DELCLÓS, T. “Cine de propaganda de la Generalitat”. *Tele/eXprés* [Barcelona] (8 març 1978), p. 25.

suggestida la idea que de Rússia podríem importar films interessantíssims, els quals, seleccionant aquells que no fossin propaganda declarada, foren adequats a l'ambient ideològic del moment a casa nostra.”¹¹²¹

Així, l'organisme de propaganda de la Generalitat, gràcies a la mediació del cònsol rus Ovsienko, va aconseguir importar pel·lícules russes a Catalunya en exclusiva i fer el seu doblatge.¹¹²² Va ser el cas d'*Els marins de Cronstadt*, estrenada al Coliseum el 25 de gener de 1937, en què d'alguna manera es volia comparar l'epopeia de la defensa de Petrograd el 1917 amb el setge que patia aleshores Madrid.¹¹²³ A l'estrena hi va assistir Miravittles juntament amb el personal de Laya Films.¹¹²⁴ Altres pel·lícules russes importades i doblades van ser *La Pàtria et crida* i *Les tres amigues*. Aquesta darrera es va projectar a la reraguarda catalana a principis de novembre de 1936 en un festival de cinema, juntament amb un reportatge sobre la joventut russa, *Jeunesse*, durant la celebració del dinovè aniversari de la revolució.¹¹²⁵ Amb motiu de l'efemèride soviètica, el Comissariat també va organitzar un concert.

Laya, a més, va distribuir alguns documentals soviètics com *Salud España, Estamos con vosotros* i *Madrid en llamas*.¹¹²⁶

10.1.5 Altres activitats a la reraguarda catalana

El període d'organització del Comissariat coincidia amb l'adscripció a Presidència de la Direcció General de Radiodifusió,¹¹²⁷ que dirigia l'activitat de les dues emissores barcelonines apropiades per la Generalitat a finals de juliol de 1936: RAC i Ràdio Barcelona. Així, s'entreu una voluntat de concentrar al departament de la Presidència els serveis relatius a la difusió i a la propaganda, i es demostra la importància que el govern conferia al mitjà radiofònic. Les dues emissores apropiades per l'executiu català disposaven de micròfons

---

¹¹²¹ Durant la seva visita a Moscou, va visionar i seleccionar els films que s'haurien d'importar, i també es va documentar sobre la creació de l'escola per formar tècnics cinematogràfics. CARNER-RIBALTA, J., (2009), p. 206.

¹¹²² DELCLÓS, T. “Cine de propaganda de la Generalitat”. *Tele/eXprés* [Barcelona] (8 març 1978), p. 25.

¹¹²³ “Los marinos de Cronstadt”. *La Vanguardia* [Barcelona] (24 gener 1937), p. 4.

¹¹²⁴ “Última hora. Anit al Coliseum. Els Marins de Cronstadt”. *La Humanitat* [Barcelona] (26 gener 1937), p. 3.

¹¹²⁵ “Comissariat de Propaganda: Gran Festival de Cinema i Concert en celebració del XIX aniversari de la Revolució russa”. *La Humanitat* [Barcelona] (7 novembre 1936), p. 3.

¹¹²⁶ CRUSELLS, M.; CAPARRÓS, J.M. [comissaris] *Cinema en temps de guerra, exili i repressió: 1936-1975*. Barcelona: Memorial Democràtic-Generalitat de Catalunya, 2010, p. 40.

¹¹²⁷ *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* [Barcelona] (18 gener 1937), número extraordinari, p. 41.

al Palau de la Generalitat, de manera que era més senzill emetre informacions i arengues des de la mateixa seu governamental.

Hi ha diverses fotografies en què Miravittles apareix davant un micròfon de ràdio en una sala.¹¹²⁸ Molt probablement aquell era el seu despatx al Palau de la Generalitat -a banda del que gaudia als serveis centrals del Comissariat a la Diagonal-, i que va utilitzar sobretot durant les jornades tràgiques del 3 de maig, on estava instal·lada l'estació de ràdio.¹¹²⁹ A diferència de la CNT, el PSUC o el POUM, que van crear ràdios amb finalitats propagandístiques ja els primers dies de la guerra, el Comissariat va optar per fer ús de les emissores apropiades per l'executiu català. Durant els primers mesos d'existència, l'organisme de propaganda de la Generalitat les va utilitzar per fer crides a la ciutadania per tal que assistissin al seu primer acte públic- la desfilada amb motiu del 6 d'octubre- i a la recepció del vaixell Zirianin, i per radiar discursos i arengues. Destaca l'emissió del gran míting de solidaritat antifeixista organitzat el desembre a Montjuïc, en el qual es volia mostrar la unitat del bàndol republicà, i la retransmissió radiotelefònica el cap d'any de 1937, en què van intervenir membres del govern català, basc i de la República.

A la reraguarda catalana, l'organisme dirigit per Miravittles també va impulsar, juntament amb la conselleria de Cultura, un projecte ambiciós: el Casal de la Cultura. Segons Maria Campillo, la promoció de Cases de la Cultura és producte del clima intel·lectual que hi havia a Europa durant els anys 20 i, concretament, del model impulsat per la *Maison de la Culture* durant el 1933.¹¹³⁰

La institució catalana es va constituir oficialment el 9 de gener de 1937 i durant l'acte Miravittles va posar de manifest la riquesa de l'aportació artística de Catalunya a la guerra i la revolució. El comissari de propaganda recorre aquí novament a l'argument tan utilitzat pel Comissariat de la contribució catalana al conflicte bèl·lic.

El Casal pretenia reunir tots els artistes intel·lectuals i pensadors de Catalunya amb la finalitat de posar-los al servei de la defensa del patrimoni espiritual català.¹¹³¹ S'hi van adherir entitats diverses i personatges rellevants.¹¹³² El llibret que recull els estatus del Casal declara

---

¹¹²⁸ ANC. Generalitat de Catalunya (Segona República). N-2109; N-3525; N-3526; N-3527.

¹¹²⁹ AMTM. Jaume Miravittles. Text mecanografiat MIRAVITLLES, J. "Les meves credencials".

¹¹³⁰ CAMPILLO, M., (1994), p. 154.

¹¹³¹ "La constitució del 'Casal de Cultura'". *La Vanguardia* [Barcelona] (10 gener 1937), p. 3.

¹¹³² Comptava amb entitats com l'Ateneu Enciclopèdic, Sempre Avant, els pintors i escultors de la CNT i els de la UGT; escriptors de la UGT; Sindicat d'Arquitectes GATCPAC; Orfeó Gracienc; Metges de Catalunya; Lyceum Club i l'Associació d'Intel·lectuals per la Defensa de la Cultura. I amb personatge com Pompeu Fabra; l'aleshores alcalde de Barcelona, Carles Pi i Sunyer; la ministra de Sanitat i Assistència Social, Frederica Montseny; i el doctor Serra Húnter, entre altres.

que aquesta nova institució preveia la creació de delegacions comarcals arreu de Catalunya.¹¹³³

L'anunci d'aquesta nova institució es va fer a través d'una campanya orquestrada i planificada de difusió: l'ambient previ a la constitució oficial s'havia caldejat amb unes conferències radiades de Francesc Domingo, del mateix comissari de Propaganda¹¹³⁴ i de Francesc Pujols, on aquest darrer explicava que el Comissariat era un dels impulsors del fet que hi hagués una unitat entre els artistes catalans ja que impulsaven la institució oficial que estrenyeria els lligams entre tots ells.¹¹³⁵ Tot i que es va constituir aquell mes de gener, no serà fins després dels anomenats Fets de Maig de 1937, que l'organisme es va inaugurar oficialment.

Altres activitats del Comissariat a rera guarda va ser l'atenció de diverses personalitats, una pràctica que portarà a terme profusament de cara al públic internacional però també a nivell estatal. Durant el període analitzat en aquest capítol, destaca la recepció dels fills d'Alcalà-Zamora per part de Granier-Barrera.¹¹³⁶

A més, Miravittles, en representació del seu càrrec, va oferir conferències i mítings arreu del territori català. N'és un exemple, la conferència al Centre Comarcal Lleidatà el desembre de 1936 on va explicar que la revolució del moment no podia ser guanyada per cap sector sinó que només el govern, com a representant del poble, podia ser-ne el vencedor.¹¹³⁷

10.2 Les primeres accions amb repercussions internacionals

10.2.1 Les delegacions estrangeres del Comissariat

La guerra es va convertir en poc temps en un conflicte d'interès universal, tant per les seves implicacions en la política internacional, com per la participació de forces estrangeres en ambdós bàndols o perquè reflectia un enfrontament que estava present en altres països. Miravittles va saber veure aquesta dimensió internacional i va repetir al llarg de la guerra que des d'un principi ja tenia clar que el conflicte espanyol depassaria les fronteres de l'Estat.

“El Casal de Cultura”. *La Vanguardia*. 8 gener 1937, p. 2.

¹¹³³ LSE. Coll-Misc 91. Vol. 20. “El Casal de la Cultura”.

¹¹³⁴ “La constitució del ‘Casal de Cultura’”. *La Vanguardia* [Barcelona] (9 gener 1937), p. 3.

¹¹³⁵ “La unió artística catalana”. *La Vanguardia* [Barcelona] (9 gener 1937), p. 3.; “La unió artística catalana”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (8 gener 1937).

¹¹³⁶ GRANIER-BARRERA, E., (1994), p. 145.

¹¹³⁷ “Interessant conferència de Jaume Miravittles al Centre Comarcal Lleidatà”. *La Humanitat* [Barcelona] (29 desembre 1936), p. 7.

Prova d'això és que el mateix decret de creació del Comissariat recull la possibilitat que l'organisme de propaganda pogués “organitzar Delegacions a l'estranger quan s'estimi necessari”. Per tant, com si d'un ministeri es tractés, el Comissariat va començar a crear delegacions a diverses capitals europees per facilitar que la propaganda oficial depassés les fronteres catalanes. Va ser fonamentalment a través d'aquestes que es va vehicular l'activitat exterior del Comissariat. Segons Ugalde, arran de “la defecció de diplomàtics de les ambaixades d'Espanya per motius de la guerra, el govern de la República no va posar obstacles a la creació de delegacions a l'estranger”.¹¹³⁸

Aquesta recerca se centrarà fonamentalment en les funcions propagandístiques que van portar a terme les delegacions de propaganda de la Generalitat, tot i que des de l'executiu català també es van fer gestions a nivell paradiplomàtic. S'ha afirmat que el Comissariat va actuar “sempre, com a cobertura visible, molt activa i eficaç, del que [sic] en realitat era un departament de relacions internacionals” del president Companys. Justament, un dels delegats del Comissariat, Josep M. Batista i Roca, el recordava com “el nostre departament de relacions internacionals”.¹¹³⁹ Víctor Castells es pregunta què va ser primer, les relacions internacionals o la propaganda, i ell mateix es respon que es tractava d'un fet simultani o, si més no, convergent.¹¹⁴⁰

Aquells primers mesos de guerra, dins la mateixa Generalitat va prendre forma un altre organisme que podia solapar-se amb les tasques més internacionals del Comissariat: la Secretaria de Relacions Exteriors, adscrita a Presidència, igual que el Comissariat i que altres activitats internacionals com el Servei de Cònsols.¹¹⁴¹ Relacions Exteriors es creava per “la importància creixent que tenen en el nostre país” la “singular índole que revesteixen els afers que afecten interessos estrangers”. La nova unitat d'exteriors s'encarregaria de la “recepció i expedició de la correspondència” de la Generalitat “per via diplomàtica i consular, tant pel que fa referència a les funcions representatives com a les executives de la Presidència”.¹¹⁴² Recordem que a l'agost de 1936 ja hi havia hagut una altra iniciativa dirigida a la propaganda

---

¹¹³⁸ UGALDE ZUBIRI. *La acción exterior del nacionalismo vasco (1980): historia, pensamiento y relaciones internacionales*. Vol. 2. Bilbao: Instituto Vasco de Administración Pública, 1996, p. 165. Citat per MIR, G., (2006), p. 76.

¹¹³⁹ CASTELLS, V., (2002), p. 90.

¹¹⁴⁰ *Ibid.*, p. 92.

¹¹⁴¹ *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* [Barcelona] (27 desembre 1936), núm. 362., p. 1209.

El mateix dia, el Consell Executiu nomenava secretari de Relacions Exteriors a Rafael Closas i Cendra.

¹¹⁴² *Ibid.*

a l'exterior: l'Oficina Catalana d'Informació i Propaganda a París que havia d'estar en contacte directe amb el govern de la Generalitat.

Diversa documentació demostra que el Comissariat va organitzar delegacions a París, Londres, Brussel·les i Estocolm. També hem trobat mencions a altres delegacions però no hem pogut provar que realment haguessin existit com a tals. És el cas de la d'Oslo, Helsinki¹¹⁴³ o la de Copenhaguen.¹¹⁴⁴

Si per mesurar la importància que el Comissariat atorgava a cada delegació ens haguéssim de guiar pels pagaments que rebia del govern, diríem que la delegació de París era la més rellevant, seguida de la de Londres, Brussel·les i, finalment, la d'Estocolm.¹¹⁴⁵

10.2.1.1 La delegació a París

A nivell internacional, França va ser un dels primers objectius del Comissariat. Al país veí, la guerra va esdevenir aviat una de les qüestions centrals del debat social i polític, en què es van formar dos bàndols irreconciliables: el Front Popular que agrupava l'esquerra; i la dreta nacionalista i reaccionària. Amb aquesta divisió tan clara, els fets de l'altra banda de la frontera van agreujar les diferències en una societat dividida entre els simpatitzants de la lluita antifeixista espanyola d'uns i la por a la revolució dels altres.

El mateix octubre de 1936, el Comissariat va anunciar al públic francòfon la constitució de l'organisme de propaganda català, informant que la Generalitat l'havia creat amb l'objectiu principal del "rétablissement de la vérité".¹¹⁴⁶ Cal fer notar la insistència del Comissariat en presentar-se com a difusor i garant de transmetre la "veritat". En el mateix document, el Comissariat criticava la neutralitat dels altres països i que es tractés igual un govern legítimament escollit a les urnes que els feixistes. Alhora buscava aliats i demanava la col·laboració dels francesos per tal que expliquessin a l'organisme de propaganda com actuar davant el públic estranger. A canvi, el Comissariat li enviaria les seves publicacions:

"Ou êtes-vous? Que faites-vous? Donnez-nous votre adresse! Suggérez-nous des formules d'action qui correspondent à la psychologie de votre Peuple! Constituez des comités de soutien. De notre côte, nous vous enverrons des articles, des communications téléphoniques et télégraphiques, des photographies, des affiches et des dessins".

---

¹¹⁴³ ARMERO, J. M. *España fue noticia: corresponsales extranjeros en la Guerra Civil española*. Madrid: Sedmay, 1976, p. 83.

¹¹⁴⁴ MAS DE LA RIBA, C. "Actuació del Comissariat de Propaganda". *Moments* [Barcelona] (maig 1937).

¹¹⁴⁵ AMTM. Documentació sense classificar (1936-1939). "Comissariat de Propaganda. Resum de pagaments".

¹¹⁴⁶ LHASC. LSI 19/2/1. Carta emesa pel Comissariat de Propaganda, octubre de 1936.

Sembla que el Comissariat volia conèixer a fons el nou públic a qui hauria de convèncer i amb qui buscava complicitats per crear aliances. Aquella cerca de dades i de coalicions hauria pogut servir com a fonament de la nova delegació, que segurament va ser la primera del Comissariat. Segons el diari francès *Le Figaro*, la delegació de propaganda de París es va inaugurar el 24 d'octubre de 1936¹¹⁴⁷ i com a mínim el 10 de novembre de 1936 ja hi ha constància d'un pagament a Domènec Pallerola com a membre de la delegació.¹¹⁴⁸ Per tant, aquell novembre ja estaria funcionant.

Inicialment, estava centràmicament ubicada al número 30 de la Rue St. Agustin de París. Comptava amb un delegat polític, que assumia la direcció i responsabilitat, el periodista i membre del POUM, Lleó Dalty (també escrit "Dalti"); i dos representants, un de la CNT - Nemesio Gavle- i un altre de la UGT -Raquel Carrasco, que presumien de la "unión política i sindical que no acaba de realitzar-se a Espanya".¹¹⁴⁹ Com a secretari hi havia el periodista Domènec de Bellmunt, pseudònim de Domènec Pallerola. Dalty va viatjar a París l'agost de 1936 per ordres de la Generalitat¹¹⁵⁰ tot i que altra documentació consultada apunta que va ser per iniciativa pròpia per tal de contrarestar la propaganda enemiga a l'estranger.¹¹⁵¹ El PSUC es queixava el novembre de 1936 en un informe intern que no hi havia cap delegat del seu partit i remarcava la urgència per nomenar-ne un i "controlar" la propaganda de Dalty, que segons ells "exposa conceptes separatistes parlant del moviment a Catalunya". També temien per la propaganda "d'un element trotsquista que ostenta la representació del POUM", que segurament seria el mateix Dalty.¹¹⁵²

Aquesta primera pseudoambaixada hauria nascut fruit de la inoperància del govern de la República a la capital francesa, o almenys aquest hauria estat l'argument per justificar la seva creació. Segons els representats de la CNT i la UGT de la delegació del Comissariat a França, el govern francès va voler radiar des de les emissores oficials els comunicats del govern espanyol en cinc idiomes i hi va destinar quatre traductors. Finalment va haver de prescindir dels seus serveis al veure que ningú els subministrava comunicats per radiar.¹¹⁵³ La delegació del Comissariat va assumir-ne la funció i subministrava comunicats i notes per ser

---

¹¹⁴⁷ "La Généralité de Catalogne a ouvert hier à Paris un bureau de propagande". *Le Figaro* [Paris] (25 octubre 1936), p. 4.

¹¹⁴⁸ AMTM. Documentació sense clasificar (1936-1939). Doc. 23.

¹¹⁴⁹ "La Delegación de la Comisaría de Propaganda de Cataluña". *Mi Revista*. [Barcelona] (1 març 1937).

¹¹⁵⁰ "Una conversa amb Lleo Dalti". *Ara!!* [Barcelona] (24 juny 1937), p. 4.

¹¹⁵¹ "La Delegación de la Comisaría de Propaganda de Cataluña". *Mi Revista* [Barcelona] (1 març 1937).

¹¹⁵² AMTM. PSUC. Doc. 2. Informe intern, novembre de 1936.

¹¹⁵³ "La Delegación de la Comisaría de Propaganda de Cataluña". *Mi Revista* [Barcelona] (1 març 1937).

radiades en nom de la Generalitat. Aquesta tasca li va comportar crítiques de “separatisme”. Políticament, els representants del Comissariat es defensaven assegurant que els comunicats no només feien referència a Catalunya sinó a tota la zona republicana i afegien:

“porque Cataluña no puede sentirse separatista de un Estado central como el de ahora, sinceramente democrático y revolucionario. Toda nuestra propaganda la realizamos des de el punto de vista de la futura estructuración federal española. Es lógico, por lo demás, que atendamos, como organismo de la Generalidad, a la difusión de las reformas de tipo social y cultural en Cataluña”.¹¹⁵⁴

És significatiu el nom de la delegació, que podem veure en els membrets de la seva documentació: “Generalitat de Catalunya. Comissariat d’Informació a l’estranger. Bureau français”.¹¹⁵⁵ En una entrevista del moment també es denomina *Bureau de Presse et d’Information de Catalogne*.¹¹⁵⁶ A diferència de la nomenclatura que el Comissariat, dit explícitament “de propaganda”, adopta a Catalunya i a la resta de l’Estat, l’elisió a França del terme *propaganda* en el nom de l’organisme l’atribuïm a la mala imatge que va prendre aquest mot després de la Primera Guerra Mundial en els països combatents.

Inicialment, el nom d’aquesta delegació no havia de fer referència a les tasques d’informació i persuasió sinó que es volia denominar “Delegació General de Catalunya a París” tot i que en un primer moment ja es contemplava que estigués sota la direcció del Comissariat de Propaganda.¹¹⁵⁷

Un projecte inicial de la delegació, localitzat a l’Arxiu Tarradellas, contemplava diverses seccions, desconegudes fins ara:¹¹⁵⁸

- Propaganda de prestigi: li correspondria organitzar exposicions d’art, conferències, beques a l’estranger i viatges de personalitats internacionals a Catalunya.
- Propaganda popular: comprendria activitats que ja estava portant a terme el Comissariat, com el servei de premsa, cartells, l’organització i realització de mítings, exposicions populars, festes i “turisme” a Catalunya.
- Servei de premsa diplomàtica: abastaria els “contactes amb les Agències, diaris d’informació diplomàtica, influència discreta i altres d’índole reservada que no poden ésser considerats de Propaganda Popular”.

---

¹¹⁵⁴ *Ibid.*

¹¹⁵⁵ LHCMA. Wintringham. 1/1/3. Recomanació del Comissariat de Propaganda, 14 novembre 1936.

¹¹⁵⁶ “La Delegación de la Comisaría de Propaganda de Cataluña”. *Mi Revista* [Barcelona] (1 març 1937).

¹¹⁵⁷ AMTM. Propaganda. Doc. 25. “Delegació de Catalunya a París”.

¹¹⁵⁸ AMTM. Propaganda. Doc. 25. “Delegació de Catalunya a París”.

- Agència econòmica: inclouria els serveis de caràcter comercial i tècnic que la conselleria d'Economia tingués a París.

També es preveia que el delegat mantingués relacions amb l'ambaixada espanyola al país veí. Per tant, en un principi la delegació del Comissariat a París no es concep només com un servei de propaganda sinó que també havia de desenvolupar tasques diplomàtiques i comercials, tal com es desprèn d'aquesta primera planificació.

Havia de ser una delegació de dimensions considerables, ja que es contemplava, a banda d'un delegat general i d'un secretari polític, un responsable de cada secció amb diverses persones per sota, segons s'interpreta d'aquest document, quan demana que "caldria que cada secció presentés els seus projectes de plantilles". A banda, inclourien una taquimecanògrafa, un agregat al servei de premsa diplomàtica, un secretari particular del delegat, una telefonista, un conserge, un funcionari de festa i nit, un ordenança i un traductor-intèrpret. Per a les despeses generals de la delegació es pretenia gastar 61.600 francs al mes, a les quals se'ls hi hauria de sumar les de l'activitat de cada secció.

Abans d'entrar a analitzar quines tasques de propaganda de les previstes va arribar a desenvolupar la delegació, volem fer notar la clara divisió que estableix entre la "propaganda popular" i la "propaganda de prestigi". Es tracta de l'esbós d'un model híbrid de comunicació que el Comissariat practica de bon principi. Seria la contraposició de la propaganda massiva, a la qual la majoria d'autors especialistes en propaganda hi fan referència en les seves explicacions del terme (vegeu 1.2.4), amb els programes de propaganda dirigits a les elits, que descrivíem al capítol 1. Tal com apuntàvem en un treball anterior, "d'una banda, el Comissariat crida a la massa, l'esperona a què resisteixi o doni suport i, de l'altra, parla a cau d'orella a algun dels seus públics, confessant-los intimitats de la lluita catalana i ensenyant-los allò que no està a la vista de tothom".¹¹⁵⁹

Pel que es desprèn de les informacions publicades al *Comunicat de premsa* del Comissariat sobre la delegació, sembla que aquesta va ser al principi de la guerra la més activa, ja que és la sucursal sobre la qual hi podem llegir més actuacions. Les seves activitats havien de servir per sensibilitzar la població francesa i activar la solidaritat amb la causa republicana. I per portar-ho a terme, ho van intentar amb diversos mitjans: conferències, exposicions i actes d'homenatge i de recaptació de fons, entre altres.

---

¹¹⁵⁹ BOQUERA, E. "De la persuasió de l'opinió pública a la relació amb els públics: el Comissariat de Propaganda com a referent". A: *La metamorfosi de l'espai mediàtic: V Congrés Internacional Comunicació i Realitat*. Barcelona: Facultat de Comunicació Blanquerna, 2009, p. 240.

D'una banda, la delegació desenvolupava tasques de distribució: la propaganda arribava a París provinent de la seu central del Comissariat de Barcelona i des d'allà la repartien arreu. D'això se n'encarregava la delegada de la UGT, Raquel Carrasco. A banda, la delegació també produïa material propi.¹¹⁶⁰ L'administració, la recepció de visites i el funcionament del personal intern corrien a càrrec de Nemesi Galve, el delegat de la CNT. D'altra banda, la delegació també sustentava una important tasca organitzativa. Van muntar cicles de conferències radiades de personalitats espanyoles, com Bosch Gimpera i haurien impulsat el míting en el qual el rapsode Manolo Gómez va participar a Narbona i Perpinyà.¹¹⁶¹

Són destacables també les activitats informatives i paradiplomàtiques: la delegació funcionava com un gabinet de premsa actual, informant i desmentint notícies a la premsa francesa. D'una banda, observaven els diaris francesos, i fins i tot anglesos, i reportaven a la seu central el tractament que en feien dels temes relacionats amb el conflicte espanyol. L'oficina de Barcelona ho reproduïa posteriorment al seu *Comunicat de premsa*.¹¹⁶² D'altra banda, preparaven comunicats de premsa i altre material que eren radiats per Ràdio Colonial.¹¹⁶³ També s'encarregaven de mantenir el contacte amb l'àmbit periodístic i polític, ja que segons els representats de París:

“es indispensable vivir en contacto con políticos y periodistas. Hay amistades que bien cultivadas rinden una eficacia difusora enorme. No basta con convencer a unos y otros de que tenemos razón; hay que entusiasmarles de tal manera por la justicia de nuestra causa que los convencidos se conviertan a su vez en difusores espontáneos y permanentes de su convencimiento”.¹¹⁶⁴

El tipus de periodistes amb qui intentaven relacionar-se més era el sector de la premsa que la delegació qualificava de “moderat”, com *Le Petit Journal*.

La delegació francesa també acreditava periodistes que volien viatjar a Catalunya per informar de la guerra, com el cas de la nord-americana Kitty Bowler.¹¹⁶⁵ El delegat Dalty

---

¹¹⁶⁰ “La Delegación de la Comisaría de Propaganda de Cataluña”. *Mi Revista* [Barcelona] (1 març 1937).

¹¹⁶¹ “La nostra propaganda a l'estranger”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (7 gener 1937).

El Comissariat informa que estan en projecte altres recitals a Brussel·les, Londres i Suïssa.

¹¹⁶² En són exemples: “Extracte de la premsa estrangera d'avui”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (9 desembre 1936). I per a la premsa anglesa: “Resum de la premsa estrangera d'avui”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (11 gener 1937).

¹¹⁶³ AMTM. Propaganda. Doc. 9.

¹¹⁶⁴ “La Delegación de la Comisaría de Propaganda de Cataluña”. *Mi Revista* [Barcelona] (1 març 1937).

¹¹⁶⁵ LHCMA. Wintringham, 1/1/3. Recomanació del Comissariat de Propaganda. 14 novembre 1936.

també va col·laborar en la visita d'un nombrós grup de periodistes francesos a la zona republicana, convidats pel Comissariat, i en la gira que la Cobla Barcelona va fer per terres franceses a finals de 1936. Era important també l'atenció que prestaven a diputats francesos que volien facilitats per circular per l'àrea republicana. De cara a aquest el públic, Dalty va pronunciar a finals d'any una conferència a la Cambra de diputats, davant els grups radical-socialista, socialista i comunista, amb el tema "Catalunya davant d'Espanya i davant d'Europa".¹¹⁶⁶ A més, Miravittles també va entrevistar-se el desembre de 1936 amb el ministre de l'aire francès Pierre Cot i amb diversos caps de les minories parlamentaries franceses.¹¹⁶⁷

La delegació col·laborava aquells primers mesos de guerra amb altres entitats afins. L'oficina del Comissariat a París va subministrar propaganda a les organitzacions del Front Popular per a les seves exposicions a París amb material que no només feia referència a Catalunya sinó a tota la zona republicana. Alhora, el Front Popular Francès també atenia les necessitats de l'oficina de propaganda catalana.¹¹⁶⁸ La delegació del Comissariat també va ajudar la seva homòloga basca a entrar en contacte amb els periodistes francesos. En la presentació de la delegació basca a la capital francesa, Dalty va assenyalar que Catalunya i el País Basc ja estaven units per la defensa de les seves llibertats, i en aquells moments també per aconseguir el principal objectiu: aixafar el feixisme.¹¹⁶⁹

El Comissariat no estava sol a París. El gener de 1937, l'oficina de propaganda cridava l'atenció sobre el fet que hi haguessin diverses delegacions de la Generalitat a la capital francesa (Proveïments, Economia, Finances i la seva pròpia) instal·lades en diferents edificis. Tant Dalty com Galve apostaven per unificar-ho sota un mateix sostre i situar-les en un lloc cèntric. És significatiu per la importància que es donava a l'opinió pública del país veí que Tarradellas manifestés la seva voluntat d'ampliar l'oficina de propaganda de París.¹¹⁷⁰

El Comissariat va organitzar juntament amb l'ambaixada republicana a París una exposició antifeixista als salons de l'oficina espanyola de turisme, en què es podien veure obres de l'arquitecte Josep Lluís Sert, entre altres.¹¹⁷¹ La delegació també va assistir a la

---

¹¹⁶⁶ *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (2 desembre 1936).

¹¹⁶⁷ "La propaganda de la Generalitat a París". *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (9 desembre 1936).

¹¹⁶⁸ "La nostra propaganda a l'estranger". *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (7 gener 1937).

¹¹⁶⁹ "Recepció de la delegació basca a París". *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (7 desembre 1936).

¹¹⁷⁰ AMTM. Propaganda. Doc 9.

¹¹⁷¹ "La propaganda de la Generalitat a París". *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (9 desembre 1936).

inauguració de l'exposició "Documents sobre Espanya" a París, dirigida per Sert, en què es mostraven mapes de l'Estat, comunicats oficials, estadístiques, fotografies del front de batalla, de l'organització del treball, de la protecció de les obres d'art per part de les milícies, i dels crims perpetrats per les forces feixistes.¹¹⁷²

En aquells moments s'estava preparant l'exposició d'Art Català a París que s'havia d'inaugurar al Jeu de Paume, a les Tuileries. En aquest sentit, Pere Bosch Gimpera va fer gestions per tal que fos concedida la Gran Sala del museu per celebrar-hi la mostra, i Miravittles va fer una intervenció a prop del ministre de Belles Arts francès.¹¹⁷³

A més, a principis d'any, el Comissariat organitzava a París un recital d'homenatge a la memòria del poeta Federico García Lorca, assassinat l'agost de 1936.¹¹⁷⁴

En resum, la delegació relatava de la següent manera l'activitat que havia portat a terme aquell primer mes de 1937:

"Durant el mes de gener, l'activitat de la nostra delegació no ha parat un moment. La recepció de persones i comissions interessades en els afers de la nostra terra, l'assistència a conferències sobre problemes que ens afecten directament, la intervenció en actes de propaganda a favor de la lluita antifeixista, la distribució de material de propaganda, la creació de noves relacions d'ordre moral, l'organització de la caravana de diputats radical-socialistes i socialistes, les exposicions d'art primitiu, la conferència internacional d'ajut a Espanya, la preparació de la sortida del nostre diari, i altres, constitueixen la nostra activitat de les darreres setmanes".¹¹⁷⁵

Pel que fa específicament a la Conferència Internacional de París, que es va celebrar a mitjans de gener i a la qual hi van assistir 500 delegats de 33 països, el Comitè Executiu va enviar un telegrama al comissari de propaganda informant-lo que els enviats catalans havien estat aclamats i prenia el compromís de portar fins al final l'ajut al poble espanyol i català contra el feixisme.¹¹⁷⁶

Sembla que la delegació parisenca tenia intenció d'editar un diari en francès anomenat *Espagne libre* amb una tirada de 60.000 exemplars i amb l'ajut econòmic de Willy Münzenberg. Aquesta és una dada desconeguda fins ara.¹¹⁷⁷

---

¹¹⁷² "La simpatia del nostre moviment a França". *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (15 novembre 1936).

¹¹⁷³ "La propaganda de la Generalitat a París". *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (9 desembre 1936).

¹¹⁷⁴ "Un recital d'homenatge a Garcia Lorca, a París". *La Humanitat* [Barcelona] (27 desembre 1936), p. 7.

¹¹⁷⁵ AMTM. Propaganda. Doc. 9.

¹¹⁷⁶ "La ayuda a España republicana". *La Vanguardia* [Barcelona] (20 gener 1937), p. 1.

¹¹⁷⁷ CAD. Correspondencia política i comercial. 142.

Per la seva banda, Miravittles també va fer propaganda a la capital francesa, moltes vegades de manera individual. Ho podia fer en primera persona gràcies al seu domini del francès adquirit durant el seu exili a París als anys 20. Un dels actes més destacats d'aquells mesos va ser l'organitzat pel Comitè d'Ajut a l'Espanya lliure al Velòdrom d'Hivern, en què Miravittles va demanar el suport del govern de França en forma d'avions per a l'Espanya republicana. Hi van assistir, segons la premsa, més de 40.000 persones, entre elles, les "figures més destacades de l'obrerisme francès".¹¹⁷⁸ En la seva intervenció en francès, Miravittles va parlar en nom dels partits d'esquerra del Front Popular de Catalunya i va posar de manifest la necessitat de l'ajut francès a la Guerra Civil esgrimint l'argument que de retruc era una necessitat per a França: si fins ara el país veí tenia dues fronteres enemigues –la italiana i l'alemanya-, li quedava la dels Pirineus, que mai havia estat motiu de preocupació però que ara podia ser-ho si no feien res. Posant la por al cos dels assistents, va advertir que si triomfava el feixisme, França quedaria encerclada d'enemics. Per tant, la importància estratègica de la frontera pirenaica es convertia en un dels temes de propaganda, especialment adreçat al públic francès. Com a anècdota, Miravittles explicava que va fer el viatge cap a París acompanyat d'Ilya Ehrenburg en un Rolls Royce, conduït per Colell, el seu xofer habitual. Per manca de temps, van haver d'anar a gran velocitat i Miravittles temia titulars de premsa com "Ehermburg [sic] i Miravittles, involucrats en un accident provocat pel seu Rolls Royce...".¹¹⁷⁹

Seguint aquesta mateixa línia argumental, el Comissariat va enviar una nota en francès, suposem que al país veí, en què destacava que tot i el pacifisme del poble català i el fet que hagués de lluitar en una guerra imposada, Catalunya tenia la virtut d'haver creat una organització militar:

"Et ce peuple non-militariste, non-guerrier, peuple qui a seulement participé à des luttes spontanées et inorganiques de la liberté, a créé une méthode de guerre, une véritable organisation militaire".¹¹⁸⁰

Miravittles va aprofitar la seva estada a la capital francesa per assistir a altres actes socials, com una recepció que la Casa de la Cultura parisenca havia organitzat per als catalans que es trobaven a París. Allà va coincidir amb intel·lectuals compromesos com Tristan Tzara,

---

¹¹⁷⁸ "Els antifeixistes espanyols s'adrecen al proletariat del món". *La Humanitat* [Barcelona] (25 octubre 1936), p. 8.

¹¹⁷⁹ MIRAVITLLES, J., (1972), p. 228.

¹¹⁸⁰ UAB. The Blodgett collection of Spanish Civil War pamphlets. Fulletó editat pel Comissariat de Propaganda, amb data probable de 1936.

Charles Vildrac, Jean Guehenno o Ilya Ehrenburg. El comissari de propaganda va subratllar en el seu parlament la posició de la intel·lectualitat espanyola al costat dels antifeixistes.¹¹⁸¹ L'acte hauria contribuït a establir un lligam amb els intel·lectuals francesos, un dels públics claus del Comissariat. Tant els intel·lectuals francesos, russos i espanyols participaven pocs dies després al Gran Míting Antifeixista a Barcelona organitzat pel Comissariat.¹¹⁸²

Aprofitant que Ehrenburg, Tzara i Vildrac eren a Barcelona, es van adreçar al públic francès a través d'una retransmissió per ràdio a París explicant la situació d'"ordre" i normalitat que es vivia a la reraguarda catalana.¹¹⁸³ L'emissió coincidia amb el moment en què alguns diaris francesos havien anunciat que Barcelona havia estat bombardejada des de l'aire. Cal recordar que feia pocs dies, el vaixell *Canarias* havia bombardejat Roses, un fet que va causar un cert terror a la reraguarda gironina. Els tres intel·lectuals van visitar a Barcelona algunes institucions creades recentment i van mostrar la confiança en la victòria republicana a través de la ràdio. Aquest és un cas d'ús de testimonis i de líders d'opinió que el Comissariat tant va utilitzar al llarg de la guerra.

A París, Miravittles també va parlar per ràdio amb una dissertació sobre la sardana, que va qualificar de "símbol de l'hospitalitat catalana",¹¹⁸⁴ fent palesa la cultura pròpia catalana, un dels arguments que esgrimirà el Comissariat. A la capital francesa, el comissari va intervenir, a més, en una reunió especial de la Comissió Executiva de la Federació del Sena del Partit Socialista, en què va exposar la lluita antifeixista a l'Estat.¹¹⁸⁵

A finals d'aquell primer any de guerra, Miravittles i Dalty van ser convidats al sopar anual que oferia la premsa anglo-americana, amb cadira a la taula presidencial. Allà varen tenir la possibilitat d'establir contacte amb dirigents polítics i d'entrevistar-se amb els directors de gairebé tots els diaris anglo-americans. En aquells temps, Miravittles va oferir

---

¹¹⁸¹ "Jaume Miravittles, a la Casa de la Cultura de París". *La Humanitat* [Barcelona] (27 octubre 1936), p. 5.; "Catalans a la Casa de la Cultura de París". *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (27 octubre 1936).

A finals de 1936, el Velòdrom d'Hivern de París va tornar a ser escenari d'un acte a favor de la República espanyola, però no tenim constància que el Comissariat hi participés activament. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (7 desembre 1936).

¹¹⁸² *La Humanitat* [Barcelona] (30 octubre 1936), p. 5.

Entre els intel·lectuals hi havia Ilya Ehrenburg, Tristan Tzara, Charles Vildrac, Rafael Alberti, Mª Teresa de Leon, Jose Bergamin, Rafael Vidiella i Fèlix Martí Ibañez.

¹¹⁸³ "Els intel·lectuals francesos al nostre costat". *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (3 novembre 1936).

¹¹⁸⁴ "La música catalana a París". *La Humanitat* [Barcelona] (30 octubre 1936), p. 3.

¹¹⁸⁵ "La Federació Socialista del Sena i la solidaritat envers Espanya". *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (26 d'octubre 1936).

una entrevista a *Le Petit Journal* en què denunciava les maniobres alemanyes a Espanya.¹¹⁸⁶ És un diari que a principis de 1937 “agafa una posició clara i neta a favor de la democràcia espanyola”, segons valorava el mateix Comissariat.¹¹⁸⁷

A finals de 1936, l'organisme dirigit per Miravittles es mostrava optimista respecte l'opinió pública internacional:

“En resum podem afirmar que l'heroica resistència de Madrid, les brutalitats del feixisme italogermànic i l'hàbil propaganda que exerceixen els nostres organismes a l'estranger, l'ambient internacional evoluciona favorablement per la nostra causa”.¹¹⁸⁸

A aquest entusiasme s'hi sumava la creació de dues, podríem dir-ne, sucursals del Comissariat a principis de 1937. El gener d'aquell any, Dalty va visitar la frontera alemanya on, davant de representants d'organitzacions obreres i sindicals de Luxemburg i exiliats alemanys contraris a Hitler, va donar compte de la situació espanyola i va explicar les raons per les quals el proletariat espanyol demanava ajut de les organitzacions obreres de tot el món per tal de poder continuar la lluita i aixafar definitivament el feixisme. També va vincular la victòria republicana de la guerra amb la del proletariat davant del feixisme internacional.¹¹⁸⁹ Es tractava d'internacionalitzar la lluita contra el feixisme i aconseguir la solidaritat estrangera. A partir d'aquest acte, que va provocar molts telegrams d'adhesió al poble espanyol amb el compromís d'ajudar-lo, s'hauria creat un Comissariat de Propaganda a la frontera alemanya amb l'objectiu d'informar els alemanys del desenvolupament de la lluita a l'Estat.¹¹⁹⁰ És una dada que no havia sortit a la llum fins ara, així com el fet que de la delegació parisenc del Comissariat en depenia la de Luxemburg que era com una sucursal d'aquesta. A principis de 1937 havia organitzat una exposició ambulat que recorria tot el ducat, sobretot centres obrers i miners de diverses poblacions.

---

¹¹⁸⁶ “La propaganda de la Generalitat a París”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (9 desembre 1936).

¹¹⁸⁷ “Resum de la premsa francesa d'avui”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (6 gener 1937).

¹¹⁸⁸ “La propaganda de la Generalitat a París”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (9 desembre 1936).

¹¹⁸⁹ “El ressò de la nostra lluita a la frontera alemanya”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (6 gener 1937)

Com a prova, el *Comunicat de premsa* reproduïx dos d'aquests telegrams d'adhesió.

¹¹⁹⁰ “El ressò de la nostra lluita a la frontera alemanya”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (6 gener 1937).

10.2.1.2 La delegació a Londres

La seu del Comissariat a Londres operava sota el nom de “Comissariat d’Informació a l’Estranger de la Generalitat de Catalunya”. De la mateixa manera que passava amb la delegació francesa, l’anglesa també ocultava en el seu nom la denominació explícita de *propaganda* i es decantava per un terme més neutre com el d’*informació*.

La delegació anglesa hauria començat a prendre forma a finals de 1936. L’oficina a la capital britànica es va inaugurar el 20 de setembre de 1936. En aquelles dates el Comissariat encara no s’havia constituït oficialment i aquesta dada reforça la hipòtesi que l’organisme de propaganda ja exercia com a tal abans que fos oficial. Aquesta delegació va començar a funcionar, com a mínim, de manera paral·lela a la de París, ja que la primera documentació de què en tenim constància és del 20 d’octubre de 1936¹¹⁹¹ i el primer pagament de l’oficina de Londres que coneixem, del 5 de gener de 1937.¹¹⁹²

N’estava al capdavant l’escocès catalanòfil Donald R. Darling, un pseudònim que amagava un agent secret informador del govern britànic. Havia estat funcionari del consolat britànic a Barcelona i tenia relacions amb la duquessa d’Atholl, gran defensora de la República espanyola. És encara avui dia una figura força desconeguda, tot i que va desenvolupar un paper molt important per als exiliats catalans després de la guerra. Segons Gregori Mir, qui ha analitzat les gestions secretes de Companys davant el govern britànic, tot sembla indicar que va treballar-hi fins al tancament de la delegació, l’abril de 1939.¹¹⁹³

La delegació inicialment es va instal·lar en unes oficines cedides pel diputat laborista Richard Stafford Cripps, cap de la Lliga socialista, al quart pis del número 3 de Victoria Street, fins l’abril de 1937. L’*Spanish Northern Hospitals Committee Delegation* i la *Spanish Exhibition Committee Secretariat* era en aquell mateix edifici¹¹⁹⁴ així com el *London Information Bureau* de l’*Spanish People’s Front*. No s’ha de descartar que la delegació del Comissariat actués també sota aquest paraigua, ja que hem localitzat una parell de cartes timbrades com *Spanish People’s Front- London Information Bureau* de dos membres del Comissariat a Londres -Donald Darling i Ronald Stewart- que signen com a representants.¹¹⁹⁵

---

¹¹⁹¹ MRC. TUC. MSS 292/946. Carta de Donald Darling al National Council of Labour, 22 d’octubre de 1936.

¹¹⁹² AMTM. Documentació sense classificar (1936-1939).

¹¹⁹³ MIR, G., (2006), p. 77.

¹¹⁹⁴ LHASC. WG/SPA/224. Nota informant d’un canvi d’adreça, 5 de maig de 1937.

¹¹⁹⁵ MRC. TUC. MSS 292. Carta de Donald Darling al Trade Union Congres.

La delegació del Comissariat a Londres hauria estat l'hereva de l'oficina de propaganda que la Conselleria de Defensa tenia a la capital britànica. Així s'interpreta del tampó d'una carta en què Darling signa com a “Propaganda Department, Generalidad of Catalonia (London Office)”.¹¹⁹⁶

La documentació estudiada per Gregori Mir porta a pensar que la delegació britànica estava controlada per la CNT-FAI, almenys fins a començament de 1938. La CNT va enviar la feminista i anarquista Emma Goldman a Londres. Poc després de l'inici de la guerra es va presentar davant aquesta central sindical i la van enviar a la capital britànica com a representant seva. A més, el seu amic Eusebi Carbó també li va endossar la delegació del Comissariat.¹¹⁹⁷ Sembla que Goldman va tenir problemes amb l'anarquisme per representar la Generalitat.¹¹⁹⁸ Goldman només hauria anat un parell de vegades a la delegació de la Generalitat a Londres, a mitjans de 1937, i es va veure contrariada per la quantitat de comunistes que hi havia.¹¹⁹⁹

Mir conclou que la delegació catalana a Londres “precisament no havia de ser un element positiu per a Catalunya, ja que l'opinió pública anglesa, dividida amb motiu de la guerra d'Espanya, però majoritàriament sense simpaties pels radicalismes, no sempre sabia distingir entre comunisme i anarquisme”.¹²⁰⁰ En aquest sentit, l'escriptor anglès i voluntari a la Guerra Civil, George Orwell, assegura que la revolució iniciada a l'Estat és “el que la premsa antifeixista estrangera s'havia preocupat de dissimular” i que el conflicte havia estat “reduït als termes de ‘feixisme contra democràcia’, tot amagant-ne, tant com era possible, l'aspecte revolucionari”.¹²⁰¹

A banda de Donald Darling, Eusebi Carbó i Emma Goldman, dos noms més apareixen en aquests primers temps en l'òrbita de la delegació anglesa del Comissariat: Josep Maria Batista, i Roca i Josep Manyé. Segons testimoni directe de l'amic i deixeble de Batista i Roca, Geoffrey J. Walker, Batista i Roca va ser el delegat de la Generalitat a Londres des de 1936

---

¹¹⁹⁶ Al tampó hi diu “Generalitat de Catalunya. Conselleria de Defensa. Oficina de Propaganda. Londres. Milícies Antifeixistes”.

MRC. TUC. MSS 292/946. Carta de Donald Darling al National Council of Labour, 22 d'octubre de 1936.

¹¹⁹⁷ MIR, G., (2006), p. 77.

¹¹⁹⁸ KERN, R. “Anarchist Principles and Spanish Reality: Emma Goldman as a Participant in the Civil War 1936-39”. *Journal of Contemporary History*. Vol. 11 (1976), núm. 2/3, p. 237-259.

¹¹⁹⁹ *Visions on Fire: Emma Goldman on the Spanish Revolution*. New Paltz: Commonground Press, 1983, p. 129. Citat a MIR, G. (2006), p. 78.

¹²⁰⁰ MIR, G., (2006), p. 80.

¹²⁰¹ ORWELL, G., (1969), p. 64.

fins el 1939, juntament amb Josep Manyé, i més endavant amb Joan Alcoverro.¹²⁰² Tot i això, Víctor Castells, qui segurament ha estudiat amb més profunditat la figura de Batista i Roca, assegura que el 1937, passà a Madrid per estructurar oficialment els serveis de la Generalitat i alhora establir contactes a nivell internacional. No és fins l'abril de 1938, que va a Londres “en una missió diplomàtica que tenia tot el suport del president Lluís Companys”.¹²⁰³ A més, al document de pagaments que la Generalitat atorgava a l'oficina de Londres, el nom de Batista i Roca no apareix fins el maig de 1938.

Sembla que Josep Manyé hi feia activitats puntuals¹²⁰⁴ tot i que en una conferència sobre l'exili va explicar que va anar a Londres com a representat de la conselleria d'Economia, sense donar-ne més detalls.¹²⁰⁵ També hi treballava G. Kavannah.¹²⁰⁶ Aquest despatx també comptava amb un representant del PSUC anomenat Ronald Stewart, que segons informes del partit “treballa molt” i “havem [sic] rebut proves de la seva capacitat de treball”. Aquest mateix document rebel·la que Stewart va ser enviat per Miravittles a proposta del PSUC.¹²⁰⁷

De la mateixa manera que passava a París, el comissariat de Propaganda, com a representació de la Generalitat, no estava sol a Londres. El 1937 també hi havia la *Catalonian Trade Delegation in Great Britain*.¹²⁰⁸

La informació de què disposem indica que en aquells primers mesos la delegació del Comissariat a Londres, entre altres, feia gestions per obtenir o canalitzar l'ajut a tota la zona republicana, i no només a Catalunya. Així es desprèn, per exemple, d'una carta del 20 d'octubre de 1936 en què Darling demana ajut al *National Council of Labor Found* per tal d'enviar instrumentari quirúrgic a l'Estat.¹²⁰⁹ També ho demostra la carta que el mateix Darling adreça a Walter Citrine, secretari general del *Trade Union Congress*, en el qual Darling s'oferia a facilitar el pas de material a través de Catalunya per a un hospital que es

---

¹²⁰² Correu electrònic enviat pel professor Geoffrey Walker, amic i deixeble de Batista i Roca. Juliol de 2010.

¹²⁰³ CASTELLS, V. “Introducció”. A: *Homenatge a Josep Maria Batista i Roca: textos polítics i pedagògics*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1993, p. 17.

¹²⁰⁴ CASTELLS, V., (2002), p. 217.

¹²⁰⁵ Fundació Carles Pi i Sunyer. *Quaranta anys d'exili: memòria i història 1939-1975*. Citat a MIR, G., (2006), p. 81.

Mir també explica que Josep Manyé va ingressar el 1941 a la secció espanyola de la BBC, sota el pseudònim de Jorge Marín, i que gràcies a la seva tasca, la cadena va fer emissions en català quan a l'Estat l'ús d'aquesta llengua estava prohibit.

¹²⁰⁶ CASTELLS, V., (2002), p. 264.

¹²⁰⁷ AMTM. PSUC. Doc. 2. Informe intern, novembre de 1936.

¹²⁰⁸ MIR, G., (2006), p. 81.

¹²⁰⁹ MRC. TUC. MSS 292/946. Carta de Donald Darling al National Council of Labour, 22 d'octubre de 1936.

volia construir a Madrid.¹²¹⁰ Inicialment, la delegació anglesa del Comissariat també va oferir suport als delegats d'Euskadi i als Comitès d'Ajut a l'hora de trametre vaixells amb aliments a Bilbao. Darling també va assegurar que des la delegació s'havien fet molt bones relacions amb els diversos comitès d'ajut a l'Espanya republicana així com amb l'ambaixada espanyola a Londres i els partits polítics simpatitzants amb la causa republicana.

Pel que fa a la feina estrictament propagandística, la delegació londinenca distribuïa la propaganda als països de parla anglesa, que arribava fins i tot a Austràlia.¹²¹¹ Per exemple, havien fet arribar al ministre de finances de Nova Zelanda cartells, a petició seva, per penjar-los als edificis governamentals, així com fulletons de propaganda per distribuir-la al govern. Al Regne Unit, la delegació també participava en mítings en diversos pobles, en els quals facilitava fulletons així com banderes i cartells.

Igual que les oficines centrals del comissariat a Barcelona, la delegació anglesa operava com un gabinet de premsa responent les peticions de les agències autòctones. A partir del segon any de guerra editarien un butlletí anomenat *Comment on Spanish affairs*. La delegació també informava a les oficines centrals dels missatges d'adhesió que rebia i aquests eren reproduïts al *Comunicat de premsa*.¹²¹²

Per tal de desmentir les informacions errònies, la delegació londinenca comptava amb una cantera d'escriptors i personalitats de prestigi que escrivien als diaris assenyalant possibles inexactituds i divulgant la contribució catalana a la guerra. Estaven aplegats sota el nom de l'organització del Comissariat *Friends of Spain*. Aquesta és una dada desconeguda fins ara i n'és una nova mostra de l'ús intel·ligent que el Comissariat feia dels líders d'opinió.

Tal com havia fet a França, Miravittles va desenvolupar al Regne Unit accions de propaganda de manera individual. Pocs dies abans de ser nomenat oficialment comissari de propaganda, publicava una carta a *The Manchester Guardian* ("Cap on va Anglaterra? Una qüestió que els catalans es pregunten") on mostrava la seva preocupació per la política del govern britànic davant la guerra espanyola. Amb la voluntat que la població es posés a la pell republicana i intentar espantar els anglesos, la carta explicava les conseqüències negatives que podria tenir per a Gran Bretanya i França la victòria dels franquistes.¹²¹³

---

¹²¹⁰ MRC. TUC. MSS 292/946. Carta de Donald Darling a Walter Citrine, 22 de gener de 1937.

¹²¹¹ "Mostres d'adhesió dels treballadors de la Gran Bretanya". *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (15 gener 1937).

¹²¹² "Mostres d'adhesió dels treballadors de la Gran Bretanya". *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (15 gener 1937).

En aquest cas reproduceix un telegrama dirigit a Darling del Comitè pro-Ajuda a l'Espanya democràtica de Melbourne (Austràlia).

¹²¹³ MIR, G., (2006), p. 74.

Miravittles va tornar a publicar una carta en aquest cas al *The Times*, on desmentia les informacions publicades pel mateix diari, en què s'assegurava que Catalunya era dependent del govern de la República i de Moscou, fins i tot pel que fa a la política interior. A la carta oberta al director, el comissari de propaganda especificava que Catalunya lluitava per la seva llibertat i no concedia a cap potència estrangera el dret a intervenir en la seva política interior.¹²¹⁴

A banda de la tasca propagandística i canalitzadora d'ajut, segurament la feina més important i delicada que va portar a terme la Generalitat a Londres va ser la paradiplomàtica. Les gestions que va desenvolupar Batista i Roca a prop del govern britànic el 1938 han estat estudiades, sobretot, per Gregori Mir,¹²¹⁵ però és menys conegut l'ajut que la Generalitat va demanar al govern britànic la tardor de 1936 per intentar controlar els anarquistes.¹²¹⁶ Certament, segons l'ambaixador del govern de la República a Bèlgica, Ángel Ossorio, a finals de 1936, Anglaterra es mostrava en contra del govern lleial per la por a la implantació del comunisme i sobretot de l'anarquisme a Espanya i, particularment, a Catalunya.¹²¹⁷

10.2.1.3 La delegació a Brussel·les

Bèlgica no va ser indiferent davant la Guerra Civil.¹²¹⁸ Era un soci diplomàtic destacat de França i Gran Bretanya, amb una antiga tradició parlamentària, a més de ser productor i exportador d'armes. També era seu d'empreses implantades sòlidament a l'Estat i acollia un moviment obrer ben estructurat i clarament antifeixista. Aquests elements podrien explicar

---

¹²¹⁴ Reproduït a "Cap potència estrangera no intervé en la nostra política interior. Un aclariment del Comissari de Propaganda al 'Times'". *La Humanitat* [Barcelona] (16 gener 1937) p. 1; També ho recull la notícia: "Una carta de Miravittles a 'The Times'". *La Vanguardia* [Barcelona] (16 gener 1937), p. 6.

¹²¹⁵ Vegeu també COLOMER, L. "La preparació de la independència de Catalunya durant la Guerra Civil". A: UCELAY-DA CAL, E.; GONZÁLEZ, A. [eds.] *Contra Companys, 1936: la frustración nacionalista ante la Revolución*. [València]: Universitat de València, p. 341-358.

¹²¹⁶ Segons testimoni de l'irlandès catalanòfil i alumne de Batista i Roca, David Barrass, recollit a CASTELLS, V., (2002), p. 95-96.

¹²¹⁷ AMAE. Pablo de Azcárate. Caixa 104. Carta de Ángel Ossorio a Pablo Azcárate, 12 de novembre de 1936.

En aquest sentit, Ossorio proposava oferir al *Foreign Office* elements de judici per dissipar aquesta opinió explicant allò que en aquells moments estava passant a Catalunya: un creixement de les cooperatives i augment del corporativisme.

¹²¹⁸ Sobre com va influir la Guerra Civil en la política interior belga, vegeu FERNÁNDEZ SORIANO, V. "Bélgica y la Guerra Civil: el impacto del conflicto español en la política y la diplomacia de una pequeña potencia". *Cuadernos de historia contemporánea*. Vol 29 (2007), p. 219-233.

L'autor defensa que "si bien la política de Bélgica poseía una escasa capacidad de influencia en la dinámica de la política española" els esdeveniments de 1936 van fer que "en materia diplomática, condicionaron el regreso hacia una política de mayor neutralidad propiciado por los gobiernos del momento; en la rutina parlamentaria, generaron numerosas cuestiones que en varias ocasiones desembocaron en tormenta política".

perquè des del mes d'agost de 1936, els belgues combaten en el bàndol republicà.¹²¹⁹ De fet, de Bèlgica era d'on provenien un gran nombre de brigadistes internacionals, es calcula que entre 1.700 i 2.000 voluntaris. A més, els esdeveniments del juliol de 1936 van influir en l'opinió pública del país amb una força equiparable amb què ho van fer a França. La postura oficial del govern belga aviat es va decantar per la política de no intervenció proposada per França, amb la connivència del govern britànic.¹²²⁰ Per contra, l'església belga va patrocinar l'edició d'una compilació de cartes pastorals espanyoles a principis de 1937 sota el títol *Els bisbes han parlat. Els catòlics han de recolzar la causa de Franco*.¹²²¹ Els cercles liberals belgues, tradicionalment anticlericals, estaven en contra de la causa republicana. Només un sector del socialisme belga, integrat pels líders històrics del *Parti Ouvrier de Belgique* (POB), va exercir una forta oposició a la línia governamental de la no intervenció. Però aquest no va ser el cas del ministre d'exterior, Paul-Henri Spaak, ni el de finances, Henri De Man. La màxima autoritat que a Bèlgica es va oposar a la posició oficial va ser la del president del POB i ministre de Sanitat, Émile Vandervelde, que plantejava la guerra espanyola com el tauler on es posava en joc la democràcia que s'enfrontava al feixisme, i en la qual els països occidentals s'havien d'involucrar per garantir-la i per reforçar l'acció dels treballadors socialistes.¹²²² Aquestes discrepàncies, juntament amb els seus elogis a les Brigades Internacionals, evidentment, van suscitar un conflicte a l'interior del govern belga. Amb tot, Bèlgica es va convertir aviat en un país estratègic en el qual el Comissariat no hi podia faltar.

Tot i la importància d'aquest estat, la representació belga de l'organisme de propaganda, però, era unipersonal i, per tant, no va tenir ni molt menys la dimensió de la delegació britànica o francesa. Així ho fa pensar la documentació sobre les dotacions pressupostàries de la delegació belga, ja que sempre era la mateixa persona qui rebia els pagaments.¹²²³

Segons el paper timbrat, el nom de la delegació era "Comissaria de Propaganda. Délégation de Belgique",¹²²⁴ per tant, en aquest cas, sí que s'esmentava específicament el terme *propaganda* en la denominació.

---

¹²¹⁹ GOTOVITCH, J. "La Belgique et la guerre civil espagnole: un état des questions". *Journal of Belgian History* (1983), núm. 3-4, p. 498.

¹²²⁰ FERNÁNDEZ SORIANO, V., (2007), p. 220.

¹²²¹ DE MOOR, V. [ed.] *Les évêques ont parlé : les Catholiques doivent soutenir la cause de Franco*. Brussel·les: B.U.P, 1937. Citat per FERNÁNDEZ SORIANO, V., (2007), p. 222.

¹²²² POLASKY, J. "The insider as outsider: Émile Vandervelde and the Spanish Civil War". *Journal of Belgian History*. (1987), núm. 1-2, p. 350.

¹²²³ AMTM. Documentació sense classificar (1936-1939). Doc. 27. Relació de pagaments.

¹²²⁴ AMTM. Documentació sense classificar (1936-1939). Carta signada per Jaume Mir, 9 de juliol de 1937.

Com a mínim, aquesta representació del Comissariat s'hauria endegat el gener de 1937, ja que és en aquesta data de quan tenim constància del primer pagament. La delegació hauria funcionat durant tota la guerra, com a mínim fins el febrer de 1939, que és quan la conselleria de Finances efectua la darrera transferència de la qual en tenim constància.¹²²⁵

L'encarregat de la delegació del Comissariat a Brussel·les era Jaume Mir, un personatge encara avui força desconegut. Sabem que va arribar a Bèlgica el 1910 i durant la Primera Guerra Mundial va treballar com a informador del servei d'intel·ligència belga, entre altres tasques. Els alemanys el van fer presoner i el tribunal militar el va sentenciar a mort. Gràcies, però, a la intervenció del rei d'Espanya, Alfons XIII, se li va commutar la pena de mort a treballs forçats. Per la seva tasca durant la Gran Guerra va ser guardonat amb la condecoració belga de la *Croix de Chevalier de l'Ordre de Léopold* el 1920. Mir va entrar en contacte amb Miravittles després dels fets frustrats de Prats de Molló. Ell va ser qui va acollir a Brussel·les els homes de Francesc Macià exiliats quan van ser expulsats del territori francès. Un cop acabada la Guerra Mundial es va dedicar a fer de comerciant, el mateix ofici que practica el 1936, quan comença la Guerra Civil. Mir era amic del ministre Spaak i també tenia experiència en el reclutament, que havia adquirit durant la Primera Guerra Mundial.

La delegació del Comissariat va estar ubicada inicialment al 193-195, Rue de Brabant de Brussel·les, lloc que coincidia amb la seu del negoci de Mir de fruites i vins, i el seu domicili particular. El mes de maig de 1937, es trasllada al 63 de Boulevard Maurice Lemonnier de la mateixa ciutat.

La seva tasca dins l'organisme de propaganda en aquests primers moments va ser la de participar, juntament amb el delegat francès del Comissariat, en la visita a Catalunya d'una representació parlamentària del Front Popular francès a principis de 1937.¹²²⁶ A més, Mir va ser l'encarregat de recollir les donacions belgues destinades als infants víctimes de la guerra, durant la Setmana de l'Infant de 1937. Des de *Le Peuple* es feia una crida a enviar els diners a la seu de la delegació del Comissariat i s'aclaria: "l'appel ci-dessus concerne exclusivement les enfants victimes de la guerre et que séjournent en Espagne. Il ne fait donc pas double emploi avec ceux qui émanent du Comité pour l'hébergement des enfants espagnols en Belgique".¹²²⁷

---

¹²²⁵ AMTM. Documentació sense classificar (1936-1939). Docs. 28 i 29.

¹²²⁶ "Ulls i oïdes d'Europa. Es troba a Catalunya una brillant representació parlamentària del Front Popular francès". *La Humanitat* [Barcelona] (5 febrer 1937), p. 4.

¹²²⁷ "Appel à la solidarité pour les enfants martyrs de Catalogne". *Le Peuple* [Bruxelles] (1 i 2 gener 1937), p. 3.

Miravittles, segons el seu testimoni, només va viatjar una vegada a Bèlgica al llarg de tota la guerra, quan va ser convidat pe Mir com a representant de la institució de propaganda en aquell país i la seva estada va ser curta.¹²²⁸

10.2.1.4 La delegació a Estocolm

La Guerra Civil va repercutir als països escandinaus amb diferent intensitat tot i la llunyania física de l'Estat i dels centres de decisió europeus. Durant aquest període els països nòrdics van comptar amb governs democràtics, majoritàriament socialdemòcrates els quals poc abans del conflicte espanyol havien començat a aplicar legislacions socials avançades de cara a la construcció d'un Estat del Benestar. La Guerra Civil va ser tema de debat de la majoria dels governs nòrdics en els seus respectius parlaments i finalment es van mantenir units en la seva postura conjunta de neutralitat, tot i que simpatitzaven amb el govern republicà. L'excepció va ser Finlàndia, qui marcada per un context històric anticomunista aprovava de manera implícita tota aquella ajuda humanitària que pogués beneficiar la República espanyola. Les relacions comercials nòrdiques amb l'Estat es van veure afectades per la Guerra Civil, uns intercanvis que van servir gairebé al final del conflicte bèl·lic per anar convencent cadascun dels respectius governs d'establir relacions diplomàtiques amb Franco per tal de protegir els interessos econòmics nòrdics a l'Estat espanyol.¹²²⁹

La representació del Comissariat es va ubicar a Suècia, concretament a Estocolm. L'impacte de la guerra en l'opinió pública d'aquest país va ser considerable. Es calcula que uns 500 suecs van participar com a brigadistes internacionals i des del primer moment es va crear un moviment pro-republicà encapçalat pel diputat socialdemòcrata Hjalmar Branting, a més de centenars de comitès d'ajut a l'Espanya republicana.¹²³⁰ Amb la recaptació d'aquests comitès compraven medicaments, roba i aliments que enviaven a la zona republicana per socórrer la població. A banda, també realitzaven tasques de propaganda, com el Comitè

---

¹²²⁸ AMTM. Jaume Miravittles. Textos autobiogràfics. Text titulat "Viatges 6-14 juny 1973".

Fa la seva segona visita el 1973.

¹²²⁹ YRAOLA, A. "La repercusion de la Guerra Civil española en los países nórdicos con especial referencia a Islandia, 1936-39". *Cuadernos de Historia Contemporánea*. (1993), núm. 16, p. 134-135.

¹²³⁰ El Comissariat recollia sovint en el seu *Comunicat de premsa* les mostres de solidaritat d'aquest poble. Vegeu per exemple "La solidaritat del poble suec pels lluitadors antifeixistes d'Espanya". *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (30 desembre 1936); "Solidaritat del poble suec per la lluita antifeixista". *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (24 novembre 1936).

d'Ajut a Espanya d'Estocolm, que editava postals, amb fotografies de fugitius bascos.¹²³¹ Aquest moviment de solidaritat internacional es va perllongar fins després de la guerra.

La delegació del Comissariat al nord d'Europa l'encapçalava Martí Josep Planas Casanovas, sobre qui encara cal escriure'n la història. Cal fer notar que en alguns llocs apareix referenciat com a Martí J.P. Casanovas,¹²³² com a J. Martí Casanovas¹²³³ o com a J. P. Casanovas.¹²³⁴ Va arribar a Suècia el 1933 per estudiar la llengua, cultura i les condicions polítiques sueques. Allà va treballar com a professor, periodista i traductor. Prèviament a la Guerra Civil havia estat corresponsal.¹²³⁵

Igual que la delegació belga, la nòrdica també era assumida per una sola persona. Així ho fa pensar el fet que Planas Casanovas és l'únic perceptor de les transferències que la conselleria de Finances envia a la delegació sueca segons la relació de pagaments.¹²³⁶ La representació sueca del Comissariat va començar a funcionar, igual que la belga, com a mínim el gener de 1937 i estava situada al carrer Dalagatan 1 A d'Estocolm, que coincidia amb l'adreça del domicili particular de Planas Casanovas, ubicat al centre de la ciutat.

Segurament, l'actuació amb més persistència en el temps dirigida al públic nòrdic va ser l'edició del *Comunicat de premsa* en suec, del qual hem pogut consultar alguns exemplars i al qual ens hi referirem en propers apartats. Probablement una de les funcions de Planas Casanovas fos la de reportar a la seu central del Comissariat les mostres de solidaritat del poble suec davant la causa republicana per tal que els redactors del *Comunicat* ho poguessin difondre. N'és un exemple la notícia que apareix a finals de 1936.¹²³⁷

Amb tot, veiem com a principis del segon any de guerra, ja funcionaven quatre delegacions internacionals del Comissariat, tot i que la belga i la sueca no van tenir ni molt menys l'abast de l'oficina parisenca i londinenca.

Tot i que el Comissariat emprés les seves delegacions a l'estranger per distribuir el material que els arribava de la seu central, també va voler utilitzar les representacions diplomàtiques oficials del govern de la República per tal de fer-los arribar material editat pel Comissariat i donar-li difusió. Així ho demostra una carta de Miravittles a Júlio Álvarez del

---

¹²³¹ "Solidaritat Internacional". *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (16 gener 1937).

¹²³² AMTM. Documentació sense classificar. Carta signada per Martí J. P. Casanovas, com a delegat del Comissariat, 10 juliol de 1937.

¹²³³ CASTELLS, V., (2002), p. 263.

¹²³⁴ AMTM. Documentació sense classificar (1936-1939).

¹²³⁵ Agraïm el *National Archives* – Riksarkivet (NA-R) d'Estocolm que ens facilités aquesta informació.

¹²³⁶ AMTM. Documentació sense classificar (1936-1939).

¹²³⁷ "La solidaritat del poble suec pels lluitadors antifeixistes d'Espanya". *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (30 desembre 1936).

Vayo, aleshores ministre d'Estat, en què a principis de 1937 li demana les adreces dels ambaixadors i còsols republicans.¹²³⁸

10.2.2 Les gires artístiques de la Cobla Barcelona

A banda de les delegacions estrangeres, els serveis centrals del Comissariat també organitzaven activitats amb repercussions a nivell internacional, com els festivals artístics i musicals. És significatiu que Miravittles volgués controlar-los fins i tot abans de ser nomenat oficialment comissari. Així, el 28 de setembre de 1936 establia que un delegat de la Comissaria de Propaganda “fiscalitzarà tots els festivals que s’organitzin” i també haurà d’autoritzar, tant el festival com el cartellisme que se’n derivi. Aquest delegat també tindria la funció d’ajudar l’expedició en l’organització i determinava que un percentatge dels ingressos aconseguits haurien d’anar a parar a l’organisme de propaganda.¹²³⁹

Un bon exemple d’aquestes manifestacions culturals a l’estranger són les gires artístiques que la Cobla Barcelona, oficial de la Generalitat,¹²⁴⁰ va oferir a diversos països europeus impulsada pel Comissariat. Així, aquesta formació que interpretava principalment sardanes es va convertir aviat en una original ambaixadora de la cultura catalana arreu.

Des d’un principi, el Comissariat va sentir una preocupació especial per la difusió de la cultura i el folklore català. Als anys vuitanta, Miravittles va revelar en una entrevista radiofònica que des d’aquest organisme de propaganda s’havien convidat polítics, escriptors, homes de ciència i universitaris per tal que “vinguessin a Catalunya i veiessin l’esforç que es feia en el terreny de la cultura enmig d’una guerra civil”.¹²⁴¹ En aquest sentit, per a la propaganda del Comissariat, parlar de cultura era sinònim de parlar d’una població ‘civilitzada’, com a resposta a la propaganda franquista que es referia a la ‘barbàrie’ roja. El mateix Comissariat definia el feixisme en relació a la cultura com: “assassinat i barbàrie.

---

¹²³⁸ AMAE. R-546. Carta de Jaume Miravittles a Álvarez del Vayo, 8 de gener de 1937.

¹²³⁹ CDMH. PS-Barcelona. Carpeta 1421.

Agraïm a Francesc Foguet que ens facilités aquest document.

¹²⁴⁰ Va ser nomenada oficial de la Generalitat el 1932, quan va guanyar un concurs convocat per la Comissió de Cultura per contribuir a dignificar la part musical de la sardana. Posteriorment, en una nova convocatòria, també va ser nomenada cobla oficial, la Principal de la Bisbal.

PUERTO PARRAMON, J. *Aproximació a la Cobla Barcelona*. Santa Coloma de Farners: Agrupació Sardanista Farners GISC, 1998, p. 61.

¹²⁴¹ ARB. Entrevista a Jaume Miravittles al programa *Impactes*, 1981

Incultura i crim. Això és el feixisme. A Espanya i a tot el món”.¹²⁴² Per tant, el tema de la cultura era, d’una banda, un argument de propaganda ja que demostrava una identitat pròpia catalana; i de l’altra, era un argument de contrapropaganda, perquè constituïa una resposta a l’acusació franquista.

Aquell mes d’octubre de 1936, doncs, la cobla començava per França i Bèlgica la gira organitzada pel Comissariat. L’acompanyava Pere Colls, un delegat polític, tal com havia establert Miravittles. L’objectiu era aconseguir fons per contribuir a les necessitats de la guerra: “en aquests moments heroics (...) les notes alegres de la sardana i dels ballets catalans, sigui un mitjà més d’expansió cultural de la nostra terra per engruixir el cabdal de les subscripcions destinades a les necessitats de la guerra”, reblava el *Comunicat de premsa* del Comissariat.¹²⁴³

Segons el testimoni de Josep Juncà, un dels músics integrants de la cobla durant 37 anys, aquella primera sortida es va organitzar en poques hores. El grup va estar compost per membres de la mateixa cobla i per d’altres que no n’eren components efectius. En properes sortides, però, “volgueren que la cobla estigués integrada pels seus antics membres, a fi que les seves actuacions artístiques fossin dignes de la programació de la bona música catalana”.¹²⁴⁴

La gira va començar el 15 d’octubre amb un concert de sardanes al Palau de la Mutualitat de París.¹²⁴⁵ A l’hora dels parlaments, el delegat del comissariat a París, Lleó Dalty, va explicar el significat simbòlic de la sardana. Dos dies més tard, també a París, la cobla va oferir un festival organitzat pel diari *Le Populaire*,¹²⁴⁶ i a finals de mes, participava en un acte al Velòdrom d’Hivern. A la capital francesa, també va actuar al Conservatori Nacional de Música, un esdeveniment on el president de la *Maison de la Culture* va explicar que, fruit del seu viatge a Madrid, tenia la impressió que la capital espanyola no podia ser vençuda pels facciosos. Dalty es va mostrar optimista amb un proper “alliberament” d’Espanya i va explicar que Catalunya “íntimament lligada amb les altres regions d’Iberia

---

¹²⁴² “La Junta facciosa de Burgos ordena cremar els llibres de carácter social”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona].

¹²⁴³ “La música catalana a París”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (17 octubre 1936).

¹²⁴⁴ Fragments del diari del músic es recullen a PUERTO PARRAMON, J., (1998), p. 69.

¹²⁴⁵ “La Cobla Barcelona a París”. *La Humanitat* [Barcelona] (15 octubre 1936), p. 7.

¹²⁴⁶ “Al festival de ‘Le Populaire’ el senyor Blum anuncia que presentarà una llei sobre la premsa”. *La Humanitat* [Barcelona] (20 octubre 1936), p. 7.

cooperarà en una mesura més ampla encara al desenvolupament econòmic i cultural del país”.¹²⁴⁷

L’actuació de la Cobla al Velòdrom d’Hivern es va repetir cinc vegades més. En una d’aquestes ocasions, el delegat del Comissariat a París va aprofitar per parlar de la recent mort del líder anarquista, Bonaventura Durruti, davant dels 20.000 assistents de la sala.¹²⁴⁸ A més, la Cobla visità Montreuil i aquesta vegada els parlaments van anar a càrrec del periodista Domènec de Bellmunt, secretari de la delegació parisenc del Comissariat. Aquella vegada, segons informava el mateix Comissariat, el públic assistent feia crits demanant avions per a la República espanyola.¹²⁴⁹ També van actuar a diverses localitats franceses i davant el Partit Socialista, el Comunista i el Front Popular Francès.¹²⁵⁰

Aquí havia d’acabar el viatge de la cobla a la regió parisenc, però vist l’èxit d’acollida van decidir perllongar la gira als pobles del nord de França, on va oferir un concert diari. Van visitar una desena de localitats, que el mateix Comissariat definia com a “llocs de menestrals, pagesos, de ferroviaris, de tot l’element social que ens interessa”.¹²⁵¹

El mes de desembre la cobla creuava la frontera francesa i començava una gira per diverses poblacions belgues. En aquells concerts hi van participar polítics i diplomàtics, com el ministre Vandervelde, els diputats Louis Pierard i Van Walleghem, i l’ambaixador espanyol a Bèlgica, Ángel Ossorio y Gallardo.¹²⁵² A Charleroy, concretament, al final de l’acte els assistents va cridar visques a la República espanyola i a Catalunya, segons informava *Le Peuple*.¹²⁵³

Un dels punts culminants de la gira arribava a finals de 1936, quan la cobla va oferir un concert de cap d’any a la Mutualitat de París, en què el delegat Dalty va fer referència a la

---

¹²⁴⁷ “La Cobla catalana al conservatori de París”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (30 octubre 1936).

¹²⁴⁸ “Durruti i el poble de París”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (2 desembre 1936).

¹²⁴⁹ “Un gran míting antifeixista a Montreuil”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (15 novembre 1936).

¹²⁵⁰ A Becons, Malakoff, Villejuif, Arcueil, Montreuil, Drancy, Bagnolet, Bobigny, Villeneuve, St. Georges, al gimnàs de Montparnasse per als obrers de la casa Hachette, a la fàbrica Renault, al Socors Roig Interanacional, a les Joventuts Radicals, al Luna Park per als socialistes i, fins i tot, a la Gran Lògia Masònica. També van fer dues audicions a Ràdio PTT.

¹²⁵¹ “La Cobla Barcelona en viatge de propaganda per terres de França”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (16 desembre 1936).

Les poblacions eren Mauberge, Calais, Lille, Boulogne, Valenciennes, Cambrai, Aniches, Avesnes les Aubert, Douai, Dunkerke, Air Mauberge. També van fer una audició per Radio PTT Nord de Lille.

¹²⁵² “El viatge de la Cobla Barcelona per terres franceses i belgues”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (29 desembre 1936).

¹²⁵³ “Les musiciens catalans à la Maison du Peuple de Bruxelles”. *Le Peuple* [Bruxelles] (22 desembre 1936), p. 3.

unió entre Catalunya i la resta de l'Estat: Catalunya “allarga els braços d’una manera fraternal a les altres nacions d’Ibèria, i dintre de la llibertat desitja arribar a la creació de (...) l’Iberia [sic] futura, no pel despotisme d’uns quants sinó per la voluntat del poble treballador”.¹²⁵⁴ Posteriorment, també va actuar al *Palai des Fêtes* de Niça i, a continuació, sortí cap a Marsella.¹²⁵⁵

Viatges de propaganda com aquests eren criticats poc temps després, fins i tot per la premsa propera a ERC. El diari *La Humanitat*, per exemple, manifestava que:

“De tant en tant arriben fins a nosaltres notícies que volien donar-nos a conèixer els viatges de propaganda que il·lustres personalitats republicanes realitzen a llunyanes terres a favor del Govern legítim de la República. En aquests telegrams ‘importats’ hom té cura d’esmentar que les campanyes són fetes per ordre del Govern, del ministeri de Propaganda, de la Comissaria de Propaganda de la Generalitat o d’altres organismes oficials. Ja sabem com s’obtenen aquestes ‘missions especials’. Que els ‘missioners’ facin tanta propaganda com vulguin. Però al que [sic] no tenen dret és a explicar-nos, a través de telegrams, les seves anades i vingudes. Això és una veritable burla per als que lluiten al front. Tothom és necessari, evidentment; tothom pot realitzar, aquí o fora d’aquí una funció determinada que sigui útil a la guerra. El que no és necessari, és jugar amb habilitats i avantatgismes de la vella política.”¹²⁵⁶

En el context d’aquesta gira probablement es va editar un llibret sobre la Cobla Barcelona que inclou, entre altres, un text en francès escrit per Miravittles sobre què és la sardana.¹²⁵⁷

El balanç final de la gira sembla que va ser positiu. A finals de gener de 1937, va tornar del seu viatge artístic per França i Bèlgica. Havien ofert concerts a una trentena de poblacions i a més havien actuat a través d’emissores radiofòniques, Ràdio Post Tour Eiffel, Ràdio Cité, Ràdio PTT i Post Radio Provence.¹²⁵⁸ L’agrupació va recaptar durant els tres mesos de viatge 77.000 francs francesos i 15.000 francs belgues, als quals, descomptades les xifres de viatges els quedaven de benefici 8.500 francs francesos, 7.000 francs belgues i 1.500 pessetes.¹²⁵⁹

---

¹²⁵⁴ “La Cobla Barcelona s’acomia del públic a París”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (1 gener 1937).

¹²⁵⁵ “Els èxits de la “Cobla Barcelona” a l’estranger” *La Humanitat* [Barcelona] (14 gener 1937), p. 3.

¹²⁵⁶ “Entessos? Propaganda d’exportació”. *La Humanitat* [Barcelona] (20 gener 1937), p. 4.

¹²⁵⁷ La defineix com la “danse populaire nationale de la Catalogne”.

Cobla Barcelona. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].

¹²⁵⁸ “La Delegación de la Comisaría de Propaganda de Cataluña”. *Mi Revista* [Barcelona] (1 març 1937).

¹²⁵⁹ “La Cobla Barcelona ha tornat de l’excursió artística per França i Bèlgica”. *La Humanitat* [Barcelona] (23 gener 1937), p. 2.

Les representacions de la Cobla Barcelona constituïen un bon exemple de propaganda massiva, que contrastava amb la propaganda d'elit que també practicava el Comissariat amb determinats visitants a terres catalanes i explicada en propers apartats. La Cobla oferia concerts en llocs on es podien congreguar grans masses de gent i buscava, sobretot, el públic obrer i socialista. La gira de la Cobla era una manera original de fer propaganda de manera indirecta ja que, segons explicava el mateix Comissariat, pretenia “provocar, amb la seva presència, una reacció favorable als interessos de Catalunya i d'Espanya”.¹²⁶⁰ Volia despertar simpaties i mobilitzar el proletariat, els sindicalistes, els demòcrates i, sobretot, aquells que fins aleshores s'havien mostrat indiferents davant el conflicte espanyol.

L'esperit de la Cobla entronca amb l'ús de la música com a eina per educar la classe obrera i el moviment coral claverià. Josep Anselm Clavé va voler crear uns organismes culturalitzadors destinats a “redimir la classe obrera de les seves mancances socials i culturals, que alhora revestien una càrrega revolucionària important”.¹²⁶¹ Els cors van prosperar sobretot a les zones urbanes i industrials i estaven integrats majoritàriament per obrers, justament el grup social que tenia un buit musical, cultural i –valgui la redundància– també social.¹²⁶²

10.2.3 La recepció de corresponsals i el ‘turisme de guerra’

La Guerra Civil va despertar aviat un interès a l'estranger, especialment a Europa. Això va provocar que aviat arribessin periodistes i reporters gràfics enviats pels seus respectius mitjans a cobrir el conflicte, així com personalitats d'arreu, vinculades amb el món polític o cultural, per iniciativa pròpia o convidades pels organismes governamentals.

El Comissariat de Propaganda, i especialment el seu comissari, van tenir molta cura de tots aquests ‘turistes de guerra’ i professionals de la informació i els va acollir amb gran hospitalitat, tal com feien també els serveis de propaganda del govern de la República i del govern basc.¹²⁶³

També ho recull “Regreso de la Cobla Barcelona”. *La Vanguardia* [Barcelona] (23 gener 1937), p. 1.

Miravittles va donar una xifra similar en una entrevista del moment on parlava de 20.000 francs: DE LA MILLE, F. “Figuras de ahora: J. Miravittles”. *Mi Revista* [Barcelona] (15 febrer 1937).

¹²⁶⁰ “La Cobla Barcelona en viatge de propaganda per terrers de França”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (16 desembre 1936).

¹²⁶¹ CARBONELL, J. *Josep Anselm Clavé i el naixement del cant coral a Catalunya (1850-1874)*. Cabrera de Mar: Galerada, 2000, p. 59-60.

¹²⁶² *Ibid.*, p. 730-731.

¹²⁶³ Sobre la propaganda del govern de la República i la del govern basc, vegeu GARCÍA FERNÁNDEZ, H., (2008), p. 81-84.

Miravittles declarava a la dècada dels vuitanta que “per virtut del meu càrrec, comissari de Propaganda de la Generalitat de Catalunya, mantenia contacte amb tots els escriptors i periodistes que vingueren a Barcelona durant aquells anys delirants. De John Dos Passos a André Malraux, d’Arthur Koestler a George Orwell, de Jean Giraudoux al propi Ehrenburg passaren pel meu despatx”.¹²⁶⁴ Certament, des de Barcelona, exercia d’amfitrió d’escriptors, intel·lectuals, cineastes, fotògrafs i periodistes que venien a la capital catalana per informar de la guerra i ser-ne testimonis directes. Era una tasca que, com ja hem apuntat, comença a desenvolupar al CCMA.

El comissari de propaganda parlava francès amb naturalitat i tenia força habilitats socials. Carles Fontserè va dir de Miravittles que havia estat “el primer i millor agent de relacions públiques de la història d’aquest país”.¹²⁶⁵ L’amabilitat amb els seus convidats segurament també va fer que l’intel·lectual francès André Malraux el qualificués com “le sourire de la Catalogne”. Aquesta faceta també li reconeix el seu amic a l’exili Carles Sentís:

“Miravittles supo atraer a múltiples periodistas y observadores extranjeros para que vieran la guerra desde el sector republicano como un anhelo democrático, pasando por alto la revolución anarquista, emparejada, en Catalunya, con la guerra. André Malraux fue su invitado más valioso puesto que el gran escritor francés escribió desde Barcelona páginas que han quedado para sus libros sobre *La condición humana*”.¹²⁶⁶

En paraules de Miravittles, el Comissariat va esdevenir “la seu” i “la llar” de tots aquells que podien influir en l’opinió pública. Va deixar que els seus hostes parlessin i va aconseguir disfressar la propaganda d’informació, tot guanyant en credibilitat.

Una de les primeres actuacions de Miravittles com a amfitrió va ser acompanyar Ehrenburg en la visita a la caserna de les Milícies Antifeixistes Carles Marx i traduir-li el parlament quan va lliurar una bandera a les centúries que portaven el seu nom.¹²⁶⁷ Amb l’escriptor ja hi havia tractat al CCMA, quan el va acompanyar a visitar el front aragonès. Miravittles, en la seves memòries, opinaria d’Ehrenburg:

“Ilia, però, fou el que restà més temps a Espanya i, professionalment, potser el més exigent. Des del punt de vista personal era intractable: arrogant, sarcàstic. Sempre que venia a Barcelona li posava a la seva disposició un cotxe, un xofer i un fotògraf. Era una mica el meu intermediari amb Antonov Ovseenko i és a

---

¹²⁶⁴ MIRAVITLLES, J., (1972), p. 227-228.

¹²⁶⁵ FONTSERÈ, C., (1995), p. 439.

¹²⁶⁶ SENTÍS, C. “Met y su biografía”. *La Vanguardia* [Barcelona] (28 abril 2006), p. 29.

¹²⁶⁷ “Ilya Erenburg visita el cuartel de ‘Carlos Marx’”. *La Vanguardia* [Barcelona] (6 octubre 1936), p. 7.

través seu que el cònsol general soviètic formulava les seves ‘queixes’ i ‘crítiques’. Dinaven i sopaven sovint al Restaurant La Punyalada que era, més o menys, ‘incautat’ pel meu departament”.¹²⁶⁸

Després d’Ehrenburg, aquells primers mesos de guerra, el Comissariat també va rebre els escriptors francesos Tristan Tzara i Charles Vildrac, que van parlar des dels micròfons de la Generalitat dirigint-se a París a través de Ràdio Toulouse, explicant la situació d’“ordre” i normalitat que vivia a la reraguarda catalana. Aquells dies, determinada premsa francesa havia anunciat que Barcelona havia estat bombardejada des de l’aire. Els tres intel·lectuals – Ehrenburg, Tzara i Vildrac- van visitar a la capital catalana algunes institucions creades recentment i es van mostrar optimistes amb la victòria republicana a través de la ràdio.¹²⁶⁹ A través d’aquest sistema de transmissió radiofònica a França també va parlar l’*attaché* al Museu del Louvre, Georges Duthuit, el qual desmentia la destrucció d’esglésies a les quals es feia referència a la premsa estrangera i posava en valor l’esforç de la Generalitat per preservar el tresor artístic català.¹²⁷⁰ La conservació del patrimoni històric i artístic era un altre dels temes estrella del Comissariat. Era un argument de contrapropaganda ja que pretenia rebatre la idea difosa per la propaganda franquista a França, entre altres països, que a Catalunya les esquerres destruïen ‘la causa de la civilització’.

La productora del Comissariat, Laya Films, no només va servir per donar a conèixer arreu la causa republicana, amb els seus noticiaris en castellà, francès i anglès, sinó que també servia per establir relacions amb intel·lectuals i convidar-los a la zona republicana. Aquest va ser el cas d’André Malraux, Cartier Bresson, Joris Ivens, Roman Karmen i Boris Makaseiv, entre altres.

Les diverses personalitats que visitaven Catalunya eren acollides pel mateix Miravittles o per altres treballadors del Comissariat. La cicerone per a les personalitats angleses era Elizabeth O. Deeble, una dada desconeguda fins ara, que parlava un català correcte. L’anomenaven “The Queen of the Popular Front” i els visitants anglesos quedaven sempre “stunned”.¹²⁷¹ D’aquesta manera ho explica Nancy Johnstone:

---

¹²⁶⁸ MIRAVITLLES, J., (1972), p. 228.

El restaurant La Punyalada estava situat entre els carrers Balmés i Aragó. GRANIER-BARRERA, E., (1994), p. 41.

¹²⁶⁹ “Els intel·lectuals francesos al nostre costat”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (3 novembre 1936).

¹²⁷⁰ “Parlament de Georges Duthuit”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (18 novembre 1936).

¹²⁷¹ JOHNSTONE, N. *Hotel in flight*. London: Faber & Faber, 1939, p. 88.

“Her chief job was looking after distinguished foreigners who ventured to come to ‘see for themselves’. Elizabeth showed them. One of the sights of Barcelona was Elizabeth conducting a party of British M.P.’s and their wives, all carefully got up to suit the proletarian views of Government Spain, without hats, in aged British tweeds”.¹²⁷²

L’actor Errol Flynn també va passar per les dependències del Comissariat sol·licitant anar al front. Li va destinar un acompanyant i a les primeres línies de foc es va voler fer una fotografia amb milicians que anessin vestits amb llençols. El jove Pere Català Roca recorda que Flynn deuria tenir un “error geogràfic” ja que es deuria pensar que era a Abissínia, que també patia una guerra.¹²⁷³

Però no només era el Comissariat qui convidava aquests ‘turistes de guerra’, sinó que altres organismes de la Generalitat també utilitzaven la mateixa tècnica. Per exemple, a finals d’any arribava a Barcelona el realitzador teatral Erwin Piscator, convidat pel Comissariat d’Espectacles dirigit per Josep Carner-Ribalta.¹²⁷⁴ En aquest cas, el Comissariat de Propaganda va aprofitar l’ocasió per fer-li una entrevista i difondre-la a través del seu *Comunicat de premsa*.¹²⁷⁵

Miravittles concloïa als vuitanta que el Comissariat “en realitat, va ser un petit ministeri de relacions exteriors, varem tenir contacte amb totes les forces democràtiques del món, varem invitar diputats, senadors, escriptors, homes de ciència, universitaris, perquè vinguessin a Catalunya i veiessin l’esforç que es feia de la cultura enmig d’una guerra civil”.¹²⁷⁶

Pel que fa al tracte amb els corresponsals de guerra, les tàctiques eren similars. Cal recordar que la Guerra Civil va omplir moltes pàgines de diaris estrangers i hores d’emissió radiofònica. Per cobrir aquesta set d’informació, van arribar a l’Estat corresponsals i reporters gràfics d’arreu. Les seves cròniques i imatges van contribuir a formar l’opinió pública a l’estranger.

---

¹²⁷² *Ibid.*, p. 113.

¹²⁷³ CATALÀ-ROCA, F., (1995), p. 40.

¹²⁷⁴ “El president Companys fou visitat per Erwin Piscator”. *La Humanitat* [Barcelona] (12 desembre 1936), p. 4.

Vegeu també FOGUET, F. *Teatre, guerra i revolució: Barcelona, 1936-1939*. Barcelona: Publicacions de l’Abadía de Montserrat, 2005, p. 153.

¹²⁷⁵ “Unes declaracions del gran realitzador de teatre polític Erwin Piscator”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (15 desembre 1936).

¹²⁷⁶ ARB. Entrevista a Jaume Miravittles al programa *Impactes*, 1981.

Excepte els periodistes de la Unió Soviètica, Alemanya, Itàlia o Portugal, on la premsa estava dirigida segons les consignes dels respectius governs, als països amb una premsa lliure, la gran majoria dels principals òrgans d'expressió va adoptar una posició favorable a la República. Tot i això, van haver reticències anticomunistes i òrgans conservadors, feixistes o marcadament catòlics que es van inclinar cap al bàndol rebel.¹²⁷⁷ Al costat dels corresponents, també van arribar fotoperiodistes i cineastes que van immortalitzar amb imatges la cruesa d'aquell conflicte.

El Comissariat els va ajudar des de diferents punts de vista. Allò que denota una concepció més moderna és haver convertit les dependències del Comissariat amb allò que avui dia seria una sala de premsa per tal que els professionals de la informació disposessin de totes les facilitats per treballar, com ara poder escriure notícies, utilitzar el telèfon o revelar fotografies. En aquest sentit, Miravittles sempre explicà que el cèlebre fotògraf Robert Capa, havia revelat la foto mundialment coneguda de la mort d'un milicià a Cerro Muriano al laboratori fotogràfic de la Diagonal.¹²⁷⁸

Com a exemple d'aquesta servicialitat, Francesc Català Roca explica com el Comissariat es va preocupar per aconseguir una màquina d'escriure amb l'alfabet ciríl·lic al corresponent del diari rus *Pravda*, Owagda Kuperman:

“Owagda es va trobar amb un problema gros: no tenia cap màquina d'escriure. No perquè no n'hi hagués, sinó perquè les que hi havia no estaven adaptades a l'alfabet ciríl·lic. Naturalment, el Comissariat va fer les gestions possibles amb l'empresa Underwood perquè el corresponent de *Pravda* pogués fer la seva feina el millor possible. Jo vaig ser l'encarregat d'anar a buscar la nova màquina d'escriure a la casa que estava situada a la ronda Universitat cantonada amb el carrer Balmes. Problema resolt per a Owagda... Però no pas per a mi, ja que com que no anàvem sobrats de màquines d'escriure sempre hi havia el llest que agafava aquesta i, quan s'adonava que no la podia fer servir, l'abandonava a qualsevol despatx o racó. A mi em tocava buscar-la per tot arreu i retornar-la al seu habitual i únic usuari.”¹²⁷⁹

Els corresponents de *Pravda*, juntament amb l'agència oficial de notícies, la *Telegragnoye Sovetskogo Soyuzna TASS*, i els diaris i revistes *Izvestia* i *Komsomolskaia*

---

¹²⁷⁷ PIZARROSO, A. “Corresponsales extranjeros en la Guerra Civil: panorama y estado de la cuestión”. A: *El papel de los corresponsales en la Guerra Civil Española: homenaje a George Steer*. Guernica: Gernika-Lumoko Udala, 2003, p. 229.

¹²⁷⁸ MIRAVITLLES, J., (1972), p 244; MIRAVITLLES, J., (1977), p. 9.

¹²⁷⁹ CATALÀ-ROCA, F., (1995), p. 39-40.

Pravda, entre altres, van constituir la xarxa d'informació soviètica a Espanya, que a vegades es va identificar pels serveis occidentals com a encobridora d'activitats d'espionatge.¹²⁸⁰

El Comissariat, en aquest cas Emili Granier-Barrera, va ser l'encarregat de rebre, el seu gairebé homònim, Émile Grenier de *La Dépêche* del Havre. L'organisme de propaganda li va proporcionar informació, un automòbil per anar al front i altres facilitats.

Els periodistes també disposaven del *Comunicat de premsa* diari en diferents llengües i fotografies del front o la reraguarda que l'organisme de propaganda els oferia. En general, el Comissariat es va preocupar per atendre les necessitats –comunicatives o no– dels periodistes. Un altre cas és el de la periodista nordamericana Katherine o Kitty Bowler que, com a voluntària al Comissariat, exercia de mitjancera entre l'òrgan de propaganda i diverses institucions i publicacions. És el cas del diari comunista *Daily Worker*, la revista d'esquerres *Fight* o la *League against War and Fascism*. El Comissariat els enviava regularment fotografies per ser publicades de manera gratuïta, i material com cartells i documents, a canvi d'un exemplar del diari o una fotografia de l'exposició on s'hagués exhibit el material. La documentació l'havien d'enviar al “senor [sic] Català”, segurament es tractaria de Pere Català Pic.¹²⁸¹ Va ser Bowler qui va suggerir al Comissariat que enviés regularment fotografies a aquestes publicacions per contrarestar les poques notícies que arribaven als Estats Units sobre Catalunya, “volien donar la impressió que hi regnava el típic caos i desordre anarquista”.¹²⁸²

Bowler, que arribà a principis de la guerra a Barcelona com a periodista del diari *People's Press* de Nova York coneixia Miravittles del departament de premsa quan aquest era secretari general del CCMA.¹²⁸³ Va ser la delegació francesa del Comissariat a París qui va avalar a Bowler perquè es traslladés a Catalunya per escriure informacions per a la premsa nordamericana.¹²⁸⁴

El bon tracte que el Comissariat oferia als periodistes i, en general, als visitants estrangers responia a una manera de fer la feina però tenia també una dimensió propagandística, ja que responia a una política d'imatge a nivell internacional. Va esdevenir un tema de propaganda des del moment que l'organisme dirigit per Miravittles intentava fer

---

¹²⁸⁰ VARGAS ALONSO, F. M. “Camino de Armagedón: corresponsales de guerra y conflictos bélicos (1936-1939). A: *El papel de los corresponsales en la Guerra Civil Española. Homenaje a George Steer*. Guernica: Gernika-Lumoko Udala, 2003, p. 182-183.

¹²⁸¹ LHCMA. Wintringham. 1/2/5, 26 novembre de [1936]. Cartes de Kitty Bowler adreçades a Joe Nowth (del *Daily Worker*), a Joe Pass (de *Fight*), a Paul Reid de la *League against War and Fascism*, i a Solomonick i Louis Bransan de la mateixa organització, tots ells a Nova York.

¹²⁸² PRESTON, P., (2007).

¹²⁸³ LHCMA. Wintringham. 1/1/9, text mecanografiat de Kitty Bowler.

¹²⁸⁴ LHCMA. Wintringham. 1/1/3, recomanació del Comissariat de Propaganda, 14 de novembre de 1936.

palès el contrast entre el mal tracte als periodistes espanyols i estrangers per part de les autoritats franquistes i l'atenció exquisida que els brindava el Comissariat. Per exemple, el *Comunicat de premsa* es feia ressò d'un periodista del *Manchester Guardian* que havia seguit la guerra des de territori rebel i declarava que els periodistes "no solament han estat objecte d'estreta vigilància sinó que a més se'ns impedia acudir al front de les operacions, parlar amb els nadius i procurar-nos proves i documents dels afusellaments".¹²⁸⁵

Des del Comissariat també s'expedien acreditacions per accedir al front de batalla i poder informar des de la primera línia. És a partir del desembre de 1936 que l'organisme de propaganda participa en un comitè depenent de la conselleria de Defensa, encarregat de supervisar que la missió d'aquell que anava al front d'Aragó fos realment periodística.¹²⁸⁶ Miravittles explicava que ell va ser qui va acreditar a Gerda Taro, la dona de Robert Capa, per anar al front de Belchite, on morí.¹²⁸⁷

A més, gestionaven entrevistes amb membres del Govern. N'és un exemple la carta que Eusebi Carbó, envia al conseller primer i de Finances Tarradellas el desembre de 1936, presentant-li el periodista francès de la *Tribune des Nations*, Frederic Charles Morant, interessat en fer-li una entrevista.¹²⁸⁸

A banda del suport que puntualment anava brindant el Comissariat, el primer gran 'viatge de propaganda' a nivell internacional va consistir en la recepció el novembre de 1936 d'un grup de periodistes francesos convidats formalment pel president Companys, a proposta del Comissariat, perquè visitessin Catalunya durant quinze dies.¹²⁸⁹ El Comissariat pretenia "que d'una manera simplement objectiva informin a llurs respectius diaris sobre l'estricta

---

¹²⁸⁵ "Noves proves de la barbarie feixista". *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (5 novembre 1936).

¹²⁸⁶ *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* [Barcelona] (17 desembre 1936), núm. 352., p. 1050.

Aquest Comitè s'havia constituït feia aproximadament un mes, el 26 de novembre, i estava format, fins aleshores, per representants de la Comissaria de Premsa de la Generalitat, del Sindicat Nacional de Periodistes de Catalunya, de l'Associació d'Escriptors, del Consell de Seguretat Interior de la Generalitat i pel cap de censura de premsa del Departament de Defensa. *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* [Barcelona] (4 desembre 1936), núm. 339, p. 843.

¹²⁸⁷ MIRAVITLLES, J., (1982), p. 64-72.

És possible que el primer contacte que va fer Capa a Barcelona fos Miravittles, qui li hauria facilitat permisos per fotografiar la ciutat i passis de premsa francesos. Vegeu KERSHAW, A. *Sangre y champán: la vida y época de Robert Capa*. Barcelona: Debolsillo, 2010, p. 10. Edició original: *Blood and champagne*. Traduït per Aurora Echevarría.

¹²⁸⁸ AMTM. Propaganda. Doc. 8, carta d'Eusebi Carbó a Josep Tarrallas, 7 de desembre de 1936.

¹²⁸⁹ Els periodistes provenien dels següents mitjans de comunicació: *Le Populaire*, *Arbeiter Zeitung*, *Republican d'Oran*; *Free Presse de Strasbourg*, *Freis Journal*, *L'Oeuvre*, *Le Journal*, *Petit Journal*, *Le Petit Miroir*, *La Tribune des Fonctioners*, *La France*, *Le Peuple*, *L'échange Telegraph*, *L'Intransigent*, *Le Petit Parisien*, *Voilà*, *Excelsior*, *Comedia*, *Tout l'Édition*, *La Depeche* i *Vendredi*.

veritat dels esdeveniments de casa nostra”.¹²⁹⁰ L’objectiu del Comissariat era ajudar a “combatre degudament” la posició dels diaris francesos sobre la guerra espanyola i que “s’enduguin la impressió favorable d’aquesta lluita antifeixista i de construcció revolucionària en la qual tots nosaltres hi posem entusiasme i esforç”. Volia que visitessin Catalunya “amb absoluta llibertat de moviments i d’informació, i després anirien al seu país i dirien de Catalunya el que els dicti honradament la seva consciència”. És una invitació que el Comissariat qualifica “d’única al món” per haver convidat diaris independentment de la seva tendència política.¹²⁹¹

Durant la seva estada, que coincidia amb la celebració del dinovè aniversari de la Revolució Russa a la reraguarda catalana, van visitar, acompanyats del delegat parisenc de la Generaliat, Lleó Dalty, exemples dels sectors polítics, econòmics i socials de Catalunya: un exemple d’indústria col·lectivitzada com la colònia Sedó d’Esparraguera,¹²⁹² els transports i els grans magatzems, les cooperatives obreres, els refugiats de l’Estadi de Montjuïc, hospitals, biblioteques, escoles, La Salle, l’antic orfenat del Bon Pastor gestionat per religioses que abans del cop d’estat feien una “explotació inhumana” de les noies,¹²⁹³ i el monestir de Montserrat. Van passar dos dies al front, al camp d’aviació de Sarinyena, La Naja i Pompinillos, i també van visitar les poblacions de Martorell, Sant Sadurní d’Anoia, Tossa, Sitges i València.

A més, s’entrevistaren amb el president de la República, Manuel Azaña, a la seva residència oficial al Parlament i amb el cap del govern espanyol, Largo Caballero, que els parlà de la resistència de la capital republicana.¹²⁹⁴ El Comissariat, per tant, acostava l’opinió de dirigents republicans espanyols, no només catalans, als líders d’opinió que convidava.

Els periodistes també van visitar la tomba del president Macià, juntament amb voluntaris catalans que havien defensat França durant la Gran Guerra. A l’hora dels

---

¹²⁹⁰ “Un acte emocionant davant la tomba de Macià”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (23 novembre 1936).

¹²⁹¹ “La visita dels periodistas francesos a Barcelona”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (25 novembre 1936).

¹²⁹² Durant la guerra, la família Sedó es va exiliar a Itàlia i va ser la CNT qui es va fer a mans de Manufactures Sedó. El comitè sindical va millorar les condicions laborals dels treballadors però la colònia no va deixar mai de funcionar durant el conflicte bèl·lic.

Per a més informació sobre Manufactures Sedó, vegeu POBLET, F. “Manufactures Sedó, una indústria tèxtil col·lectivitzada”. A: *Catalunya durant la Guerra Civil dia a dia*. Vol. 9. *L’economia revolucionària*. Barcelona: Edicions 62: La Vanguardia, 2006, p. 117-124.

¹²⁹³ “El reformatori del Bon Pastor”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (21 octubre 1936).

¹²⁹⁴ “Declaracions del cap del govern, Largo Caballero”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (16 novembre 1936).

parlaments, Miravittles va fer referència a la crida ‘No passaran’.¹²⁹⁵ La referència a la Primera Guerra Mundial i al servei que els catalans havien prestat al país veí és un tema principal de propaganda del Comissariat, que també s’havia utilitzat en el manifest de rebuig als bombardeigs sobre la població civil de Madrid, que van signar intel·lectuals i entitats.

Aquella era una visita prou important com perquè el Comissariat intentés intervenir en la imatge que Catalunya projectava. Per aquest motiu, uns dies abans de l’arribada dels periodistes va enviar una carta on demanava donar “sensació de normalitat” durant la visita dels hostes, que segons Miravittles representaven la premsa burgesa. Segons es desprèn del text, aquesta carta s’hauria enviat a totes les conselleries de la Generalitat, els sindicats, partits polítics, grups de control, responsables de les casernes i comitès.¹²⁹⁶

Aquesta actuació propagandística posa de relleu la importància que el Comissariat comença a atorgar als líders d’opinió, una estratègia que mantindrà al llarg de tota la guerra. En el moment de la sublevació, Catalunya gaudia d’un sistema comunicatiu propi d’una societat de masses. Miravittles va entendre molt bé les regles del joc i va moure brillantment la fitxa dels líders d’opinió o d’aquells que segons el comissari de propaganda “personifiquen milions de lectors dels grans rotatius europeus. Cervells i ulls de les més diverses mentalitats”. En la mateixa carta, el Comissariat explica la repercussió de les opinions d’aquests visitants tan especials:

“formen la legió de comentaristes que llegeixen aquesta premsa i després la desenvolupen al seu gust en el cafè, tramvia, metro, lloc de treball, etc., per tant, són dócils [sic] a transformacions i variants de l’estat d’opinió. És un ambient que cal graduar la temperatura i aquest és un assaig”.¹²⁹⁷

Amb tota la solemnitat que corresponia a una actuació d’aquell tipus, els periodistes francesos van ser acomiadats amb un sopar amb el president Companys, Miravittles i els consellers de Justícia i Sanitat, Andreu Nin i Antoni García Birlan. El discurs del comissari de propaganda, on va tornar a recordar l’ajut català a França durant la Primera Guerra Mundial, va ser imprès i obsequiat als periodistes.¹²⁹⁸ El Comissariat també els va oferir una col·lecció de cent fotografies, una altra de cartells revolucionaris editats des del 19 de juliol així com

---

¹²⁹⁵ “A honor dels voluntaris catalans morts a la Gran Guerra”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (2 desembre 1936).

¹²⁹⁶ AMTM. Propaganda. Doc. 3. Carta del Comissariat de Propaganda adreçada al Sindicat Únic de Barbers – CNT, 3 de novembre de 1936.

¹²⁹⁷ AMTM. Propaganda. Doc. 3. Carta del Comissariat de Propaganda adreçada al Sindicat Únic de Barbers – CNT, 3 de novembre de 1936.

¹²⁹⁸ “L’estada dels periodistes francesos a casa nostra”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (23 novembre 1936).

tots els decrets publicats al Butlletí Oficial de la Generalitat i els bans referents a l'estructuració política i social de Catalunya. És a dir, documentació referida a l'acció constructiva del govern de la Generalitat. També s'endugueren una branca de llorer de la tomba de Macià per dipositar a la tomba del soldat desconegut i, d'aquesta manera, evidenciar la col·laboració catalana en la defensa de la democràcia. Segons el *Comunicat de premsa*, els periodistes van agrair “les facilitats que ens han acordat en el nostre treball d'informació a Catalunya”.¹²⁹⁹

Amb els ulls posats també en el públic francès, el Comissariat va convidar durant setze dies el director del diari *L'Emancipation paysanne*. El periodista explicava que:

“un dia, a començaments d'octubre, un amic espanyol vingué al meu despatx i em demanà amb insistència, en nom del Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya i de la Conselleria d'Agricultura, d'anar a Espanya a estudiar la qüestió de l'expropiació de la terra i les condicions de vida dels pagesos”.¹³⁰⁰

Així, aquest periodista gal va conèixer durant quatre dies amb els pagesos milicians a les trinxeres del front d'Aragó i va visitar altres camperols a València, en un moment en què ja havia començat la collita de taronges. Pitaud va marxar convençut, ja que així ho explicava al seu article, que “la gènesi de la Revolució es situa en el problema agrari, els militars s'han sublevat perquè el ‘Front Popular’ anava a aplicar les lleis agràries a favor dels petits camperols miserables.” I continuava: “és tota la pagesia d'aquell país explotada i miserable que s'ha aixecat al costat del poble obrer contra la salvatge agressió dels militars de Franco, pel compte del capitalisme agrari i clerical d'Espanya i del feixisme europeu.”¹³⁰¹ Al periodista també li van parlar del posicionament del bàndol republicà sobre el bloqueig dels països europeus: “És fals dir que els nostres germans espanyols demanaven la intervenció de França. El que volien era poder comprar a les nostres fàbriques el que els era indispensable per no ésser vençuts”.

A més, el Comissariat es feia ressò en el seu *Comunicat de premsa* de la defensa que un corresponsal del diari *Robotnik* de Varsòvia feia del patrimoni artístic i religiós de Montserrat després d'haver visitat el monestir.¹³⁰²

---

¹²⁹⁹ “La visita dels periodistes francesos a Barcelona”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (25 novembre 1936).

¹³⁰⁰ “Camperols d'Espanya, la terra és vostra”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (24 novembre 1936).

¹³⁰¹ *Ibid.*

¹³⁰² “La visita d'un corresponsal estranger a Montserrat”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (31 desembre 1936).

En ocasions, el Comissariat també col·laborava amb l'organisme homòleg del govern de la República en l'organització de viatges. Va ser el cas de la gira organitzada al polític Marcel·lí Domingo per Mèxic, Colòmbia, Nova Zelanda i Austràlia.¹³⁰³

Tant les actuacions de recepció de personalitats estrangeres com la de periodistes i corresponents, són l'exemple més emblemàtic del Comissariat pel que fa a la propaganda dirigida a les elits. En aquest model és important tenir en compte, tal com hem explicat al capítol 1, el doble nivell de comunicació, a través del qual els mitjans de comunicació transmeten els seus missatges a la col·lectivitat a través dels líders d'opinió, unes figures decisives a l'hora d'influir en l'acceptació o el rebuig del missatge transmès.

10.2.4 El *Foyer* francès

França va ser el país estranger on més va impactar la Guerra Civil l'estiu de 1936. Va centrar molts esforços del Comissariat, no només amb la creació d'una delegació, la gira de la Cobla Barcelona i la recepció molt activa de periodistes i intel·lectuals francesos, sinó també amb altres accions de propaganda com la constitució a Barcelona d'un espai per acollir els voluntaris, anomenat *Foyer du Français Antifasciste* o *Le Foyer Antifasciste Français*. Tot i que el llibret explicatiu del *Foyer* assegurava que aquesta institució està al “servicio de los antifascistas de todos los países”,¹³⁰⁴ el cert és que estava pensat especialment per als combatents francesos.

Estava dirigit per l'amic de Miravittles, Feliu Elies ‘Apa’, una dada desconeguda fins ara.¹³⁰⁵ El *Foyer* estava ubicat en una torre a l'avinguda Tibidabo, número 36, on hi onejava una bandera francesa, i oferia als voluntaris del país veí que eren a Catalunya de permís un lloc per dormir. Allà també se'ls donava menjar, podien descansar i reunir-se, divertir-se i trobar-se amb els seus compatriotes.¹³⁰⁶ En general, es tractava d'atendre les necessitats dels francesos que lluitaven en els diferents fronts de guerra. Hi tenien diverses comoditats com pistes de tennis, billars, biblioteca i sala de concerts. Un fulletó d'aquest organisme reblava: “Au Foyer les français antifascistes se trouvent comme chez eux”.¹³⁰⁷ Tal com Miravittles

---

¹³⁰³ *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (7 gener 1937).

¹³⁰⁴ *Le Foyer Antifasciste Français patroné par le Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya. = El Hogar del Francés Antifascista patrocinado por el Comisariado de Propaganda de la Generalitat de Cataluña.* [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937]. Text en francès i en castellà.

¹³⁰⁵ CRAS. Carta de Jaume Miravittles a l'ambaixador francès a Barcelona E. Labonne, 16 de març de 1938.

¹³⁰⁶ MAS DE LA RIBA, C. “Actuació del Comissariat de Propaganda”. *Moments* [Barcelona] (maig 1937).

¹³⁰⁷ *Le Foyer Antifasciste Français* [postals]. [Barcelona]: Le Foyer Antifasciste Français, [c. 1937].

descrivia la institució al cònsol francès de Barcelona, el *Foyer* era “un centre de ralliement spirituel entre votre beau pays et la Catalogne”.¹³⁰⁸

Aquesta institució, patrocinada pel Comissariat, que va començar a funcionar a principis de 1937, a banda de respondre a un objectiu d'acolliment també esdevenia una acció de contrapropaganda, ja que permetia desmentir l'acusació difosa per la propaganda franquista que els voluntaris estrangers no eren ben tractats al bàndol republicà. En aquells moments també estava en projecte el Foyer portuguès.

El *Foyer* també organitzava activitats lúdiques i editava col·leccions de segells per a les cartes que enviaven els combatents. Tenien diferents valors i estaven il·lustrats amb personatges republicans rellevants del moment com Miaja, Negrín, o històrics i folklòrics com Macià o la noia del Foyer francès Marie Renée Clement, que anomenaven “Madelon”. Els segells també versaven sobre temes vinculats directament amb el conflicte com l'aniversari de la resistència de Madrid o els mutilats de guerra. Es tractava d'un material de propaganda molt efectiu ja que els segells són elements útils i preuats en moments de guerra, i a més, permetien visibilitzar el conflicte bèl·lic allà on viatjaven.

El Comissariat va editar un opuscle informatiu sobre les activitats que desenvolupava el *Foyer* i, a partir del mes de març, la institució va començar a publicar un diari propi, *L'Avant-garde. Journal du Front*, que va tenir continuïtat fins l'octubre del 1938.

10.2.5 Les publicacions per a l'exterior

Anteriors apartats d'aquesta recerca expliquen les publicacions que el Comissariat va editar per ser distribuïdes a la reraguarda; aquest se centra en les publicacions adreçades al públic internacional. En general, les publicacions del Comissariat es distribuïen a través de les delegacions internacionals als països on estaven establerts i es dirigien a les elits i personatges internacionals rellevants. Miravittles també va sospesar la possibilitat d'enviar les publicacions als diplomàtics republicans a l'estranger tal com es desprèn d'una carta que el comissari envia a Álvarez del Vayo anunciant-li aquesta voluntat.¹³⁰⁹

---

¹³⁰⁸ CRAS. Carta de Jaume Miravittles a l'ambaixador francès a Barcelona E. Labonne, 16 de març de 1938.

Agraïm al CRAS que ens facilités aquest document.

¹³⁰⁹ AMAE. R-546, 1. Carta de Jaume Miravittles a Julio Álvarez del Vayo, 8 de gener de 1937.

10.2.5.1 Funció pseudoinformativa

Com ja hem referenciat, les publicacions que responen a aquesta funció són aquelles que intenten disfressar la propaganda d'informació i, fonamentalment, hi inclouem les revistes i els butlletins. La revista *Nova Iberia* en català, que es va llançar a la reraguarda catalana el gener de 1937, també es va publicar en tres llengües més -francès, anglès i castellà-, però mantenint el títol català i variant en els diferents idiomes el subtítol, molt descriptiu del seu contingut: “publicació mensual il·lustrada”.¹³¹⁰

Igual que en l'edició catalana, els exemplars en castellà i en llengua estrangera pretenien mostrar l'esforç que la reraguarda sostenia a nivell cultural i industrial tot i estar patint una guerra. Per tal de donar a conèixer la causa i finançar la revista, el Comissariat es va preocupar d'aconseguir subscripcions a l'exterior. Per aconseguir-ho, la presentava de la següent manera: “It gives us great pleasure to inform you that in the near future we intend to publish a monthly review which will include articles on all branches of human activity: science, art, economics, etc., particularly as relates to Catalonia”.¹³¹¹

Una publicació molt més senzilla però amb molta més durada, va ser el *Comunicat de premsa*, que el Comissariat va editar, segons testimoni de Miravittles, en català, castellà, francès, anglès, alemany, italià, suec i esperanto.¹³¹² En total són vuit idiomes, tot i que el comissari de propaganda també va dir en algun moment que s'havia editat també en llatí “para los curas”.¹³¹³ Hem pogut consultar exemplars de totes les versions menys la llatina i la italiana, que dubtem que s'arribessin a publicar, tot i que organitzacions com la CNT editaven butlletins en la majoria d'aquestes llengües, a més del búlgar, del portuguès i del rus.¹³¹⁴

Els butlletins tenien una tirada, sempre segons testimoni de Miravittles, de 20.000 exemplars i eren repartits a caps de govern, diputats, cooperatives, universitats, ateneus, associacions esperantistes, lògies i centres polítics i culturals d'Europa i Amèrica.¹³¹⁵

---

¹³¹⁰ El títol en francès era *Nova Iberia: revue mensuelle illustrée*, també anomenada a l'interior de la publicació *Revue 'Nova Iberia'*; en anglès, *Nova Iberia: illustrated monthly review* i *Nova Iberia magazine*; i en castellà *Nova Iberia: publicación mensual ilustrada* i *Revista "Nova Iberia"*.

¹³¹¹ MRC. TUC. MSS 292/946. Carta del Comissariat de Propaganda, 29 de desembre de 1936.

¹³¹² Miravittles esmenta el butlletí italià a: AMTM. Jaume Miravittles. Caixa 25. Article OTERO, A. “Dialogo entre dos pastas” que inclou declaracions de Miravittles, [c.1937 o 1938].

¹³¹³ RODRÍGUEZ PUJOL, T. “‘Met’ Miravittles: la agitada evolució de un luchador de causas difíciles”. [c. 1977] Retall d'entrevista localitzat a AMTM. Jaume Miravittles. Caixa 25.

¹³¹⁴ CDMH. PS-Barcelona. Carpeta 1335.

¹³¹⁵ AMTM. Jaume Miravittles. Caixa 25. Article OTERO, A. “Dialogo entre dos pastas” que inclou declaracions de Miravittles, [c.1937 o 1938].

Un fet desconegut fins ara és que per tal de controlar el contingut dels butlletins estrangers, es va formar una comissió respectant la proporcionalitat de representació al Govern de la Generalitat amb la funció de redactar i traduir el comunicat de premsa per a la premsa internacional. Aquesta comissió quedava integrada de la següent forma: el comunicat anglès estava supervisat per la CNT; al francès, un representant del POUM n'era el responsable i també era controlat per un membre de la CNT i un altre del PSUC; i el butlletí en alemany tenia un delegat del PSU com a responsable i un membre de la CNT.¹³¹⁶

En aquesta primera etapa, tots els comunicats de premsa lluien la mateixa capçalera: “Generalitat de Catalunya. Presidència. Comissariat de Propaganda”, i les corresponents senyes d'adreça, telèfon i població. A continuació, indicaven que es tractava del “Comunicat de premsa”.

Pel que fa el contingut, no podem fer una anàlisi acurada de tots per manca d'exemplars d'aquest primer moment però sí que podem esbossar algunes característiques.

La versió castellana del *Comunicat* estava dirigida a la zona republicana i a l'Amèrica Llatina. Aquesta versió, igual que la catalana, és hereva de l'antic butlletí de notícies que editava la conselleria de Defensa i del qual també en pren la numeració. Igual que en l'edició catalana, el Comissariat comença a editar la versió en castellà a mitjans d'octubre¹³¹⁷ i la seva periodicitat va ser pràcticament diària.

La versió francesa també segueix la numeració de l'inicial *Comunicat de premsa* editat per Defensa.¹³¹⁸ En aquests primers exemplars, el butlletí era pràcticament diari. Inicialment, incloïa un apartat d'informació de la situació als fronts, que es va perdent a mesura que avança el conflicte bèl·lic. Les notícies que publica tenen caràcter molt divers però les podem agrupar en tres gran blocs. En primer lloc, informacions d'activitats a nivell internacional que repercuteixen en el conflicte, com ara adhesions estrangeres,¹³¹⁹ i l'actitud de França i Anglaterra davant la guerra. Dins aquest apartat també s'inclouen les notícies sobre la internacionalització del conflicte bèl·lic i aquelles que demostren la intervenció italiana i alemanya en la contesa.

---

¹³¹⁶ AMTM. PSUC. Doc. 2. Informe intern, novembre de 1936.

¹³¹⁷ L'exemplar més recent de la versió castellana que hem pogut consultar és del 18 d'octubre de 1936, amb el número 56.

¹³¹⁸ El número més recent que hem pogut consultar del *Comunicat* editat pel Comissariat és del 19 de novembre de 1936, amb el número 88. També hem tingut accés als números de Defensa: 21, 32, 39, 49 i 51 del *Comunicat*, corresponents respectivament al 13 i 24 de setembre, i a l'1, 11 i 13 d'octubre de 1936.

¹³¹⁹ En són exemple el manifest d'una quarantena d'intel·lectuals nord-americans a favor de la població madrilenya que estava sent bombardejada, el suport de Mèxic, el manifest d'antifeixistes alemanys, la visita de personatges reconeguts.

Un segon bloc comprèn el relat de l'activitat de l'enemic, sobretot les atrocitats comeses pels rebels i les diverses notícies sobre els atacs a Madrid, un tema molt present aquells dies al *Comunicat*.¹³²⁰

En tercer lloc, trobem les informacions relacionades amb l'activitat del bàndol republicà, sobretot la de la reraguarda catalana,¹³²¹ dels beneficis de la Revolució, de la importància dels sindicats, de l'organització de la justícia a Catalunya, i de reformes socials com la legalització de l'avortament. També s'oferien els discursos o ressenyes de personalitats importants del moment.¹³²²

La informació se servia a través d'articles redactats expressament per al *Comunicat* i de la reproducció de fragments de la premsa catalana. Puntualment, trobem algun desmentit explícit sobre informacions que publicaven diaris feixistes. També van editar un número especial amb motiu del tercer aniversari de la mort de Macià, on reproduïen el discurs del president Companys.

La versió anglesa del *Comunicat*, igual que la castellana i la francesa, també va seguir la numeració del butlletí que editava Defensa. El primer número amb segell del Comissariat que hem pogut consultar és el referent al 26 d'octubre de 1936, amb el número 64 i la periodicitat en el període estudiat és pràcticament diària, com les anteriors versions. Tot i que la numeració i la data coincideix amb el comunicat francès, els continguts pateixen variacions. Sí que tenen correspondència, però, els tres grans àmbit temàtics descrits. D'una banda, la vessant internacional de la guerra, on trobem notícies que mostren la intervenció alemanya i italiana, i la posició dels polítics anglesos i de la Societat de Nacions davant el conflicte bèl·lic. També inclou les mostres de solidaritat internacional com l'adhesió mexicana i l'arribada de voluntaris francesos a l'Estat.

Dins el segon bloc, corresponent a l'activitat de l'enemic, s'hi llegeixen informacions relacionades amb la intenció de bombardejar la població civil i diverses atrocitats perpetrades pels feixistes. Igual que a la versió francesa, en aquests números pren molt de protagonisme el desenvolupament de la lluita a la capital de la República.

En darrer lloc, trobem informacions sobre l'activitat a la reraguarda, ja sigui a conseqüència de la guerra o tot i la guerra. En aquesta edició, es fa força èmfasi en la política

---

¹³²⁰ Les informacions se centraven bàsicament en el bombardeig de la població civil madrilenya, en la visita de diputats anglesos al front de Madrid i en la participació de milícies basques al front de Madrid.

¹³²¹ Tracta temes com l'esforç del govern de la Generalitat en el comerç exterior tot i la guerra; la disciplina i el bon equipament dels combatents i l'evacuació de la població de Madrid.

¹³²² Recull els de Durruti; la ministra de Sanitat Frederica Montseny; el ministre de Justícia Garcia Oliver; Francesc Layret; Miguel Unamuno; Dolores Ibarruri; el general Miaja i el president Companys.

de col·lectivitzacions i en la unió dels dos sindicats principals, UGT i CNT. També inclou les últimes novetats des del front, una secció que també es va perdent a mesura que avança el conflicte bèl·lic, igual que la francesa. En la versió anglesa també es fa algun desmentit directe.¹³²³

De la versió anglesa, sorprèn que des del mateix *Comunicat*, el Comissariat demanés de manera molt directa als diaris que reproduïssin les notícies que els feien arribar, un fet impensable avui dia: “We urge all publications to reprint material from this bulletin, kindly mentioning its origin”.¹³²⁴

El *Comunicat* en alemany probablement va seguir –igual que la resta de butlletins- la numeració de l’edició homòloga editada per la conselleria de Defensa abans que el Comissariat agafés el relleu en aquestes competències. L’exemplar més antic que hem pogut consultar és el corresponent al 16 d’octubre amb el número 63 i, igual que les anteriors versions, amb una periodicitat pràcticament diària. Hi trobem, a banda de la informació sobre la situació de la guerra en els diferents fronts, no només el de l’Aragó,¹³²⁵ també informacions referents als tres grans blocs temàtics citats. A nivell internacional, els comunicats mostren el suport a la República de persones de reconegut prestigi com Pau Casals,¹³²⁶ o de països com Mèxic¹³²⁷ i també fan referència a la intervenció estrangera a la Guerra Civil.¹³²⁸ En segon lloc, actuacions de l’enemic, com ara atrocitats feixistes, fent èmfasi en els bombardeigs de Madrid.¹³²⁹ I en darrer lloc, activitats que es portaven a terme a la reraguarda catalana tot i la guerra, com aquelles referents a la ‘normalitat’ de la vida cultural de Catalunya¹³³⁰ i la reorganització de l’economia.¹³³¹ En aquests butlletins també es fa molt d’èmfasi en la tasca

---

¹³²³ Vegeu per exemple, “Untruth in the “Daily Telegraph”. *Comunicat de premsa* (English edition) [Barcelona] (21 desembre 1936).

¹³²⁴ “Note”. *Comunicat de premsa* (English edition) [Barcelona] (11 novembre 1936).

¹³²⁵ “Die letzten Kriegsnachrichten”. *Comunicat de premsa* (Deutsche Ausgabe) [Barcelona] (26 octubre 1936).

¹³²⁶ “Pau Casals an der Seite der Republik”. *Comunicat de premsa* (Deutsche Ausgabe) [Barcelona] (13 gener 1937).

¹³²⁷ “Mexiko an der Seite der spanischen Antifaschisten”. *Comunicat de premsa* (Deutsche Ausgabe) [Barcelona] (14 novembre 1936).

¹³²⁸ “Ein Aufruf an die Marokkaner vor Madrid”. *Comunicat de premsa* (Deutsche Ausgabe) [Barcelona] (11 desembre 1936); “Besucht bei den deutschen Truppen Francos”. *Comunicat de premsa* (Deutsche Ausgabe) [Barcelona] (19 desembre 1936); “Zehntausend Italiener in Spanien gelandet”. *Comunicat de premsa* (Deutsche Ausgabe) [Barcelona] (6 gener 1937).

¹³²⁹ “Der faschistische Terror in Galicien”. *Comunicat de premsa* (Deutsche Ausgabe) [Barcelona] (14 desembre 1936); “Kinder in Katalonien”. *Comunicat de premsa* (Deutsche Ausgabe) [Barcelona] (31 desembre 1936).

¹³³⁰ “Das Kulturelle Leben in Katalonien”. *Comunicat de premsa* (Deutsche Ausgabe) [Barcelona] (11 desembre 1936).

¹³³¹ “Probleme der katalonischen Landwirtschaft”. *Comunicat de premsa* (Deutsche Ausgabe) [Barcelona] (31 desembre 1936).

que desenvolupen els anarquistes,¹³³² a més de trobar força notícies sobre les dues centrals sindicals CNT i UGT, i informacions sobre el govern de la Generalitat.¹³³³ També incloïen articles més de caire polític, que donen opinió sobre aspectes de la política internacional.¹³³⁴ No podia faltar tampoc, informacions sobre la contribució catalana a la guerra, en aquest cas l'ajut que Catalunya oferia a Madrid.¹³³⁵ La procedència dels articles era, igual que en les altres versions, o bé articles inèdits i originals, o bé retalls de premsa de diaris catalans.

Segurament, la versió del *Comunicat de premsa* més sorprenent és la d'esperanto. Segons va declarar Miravittles anys després del conflicte, anava adreçada als anarquistes.¹³³⁶ Abans de la guerra, ja hi havia un moviment esperantista a l'Estat. La llengua s'havia formalitzat el 1887 i diversos intel·lectuals espanyols es van interessar ràpidament pel tema. Es van començar a crear clubs i durant els anys vint i trenta va créixer notablement el nombre de parlants d'esperanto. En l'àmbit català i espanyol, el corrent principal de l'esperantisme obrer el formaven els grups anarquistes, que van fer d'aquest idioma una de les seves senyes d'identitat. La majoria d'esperantistes espanyols era simpatitzant de les idees republicanes, ja fos per influències liberals, nacionals o obreristes.

El grup polític que va utilitzar més l'esperanto durant la guerra van ser els anarquistes. Fins el febrer de 1938 va aparèixer a Barcelona un *Informa Bulteno* ("Butlletí informatiu") de la CNT. També el POUM va tenir el seu butlletí en esperanto, concretament el 1937 es va començar a publicar *La Hispana Revolucio* ("La revolució espanyola") i, fins i tot un dels seus dirigents, Andreu Nin, era esperantista i parlava l'idioma.¹³³⁷ La CNT, per exemple, utilitzava el seu butlletí en aquest idioma internacional per relacionar-se amb a la Xina, el Japó i Rússia, països més distants lingüísticament i culturalment.

---

¹³³² "Die Anarchisten in der spanischen Revolution. Eine Rede des Gesundheits-Minister Federica Montseny". *Comunicat de premsa* (Deutsche Ausgabe) [Barcelona] (7 gener 1937); "Über das wirtschaftliche Program der Anarchisten". *Comunicat de premsa* (Deutsche Ausgabe) [Barcelona] (16 gener 1937).

¹³³³ "Die 'Krisis' der Generalität von Katalonien". *Comunicat de premsa* (Deutsche Ausgabe) [Barcelona] (16 desembre 1936); "Der neue Vollzugsrat der Generalität". *Comunicat de premsa* (Deutsche Ausgabe) [Barcelona] (17 desembre 1936); "Erklärungen des Praesidenten Companys". *Comunicat de premsa* (Deutsche Ausgabe) [Barcelona] (18 desembre 1936).

¹³³⁴ "Das Ende der Neutralität". *Comunicat de premsa* (Deutsche Ausgabe) [Barcelona] (26 d'octubre 1936).

¹³³⁵ "Die Probleme der neuen Wirtschaft". *Comunicat de premsa* (Deutsche Ausgabe) [Barcelona] (9 desembre 1936); "Solidarität zwischen Barcelona und Madrid". *Comunicat de premsa* (Deutsche Ausgabe) [Barcelona] (31 desembre 1936).

¹³³⁶ RODRÍGUEZ PUJOL, T. "'Met' Miravittles: la agitada evolución de un luchador de causas difíciles". [c. 1977] Retall d'entrevista localitzat a AMTM. Jaume Miravittles. Caixa 25.

¹³³⁷ BARRIO, T.; LINS, U. *La utilización del esperanto durante la Guerra Civil española*. Comunicació presentada al "Congreso Internacional sobre la Guerra Civil española", Madrid, 27-29 de novembre de 2006. [En línia] [2006] <http://www.nodo50.org/esperanto/artik68es.htm> [Consulta: 04 novembre 2007].

En el cas del Comissariat de Propaganda, el primer número del *Comunicat de premsa* en esperanto va veure la llum el 3 de gener de 1937 i durant aquest primer mes va tenir una periodicitat setmanal. Els temes sobre els quals tractava aquell mes de gener també es poden encabir dins els tres grans blocs temàtics. De l'àmbit internacional, publica informacions que mostraven la intervenció alemanya en el conflicte espanyol així com l'ajut soviètic que va arribar a través del vaixell Rion i l'adhesió de personatges com Ehrenburg. Sobre l'actuació de l'enemic, fa èmfasi en el front de Madrid, i també es refereix a un complot feixista a Barcelona. Pel que fa a la reraguarda, el *Comunicat* recollia la posició del PSUC i de Companys davant la persecució religiosa i de les col·lectivitzacions. Al primer número, es demanava als esperantistes difondre el contingut del *Comunicat* a la seva premsa.¹³³⁸

La versió del *Comunicat* sobre la qual podem donar menys detalls és la sueca. No sabem del cert quan es va començar a editar ja que només hem pogut consultar uns pocs números corresponents a finals de 1937, que indiquen que la periodicitat seria setmanal¹³³⁹ i que el butlletí hauria estat igualment heretat de la conselleria de Defensa.

Una primera aproximació al contingut de les diferents versions dels butlletins permet afirmar que totes les versions estrangeres del *Comunicat* –excepte la sueca de la qual no hem pogut analitzar el contingut per manca d'exemplars- tenen en comú el plantejament del conflicte bèl·lic com una guerra contra el feixisme. En tots ells també trobem informacions sobre els tres grans blocs temàtics: la internacionalització del conflicte, l'actuació de l'enemic i els esforços de la reraguarda per a la guerra i tot i la guerra. A més, tots els comunicats es comencen a editar aproximadament al mateix temps, a mitjans d'octubre, poc temps després que el Comissariat es constituís oficialment.

L'enviament d'aquestes publicacions periòdiques suposava una gran despesa en segells al Comissariat.¹³⁴⁰ I a més, tenint en compte que, segons testimoni de Miravittles, van aconseguir crear un llistat de correu amb més de 100.000 contactes d'arreu del món amb la seva corresponent fitxa on s'hi donaven més detalls:

“El Comissariat oficialmente creó un archivo en donde estaban reunidas las tarjetas explicativas de todas las universidades del mundo, de los centros progresistas, de los senadores y diputados y de las personalidades que en cualquier actividad podían ser útiles a nuestros ideales. Se encargó de aquella tarea tan necesaria como útil un especialista a sueldo, pero no un funcionario, que

---

¹³³⁸ *Comunicat de premsa* (Esperanto Eldono) [Barcelona] (3 gener 1937).

¹³³⁹ Hem vist els números 52, 53, 55, 58, 59 i 60 corresponents als dies següents de 1937: 29 de juliol, 26 d'agost, 16 de setembre, 15 i 22 d'octubre i 19 de novembre, respectivament.

¹³⁴⁰ “La Comissaria de Propaganda i les campanyes de certs incontrolats”. *La Humanitat* [Barcelona] (3 agost 1937), p. 4.

llego a superar las cien mil carpetas en cada una de las cuales había un hombre o una institución”.¹³⁴¹

Tot i la xifra de cent mil fitxes, Miravittles va assegurar en una entrevista de l'època que el fitxer estava format per 10.000 adreces, entre les quals hi havia 600 metges, 200 universitats, 300 cooperatives i 100 acadèmies, entre altres.¹³⁴²

Juntament amb *Nova Iberia* i el *Comunicat de premsa*, respondria a la funció pseudoinformativa el llibret titulat *Cobla Barcelona*, que segurament va acompanyar la gira d'aquest grup en terres franceses i belgues. A banda d'una breu biografia del tenor Emili Vendrell i de la poesia *La sardana* de Joan Maragall, l'opuscle també inclou una breu explicació de Miravittles sobre què era aquesta dansa tradicional catalana i “symbole de l'hospitalité catalane”. Afegeix que és la dansa “d'un peuple d'enfants ivres de liberté”. La contraportada del llibret rebla “Les premiers artistes catalans pour la Catalogne”.¹³⁴³

10.2.5.2 Funció moralitzadora

Aquestes publicacions pretenien influir en el pensament i conducta de la població en relació a la seva bonesa o malesa. És el cas d'un rar tríptic que animava el públic francès a estar atent a les notícies sobre el conflicte espanyol. Es tracta d'una veritable obra de creativitat propagandística. La solapa que s'obre primer simula una porta d'una casa amb l'espill, amb un text que hi diu “De la même façon que vous accueillez un ami quand il vient chez vous...”. Quan s'obre el tríptic, apareixen una parella i fotografies de diaris com *Le petit journal*, *Regards*, *L'œuvre*, *Le Peuple*, *L'Humanité* o *Le Populaire*, amb el text “...vous devez accueillir les nouvelles de la guerre en Espagne. C'est la guerre pour la liberté et la civilisation. Lisez et faites lire les journaux amis”.¹³⁴⁴ També hem consultat la versió en castellà d'aquest mateix tríptic, en què canvien les fotografies dels diaris amics, per premsa espanyola.¹³⁴⁵

---

¹³⁴¹ MIRAVITLLES, J. “Tarradellas, Miravittles y el Comissariat de Propaganda”. *La Vanguardia*. [Barcelona] (12 maig 1982), p. 6.

¹³⁴² MAS DE LA RIBA, C. “Actuació del Comissariat de Propaganda”. *Moments* [Barcelona] (maig 1937).

¹³⁴³ *Cobla Barcelona*. [Barcelona], Comissariat de Propaganda, [1937].

¹³⁴⁴ *De la même façon que vous accueillez un ami quand il vient chez vous...* [tríptic] [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c.1937]

¹³⁴⁵ De la misma manera que acogéis a un amigo cuando viene a vuestra casa...”. [tríptic] [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937]

10.2.5.3 Funció mobilitzadora

Moltes de les publicacions del Comissariat a nivell internacional pretenien remoure consciències i, de retruc, mobilitzar la població per tal que simpatitzés amb la causa republicana o participés en el conflicte. En aquest sentit, es tractava de mobilitzar l'opinió pública per, en darrera instància, aconseguir el suport dels governs democràtics europeus.

Dins aquesta categoria s'encabeixen una sèrie de publicacions relacionades amb els bombardeigs de la població civil i, particularment, l'atac a Madrid. N'és un exemple el díptic del *Manifiesto de los intelectuales catalanes*, en edició catalana, castellana i anglesa, que inclou les fotografies dels nens morts en els bombardeigs de la capital de la República.¹³⁴⁶ Relacionat també amb el combat a Madrid i els bombardeigs en general, trobem la sèrie de fotografies que s'agrupen sota el títol *Que le monde civilisé en juge o*, en la versió anglesa, *Let the civilized world judge...* Detallarem ambdues publicacions en propers apartats quan tractem la campanya propagandística de Madrid.

Relacionat amb la defensa de la capital de la República i amb l'objectiu de mobilitzar els esperantistes, el Comissariat va editar el cartell “Kion vi faras por eviti tion?” (què fas per evitar això?), on es veuen dues mans que surten d'Alemanya i d'Itàlia que estan a punt de clavar un punyal en un mapa sobre Madrid.¹³⁴⁷ El cartell continua: “Geesperantistoj el la tuta mondo agu energie kontra la internacia fasismo!” (“Esperantistes –homes i dones- de tot el món actueu amb energia contra el feixisme internacional”).¹³⁴⁸

10.2.5.4 Funció político-propagandística

Les publicacions incloses dins aquesta categoria pretenien difondre uns principis polítics i animaven a seguir-los o donar-los suport. Si bé a la reraguarda catalana calia recordar quins eren els objectius fonamentals d'aquella lluita per la distància física amb el front, a nivell internacional era necessari explicar molt bé què s'estava fent des de Catalunya per la guerra i tot i la guerra. D'aquesta manera, es contrarestaven acusacions de la propaganda enemiga sobre la destrucció del patrimoni cultural i el mal tracte als voluntaris. L'objectiu també era netejar certa imatge de la Catalunya revolucionària oferta els primers dies.

---

¹³⁴⁶ *Manifiesto de los intelectuales catalanes* [díptic] [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c.1937].

¹³⁴⁷ *Kion vi faras por eviti tion?*. [Cartell] [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c.1937].

¹³⁴⁸ Agraïm a Farriol Macip que ens facilités la traducció exacta del text del cartell.

Un dels exemples més emblemàtics són els volums destinats a divulgar la política cultural que havien desenvolupat els governs d'ERC des de 1931. Es troben en edició francesa (*L'Oeuvre culturelle des gouvernements de gauche a la Generalitat de Catalogne*)¹³⁴⁹ i anglesa (*The cultural work of liberal Governments in the Generalitat de Catalonia*).¹³⁵⁰

Aquell 1937 també s'iniciava una col·lecció d'opuscles sota el títol *Les étrangers chez nous*, el primer volum del qual era *Transformation Economique en Catalogne*, del professor de la Universitat de Montpeller, André Jean, que també es va editar en versió anglesa: *Economic transformation in Catalonia, seen through the eyes of foreigner*.¹³⁵¹ Podríem afirmar que amb aquest llibre, el Comissariat donava el tret de sortida a una sèrie de publicacions testimonials en què autors estrangers o fugitius del bàndol franquista oferien la seva visió sobre diversos aspectes relacionats amb el conflicte bèl·lic.

Una altra publicació similar, era l'opuscle titulat *Political and social changes in Catalonia during the Revolution (July 19th-December 31th 1936)* de J. G. Martin. També es va editar la versió francesa sota el títol *La transformation politique et sociale de la Catalogne durant la Révolution, 19 Juillet-31 Décembre 1936*.¹³⁵²

Dins aquesta categoria també s'inclouen aquelles publicacions que informen sobre l'activitat de Catalunya, especialment la de la reraguarda catalana, per contribuir a la lluita. Un dels temes tractats va ser el dels refugiats de guerra, que van començar a arribar a casa nostra a mesura que avançaven les tropes franquistes. És el cas del cartell que explica amb fotografies i un text molt senzill com són acollits els refugiats a terres catalanes: "Así ha tratado el fascismo a estas criaturas. En Cataluña se las rehabilita moral y físicamente".¹³⁵³ Amb disseny pràcticament idèntic trobem el cartell "Estado físico en que llegaron los refugiados de Málaga". I seguia: "Como se les atiende", al costat d'una fotografia d'una

---

¹³⁴⁹ *L'oeuvre culturelle des gouvernements de gauche à la Generalitat de Catalogne*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937.

¹³⁵⁰ *The Cultural work of liberal Governments in the Generalitat of Catalonia*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937.

¹³⁵¹ JEAN, A. *Transformation économique en Catalogne*. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937]. (*Les étrangers chez nous*); JEAN, A. *Economic transformation in Catalonia seen through the eyes of a Foreigner*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, [1937].

¹³⁵² MARTIN, J. G. *Political and social changes in Catalonia during the Revolution (July 19th-December 31th 1936)*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937.; MARTIN, J. G. *La Transformation politique et sociale de la Catalogne durant la Révolution (19 Juillet-31 Décembre 1936)*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, [1937].

¹³⁵³ *Así ha tratado el fascismo a estas criaturas. En Catalunya se las rehabilita moral y físicamente* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936-1937]

persona –se suposa que un metge- auscultant el pit d’un infant.¹³⁵⁴ I amb una composició pràcticament igual que els dos cartells anteriors, el Comissariat va editar “En los hogares catalanes falta pan. Nunca ha faltado pan a los refugiados”.¹³⁵⁵

També és a través de les postals que el Comissariat volia mostrar de quina manera Catalunya ajudava dones i nens d’altres parts de l’Estat. És el cas d’una sèrie de 15 postals (des de la G-1 a la G-15) que mostra l’evacuació d’un poble, l’estat en què arriben els refugiats i l’atenció que reben en l’àmbit de l’ensenyament, l’atenció mèdica, la protecció de la llar, l’alimentació i la diversió.¹³⁵⁶

Presumir de la força armamentística i humana del bàndol republicà també era un objectiu de les postals fotogràfiques que va editar aquells primers dies l’organisme dirigit per Miravittles. En són exemple dues sèries que porten per títol “Front d’Aragó” (formada per 10 i 5 postals respectivament de la sèrie E) i “Flota Republicana” (formada per 10 postals).¹³⁵⁷ A les fotografies referents al front d’Aragó s’hi poden veure combatents en diverses situacions habituals de la guerra: la lluita, el perill, l’art d’amagar-se i la tensió. La sèrie sobre la flota republicana pretén mostrar combatents en diverses posicions dalt de vaixells republicans. Considerem que les postals són una bona manera d’internacionalitzar el conflicte, ja que permeten arribar a les capes més populars de les societats estrangeres on s’enviaven. En una quarta sèrie de postals –la C- es mostren més vehicles de guerra, com un submarí lleial o un hidroavió. Inclou títols explicatius en català, castellà, anglès i francès.¹³⁵⁸

Contrarestar la propaganda enemiga que assegurava que Catalunya no tractava bé els voluntaris que venien a lluitar era l’objectiu de les postals i el llibret explicatiu del *Foyer du Français Antifasciste*. L’opuscle, en edició bilingüe en francès i en castellà, exposava les facilitats que oferia la Generalitat als combatents francesos que eren de permís i ho mostrava a través de fotografies dels salons de descans, de joc, de lectura, de billar i de camps de tennis.¹³⁵⁹ Aquestes imatges van servir també per editar targetes postals. Per arrodonir-ho, el Comissariat també va editar a través d’aquesta institució diverses col·leccions de segells que

---

¹³⁵⁴ *Estado físico en que llegaron los refugiados de Malaga. Como se les atiende* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936-1937].

¹³⁵⁵ *En los hogares catalanes falta pan. Nunca ha faltado pan a los refugiados* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937].

¹³⁵⁶ *Evacuació d’un poble* [postals]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937].

¹³⁵⁷ *Front d’Aragó* [postals]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937]; *Flota Republicana* [postals]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937].

¹³⁵⁸ *Aeronàutica* [postals]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937].

¹³⁵⁹ *Ce qu’est la Catalogne*. Barcelona: Foyer du Français Antifasciste, [1937].

els brigadistes haurien pogut utilitzar per enviar les postals del *Foyer* o altres lletres a les seves famílies, tal com hem referenciat.

Dins la categoria de publicacions político-propagandístiques s'inclouen també aquelles relacionades amb l'homenatge a les institucions i personatges catalans i a la reafirmació nacional. És el cas de l'edició en francès del discurs que Companys va pronunciar amb motiu del tercer aniversari de la mort de Macià titulat *Troisième anniversaire de la mort de Francesc Macià. Allocution de S.E le Président Lluís Companys*.¹³⁶⁰ D'aquest opuscle de 15 pàgines se n'haurien tirat 100.000 exemplars, segons testimoni de Miravittles.¹³⁶¹ També es va editar una versió en castellà.¹³⁶²

Des del punt de vista més polític, destaquem un mòbil, desconegut fins ara, d'un milicià que aixafava un escarabat on hi deia "Fascismo". La part que es pot moure a voluntat és la cama¹³⁶³ (vegeu l'annex 8). Una altra publicació poc coneguda és un díptic dioràmic que representa, a la portada, una presó amb l'Estat dins. El text diu: "Fascism means to crush Spain". Quan s'obre, una mà que evita que s'agafi la figura de l'Estat, va acompanyada del text "The popular army will prevent it. Support the army of liberty".¹³⁶⁴ També es va editar en versió francesa.¹³⁶⁵ Les dues versions, l'anglesa i la francesa, anaven degudament marcades amb el logotip del Comissariat de Propaganda a la contraportada (vegeu l'annex 9).

Com ja hem vist en les publicacions destinades a la reraguarda, el Comissariat va col·laborar amb diverses forces polítiques per difondre la seva propaganda. En aquest sentit, va adquirir diversos volums de l'àlbum de dibuixos publicat per la CNT-FAI *Estampas de la revolución española* per enviar-les a centres culturals, sindicats i partits polítics de l'estranger.¹³⁶⁶ Eren dibuixos a color de Sim que reproduïen moments de la revolució, en

---

¹³⁶⁰ *Troisième anniversaire de la mort de Francesc Macià. Allocution de S.E le Président Lluís Companys*. Barcelona: [Comissariat de Propaganda], [c.1937].

¹³⁶¹ DE LA MILLE, F. "Figuras de ahora: J. Miravittles". *Mi Revista* [Barcelona] (15 febrer 1937).

¹³⁶² *Discurso pronunciado por el Presidente de la Generalidad de Cataluña Lluís Companys*. Barcelona: [Comissariat de Propaganda], [c.1937].

¹³⁶³ *Fascismo*. [mòbil gràfic] [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c.1936-1939].

¹³⁶⁴ *Fascism means to crush Spain*. [díptic] [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c.1937].

¹³⁶⁵ *Le fascisme prétend emprisonner l'Espagne*. [díptic] [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937].

En aquest cas, el text deia: "Le fascisme prétend emprisonner l'Espagne", i a l'interior, "L'armée du peuple l'empêchera. Aidez l'armée de la liberté".

¹³⁶⁶ "Estampas de la revolución española". *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (25 desembre 1936).

textos amb castellà, francès i anglès. L'idioma dels textos i el preu mostrat en francs i dòlars, fa pensar que era un document inicialment pensat per enviar a l'estranger.¹³⁶⁷

És curiós, a més, el cartell dedicat al líder anarcosindicalista, on sobre una fotografia de Bonaventura Durruti hi resava: “Glòria als Herois Populars”.¹³⁶⁸

10.2.6 Laya Films al món

Durant els primes mesos de guerra, a banda dels esforços més sistemàtics a nivell internacional com l'actuació de les delegacions, les publicacions adreçades expressament al públic estranger, la gira de la Cobla Barcelona o el *Foyer* francès, el Comissariat va anar desenvolupant accions puntuals per arribar al públic exterior.

Un exemple són els documentals de la productora del Comissariat, Laya Films, que mostraven la tasca constructiva de la vida civil i s'enviaven arreu per contrarestar la propaganda franquista.¹³⁶⁹ Laya va produir documentals sobre temes que no tenien a veure estrictament amb la vessant militar de la guerra, sinó que difonien l'art, la cultura i la ciència.¹³⁷⁰

En aquest sentit, a finals de 1936, Miravittles comunicava a Tarradellas la voluntat d'estudiar les possibilitats que oferien alguns departaments i delegacions de la Generalitat per produir documentals pensant especialment en el públic l'estranger.¹³⁷¹ Un exemple era *Els tapers de la costa*, en el qual s'explicava el funcionament de la indústria catalana del suro, un treball que passava de ser artesanal a industrialitzat.¹³⁷²

Laya també va distribuir a nivell internacional el documental soviètic *In defence of Madrid – La défense de Madrid*, amb rètols en anglès i francès, que mostrava com la població va viure durant l'atac a la ciutat.¹³⁷³

---

¹³⁶⁷ SIM. *Estampas de la Revolución Española: 19 Julio de 1936*. [Barcelona]: Oficinas de Propaganda CNT-FAI, [c. 1936].

¹³⁶⁸ *Glòria als herois populars. Bonaventura Durruti* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1936].

¹³⁶⁹ “Productos cinematográficos al servicio del fascismo”. *La Vanguardia* [Barcelona] (9 gener 1937), p. 9.

¹³⁷⁰ Segons testimoni de Ramon Biadiu recollit a CAPARRÓS, J. M.; BIADIU, R., (1978), p. 23.

¹³⁷¹ AMTM. Propaganda. Carta de Jaume Miravittles a Josep Tarradellas, 17 de novembre de 1936.

¹³⁷² *Els tapers de la costa* [film]. [Barcelona]: Laya Films, [c.1936-1937]

¹³⁷³ *In defence of Madrid – La défense de Madrid* [film]. Unió Soviètica: Soiuzkinochronika, 1936.

Té 10 minuts de durada i només hi ha música amb rètols en anglès i francès.

Citada a CRUSELLS, M. *Las Brigadas Internacionales en la pantalla*. Ciudad Real: Gabinete del Rector de la Universidad de Castilla-La Mancha, 2001, p. 429.

A més, per intentar que el conflicte es conegués a tot arreu, va produir juntament amb Film Popular els noticiaris *Nouvelles d'Espagne*, *News of Spain* i *Spain Today*.

10.3 Actuacions al front i a la resta de la zona republicana

10.3.1 Accions generals al front

El decret de creació del Comissariat d'octubre de 1936 ja contemplava accions adreçades a les posicions d'avantguarda. D'entrada, l'organisme dirigit per Miravittles comptava amb un delegat al front, Salvador Grau Mòra, que més endavant va endegar la Llar del Combatent Català, a més d'una Secretaria d'Informació als fronts, que subministrava dades sobre l'evolució de la guerra per tal que el Comissariat ho pogués explicar en el seu *Comunicat de premsa*.¹³⁷⁴ Calia mantenir la ciutadania informada però també era important que els combatents s'adonessin de la implicació de la reraguarda en la lluita que patien en primera persona, jugant-se la vida cada dia i en condicions d'insalubritat i fred. La reraguarda catalana, sobretot Barcelona, era lluny de les posicions d'avantguarda, i en algun moment es vivia com si no hi hagués cap guerra. D'aquesta situació alertava l'organisme dirigit per Miravittles des de les pàgines del *Comunicat de premsa* ja l'octubre de 1936.¹³⁷⁵

De cara al front, una de les primeres tasques que va desenvolupar el Comissariat i que, una vegada més, era heretada del CCMA, era una acció de servei públic: es tractava de la retolació de carreteres i camins al front d'Aragó que informaven de la proximitat de les línies de foc o de l'existència de zones devastades per l'enemic. Des de setembre de 1936 fins al maig de 1937 el Comissariat va plantar més de 300 pals i de 400 plaques senyalitzadores.¹³⁷⁶ Eduard Meléndez i Gardenas va ser un dels encarregats fins el febrer de 1937, tal com aquest li recordava a Miravittles en una carta anys més tard.¹³⁷⁷

En general, l'ajut al front es va prestar des de diverses seccions del Comissariat. Una part de l'atenció i suport es vehiculava a través de La Dona a la Reraguarda. La secció femenina va ser l'encarregada de confeccionar motxilles, jerseis, mitjons i guants de llana. També distribuïa productes de primera necessitat com cantimplors, sabó, fulles d'afaitar o

---

¹³⁷⁴ Vegeu per exemple *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (3 novembre 1936).

¹³⁷⁵ "La guerra al front i a la reraguarda". *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (23 octubre 1936).

¹³⁷⁶ E.S. "Els serveis de propaganda al front". *Ràdio Barcelona* [Barcelona] (29 maig 1937).

¹³⁷⁷ AMTM. Jaume Miravittles. Caixa 23, carta d'Eduard Meléndez Gardenas a Jaume Miravittles, 27 d'octubre de 1977.

Meléndez hauria deixat de treballar al Comissariat el febrer de 1937 en ser nomenat un càrrec dins la conselleria de Justícia.

flascons de colònia, i altres de més hedonistes com tabac, conyac i encenedors. A més, proporcionaven al combatent paquets de pantalons, caçadora, casquet, roba interior, bandes i camises, així com bosses amb elements per sorgir la roba. En el terreny cultural, es va preocupar de trametre llibres al front, que el maig de 1937 ja arribaven a 23.000; organitzaven festivals per als convalescents al front i visitaven els hospitals de guerra. A la reraguarda també recollien sang, i el maig de 1937, 60 dones ja havien donat una quantitat de 15.000 grams.

Amb motiu de l'any nou, La Dona a la Reraguarda va organitzar el cap d'any del combatent o "Diada del Combatent" juntament el PSUC, Estat Català i ERC. Amb els diners recaptats van enviar-los caixes amb torrons, tabac i cava.¹³⁷⁸ El primer d'any, Miravittles, en representació del Consell de Govern, es va dirigir als combatents de tots els fronts a través de les emissores catalanes en castellà. El comissari de propaganda es va mostrar optimista amb què el 1937 seria l'any de la victòria i va posar de manifest la importància de la disciplina al front i el comandament únic.¹³⁷⁹ Possiblement s'instal·lessin altaveus al front per escoltar el parlament, tal com el Comissariat havia fet anteriorment amb l'acte de solidaritat antifeixista que es va celebrar a Barcelona i es va retransmetre amb altaveus a primera línia de foc.¹³⁸⁰ La fi de la guerra va ser un dels temes de la propaganda del Comissariat aquells primers mesos, juntament amb la unitat de comandament, una qüestió sobre la qual el *Comunicat de premsa* del Comissariat en torna a fer referència pocs dies després.¹³⁸¹

La secció de Festivals Benèfics del Comissariat també va fer la seva contribució al front organitzant nombrosos actes a benefici de les milícies. És el cas, per exemple, de l'homenatge a la dona celebrat al Palau de la Música;¹³⁸² el "Festival Monstre" que juntament amb el Comitè Econòmic del Teatre va tenir lloc al Teatre Tívoli;¹³⁸³ i "Homenatge a la

---

¹³⁷⁸ "L'èxit d'una iniciativa". *La Humanitat* [Barcelona] (1 gener 1937), p. 4.

Amb motiu del cap d'any de 1937, diverses organitzacions van treballar perquè la celebració d'aquesta data des del front fos agradable. Per exemple, les Joventuts Socialistes Unificades de Catalunya van fer una crida a la població perquè fessin donatius de queviures, roba, tabac i tot allò útil per enviar als combatents del front i demostrar la solidaritat de la reraguarda. ("El Cap d'Any del Milicià". *La Humanitat* [Barcelona] (20 desembre 1936), p. 7.); el Servei d'Informació i Propaganda del Consell de Sanitat de Guerra va organitzar uns serveis especials de tramesa al front perquè els combatents poguessin rebre els paquets que els enviaven els familiars ("El comiat d'any del milicià". *La Humanitat* [Barcelona] (desembre 1936), p. 3.); les entitats culturals, socials i polítiques del barri de Gràcia van organitzar una cavalcada per recaptar fons ("El cap d'any del combatent". *La Humanitat* [Barcelona] (27 desembre 1936), p. 7.)

¹³⁷⁹ "Salutació al poble i als combatents". *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (2 gener 1937).

¹³⁸⁰ Vegeu per exemple "Diumenge vinent a Montjuïc". *La Humanitat* [Barcelona] (10 desembre 1936), p. 4.

¹³⁸¹ "Impressió general de la nostra lluita al començar el nou any". *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (4 gener 1937).

¹³⁸² *La Humanitat* [Barcelona] (20 desembre 1936), p. 5.

¹³⁸³ L'entrada més econòmica era d'una peseta i la més cara, a les llotges de platea, valia 12 pessetes.

música selecta” al Palau de la Música Catalana i un altre a l’Olympia, en el qual hi va participar la Cobla Barcelona.¹³⁸⁴ Pau Casals va ser un dels protagonistes d’un altre festival a profit dels mutilats de guerra.

L’Oficina de Correu i Premsa al Front patrocinada pel Comissariat s’encarregava d’enllaçar la rera guarda amb el front de batalla. Estava situada a Barcelona, al xamfrà del carrer Bergara amb la Plaça de Catalunya, a la caseta que durant la frustrada Olimpíada Popular havia de prestar el servei d’informació, turisme i allotjament.¹³⁸⁵ Per tant, amb la tramesa de diaris i correu al front, el Comissariat passava a fer-se càrrec de nou d’una tasca portada a terme anteriorment per l’antic CCMA. El Comissariat també col·laborava amb els Minyons de Muntanya – Boys Scouts de Catalunya i el Casal de Catalunya en aquests enviaments.¹³⁸⁶

Pel que fa a l’àmbit estrictament propagandístic, aquell mateix novembre, el Comissariat reforçava la seva actuació al front gràcies a l’obsequi d’un camió impremta i projector de cinema que la Comissió Internacional d’Escriptors Revolucionaris feia a la Generalitat.¹³⁸⁷ Els escriptors soviètics i francesos van regalar al president Companys un camió *Berliet* equipat amb impremta, un projector de cinema i altaveus des d’on reproduir música i discos amb conferències per tal de destinar-lo a propaganda al front. Es tractava dels intel·lectuals que van participar al Gran Mítig Internacional Antifeixista que va organitzar el Comissariat al Gran Price.¹³⁸⁸ Per tal de donar rellevància al donatiu, es va organitzar un tour en què el camió es va lluir per tota Barcelona.¹³⁸⁹ Aquest vehicle havia de servir de prototip

---

¹³⁸⁴ “Gran Festival a l’Olympia”. *La Humanitat* [Barcelona] (29 gener 1937), p. 3.

Era un acte en què hi col·laborava el Sindicat Únic d’Espectacles Públics CNT i les emissores Ràdio Barcelona i Ràdio Associació de Catalunya.

¹³⁸⁵ *La Humanitat* [Barcelona] (9 juliol 1936), p. 4.

La foto de la caseta que el Comissariat tenia instal·lada per vehicular aquest servei està reproduïda a SANTACANA, C. *L’esport català en imatges: dels inicis a la Guerra Civil*. Barcelona: Generalitat de Catalunya-Departament de la Presidència-Secretaria General de l’Esport, 2006, p. 155.

¹³⁸⁶ Els Boys Scouts tenien una seu a Madrid i una oficina a Gràcia, al carrer Sèneca, 15.

ANC. PS-Generalitat. 503/1, núm. 1.

¹³⁸⁷ Organitza el Gran Mítig Internacional Antifeixista, on hi assisteixen intel·lectuals, artistes, escriptors, russos, francesos i espanyols, entre d’altres, que regalen a Companys un camió equipat per a propaganda al front, amb impremta i projector de cine.

¹³⁸⁸ *La Humanitat* [Barcelona] (30 octubre 1936), p. 5.

¹³⁸⁹ “Avui serà lliurat al president de Catalunya un camió equipat per a la propaganda del front”. *La Humanitat* [Barcelona] (1 novembre 1936), p. 6.; *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (3 novembre 1936).

L’1 de novembre, la Comissió Internacional d’Escriptors Revolucionaris l’ofereix a la Generalitat i comença el *tour* a mig matí sortint del Comissariat, baixa per passeig de Gràcia, Plaça Catalunya, La Rambla i fins arribar a la Plaça de la República, l’actual Plaça Sant Jaume. Entitats culturals, artístiques i polítiques i obreres van acompanyar el camió en el seu recorregut.

per a un sistema de propaganda que la Generalitat volia establir tant al front com a la reraguarda.¹³⁹⁰

Específicament per al front d'Aragó, a mitjans de novembre, el Comissariat va celebrar a Barbastro un acte amb Miravittles, Ehrenburg, Tzara, un membre de la CNT i un altre del PSUC. Es varen fer dues sessions de cinema, una per als combatents –en què es va projectar *Txapàiev*- i una altra per a la població civil de la localitat. Segons Caparrós Lera, l'últim rotllo no es va projectar perquè el protagonista moria.¹³⁹¹ A la sortida de la representació, es van repartir petits diaris fets amb la impremta ambulat, titulats *La Voz del Batallon Borochilov*, *El Batallón Ciudad Rodrigo* i *Barbastro Invicto*.¹³⁹² A l'hora dels parlaments, Miravittles posava de relleu el fet que els combatents espanyols haguessin de lluitar contra soldats alemanys, italians, marroquins i portuguesos, i manifestava la desigualtat de condicions que hi havia en els dos bàndols. El camió-impremta va seguir cap a Serriñena on també es va fer una altra projecció de cinema.¹³⁹³

A banda dels diaris i el cinema, el Comissariat també s'adreçava als combatents a través de fulls volanders, que permetien transmetre els missatges de manera directa a les tropes. Hem localitzat dues sèries, una destinada a instruir els combatents en l'ús de les armes i una altra que inclou hàbits relacionats amb la higiene i la salut. Totes dues són impreses a una tinta (blanc i negre), amb dibuixos molt senzills i el text en castellà. En tots ells, el Comissariat s'identifica clarament com a font emissora del full, una mostra de propaganda blanca.

Els fulls que intenten instruir a nivell armamentístic, es recullen sota l'epígraf “Disciplina de fuego”, una vegada més apareix el concepte d'obeir els alts comandaments.¹³⁹⁴ Tots els fulls inclouen una mateixa consigna política: “Cuidado con los sembradores de alarma. La cobardía se parece mucho a la traición”. Al revers de cada full es reproduïx la

---

¹³⁹⁰ “Parlaments dels escriptors francesos a Ràdio Barcelona retransmesos a França per Ràdio Toulouse”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (18 novembre 1936).

¹³⁹¹ Classe impartida per Caparrós Lera al curs “La Guerra Civil espanyola al cinema”. Els Juliols de la UB, 5 de juliol de 2011.

¹³⁹² “Discursos en Barbastro del escritor ruso Erenbourg y el coronel Villalba”. *Milicia Popular* [Madrid] (14 novembre 1936), p. 5.; *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (12 novembre 1936).

¹³⁹³ “Parlaments dels escriptors francesos a Ràdio Barcelona retransmesos a França per Ràdio Toulouse”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (18 novembre 1936).

¹³⁹⁴ Tots els fulls donen instruccions sobre la necessitat de guardar les beines disparades, de no obrir foc amb un fusell a segons quines distàncies perquè pot no ser útil; s'insta a obeir amb precisió les ordres dels comandaments i no malbaratar municions; i s'indica la importància de disparar calculant la velocitat del blanc en moviment i de la bala.

lletra d'algun himne.¹³⁹⁵ Aquesta publicació tenia la doble funció d'instruir tant a combatents catalanoparlants com castellanoparlants i alhora augmentar la moral.

La segona sèrie donava instruccions molt clares i simples sobre la higiene i la salut, com ara la necessitat de tallar-se els cabells, vacunar-se, prendre precaucions en les relacions sexuals, curar les ferides dels peus i vigilar de no beure aigües insalubres.¹³⁹⁶ La part posterior del full s'aprofitava per incloure instruccions sobre l'ús de les armes i la defensa i l'atac a l'enemic, similars a la de l'anterior sèrie. Curiosament, hem trobat els mateixos exemplars que uns indiquen que han estat editats per la conselleria de Defensa i pel Comissariat i altres només apareix el Comissariat com a responsable del full.

En aquest primer període, el Comissariat també hauria editat per al front el cartell *Victoria!* en el qual llista vint-i-un punts amb consells de comportament i posició militar, com “atacad al tanque con granadas”, “llevad cada prisionero a vuestro jefe”, o “sin disciplina no hay ejército potente”.¹³⁹⁷

Totes aquestes eines servien per respondre la propaganda enemiga en aquella guerra a les trinxeres. Les tropes republicanes eren desmoralitzades amb octavetes franquistes o diaris llançats a través d'avions. Georges Orwell, que va lluitar al front d'Aragó des de les files del POUM, ho explicava d'aquesta manera:

“Un dia de febrer [de 1937] vam veure un avió enemic que s'apropava. (...) Aquesta vegada l'avió se'ns atansava directament, massa amunt per a poder-li disparar, i deixà caure, en lloc de bombes, una munició de cosetes blanques que pampalluguejaven i esvoletgaven en l'aire. En van caure unes quantes dins la nostra posició. Eren exemplars d'un diari franquista, *El Heraldo de Aragón*, amb la notícia de la caiguda de Màlaga”.¹³⁹⁸

Aquesta era una tècnica emprada també pel bàndol republicà per aconseguir que l'enemic desertés. S'havia d'idear una manera per tal que els soldats enemics poguessin llegir fàcilment les octavetes. Un dels mètodes, segons explicava una revista del moment, consistia en llançar-les a través de coets que explotessin en camp enemic i provoquessin una pluja de

---

¹³⁹⁵ Així trobem *La Internacional*, *Hijos del pueblo*, *La joven guardia* i *Els segadors*.

Alianza de Intelectuales Antifascistas. Disciplina del fuego [fulletó]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937]

¹³⁹⁶ Les instruccions eren les següents: “No bebas aguas insalubres. Vale más tener sed que tener el tífus”; “Atiende a las pequeñas heridas de los pies. Las más molestas de todas, las más fáciles de infectarse”; “Una mujer puede ser el enemigo. Guárdate de ella. Con lavajes, preservativos, preventivos, o mejor – con abstención”; “Córtate el pelo. Ganarás en comodidad, ganarás en higiene, y perderás los parásitos del mismo” i “La vacuna, la mejor arma. No rehuyas a ella”.

¹³⁹⁷ *Victoria! El entusiasmo revolucionario, sumado a la disciplina y buena organización militar derrotará al enemigo* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c.1937].

¹³⁹⁸ ORWELL, G., (1969), p. 57.

fulls volants.¹³⁹⁹ També s'utilitzaven obusos per llançar diaris o tabac. Els megàfons i altaveus per dirigir-se a l'enemic també eren una altra eina habitual per proclamar consignes propagandístiques. Orwell narrava com es vivia aquesta situació al front d'Aragó aquell primer hivern de guerra:

“Sempre que les línies eren prou a prop perquè fos possible de fer-se sentir per l'enemic, els crits eren freqüents de trinxera a trinxera. Nosaltres cridàvem: ‘Feixistes! Maricons!’. I els franquistes: ‘Viva España! Viva Franco!’. (...) En la banda del Govern, en les milícies dels partits, la propaganda a crits per a minar la moral enemiga havia arribat a esdevenir una tècnica regular. En totes les posicions adequades, els homes, generalment els metralladors, rebien l'ordre de fer crits, i els proporcionaven megàfons. En general, cridaven un text preparat prèviament, ple de sentiments revolucionaris, (...) i urgint-los a passar al nostre costat”. (...) De vegades, la funció durava tota la nit”.¹⁴⁰⁰

10.3.2 La primera gran campanya: l'atac i la defensa de Madrid

El novembre de 1936, el Comissariat va desenvolupar la seva primera gran campanya propagandística, amb l'orquestració de diferents mitjans, amb uns mateixos missatges i objectius persuasius, i adreçada a diversos públics, tant a la reraguarda catalana, a la resta de la zona republicana com a l'àmbit internacional. Es tractava de denunciar la matança de la població madrilenya a través dels bombardeigs feixistes així com donar a conèixer l'ajuda catalana a la capital de la República. Són dues qüestions que tindran continuïtat a la reraguarda catalana i a l'àrea republicana els mesos següents.

Aquell era un moment en què circulaven rumors sobre un possible complot independentista i el govern de la República, cada vegada més centralista, criticava la Generalitat i els catalans de no contribuir a la guerra. D'aquesta manera, es justificava la minimització de l'autonomia i la gradual i constant laminació que havia de patir l'autogovern català.¹⁴⁰¹ En aquest sentit, Rovira i Virgili, des de *La Humanitat* intentava defensar el paper de Catalunya:

“Si Castella és avui el teatre principal de la guerra, Catalunya n'és el motor principal”. A la nostra terra correspon, no sols la màxima intensitat productiva de caràcter industrial, sobretot en el ram de productes bèl·lics, ans encara la màxima fortitud col·lectiva. (...) Catalunya, més lluny geogràficament de la guerra que cap

---

¹³⁹⁹ “Para la campaña de agitación entre las filas enemigas”. *Milicia Popular* [Madrid] (24 octubre 1936).

¹⁴⁰⁰ ORWELL, G., (1969), p. 56.

¹⁴⁰¹ SOLÉ I SABATÉ, J. M.; VILLAROYA, J., (2003), p. 128.

altre poble peninsular, s'ha fet un deure i un honor d'ocupar el lloc primer en l'esforç per la victòria. (...) Però és sens dubte una sort, per a tota la Ibèria democràtica i proletària, que hagi escaigut a Catalunya el paper de motor de la guerra. Per aquest costat, Catalunya dona un rendiment magnífic, que cap altre país no hauria pogut assolir.”¹⁴⁰²

La primera gran campanya del Comissariat, per tant, respondria d'una banda a aquesta situació de desprestigi institucional i de país a què ens hem referit anteriorment. D'altra banda, a nivell internacional, també hi havia la necessitat d'explicar al món les atrocitats comeses pel bàndol rebel i mostrar la intervenció italiana i alemanya en el conflicte. Amb aquest doble objectiu el Comissariat va endegar una campanya en què va emprar diversos mitjans alhora: cartells, manifestos, una auca, diverses versions del *Comunicat de premsa* en llengua estrangera, fotografies, postals, l'ús de líders d'opinió mundials i els noticiaris de Laya Films.

10.3.2.1 Propaganda d'atrocitats

Segurament el material més impactant, tant d'aquesta campanya com de totes les accions de l'organisme dirigit per Miravittles, van ser les fotografies dels nens víctimes del bombardeig de Madrid, captades per les càmeres del Comissariat. Aquestes van ser unes de les imatges més tràgiques i repetides de la guerra. Es tracta de retrats en primer pla de la cara d'infants, cadascun amb el corresponent número identificatiu del dipòsit de cadàvers reposant sobre pit. Aquestes macabres imatges volien aconseguir una propaganda impactant per sensibilitzar sobretot els líders d'opinió de la tragèdia que s'estava vivint a Madrid i sobre el fet que s'estaven infringint acords d'ordre internacional. Davant la batalla de declaracions de personatges d'ambdós bàndols, informacions i desmentits, les imatges pretenien amb la seva força, mostrar més que no pas explicar.

El Comissariat va fer editar 10.000 col·leccions d'aquestes fotos i va fer treballar cinc impremtes per tenir-les llestes en 48 hores. Les va enviar arreu del món, de la mateixa manera que ho acostumava a fer amb les informacions gràfiques dels esdeveniments importants. Alguns dels destinataris eren figures de renom internacional i simpatitzants del bàndol rebel i del feixisme, entre ells, el Mikado, Hitler, Mussolini i el Papa. Així, el Comissariat donava el tret de sortida a la propaganda d'atrocitats, una tècnica profusament utilitzada durant la Gran

---

¹⁴⁰² ROVIRA I VIRGILI, A. “La imatge de Catalunya”. *La Humanitat* [Barcelona] (10 novembre 1936), p. 1.

Guerra. Miravittles declarava que a principis de 1937 eren capaços d'organitzar aquestes expedicions mundials en 24 hores.¹⁴⁰³

Segons el comissari de propaganda, les fotografies dels nens van ser publicades a diaris de tot el món. N'hem trobat proves a rotatius com *Le Peuple* que els dies 11 i 17 de novembre les va reproduir a portada com a notícia principal.¹⁴⁰⁴ El periòdic *To-morrow*, editat pel Partit Comunista de la Gran Bretanya, també es va fer ressò gràficament dels nens morts¹⁴⁰⁵ així com el *Daily Worker*.¹⁴⁰⁶ Sobre les gestions per aconseguir que aquestes fotos es publicuessin al diari britànic, al *Liddell Hart Centre for Military Archives* de Londres consta que Kitty Bowler, voluntària que treballava al Comissariat, va enviar les imatges a un intermediari perquè demanés publicar-les al rotatiu.¹⁴⁰⁷

Les fotografies van aparèixer en altres publicacions propagandístiques al llarg de la guerra, com el fulletó del Partit Comunista britànic *This is what fascism means!* on les mostra a doble pàgina sota un eloqüent “They might have been your children” i es pregunta si això és lluitar per la civilització i el cristianisme.¹⁴⁰⁸ El Ministeri de Propaganda republicà compartia amb el Comissariat aquest fons fotogràfic i el va emprar per a diverses de les seves publicacions. Un exemple és el cartell que, en un fotomuntatge, mostra avions sobrevolant un nen mort.¹⁴⁰⁹ La mateixa imatge és reproduïda al llibret editat pel Partit Laborista anglès titulat *Madrid. The ‘military’ atrocities of the rebels. A record of massacre, murder, mutilation.*¹⁴¹⁰

Les fotografies, però, no van tenir bona acollida a tot arreu. Van causar polèmica, per exemple, a la premsa francesa de dretes, que assegurava que les imatges no corresponien a infants madrilenys sinó que eren nens francesos morts durant la Gran Guerra. Una acusació que el Comissariat va desmentir ràpidament. Miravittles es queixava que tot i que l'enemic

---

¹⁴⁰³ DE LA MILLE, F. “Figuras de ahora: J. Miravittles”. *Mi Revista* [Barcelona] (15 febrer 1937).

¹⁴⁰⁴ “Madrid resiste victorieusement”. *Le Peuple* [Bruxelles] (11 novembre 1936), p. 1; “Les généraux rebelles ont assassiné des enfants à Getafe et à Madrid”. *Le Peuple* [Bruxelles] (17 novembre 1936), p. 1.

¹⁴⁰⁵ “The crime of non-intervention”. *To-morrow: A new series: Spanish bulletin* [?] (desembre 1936), p. 5.

Retall localitzat a MRC. 308/3.

¹⁴⁰⁶ “Nazi bomb kills seventy spanish children”. *Daily Worker* [London] (12 novembre 1936), p. 5.

¹⁴⁰⁷ LHCMA. Winthingram. 1/1/1. Carta de Kitty Bowers a Donald Kitchen, *Left Review*, 9 de desembre de 1936.

¹⁴⁰⁸ *This is what fascism means!* [fulletó]. London: Communist Party of Great Britain, [c. 1936].

¹⁴⁰⁹ Es tracta del cartell *Madrid: l'action ‘militaire’ des rebelles: ce que l'Europe tolère ou prtège, ce que vos enfants peuvent attendre* [cartell]. [València]: Ministerio de Propaganda, [c. 1937].

¹⁴¹⁰ *Madrid: the ‘military’ atrocities of the rebels. A record of massacre, murder, mutilation.* [London] (gener 1937), p. 1.

havia rectificat, aquella “fe d’errors” no va tenir ni molt menys la repercussió de la difamació inicial.

Tampoc no van ser ben rebudes a Itàlia ni al Vaticà: tant Mussolini com el Papa van reaccionar amb cartes publicades a *La Milizia Fascista* i l’*Osservatore Romano*.¹⁴¹¹ A més, el diari del Vaticà van contesar-los una carta en català on manifestava que els nens morts l’afectaven profundament però també demanava veure les fotos dels sacerdots assassinats en la zona republicana:

“Hem rebut les fotografies dels infants víctimes dels bombardeigs aeris, els funestos efectes dels quals nosaltres hem deplorat sempre i els deprequem encara; tanmateix vos estariem [sic] particularment agraits [sic] si, per tal de completar la vostra documentació, vos dignessiu [sic] enviar-nos també les fotografies dels cadàvers dels Sacerdots, religiosos i religioses, conscientment i fredament assassinats pels heroics defensors de la llibertat”.¹⁴¹²

Com a resposta, el Comissariat li va fer arribar noves fotografies de sacerdots armats en posició d’atac des d’una trinxera.¹⁴¹³ L’organisme de propaganda català va aprofitar aquest intercanvi epistolar per editar un fulletó destinat al públic francòfon on quedaven reflectides aquestes converses¹⁴¹⁴ (vegeu l’annex 10). La premsa catalana també es va fer ressò del fet que el Vaticà “beneís” aquells assassinats juntament amb la reproducció de les fotos dels nens morts.¹⁴¹⁵

Les fotografies del bombardeig de Madrid del Comissariat, a més, es van incloure en un manifest de rebuig als bombardeigs franquistes sobre la població civil madrilenya, signat per 131 intel·lectuals catalans i una desena d’entitats, i editat pel Comissariat en català i en

---

¹⁴¹¹ AMTM. Jaume Miravittles. Caixa 25. Article OTERO, A. “Dialogo entre dos pastas” que inclou declaracions de Miravittles, [c.1937 o 1938]

¹⁴¹² Reproduït a *L’envoi à l’Osservatore Romano de photographies d’enfants tués à Madrid* [fulletó]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c.1937].

¹⁴¹³ AMTM. Jaume Miravittles. Caixa 25. Article OTERO, A. “Dialogo entre dos pastas” que inclou declaracions de Miravittles, [c.1937 o 1938].

¹⁴¹⁴ *L’envoi à l’Osservatore Romano de photographies d’enfants tués à Madrid* [fulletó]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c.1937].

¹⁴¹⁵ *La Humanitat* [Barcelona (18 novembre 1936), p. 1.

El text era molt eloquent: “Són nostres! No, no és una nina de cera, a la qual el sinistre caprici d’un artesà hagués modelat aquest pobre rostre de dolor i de mort. És un infant de Madrid. Jugava un matí sota el cel alt i suau de la tardor castellana. Un vol d’avions bronzí sobre el seu cap. Ell degué aixecar la mirada, curiosa i transparent. Potser li semblaren bonics ocells de bonaventura. I arribà la metralla, esquinçant l’atmosfera i la carn. (...) Com ells van caure’n molts d’altres. En cauen cada dia pels carrers de Madrid. Els avions d’Itàlia i d’Alemanya tenen assignada a la seva ordre diària aquesta tasca: assassinar infants. Sembrar la mort. Destruir vides. Matar. Els han comprat per a això. A més a més, el Papa beneeix des del Vaticà la seva obra”.

castellà.¹⁴¹⁶ S'adreçaven “a todo el mundo”, però sobretot als intel·lectuals tal com es desprèn del text.¹⁴¹⁷ El discurs amenaçava que Europa podria acabar patint els mateixos bombardeigs a què estava sotmès Madrid si continuava amb aquesta “insensibilitat”. Aquest document, en castellà, informava que s'estava destruint patrimoni cultural com el Palacio de Liria, el Museu d'El Prado i la Biblioteca Nacional. Novament s'apela a la Primera Guerra Mundial quan es preguntava si havent passat tants anys d'aquell conflicte bèl·lic s'havia oblidat el significat d'una guerra. Entre els signants hi havia Pompeu Fabra, aleshores catedràtic i president de l'Institut d'Estudis Catalans; Joaquim Folch i Torres, director dels museus de Catalunya; el filòsof Francesc Pujols; pintors com Picasso; diversos escultors com Manolo Hugué i Apel·les Fenosa; el músic Pau Casals; escriptors com Pere Calders, Domènec de Bellmunt, Salvador Espriu i J. Serra Húnter, vicepresident del Parlament català i president de l'Associació Intel·lectual per a la defensa de la Cultura. També comptava amb la signatura de personal del Comissariat, com el mateix Miravittles, Mercè Rodoreda, Nicolau Rubió i Tudurí, Eusebi Carbó i Emili Granier-Barrera. Tenim constància que aquest manifest es va reproduir en diferents rotatius internacionals, com per exemple *Le Peuple*.¹⁴¹⁸

Les fotografies dels nens morts també es van reproduir en un pamflet, desconegut fins ara, adreçat al públic italià, d'autor anònim però que podria haver estat editat pel Comissariat, ja que la maquetació de les fotografies dels nens morts és idèntica a la maquetació del manifest dels intel·lectuals catalans.¹⁴¹⁹ El document alertava els italians que els familiars que es van enrolar amb les tropes de Franco la major part no retornarien i explicava que adjuntava unes imatges de les “vittime innocenti uccise dalla mitraglia hitleriana e mussoliniana”.

A partir de les fotos dels nens morts, i fins el febrer de 1937, el Comissariat va fer cinc edicions i cinc enviaments més de fotos d'altres temes, que les hem localitzat en diversos arxius. Una d'elles van ser les fotografies de bombes feixistes que havien caigut en territori francès. Miravittles explicava en una entrevista de l'època que els gendarmes van rodejar els obusos amb un filat i van situar el cartell “Ne pas toucher. Attention. Danger”. Els fotògrafs del Comissariat van aprofitar per fotografiar-ho com a manera de demostrar que havien caigut

---

¹⁴¹⁶ *Manifiesto de los intelectuales catalanes* [díptic]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937]

¹⁴¹⁷ Apelen els “ciudadanos del mundo, trabajadores intelectuales de toda la tierra, a vosotros nos dirigimos con el alma oprimida (...) Los trabajadores del espíritu, los hombres del pensamiento, de la ciencia y de las artes de Cataluña, al lado de nuestros hermanos de otros pueblos que nos acompañan en esta hora, unidos por el anhelo de salvar a los pueblos hispánicos y a Europa de una catástrofe”.

¹⁴¹⁸ “Un manifeste des intellectuels catalans”. *Le Peuple* [Bruxelles] (4 gener 1937).

¹⁴¹⁹ *Italiani: I vostri figli, i vostri fratelli, i vostri genitori che partono per la Spagna, arruolati nelle truppe di Franco, sono ingannati* [fulletó]. [s.l.]: [s.n.], [c. 1937].

bombes enemigues en territori francès.¹⁴²⁰ Efectivament, existeix una col·lecció de fotografies entre les quals n'hi ha una que correspon amb la descripció donada pel comissari de propaganda. Són imatges dels efectes de les bombes feixistes a la frontera franco-espanyola i inclouen un peu descriptiu en francès i anglès. El Comissariat s'identifica claríssimament a la part inferior del document. La sèrie que hem consultat¹⁴²¹ consta de 14 imatges entre les quals també hi trobem diverses fotografies d'edificis de la frontera francesa amb l'Estat destruïts a causa de l'acció d'avions alemanys i diversos primers plans d'una inscripció en italià d'un torpede trobat al Llobregat que evidenciava el seu origen. Acompanya la col·lecció de fotos, un text, en anglès i francès, que porta per títol *Que le monde civilisé juge.../Let the civilized world judge...* Explica que les fotografies són un altre exemple de com mentre les nacions pacífiques es diverteixen discutint sobre la neutralitat, els alemanys i italians ataquen la població civil per sorpresa.¹⁴²² Considerem que les fotografies tenien per objectiu mostrar com de propera era la guerra per al país veí i, d'aquesta manera, intentar mobilitzar la població francesa o, si més no, remoure'ls la consciència.

Amb aquests elements, el Comissariat comença a introduir gràficament, amb proves visuals, més creïbles que la paraula, el tema de la intervenció i l'ajut alemany i italià al bàndol franquista, una qüestió recurrent en la seva propaganda. També entra en joc la dicotomia civilització – barbàrie. És a dir, al fulletó que acompanya les fotografies s'entén que un país civilitzat, reprovaria aquests fets bàrbars.

Una altra sèrie de fotografies, preses probablement abans de la dels nens morts segons indica la numeració, és una sèrie que sota el mateix títol *Que le monde civilisé juge.../Let the civilized world judge...* i amb peus de foto en anglès i francès, posava de manifest la destrucció d'edificis de Madrid que no eren ni molt menys objectius militars.¹⁴²³ El text que acompanyava les imatges apuntava una vegada més a la intervenció estrangera que, segons el document, quedava demostrada amb les marques italianes i alemanyes dels projectils que no havien explotat: “Après les combats il reste toujours, comme un trophée, matériel des rebelles qui, n'ayant pas fait explosion, donne une preuve de l'assistance qui'ils reçoivent du fascisme étranger”. Efectivament, es mostraven bombes de mà de fabricació alemanya, a més de

---

¹⁴²⁰ DE LA MILLE, F. “Figuras de ahora: J. Miravittles”. *Mi Revista* [Barcelona] (15 febrer 1937).

¹⁴²¹ Hem localitzat un plec de fotografies al *International Institute of Social History* d'Amsterdam i un altre d'identíc al *Modern Records Centre* de la Universitat de Warwick.

¹⁴²² *Que le monde civilisé en juge.../ Let the civilized world judge...* (model 34). [fulletó]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937].

¹⁴²³ *Que le monde civilisé en juge.../ Let the civilized world judge...* (model 26). [fulletó]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937].

diversos edificis destruïts.¹⁴²⁴ Tot i ser fotografies impactants, no tenien ni molt menys la força de les imatges dels cadàvers dels nens.

Una altra sèrie de fotografies independent de les anteriors però de temàtica relacionada és la que mostra els efectes del bombardeig a Alacant i Cartagena, el novembre de 1936. Novament, el fulletó que acompanyava les imatges apuntava a la participació estrangera.¹⁴²⁵

Una quarta sèrie, posava el focus altra vegada en la col·laboració internacional i mostrava munició descoberta a l'ambaixada alemanya de Madrid. Recorria novament a imatges impactants de cadàvers, com el d'una dona carbonitzada a causa del bombardeig i cossos plens de metralla.¹⁴²⁶ Els títols explicatius en aquesta sèrie són en català, anglès i francès.

I un últim document de la mateixa col·lecció, informava que la reraguarda catalana també era bombardejada. En aquest cas es feia ressò de l'atac per mar que el creuer italià *Eugenio di Savoia* va fer sobre Barcelona el 13 de febrer de 1937 i que va produir una quinzena de morts. Aquest va ser el primer bombardeig de la Guerra Civil amb víctimes sobre la ciutat. Per provar la participació estrangera en aquest atac, el fulletó especificava que a la metralla recollida hi constaven marques de fabricació italiana. Aquest cop, el document incloïa un text en castellà, al costat de les habituals versions francesa i anglesa.¹⁴²⁷

El gener de 1937, un dels destinataris de les fotografies del Comissariat es queixava que aquestes no estaven datades i reclamava que incloguessin alguna prova per autenticar-les:

“And also put on any other useful evidence of authentication. The bourgeois papers here [Nova York] are very suspicious. The “Tribune” on Sunday published in its pictures section a photo of German bombs, which I had previously received from Barcelona, but they had some such phrase as ‘purporting to be’. This is important, and see what you can do about it”.¹⁴²⁸

---

¹⁴²⁴ Ensenyaven, per exemple, el Palau de Liria abans i després de ser destruït, la boca del metro de Puerta del Sol –que s'utilitzava com a refugi antiaeri- totalment destrossada, les parets de l'hospital de Sant Carlos a terra, fonts baptismals d'Alcalá de Henares trencades, un orfenat incendiat i diversos carrers emblemàtics, com calle Preciados, destruïts.

¹⁴²⁵ *Que le monde civilisé en juge.../ Let the civilized world judge...* (model 54). [fulletó]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937].

¹⁴²⁶ *Que le monde civilisé en juge.../ Let the civilized world judge...* (model 53). [fulletó]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937].

¹⁴²⁷ *Que le monde civilisé en juge.../ Let the civilized world judge...* (model 64). [fulletó]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937].

¹⁴²⁸ LHCMA. Wintringham. 1/2/7. Carta de Leslie [segurament el dramaturg Leslie Reade], 4 de gener de 1937.

Mesos després d'aquells primers enviaments, l'octubre del 1937, l'organisme dirigit per Miravittles editava una segona col·lecció amb el títol "Primer Madrid, ara Barcelona" corresponent al bombardeig de la capital catalana.

La propaganda franquista hauria pogut contrarestar aquestes col·leccions de fotos amb una acció de contrapropaganda similar i que s'expressava amb els mateixos termes. Es tracta d'una col·lecció de vuit fulletons amb fotografies d'un estil molt similar a les del Comissariat i amb un títol que recordava la sèrie de l'organisme encapçalat per Miravittles: *Au monde civilisé de prononcer son jugement!*. El text que acompanyava les imatges explicava en francès que "les hordes de [Largo] Caballero assassinent les hommes, martyrisent les femmes, détruisent les oeuvres d'art, offensent toute morale et foulent aux pieds tout sentiment humain". I també feien referència a la intervenció estrangera, en aquest cas la soviètica: "Vous pouvez voir, dans cette horrible lutte, l'intervention des bombes et de l'argent de la Russie soviétique, sous la forme la plus sadique et la plus impitoyable".¹⁴²⁹

Amb els exemples exposats es demostra que el Comissariat era conscient del valor informatiu de la imatge des de bon principi. Aquesta sensibilitat per l'element gràfic entronca amb la revolució que viu el periodisme a partir dels anys trenta del segle XX amb el fotoperiodisme, quan la fotografia, complementada amb textos breus s'integra en una nova forma de comunicació informativa. Les fotografies relataven un esdeveniment i adquirien un valor més informatiu que decoratiu.¹⁴³⁰ Aquest avanç va venir propiciat per la superació de les limitacions tècniques i la conseqüent aparició de càmeres cada vegada més lleugeres i sensibles com la Ermanox o la cèlebre Leica, que permetien capturar instàntanies que apropiaven el lector al lloc dels fets.¹⁴³¹

A banda de mostrar la situació viscuda a Madrid, el Comissariat també va voler explicar-ho al món a través de les versions en llengua estrangera del seu *Comunicat de premsa*. Explicar la situació a la capital republicana, fent èmfasi en el bombardeig de la població civil, sobretot dones i nens, per part de l'aviació alemanya i italiana va ser un tema recurrent en les versions anglesa¹⁴³², francesa¹⁴³³ i alemanya¹⁴³⁴ del comunicat.

---

¹⁴²⁹ *Au monde civilisé de prononcer son jugement!* [col·lecció fulletons]. [s.l.]: [s.n.], [c. 1937].

¹⁴³⁰ DE PABLO CONTRERAS, S. "El periodismo de los nuevos medios: el cine, el magazine y la radio". A: GÓMEZ MOMPART, J. P.; MARÍN, E. [eds.] *Historia del periodismo universal*. Madrid: Síntesis, 1999, p. 199.; GUILLAMET, J. *Història del periodisme: notícies, periodistes i mitjans de comunicació*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, Servei de Publicacions; Castelló de la Plana: Publicacions de la Universitat Jaume I; Barcelona: Universitat Pompeu Fabra; València: Universitat de València, 2003, p. 55.

¹⁴³¹ DE PABLO CONTRERAS, S., (1999), p. 199.; GUILLAMET, J., (2003), p. 158.

¹⁴³² "Provisioning Madrid". *Comunicat de premsa* (English edition) [Barcelona] (6 novembre 1936).; "Madrid in arms". *Comunicat de premsa* (English edition) [Barcelona] (6 novembre 1936).; "Defense of Madrid". *Comunicat de premsa* (English edition) [Barcelona] (9 novembre 1936).; "Fascist vandalism in Madrid".

10.3.2.2 L'aportació catalana a la guerra

Amb Madrid com a referent principal, el Comissariat va desenvolupar una campanya paral·lela per contrarestar les crítiques sobre la poca contribució catalana al conflicte. Així, l'aportació de Catalunya a la Guerra Civil i, especialment, l'ajut i el reconeixement al poble madrileny, passa de ser un dels temes principals d'una campanya a finals de 1936 a convertir-se en un tema recurrent i constant de la propaganda del Comissariat a partir de febrer de 1937. La campanya va coincidir amb la reforma del govern de la República, a partir de la qual es va crear el Ministeri de Propaganda, liderat per Carles Esplà.

Des d'aquell moment, doncs, el Comissariat va destinar bastants esforços a la resta del sector republicà, especialment a la capital espanyola. D'una banda, amb les accions de propaganda d'atrocitats descrites en l'apartat anterior, es prova que ja des d'un principi, l'actuació del Comissariat no es va limitar a l'àmbit català sinó que la seva propaganda també va fer referència a altres camps de lluita. En aquest cas no donaven a conèixer crims de guerra dins el territori català sinó al conjunt de l'àrea republicana. I d'aquest fet presumia Miravittles en una entrevista a la premsa a principis de 1937.¹⁴³⁵ En aquest sentit, l'objectiu del Comissariat era donar exemple d'una actuació solidària i, d'alguna manera, intentar posicionar Catalunya com a gran contribuïdora en el conflicte.

Aquest va ser un moment en què la premsa barcelonina va deixar de parlar de 'normalitat'. En aquesta línia, el Comissariat va emetre un manifest titulat *Cal defensar Madrid per tots els mitjans i de totes les maneres* on animava els catalans a posar-se al costat de la capital de la República:

Comunicat de premsa (English edition) [Barcelona] (11 novembre 1936).; "Madrid and the militias". *Comunicat de premsa* (English edition) [Barcelona] (13 novembre 1936).; "The fascist failure". *Comunicat de premsa* (English edition) [Barcelona] (20 novembre 1936).; "The Madrid defense and the fascist governments". *Comunicat de premsa* (English edition) [Barcelona] (24 novembre 1936).; "Details of the bombardment of the faculty of Medicine and the San Carlos Hospital in Madrid". *Comunicat de premsa* (English edition) [Barcelona] (26 novembre 1936), entre altres.

¹⁴³³ "Les députés anglais sur le front de Madrid". *Comunicat de premsa* (édition française) [Barcelona] (30 novembre 1936).; "Un aviateur factieux avoue avoir bombarde les femmes et les enfants de Madrid". *Comunicat de premsa* (édition française) [Barcelona] (30 novembre 1936).; "Les milices basques sur le front de Madrid". *Comunicat de premsa* (édition française) [Barcelona] (30 novembre 1936).; "Un manifest de 41 intellectuels nord-américains". *Comunicat de premsa* (édition française) [Barcelona] (1 desembre 1936), entre altres.

¹⁴³⁴ "Der faschistixhce Terror in Galicien". *Comunicat de premsa* (Deutsche Ausgabe) [Barcelona] (14 desembre 1936).; "Kinder in Katalonien". *Comunicat de premsa* (Deutsche Ausgabe) [Barcelona] (31 desembre 1936), entre altres.

¹⁴³⁵ DE LA MILLE, F. "Figuras de ahora: J. Miravittles". *Mi Revista* [Barcelona] (15 febrer 1937).

“Avui dia l’enemic vol Madrid (...) Novembre és el mes decisiu per a la guerra. (...) Tothom dempeus, tothom mobilitzat per una reacció cívica contra els enemics de les llibertats. Catalans, a defensar Madrid, a defensar la capital de la República i a anorrear totalment i per sempre els que han volgut convertir Catalunya en un cementiri immens”.¹⁴³⁶

Pocs dies després, l’entitat de propaganda llançava un altre manifest on quedava més clar el tipus de lluita que s’havia de seguir des de la reraguarda:

“Avui, en el moment suprem en què la vida o la mort es discuteix a Madrid, Catalunya ha de prestar un ajut imponent, titànic, als heroics lluitadors madrilenys. Tots els esforços dels catalans, dels homes, de les dones, dels vells i de tots els qui estimen sincerament Catalunya, han d’ésser mobilitzats. (...) Els treballadors de Catalunya han de produir, en el moment d’ara, el que la lluita necessita. Han de produir armes, moltes armes, i de les millors. Han de produir milions de cartutxos; han de produir quantitats fantàstiques de material, de tancs, de planxes per a fortificar i lluitar als camps de batalla.”

I acabava conclouent:

“El front ha de sentir-se a les ciutats, a les viles, a cada cor antifeixista. La frontera catalana ha d’ésser cada front de combat. Les llibertats de Catalunya no es defensen solament a la nostra terra. Es defensen a Madrid, es defensen al nord, a les terres d’Extremadura i d’Andalusia, allà on quedi un rebel que vulgui anihilar-nos; allà on hi hagi un feixista que vulgui prendre Madrid, per a destrossar totalment Catalunya (...) Catalans, dempeus per a salvar-nos, tots”.¹⁴³⁷

El discurs de solidaritat també es va donar a conèixer als combatents a través de la revista *Milica Popular*, on s’informava que el Comissariat havia enviat a la premsa catalana una al·locució instant els catalans a què es consideressin soldats i ajudessin Madrid.¹⁴³⁸

Els arguments del Comissariat estaven en consonància amb l’esperit del president Companys, qui el novembre del 1936 es dirigia als combatents madrilenys. Els tractava de “pueblo hermano” i arengava per ràdio: “vosotros, valientes madrileños, ¡adelante! Cataluña os ha enviado refuerzos y os ama y admira”.¹⁴³⁹

---

¹⁴³⁶ “Cal defensar Madrid per tots els mitjans i de totes les maneres”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (3 novembre 1936).

¹⁴³⁷ “Manifest del Comissariat de Propaganda de la Generalitat”. *La Veu de Catalunya* [Barcelona] (8 novembre 1936), p. 5.

El Comissariat també el reproduïx al seu *Comunicat de premsa: Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (8 novembre 1936).

¹⁴³⁸ “Defender Madrid es más importante que defender Cataluña”. *Milica Popular* [Madrid] (5 novembre 1936), p. 4.

¹⁴³⁹ “El presidente de la Generalidad habla por rádio a los madrileños”. *Milicia Popular* [Madrid] (11 novembre 1936), p. 4.

En l'àmbit cartellístic, d'aquesta època podria ser el cartell *Defensar Madrid és defensar Catalunya*,¹⁴⁴⁰ destinat a sensibilitzar la reraguarda catalana, i l'auca editada pel Comissariat "Aleluyas de la Defensa de Madrid",¹⁴⁴¹ que formarien part d'aquesta campanya. L'auca, en castellà, recorda el passat heroic del poble madrileny i posa de manifest la seva lluita. En aquest període, l'organisme dirigit per Miravittles també hauria editat el fulletó *Defensa de Madrid – Defensa de Cataluña*.¹⁴⁴²

Altres cartells del Comissariat d'aquell moment, van ser *1919 Petrograd-1936 Madrid*, que reproduïa el manifest del nou govern de Largo Caballero.¹⁴⁴³ El cartell que porta per títol *Gràfic del moviment facciós a Barcelona* i que mostra en un plànol de la ciutat l'avanç de la sublevació feixista el 19 de juliol i la formació de les forces populars que van sufocar-la, es va editar inicialment per a la reraguarda catalana, però més endavant el Comissariat va fer una edició en castellà que es va penjar als carrers de Madrid.¹⁴⁴⁴ Segons la nota que consta a l'exemplar custodiat al Pavelló de la República de Barcelona, d'aquest cartell se'n va fer un tiratge de 10.000 destinats a Madrid.

Mostrar l'ajut que Catalunya oferia a la població madrilenya i, d'aquesta manera, ensenyar la contribució que feia a la guerra també va ser un objectiu a nivell mundial. El delegat del Comissariat a França, Lleó Dalty, explicava que a partir de novembre de 1936, el bàndol franquista va començar a França una "sorda campanya" contra Catalunya, que defensava que es desentenia de la guerra.¹⁴⁴⁵

---

¹⁴⁴⁰ BAS, M. *Defensar Madrid és defensar Catalunya* [cartell]. [Barcelona]: [Comissariat de Propaganda?], [c. 1936-1937].

Al lateral del cartell indica "Sindicat de Dibuixants Professionals UGT, tot i que s'ha afirmat que ha estat editat pel Comissariat: PASCUET, R.; PUJOL, E. [dirs.], 2006, quadernet gràfic.

Si més no, el Comissariat se la fa seva en editar aquest cartell en forma de postal. Al revers hi consta un tampó imprès de l'organisme de propaganda dirigit per Miravittles, a més del text "Defensar Madrid és defensar Catalunya", en castellà, francès i anglès. *Defensar Madrid és defensar Catalunya* [postal]. [Barcelona]: [Comissariat de Propaganda], [c. 1936-1937].

¹⁴⁴¹ *Aleluyas de la Defensa de Madrid* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936-1937].

¹⁴⁴² ALBERTI, R. *Defensa de Madrid – Defensa de Catalunya* [díptic]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936-1937].

El Comissariat va editar les dues poesies per separat en una cartolina a doble cara, la de Madrid amb dibuix de Sunyer i la de Catalunya amb il·lustració de Domingo.

¹⁴⁴³ *1919 Petrograd-1936 Madrid* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1936].

¹⁴⁴⁴ "Propaganda eficaz de la Generalitat de Cataluña". *Milica Popular* [Madrid] (18 novembre 1936), p. 6.

Es tractava del cartell *Gráfico de la sublevación fascista en Barcelona, 19 de julio de 1936. Madrileños: a vosotros corresponde el honor de salvar la República* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936].

¹⁴⁴⁵ "Una conversa amb Lleó Dalti". *Ara!!* [Barcelona] (24 juny 1937), p. 4.

Una manera senzilla de fer saber al món la cooperació catalana, en aquest cas amb l'acolliment de refugiats d'altres zones de l'Estat, va ser l'edició d'una sèrie de 15 postals.¹⁴⁴⁶ Sota l'epígraf "Evacuació d'un poble" mostraven, d'una banda, les condicions nefastes amb què dones i nens vivien. D'altra banda, dins la mateixa sèrie i sota el títol "Com arriben els refugiats" les postals ensenyaven multituds de gent carregades amb mantes i sacs. I per últim, les postals amb el títol "Com són atesos els refugiats" i el cartell "Así ha tratado el fascismo a estas criaturas", ja referenciats.

---

¹⁴⁴⁶ *Evacuació d'un poble* [postals]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937].

11. La consolidació del Comissariat de Propaganda (febrer - abril 1937)

11.1 Context històric

En termes generals, la situació de la població civil a la zona republicana era cada vegada més greu, amb bombardeigs a la reraguarda i amb el problema de la manca de queviures, sobretot a les grans ciutats. Ho agreujaven els avanços de les tropes insurrectes i les tensions entre les forces polítiques i socials republicanes. Aquestes disputes contrastaven amb la unitat del bàndol rebel on es van unir falangistes i carlistes en un únic partit -FET y de las JONS-, sota les ordres de Franco. Vegem-ho per parts.

D'una banda, la reraguarda catalana va estar marcada durant aquest període pels constants problemes d'abastiment d'aliments. N'eren els culpables la realitat de la guerra, l'escassetat de mà d'obra i la divisió geogràfica. Tot plegat contribuïa a desmoralitzar la població civil. El mes de març de 1937, la Generalitat va decretar el racionament de pa i va fixar que se'n distribuïssin només 250 grams per persona. Durant aquests mesos va tenir lloc a Barcelona una manifestació de dones reclamant aquest aliment i, a l'abril, diversos incidents a la majoria de mercats de la ciutat comtal i de les rodalies per l'enorme i arbitrària pujada de les subsistències i el injustificat encariment dels ous. La població acusava els comerciants de tenir els aparadors plens de menjar però a preus astronòmics.

A l'escassetat de queviures, que ja produïa prou tensió, s'hi sumaven els bombardeigs de la població civil. El 13 de febrer, el creuer italià *Eugenio di Savoia* va bombardejar Barcelona per mar i, per primera vegada, els obusos van anar a parar dins la ciutat i van ocasionar 17 morts. La propaganda franquista sempre va atribuir aquest atac al creuer espanyol *Canarias*. A més de Barcelona, que novament va ser bombardejada al març i a l'abril, altres ciutats també van ser víctimes de les bombes: La Pobla de Segur, Portbou, Sant Adrià del Besòs, Badalona, Sant Coloma de Gramenet, Sabadell, Flix, Colera, Llançà i Tarragona, a més de l'atac frustrat sobre la ciutat de Girona.

Per acabar-ho d'arrodonir, s'hi sumaven les tensions entre les forces polítiques i socials. La Generalitat, en l'intent de recuperar el control de la situació va ordenar la dissolució de les temudes patrulles de control, protagonistes d'una dura repressió a la reraguarda.

El rebuig per part de les bases anarquistes de l'acord sobre la constitució d'un únic Cos de Seguretat Interior, en el qual s'integrarien les patrulles, i les discrepàncies sobre l'organització de l'Exèrcit Popular van fer que els consellers de la CNT-FAI sortissin del Govern el 23 de febrer de 1937. A partir d'aleshores va començar una llarga crisi i es van

formar dos nous governs transitoris, amb Tarradellas al capdavant. La tensió va acabar d'esclatar en els anomenats *Fets de Maig*, que va enfrontar el govern de la Generalitat i el PSUC, contra els anarquistes i el POUM, qui volien una proposta de govern obrer i reprendre la política revolucionària.¹⁴⁴⁷ Va ser aleshores quan es van reorganitzar els serveis d'ordre públic. A més, a l'abril el govern de la República va crear la Comissió Regular del Comerç Exterior, amb seu a Barcelona, que va significar l'inici de la intervenció del govern central en els assumptes econòmics catalans.¹⁴⁴⁸

Mentrestant al front, les tropes republicanes van aconseguir derrotar les forces feixistes italianes a Guadalajara. A més, els rebels seguien avançant i els governadors militars anaven assumint el poder en les zones que anaven ocupant. En aquest període van fer caure Màlaga i van iniciar una nova ofensiva sobre Madrid per aïllar-la, una operació que va donar lloc a la batalla del Jarama. A causa de la pèrdua de Màlaga i l'acusació, sobretot, per part dels comunistes que les milícies antifeixistes i les columnes no eren eficaces, es van celebrar manifestacions per demanar la formació d'un Exèrcit Popular amb comandament únic. Les milícies i l'Exèrcit Popular eren dues maneres d'entendre la guerra: mentre els anarquistes eren partidaris de les milícies populars formades per voluntaris, la resta, amb els comunistes al capdavant, defensaven un exèrcit regular. La Generalitat, com a mesura per reforçar l'Exèrcit Popular, va decretar incloure-hi les milícies, amb comandament únic i coordinat amb l'Estat Major central. El govern català també va ordenar lliurar totes les armes que es trobessin a la reraguarda ja que es vivia una situació incongruent: mentre al front mancava armament per fer la guerra, a la reraguarda sobraven fusells.

Però, segurament, un dels cops més importants per als republicans va ser Gernika. Dilluns 26 d'abril, dia de mercat, la Legió Còndor, l'aviació alemanya, va bombardejar la ciutat basca, que va quedar arrasada. El general Mola havia iniciat l'ofensiva per ocupar Biscaia, Santander i Astúries. Per distreure l'avanç franquista sobre el País Basc, les tropes republicanes van atacar Segóvia i Osca.

Una de les reaccions internacionals va ser la de la Societat de Nacions, qui davant els repetits bombardeigs de Barcelona i les ciutats del nord va adoptar una resolució

---

¹⁴⁴⁷ MARTÍN RAMOS, J. L. "Primer any de guerra entre dos estius, del 1936 al 1937: el Govern d'unitat obrera de Largo Caballero". A: SOLÉ I SABATÉ, J. M.; VILLARROYA, J. [dirs.] *Catalunya durant la Guerra Civil dia a dia*. Vol. 8. *El predomini anarquista*. Barcelona: Edicions 62: La Vanguardia, 2006, p. 45.

¹⁴⁴⁸ SOLÉ I SABATÉ, J. M. [coord.] *Cataluña en la Guerra Civil Española*. [Barcelona]: La Vanguardia, [1986?], p. 100.

“condemnant el recurs en la lluita espanyola de mètodes contraris al dret de gents i el bombardeig de ciutats obertes”.¹⁴⁴⁹

Al bàndol insurrecte, Franco va monopolitzar el poder després que el general Mola morís en un accident d’aviació a l’abril. Aquell mateix mes, Franco va establir com a oficial la salutació feixista italiana, a la romana, amb el braç alçat i la mà estesa, i va decretar la *Marcha Real*, el *Cara al Sol* i el *Himno de la Legión*, himnes nacionals.

11.2 Activitat a la reraguarda catalana

11.2.1 Dels festivals recaptatoris als actes culturals i d’homenatge

El mes de febrer de 1937, una de les activitats més populars del Comissariat, els festivals benèfics, va fer un gir radical. La conselleria primera, sota el comandament de Tarradellas, ordenava que l’entitat de propaganda deixés d’organitzar festivals de tot tipus ja que, al seu parer, no acabava d’encaixar amb la finalitat del Comissariat, i perquè distreia esforços que es podrien aplicar en altres àmbits i ser més eficaços.¹⁴⁵⁰ A més, des de les pàgines de la *La Humanitat* no es veia bé l’abús que diverses organitzacions feien en les recaptats considerant que “l’espectacle captaire arribà a ésser depriment”.¹⁴⁵¹ El cert és que a la premsa barcelonina, durant aquest període, hi seguim llegint anuncis i notícies de festivals recaptatoris tot i que amb menys mesura que els mesos anteriors.

Tot i l’ordre que instava la dissolució de la secció de Festivals Benèfics, una de les que generava més ingressos, l’òrgan de propaganda va seguir organitzant algun festival recaptatori. En són exemple, els actes organitzats amb motiu del Dia de la Creu Roja a la Plaça Catalunya i al Palau de la Música en els quals van participar diverses cobles, cors i grups folklòrics,¹⁴⁵² i també la participació en un festival musical a benefici de les víctimes del feixisme.¹⁴⁵³ Aquell mes de febrer l’òrgan dirigit per Miravittles encara recaptava ingressos que altres organitzacions havien recollit dels seus festivals.¹⁴⁵⁴

---

¹⁴⁴⁹ SOLÉ I SABATÉ, J. M. [coord.], [1986?], p. 99.

¹⁴⁵⁰ AMTM. Protocol d’ordres. Ordre de 27 de febrer de 1937.

¹⁴⁵¹ “L’assistència pública i l’abús en les recaptats”. *La Humanitat* [Barcelona] (5 març 1937), p. 3.

¹⁴⁵² “El ‘Dia de la Cruz Roja’”. *La Vanguardia* [Barcelona] (23 febrer 1937), p. 5.

¹⁴⁵³ *La Vanguardia* [Barcelona] (6 març 1937), p. 5.

Estava organitzat juntament amb el Socors Roig del POUM i el Sindicat Únic d’Espectacles -CNT.

¹⁴⁵⁴ “Producto de unos festiales”. *La Vanguardia* [Barcelona] (18 febrer 1937), p. 3.

Es tractava dels diners que havien recaptat en set festivals i en un sorteig pro Milícies, celebrats pels treballadors de la Unió de Cooperadors de Barcelona, amb l’ajut del Comitè Obrero de Control CNT-UGT i amb la

La secció de Festivals Benèfics, però, una de les més antigues del Comissariat, es va haver de reinventar i, en general, substituir els actes recaptatoris per altres de caire més cultural i d'homenatge. Dins aquesta darrera categoria, els actes més populars del Comissariat a la reraguarda catalana durant el període estudiat en aquest capítol són els dos cicles de concerts celebrats al Teatre Barcelona i al Palau de la Música, i coorganitzats amb l'Ateneu Enciclopèdic Popular i el Sindicat Únic d'Espectacles (CNT). Es van iniciar al febrer i van participar diversos intèrprets com l'Orquestra de Cambra de Barcelona, el quartet de corda de Barcelona i els alumnes del Conservatori del Liceu.¹⁴⁵⁵ Les peces que interpretaven eren fonamentalment composicions clàssiques de músics de renom internacional, com ara Vivaldi, Beethoven o Mozart. Inicialment, els concerts se celebraven diumenge al matí i després van passar a la tarda¹⁴⁵⁶ i en alguna ocasió, Ràdio Associació de Catalunya els va arribar a radiar.¹⁴⁵⁷

A més, va organitzar espectacles musicals puntuals, com el recital de Mercè Plantada, que va interpretar cançons populars espanyoles de Manuel de Falla,¹⁴⁵⁸ o el de la Banda Municipal de Madrid, que començava a Barcelona una gira per terres catalanes.¹⁴⁵⁹

A banda dels concerts, el Comissariat va seguir, en la seva línia habitual, amb els actes d'homenatge. D'aquesta manera, va muntar al teatre Tívoli un homenatge al cos consular de Barcelona, amb música i poesia, declamades pel rapsode Manolo Gómez. Els poemes, d'autors espanyols, estaven tots ells relacionats amb aquells moments que es vivien.¹⁴⁶⁰ També els actes culturals al voltant del Dia de Madrid, que analitzarem amb més detall en

---

col·laboració dels quadres artístics de la Peña Depencoop i del Centre Obrer Aragonès. En total eren 5.477 pessetes.

¹⁴⁵⁵ “La Orquesta de Cámara de Barcelona”. *La Vanguardia* [Barcelona] (10 febrer 1937), p. 5.; “Festivales benéficos”. *La Vanguardia* [Barcelona] (7 febrer 1937), p. 2.; “Teatre Barcelona: primer concert matinal de la primera sèrie, Orquestra de la Cambra de Barcelona”. *La Humanitat* [Barcelona] (16 febrer 1937), p. 2.; “Concierto orquestral”. *La Vanguardia* [Barcelona] (12 març 1937), p. 5.; “Altre important concert tingué lloc al Palau de la Música Catalana”. *La Humanitat* [Barcelona] (21 març 1937), p. 6.; “Cuarteto de cuerda de Barcelona”. *La Vanguardia* [Barcelona] (23 març 1937), p. 5.

¹⁴⁵⁶ El primer concert de la segona sèrie, per exemple, ja es va celebrar a la tarda: “Concierto orquestral”. *La Vanguardia* [Barcelona] (3 abril 1937), p. 4.

¹⁴⁵⁷ “Concierto en el ‘Palau de la Música catalana’”. *La Vanguardia* [Barcelona] (21 març 1937), p. 4.

¹⁴⁵⁸ “Recital de Mercedes Plantada”. *La Vanguardia* [Barcelona] (13 febrer 1937), p. 5.; “Mercedes Plantada”. *La Vanguardia* [Barcelona] (17 febrer 1937), p. 6.

¹⁴⁵⁹ “La Banda municipal de Madrid”. *La Vanguardia* [Barcelona] (29 abril 1937), p. 4.

¹⁴⁶⁰ Les poesies que es van recitar van ser les següents: “El crimen fue en Granada” d'Antonio Machado; “Preciosa y el aire”, “La casada infiel” i “Romanza de la Guardia Civil española” de Federico García Lorca; i les composicions de Rafael Alberti “Defensa de Madrid” i “Defensa de Barcelona”. L'acte també va comptar amb la participació de la Banda Municipal de Barcelona.

“Un festival de homenaje al Cuerpo consular”. *La Vanguardia* [Barcelona] (3 abril 1937), p. 4.

l'apartat dedicat a la propaganda adreçada a la resta de la zona republicana, així com l'homenatge al poeta García Lorca.

En paral·lel a aquests actes, també en celebrava de caire solidari. A l'abril, l'Associació d'Intel·lectuals per a la Defensa de la Cultura, amb la col·laboració del Comissariat, va organitzar un acte cultural al Casal del Metge, on hi van assistir personalitats valencianes que en aquells moments visitaven Barcelona, a més de periodistes, representants d'organitzacions polítiques i sindicals, escriptors, artistes i professors.¹⁴⁶¹ El Comissariat, per tant, mantenia la seva col·laboració en la propaganda d'altres organitzacions antifeixistes. En l'àmbit cultural, el mes de març, el comissari de propaganda participava en un acte de la Federació Nacional d'Estudiants de Catalunya, en què Miravittles va ressaltar la feina desenvolupada en el terreny de la cultura tot i la guerra, un tema clàssic del Comissariat, i ho va comparar amb la 'voluntat d'uniformització' del bàndol enemic:

“¿Qué han hecho los otros? Sólo hemos podido ver en sus revista y periódicos el deseo y la preocupación de anular el sentimiento popular, conduciéndolo a la uniformación [sic], que es la miseria y la muerte. (...) Mientras allí van las marionetas políticas, con nosotros están aquellos que simbolizan los valores espirituales del mundo actual.”¹⁴⁶²

Altres actes de caire més popular destinats a entretenir i culturalitzar la reraguarda, van ser els organitzats al voltant del quart aniversari de la proclamació de la República. La commemoració va incloure un concert simfònic al Liceu, els ingressos del qual van servir per ajudar el poble de Madrid.¹⁴⁶³ L'òrgan de propaganda, juntament amb la Direcció General de Ràdiodifusió, va completar la celebració amb un acte simbòlic a la tomba de Francesc Macià, que es va cobrir amb terra de totes les comarques catalanes.¹⁴⁶⁴ En aquest context, el Comissariat de Propaganda i el d'Esports van muntar una jornada esportiva que va incloure el partit València-Catalunya a més de partits de tenis i d'hoquei.¹⁴⁶⁵

---

¹⁴⁶¹ “Acto pro solidaridad cultural antifascista”. *La Vanguardia* [Barcelona] (27 abril 1937), p. 3.

¹⁴⁶² “Los intelectuales de todas las naciones libres saludan a la juventud catalana”. *La Vanguardia* [Barcelona] (16 març 1937), p. 2

¹⁴⁶³ Va comptar amb la interpretació de peces de Webes, Bach, Beethoven, Wagner i altres més nostrades com la sardana *A Pau Casals* de Garreta, i espanyoles com *Goyescas* de Granados.

“Concierto en el Liceo”. *La Vanguardia* [Barcelona] (13 abril 1937), p. 4.; ““Concierto en el Liceo”. *La Vanguardia* [Barcelona] (15 abril 1937), p. 3.

¹⁴⁶⁴ “Homenaje a la memoria de Macià”. *La Vanguardia* [Barcelona] (14 abril 1937), p. 1.; “El 14 de abril”. *La Vanguardia* [Barcelona] (15 abril 1937), p. 3.

¹⁴⁶⁵ “L'esport al servei del poble”. *La Vanguardia* [Barcelona] (17 abril 1937), p. 4.

El Comissariat també va fer palesa la voluntat d'estrènyer els vincles de solidaritat de Catalunya amb Galícia, Aragó i el País Basc, en un festival al Tívoli en què van actuar un representant de cada zona.¹⁴⁶⁶

Aquells dies, entre el 8 i el 14 de febrer, a la reraguarda catalana va tenir lloc la Setmana de la Dona, en la qual el Comissariat també hi va participar activament. Va ser la secció La Dona a la Reraguarda qui es va encarregar de muntar una exposició a la Plaça de Catalunya sobre la intervenció femenina a la guerra, on es podien veure gravats, fotografies, cartells i fulletons que ho demostraven.¹⁴⁶⁷ Una altra secció del Comissariat, Laya Films, va ser la responsable de la sessió de cinema femení al Coliseum, on es va projectar la pel·lícula soviètica *Les tres amigues*, distribuïda per la mateixa productora del Comissariat. També es va llegir un missatge de la dona espanyola a les femines antifeixistes del món.¹⁴⁶⁸ Durant aquella setmana, des dels serveis centrals del Comissariat també es va programar un cicle de conferències radiades des de Ràdio Barcelona. Segons un document intern on es reflecteix la programació completa de la celebració de la Setmana, els diners recaptats serien destinats a “l'alliberament i rehabilitació de les prostitutes”.¹⁴⁶⁹

11.2.2 *Set mesos de guerra, el tret de sortida a les exposicions*

La secció d'Exposicions s'inclouïa dins les propostes inicials del Comissariat, juntament amb Edicions, Cinema, i Premsa i Ràdio, però no va començar a prendre relleu fins el febrer de 1937. L'exposició *Set mesos de guerra* va ser la primera gran mostra de l'organisme dirigit per Miravittles a la reraguarda catalana i es va incloure dins la programació de la Setmana de solidaritat vers Madrid, que analitzarem en profunditat a l'apartat 11.4. Es va ubicar, com la majoria de les celebrades posteriorment, al número 14 de la plaça de Catalunya de Barcelona, un local reconvertit més endavant en el Casal de la

---

¹⁴⁶⁶ Van actuar el cor gallec “Lonxe da terra”, la rondalla aragonesa “Cebollero”, els “Chistularis” i “Espanadantzaris” bascos i l'Esbart de Dansaires de Montserrat

“Confraternidad gallego-aragonesa vasco-catalana” *La Vanguardia* [Barcelona] (22 abril 1937), p. 2.

¹⁴⁶⁷ “La Setmana de la Dona. Crida a tots els artistes”. *La Humanitat* [Barcelona] (30 gener 1937), p. 2.; “La semana de la mujer”. *La Vanguardia* [Barcelona] (30 gener 1937), p. 3.

A més, es va fer una crida a diferents artistes –fotògrafs, dibuixants, pintors i escultors per tal que amb les seves obres contribuïssin a l'exposició. “La dona a la guerra”. *La Humanitat* [Barcelona] (31 gener 1937), p. 6.

¹⁴⁶⁸ *La Vanguardia* [Barcelona] (4 febrer 1937), p. 1.

¹⁴⁶⁹ CDMH. PS-Barcelona. Carpeta 276, document que recull la programació de la Setmana de la Dona.

Cultura. L'exposició, degudament modificada i actualitzada, es va presentar a Madrid el novembre de 1937 sota el títol *16 meses de guerra* a la seu madrilenya del Comissariat.¹⁴⁷⁰

Es tractava d'una mostra gratuïta i adreçada a tot tipus de públic que compendiava l'esforç fet fins aleshores de cara al conflicte bèl·lic. Es mostraven fotografies sobre com es va vèncer el cop d'Estat a Catalunya, estadístiques i cartells antifeixistes. D'alguna manera es volia ensenyar com, tot i que la guerra va irrompre de manera sobtada, Catalunya havia estat capaç d'organitzar-se.

L'exposició també pretenia exhibir tota la tasca portada a terme fins aleshores pel Comissariat, tant a l'estranger com a la reraguarda, incloent l'assistència als refugiats.¹⁴⁷¹ Per tant, era una exposició de lluïment i una manera més de mostrar l'esforç que des de Catalunya es feia de cara a la guerra. Els visitants podien admirar l'arxiu fotogràfic del Comissariat, les milers d'adreces de tot el món on s'enviaven periòdicament els seus butlletins, així com les seves edicions, especialment la revista *Nova Iberia*, el *Comunicat de premsa* en diferents llengües i el diari editat per la delegació parisenca, *Le Journal de Barcelone*. També es donava a conèixer la tasca de les seves organitzacions satèl·lit: Laya Films, La Dona a la Reraguarda i el *Foyer du Français Antifasciste*.

A la secció de 'Madrid', muntada per *Altavoz del Frente*,¹⁴⁷² s'hi exhibien banderes, estendards, uniformes i un gran nombre de creus, medalles, projectils disparats per l'enemic i altres petits objectes com a proves de la intervenció estrangera en el bàndol rebel, un dels temes estrella del Comissariat.

A la mostra es van anar incorporant noves adquisicions, com restes de la metralla que l'aviació feixista havia deixat en el bombardeig del 4 d'abril.¹⁴⁷³ També cal destacar la pistola que havia de ser regalada al general Sanjurjo i que els combatents republicans van prendre a les tropes franquistes. Era un revòlver amb incrustacions d'or i banderes, que el ministre de Justícia, Joan Garcia Oliver, donà a Miravittles perquè la inclogués a l'exposició.¹⁴⁷⁴ El

---

¹⁴⁷⁰ FORCADA, E., (2011), p. 21.

¹⁴⁷¹ "Set mesos de Guerra". *La Humanitat* [Barcelona] (28 febrer 1937), p. 2.; "Siete meses de guerra". *La Vanguardia* [Barcelona] (28 febrer 1937), p. 4.

¹⁴⁷² Representaven obres de teatre, exposicions artístiques, feien propaganda activa al front i publicacions periòdiques i emissions de ràdio.

Vegeu PERAL, E. J. "'Altavoz del frente', una experiencia multidisciplinar durante la Guerra Civil española. *Hispanic Research Journal: Iberian and Latin American Studies*. Vol 13 (2012), núm. 3, p. 234-249.

¹⁴⁷³ "Nuevas aportaciones a la exposición 'Set mesos de guerra'". *La Vanguardia* [Barcelona] (9 abril 1937), p. 2.

¹⁴⁷⁴ "Una pistola para Sanjurjo". *La Vanguardia* [Barcelona] (30 març 1937), p. 4.

material bèl·lic exposat i els trofeus usurpats a l'enemic van ser els objectes que van tenir més èxit.

La inauguració va comptar amb la presència de Companys que va signar el *Llibre d'Or* de la mostra i del delegat del Ministeri de Propaganda al Comissariat, entre altres personalitats. Els 'llibres d'or' eren col·leccions de fulls en blanc molt habituals a l'època, on les personalitats hi deixaven plasmada la seva signatura i unes paraules d'agraïment o valoració.

Per promocionar l'afluència de visitants, el Comissariat va anunciar convenientment la mostra a la premsa¹⁴⁷⁵ i va editar un cartell de Martí Bas.¹⁴⁷⁶ Coincidint amb aquesta exposició, també va publicar una col·lecció de postals sota el títol *Procés de la revolució espanyola 1909-1937*. Es tractava de dotze il·lustracions que mostraven fets històrics, des de l'afusellament de Ferrer i Guàrdia fins el cop d'Estat, passant per la dictadura de Primo de Rivera, el *Pronunciamiento* de Sanjurjo, els anomenats 'Fets d'Octubre' o el bombardeig de la població civil durant la guerra. El text explicatiu principal era en català però també comptava amb la corresponent traducció al castellà, anglès, francès i esperanto.¹⁴⁷⁷

La publicació més interessant, però, és el fulletó de la mostra, on Miravittles exposa la seva concepció de la propaganda:

“En la guerra i en la pau, la propaganda és un instrument indispensable a la vida dels Estats. Vetlla pel seu decòrum, expandeix les seves valors espirituals, obre camins a la seva producció, al seu comerç, dóna sentit a l'expressió totalitària dels països, la difon, l'encarrila. No hi ha un Estat modern que no atorgui una consideració de primer ordre a la missió de la Propaganda. Més ben dit: la importància d'un Estat, es dedueix, sovint, per l'eficàcia d'aquesta organització propagadora (...) I si en la pau els serveis de Propaganda d'un Estat són d'una alta força política, moral i econòmica, en la guerra són substancials a la vida mateixa de la lluita, i el que és més important, al seu èxit.”¹⁴⁷⁸

En el mateix text, Miravittles també va fer èmfasi en el ressò internacional que qualsevol fet intern d'un país podia prendre gràcies a la rapidesa en la transmissió d'informació. És una observació que denota una consciència de la mundialització del sistema informatiu i de la construcció d'una opinió pública:

---

¹⁴⁷⁵ N'és un exemple l'anunci tipogràfic publicat a *La Vanguardia* el 27 febrer 1937. *La Vanguardia* [Barcelona] (27 febrer 1937), p. 3.

¹⁴⁷⁶ BAS, M. *7 mesos de guerra! Exposició antifeixista organitzada pel Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].

¹⁴⁷⁷ *Procés de la revolució espanyola 1909-1937* [postals]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937].

¹⁴⁷⁸ MIRAVITLLES, J. “La propaganda en la guerra”. A: *Set mesos de guerra* [díptic]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].

“El joc d’interessos mundials demostra, cada dia més, la necessitat de l’acció informadora, el mateix a dins que a fora dels territoris. La facilitat de les comunicacions, l’extraordinària rapidesa dels mitjans de difusió, la subtilitat expectant de les bases que mantenen l’equilibri de les potències, demostren que no hi ha problemes purament interiors. Res no s’esdevé dins l’àrea d’un país que no sigui immediatament registrat a fora. Aquest fenomen de transparència acusa la utilitat indispensable d’aquesta mena de veu cantant que apareix a l’avantguarda de propòsits oficials, orientacions i campanyes que representen l’expressió més genuïna de la voluntat col·lectiva. I així com encerta a copsar i a donar forma a l’existència d’una opinió nacional, oposa, al mateix temps, els recursos per contrarestar moviments i versions tendencioses, revelant l’entrellat i la seva procedència.”¹⁴⁷⁹

11.2.3 ‘El més petit de tots’: de mascota a símbol

La imaginació dels homes del Comissariat els va portar a crear objectes tan curiosos com l’estatueta anomenada ‘El més petit de tots’, que va voler ser “la cara amable de la creu que presentaven molts aspectes tèrbols del que passava al carrer”, tal com Miravittles va explicar.¹⁴⁸⁰ Es tractava de la representació d’un vailet, d’uns vuit centímetres, vestit amb granota de milicià, alçant una bandera. En versions gràfiques posteriors, l’infant també es va representar amb un puny enlaire i una bandera a l’altra mà. Amb tot, va ser una de les accions més creatives que va portar a terme l’òrgan de propaganda i més representatives del seu esperit innovador.

Va ser casual que el Comissariat acabés produint l’estatueta. La tardor del 1936, l’escultor Miquel Paredes va posar sobre la taula de Miravittles aquesta figureta, que al comissari de propaganda li va semblar meravellosa però en aquell moment no va saber què fer-ne. Al cap d’uns dies, i després de consultar amb artistes, fotògrafs i dibuixants col·laboradors seus, va veure que es podia convertir en la “mascota de la Revolució”. La primera proposta per batejar-la incloïa noms com Jordi, Patufet, el menut, o “nen català”, però va ser Emili Granier-Barrera qui mentre xiuxiuejava la cançó d’*Els tres tambors*,¹⁴⁸¹ a Miravittles se li va ocórrer que s’anomenés “El més petit de tots”.¹⁴⁸² Segons el comissari de

---

¹⁴⁷⁹ MIRAVITLLES, J. “La propaganda en la guerra”. A: *Set mesos de guerra* [díptic]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].

¹⁴⁸⁰ MIRAVITLLES, J., (1982), p. 249.

¹⁴⁸¹ Les primeres estrofes de la cançó són les següents: “Si n’eren tres tambors / venien de la guerra, / el més petit de tots / porta un ram de rosetes.

BOHIGAS, P. [ed.] *Cançoner Popular Català*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 1983. Vol. 1. p. 65. Edició original de 1938.

¹⁴⁸² GRANIER-BARRERA, E., (1994), p. 151.; MIRAVITLLES, J., (1982), p. 250.

propaganda, “era la continuació de la tradició catalana”, perquè aquesta cançó “juga en el cançoner català, des de fa anys, un paper de primer pla”.¹⁴⁸³ Així, el 2 de febrer de 1937, Miravittles va lliurar el primer exemplar de l'estatueta a Companys.

‘El més petit de tots’ va esdevenir una mascota a imatge i semblança d’altres icones franceses protagonistes durant la Primera Guerra Mundial. El país veí havia creat la cançó de *La Madelon* i la parella feta de fils de llana *Nanette et Retintin*, que els combatents gals lluien al pit.¹⁴⁸⁴ En el cas català, la figura responia, en paraules de Miravittles, “a una necesidad de distensión impuesta por las dificultades de los tiempos”. La mascota no podia ser una dona, com a França, perquè “no había ganado todavía el elevado puesto jerárquico de convertirse en una figura simbólica de un afán colectivo, y en cambio, ‘l’infant’ y las reacciones que provoca son un elemento básico del folklore popular”. Tal com ha dit l’autor de la figureta, “en decidir-me a realitzar aquesta idea jo veia en ella la síntesi de l’abrandament, la noblesa i la intel·ligència de tots els defensors de la República”.¹⁴⁸⁵

A Catalunya, les vendes d’‘El més petit de tots’ van permetre fer una mena de sondeig polític. El Comissariat venia les figuretes des dels pavellons que tenia instal·lats al carrer perquè durant molt de temps els quioscs havien estat a mans de la CNT. Va fer quatre versions d’‘El més petit de tots’ que enlairaven les banderes representatives del moment: la senyera, la bandera republicana, la de la CNT -negra i vermella-, i la del PSUC, amb la falç i el martell. El recompte de les vendes de cada exemplar va permetre fer-se una idea de l’esperit del moment: de la bandera catalana se’n van vendre 60.000 exemplars; 20.000 de la CNT; 15.000 del PSUC i 5.000 amb la republicana. A partir d’aquestes dades, anys més tard, Miravittles conclouïa que “aquesta era una manifestació molt aproximada de l’estat d’esperit del poble de Catalunya durant els primers mesos de la Guerra Civil”.¹⁴⁸⁶ A la reraguarda, l’estatueta es va comercialitzar al preu de tres pessetes.

La figura també va tenir la seva funció simbòlica a nivell internacional. Segons Paredes, l’objectiu era “atraure l’atenció de l’estranger vers Catalunya i les terres hispàniques lleials a la República per mitjà d’un petit objecte d’art”.¹⁴⁸⁷ El Comissariat, doncs, va fer unes edicions de luxe banyades en plata i or, amb una caixa de fusta molt elaborada, que va enviar a personalitats com el Papa; el primer ministre francès Léon Blum, al rei d’Anglaterra

---

¹⁴⁸³ VIVES, M. “El més petit de tots”. *Catalans!* [Barcelona] (10 abril 1938).

¹⁴⁸⁴ MIRAVITLLES, J. “La pequeña historia. El més petit de tots”. *Destino* [Barcelona] (8 novembre 1975), p. 36-37.

¹⁴⁸⁵ VIVES, M. “El més petit de tots”. *Catalans!* [Barcelona] (10 abril 1938).

¹⁴⁸⁶ MIRAVITLLES, J., (1982), p. 251.

¹⁴⁸⁷ VIVES, M. “El més petit de tots”. *Catalans!* [Barcelona] (10 abril 1938).

Georges VI; al president de Mèxic Lázaro Cárdenas; i al president dels Estats Units, Franklin D. Roosevelt. En aquest darrer cas, la figureta els va ser retornada amb una carta del secretari d'Estat que els informava que, d'acord amb la constitució americana, no podien acceptar un present estranger. Per tal de solucionar-ho, Miravittles va fer que un dels tres diputats nord-americans del Partit Demòcrata que aquells dies visitaven Barcelona - John Toussaint Bernard- regalés la figureta al president Roosevelt com a obsequi propi. Així, per uns instants 'El més petit de tots' va ser sobre la taula del president dels Estats Units.

Al voltant de la figura es van crear diferents elements que constitueixen una veritable mostra d'allò que avui dia anomenaríem marxandatge. Lola Anglada va escriure i il·lustrar un llibre amb el personatge 'El més petit de tots', que es va traduir al francès i a l'anglès. Joan Oliver –que escrivia sota el pseudònim de Pere Quart- va ser l'encarregat d'adaptar la lletra de la cançó d'*Els tres tambors*, en la qual es relacionava l'estatueta amb la guerra que es vivia: “És per aquest infant / i tots els de la terra / que els homes lluitarem / fins a morir o vèncer”.¹⁴⁸⁸ La partitura amb lletra es va comercialitzar al preu de dues pessetes.¹⁴⁸⁹

Per difondre la figura també es va gravar un disc, en què Emili Vendrell cantava la nova cançó i a l'altra cara del disc, Miravittles explicava la història del naixement de l'estatueta Malauradament, sembla que no s'ha conservat cap exemplar d'aquesta peça. També es va començar a treballar en un projecte de pel·lícula de dibuixos animats. D'aquesta manera, el Comissariat donava a conèixer la Revolució al més pur estil comercial.

Trobem precedents als Estats Units quan a finals de la dècada dels anys vint, empreses com Walt Disney, van començar a produir objectes de marxandatge dels dibuixos de les seves pel·lícules. Era un material que tenia una doble virtut: promocionava allò que representava i, alhora, permetia obtenir uns ingressos.

Per publicitar-la, el Comissariat va editar cartells, tal com feia amb molts dels seus productes, aquesta vegada, en català, castellà, francès i anglès, i també va inserir publicitat a les revistes catalanes del moment en el lloc privilegiat de la contraportada.¹⁴⁹⁰

Les publicacions del moment apunten a què l'estatueta va tenir un èxit rotund. Segons les dades del Comissariat, es van vendre més de cent mil a Catalunya i “una xifra semblant a l'estranger”. Prova del seu èxit és el fet que van aparèixer moltes falsificacions, sobretot a

---

¹⁴⁸⁸ *El més petit de tots* [lletra de cançó]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].

¹⁴⁸⁹ *El més petit de tots. Creació d'Emili Vendrell* [partitura]. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937.

A la portada, un dibuix de Lola Anglada dels tres germans als quals es refereix la cançó; a les pàgines centrals, la lletra i la partitura de la música d'Emili Vendrell per a ser interpretada amb el piano.

¹⁴⁹⁰ Vegeu per exemple la contraportada del número corresponent al 27 de març de 1937 de *Ràdio Barcelona*, on es mostra una fotografia molt simple de l'estatueta i s'indica que el preu de venda és de tres pessetes.

França. Una altra mostra de la seva popularització és el fet que l'expressió "El més petit de tots" s'utilitzava en altres sentits més enllà dels referits a l'estatueta. Per exemple, el març de 1937, *La Humanitat* titulava un dels seus articles "Figures de la nostra lluita. M. Moreno Diaz, 'El més petit de tots'", en referència al jove combatent de 15 anys que lluitava al front de Guadalajara.¹⁴⁹¹ I un altre exemple de l'arrelament aconseguit és l'acudit gràfic que la revista satírica *L'Esquella de la torratxa* va publicar en portada el juliol de 1937: es mostrava una figura d' 'El més petit de tots' accedint al Palau de la Generalitat amb una bandera d'ACR a la mà, en referència a l'entrada d'aquest partit a l'executiu català en la darrera de les remodelacions del govern com a força minoritària.¹⁴⁹² Miravittles, a més, explicava que el cantant Paul Robeson va incloure la cançó d' 'El més petit de tots' adaptada, al programa folklòric català i espanyol que havia de cantar arreu del món a favor de la causa republicana.

Preguntat sobre aquesta figura que va néixer mascota i es va acabar convertint en símbol, el locutor de RAC, Teodor Garriga, en l'entrevista que li varem fer, ens va assegurar que "la gent de l'època sí que ens recordem" però puntualitzava que "no va quedar".¹⁴⁹³

11.2.4 La campanya de desarmament de la reraguarda

La reraguarda catalana havia començat a conèixer la guerra en primera persona a causa dels primers bombardeigs enemics. Amb tot, però, la veritable lluita continuava estant al front de guerra. Des de la dissolució del CCMA, el govern català havia provat de recuperar el control de la situació al carrer i, per tal de recollir les armes que restaven a la reraguarda havia aprovat diversos decrets encaminats a què es lliuressin a les autoritats. Els intents, però, havien estat fallits. En un cop que volia ser definitiu, la Generalitat va dissoldre el 3 de març de 1937 el Consell de Seguretat, sota el domini de la CNT, i el 12 de març va ordenar el lliurament en un termini màxim de 48 hores de totes les armes llargues i material explosiu a la reraguarda.

D'acord amb aquesta disposició, el Comissariat va endegar una campanya per desarmar la reraguarda. Ens referim a campanya en el sentit d'orquestració de diferents mitjans però que responen a un mateix objectiu i transmeten missatges idèntics. Tenim

---

¹⁴⁹¹ "Figures de la nostra lluita. 'El més petit de tots'". *La Humanitat* [Barcelona] (30 març 1937), p. 4.

¹⁴⁹² El representant de l'ACR era Pere Bosch i Gimpera com a conseller de Justícia.

L'Esquella de la Torratxa [Barcelona] (9 juliol 1937), p. 1.

¹⁴⁹³ Entrevista a Teodor Garriga. Premià de Dalt, 27 de gener de 2007.

coneixement d'aquesta acció per la premsa,¹⁴⁹⁴ però hem pogut arribar a saber els detalls gràcies als informes valoratius conservats a l'Arxiu Tarradellas. Aquesta havia de ser una acció ràpida que havia de quedar enllestida en dos dies, tal com Miravittles explicava en un document del moment: “el Comissariat de Propaganda ha emprès una croada per totes les comarques catalanes, per a que, en el termini de 48 hores, lliurin voluntàriament les armes que tinguin en llur poder”.¹⁴⁹⁵ El cert és que la campanya es va allargar una setmana.

Sabem que després del període de 48 hores que el Govern va marcar per portar a terme el desarmament, es va instal·lar a l'entresol de l'edifici del Comissariat el Comitè Pro-Desarmament de les Milícies. Per tal de traçar l'estratègia a seguir per fer complir les ordres de la Generalitat, aquell dia al vespre es van reunir el Front de la Joventut, Tarradellas, com a conseller primer i de Finances, i el comissari de propaganda, qui va destinar a la comissió permanent dos representats seus: Salvador Grau, com a secretari d'administració, i Julià Fresneda, com a secretari de propaganda. Aquell mateix dia a la nit van gravar diferents parlaments en discs.¹⁴⁹⁶

El dia següent al migdia van sortir de Barcelona nou cotxes amb els seus corresponents equips d'oradors, d'entre tres i cinc, que van recórrer, segons diferents itineraris marcats, més de 170 municipis catalans durant una setmana. Els oradors pertanyien a les joventuts de diferents sensibilitats polítiques.¹⁴⁹⁷

Aquell mateix dia també van sortir camions de propaganda, amb un equip d'oradors que havien de fer mítings llampec a Barcelona, a la zona de Pi i Margall, Plaça de Catalunya i La Rambla. El dia següent, el 16 de març, era el torn de quatre camions que havien de recórrer les barriades obreres i fabrils, i una sèrie d'altres cotxes i camions que havien de repartir octavetes i fer parlaments a les zones barcelonines de plaça Universitat, avinguda Durruti (actual Via Laietana), Barceloneta, Poble Nou, Sant Martí, Clot i Sant Andreu. Un altre cotxe-ràdio que retransmetia els parlaments del Comissariat va sortir cap a la General Motors i la Hispano Suïssa i altres vehicles cap a altres rutes de les comarques catalanes.

Cada equip disposava d'un cotxe i un equip d'oradors, que a través de mítings-llampec i fulls volanders, intentaven convèncer la reraguarda del lliurament de les armes que guardava a casa. És una tècnica que recorda els *Four Minute Men* que els Estats Units, a través del seu

---

¹⁴⁹⁴ Vegeu per exemple: “La campanya pro-lliurament voluntari de les armes llargues”. *La Humanitat* [Barcelona] (23 març 1937), p. 7.

¹⁴⁹⁵ AMTM. Comissaries. Carta de Jaume Miravittles, 15 de març de 1937.

¹⁴⁹⁶ AMTM. Comissaries. Doc. 17.

¹⁴⁹⁷ Les d'Estat Català, del PSUC, d'ERC, de Izquierda Republicana, La Falç i també del Bloc Escolar Nacionalista i la Federació Nacional d'Estudiants de Catalunya.

organisme governamental de propaganda, va emprar durant la Primera Guerra Mundial per tal de convèncer la població a través dels seus discursos de quatre minuts de durada, de mobilitzar-se contra l'enemic.

En el cas català, les actuacions a cada població eren diferents en funció de les possibilitats comunicatives que tenien. En termes generals, però, un cop arribaven a la localitat, els oradors demanaven adreçar-se a la ciutadania a través de la ràdio en cas que n'hi hagués –ja fos la local o la d'algun partit-, lliuraven propaganda pels carrers, instal·laven altaveus i feien parlaments a la plaça de la vila amb un micròfon. En ocasions també es van reunir amb les organitzacions locals dels partits dels quals n'eren simpatitzants, amb representants de la UGT i CNT, i amb el batlle del poble.

A jutjar per l'informe dels cotxes que van recórrer Catalunya en l'anomenada “primera volta”, els grups no van recollir moltes armes. Es van trobar que als pobles, o bé no n'hi havia o bé ja s'havien lliurat a la conselleria de Defensa, o van topar amb la reticència de la CNT i el POUM, els grups que en aquells moments defensaven reprendre la política revolucionària. L'excepció va ser un poble de Tarragona en què sorprenentment els equips de propagandistes van veure com la propaganda lliurada, apareixia més tard enganxada als carrers per iniciativa dels ciutadans i signades amb les inicials CNT.

Aquestes expedicions, a banda de complir amb la funció persuasiva per la qual foren creades, també van permetre copsar l'ambient que es respirava arreu de Catalunya. Així, el Comitè pro-desarmament voluntari conclouïa, en el seu informe final, que tant a Barcelona ciutat com en tots els pobles visitats havien trobat “un ambient formidable en favor del Govern de Catalunya i molt especialment pel seu President Lluís Companys” tot i que també havien recollit “queixes per part del poble de que [sic] el Govern de Catalunya els te [sic] abandonats”. També es feien ressò que “del 19 de juliol ençà amb la capa de volguer [sic] fer la revolució en tots els pobles han sorgit uns valents i s'han convertit en uns dictadors absoluts que fan els seus pobles respectius desitjin [sic] encara més aquest apoi [sic] moral i sobretot enèrgic del Govern de Catalunya”. I en acabar l'informe, el Comitè recomanava: “creiem pertant [sic] que és necessari que s'intensifiqui una extensa campanya pro-governamental amb tota l'energia necessària per portar a cap un resultat positiu i per lograr [sic] per tant el[s] desitjos del poble de Catalunya”.

Quatre dies més tard d'iniciar-se l'expedició per terres catalanes, es va fer una segona volta, aquest cop en comptes de nou eren onze els vehicles que havien de recórrer les comarques de Catalunya. Entre la primera i la segona volta, es van visitar un mínim de 200 pobles en una setmana.

Els fulls volanders que el Comissariat va editar com a part de la campanya han arribat fins els nostres dies. Hem consultat una sèrie de vuit, la majoria dels quals fan referència a la protecció dels més petits.¹⁴⁹⁸

A banda de les expedicions i la propaganda gràfica, es va instal·lar un micròfon a les oficines del Comissariat per oferir els detalls de la campanya en curs i es van situar cinquanta pancartes de fins a trenta metres quadrats que anunciaven la campanya a diferents indrets de Barcelona. A més, es van imprimir cent mil pasquins per enganxar als aparadors, tramvies i autobusos, i es van lliurar a les organitzacions sindicals així com a les organitzacions polítiques que integraven el Front de la Joventut. Al final de la campanya es va projectar durant dos dies –un d’ells a la Plaça de Catalunya– la pel·lícula *Madrid, sufrido y heroico*, editada per la Junta Delegada de Defensa de Madrid. Als passis hi van assistir més de 25.000 persones. Va ser aleshores quan el delegat del Comissariat al comitè pro-lliurament voluntari, Salvador Grau, es va adreçar als barcelonins a través de les emissores de ràdio. La campanya va concloure amb el llançament d’octavetes a l’estadi de Montjuïc.

Tal com es desprèn de la documentació conservada, va ser una campanya que es va planificar tant a corre-cuita, que no va donar ni temps d’elaborar acreditacions oficials per als membres que hi participaven, més enllà d’una carta de presentació que instava a posar-se en contacte amb el Comissariat “on us donaran tota mena de referències relacionades amb l’expedició.”, “en cas de dificultat o desconfiança per a les persones que formen part de l’expedició. A la carta, a més, es demanava gasolina per als cotxes encarregats de la propaganda: “També us demanem, que per tractar-se d’un servei relatiu a la propaganda de guerra, us digneu facilitar gasolina i tota mena de mitjans per tal de que puguin proseguir el seu viatge.”¹⁴⁹⁹ La possibilitat de poder parlar per ràdio també era una petició recollida en una carta escrita per Miravittles i que portaven els oradors de l’expedició: “Us demano poseu la vostra emissora local al servei dels joves companys els quals parlaran sobre la necessitat ineludible del lliurament”.¹⁵⁰⁰

---

¹⁴⁹⁸ Les consignes, entre altres, eren “Volem anar al front! Doneu-nos els fusells!”; “L’ofensiva és la victòria! Sense fusells no hi ha ofensiva possible!”; “Els vostres fills són defensats al front. No guardeu el fusell a casa”; “El fusell és del poble! El Govern del poble te’l demana” o “Què diran demà aquests orfes si has guardat el fusell a casa?” i “Els joves soldats aprenen a llençar bombes perquè no tenen fusell! Company de la reraguarda dóna-li el teu”.

¹⁴⁹⁹ AMTM. Comissaries. Doc. 3a.

¹⁵⁰⁰ AMTM. Comissaries. Carta de Jaume Miravittles, de 15 de març de 1937.

Prova de la rapidesa amb què es va planificar la campanya és també la carta de Miravittles i el seu secretari, Francesc Requena, adreçada a l'Ajuntament de Barcelona en què es disculpava si en algun moment no havia demanat els permisos corresponents.¹⁵⁰¹

Relacionat amb la temàtica d'aquesta campanya, la reraguarda catalana va celebrar la setmana Pro-exèrcit popular del 22 al 28 de febrer. Per concloure-la, el Comitè Català Pro Exèrcit Popular va organitzar una manifestació sota el lema "Un govern, un exèrcit popular regular, un comandament, un uniforme, una marxa, una bandera, una voluntat".¹⁵⁰² En el marc d'aquesta setmana també va tenir lloc el Dia del combatent, amb la presència a Barcelona de milicians que combatien al front d'Aragó, i el Dia de les Indústries de guerra, que va motivar la celebració de mítings a les barriades obreres i l'exhibició de material de guerra pels carrers de Barcelona.

Es tractaven de manifestacions a favor de la mobilització general i el comandament únic, que van coincidir amb un nou avanç de les tropes enemigues: la caiguda de Màlaga i un altre atac sobre Madrid amb què s'iniciava la batalla del Jarama. Era un moment en què el PSUC, sobretot, era crític amb les milícies antifeixistes i considerava que les columnes no eren suficientment eficaces i, per tant, demanava la creació d'un Exèrcit Popular amb comandament únic. La Generalitat va decretar finalment incloure les milícies dins l'Exèrcit Popular, però tot i això, i la regularització de l'exèrcit amb comandament únic i coordinat amb l'Estat Major del Govern de la República, els comunistes van augmentar la pressió al govern republicà en tant en quant eren crítics amb la seva política davant la guerra.

Des del Comissariat, es va donar suport a la creació de l'Exèrcit Popular Regular. D'una banda, La Dona a la Reraguarda, concretament des del Papiol, va ser una de les organitzacions que va demanar la creació d'un exèrcit popular regular i un comandament únic.¹⁵⁰³ D'altra banda, Miravittles responent a una enquesta del PSUC-UGT publicada a *La Vanguardia* sobre com es podia guanyar la guerra ràpidament assegurava:

“Resumiendo, pues: Ejército Regular; Mando Único; articulación de los mandos con otros frentes de combate: frente único en la retaguardia; espíritu de sacrificio; más horas de trabajo; control de la represión antifascista; Gobierno de la Generalidad símbolo de la unión y único elemento de la dirección pública.”

---

¹⁵⁰¹ CEHI. Fons F-DH. Subsèrie 3. 14. Carta de Jaume Miravittles, 18 de març de 1937.

¹⁵⁰² Integraven aquesta comissió representants del PSUC, UGT, ERC, Estat Català, Unió de Rabassaires, Acció Catalana i el Partit Federal Ibèric.

“Las manifestaciones a favor del Ejército Popular”. *La Vanguardia* [Barcelona] (28 febrer 1937), p. 1.

¹⁵⁰³ “Nuevas adhesiones”. *La Vanguardia* [Barcelona] (12 març 1937), p. 3.

I reblava: “con estos principios, la guerra será ganada el próximo verano”.¹⁵⁰⁴

11.2.5 Els canvis a Laya Films

Laya Films, que havia nascut el desembre de 1936 com la divisió cinematogràfica del Comissariat, passava a partir del mes de març de 1937 i fins el juny d'aquell mateix any a treballar conjuntament amb Film Popular.¹⁵⁰⁵ Va ser aquesta productora, depenent del *Partido Comunista de España* (PCE), qui va proposar a Laya l'edició conjunta d'un noticiari. Així, si inicialment el primitiu noticiari de la productora del Comissariat s'anomenava *Noticiari Laya Films*, en una segona etapa, quan l'edita amb Film Popular, passa a denominar-se *Espanya al dia* o *España al día*, segons si la versió era catalana o castellana. També es van fer versions en anglès i francès.¹⁵⁰⁶ Aquest conveni es va trencar al cap de quatre mesos, quan es pot dir que comença la tercera i última etapa de Laya, en què Film Popular passa a editar pel seu compte *España al día* només en castellà i la productora del Comissariat, en català.¹⁵⁰⁷

Film Popular s'atribuïa cap al final de la guerra, haver realitzat ella sola seixanta números de noticiaris de *España al día* des del gener de 1937, uns films que hauria editat al menys fins al juny de 1937 juntament amb Laya Films. El periodista es preguntava retòricament: “¿Sabe el lector lo que significa producir durante año y medio, sin interrupción, con perfecta regularidad, un noticiario semanal con noticias de un solo país?”.¹⁵⁰⁸

Atribuir a quina de les tres èpoques van pertànyer els noticiaris no és una tasca fàcil. Els noticiaris que es poden visionar avui dia són allò que Caparrós Lera i Biadiu anomenen noticiaris “reconstruïts” o “falsos noticiaris”. És a dir, es tracta de la reedició de nous noticiaris partir del noticiari original, agrupats per temes. Segons la tesi defensada per Biadiu i Caparrós:

“després de la Guerra Civil espanyola –i tal volta després del incendi esmentat [a la Filmoteca Espanyola l'agost de 1945]- es duria a terme als locals de Filmoteca Nacional, a Madrid, un desmuntatge de tots els noticiaris conservats, separant als arxius d'aquesta entitat oficial les pel·lícules que atendien a escenes bèl·liques,

¹⁵⁰⁴ “¿Cómo se puede ganar la guerra rápidamente? *La Vanguardia* [Barcelona] (24 febrer 1937), p. 3.

¹⁵⁰⁵ Film Popular va néixer com a distribuïdora de les pel·lícules importades de l'URSS i, més tard, d'aquelles que produïen ells mateixos i també d'altres organitzacions. Les seves oficines estaven instal·lades a Gran Via, 641 de Barcelona.

¹⁵⁰⁶ CRUSELLS, M.; CAPARRÓS, J.M. [comissaris], (2010), p. 32.

¹⁵⁰⁷ CAPARRÓS, J. M.; BIADIU, R., (1978), p. 21.

¹⁵⁰⁸ PERUCHO, A. “Una organización cinematográfica nacida en la guerra”. *Nuevo Cinema* [Barcelona] (juny 1938).

visites de polítics, fets culturals, etc., i ordenant-los burocràticament després per temes afins”.¹⁵⁰⁹

Tres números de noticiari proven aquesta tesi:

“1. Sembla impossible que al sumari corresponent a una setmana, titulat *50 Aniversari de l'Exposició Internacional de 1888* (1938) apareguin una renglera d'homenatges i aniversaris en l'espai de set dies. (...) Si comprovem a la premsa de l'època les dates en què van tenir lloc aquests actes veurem que no es poden correspondre a una mateixa setmana, ni coincidir amb el 50 Aniversari de la famosa Exposició de Barcelona. (...) 2. D'altra banda, al número del Noticiari titulat *Recepció al Palau de Justícia* (1937), hi apareixen una sèrie de visites que sembla insòlit que s'esdevinguessin en una mateixa setmana. (...) 3. Alhora que el número titulat *Álvarez del Vayo* (1937) reuneix notícies en què apareix aquest ministre d'Estat de la República, que protagonitzaria diverses activitats en una sola setmana a Catalunya, i que tampoc no era lògic que el Departament de Cinema de la Generalitat edités un número monogràfic –com em va comentar Jaume Miravittles- sobre aquest polític comunista”.¹⁵¹⁰

Així doncs, tal com apuntàvem a l'anterior capítol, només es pot saber del cert si una notícia pertany a aquesta segona etapa si és aquella que precedeix immediatament la careta on hi consten els dos logotips, el de Film Popular i el de Laya.

Durant aquest període, va entrar a Laya un personatge decisiu per a la productora. Aquell mes de març de 1937 va començar a formar part de l'equip el director, realitzador, guionista i operador de càmera Ramon Biadiu qui, segons a parer de Miravittles, era “el millor cineasta d'aquells temps”.¹⁵¹¹ Aquestes eren les tasques encomanades al nou membre del Comissariat segons testimoni del mateix Biadiu:

“Jo em cuidaria de la realització d'una sèrie de documentals, sobre temes artístics, artesans, agrícoles, etc. més característics del nostre país, i tindria llibertat d'escollir temes i col·laboradors. El Comissari Miravittles s'hi mostrà d'acord ja que això permetria de reforçar l'impressió que malgrat la guerra, Laya seguia una trajectòria normal d'una productora en temps de pau, ja que aquesta sèrie estaria lliure de qualsevulla al·lusió a la situació en què estaven immersos. Però també em caldria estar disposat al reportatge quan convingués”.¹⁵¹²

---

¹⁵⁰⁹ CAPARRÓS, J. M.; BIADIU, R., (1978), p. 43.

¹⁵¹⁰ *Ibid.*, p. 43 i 44.

¹⁵¹¹ MIRAVITLLES, J. “Tarradellas, Miravittles y el Comissariat de Propaganda”. *La Vanguardia*. [Barcelona] (12 maig 1982), p. 6.; CAPARRÓS, J. M.; BIADIU, R., (1978), p. 18.

Biadiu s'incorpora passat el març del 1937.

¹⁵¹² CAPARRÓS, J. M.; BIADIU, R., (1978), p. 68.

Prova d'aquest encàrrec és el documental *Els tapers de la costa*¹⁵¹³ dirigit per Biadiu, qui també es va encarregar del guió, del muntatge i de la direcció de fotografia.¹⁵¹⁴ Es tracta d'una pel·lícula de nou minuts de durada que lloa la feina artesana i explica el funcionament d'una indústria catalana que treballa un producte autòcton: el suro. Segons Caparrós Lera és d'un dels documentals "de més qualitat estètica de l'època".¹⁵¹⁵ Altres documentals dirigits per Biadiu durant el 1937 on s'hi observa una clara exaltació del treball ben fet són *El Priorat*, on l'espectador pot veure com s'elabora el vi d'aquesta regió,¹⁵¹⁶ i *Ollaires de Breda*, en què es mostra el procés d'elaboració d'aquesta terrisseria. Caparrós Lera considera que aquest darrer film tenia un "estil poètic".¹⁵¹⁷ Amb un lleuger to polític, el documental de Biadiu *Delta de l'Ebre*, exaltava l'esperit de treball que permetia obtenir una collita d'arròs per als combatents i els civils.¹⁵¹⁸ Altres documentals de Laya similars de 1937 però dels quals se'n desconeix l'autoria directa són *Escoles Noves*, un film sobre els centres educatius creats durant el primer any de guerra sota els principis del pedagog i anarquista Francesc Ferrer i Guàrdia; i *Re població forestal*, un curt en què es mostra la feina de repoblació que va portar a terme la Generalitat, sobretot al nord de Catalunya.¹⁵¹⁹ Un altre documental de 1937 similar però de caire polític va ser *Els segadors*, en què es glossava aquest himne.

Durant el 1937, Laya va continuar produint els reportatges de guerra, habituals a l'època, com *Aragó 1937*. S'hi mostra una ofensiva de les tropes republicanes i, com a contrast, tasques desenvolupades a la rera guarda, com treballs de collita, obres hidràuliques, construcció de noves carreteres, classes en una escola i un festival de jotes.¹⁵²⁰

Pel que fa a les pel·lícules soviètiques classificades dins l'anomenat realisme socialista¹⁵²¹ que importava Laya, es continuaven exhibint a la rera guarda. Així trobem

---

¹⁵¹³ Titulada també *La industria corchotaponera*, *Indústries del corcho* i *Le bouchon*.

¹⁵¹⁴ Antoni Santigosa va ser l'ajudant de direcció; J. Soler Moreu, l'operador de càmera; els comentaris van anar a càrrec de Ramon Martori; del so es va encarregar Jack Pie i la música era de Joan Gaitg. Aquest darrer va col·laborar en gairebé tots els documentals de Biadiu.

¹⁵¹⁵ CAPARRÓS, J. M.; BIADIU, R., (1978), p. 40.

¹⁵¹⁶ Caparrós explica que aquest documental es va acabar en absència de Biadiu pels equips tècnics de Laya, que el van anomenar també *El vi* i *El vino*. La direcció i el guió són ambdós de Biadiu. CAPARRÓS, J. M.; BIADIU, R., (1978), p. 37 i 38.

¹⁵¹⁷ Altres títols que va rebre el film van ser *Alfareros* i *Poterie domestique*. La direcció, el guió, la fotografia i el muntatge eren de Biadiu; la música de Joan Gaitg, el comentari de Joan Castanyer, la veu de Ramon Martori i el so de Jack Pie.

¹⁵¹⁸ També es va anomenar *Arrozales*. A més de la direcció, Biadiu es va encarregar del guió i la càmera.

¹⁵¹⁹ CAPARRÓS, J. M.; BIADIU, R., (1978), p. 35 i 39.

¹⁵²⁰ També titulada *Aragón 1937*, és un muntatge d'Antonio Graciani, el muntador substituït de Joan Serra a Laya. El so va a càrrec de René Renault.

¹⁵²¹ CRUSELLS, M.; CAPARRÓS, J.M. [comissaris], (2010), p. 40.

anuncis a la premsa de la projecció al cinema Coliseum de Barcelona de la gesta revolucionària soviètica del 1919 *Els Marins de Cronstadt*, *Les tres amigues*, *La pàtria et crida* i *El Circ*,¹⁵²² tots ells doblats en exclusiva per l'organisme de propaganda de la Generalitat. Algunes d'aquestes pel·lícules van ser les escollides per projectar-se en la inauguració el 8 de març d'un nou local de cinema al carrer López Raimundo (actual carrer Bergara) de Barcelona, anomenat Francisco Ascaso.¹⁵²³

Els films russos no es projectaven només a la capital catalana, sinó també arreu de Catalunya. N'és una prova l'anunci tipogràfic del film *Els marins del Cronstadt*, que a mitjans del mes de març es va exhibir al cinema Pervindre de Capellades.¹⁵²⁴

11.2.6 Els llibres del Comissariat i les publicacions periòdiques

Els problemes que generava la manca de paper eren evidents a la reraguarda catalana. El març de 1937, diversos diaris publicaven un avís segons el qual el Comitè d'Indústria de la Premsa Diària de Barcelona advertia que "atenent les dificultats que representa l'escassetat de paper", diversos diaris de la ciutat havien pres l'acord de no acceptar cap exemplar retornat de cap venedor ni corresponsal a partir de l'1 d'abril de 1937.¹⁵²⁵ Era una alerta que contrastava amb el gran nombre de publicacions, sobretot periòdiques, del Comissariat. I no només era l'organisme de Miravittles qui gastava abundant paper, també les diverses organitzacions que editaven material propagandístic. Un editorial de *La Vanguardia* de mitjans de març alertava del "exceso de carteles, pancartas, octavillas, que inundan calles y fachadas barcelonesas". Assegurava que la vida normal d'un cartell ara s'havia reduït de 15 dies o un mes, a uns minuts. D'aquesta manera descrivia la situació:

"Con cierto sentido humorístico se podría decir que se ha creado entre nosotros una profesión nueva: la de lector de carteles. Profesión ésta que no puede ser ejercida por personas perezosas, puesto que un descuido levísimo se traduce en la pérdida de algunas lecturas. Los carteles pasan ante la mirada, un poco atónita ya de los barceloneses, con rapidez vertiginosa, como las hojas de un libro movidas por el viento, o una colección de naipes por las manos hábiles de un prestidigitador. (...) Los carteles no se ven porque la mirada, aburrida por el exceso de tirones, acaba negándose a toda solicitud de su atención. Y porque

---

¹⁵²² *La Vanguardia* [Barcelona] (2 febrer 1937), p. 5; *La Vanguardia* [Barcelona] (7 febrer 1937), p. 2.; *La Vanguardia* [Barcelona] (13 de febrer), p. 5.; *La Vanguardia* [Barcelona] (14 febrer 1937), p. 5.; *La Vanguardia* [Barcelona] (21 febrer 1937), p. 5.; *La Vanguardia* [Barcelona] (21 març 1937), p. 4.

¹⁵²³ SOLÉ I SABATÉ, J. M. [coord.], [1986?], p. 82.

¹⁵²⁴ *Laya Films presenta 'Els marins de Cronstadt'* [díptic]. [Barcelona]:[Comissariat de Propaganda], 1937.

¹⁵²⁵ "Als nostres venedors i corresponsals". *La Humanitat* [Barcelona] (21 març 1937), p. 5.

obligados por la falta de espacio, se pegan unos encima de otros. En cualquiera de los dos casos, una pérdida de dinero, de tiempo y de energía. Error que no beneficia a nadie, probablemente ni a los dibujantes ni a las imprentas, a quienes se podría dar trabajo útil y acaso mejor remunerado.”¹⁵²⁶

Per combatre l'abús de cartells, el mateix diari proposava que fos el Comissariat qui hi posés ordre, en tant que representant de les forces polítiques i sindicals que governaven:

“No hay, pues, sino disponer que sea la Comisaría quien controle y regule la publicación de carteles, sin otra mira que la de su eficacia, quizá estableciendo turnos, facilitando orientaciones, evitando repeticiones de los mismos temas en el mismo momento, etc., etc., que no vamos nosotros a detallar un programa de acción. Pretendemos, sencillamente, sugerir la necesidad de que se unifique todo cuanto a propaganda se refiere”.

Sigui com sigui, no sembla que aquesta proposta de *La Vanguardia* s'arribés a materialitzar. El Comissariat, això sí, va seguir publicant els seus cartells promocionals, els llibres i els butlletins d'informació.

11.2.6.1 Funció pseudoinformativa

La publicació més emblemàtica del Comissariat que tenia per objectiu difondre propaganda sota una aparença informativa continuava essent el *Comunicat de premsa*.

Pel que fa a la revista de luxe per excel·lència del Comissariat, *Nova Ibèria*, el mes de març veia la llum el seu darrer número. A diferència del primer, que recollia articles diversos sobre determinats aspectes de la revolució, el segon i el tercer número eren edicions monogràfiques dedicades a la sanitat i l'assistència social, i a la cultura, respectivament. De cadascun d'aquests números, es van fer quatre versions en català, castellà, anglès i francès.

L'organisme dirigit per Miravittles tenia intenció que aquesta publicació tingués una llarga durada, ja que donava la possibilitat de subscriure-s'hi per sis mesos. Però *Nova Ibèria* va desaparèixer sobtadament l'abril de 1937, tot i que es pretenia publicar un cinquè número dedicat a la Guerra Civil. Ho prova el colofó del número doble 3-4 on s'anuncia el contingut del proper lliurament: “El número pròxim de *Nova Iberia* constituirà una monografia gràfica de la guerra actual. Hom pot comprendre que caldrà presentar aquest tema amb la deguda discreció, la qual cosa obliga a modificar la part literària, reduint els textos a comentaris epigràfics. La qualitat de les fotografies fa esperar que *Nova Iberia* seguirà superant-se com ha fet en cada número”.

---

¹⁵²⁶ “El sentido de la medida”. *La Vanguardia* [Barcelona] (13 març 1937), p. 1.

Aquest recull fotogràfic sobre la guerra es va arribar a publicar però no a la revista *Nova Iberia*, que desapareixia, sinó en l'àlbum gràfic que en pren el relleu: *Visions de guerra i de reraguarda*, més assequible i al qual ens referirem en el proper apartat.

11.2.6.2 Funció político-propagandística

Durant el període estudiat en aquest capítol, el Comissariat estrenava un segell editorial: edicions Forja, que més endavant se sumará a edicions Flama. Es tractava d'una nova empresa que segons Miravittles era “independiente, en sus acciones y en su presupuesto (...) publicando también libros que eran vendidos sin el sello oficial”.¹⁵²⁷ Sota aquesta nova aparença, va editar els fascicles setmanals *Visions de guerra i de reraguarda* amb un subtítol aclaridor de l'objectiu que perseguia: esdevenir una *Història gràfica de la revolució*. Es pot considerar que es tractava, com ja hem apuntat, del relleu natural de la revista *Nova Iberia*, que desapareixia després del seu tercer-quart número. *Visions* era un producte més assequible econòmicament i, sobretot, molt visual. Es van editar dues sèries, la A i la B, ambdues plenes de fotografies. Es publicaven en setmanes alternatives i, si bé l'edició A recollia les imatges dels primers moments del conflicte a Barcelona i a Madrid, des del cop d'Estat fins a l'octubre de 1936; la sèrie B mostrava les fotografies contemporànies. Per no deixar lloc a la interpretació lliure de les imatges, totes elles anaven acompanyades d'un peu de foto que es presentava en edició bilingüe en català i castellà. Les explicacions, no cal dir-ho, eren manifestament tendencioses.

L'autoria de les fotografies, tant les de l'edició A com la B resta anònima. Tot i això, Teresa Ferrer, qui ha estudiat en profunditat la figura del fotògraf col·laborador del Comissariat, Agustí Centelles, assegura que “totes les imatges de Barcelona, que formen gairebé el conjunt de la revista, són de Centelles. La resta són de Madrid i tot i que no apareix esmentat, van ser fetes pel fotoperiodista madrileny Alfonso.”¹⁵²⁸

Forja va llançar primer al mercat la sèrie B, sobre fets d'actualitat, el 17 d'abril de 1937, en el context de la celebració de la proclamació de la República, i es va publicar durant vint setmanes, fins l'abril de l'any següent. La sèrie retrospectiva, la A, va ser més breu. El primer número es va llançar una setmana més tard que el primer de la sèrie B, i es va editar fins l'octubre de 1937.

---

¹⁵²⁷ MIRAVITLLES, J. “Tarradellas, Miravittles y el Comissariat de Propaganda”. *La Vanguardia*. [Barcelona] (12 maig 1982), p. 6.

¹⁵²⁸ FERRÉ, T., (2006), p. 115.

Considerem que els dos àlbums responen a la necessitat de veure imatges, d'ensenyar una història, en una època en que la televisió no existia a l'Estat. Els àlbums s'haurien de mirar com fotogrames d'una pel·lícula perquè creiem que així van ser creats. Es tracta també d'un veritable producte comercial, que fins i tot incloïa publicitat d'anuncians com Myrurgia, la Camiseria D.H, la Casa Vilardell, el Gabinete Ortopédico "Hernius" o el talc higiènic Salvacutis. La publicitat també anunciava productes del mateix Comissariat, com el darrer número de la revista *Nova Iberia*. Pel tipus d'anuncis, es podria deduir que la publicació anava destinada principalment al públic femení, el predominant aleshores a la reraguarda catalana.

El fet que el Comissariat edités una publicació amb el segell d'una altra editorial, en aquest cas, edicions Forja, es podria considerar un element de propaganda a cavall entre la blanca, aquella que identifica clarament el seu emissor, i la grisa, en què la font pot no estar clarament exposada i, per tant, pot crear una certa confusió o incertesa en el receptor del missatge propagandístic.

La propaganda franquista també va recórrer més endavant a l'eina propagandística dels àlbums gràfics. Va ser a través de *Estampas de la guerra* que va voler mostrar l'activitat als diferents fronts de batalla, les figures dels militars, les tropes marroquines i les atrocitats suposadament comeses pels 'rojos'.

A nivell gràfic, el Comissariat també va comercialitzar l'àlbum *Madrid* al preu de cinc pessetes i en edició conjunta en català, castellà, francès i anglès.¹⁵²⁹ Un anunci del moment assegurava: "Tothom endevinarà el contingut d'aquesta publicació. Tothom sap l'heroica prova a què ha estat sotmès el poble de Madrid. Aquesta nova producció del Comissariat de Propaganda ha recollit amb insospitada fidelitat els moments més àlgids de la fonda tragèdia que ha viscut la capital de la República."¹⁵³⁰

Dins les publicacions que responen a la funció polític-propagandística hi incloem també la sèrie de llibrets de la col·lecció *Antecedents i Documents* al preu d'una pesseta cadascun. Tal com el mateix Comissariat explicava en un anunci, "es proposa posar a l'abast de tothom una sèrie d'opuscles en els quals, d'una manera monogràfica, s'estudiaran totes les causes determinatives de l'aixecament feixista espanyol, les característiques de la lluita i l'obra constructiva que estan realitzant els governs de la República i de Catalunya".¹⁵³¹ Es van editar en llengua catalana, castellana i francesa en versions separades.

---

¹⁵²⁹ *Madrid*. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936-1937].

¹⁵³⁰ *La Humanitat* [Barcelona] (14 març 1937), p. 4.

¹⁵³¹ *Visions de guerra i de reraguarda* (sèrie A) [Barcelona] (31 juliol 1937).

El primer d'ells tractava sobre *La repressió contra els obrers a Catalunya*.¹⁵³² Escrit per Ramon Xuriguera, el delegat al Comissariat de l'Agrupació d'Escriptors Catalans, feia un “estudi històric de la fonda lluita entre el triunfats: Clerecia, Militars i Latifundistes i l'element obrer català, des de l'assassinat de Francesc Llairet, fins a la caiguda de la Dictadura”.¹⁵³³

La sèrie seguia amb opuscles redactats per altres persones vinculades estretament amb l'organisme de propaganda: *L'organització de l'exèrcit espanyol*, de J. Roure Torrent, el director editorial de les edicions del Comissariat; *La revolució en els Ajuntaments*, de Rafael Tasis i Marca; *La Revolució i l'Assistència Social*, per Domènec de Bellmunt, encarregat del secretariat de la Delegació parisenca del Comissariat; i *La Presidència d'Alcalà-Zamora i el 6 d'octubre del 1934*, per A. Orts Ramos.¹⁵³⁴

Durant aquell període, el Comissariat també va editar llibres destinats a mostrar l'acció del govern català, actuant d'aquesta manera, com si es tractés de l'editorial institucional de la Generalitat. És el cas de *El pla Tarradellas: L'obra normativa de la Generalitat de Catalunya*,¹⁵³⁵ que compilava totes les disposicions administratives elaborades pel conseller primer aprovades pel Consell Executiu. Era un dels volums que el Comissariat anomenava “document històric”.¹⁵³⁶

D'entre les publicacions menors que responien a la funció polític-propagandística s'hi troba el full volander que reproduïx parcialment un article del català Josep Cirera Voltà al *Diario de Burgos*.¹⁵³⁷ El Comissariat justificava aquella publicació assegurant que l'article “servirà per demostrar als nostres conciutadans l'esperit confús, desordenat i tradicionalment ‘espanyol’ que hi ha a Burgos. (...) Però el que demostra Cirera i Voltà (...) és l'odi dels militars de Burgos contra tots els Catalans; i les divergències entre els catalans mal

---

¹⁵³² XURIGUERA, R. *La repressió contra els obrers a Catalunya*. Barcelona: [Comissariat de Propaganda], 1937. (Antecedents i Documents; 1)

¹⁵³³ Anunci tipogràfic del Comissariat: “Edicions del Comissariat de Propaganda”. *La Humanitat* (14 març 1937), p. 2.

¹⁵³⁴ ROURE TORRENT, J. *L'organització de l'exèrcit espanyol*. Barcelona: [Comissariat de Propaganda], 1937. (Antecedents i Documents; 2); TAVIS I MARCA, R. *La revolució en els Ajuntaments*. Barcelona: [Comissariat de Propaganda], 1937. (Antecedents i Documents; 3); DE BELLMUNT, D. *La Revolució i l'Assistència Social*. Barcelona: [Comissariat de Propaganda], 1937. (Antecedents i Documents; 4); ORTS RAMOS, A. *La Presidència d'Alcalà-Zamora i el 6 d'octubre del 1934*. Barcelona: [Comissariat de Propaganda], 1937. (Antecedents i Documents; 5).

¹⁵³⁵ *L'obra normativa de la Generalitat de Catalunya: el Pla Tarradellas*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937.

¹⁵³⁶ Anunci tipogràfic del Comissariat: “Edicions del Comissariat de Propaganda”. *La Humanitat* (14 març 1937), p. 2.

¹⁵³⁷ *Diario de Burgos. La reproducció que fem de l'article del conegut Cedista Català Cirera i Voltà...* [fulletó]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].

aconsellats que han deixat la pàtria, i els recels entre aquests Catalans i els espanyolistes que els volten. Pinta una Espanya dictatorial en ple desordre d'idees i en plena fòbia contra Catalunya". Un preludi, doncs, d'allò que començaria a passar oficialment dos anys més endavant.

També n'és exemple la segona col·lecció de postals on s'hi reproduïen cartells, editada per edicions Flama, un altre dels segells del Comissariat.¹⁵³⁸ En aquest cas, es tracta d'una sèrie de deu, en les quals el text del cartell era copiat al revers en castellà, francès i anglès. És un fet que fa pensar que aquestes postals també es distribuïen arreu. En aquesta sèrie hi trobem més cartells del Comissariat que en la sèrie A, a la qual ens hem referit en l'anterior capítol: es repeteix la reproducció del cartell *Aixafem el feixisme* i el cartell anunciador de *Nova Iberia*, el cartell del casc i fusell de Sala amb la consigna "Ajudeu a l'exèrcit de la llibertat" o el cartell de Martí Bas *Defensar Madrid és defensar Catalunya!*. Se segueixen reproduint cartells conjunts de la UGT i la CNT (*Unitat Obrera per a aixafar el feixisme*), com a mostra de la bona sintonia entre les dues centrals sindicals.

També s'inclouen dins aquesta categoria la publicació de la música i lletra d'«El més petit de tots»,¹⁵³⁹ així com l'opuscle distribuït amb motiu de l'exposició del Comissariat *Set mesos de guerra*.¹⁵⁴⁰

11.2.6.3 Funció mobilitzadora

Remoure consciències i incitar els civils a l'acció era l'objectiu de publicacions com la col·lecció de vuit fulls volanders vinculats a la campanya de desarmament de la reraguarda a la qual ens hem referit. Els fulletons pretenien que població es desprengués de les armes llargues que tingués a casa per portar-les al front de guerra. I ho feia sota les següents consignes: "Volem anar al front! Doneu-nos els fusells!"; "L'ofensiva és la victòria! Sense fusells no hi ha ofensiva possible!"; "Els vostres fills són defensats al front. No guardeu el fusell a casa"; "El fusell és del poble! El Govern del poble te'l demana"; "Què diran demà aquests orfes si has guardat el fusell a casa?"; "Els joves soldats aprenen a llençar bombes perquè no tenen fusell! Company de la reraguarda dóna-li el teu"; "Tot fusell guardat a la

---

¹⁵³⁸ *Col·lecció de 10 postals color*. Sèrie B [postals]. [Barcelona]: Flama, [c.1936-1937].

¹⁵³⁹ *El més petit de tots*. Creació d'Emili Vendrell [partitura]. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937.

¹⁵⁴⁰ *Set mesos de guerra* [díptic]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].

reraguarda és una ofensa pel company que defensa la teva llibertat” o “Tornar el fusell és protegir cent vides”.¹⁵⁴¹ Totes ells amb il·lustracions d’”H”, possiblement Helios Gómez.

11.2.6.4 Autopromoció

El Comissariat va editar cartells promocionals de gairebé tots els actes culturals i d’homenatge que va portar a terme durant aquest període a la reraguarda catalana. Com ja hem explicat, l’organisme de propaganda acostumava a publicitar els seus productes i les seves activitats.

Pel que fa als actes benèfics, el concert al Liceu homenatjant els soldats republicans difunts va tenir el seu cartell corresponent: “A honor dels caiguts per la llibertat i per ajudar els qui lluiten”, hi deia al costat d’un gran escut de la Generalitat.¹⁵⁴² D’aquesta mateixa tipologia és el cartell que anuncia la “Diada homenatge a les víctimes dels bombardeigs de Barcelona i Comarques de Catalunya a profit de llurs famílies” celebrat l’abril del 1937 i organitzat per la Secció de Festivals Benèfics del Comissariat.¹⁵⁴³ Un altre acte recaptatori, aquest cop al Palau de la Música, era degudament detallat en un full volander que informava del “Concert ofert per l’Associació d’Estudiants de l’Escola Municipal de Música al Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya a profit dels Infants Refugiats”, el 14 de febrer de 1937.¹⁵⁴⁴ Finalment, el “Gran Festival a profit de les víctimes del feixisme organitzat per la Secció Festivals del Comissariat de Propaganda, els Casals d’Esquerra

---

¹⁵⁴¹ *Volem anar al front! Doneu-nos els fusells!* [fulletó]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].; *L’ofensiva és la victòria! Sense fusells no hi ha ofensiva possible!* [fulletó]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].; *Els vostres fills són defensats al front. No guardeu el fusell a casa* [fulletó]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].; *El fusell és del poble! El Govern del poble te’l demana* [fulletó]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].; *Què diran demà aquests orfes si has guardat el fusell a casa?* [fulletó]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].; *Els joves soldats aprenen a llençar bombes perquè no tenen fusell! Company de la reraguarda dóna-li el teu* [fulletó]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].; *Tot fusell guardat a la reraguarda és una ofensa pel company que defensa la teva llibertat* [fulletó]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].; *Tornar el fusell és protegir cent vides* [fulletó]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].

¹⁵⁴² *A honor dels caiguts per la llibertat i per ajudar els qui lluiten* [cartell]. [Barcelona]: [Comissariat de Propaganda], [1937].

¹⁵⁴³ *Diada homenatge a les víctimes dels bombardeigs de Barcelona i comarques de Catalunya a profit de llurs famílies* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].

¹⁵⁴⁴ *Concert ofert per l’Associació d’Estudiants de l’Escola Municipal de Música al Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya a profit dels Infants Refugiats* [fulletó]. [Barcelona]: [Comissariat de Propaganda], [1937].

Republicana del Dte. VIè i Ajut Català” celebrat el l’abril de 1937 també va disposar del corresponent cartell promocional.¹⁵⁴⁵

Els homenatges que va organitzar la reconvertida secció de Festivals del Comissariat també es van anunciar: així trobem el cartell de la “Diada-homenatge a la Creu Roja” celebrada el 21 de febrer de 1937. Amb una creu vermella al centre, animava a participar-hi: “contribuïm-hi” reblava.¹⁵⁴⁶ A més, del cartell del “Concert en commemoració del VI aniversari de la proclamació de la República a honor i profit de l’heroic poble de Madrid”, organitzat pel Comissariat al Liceu.¹⁵⁴⁷ Aquest teatre va acollir pocs dies més tard una altra celebració, aquesta vegada era el “primer concert per la Banda Municipal de Madrid: organitzat pel Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya: a profit de Madrid”, segons anunciava el cartell de grans dimensions, on a més informava de les peces que s’interpretarien i del preu de les butaques.¹⁵⁴⁸

Altres actuacions més populars seguien sent objecte de l’autopromoció del Comissariat. La Setmana d’Activitats Femenines, celebrada del 8 al 14 de febrer de 1937 va comptar amb un cartell de Sim en què també hi constava com a organitzadora de l’esdeveniment la Conselleria de Sanitat i Assistència Social.¹⁵⁴⁹

La primera mostra *Set mesos de guerra* va tenir el seu cartell corresponent on s’especificava que era una “exposició antifeixista” i on deixava clar que estava organitzada pel Comissariat de Propaganda.¹⁵⁵⁰ Finalment, la curiosa cursa ciclista que anava des del Front d’Aragó a Barcelona i a la qual ens referirem en el darrer apartat d’aquest capítol, era anunciada també en un cartell amb il·lustració de Ricard Fàbregas.¹⁵⁵¹

Pel que fa a les publicacions, *Nova Iberia*, de la mateixa manera que va anunciar el primer número amb un cartell, l’ ‘exemplar doble de la revista (el 3-4) també va comptar amb

---

¹⁵⁴⁵ *Gran Festival a profit de les víctimes del feixisme organitzat per la Secció Festivals del Comissariat de Propaganda, els Casals d’Esquerra Republicana del Dte. VIè i Ajut Català* [cartell]. [Barcelona]: [Comissariat de Propaganda], [1937].

¹⁵⁴⁶ *Diada-homenatge a la Creu Roja, contribuïm-hi* [cartell]. [Barcelona]: Secció de Festivals Benèfics del Comissariat de Propaganda, [1937].

¹⁵⁴⁷ *Concert en commemoració del VI aniversari de la proclamació de la República a honor i profit de l’heroic poble de Madrid* [cartell]. [Barcelona]: [Comissariat de Propaganda], 1937.

¹⁵⁴⁸ *Primer concert per la Banda Municipal de Madrid: organitzat pel Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya: a profit de Madrid* [cartell]. [Barcelona]: [Comissariat de Propaganda], [1937].

¹⁵⁴⁹ SIM. *Setmana d’activitats femenines (la dona i la revolució). 8-14 febrer 1937*. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda: Conselleria de Sanitat i Assistència Social, [1937].

¹⁵⁵⁰ BAS, M. *7 mesos de guerra! Exposició antifeixista organitzada pel Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].

¹⁵⁵¹ FÀBREGAS, R. *Cursa ciclista: 14-18 d’abril: organitzada per “El Diluvio”* [Barcelona]: Comissariat de Propaganda [etc.], [1937].

la seva promoció. El cartell estava il·lustrat amb un vaixell que formava part del logotip de la publicació i incloïa el sumari d'aquell número. Moltes vegades, els cartells s'adaptaven per tal d'inserir-los com a anunci en revistes de gran tirada. La versió ajustada i publicada a *Mi Revista* deia així:

“Nova Iberia és la revista que ha sorgit del moviment revolucionari. És indispensable a tota persona que s'interessi per les ciències, les arts, la indústria, l'agricultura, l'esport, la higiene, l'assistència social i totes les altres activitats constructives de Catalunya. Ciutadà: subscriu-te a Nova Ibèria, la revista que edita el Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya”.¹⁵⁵²

La publicació que va donar el relleu a *Nova Iberia*, la sèrie de llibrets *Visions de guerra i de reraguarda* també va tenir el seu corresponent cartell promocional. Un breu “Visions. Historia gràfica de la revolució. 1 pta.” anava acompanyat d'un fotomuntatge amb reproduccions de llibres i revistes de la col·lecció.¹⁵⁵³

A més de les publicacions periòdiques, el Comissariat va promocionar els seus llibres. És el cas de *L'obra normativa de la Generalitat de Catalunya. El Pla Tarradellas*, l'anunci del qual el trobem a la contraportada de la revista *Moments*,¹⁵⁵⁴ i del cartell corresponent al primer número de la col·lecció Antecedents i Documents: *L'organització de l'exèrcit espanyol*. Promocionava el llibre de Roure Torrent com un “estudi documentat sobre la corrupció de l'exèrcit espanyol, necessari per a comprendre bé la sublevació feixista”.¹⁵⁵⁵

Durant aquell període, l'organisme dirigit per Miravittles també va anunciar un dels seus productes estrella, l'estatueta ‘El més petit de tots’, en un cartell on s'hi veia la figura de terracota i on s'hi indicava que el preu de venda era de tres pessetes.¹⁵⁵⁶ En una altra versió, el cartell reproduïa fileres d'estatuetes de la mascota de la Revolució.¹⁵⁵⁷

---

¹⁵⁵² “La Delegación de la Comisaría de Propaganda de Cataluña”. *Mi Revista*. [Barcelona] (1 març 1937).; DE LA MILLE, F. “Figuras de ahora: J. Miravittles”. *Mi Revista* [Barcelona] (15 febrer 1937).

¹⁵⁵³ *Visions. Historia gràfica de la revolució. 1 pta* [cartell]. [Barcelona]: [Comissariat de Propaganda], [c. 1937].

¹⁵⁵⁴ *Moments* [Barcelona] (maig 1937).

¹⁵⁵⁵ *L'organització de l'exèrcit espanyol, per J. Roure-Torrent: un estudi documentat sobre la corrupció de l'exèrcit espanyol, necessari per a comprendre bé la sublevació feixista* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c.1937].

¹⁵⁵⁶ *La mascota de la Revolució. El més petit de tots. Preu: 3 ptes.* (mod. 49) [cartell]: [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].

¹⁵⁵⁷ *La mascota de la Revolució. El més petit de tots. Preu: 3 ptes* (mod. 50) [cartell]: [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].

11.3 Potenciació del front internacional

El Comissariat cada vegada atorgava més importància al front internacional. Les quatre delegacions a l'estranger ja funcionaven plenament, les visites de periodistes i, sobretot, de personalitats rellevants de països estratègics estaven a l'ordre del dia, cada vegada publicava més butlletins per al públic internacional, i s'iniciava una tímida propaganda adreçada a l'altra banda de l'Atlàntic.

11.3.1 La gestió de líders d'opinió

La invitació i acolliment a Catalunya de personatges influents de les democràcies, sobretot, europees, va ser una de les actuacions més destacables del Comissariat a nivell internacional durant aquest període. Segons testimoni de Miravittles, “en aquells moments podria convertir-se en un instrument de propaganda exterior d'indiscutible eficàcia”.¹⁵⁵⁸ Aquests ‘turistes de guerra’ viatjaven a l'àrea republicana, ja fos en missió informativa, per ser testimonis directes del conflicte o per mostrar la seva simpatia vers la causa antifeixista i mirar de ser d'ajut en la lluita. El Comissariat, però, no era l'únic organisme de la Generalitat que rebia visitants d'una certa importància, sinó que també ho feia la Secretaria de Relacions Exteriors.¹⁵⁵⁹

El març de 1937, quan el Comissariat feia gairebé mig any que estava oficialment en marxa i les visites de personalitats estrangeres començaven a abundar, Miravittles presumia de gaudir de la simpatia de “aquellos que simbolizan los valores espirituales del mundo actual”. És a dir:

“grandes artistas cinematográficos mundiales hacen declaraciones de solidaridad con nosotros. (...) Han venido también argentinos y cubanos, además de belgas, franceses, ingleses y rusos. La llegada a nuestro país de los hermanos americanos, en uno de los momentos más trágicos de nuestra historia, representa la posibilidad de formar una estrecha solidaridad de España con los pueblos libres de la América latina”.¹⁵⁶⁰

---

¹⁵⁵⁸ MIRAVITLLES, J., (1982), p. 244.

¹⁵⁵⁹ Vegeu per exemple, la recepció a una comissió d'excombatents francesos de la Primera Guerra Mundial. (“Jordi Valette no ha intervingut en assumptes d'embargaments”. *La Humanitat* [Barcelona] (25 abril 1937), p. 5.).

¹⁵⁶⁰ “Los intelectuales de todas las naciones libres saludan a la juventud catalana”. *La Vanguardia* [Barcelona] (16 març 1937), p. 2.

Ha arribat fins els nostres dies un document singular, *El llibre d'Or del Comissariat de Propaganda*, on l'organisme dirigit per Miravittles convidava els seus hostes a estampar una dedicatòria i una signatura. Gràcies al buidatge d'aquest document, custodiat a l'Arxiu Nacional de Catalunya,¹⁵⁶¹ podem conèixer de manera inèdita, visites que va rebre l'organisme de propaganda i que no consten a la premsa del moment. Només a tall d'exemple, aquest *Llibre d'Or* recull més de 300 signatures dels personatges *vip* que visitaven Catalunya i passaven pel Comissariat.

Les visites acostumaven a ser força personalitzades, en funció dels interessos del Comissariat i dels seus visitants. L'explosió d'hostes d'aquells primers mesos de 1937, la podem agrupar en cinc categories: representants polítics, representants artístics i intel·lectuals, activistes sanitaris, periodistes i representants religiosos.

11.3.1.1 Representants polítics

A principis del mes de febrer, van visitar Barcelona una delegació de parlamentaris francesos -descrits per la premsa com a socialistes, radicals i radicalsocialistes-, designats per la cambra del seu país que venien a informar-se de la “marcha de la vida catalana”.¹⁵⁶² Es tractava d'una visita important ja que el comissari de propaganda els va anar a rebre personalment a la frontera francesa. Des d'allà van visitar diverses poblacions de la Costa Brava. La comitiva va arribar a Barcelona ja entrada la nit i l'endemà, van visitar el president Companys i el conseller de Cultura, Antoni Mª Sbert, una trobada que les càmeres van captar i la premsa va reproduir.¹⁵⁶³ En aquella trobada, també hi eren presents quatre persones del comissariat: Miravittles, el delegat de la Generalitat a París, Lleó Dalty; el delegat de la Generalitat a Brussel·les, Jaume Mir; i el delegat de la CNT al Comissariat, Eusebi Carbó.

Aquest segon viatge adreçat a personalitats rellevants del país veí va ser una acció de contrapropaganda que volia contrarestar la visita de diputats francesos de dreta a la zona franquista. Dalty explica com es va gestar: “no varem fer cap preparació. Lliurement escolliren ells mateixos els llocs que volien visitar i així varen venir a Barcelona”.¹⁵⁶⁴

---

¹⁵⁶¹ ANC. Generalitat de Catalunya (Segona República). *Llibre d'Or del Comissariat de Propaganda*. Generalitat de Catalunya. [1936-1938].

¹⁵⁶² “Los parlamentarios franceses en la Generalidad”. *La Vanguardia* [Barcelona] (5 febrer 1937), p. 1.

¹⁵⁶³ Peu de foto de portada “Parlamentaris francesos a la Generalitat”. *La Humanitat* [Barcelona] (5 febrer 1937), p. 1.; “Arribada de parlamentaris francesos”. *La Humanitat* [Barcelona] (4 febrer 1937), p. 4.

¹⁵⁶⁴ “L'acte de dijous a la nit al Palais de la Mutualité a París”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (20 febrer 1937).

D'aquesta manera, el Comissariat va decidir convidar diputats francesos d'esquerra per obtenir, segons Companys, no només declaracions oficials, sinó també perquè que veiessin “amb gran llibertat l'actual situació de Catalunya”.¹⁵⁶⁵ El president també va oferir-se a la comissió francesa perquè abans de marxar es tornessin a trobar per respondre qualsevol dubte, “sense considerar cap pregunta imprudent”.

Els parlamentaris van passar per altres despatxos institucionals. Van visitar l'ajuntament de Barcelona; el conseller de Governació, Hilari Salvador i Diego Abad de Santillán, que els va explicar l'organització econòmica de Catalunya. Al Comissariat, van estampar la seva signatura al *Llibre d'Or*.¹⁵⁶⁶

Durant la seva estada a la ciutat, la comissió també va visitar la fàbrica col·lectivitzada de filatures Sert on, segons la premsa, “es feren càrrec de l'admirable organització existent i de la capacitat productora d'aquella indústria” i van elogiar la “magnífica organització productiva”.¹⁵⁶⁷ En una altra fàbrica, la de la General Motors, se'ls va mostrar un camió acabat de fabricar, batejat amb el nom de ‘Marathon’. Els parlamentaris, a més, van veure escoles, casernes, l'antic Palau Reial on s'atenien infants i van visitar els refugiats acollits d'arreu de l'Estat.

Aquell viatge, però, no va obtenir l'èxit esperat. Al seu retorn, l'agència de notícies Havas, va publicar que un dels parlamentaris havia declarat que a Barcelona hi regnava el “desordre”. Va ser una notícia que, segons el Comissariat, van recollir diversos mitjans a nivell mundial.¹⁵⁶⁸ Aquestes informacions errònies van motivar la celebració d'un acte al *Palais de la Mutualité* de París per tal que els diputats expliquessin en primera persona les seves impressions. Per donar més ressò a l'esdeveniment, els parlaments van ser radiats. Entre els assistents hi havia un gran nombre de diputats i de personalitats del món polític, tots ells components del Front Popular Francès.

Un dels diputats va fer referència explícita a aquesta acusació assegurant que “les realitzacions socials” s'havien fet “dins un ordre perfecte”; i un altre va posar de relleu “l'ordre perfecte que regnava a la magnífica capital catalana”.¹⁵⁶⁹ També van tenir unes paraules per elogiar les millores de tipus cultural i d'assistència social així com l'esforç en

---

¹⁵⁶⁵ “Ulls i oïdes d'Europa. Es troba a Catalunya una brillant representació parlamentària del Front Popular francès”. *La Humanitat* [Barcelona] (5 febrer 1937), p. 4.

¹⁵⁶⁶ ANC. Generalitat de Catalunya (Segona República). *Llibre d'Or del Comissariat de Propaganda. Generalitat de Catalunya*. [1936-1938].

¹⁵⁶⁷ “Ulls i oïdes d'Europa. Es troba a Catalunya una brillant representació parlamentària del Front Popular francès”. *La Humanitat* [Barcelona] (5 febrer 1937), p. 4.

¹⁵⁶⁸ “Pròxim acte de propaganda a París”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (13 febrer 1937).

¹⁵⁶⁹ *Ibid.*

educació que s'havia dut a terme tot i el conflicte bèl·lic, tots ells, temes propagandístics del Comissariat.

Dalty, que també va participar-hi, va negar que a Catalunya hi hagués “separatisme” argumentant que actualment s'acollien en terres catalanes 300.000 refugiats de regions ocupades i que Catalunya lluitava més enllà de les seves fronteres.¹⁵⁷⁰ Es repetia, per tant, el tema de la contribució catalana a la guerra.

El mes de març, eren els diputats i senadors socialistes belgues qui visitaven Catalunya, València, Madrid i els fronts de guerra, acompanyats del delegat del Comissariat a Brussel·les, Jaume Mir.¹⁵⁷¹ Un dels representants assegurava que venia per “apreciar millor les característiques de la nostra lluita i el moviment”. A la reraguarda catalana, la seva visita va incloure el *Foyer Francès Antifeixista* –obra del Comissariat-, les indústries de guerra, l'Escola de Guerra, l'Escola de Transmissions i Senyals, l'estadi de Montjuïc i el Palau de Pedralbes, on s'hi acollien refugiats, a més de veure's amb Rubió i Tudurí.¹⁵⁷² La premsa no indica quin dels dos germans era, si Marià o Nicolau Maria, però molt probablement fos aquest darrer qui en algun moment del conflicte va portar a terme gestions per aturar la guerra i, més endavant, va representar la Generalitat a París.¹⁵⁷³ A Barcelona, el diputat Louis Piérard va parlar en l'acte multitudinari celebrat a la Monumental el dia 7 de març, dedicat al Dia de Madrid. Després de pronunciar algunes paraules en català, va adreçar un missatge de solidaritat en nom de la delegació de parlamentaris que visitava Catalunya: “Nous suivons avec angoisse, mais avec espérance, le mouvement, que vous avez commencé le 19 juillet! (...) Nous sommes dans le cadre des décisions du POB [*Parti Ouvrier Belge*] avec vous et pour vous”. I conclouïa el seu discurs: “Vous suivez un dur calvaire. Nous le savons! Mais restez unis, disciplinés, ardents!”¹⁵⁷⁴

Els diputats van signar el *Llibre d'Or* del Comissariat amb la següent dedicatòria: “En souvenir de la visite a Barcelone d'une déléation parlementaire socialiste de Belgique qui

---

¹⁵⁷⁰ “L'acte de dijous a la nit al Palais de la Mutualité a París”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (20 febrer 1937).

¹⁵⁷¹ “De la visita a Espanya dels diputats i senadors belgues”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (13 març 1937).

¹⁵⁷² “Parlamentaris socialistes belgues visitaren el president Companys”. *La Humanitat* [Barcelona] (9 març 1937), p. 7.

¹⁵⁷³ MIR, G., (2006), p. 14 i 73.

¹⁵⁷⁴ HOYAUX, G. “Louis Piérard parle a Barcelona”. *Le Peuple* [Bruxelles] (15 març 1937), p. 1.

n'oublie pas le liens affectueux attachant leur pays a la Catalogne libérée. Visca Catalunya !”¹⁵⁷⁵

Sortint de Barcelona, van passejar pels fronts d'Aragó, on van visitar la columna Macià-Companys, i el front del Centre a Madrid. Allà van poder interrogar dotze presoners de guerra, alguns d'ells, alemanys, italians i marroquins, a través dels quals van poder comprovar de primera mà la “farsa”, tal com ho anomenen, de la no-intervenció. Sobre aquest interrogatori en va parlar un d'ells a la mitja part del concert que va oferir la Cobla Barcelona a Brussel·les, en què va destacar la “moral elevadíssima dels combatents”, l'entusiasme i el coratge.¹⁵⁷⁶ A València, van entrevistar-se amb el ministre d'afers estrangers, Álvarez del Vayo.

A diferència de la visita dels parlamentaris francesos, la dels belgues sembla que va tenir repercussions positives. Des del *Comunicat de premsa* del Comissariat s'entrevistava el delegat de la comissió, el diputat Louis Piérard, qui declarava que la situació que havia vist en aquell moment a Catalunya era molt diferent de la dels primers dies de la revolució: “de llavors ençà un canvi evident s'ha operat en la vida catalana, com si els catalans haguessin comprés que davant del terrible perill del feixisme és precís deixar de moment les lluites polítiques per imposar-se una disciplina de guerra”.¹⁵⁷⁷ Piérard hauria intervingut al *Grand Meeting de Concentration Antifasciste pour la République Espagnole*, celebrat el març de 1937 a la ciutat de Schaerbeek, “fent remarcar sempre la injustícia que s'està cometent amb l'Espanya republicana”.¹⁵⁷⁸

Després d'aquell viatge, els diputats van considerar que calia un hospital, i un cop al seu país van començar a treballar-hi. El Comissariat informava que al diari *Le Peuple* es podien llegir les primeres aportacions de materials per construir la infraestructura.¹⁵⁷⁹ I certament, hem trobat una crida feta des de les pàgines d'aquest diari en què s'apel·la als ciutadans: “Donnons pour l'hôpital international”.¹⁵⁸⁰

---

¹⁵⁷⁵ ANC. Generalitat de Catalunya (Segona República). *Llibre d'Or del Comissariat de Propaganda. Generalitat de Catalunya*. [1936-1938].

¹⁵⁷⁶ “El viatge de la Cobla Barcelona”. *La Humanitat* [Barcelona] (4 abril 1937), p. 7.

¹⁵⁷⁷ “De la visita a Espanya dels diputats i senadors belgues”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (13 març 1937).

¹⁵⁷⁸ “Antifascistes de Bruxelles. Grand Meeting de Concentration Antifasciste pour la République Espagnole”. Anunci tipogràfic a *Le Peuple* [Bruxelles] (18 febrer 1937), p. 2.

El míting es va celebrar ja que el trobem anunciat a la premsa belga però desconeixem del cert si finalment va intervenir-hi.

¹⁵⁷⁹ “Important ajut del proletariat belga pels que cauen en la lluita”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (15 març 1937).

¹⁵⁸⁰ “Donnons pour l'hôpital international”. *Le Peuple* [Bruxelles] (28 març 1937), p. 3.

Aquest diari es va fer ressò de la intervenció del diputat Piérard en l'acte dedicat al Dia de Madrid¹⁵⁸¹ i va recollir una sèrie d'articles escrits pel mateix parlamentari. El primer d'ells estava dedicat a respondre unes informacions del diari belga catòlic *La Libre Belgique* que asseguraven que aquella era una delegació oficial del parlament belga. I Piérard aclaria: “Nous étions un groupe de parlementaires et non une délégation officielle du Parlement belge”.¹⁵⁸²

En aquella mateixa peça, el diputat donava compte de la recepció amb el president Companys i destacava que “le mot d'ordre est plus que jamais: ordre et discipline, pour gagner la guerre”.¹⁵⁸³ Unes paraules que el *Comunicat de premsa* en català va traduir tot i que no responien fidelment a la seva literalitat. Al Comissariat, li interessava sobretot destacar l'ordre que es respirava a la reraguarda catalana i posava en boca de Piérard les següents afirmacions: “Jo voldria ocupar-me especialment de l'atmosfera creada pel sentiment de la necessitat d'un ordre intensíssim, d'una entesa, de disciplina lliurement consentida. Es tracta d'un fenomen impressionant, reconfortant”. I conclouia “És l'ordre que reneix. L'ordre dins una nova societat, però ordre, sigui com sigui”.¹⁵⁸⁴ El Comissariat, per tant, feia renéixer el contrargument que defensava que a la reraguarda republicana no hi regnava el caos.

Un segon article feia referència, també, a un dels temes clàssics del Comissariat: la salvaguarda del patrimoni artístic, no només del català sinó també de l'espanyol. Sota el títol “Les trésors artistiques de Madrid et de Barcelone sont en lieux sûrs”, Piérard assegurava que “tout ce qui était édifice national, tout ce qui avait une valeur archéologique ou artistique reconnue, a été préservé”.¹⁵⁸⁵ Piérard explica que tot i que després del 19 de juliol, moltes esglésies, sobretot catalanes, van ser cremades, ara s'havien transformat en mercats coberts o en magatzems de queviures i que ell ho havia vist “de mes propres yeux.”

El tercer article de la sèrie relata la visita al front d'Aragó i tractava el tema de la necessitat d'un Exèrcit Popular, una qüestió que la propaganda del Comissariat havia començat a introduir en aquell període, moment en què la Generalitat es va posicionar a favor. Quan parlava dels milicians, Piérard assegurava que “ces officiers demandent que le plus tôt

---

¹⁵⁸¹ HOYAUX, G. “Louis Piérard parle a Barcelone”. *Le Peuple* [Bruxelles] (15 març 1937), p. 1.

¹⁵⁸² “Quelques mots, tout d'abord au ‘catholique indépendant’”. *Le Peuple* [Bruxelles] (16 març 1937), p. 3.

¹⁵⁸³ “Les parlementaires socialistes belges reçus par le Président Companys”. *Le Peuple* [Bruxelles] (16 març 1937), p. 3.

¹⁵⁸⁴ “El diputat belga Louis Pierard parla de la situació política de Catalunya”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (16 març 1937).

¹⁵⁸⁵ PIERARD, L. “Les trésors artistiques de Madrid et de Barcelona sont en lieux sûrs”. *Le Peuple* [Bruxelles] (19 març 1937), p. 1.

possible on substitue aux milices politiques actuelles une armée régulière, avec discipline, uniforme, (...), salut aux officiers, etc.”¹⁵⁸⁶

El darrer dels articles recollia les seves impressions sobre els refugiats de guerra acollits a Barcelona. Un cop més, un tema estrella de la propaganda del Comissariat: la contribució catalana al conflicte bèl·lic. Piérard afirmava que “j’ai montré l’effort de guerre fait par l’Espagne républicaine et spécialement par la Catalogne. L’effort d’entraide aussi. Des centaines de milliers de réfugiés venus des territoires occupés par Franco et Cie, on été recueillis en Catalogne et dans les provinces du Levant”.¹⁵⁸⁷

Els quatre articles del diputat Piérard, doncs, recullen de manera disciplinada els temes forts del Comissariat del moment: la inexistència de caos a Catalunya, el salvament del patrimoni artístic i cultural, la necessitat d’un Exèrcit Popular en substitució de les milícies i el fet que Catalunya no es quedava al marge del conflicte i hi participava activament, ja fos amb columnes de milicians com amb l’acolliment de refugiats de regions ocupades.

Aquell mes de març també van visitar la zona republicana una delegació de diputats i periodistes txecoslovacs. La seva ruta incloïa les ciutats habituals de Barcelona, València i Madrid. Primer van visitar el front de Madrid, acompanyats d’un representant de la Junta de Defensa de Madrid, altres pobles destruïts de Castella i el nord de Guadalajara.¹⁵⁸⁸ A Barcelona van arribar justament el dia que era bombardejada. A la ciutat comtal, els diputats txecoslovacs van pronunciar un discurs per ràdio, en què van concloure que “avui en els camps, en els pobles, en les muntanyes d’Espanya s’hi juga l’esdevenidor de les democràcies de tot el món”.¹⁵⁸⁹ Abans de sortir cap a València van lliurar una nota al Comissariat de Propaganda on agraiïen la “amabilidad con que nos habéis recibido y por la hospitalidad ejemplar que hemos encontrado” i mostraven la seva simpatia per la lluita contra el feixisme.

El mes d’abril, va visitar el president Companys, la duquesa d’Atholl, coneguda per la seva defensa de la República espanyola, acompanyada d’una representació de diputats anglesos. Tenint en compte que eren a terres catalanes en “viatge d’informació” i que la duquesa d’Atholl tenia contacte amb el representant del Comissariat a Londres, Donald Darling, és probable que les oficines centrals de Miravittles intervinguessin en algun moment

---

¹⁵⁸⁶ PIERARD, L. “Au front d’Aragon avec la colonne Macia-Companys”. *Le Peuple* [Bruxelles] (26 març 1937), p. 3.

¹⁵⁸⁷ PIERARD, L. “La grandette des réfugiés”. *Le Peuple* [Bruxelles] (28 març 1937), p. 3.

¹⁵⁸⁸ “Periodistes i parlamentaris txecoslovacs a Madrid”. *La Humanitat* [Barcelona] (23 març 1937), p. 5.; “Els txecs visiten el front madrileny”. *La Humanitat* [Barcelona] (23 març 1937), p. 5.

¹⁵⁸⁹ “Discurs pronunciat per la ràdio pels diputats txecoslovacs que han vingut a visitar Espanya”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (29 març 1937).

del viatge, però no ho podem assegurar amb certesa per manca d'evidències explícites. El mateix passa amb la delegació de parlamentaris polonesos, que aquell mateix dia també van visitar Companys.¹⁵⁹⁰ Sí que podem afirmar que el mes d'abril va passar per la seu barcelonina del Comissariat una delegació internacional dels Amics de la Unió Soviètica, ja que les seves signatures consten al *Llibre d'Or*.¹⁵⁹¹

Els representants consulars van ser també objectiu del Comissariat. Així, el mateix mes d'abril, va organitzar un homenatge al teatre Tívoli per als còsols residents a Barcelona. Va ser un acte de caire cultural que va incloure el recital de poemes per part del rapsode Manolo Gómez: “El crimen fue en Granada” d'Antonio Machado, “Preciosa y el aire”, “La casada infiel” i “Romanza de la Guardia Civil española”, de Federico García Lorca. També es van interpretar les composicions de Rafael Alberti “Defensa de Madrid” i “Defensa de Barcelona”, poemes editats mesos anteriors pel Comissariat. La Banda Municipal de Barcelona va interpretar “El amor brujo” de Manuel de Falla.¹⁵⁹² En definitiva, es tractava d'un programa de música i poesia espanyola.

11.3.1.2 Representants artístics i intel·lectuals

Una de les visites més sonades que va atendre el Comissariat va ser la de l'actor nord-americà Errol Flynn. Des de Hollywood van ser diversos els intèrprets que es van pronunciar públicament a favor de la causa republicana. Segons la premsa, l'objectiu del seu viatge era “el deseo de conocer la verdad”. I el mateix actor argumentava: “la confusión de noticias, y el estar la prensa yanqui en poder de ‘trusts’ poderosos, me han hecho realizar este viaje, a fin de convencerme por mis propios ojos de cuanto ocurre, y después contarlo en una serie de reportajes que pienso escribir”.¹⁵⁹³

La visió de Miravittles, però, era molt diferent de la de l'actor i justificava el viatge de la següent manera:

---

¹⁵⁹⁰ La comissió que acompanyava Atholl estava formada pels diputats M. Rothbone, M. Villinson i la senyora Rachel Crofidy; i la delegació polonesa la componien els diputats Víctor Alter i Antoni Zdonowsky.

“El president Companys fou visitat per comissions parlamentàries d'Anglaterra i de Polònia”. *La Humanitat* [Barcelona] (23 abril 1937), p. 4.

¹⁵⁹¹ ANC. Generalitat de Catalunya (Segona República). *Llibre d'Or del Comissariat de Propaganda*. Generalitat de Catalunya. [1936-1938].

¹⁵⁹² “Un festival de homenaje al cuerpo consular”. *La Vanguardia* [Barcelona] (3 abril 1937), p. 4.

¹⁵⁹³ “El conocido actor cinematográfico, Errol Flynn, manifiesta su simpatía por la causa del pueblo español”. *La Vanguardia* [Barcelona] (30 març 1937), p. 3.

Vegeu també: “Errol Flynn, a Barcelona”. *La Humanitat* [Barcelona] (30 març 1937), p. 7.

“Era evident que un home com ell havia d’aprofitar la Guerra Civil per tal de fer una visita a Espanya i continuar la seva llegenda de l’home sense por’ que anava sempre allà on hi havia més perill i que sabia sortir-ne victoriós”.¹⁵⁹⁴

Va ser el secretari de Flynn, un periodista alemany que parlava una mica de castellà, segons recorda Miravittles, qui es va posar en contacte amb el comissari per visitar la zona republicana:

“és així com un bon dia em telefonà des de l’Hotel Ritz de Barcelona un home que es presentà ell mateix com el secretari d’Errol Flynn. ‘És a Barcelona, vol visitar la ciutat; però, sobretot, vol anar al front de Madrid’, que era en aquell moment, el sector més actiu, on sembla que es jugava el destí del país amb la victòria o la desfeta de l’Espanya republicana”.¹⁵⁹⁵

D’aquesta manera, l’actor va arribar a Barcelona a finals del mes de març i va ser rebut pel comissari Miravittles, pel responsable de Laya Films, Joan Castanyer, i pel comissari d’Espectacles Carner-Ribalta. A les dependències de l’organisme de propaganda se li van mostrar algunes pel·lícules de Laya Films i allà també va rebre les seves admiradores catalanes. Degut a què l’”Espanya de pandereta” era, segons Miravittles, la més gravada a la consciència estrangera, “no hi havia més remei, doncs, que organitzar, en honor de l’artista de fama mundial que ja era aleshores Errol Flynn, una nit flamenca”.¹⁵⁹⁶ L’equip del Comissariat especialista en la recepció d’estrangers van buscar els millors guitarristes i *bailaors* del moment i van organitzar una festa des de les dotze de la nit fins a altes hores de la matinada. Malauradament, aquella vesprada va coincidir amb una desfeta al front d’Aragó de les tropes republicanes i era poc oportú fer una celebració. Davant el soroll del local on era Flynn, els veïns van trucar les forces d’ordre i aquestes van acudir pensant-se que uns feixistes estaven celebrant la derrota republicana.

El comissari de propaganda se les va haver d’empescar per explicar que si es produïa alguna detenció la imatge de Catalunya quedaria perjudicada a nivell mundial:

“Vaig agafar pels braços el cap de les patrulles, el vaig conduir en un lloc una mica separat de l’escena de la disputa, i allí, no diré amb violència, però sí amb convicció, vaig dir-li que, si prosperava la seva actitud, la premsa mundial anunciaria la detenció d’Errol Flynn a Barcelona pel sol delictes d’haver volgut veure de prop una manifestació del folklore andalús, i que això seria interpretat arreu com una prova de la dictadura que dominava la zona roja, ja una mica

---

¹⁵⁹⁴ MIRAVITLLES, J., (1982), p. 243.

¹⁵⁹⁵ *Ibid.*, p. 243.

¹⁵⁹⁶ *Ibid.*, p. 243-244.

compromesa per les campanyes que arreu del món havia desplegat la propaganda franquista”.¹⁵⁹⁷

L’endemà, el secretari de Flynn que, segons Miravittles no es va adonar de res la nit anterior, va demanar anar al front de Madrid, un lloc que “atreia l’atenció del món enter. Anar a Espanya i no anar al front de Madrid era com anar a Roma i no veure el Papa”.¹⁵⁹⁸ Així, doncs, el Comissariat li va facilitar un cotxe, un xofer i un fotògraf, i va donar l’ordre que li oferissin tot tipus de facilitats dins la reglamentació militar per visitar la ciutat i els fronts més propers. El dia següent, els diaris francesos publicaven que l’actor havia estat “heroicament ferit al front”.

Però res d’això havia passat. Era una mentida que el secretari de Flynn havia fet córrer per aconseguir més repercussió de la visita. Segons Miravittles, “la notícia tenia interès mundial i fins a cert punt ajudava la causa republicana, puix que es demostrava que un home civil com ell, de visita a Madrid, podia ésser ferit per les bombes de l’aviació alemanya al servei de Franco”. Però, tot i que per a la propaganda republicana en certa manera era positiu, el comissari no va voler participar del muntatge i els va convidar a retirar-se immediatament:

“Si per qualsevol motiu s’hagués arribat a sospitar que hi havia una conxorxa entre els serveis de propaganda d’una institució espanyola i un actor de cinema per tal de sensibilitzar les masses del món a favor de la causa republicana, l’afer hauria estat una vergonya, i les conseqüències, totalment negatives”.

La premsa catalana va tranquil·litzar les admiradores de l’actor, que van anar a veure’l al Comissariat. Així, a *La Humanitat*, per exemple, trobem el següent titular: “Per tranquil·litat de les seves admiradores... Errol Flynn està bé de salut”.¹⁵⁹⁹

Passat l’incident, Miravittles va comunicar a l’Associació d’Artistes de Cinema a Hollywood que, Flynn havia, “fins a cert punt, embrutat la consciència pública dels grans actors de cinema servint-se del dolor d’un poble i de la tragèdia d’una guerra civil, per fins propis de propaganda”¹⁶⁰⁰ i va reclamar una reprimenda, que l’Associació va portar a terme,

---

¹⁵⁹⁷ *Ibid.*, p. 245-246.

¹⁵⁹⁸ *Ibid.*, p. 246.

¹⁵⁹⁹ “Per tranquil·litat de les seves admiradores... Errol Flynn està bé de salut”. *La Humanitat* [Barcelona] (6 abril 1937), p. 1.

¹⁶⁰⁰ MIRAVITLLES, J., (1982), p. 248.

expulsant-lo de l'organisme. Flynn va deixar constància de la seva visita en el *Llibre d'Or* del Comissariat amb un breu “With all my sympathy”.¹⁶⁰¹

El novel·lista i periodista John Dos Passos, que va estar al front de Madrid amb Ernest Hemingway, també va ser hoste del Comissariat, segons ho prova la dedicatòria que consta al *Llibre d'Or* amb data 27 d'abril: “Warmest greetings to the New Catalonia and the New Iberic Peninsula”. Durant la seva estada a Barcelona, Dos Passos va fer la clàssica visita al president Companys, qui li va mostrar el primer fusell fabricat completament a Catalunya, i va visitar el camp d'instrucció de Pins del Vallès, actual Sant Cugat del Vallès, a més de veure la ciutat.¹⁶⁰²

Aquells primers mesos de 1937 també van passar per les dependències del Comissariat l'escriptor Eduardo Zamacois, segons consta al *Llibre d'Or*.¹⁶⁰³

11.3.1.3 Activistes sanitaris

El Comissariat va participar en la visita d'una expedició formada per disset cirurgians i infermeres de l'*American Friends of Spanish Democracy*, que portaven un contingent sanitari de quatre ambulàncies amb lliteres i dotze tones de material mèdic. Com a anècdota, cal dir que una de les ambulàncies havia estat regalada pel fill de Henry Ford.¹⁶⁰⁴ Miravittles els va acompanyar en la recepció amb el president Companys i la posterior visita pel barri gòtic.¹⁶⁰⁵ Tant el comissari de propaganda com el doctor que encapçalava l'expedició, Edward Barsky, van parlar per ràdio des del Palau de la Generalitat. Miravittles va destacar el valor que tenia la presència d'aquests metges i infermeres nordamericans que obrien un “rosat parèntesi a les agonies de la guerra”.¹⁶⁰⁶

---

¹⁶⁰¹ ANC. Generalitat de Catalunya (Segona República). *Llibre d'Or del Comissariat de Propaganda*. Generalitat de Catalunya. [1936-1938].

¹⁶⁰² “JohnDosPassos, el novel·lista d'ànima d'infart...”. *La Humanitat* [Barcelona] (29 abril 1937), p. 4.

¹⁶⁰³ ANC. Generalitat de Catalunya (Segona República). *Llibre d'Or del Comissariat de Propaganda*. Generalitat de Catalunya. [1936-1938].

¹⁶⁰⁴ “Per tal de col·laborar en la nostra tasca sanitària de guerra, ha arribat a Espanya una expedició del Bureau Mèdic Americà”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (2 febrer 1937).; “Una expedición del Buró médico americano”. *Comunicat de premsa* (edición castellana) [Barcelona] (30 gener 1937).

¹⁶⁰⁵ “Una expedición del buró médico americano ha venido a España para colaborar en nuestra tarea sanitaria de guerra”. *Comunicat de premsa* (edición castellana) [Barcelona] (30 gener 1937).

Per a més informació sobre l'*American Friends of Spanish Democracy* vegeu SMITH, E. “New York's aid to the Spanish Republic”. A: CARROL, P.; FERNANDEZ, J. [eds.] *Facing Fascism: New York & the Spanish Civil War*. New York: Museum of the city of New York, 2007, p. 40-51.

¹⁶⁰⁶ “Els treballadors nordamericans al costat de la democràcia espanyola”. *La Humanitat* [Barcelona] (31 gener 1937), p. 7.

Barcelona va ser la parada prèvia del seu destí final, València, on anaven a treballar sota les ordres del govern de la República. La visita va generar una certa confusió a la premsa francesa, que assegurava que aquesta missió sanitària dels Estats Units estava organitzada pels socialistes d'aquell país i, per tant, era una manera de mostrar la simpatia cap a l' "Espanya proletària".¹⁶⁰⁷ Per contrarestar-ho, el cap de l'expedició, els va explicar el naixement del *Bureau Medical* dins la societat *American Friends of Spanish Democracy*, un organisme amb seu a Nova York i amb comitès a totes les ciutats importants. Barsky va assegurar que era un "moviment humanitari" i que estava "completament fora de la política". Aquesta expedició era la primera de les quatre que tenien previst visitar Barcelona.

Des del *Comunicat de premsa* del Comissariat se'ls va preguntar quina impressió tenien els Estats Units de Barcelona: "Des de fa molt de temps, la majoria de lectors dels EUA no creuen en les fantasies de terror i fam a Barcelona i nosaltres hem pogut constatar la falsedat d'aquestes informacions, no obstant és precís no oblidar que Barcelona amb tot i ésser una ciutat de reraguarda sofreix les conseqüències de la guerra".¹⁶⁰⁸

Els visitants de la segona expedició van portar una cinquantena de llits, material sanitari i quatre ambulàncies per instal·lar-se en algun poble a prop del front. La seva visita a Barcelona va incloure l'Hospital General de Catalunya (actual Hospital de la Santa Creu i Sant Pau) i la recepció del Consell Sanitari de Guerra, al qual van lliurar una ambulància, davant la presència de Miravittles.¹⁶⁰⁹

Dies més tard arribava a Barcelona el personal de la tercera ambulància enviada pels antifeixistes nordamericans, que es dirigia cap a València. Un cop a la capital catalana, la van visitar de la mà d'un representant del Comissariat.¹⁶¹⁰

En l'àmbit sanitari, també va visitar l'àrea republicana, convidat pel Comissariat, el cirurgià francès Dr. Ducuing, que va portar un lot de productes farmacèutics que van anar a parar a l'Hospital General de Catalunya. Ducuing, catedràtic de la Universitat de Toulouse i

---

¹⁶⁰⁷ "La missió sanitària dels Estats Units a Barcelona". *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (3 febrer 1937).

També ho recollia la versió castellana del *Comunicat de premsa*: "La misión sanitaria de Estados Unidos en Barcelona". *Comunicat de premsa* (edició castellana) [Barcelona] (3 febrer 1937).

¹⁶⁰⁸ "La missió sanitària dels Estats Units a Barcelona". *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (3 febrer 1937).

¹⁶⁰⁹ "Nordamericans a la Generalitat". *La Humanitat* [Barcelona] (2 abril 1937), p. 2.

Integraven la delegació els doctors Friedman, J. Guzmán i J. J. Pozner; les infermeres R. Weiner, R. Schulman, M. Jaukorlc i D. Hernaiz; a més dels ajudants J. González, E. López, V. Hirschneld i G. Moser. ("Amigos americanos de la democracia española". *La Vanguardia* [Barcelona] (3 abril 1937), p. 2.)

¹⁶¹⁰ Integraven l'ambulància un cirurgià, un dentista, infermeres i un tècnic de laboratori. ("Llegada de personal de la tercera ambulancia norteamericana". *La Vanguardia* [Barcelona] (11 abril 1937), p. 3.)

cap dels serveis de cirurgia, va venir acompanyat de la seva dona i un ajudant, el Dr. Lluçà Bonafe. El Comissariat va formar part de la comitiva que els va donar la benvinguda a Barcelona, juntament amb Martí Feded, de la conselleria de Finances i amic personal; i el Dr. Cunillera, diputat i membre del Comitè Sanitari de Guerra.

Els visitants volien conèixer l'organització sanitària de guerra i es van desplaçar a Sitges, on van visitar l'hospital de convalescència per a grans ferits i mutilats. A la nit, van assistir a la projecció al Coliseum d'*Els marins del Cronstadt* i l'endemà van visitar el president Companys i l'alcalde de Barcelona.¹⁶¹¹ Ducuing hauria elogiat les organitzacions sanitàries segons recollia el *Comunicat de premsa* del Comissariat i segons aquesta mateixa publicació, el cirurgià i la seva dona havien quedat “profundament frapats de l'ambient de normalitat amb que es desenrotlla la vida ciutadana a Barcelona”.¹⁶¹²

El mes d'abril, va visitar Miravittles el comitè executiu del Socors Roig Internacional, interessats pels diversos problemes socials que plantejava el conflicte bèl·lic.¹⁶¹³

11.3.1.4 Periodistes

Catalunya seguia rebent periodistes estrangers. Segurament, la visita d'aquells temps que més va impressionar el comissari de propaganda va ser la de Lucien Vogel, *le farfelu*, tal com Miravittles l'anomenà anys més tard. Havia estat redactor en cap de *Vogue*, director de les revistes *Vu* i *Lu*,¹⁶¹⁴ i de *Le Petit Journal*. Va venir a Barcelona per preparar, juntament amb Philippe Lamour, uns reportatges sobre la lluita en una nova revista que Vogel volia llançar.¹⁶¹⁵

Miravittles, que el va qualificar com “un dels homes més fantàstics que he conegut en la meua vida”, recorda com es van trobar:

“Havia conegut Vogel els primers dies de la Guerra Civil. (...) Feu una arribada apoteòsica al meu despatx de l'Institut Nàutic, acompanyat d'un núvol de secretaris i secretàries, de fotògrafs i repòrters. Era un home al qual era absolutament impossible de confessar que *no coneixia* una determinada persona que, per una qüestió o altra, tingués un paper en l'actualitat política del moment. Probablement, havia dit als seus col·laboradors “que havíem anat a escola

---

¹⁶¹¹ “El eminente cirujano francés Dr. Ducuing, nos trae un valioso lote de productos farmacéuticos”. *La Vanguardia* [Barcelona] (9 febrer 1937), p. 3.

¹⁶¹² “L'eminente cirurgià francès Dr. Ducuing ens porta un valuós lot de productes farmacèutics”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (8 febrer 1937).

¹⁶¹³ “El comité ejecutivo del RSI”. *La Vanguardia* [Barcelona] (10 abril 1937), p. 3.

¹⁶¹⁴ Vegeu LEENAERTS, D. *Petite histoire du magazine Vu (1928-1940): entre photographie d'information et photographie d'art*. Bruxelles: P. I. E. Peter Lang, 2010.

¹⁶¹⁵ “Lucien Vogel a la nostra ciutat”. *La Humanitat* [Barcelona] (8 abril 1937), p. 1.

plegats”, ell i jo. Entrà al meu despatx, on hi havia deu o dotze persones de la meua edat i amb idèntica indumentària. ‘Qui deu ésser Miravittles?’ es degué demanar ell mateix. Mirant el sostre amb els ulls mig closos, els braços oberts, es dirigí cap a la taula, exclamant: ‘*Mon cher Miravittles, enfin je te revois*’. Conscient perfectament del seu truc, vaig córrer a abraçar-lo. Des d’aquell instant, però, se segellà una amistat que durà fins al seu exili, a Nova York”.¹⁶¹⁶

Vogel i els seus col·laboradors havien arribat a Barcelona en una avioneta de les revesites *Vu* i *Lu*, que en aterrar al camp d’aviació va patir una avaria. Com els mecànics van assenyalar que la reparació duraria molts dies i s’havien de portar peces de França, Vogel va decidir regalar-la a la Generalitat i fer arribar els recanvis des del seu país. Miravittles el va correspondre amb un sopar d’agraïment en què el comissari de propaganda li va dir: “Gràcies a la teva generositat, Lucien, les forces aèries de la Generalitat han doblat els seus efectius: abans teníem un avió i ara en tenim dos!”.¹⁶¹⁷

Durant la Guerra, Vogel i Miravittles es van seguir veient. Explicava el comissari de propaganda que “cada vegada que jo anava a París m’invitava a *La Faisanderie* [una luxosa residència, segons Miravittles], i la convertia en un acte de simpatia per Catalunya i la República”.¹⁶¹⁸

Prèviament a la seva visita, havia vingut a Barcelona un altre periodista del seu diari, André Cayette, el qual acompanyat de Miravittles, va entrevistar-se amb Companys.¹⁶¹⁹ La seva signatura consta al *Llibre d’Or* del Comissariat, així com la d’un representant de la *Dépêche du Nord*.¹⁶²⁰

Pocs mesos més tard, era un altre periodista francès qui, amb la implicació del Comissariat, visitava la zona republicana. Es tractava de Jean Alloucherie, provinent del front franquista de Madrid. Un cop a la ciutat comtal, va explicar a través de les emissores barcelonines les diferències entre els dos camps de lluita i es va mostrar optimista respecte la victòria republicana. Miravittles el va presentar i va remarcar els reportatges que havia escrit durant la seva estada al camp rebel sota un pseudònim.¹⁶²¹ El mes següent, l’editorial Europa i

---

¹⁶¹⁶ MIRAVITLLES, J., (1982), p. 83.

¹⁶¹⁷ *Ibid.*, p. 84.

¹⁶¹⁸ *Ibid.*, p. 85.

¹⁶¹⁹ “Generalidad”. *La Vanguardia* [Barcelona] (23 febrer 1937), p. 4.; *La Humanitat* [Barcelona] (22 febrer 1937), p. 4.

¹⁶²⁰ ANC. Generalitat de Catalunya (Segona República). *Llibre d’Or* del Comissariat de Propaganda. Generalitat de Catalunya. [1936-1938].

¹⁶²¹ “El periodista francès Jean Alloucherie es troba entre nosaltres”. *La Humanitat* [Barcelona] (20 abril 1937), p. 8.

Amèrica publicava el reportatge d'Alloucherie *Nits de Sevilla*, traduït per Joaquim Vila-Bisa.¹⁶²²

Les relacions del Comissariat amb els corresponents no sempre van ser bones. En tenim una mostra en la carta en què el secretari de l'Associació de Premsa Estrangera a Barcelona presenta la seva dimissió al conseller primer Tarradellas. Al·legava la “improcedent” conducta que tenia Miravittles “tant en les seves relacions amb els periodistes estrangers establerts a Barcelona, com també amb el sotasignat corresponent”.¹⁶²³ L'associació aplegava corresponents d'agències d'arreu del món com Associated Press i United Press (Nova York), Havas (París), Reuter (Londres), Tass (Moscu), Geneva Press (Ginebra), Ceteka (Praga) o Insa (Berna), així com diaris com el *Daily Express*, *The Times*, *Manchester Guardian*, *Le Petit Journal*, *Le Populaire* o *L'indépendance belge*, entre altres. Pel to de la carta es podria interpretar que es tractava d'un problema personal entre els dos.

11.3.1.5 Representants religiosos

Les visites de representants religiosos van ser menys nombroses que la de polítics o corresponents, tot i que no per això deixen de ser rellevants. L'Església havia estat víctima de la violència després de l'esclat revolucionari i els assassinats, robatoris i atemptats contra els catòlics van tenir una repercussió internacional i van ser utilitzats per la propaganda franquista.

En aquest sentit, el febrer de 1937 la premsa estrangera va publicar unes informacions provinents del bàndol rebel segons les quals els protestants eren assassinats i les esglésies, cremades. Davant aquesta situació un “estranger”, segons l'anomena el *Comunicat de premsa*, va visitar Catalunya per entrevistar-se amb els pastors protestants de Barcelona i Sabadell. El visitant es va sorprendre “al trobar-hi un florent [sic] centre protestant i que entre les moltes esglésies catòliques cremades, no n'he vist ni una de protestant”, tot recordant que des de 1931 hi havia llibertat de cultes.¹⁶²⁴

---

¹⁶²² “Dos brillants reportatges de la guerra civil”. *La Humanitat* [Barcelona] (14 maig 1937), p. 4.

¹⁶²³ AMTM. Premsa. Doc. 11, carta del secretari de l'Associació de Premsa Estrangera a Barcelona, a Josep Tarradellas.

¹⁶²⁴ “Els protestants espanyols han estat assassinats pels feixistes de Franco”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (1 març 1937).

Representants protestants van tornar a visitar Barcelona el mes de febrer. Aquesta vegada es tractava d'una delegació de sis membres que les esglésies protestants i anglicana havien enviat per copsar de primera mà la situació religiosa i social espanyola.¹⁶²⁵

Tan bon punt van arribar a Barcelona, els clergues van visitar el Comissariat, on se'ls va servir un aperitiu i Miravittles els va parlar de la lluita que es portava a terme “fent un clar esbós de lo que [sic] serà Catalunya i Espanya un cop vençut el feixisme per sempre més”. Els representants van assegurar que havien vingut “per arribar a una major compenetració i coneixement dels fets (...) La manca d'informació directa ens priva de tenir una opinió formada”.¹⁶²⁶ Tal com van explicar ells mateixos, la premsa catòlica influïa en l'anglesa i això tenia molta importància, sobretot pel partit laborista que havia de procurar no perdre l'adhesió dels catòlics, sobretot al nord del Regne Unit.

Juntament amb aquesta delegació, va arribar l'escriptor protestant de l'Arquebisbat de York, Henry Brinton, que havia publicat al *News Chronicle*, entre altres, les impressions de la seva primera estada a l'Estat.

11.3.2 Les publicacions per al món

Tot i l'escassetat de paper a què ens hem referit en tractar les publicacions adreçades a la reraguarda, no va ser cap impediment perquè el Comissariat seguís amb una prolífica tasca editorial també dirigida al públic internacional.

11.3.2.1 Funció pseudoinformativa

El Comissariat seguia difonent els seus *Comunicat de premsa*, el seu butlletí estrella, en llengua castellana, anglesa, francesa, alemanya, sueca i en esperanto. El mes de març, el butlletí en alemany va iniciar una segona sèrie, *II. Folge*, i una nova numeració. Durant el període de temps estudiat en aquest capítol, van veure la llum altres publicacions periòdiques més elaborades que el *Comunicat* pel que fa a la maquetació. Apareixien dos nous productes pensant sobretot en el públic francòfon: d'una banda, la delegació del Comissariat de París

---

¹⁶²⁵ Estava formada pels pastors Henry Carter, “Methodist Minister”; A. S. Duncan Jones, *dean* de Chichester; Eliot Iredell, vicari de St. Clement Islington de Londres; Percy W. Barlett, de la *Society of Friends*, Francis Underhill, *dean* de Rochester i Henry Brinton, conegut escriptor protestant de l'arquebisbat de York (“Una delegació del clergat anglès vindrà a Espanya”. *La Humanitat* [Barcelona] (28 gener 1937), p. 3).

¹⁶²⁶ “Una delegació de pastors protestants anglesos visiten Barcelona”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (1 febrer 1937).

editava *Le Journal de Barcelone. Bulletin quotidien d'information de presse de la Généralité de Catalogne*, i des del Foyer del Comissariat a Barcelona, *L'Avant-garde. Journal du Front*.

Le Journal de Barcelone era un quadern de quatre pàgines que pretenia informar el lector francòfon de les reformes socials que portava a terme la Generalitat i del desenvolupament de la guerra a Catalunya, però també de la resta de la zona republicana:

“Notre feuille se bornera seulement à donner une copieuse information directe des choses et des faits qui, actuellement, se déroulent en Espagne et plus particulièrement en Catalogne. (...) tout ce qui sera en relation avec l'Espagne légale et loyale, que ce soit d'Euzkadi, de Valence, d'Aragon ou de n'importe quel coin de notre Espagne libre, recevra de notre part le meilleur accueil”.¹⁶²⁷

El primer número, del 20 de gener de 1937, saludava “tous les hommes qui, honnêtement, gagnent leur vie avec leur plume et son honnêtement au service de la liberté”. També adreçava una salutació a “tous ceux qui, sans vendre leur plume au plus offrant, savent informer le public d'une manière impartiale et ont consacré leur vie à démasquer le mensonge et la calomnie”. Per tant, les expectatives de la nova publicació eren: “ne sera pas un journal de plus, sinon une feuille modeste et véridique”. I novament, apareixia la intenció d'esdevenir garant de la veritat, tal com el Comissariat ja havia manifestat en altres publicacions.

El nom del quadern provenia, segons Miravittles, del diari que va publicar Napoleó a Barcelona durant la seva ocupació. Sobre la tirada del diari, tenim diverses dades: el comissari de propaganda declarava que el tiratge era de 10.000 exemplars entre setmana i 100.000 en les edicions dels diumenges¹⁶²⁸ mentre que un informe intern de la delegació de París parla de 6.500 exemplars de tiratge els dies de cada dia. Calculaven que el diari costava 43.000 francs al mes (1.300 francs les edicions diàries i 3.500 les extraordinàries) que incloïen el paper, la impressió, el treball de plegar i enfaixar, posar les adreces i les despeses postals, una xifra que passava les seves previsions de 30.000 francs mensuals i confiaven cobrir-ho amb donatius.¹⁶²⁹ Tot el tiratge del diari, que s'editava i imprimia a la capital francesa, es va repartir gratuïtament almenys fins el març de 1937, i es va difondre no només a França sinó a altres països francòfons. A partir d'aleshores es va decidir repartir sense cost només 4.000 exemplars dels 20.000 tirats. Els destinataris de *Le Journal* coincidien amb els del *Comunicat de premsa*: polítics, intel·lectuals, sindicats, lògies, lligues dels drets humans, oficials i caps

---

¹⁶²⁷ “Naissance”. *Le Journal de Barcelone* [Paris] (20 gener 1937), p. 1.

¹⁶²⁸ MAS DE LA RIBA, C. “Actuació del Comissariat de Propaganda”. *Moments* [Barcelona] (maig 1937).

¹⁶²⁹ AMTM. Propaganda. Doc. 9. Informe intern de la delegació de París.

antifeixistes de l'exèrcit, universitats, biblioteques populars i associacions agrícoles, entre altres.¹⁶³⁰

El cos editorial de la revista estava format pel delegat del Comissariat a París, els dos representants de la CNT i la UGT, i tres traductors. Els articles que publicava podien ser reproduïts de manera gratuïta per altres diaris sempre que s'indiqués la font, tal com informava el rotatiu.¹⁶³¹

Per mostrar l'èxit de la publicació, la delegació parisenca del Comissariat explicava que un quiosc dels Grans Bulevards va començar demanant vint exemplars per repartir i el març de 1937 ja en sol·licitava vuitanta. El diari es va extingir després dels anomenats *Fets de Maig*, al cap de 83 números.

L'altra publicació que naixia durant aquest període i que s'adreçava també al públic francòfon, era *L'Avant-garde. Journal du Front*. Es tractava d'una revista setmanal de quatre pàgines editada pel *Foyer Français Antifasciste*. El primer número va veure la llum el 27 de març de 1937 i va gaudir d'una llarga durada, ja que es va publicar fins l'octubre de 1938. Entre altres qüestions, donava a conèixer l'activitat del *Foyer*, una institució patrocinada pel Comissariat.

Una publicació periòdica estratègica va ser el *Boletín de Información Religiosa*, redactat per membres de la comunitat protestant de Barcelona en castellà, francès i anglès. Es va començar a publicar l'1 d'abril de 1937 i es va mantenir fins a l'agost de l'any següent. S'adreçava, fonamentalment, al públic estranger tal com especifica el primer editorial: "Al començar la publicación del presente boletín vaya por delante el sentido fraternal de sus redactores para todos sus lectores internacionales".¹⁶³²

I una vegada més, una publicació del Comissariat feia referència a la veracitat de la seva informació:

"Es necesario que el lector sepa que quienes redactan estas líneas son creyentes cristianos y españoles, perfectamente conocedores, tanto de los problemas e inquietudes religiosas de su país como de las necesidades del mismo. Diremos pues la verdad, esta verdad que sabemos no es bien conocida o se presenta adulterada en las naciones hermanas por prejuicios raciales o intereses bastardos. Nuestro lema será el mismo que el Maestro nos señaló diciéndonos: 'Todo se puede por la verdad, pero nada contra la verdad'".¹⁶³³

---

¹⁶³⁰ "La Delegación de la Comisaría de Propaganda de Cataluña". *Mi Revista*. [Barcelona] (1 març 1937).

¹⁶³¹ *Le Journal de Barcelone* [Paris] (22 gener 1937).

¹⁶³² "Nuestro propósito". *Boletín de Información Religiosa* (edición española) [Barcelona] (1 abril 1937).

¹⁶³³ *Ibid.*

El mes següent, l'1 de maig, s'hi sumava el *Boletín de Información Católica*, del qual se'n responsabilitzava l'exjesuïta Josep Vilar i Costa. També s'editava en castellà, francès i anglès, a més d'una tirada menor en llatí.¹⁶³⁴ El seu públic era el mateix que el del *Boletín de Información Religiosa*:

“a los católicos, principalmente extranjeros, y a la prensa en general, [dando] a guisa de archivo, una serie de reflexiones doctrinales o apoloéticas y de informaciones históricas y bibliográficas, que den a conocer la verdad acerca de la situación real de la Iglesia Católica y de sus intereses dentro de la contienda española así fascista como antifascista”.¹⁶³⁵

I apareixia novament la qüestió de la difusió de la veritat. L'objectiu d'aquestes dues eines de contrapropaganda era millorar la imatge oferta durant els primers mesos de la guerra, quan es van assaltar, saquejar i a vegades incendiar diversos edificis eclesiàstics. Els dos butlletins, segons Miravittles, suposaven “una viva demostración de nuestro verdadero sentido de libertad de cultos”.¹⁶³⁶

L'edició d'aquest dos butlletins es produïa després de la visita de representants de les esglésies protestants i anglicana lliure, que van venir a la zona republicana per copsar de primera mà la situació religiosa i social.

Una altra publicació periòdica va ser el butlletí en gallec *Nova Galiza*, dirigit als gallecs de l'àrea republicana i d'Amèrica, on semblava que hi tenia una gran difusió.¹⁶³⁷

El seu objectiu era “xuntar a voz dos galegos antifeixistas que traballamos pola liberdade na Hespaña xa redimida, coa dos nosos hirmáns de fala e de nacencia que vivindo en América non foron ainda trabucados pol-a distancia e pol-o influxo dos que minten en grande escala; decir con eles a verdade e defender a dignidade: velahí, en poucas palabras, as miras conque nace este pequeno Boletín”.¹⁶³⁸ El primer exemplar va veure la llum el 5 d'abril de 1937 i es va publicar cada quinze dies fins que “ciertas dificultades materiales obligaron a hacerlo mensual”, segons assegurava el mossèn Josep Vilar i Costa. El capellà també explicava que “han colaborado en él juntamente con ilustres galleguistas, Alfonso R.[Rodríguez] Castelao y algunos escritores no gallegos que simpatizan con la lucha sostenida por el Frente Popular”.

---

¹⁶³⁴ VILAR COSTA, J., (1938), p. 335.

¹⁶³⁵ “Presentación”. *Boletín de Información Católica* (edición española) [Barcelona] (1 maig 1937).

¹⁶³⁶ SOLER, J. M. “La Comisaría de propaganda de la Generalidad. El intenso dinamismo de Jaime Miravittles, al servicio de la causa antifascista”. *Mi Revista* [Barcelona] (1 agost 1938).

¹⁶³⁷ VILAR COSTA, J., (1938), p. 337.

¹⁶³⁸ *Nova Galiza* [Barcelona] (5 abril 1937).

En el cas de la revista *Nova Ibèria*, el segon i tercer número es van seguir editant en castellà, anglès i francès, amb idèntic títol i variant els subtítols en els diferents idiomes. Amb la interrupció sobtada del cinquè número de l'edició catalana, van caure també les edicions en llengua castellana i estrangera. L'àlbum gràfic que va agafar el relleu de la revista, *Visions de guerra i de reraguarda*, es va publicar en edició bilingüe en català i castellà, d'aquesta manera, també es podria haver comercialitzat arreu.

11.3.2.2 Funció político-propagandística

La col·lecció *Antecedents i Documents*, destinada a la reraguarda catalana, disposava de versions en francès, anglès i castellà per al públic internacional. Però un detall fa que l'eina propagandística sigui per als lectors d'arreu més grisa que blanca, és a dir, que l'emissor del missatge propagandístic sigui més difós. Els opuscles en castellà i llengües estrangeres consten publicats a París per la *Association Hispanophile de France*,¹⁶³⁹ en canvi l'edició catalana consta publicada a Barcelona, com a Comissariat de Propaganda. Així en castellà i en francès trobem els mateixos títols que en la col·lecció catalana: *La Répression contre les ouvriers en Catalogne* de Ramón Xuriguera (també en versió anglesa);¹⁶⁴⁰ *L'Organisation de l'armée espagnole* de J. Roure-Torrent (també en anglès);¹⁶⁴¹ *La Révolution dans les municipalités* de Rafael Tasis i Marca;¹⁶⁴² *La Révolution et l'assistance sociale* de Domènec de Bellmunt¹⁶⁴³ i *La Présidence d'Alcalá Zamora et le 6 octobre 1934* de A. Orts Ramos.¹⁶⁴⁴

---

¹⁶³⁹ N'és una excepció el primer número: XURIGUERA, R. *La represión contra los obreros en Catalunya*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937. (Antecedentes y Documentos; 1.)

¹⁶⁴⁰ XURIGUERA, R. *La Répression contre les ouvriers en Catalogne*. Paris: Association Hispanophile de France, 1937. (Antécédents et Documents; 1); XURIGUERA, R. *La represión contra los obreros en Catalunya*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937. (Antecedentes y Documentos; 1.); XURIGUERA, R. *The repression against the workers in Catalonia*. Paris: Association Hispanophile de France, 1937. (Antecedents and Documents; 1).

¹⁶⁴¹ ROURE-TORRENT, J. *L'Organisation de l'armée espagnole*. Paris: Association Hispanophile de France, 1937. (Antécédents et Documents; 2).; ROURE-TORRENT, J. *The organization of the Spanish army*. Paris: Association Hispanophile de France, 1937. (Antecedents and Documents; 2).; ROURE-TORRENT, J. *La organización del ejército español*. Paris: Association Hispanophile de France, 1937. (Antecedentes y Documentos; 2)

¹⁶⁴² TASIS I MARCA, R. *La Révolution dans les municipalités*. Paris: Association Hispanophile de France, 1937. (Antécédents et Documents; 3); TASIS I MARCA, R. *La Revolución en los ayuntamientos*. Paris: Association Hispanophile de France, 1937. (Antecedentes y Documentos; 3)

¹⁶⁴³ DE BELLMUNT, D. *La Révolution et l'assistance sociale*. Paris: Association Hispanophile de France, 1937. (Antécédents et Documents; 4); DE BELLMUNT, D. *La Revolución y la asistencia social*. Paris: Association Hispanophile de France, 1937. (Antecedentes y Documentos; 4)

¹⁶⁴⁴ ORTS RAMOS, A. *La Présidence d'Alcalá Zamora et le 6 octobre 1934*. Paris: Association Hispanophile de France, 1937. (Antécédents et Documents; 5). ; ORTS RAMOS, A. *La presidencia de Alcalá Zamora y el 6 de octubre de 1934*. Paris: Association Hispanophile de France, 1937. (Antecedentes y Documentos; 5).

A nivell més visual, el Comissariat va publicar l'àlbum gràfic *Madrid* en una edició conjunta en català, castellà, francès i anglès, que mostrava les destrosses perpetrades per l'enemic.¹⁶⁴⁵ Com a exemple gràfic també trobem la segona col·lecció de 10 postals que reproduïen cartells antifeixistes i que incloïen, al revers, textos en castellà, francès i anglès.¹⁶⁴⁶

Pel que fa a publicacions menys volàtils i de més envergadura, en aquell període, el Comissariat va seguir difonent l'obra duta a terme pel govern de la Generalitat, en la seva vessant d'editorial institucional. Amb aquesta finalitat va publicar un recull de les actuacions governamentals en matèria econòmica i de les seves relacions amb el govern de la República sota el títol *La política financiera de la Generalitat de Cataluña durante la revolución y la guerra (19 julio-19 noviembre)*.¹⁶⁴⁷

Mostrar l'activitat de la Generalitat, en aquest cas, en l'àmbit patrimonial i artístic tot i la guerra també va ser el propòsit del llibre *Le sauvetage du patrimoine artistique et historique de la Catalogne*, i el de la seva versió anglesa *The savage of Catalonia's historical and artistic patrimony*,¹⁶⁴⁸ editats amb motiu de l'exposició d'art medieval català a París. Es tractava d'una eina de contrapropaganda ja que pretenia desmentir l'opinió que a les zones sota control republicà es destruïa "la causa de la civilització", segons pregonava la propaganda franquista. Així, aquestes obres s'afegien a les editades l'any anterior amb la mateixa finalitat (*L'Oeuvre culturelle des gouvernements de gauche a la Generalitat de Catalogne* i la versió anglesa *The cultural work of liberal Governments in the Generalitat de Catalonia*).

---

¹⁶⁴⁵ *Madrid*. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936-1937].

¹⁶⁴⁶ *Col·lecció de 10 postals color*. Sèrie B [postals]. [Barcelona]: Flama, [c.1936-1937].

¹⁶⁴⁷ *La política financiera de la Generalitat de Cataluña durante la revolución y la guerra (19 julio-19 noviembre)*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1936.

Anteriorment, el Departament de Finances de la Generalitat havia publicat la versió catalana d'aquest volum (*La política financera de la Generalitat durant la Revolució i la Guerra. 19 juliol-19 novembre 1936*. Barcelona: Departament de Finances, 1936.)

També consta una versió en francès editada pel mateix Departament de Finances (*La politique financière de la Generalitat pendant la révolution et la guerre. 19 Juillet-19 Novembre*. Barcelona: Departament des Finances, 1936.); i una versió més reduïda, on no hi figura cap editor (*La politique financière de la Generalitat pendant la révolution et la guerre. 19 Juillet-19 Novembre*. Barcelona [s.n.], 1936.).

Posteriorment, Finances de la Generalitat va publicar una segona part d'aquesta obra en versions catalana i castellana: *La política financera de la Generalitat durant la guerra. 20 novembre 1936-30 abril 1937*. [Barcelona]: Departament de Finances, 1937; *La política financiera de la Generalidad durante la Revolución y la guerra. 20 noviembre 1936-30 abril 1937*. Barcelona: Departamento de Hacienda, 1937.

¹⁶⁴⁸ *Le sauvetage du patrimoine historique et artistique de la Catalogne*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937.; *The savage of Catalonia's historical and artistic patrimony*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937.

11.3.3 La propaganda del Comissariat a Europa

11.3.3.1 Actuacions generals

El mes de febrer de 1937, les quatre delegacions principals del Comissariat ja estaven en ple funcionament. Una de les més actives sembla que va ser la parisenca, que va continuar les accions propagandístiques realitzades fins aleshores. Segons el representant de la CNT del Comissariat, Nemesi Galve, el mes de març ja eren més de cent els actes públics en els quals havia participat el delegat francès. Ell també havia pronunciat conferències a la *Société d'Amitié Internationale*, amb la participació també de representants del País Basc.¹⁶⁴⁹ A aquelles alçades de la guerra, la delegació també havia organitzat cicles de conferències radiades pronunciades per diverses personalitats espanyoles.

El Comissariat a París seguia actuant com a gabinet de premsa, responent les demandes d'informació dels periodistes o desmentint proactivament aquelles notícies falses o tergiversades. En aquest sentit, Galve assegurava que “esta labor de rectificación incansable de las mentiras del enemigo la consideramos de extraordinaria importancia, sea cualquiera la acogida que se dispense en algunos casos al restablecimiento por nuestra parte de la verdad objetiva de los hechos”. I puntualitzava:

“Pero a nuestro entender no basta con rectificar desde aquí y esperar la ocasión próxima. Es indispensable vivir en contacto con políticos y periodistas. Hay amistades que bien cultivadas rinden una eficacia difusora enorme. No basta con convencer a unos y otros de que tenemos razón; hay que entusiasmar-les de tal manera por la justicia de nuestra causa que los convencidos se conviertan a su vez en difusores espontáneos y permanentes de su convencimiento.”¹⁶⁵⁰

I certament, d'acord amb Miravittles, continuaven organitzant visites de personalitats franceses a la zona republicana per tal d'“entusiasmarlos”.

Des de la delegació parisenca, se seguia amb l'esperit col·laboratiu amb altres organitzacions antifeixistes. Per exemple, subministraven a les organitzacions del Front Popular material propagandístic “de toda la España antifascista –en la medida que del mismo disponemos- y no exclusivamente de Cataluña”, remarcava Galve.¹⁶⁵¹ Volem destacar una vegada més la insistència dels membres del Comissariat a ressaltar que la temàtica de la

---

¹⁶⁴⁹ “La Delegación de la Comisaría de Propaganda de Cataluña”. *Mi Revista*. [Barcelona] (1 març 1937).

¹⁶⁵⁰ *Ibid.*

¹⁶⁵¹ *Ibid.*

propaganda que difonien no era només catalana, sinó que també feia referència al conjunt de l'àrea republicana.

Aquelles dates, la delegació francesa va prosseguir amb l'organització d'actes culturals. Lamote de Grignon, per exemple, va dirigir el març de 1937 un concert de música catalana i espanyola a la sala Pleyel a París organitzat pel Comissariat. Hi va participar la cantatriu Conxita Badia i el pianista Alexandre Vilalta.¹⁶⁵² Aquesta petita representació cultural havia de viatjar a Marsella, Lió, Estrasburg, París, Brussel·les, Amsterdam, Londres, Liverpool, Estocolm, Oslo, Praga i Moscó.

La delegació parisenca, com ja hem referenciat, publicava *Le Journal de Barcelone* del qual Miravittles explicava que “el ensayo” amb aquest diari els havia permès adentrar-se en un projecte més ambiciós i anunciava “una gran revista” setmanal de dotze pàgines però amb format de diari “al estilo de esos hebdomarios franceses”. La intenció era que *Le Journal* recollís les notícies d'actualitat i la nova revista es dediqués a l'opinió, la col·laboració estrangera i l'anàlisi de temes actuals. Per a la capçalera de la revista es barallaven títols com *Iberie Nouvelle* o *Toute l'Espagne*. La intenció de Miravittles era anomenar-la amb un títol que “sugiera el conjunto, la totalidad de los pueblos ibéricos, como demostración –aunque inecesaria- de que no limitamos nuestra propaganda a los intereses de Cataluña”.¹⁶⁵³ Una vegada més, doncs, es demostra la insistència de destacar que la propaganda que s'emetia des de l'organisme dirigit per Miravittles no feia referència exclusivament a Catalunya.

Miravittles va seguir fent declaracions als diaris francesos en primera persona. El març de 1937 va ser *Le petit journal* qui recollia les opinions del comissari de propaganda sobre la suposada supremacia militar dels països feixistes. Assegurava que la Guerra Civil havia “demostrat la insuficient tècnica de l'aviació alemanya que el Reich feia passar per invencible” i que “el règim hitlerià no ha guanyat res en la seva acció contra els republicans espanyols”. Concloïa que “després dels repetits desastres de l'ofensiva sobre Guadalajara” la “il·lusió” de Mussolini de proclamar Itàlia com a gran potència militar d'Europa “s'ha esfondrat”.¹⁶⁵⁴

Segons el cap del Comissariat, la propaganda havia fet efecte en l'opinió pública francesa, tot i que, molt modestament, no es volia atribuir tot el mèrit: “los últimos

---

¹⁶⁵² “Altre important concert tingué lloc al Palau de la Música Catalana, organitzat pel Comissariat de Propaganda de la Generalitat d'acord amb l'Ateneu Enciclopèdic Popular i el Sindicat Únic d'Espectacles Públics”. *La Humanitat* [Barcelona] (21 març 1937), p. 6.

¹⁶⁵³ “Miravittles nos dice”. *Mi Revista* [Barcelona] (15 abril 1937).

¹⁶⁵⁴ “Jaume Miravittles parla a ‘Le petit Journal’”. *La Humanitat* [Barcelona] (25 març 1937), p. 4.

acontecimientos de nuestra guerra y el orden y la disciplina que se van imponiendo en la retaguardia ayudan en grado considerable a nuestros esfuerzos de difusores de verdad”.¹⁶⁵⁵

En aquest context, alguna cosa havia de canviar a la delegació de París. L’abril de 1937, Miravittles anunciava la concentració de tots els serveis oficials catalans a la capital francesa en un únic edifici, que passaria a anomenar-se “La Casa de Catalunya”, al capdavant de la qual “se hallará una alta personalidad de la intelectualidad catalana”. La qüestió de centralitzar tots els serveis que la delegació de propaganda podia oferir a París, ja havia preocupat el Comissariat al principi de la guerra. En una memòria inèdita de la seva organització, l’organisme dirigit per Miravittles reflexionava que la delegació “ha de constituir-se d’acord amb l’ambient polític i social de París. Això vol dir que ha de tenir un prestigi ‘parisenc’”. I seguia: “el cas és complex (...), les diverses menes de seccions de la Delegació presenten característiques diferents entre elles, en quant a l’ambient que els hi convé”.¹⁶⁵⁶ Així, es creia convenient que el millor emplaçament d’una agència amb finalitats culturals seria un entresol del districte de Luxembourg o al barri de la Sorbonne, en canvi, “la propaganda sorollosa de cartells i festes, potser demanaria un magatzem als Grands Boulevards” i la delegació política s’hauria d’establir en un apartament de dos pisos a l’encreuament estratègic Étoile, on hi ha l’Arc de Triomf, i una agència econòmica i turística a l’avinguda dels Champs Élysées. La delegació estava ubicada en un principi centràlicament al número 30 de la Rue St. Agustin de París i per la documentació de pagaments de què disposem, sembla que aquesta seu es va mantenir fins al final de la guerra. L’abril de 1938 es va afegir una nova oficina al boulevard Haussmann, per tant, des d’aquell moment la Generalitat va disposar de dues oficines a la capital francesa.¹⁶⁵⁷

Pel que fa a la, en cert sentit, sucursal de la representació parisenca, la delegació de Luxemburg, el mes de març tenia una exposició ambulante que recorria les poblacions del territori, especialment els centres obrers i miners.¹⁶⁵⁸

La delegació de Londres es va traslladar el mes d’abril en un local més ampli al número 17 de Fleet Street, molt a prop de les redaccions dels diaris. En aquell local es va instal·lar més tard la delegació d’Assistència Social. Casualment, aquesta adreça coincideix amb la ubicació actual de la delegació britànica de la Generalitat de Catalunya, un fet

---

¹⁶⁵⁵ “Miravittles nos dice”. *Mi Revista* [Barcelona] (15 abril 1937).

¹⁶⁵⁶ AMTM. Propaganda. Doc. 25, “Delegació de Catalunya a París”.

¹⁶⁵⁷ AMTM. Documentació sense classificar (1936-1939). “Comissariat de Propaganda. Oficina de Paris: Boulevard Haussmann”.

¹⁶⁵⁸ “La Delegación de la Comisaría de Propaganda de Cataluña”. *Mi Revista*. [Barcelona] (1 març 1937).

totalment casual segons ens va confirmar l'aleshores delegat Xavier Solano.¹⁶⁵⁹ Era també una ubicació cèntrica, al costat de la zona bancària i financera de la *City*, on encara avui s'editen els principals diaris. La delegació a Londres encara s'havia de traslladar més endavant a un nou local, al 47 de Montpelier Square.

D'aquest període disposem de poca informació sobre l'activitat de la delegació anglesa. Sí que consta que va distribuir estatuetses d' 'El més petit de tots' i que va seguir gestionant les visites de personalitats britàniques a la zona republicana.

11.3.3.2 L'exposició d'art medieval català a París

França va centrar molts esforços del Comissariat, no només amb la creació d'una delegació molt activa sinó, tal com hem referenciat, amb altres elements especials com la constitució a Barcelona d'un espai d'acolliment dels voluntaris francesos i la publicació d'un diari adreçat a ells.

El mes de març de 1937, a més, el Comissariat va tenir l'oportunitat de participar en la magna exposició d'art medieval català, que la conselleria de Cultura va organitzar al Jeu de Paume de les Tulleries de París, un espai habitual de les manifestacions d'art a l'estranger. Es va titular *Art Catalan du Xe au Xve siècle* i segons Miquel Joseph, qui va supervisar el trasllat i la vigilància fins a París de les obres que integraven l'exposició, va ser la mostra més àmplia d'art català que s'havia fet mai a l'estranger.¹⁶⁶⁰

L'exhibició no va ser iniciativa del Comissariat sinó que es va començar a gestar abans que l'organisme de propaganda estigués constituït oficialment, el setembre de 1936.¹⁶⁶¹ L'òrgan encapçalat per Miravittles es va incorporar al Comitè de l'Exposició d'Art Medieval que el Consell de Govern va aprovar el gener de 1937, amb la missió d'encarregar-se de "tot el que sigui de la seva competència per a la major difusió d'aquesta iniciativa" a més de pagar

---

¹⁶⁵⁹ Conversa amb Xavier Solano, 22 de juny de 2011.

¹⁶⁶⁰ Joseph es va encarregar de resoldre els tràmits duaners, acordar amb les autoritats franceses la protecció policial dels combois i lliurar les obres a la Direcció de Museus del govern francès. També el 1937, Joseph va representar la Generalitat a l'Exposició Internacional d'Arts i Oficis i al Congrés Internacional de Teatre celebrat ambdós a París.

JOSEPH i MAYOL, M. *El salvament del patrimoni artístic català durant la Guerra Civil*. Barcelona: Pòrtic, 1971, p. 159. (Llibre de butxaca; 36).

¹⁶⁶¹ La premsa explica: "estigueren a visitar el conseller de Cultura l'eminent historiador de l'art antic i modern, un dels més il·lustres crítics d'art d'Europa, el professor Karl Einstein, que es troba a Catalunya per a seguir de la vora l'alçament popular contra el feixisme. D'aquesta conversa i de les primeres entrevistes que havia tingut amb el conseller n'ha sortit la iniciativa de celebrar molt aviat a París, d'acord amb el Sindicat de Pintors i Escultors de Catalunya, una exposició d'art català modern. Aquesta manifestació artística serà en aquest moment, una afirmació de Catalunya a la capital de França i el seu rendiment serà a profit de les víctimes."

"Per una exposició d'Art Català a París". *La Humanitat* [Barcelona] (5 setembre 1936), p. 4.

les despeses de propaganda a través dels crèdits de què disposava.¹⁶⁶² Cèrtament, aquella era una exposició propagandística en tota regla ja que era una manera de contrarestrar el pensament dels primers mesos de la guerra en què “a l’estranger es deia que tot havia estat destruït”, tal com recorda Pere Bosch Gimpera.¹⁶⁶³

Les gestions per tirar-la endavant no van ser fàcils, ja que el govern de la República no autoritzava que les peces d’art sortíssin de l’Estat per la por a què es venguéssin. Mentre que Indalecio Prieto, aleshores ministre de Marina i Aire, era qui més s’hi oposava, Manuel Azaña, l’aleshores president de la República, estava d’acord amb el govern de la Generalitat que “no hi podia haver millor propaganda que mostrar les obres del nostre art històric que s’havien salvat”, segons Bosch Gimpera.¹⁶⁶⁴ Finalment, després de diverses gestions de Pere Bosch Gimpera i el comissari general dels Museus de Catalunya, Pere Coromines, amb el govern republicà espanyol es va decidir tirar endavant l’exposició.

La mostra no només va comptar amb el beneplàcit del govern francès sinó que fins i tot el seu ministeri d’Educació la va patrocinar, gràcies a les gestions de la conselleria de Cultura de la Generalitat a prop de l’executiu francès.¹⁶⁶⁵ Precisament per aquest motiu, més enllà del valor propagandístic de l’exposició, la mostra va adquirir un alt valor simbòlic, ja que era la primera vegada, segons la premsa, que el govern de la Generalitat organitzava un acte amb el govern de la República francesa. Per tant, a banda de la simpatia per part de la societat civil i de polítics esporàdics, es passava a obtenir públicament el suport de les instàncies oficials i governamentals, encara que només fos per un acte puntual.

Les obres que van integrar la mostra dataven entre els segles X i XV i procedien dels museus de Barcelona i de Vic, i de les catedrals de Barcelona i Girona. “Organitzar en plena guerra una mostra com aquella, de tal magnitud, desafiant el risc d’imponderables contingències, significava una gran presència d’ànim ensem que un esforç incalculable en poder presentar al món una cultura no disposada a desaparèixer”, recorda Joseph. Tenir concentrades les obres mestres de l’art català a París també era una manera de protegir-les de la seva destrucció.

---

¹⁶⁶² També formaven part del Comitè el conseller primer, el conseller de Cultura, el comissari general de Museus, el comissari rector de la Universitat de Barcelona i el cap de la secció de museus del Departament de Cultura de la Generalitat.

“Exposición de Arte Medieval en París”. *La Vanguardia* [Barcelona] (30 gener 1937), p. 1.; “Exposició d’Art Català a París”. *La Humanitat* [Barcelona] (29 gener 1937), p. 3.

¹⁶⁶³ Citat per JOSEPH i MAYOL, M., (1971), p. 149.

¹⁶⁶⁴ Citat per *Ibid.*, p. 149.

¹⁶⁶⁵ “Exposició d’art català a París”. *La Humanitat* [Barcelona] (17 març 1937), p. 1.; “Després de la inauguració de l’Exposició d’Art Català, a París. El conseller de Cultura, ha tornat a Barcelona”. *La Humanitat* [Barcelona] (24 març 1937), p. 8.

La mostra, dividida en cinc segles, era una síntesi de l'art nacional català i, al parer de Joseph, “una afirmació del seu esperit”.¹⁶⁶⁶ Per fer-nos idea de la magnitud de l'exposició, cal assenyalar que per traslladar totes les obres a la capital francesa es van fer dos viatges amb tres camions.

Amb motiu de l'exposició i a mode de catàleg, el Comissariat va editar el llibre *Le sauvetage du patrimoine artistique et historique de la Catalogne* i en versió anglesa *The Savage of Catalonia's Historical and Artistic Patrimony*. Els catàlegs estaven encaminats a fer visible l'esforç d'un poble i del seu govern per salvar el patrimoni històric i artístic, a més d'exaltar els seus elements culturals. L'objectiu final era, en paraules del conseller de Cultura, Antoni Mª Sbert, desmentir la idea que a la zona republicana hi havia “una folla destructora, quan en realitat hi havia un alt sentit constructiu”.¹⁶⁶⁷

El conseller de Cultura es vantava que era una mostra de l'“espiritualitat de l'art català”, que havia anat més enllà de “lluïtes i partidismes” i una prova que “Catalunya no oblida ni en els moments més difícils, els seus ideals de cultura”.¹⁶⁶⁸ El preu de l'entrada de 10 francs va permetre fer una molt bona recaptació econòmica, tot i que durant tres dies va ser gratuït per a obrers i les classes més humils, gràcies a la pressió de la representació catalana al govern francès.

Per escalfar l'ambient de cara a la inauguració de l'exposició, en un acte amb els intel·lectuals al Palau de Belles Arts, Miravittles va assegurar que tot i les preocupacions de la guerra també calia “salvaguardar el tresor artístic i cultural del poble”, i ho contraposava a la feina de l'enemic de “destruir, de colgar per sempre més, tota manifestació cultural”.¹⁶⁶⁹ Les contraposicions que el Comissariat donava a entendre -cultura vs. barbàrie, d'una banda, i salvaguarda vs. destrucció, de l'altra- van ser constants en la propaganda dirigida per Miravittles durant tot el conflicte bèl·lic.

Finalment, després de més de mig any de preparatius, el 18 de març es va inaugurar l'exposició amb la presència, per part de la Generalitat, del conseller de Cultura i del comissari de propaganda Miravittles.¹⁶⁷⁰ A l'acte hi van assistir personalitats del món polític i cultural francès i català i aquell mateix dia l'ambaixada espanyola va celebrar una dinar per a

---

¹⁶⁶⁶ JOSEPH i MAYOL, M., (1971), p. 149.

¹⁶⁶⁷ “Després de la inauguració de l'Exposició d'Art Català, a París. El conseller de Cultura, ha tornat a Barcelona”. *La Humanitat* [Barcelona] (24 març 1937), p. 8.

¹⁶⁶⁸ *Ibid.*

¹⁶⁶⁹ “Diumenge, al Palau de Belles Arts”. *La Humanitat* [Barcelona] (16 març 1937), p. 8.

¹⁶⁷⁰ “Sbert marxa a París a l'acte d'inauguració de l'Exposició d'Art Català Medieval”. *La Humanitat* [Barcelona] (18 març 1937), p. 2.

una trentena de persones.¹⁶⁷¹ La mostra es va anunciar que romandria oberta fins el 30 d'abril de 1937 tot i que després es va allargar uns mesos més.

L'exposició va ser tot un èxit. En menys de dos mesos va rebre més de tres-cents mil visitants. Tot i l'interès del conservador del Jeu de Paume de deixar la mostra oberta per coincidir amb l'Exposició Internacional de París, inaugurada el juliol de 1937, i d'atraure els visitants del certamen internacional, va haver de clausurar-la perquè ja s'havia compromès amb el govern austríac d'exposar-hi una col·lecció d'art d'aquell país. Davant aquesta situació, el ministre de Belles Arts francès va proposar de traslladar les obres mestres catalanes al castell de Maisons-Lafitte. A la nova ubicació, amb sales més àmplies i, sobretot, més altes, la mostra es va ampliar amb uns tres camions més d'obres d'art i peces més voluminoses, que la manca d'alçada del Jeu de Paume havia impossibilitat exhibir.

L'èxit de la mostra es va repetir igual que quan era a les Tulleries i no només va comportar una gran assistència de públic, entre ells els estrangers atrets per l'Exposició Internacional, sinó que també es va traduir en elogis per part de la premsa. Així, per exemple, el *Bulletin des Musées de France* lloava la tasca realitzada des del segle XIX en el salvament i conservació de les obres d'art catalanes¹⁶⁷² i *Le Peuple* la qualificava d'"exposition splendide".¹⁶⁷³ Joseph també atribueix l'èxit de la mostra a una motivació morbosa per veure què havia quedat del patrimoni català suposadament destruït i a les baixes expectatives inicials, bona part d'elles a causa de la propaganda enemiga:

“Potser la intensa propaganda feta a l'estranger a conseqüència de la destrucció d'alguns monuments i objectes d'art, durant els primers mesos de la nostra guerra, realitzada per incontrolats, ajudà perquè la sorpresa fos més gran, en respondre Catalunya amb l'important conjunt, intacte, del nostre patrimoni artístic, expressió d'una raça amb caràcter propi, sense endevinar-s'hi l'ombra de mestres estrangers, ans al contrari molt personal”.¹⁶⁷⁴

Bosch Gimpera, qui també havia fet gestions per tirar endavant l'exposició, explicava la impressió que havia produït a l'estranger la “continuïtat de la vida cultural d'Espanya i l'anhel de saber que manté el nostre poble”. També es feia ressò de la “reacció del poble francès que, per un moment, va creure que a Espanya s'havia destruït tot, i ara s'ha quedat

---

¹⁶⁷¹ “Després de la inauguració de l'Exposició d'Art Català, a París. El conseller de Cultura, ha tornat a Barcelona”. *La Humanitat* [Barcelona] (24 març 1937), p. 8.

¹⁶⁷² JOSEPH i MAYOL, M., (1971), p. 158.

¹⁶⁷³ PIERARD, L. “Les trésors d'art de Madrid et de Barcelona”. *Le Peuple* [Bruxelles] (19 març 1937), p. 3.

¹⁶⁷⁴ JOSEPH i MAYOL, M., (1971), p. 159.

sorprès en veure que els esforços del poble han aconseguit mantenir intacte una bona part del Tresor Artístic”.

Coincidint amb l'exposició, el crític d'art i editor Christian Zervos va publicar sota els auspicis del Comissariat la seva obra sobre l'art medieval català *L'art de la Catalogne de la seconde moitié du neuvième siècle à la fin du quinzième siècle*,¹⁶⁷⁵ que incloïa nombroses il·lustracions i demostrava, en paraules de Miravittles, “nuestra gran preocupació conservar, aun en medio del fragor revolucionario, nuestro tesoro artístico”.¹⁶⁷⁶

Les setmanes que va durar la mostra es va organitzar a la Sorbona un cicle de conferències sobre aspectes de la cultura catalana.¹⁶⁷⁷ Les xerrades es van allargar com a mínim fins al mes de maig de 1937 i haurien continuat durant el següent curs acadèmic.¹⁶⁷⁸ Aquells dies també s'haurien celebrat altres actes a París en els quals hauria pres part el president del Comitè delegat a París, Ventura Gassol; el conseller de Cultura, Sbert i l'ambaixador d'Espanya a París. També havia comptat amb la presència de diverses personalitats franceses.¹⁶⁷⁹

Joseph assegurava que “la tragèdia que vivia la Península féu que passés desapercebuda a casa nostra, mentre que a la capital francesa aconseguia un èxit esclatant”.¹⁶⁸⁰ Fent una revisió de la premsa catalana hem trobat una certa repercussió de l'exposició. Però el ressò no es va correspondre a la importància que va prendre al país veí: es va informar, per exemple, del primer viatge de tres camions que havia portat el primer carregament d'obres a la capital francesa, dels viatges de Bosch Gimpera a París amb motiu de la mostra, dels viatges de representats governamentals a París i de la inauguració de l'exposició,¹⁶⁸¹ entre altres.

---

¹⁶⁷⁵ ZERVOS, C. *L'art de la Catalogne de la seconde moitié du neuvième siècle à la fin du quinzième siècle*. Paris: Éditions Cahiers d'Art, 1937.

També es va editar en alemany i anglès, sota els títols *Die Kunst Kataloniens: Baukunst-Plastik-Malerei: vom 10. bis zum 15. Jahrhundert*. Viena: A. Schroll & Co, 1937; i *Catalan Art from the Ninth to the Fifteenth Centuries*. Londres, 1937.

¹⁶⁷⁶ DE LA MILLE, F. “Figuras de ahora: J. Miravittles”. *Mi Revista* [Barcelona] (15 febrer 1937).

¹⁶⁷⁷ “El arte medieval catalán”. *La Vanguardia* [Barcelona] (1 abril 1937), p. 4.; “L'exposició d'Art Medieval Català a París”. *La Humanitat* [Barcelona] (2 abril 1937), p. 4.; “El Doctor Bosch Gimpera a Praga i París”. *La Humanitat* [Barcelona] (21 de maig de 1937), p. 4.

¹⁶⁷⁸ “El arte y la cultura de Cataluña en la Sorbona de París”. *La Vanguardia* [Barcelona] (27 maig 1937), p. 1.

¹⁶⁷⁹ “Catalunya a l'estranger”. *La Humanitat* [Barcelona] (21 abril 1937), p. 4.

¹⁶⁸⁰ JOSEPH i MAYOL, M., (1971), p. 149.

¹⁶⁸¹ “Obres d'art d'Espanya a l'Exposició de París”. *La Humanitat* [Barcelona] (3 març 1937), p. 3.; “Catalunya a l'estranger”. *La Humanitat* [Barcelona] (21 abril 1937), p. 4.; “La exposició de arte catalán en París”. *La Vanguardia* [Barcelona] (18 març 1937), p. 5.; “Sbert marxa a París a l'acte d'inauguració de l'Exposició d'Art Català Medieval”. *La Humanitat* [Barcelona] (18 març 1937), p. 2.; “Mentre els ‘civilitzadors’ destrueixen El

Bosch Gimpera havia fet algunes gestions a Londres sobre l'intercanvi cultural amb els centres científics anglesos per tal que, una vegada tancada l'Exposició de París, els museus britànics estudiessin el trasllat de les obres a Londres,¹⁶⁸² però no sembla que s'arribés a produir. Un fet sorprenent va succeir un cop acabada la guerra, quan es reuniren Eugeni d'Ors, que aleshores era director de Belles Arts del govern espanyol i Ventura Gassol, que havia estat president de l'exposició d'art català, i van acordar el retorn de les obres a Catalunya.¹⁶⁸³

Dos mesos després d'inaugurar-se l'exposició d'art a París, la reraguarda catalana va acollir una mostra que es volia assemblar a la francesa titulada "Exposición de Arte de las obras salvadas por la CNT-FAI", que recollia més de 260 peces d'art preservades des dels primers dies de la revolució.¹⁶⁸⁴

Aquesta mostra tenia el mateix esperit que l'exposició del Jeu de Paume organitzada per la Generalitat, ja que considerem que pretenia contrarestar la crítica generalitzada, sobretot a nivell internacional, que alguns elements incontrolats havien destruït obres d'art i esglésies. D'entre el patrimoni salvat s'hi trobaven peces de Rusiñol, Casas, Llimona, Sorolla i Nonell, entre altres, a més d'obres d'entre els segles XV i XX d'autors desconeguts. L'exposició, organitzada per la secció de Belles Arts del Sindicat Únic de Professions Liberals, es va inaugurar el 10 d'abril i va editar el seu corresponent catàleg.

El Comissariat també va ser present a la inauguració de la mostra, amb l'assistència del comissari de propaganda i el representant de la CNT al Comissariat, Eusebi Carbó.

11.3.3.3 Les activitats del *Foyer* francès

En el període estudiat en aquest capítol, el canvi més important del *Foyer* va ser la publicació d'un diari propi, *L'Avant-garde. Journal du Front*, que s'enviava gratuïtament a aquells combatents francesos que ho demanaven: "L'Avant-garde, que nous créons aujourd'hui, sera envoyé gratuitement à ceux de nos amis français qui, d'un point quelconque

---

Prado... Una exposició d'art català medieval al 'Jeu de Paume' de Paris". *La Humanitat* [Barcelona] (21 març 1937), p. 6.

¹⁶⁸² "Catalunya a l'estranger". *La Humanitat* [Barcelona] (21 abril 1937), p. 4.

¹⁶⁸³ JOSEPH MAYOL, M., (1971), p. 162.

¹⁶⁸⁴ "Exposición de Arte de las obras salvadas por la CNT-FAI". *Mi Revista* [Barcelona] (1 maig 1937).

d'Espagne, nous en fer la demande”,¹⁶⁸⁵ explicava el primer número. També es podia adquirir al quiosc per 25 cèntims.

El contingut de la publicació alimentava l'argument de propaganda pel qual s'havia creat el *Foyer*: rebatre l'acusació difosa per la propaganda enemiga que els voluntaris estrangers, en aquest cas els francesos, no eren ben tractats al bàndol republicà. Així, a banda d'articles de caire polític, n'hi havia d'altres que explicaven les bondats del *Foyer*.¹⁶⁸⁶ El setmanari es va editar fins l'octubre de 1938, coincidint amb la sortida dels brigadistes internacionals de la zona republicana.

A banda, el *Foyer* organitzava diversos actes socials i lúdics adreçats als combatents. El febrer, celebrava una festa en honor a Benni Colomer i Jacques Basset, que havien aconseguit la categoria d'alferes a l'Escola Popular de Guerra.¹⁶⁸⁷ Durant l'acte, els combatents convidats van poder gaudir d'unes hores de celebració. Se'ls va oferir un dinar i el responsable de la institució va comunicar les adhesions dels partits polítics i de diverses entitats i va oferir dues màquines de fotos als nous alferes, que la casa Kodak havia regalat.¹⁶⁸⁸

A finals d'aquell mes, el *Foyer* va acollir una nova festa, aquesta vegada en honor a les forces que formaven el Grup d'Intendència del PSUC. Els francesos que gaudien de permís a la reraguarda catalana van poder escoltar la guitarra de Niño de Peana i el quadre popular “Cau d'Art”. La vetllada va acabar amb *La Internacional* i visques a l'exèrcit popular i a la República espanyola.¹⁶⁸⁹ El *Foyer* també comptava amb una sala amb un piano i va decidir anomenar dues sales de la mansió amb els noms de dos francesos combatents.¹⁶⁹⁰

Durant aquells primers mesos de funcionament, també editava un diari mural, el *Journal mural du Foyer du français antifasciste*, ubicat al menjador i que es pot veure reproduït al primer número del diari *L'Avant-Garde*.¹⁶⁹¹ Hi distingim alguns cartells del Comissariat com *L'Auca de Queipo de Llano*, *Aixafem el feixisme* i *Gràfic del moviment facciós a Barcelona*. També s'hi trobaven penjades diverses fotografies dels primers plans dels nens madrilenys víctimes del bombardeig de finals de 1936.

---

¹⁶⁸⁵ “Au lecteur”. *L'Avant-Garde* [Barcelona] (27 març 1937), p. 1.

¹⁶⁸⁶ Vegeu per exemple “L'action des CDN”. *L'Avant-Garde* [Barcelona] (27 març 1937), p. 4.

¹⁶⁸⁷ “Fiesta en honor de oficiales de la Escuela Popular de Guerra”. *La Vanguardia* [Barcelona] (11 febrer), p. 4.

¹⁶⁸⁸ “La Escuela Popular de Guerra, en el ‘Foyer du Français Antifasciste’”. *La Vanguardia* [Barcelona] (17 febrer 1937), p. 3.

¹⁶⁸⁹ “En el ‘Foyer du Français Antifasciste’”. *La Vanguardia* [Barcelona] (27 febrer 1937), p. 4.

¹⁶⁹⁰ “Brunet, Firminhac et le colonel Jiménez”. *L'Avant-Garde* [Barcelona] (17 abril 1937), p. 2.

¹⁶⁹¹ *L'Avant-Garde* [Barcelona] (27 març 1937), p. 3.

A partir de l'abril, el *Foyer* va planificar unes emissions radiofòniques bisetmanals a través de les emissores de la Generalitat: el dimarts a les 14 hores i el dissabte a les 21 hores.¹⁶⁹²

En aquella època, es va crear a Barcelona una altra institució que donava suport als combatents francesos. Es tractava de l'Associació d'Amics de França, formada el 10 de febrer de 1937, i que volia establir agències o representacions en les localitats franceses més importants per facilitar l'intercanvi de notícies i encàrrecs entre els francesos combatents a Espanya i els seus familiars a França.¹⁶⁹³

11.3.3.4 La segona gira de la Cobla Barcelona

Durant els primers mesos de funcionament del Comissariat, la Cobla Barcelona, oficial de la Generalitat, havia recorregut una quarantena de localitats franceses i belgues. El mes de març, iniciava una nova gira, aquesta vegada de nou mesos, que havia de recórrer França, Bèlgica, Luxemburg i Txecoslovaquia, acompanyats del representant del Comissariat, Santiago Meléndez. El Comissariat justificava aquests viatges com una “manifestació de solidaritat” entre el poble francès i el català, amb l'objectiu de difondre “la personalitat artística d'un poble en lluita”.¹⁶⁹⁴

La primera parada del segon “viatge de propaganda”, tal com la premsa el va qualificar, va ser Tolosa, en què la Cobla va actuar conjuntament amb el tenor Emili Vendrell i el ballarí Joan Magrinyà.¹⁶⁹⁵

Tot seguit, la Cobla es va dirigir a Bèlgica, acompanyada de Vendrell, Magrinyà i Isidre Marvà. Als pobles petits, segons testimonien els diaris de l'època, hi assistien fonamentalment obrers, mentre que a ciutats com Gant o Liège l'auditori tenia un perfil més intel·lectual.¹⁶⁹⁶ A Brussel·les van actuar en un acte multitudinari a la *Maison du Peuple* en què Magrinyà va ballar danses aragoneses i gitanes. Segons la premsa belga, va tenir molt d'èxit.¹⁶⁹⁷

---

¹⁶⁹² “Auditeurs de Radio!”. *L'Avant-Garde* [Barcelona] (24 abril 1937), p. 3.

¹⁶⁹³ “La Asociación de Amigos de Francia”. *La Vanguardia* [Barcelona] (10 febrer 1937), p. 2.

¹⁶⁹⁴ “Les primeres actuacions de la Cobla Barcelona en la seva sortida de propaganda a l'estranger”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (3 març 1937).

¹⁶⁹⁵ “L'èxit per terres estrangeres de la Cobla Barcelona”. *La Humanitat* [Barcelona] (4 març 1937), p. 2.

¹⁶⁹⁶ “El viatge de la Cobla Barcelona. Emili Vendrell, Joan Magrinyà i Isidre Marvà per terres de Bèlgica”. *La Humanitat* [Barcelona] (4 abril 1937), p. 7.

¹⁶⁹⁷ “La Cobla de Barcelona à la Maison du Peuple”. *Le Peuple* [Bruxelles] (16 març 1937), p. 3.

Cal notar que els anuncis dels concerts de la cobla en diaris estrangers no només fan referència a Catalunya, sinó també a Espanya. Així, hi trobem publicitat sobre una “grande soirée d’art espagnol” tot i que després s’afegeix que la música que s’interpretarà serà popular catalana i de compositors espanyols.¹⁶⁹⁸ La Cobla també va participar en una “grande concentration antifasciste” a Schaerbeek, obrint l’acte. La visita va seguir per Charleroi on van actuar a través de Ràdio Châtelineau. Com l’emissió va ser emesa també per Ràdio Barcelona, el delegat del Comissariat a la Cobla, Santiago Meléndez, es va adreçar als catalans. Al vespre, la Cobla va oferir un concert de sardanes al teatre del Palais du Peuple, en el qual va intervenir l’aleshores president del Partit Obrer Belga (POB) Émile Vandervelde i segons la premsa va ser un “triomphe éclatant”.¹⁶⁹⁹ Els assistents eren fonamentalment obrers tot i que també hi havia diputats i senadors del país, i el cònsol espanyol. En acabar l’acte, setze nens refugiats lliuraren a Vandervelde una estatueta d’‘El més petit de tots’, un esdeveniment del qual *Le Peuple* en va fer ressò a la portada. Va publicar una foto de la figureta a la qual anomenava “Le petit milicien chantant le poing tendu”.¹⁷⁰⁰ La Cobla ja havia aparegut anunciada en forma de notícia en aquest diari, en el lloc privilegiat de la portada amb fotografia inclosa.¹⁷⁰¹

Des de la reraguarda catalana es van saber notícies de la Cobla gràcies a la intervenció que va fer el diputat Louis Piérard, que era a la ciutat en viatge de propaganda en l’acte de la plaça Monumental dedicat a Madrid que es va celebrar a Barcelona. Es va referir a la Cobla assenyalant “l’accueil enthousiaste réservé aux musiciens catalans.”¹⁷⁰²

Tenim constància que la Cobla Barcelona disposava d’un *Llibre d’Or*,¹⁷⁰³ que recollia les dedicatòries dels organitzadors i personalitats dels indrets per on passaven.

Si aquests viatges de propaganda ja havien estat durament criticats el gener de 1937 per *La Humanitat*, a mitjans d’any, ho tornava a fer, juntament amb la revista satírica *L’Esquella de la Torratxa*, per la despesa que suposaven. Així, *La Humanitat* assegurava que no eren “partidaris de les missions especials a l’estranger”¹⁷⁰⁴ i des de *L’Esquella* criticaven que quan un treballador del Comissariat no complia se l’envia a França “a fer conèixer a

---

¹⁶⁹⁸ Anunci tipogràfic a *Le Peuple* [Bruxelles] (5 març 1937), p. 3.

¹⁶⁹⁹ “Au tours d’une soirée pathétique la Cobla Barcelona a terminé à Charleroi sa triomphale tournée”. *Le Peuple* [Bruxelles] (17 març 1937), p. 1.

¹⁷⁰⁰ “Le petit malicien chantant le poing tendu”. *Le Peuple* [Bruxelles] (18 març 1937), p. 1.

¹⁷⁰¹ “Toute la grandeur et la beauté de l’Espagne”. *Le Peuple* [Bruxelles] (6 març 1937), p. 1.

¹⁷⁰² HOYAUX, G. “Louis Piérard parle a Barcelona”. *Le Peuple* [Bruxelles] (15 març 1937), p. 1.

¹⁷⁰³ “El viatge de la Cobla Barcelona. Emili Vendrell, Joan Magrinyà i Isidre Marvà per terres de Bèlgica”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (1 abril 1937).

¹⁷⁰⁴ “Propaganda amb paper ‘couché’”. *La Humanitat* [Barcelona] (18 juny 1937), p. 4.

aquella gent els ballets populars de la nostra terra perquè els francesos ens ajudin d'un cop a guanyar la guerra".¹⁷⁰⁵ Per contrarestar aquestes crítiques, des del Comissariat sempre es destacava la recaptació econòmica que havien aconseguit en cada viatge.

A banda de la gira de la Cobla, Miravittles anunciava el febrer de 1937 que properament s'iniciaria una *tournee* formada pel pianista Ribalta, acompanyat de la cantant Conxita Badia, que visitaria Marsella, Lió, Estrasburg, París, Brussel·les, Amsterdam, Londres, Liverpool, Estocolm, Oslo, Praga i Moscú.¹⁷⁰⁶

11.3.4 La propaganda del Comissariat a l'altra banda de l'Atlàntic

El febrer de 1937, el Comissariat ja disposava de quatre grans delegacions funcionant arreu d'Europa. Un cop consolidades, ara el repte se centrava en endinsar-se en el continent americà.

Segons la documentació de què disposem, l'actuació del Comissariat a l'altra banda de l'Atlàntic es va intensificar durant el 1938, i a principis del 1937 només va organitzar accions puntuals. Una d'elles va ser el viatge de Marcel·lí Domingo, que després de visitar Canadà i els Estats Units, el gener de 1937 iniciava una nova gira per Mèxic, Colòmbia, Nova Zelanda i Austràlia, que el Comissariat va preparar conjuntament amb el Ministeri de Propaganda republicà.¹⁷⁰⁷

El febrer de 1937, Miravittles declarava estar preparant una exposició a Mèxic d'acord amb el govern d'aquell país.¹⁷⁰⁸ El país asteca també era objectiu de les pel·lícules de Laya Films, on el Comissariat va enviar el març de 1937 documentals dels fronts de guerra a més de noticiaris que havien de ser exhibits a tots els cinemes de la República mexicana. Segons la premsa, aquestes pel·lícules comprenien "toda la evolución de nuestro pueblo, correspondiente a siete meses de revolución".¹⁷⁰⁹

Pel que fa a les publicacions, a banda de *Nova Galiza*, que tenia una gran difusió a l'Amèrica Llatina, el Comissariat seguia disposant d'una secció reservada a la publicació gratuïta *Informativo Semanal de Cataluña: intérprete de la colectividad catalana* editada des de Buenos Aires, en què fixava els seus missatges. És un fet totalment desconegut fins ara. La

---

¹⁷⁰⁵ "Apa, a França!". *L'Esquella de la Torratxa* [Barcelona] (30 juliol 1937).

¹⁷⁰⁶ DE LA MILLE, F. "Figuras de ahora: J. Miravittles". *Mi Revista* [Barcelona] (15 febrer 1937).

¹⁷⁰⁷ "La missió sanitària dels Estats Units a Barcelona". *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (3 febrer 1937).

¹⁷⁰⁸ DE LA MILLE, F. "Figuras de ahora: J. Miravittles". *Mi Revista* [Barcelona] (15 febrer 1937).

¹⁷⁰⁹ "Films de propaganda a Méjico". *La Vanguardia* [Barcelona] (12 març 1937), p. 3.

secció, titulada “Comisaría de Propaganda”, consta des del primer número del butlletí, publicat el 31 d’octubre de 1936.¹⁷¹⁰ És una revista que s’autoanomenava “Noticioso oficial de la Generalitat”.

11.4 Accions al front de guerra i a la resta de la zona republicana

11.4.1 Actuacions generals al front

El Comissariat no deixava de sorprendre per l’originalitat i diversitat de les seves propostes, en aquest cas, per les activitats vinculades al front de batalla. D’una banda, va organitzar un concurs de reportatges de guerra entre tots els reporters de l’àrea republicana, que haguessin estat publicats a la premsa entre el 19 de juliol de 1936 i el març de 1937. Els retalls de diaris amb els articles –ja fossin escrits en català o en castellà– optaven a quatre premis de 500 pessetes cadascun, en quatre categories corresponents als quatre fronts de combat: el front del Nord, el front d’Aragó, el front del Centre i el front d’Andalusia. El jurat estava format pel comissari de propaganda, el comissari de premsa, un representant de cadascun dels sindicats de periodistes i un altre nomenat per l’Associació de Premsa Diària de Madrid.¹⁷¹¹

D’altra banda, el Comissariat va planificar una cursa ciclista, on es lliuraria el primer trofeu “Pedal Antifeixista”, juntament amb el diari socialista *El Diluvio*, el Comitè Català Pro-Esport Popular i el Col·legi d’Àrbits Ciclistes de Catalunya entre altres.¹⁷¹² Es tractava de recórrer en bicicleta des del 14 d’abril fins el 18 del mateix mes el tram que anava des del front d’Aragó fins a Barcelona. El motiu era celebrar el sisè aniversari de la proclamació de la República i es pretenia recaptar fons per al Socors Roig Internacional. La volta va començar al poble de Peraltilla, a pocs quilòmetres de Barbastre, i va finalitzar al Parc de la Ciutadella. La premsa del moment va anar fent seguiment de les diferents etapes de la cursa en què en total hi van participar 49 corredors.¹⁷¹³

Des de la reraguarda catalana, el Comissariat també va donar suport al front, especialment, a partir de les activitats de la seva secció femenina. Així, La Dona a la Reraguarda va planificar una sèrie de recitals en honor dels soldats convalsents als

---

¹⁷¹⁰ *Informativo Semanal de Cataluña* [Buenos Aires] (31 octubre 1936), p. 2.

¹⁷¹¹ “Concurso reportaje de guerra”. *La Vanguardia* [Barcelona] (12 març 1937), p. 4.

¹⁷¹² “La carrera ciclista ‘Frente de Aragón-Barcelona’”. *La Vanguardia* [Barcelona] (9 abril 1937), p. 2.

¹⁷¹³ “Ciclismo”. *La Vanguardia* [Barcelona] (15 abril 1937), p. 4.

hospitals de Barcelona per donar-los “sensación de afectuosa compañía”.¹⁷¹⁴ La secció femenina del Comissariat també va fer una crida des de la premsa per tal que la gent donés sang per a les transfusions.¹⁷¹⁵

La Dona a la Reraguarda, a més, va organitzar una campanya per recollir llibres per als combatents. Des del *Comunicat de premsa*, que sovint era reproduït als diaris, el Comissariat animava a “intensificar” l’enviament de llibres i diaris perquè considerava que “al feixisme se’l venç al front de combat amb les armes i al front cultural o ideològic amb els llibres”.¹⁷¹⁶

En l’àmbit cultural, aquell mes de febrer naixien les Biblioteques al Front, un servei de tramesa de llibres per als combatents organitzat per la Comissió de les Lletres Catalanes. Tal com es desprèn del decret, la funció d’aquestes biblioteques era la de l’entreteniment durant les estones mortes a la reraguarda, al front o a les trinxeres, però també tenia una funció de “conservar la moral dels combatents i enlairar llur formació cultural”.¹⁷¹⁷ Els llibres també estaven pensats per als ferits o malalts que havien de passar moltes hores en repòs.

A les dotze biblioteques d’avançada que funcionaven a finals d’abril s’hi podien trobar unes llibreries mòbils de ferro i fusta dissenyades pel Grup d’Arquitectes i Tècnics Catalans per al Progrés de l’Arquitectura Contemporània (GATCPAC). Tenien dues corretges a través de les quals dues persones la podien transportar, podien albergar fins a 250 llibres i una vintena de revistes, i incloïen un calaix que feia les funcions de fitxer i catàleg. Dins la llibreria mòbil, els llibres del Comissariat de Propaganda tenien un prestatge reservat. Aquests llibres haurien arribat com a mínim a les primeres poblacions que van disposar d’aquestes biblioteques: Boltaña, Apiés, Vicién, Siétamo, Alcubierre, Grañén, Bujaraloz, Monegrillo, Pina, Híjar, Montalbán i Azuara. El destí de les llibreries mòbils s’anava adaptant en funció dels moviments del front.¹⁷¹⁸

Des de La Dona a la Reraguarda es va arribar a suggerir el tipus de llibres que s’haurien d’enviar als combatents. Així, Erlinda Roca recomanava novel·les, llibres sobre temes socials i culturals així com obres de viatge i d’aventures. També demanava que no es

---

¹⁷¹⁴ En el primer d’ells, el febrer de 1937, hi van participar la cantant Mercè Plantada, la guitarrista Rosa Rocés, el pianista Bonaventura Coll i la rapsoda Joana Ribas.

“La Dona a la Reraguarda”. *La Vanguardia* [Barcelona] (7 febrer 1937), p. 2.

¹⁷¹⁵ “La Dona a la Reraguarda”. *La Humanitat* [Barcelona] (4 març 1937), p. 2.

¹⁷¹⁶ “Llibres per al front d’Aragó. Un nou servei de biblioteques”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (26 març 1937).

¹⁷¹⁷ *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* [Barcelona] (21 febrer 1937), núm. 52, p. 829.

¹⁷¹⁸ “El lliurament, per la Conselleria de Cultura, de Biblioteques per al front”. *La Humanitat* [Barcelona] (2 maig 1937), p. 3.

fessin arribar llibres il·legibles o arraconats, sinó aquells que “respirin optimisme, que no siguin literatura feixuga i depriment” ja que en aquest cas seria “d’efectes absolutament contraris als fins que perseguim”.¹⁷¹⁹ En aquesta col·lecta, que no era la primera, també van ser selectives a l’hora de demanar els volums:

“a) Libros que no sean ‘los que nos estorban en las bibliotecas’. Es preciso dar a los combatientes la sensación de que la retaguardia les dedica siempre lo mejor y lo más bueno. Mandar al frente libros viejos y malos es una muestra de tacañería y de desconsideración; b) Libros de autores consagrados por la crítica literaria; c) Entre estos libros, escoger especialmente los que tratan en términos llanos, agradables y en lo posible ‘optimistas’ cualquiera que sea su género; biografía, novelas, cuentos, antologías, viajes, aventuras, etc.”¹⁷²⁰

Tot i que les Biblioteques al Front fou un servei creat per la conselleria de Cultura, el Comissariat hi participava activament recollint obres per als combatents. N’és una prova el full volander tipogràfic on animava a comprar llibres per als soldats i a portar-los al Casal de la Cultura i als tres petits pavellons que el Comissariat tenia a la Rambla, a l’alçada del cinema Capitol i del Liceu, i a l’actual Passeig de Gràcia. El full volander demanava comprar “un llibre almenys pels combatents”.¹⁷²¹

A més de col·lectar llibres, el Comissariat va assumir la correspondència amb el front. Tot i que en un dels organigrames inicials, el *Pla de Campaña publicitària per a la formació d’una psicosis instauradora de la Nova Iberia*, es contemplaven les comunicacions postals com un dels mitjans a tenir en compte, no incloïa aquest servei amb els combatents.¹⁷²² De fet, l’organisme de propaganda va començar a fer-se’n càrrec de manera casual ja que va disposar d’un dia per l’altre de cinc camions. A nivell anecdòtic, Miravittles explicava anys més tard com ho va aconseguir. Una delegació de diputats belgues, encapçalada per l’alcalde de Mons, va visitar la zona republicana durant una setmana. Allà es varen adonar de la situació de penúria alimentària i es van comprometre amb el comissari de propaganda a enviar a Barcelona cinc camions de farina per fer pa. A mesura que aquests tràilers anaven parant a pobles de Catalunya, se’ls anaven quedat un parell de sacs i així va ser com van arribar a la

---

¹⁷¹⁹ ROCA, E. “Dediquem els llibres preferits als postres combatents”. *Mirador* [Barcelona] (15 abril 1937), p. 4.

¹⁷²⁰ “La Dona a la Retaguarda”. *La Vanguardia* [Barcelona] (17 febrer 1937), p. 3.

¹⁷²¹ *Compreu llibres pels germans combatents! Porteu-los al Servei de Biblioteques del Front del Departament de Cultura de la Generalitat, Plaça de Catalunya, 14, baixos del Casal de la Cultura i a les casetes del Comissariat de Propaganda enclavades a les Rambles, davant del Cinema Capitol i del Teatre Nacional de Catalunya i al començament del Passeig de Pi i Margall* [fulletó]. [Barcelona]: [Comissariat de Propaganda], [c. 1937].

¹⁷²² Els serveis “post” englobaven mata-segells de correus, una xarxa de delegacions i creació de nuclis d’amics de la revolució a l’estranger; correspondència i premsa a l’estranger, a més de segells de guerra.

capital catalana buits. El xofer de Miravittles, Venceslao, va tenir la idea que ja que la farina no havia arribat, almenys es podien quedar amb els camions. Davant aquesta notícia, el director general de Comunicacions Postals del Govern de la República va demanar al Comissariat que es fes càrrec de les comunicacions postals entre Madrid i Barcelona, ja que per falta de vehicles de transport adequats, cada dia es feien més difícils. L'organisme de propaganda havia de posar els camions i la Direcció General de Comunicacions Postals es faria càrrec de les despeses de combustible i dels xofers. Miravittles conclou: “i és així com, paradoxalment, aquell servei públic tan important d'un Estat, les comunicacions postals, passà a mans d'un organisme de la Generalitat, sense que hi hagués ni a la Constitució ni a l'Estatut cap apartat que fes referència a aquell autèntic ‘traspàs de serveis’”.¹⁷²³

De cara a l'enemic, el Comissariat va llançar propaganda al front de Guadalajara el març de 1937, un fet que no s'havia posat de relleu fins ara. Segons la premsa, va ser molt eficaç ja que “sólo en una semana, merced a esta propaganda, se pasaron a nuestras filas unos doscientos soldados, y ante la eficacia de esta labor de captación, la propaganda se intensificó”. Les proclames que es llançaven sobre el camp enemic reproduïen fotografies de grups de presoners i algunes d'elles havien estat redactades pels mateixos presoners.¹⁷²⁴

El mes següent, a l'abril, l'organisme encapçalat per Miravittles també va actuar al bàndol enemic al sector del Jarama. En aquest cas es van llançar “proclamas a la oficialidad rebelde , invitándola a dejar las posiciones enemigas y los generales traidores”. En una d'elles s'explicava el “descalabro italiano” a Guadalajara, i en altres es recollien frases de les declaracions d'un pilot alemany fet presoner. Segons la premsa, “la frecuencia de las deserciones atestigua la eficacia de esta labor de propaganda”.¹⁷²⁵

El Comissariat també va llançar 100.000 exemplars de l'opuscle *A un militar del otro lado*, d'A. Ossorio y Gallardo al camp enemic a través de l'aviació republicana.

L'enemic també actuava a la reraguarda catalana a través de la propaganda negra, és a dir, aquella en què l'emissor de la propaganda està deliberadament falsificat. Va ser un truc que el Comissariat va detectar i alertar des dels mitjans de comunicació. Es tractava d'una emissora anomenada *Ràdio Verdad* que volia convèncer que estava instal·lada a la Península quan, segons l'organisme de Miravittles, era una emissora italiana.¹⁷²⁶

---

¹⁷²³ MIRAVITLLES, J., (1980), p. 105.

¹⁷²⁴ “La magnífica labor que realiza el Comisariado de Propaganda”. *La Vanguardia* [Barcelona] (28 març 1937), p. 3.

¹⁷²⁵ “Se acentúan las evasiones de soldados de campo rebelde”. *La Vanguardia* [Barcelona] (4 abril 1937), p. 5.

¹⁷²⁶ “Radio fascista”. *La Vanguardia* [Barcelona] (25 febrer 1937), p. 5.

11.4.2 Actuacions adreçades a la resta de l'àrea republicana

L'abril de 1937, Catalunya era víctima d'una campanya anticalalana, segons un article d'Antoni Rovira i Virgili,¹⁷²⁷ i se l'acusava de traïció: corria el rumor que “una personalitat de Catalunya” havia iniciat gestions amb el Quarter General de Salamanca per establir un tractat de pau independentment del govern de la República, una enraonia que també va circular sobre el País Basc.¹⁷²⁸ Juntament amb el suposat complot independentista, determinada premsa francesa assegurava que el president Companys havia fugit de Catalunya.¹⁷²⁹

Davant aquesta situació, des del Comissariat s'intentava oferir la imatge d'una bona sintonia entre la Generalitat i el govern de la República, instal·lat aleshores a València. Així, en el seu *Comunicat de premsa* posava en boca dels diputats i senadors socialistes belgues que van visitar la zona lleial el març de 1937, que “a València hem parlat a més amb altres ministres, observant per tot arreu una gran cordialitat i estreta col·laboració entre els governs de la República i el de la Generalitat. A València m'han parlat sempre d'una manera espontània, molt favorablement de Catalunya”.¹⁷³⁰

I no era només amb el govern republicà amb qui pretenia mostrar la bona entesa. El Comissariat també es va esforçar per estrènyer els vincles de solidaritat de Catalunya amb altres nacionalitats de l'Estat. Així, l'abril de 1937 organitzava un festival al Tívoli per fer palesa aquesta companyonia amb Galícia, Aragó i el País Basc, en què van actuar un representant de cadascuna de les regions.¹⁷³¹ Durant la vetllada es van lliurar els premis “Pedal Antifeixista” a què hem fet referència.

Va ser concretament amb la regió gallega amb qui el Comissariat va treballar més estretament aquell temps. A les seves dependències de l'avinguda Diagonal acollia una

---

¹⁷²⁷ “Una campanya anticalalana”. *La Humanitat* [Barcelona] (25 abril 1937), p. 1.

¹⁷²⁸ *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (18 febrer 1937).

¹⁷²⁹ “Paraules del president Companys”. *La Humanitat* [Barcelona] (9 març 1937), p. 8.

Quim Torra, que ha visitat els arxius de la Societat de Nacions (SdN) a Ginebra, conclou que dels documents consultats “en cap moment, durant la Guerra, els catalans no s'adrecen a la SdN per sol·licitar cap pau separada d'Espanya. Ans al contrari, tots els documents que jo he pogut consultar fan referència sempre a una solució arbitrada internacionalment per posar fi a l'enfrontament bèl·lic espanyol a tot l'Estat”.

TORRA, Q. *Diplomàcia catalana durant la Guerra Civil*. [En línia] [2014] <http://www.elsingular.cat/cat/noticies/2014/02/diplomacia_catalana_durant_la_guerra_civil_98585.php> [Consulta: 5 febrer 2014].

¹⁷³⁰ “De la visita a Espanya dels diputats i senadors belgues”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (13 març 1937).

¹⁷³¹ Es tractava del cor galleg “Lonxe da terra”, la rondalla aragonesa “Cebollero”, els “Chistularis” i “Espatandantzaris” bascos i l'Esbart de Dansaires de Montserrat. “Confraternidad gallego-aragonesa vasco-catalana” *La Vanguardia* [Barcelona] (22 abril 1937), p. 2.

Oficina Gallega de Información y Publicaciones, formada per activistes gallecs, que mantenia una relació constant amb les agrupacions gallegues americanes i els comitès d'ajut a Espanya que funcionaven als països americans. Des de l'abril de 1937 publicava el butlletí *Nova Galiza*. L'objectiu d'aquesta oficina era ajudar els gallecs evadits a aconseguir l'assistència necessària en cas de mancar-los els recursos i a buscar feina, en col·laboració amb Assistència Social i altres organismes. L'oficina també preparava una selecció de cròniques de tot allò que passava a Galícia sota el domini franquista.¹⁷³²

De manera més transversal, el Comissariat també volia difondre les mostres de solidaritat amb la resta de la zona republicana a través de les informacions publicades al *Comunicat de premsa*. Així, per exemple, explicava que “Catalunya acull amb amor als germans de la resta d'Espanya”¹⁷³³ i, per demostrar-ho, reproduïa un article del *Daily Herald* en què es lloava la tasca desenvolupada en aquest sentit. Cal tenir en compte que la xifra de 300.000 refugiats que acollia Catalunya a partir del més de desembre procedents de Guipúscoa, Extremadura i Madrid, es va incrementar el febrer de 1937 amb la caiguda de Màlaga.

11.4.3 La Setmana d'Ajut a Madrid: la campanya permanent de solidaritat catalano-madrilenya

El cartellista Carles Fontseré afirmava que “amb el miratge del Madrid antifeixista imposat per la propaganda comunista, el Comissariat de Propaganda de la Generalitat també va jugar fort la carta espanyolista”.¹⁷³⁴ És en aquesta línia que l'organisme dirigit per Miravittles va organitzar a Barcelona la Setmana d'Ajut a Madrid amb l'eslògan “Ajudeu Madrid!”.

Va tenir lloc entre l'1 i el 7 de març de 1937 i volia ser un homenatge als defensors de la capital de la República i una manera de recaptar subministrament material i alimentari. La celebració tenia una continuïtat amb la primera campanya d'ajut i defensa de Madrid endegada pel Comissariat el novembre de 1936, per contrarestar el desprestigi institucional i de país. Sobretot, l'opinió que Catalunya no contribuïa suficientment al conflicte bèl·lic. Podríem dir que és a partir d'aquest moment que el tema de l'ajut i el reconeixement al poble

---

¹⁷³² VILAR COSTA, J., (1938), p. 337.

¹⁷³³ “Catalunya acull amb amor als germans de la resta d'Espanya”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (5 març 1937).

¹⁷³⁴ FONTSERÈ, C., (1995), p. 348.

madrileny no només endega una nova campanya sinó que passa a formar part d'una campanya permanent. A diferència de l'anterior campanya, aquesta Setmana anava dirigida sobretot a la zona republicana, especialment a la de la resta de l'Estat, que tenia aquesta mala percepció de Catalunya.

Per al primer dia de la Setmana, la reconvertida secció de Festivals Benèfics del Comissariat va organitzar amb motiu del Dia de Madrid, i en col·laboració amb el Sindicat Únic d'Espectacles Públics CNT, un festival literari al Teatre Tívoli de Barcelona. Hi va intervenir el rapsode Manolo Gómez que va declamar poemes de García Lorca, Machado i Alberti.¹⁷³⁵ A l'hora dels parlaments, Miravittles va explicar el significat de l'homenatge al poble madrileny i va recordar Lorca, que havia arribat a Barcelona el 1924 acompanyat de Dalí.¹⁷³⁶ Per a aquell acte, el Comissariat va imprimir uns fulls volanders amb composicions d'Alberti. Aquell homenatge, igual que molts altres organitzats pel Comissariat, havia estat degudament promocionat dies abans a la premsa barcelonina.¹⁷³⁷

De fet, tot i que la Setmana d'Ajut a Madrid estava organitzada per Miravittles, el Dia de Madrid va anar a càrrec del Comitè d'Ajut Permanent a Madrid, un ens impulsat des d'ERC i de caire paragovernamental. Al seu comitè executiu també hi tenien presència el PSUC, la Unió de Rabassaires, Izquierda Republicana i el Socors Roig Internacional.¹⁷³⁸ Van ser diverses les organitzacions que, com el Comissariat, intentaven mobilitzar la població per ajudar i homenatjar la capital republicana. En són exemple la Federació de les Indústries Gràfiques (UGT) o el CADCI que feien una crida des de la premsa a fer donatius a benefici de Madrid.¹⁷³⁹ La celebració d'aquest dia va coincidir a la reraguarda catalana amb l'exposició *Set mesos de guerra*, organitzada pel Comissariat i a la qual ens hem referit.

Com a colofó de la Setmana d'Ajut a Madrid, el 7 de març es va celebrar un acte de solidaritat de Catalunya amb Madrid a la plaça de braus Monumental de Barcelona, en què el president de la Generalitat va fer un vibrant discurs. Les imatges preses van servir perquè el Comissariat, edités el cartell fotomuntatge d'Agulló "Madrilenyos, Catalunya os ama" on es

---

¹⁷³⁵ "El 'Día de Madrid'". *La Vanguardia* [Barcelona] (27 febrer 1937), p. 3.; "Manolo Gómez, en el Tívoli". *La Vanguardia* [Barcelona] (28 febrer 1937), p. 5.

¹⁷³⁶ "Velada poética en el Tívoli". *La Vanguardia* [Barcelona] (2 març 1937), p. 2.

¹⁷³⁷ Vegeu, per exemple, "El día de Madrid". *La Humanitat* [Barcelona] (27 febrer 1937), p. 4.; "Dia de Madrid". *La Humanitat* [Barcelona] (28 febrer 1937), p. 6.

¹⁷³⁸ "La próxima celebración de 'El día de Madrid'". *La Vanguardia* [Barcelona] (18 febrer 1937), p. 3.

Es va constituir el 14 de febrer del 1937 i tenia la seu al Passeig de Gràcia, número 36.

¹⁷³⁹ Per a la informació referent a la Federació de les Indústries Gràfiques, vegeu "Setmana d'Ajut a Madrid". *La Humanitat* [Barcelona] (2 març 1937), p. 2.; i per la referent al CADCI: "Diada de Madrid". *La Humanitat* [Barcelona] (4 març 1937), p. 2.

mostrava Companys en sis enèrgiques actituds d'orador.¹⁷⁴⁰ El president de la Generalitat va aprofitar el moment per fixar el missatge de disciplina i d'obeïment de les ordres del Govern català.¹⁷⁴¹ No era estrany, doncs, que en l'organització hi estigués involucrat el Comitè Català Pro Exèrcit Popular, ja que era un moment en què la polèmica sobre l'organització de l'Exèrcit Popular, amb comandament únic i coordinat amb l'Estat Major central, havia provocat la dimissió dels consellers de la CNT-FAI del govern català. A l'acte també hi van assistir els cònsols de la URSS i Mèxic. A més de Companys, hi va intervenir Margarita Nelken i Frederica Montseny, i hi van participar set bandes militars, cors i orfeons. Durant l'homenatge també es van presentar els exiliats de Màlaga i evacuats de tota Espanya.¹⁷⁴² Aquella celebració es va fer conjuntament amb el Dia Internacional de la Dona Antifeixista, esdevenint “un dels actes més grans que mai no s'hagin celebrat a Barcelona”.¹⁷⁴³

Aquest acte també va tenir el seu corresponent full volander. El trobem reproduït a les memòries del cartellista Carles Fontserè. El fulletó resava: “Per l'honor de Catalunya ajudem Madrid” i animava a assistir a l'acte de la Monumental. La imatge que acompanyava el text reproduïa un home amb cara de dissortat amb unes runes al darrere, al·ludint al bombardeig de la capital republicana.¹⁷⁴⁴

A banda d'aquesta Setmana, des del Comissariat es van seguir fent actuacions puntuals per mostrar la simpatia i la solidaritat vers el poble madrileny. Va ser el cas de l'homenatge a Lorca celebrat a Madrid juntament amb el Front Popular de Madrid¹⁷⁴⁵ i la projecció de la pel·lícula *Madrid, sufrido y heroico* a la Plaça de Catalunya el 19 i 20 de març de 1937, facilitada per les joventuts d'Izquierda Republicana, i en el marc de la campanya del Comissariat pel desarmament de la reraguarda.¹⁷⁴⁶ Aquells mesos, a més, la Banda Municipal de Madrid començava una gira artística per terres catalanes, organitzada pel Comissariat de Propaganda juntament amb el ministeri homòleg.¹⁷⁴⁷ El tret de sortida el va donar un concert al Liceu per mostrar “tota l'admiració vers l'heroic poble madrileny”.¹⁷⁴⁸

---

¹⁷⁴⁰ *Madrileños! Cataluña os ama: palabras pronunciadas por el Presidente Companys, en el mítin celebrado en la Monumental el 14 de marzo de 1937, en ocasión del Día de Madrid* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].

¹⁷⁴¹ “Paraules del president Companys”. *La Humanitat* [Barcelona] (9 març 1937), p. 8.

¹⁷⁴² Anunci tipogràfic. *La Humanitat* [Barcelona] (7 març 1937), p. 8.

¹⁷⁴³ “La setmana de Madrid”. *La Humanitat* [Barcelona] (5 març 1937), p. 2.

¹⁷⁴⁴ Reproduït a FONTSERÈ, C., (1995), p. 346.

¹⁷⁴⁵ “L'ajut de Catalunya a Madrid”. *La Humanitat* [Barcelona] (16 març 1937), p. 7.

¹⁷⁴⁶ AMTM. Comissaries. Doc. 17.

¹⁷⁴⁷ “La Banda municipal de Madrid”. *La Vanguardia* [Barcelona] (29 abril 1937), p. 4.

¹⁷⁴⁸ “La Banda Municipal de Madrid al Gran Teatre del Liceu”. *La Humanitat* [Barcelona] (29 abril 1937), p. 4.

Des de la secció femenina del Comissariat també es mostrava l'ajut a Madrid. Així, per exemple, *La Vanguardia* es feia ressò de la recaptació duta a terme per les diverses delegacions de La Dona a la Reraguarda a Premià de Dalt, Premià de Mar, Arbúcies i l'Hospitalet.¹⁷⁴⁹

No només va ser la capital catalana qui va mostrar públicament el seu reconeixement i va recaptar fons per ajudar Madrid. Altres grans poblacions com Tarragona, Girona, Lleida, Sabadell, Mataró, Reus o Terrassa també es van bolcar en la campanya de solidaritat catalano-madrilenya.¹⁷⁵⁰

---

¹⁷⁴⁹ “Ayuda a Madrid”. *La Vanguardia* [Barcelona] (19 març 1937), p.3.

¹⁷⁵⁰ “La setmana de Madrid”. *La Humanitat* [Barcelona] (5 març 1937), p. 2.

12. La propaganda del Comissariat a partir dels Fets de Maig (maig - octubre 1937)

12.1 Context històric

La reraguarda catalana va patir durant la primera setmana de maig allò que s'ha considerat una guerra civil dins la mateixa Guerra Civil espanyola. Es tracta dels anomenats Fets de Maig, uns enfrontaments tràgics entre les forces polítiques i sindicals per aconseguir el poder a la reraguarda. Aquesta lluita també es pot entendre, a la vegada, com una contraposició de projectes polítics sobre el procés revolucionari i maneres discrepants de percebre el conflicte. D'una banda el PSUC i la UGT, defensaven un programa de revolució democràtica i al voltant dels quals s'hi va aglutinar ERC, Acció Catalana Republicana (ACR) i la Unió de Rabassaires (UR), per tal de restituir d'una vegada per totes el poder polític a la Generalitat, posar per davant la victòria militar i regularitzar les transformacions socials i econòmiques que succeïen a Catalunya des del 19 de juliol de 1936. D'altra banda, la CNT i la FAI lideraven l'altre bloc amb un programa de revolució llibertària i als quals es va unir el POUM amb el seu projecte de revolució socialista. Aquestes forces compartien la necessitat de mantenir els organismes de poder revolucionari com els comitès locals o les patrulles de control, i la radicalització de les transformacions econòmiques.¹⁷⁵¹

Els esdeveniments tràgics, que van ocórrer sobretot a Barcelona, van ser el detonant d'una tensió existent des de l'inici del conflicte bèl·lic, quan la CNT va agafar un predomini que, segons Josep Maria Rúa, “va imprimir un caràcter revolucionari al procés polític esdevingut a la reraguarda catalana que superava amb escreix els principis de defensa de la legalitat republicana”.¹⁷⁵² Des d'aleshores, ERC i el PSUC-UGT van intentar contrarestar el poder aconseguit per la CNT-FAI reforçant el govern de la Generalitat.¹⁷⁵³

Va ser el migdia de dilluns 3 de maig quan les forces de la Generalitat, capitanejades pel comissari general d'Ordre Públic, Rodríguez Salas (PSUC), per ordre del president Companys, van intentar ocupar l'edifici de la Telefònica, que era sota poder anarquista des del cop d'Estat. L'excusa era acabar amb el monopoli anarquista sobre els telèfons, que els possibilitava escoltar qualsevol conversa, fins i tot les de Companys o les d'Azaña. Darrera

---

¹⁷⁵¹ RÚA, J. M. “Esclaten els Fets de Maig”. A: SOLÉ I SABATÉ, J. M.; VILLARROYA, J. [dirs.] *Catalunya durant la Guerra Civil dia a dia*. Vol. 13. *Els Fets de Maig del 1937*. Barcelona: Edicions 62: La Vanguardia, 2006, p. 8.

¹⁷⁵² *Ibid.*

¹⁷⁵³ *Ibid.*

aquest intent d'ocupació hi havia una corrent de fons caracteritzada per les disputes entre els dos blocs esmentats. Així, el fet que els guàrdies d'assalt intentessin prendre l'edifici de la Telefònica, del qual només van aconseguir controlar la part baixa, va ser la gota que va fer vessar el got. Quan es va saber la notícia, les organitzacions polítiques es van mobilitzar. Es van començar a construir barricades i controls armats a la ciutat i es van iniciar tràgics enfrontaments oberts al carrer entre els partidaris dels dos bàndols. Aquell dia es va reunir el Consell de la Generalitat, en el qual hi van participar representants de la CNT, FAI i UGT, i van acordar retirar els guàrdies d'assalt de la Telefònica i treure els grups armats del carrer.

El dia següent, dimarts 4 de maig, van seguir els greus enfrontaments. Va ser al vespre quan van parlar per ràdio per intentar aturar les hostilitats el president de la Generalitat; el ministre de Justícia, Joan García Oliver; i representants de la UGT, de la UR i de la CNT. L'endemà, dimecres 5 de maig es va formar un nou govern de la Generalitat amb representació d'ERC, UGT, UR i CNT, una solució transitòria a la crisi viscuda que es va fer palesa en el moment de la presa de possessió dels nous càrrecs de consellers, quan el secretari general de la UGT i membre del PSUC, Antoni Sesé, va ser assassinat davant el Sindicat d'Espectacles de la CNT. El dia 6, es va saber de la mort de dos membres destacats de la CNT-FAI, Domingo Ascaso i Gabriel Miró.

Divendres dia 7, Barcelona anava recuperant la normalitat i els intents de lluita van ser molt localitzats. Des de València van arribar vuitanta busos amb 5.000 guàrdies d'assalt amb l'objectiu de restablir l'ordre públic i posar fi a la crisi. A més, per decisió del govern de la República, Emilio Torres Iglesias va prendre possessió del càrrec de cap superior de Policia de Barcelona i José Mª Díez Ceballos, de comissari general d'Ordre Públic. El govern de la República també va acordar procedir amb el major rigor al desarmament de la reraguarda, una propòsit que ja s'havia fet la Generalitat mesos abans i al qual el Comissariat hi havia col·laborat molt activament amb una campanya de propaganda.

Els Fets de Maig van deixar un balanç de 280 morts però també conseqüències a nivell polític: la pèrdua per part de la Generalitat del control de l'ordre públic, que el govern de la República es va atribuir tot contradient les competències que dictava l'Estatut d'Autonomia català. També com a càstig per al govern català, la República va passar a assumir les competències de Defensa, unes atribucions que la Generalitat tenia arran dels esdeveniments del 19 de juliol. També va comportar la dissolució de les patrulles armades anarquistes, més conegudes com a 'patrulles de control'.

A la reraguarda catalana, el PSUC va endegar una campanya per dissoldre i il·legalitzar el POUM, a qui acusaven d'haver provocat la confrontació armada i de ser agent

del feixisme internacional. La repressió dels seus membres va comportar, en l'anomenada 'operació Nikolai', el segrest i 'desaparició' d'Andreu Nin per part de la policia secreta d'Stalin, l'NKVD, i el procés contra la cúpula del partit, del qual es va decretar la dissolució el 15 de juny. L'assassinat del dirigent comunista, que va esdevenir símbol de la repressió política, va coincidir amb el moment en què a l'URSS d'Stalin s'esdevenien els Processos de Moscou, en els quals revolucionaris bolxevics es van acusar públicament de contrarevolucionaris, i van acabar sentenciats a mort pels Tribunals del Poble Soviètic. Cattini recorda que el desembre de 1936 el diari del partit bolxevic *Pravda*, publicava que s'havia començat l'obra per depurar Catalunya dels elements trotskistes i anarcosindicalistes, igual que s'havia fet a l'URSS.¹⁷⁵⁴

El POUM va desaparèixer i les seves columnes militars es van dissoldre. Els comunistes cada vegada tenien més hegemonia, tant a la societat com als governs català i central, i la CNT va quedar definitivament fora del govern de la Generalitat. Segons Hilari Ragner, s'havia acabat el "terror de la FAI però comença el terror del 'Servicio de Información Militar' (SIM), la terrible policia comunista, que ja no persegueix burgesos i capellans sinó espies i gent del POUM". I puntualitza Ragner: "per estrany que sembli, quan després dels Fets de Maig manen els comunistes, els burgesos i la gent de missa poden respirar, mentre no s'impliquin en activitats clandestines".¹⁷⁵⁵

Rúa conclou que els Fets de Maig van suposar una "reorientació real –i no formal com fins aleshores- del procés revolucionari a Catalunya, que es va dissoldre o regularitzar els seus instruments i es van moderar les seves aspiracions".¹⁷⁵⁶ Davant d'aquesta situació, el PSUC va sortir reforçat, els anarquistes i la resta de partits del Govern de la Generalitat van perdre pes polític i el POUM es va convertir en la principal víctima d'un procés de lluita que mai va arribar a protagonitzar.

Les conseqüències dels Fets de Maig van tenir ressò al govern de la República, que va veure caure Largo Caballero i es va erigir Juan Negrín, també del PSOE, com a president del govern. El nou cap es va mantenir fins al final de la guerra. El seu executiu va permetre als comunistes assolir grans quotes de poder i va perjudicar Catalunya, que veia minvades les seves competències.

---

¹⁷⁵⁴ CATTINI, G. "Operació Nikolai: l'estalinisme liquida la revolució". A: SOLÉ I SABATÉ, J. M.; VILLARROYA, J. [dirs.] *Catalunya durant la Guerra Civil dia a dia*. Vol. 13. *Els Fets de Maig del 1937*. Barcelona: Edicions 62: La Vanguardia, 2006, p. 141.

¹⁷⁵⁵ RAGUER, H. "Persecució religiosa i salvament de vides". SOLÉ I SABATÉ, J. M.; VILLARROYA, J. [dirs.] *Catalunya durant la Guerra Civil dia a dia*. Vol. 5. *Violència, repressió i primer exili*. Barcelona: Edicions 62: La Vanguardia, 2006, p. 60.

¹⁷⁵⁶ RÚA, J. M., (2006), p. 49.

A la Generalitat, després dels Fets de Maig i durant el període analitzat en aquest capítol, es van formar dos governs: el 5 de maig es va constituir un nou executiu, mancat de competències en Defensa, i amb representació d'ERC, UGT, UR i CNT.¹⁷⁵⁷ El mes següent, el 29 de juny, es va esdevenir una nova crisi en el govern català i es va formar un nou Consell sense representació de la CNT –ja que els consellers anarquistes no es van presentar a la presa de possessió- i amb ERC, PSUC, UR i ACR, amb una composició que va perdurar fins al final del conflicte bèl·lic.¹⁷⁵⁸

A banda dels Fets de Maig i el malaltís clima de repressió i persecucions, que es va veure agreujat amb la creació al setembre de 1937 del Tribunal d'Espionatge i Alta Traïció, la reraguarda catalana va tenir altres preocupacions greus. El 29 de maig l'aviació italiana procedent de Mallorca va bombardejar Barcelona; el juny era el vaixell *Canarias* qui va atacar localitats de la Costa Brava com Palamós, Sant Feliu de Guíxols, Tossa de Mar i Blanes, i el *Baleares* bombardejava Arenys de Mar. El mes següent, el juliol, Tarragona era víctima de l'atac aeri més cruent i el que va deixar més víctimes de tota la guerra a la capital tarragonina. També van caure bombes sobre el Maresme. A l'agost, van ser els objectius militars: la base d'Aeronàutica Naval de Barcelona era bombardejada. El setembre era el torn de les costes septentrionals de Catalunya, del Camp de Tarragona, el Masnou i de la capital catalana. En general, el darrer trimestre de l'any 1937, es van intensificar els bombardeigs aeris a causa de l'arribada de nous efectius i d'aparells italians a la base de Mallorca. Tots aquests atacs anaven minant la moral de la població civil.

La situació social s'agreujava amb els aldarulls als mercats de Barcelona per la falta de queviures, uns esdeveniments en què les autoritats van culpar els especuladors i acaparadors. Al setembre, la Generalitat va crear la Comissió Reguladora de Preus i va néixer la Junta Regional de Proveïments. Per acabar-ho d'arrodonir, cada vegada arribaven més refugiats, entre ells, de les regions del nord de l'Estat. El 8 de setembre, per exemple, la Generalitat informava que entraven a Catalunya entre 7.000 i 8.000 refugiats cada dia. A més, a l'octubre

---

¹⁷⁵⁷ Governació, Finances i Cultura: Carles Marí Feced (ERC); Justícia, Proveïments, Treball i Obres Públiques: Rafael Vidiella (UGT); Agricultura: Joaquim Pou (UR); Serveis Públics, Economia, Sanitat i assistència Social: Valeri Mas (CNT); conseller sense cartera: Antoni Sesé (UGT). Aquest darrer no va arribar a ocupar el càrrec ja que va morir en un tiroteig quan es dirigia cap a la Generalitat.

La Generalitat de Catalunya. I. Els governs: programes i crisis al Parlament. Barcelona: Undarius, 1976, p. 216. (Textos; 4).

¹⁷⁵⁸ Governació i Assistència Social: Antoni Maria Sbert (ERC); Finances: Josep Tarradellas (ERC); Cultura: Carles Pi i Sunyer (ERC); Proveïments: Miquel Serra i Pàmies (PSUC); Treball i Obres Públiques: Rafael Vidiella (PSUC); Economia: Joan Comorera (PSUC); Agricultura: Josep Calvet (UR); Justícia: Pere Bosch Gimpera (ACR).

Ibid., p. 216-217.

forts temporals d'aigua van provocar pèrdues humanes sobretot a les comarques del litoral. L'atur també es va convertir en un problema per a la Generalitat: l'agost de 1937 eren més de 51.000 les persones en atur parcial i gairebé 30.000 en atur total.

La nota positiva a la reraguarda la va posar la Fira del Llibre, que es va inaugurar a Barcelona el 3 de juny com a mostra que, un cop més, la cultura no s'oblidava tot i la guerra.

A la resta de la zona republicana, el canvi de president de govern de la República va comportar la remodelació de l'executiu, en què el Ministeri de Propaganda va quedar reduït a una Subsecretaria absorbida pel Ministeri d'Estat.

En l'àmbit religiós, cal destacar que al juliol, tot i que l'episcopat espanyol va escriure una carta col·lectiva per mostrar el seu suport als franquistes, el cardenal de Tarragona, Francesc Vidal i Barraquer i el bisbe de Vitòria, Mateo Múgica, van negar el suport a Franco i no la van signar. El mes següent, el govern de la República va autoritzar la celebració d'actes religiosos privats.

La situació als fronts de batalla després d'un any de guerra no era gaire més bona que a les diferents reraguardes lleials. Almería va ser bombardejada per un vaixell alemany com a represàlia del bombardeig del *Deutschland* recalat a Eivissa. Com a conseqüència d'aquest atac, membres de la CNT es van manifestar a Barcelona per mostrar el seu rebuig a les ingerències estrangeres. Al nord, el 19 de juny de 1937 les tropes franquistes van ocupar Bilbao que se sumava a la caiguda de Santander, dos fets que van obligar les tropes republicanes a realitzar una ofensiva per distreure l'atenció de l'enemic del front del Nord. És per aquest motiu que es va esdevenir la batalla de Brunete. L'operació va permetre recuperar la ciutat, trencar el setge a l'oest de Madrid i distreure l'avanç del bàndol contrari al nord. La victòria de Brunete, però, va ser desaprofitada perquè l'enemic va acabar recuperant novament la població.

A l'agost, el bàndol republicà va intentar reconquerir Saragossa i altres poblacions del front de l'Est com a maniobra de distracció per intentar recuperar el nord, però tot i que a les batalles de Belchite i Quinto el triomf republicà va ser parcial, l'exèrcit insurrecte va acabar conquerint Santander com a pròleg de la victòria total sobre aquell front l'octubre de 1937 amb l'ocupació d'Astúries. La campanya del nord va suposar una nova manera de fer la guerra per part de les forces franquistes en què l'aviació i l'artilleria hi van tenir un gran protagonisme.

Com a conseqüència d'aquests atacs a la part septentrional, el lehendakari basc, José Antonio Aguirre, i el seu govern es van traslladar a la capital catalana el 22 de juliol de 1937.

El mes abans, Barcelona era l'escenari d'una manifestació pro Euskadi i celebrava la Setmana pro Euskadi amb la ubicació a la Plaça de Catalunya d'un monument a l'arbre de Gernika.

Després de la victòria al nord, els rebels van destinar tots els seus esforços al front de l'Est, intensificant els bombardeigs aeris a Barcelona i València, amb l'objectiu de dividir l'àrea republicana en dos. Els nous atacs van provocar que el novembre de 1937, el govern de la República es traslladés a Barcelona.

Del bàndol franquista cal destacar que el 4 de juny el general Mola va morir en un accident d'aviació, un fet que es va traduir en la definitiva confirmació de Franco com a únic cap de les forces rebels.

En l'àmbit internacional, Alemanya i Itàlia van abandonar el Comitè de No-Intervenció a finals de maig, un fet que va significar la confirmació oficial del suport que prestaven al bàndol insurrecte. Al juliol, Alemanya va signar un acord econòmic amb Franco i es va convertir en un gran aliat seu; i al setembre, la Societat de Nacions va haver d'admetre que el Comitè de No-Intervenció havia fracassat en la seva tasca de retirar els voluntaris estrangers, un reconeixement que implícitament suposava admetre la seva incapacitat diplomàtica.

A la República se li va presentar un gran repte a l'estranger: la participació a l'Exposició Internacional de París amb un pavelló propi, que es va inaugurar el 12 de juliol, tot i que la mostra es va obrir a mitjans de maig.

12.2 Conseqüències generals dels Fets de Maig en la propaganda del Comissariat

Els Fets de Maig van suposar un punt d'inflexió en l'orientació de la propaganda del Comissariat. La tibantor entre els governs de la República i el català, que va augmentar fins al límit quan el govern central es va traslladar a Barcelona la tardor del 1937, va provocar que a nivell propagandístic es menystingués la participació de Catalunya a la guerra. A més, des de la dissolució de les milícies catalanes al front de Madrid i la seva integració en l'Exèrcit Popular de la República es va intentar esborrar totes aquelles senyes identitàries catalanes per amagar aquesta aportació. A partir d'aquesta situació preocupant, el Comissariat va posar l'accent de la seva propaganda en la contribució catalana a la defensa de la República i, sobretot, de la seva capital.

Els esdeveniments tràgics del maig també van influir en l'equilibri de forces de les delegacions exteriors del Comissariat. La de París, formada per un representant del POUM, un de la CNT i un altre de la UGT, va quedar dissolta perquè es va creure que la seva

constituïó per delegats de partit no era prou eficaç. A partir d'aquest moment, el Comissariat, va decidir d'acord amb les indicacions generals de Companys com a president de la Generalitat, que les representacions a l'estranger serien unipersonals i actuarien al marge dels partits. La qüestió de les representacions no hauria afectat els serveis centrals del Comissariat ja que el setembre de 1937 encara trobem Eusebi Carbó, el delegat de la CNT com a representant de l'òrgan de Miravittles viatjant per Mèxic.¹⁷⁵⁹

A partir del maig de 1937, tant el Comissariat, en particular, com les accions de propaganda, en general, van ser objecte de comentaris de descrèdit des de la premsa catalana. La bona qualitat i el cost de les publicacions del Comissariat en un moment en què escassejava el paper i, en general, faltava de tot, va ser un dels arguments que es va esgrimir per criticar l'organisme de propaganda. D'una banda, a finals de juny, *La Rambla* desaprovava l'òrgan de propaganda de la Generalitat per la seva "propaganda de paper couché", referint-se a la revista *Nova Iberia* i altres publicacions fetes amb aquest material com l'àlbum *Madrid*. Per la seva banda, *La Humanitat* censurava que hi hagués tants departaments de propaganda a les conselleries i no eren partidaris de les "missions especials a l'estranger".¹⁷⁶⁰ Però, no coincidia amb *La Rambla*, amb què s'hagués d'enviar propaganda amb materials deficients a l'exterior.

Abans del primer aniversari de la constituïó del Comissariat, l'òrgan de propaganda va ser víctima d'una campanya de desprestigi des de *L'Esquella de la Torratxa*. La revista satírica era produïda pel sindicat de dibuixants que durant el primer any era dominat per la CNT. Després dels Fets de Maig va passar a mans de la UGT, segons el parer d'Hilari Ragner, "o sigui de Negrín".¹⁷⁶¹ Tant les actuacions de l'organisme de propaganda com del mateix Miravittles¹⁷⁶² eren objecte de mofa a les seves pàgines. Així, per exemple, durant el mes de juny van riure's de la campanya de desarmament de la reraguarda promoguda pel Comissariat i parlaven d'una idea "miravittlosa", fent el joc de paraules en referència al comissari de propaganda.¹⁷⁶³ La figureta 'El més petit de tots' també era recurrent en els acudits de la revista. Però el sùmmum va arribar el juliol d'aquell any amb l'article "El retaule de les miravittles" on feien referència a una zona de propaganda. Aquell mes un article també

---

¹⁷⁵⁹ CDMH. PS-Generalitat. Leg. 12/6. Credencial, 15 setembre 1937.

¹⁷⁶⁰ "Propaganda amb paper 'couché'". *La Humanitat* [Barcelona] (18 juny 1937), p. 4.

¹⁷⁶¹ RAGUER, H., (2006), p. 60.

¹⁷⁶² Miravittles era un personatge popular. Per posar un exemple, la premsa catalana es feia ressò l'octubre de 1937 que el comissari de propaganda i Carles Martí Feced havien arribat sans i estalvis a Barcelona després d'un accident que havien patit amb motiu d'un temporal. "Miravittles i Martí Feced han arribat bons i sans a Barcelona". *La Humanitat* [Barcelona] (5 octubre 1937), p. 4.

¹⁷⁶³ "La farsa de la no intervenció". *L'Esquella de la Torratxa* [Barcelona] (25 juny 1937), p. 352.

es preguntava “Per què no juguem a Miravittles?” fent referència a la despesa de paper cuixé, a les arrossades que organitzava el comissari de propaganda i a l’incident ocorregut amb Errol Flynn que “prengué part a la batalla de Guadalajara sense moure’s de Barcelona”.¹⁷⁶⁴ A l’agost criticaven que el número de la revista *Visions de guerra i de reraguarda* on hi apareixien dotze fotografies d’actualitat, en deu d’elles “pot admirar-se la figura del Comissari” Miravittles i “també es veuen de tant en tant el president de la República i el de Catalunya”.¹⁷⁶⁵ Aquell estiu també era motiu de crítica el fet que personal del Comissariat cobrés un doble sou de dos llocs de treball diferent i, al setembre, un article es reia del cartell que portava per lema *Feu tancs, tancs, que són els vehicles de la victòria* i animava a fer “subscripcions, subscripcions, subscripcions que són el vehicle de la disbauxa”.¹⁷⁶⁶

El juny de 1937, apel·lant a una “certa minva del crèdit i prestigi de l’organisme”, Miravittles sol·licitava a la Generalitat 250.000 pessetes.¹⁷⁶⁷ Amb aquests diners havia d’“eixugar el dèficit que des l’inici s’ha vingut arrossegant” i que era important cobrir “atenent la nova constitució política del govern, la seva efectivitat en la propaganda i crèdit internacional” que feien “precises una estructuració més consolidada de l’esmentada Comissaria”.

Durant aquesta etapa, el Comissariat va tenir un altre moment clau quan oficialment la “Comissaria” es va elevar a rang de direcció general. Un ordre de Presidència equiparava el Comissariat “a tots els efectes, a Direcció General, sense perdre, però, la seva denominació actual”.¹⁷⁶⁸ Es justificava “tenint en compte la importància de les funcions exercides per la Comissaria de Propaganda, que a Catalunya actua intensament i eficaçment per tal de mantenir l’entusiasme del poble, i a l’exterior contribueix a orientar l’opinió a favor de la causa antifeixista”. Venteo ho ha vinculat a una disposició dictada pel govern de la República el 8 de setembre prohibint circular de manera indefinida tot tipus de vehicles de motor en el territori que estigués sota el seu control. A Catalunya en restaven al marge els cotxes oficials dels presidents de la Generalitat i del Parlament així com els dels directors generals, entre altres.¹⁷⁶⁹ Des d’aquesta recerca considerem que aquest ascens estaria relacionat amb tota la

---

¹⁷⁶⁴ “Per què no juguem a Miravittles?”. *L’Esquella de la Torratxa* [Barcelona] (21 juliol 1937), p. 373.

¹⁷⁶⁵ “Als que vulguin veure ‘visions’”. *L’Esquella de la Torratxa* [Barcelona] (13 agost 1937), p. 474.

¹⁷⁶⁶ “Feu subscripcions, subscripcions, subscripcions...” *L’Esquella de la Torratxa* [Barcelona] (3 setembre 1937), p. 531.

¹⁷⁶⁷ AMTM. Propaganda. Doc. 5. Carta a Josep Tarradellas, 30 de juny de 1937.

¹⁷⁶⁸ *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* [Barcelona] (17 setembre 1937), núm. 260, p. 1162.

¹⁷⁶⁹ VENTEO, D., (2006), p. 58.

campanya de desprestigi prèvia i el canvi d'estatus seria un intent de dotar el Comissariat de major entitat.

Amb tot, podem dir que a partir dels Fets de Maig s'inicia una nova etapa per a l'òrgan de propaganda de la Generalitat, caracteritzada per la modificació del pes de les forces polítiques i sindicals a les delegacions estrangeres del Comissariat i per una propaganda molt focalitzada a defensar que Catalunya no s'estava de braços creuats, potenciant la informació sobre la contribució catalana al conflicte bèl·lic. En l'àmbit català, el Comissariat tenia un cert desprestigi però seguia tirant endavant amb el beneplàcit de Companys i de Tarradellas.

12.3 L'activitat a la reraguarda catalana després d'un any de guerra

12.3.1 Els homenatges i els actes culturals

Des que el febrer de 1937, la Generalitat va prohibir la celebració de festivals recaptatoris al Comissariat, l'organisme de propaganda va focalitzar les seves commemoracions a la reraguarda en actes de caire més cultural i no tant benèfic, així com en la celebració de les efemèrides del calendari català i republicà. Durant el període estudiat en aquest capítol, l'inici de la segona etapa del Comissariat, l'ens de Miravittles va ser força continuista amb la línia endegada en la primera etapa a la reraguarda, amb la celebració de dates assenyalades –històriques o creades ad hoc- i els concerts de tot tipus de música, que eren vehiculats tant a través dels serveis centrals del Comissariat com del Casal de la Cultura. Però tot i la prohibició del mateix govern català, l'òrgan de propaganda, no va deixar de celebrar actes benèfics i de recaptació de fons, tot i que els va reduir considerablement. I ho va fer a través d'una fórmula mixta que combinava la funció cultural o d'homenatge amb la recaptatòria.

És el cas de la Diada de la Bona Voluntat en què, una vegada més, el Comissariat va utilitzar els nens com a tema de propaganda. Altres ocasions van ser quan els va mostrar a les seves publicacions propagandístiques, ja fossin com a refugiats de regions espanyoles i per remarcar l'ajut que Catalunya ofería a la guerra, o com a víctimes dels bombardeigs, especialment de Madrid.

La Diada de la Bona Voluntat, celebrada el 17 de maig, era un acte de fraternitat infantil internacional que el Comissariat va organitzar juntament amb Ràdio Barcelona per tal de recollir, a través d'aquest nom suggerent, diners per als nens espanyols refugiats a Catalunya. Van actuar l'orquestra simfònica de Ràdio Barcelona, l'Esbart Infantil de Dansaires i la Cobla Barcelona i, curiosament, hi estaven convidats els mariners dels vaixells

anglesos ancorats al Port de Barcelona. Durant el transcurs de l'acte, que va tenir lloc al teatre Olympia de Barcelona, es va llegir un missatge que els nens del País de Gal·les adreçaven als infants catalans.¹⁷⁷⁰ Els nens barcelonins van fer la rèplica una setmana més tard en la segona part de la Diada de la Bona Voluntat, aquesta vegada al Parc de Montjuïc, on un nen i una nena van llegir en català i en anglès la seva carta. La lletra de resposta explicava que tot i que els pares intentaven apartar els infants dels “horrors de la lluita”, els nens catalans eren conscients de la “maldat” de la guerra i de l’angoixa que hi havia a les famílies”. I conclouien:

“Cada vegada que sentim en l’aire el vol d’un avió, pensem que potser és un enemic que ens vol destruir. Per això som capaços de comprendre la bellesa i la bondat de la pau. Per això la nostra veu vol ésser ben clara en aquesta crida als homes de bona voluntat. Infants gal·lesos! Germans de tot el món! Nosaltres, infants de Catalunya, llancem a l’aire tota la força del nostre desig per la pau d’un món lliure”.¹⁷⁷¹

El missatge dels infants catalans va ser retransmès a través de la ràdio, moment en què un delegat del Comissariat va explicar el significat de l'acte. Es demanava que els nens estrangers llegissin aquesta carta als seus pares, en un intent d'utilitzar-los com a prescriptors. Van acompanyar l'acte quadres folklòrics catalans i bascos i es van elevar globus que portaven el missatge.¹⁷⁷²

Tot i que l'esdeveniment es va celebrar a la reraguarda catalana, també anava destinat al públic internacional. Era una crida a l'ajut i la solidaritat que intentava apel·lar la part més sensible de la consciència amb un discurs suposadament escrit per nens. És en aquest sentit, que es pot explicar l'assistència dels representants consulars de França, Anglaterra, els Estats Units i altres països americans com Mèxic, Bolívia, Uruguai, Hondures i Paraguai. L'escenografia de l'acte no va ser casual: hi van onejar les banderes britàniques i catalana, i gallardets amb els colors de països democràtics.

Per donar a conèixer la Diada de la Bona Voluntat, el Comissariat va publicar anuncis a la premsa que asseguraven que l'acte seria “l'exponent de la cultura i la sensibilitat del nostre poble”¹⁷⁷³ i també ho va publicitar a través del seu *Comunicat de premsa* en versió

---

¹⁷⁷⁰ “Un festival de Radio Barcelona”. *Solidaridad Obrera* [Barcelona] (18 maig 1937), p. 4.; “Festival de Ràdio Barcelona”. *La Vanguardia* [Barcelona] (18 maig 1937), p. 4. ; “Teatro Olympia. Festival del Dia de la Buena Voluntad”, *La Vanguardia* [Barcelona] (18 maig 1937), p. 3.

¹⁷⁷¹ “Diumenge al matí tingué lloc a Montjuïc la Diada de la Bona Voluntat”. *La Humanitat* [Barcelona] (25 maig 1937), p. 8.

¹⁷⁷² “El ‘Dia de la Buena Voluntad’”. *La Vanguardia* [Barcelona] (22 maig 1937), p. 2.

¹⁷⁷³ *La Vanguardia* [Barcelona] (22 maig 1937), p. 10.; *La Vanguardia* [Barcelona] (23 maig 1937), p. 10.

catalana. L'òrgan de propaganda també va editar un cartell prou explícit: un infant alçava enèrgicament el puny mentre parla per un micròfon de ràdio.¹⁷⁷⁴

En el marc d'aquesta Diada, el Comissariat va enviar en nom dels nens de Madrid i Bilbao refugiats a Catalunya, telegrams a les estrelles de Hollywood que s'havien mostrat a favor de la lluita contra el feixisme. El telegrama adreçat a l'actriu infantil Shirley Temple, per exemple, es referia a ella com a “nuestra amiguita pública número uno” i en aquest sentit li enviaven el següent missatge telegràfic: “nuestro saludo cariñoso ocasión nuestra semana anual en pro paz y buena voluntad”. I li recordaven les atrocitats que estaven patint: “Aquí donde aviones alemanes e italianos bombardean nosotros y nuestros padres. Estamos contentos saber tu te juntas con nosotros trabajando para paz en Hollywood comité actores amigos de España”.¹⁷⁷⁵

Un altre acte que encabim dins el paraigua de la fórmula mixta d'homenatge - festival benèfic són tots els relacionats amb el País Basc. L'estiu de 1937, es lliurava en aquesta zona una batalla que va concloure amb la victòria franquista l'octubre d'aquell mateix any i va provocar el trasllat del lehendakari i del seu executiu a Barcelona el juliol de 1937. Tres mesos abans, el poble de Gernika, on s'hi ubicava el roure símbol de les llibertats basques, havia estat brutalment bombardejat per part de la Legió Cóndor alemanya i les forces aèries italianes sota les ordres de l'exèrcit franquista. Davant d'aquestes circumstàncies, el poble basc es va convertir en un motiu de la propaganda del Comissariat i la solidaritat catalano-basca es va veure accentuada. És en aquest context que es pot entendre la participació del Comissariat en la Setmana Pro Euzkadi, impulsada pel Comitè Pro Exèrcit Popular Regular, celebrada a Barcelona del 29 de maig al 6 de juny.¹⁷⁷⁶ L'homenatge va incloure la Diada de Gernika en què es va inaugurar a la Plaça de Catalunya un monument que simbolitzava l'arbre d'aquella localitat i on Miravittles va fer un parlament.¹⁷⁷⁷ En els diferents mercats i carrers de la ciutat van haver dones, catalanes i basques, que van fer mítings-llampec, una tècnica heretada de la Gran Guerra. A les places de Barcelona es van projectar pel·lícules bèl·liques, van tocar les bandes de música i es va fer una col·lecta de material per al País Basc. Al vespre es va representar *Pedro Mari* al Liceu.¹⁷⁷⁸ La secció femenina del Comissariat va participar en

---

¹⁷⁷⁴ 18 i 23 de maig del 1937. *Diada de la Bona Voluntat. (Festa dels infants a tot el món)* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].

¹⁷⁷⁵ “Telegrams adreçats a Hollywood”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (22 maig 1937).

¹⁷⁷⁶ “Justo Desvern”. *Solidaridad Obrera* [Barcelona] (1 juny 1937), p. 9.

¹⁷⁷⁷ “Homenatge a Euscadi”. *La Humanitat* [Barcelona] (5 juny 1937), p. 4.

¹⁷⁷⁸ “La Semana pro Euzkadi”. *La Vanguardia* [Barcelona] (2 juny 1937), p. 3.

el míting femení al Teatre Studium de Barcelona, juntament amb representants de la CNT, UGT, PSUC i Estat Català. El dia següent, el 4 de juny, era el torn dels joves: un míting juvenil al Gran Price, amenitzat amb música catalana.¹⁷⁷⁹ Per promocionar l'acte, els joves soldats de l'Exèrcit Popular van circular amb camions per tota la ciutat repartint pamflets que animaven als transeünts a assistir al míting del Gran Price i a persistir amb l'ajut al poble d'Euskadi.

La cloenda es va celebrar amb una concentració davant del monument simbòlic de l'arbre de Gernika a la Plaça de Catalunya, on hi van participar totes les forces polítiques i sindicals antifeixistes. Per a aquella ocasió, el Comissariat hauria editat un díptic amb el poema de Vidal Gombau *El xiprer de Guernica*.¹⁷⁸⁰

El Comissariat de Propaganda es va oferir a fer arribar un Llibre d'Or de l'Aliança Nacional de la Dona Jove amb la signatura de les dones antifeixistes catalanes al president d'Euskadi com a prova de la seva solidaritat amb les dones basques.¹⁷⁸¹ Per tal de tenir-lo a punt, des de la premsa es feia una crida a les dones catalanes a passar per l'edifici del Comissariat i anar a signar-lo: “perquè la vostra signatura significarà que Catalunya està amb ells i pateix i sofreix en veure com ells pateixen i sofreixen”, resava el text.¹⁷⁸² Inicialment aquest llibre havia de ser exposat al Casal de la Cultura per recollir les signatures però finalment es va traslladar al Comissariat.¹⁷⁸³

Dies més tard, La Dona a la Reraguarda demanava des de la premsa sang per a Euskadi: “¡Sangre para Euzkadi! El más noble deber de las mujeres antifascistas es ofrecer la nuestra para las necesarias transfusiones. ‘La Dona a la Reraguarda’ lanza esta consigna, que debemos obedecer.”¹⁷⁸⁴ Aquell mateix mes de juny, s'informava que aquesta secció havia donat 311,10 pessetes per a l'ajut a Euskadi.¹⁷⁸⁵ I al juliol, encara organitzava un altre festival

---

L'obra estava inspirada en la novel·la històrica homònima del navarrès Arturo Campión i explicava la història d'un jove del Baztán obligat a enrolar-se a l'exèrcit reial que lluita contra els francesos, però al relacionar-se amb uns voluntaris del sud de Navarra de les tropes gal·leses se li obre una consciència de la identitat vernacle. LÓPEZ ANTÓN, J. J. “El imaginario pesimista de Vasconia en Arturo Campión”. *Vasconia. Cuadernos de Historia-Geografía. IV Jornadas de Estudios Histórico Locales: formas de transmisión social de la cultura* (1998), núm. 27, p. 177-194.

¹⁷⁷⁹ “La Semana pro Euzkadi”. *La Vanguardia* [Barcelona] (3 juny 1937), p. 3.

¹⁷⁸⁰ VIDAL, GOMBAU, A. *El xiprer de Guernica* [díptic]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937].

¹⁷⁸¹ “La semana pro-Euzkadi”. *La Vanguardia* [Barcelona] (5 juny 1937), p. 9.

¹⁷⁸² “¡Dones de Catalunya!”. *La Humanitat* [Barcelona] (20 juny 1937), p. 4.; “Dones de Catalunya!”. *La Humanitat* [Barcelona] (22 juny 1937), p. 8.

¹⁷⁸³ “Un llibre d'or a les dones d'Euskadi”. *La Humanitat* [Barcelona] (6 juny 1937), p. 7.

¹⁷⁸⁴ *Solidaridad Obrera* [Barcelona] (2 juny 1937), p. 3; *La Vanguardia* [Barcelona] (10 juny 1937), p. 9.

¹⁷⁸⁵ “Pro Ayuda a Euzkadi”. *La Vanguardia* [Barcelona] (24 juny 1937), p. 7.

a benefici d'Euskadi al Teatre Olympia de Barcelona, en què s'oferia una estranya combinació de repertori soviètic (es va representar l'obra de Dostoievski, *Crim i càstig* i la Banda Municipal va interpretar peces d'autors russos) per homenatjar el poble basc.¹⁷⁸⁶

Aquell estiu del segon any de guerra el Comissariat va organitzar un altre acte que responia a la modalitat mixta referenciada. Va ser el 25 de juliol i es tractava de la cloenda a Montjuïc de la Setmana d'Ajut Català, juntament amb Esquerra Republicana i les JEREC, que es venia celebrant arreu de Catalunya. Va incloure una part dedicada als infants, que van poder gaudir de diferents actuacions infantils com ara putxinel·lis, nans i pallassos. Els més grans van poder gaudir de l'actuació de cobles, colles sardanistes i de la banda municipal de música.¹⁷⁸⁷

L'estiu de 1937, el Comissariat va celebrar un altre acte recaptatori, en aquest cas a benefici de les víctimes del bombardeig, un ganxo recurrent en la propaganda de la segona etapa. Es tractava d'una espècie de lliga de futbol concentrada en un sol dia, en què els equips participants es disputaven el "trofeu del Comissariat de Propaganda".¹⁷⁸⁸ Era una celebració esportiva força original, en la línia d'altres que el Comissariat havia organitzat feia uns mesos com el "Pedal Antifeixista".

Les víctimes de bombardeig eren, novament, a l'octubre les beneficiàries dels donatius recaptats en un acte patrocinat pel Comissariat i organitzat pel Comitè de dones contra el Feixisme i la Lliga d'Escriptors i Artistes Revolucionaris de Mèxic (LEAR). La celebració va tenir lloc al Palau de la Música amb un programa clàssic del Comissariat: música –en aquest cas de l'Orquestra Filharmònica de Barcelona-, balls regionals i recitals de fragments de peces de teatre com *Terra Baixa* d'Àngel Guimerà, i de poesia a càrrec de personatges tan rellevants com Octavio Paz.¹⁷⁸⁹

A banda d'homenatjar els afectats del darrer bombardeig de Barcelona, l'acte també va ser concebut com una mostra de la solidaritat que el poble mexicà mantenia amb la causa republicana. Així, la celebració es promovia com a exhibició de "solidaridad con las víctimas

---

¹⁷⁸⁶ "A beneficio de Euzkadi". *La Vanguardia* [Barcelona] (7 juliol 1937), p. 2.; "Festivales benéficos". *La Vanguardia* [Barcelona] (9 juliol 1937), p. 2.

¹⁷⁸⁷ "Festival Monstruo". *Solidaridad Obrera* [Barcelona] (25 juliol 1937), p. 11.; Anunci tipogràfic *La Humanitat* [Barcelona] (23 de juliol 1937), p. 4.; Anunci tipogràfic *La Humanitat* [Barcelona] (24 de juliol 1937), p. 2.; "Ajut Català". *La Humanitat* [Barcelona] (25 de juliol 1937), p. 7.

¹⁷⁸⁸ Els partits van començar a dos quarts de quatre de la tarda amb l'enfrontament entre l'equip de l'Ateneu Obrer del districte VI contra el de l'Ateu Obrer del districte V. A continuació, van jugar l'Europa contra el Poble Sec i la final es va disputar entre els primers equips de l'Europa i el Granollers.

"Esta tarde en el campo del Europa". *La Vanguardia* [Barcelona] (24 juliol 1937), p. 2.

¹⁷⁸⁹ "Gran acto en el 'Palau de la Música catalana'. Méjico en España". *La Vanguardia* [Barcelona] (7 octubre 1937), p. 1; *La Vanguardia* [Barcelona] (10 octubre 1937), p. 3.

del fascismo y con el pueblo de Méjico”.¹⁷⁹⁰ Es tractava d’acomiar la delegació mexicana de la Lliga d’Escriptors i Artistes Revolucionaris (LEAR) solidaris amb la República espanyola que se’n tornava cap a Mèxic. D’entre les personalitats assistents, destacava el president Companys i el cònsol de Mèxic Alejandro Gómez Maganda.¹⁷⁹¹

Mèxic era un dels pocs països que governamentalment es va solidaritzar amb la República.¹⁷⁹² Calia cuidar-lo i mostrar públicament l’agraïment per part de la societat catalana. És en aquest marc que incloem l’acte de la LEAR que hem esmentat així com un altre que es va celebrar el 16 de setembre en què el Comissariat va col·laborar en la commemoració del Dia de Mèxic, organitzat per *Los Amigos de Méjico* amb l’objectiu de celebrar el 137è aniversari de la seva independència. La celebració comprenia una dissertació radiofònica sobre aquella data i un festival al Teatre Novetats de Barcelona, que va comptar amb l’assistència del personal del consolat mexicà a la capital catalana.¹⁷⁹³

Un altre país davant el qual també era important mostrar la gratitud del poble català era la Unió Soviètica. En aquest sentit, Miravittles va participar a finals d’octubre en una sèrie de parlaments a través de les emissores de la Generalitat, amb motiu del XXè Aniversari de la Revolució Soviètica.¹⁷⁹⁴ A més, era cabdal que la reraguarda catalana s’adonés, en una versió maniquea, de qui eren els bons i qui eren els dolents en aquella lluita, és a dir, qui ajudava la Catalunya republicana i quins països es mantenien ‘neutrals’. Aquests homenatges vetllaven per aconseguir aquesta doble percepció.

Fora de la capital catalana, Tortosa va ser escenari a principis de juny d’un acte pro víctimes dels bombardeigs feixistes a Catalunya, organitzat pel Comissariat. L’esdeveniment va incloure un concert de la Banda Municipal al parc, una obra de teatre i un acte en què van parlar soldats de les Brigades Internacionals de Tortosa i Roquetes. També es van dipositar flors a les tombes dels tortosins morts a conseqüència dels atacs aeris feixistes.¹⁷⁹⁵

A banda dels actes mig benèfics mig de celebració i els d’homenatge, la commemoració d’efemèrides, aniversaris o dates assenyalades en el calendari republicà també van estar a l’ordre del dia en aquesta segona etapa del Comissariat. La Guerra no va impedir que Catalunya celebrés l’11 de setembre tot i que, per part de l’organisme encapçalat per

---

¹⁷⁹⁰ “Acto benéfico en el ‘Palau’”. *La Vanguardia* [Barcelona] (6 octubre 1937), p. 3.

¹⁷⁹¹ “Acto de fraternidad mejicana”. *La Vanguardia* [Barcelona] (8 octubre 1937), p. 3.

¹⁷⁹² Sobre aquest tema vegeu, per exemple, el llibre de Mario Ojeda: OJEDA, M. *México y la Guerra Civil española*. Madrid: Turner, 2004.

¹⁷⁹³ “El dia de Mèxic”. *La Humanitat* [Barcelona] (16 setembre 1937), p. 4.

¹⁷⁹⁴ “Comitè català pro homenatge a la URSS”. *La Humanitat* [Barcelona] (28 octubre 1937), p. 4.

¹⁷⁹⁵ “Homenaje a los muertos por la aviación facciosa”. *La Vanguardia* [Barcelona] (9 juny 1937), p. 1.

Miravittles, es va fer d'una manera força modesta. El Comissariat va formar part del Comitè d'homenatge als màrtirs de 1714, i des de la entitat que impulsava, el Casal de la Cultura, va animar els seus associats a assistir als actes organitzats a través de les organitzacions sindicals i polítiques.¹⁷⁹⁶ A més, per a la Diada, el Comissariat va editar un cartell de Ricard Fàbregas, amb la imatge de Rafael Casanova amb la cèlebre frase del president Companys: *Catalans: Catalunya!*.¹⁷⁹⁷ Amb motiu d'aquella data, Miravittles va recollir diners de soldats catalans, que el mes d'octubre va lliurar a Companys. En total eren 1.375 pessetes recaptades entre els carrabiners que formaven la primera línia al front de Jarama i els soldats catalans de guarnició als fronts del Sud, especialment al sector de Pozoblanco. Per completar-ho, el 16 de setembre, el president Companys va convidar els periodistes que s'ocupaven de la informació a la Generalitat a veure la projecció d'una pel·lícula del Comissariat sobre la commemoració de l'11 de setembre i la presa de Belchite, que les tropes republicanes havien conquerir a principis de mes. El mateix noticiari de Laya Films sobre la victòria republicana de Belchite es va projectar a Lleida aquella mateixa setmana.

Les defuncions de personatges significatius també van ser recordades per part del Comissariat. El maig de 1937, Miravittles va intervenir, entre altres personalitats, en la commemoració de la mort dels germans Badia.¹⁷⁹⁸ L'organisme de propaganda també es va unir a la celebració del 35è aniversari de la mort de Jacint Verdaguer, organitzat per les Escoles Catalanes Jacint Verdaguer del Foment Autonomista Català, en què Josep Mª Maristany, com a representant del Comissariat va participar amb un discurs en la visita a la tomba del mossèn.¹⁷⁹⁹ El delegat de la CNT Eusebi Carbó, era una de les persones que va presidir l'acte de descobriment de la làpida de Durruti el juliol de 1937.¹⁸⁰⁰ A l'agost, Miravittles va participar en un acte a la memòria de l'escriptor Carlo Rosselli, un antifeixista italià mort a França per agents de Mussolini feia dos mesos i que havia lluitat al front d'Aragó. El comissari de propaganda va recordar com s'havia perpetrat l'assassinat de Rosselli i va exaltar la personalitat d'aquest lluitador.¹⁸⁰¹ En un altre ordre de coses, fora de

---

¹⁷⁹⁶ “Todas las organizaciones aportarán su concurso en la lucha histórica”. *Solidaridad Obrera* [Barcelona] (9 setembre 1937), p. 1.

¹⁷⁹⁷ FÀBREGAS, R. *Catalans: Catalunya!: 11 de setembre* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].

¹⁷⁹⁸ “Homenaje a los hermanos Badia”. *La Vanguardia* [Barcelona] (4 maig 1937), p. 4.

¹⁷⁹⁹ “A la memoria de Verdaguer”. *La Vanguardia* [Barcelona] (11 juny 1937), p. 1.

¹⁸⁰⁰ “El descubrimiento de la lápida de Durruti”. *Solidaridad Obrera* [Barcelona] (2 juliol 1937), p. 8.

¹⁸⁰¹ “Acto de homenaje a Carlo Rosselli”. *Solidaridad Obrera* [Barcelona] (7 agost 1937), p. 7.; “Homenaje a la memoria de Carlo Rosselli”. *La Vanguardia* [Barcelona] (6 agost 1937), p. 2.; “Homenaje a la memoria del escritor Carlo Rosselli”. *La Vanguardia* [Barcelona] (10 agost 1937), p. 1.

Catalunya, Miravittles va assistir a la inauguració de l'Escola de Treball de Figueres, la seva ciutat natal.¹⁸⁰²

Per últim, cal mencionar els actes de caire cultural, la majoria dels quals es van vehicular a través el Casal de la Cultura, tal com veurem. Els serveis centrals del Comissariat, però, també en van assumir alguns en aquest període com el cicle de quatre concerts dominicals al Palau de la Música organitzat juntament amb l'Estudi Lliure de Belles Arts.¹⁸⁰³

L'ens de propaganda de la Generalitat també va patrocinar l'actuació d'*El retablo rojo*, el grup de teatre d'agitació i propaganda de *Altavoz del Frente*, que representava una sèrie d'esquetxos polítics que exaltaven les consignes del moment. Van actuar a llocs populars com els carrers, les fàbriques, les casernes i els hospitals de Barcelona.¹⁸⁰⁴

12.3.2 Tret de sortida oficial del Casal de la Cultura

Tot i que el gener de 1937 el Casal de la Cultura es va constituir oficialment, no va ser fins passat els Fets de Maig que es va inaugurar de manera formal.¹⁸⁰⁵ Probablement, el clima de tensió en tots els àmbits provocats pels esdeveniments del maig de 1937 va ser, segons Maria Campillo, el motiu de l'endarreriment de la inauguració oficial d'aquest òrgan impulsat pel Comissariat de Propaganda i el Departament de Cultura. Val a dir que a València, es va fundar el novembre de 1936 una institució anomenada Casa de la Cultura, que inicialment va servir per acollir els intel·lectuals evacuats de Madrid.¹⁸⁰⁶

Segons Campillo, en el cas català la idea inicial hauria sorgit del Sindicat d'Artistes Pintors i Escultors de Catalunya però no s'hauria portat a terme fins que el Comissariat es va adonar de la urgència de crear una plataforma col·lectiva d'orientació cultural popular. Calia

---

¹⁸⁰² “Visita del ministro de Defensa Nacional. Inauguración de la Escuela de Trabajo de Figueras”. *La Vanguardia* [Barcelona] (31 agost 1937), p. 6.

¹⁸⁰³ “Ciclo de conciertos selectos”. *La Vanguardia* [Barcelona] (2 octubre 1937), p. 2.

La primera de les actuacions va anar a càrrec del Quartet de Corda Barcelona i el darrer d'ells va consistir en un recital de guitarra.

“Concierto”. *Solidaridad Obrera* [Barcelona] (17 octubre 1937), p. 7.; “Cuatro conciertos selectos en el ‘Palau de la Música Catalana’”. *La Vanguardia* [Barcelona] (10 octubre 1937), p. 3.; “El Cuarteto Barcelona”. *La Vanguardia* [Barcelona] (14 octubre 1937), p. 3.; “Recital de guitarra”. *La Vanguardia* [Barcelona] (31 octubre 1937), p. 2.

¹⁸⁰⁴ “El ‘retablo rojo’ en Cataluña”. *La Vanguardia* [Barcelona] (6 octubre 1937), p. 2.

¹⁸⁰⁵ L'1 de maig, per exemple, trobem una nota a la premsa on s'indica que es posposa la inauguració del Casal de la Cultura “por razones ajenas a la voluntad de los organizadores”. “Casal de la Cultura”. *La Vanguardia* [Barcelona] (1 maig 1937), p. 3.

¹⁸⁰⁶ ZAMBRANO, M. *Los intelectuales en el drama de España: ensayos y notas (1936-1939)*. Madrid: Hispanoamèrica, 1977, p. 185-191.

un organisme representatiu de les diverses entitats existents, que agrupés les seves activitats desiguals dins el marc institucional de la Generalitat, però que alhora poguessin preservar les seves funcions pròpies d'investigació i de formació específica i professional. També tenia la voluntat de mantenir la catalanitat i evitar la mimesi amb altres ens estatals, a més de funcionar com a enllaç relacional amb associacions culturals de l'Estat i internacionals.¹⁸⁰⁷ Campillo conclou que el Casal responia a un “espai necessari i d'indiscutible utilitat per a una presència cohesiva i ‘ciutadana’ dels artistes i els intel·lectuals”. Una funció presencial que s'afegeix a la tasca divulgativa i relacional.¹⁸⁰⁸ Era una plantejament que estava molt en consonància amb el Comissariat d'intentar difondre la cultura, tot i els moments complicats.

Instal·lat als baixos del número 14 de la plaça de Catalunya de Barcelona, aviat, aquesta institució es va convertir en un espai de concerts, conferències, recitals, exposicions i cursos. Els serveis centrals del Comissariat van utilitzar en diverses ocasions les instal·lacions del Casal per als seus actes propagandístics.

La gestació del Casal va ser lenta. El mes de febrer de 1937 es va celebrar l'assemblea constituent sota la presidència del conseller Sbert.¹⁸⁰⁹ Durant el mes de març va quedar oficialment constituït i es va editar un manifest, que si ve la premsa d'aquell mes ja en dona fe,¹⁸¹⁰ la data impresa en el document és l'1 de maig, probablement pel seu simbolisme. El manifest assegurava que “la nostra lluita és la lluita del món, quan cerca de desfer-se dels prejudicis egoistes i dels tabús enervadors”. I és en aquest sentit que “el Front Popular, amb el jove vigor que li donaven les masses obreres, ha trencat la xarxa d'interessos egoistes que volien mantenir en l'Estat espanyol una estructura i un sentit que ofegaven la renaixença de les nacions que el componen i negaven el poder a l'estament popular, al qual legítimament correspon”.

Paral·lelament, un fulletó titulat *Casal de la Cultura*, on hi constaven les entitats adherides, posava de relleu la importància de tenir un organisme “on hi puguin tenir cabuda, no tan sols els treballadors de l'art, i de la ciència, sinó també tots aquells que sentin la necessitat de mantenir una relació amb tota manifestació cultural progressiva”.¹⁸¹¹ Nascut amb un objectiu aglutinador, el casal pretenia “estar regit per un “esperit prou ampli per a

---

¹⁸⁰⁷ CAMPILLO, M., (1994), p. 156-158.

¹⁸⁰⁸ *Ibid.*, p. 179.

¹⁸⁰⁹ Cal destacar que era el mateix Comissariat de Propaganda qui feia la crida des de la premsa a la seva assistència: “Casal de la Cultura”. *La Humanitat* [Barcelona] (21 febrer 1937), p. 6.; “Casal de la Cultura”. *La Vanguardia* [Barcelona] (20 febrer 1937), p. 5.

¹⁸¹⁰ “Ha quedat constituït el Casal de la Cultura”. *La Humanitat* [Barcelona] (5 març 1937), p. 2.

¹⁸¹¹ *Casal de la Cultura. La revolució actual requereix l'aportació de tots els ciutadans...* [fulletó]. [Barcelona]: [Comissariat de Propaganda], [1937]

acollir totes aquelles iniciatives que puguin sorgir en aquest moment, sense diferenciació de tendències”.

Aquells primers temps del Casal, el Comissariat exercia d'oficina administrativa tal com es desprèn de les informacions publicades a la premsa en què es dona l'adreça de l'organisme de propaganda perquè les entitats que volien adherir-se hi enviessin les sol·licituds,¹⁸¹² i el Casal del Metge, era el lloc provisional de reunió.¹⁸¹³

A finals del mes de maig de 1937 es va inaugurar el Casal. En l'acte, Miravittles va glossar la seva “influència” per a “l'esdevenidor cultural de Catalunya” i va assegurar que agrupava “la totalitat dels homes de l'esperit de la nostra terra”.¹⁸¹⁴ *La Vanguardia* de l'1 de juny li dedicava una columna d'opinió, *El reflejo del día*, en què lloava que l'entitat treballés ni d'esquenes ni de cara al poble, sinó “mano a mano, en estrecha colaboración con el pueblo”. Però es preguntava “Asimismo el propósito. Ahora, ¿llegará a cumplirse? La responsabilidad de Cataluña, como posible vaso guardador de las esencias de la cultura ibérica, es hoy, ciertamente, enorme” i explicava que en aquell moment només Barcelona editava llibres, organitzava concerts i mantenia els ateneus oberts. El diari esperava també que el Casal “será siempre, como hoy, una empresa espiritual amplia y generosa. Empresa difícil, pero que la intelectualidad catalana puede acometer y superar”.¹⁸¹⁵

Des del dia de la seva inauguració el 29 de maig, l'activitat del Casal va ser frenètica. Els primers actes que va acollir eren els relacionats amb la Fira del Llibre, els quals tractarem en el proper apartat, i aquells al voltant del segon Congrés Internacional d'Intel·lectuals de l'Aliança per a la Defensa de la Cultura, als quals ens hi referirem en l'apartat sobre el públic internacional. A partir d'aquí, el Casal va acollir conferències, exposicions, cursos, homenatges, sessions musicals i projeccions de cinema, entre altres.

La secció de ciències econòmiques, polítiques i socials, per exemple, va organitzar un cicle de conferències sobre temes ben diversos com l'estat modern i les nacionalitats, a càrrec del conseller de Governació, Antoni Maria Sbert; el “rumb polític de l'economia” a càrrec del publicitari Manuel Sánchez Sarto; el materialisme històric, per Manuel Serra i Moret; les empreses col·lectivitzades i el nou ordre econòmic, a càrrec d'Estanislaú Ruiz Pons; les empreses col·lectivitzades i el nou ordre econòmic; l'economia de l'URSS, per Pau Balsells i

---

¹⁸¹² “Nota del Casal de la Cultura”. *La Humanitat* [Barcelona] (23 març 1937), p. 2.

¹⁸¹³ “Casal de la Cultura”. *La Humanitat* [Barcelona] (27 març 1937), p. 1.

¹⁸¹⁴ “Ha quedat inaugurat el ‘Casal de la Cultura’”. *La Humanitat* [Barcelona] (30 maig 1937), p. 7.

¹⁸¹⁵ “Una casa de la cultura”. *La Vanguardia* [Barcelona] (1 juny 1937), p. 5.

la personalitat econòmicosocial de Catalunya a través de la història, de Felip Grau i Ros.¹⁸¹⁶ Altres conferències d'aquest període van ser les relacionades amb el XXè aniversari de la Revolució Soviètica, que va obrir Jaume Serra Húnter el mes d'octubre seguida pels conferencians Rafael Candel Vila i Josep Pous i Pagès.¹⁸¹⁷ El mes de juliol es va iniciar un conjunt de conferències sota el títol suggerent de *La República a través de l'obra immortal de 'Don Quijote'*, a càrrec del delegat de la Junta Municipal d'IU de Madrid, Régulo Martínez.¹⁸¹⁸

Altres dissertacions esporàdiques relacionades amb temes educatius van ser la oferta per Joan Puig Elies sobre l'escola i la revolució i una altra que versava sobre l'organització de les audicions musicals per a escolars.¹⁸¹⁹ Aquell estiu de 1937, el musicòleg Enric Roig, que acabava d'arribar de París, va exposar les seves impressions sobre la *Conférence Internationale des Auditions Musicales pour la Jeunesse*.¹⁸²⁰ També cal destacar la conferència de l'historiador i arqueòleg Carl Einstein sobre els intel·lectuals a la guerra, així com la de l'escriptor i dramaturg Josep Pous i Pagès titulada *Després de la caiguda de Bilbao*.¹⁸²¹ El mateix escriptor va oferir el mes de juliol una altra xerrada dirigida als obrers en què va exposar la importància de la rera guarda en la lluita i la necessitat de no aturar la producció.¹⁸²² Per les informacions que llegim a la premsa del moment, deduïm que els clubs de fàbrica eren unes organitzacions amb qui el Casal de la Cultura va voler estrènyer lligams

---

¹⁸¹⁶ “Conferència d'Antoni M. Sbert al Casal de la Cultura”. *La Humanitat* [Barcelona] (12 agost 1937), p. 3.; ““El Estado moderno y las nacionalidades”. *La Vanguardia* [Barcelona] (12 agost 1937), p. 2.; “En defensa del Estado plurinacional”. *La Vanguardia* [Barcelona] (13 agost 1937), p. 3.; “Rumbo político de la Economía”. *La Vanguardia* [Barcelona] (26 agost 1937), p. 2.; “Rumbo político de la Economía”. *La Vanguardia* [Barcelona] (27 agost 1937), p. 1.; “Casal de la Cultura”. *La Vanguardia* [Barcelona] (2 setembre 1937), p. 2.; “Actos para hoy”. *La Vanguardia* [Barcelona] (9 setembre 1937), p. 2.; “Conferencia de Ruiz Ponseti”. *La Vanguardia* [Barcelona] (11 setembre 1937), p. 4.; “Una conferencia”. *La Vanguardia* [Barcelona] (23 setembre 1937), p. 3.; “Una conferencia”. *La Vanguardia* [Barcelona] (7 octubre 1937), p. 3.; “Conferencia económica”. *La Vanguardia* [Barcelona] (20 octubre 1937), p. 3.

¹⁸¹⁷ “Alianza de intelectuales para la defensa de la cultura”. *La Vanguardia* [Barcelona] (15 octubre 1937), p. 3.; “Dos conferencias”. *La Vanguardia* [Barcelona] (19 octubre 1937), p. 3.; “Homenaje a la URSS”. *La Vanguardia* [Barcelona] (21 octubre 1937), p. 1.

¹⁸¹⁸ “Conferencias en el ‘Casal de la Cultura’”. *La Vanguardia* [Barcelona] (28 juliol 1937), p. 4.; “La República a través del Quijote”. *La Vanguardia* [Barcelona] (29 juliol 1937), p. 3.; “Casal de la Cultura”. *La Vanguardia* [Barcelona] (4 agost 1937), p. 2.; “La República a través del ‘Quijote’”. *La Vanguardia* [Barcelona] (5 agost 1937), p. 2.

¹⁸¹⁹ “La Escuela y la revolución”. *La Vanguardia* [Barcelona] (17 setembre 1937), p. 3.; “Las audiciones musicales para escolares”. *La Vanguardia* [Barcelona] (28 agost 1937), p. 3.

¹⁸²⁰ “Conferencias en el ‘Casal de la Cultura’”. *La Vanguardia* [Barcelona] (28 juliol 1937), p. 4.; “Una conferencia-report de Enrique Roig”. *La Vanguardia* [Barcelona] (30 juliol 1937), p. 2.

¹⁸²¹ “Los intelectuales y la guerra”. *La Vanguardia* [Barcelona] (18 setembre 1937), p. 3.; “Los intelectuales y la guerra”. *La Vanguardia* [Barcelona] (19 setembre 1937), p. 3.; “Casal de la Cultura”. *La Vanguardia* [Barcelona] (27 juny 1937), p. 3.

¹⁸²² “Conferencia de Pous i Pagès”. *La Vanguardia* [Barcelona] (18 juliol 1937), p. 4.

i, els obrers, un públic important a tenir en compte.¹⁸²³ Ho prova també el fet que aquesta entitat posés a disposició dels treballadors lots de llibres d'art, ciència, biografies, història i altres temes socials.¹⁸²⁴

El Casal també va acollir celebracions de record de personalitats destacades, com la del poeta italià del romanticisme Giacomo Leopardi, de qui l'escriptor Joan Oller Rabassa va glosar la influència que havia tingut a Catalunya per commemorar els cent anys de la seva mort, o l'homenatge a la memòria del fundador de l'Escola Moderna, Francesc Ferrer i Guàrdia.¹⁸²⁵

Durant el període estudiat, aquesta entitat, a més, va oferir un cicle de quatre sessions de música catalana contemporània, música clàssica i moderna, un concert d'instruments de corda, una sessió d'interpretació de cançons del compositor José Valls i una altra de cançons de guerra a càrrec d'Ernst Busch.¹⁸²⁶ Els cursos també van ser un dels serveis prestats pel Casal, com ara el d'economia política per als tres mesos d'estiu, aquells dirigits a aspirants i professors d'educació musical, o el cicle de sessions instructives sobre dansa.¹⁸²⁷

A banda, el Casal va acollir la projecció de diverses pel·lícules nord-americanes, com ara el primer film sonor *Anna Christie* i *Ayer como hoy* ambdós de Clarence Brown, o *Soy un fugitivo*, interpretada per Paul Muni, totes elles acompanyades d'un comentari crític posterior.¹⁸²⁸ A l'entitat s'hi va celebrar una sessió antològica de poesia.¹⁸²⁹ A més, la secció de pedagogia va organitzar un concurs per escollir el text d'un fascicle en què s'exposessin les característiques de l'Escola Nova respecte l'Antiga, premiat amb 300 pessetes.¹⁸³⁰

---

¹⁸²³ "A los clubs de fábrica de Catalunya". *La Vanguardia* [Barcelona] (3 setembre 1937), p. 3.

¹⁸²⁴ "Casal de la Cultura". *La Vanguardia* [Barcelona] (17 juliol 1937), p. 2.

¹⁸²⁵ "El Casal de la Cultura celebra el centenari de Leopardi". *La Humanitat* [Barcelona] (17 juny 1937), p. 2.; "El primer centenario de Leopardi". *La Vanguardia* [Barcelona] (17 juny 1937), p. 1.; "Aniversario del fusilamiento de Ferrer Guàrdia". *La Vanguardia* [Barcelona] (12 octubre 1937), p. 3.; "El aniversario de Ferrer Guàrdia". *La Vanguardia* [Barcelona] (13 octubre 1937), p. 2.

¹⁸²⁶ "Música de cámara". *La Vanguardia* [Barcelona] (27 agost 1937), p. 3.; "Música de cámara". *La Vanguardia* [Barcelona] (7 setembre 1937), p. 3.; "Audición de canto y danza". *La Vanguardia* [Barcelona] (8 octubre 1937), p. 2.; "Los conciertos". *La Vanguardia* [Barcelona] (15 setembre 1937), p. 2.; "La inútil ofrena". *La Vanguardia* [Barcelona] (12 octubre 1937), p. 2.; "Canciones de guerra". *La Vanguardia* [Barcelona] (15 setembre 1937), p. 2.

¹⁸²⁷ "Casal de la Cultura". *La Vanguardia* [Barcelona] (29 juny 1937), p. 4.; "Cursillos para aspirantes y profesores de educación musical". *La Vanguardia* [Barcelona] (1 setembre 1937), p. 2.; "Casal de la Cultura". *La Vanguardia* [Barcelona] (31 juliol 1937), p. 2.; "El baile espanyol". *La Vanguardia* [Barcelona] (1 agost 1937), p. 2.; "Sesión de danza". *La Vanguardia* [Barcelona] (7 agost 1937), p. 2.; "Sesión de danza clasica". *La Vanguardia* [Barcelona] (8 agost 1937), p. 2.

¹⁸²⁸ "Ayer como hoy". *La Vanguardia* [Barcelona] (15 juny 1937), p. 5.; "Casal de la Cultura". *La Vanguardia* [Barcelona] (16 juliol 1937), p. 2.

¹⁸²⁹ "Les lletres. Sessió antològica de poesia al Casal de la Cultura". *La Humanitat* [Barcelona] (18 juny 1937), p. 3.

¹⁸³⁰ "Un concurso". *La Vanguardia* [Barcelona] (27 agost 1937), p. 3.

12.3.3 Les exposicions i la sensibilitat per l'esperanto

La programació d'exposicions pròpies del Comissariat, de la qual *Set mesos de guerra* havia donat el tret de sortida en l'anterior etapa, va prosseguir durant aquest període. Cal destacar la mostra dedicada al 50è aniversari de la formació de l'esperanto que l'organisme de Miravittles va organitzar, juntament amb el Comitè Antifeixista Esperantista de Barcelona, de l'1 al 12 de setembre de 1937 al local del Casal de la Cultura. S'hi exhibien llibres escrits en aquesta llengua, d'entre els quals sorgia una torre de Babel, una placa dedicada als esperantistes afusellats a Córdoba i coberta amb un vel negre, entre altres. En un lloc destacat, penjaven els retrats dels presidents Companys i Macià. Durant l'acte d'inauguració, Miravittles va definir l'esperanto com el primer intent de la humanitat per treure de la polifonia una cosa que constituïa una harmonia mundial.¹⁸³¹

Amb motiu de l'exposició, el Comissariat va editar el llibret *Cinquanta anys d'esperanto* que recollia articles sobre la llengua internacional i la seva aplicació en àmbits com el turisme, la ciència, la ràdio, la policia, l'escola, la navegació aèria, el film parlat i els cecs, entre altres. El comissari de propaganda signava un text en què es definia com a “català, profundament català, però internacionalista, profundament internacionalista” i en aquest sentit justificava que l'esperanto havia de ser “el vehicle que permeti el contacte íntim entre grups autòctons i dispersats, sense destruir -per res- llurs característiques racials”, ja que ell defensava “tot esforç que serveixi per a conjugar activitats disperses, per a restablir corrents de germanor”.¹⁸³²

L'exhibició s'encabia dins la Setmana Esperantista i, amb motiu de la mostra, el Casal de la Cultura va acollir un cicle de conferències que relacionaven la llengua internacional amb temes tan variats com la classe obrera, el patriotisme polític, la Creu Roja, els cecs, la premsa i les aplicacions d'aquesta llengua; i la relació sobre com podia millorar el proletariat.¹⁸³³ En la darrera de les xerrades, coincidint amb la Diada de Catalunya, un rapsode va recitar algunes

---

¹⁸³¹ “50 años de esperanto”. *La Vanguardia* [Barcelona] (2 setembre 1937), p. 1.

¹⁸³² *Cinquanta anys d'Esperanto. Edició del Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya, amb motiu de l'Exposició commemorativa del cinquantè aniversari de l'esperanto, que es celebra de l'1 al 12 de setembre de 1937 al Casal de la Cultura de Barcelona*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, [1937].

¹⁸³³ “Conferencias en el ‘Casal de la Cultura’”. *La Vanguardia* [Barcelona] (4 setembre 1937), p. 3.; “Conferencias en el ‘Casal de la Cultura’”. *La Vanguardia* [Barcelona] (7 setembre 1937), p. 3.; “50 anys d'esperanto”. *La Vanguardia* [Barcelona] (8 setembre 1937), p. 3.

poesies en esperanto i el cor La Violeta de Clavé va cantar composicions en la llengua internacional.¹⁸³⁴

Els oradors havien demanat en les seves intervencions presentar una petició al conseller de Cultura per tal que l'esperanto fos d'ensenyament obligatori a les escoles catalanes. Va ser un suggeriment que el president de la Setmana Esperantista, Sebastià Alberich, va sotmetre a aprovació en l'acte de clausura de l'exposició. Alberich també va agrair la tasca del Comissariat en favor d'aquest idioma, i Miravittles li respongué que Catalunya, que sempre havia estat de "cara al món i als avanços de la cultura, seria un ferm puntal de la tasca que aconsegueixen els esperantistes".¹⁸³⁵ El colofó final de la festa el va posar un concert amb cançons interpretades en català i en esperanto, i de *La Internacional*, *La Espero* (himne esperantista) i *Els Segadors*. El Casal de la Cultura, posteriorment a l'exposició, va oferir un curs gratuït d'esperanto i per promocionar-lo van organitzar la conferència *Del llenguatge a la Cultura*.¹⁸³⁶

La sensibilitat del Comissariat de Propaganda per a aquesta llengua no era nova. En primer lloc, el mateix comissari, Jaume Miravittles, era el president honorari del Comitè Antifeixista Esperantista de Barcelona. En segon lloc, l'organisme de propaganda de la Generalitat ja havia demostrat en l'anterior etapa l'interès per a l'idioma amb l'edició de material propagandístic en esperanto. Recordem el cartell amb el text *Kion vi faras por eviti tion? Geesperantistoj el la tuta mondo agu energie kontrau la internacia fasismo!*. El Comissariat també publicava des de gener de 1937 una versió del seu *Comunicat de Premsa* en esperanto, que s'enviava a associacions esperantistes, centres de política i de cultura, caps de govern i diputats, entre altres. A mitjans de 1938, segons Miravittles, s'editaven 765 exemplars en aquesta llengua.

A més, l'esperanto s'havia inclòs en algunes publicacions al costat d'altres idiomes més comuns. És el cas de la col·lecció de postals que el Comissariat va editar amb motiu de l'exposició *Set mesos de Guerra*, i que s'anomena *Procés de la revolució espanyola 1909-1937*, amb textos en català, castellà, francès, anglès i esperanto. Eren dotze làmines sobre fets històrics abans i després de l'aixecament. També ho va fer en la carpeta *12 escenas de guerra*, de SIM (pseudònim de José Luis Rey Vila), amb il·lustracions d'escenes militars i textos que les acompanyen en castellà, francès, anglès i esperanto.¹⁸³⁷

---

¹⁸³⁴ "Sesión de clausura de la exposición '50 anys d'esperanto'". *La Vanguardia* [Barcelona] (11 setembre 1937), p. 3.

¹⁸³⁵ "Clausura de l'Exposició '50 anys d'esperanto'". *La Humanitat* [Barcelona] (14 setembre 1937), p. 4.

¹⁸³⁶ "Una conferència". *La Vanguardia* [Barcelona] (10 octubre 1937), p. 2.

¹⁸³⁷ SIM. *12 escenas de guerra*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, [c. 1937].

Altres exposicions d'aquest període, encara que de format menor, va ser la de dibuixos infantils al Club Mirbal, la qual havia de demostrar “una vez más la tarea que en pro de los niños se está realizando”.¹⁸³⁸ També la mostra de fotografies que posaven de manifest l'activitat duta a terme a Catalunya des del 19 de juliol de 1936 en referència a la guerra i la cultura, entre molts altres aspectes. Es van exposar al Saló Sant Jordi del Palau de la Generalitat com a primera parada d'un viatge que l'exposició havia de fer per l'Amèrica Llatina.¹⁸³⁹ L'objectiu era, una vegada més, mostrar el treball català en el conflicte bèl·lic.

L'organisme de propaganda també va participar en l'exposició de Primavera celebrada a Barcelona el 15 de juliol de 1937 a l'estació de Ferrocarrils de Sarrià¹⁸⁴⁰ en què s'hi mostraven escultures i pintures. Tot i fer referència a la primavera es va haver de celebrar en ple estiu per les circumstàncies especials dictades per la guerra.¹⁸⁴¹ Des de Presidència de la Generalitat es van concedir 35.000 pessetes per subvencionar-la i poder sufragar el premis d'escultura i pintura que es concedien.¹⁸⁴² A banda, el Comissariat va patrocinar la VI Exposició de roses de Primavera, organitzada per Els Amics de les Roses.¹⁸⁴³

12.3.4 La propaganda femenina

La propaganda de la dona i per a la dona, que es continuava vehiculant a través de la secció femenina del Comissariat, va persistir durant aquesta segona etapa de l'organisme de propaganda. Seguint un línia publicitària, La Dona a la Reraguarda va passar a inserir anuncis-consigna a la premsa del moment. Es tractava de lemes curts i directes que apel·laven les consciències de les fèmines. Així podem llegir alguns dels arguments que la secció femenina donava per cridar a formar-ne part:

- Si vols una unió ingressa a la Dona a la Reraguarda¹⁸⁴⁴
- Si eres madre, acuérdate de los niños. ‘LA DONA A LA RERAGUARDA’ te necesita.¹⁸⁴⁵

---

¹⁸³⁸ “Exposición de dibujos infantiles”. *La Vanguardia* [Barcelona] (24 octubre 1937), p. 2.

¹⁸³⁹ “Exposición de fotografías”. *La Vanguardia* [Barcelona] (22 agost 1937), p. 1.

¹⁸⁴⁰ “Ahir a la tarda s'inaugurà l'exposició de Primavera 1937”. *La Humanitat* [Barcelona] (16 juliol 1937), p. 3.

¹⁸⁴¹ JOU, J. “L'Exposició de Primavera”. *La Humanitat* [Barcelona] (6 agost 1937), p. 2.

¹⁸⁴² *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* [Barcelona] (29 juny 1937), núm. 180, p. 1154.

¹⁸⁴³ “Exposición de rosas”. *La Vanguardia* [Barcelona] (29 abril 1937), p. 4.

¹⁸⁴⁴ *La Vanguardia* [Barcelona] (18 maig 1937), p. 4.

¹⁸⁴⁵ *Solidaridad Obrera* [Barcelona] (21 maig 1937), p. 3.; *La Vanguardia* [Barcelona] (21 maig 1937), p. 2.

- Si tienes tu compañero en el frente, ven. ‘LA DONA A LA RERAGUARDA’ es tu lugar¹⁸⁴⁶
- Mujer, si sientes en tu alma el dolor y la responsabilidad de las horas presentes, ingresa en la ‘LA DONA A LA RERAGUARDA’.¹⁸⁴⁷
- Si dispones de tiempo, no lo pierdas. En ‘LA DONA A LA RERAGUARDA’ puedes ser útil¹⁸⁴⁸
- ¿Ya perteneces [a] la agrupación antisfacista “La dona a la reraguarda”?¹⁸⁴⁹

Seguint amb la seva vessant d’ajut social, també hi hem trobat textos que apel·laven a la solidaritat i demanaven sang i roba per als combatents i refugiats, fent especial referència als soldats del front del Nord, el qual estava a punt de caure totalment a mans franquistes. D’aquests, deduïm que la secció femenina del Comissariat disposava d’un servei propi de transfusions de sang:

- En los frentes y en los hospitales de retaguardia hay hombres que sufren. Unos centigramos de tu sangre pueden salvarlos. ¡Mujer! ¡No dudes ni un momento! ‘LA DONA A LA RERAGUARDA’ te espera.¹⁸⁵⁰
- ¿Quieres contribuir a la victoria? No dejes pues, que mueran los que con tanto valor luchan por ella. Un pequeño sacrificio. Ofrece tu sangre al servicio de transfusiones de ‘LA DONA A LA RERAGUARDA’.¹⁸⁵¹
- ¡Mujeres catalanas! Nuestros hermanos que caen en Euzkadi necesitan de vosotras. Unos gramos de vuestra sangre significa el rescate de una vida para la defensa de nuestras libertades. ¡Acudid a ‘LA DONA A LA RERAGUARDA’.¹⁸⁵²
- Se necesitan donadoras de sangre para nuestros compañeros heridos en Euzkadi. ¿Qué mujer antifascista podrá negar la suya? En ‘LA DONA A LA RERAGUARDA’ orientarán.¹⁸⁵³
- Compañeras: pongamos nuestra atención en la férrea y tenaz resistencia de Euzkadi y ofrezcamos lo que tanto se necesita para salvar a muchos de nuestros hermanos caídos. ¡Sangre! ‘LA DONA A LA RERAGUARDA’ nos espera.¹⁸⁵⁴
- “MUJERES ANTIFASCISTAS: Hemos llegado a los momentos álgidos de la lucha; todos los esfuerzos son pocos para acudir a tantas necesidades perentorias. ‘LA

¹⁸⁴⁶ *Solidaridad Obrera* [Barcelona] (21 maig 1937), p. 10.; *La Vanguardia* [Barcelona] (22 maig 1937), p. 4.; *La Vanguardia* [Barcelona] (23 maig 1937), p. 2.

¹⁸⁴⁷ *La Vanguardia* [Barcelona] (10 juny 1937), p. 2.

¹⁸⁴⁸ *La Vanguardia* [Barcelona] (13 juny 1937), p. 3.; *La Vanguardia* [Barcelona] (13 juliol 1937), p. 3.

¹⁸⁴⁹ *Solidaridad Obrera* [Barcelona] (15 juny 1937), p. 8.

¹⁸⁵⁰ *La Vanguardia* [Barcelona] (18 maig 1937), p. 7.; *La Vanguardia* [Barcelona] (20 maig 1937), p. 3.

¹⁸⁵¹ *La Vanguardia* [Barcelona] (19 maig 1937), p. 4.

¹⁸⁵² *Solidaridad Obrera* [Barcelona] (2 juny 1937), p. 4.; *La Vanguardia* [Barcelona] (3 juny 1937), p. 2.

¹⁸⁵³ *La Vanguardia* [Barcelona] (6 juny 1937), p. 2.

¹⁸⁵⁴ *La Vanguardia* [Barcelona] (6 juny 1937), p. 1.

DONA A LA RERAGUARDA' os pide hoy, una vez más, vuestra colaboración. Necesitamos urgentemente ropas de todas clases y de todas medidas, aunque sean usadas, pero limpias y aprovechables. Los refugiados y el frente nos las piden.”¹⁸⁵⁵

Gràcies a aquestes consignes també deduïm que editaven segells de correus propis:

- “Hay una manera de ayudar a ganar la guerra, ¿Cuál es? Comprando sellos antifascistas, y ‘LA DONA A LA RERAGUARDA’ os ofrece los suyos.”¹⁸⁵⁶

Sempre amatents a les necessitats del front, La Dona a la Reraguarda va fer una crida perquè les afiliades passessin a recollir llana per confeccionar jerseis pels combatents així com una altra en què animava els gironins a lliurar material de dibuix (llapis, pinzells, pintures a l'aquarel·la, colors) també per als homes mobilitzats.¹⁸⁵⁷ La solidaritat de la secció femenina del Comissariat també es mostrava a través de l'organització de festivals benèfics, com el de l'Olympia a profit d'Euskadi¹⁸⁵⁸ i de donatius per ajudar Madrid.¹⁸⁵⁹

La Dona a la Reraguarda va mantenir activa també la seva funció educativa amb l'organització de cursos de tota mena per tal de contribuir al “desarrollo cultural” de la dona, alguns d'ells gratuïts. Així trobem cursos de matèries de primera necessitat com aquells dirigits a les analfabetes o sobre els principis alimentaris i la seva substitució,¹⁸⁶⁰ un curs molt adient en un moment en què Catalunya cada vegada acollia més refugiats i la manca de queviures havia provocat aldarulls.

També havia programat cursos de caire artístic com dibuix, encaix, brodats, dansa i declamació.¹⁸⁶¹ A mitjans del mes de juny de 1937, La Dona a la Reraguarda juntament amb l'Escola del Treball va organitzar sessions de formació de matemàtiques elementals “per tal de preparar la dona per una possible substitució dels homes mobilitzats o combatents al

---

¹⁸⁵⁵ *La Vanguardia* [Barcelona] (30 juliol 1937), p. 2; *La Vanguardia* [Barcelona] (26 agost 1937), p. 3.

¹⁸⁵⁶ *La Vanguardia* [Barcelona] (6 juny 1937), p. 4.

¹⁸⁵⁷ “Jerseis para los combatientes”. *La Vanguardia* [Barcelona] (5 octubre 1937), p. 4.; *La Vanguardia* [Barcelona] (25 maig 1937), p. 5.

En aquest cas, era una campanya endegada juntament amb la Federació Nacional d'Estudiants de Catalunya.

¹⁸⁵⁸ “A beneficio de Euzkadi” *La Vanguardia* [Barcelona] (7 juliol 1937), p. 2.

Hi va actuar la banda municipal i es va projectar *Crimen y Castigo*.

¹⁸⁵⁹ “Donativos pro Ayuda a Madrid”. *La Vanguardia* [Barcelona] (7 juliol 1937), p. 3.

En aquest cas, van donar 102 pessetes.

¹⁸⁶⁰ *La Vanguardia* [Barcelona] (26 maig 1937), p. 6.; “La Dona a la reraguarda”. *La Humanitat* [Barcelona] (20 juny 1937), p. 3.

¹⁸⁶¹ “Cursillos para la mujer”. *La Vanguardia* [Barcelona] (3 octubre 1937), p. 2.; “Curso de encajes y bordados”. *Solidaridad Obrera* [Barcelona] (14 juliol 1937), p. 10.; “Curso de encajes y bordados”. *La Vanguardia* [Barcelona] (15 juliol 1937), p. 2.; *La Vanguardia* [Barcelona] (26 setembre 1937), p. 2.

front”.¹⁸⁶² En aquesta línia, també oferia cursos de cultura general, d’ensenyament primari i de diferents nivells de català.¹⁸⁶³

12.3.5 La propaganda religiosa

Amb la remodelació del govern de la República després dels Fets de Maig, Negrín va situar al capdavant de Justícia el nacionalista basc Manuel Irujo, que a principis d’any havia demanat un canvi radical en matèria religiosa però sense aconseguir-ho. Prèviament, aquesta cartera havia estat a mans de l’anarcosindicalista Joan Garcia Oliver. Des d’aquesta tribuna, Irujo va presentar el 31 de juliol de 1937 un projecte de decret al Consell de Ministres que contemplava el restabliment de la llibertat de cultes per a qualsevol confessió religiosa i preveia la creació d’un Comissariat de Cultes. Tot i que finalment el govern republicà va desestimar aquell esborrany legislatiu, Irujo va treballar durant els set mesos que va estar al càrrec per normalitzar la vida religiosa pública. Durant aquell temps es va complir el programa d’excarceració de religiosos presos, el govern de la República va autoritzar a principis d’agost de 1937 l’exercici privat del culte, i s’ordenava detenir qualsevol ciutadà que en denunciés un altre pel sol fet de ser sacerdot. Segons Albertí, “cal entendre que aquesta opció, més enllà de la funció de netejar una imatge de violència que havia desprestigiada notablement la República, tenia la voluntat de normalitzar la vida social i institucional en el territori republicà”.¹⁸⁶⁴

A Catalunya, el culte religiós catòlic es va anar normalitzant a partir dels Fets de Maig encara que de manera molt progressiva alhora que es va intentar salvaguardar la vida dels religiosos. Així, cap al mes de setembre, amb Pere Bosch Gimpera al capdavant de la conselleria de Justícia, es van començar a alliberar gradualment uns 600 eclesiàstics empresonats.¹⁸⁶⁵ Concretament a Barcelona, es va autoritzar oficiar a l’anomenada ‘capella dels bascos’ o ‘capella basca’ situada a l’edifici del Baró de Maldà, al carrer del Pi, número 5.

---

¹⁸⁶² “La Dona a la reraguarda”. *La Humanitat* [Barcelona] (20 juny 1937), p. 3.; Anunci a *La Vanguardia* [Barcelona] (17 juny 1937), p. 2.

¹⁸⁶³ “Cursillos para la mujer”. *La Vanguardia* [Barcelona] (3 octubre 1937), p. 2.; “Enseñanza primaria”. *La Vanguardia* [Barcelona] (10 octubre 1937), p. 2.; “Cursos de catalán”. *La Vanguardia* [Barcelona] (1 octubre 1937), p. 2.

¹⁸⁶⁴ ALBERTÍ, J. *El silenci de les campanes: de l’anticlericalisme del segle XIX a la persecució religiosa durant la guerra civil a Catalunya*. Barcelona: Proa, 2007, p. 317-318.

¹⁸⁶⁵ VILLARROYA, J. “1936-1939. Entre la revolució i la guerra”. A: SOLÉ I SABATÉ, J. M. [dir.]. *Lluís Companys: president de la Generalitat de Catalunya: biografia humana i política*. Vol. 2. 1931-1940. Barcelona: Generalitat de Catalunya: Fundació Enciclopèdia Catalana, 2006, p. 164.

L'espai tenia capacitat per a 700 persones i s'hi van arribar a celebrar vuit i nou misses cada dia.¹⁸⁶⁶

Des de la primavera de 1937, el Comissariat ja s'havia preocupat d'aquest problema, amb el llançament de dues publicacions periòdiques de caire religiós: el *Boletín de Información Religiosa* i el *Boletín de Información Católica*. El juny de 1937, l'organisme de Miravittles sumava a aquesta propaganda religiosa unes emissions radiofòniques adreçades a la reraguarda catalana. Anaven a càrrec de mossèn Joan Vilar Costa, a qui el Comissariat havia proposat aquesta feina. S'emetien quinzenalment cada diumenge, com si es tractessin d'un sermó de missa dominical. Vilar Costa constatava l'agost de 1937 "l'interès que les seves quinzenals radioemissions han desvetllat arreu, tant a Barcelona com en altres indrets de Catalunya".¹⁸⁶⁷ I feia balanç de la tasca feta:

"Les meves al·locucions radiades han estat una forta labor apologètica, i em refio que també ho seran per endavant, si l'assenyat públic, si les intel·ligents autoritats em conservem aquell gra de confiança i comprensió amb què fins ara havia acomplert la meua modesta i alhora utilíssima tasca, aportant al bé públic, com ciutadà i sacerdot el meu gra d'arena: tasca apologètica en el sentit catòlic, objectiu [sic] meu, que únicament jo fitava, de defensa i exposició de la doctrina catòlica; apologètica també en el sentit polític, per concomitància a raó del profit, que en treu la causa legítima de la República."

Hem localitzat una carta de Joan Vilar Costa que, en el context explicat, l'agost de 1937 demana al president Companys una "lenta restauració de la llibertat catòlica" per contrarestar la "folia més anticlerical que antireligiosa d'alguns elements, prou sabem el mal renom que ens ha posat i el greu perjudici que ens ha fet majorment a l'estranger".¹⁸⁶⁸ Al seu parer, també, "contribuiria a esvaire, en part, aquell mal efecte i, produiria un moviment de confiança en favor de la Generalitat". Vilar i Costa proposava començar "quietament" la restauració del culte catòlic a l'antiga Biblioteca Balmes¹⁸⁶⁹ i es comprometia a què les "reunions a celebrar-s'hi sota la meua responsabilitat no en pervindria cap dificultat en concepte polític, que creés algun compromís per a la Generalitat de Catalunya".

Com a mínim a partir del setembre de 1937, setmanalment, diumenge a la nit, es van alternar les emissions de Vilar Costa, com a redactor del *Boletín de Información Católica* amb

---

¹⁸⁶⁶ ALBERTÍ, J., (2007), p. 323-324.

¹⁸⁶⁷ ANC. Generalitat de Catalunya (Segona República). Caixa 1067. Carta de Joan Vilar adreçada al president Lluís Companys.

¹⁸⁶⁸ ANC. Generalitat de Catalunya (Segona República). Caixa 1067. Carta de Joan Vilar adreçada al president Lluís Companys.

¹⁸⁶⁹ Ubicada al carrer Duran i Bas, 9 de Barcelona.

les d'un responsable del *Boletín de Información Religiosa*, l'altra publicació d'aquesta temàtica del Comissariat.¹⁸⁷⁰ Mentre les primeres es radiaven en català, les segones eren en castellà.

12.3.6 Laya Films

Va ser a partir del mes de maig quan el públic barceloní va poder veure els noticiaris de Laya Films a la capital catalana, ja que fins aleshores només s'havien projectat als cinemes de la resta de Catalunya. Per celebrar-ho, el Comitè Econòmic del Cinema, d'acord amb el Comissariat de Propaganda van anomenar la setmana de l'1 de juny de 1937 com a Setmana de Laya Films. Els *Espanya al dia* s'havien començat a projectar al Publi Cinema, Savoy, Atlàntic i Actualitats. Per tal de posar de manifest la rapidesa de la productora del Comissariat, Laya Films va presentar en aquestes mateixes sales les imatges del bombardeig que havia patit feia poc Barcelona.¹⁸⁷¹

El mes següent, el juny de 1937, s'iniciava la tercera i darrera de les etapes dels noticiaris de Laya Films definides per Caparrós Lera. És quan Film Popular decideix editar per seu compte *España al día* i Laya continua amb *Espanya al dia*, però només en català, tot i que hi haurà un intercanvi de material entre les dues productores.¹⁸⁷²

El setembre de 1937, a la secció cinematogràfica del Comissariat es gestaven canvis a nivell administratiu. Una carta de Joan Castanyer, responsable de la productora, informava al conseller de Finances, Josep Tarradellas, que havia quedat enllestit el projecte de constitució de la societat cinematogràfica Laya Films S.L.¹⁸⁷³ Era un projecte en el qual s'havia de nomenar un interventor de la Generalitat designat per Tarradellas que al mateix temps podria formar part del Consell d'Administració. Faria d'enllaç entre la societat i el Govern, la qual cosa havia de permetre solucionar "els afers econòmics amb el mínim indispensable per a portar a terme felicment [sic] la finalitat del dit organisme".

A nivell de contingut, d'entre les imatges gravades pels càmeres de Laya, hi trobem la pel·lícula sobre la presa de Belchite per l'exèrcit de l'Est republicà i de la manifestació de l'11 de setembre. Els films que es van projectar el setembre de 1937 davant del president

---

¹⁸⁷⁰ ARNAU, A. "La libertad de cultos bajo la República". *Mi Revista* [Barcelona] (15 setembre 1937).

¹⁸⁷¹ "La Setmana de Laya Films". *La Humanitat* (1 juny 1937), p. 6.

¹⁸⁷² CAPARRÓS, J. M.; BIADIU, R., (1978), p. 21.

¹⁸⁷³ AMTM. Propaganda. Doc. 15. Carta de Joan Castanyer a Josep Tarradellas, setembre de 1937.

Companys, del subsecretari de la presidència Rouret i dels periodistes que cobrien habitualment les informacions de la Generalitat.¹⁸⁷⁴

En la seva vessant d'importadora de pel·lícules soviètiques, el juliol de 1937, Laya llançava a les pantalles catalanes una novetat cinematogràfica. Es tractava del film *Els lluitadors*, que el Comissariat va anunciar convenientment a la premsa.¹⁸⁷⁵ El crític de cinema sevillà Francisco Carrasco de la Rubia, des de les pàgines de *La Vanguardia*, qualificava la realització d'aquesta pel·lícula de “lenta y pesada, y el espectador llega al final cansado”. També criticava aquells films soviètics “de determinado matiz político que a ellos les interesa destacar”. Sobre totes les pel·lícules importades per Laya feia la següent consideració:

“Durante la temporada actual se han estrenado ‘El Circo’, ‘Los marinos de Cronstad’, ‘Las tres amigas’, ‘La Patria te llama’ y ‘Los luchadores’, y si por ellas tuviéramos que juzgar al cinema soviético, diríamos que ha retrocedido; pues son inferiores a aquellos films inolvidables que se titulaban ‘La madre’, ‘La tempestad en Asia’, ‘El camino de la vida’ y ‘Romanza sentimental’”.¹⁸⁷⁶

12.3.7 Altres actuacions del comissari de propaganda

L'estiu de 1937, una de les actuacions personals més visibles de Jaume Miravittles va ser la publicació d'una sèrie de tres articles a *La Humanitat* titulada *Les possibilitats del sindicalisme*. En el primer d'ells, el comissari de propaganda advocava pel sindicalisme com a forma de defensar els treballadors “contra els abusos que a través del liberalisme han comès les classes explotadores”.¹⁸⁷⁷ En un segon article publicat el dia següent defensava la relació forçosa que els sindicats havien de tenir amb la política i assegurava que si bé “el sindicalisme és l'engranatge. La política és la corretja de transmissió”. De la mateixa manera, considerava que “no hi pot haver una política moderna antisindical; no hi pot haver un sindicalisme modern apolític”.¹⁸⁷⁸ El tercer i últim article versava sobre el sindicalisme català, en què constatava que després del 19 de juliol i el paper del sindicalisme davant la insurrecció, “s'inaugura a Catalunya una forma de Govern inèdita. El sindicat mana”. Tanmateix, reclamava que es recordés “la participació decisiva de la Generalitat, en tant que força de Govern, en l'aixafament de la insurrecció.”¹⁸⁷⁹

---

¹⁸⁷⁴ “La toma de Belchite en película”. *La Vanguardia* [Barcelona] (17 setembre 1937), p. 3.

¹⁸⁷⁵ *La Vanguardia* [Barcelona] (13 juliol 1937), p. 4.

¹⁸⁷⁶ CARRASCO, F. “La actualidad en nuestras pantallas”. *La Vanguardia* [Barcelona] (7 juliol 1937), p. 2.

¹⁸⁷⁷ MIRAVITLLES, J. “El Gremi”. *La Humanitat* [Barcelona] (17 juny 1937), p. 4.

¹⁸⁷⁸ MIRAVITLLES, J. “Naixement del Sindicat”. *La Humanitat* [Barcelona] (18 juny 1937), p. 4.

¹⁸⁷⁹ MIRAVITLLES, J. “El sindicalisme català”. *La Humanitat* [Barcelona] (19 juny 1937), p. 4.

A mitjans de juliol, Miravittles es tornava a pronunciar des de les pàgines de *La Humanitat*, aquesta vegada, sobre el PSUC que concebia com a “fort partit comunista de base obrera”. Criticava l’orientació de la propaganda del PSUC, dirigida a “assimilar” gent afecta a ERC, en tant que “gran partit de la democràcia catalana”. Segons Miravittles, això “destruïria” ERC i “crearia un partit comunista format per classes socials inadequades”.¹⁸⁸⁰ Aquest article va ser contestat pel diari *Treball*, del PSUC i, a la vegada, respost per Miravittles. En el segon article, molt més breu, el comissari de propaganda responia a l’acusació on se li deia que “algú li ha encarregat una feina: la d’escindir el proletariat català”. Miravittles els acusava d’“automatismes que no poden admetre que ‘algú’ es mogui sense que ‘algú’ ho dicti” i demanava explicacions sobre a qui es referien amb aquest “algú”.

A banda, Miravittles, com si d’un modern cap de premsa es tractés, el maig de 1937 feia un aclariment a una nota de premsa publicada a *La Vanguardia*. En aquest cas, indicava que una nota apareguda al mateix diari titulada *Todos a una contra el fascismo* no havia estat redactada pel general Pozas, sinó pel mateix Comissariat de Propaganda, en què recordava el recent bombardeigs de poblacions de la Costa Daurada i apel·lava a la unitat davant l’enemic únic: el feixisme.¹⁸⁸¹

Tot i la seva feina al capdavant del Comissariat, Miravittles no va deixar de banda l’activitat a ERC. Així, l’estiu de 1937 en la Primera Conferència Ampliada de les Joventuts d’Esquerra Republicana de Catalunya, va fer una dissertació on va posar de relleu el predomini que Catalunya havia exercit en la política ibèrica durant els segles XIX i XX,¹⁸⁸² així com en el Segon Ple d’ERC, en el qual va destacar la “vitalitat” del seu partit.¹⁸⁸³

12.3.8 La Fira del Llibre i les novetats editorials del Comissariat

La Diada del Llibre, celebrada tradicionalment a l’abril, es va transformar aquell 1937 en una fira anual orientada a esdevenir un “acte a profit de la cultura i de la solidaritat del poble amb els nostres combatents”, segons el decret de la Generalitat.¹⁸⁸⁴ Per tant, encaminada a recollir llibres per al front. En la mateixa normativa també s’apuntava la necessitat de fixar una data més avançada per qüestions climatològiques i, és per aquest motiu

---

¹⁸⁸⁰ MIRAVITLLES, J. “Els amics del PSU”. *La Humanitat* [Barcelona] (4 juliol 1937), p. 1.

¹⁸⁸¹ “Aclaración”. *La Vanguardia* [Barcelona] (11 maig 1937), p. 3.

¹⁸⁸² “La Primera Conferència Ampliada de les JEREC”. *La Humanitat* [Barcelona] (21 juliol 1937), p. 7.

¹⁸⁸³ “Impressions del II Ple d’ERC”. *La Humanitat* [Barcelona] (15 juny 1937), p. 1.

¹⁸⁸⁴ *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* [Barcelona] (22 abril 1937), núm. 112, p. 234.

que la Fira del Llibre es va acabar celebrant el mes de juny,¹⁸⁸⁵ concretament del 3 al 5 d'aquell mes. Atenent les circumstàncies especials que es vivien i del certamen, el lema va ser "Cada ciutadà un llibre per als germans del front".

El viratge de la Diada en Fira també va suposar una major promoció i l'organització d'actes culturals relacionats. En són exemple les conferències ofertes al Casal de la Cultura de Josep Pous i Pagès sobre *Catalunya i els problemes de l'hora present. Política i Cultura*; de Serra Húnter al voltant d'*El pensament popular i els sistemes de filosofia*, i la de Francesc Pujols sobre *Els actors d'en Pitarra*. Al mateix local es va celebrar una sessió de poesia de guerra i revolució així com un míting de la *Agrupación de Escritores en Lengua Castellana* i un altre de conjunt, que va cloure la Fira, a càrrec de l'Agrupació d'Escriptors Catalans UGT i del Grup Sindical d'Escriptors Catalans CNT.¹⁸⁸⁶ El Comissariat, particularment, va impulsar una conferència a càrrec del publicari Rafael Moragas sobre *Visita de Don Quixot a la impremta de Barcelona*.¹⁸⁸⁷

En l'acte d'inauguració del 3 de juny al Casal de la Cultura, Miravittles va fer un parlament on va assegurar que

"Catalunya està fent la guerra i la revolució sota el signe de la cultura. És el cas, fins ara inèdit d'un poble que lluita contra el feixisme, que és la negació de la cultura popular, amb la consciència plena de quin és el seu deure. Per això la seva reacció primera fou dirigida a crear més escoles, a fer més ampli l'abast cultural de la nostra generació".¹⁸⁸⁸

També va assenyalar el ritme cultural de la nostra cultura que, segons el comissari de propaganda, en aquells moments aconseguia una de les cotes més altes.¹⁸⁸⁹

Al Casal de la Cultura es va inaugurar una exposició on els editors exposaven als estands una mostra de la seva producció bibliogràfica. La Generalitat va aprofitar per presentar els premis literaris catalans i la seva tasca cultural al front, sobretot amb les biblioteques mòbils. Aquell certamen també va suposar una bona ocasió perquè el

---

¹⁸⁸⁵ Vegeu també *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* [Barcelona] (21 maig 1937), núm. 141, p. 591.

¹⁸⁸⁶ Segons el programa publicat a *La Publicitat* [Barcelona] (4 juny 1937).

Vegeu també "En vísperas del a I Feria del Libro". *La Vanguardia* [Barcelona] (1 juny 1937), p. 6.; "Hoy, primera jornada del a Feria del Libro". *La Vanguardia* [Barcelona] (3 juny 1937), p. 4.; "Conferencias del doctor Jaime Serra-Hunter". *La Vanguardia* [Barcelona] (4 juny 1937), p. 2.; "Conferencia de Francisco Pujols". *La Vanguardia* [Barcelona] (4 juny 1937), p. 2.; "Primera feria del libro". *La Vanguardia* [Barcelona] (5 juny 1937), p. 2.

¹⁸⁸⁷ "Primera Feria del Libro". *La Vanguardia* [Barcelona] (6 juny 1937), p. 2.

¹⁸⁸⁸ "Fira del llibre". *La Humanitat* [Barcelona] (3 juny 1937), p. 4.

¹⁸⁸⁹ "Primera Feria del Libro". *La Vanguardia* [Barcelona] (4 juny 1937), p. 2.

Comissariat, implicat en la Comissió Executiva de la Fira,¹⁸⁹⁰ donés a conèixer les seves novetats editorials. L'organisme de propaganda va oferir llibres de temàtica diferent i per a públics molt diversos. Els preus d'aquestes publicacions oscil·laven entre la pesseta i el duro.

Tot i la proliferació de l'edició de llibres a la reraguarda catalana, a partir de l'estiu de 1937, va augmentar l'anomenat problema del paper. Això va fer que diaris de Barcelona i d'arreu de Catalunya publicuessin números que a vegades consistien en un sol full i s'intentava aprofitar al màxim la paginació. Davant d'aquesta situació, el paper de qualitat es reservava per a les publicacions de propaganda o més prestigioses.¹⁸⁹¹

12.3.8.1 Funció moralitzadora

Algunes de les publicacions dels inicis del Comissariat van servir per allisonar la població, assenyalant allò que estava bé i malament. Un exemple molt clar eren les auques, una eina de comunicació tradicional de provada eficàcia. El juny de 1937, l'organisme de propaganda va recuperar una de les seves primeres publicacions en forma de cartell, l'*Auca del noi català, antifeixista i humà*, per editar un llibre amb títol homònim.¹⁸⁹² En aquest cas, es tractava d'una edició quadrilíngüe il·lustrada a color i, una novetat, destinada als nens i els adolescents. La història fa un repàs en 48 vinyetes a la vida d'un vailet modèlic, anomenat Germà, des que neix un 19 de juliol fins que és enviat al front de Madrid, on ajuda els altres combatents, sempre amb un comportament modèlic i alegre. Aquest va ser el primer volum d'una col·lecció de llibres per a nois i infants, batejada posteriorment com a "Biblioteca Infantívola".

El següent llibre de la col·lecció editat amb motiu de la Fira de Llibre va ser la història de la popular mascota d'*El més petit de tots*, amb text i il·lustracions de Lola Anglada.¹⁸⁹³ Alguna vegada, de manera errònia, s'ha dit que el llibre va ser anterior a la figureta, quan va ser justament a l'inrevés. Aquest volum, igual que l'anterior, també pretenia moralitzar i donar exemple de pautes de comportament. El Comissariat el definia com a "fill de la

---

¹⁸⁹⁰ Estava presidida pel conseller de Cultura i integrada, a més del Comissariat, pel regidor de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona, per un representant de la Comissió de les Lletres Catalanes i per un altre de les entitats següents: Agrupació d'Escriptors Catalans de la CNT; Agrupació d'Escriptors Catalans de la UGT, Agrupació d'Escriptors Castellans, Escola de Bibliotecàries; i dos representants de la Cambra del Llibre.

Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya [Barcelona] (22 abril 1937), núm. 112, p. 234.

¹⁸⁹¹ POBLET, F., (2006), p. 92.

¹⁸⁹² *Auca del noi català, antifeixista i humà*. Dibuixos de Josep Obiols. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937. Textos en català, castellà, francès i anglès.

¹⁸⁹³ ANGLADA, L. *El més petit de tots*. Dibuixos de Lola Anglada. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937.

revolució” i “menut intel·ligent que posseeix un gran cor i que d’una manera misteriosa, màgica apareix oportunament per descobrir i guarir les misèries dels humans”. Es tracta d’un personatge que amb raonaments o amb les seves qualitats sobrenaturals modifica el comportament de persones que es va trobant que representen arquetips d’allò que ell anomena “mals patriotes”.

Més endavant l’òrgan de propaganda de la Generalitat, va publicar dins la mateixa col·lecció, la versió castellana i la francesa. L’*Auca del noi català, antifeixista i humà*, i el llibre *El més petit de tots*, van ser dos èxits de la Fira del Llibre per la seva presentació, la selecció del text i dels dibuixos.

Un tercer volum d’aquesta col·lecció és el poemari *El senyor pèsol i altres plantes* de Salvador Perarnau i dibuixos de Joan G. Junceda, que recull faules de plantes en contraposició a les faules tradicionals d’animals.¹⁸⁹⁴ Inclòs dins la “Biblioteca Infantívola” també hi trobem *De quan escrivien les bèsties*, amb text de Manuel Amat i il·lustracions d’Artur Moreno, on a través de cartes que s’escrivien els animals es feia una crítica social.¹⁸⁹⁵

També formava part d’aquesta col·lecció de llibres *26 proverbios castellanos en acción*, un volum que adapta al moment 26 dites castellanés, que estan traduïdes i interpretades al català, francès i anglès.¹⁸⁹⁶ Tots ells es van vendre al preu de 2,5 pessetes.

L’any següent, s’afegirien a aquesta biblioteca dos volums més: El de poemes *Ales humanes*, de Salvador Perarnau,¹⁸⁹⁷ que en un principi s’havia de titular *Ales roges*; i *Les pedres parlen. Fulls d’història de Catalunya*, de Rafael Tasis i Marca i dibuixos de Xirinius.¹⁸⁹⁸ Es tractava d’una versió reeditada del llibre que el Comissariat va regalar amb motiu de la Setmana de l’Infant del 1938.

La col·lecció, per tant, va acabar incloent nou llibres: dos volums de poesia, cinc de narrativa (comptant les versions castellana i francesa d’*El més petit de tots*), una auca i una de màximes. Aquesta col·lecció va ser reeditada l’any 2006, coincidint amb el centenari del

---

¹⁸⁹⁴ PERARNAU, S. *El senyor pèsol i altres plantes*. Dibuixos de Joan G. Junceda. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937.

¹⁸⁹⁵ AMAT, M. *De quan escrivien les bèsties*. Dibuixos d’Artur Moreno. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, 1937.

¹⁸⁹⁶ *26 proverbios castellanos en acción*. Dibuixos de Luís V. Molné. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937. Text en castellà, català, francès i anglès.

¹⁸⁹⁷ PERARNAU, S. *Ales humanes*. Dibuixos d’Antoni Clavé. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1938.

¹⁸⁹⁸ TASIS I MARCA, R. *Les pedres parlen: fulls d’història de Catalunya*. Dibuixos de Xirinius. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, 1938.

naixement del comissari de propaganda, i per primera vegada es van aplegar tots set els llibres junts.¹⁸⁹⁹

Fora de la col·lecció, però igualment relacionada amb els més petits, el Comissariat va publicar l'àlbum de dibuixos en làmines *Infants*, del pintor Crèixams i text de César-August Jordana, en edicions catalana, castellana i francesa, que es venia al preu de cinc pessetes.¹⁹⁰⁰ Miravittles declarava en una entrevista publicada l'agost de 1938, que aquesta “Biblioteca Infantívola” havia tingut un èxit inesperat.¹⁹⁰¹ És una mostra més de, tal com apunta Francesc Foguet, l'activitat del Comissariat que no es pot deslligar de l'ambiciosa obra cultural de la Generalitat durant la guerra.¹⁹⁰²

L'organisme propagandístic de Miravittles, inicialment, havia utilitzat els nens com a element de propaganda, ja fos en imatges o en alguns dels seus arguments: per exemple, en la propaganda sobre els bombardeigs de Madrid, les fotografies de refugiats que arribaven a Catalunya, en els fulls volanders que incitaven al desarmament de la reraguarda o en una acció de solidaritat internacional amb els nens gal·lesos en la Diada de la Bona Voluntat. Però cada vegada més, els nens passen de ser un tema de la propaganda del Comissariat a ser-ne destinataris, i es pot establir una diferenciació entre la propaganda amb infants i per a infants. Juntament amb aquesta col·lecció de llibres podem incloure accions innovadores adreçades a la mainada com unes conferències mudes a càrrec del caricaturista Bon, que van tenir molt bona acollida.

12.3.8.2 Funció pseudoinformativa

A partir dels Fets de Maig, la periodicitat de l'emblemàtic *Comunicat de premsa* en català va passar a ser irregular: si bé durant alguns dies es publicava a diari, altres números apareixen al cap d'una setmana. En arribar al seu número 300, el 21 de setembre de 1937, el *Comunicat* va editar dues sèries simultànies: una que seguia la numeració habitual que, com a mínim es va mantenir fins al setembre de 1938, i una altra que començava una nova

---

¹⁸⁹⁹ 7 llibres infantils editats pel Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya. 1937-1938. [Barcelona]: Generalitat de Catalunya, 2006.

¹⁹⁰⁰ CRÈIXAMS, P. *Infants*. Presentació de C. A. Jordana. Barcelona: Comissariat de Propaganda, [c. 1937]. Text en català i anglès.

Joan Creixell a *El llibre a Catalunya durant la guerra civil* fa referència a les edicions en francès, anglès i castellà, que no hem pogut consultar: CRÈIXAMS. *Enfants*. Barcelona: Comissariat, 1937.; CRÈIXAMS. *Children*. Barcelona: Comissariat, 1937.; CRÈIXAMS. *Niños*. Barcelona: Comissariat, 1937.

¹⁹⁰¹ SOLER, J. M. “La Comisaría de propaganda de la Generalidad. El intenso dinamismo de Jaime Miravittles, al servicio de la causa antifascista”. *Mi Revista* [Barcelona] (1 agost 1938).

¹⁹⁰² FOGUET, F., (2006), p. 6.

numeració amb l'indicatiu d'un número i una lletra. Els exemplars que hem pogut consultar porten la lletra B a continuació de la numeració que s'inicia al número 1. També es va modificar la seva periodicitat que va passar a ser setmanal. Espaiar la publicació en el temps és atribuïble a les dificultats de disposar de paper i a la manca de notícies positives del bàndol republicà sobre el desenvolupament de la guerra.

Pel que fa al format, es van continuar incloent il·lustracions o imatges de manera esporàdica. Els canvis introduïts al llarg de la guerra en el *Comunicat de Premsa* ens dona a entendre que hauria estat una eina important per al Comissariat, que tenia la voluntat d'anar-lo millorant.

12.3.8.3 Funció político-propagandística

De cara a la Fira del Llibre, el Comissariat va promocionar la col·lecció d'opuscles *Antecedents i Documents*, que difonien la lluita antifeixista i la revolució. Al capítol anterior ens hem referit als cinc primers números, que són aquells que el Comissariat va donar a conèixer en ocasió del certamen literari. Posteriorment, va seguir amb la línia difusora de la lluita antifeixista i la revolució amb la publicació dels següents llibrets: *La revolució al camp de Catalunya*, de Josep Mª Murià; *Les veus de la intel·ligència i la lluita del poble espanyol*, com a número extraordinari, amb pròleg de Carles Pi i Sunyer; *La ideologia i la barbàrie dels rebels espanyols*, per Ramon Vinyes; *El 6 d'octubre i el 19 de juliol*, per Anna Murià; i *Actitud de l'Església en l'aixecament feixista*, per A. Orts Ramos.¹⁹⁰³

Alguns d'aquests llibrets es podrien incloure dins la sèrie de publicacions dirigides a mostrar l'acció del Govern de la Generalitat, una política editorial endega en l'anterior etapa. En són exemple *L'obra financera de la Generalitat en els sis primers mesos de la revolta: 19 de juliol del 1936 - 18 de gener del 1937*, de J. O. Barça i *La Justícia a Catalunya: 19 de juliol del 1936-19 de febrer del 1937: relació de les mesures provisionals adoptades pel Govern de la Generalitat per evitar l'enfonsament dels Tribunals de Justícia a Catalunya*, de Marià Rubió i Tudurí.¹⁹⁰⁴

---

¹⁹⁰³ MURIÀ, J. M. *La revolució al camp de Catalunya*. Barcelona: [Comissariat de Propaganda], 1937. (Antecedents i documents, 6).; *Les veus de la intel·ligència i la lluita del poble espanyol*. Pròleg de Carles Pi i Sunyer. Barcelona: [Comissariat de Propaganda], 1937. (Antecedents i Documents, 7).; MURIÀ, A. *El 6 d'octubre i el 19 de juliol*. Barcelona: [Comissariat de Propaganda], 1937. (Antecedents i Documents, 11).; ORTS RAMOS, A. *Actitud de l'Església en l'aixecament feixista*. Barcelona: [Comissariat de Propaganda], 1937. (Antecedents i Documents, 12).

¹⁹⁰⁴ BARÇA, J. O. *L'obra financera de la Generalitat en els sis primers mesos de la revolta: 19 de juliol del 1936 - 18 de gener del 1937*. Barcelona: [Comissariat de Propaganda], 1937. (Antecedents i Documents; 9).; RUBIÓ I TUDURÍ, M. *La Justícia a Catalunya: 19 de juliol del 1936-19 de febrer del 1937: relació de les mesures*

En preparació hi havia els opuscles *Història dels moviments obrers a Catalunya* per J. Oller Rabassa; *La política i la música*, per Maria Carratalà; *Funció social de la justícia a Catalunya* per Marc Benet; *Recull d'articles de diaris* per G. Nogués i Pahí; *El terrorisme governamental a Espanya* per Jaume Passarell; “*Mori la intel·ligència*”, consigna feixista per Baltasar Gisbert Sandoval; *Maneigs nazis anteriors a la revolta feixista* per Armengo de Roger i *Els refugiats a Barcelona* per J. Oller i Rabassa.¹⁹⁰⁵

Al costat dels *Antecedents i Documents*, qualificats com a llibres polítics, *La Humanitat* hi inclou *Goya, pintor del poble* de Ramon Xuriguera,¹⁹⁰⁶ un estudi biogràfic il·lustrat com a homenatge a l'artista aragonès per la seva rebel·lia i, segons el Comissariat, per representar en el seu moment l'antítesi de l'Espanya que s'havia aixecat contra la República. Havia estat motivat per la recuperació de Fuendetodos (Saragossa), la població natal de pintor, per les tropes republicanes, l'octubre de 1936. La crítica del moment assegurava que “portarà als quatre punts cardinals un clixé immillorable del pintor de Fuendetodos” i preveia que “la prosa àgil i intel·ligent de Xuriguera li farà assequible l'entrada a tot arreu”.¹⁹⁰⁷ Era una de les obres de preu mitjà del Comissariat ja que es venia per tres pessetes.

A nivell gràfic es va seguir publicant *Visions de guerra i de reraguarda. Història gràfica de la revolució*, sota el segell Flama. La sèrie B, que mostrava les fotografies contemporànies, va publicar alguns números monogràfics com el del 29 de maig dedicat al País Basc, poc temps després del bombardeig de Gernika; i el número del 19 de juny dedicat a València “la ciutat germana que, com Barcelona mateixa, tot i no trobar-se emplaçada en cap zona de guerra, ha rebut també diverses vegades els efectes destructors i mortífers de la metralla estrangera”; el del 3 de juliol, que homenatjava Almeria, que havia estat bombardejada o el del 2 d'octubre dedicat a la presa de Belchite. La sèrie A, que recollia de manera retrospectiva les fotografies dels primers moments del conflicte a Barcelona i a Madrid, des del cop d'Estat fins a l'octubre de 1936, també va publicar el juliol de 1937 un número “d'homenatge al poble madrileny en escaure's justament aquests dies l'aniversari de la victòria sobre els militars sublevats”.¹⁹⁰⁸

---

provisionals adoptades pel Govern de la Generalitat per evitar l'enfonsament dels Tribunals de Justícia a Catalunya. Barcelona: [Comissariat de Propaganda], 1937. (Antecedents i Documents, 10).

¹⁹⁰⁵ CREXELL, J., (1990), p. 111.

¹⁹⁰⁶ XURIGUERA, R. *Goya, pintor del poble*. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c.1937].

¹⁹⁰⁷ “La Fira del Llibre ha estat un èxit!”. *La Humanitat* [Barcelona] (6 juny 1937), p. 7.

¹⁹⁰⁸ *Visions de guerra i de reraguarda* (sèrie A) [Barcelona] (31 juliol 1937).

Un dels llibres que el Comissariat va promocionar profusament aquell període va ser *No pasaran! Una història del setge de Madrid* d'Upton Sinclair, traduïda al català per Carme Monturiol.¹⁹⁰⁹ Era una novel·la d'èxit de la qual també es comercialitzaven traduccions a l'alemany, al noruec, al suec, al danès, l'hongarès, el txec i el francès.¹⁹¹⁰ L'èxit del llibre deuria ser perllongat ja que hem trobat que l'any següent va veure la llum, com a mínim, una segona edició.¹⁹¹¹ Aquest és un exemple de literatura de temàtica testimonial, una línia editorial que va tenir continuïtat en els següents mesos i que el Comissariat ja havia experimentat anteriorment amb llibres editats en l'àmbit internacional.

En el gènere de la poesia, el segell Forja del Comissariat publicava *Poemes de la Revolució* de Josep Maria Prous i Vila, dins la col·lecció "Clams de guerra i de pau".¹⁹¹² La crítica, en aquest cas de la mà de Josep Lleonart, li valorava escriure poesia de guerra i de revolució trobant-se encara enmig del conflicte bèl·lic i considerava que el poeta hauria d'evitar en l'exaltació "rebaixar el llenguatge o a vulgaritzar els recursos emotius, com si així s'hagués d'acostar més al poble".¹⁹¹³

En aquest gènere també s'hi encabeix el recull de Josep Carner-Ribalta *Poetes russos de la revolució*,¹⁹¹⁴ que inclou l'assaig de títol homònim publicat el 1926 a la *Revista de Catalunya* després del seu viatge a Rússia. Campillo assegura que els poetes russos traduïts corresponen "més 'del temps de la revolució' que no pas poetes estrictament revolucionaris".¹⁹¹⁵ Vilar Costa en descrivia el contingut:

"Una sucinta introducción pone al lector en el ambiente poético de la URSS en 1925, cuyo calor mantiene y dirige el 'Instituto Oficial de Poesía', en donde más de 300 alumnos se adiestran, día tras día, en los secretos maravillosos del ritmo. Siguen después las noticias biográficas y los comentarios acerca de los principales poetas de la revolución".¹⁹¹⁶

---

¹⁹⁰⁹ SINCLAIR, U. *No pasaran!: una història del setge de Madrid*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937. Traducció de Carme Monturiol.

¹⁹¹⁰ "'No pasaran!' La novel·la d'Upton Sinclair". *La Humanitat* [Barcelona] (23 juny 1937), p. 4.

¹⁹¹¹ SINCLAIR, U. *No pasaran!: una història del setge de Madrid*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1938. Traducció de Carme Monturiol. 2ª ed.

¹⁹¹² PROUS I VILA, J. M. *Poemes de la Revolució..* Barcelona: Forja, 1937. (Clams de Guerra i de Pau).

¹⁹¹³ "Poemes de la Revolució. J.M. Prous i Vila. Bcelona, 1937. Editorial Forja. Article de Josep Lleonart.". *La Humanitat* [Barcelona] (27 juny 1937), p. 4.

¹⁹¹⁴ CARNER-RIBALTA, J. *Poetes russos de la revolució*. Barcelona: [Comissariat de Propaganda], 1937.

¹⁹¹⁵ CAMPILLO, M., (1994), p. 144.

¹⁹¹⁶ VILAR COSTA, J., (1938), p. 349.

Una curiosa publicació editada per la secció de música del Comissariat va ser el *Cançoner Revolucionari Internacional*, una col·lecció bilingüe català-castellà de la qual se'n van fer dos lliuraments.¹⁹¹⁷ “Abarcará los cantos e himnos nacidos en los diversos países al calor de las revoluciones populares”, assegurava un periodista del moment.¹⁹¹⁸ Inclouen cançons catalanes com *Els Segadors* i *La Santa Espina*; d'altres relacionades amb el moment com la *Marxa de l'Exèrcit Popular*, *No passaran!*, *Cançó del front únic* o la *Marxa del 5è regiment*. Otto Mayer, encarregat de la compilació i dels comentaris, també va incorporar *La Internacional*, *Comintern* i *l'Himno de Riego*. Sembla que el tercer lliurament, que s'havia anunciat, no es va arribar a publicar. La mateixa secció de música del Comissariat va portar a impremta l'any següent el *Cançoner popular internacional* amb un prefaci en francès, anglès i català.¹⁹¹⁹

Responent a l'àmbit estrictament polític, el Comissariat va traduir al català la conferència “L'Avenir de l'Espagne”, pronunciada per l'ambaixador espanyol Ángel Ossorio y Gallardo durant la seva estada a París. L'organisme encapçalat per Miravittles va titular el llibret *L'Esdevenidor d'Espanya. La meva fe en la victòria: raons*.¹⁹²⁰ Aquí també citem el pamflet del *Manifest del Casal de la Cultura*, al qual ens hem referit en anteriors apartats.

Dins la categoria de publicacions polític-propagandístiques hi situem aquelles de reafirmació nacional. Tenim constància del cartell dedicat a la Diada *11 de setembre. Catalans: Catalunya*, on Ricard Fàbregas reproduïx el monument a Rafael Casanova.¹⁹²¹ Trobem un cartell pràcticament idèntic, amb el mateix dibuix de Fàbregas, l'únic que canvia és el color de fons, que en el de la Diada és groc i en aquest és verd. En comptes de dir-hi “11 de setembre” el cartell es titula *Sempre! Catalans: Catalunya*.¹⁹²²

---

¹⁹¹⁷ *Cançoner Revolucionari Internacional* 1. Recopilació i comentaris d'Otto Mayer. Barcelona: Comissariat de Propaganda, secció de música, 1937. Text en català i castellà.; *Cançoner Revolucionari Internacional* 2. Recopilació i comentaris d'Otto Mayer. Barcelona: Comissariat de Propaganda, secció de música, 1937. Text en català i castellà.

¹⁹¹⁸ “‘Cancionero Revolucionario Internacional’”. *La Vanguardia* [Barcelona] (13 juliol 1937), p. 2.

¹⁹¹⁹ *Cançoner Popular Internacional. Catalunya. Cancionero Popular Internacional*. Selecció i harmonització de Josep Cumellas i Ribó. Prefaci de Joaquim Pecamins en francès, anglès i català. Barcelona: Comissariat de Propaganda, secció de música, 1938.

¹⁹²⁰ OSSORIO Y GALLARDO, A. *L'Esdevenidor d'Espanya: la meva fe en la victòria: raons*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937.

Per aprofundir en les relacions del polític republicà amb Catalunya, vegeu GONZÁLEZ VILALTA, A. *Un catalanófilo de Madrid: epistolario catalán de Ángel Ossorio y Gallardo (1924-1942)*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona. Servei de Publicacions, 2007, p. 105.

¹⁹²¹ FÀBREGAS, R. *Catalans: Catalunya: 11 de setembre* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].

¹⁹²² FÀBREGAS, R. *Sempre! Catalans: Catalunya!* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c.1937].

12.3.8.4 Funció educativa

Dins els llibres de caire més de servei públic hi trobem *Problemes alimentaris que planteja la guerra*, amb el títol secundari *El menjar en temps de guerra*, en edicions catalana i castellana.¹⁹²³ El text, l'original del qual va ser cedit per l'Escola Superior d'Agricultura de la Generalitat, es venia per quatre pessetes.

Es tractava d'un volum en què es s'oferien alguns consells sobre com s'havien de subministrar les calories o com calcular una ració de menjar, així com coneixements sobre quins aliments havien de contenir les dietes per a persones normals, per a anèmics i per a nois en edat de creixement, o quins aliments podien ser substituïdors de l'ou, l'enciam, el pa, les patates, la fruita o la verdura. També incloïa receptes per preparar amb ingredients molt bàsics, com un cóc de farinetes d'arròs i blat de moro.

El llibre, a més, aprofitava per adoctrinar quan assegurava que “davant una restricció alimentària, primer obeir. Obeir és sempre un estalvi d'energia”. L'argumentació era, si més no, curiosa: “fer una hora de manifestació pel carrer, en ple hivern, és equivalent a cremar 100 grams de pa inútilment”.

Preveient la manca d'aliments, el llibre assegurava que “la resistència a la fam és molt llarga, si se sap administrar una alimentació equilibrada (...) La fam pot arribar a matar. Però no tan aviat com la gent es pensa. La sensació de fam és dolorosa. És forta. Dominar-la vol un esforç”. I posava com a exemple: “L'alcalde de Cork va durar 75 dies. Dos mesos i mig sense menjar res absolutament! Les guerres no condueixen mai al cas de poder menjar res. Els setges més ferotges us permeten menjar”. I en donava la clau: “restringiu l'alimentació, però mengeu. I en aquest cas amb una alimentació regatejada, la resistència és de molts mesos, pot ésser d'anys”.

12.3.8.5 Funció divulgativa

D'entre els volums destinats a fer arribar un coneixement sobre una àrea específica s'hi encabeix l'opuscle *La fesomia geogràfica de Catalunya*, de Pau Vila, professor de l'Escola Normal de la Generalitat i de la Institució d'Estudis Comercials, al Col·legi Oficial d'Agents Comercials de Barcelona.¹⁹²⁴ Traduït també al castellà i al francès, estava fornit amb

---

¹⁹²³ *Problemes alimentaris que planteja la guerra: el menjar en temps de guerra*. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937]

¹⁹²⁴ VILA, P. *La fesomia geogràfica de Catalunya*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937.

nombrosos mapes i fotografies d'indrets del país, i era una edició “dedicada als heroics combatents antifeixistes”, tal com consta en la solapa del llibre.

En una versió reeditada del llibre del 1977, Enric Lluch i Martín assegurava en la presentació que es tractava d'una “construcció treballada i una llarga reflexió sobre la geografia del país integren les referències al medi natural, les constatacions de sediments deixats per la història, la irrupció de la industrialització, la premonició de l'àrea metropolitana (sota el nom de “vuit català”), en un conjunt harmònic”.¹⁹²⁵

12.3.8.6 Funció mobilitzadora

Dins aquesta categoria hi incloem el cartell editat pel Comissariat referent al Casal de la Cultura, publicat segurament el maig de 1937, quan s'acabava d'inaugurar de manera oficial. El text resava: “la revolució actual requereix l'aportació de tots els ciutadans conscients a l'obra de reestructuració de la nova societat...”.¹⁹²⁶ I acabava animant a inscriure's.

12.3.8.7 Funció d'auscultació

Del període estudiat, hem localitzat un informe, redactat per la Secció d'Afers Exteriors del Comissariat, emès des de Ginebra, seu de la Societat de Nacions. Es tracta d'un document d'ús intern que pretenia informar sobre aspectes més delicats o, d'alguna manera confidencials, del desenvolupament de la guerra.¹⁹²⁷ És el número 66 amb data 13 de setembre de 1937. En aquest cas informava de maniobres polítiques per part dels franquistes sobre la reelecció d'Espanya al Consell per, assegurava l'informe, “donar així la impressió de llur victòria militar propera, la qual permetria a Franco reivindicar aquest lloc al Consell”.

A partir de la numeració d'un segon informe datat del 16 d'octubre de 1937 i emès des de París, amb el número 72, provinent igualment de la Secció d'Exteriors del Comissariat,¹⁹²⁸ interpretem que aquests informes eren emesos setmanalment.

---

¹⁹²⁵ VILA, P. *La fesomia geogràfica de Catalunya*. Barcelona, Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya, 1937. Barcelona: Laia, 1977. Presentació d'Enric Lluch.

¹⁹²⁶ *Casal de la Cultura: la revolució actual requereix l'aportació de tots els ciutadans conscients a l'obra de reestructuració de la nova societat...* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937]

¹⁹²⁷ AMTM. Propaganda. Doc. 14. “Rapport” de la Secció d'Afers Exteriors del Comissariat, 13 de setembre de 1937.

¹⁹²⁸ AMTM. Comunicacions. Doc. 8. “Rapport” de la Secció d'Afers Exteriors del Comissariat, 16 d'octubre de 1937.

12.3.8.8 Autopromoció

El Comissariat va seguir publicitant les seves edicions i els actes que organitzava a través de cartells i anuncis en revistes i diaris. Sembla que el material per a elaborar-los escassejava ja que l'organisme de propaganda va tenir la necessitat d'incantar l'estiu de 1937 tallers de pintura i els estris i accessoris que s'hi trobaven dins. Així és després d'una carta tipus, localitzada a l'Arxiu Tarradellas, que Miravittles va enviar el juliol d'aquell any.¹⁹²⁹

D'altra banda, l'excessiva presència de cartells a la ciutat de Barcelona era un tema que estava a l'ordre del dia a mitjans de 1937. Així, *La Humanitat* s'alineava al costat de l'alcalde de la ciutat, Hilari Salvador, quan alertava de l'abús que es produïa des de feia temps dels cartells de propaganda així com de les barraques i diverses instal·lacions on es venia material propagandístic.¹⁹³⁰ El mateix diari apostava també perquè desapareguessin la “multitud de cartells de propaganda antifeixista, política sindical, que enlletgeixen la notable façana de la Universitat de Catalunya”.¹⁹³¹ La situació va desembocar l'octubre de 1937 amb una disposició policial que obligava a penjar únicament aquells cartells de propaganda que haguessin estat aprovats per la censura governamental.¹⁹³²

Per la seva banda, el Comissariat va editar durant aquesta època, bàsicament, dos tipus de cartells i anuncis: aquells que promocionaven les seves publicacions i aquells que donaven a conèixer els actes que organitzava. Dins la primera categoria, trobem quatre versions d'anunci de la novel·la d'Upton Sinclair *No pasaran!*. El Comissariat va escollir una data simbòlica per llançar-la al mercat: el 19 de juliol, primer aniversari de l'inici de la guerra. En l'anunci tipogràfic publicat a la premsa assegurava que era la novel·la “que ha causat sensació a tot el món” i interpretava la censura com un mèrit per aquest llibre: “ha merescut la prohibició en els països feixistes”.¹⁹³³ Una segona versió, de Ricard Fàbregas, mostra una pintura amb una composició de soldats i el llibre.¹⁹³⁴ El text posava l'èmfasi en què es tractava d'una traducció de l'anglès. També hem localitzat el mateix cartell en castellà. Una

---

¹⁹²⁹ AMTM. Propaganda. Doc. 12. Carta de Jaume Miravittles, juliol de 1937.

¹⁹³⁰ “Excés de barraques i de cartells”. *La Humanitat* [Barcelona] (28 maig 1937), p. 1.

¹⁹³¹ “Hom demana que desapareguin els cartells de la façana de la Universitat”. *La Humanitat* [Barcelona] (21 maig 1937), p. 2.

¹⁹³² “Disposició per les quals s'han de regir els cartells de propaganda i llur fixació”. *La Humanitat* [Barcelona] (3 octubre 1937), p. 3.

¹⁹³³ Anunci tipogràfic. *La Vanguardia* [Barcelona] (18 juliol 1937), p. 8.

¹⁹³⁴ FÀBREGAS, R. *Upton Sinclair. No pasaran! (una història del setge de Madrid). Traducido del inglés por F. Susanna Montaner* [cartell] [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].

quarta versió la trobem en format de cartell tipogràfic en què s'anuncia, en català, la nova edició del llibre traduït al castellà.¹⁹³⁵

Ales humanes, poemari que pertanyia a la Biblioteca Infantívola, també comptava amb el seu propi cartell, en aquest cas tipogràfic, on s'especificava que era “un llibre per a infants”.¹⁹³⁶ A més, el primer volum del *Cançoner Revolucionari Internacional* es va publicar en un cartell on s'especificava que s'inclouien 10 himnes per a cant i piano.¹⁹³⁷ De la mateixa manera, alguns dels opuscles de la col·lecció “Antecedents i Documents”, com *El 6 d'octubre i el 19 de juliol* i *Actitud de l'església en l'aixecament feixista* també disposaven del seu cartell promocional.¹⁹³⁸

Les contraportades de diverses revistes van servir de suport a l'òrgan de propaganda per anunciar algunes de les seves publicacions com l'àlbum *Madrid*¹⁹³⁹ i *L'obra normativa de la Generalitat de Catalunya. El Pla Tarradellas*.¹⁹⁴⁰ També van fer ús d'aquest espai privilegiat per publicar altres productes del Comissariat com l'estatueta ‘El més petit de tots’.¹⁹⁴¹

Les publicacions periòdiques del Comissariat també van disposar de plataformes anunciadores. Encara que no es publiquessin nous números des de l'abril de 1937 de *Nova Iberia*, seguim trobant anuncis com a *Generación Roja* del mes de maig o a *Mi Revista* del 15 de juny.

Sobre la publicació que li va donar el relleu, l'àlbum gràfic *Visions de guerra i de reraguarda* a la contraportada de *Ràdio Barcelona*, es reproduïa un anunci on es mostraven exemples de material armamentístic en acció com ara avions, tancs i metralleres.¹⁹⁴² Una altra versió anunciant *Visions* mostra un grup de soldats a cavall en posició d'atac. El text animava el lector a col·leccionar la revista per “tenir una joia que temps a venir tindrà gran valor

---

¹⁹³⁵ *Nova edició en castellà del llibre sensacional No Passaran!.. d'Upton Sinclair. No Passaran! Demaneu-lo a totes les llibreries i quioscos* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].

¹⁹³⁶ *Ales humanes. Un llibre per a infants, per Salvador Perarnau* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937].

¹⁹³⁷ *Acaba de sortir el Cançoner Revolucionari Internacional. 10 himnes per a cant i piano* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].

¹⁹³⁸ *El 6 d'octubre i el 19 de juliol per Anna Murià. Una història comparada de dos moviments populars que constitueixen dos aspectes de la lluita alliberadora catalana* [cartell]. [Barcelona]: [Comissariat de Propaganda], 1937. [indica que es ven per 1,50 cèntims].; *Actitud de l'església en l'aixecament feixista per A. Orts Ramos. La República ha respectat sempre l'Església i la clerecia sotmesa a la Llei, però no podia tolerar que s'utilitzés la religió per esclavitzar el poble* [cartell]. [Barcelona]: [Comissariat de Propaganda], [1937].

¹⁹³⁹ *MiRevista* [Barcelona] (15 octubre 1937), contraportada.

¹⁹⁴⁰ *Ràdio Barcelona* [Barcelona] (octubre 1937).

¹⁹⁴¹ *Ràdio Barcelona* [Barcelona] (27 març 1937).

¹⁹⁴² *Visions de guerra i de reraguarda* (sèrie A) [Barcelona] (1 maig 1937).

documental”.¹⁹⁴³ Una tercera versió, poc coneguda, mostra dos quaderns, fent referència probablement a les sèries A i B, on hi entren els diferents números de *Visions*.¹⁹⁴⁴ Una vegada més es presentaven els números, més com a fascicles que no pas com a exemplars solts i s’animava a col·leccionar-los. De les publicacions que millor sortida tenien al mercat, el Comissariat elaborava diverses versions de l’anunci, possiblement per no saturar amb el mateix cartell o anunci, per cridar l’atenció amb el nou o bé per millorar-ne l’eficàcia publicitària.

L’organisme dirigit per Miravittles també tenia el costum de publicitar diversos dels seus productes en un mateix anunci o cartell. És el cas de la contraportada de *Ràdio Barcelona*, on trobem l’anunci “Edicions del comissariat de Propaganda. Demaneu-les a tots els quioscs i llibreries”, amb una fotografia de diverses publicacions.¹⁹⁴⁵

També va seguir elaborant material propagandístic per donar a conèixer els actes que organitzava i les idees que propugnava. Així trobem que la Diada de la Bona Voluntat, celebrada del 18 al 23 de maig, comptava amb un cartell propi en què es mostrava un nen amb el puny alçat parlant davant d’un micròfon.¹⁹⁴⁶ Per publicitar l’acte organitzat amb motiu del Segon Congrés Internacional d’Escriptors el juliol de 1937, en què hi va col·laborar el Comissariat, es va editar un fulletó on hi constaven els participants.¹⁹⁴⁷ Aquell mateix estiu també va donar a conèixer en un altre fulletó el festival que va cloure la Setmana d’Ajut Català, organitzat pel Comissariat i amb un cartell en què es podia veure una guardiola trencada, que incentivava a compartir els estalvis.¹⁹⁴⁸

El Comissariat no deixava de sorprendre amb les seves propostes i de buscar maneres alternatives de donar-se a conèixer. Una manera creativa de promocionar Laya Films, va ser el patrocini de les etiquetes que als cinemes s’utilitzaven per posar als penja-robes dels espectadors que deixaven les jaquetes als guarda-robes. Es tracta d’una acció publicitària molt encertada ja que s’adreça, específicament, a un públic interessat en el cinema.

---

¹⁹⁴³ *Mi Revista* [Barcelona] (15 maig 1937), contraportada.

¹⁹⁴⁴ *Visions. Història gràfica de la Revolució. Quaderns setmanals. Preu: 85 cts.* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].

¹⁹⁴⁵ *Ràdio Barcelona* [Barcelona] (15 maig 1937). Trobem el mateix anunci a *Ràdio Barcelona* [Barcelona] (22 maig 1937).

¹⁹⁴⁶ *18 i 23 de maig del 1937. Diada de la Bona Voluntat. (Festa dels infants a tot el món)* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].

¹⁹⁴⁷ *Segon Congrés Internacional d’Escriptors: patrocinat per la Generalitat de Catalunya i l’Ajuntament de Barcelona amb la cooperació del Comissariat de Propaganda* [fulletó]. [Barcelona]: [s.n.], [1937].

¹⁹⁴⁸ FÀBREGAS, F. *Setmana d’Ajut Català. 18-25 juliol 1937. Organització: Comissariat de Propaganda de la Generalitat amb la col·laboració dels Casals d’ERC i les JEREC* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].

12.4 Les actuacions a nivell internacional

12.4.1 Canvis a les delegacions estrangeres

Els Fets de Maig van tenir conseqüències directes sobre les delegacions internacionals del Comissariat. Va ser a partir d'aleshores que van passar de la representació per partits i sindicats a esdevenir unipersonals i actuar sense quotes de partit, d'acord amb un ordre del president Companys. Així, el mes de maig, la delegació francesa del Comissariat, dirigida per un delegat polític procedent del POUM i integrada per un representant de cadascuna de les dues grans centrals sindicals- CNT i UGT- va quedar dissolta “per creure que la seva constitució per delegats de partits no era prou eficaç”.¹⁹⁴⁹ Hauria estat a partir d'aleshores quan Nicolau M. Rubió i Tudurí se n'hauria fet càrrec o si més no la seva implicació s'hauria intensificat o fet més visible. Així, per exemple, el trobem l'agost de 1937 acompanyant en viatge de propaganda a la zona republicana, representants del Front Popular Francès i el Comitè Internacional de coordinació i informació d'Ajut a Espanya.¹⁹⁵⁰

També ho podria testimoniar un ofici de l'Ajuntament de Barcelona localitzat per Josep Maria Quintana que assegura que “el Comitè municipal Permanent en sessió del dia 17 dels corrents [juny de 1937] ha aprovat el següent dictamen: que es concedeixi al Cap del Servei dels Parcs, Nicolau Maria Rubió Tudurí, llicència per mentres [sic] durin les circumstàncies que l'obliguen a servir a la Generalitat de Catalunya, deixant de percebre havers d'aquest Ajuntament, de conformitat amb l'acord del Comitè Permanent del dia 27 de maig proppassat”.¹⁹⁵¹

Com a conseqüència dels canvis, la delegació a París també va deixar de publicar *Le Journal de Barcelone*, que després de 85 números, va treure el seu últim exemplar el 5 de maig de 1937.

Pel que fa a la delegació al Regne Unit, el juliol va canviar d'ubicació i es va situar al número 17 de Fleet Street de Londres, a una zona veïna de la financera *City* i on s'editaven gairebé tots els diaris. Però el més important en aquest període, és que hauria estat amb l'eliminació de la representació per quotes de partit i l'assumpció de les delegacions per part de responsables únics, que Josep Maria Batista i Roca n'hauria format part o hi hauria treballat de manera més propera o més perceptible. N'és una mostra la carta que hem

---

¹⁹⁴⁹ “Un aclariment del Comissariat de Propaganda”. *La Humanitat* [Barcelona] (13 juny 1937), p. 1.

¹⁹⁵⁰ “Delegados del Frente Popular Francés y del Comité Internacional de Ayuda a España, huéspedes de Barcelona”. *La Vanguardia* [Barcelona] (17 agost 1937), p. 1.

¹⁹⁵¹ QUINTANA, J. M. *Nicolau Maria Rubió i Tudurí: 1891-1981: literatura i pensament*. Barcelona: Institut Menorquí d'Estudis: Curial: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002, p. 115.

localitzat al *Archivo General Militar de Ávila* amb data de 18 de setembre de 1937, en què Batista i Roca s'adreça a Companys com a membre de la Secció d'Afers Exteriors del Comissariat.¹⁹⁵²

Tot i aquests canvis, el fins aleshores delegat del Comissariat a Londres, Donald Darling, no es va desvincular de la delegació ja que encara el trobem com a cap de la representació britànica de la Generalitat l'octubre de 1937 en una reunió d'alt nivell amb el president Companys, Miravittles, Jaume Mir i Josep Mª Batista i Roca.¹⁹⁵³

La delegació de la Generalitat, inicialment anomenada Comissariat d'Informació a l'Estranger de la Generalitat de Catalunya, com a mínim el maig de 1937, s'anomenava *Information Bureau for Great Britain*.

Les delegacions del Comissariat a Brussel·les, amb Jaume Mir al capdavant, i la d'Estocolm, amb J. Martí Casanovas, no consta que haguessin patit cap modificació. De fet, la transformació a delegació unipersonal no es podia efectuar perquè ja estaven ostentades per una sola persona de bon començament.

12.4.2 Actuacions generals a Europa

'Catalunya negociava una pau separada amb l'enemic'. Aquest era un rumor que apareixia de tant en tant,¹⁹⁵⁴ ja fos als mitjans de comunicació o en ambients diplomàtics i davant el qual el Comissariat va endegar una petita campanya de contrapropaganda per desmentir-lo. Gràcies a un *report confidencial* localitzat al *Archivo General Militar de Ávila*, sabem que la Secció d'Exteriors del Comissariat informava el president Companys que una part dels diaris francesos, italians i belgues insistien el setembre de 1937 amb unes suposades negociacions entre enviats de la Generalitat i delegats de la Junta de Burgos.¹⁹⁵⁵ Aquest estat d'opinió va provocar que Miravittles enviés un telegrama a Jaume Mir, el delegat belga del Comissariat, que va ser reproduït gairebé a tota la premsa de Brussel·les i, indirectament, va tenir repercussió en algun diari francès. El text del comissari de propaganda assegurava que en aquells moments en què les tropes catalanes atacaven "vigorosament" el front d'Aragó era

---

¹⁹⁵² AGMAV. C. 320. Carta de Batista i Roca a Lluís Companys, 18 setembre 1937.

¹⁹⁵³ "La reparación de los daños causados por las inundaciones y los bombardeos". *La Vanguardia* [Barcelona] (6 octubre 1937), p. 1.

¹⁹⁵⁴ Vegeu l'apartat "Sobre una pau separada de Catalunya amb els insurrectes" dins el llibre de MIR, G., (2006), p. 61-68.

¹⁹⁵⁵ AGMAV. C. 320. "Report confidencial de la secció d'Afers Exteriors", 10 setembre 1937.

més fàcil que mai fer comprendre “l’absurd” de les notícies que asseguraven que Catalunya negociava una pau separada.

Prèviament, periodistes estrangers també havien acudit a la Secció d’Exteriors del Comissariat per buscar un aclariment sobre aquest tema, el qual se’ls va desmentir. Tot i aquestes gestions, la campanya, tant a la premsa estrangera com en alguna ràdio filofeixista va continuar, un fet que va provocar un desmentiment de manera més extensa: el Comissariat va enviar a principis de setembre una nota a la premsa estrangera que donava arguments per no creure’s aquella brama. En primer lloc, posava de relleu l’esforç dels soldats catalans al front d’Aragó alliberant 900 quilòmetres quadrats del territori aragonès. En segon lloc, esgrimia l’argument que Catalunya acollia refugiats procedents del nord, 8.000 cada dia, i en darrer lloc recordava l’esforç que feia en la creació d’indústries de guerra. Amb tot conclouia: “és més absurd que mai parlar de demandes de pau”.¹⁹⁵⁶ Cap d’ells era una tema nou per al Comissariat.

En la nota, els serveis de propaganda de la Generalitat acusaven els seus homòlegs rebels d’haver posat en circulació rumors relatius a hipotètiques demandes de pau per part de Catalunya, aclarint que amb aquesta maniobra els franquistes pretenien “allunyar l’atenció de l’opinió mundial de les derrotes que han sofert davant de Saragossa on han perdut una forta línia que constituïa la millor defensa de la capital aragonesa”. La lletra acabava posant l’accent en la lleialtat catalana a la República.

El Comissariat també va enviar la nota a les seves delegacions, recomanant-ne la difusió. En aquell moment, el bàndol franquista va reaccionar amb unes declaracions del cap de gabinet diplomàtic de Franco, José Antonio Sangróniz, al diari britànic *The Times* desmentint el mateix fet, que tinguessin cap tracte amb el govern català. Assegurava que era del tot improbable que els catalans proposessin condicions acceptables per als rebels i apostaven per una victòria militar en la Guerra Civil. Tot i això, asseguraven que certs catalans voldrien entrar en contacte amb el cap facciós.

A conseqüència d’aquesta informació, la secció d’Exteriors del Comissariat va descartar que el rumor sobre una eventual pau al marge del govern de la República fos cap globus sonda de l’enemic. Però tot i que en privat asseguraven que els franquistes no tenien res a veure amb aquesta campanya, una nota del mateix òrgan de propaganda de la Generalitat enviada pocs dies després d’aparèixer les informacions al *The Times*, tornava a assenyalar-los com a autors del rumor i insistia en la impossibilitat del pacte i en la lleialtat catalana al

---

¹⁹⁵⁶ AGMAV. C. 320. Nota de l’Oficina d’Informació de la Generalitat de Catalunya. 10 setembre 1937.

govern de la República.¹⁹⁵⁷ Cap dels dos costats estava interessat en la difusió d'aquestes informacions. D'on sortia, doncs, aquell rumor? Aquesta mateixa pregunta es feien des del Comissariat.

L'enviament d'aquesta darrera nota coincidia amb la notícia publicada al diari francès *La Dépêche* signada per Nicolau Mª Rubió i Tudurí titulada *Le démenti de la raison* on explicava *pourquoi la Catalogne ne fera pas une paix séparée*.¹⁹⁵⁸

A banda d'aquesta campanya, el Comissariat, ja fos a través de les seves delegacions, organismes dependents o del seu comissari, va portar a terme accions puntuals. Pel que fa a l'àmbit francòfon, destaca una exposició mòbil, un recurs de la propaganda del Comissariat molt versàtil, a la localitat de Sète.¹⁹⁵⁹ Es titulava *Exposició de guerra* i s'hi exhibia material que posava de manifest les activitats de Catalunya, tant al front com a la reraguarda, i la intervenció del feixisme internacional, dos aspectes que l'organisme de Miravittles ja feia temps que defensava. La mostra, que prèviament s'havia exposat a Montpeller, estava organitzada pels Comissariat i presentada per trenta organitzacions de diverses activitats.¹⁹⁶⁰

Miravittles també va desenvolupar en qualitat del seu càrrec accions a nivell personal, com una carta que va enviar al secretari general de la Presidència del Consell a França, el socialista Jules Moch, després del seu triomf en unes eleccions parcials de diputats,¹⁹⁶¹ o la reunió amb el Comitè Nacional de la *Unión Velocipédica Española* per tractar sobre la representació burocràtica a la Volta a França.¹⁹⁶²

El comissari de propaganda va ser una de les persones que va presidir la III Olimpíada Obrera d'Anvers, celebrada el juliol de 1937. En tenim constància per una foto publicada a la revista gràfica del Comissariat *Visions de guerra i de reraguarda*, on apareix en una tribuna al costat de l'alcalde de la ciutat i president del parlament belga i l'ambaixador espanyol.¹⁹⁶³ *Mi Revista* també va reproduir la imatge.¹⁹⁶⁴ A jutjar per les fotografies recollides en ambdues publicacions, aquells dies van haver diverses activitats propagandístiques com la manifestació

---

¹⁹⁵⁷ AGMAV. C. 320. "Nota de l'Oficina d'Informació de la Generalitat de Catalunya". 10 setembre 1937.

¹⁹⁵⁸ RUBIÓ, N. M. "Le démenti de la raison". *La Dépêche* [Toulouse] (17 setembre 1937), p. 3.

¹⁹⁵⁹ "Exposición de guerra en ciudades francesas". *La Vanguardia* [Barcelona] (26 maig 1937), p. 3.

¹⁹⁶⁰ El patronat d'honor de l'exposició estava format per l'alcalde de Seta, Albert Noquet, i altres personalitats com el diputat Jules Moch, els senadors Mario Rustan i Camille Reboul, així com el cònsol de Mèxic, R. Varelle i el d'Espanya, J. de Benito. Es va exposar al *Palais de Fêtes* i va ser inaugurada per l'alcalde de la localitat.

¹⁹⁶¹ "Una carta de Jules Moch". *La Vanguardia* [Barcelona] (20 maig 1937), p. 1.

¹⁹⁶² "Reunión de la U.V.E. para tratar de la Vuelta a Francia". *La Vanguardia* [Barcelona] (23 maig 1937), p. 5.

¹⁹⁶³ *Visions de guerra i de reraguarda* (sèrie B) [Barcelona] (21 agost 1937).

¹⁹⁶⁴ "España en la Olimpiada de Amberes". *Mi Revista* [Barcelona] (1 setembre 1937).

de dones a Ypres (Bèlgica) sol·licitant ajut per la lluita per la llibertat espanyola. Gràcies als peus de foto, coneixem que s'hi va desplaçar una delegació espanyola i una altra de catalana.

A l'olimpíada obrera va assistir un equip espanyol, un fet que es va convertir, segons Xavier Pujadas, en un petit homenatge als jocs que s'havien de celebrar a Barcelona el juliol de 1936, frustrats a causa de l'aixecament militar.¹⁹⁶⁵

De cara també al públic francòfon, però aquesta vegada vehiculat des de la reraguarda, trobem les activitats relacionades amb el *Foyer du Français Antifasciste*. A finals de maig, aquesta institució del Comissariat va canviar la seva ubicació i es va traslladar de l'edifici de l'Avinguda Tibidabo, 36, que quedava reservada com a Casa de Repòs per als milicians francesos en convalescència, a un lloc més cèntric, al Passeig Pi i Margall, 18, actual Passeig de Gràcia.¹⁹⁶⁶ Des del *Foyer*, van continuar les seves celebracions: al juny, va ser una festa en honor del Batalló de Xoc de la Divisió Durruti, on hi van intervenir nombrosos cantants del quadre *La Taberna dels cantaires* i el guitarrista Niño de la Peana, que va acompanyar les ballarines del Arte y San Telmo.¹⁹⁶⁷ Al juliol, era el moment de commemorar el dia 19 de l'any passat al costat dels brigadistes internacionals, aleshores de permís a Barcelona o convalescents.¹⁹⁶⁸

A banda del to festiu d'algunes de les seves activitats, el Foyer també complia una funció social d'integració. Ho veiem en els cursos de francès gratuïts que oferia als joves barcelonins, així com cursos de català i castellà per al francesos residents a Barcelona.¹⁹⁶⁹

A Brussel·les, el Comissariat va participar en una exposició de propaganda antifeixista de la qual en tenim constància per dues fotografies que apareixen a la revista *Visions de guerra i de reraguarda*.¹⁹⁷⁰

---

¹⁹⁶⁵ PUJADAS, X. "Esportives i compromeses: les dones catalanes i l'Olimpíada Popular de Barcelona de 1936". *Quadern Dones i Esport* (2008), núm. 2, p. 14.

També hi va participar una delegació atlètica femenina amb corredores catalanes.

¹⁹⁶⁶ "El Hogar del Francés". *La Vanguardia* [Barcelona] (30 maig 1937), p. 4.

¹⁹⁶⁷ "Fiesta en honor del batallón de choque de la 26 División". *La Vanguardia* [Barcelona] (5 juny 1937), p. 4.

¹⁹⁶⁸ "Foyer del Francés antifascista". *Solidaridad Obrera* [Barcelona] (17 juliol 1937), p. 11.; "Reunión en el Foyer Français". *La Vanguardia* [Barcelona] (17 juliol 1937), p. 2.

¹⁹⁶⁹ "Cursos políglotas gratuitos". *La Vanguardia* [Barcelona] (21 octubre 1937), p. 2.

¹⁹⁷⁰ *Visions de guerra i de reraguarda* (sèrie B) [Barcelona] (23 octubre 1937).

12.4.3 El Comissariat a l'Exposició Internacional de París

La capital francesa va esdevenir l'escenari de la oficialment anomenada *Exposition Internationale des Arts et Techniques dans la Vie Moderne* a París prevista inicialment per a l'any 1935 però que finalment es va inaugurar el 24 de maig de 1937. Les exposicions universals van començar a celebrar-se a mitjans del segle XIX per respondre a la creixent necessitat d'intercanvis comercials, encara que aviat aquests certàmens també van incloure expressions artístiques i culturals.¹⁹⁷¹

Al certamen de París de 1937, la República era oficialment l'únic representant espanyol a l'Exposició ja que la comunitat internacional no havia reconegut el bàndol franquista. Per aquest motiu, el Vaticà va proporcionar-los una oportunitat de participar en el seu pavelló -ubicat just darrera del Pavelló Espanyol-, on va tenir una tímida presència amb la mostra de la pintura de Josep Maria Sert *Santa Teresa, ambaixadora de l'amor diví a Espanya, fa ofrena a Déu nostre dels màrtirs del 1936*.¹⁹⁷²

El Pavelló de la República¹⁹⁷³ espanyol era d'una arquitectura simple i elegant que tenia cabuda dins el racionalisme arquitectònic i responia a la necessitat de construir en poc temps un edifici modern i de baix cost però que alhora fos atractiu per al públic internacional. Va ser dissenyat per Josep Lluís Sert -nebot de Josep Maria Sert-, cofundador del grup arquitectònic racionalista GATCPAC¹⁹⁷⁴ i deixeble de Le Corbusier. Es va construir amb materials senzills com el ferro, el vidre, el ciment, la fusta i l'espart. Sert volia que l'edifici fos un reflex precís de la situació que Espanya estava vivint en aquells moments i el resultat va ser una arquitectura molt allunyada de la dels pavellons impactants d'Alemanya, dissenyat per Albert Speer, i el de l'URSS, de Boris Iofan, que van esdevenir veritables símbols de

---

¹⁹⁷¹ CUÉLLAR, J. "La República a l'Exposició Internacional de París de 1937". A: SOLÉ I SABATÉ, J. M.; VILLARROYA, J. [dirs.] *Catalunya durant la Guerra Civil dia a dia*. Vol. 19. *Cultura i compromís antifeixista*. Barcelona: Edicions 62: La Vanguardia, 2006, p. 133.

¹⁹⁷² DANIEL, M. "Espanya: la cultura durant la guerra". A: BRITT, D [dir.] *Art i poder: l'Europa dels dictadors 1930-1945*. Barcelona: CCCB: Institut d'Edicions de la Diputació de Barcelona, 1996, p. 64.

En aquest pavelló s'hi van exposar retauls d'ofrena de diferents països.

¹⁹⁷³ La ciutat de Barcelona compta amb una fidel rèplica del Pavelló de la República construït a l'Exposició Internacional, un edifici que actualment alberga el centre de documentació CRAI de la Universitat de Barcelona i el Centre d'Estudis Històrics Internacionals. Va ser una construcció encarregada per l'Ajuntament de Barcelona amb motiu dels Jocs Olímpics de 1992. Actualment, s'hi pot contemplar també una reproducció del Gernika al mateix lloc on era en la seva ubicació original.

¹⁹⁷⁴ Les sigles responen al "Grup d'Arquitectes i Tècnics Catalans per al Progrés de l'Arquitectura Contemporània", fundat a Barcelona el 1931. Era una secció del col·lectiu d'arquitectes espanyols anomenats GATEPAC, Grupo de Arquitectos y Técnicos Españoles para el Progreso de la Arquitectura Contemporánea.

poder de dos sistemes antagònics.¹⁹⁷⁵ Els dos pavellons, juntament amb el de la República, compartien la necessitat de llançar un missatge polític al món.

L'exposició al pavelló espanyol, comissariada pel catedràtic de la Universitat de Madrid José Gaos, va incloure contribucions molt diverses però, segons Francesc Roca, el lloc més destacat es va destinar a l'art, l'economia, la comunicació, el model pedagògic i, especialment, la plàstica.¹⁹⁷⁶ Així, aquest pavelló va recollir encàrrecs tan importants com el quadre mural *Gernika* de Picasso,¹⁹⁷⁷ que es va exposar a la planta baixa de l'edifici. Miravittles no tenia en gaire bona consideració l'obra pictòrica de Picasso. En una ocasió va assegurar que “un raig de llum de Vermeer [el pintor neerlandès Johannes Vermeer], val tot Picasso” i considerava que “és un dels cinc homes més importants del segle XX. Però no com a pintor sinó com a home! La distinció és important”.¹⁹⁷⁸

A banda del *Gernika*, es va exposar una altra pintura de grans dimensions, en aquest cas *Els segadors* o *El pagès català en rebel·lia* de Joan Miró. També s'hi va poder contemplar *La Montserrat*, una pagesa catalana amb un nom molt significatiu, de Juli González; l'escultura *El pueblo español tiene un camino que conduce a una estrella* d'Alberto Sánchez; i la font de mercuri *Almadén* d'Alexander Calder, que incorporava la llegenda “Heus ací pel que combaten els exèrcits invasors”, en referència als objectius econòmics de la participació alemanya a la Guerra Civil.

El pavelló espanyol comptava amb dos pisos i una planta baixa. El disseny de l'edifici convidava a fer el recorregut expositiu en un sol sentit, un fet no gaire habitual aleshores. A la planta baixa, al pati-auditori, s'hi van celebrar actuacions folklòriques, vetllades literàries i representacions teatrals. Allà també s'hi trobava l'oficina d'informació i una llibreria presidida per un retrat de García Lorca. En sortia una rampa circular per accedir al segon pis, on tan bon punt s'hi arribava es podien contemplar dos retrats de mida considerable dels escultors morts al front de Madrid el 1936, Emiliano Barral i Francisco Pérez Mateo. L'interior de la planta acollia una exposició dedicada a les arts plàstiques i a l'artesanía -una part d'ella era fixa i l'altra canviant- i una altra sobre la diversitat dels pobles espanyols. Com a fons comú al primer i segon pis hi havia un gran plafó d'un mapa de l'Estat. A través d'una

---

¹⁹⁷⁵ CUELLAR, J., (2006), p. 133.

¹⁹⁷⁶ ROCA, F. “Una fita en l'exportació de la cultura catalana”. A: *Art contra la guerra: entorn del pavelló espanyol a l'Exposició Internacional de París de 1937*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1986, p. 66.

¹⁹⁷⁷ Va ser una obra encarregada al pintor pel govern de la República espanyola. Negrín va pronosticar que “la presencia del mural pintado por Picasso equivale en cuanto a propaganda para la República a una victoria militar”.

¹⁹⁷⁸ AMTM. Jaume Miravittles. Textos autobiogràfics. Text titulat “Viatges 6-14 juny 1973”.

escala interior s'accedia al primer pis consagrat a la propaganda econòmica i social. L'objectiu era comparar l'Espanya actual amb la d'"abans" i es feia a través de d'estadístiques, fotografies i gràfics.¹⁹⁷⁹ D'entre la documentació, destaca la informació aportada per la Generalitat sobre la tasca realitzada en el camp de l'ensenyament.¹⁹⁸⁰ La petjada catalana al pavelló espanyol també es mostrava amb una extensa documentació sobre diverses activitats a Catalunya, especialment del 19 de juliol ençà; sobre agricultura, assistència social, treball, indústries de guerra i evolució de les milícies populars vers la constitució de l'exèrcit regular. També s'ha de posar el focus en la secció dedicada a explicar la salvaguarda de les obres d'art del Museu del Prado, del qual Picasso n'era el director honorari.

Des del primer pis, els visitants baixaven per les escales frontals fins a peu de carrer on s'hi trobaven, entre altres, tres pals on onejaven les banderes republicana, catalana i basca. A la façana, que funcionava com a gran plafó exhibidor, s'hi podien observar materials de caire propagandístic: murals amb fotomuntatges de Josep Renau, a mode de les modernes tanques publicitàries, que intentaven instruir els visitants sobre les reformes educatives i l'organització de l'estament militar.¹⁹⁸¹

L'organització del contingut del pavelló, segons explica en una entrevista Domènec Escorsa, un dels membres delegats per la Generalitat al pavelló, es va anar decidint sobre la marxa. Ni els delegats polítics ni els arquitectes sabien què s'havia de mostrar. Qualifica el pavelló de "dinàmic" i explica que aprofitaven les notícies dels diaris per punxar els alemanys i "animar" la guerra. Escorsa narra que van tenir problemes amb el ministeri d'extersiors francès perquè un dia van enganxar a les finestres un mapa d'Europa on hi deia: "Si la République espagnole est écrasée, la France est encerclée". Escorsa aclareix que si Espanya queia al costat d'Alemanya, França es veuria en perill. Aquest fet va comportar una queixa diplomàtica de Berlín al Ministeri, qui va advertir a l'ambaixada espanyola i aquesta va demanar-los de treure el mapa. Tot i que van assegurar que el retirarien, van deixar el mapa

---

¹⁹⁷⁹ RIBAS, E. "El pabellón español en la Exposición Internacional de París 1937". *Mi Revista* [Barcelona] (15 març 1937).

¹⁹⁸⁰ MARTÍN, F. "Un hito en la cultura española del siglo XX: el pabellón de la República". A: *Art contra la guerra: entorn del pavelló espanyol a l'exposició internacional de París de 1937*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1986, p. 237.

¹⁹⁸¹ MENDELSON, J. "Josep Renau i el Pavelló d'Espanya a l'Exposició de París (1937)". A: *Espais fotogràfics públics: exposicions de propaganda de "Pressa" a "The Family Man", 1928-1955*. Barcelona: MACBA, 2008, p. 318.

uns dies fins que ho van tornar a sol·licitar, d'aquesta manera més visitants van poder llegir aquell avís.¹⁹⁸²

Juli Cuéllar conclou que el Pavelló de la República va esdevenir una “plataforma propagandística inestimable que, tot i ser efímera, posà de manifest el suport de la majoria de creadors i intel·lectuals al bàndol republicà”.¹⁹⁸³ En aquest sentit, Fernando Martín explica que el pavelló espanyol va ser eminentment cultural i allò que va impulsar els artistes va ser testimoniar la seva solidaritat amb la República i difondre al món la situació crítica que s'estava vivint, a través de la cultura i la propaganda.¹⁹⁸⁴

És a dir, en el seu global va ser una barreja d'art i propaganda o, d'art al servei de la propaganda. És en aquest sentit, que podem afirmar que l'estructura i temàtica del Pavelló coincidien amb un dels temes clàssics del Comissariat de contrapropaganda: desmentir la falta de preocupació del bàndol republicà per la cultura. I no només el seu contingut, fornit d'obres d'art, sinó també el continent: el Pavelló en sí era una mostra de la modernitat i progressisme estètic republicà.

La participació del govern de la Generalitat a l'Exposició Internacional va tenir més envergadura que no pas la del govern d'Euskadi.¹⁹⁸⁵ Cal tenir en compte que en aquells moments el front del Nord estava en una situació crítica. Segons recorda Domènec Escorsa, el govern de la República es va ocupar molt poc del pavelló i qui veritablement va fer la feina va ser la Generalitat.¹⁹⁸⁶ El govern català va enviar un comissari, Ventura Gassol, i va organitzar un Comitè Català per a l'Exposició¹⁹⁸⁷ que va participar directament en la construcció del

---

¹⁹⁸² M. A; P. A. “Entrevista a Doménech Escorsa”. A: *Art contra la guerra. Entorn del pavelló espanyol a l'exposició internacional de París de 1937*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1986, p. 243.

Ell mateix explica que Queipo de Llano cada nit els dedicava una de les seves al·locucions radiofòniques des de Sevilla amb informació que els enviava un espia que tenien dins el Pavelló. Escorsa apunta a Carles Sentís ja que va ser l'únic que podia haver filtrat una informació en una conversa privada entre Sert, Sentís i ell.

¹⁹⁸³ CUÉLLAR, J., (2006), p. 138.

¹⁹⁸⁴ MARTÍN, F., (1986), p. 237 i 238.

¹⁹⁸⁵ ALIX, J [dir.]. *Pabellón espanyol: exposición Internacional de París 1937*. Madrid: Ministerio de Cultura, 1987, p. 30.

¹⁹⁸⁶ M.A.; P.A., (1986), p. 243.

¹⁹⁸⁷ El Comitè va estar presidit per Antoni Mª Sbert i integrat per Miquel Joseph Mayol, l'arquitecte Domingo Escorsa Badia i Josep Lluís Sert, entre altres.

Sobre els delegats dels Departaments de la Generalitat al Comitè Català vegeu *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* [Barcelona] (13 maig 1937), núm. 133, p. 466; *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* [Barcelona] (14 maig 1937), núm. 134, p. 482.; *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* [Barcelona] (14 maig 1937), núm. 134, p. 486.; *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* [Barcelona] (12 juliol 1937), núm. 193, p. 148.

Sobre el nomenament d'Sbert, vegeu *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* [Barcelona] (2 juny 1937), núm. 153, p. 762.

pavelló i, en bona part, va ser responsable del seu funcionament.¹⁹⁸⁸ La presència de la Generalitat dins el Pavelló va consistir en oferir informació econòmica, social i cultural a la secció de fotomuntatges i un estand sobre agricultura amb una mostra de productes típics i fulletons informatius.¹⁹⁸⁹

L'organització del Pavelló no va estar exempta de tensions entre els govern català i el de la República. L'octubre del 1937, el conseller Sbert, com a president del Comitè Català a París, era informat que els representants permanents del seu Comitè no eren escoltats i més d'una vegada se'ls havia qualificat de "mequetrefe". La contribució catalana a la guerra també havia estat, en part, esborrada del Pavelló espanyol, així com els signes d'identitat catalana. Per exemple, un panell dedicat a les Indústries de Guerra de Catalunya s'exhibia sense el cartell que enaltia l'esforç fet pels catalans en aquest aspecte. A més, un mapa de tota la Península amb els escuts del País Basc i Catalunya i les dates en què van obtenir les seves autonomies, va desaparèixer del pavelló com a "únic mitjà eficaç de fer desaparèixer els escuts".¹⁹⁹⁰

El Comissariat, per la seva banda, va ser l'encarregat de transportar amb els seus camions el material català i també va contribuir juntament amb el *Patronato Nacional de Turismo*¹⁹⁹¹ en el subministrament de material gràfic per als fotomuntatges que donaven continuïtat a l'exposició interior del Pavelló.¹⁹⁹²

A més, es va dedicar a recollir informació per demostrar l'ajut de Catalunya a tota la zona republicana, especialment a Madrid, un dels temes clàssics del Comissariat. Ho demostra una carta que hem localitzat a l'*Archiu Generau d'Aran*, on el cap de propaganda s'adreçava als alcaldes, en aquest cas el d'Es Bordes, per demanar dades sobre queviures tramesos a Madrid, cabals recaptat en subscripcions per a la capital de la República, pressupost que el Consell Municipal destinava a l'ajut als refugiats, robes i calçat tramesos, refugiats de tota Espanya acollits a la població i nombre de camions o vagons de tren utilitzats en la tramesa de productes a Madrid, entre altres.¹⁹⁹³ El Comissariat també feia aquesta crida

---

¹⁹⁸⁸ ALIX, J [dir.], (1987), p. 30.

¹⁹⁸⁹ *Ibid.* p. 155.

¹⁹⁹⁰ AMTM. GC - 24. Carta d'Enric Roig a Antoni Mª Sbert, 1 octubre 1937.

¹⁹⁹¹ S'havia creat a París per promoure l'Exposició de 1929 a Espanya.

¹⁹⁹² MENDELSON, J., (2008), p. 318.

Alguns artistes catalans i espanyols que vivien a París abans de la Guerra Civil també van subministrar material dels seus arxius personals, tal com explica Jordana Mendelson.

¹⁹⁹³ *Archiu Generau d'Aran*. Ajuntament Es Bòrdes. Doc. 1923. Carta de Jaume Miravittles a l'alcalde, 3 de juny de 1937.

des de la premsa, una petició que ampliava als Comitès d'Ajut a Madrid, Comitès del SRI i als comitès sindicals.¹⁹⁹⁴

L'objectiu era “demostrar con gráficos estadísticos en la Exposición de París la ayuda que Cataluña proporciona a Madrid en todos los órdenes”.¹⁹⁹⁵ Però a la carta, Miravittles en dóna més detalls al·legant que “els treballs que ha fet Catalunya en ajut a Madrid, han estat per alguns sectors de l'estranger, silenciats i fins i tot s'ha presentat la nostra terra com un lloc eixorc als sentiments de solidaritat que el poble català ha palesat sempre”. És per aquest motiu que Miravittles volia combatre aquesta campanya de descrèdit i l'Exposició de París n'era un bon aparador.

D'aquesta petició es desprèn una voluntat de, si més no, basar la propaganda de l'organisme de la Generalitat en dades i fets reals. Aquesta crida també la podem posar com a exemple de la improvisació del contingut del Pavelló, tal com hem referenciat.

Per a aquella ocasió, el Comissariat també va editar fulletons i cartells en diverses llengües i venia dins del mateix edifici postals que representaven la vida a les ciutats, el camp i el front. Allà també comercialitzava *Nova Iberia* que, recordem, era editada en català, castellà, anglès i francès i l'estatueta d'El més petit de tots.¹⁹⁹⁶

Però la contribució del Comissariat no es va reduir al subministrament de dades i material propagandístic. Tal com Miravittles va explicar anys més tard, “tractant-se d'una manifestació fins a un cert punt propagandística, vaig considerar que jo, com comissari de Propaganda de la Generalitat, havia de fer alguna cosa perquè Catalunya no fos absent d'aquell programa”.¹⁹⁹⁷ Tant Companys com Tarradellas varen estar d'acord amb la idea del comissari i van creure convenient que Catalunya havia de ser present “com a unitat diferenciada”. El cap del comissariat assegurava que després d'unes negociacions d'alt nivell, l'aspiració catalana va ser acceptada. Tot i que oficialment no hi ha constància de la participació de Miravittles al Comitè Català, sí que des de la premsa se'ns informa que va ser-ne el secretari executiu i, per tant, va estar implicat des de la primera línia en l'organització del contingut del pavelló.¹⁹⁹⁸ És també en aquest sentit que el trobem a les reunions dels

---

¹⁹⁹⁴ “Trabajos de estadística”. *La Vanguardia* [Barcelona] (3 juny 1937), p. 3.

Una setmana més tard es tornaven a demanar aquestes dades des dels diaris: “La cooperación de Cataluña”. *La Vanguardia* [Barcelona] (10 juny 1937), p. 2.

¹⁹⁹⁵ “La cooperación de Cataluña”. *La Vanguardia* [Barcelona] (10 juny 1937), p. 2.

¹⁹⁹⁶ NAVAZO, P. “El Pavellón Español de Prensa en la Exposición de París”. *Mi Revista* [Barcelona] (1 setembre 1937).

¹⁹⁹⁷ MIRAVITLLES, J., (1982), p. 168.

¹⁹⁹⁸ “Catalunya a l'Exposició de París”. *La Humanitat* [Barcelona] (10 juny 1937), p. 3.

arquitectes Sert i Lacasa i dels delegats catalans al Pavelló amb el president Companys i en una reunió amb l'ambaixador a París, Luis Araquistáin, per tractar l'organització del pavelló espanyol.¹⁹⁹⁹

A París, s'havia de sorprendre i Miravittles va optar per fer-ho d'una manera força senzilla i impactant: “Calia trobar un tema català que evités qualsevol aspecte polèmic, i jo – explica el comissari de propaganda- vaig proposar que es fes un pavelló, evidentment més petit, a l'interior mateix del de la República, dedicat a la premsa catalana”. Així, l'estand de la premsa catalana, tal com se'l va anomenar, es va inaugurar oficialment a finals de juliol de 1937 amb la presència de periodistes francesos i d'altres països. L'acte s'hauria retransmès per ràdio segons un acord del Comitè Català amb Miravittles i el conseller Sbert, que traslladava el periodista de Ràdio Associació de Catalunya, Carles Sala, per fer-ho efectiu.²⁰⁰⁰

A l'hora dels parlaments, l'ambaixador espanyol a Bèlgica Ossorio y Gallardo va destacar la unitat republicana i el president de la cambra dels diputats belga Camille Huysmans ho va fer remarcant la línia de la fraternitat fent notar la presència a l'acte del president d'Euskadi i de l'ambaixador espanyol a França.²⁰⁰¹

Miravittles, en qualitat de representant de la Generalitat, va condensar en el seu discurs tres temes de propaganda del Comissariat: la contribució catalana a la guerra, el tret identitari català i la cultura com a patrimoni històric, i hi va deixar entreveure l'amenaça que per a França suposaria la victòria franquista. D'entrada, va presumir que un dels orgulls de Catalunya havia estat ser “els primers a defensar la República” i es preguntava retòricament: “Ens sentim orgullosos de la nostra acció? Creiem que el nostre esforç és proporcionat a la nostra responsabilitat històrica? Sí”.²⁰⁰² El cap del comissariat llistava l'ajut català a la guerra i posava el focus en què gràcies a Catalunya s'havia pogut alliberar un lloc de pas entre els dos països veïns:

“Catalunya ha vençut la rebel·lió a casa seva en vint-i-quatre hores i ha situat l'enemic a 150 quilòmetres dels seus límits territorials. Sosté un front de 350 quilòmetres i ha alliberat 300 de frontera francesa. És el passatge entre l'Espanya republicana i França. Ha contribuït als fronts amb 35 mil combatents al front del Centre, ha estès els braços de la seva generositat a 600.000 refugiats i ha creat una indústria de guerra potent. Heus ací el nostre orgull. Haver contribuït amb els

---

¹⁹⁹⁹ NAVAZO, P. “El Pavellón Español de Prensa en la Exposición de París”. *Mi Revista* [Barcelona] (1 setembre 1937).

²⁰⁰⁰ “Catalunya a l'Exposició de París”. *La Humanitat* [Barcelona] (10 juny 1937), p. 3.

El Comitè Català també va acordar retransmetre la inauguració del Pavelló espanyol.

²⁰⁰¹ “El ‘stand’ de la premsa catalana en la Exposición de París”. *La Vanguardia* [Barcelona] (1 agost 1937), p. 6.

²⁰⁰² “La inauguració del stand de la premsa catalana”. *La Humanitat* [Barcelona] (1 agost 1937), p. 3.

germans d'Euscadi, amb els germans de Madrid, a la defensa i victòria de la República. (...) Un país que té al seu darrera tant anys de cultura nacional no pot desaparèixer sense que el patrimoni espiritual de la humanitat es trobi disminuït.”²⁰⁰³

També va recordar que tant Euskadi com Catalunya eren “nacionalitats” filles de la història.

L'estand, a banda de donar més visibilitat a Catalunya, tenia per objectiu mostrar la potencialitat d'allò que havia estat i era la premsa catalana. És en aquest sentit que s'hi van mostrar fotografies molt ampliades de les portades dels diaris publicats a Catalunya des de l'inici de la premsa gràfica. Com a toc d'ironia, entre els exemplars, Miravittles hi va incloure *Le Journal de Barcelona*; no es tractava del diari que editava la delegació del Comissariat a París sinó que era l'òrgan de les tropes napoleòniques durant la guerra franco-espanyola.

Com a acció paral·lela, el Comissariat de Propaganda, juntament amb l'Agrupació Professional de Periodistes i el Palau Internacional de la Premsa de l'Exposició de París van editar un llibre sobre la història de la premsa catalana. Era el volum *La presse catalane depuis 1641 jusqu'à 1937*, de Joan Torrent que comptava amb la col·laboració de Francesc Carbonell, Josep Monfort i Rafael Bori.²⁰⁰⁴ Es tractava d'un inventari ordenat per anys d'aparició i per poblacions. De les publicacions més destacades s'hi incloïa una fotografia de la portada. A la llista també hi apareixien les revistes del Comissariat com *Nova Iberia* –amb la corresponent reproducció gràfica de la primera pàgina-, *L'Avant-Garde*, *Galizia Nova* o *Visions de Guerra i de Reraguarda*. També hi incloïa capçaleres d'altres regions de parla catalana com Andorra, les Balears, València, i la premsa catalana editada fora de Catalunya: a Espanya, a Argentina, Bèlgica, Xile, Cuba, Estats Units, a les Illes Filipines, França, Itàlia, Mèxic, Paraguai i Suïssa. Un recull que pretenia ser molt complet.

El llibre comptava amb introduccions de Companys i Tarradellas adreçades als periodistes de tot el món i una altra de Miravittles on exposava el paper que havia jugat la premsa en el canvi que s'havia operat a l'Estat, no només fent possible l'adveniment de la República sinó també el triomf dels “veritables sentiments humans i els autèntics valors de la civilització.”²⁰⁰⁵ El cap del comissariat destacava que “le journal catalan est donc un centre

---

²⁰⁰³ “La inauguració del stand de la premsa catalana”. *La Humanitat* [Barcelona] (1 agost 1937), p. 3.

²⁰⁰⁴ *La presse catalane depuis 1641 jusqu'à 1937*. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, 1937.

²⁰⁰⁵ “La premsa catalana de l'any 1641 fins al del 1937”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (31 agost 1937), p. 2.

actif de culture et surtout une arme puissante de la politique”.²⁰⁰⁶ Aprofundint en aquesta simbiosi entre periodisme i política, Miravittles acceptava que a l’Estat “il n’existe presque pas ce qu’on appelle, en France, des journaux d’information. Presque tous les journaux sont politiques et appartiennent à une organisation déterminée. Leur contenu fixe des positions politiques sans tromperie et sans euphémismes”.²⁰⁰⁷

El primer exemplar d’aquest llibre, el va lliurar la directiva de l’Agrupació Professional de Periodistes (UGT) al president Companys el 8 de juliol del 1937.

Com ja hem explicat en l’anterior capítol, l’exposició d’art medieval català que se celebrava a París, es va allargar degut al seu èxit i per fer-la coincidir amb l’Exposició Internacional. La mostra s’anunciava a la planta baixa del pavelló espanyol com una activitat més de la participació republicana al certamen.²⁰⁰⁸ Amb el trasllat de les obres mestres del Jeu de Paume de les Tulleries de París al castell de Maisons-Lafitte, la mostra es va inaugurar de nou.

Podem situar aproximadament el moment en què se celebrava l’Exposició Internacional de París amb la creació del famós *pochoir* de Joan Miró, *Aidez l’Espagne*, que segons el darrer número de la revista *AC. Documentos de Actividad Contemporánea*, portaveu del GATCPAC, de 25 de juny de 1937, consta que li va ser encarregat pel Comissariat de Propaganda. Es tracta d’un segell d’un franc, fet a París, amb una figura on hi destaca el puny tancat i alçat, en colors grocs i vermells, sobre fons blau.

12.4.4 La propaganda per a Amèrica

A banda de les delegacions del Comissariat al continent europeu, l’organisme de propaganda també s’encarregava de canalitzar la relació del Govern amb els casals catalans, sobretot els de Llatinoamèrica, a través de la secció Catalans d’Amèrica.

Des del primer semestre de 1937, el Comissariat havia endegat les relacions amb l’Amèrica Llatina però ho havia fet a través d’accions molt puntuals. En aquesta etapa, el Comissariat expandia el seu horitzó més enllà de les fronteres europees, i els contactes amb l’altra part del món prenién més rellevància. Ho feien sobretot a partir de la col·laboració del diputat Josep Riera i Puntí amb la institució de propaganda de la Generalitat.

---

²⁰⁰⁶ MIRAVITLLES, J. “Le Commissaire de la Propagande, de la Généralité de Catalogne, à la presse mondiale”. A: *La presse catalane depuis 1641 jusqu’à 1937*. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, 1937, p. 11.

²⁰⁰⁷ *Ibid.*, p. 12.

²⁰⁰⁸ ALIX, J [dir.], (1987), p.155.

Riera i Puntí havia viscut un temps a Buenos Aires i era president de l'Agrupació de Catalans d'Amèrica. Des de la seva columna a *La Humanitat*, titulada *Els catalans d'Amèrica* es va mostrar força crític amb la desatenció de l'Amèrica Llatina en l'àmbit de la informació i la propaganda.²⁰⁰⁹ Davant d'aquesta situació, i la petició del Casal Català de Buenos Aires d'obtenir notícies ràpides i exactes per contrarestar la propaganda feixista, el president Companys va disposar que Miravittles organitzés d'acord amb l'Agrupació Catalans d'Amèrica un servei setmanal de notícies per avió. Algunes proves les trobem en alguns *Comunicat de Premsa* que hem pogut consultar, on encara consten les adreces on es van enviar.

A partir de les notícies rebudes, el Casal Català de Buenos Aires va fundar el *Boletín Informativo de Catalunya* que setmanalment escampava per totes les redaccions dels diaris argentins i nuclis culturals, polítics i econòmics, les activitats de Catalunya i les del seu govern. A la vegada, els casals catalans de Xile es van constituir en una Agrupació Catalana que pretenia unificar i intensificar la propaganda i l'acció dels catalans al país, que havia de seguir les campanyes dirigides pel Comissariat de Propaganda.

Els vincles s'accentuaven a partir del 3 de juny de 1937 amb l'inici d'una eina de relació constant i pensada especialment per al catalans emigrats a sudamèrica: el *Butlletí especial per als catalans absents de la Pàtria*, que es va publicar amb força regularitat fins gairebé el final de la guerra a Catalunya, el gener de 1939. Els serveis de Miravittles trametien cada dissabte per via aèria un enviament d'aquest butlletí -uns 250 exemplars- a Buenos Aires i des d'allà es distribuïa a la resta de casals, sobretot els de Cuba, Xile, Colòmbia, Argentina i Mèxic. S'imprimia amb procediments ràpids i arribava entre quatre i vuit dies després. La publicació incloïa un resum de notícies de la vida catalana, sobretot de la barcelonina. Les notícies del butlletí eren reproduïdes a través de la ràdio autòctona. Així, el Comissariat, tant amb l'enviament dels *Comunicat de premsa* com del *Butlletí* esdevenia un referent fixant missatges a través, principalment, dels casals catalans.

Des del butlletí, també s'animava els catalans absents a escoltar les notícies de Catalunya que la delegació del Comissariat a Madrid emetia durant mitja hora cada setmana i a trametre'ls targes postals amb preguntes que els serien contestades a través de la ràdio.

Els catalans exiliats a Llatinoamèrica també treballaven per influir en l'opinió que podia tenir Amèrica del Nord sobre el conflicte espanyol. El Comissariat els enviava publicacions i material de propaganda divers i ells eren els encarregats de trametre-ho a les

---

²⁰⁰⁹ En són exemple els articles RIERA I PUNTÍ, J. "Els catalans d'Amèrica. L'hora catalana". *La Humanitat* [Barcelona] (24 agost 1937), p. 4.; RIERA I PUNTÍ, J. "Els catalans d'Amèrica. Catalans desconeguts". *La Humanitat* [Barcelona] (30 setembre 1937), p. 4.

universitats, les biblioteques públiques i entitats científiques com la *National Geographic Society*. Als Estats Units, el juny de 1937 la *National Library* de Nova York acollia en un dels seus salons de lectura una exposició de material de propaganda tramesa pel Comissariat.

Però si ens hem de fixar en algun país americà, va ser Mèxic qui va centrar bona part dels esforços de l'organisme dirigit per Miravittles durant aquell temps. L'estiu de 1937 es va presentar al Palau de la Generalitat, al Saló Sant Jordi, una exposició que havia de recórrer terres mexicanes i altres repúbliques de l'Amèrica llatina. Volia ser un resum de les activitats de Catalunya portades a terme des del 19 de juliol en diversos àmbits com la indústria o la cultura, un tema propi del Comissariat. Ho feia a través de plafons que incloïen fotografies, gràfics i mostres d'armament italià i alemany utilitzats pel bàndol enemic. La mostra, després de ser inaugurada oficialment a la seu del govern de la Generalitat pel president Companys, es va traslladar a Mèxic i a altres països sudamericans.²⁰¹⁰

Es tractava d'una acció coordinada a nivell mundial, ja que aquesta exposició formava part d'un conjunt de cinc, idèntiques en el contingut però amb peus de foto traduïts a diferents idiomes -francès, anglès, alemany i rus-, que havien de ser trameses a centres urbans dels països de les parles esmentades. Aquella era una primera versió d'una exhibició que el 1938 es va actualitzar i va viatjar a diferents països a través de les delegacions del Comissariat.

La política d'exposicions d'aquest organisme per a l'estranger contemplava la creació de mostres versàtils, mòbils i aprofitables en la forma i el contingut. D'aquesta manera, s'assegurava una unitat en el missatge a transmetre i un major aprofitament dels materials. És un recurs que ja hem explicat que va utilitzar amb l'exposició ambulat que el Comissariat va enviar a Montpeller i Sète el maig de 1937. S'allunyava, per tant, de les espectaculars mostres que l'organisme de propaganda havia organitzat a la rera guarda catalana i espanyola.

L'exposició, finalment, es va enviar a Mèxic el setembre de 1937. En tenim constància per una carta que hem localitzat a l'Arxiu Nacional de Catalunya en què el president de la Generalitat saluda el president mexicà aprofitant el viatge que el delegat de la CNT, Eusebi Carbó, fa al país asteca per presentar la mostra.²⁰¹¹ La intenció era que Carbó pogués vendre allà tot tipus de propaganda antifeixista i les pel·lícules de Laya Films. També es preveia, segons Miravittles, que oferís conferències en què demostrés la "lucha de independencia del

---

²⁰¹⁰ "El president Companys visita l'exposició instal·lada per uns dies al Palau de la Generalitat". *La Humanitat* [Barcelona] (22 agost 1937), p. 1.; "Exposición de fotografías". *La Vanguardia* [Barcelona] (22 agost 1937), p. 1.

²⁰¹¹ ANC. Generalitat de Catalunya (Segona República). Doc. 12. Carta de Lluís Companys a Lázaro Cárdenas, 14 de setembre de 1937.

pueblo ibérico contra el fascismo internacional”.²⁰¹² Una vegada més, el contingut de la propaganda del Comissariat no es referia només a l'àmbit català sinó que anava més enllà. Tot plegat s'havia de complementar amb una campanya de cinema amb explicacions sobre la lluita que sostenia Catalunya. Tenim constància que els noticiaris de Laya s'exhibien a nivell internacional, a Europa i a Amèrica.²⁰¹³

Recordem que al document *Notes per a l'honorable conseller primer* plantejava una estructura del treball del Comissariat de Propaganda en què Granier-Barrera -representant d'UGT-PSUC- seria el responsable de la propaganda a Amèrica Llatina, a més del control literari dels films i publicacions en català. Tot i això, en la documentació consultada sempre hem trobat el delegat de la CNT, Eusebi Carbó, com a representant del Comissariat a Mèxic i, sobretot, el diputat Josep Riera i Puntí.

Segons una carta custodiada a l'Arxiu Tarradellas, Miravittles hauria considerat que el delegat de la CNT era la persona més indicada per portar a terme aquesta actuació.²⁰¹⁴ Per qüestions de paritat entre les dues grans centrals sindicals, es va decidir que l'acompanyés un delegat de la UGT, en aquest cas Fàbregas. Per a aquest viatge, Miravittles demanava a Tarradellas, aleshores conseller de Finances, la quantitat de 1.000 dòlars per al viatge i les despeses que podia ocasionar.

Mèxic va ser objecte també d'altres actuacions particulars per part del Comissariat. L'1 de maig, Miravittles participava en l'homenatge al poble mexicà, una commemoració que tenia lloc a Casp.²⁰¹⁵

El país asteca, de fet, va acollir altres accions de propaganda republicana com una exposició d'art català organitzada pel Sindicat de les Arts Plàstiques UGT o una Setmana d'Espanya.²⁰¹⁶ A nivell oficial, el govern català es relacionava directament amb el mexicà, ja fos a través de l'ambaixador espanyol a Mèxic o amb la presidència del país asteca.²⁰¹⁷

---

²⁰¹² ANC. Generalitat de Catalunya (Segona República). Doc. 12. Credencial signada per Jaume Miravittles, 15 de setembre de 1937.

²⁰¹³ “Los noticiarios de España al día”. *La Vanguardia* [Barcelona] (23 maig 1937) p. 5.

²⁰¹⁴ AMTM. Propaganda. Doc. 13. Carta de Jaume Miravittles a Josep Tarradellas com a conseller de Finances, 13 d'agost de 1937.

²⁰¹⁵ “Las alas negras del fascismo han ensombrecido el homenaje que Caspe dedicaba ayer a Méjico”. *La Vanguardia* [Barcelona] (2 maig 1937), p. 1.

²⁰¹⁶ “L'Exposició d'art català a Mèxic”. *La Humanitat* [Barcelona] (27 juny 1937), p. 6.; “A Mèxic es celebrarà una gran setmana d'Espanya”. *La Humanitat* [Barcelona] (7 juliol 1937), p. 4.; “A Mèxic. Setmana de l'Espanya Republicana”. *La Humanitat* [Barcelona] (8 agost 1937), p. 4.

²⁰¹⁷ “El President Companys va conferenciar ahir amb l'ambaixador a Mexic, Gordon Ordax”. *La Humanitat* [Barcelona] (27 juny 1937), p. 3.; “L'ambaixador de Mèxic visità ahir el President Companys”. *La Humanitat* [Barcelona] (10 agost 1937), p. 1; “El president de Mèxic remercia a Lluís Companys per la tramesa d'una escultura”. *La Humanitat* [Barcelona] (21 agost 1937), p. 3.

Les relacions de cordialitat eren recíproques: el mateix mes de maig, el Comissariat va rebre una carta de la *Federación Mexicana de Trabajadores de la Enseñanza* on els informaven que havien constituït una Oficina Internacional.²⁰¹⁸

El poble cubà va ser un altre dels objectius dels serveis de Miravittles. Amb motiu de l'aniversari del *Grito de Yara*, que el 1868 proclamava la independència política de Cuba, el Casal de la Cultura va acollir un acte literari i de confraternitat hispano-americana, presidit per Miravittles, en què hi van prendre part dos intel·lectuals cubans que eren a Barcelona amb motiu del Congrés Internacional d'Escriptors així com el líder del moviment progressista cubà, Leonardo Fernández Sánchez.²⁰¹⁹ Si bé és cert que era un acte organitzat a la reraguarda catalana, un dels públics a qui anava destinat eren els intel·lectuals cubans que hi van participar. Se'ls volia agrair la cordialitat expressada per la causa republicana.²⁰²⁰ El mateix Casal va ser uns dies més tard l'escenari d'una conferència de poesia cubana a càrrec de l'escriptor cubà, Juan Marinello, també president de les Delegacions Hispano-Americanas al Congrés Internacional d'Escriptors.²⁰²¹

12.4.5 Gestió de visites i relació amb líders d'opinió i intel·lectuals

Durant aquesta etapa, el Comissariat no va deixar de convidar, rebre i acollir personalitats d'arreu del món. Era una activitat que *L'Esquella de la Torratxa*, sempre crítica amb l'actuació del Comissariat, retreia al comissari de propaganda, que s'atipava gràcies als àpats que compartia amb totes aquestes visites, mentre la població general tenia problemes per accedir al menjar. En aquest sentit, Miravittles havia dit en més d'una ocasió que tenia "confiscada" La Punyalada, un restaurant a prop de la seu del Comissariat on hi acostumava a portar els seus hostes.

---

²⁰¹⁸ "Los maestros mejicanos saludan a sus camaradas españoles". *Solidaridad Obrera* [Barcelona] (18 maig 1937), p. 10.

²⁰¹⁹ "Acto de homenaje a los intelectuales cubanos". *Solidaridad Obrera* [Barcelona] (17 juliol 1937), p. 4.; "Los intelectuales cubanos en el 'Casal de la Cultura'". *La Vanguardia* [Barcelona] (7 octubre 1937), p. 1.; "Conmemoración del Grito de Yara". *La Vanguardia* [Barcelona] (10 octubre 1937), p. 3.

²⁰²⁰ "Conmemoración del 'Grito de Yara'". *La Vanguardia* [Barcelona] (12 octubre 1937), p. 3.

²⁰²¹ "Cuba en Cataluña". *La Vanguardia* [Barcelona] (16 octubre 1937), p. 3.

12.4.5.1 Representants polítics

Passats els Fets de Maig arribava a Barcelona Norman Thomas, el cap del partit socialista nordamericà i candidat a la presidència dels EUA, que va ser rebut pel Comissariat.²⁰²² A petició del líder laborista, va visitar institucions d'assistència social de Barcelona com els refugiats hostatjats a l'Estadi de Montjuïc i el monestir de Pedralbes, així com l'escola de nens ubicada al Palau de Pedralbes. Sempre acompanyat de Miravittles, la seva visita també va incloure el monestir de Santa Clara amb les seves pintures primitives, l'Escola Popular de Guerra i Montserrat.²⁰²³

Tal com era habitual en els hostes més importants del Comissariat, Thomas també va reunir-se amb el president Companys i va adreçar-se al poble català per ràdio. La premsa catalana va destacar que Thomas assegurava que “Catalunya viu intensament sense cap desordre, amb esperança, tant en les seves actives capitals com en el seu bellíssim camp”.²⁰²⁴ Per tant, el polític nord-americà s’hauria referit a un tema recurrent de propaganda del Comissariat: el de l’ordre i la civilització. Els diaris també van subratllar una altra qüestió que l’organisme dirigit per Miravittles difonia: la contribució catalana a la guerra en matèria de refugiats i indústries armamentístiques: “Aquest camp que acull els refugiats en la gran proporció del 10 per 100 més de la seva proporció augmenta i manté ben actives les indústries de guerra.” I encara més, Thomas hauria lloat l’organització civil catalana tot i la guerra, un altre tema del Comissariat: “Acabem de visitar una escola extraordinària i molt eficaç. Fundada en data posterior al 19 de juliol, en la qual els mateixos mestres tenen cura de les necessitats de l’escola i es procuren diners amb treballs efectuats en la mateixa escola i pels mateixos alumnes”.²⁰²⁵

Abans de marxar, el líder socialista va deixar una dedicatòria al *Llibre d’Or* del Comissariat en què expressava que “the world looks with sympathy, admiration and hope” Catalunya i Espanya. I pregonava que “your victory over fascism will be our basis of hope of victory over war, poverty and exploitation”.²⁰²⁶

---

²⁰²² Va arribar tres dies tard a causa de les dificultats que li van posar els encarregats del control internacional a la frontera.

²⁰²³ “Norman Thomas a Barcelona”. *La Humanitat* [Barcelona] (22 maig 1937), p. 1.; “Norman Thomas, líder socialista americà, ha estat a Barcelona”. *La Humanitat* [Barcelona] (25 maig 1937), p. 1.

²⁰²⁴ “Saludo por radio”. *Solidaridad Obrera* [Barcelona] (25 maig 1937), p. 10.

²⁰²⁵ “Norman Thomas elogia Catalunya”. *La Humanitat* [Barcelona] (26 maig 1937), p. 1.

²⁰²⁶ ANC. Generalitat de Catalunya (Segona República). *Llibre d’Or del Comissariat de Propaganda*. Generalitat de Catalunya. [1936-1938].

Un altre personatge rellevant que va visitar Catalunya de la mà del Comissariat va ser el príncep austríac Hubertus Löwenstein atret “por vuestra ideología (...) para apreciar cómo se manifiesta esta ideología”.²⁰²⁷ Abans que Hitler l’expulsés d’Alemanya, era professor de dret a la Universitat d’Hamburg. A més d’escriptor i corresponsal del diari liberal *New York Post*, era membre del Partit Catòlic del centre i cap d’una organització de joventut republicana.²⁰²⁸

Durant la seva estada va visitar el govern català i un element important del patrimoni artístic de Catalunya: la catedral de Barcelona, de la qual havia sentit dir que havia estat cremada. Una vegada més es constata l’interès del Comissariat en desmentir la propaganda enemiga que difonia que les esglésies, en tant que edificis religiosos i també artístics, havien estat destruïdes al bàndol republicà. El príncep també va visitar el front d’Aragó i va donar sang per als combatents. Al Casal de la Cultura de Barcelona, va oferir la conferència *La Democràcia mundial i l’Espanya republicana* en la qual, presentat per Miravittles com una de les figures insígnia de l’alemanya anti-nazi, va considerar que Espanya no lluitava per la seva llibertat sinó per la del món.²⁰²⁹ En declaracions als periodistes, Löwenstein va assegurar que defensava el principi segons el qual el feixisme era absolutament incompatible amb el veritable sentiment cristià i entenia que la victòria de la democràcia a l’Estat representava l’alliberament dels pobles oprimits com Alemanya o Itàlia.²⁰³⁰

La dedicatòria que va deixar al *Llibre d’Or* del Comissariat assegurava que “c'est en Espagne que la cause de la Liberté sera gagnée ou résolue. C'est a l'Espagne démocratique que les sympathies de tous, qui ne veulent pas être esclave, sont due”. De tornada, Löwenstein va enviar un telegrama d’agraïment al Comissariat de Propaganda en què mostrava el seu entusiasme per la visita al front d’Aragó i l’heroisme i la disciplina dels soldats.²⁰³¹ Aquesta darrera era una qüestió que el Comissariat s’havia esforçat a defensar des de principis d’any, quan la Generalitat advocava per la creació d’un Exèrcit Popular.

Aquell estiu també arribava a Barcelona una delegació de joves del Front Popular Txecoslovac que, abans de sortir cap a València, van visitar les organitzacions de joves de la ciutat, acompanyats entre altres pel Comissariat. També van fer pública una salutació

---

²⁰²⁷ “El príncipe de Loewenstein en Barcelona”. *La Vanguardia* [Barcelona] (26 agost 1937), p. 1.

²⁰²⁸ “Una conferencia de Loewenstein”. *La Vanguardia* [Barcelona] (25 agost 1937), p. 2.

També va ser l’autor de *The Tragedy of a Nation: Germany 1918-1934* (1934) i *After Hitler’s Fall: Germany’s Coming Reich* (1934)

²⁰²⁹ “La Democracia mundial y la España republicana”, *La Vanguardia* [Barcelona] (28 agost 1937), p. 1.

²⁰³⁰ “El príncipe de Loewenstein en Barcelona”. *La Vanguardia* [Barcelona] (26 agost 1937), p. 1.

²⁰³¹ “Telegrama de Loewenstein”. *La Vanguardia* [Barcelona] (4 setembre 1937), p. 2.

adreçada als joves en què es comprometien a informar el poble txecoslovac de “vuestro heroísmo y procuraremos fortificar más aún el sentimiento de solidaridad con la España republicana”.²⁰³²

El *Llibre d'Or* del Comissariat també deixa constància que el juliol de 1937 van passar per l'organisme de propaganda un representant del Front Popular Francès de la regió parisenca i d'un polític radical socialista del qual no podem identificar el nom. Segons documentació conservada al *Centro Documental de la Memoria Histórica* de Salamanca, el mes següent, representants del Front Popular Francès, provinents de visitar Madrid i València, van participar en un míting al Casal de la Cultura, presidit per Miravittles, i que el mateix comissari de propaganda va donar l'ordre de retransmetre per ràdio.²⁰³³ Es tractava d'una visita important, ja que anava acompanyada dels membres del Comitè Internacional d'Ajut a Espanya, provinents de França, Suïssa, Itàlia, Anglaterra, Austràlia i un emigrat alemany.²⁰³⁴ A l'acte van explicar les impressions recollides en el seu viatge per terres espanyoles.²⁰³⁵

Finalment, la tardor de 1937 visitaven Barcelona els diputats nord-americans John Toussaint Bernard, congressista de Minnessota, i O'Connell, representant de Montana. Ambdós eren catòlics i durant els quatre dies que van passar a la ciutat van visitar diversos edificis del patrimoni eclesiàstic com Montserrat, la catedral de Barcelona i el monestir de Pedralbes. També van assistir a una sessió de danses típiques catalanes i a una altra de films de guerra.²⁰³⁶ El dia abans que marxessin se'ls va oferir una recepció al Casal de la Cultura a la qual també hi va assistir Miravittles.²⁰³⁷ Bernard va deixar estampada la seva signatura al *Llibre d'Or* del Comissariat.

12.4.5.2 Activistes

L'estiu de 1937, van ser abundants les visites d'activistes que van passar pel Comissariat de Propaganda. Així, a finals del mes de juny el visitava Patrick Murphy, un representant de l'*American Friends Service Committee*, de Philadelphia i a l'agost un membre

---

²⁰³² “Juventud checoslovaca al lado de Espanya”. *La Vanguardia* [Barcelona] (20 juny 1937), p. 1.; “Una salutació dels joves txecoslovacs a la joventut del nostre país”. *La Humanitat* [Barcelona] (18 juny 1937), p. 4.

²⁰³³ CDMH. PS-Barcelona. Carpeta 276.

²⁰³⁴ “Delegados del Frente Popular Francés y del Comité Internacional de Ayuda a España, huéspedes de Barcelona”. *La Vanguardia* [Barcelona] (17 agost 1937), p. 1.

²⁰³⁵ “Míting del frente popular francés”. *La Vanguardia* [Barcelona] (15 agost 1937), p. 2.

²⁰³⁶ “Dos personalidades americanas en Barcelona”. *Comunicat de premsa* (edició castellana) [Barcelona] (29 octubre 1937).

²⁰³⁷ “Recepción a dos diputados norteamericanos”. *La Vanguardia* [Barcelona] (27 octubre 1937), p. 1.

de la *Délégation du Comité International de Coordination et d'information pour l'aide à l'Espagne Républicaine*. En la dedicatòria enviava una salutació fraternal “a tous les vaillants défenseurs de ‘notre’ liberté”. Aquell mes una representant del *Comité des Femmes région parisienne* també es va acostar al Comissariat.

La tardor de 1937 ho feia Joseph Georges Miller, del *Corps Sanitaire Belge*, que signava al *Llibre d'Or* per als “valientes defensores de la libertad”. Un representant dels obrers metal·lúrgics de Nantes així com un membre del *Swedish Trade Union Centre*, que expressava la seva esperança en la victòria republicana sobre el feixisme.

12.4.5.3 Periodistes

El degoteig de professionals de la informació va persistir durant aquest període. Per les signatures recollides al *Llibre d'Or* deduïm que per les mans de l'organisme de propaganda van passar els periodistes Robert Neville i Richard Watts, ambdós del *New York Herald Tribune*, i Anna Louise Strong, de la *Federated Press* de Nova York.²⁰³⁸ També des dels Estats Units van arribar dos periodistes de *The New Republic* i *The Chicago Daily News*, Malcom Cowley i Richard Maurer, respectivament, que també van deixar el seu testimoni al *Llibre d'Or*.

El mes de setembre, es desplaçaven fins a Barcelona el director i un redactor del *New Statesman and Nation*, un revista que segons la premsa catalana representava, igual que *The Economist*, una “una massa d'opinió considerable d'Anglaterra, que s'ha posat en tot moment al costat de la nostra lluita per la democràcia i la llibertat dels pobles”. La visita coincidia amb l'arribada de Donald Darling per tant, és molt probable que la gestió d'aquest viatge correués a càrrec de l'organisme de propaganda de la Generalitat. A més, sabem d'un altre grup de periodistes anglesos, provinents de Madrid i València, que durant la seva estada a Barcelona van visitar el president Companys i van poder admirar, segons expliquen els diaris, la tasca del Comissariat.²⁰³⁹

No només van ser els periodistes de parla anglesa amb qui el Comissariat va tenir contacte a Barcelona, sinó que també tenim constància, gràcies al *Llibre d'Or*, de dos redactors dels suïssos *Volksrecht* de Zuric i de *AF* de Basilea, d'una representant de *Radio-*

---

²⁰³⁸ ANC. Generalitat de Catalunya (Segona República). *Llibre d'Or del Comissariat de Propaganda*. Generalitat de Catalunya. [1936-1938].

²⁰³⁹ “Periodistas ingleses en la Generalitat”. *La Vanguardia* [Barcelona] (21 agost 1937), p. 1.

Cité i de Pahul Duthemel, corresponsal de l'Agence Républicaine de Presse i antic delegat del Front Popular a Catalunya durant l'agost i el setembre de 1936.

El juliol de 1937, va morir aixafada accidentalment per un tanc republicà la fotògrafa Gerda Taro, companya sentimental de Robert Capa, la qual havia estat acreditada per Miravittles per treballar al front de Belchite.

12.4.5.4 Intel·lectuals

Els intel·lectuals que va atendre el Comissariat durant aquest període són fonamentalment aquells que es van desplaçar a Barcelona el juliol de 1937 amb motiu del Segon Congrés d'Escriptors per a la Defensa de la Cultura. Va aplegar més d'un centenar d'escriptors antifeixistes que provenien de 30 països, una bona mostra de la intel·lectualitat europea i americana de la dècada dels trenta.²⁰⁴⁰ El 1935 s'havia celebrat a París i l'edició del 1937 es va dur a terme entre el 4 i el 18 de juliol a València, -aleshores capital de la República-, Madrid, Barcelona i París.²⁰⁴¹ Segons Manuel Aznar, aquest va ser "l'acte de propaganda cultural més espectacular organitzat pel *Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes* del govern de la República, a mans del comunista Jesús Hernández."²⁰⁴² Es tractava d'un acte de solidaritat dels escriptors antifeixistes amb la República espanyola que va tenir un ampli ressò. Per tant, el congrés no només era contra el feixisme sinó també contra la mal anomenada política de no-intervenció de les democràcies occidentals.

Tot i que el congrés es va celebrar principalment fora de Catalunya, algunes de les expedicions d'intel·lectuals venien primer a Barcelona. El Comissariat no podia deixar passar aquella magnífica oportunitat que li suposava tenir agrupats tants líders d'opinió en un mateix lloc. Dos dies abans que comencés el congrés, el 2 de juliol de 1937, arribava a Barcelona la primera expedició d'intel·lectuals com a primera parada del seu viatge cap a València.²⁰⁴³ Van ser rebuts pel mateix comissari de propaganda. Van entrar per Portbou, l'entrada natural

---

²⁰⁴⁰ BERGA, M. "La ploma i el fusell: els escriptors estrangers converteixen la Guerra Civil espanyola en un camp de batalla ideològic internacional". A: SOLÉ I SABATÉ, J. M.; VILLARROYA, J. [dirs.] *Catalunya durant la Guerra Civil dia a dia*. Vol. 19. *Cultura i compromís antifeixista*. Barcelona: Edicions 62: La Vanguardia, 2006, p. 15.

²⁰⁴¹ El Congrés es va inaugurar a València el 4 de juliol, les sessions de Madrid es van celebrar el 5, 6, 7 i 8 de juliol; la de Barcelona el dia 11 i es va cloure a París els dies 16 i 17 de juliol de 1937.

²⁰⁴² AZNAR, M. "Presentació". A: AZNAR SOLER, M. [ed.] *Barcelona, 11 de juliol de 1937: segon Congrés Internacional d'escriptors per a la defensa de la cultura*. Sevilla: Renacimiento, 2007, p. 9.

²⁰⁴³ "El II Congrés d'Intel·lectuals per a la defensa de la Cultura". *La Humanitat* [Barcelona] (3 juliol 1937), p. 4.

durant la guerra dels intel·lectuals que es dirigien a la zona republicana.²⁰⁴⁴ L'endemà, va arribar la segona expedició, entre els quals hi havia personatges rellevants com l'escriptor André Chamson, cofundador i director de la revista *Vendredi*, el novel·lista francès André Malraux, el poeta anglès Stephen Spender, el poeta xilè Pablo Neruda, el poeta i assagista mexicà Octavio Paz, i el fundador del moviment dadaïsta Tristan Tzara, entre altres.²⁰⁴⁵

Després de celebrar-se les sessions de València i Madrid, la nit de l'11 de juliol era el torn de Barcelona. Els intel·lectuals procedents de València van ser rebuts per membres del Comissariat i representants del món intel·lectual català, i a la nit es va celebrar un acte d'afirmació antifeixista al Palau de la Música, patrocinat per la Generalitat i l'Ajuntament de Barcelona amb la col·laboració del Comissariat. Va estar presidit per Companys i el seu discurs va ser traduït per Miravittles.²⁰⁴⁶ A banda d'aquesta petita actuació, el cap del Comissariat va tenir un paper rellevant en l'esdeveniment ja que formava part de la taula presidencial, juntament amb Companys; el general cap de l'Exèrcit de l'Est, Sebastián Pozas; el conseller de Cultura, Carles Pi i Sunyer; Jaume Serra Húnter, president de l'Aliança d'Intel·lectuals per a Defensa de la Cultura (AIDC) de Catalunya, entre altres.²⁰⁴⁷ La responsable de la sessió era aquesta organització, subvencionada pel govern català amb 15.000 pessetes per contribuir a les despeses dels actes del Congrés.²⁰⁴⁸

El govern català es va implicar en aquell esdeveniment com a manera de “significar l'adhesió i l'estímul de la Generalitat al Congrés”. A petició de l'Aliança d'Intel·lectuals de Catalunya, l'executiu català va patrocinar el Segon Congrés d'Intel·lectuals per a la Defensa de la Cultura considerant que hi prendrien “part els millors valors de la intel·lectualitat de més de vint països”.²⁰⁴⁹ El govern també va aprovar donar la consideració “d'hostes d'honor” als congressistes mentre fossin en territori català.

---

²⁰⁴⁴ BERGA, M., (2006), p. 15.

²⁰⁴⁵ “Arribada d'intel·lectuals estrangers”. *La Humanitat* [Barcelona] (4 juliol 1937), p. 8.

²⁰⁴⁶ “El Congreso de Intelectuales para la defensa de la Cultura”. *La Vanguardia* [Barcelona] (11 de juliol), p. 1.

A AZNAR SOLER, M [ed.], (2007), p. 83-106, es pot consultar el contingut de les ponències de Jaume Serra Húnter (representant de Catalunya), Niccola Potenza (Itàlia), Julien Benda (França), Stephen Spender (Anglaterra), Martín Andersen Nexø (Dinamarca), Rafael Alberti i Maria Teresa León (Espanya), Se-U (Xina), Juan Marinello (Cuba), Ivan Mikitenko (Unió Soviètica), José Mancisidor (Mèxic), Sebastián Pozas, general en cap de l'Exèrcit de l'Est i Lluís Companys, president de la Generalitat de Catalunya.

²⁰⁴⁷ “El segundo Congreso internacional de intelectuales para la defensa de la Cultura”. *La Vanguardia* [Barcelona] (13 juliol 1937), p. 1.

Vegeu també la fotografia de la taula presidencial publicada a AZNAR SOLER, M [ed.], (2007), p. 156.

²⁰⁴⁸ *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* [Barcelona] (4 juliol 1937), núm. 185, p. 43.

²⁰⁴⁹ *Ibid.*

Per tal de coordinar les activitats relacionades amb l'estada dels escriptors a Barcelona, es va crear un comitè executiu, que el 10 de juliol s'ampliava amb un membre del Comissariat de Propaganda, un altre del Casal de la Cultura i amb Josep Fontbernat, aleshores Director General de Radiodifusió.²⁰⁵⁰

S'entreveu la gestió del Comissariat en l'organització d'actes paral·lels al Congrés: el 12 de juliol, els escriptors van visitar el president de la Generalitat, com era habitual en els hostes més importants; la conselleria de Cultura i l'Ajuntament de Barcelona. Al migdia van assistir a la inauguració de l'exposició de la Fira del Llibre als baixos del Casal de la Cultura. Jaume Serra Húnter va assegurar en el seu discurs que la mostra de llibres posava de relleu la "capacidad constructiva" i la "sed de cultura" de Catalunya tot i viure una guerra,²⁰⁵¹ un tema de la propaganda del Comissariat. A la tarda, van passejar per la ciutat, van visitar la Universitat Autònoma de Catalunya, on van assistir a una sessió folklòrica amb la cobla La Principal de la Bisbal i la interpretació de danses catalanes.²⁰⁵² A la nit, l'organisme de propaganda havia organitzat al Liceu un concert a honor dels congressistes, dirigit per Pau Casals, que s'havia desplaçat expressament fins a Catalunya per a aquesta ocasió.²⁰⁵³ Per al dia 13, el Comissariat va organitzar per a alguns d'ells una visita al front d'Aragó, acompanyats de Miravittles.²⁰⁵⁴

12.4.6 Les publicacions per al món

Les novetats editorials presentades pel Comissariat a la Fira del Llibre, celebrada el juny de 1937, van tenir un marcat caràcter internacional. Les edicions de la fira no oblidaven la tasca que encara restava fer a l'estranger per tal de convèncer l'opinió pública. Per aquest motiu, es van editar publicacions diverses en els idiomes en què el Comissariat solia presentar-les: català, castellà, francès i anglès.

---

²⁰⁵⁰ "Comité ampliado". *La Vanguardia* [Barcelona] (11 juliol 1937), p. 1.

²⁰⁵¹ "En el Casal de la Cultura". *La Vanguardia* [Barcelona] (13 juliol 1937), p. 2.

²⁰⁵² "El Segundo Congreso internacional de intelectuales para la defensa de la Cultura". *La Vanguardia* [Barcelona] (13 juliol 1937), p. 2.

²⁰⁵³ "Aliança d'intel·lectuals per a la Defensa de la Cultura: Jordi Rubió i el Dr. Serra Hunter, parlaran avui per radio". *La Humanitat* [Barcelona] (8 juliol 1937), p. 4.; "Última hora. Gran teatre del Liceu. El Concert a honor dels assembleistes del Segon Congrés Internacional d'Escriptors". *La Humanitat* [Barcelona] (13 juliol 1937), p. 5.

²⁰⁵⁴ "Viaje de regreso de los intelectuales antifascistas". *La Vanguardia* [Barcelona] (14 juliol 1937), p. 1.

12.4.6.1 Funció pseudoinformativa

Els serveis dirigits per Miravittles van seguir publicant el *Comunicat de premsa* en les diferents llengües estrangeres: francesa, esperanto, sueca, anglesa i alemanya. El butlletí en llengua castellana va patir la mateixa transformació que la versió en català: es van passar a editar dues sèries simultànies, una que seguia amb la numeració tradicional i una altra de nova que començava amb l'indicatiu 1B.

També va tenir continuïtat el butlletí publicat pel *Foyer* francès del Comissariat a Barcelona, *L'Avant-garde. Journal du Front* amb periodicitat mensual. En canvi, un altra revista destinada al públic francòfon, *Le Journal de Barcelona*, editat per la delegació del Comissariat a París, es va deixar de publicar el 5 de maig de 1937, després de 85 números.

La delegació anglesa del Comissariat va iniciar *Comment on spanish affairs* el juliol de 1937 amb la intenció d'explicar la seva visió del conflicte bèl·lic. Novament topem amb el concepte de veritat:

“It is the intention of *Comment* to place before the intelligent public week by week those facts of the war which have been intentionally or accidentally avoided (...). It is hoped that in this way the public may obtain a truer perspective of the situation in Spain”.²⁰⁵⁵

Des de la seu del Comissariat a Barcelona es va seguir amb el *Boletín de Información Religiosa*, redactat per membres de la comunitat protestant de Barcelona, en versió castellana, francesa i anglesa, i el mes de maig va veure la llum el *Boletín de Información Católica*, dirigit, igual que l'altre butlletí, al públic internacional i als periodistes. Aquest s'editava en castellà, francès, anglès i fins i tot en llatí. Tot i que el prevere que col·laborava amb el Comissariat amb les emissions radiofòniques, Joan Vilar Costa, constatava l'agost de 1937 “el bon acolliment” d'aquest butlletí, el mateix mes, la CNT, des de les pàgines de *Solidaridad Obrera* el criticaven. En aquest sentit, asseguraven que “la Iglesia. Por fortuna para todos ha desaparecido casi completamente de la España leal contra la que se sublevó y no estamos conforme que venga a sustituirla otra”.²⁰⁵⁶

Pel que fa a les publicacions relacionades amb altres regions ocupades, el Comissariat va seguir editant el butlletí *Nova Galiza*, adreçat als gallecs de la zona republicana i d'Amèrica. La seva periodicitat, tot i que s'autodefinia com a revista quinzenal, era força

---

²⁰⁵⁵ *Comment on Spanish affairs* [London] (24 juliol 1937), p. 1.

²⁰⁵⁶ “Una censura de CNT por la publicación de un boletín religioso en Barcelona”. *Solidaridad Obrera* [Barcelona] (21 agost 1937), p. 2.

irregular, a vegades quinzenal, a vegades mensual i a partir del número 11, corresponent al 10 d'octubre, s'estableix com a mensual. És a partir d'aquest número també que deixa de ser gratuït i passa a comercialitzar-se al preu de 25 cèntims amb la consigna "Axudade ao antifeixismo galego!". Pel que fa al contingut, el número 5, corresponent al mes de juny, fa un aclariment sobre l'orientació del butlletí apel·lant a l'amplitud de mires d'allò que anomena "democràcia literària" i defensa que "este non é un xornal político, si por tal se entende un xornal de partido. Menos aínda un xornal de 'grupo'".²⁰⁵⁷ En el número del 20 de maig trobem un exemple de sinèrgies entre les publicacions del Comissariat o promoció creuada. *Nova Galiza* fa referència al *Boletín de Información Religiosa* destacant paràgrafs d'alguns dels seus articles.²⁰⁵⁸

El juny de 1937 veia la llum un nou butlletí: *Mallorca Nova*, amb el subtítol "butlletí d'informació". Es tractava d'una publicació per "posar en relació els mallorquins antifeixistes escampats arreu, i contribuir amb el seu esforç i entusiasme a la nova estructuració política, social i econòmica de la nostra terra" i que s'adheria al govern de la República, a la Generalitat i mostrava la seva solidaritat amb altres pobles com el basc.²⁰⁵⁹ Es tiraven 1.000 exemplars que s'imprimien a les dependències del Comissariat, com altres butlletins de l'organisme de propaganda. També es trametia al front, on els soldats enviaven comentaris que es publicaven a les seves pàgines.

Gairebé de manera simultània, aquell mes de juny es va iniciar una altra nova publicació periòdica: el *Butlletí especial per als catalans absents de la pàtria*, que recollia aspectes de la vida pública a Catalunya.

El juliol de 1937, el Comissariat va editar una singular publicació: el *Boletín de la Gran Logia Regional del Nordeste de España*, que s'editava com a òrgan oficial d'aquesta lògia. Només hem pogut consultar un número i segons la descripció que en fa el catàleg de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, aquest és l'únic de la col·lecció.

L'aparició d'aquest butlletí podria tenir a veure amb la vinculació de Miravittles amb la maçoneria, ja que el comissari de propaganda va sol·licitar l'ingrés a la lògia Themis, un aspecte força desconegut en la seva biografia, només un més després d'iniciar-se aquest butlletí. Themis va ser la lògia pionera en l'ús del català en la seva documentació i activitats. Segons l'especialista Pere Sánchez, probablement es va fundar per aprofitar les oportunitats

---

²⁰⁵⁷ "Segunda presentación de 'Nova Galiza'". *Nova Galiza* [Barcelona] (15 juny 1937).

²⁰⁵⁸ "Algo acerca de los fariseos". *Nova Galiza* [Barcelona] (20 maig 1937), p. 4.

²⁰⁵⁹ "Adhesió". *Mallorca Nova* [Barcelona] (1 juny 1937), p. 1.

que brindava la maçoneria com a plataforma i el seu tramat d'influències dins la política per “fer nacionalisme radical” al sí de la maçoneria.²⁰⁶⁰

12.4.6.2 Funció político-propagandística

La col·lecció *Antecedents i Documents*, adreçada a la reraguarda catalana, tenia les seves versions en francès i en castellà per al públic internacional. Com ja hem apuntat a l'anterior capítol, el Comissariat de Propaganda no consta com a editor en la versió francesa i castellana sinó que ho fa l'*Association Hispanophile de France*, en una mostra de propaganda grisa. Sota aquest segell editorial trobem *La Révolution dans la campagne catalane* de Josep Mª Murià, *La Voix de l'intelligence et la lutte du peuple espagnol* amb pròleg de Carles Pi i Sunyer; *Idéologie et barbarie des rebelles espagnols* de Ramon Vinyes; *L'Oeuvre financière de la Généralité durant les six premiers mois de la rébellion: 19 juillet 1936 – 18 janvier 1937* de J. O. Barça; *La Justice en Catalogne: 19 juillet 1936-19 février 1937: relation des mesures provisoires prises par le Gouvernement de la Généralité pour éviter l'effondrement des Tribunaux de Justice en Catalogne* de Marià Rubió i Tudurí; *Le 6 octobre et le 19 juillet* d'Anna Murià; i *L'Attitude de l'église dans le soulèvement fasciste* de A. Orts Ramos.²⁰⁶¹ Les

---

²⁰⁶⁰ SÁNCHEZ, P. *La maçoneria en la societat catalana del segle XX, 1900-1947*. Barcelona: Edicions 62, 1993, p. 116.

²⁰⁶¹ MURIÀ, J. M. *La Révolution dans la campagne catalane*. París: Association Hispanophile de France, 1937. (Antécédents et Documents; 6).; MURIÀ, J. M. *La Revolución en el campo de Cataluña*. París: Association Hispanophile de la France, 1937. (Antecedentes y Documentos; 6).

La Voix de l'intelligence et la lutte du peuple espagnol. Pròleg de Carles Pi i Sunyer. París: Association Hispanophile de France, 1937. (Antécédents et Documents; 7).; *La voz de la inteligencia y la lucha del pueblo español*. Pròleg de Carles Pi i Sunyer. París: Association Hispanophile de la France, 1937. (Antecedentes y Documentos; 7).

VINYES, R. *Idéologie et barbarie des rebelles espagnols*. París: Association Hispanophile de France, 1937. (Antécédents et Documents; 8).; VINYES, R. *La Ideología y la barbarie de los rebeldes españoles*. París: Association Hispanophile de la France, 1937. (Antecedentes y Documentos; 8).

BARÇA, J. O. *L'Oeuvre financière de la Généralité durant les six premiers mois de la rébellion: 19 juillet 1936 – 18 janvier 1937*. París: Association Hispanophile de France, 1937. (Antécédents et Documents; 9).; BARÇA, J. O. *La obra financiera de la Generalitat durante los seis primeros meses de la revolución: 19 julio 1936- 18 enero 1937*. París: Association Hispanophile de la France, 1937. (Antecedentes y Documentos; 9).

RUBIÓ I TUDURÍ, M. *La Justice en Catalogne: 19 juillet 1936-19 février 1937: relation des mesures provisoires prises par le Gouvernement de la Généralité pour éviter l'effondrement des Tribunaux de Justice en Catalogne*. París: Association Hispanophile de France, 1937. (Antécédents et Documents; 10).; RUBIÓ I TUDURÍ, M. *La Justicia en Cataluña: 19 de julio de 1936-19 de febrero de 1937: relación de las medidas provisionales adoptadas por el Gobierno de la Generalidad para evitar el hundimiento de los Tribunales de Justicia en Cataluña*. París: Association Hispanophile de la France, 1937. (Antecedentes y Documentos; 10).

MURIÀ, A. *Le 6 octobre et le 19 juillet*. París: Association Hispanophile de France, 1937. (Antécédents et Documents; 11).; MURIÀ, A. *El 6 de octubre y el 19 de julio*. París: Association Hispanophile de la France, 1937. (Antecedentes y Documentos; 11).

versions franceses es venien al preu de 2 francs i les castellanques per 1,50 cèntims, igual que les edicions en català.

Al costat dels *Antecedents i Documents*, qualificats com a llibre polític, la premsa hi incloïa el volum il·lustrat *Goya, peintre du peuple* de Ramon Xuriguera, també en edició castellana i anglesa.²⁰⁶²

Altres publicacions del Comissariat mostraven les bondats de Catalunya. És el cas de la traducció al castellà i al francès del llibre de Pau Vila *La fisonomía geográfica de Cataluña* i *Le visage géographique de la Catalogne*;²⁰⁶³ i l'opuscle *Pédagogie musicale en Catalogne*,²⁰⁶⁴ que el Comissariat va obsequiar als participants en la *Conférence Internationale des auditions musicales pour la jeunesse*, celebrada a París el juny de 1937.

Al costat dels llibres que mostren l'activitat de Catalunya durant el conflicte bèl·lic, com l'esmentat *Le sauvetage du patrimoine artistique et historique de la Catalogne*, hi situem el volum editat amb motiu de l'Exposició Internacional de París *La presse catalane depuis 1641 jusqu'a 1937*.

En aquest apartat no podem deixar d'incloure la traducció al castellà de la novel·la d'èxit d'Upton Sinclair *No pasarán! Una relato del sitio de Madrid*, traduïda per F. Susanna Montaner,²⁰⁶⁵ i de la qual l'any següent el Comissariat va publicar una nova edició.²⁰⁶⁶

12.4.6.3 Funció moralitzadora

Dins la col·lecció de la Biblioteca Infantívola destinada a nens i joves, trobem alguns volums en versions traduïdes o bé en múltiples llengües. Dins aquest darrer cas s'inclouria el llibre de l'*Auca del noi català, antifeixista i humà*, en edició quadrilíngüe en català, castellà,

---

ORTS RAMOS, O. *L'Attitude de l'église dans le soulèvement fasciste*. París: Association Hispanophile de France, 1937. (Antécédents et Documents; 12).; ORTS RAMOS, O. *Actitud de la Iglesia ante el levantamiento fascista*. París: Association Hispanophile de la France, 1937. (Antecedentes y Documentos; 12).

²⁰⁶² XURIGUERA, R. *Goya, pintor del pueblo*. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c.1937].; XURIGUERA, R. *Goya, popular painter*. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c.1937].; XURIGUERA, R. *Goya, peintre du peuple*. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c.1937].

²⁰⁶³ VILA, P. *Le visage géographique de la Catalogne*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937.; VILA, P. *La fisonomía geográfica de Cataluña*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937.

²⁰⁶⁴ *Pédagogie musicale en Catalogne*. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, 1937.

²⁰⁶⁵ SINCLAIR, U. *No pasarán! Un relato del sitio de Madrid*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937. Traducció de F. Susanna Montaner.

²⁰⁶⁶ SINCLAIR, U. *No pasaran!* Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1938. Traducció de F. Susanna Montaner. 2^a ed.

francès i anglès.²⁰⁶⁷ Dins la mateixa col·lecció, l'òrgan de propaganda va publicar dues versions d'*El més petit de tots*, en castellà, *El pequeño*, i en francès, *Le plus petit*.²⁰⁶⁸ La Biblioteca Infantívola també incloïa el volum *26 proverbios castellanos en acción*,²⁰⁶⁹ amb dites castellanes adaptades al català, al francès i a l'anglès.

Fora d'aquesta Biblioteca, però igualment relacionada amb els menuts, l'organisme de Miravittles va publicar l'àlbum de dibuixos *Infants*, del pintor Crèixams i text de C. A. Jordana.²⁰⁷⁰ Els peus de les il·lustracions que es presentaven en làmines soltes eren en català i en francès. En una d'elles es fa referència a la responsabilitat de participar a la guerra. Un nen li pregunta a la mare “Mon père y est aussi, n'est-ce pas ma mère?”, que recorda un famós cartell imprès pel Regne Unit durant la Primera Guerra Mundial en què una nena, asseguda a la falda del seu pare vestit elegantment, li pregunta “Daddy, what did YOU do in the Great War?”.²⁰⁷¹

12.4.6.4 Funció educativa

Un llibre amb caràcter de servei públic va ser *Problemas de alimentación que plantea la guerra*.²⁰⁷² L'edició en castellà, igual que la versió catalana, recollia consells sobre com intentar menjar equilibradament tot i la situació de guerra. La portada, d'estil molt modern, mostrava un bodegó amb menjar i assenyalava el nombre de calories que contenia. Les explicacions i receptes que el lector hi podia trobar a l'interior del llibre estaven acompanyades de més fotografies de menús així com de nombrosos gràfics que indicaven la quantitat de greix, sucre i albúmina de cada aliment.

---

²⁰⁶⁷ *Auca del noi català, antifeixista i humà*. Dibuixos de Josep Obiols. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937. Textos en català, castellà, francès i anglès.

²⁰⁶⁸ ANGLADA, L. *El pequeño*. Dibujos de Lola Anglada. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, 1937. Traducción de *El més petit de tots*.; ANGLADA, L. *Le plus petit*. Dessins de Lola Anglada. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, 1937. Traduction d'*El més petit de tots*.

²⁰⁶⁹ *26 proverbios castellanos en acción*. Dibuixos de Luís V. Molné. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937. Text en castellà, català, francès i anglès.

²⁰⁷⁰ CRÈIXAMS, P. *Infants*. Presentació de C. A. Jordana. Barcelona: Comissariat de Propaganda, [c. 1937]. Text en català i anglès.

²⁰⁷¹ Reproduït a RICKARDS, M. *Posters of the First World War*. New York: Walker and Company, 1968. Cartell número 46.

²⁰⁷² *Problemas de alimentación que plantea la guerra*. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].

12.4.6.5 Autopromoció

Donar a conèixer les publicacions així com els actes que organitzava el Comissariat va ser un objectiu de l'òrgan de propaganda també en l'àmbit internacional. En aquest sentit, trobem un cartell que anima el públic francòfon a “demandez a votre libraire les éditions officielles sur La Guerre d'Espagne”.²⁰⁷³ És un cartell on s'anuncien múltiples publicacions: hi destacaven l'àlbum gràfic *Madrid*, de qual explicaven que les fotografies del volum “rapportent avec fidélité les moments les plus terribles de la tragédie que traverse la capitale de la République”. Una vegada més s'apunta al concepte de veritat o d'explicació de fets adequats a la realitat. De la revista *Nova Iberia*, traduïda per “Ibérie Nouvelle”, subratllava que la qualitat del paper i el fet que la publicació era un “reflet de l'oeuvre constructive de la Catalogne Nouvelle”. Una tercera publicació era la relacionada amb l'exposició d'art medieval català que havia tingut lloc a París *Le Sauvetage du patrimoine historique et artistique de la Catalogne*. De cadascuna d'elles se'n mostrava una fotografia de la portada i dues pàgines de l'interior.

Dins aquesta mateixa categoria hi encabim el cartell anunciador del llibre d'Anna Murià, *Le 6 octobre et le 19 juillet*, que formava part de la col·lecció *Antecedents i documents*.²⁰⁷⁴ Assegurava que era “une histoire comparée de deux mouvements populaires qui constituent deux aspects de la lutte catalane pour la libération”. Acompanyava el text una fotografia d'una desfilada de combatents amb una senyera.

Per al públic francòfon i castellanoparlant també es va editar el cartell del volum de A. Orts Ramos *Actitud de la iglesia ante el levantamiento fascista*, que assegurava, igual que en la versió catalana, “la République a toujours respecté l'Église et le Clerge lorsqu'il se soumettait à la loi, mais elle ne pouvait tolérer que la religion soit un moyen pour réduire le peuple en esclavage. C'est ce qu'on vient démontrer dans ce livre”.²⁰⁷⁵

---

²⁰⁷³ *Demandez a votre Libraire les éditions officielles sur la Guerre d'Espagne: Madrid: Nova Iberia-Ibérie Nouvelle: Le sauvetage du patrimoine historique et artistique de la Catalogne: Collection d'affiches* [cartell]. [Barcelona]: Generalitat de Catalunya, [c. 1937].

²⁰⁷⁴ *Le 6 octobre et le 19 juillet par Anna Murià. Une histoire comparée de deux mouvements populaires qui constituent deux aspects de la lutte catalane pour la libération* [cartell]. [Barcelona]: [Comissariat de Propaganda], [1937].

²⁰⁷⁵ *L'Attitude de l'église dans le soulèvement fasciste par A. Orts Ramos. La République a toujours respecté l'Eglise et le Clerge lorsqu'il se soumettait à la loi, mais elle ne pouvait tolérer que la religion soit un moyen pour réduire le peuple en esclavage. C'est ce qu'on vient démontrer dans ce livre* [cartell]. [Paris?]: [Association Hispanophile de France?], [1937]. ; *Actitud de la iglesia ante el levantamiento fascista por A. Orts Ramos. La iglesia y la clerecía fueron siempre respetadas por la República, pero ésta jamás podía tolerar que se utilizara la religión para tiranizar al pueblo* [cartell]. [Barcelona]: [Comissariat de Propaganda], [1937].

L'opuscle de J. O. Barça *L'ouvre financière de la Généralité durant les six premiers mois de la rébellion* també va comptar amb el seu cartell promocional, en versions castellana i francesa. El cartell especificava que es tractava d'un "opuscule documentaire qui étudie l'œuvre réalisée par la Généralité de Catalogne en matière financière".²⁰⁷⁶

De la mateixa manera, el Comissariat va editar un cartell per promocionar *La voz de la inteligencia y la lucha del pueblo espanyol*, on explicava que "las primeras mentalidades mundiales se han manifestado a favor de la República española. He aquí una selección de opiniones encabezadas con unas palabras del Consejero de Cultura de la Generalitat".²⁰⁷⁷

12.5 Actuacions per als combatents i la resta del territori republicà

A partir dels Fets de Maig, el Comissariat va posar l'accent de la seva propaganda fonamentalment en la participació catalana a la guerra i, sobretot, en la defensa de la seva capital. Les milícies catalanes s'havien integrat a l'Exèrcit Popular de la República i a arrel d'aquesta homogeneïtzació es van intentar esborrar aquelles mostres que poguessin ser identitàries dels catalans.

N'és una prova la nota confidencial, d'autor desconegut, adreçada al conseller Tarradellas en què s'explicava que a les ambulàncies que el Consell de Sanitat de Guerra havia enviat al front de Madrid a principi del conflicte i on s'especificava clarament d'on venien –"Fabricadas en Barcelona"–, es van repintar fent desaparèixer el seu origen. Segons la carta, també s'obligava als soldats catalans a no alçar les seves banderes o a l'Hospital Militar Català se li havia canviat el nom pel d'Hospital Militar número 34 eliminant el tret identitari.²⁰⁷⁸

Els noticiaris de propaganda també es van veure afectats per aquest clima d'animadversió. A les cintes on s'explicava la feina desenvolupada pel Comitè d'Ajut als Refugiats, es va eliminar l'apartat on es feia referència a Catalunya en l'eslògan "Madrileños, vuestros hijos son bien atendidos...". A més, representants de la delegació del Front Popular

---

²⁰⁷⁶ *L'ouvre financière de la Généralité durant les six premiers mois de la rébellion. Un opuscule documentaire qui étudie l'œuvre réalisée par la Généralité de Catalogne en matière financière* [cartell]. [Barcelona]: [Comissariat de Propaganda], [1937].

La Obra financiera de la Generalidad durante los seis primeros meses de la revolución. Un opúsculo documental sobre la meritisima labor financiera realizada por la Generalidad de Cataluña. [cartell]. [Barcelona]: [Comissariat de Propaganda], [1937].

²⁰⁷⁷ *La voz de la inteligencia y la lucha del pueblo español* [cartell]. [Barcelona]: [Comissariat de Propaganda], [1937].

²⁰⁷⁸ AMTM. Comunicacions. "Nota confidencial" adreçada a Josep Tarradellas, 2 de juny de 1937.

Francès que havien visitat Miravittles l'estiu de 1937 li havien dit de manera confidencial que personalitats rellevants de la política a Madrid i València “parlaren molt malament de Catalunya arribant fins i tot a suggerir la traïció”. Un fet davant el qual el Comissariat es va queixar a la Subsecretaria de Propaganda del Ministeri d'Estat.

Una altra mostra de la imatge projectada de Catalunya aquells temps ens l'ofereix *La Humanitat* quan l'agost de 1937, es fa ressò d'una campanya de desprestigi de la Generalitat a València, aleshores seu del govern de la República. Es queixava que es volia fer aparèixer Catalunya com a “poble fracassat i a remolc de maquiavelismes camboians” i assegurava que la “campanya anticatalanista” havia arribat “no sols a Ponent, sinó a Llevant”. Acusava directament la premsa de Madrid de ser-ne la difamadora.²⁰⁷⁹

És en aquest marc on ubiquem la visita que el president Companys fa a l'estiu de 1937 al front d'Aragó i el llançament de la insígnia *Catalunya* per part del Comissariat destinada primer als combatents i, a finals d'any, a la reraguarda catalana. En aquesta mateixa línia situem la campanya que l'organisme encapçalat per Miravittles endega la tardor de 1937 que, tal com explicarem en propers apartats, suposa el desplaçament d'una delegació d'una seixantena de persones al front del Centre.

12.5.1 El viatge de Companys al front d'Aragó

El president de la Generalitat va visitar el front de l'Est entre el 13 i el 17 de juliol de 1937 tot i que públicament es va anunciar dies més tard, probablement per qüestions de seguretat, ja que el cap del govern va atancar-se fins a les primeres línies de foc. Tal com han explicat Josep Mª Solé i Sabaté i Joan Villaroya, aquest viatge hauria estat una manera de contrarestar Negrín, qui adoptà l'actitud de prescindir dels polítics catalans. Així, Companys feu aquest viatge al front d'Aragó quan l'Exèrcit de la República preparava una ofensiva per alleugerir la pressió a què estaven sotmeses les tropes del nord.²⁰⁸⁰ Al nostre entendre, el viatge també hauria respost a la necessitat de fer visible el suport català en el conflicte bèl·lic i comprovar en primera persona la dinàmica de la lluita. Aquest cop d'efecte per als combatents de l'Est, a més, hauria servit per encoratjar-los i augmentar la moral.

Va ser un viatge que, segons les cròniques del moment, es va haver d'ajornar diverses vegades per la “necessitat [de Companys] de mantenir-se al principal lloc de responsabilitat i

---

²⁰⁷⁹ “Catalunya València a l'avantguarda”. *La Humanitat* [Barcelona] (5 agost 1937), p. 4.

²⁰⁸⁰ SOLÉ I SABATÉ, J. M.; VILLAROYA, J., (2003), p. 131.

regir la marxa de Catalunya”.²⁰⁸¹ Finalment, l’estiu de 1937 s’esdevingué aquesta visita en què va estar acompanyat en tot moment per Miravittles i pel seu cap de premsa, Joaquim Vilà, tal com ho constaten les fotografies publicades i els textos periodístics.²⁰⁸²

Tant Companys com el seguici presidencial van visitar diverses poblacions i posicions d’avantguarda: a Barbastre van veure la caserna del 10e cos de l’exèrcit on hi van dinar. També van visitar un hospital de sang i van conversar amb alguns ferits. A continuació es van dirigir cap a Siétamo, on es van fer càrrec de les destrosses produïdes. A la caserna general van observar un diari mural i en aquells moments un soldat hi va penjar un paper on hi desitjava que la visita del president fos mostra del “amor y simpatía que tiene por estas gloriosas tierras de Aragón”.²⁰⁸³

El seu viatge va seguir per les posicions d’Estrecho Quinto, Monte Aragón i Granja, aquesta darrera en posició d’avantguarda. El president es va acostar fins a primera línia de foc, a 300 o a 100 metres de l’enemic, segons diverses versions del moment.²⁰⁸⁴ Allà es va trobar catalans de Linyola i Tornabous, localitat veïna a la població natal de Companys, el Tarròs. Va visitar una sala de lectura construïda uns metres sota terra i les bateries republicanes van disparar alguns projectils sobre objectius militars a prop d’Osca com a salves d’honor al president. Al llarg de la visita, va fer diversos donatius en metàl·lic per ajudar les necessitats de la població civil i militar.

Companys va passar per les localitats de Bujaraloz, i Alcanyís on lluitaven des de feia gairebé un any els soldats pertanyents a la Columna Macià-Companys. Va passar revista a una companyia i va ser rebut pel poble.

El dia 15, el president va visitar el camp d’aviació de Sarinyena, a més de Híjar, on es va acostar a la caserna general. A Casp es va reunir amb el president del Consell d’Aragó.²⁰⁸⁵ A través de l’emissora oficial del Consell, Companys va fer un parlament en què va expressar l’afecte que sentia Catalunya per l’Aragó.²⁰⁸⁶ Unes dones li van lliurar un ram d’espigues de blat segades als camps aragonesos lligades amb una cinta amb la senyera.

---

²⁰⁸¹ “El president Companys ha visitat el front d’Aragó”. *La Humanitat* [Barcelona] (15 juliol 1937), p. 1.

²⁰⁸² “La guerra en Aragón”. *Mi Revista* [Barcelona] (1 agost 1937).

²⁰⁸³ “Visita del presidente de la Generalidad al frente de Aragón”. *La Vanguardia* [Barcelona] (16 juliol 1937), p. 1.

²⁰⁸⁴ *La Vanguardia* i *Mi Revista* parlen de 100 metres mentre que *La Humanitat* dona la xifra de 300.

(“La guerra en Aragón”. *Mi Revista* [Barcelona] (1 agost 1937).; “Visita del presidente de la Generalidad al frente de Aragón”. *La Vanguardia* [Barcelona] (16 juliol 1937), p. 1.; “El president Companys ha visitat el front d’Aragó”. *La Humanitat* [Barcelona] (15 juliol 1937), p. 1.)

²⁰⁸⁵ “Se habla en Barcelona”. *Mi Revista* [Barcelona] (1 agost 1937).

²⁰⁸⁶ “El viaje del presidente Companys al frente de Aragón”. *La Vanguardia* [Barcelona] (17 juliol 1937), p. 5.

A la tornada, Miravittles va escriure un article a *La Humanitat* titulat *Impressions de viatge. Al front, amb el president Companys* on trasllua la voluntat de subratllar allò que havia fet Catalunya per la guerra.

El viatge també es va difondre a través dels noticiaris de Laya Films que van impressionar les imatges de la visita en una cinta anomenada *Viatge presidencial*. La revista gràfica *Visions de guerra i de reraguarda* va dedicar la meitat del número del 7 d'agost a reproduir algunes fotografies de la visita de Companys. Els peus de foto explicaven que l'objectiu havia estat "fer-se càrrec personalment de les activitats del nostre Exèrcit als Fronts d'Aragó els quals recorregué en tota llur totalitat". També es feia ressò que havia arribat fins "les avançades" juntament amb Miravittles i que havia tastat el "ranxo" destinat als soldats.²⁰⁸⁷

12.5.2 La insígnia *Catalunya*

La visita del president Companys va coincidir amb el llançament d'un nou producte de l'òrgan de propaganda: el pin *Catalunya*, que reproduïa les quatre barres amb el text "Catalunya". L'anunci corresponent a la campanya de publicitat que el Comissariat va endegar el juliol del 1937 per donar-lo a conèixer explicava:

"El Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya, atent sempre a les necessitats espirituals dels combatents catalans que es troben en lluita contra el feixisme i en consideració al fet que cal que les quatre barres es trobin arreu on hi hagin catalans, facilita un pin amb l'escut de Catalunya".²⁰⁸⁸

El text continuava: "En anar a lluitar cal fer-ho en nom de Catalunya, en anar a lluitar cal fer-ho pensant en Catalunya i cal que també es vegi que és en nom de Catalunya". Els serveis de Miravittles pretenien que els soldats catalans la lluïssin al pit i, d'aquesta manera, fossin identificats com a tals en un moment en què la seva identitat nacional havia quedat dissolta quan es van integrar amb la resta d'unitats de l'Exèrcit Popular. També era una manera més de demostrar la contribució catalana en el conflicte, en aquest cas, en el mateix camp de batalla. El Comissariat en va repartir 30.000 de manera gratuïta, una xifra que augmentava a 82.000 l'octubre de 1937, ja que els mateixos combatents catalans que lluitaven al front de Madrid l'havien demanat.

---

²⁰⁸⁷ *Visions de guerra i de reraguarda* (sèrie B) [Barcelona] (7 agost 1937).

²⁰⁸⁸ *La Vanguardia* [Barcelona] (25 juliol 1937), p. 4. i *La Vanguardia* [Barcelona] (29 juliol 1937), p. 4, entre altres.

Antoni Ribas recull en la seva recerca sobre el Comissariat un testimoni d'un combatent que resta anònim, que havia rebut la insígnia però no se la va voler posar.²⁰⁸⁹ En una conversa que varem mantenir amb el periodista, ens va revelar que es tractava d'Avel·lí Artís Gener *Tisner*.²⁰⁹⁰ Li va explicar que allò que sí que havia fet era brodar dues branques d'olivera en forma de "V", que Negrín havia autoritzat.

Mesos després d'aquesta primera tirada de pins, el Comissariat va comercialitzar un producte similar a la reraguarda catalana amb diferents arguments de venda. El recurs propagandístic de l'enssenya no era una innovació del Comissariat. El PSUC, per exemple, n'havia produït de bon principi per repartir al front.

12.5.3 Altres actuacions relacionades amb el front

La secció cinematogràfica del Comissariat, al setembre de 1937, va oferir una projecció privada per a les autoritats de l'Exèrcit de l'Est d'un noticiari que incloïa imatges de la presa de Belchite per part de l'exèrcit republicà. Els càmeres de Laya Films van seguir dia a dia les fases de l'atac i presa de la població: "Les precaucions preses per evacuar ràpidament la població civil de Belchite i lliurar-la dels trenta-dos bombardeigs aeris que els facciosos portaren a terme des que la vila de Belchite és nostra, contrasten amb el tracte inhumà donat als seus ferits i amb els 800 afusellaments portats a terme pels facciosos durant el seu domini", explicava la crònica del moment.²⁰⁹¹

Aquell mateix mes, era cridada la lleva d'Agustí Centelles i el fotògraf s'incorporava a l'Exèrcit de l'Est. Va ser a partir d'aquell moment quan va començar la seva col·laboració amb el Comissariat.²⁰⁹² Segons consta al diari de Centelles, el fotògraf formava equip amb Berenguer, hem de suposar Manuel Berenguer, operador de càmera de Laya Films.²⁰⁹³

En una altre ordre de coses sabem que el maig del 1937 viatjava al front d'Aragó un camió del Comissariat retolat com a *Serveis de Cinema i Impremta* equipat amb projector de cine i aparells per imprimir diaris locals i manifestos, altaveus i amplificadors a través dels quals es volien emetre himnes patriòtics i discursos.²⁰⁹⁴

---

²⁰⁸⁹ RIBAS, A., (1973), p. 30.

²⁰⁹⁰ Conversa amb Antoni Ribas. Barcelona, 28 de desembre de 2006.

²⁰⁹¹ "Cinema de guerra". *La Humanitat* [Barcelona] (16 setembre 1937), p. 2.

²⁰⁹² FERRÉ, T., (2006), p. 115.

²⁰⁹³ *Ibid.*, p. 113.

²⁰⁹⁴ E.S. "Els serveis de propaganda al front". *Ràdio Barcelona* [Barcelona] (29 maig 1937).

12.5.4. La delegació a Madrid i el front del Centre

Víctor Castells situa a partir del 24 d'abril de 1937 el trasllat de Batista i Roca a Madrid per organitzar-hi la Delegació de la Generalitat i, d'aquesta manera, ampliar l'atenció als combatents catalans del front del Centre. Castells es decanta a pensar que es va desplaçar a la capital republicana perquè li va demanar Miravittles o el mateix Companys per, segons els seus indicis, seguir de manera oficiosa en la "tasca de gestió internacional que li corresponia al Comissariat".²⁰⁹⁵ Per tant, des de Madrid, Batista i Roca acompliria la doble missió d'organitzar l'assistència als catalans que lluitaven al front i donar cobertura a converses i contactes de caire internacional.

En aquest apartat ens centrarem en les gestions de Batista i Roca en el territori republicà. Sabem que el juny de 1937, oficialment ja com a delegat del Comissariat a Madrid, davant la situació a què ens hem referit anteriorment de menysteniment de la contribució catalana a la guerra, va proposar enviar una nota de premsa cada dia als mitjans de comunicació madrilenys posant de relleu com Catalunya ajudava al front del Centre i als refugiats que arribaven a les seves terres. La proposta no va tenir gaire èxit ja que la censura militar evitava que es publicuessin a la premsa espanyola els trossos referents a Catalunya.²⁰⁹⁶

A Madrid, existia una oficina del Servei de Trameses al Front que gestionaven els Minyons de Muntanya Capella, Crespo i Làsera. Aquest servei es va transformar en la delegació madrilenya i els tres Boys Scouts de Catalunya van prestar els seus serveis per atendre els 22.000 catalans que lluitaven al front del Centre.

Tal com es desprèn d'una carta localitzada a l'*Archiu Generau d'Aran*, sabem que des d'aquesta sucursal del Comissariat, es vehiculaven les comissions que es desplaçaven a Madrid per lliurar donatius en forma de queviures i altres articles de primera necessitat, destinats als combatents i a la població civil. Es recomanava que aquests comitès, tan bon punt arribessin a la capital, es possessin en contacte amb la delegació del Comissariat, ubicada al carrer Serrano, 18, on se'ls donarien facilitats per acomplir el seu objectiu.²⁰⁹⁷ Aquesta nota del Comissariat no té data però la situem al juny de 1937 perquè aquell mes la trobem reproduïda pràcticament de forma idèntica a la premsa.²⁰⁹⁸

---

²⁰⁹⁵ CASTELLS, V., (2002), p. 195.

²⁰⁹⁶ AMTM. Comunicacions. "Nota confidencial" adreçada a Josep Tarradellas, 2 de juny de 1937.

²⁰⁹⁷ *Archiu Generau d'Aran*. Ajuntament Es Bòrdes. Doc. 1926. Nota del Comissariat de Propaganda.

²⁰⁹⁸ "A los que manden víveres para Madrid". *La Vanguardia* [Barcelona] (15 juny 1937), p. 5.

Aquell mateix mes de juny es va inaugurar la Llar del Combatent a Albacete mentre que a l'Alcarria s'estava preparant una Llar del Combatent Català, que finalment es obrir el novembre de 1937. Cal recordar que els Casals de Catalunya a Madrid, Cartagena, Maó i Albacete, entre altres anaven a compte del Comissariat, segons el Protocol d'Ordres de Presidència de la Generalitat.²⁰⁹⁹

La delegació del Comissariat de Madrid també es va encarregar d'emetre l'estiu de 1937 notícies sobre Catalunya, a través de l'emissora d'ona curta EAQ d'Aranjuez. Era una secció que s'emetia cada dijous a la nit durant mitja hora.

---

²⁰⁹⁹ AMTM. Protocol d'ordres. Ordre de 29 d'abril de 1938.

13. La propaganda del Comissariat a partir de l'establiment del govern de la República a Barcelona (novembre 1937 - març 1938)

13.1 Context històric

El final del segon any de guerra va estar caracteritzat per la laminació de les competències de la Generalitat per part del govern de la República que es va acabar traslladant a Barcelona, l'augment de la tibantor en les relacions institucionals entre aquests dos governs, els constants bombardeigs a la reraguarda catalana i l'agreujament del problema d'abastiment dels aliments.

A les darreries de 1937 es va produir una situació política atípica. Barcelona es va convertir en la capital de l'Estat i va esdevenir seu de tres governs: el de la República, el del govern basc i el de la Generalitat. Va ser concretament l'1 de novembre quan el govern espanyol es va establir oficialment a Barcelona. Les Corts de la República espanyola es van instal·lar a l'edifici del Parlament, al Parc de la Ciutadella, i el 9 de novembre el Consell de Ministres ja va celebrar la seva primera reunió a la ciutat comtal. Començava una nova etapa en les relacions institucionals entre la Generalitat i el govern central.

Les tensions entre ambdós executius no es van fer esperar: poc temps després que el govern de la República arribés a Barcelona, van haver-hi enfrontaments amb els funcionaris del govern espanyol per la seva poca sensibilitat per la llengua i cultura catalanes. El 6 de gener de 1938, el govern de la República va dissoldre la conselleria de Proveïments de la Generalitat i va assumir les competències d'aquest servei tan fonamental en temps de guerra. Aquell mateix mes també va dissoldre la Comissió d'Indústries de Guerra de Catalunya i el febrer va suprimir les conselleries d'economia dels municipis catalans.

Aquests esdeveniments van perjudicar la unitat republicana, necessària per fer front a l'enemic. La capacitat d'acció política de la Generalitat es va veure considerablement reduïda. A l'hora d'aplicar decisions polítiques concretes, tot i que formalment tenia les atribucions per fer-ho, finalment era marginada per les decisions del govern de la República.

Mentrestant, la reraguarda catalana continuava amb la greu dificultat de subministrament de queviures. A la gravetat de la situació, s'hi sumava un fet que no era nou: els bombardeigs constants a la població civil. En el període estudiat en aquest capítol, van ser bombardejades, algunes d'elles repetidament, les poblacions de Palamós, Tortosa, Amposta, Reus, Tarragona, Figueres, Sant Feliu de Guíxols i Blanes, entre altres. El bombardeig de Lleida el 2 de novembre de 1937, que va ocasionar uns 250 morts, va ser tan greu que va provocar que les autoritats franquistes fessin desaparèixer el llibre del Registre Civil on hi

constaven el nombre de víctimes. Aquest atac va alarmar Companys, que va decidir intensificar les relacions diplomàtiques a nivell internacional per aconseguir un ajut que no va arribar mai. Barcelona també va ser reiteradament bombardejada. Fins el febrer de 1937, segons l'alcalde de Barcelona, Hilari Salvador, la ciutat havia patit 23 bombardeigs, que havien provocat un total de 3.467 víctimes i la destrucció de 864 cases. El bombardeig més brutal, però, va ser a la capital catalana iniciat el 16 de març de 1938, en què la ciutat va ser atacada indiscriminadament des de l'aire durant tres dies seguits. Van ser un total de tretze bombardeigs que van causar més d'un miler de víctimes. Aquests atacs tan agressius formaven part del pla de terror contra Catalunya. Va ser Mussolini qui personalment va ordenar l'atac, una agressió que va desembocar en fortes protestes a nivell internacional. Cal tenir en compte que aleshores Barcelona era una ciutat conjunturalment superpoblada a causa de l'arribada de refugiats de diversos punts de l'Estat.

Davant aquesta situació tan preocupant, ja el desembre de 1937, la Generalitat va fixar la jornada de 48 hores a la setmana per als obrers que treballaven construint refugis. L'alcalde Salvador va visitar el febrer de 1938 Londres per estudiar els plans de defensa d'aquesta ciutat en cas de bombardeig.

Als problemes de proveïments i atacs aeris s'hi va afegir una forta onada de fred que va envair Catalunya per cap d'any. Les autoritats feien crides demanant roba d'abric per a una població molt castigada pel fred i la manca d'aliments. Aquestes condicions climàtiques no van afavorir gens la lluita al front.

A finals del segon any de guerra, els franquistes havien assolit el control del front del Nord i algunes unitats es disposaven a fer un atac definitiu sobre Madrid. Va ser aleshores quan l'Exèrcit Popular republicà va iniciar un atac sorpresa per recuperar Terol, al front d'Aragó, que va donar lloc a una de les batalles més decisives de la guerra. El 7 de gener de 1938, l'exèrcit republicà va aconseguir recuperar totalment la ciutat tot i que per poc temps, ja que el bàndol franquista aviat va començar la contraofensiva que va resultar en la batalla d'Alfambra. Després d'una ràpida conquesta, a finals de febrer, Terol tornava a ser franquista. Amb aquesta victòria es va evidenciar la inferioritat tècnica republicana davant del professionalitzat exèrcit franquista. També van aflorar les discrepàncies entre les autoritats de l'Exèrcit Popular a l'hora de plantejar les batalles.

El mes de març, l'enemic fixava la mirada en la Mediterrània i es disposava a atacar el sud del front d'Aragó, una zona que anava cessant dia rere dia: Belchite, Alcanyís, Casp i Fraga van caure a mans de l'enemic.

Tot plegat contribuïa a la desmoralització de la població. Per aixecar els ànims, el 26 de març, Negrín va pronunciar un discurs per ràdio en què donava la consigna de resistir, que esdevindria l'eix de la seva política fins al final del conflicte bèl·lic. Tres dies més tard, era el president de la Generalitat qui encoratjava els catalans, també a través de la ràdio, a lluitar.

A nivell polític, cal destacar que el mes de novembre de 1937 el Parlament va prorrogar el mandat de Companys com a president català. Pel que fa a les centrals sindicals, la CNT va retirar aquell mateix mes els seus representants dels comitès del Front Popular i tres mesos més tard, el febrer de 1938, presentava les bases per unificar la seva acció amb la UGT. El mes següent celebraven un míting conjunt a favor de la unitat proletària.

Al bàndol contrari, a principis de 1938, concretament el 30 de gener, Franco va formar el seu primer govern amb la presència de civils a través de la *Ley de la administración central del Estado* i el mes següent, el febrer, Ramón Serrano Suñer començava a ascendir en convertir-se en el secretari del govern de Burgos. El mes de març, Barcelona esdevenia l'escenari d'una manifestació en contra dels intents de mediació amb el bàndol enemic.

En l'àmbit internacional, els moviments no afavorien gens el bàndol republicà. A mitjans de novembre, Gran Bretanya va establir relacions comercials amb els franquistes: el duc d'Alba va ser enviat a Londres com a representant davant del govern britànic i, a la inversa, la Gran Bretanya va nomenar sir Robert Hodgson com a delegat del país davant del govern de Burgos. Franco anava aconseguint suports de la comunitat internacional: el desembre Japó i l'Uruguai van reconèixer el govern de Burgos, i al gener era Turquia qui li donava suport.

13.2 Activitat a la reraguarda catalana

13.2.1 La propaganda infantil

Catalunya començava el penúltim any de Guerra amb la celebració de la Setmana de l'Infant com a substitut de la tradicional festivitat de Reis. El novembre de 1936, la Generalitat havia adaptat als nous temps la commemoració, amb una celebració secularitzada, de set dies de durada, que ajudaria a les campanyes comercials dels grans magatzems i que incorporaria una part solidària amb regals per als infants refugiats.

En l'edició de la Setmana de 1938, celebrada del 3 al 9 de gener, el Comissariat es va implicar de manera més directa que en la de l'any anterior: va enviar un representant a la

comissió organitzadora -Eugeni Bonet- i va permetre instal·lar les oficines de la Comissió a la seva seu de la Diagonal.²¹⁰⁰

La Setmana es va inaugurar oficialment el 6 de gener de 1938 amb un festival al Palau de Belles Arts, al qual hi van assistir milers de nens, encara que inicialment s'havia de celebrar al Palau Nacional de Montjuïc. Estava organitzat pel Comissariat i per la Secció de professors de música del Sindicat de l'Ensenyament. L'acte va incloure un recital de poesia a càrrec de la l'actriu Margarida Sierra, la interpretació a piano de diverses peces a càrrec de la nena pianista Violeta Rillo, els cors d'alguns grups escolars i el cant de l'*Himne de l'Escola Nova Unificada*.²¹⁰¹ Era un acte en què les institucions que formaven part de la comissió organitzadora recollien donatius en forma de diners, joguines o roba.²¹⁰²

Miravittles va fer referència en el seu parlament a l'actuació del govern de la Generalitat de cara a què "tothom rebés la instrucció que li cal per tal d'ésser homes dignes i lliures el dia de demà".²¹⁰³ També va preguntar als nens si volien que Itàlia i Alemanya vinguessin a trepitjar la nostra terra, qüestió a la qual els infants van respondre amb un "no" esclatant. Va tornar a aparèixer el tema del final de la guerra, quan el comissari de propaganda els va preguntar si volien la victòria per Catalunya. Quan va acabar la primera part del programa, hi assistiren els parlamentaris laboristes que, convidats pel govern de la República, venien a visitar els fronts i les capitals més importants del territori republicà.

Com a cloenda de la Setmana, el Comissariat va organitzar per al diumenge 9 de gener un acte al cinema Coliseum a càrrec de professionals del circ i patrocinat pels magatzems El Siglo. El caricaturista Bon va fer una de les seves conferències gràfiques i el Comissariat va obsequiar els participants amb un llibre editat especialment per als infants: *Les pedres parlen. Fells d'història de Catalunya*, de Rafael Tasis i Marca i il·lustracions de Xirinius (pseudònim de Jaime Juez).²¹⁰⁴ Era un volum que en una edició posterior, s'adaptà al format dels llibres de

---

²¹⁰⁰ També formaven part de la Comissió organitzadora Assistència Infantil, Ajut Infantil, Socors Roig Internacional, Ajut Català, Pro Infància Obrera, Comissió Nacional per a la Festa del Nen, Residències Professional Femenina i d'Alumnes Infermeres i Casa d'Assistència President Macià. La Comissió Organitzadora estava presidida per Xavier Casademunt.

²¹⁰¹ L'himne era el següent: "L'Escola Nova Unificada / ens donarà digna instrucció / perquè hi hagi més privilegis / per als fills de la nació, / perquè hi hagi més privilegis / per als fills de la nació. / Llibertat, llibertat, llibertat, / i més amor per a la infància, / puix el món hem de salvar...".

Reproduït a TORRES, E. *Quasi un dietari: memòries 1926-1949*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003, p. 67. (Biblioteca Serra d'Or; 316).

²¹⁰² "Setmana de l'Infant". *La Humanitat* [Barcelona] (1 gener 1938), p. 3.

²¹⁰³ "La Setmana de l'Infant fou inaugurada ahir amb un magnífic festival al Palau de Belles Arts". *La Humanitat* [Barcelona] (7 gener 1938), p. 4.

²¹⁰⁴ TAVIS I MARCA, R. *Les pedres parlen: fells d'història de Catalunya*. Dibuixos de Xirinius. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1938. Setmana de l'Infant 1938.

la Biblioteca Infantívola i s'inclogué dins la col·lecció. La Dona a la Reraguarda també va participar de la Setmana amb un festival de música i dansa, i amb el lliurament de regals als infants catalans i als nens refugiats a través d'una contrasenya que havien de donar al local de recollida.

Per publicitar la Setmana, la Comissió organitzadora va editar un cartell que demanava donatius amb el text “El més petit de tots demana el vostre ajut”, que s’hauria penjat als carrers de localitats de tot Catalunya. L’òrgan dirigit per Miravittles va aprofitar la temàtica i la sensibilitat d’aquesta Setmana per promocionar els seus productes. Va anunciar el llibre *Infants*, amb dibuixos del pintor Crèixams i la Biblioteca Infantívola en un anunci amb un clar missatge a favor dels llibres: “No compreu joguines bèl·liques, La guerra és el flagell més gran de la humanitat; Un llibre és un present de pau; Que educa, que instrueix, que diverteix l’infant. Però... ha d’ésser un bon llibre!”.

El mes següent, concretament el 20 de febrer, va tenir lloc a la reraguarda catalana una altra celebració adreçada als infants. Es tractava d’una nova edició de la Diada de la Bona Voluntat. Igual que l’any anterior, es va llegir i emetre per ràdio un altre “Missatge dels infants catalans als seus amics del País de Gal·les i de tot el món”. Aquesta vegada va ser per iniciativa de l’escola Baixeras i amb participació dels serveis de Miravittles. Després del breu parlament d’un delegat del Comissariat on va explicar el significat de l’acte, un nen i una nena d’aquesta escola van llegir el text en anglès i en català.

El missatge, que començava explicant la situació idíl·lica que vivien els nens abans de la guerra, acabava fent la comparació amb el moment viscut aleshores:

“Si ens veiéssiu ara! Molts no tenim ni llar ni família. (...) Veuríeu les nostres escoles esfondrades, embenades les finestres per teles blanques que supleixen els vidres... quina tristesa l’escola embenada, ferida per la metralla... Veuríeu els nostres estris de treball caiguts per terra, trepitjats els quaderns, els seients esbotzats i a nosaltres caiguts ací i allà, boca terrosa, espantats i esgarriats com un ramat de xais perseguits per un ramat de llops. Vosaltres, amics del país de Gal·les, germans de tot el món potser no ho podreu arribar a copsar perquè encara compartiu a la taula el pa i el vi amb els vostres pares i encara el pati de les vostres escoles i els vostres camps floriren els arbres primerencs i us arribarà la melodia d’una cançó de bressol.”²¹⁰⁵

Finalment el missatge emplaçava els nens gal·lesos a explicar a casa seva la situació catalana: “Vosaltres encara teniu llar i teniu pares i teniu escoles. Llegiu aquest missatge

---

²¹⁰⁵ “Un missatge dels infants catalans als nens del País de Gal·les amb motiu de la ‘Diada de la Bona Voluntat’”. *La Humanitat* [Barcelona] (22 febrer 1938), p. 4.

nostre als vostres pares, feu-lo arribar a tots els homes. Poseu-lo sobre el plat de la seva taula i damunt el coixí del seu llit ¿Tots els homes seran insensibles?”

Tres mesos més tard, el 29 de maig, tenia lloc una altra celebració: el Segon Festival de la Diada de la Bona Voluntat als Jardins del Turó Park, amb sardanes i una obra de teatre infantil. També es va emetre per ràdio un altre missatge dirigit als infants del País de Gal·les a favor de la pau al món. Finalment, el Comissariat col·laborava el novembre de 1937 en una exposició de dibuixos infantils organitzada pel Club Mirbal d’Ajut Infantil a la Reraguarda.²¹⁰⁶

13.2.2 La propaganda femenina

A banda dels nens, l’altre públic predominant a la reraguarda catalana a mitjans de la guerra eren les dones. La secció del Comissariat a través de la qual havia vehiculat tot l’ajut femení des de principis de la contesa complia un any a finals de desembre de 1937. Però aquell aniversari es va veure esquitxat per la tràgica mort del seu cap, Àngel Palau, a causa dels intensos bombardeigs que va patir Barcelona el mes de març.

La Dona a la Reraguarda va seguir amb la seva funció social oferint cursos, com ara els de francès i taquigrafia, i els serveis de cara al front, com ara la recollida de sang o el suport material al combatent, amb la fabricació de jerseis.²¹⁰⁷ El Casal Català de Buenos Aires va contribuir en diverses ocasions a aquesta tasca solidària amb un donatiu d’abrics, mitjons, bufandes, jerseis, pantalons, tant per a homes com per a nens.²¹⁰⁸

La divisió femenina del Comissariat també va continuar participant en els diferents actes a la reraguarda. Per exemple, va formar part del Comitè organitzador del I Congrés Nacional de la Dona, celebrat entre el 7 i el 9 de novembre de 1937, que segons la premsa perseguia la unitat de totes les dones antifeixistes.²¹⁰⁹ Sabem que Miravittles hi va ser present gràcies a una fotografia que ho testimonia.²¹¹⁰ La Dona a la Reraguarda també va promoure

---

²¹⁰⁶ “Dibujos infantiles”. *La Vanguardia* [Barcelona] (31 octubre 1937), p. 2.

²¹⁰⁷ “Donantes de sangre”. *La Vanguardia* [Barcelona] (28 gener 1938), p. 6.; “Prórroga de subscripción”. *La Vanguardia* [Barcelona] (4 gener 1938), p. 5.; “Francés, taquigrafia”. *La Vanguardia* [Barcelona] (26 febrer 1938), p. 4.

²¹⁰⁸ “La solidaritat magnífica dels catalans d’Amèrica”. *La Humanitat* [Barcelona] (25 desembre 1937), p. 4.; “Importante donativo del ‘Casal Catalán’ de Buenos Aires”. *La Vanguardia* [Barcelona] (6 març 1938), p. 4.

²¹⁰⁹ “Congreso Nacional de la Mujer”. *La Vanguardia* [Barcelona] (5 novembre 1937), p. 1.

²¹¹⁰ *Les Dones d’Esquerra Republicana de Catalunya.*, (2007), p. 36.

El Comitè Organitzador del Congrés estava format per afiliades de les organitzacions següents: ACR, Esquerra, PSUC, UGT, Estat Català, Partit Federal Ibèric, Partit Sindicalista, Unió de Rabassaires, Ajut Infantil a la

activitats paral·leles durant els dies del Congrés. A més, durant la Setmana de l'Infant, com ja hem comentat, va col·laborar repartint regals als nens catalans i als refugiats i va organitzar un festival benèfic a l'Orfeó Gracienc.²¹¹¹

El 2 de desembre, el Comissariat juntament amb l'Aliança Nacional de la Dona Jove van organitzar un acte al Palau de la Música Catalana per agrair a un grup de dones franceses, *L'Union de Jeunes Filles de France*, que portessin 150.000 pots de llet per als infants.²¹¹²

Uns dies més tard, el 26 de desembre, la secció femenina celebrava el seu primer aniversari amb la Diada de Germanor en la qual va participar l'esposa del president Companys, Carme Ballester, que n'era la presidenta d'honor, així com el comissari de propaganda, que va oferir la conferència *La dona en la guerra i en la pau*.

13.2.3 Les exposicions

El Comissariat va seguir amb la seva política d'exposicions pròpies a la reraguarda catalana. La més destacada del període estudiat en aquest capítol és la dedicada al poble madrileny amb motiu del primer aniversari de la seva defensa. Es titulava *Madrid, un any de resistència heroica* i s'exhibia al local on habitualment l'organisme de propaganda de la Generalitat feia les seves exposicions, a Plaça Catalunya, número 14. Era una mostra organitzada conjuntament amb el seu homòleg al govern de la República, la *Subsecretaria de Propaganda* del Ministeri d'Estat. S'hi podia veure en què havia consistit l'esforç de la defensa de la capital republicana, el patiment de la població i les destrosses fetes per l'enemic, sobretot, en edificis de valor històric i cultural com el Palacio de Liria. Segurament va ser l'exposició més lluïda del Comissariat a la reraguarda catalana a nivell gràfic i conceptual. Es mostrava la resistència del poble madrileny a través de diverses escenografies realitzades per Ricard Fàbregas, Antoni Clavé i Miquel Paredes. Es complementava amb fotomuntatges, il·luminació i la mostra d'objectes autèntics com ara projectils llançats per l'enemic. De la mateixa manera que avui dia molts museus compten amb una botiga pròpia on vénen productes relacionat amb allò que exposen, aquesta mostra disposava d'un "stand de venda" on es podien adquirir les publicacions del Comissariat.

Reraguarda, Comitè Nacional de l'AMA, Socors Roig de Catalunya (Secció del SRI), Dona a la Reraguarda i Aliança Nacional de la Dona Jove.

²¹¹¹ "La Dona a la Reraguarda". *La Vanguardia* [Barcelona] (21 gener 1938), p. 6.; "Festivales benéficos". *La Vanguardia* [Barcelona] (16 gener 1938), p. 12.

²¹¹² *La Vanguardia* [Barcelona] (2 desembre 1937), p. 2 i 3.

En l'acte d'inauguració, revestit de solemnitat i a càrrec de Lluís Companys, van intervenir alguns ministres del govern de la República. Els parlaments es van retransmetre per ràdio, segons es desprèn d'una nota que Miravittles enviava al seu homòleg en el camp de la radiodifusió, Josep Fontbernat.²¹¹³ Aquell dia també hi van ser presents una desena de periodistes de la premsa madrilenya que van cobrir l'esdeveniment així com representants de l'ajuntament d'aquella ciutat, un membre del govern basc i el seu responsable de propaganda, Ricardo Altaba, a banda de les autoritats catalanes. Tant per la temàtica com pel perfil dels convidats a la mostra, es tractava d'una mostra adreçada a la reraguarda catalana però, sobretot, a l'opinió pública madrilenya.

El mes de febrer de 1938, l'exposició rebia la visita del general Miaja que era de viatge oficial a Barcelona. Va agrair que s'hagués fet aquesta exposició i es va mostrar “verdaderamente emocionado” ja que la mostra li recordava “los sufrimientos y la labor que se ha realizado.”²¹¹⁴ De fet, Miaja era un dels protagonistes de la mostra ja que s'hi podia observar un baix relleu del seu bust de dimensions considerables –dos metres i mig d'alçada-, flanquejat per dos combatents que defensaven una trinxera al costat de dos monuments emblemàtics: la Cibeles i la Porta d'Alcalà. Miravittles va obsequiar-lo amb un retrat del general que Miquel Paredes havia esculpit amb fang. En rebre-la, Miaja va exclamar irònicament: “Soy muy feo, pero me han hecho tal como soy”. Aquesta va ser una altra de les figures que el Comissariat va comercialitzar mesos més tard. Dos dies després, s'afegia a la mostra una nova peça que segur que va servir de reclam per atraure més visitants: la camisa que portava Durruti quan va morir al front de Madrid. Sembla que la mostra va ser un èxit ja que, si bé les exposicions al Casal de la Cultura duraven entre una setmana i quinze dies, aquesta va estar oberta durant dos mesos.

L'exposició formava part d'una campanya destinada a contrarestar la suposada indiferència que Catalunya tenia davant les gestes heroïques de Madrid i l'acusació que el poble català no participava a la guerra, un tema que es va intensificar a partir dels Fets de Maig. Per tant, el Comissariat endegava una nova campanya de contrapropaganda centrada en el poble Madrileny. La mostra per tant, demostrava la implicació de Catalunya en el conflicte i l'admiració que sentia pels heroics madrilenys. També van integrar la campanya la visita d'una delegació catalana a Madrid, la rebuda del general Miaja i de periodistes madrilenys a Barcelona, i diverses conferències de Miravittles, entre altres activitats propagandístiques.

---

²¹¹³ ANC. Generalitat de Catalunya (Segona República). 276/2, nota de Jaume Miravittles a Josep Fontbernat.

²¹¹⁴ “El general Miaja en Barcelona”. *La Vanguardia* [Barcelona] (12 febrer 1938), p. 3.

La implicació de la *Subsecretaría de Propaganda* en la coorganització de l'exposició sobre el Madrid heroic fa que ens preguntem si aquesta mostra estava planificada prèviament a l'establiment del govern de la República a Barcelona o la seva celebració va ser-ne una conseqüència. Ara per ara no disposem de documentació que demostrï cap tesi en un sentit o en un altre però ens decantem a pensar que va ser una exhibició a iniciativa del Comissariat com a acció de contrapropaganda per rebatre els arguments exposats i la *Subsecretaría* s'hi hauria afegit posteriorment.

L'establiment del govern de la República a Barcelona va suposar que la *Subsecretaría de Propaganda* s'immiscís cada vegada més en els actes del Comissariat. Així, per exemple, sobre l'exposició celebrada a Barcelona *Madrid, un any de resistència heroica, La Vanguardia* informava que Miravittles havia visitat Companys per convidar-lo a la inauguració de la mostra, acompanyat del seu homòleg al govern espanyol, el geògraf Leonardo Martín Echevarría,²¹¹⁵ quan és sabut que Miravittles tenia via directa amb el president per les tantes audiències que trobem publicades als diaris al llarg de la guerra, o el fet que durant la inauguració de la mostra intervinguessin alguns ministres del govern de la República. Un altre exemple: l'arribada del govern de la República a Barcelona també va suposar que la *Subsecretaría de Propaganda* exposés a la mateixa sala on habitualment ho feia el Comissariat, al local de la Plaça Catalunya, 14.

En aquest sentit, Carles Fontserè explicava que l'organisme de propaganda de la Generalitat "havia passat a ser executor tècnic, en més d'un aspecte, de la *Subsecretaría de Propaganda del Ministerio de Estado*".²¹¹⁶ De fet, l'exposició *Madrid, un any de resistència heroica* havia estat finançada per la unitat de propaganda del govern de la República i produïda pels serveis tècnics del Comissariat, que tenien a Victor Artís com a cap.

Si ens centrem una altra vegada en les exposicions del Comissariat, el mateix dia que s'inaugurava *Madrid, un any de resistència heroica*, el 17 de desembre de 1937, també s'obria al públic una altra mostra de format més petit a les Galeries Syra de Barcelona. Es tractava de *Figures de la guerra contra el feixisme*, una exposició d'una vintena de caricatures d'Andreu Dameson en un format que ell denominava "plano-escultura".²¹¹⁷ Reproduïa les cares de diverses personalitats polítiques entre les quals hi havia la del mateix comissari de propaganda, els presidents de la República, de la Generalitat i del govern basc i

---

²¹¹⁵ "En la presidència". *La Vanguardia* [Barcelona] (19 desembre 1937), p. 5.

²¹¹⁶ FONTSERÈ, C., (1995), p. 450.

²¹¹⁷ SOLÀ, LL.; CAPDEVILA, J. *Andreu Dameson: geni de la caricatura*. Barcelona: Duxelm, 2011, 53.

d'altres personalitats polítiques del moment com Negrín, Miaja, Pi i Sunyer, Sbert, García Oliver, Prieto i Pasionaria.

En el cas de la caricatura del president basc, Dameson la va haver de demanar al seu titular, que li cedia temporalment i pregava al dibuixant que vetllés perquè no es fessin còpies del retrat: “Insisto en manifestarle que tengo verdadero y especial interés en que esta obra sea inédita y confío en que hará Vd. porque así sea”.²¹¹⁸ Més endavant el Comissariat va fer imprimir una sèrie de postals d'aquestes caricatures. La venda de les caricatures i les corresponents postals van generar un benefici de 56.000 pessetes, una quantitat aleshores gens menyspreable, que Dameson va donar per als nens orfes de la guerra.

Una altra exposició menor del Comissariat d'aquest període celebrada al Casal de la Cultura va ser la que mostrava el febrer de 1938 la tasca duta a terme pels catalans d'Amèrica. Miravittles va parlar de la traducció al català del poema èpic *Martín Fierro* de José Hernández,²¹¹⁹ i Riera Puntí, el responsable de la secció del Comissariat, va lamentar l'abandonament de Barcelona vers els catalans d'Amèrica.

13.2.4 Activitats al Casal de la Cultura

Josep Maria Francès, delegat del Comissariat al Casal de la Cultura, donava el novembre de 1937 la benvinguda al seu organisme homòleg, la *Casa de la Cultura*, amb motiu del trasllat del govern de la República a Barcelona, i assegurava que “els obrirà, no cal dir-ho, de bat a bat, les seves portes i el cor dels seus afiliats”.²¹²⁰

El local d'aquest ens va acollir l'exposició sobre Madrid que hem referenciat però també va ser el lloc d'homenatge a altres pobles com el mallorquí en el marc dels homenatges a regions sotmeses al feixisme. Entre el desembre de 1937 i el gener de 1938 organitzava un cicle de conferències sobre diversos aspectes de la cultura i la literatura mallorquina. Les xerrades van anar a càrrec de personatges il·lustres com Carles Riba, Francesc Pujols, Antoni Rovira i Virgili i dels exministres de la República, Lluís Nicolau d'Olwer i Juli Just Gimeno. Destaca la conferència pronunciada pel catedràtic naturalista aragonès Odón de Buen, que

---

²¹¹⁸ CDMH. PS-Barcelona. Carpeta 315. Carta de José Antonio Aguirre a Andreu Dameson.

²¹¹⁹ És l'epopeia lírica que marca l'inici de la literatura gautxesca i la construcció de la identitat nacional argentina, a través de la qual Fierro esdevé l'heroi nacional argentí. La versió en llengua catalana es va publicar a Buenos Aires el 1936, traduïda per Enric Martí i Muntaner i il·lustrada per Lluís Macaya, recuperada amb motiu de bicentenari de la independència de la República Argentina, en edició bilingüe.

²¹²⁰ “Bengales de guerra”. *La Humanitat* [Barcelona] (25 novembre 1937), p. 4.

havia estat un any pres a l'illa de Mallorca.²¹²¹ Per complementar l'homenatge, el Casal va acollir durant el gener i el febrer audicions de cançons populars de les Balears.

L'interès del Comissariat pels mallorquins no era nou, l'havia demostrat el juny de 1937 amb la publicació del butlletí *Mallorca Nova*. La relació amb els refugiats mallorquins s'hauria vist accentuada quan el president de la Junta Insular d'Esquerra Republicana Balear de Menorca va visitar Miravittles i el subsecretari de propaganda del govern de la República, per demanar-los material propagandístic com ara impresos i publicacions per repartir a Menorca, que restava aïllada.²¹²² Una vegada més es posava de manifest la tasca propagandística compartida entre la Generalitat i el govern de la República.

El Casal també va acollir un altre cicle de conferències com a homenatge al vintè aniversari de la revolució soviètica, organitzat per l'Aliança d'Intel·lectuals per la Defensa de la Cultura.²¹²³ Miravittles va ser un dels conferencians que va dissertar sobre l'organització econòmica soviètica. S'afegien als actes d'homenatge endegats en l'anterior etapa del Comissariat en què el mateix comissari també havia participat en la sèrie de parlaments radiats a través de les emissores de la Generalitat.²¹²⁴

La resta d'actes celebrats al Casal de la Cultura durant el període estudiat van ser de caràcter lúdic, per entretenir la reraguarda. En destaca un espectacle de dansa de la ballarina Mira Holzbajova, que arribava a Barcelona després d'haver actuat pels soldats al front de Madrid; una sessió folklòrica de cançons tradicionals catalanes dos concerts de piano i un homenatge al compositor Ravel.²¹²⁵

El Casal va seguir funcionant com a escenari de conferències de temàtica diversa com la oferta pel director del setmanari de Buenos Aires *Nueva España*, Jesús Lorenzo, que va lamentar el desconeixement que hi havia sobre l'ajut que ofería l'Argentina a l'Espanya republicana; una altra de Manuel Altoalgueire sobre les relacions espanyoles i americanes en la poesia de Pablo Neruda o les dues xerrades de l'escriptor José Bergamín, aleshores president de la *Alianza de Intelectuales Antifascistas para la defensa de la Cultura*.

A banda de les exposicions del Comissariat esmentades, el Casal també va hostatjar altres mostres com la del concurs de pintura, escultura, gravat i dibuix convocat per la

---

²¹²¹ "Una charla de Odón de Buen". *La Vanguardia* [Barcelona] (14 desembre 1937), p. 4.; "Homenatge a Mallorca al Casal de la Cultura". *La Humanitat* [Barcelona] (11 desembre 1937), p. 2.

²¹²² "Propaganda para Menorca". *La Vanguardia* [Barcelona] (18 març 1938), p. 10.

²¹²³ "El homenaje a la URSS". *La Vanguardia* [Barcelona] (5 novembre 1937), p. 3.

²¹²⁴ "Comitè català pro homenatge a la URSS". *La Humanitat* [Barcelona] (28 octubre 1937), p. 4.

²¹²⁵ "Recital de danses per Mira Holzbajova". *La Humanitat* [Barcelona] (9 desembre 1937), p. 2.

Direcció General de Belles Arts i, per a principis de 1938, planificava una exhibició d'art medieval.²¹²⁶

Una de les missions del Casal era la de culturalitzar la massa treballadora que durant la guerra va restar a la reraguarda i és amb aquest objectiu que el desembre de 1937 es van lliurar lots de llibres a les agrupacions culturals de les col·lectivitats obreres i als clubs de fàbrica²¹²⁷ perquè creessin biblioteques.²¹²⁸ El gener i el febrer de 1938 el Casal va acollir dos recitals de poesies, una del poeta cubà Nicolás Guillén i una altra de l'espanyol Pedro Garfias. El local del Casal també va ser l'escenari de l'assemblea general del Comitè Esperantista Antifeixista de Catalunya el desembre de 1937.²¹²⁹

13.2.5 La insígnia *Per Catalunya*

Al capítol anterior hem explicat que a partir dels Fets de Maig, el Comissariat va posar l'accent de la seva propaganda en la participació catalana a la guerra i, sobretot, en la defensa de Madrid. En aquest context, l'òrgan de propaganda de la Generalitat va distribuir gratuïtament entre els soldats catalans un pin que reproduïa l'escut de les quatre barres per tal que el lluïssin a la solapa i, d'aqueta manera, fer visible la participació catalana a la guerra en el mateix camp de batalla.

Uns mesos més tard, el serveis de Miravittles adaptaven aquesta insígnia per comercialitzar-la a la reraguarda. Es tractava de l'escut de la Generalitat que aquesta vegada incorporava el text *Per Catalunya*. Era una consigna donada per Companys en un acte multitudinari al Palau de Belles Arts a finals de 1936, en referència a la unitat del poble català per damunt de les diferències ideològiques i partidistes, i per posar de relleu que era en aquells moments quan Catalunya necessitava més del sentiment de pertinença del seu poble. Calia aguditzar-lo perquè tothom es mantingués moralment fort. El pin plasmava la consigna

---

²¹²⁶ “Exposició d'art medieval al Casal de la Cultura”. *La Humanitat* [Barcelona] (27 novembre 1937), p. 3.

²¹²⁷ Domènec Guansé els descriu de la següent manera: “clubs annexos al taller o a la fàbrica. Clubs en els quals els treballadors de l'empresa trobessin, no solament un redós acollidor de reunions, un bar, un restaurant ben proveït i econòmic, sinó també una biblioteca, la saleta d'exposicions i de música, la manera d'organitzar cursos d'estudi, potser fins funcions teatrals...”. L'objectiu d'aquests centres, en paraules de Guansé, seria canviar “l'antic sentiment d'humiliació davant dels amos o dels dirigents, per un viu sentiment de col·laboració, de fraternitat i d'ajut. (...) L'antiga adversió per la casa on treballa seria substituïda per un entusiasme pel 'seu' taller, per la 'seva' fàbrica, esdevenint el centre de totes les seves activitats, un lloc on els seus gustos i aspiracions podrien ésser satisfets”.

GUANSÉ, D. “La revolució en els costums.”. Article reproduït a GUANSÉ, D. *La revolució cívica: articles de La publicitat: 1937-1939*. Valls: Cossetània, 2008, p. 273. Edició a cura de Francesc Foguet.

²¹²⁸ “El Casal de la Cultura y los clubs de fàbrica”. *La Vanguardia* [Barcelona] (31 desembre 1937), p. 6.

²¹²⁹ “Los esperantistas antifascistas”. *La Vanguardia* [Barcelona] (1 desembre 1937), p. 2.

de Companys de manera que posant-se la insígnia, els ciutadans se la feien seva. És important destacar que el Comissariat va llançar al mercat aquest nou producte el novembre de 1937, coincidint amb l'establiment del govern de la República a Barcelona. Considerem que es tractava d'una manera de refermar el sentiment nacionalista català. Havia de quedar clar que es lluitava per Catalunya. Segons declarava el mateix comissari de Propaganda, l'objectiu de la comercialització d'aquest pin era deixar de banda els partits i agrupar-se sota el concepte de "Catalunya".²¹³⁰

El Comissariat va produir una versió més econòmica en color bronze, que valia 1 pesseta, i una altra en color argent, que es comercialitzava al preu de 1,25 pessetes. També va fer una variant per posar-la al trauc de la jaqueta o per clavar amb agulla. Es podia adquirir a la redacció del diari *La Humanitat*, als centres polítics catalans, a les llibreries o a la seu del mateix Comissariat.

Per donar-la a conèixer va editar un cartell de Ricard Fàbregas on s'hi representava una insígnia gegant sobre un cor vermell, amb el reclam: "Catalans, aquesta és la vostra ensenya. Adquiriu-la!".²¹³¹ El més interessant, però, és la intensa i extensa campanya de publicitat a la premsa catalana que va durar nou mesos, des del novembre de 1937 fins a juliol de 1938, ja fos en forma d'anunci o de consigna. Es tracta amb tota probabilitat de la campanya publicitària més llarga que el Comissariat va desenvolupar d'un producte propi.

La consigna deia així: "Catalans! Ara més que mai cal que lluiu, a la solapa, l'ensenya Per Catalunya. És un deure patriòtic", mentre que l'anunci en premsa aprofundia en els arguments que havien de motivar la seva compra:

"En aquestes hores de dolor i de tragèdia, en aquestes hores de lluita i d'esperança, totes les nostres accions, totes les nostres obres, tots els nostres pensaments han d'ésser inspirats sempre en la consigna del nostre President: Per Catalunya!"

El mes de maig de 1938, el Comissariat anunciava una nova versió de la insígnia, aquesta vegada destinada als joves que feien la instrucció militar en què sota les quatre barres s'hi llegiria la inscripció "Preparem-nos".

---

²¹³⁰ Entrevista a Jaume Miravittles. *Catalans!* [Barcelona] (maig 1937).

²¹³¹ FÁBREGAS, R. *Catalans, aquesta és la vostra ensenya, adquiriu-la!* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937].

El dia de l'enterrament del cap de premsa de la Generalitat, Joaquim Vilà Bisa, mort durant el bombardeig del 7 de desembre, Miravittles li va imposar al cadàver la insígnia *Per Catalunya* per ser la consigna que sempre havia seguit, la consigna de Companys.²¹³²

13.2.6 Altres actes del Comissariat

En qualitat del càrrec de comissari, Miravittles va assistir a actes diversos de caire protocol·lari. Alguns d'ells estaven relacionats amb el govern de la República, com la inauguració de quatre centres educatius a Sabadell, creats per la Generalitat i l'Estat, l'obertura del nou local dels Serveis de Transfusió de Sang de l'exèrcit republicà, o a la inauguració d'una exposició que mostrava la feina feta pel Comissariat de Guerra de la 31 divisió.²¹³³ A més, va ser present a l'obertura del curs de català elemental ofert pel Casal Espartacus i a l'homenatge a Pompeu Fabra fet per un grup d'admiradors.²¹³⁴

El Comissariat també va tenir la representació protocol·lària del seu cap en enterraments com el del vicecònsol francès Antonin Lecouteux, víctima dels bombardeigs de tres dies a Barcelona, o en l'aniversari de la mort de Francesc Layret.²¹³⁵

Altres actuacions destacables d'aquest període són una conferència oferta per Miravittles al Casal Català Martinenc d'ERC, sobre *Catalunya i la guerra*, el lliurament per part del comissari de propaganda de 500 pessetes per contribuir a la Diada del Fill del Combatent i dels hospitalitzats, una iniciativa d'Ajut Català, i el patrocini d'un concert popular celebrat a Girona a càrrec de la Banda Municipal de Barcelona i en homenatge als ferits de guerra.²¹³⁶

Pel que fa a l'activitat de Laya Films, a la reraguarda catalana es van estrenar el desembre de 1937 diversos films: *Aragó 1937*, un curtmetratge sobre la transformació de la terra aragonesa reconquerida per l'exèrcit republicà amb la participació de columnes catalanes, amb fotografia de Berenguer i muntatge de Graciani; *Els tapers de la costa de*

---

²¹³² *Comunicat de premsa* (edició castellana) [Barcelona] (10 desembre 1937).

²¹³³ "Solemne inauguración de cuatro centros docentes". *La Vanguardia* [Barcelona] (19 desembre 1937), p. 5.; "Los servicios de transfusión de sangre". *La Vanguardia* [Barcelona] (6 febrer 1938), p. 7.; "El Ejército Popular". *La Vanguardia* [Barcelona] (17 febrer 1938), p. 5.

²¹³⁴ "Cursillo de catalana elemental en el 'Espartacus'". *La Vanguardia* [Barcelona] (4 novembre 1937), p. 2.; "Homenaje al maestro Pompeyo Fabra". *La Vanguardia* [Barcelona] (24 febrer 1938), p. 6.

²¹³⁵ "El XVII aniversario de la muerte de Francisco Layret". *La Vanguardia* [Barcelona] (30 novembre 1937), p. 3.; "Entierro del vicecònsul francès M. Lecouteux". *La Vanguardia* [Barcelona] (22 març 1938), p. 5.

²¹³⁶ "Conferència de Jaume Miravittles". *La Humanitat* [Barcelona] (10 desembre 1937), p. 3.; "La Diada del Fill del Combatent i dels hospitalitzats". *La Vanguardia* [Barcelona] (22 desembre 1937), p. 4.; "Comarcas catalanas". *La Vanguardia* [Barcelona] (10 març 1938), p. 8.

Ramon Biadiu on es mostraven els procediments de la indústria surera; *L'ofensiva d'Aragó* sobre l'avançament de les tropes republicanes cap a Saragossa; *Ollaires de Breda* de Ramon Biadiu sobre la ceràmica popular en què mostrava la fabricació d'olles, cassoles i altres objectes; *Catalans a l'Alcàrria* de Joan Castanyer i muntatge de Graciani, sobre la participació catalana a la guerra a la zona de Brihuega i l'Alcàrria, un tema clàssic de la propaganda del Comissariat; *Guernika* i *Ataque a Madrid* on es poden veure les conseqüències de l'atac de l'aviació enemiga; i *Transfusió de sang*, un reportatge de Manuel Berenguer en què es mostren els treballs i manipulacions a què és sotmesa la sang utilitzada per salvar vides als soldats al front.

13.2.7 Les publicacions per a la reraguarda

13.2.7.1 Funció moralitzadora

El volum *Els perills de la reraguarda* del periodista Manuel Valldeperes se sumava a les auques editades inicialment pel Comissariat i a la Biblioteca Infantívola.²¹³⁷ Totes aquestes publicacions tenien en comú el fet que intentaven orientar els ciutadans sobre allò que estava bé o malament. En el llibre de Valldeperes, editat per Forja i que es venia al preu de dues pessetes, s'indicaven, segons qualifica una ressenya del moment, aquells “aspectes repulsius de les gents que poden malejar una reraguarda”.²¹³⁸ És a dir, segons Valldeperes, es tractava de l’“indiferent”, “l’home que ho sap tot”, l’“explorador conscient”, l’“exiliat voluntari”, l’“emboscat”, “el provocador”, “el qui fa la ‘seva’ revolució”, “el tolerant i el negligent”. El llibre, que pretenia alliçonar sobre la importància de l’actitud de la reraguarda davant el conflicte bèl·lic, començava amb una cita d’Indalecio Prieto: “La solució pot venir de la reraguarda i no del front, i el vençut serà el qui hagi tingut una reraguarda menys sana”.

Dins aquesta categoria també hi encabim un llibre singular. Es tracta de *Crítica de la reraguarda. Xerrameques dominicals de l’home desconegut*, editat per Forja, de Jaume Elies Bracons, però que signava com a “Home desconegut”.²¹³⁹ El volum recopila dinou emissions radiofòniques que el Comissariat havia emès el diumenge al migdia dins l’espai “El quart d’hora del Comissariat”. L’autor surt de l’anonimat en la introducció del llibre i justifica el contingut de les seves xerrades:

---

²¹³⁷ VALLDEPERES, M. *Els perills de la reraguarda*. Barcelona: Forja, 1937.

²¹³⁸ “Els perills a la reraguarda”. *La Humanitat* [Barcelona] (6 febrer 1938), p. 7.

²¹³⁹ [ELIES BRACONS, J.]. *Crítica de la reraguarda. Xerrameques dominicals de l’home desconegut*. Barcelona: Forja, 1937.

“He criticat i criticaré encara, però en les meves emissions radiofòniques mai no hi he posat ni hi posaré una gota de fel ni de verí; mai la calúmnia que altres empen correntment, serà per a mi un argument ni una arma a esgrimir contra els antifeixistes (...) Crítica honrada, una mica d’estar per casa, amb un gra d’all, un punt de pebre i dos filets de safrà, que són els millors condiments de la cuina catalana”.²¹⁴⁰

El 1938, Forja va publicar un segon volum sota el títol *Xerrameques* del mateix “Home desconegut” emeses en el mateix espai radiofònic però molt més extens que el primer.²¹⁴¹

13.2.7.2 Funció d’auscultació

La Secció d’Exteriors del Comissariat seguia redactant “rapports” d’ús intern amb informació confidencial sobre fets relacionats amb el desenvolupament de la guerra. D’aquest període, hem localitzat un document emès des de París el 8 de desembre de 1937 amb el número 79.²¹⁴² Si analitzem els raports d’Exteriors citats al capítol anterior (el número 66 amb data 13 de setembre de 1937 emès des de Ginebra i el número 72 datat del 16 d’octubre de 1937 i emès des de París), apunta a què la secció d’Exteriors rebria les notícies de les diferents capitals europees i hauria centralitzat l’emissió dels documents. Sembla més factible aquesta hipòtesi que no pas que hi hagués una numeració pròpia segons el lloc d’emissió de la informació o segons les delegacions del Comissariat.

Aquest document en concret informava dels contactes entre Franco i els borbons francesos i conclouia que la informació que s’oferia donava una “idea clara de la diversitat d’interessos polítics amb què ha de lluitar el moviment rebel” i assegurava que “tot el que es pugui fer per alimentar la controversia entre aquesta maniobra en curs ens serà favorable”.

13.2.7.3 Funció pseudoinformativa

En l’anterior capítol hem explicat que quan el *Comunicat de premsa* del Comissariat en català va arribar al seu número 300, el 21 de setembre de 1937, el Comissariat va editar

---

²¹⁴⁰ ELIES BRACONS, J. “Per començar”. A: [ELIES BRACONS, J.], (1937), p. 7.

²¹⁴¹ L’HOME DESCONEGUT. [ELIES BRACONS, J.] *Xerrameques*. Barcelona: Forja, 1938.

²¹⁴² ANC. Generalitat de Catalunya (Segona República). Caixa 1064. “Rapport” emès des de París, 8 de desembre de 1937.

dues sèries simultànies. En el període analitzat en aquest capítol, ambdues van tenir continuïtat. La sèrie marcada amb l'indicatiu d'un número i una lletra, va seguir amb la periodicitat setmanal però va patir un canvi a partir del 10 de febrer de 1938, al número 15B, quan l'emissor del butlletí s'identificava, no com a Comissariat de Propaganda sinó com a Servei d'Informació Internacional. Aquest Servei estava ubicat al carrer Còrsega, 314, que no és una altra adreça que la porta del darrere de la seu principal del Comissariat de Diagonal, 442 bis.

13.2.7.4 Funció político-propagandística

A mitjans de novembre de 1937 se sumava a la col·lecció de llibres de temàtica testimonial que anteriorment havia publicat el Comissariat el volum *En dono fe. Un any d'actuació a l'Espanya nacionalista*, d'Antonio Ruiz Vilaplana.²¹⁴³ El notari mallorquí havia estat president degà del Col·legi de Secretaris Judicials de Burgos i durant un any secretari judicial a la seu del govern franquista a Burgos. A l'obra explicava les atrocitats comeses pel bàndol franquista a Mallorca, unes accions que el van portar a abandonar-los i a decantar-se a favor de la República. L'òrgan de propaganda de la Generalitat editava la traducció al català a càrrec de Joaquim Vilà Bisa. Simultàniament a la posada a la venda del llibre, Vilà Bisa moria tràgicament en un dels bombardeigs que va patir Barcelona a finals de 1937.

El llibre va ser un èxit de vendes, un dels *best-seller* del Comissariat, ja que hem arribat a comptar set edicions de la traducció al català. De ben segur que l'obra deuria tenir molt d'impacte venint d'una personalitat tan destacada. Es venia per sis pessetes, tot i que el Comissariat va acabar fent una edició més econòmica al preu de tres pessetes. També es va editar en una curiosa edició, literalment, de butxaca. Pensant els combatents, el Comissariat el va publicar en una versió de mides molt reduïdes dins la col·lecció "Biblioteca del Combatent Català".

I del testimoniatge de la zona franquista al de l'àrea republicana. El Comissariat va editar diversos volums relacionats amb Euskadi. El gener de 1938 posava a la venda *El Dolor de Euzkadi* del periodista basc Pedro de Basaldua.²¹⁴⁴ El llibre deuria tenir èxit ja que al cap de menys d'un mes d'estar a la venda el seu preu va passar de les sis pessetes inicials a les

---

²¹⁴³ RUIZ VILAPLANA, A. *En dono fe...: un any d'actuació en l'Espanya nacionalista*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937. Traducció de Joaquim Vilà Bisa.

²¹⁴⁴ DE BASALDÚA, P. *El Dolor de Euzkadi: al compàs de la fusileria*. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937-1938].

7,50.²¹⁴⁵ Al volum s'hi podia llegir un relat amb personatges prototípics que morien heroicament. El mes següent, el febrer de 1938 editava *Vuit mesos a la delegació del govern d'Euscadi a Catalunya*, del secretari general de la Delegació General d'Euzkadi a Catalunya, Ricard Altaba Planuch,²¹⁴⁶ un recull d'articles publicats l'estiu de 1937 a *La Humanitat* que es venia per deu pessetes. Relacionat també amb el País Basc, trobem el fulletó *El Xiprer de Guernica*, editat també per l'òrgan de propaganda de la Generalitat, que reproduïa un poema en català d'A. Vidal Gombau.²¹⁴⁷

Dins la temàtica testimonial, Forja va publicar *El pastor J. Jézéquel visita la España Republicana*, en què Claudio Gutiérrez Marín fa una crònica de les impressions i de les visites realitzades pel pastor de l'Església Reformada Francesa Jules Jézéquel, que a més era alt dignatari del *Rassemblement Universel pour la Paix*.²¹⁴⁸ Va ser convidat pel govern de la República, però d'entre les visites que va fer i que recull el llibre hi ha la de la seu central del Comissariat, on Jézéquel va ser atès per Gaspar Alcoverro i Jaume Alsina-Frank.

Tot i el moment de guerra, l'òrgan de propaganda de la Generalitat mantenia la sensibilitat per explicar les diverses formes de cultura i història catalana. Amb aquest objectiu va editar a partir de gener de 1938 la col·lecció *Aspectes de l'activitat catalana*, amb autors de prestigi com Rafael Tasis i Marca amb *La literatura catalana moderna*; Josep Lleonart amb *Com faig un curs comentant la Història de la Cultura*; Josep Navarro i Costabella amb *La Universitat de Catalunya* i Sebastià Gasch amb *La pintura catalana contemporània*; i Lluís Bertran amb *La literatura catalana a l'estranger*.²¹⁴⁹ Es venien al preu de tres pessetes i en versions catalana, castellana i francesa. A finals de març, estaven publicats els tres primers.

Fora d'aquesta sèrie però amb el mateix objectiu, va reglar als nens el volum *Les pedres parlen. Fulls d'història de Catalunya*,²¹⁵⁰ amb motiu de la Setmana de l'Infant de 1938. El text era de Rafael Tasis i Marca i els dibuixos de Xirinius. Posteriorment, l'òrgan de

---

²¹⁴⁵ *La Humanitat* [Barcelona] (19 gener 1938), p. 3.

²¹⁴⁶ ALTABA PLANUCH, R. *Vuit mesos a la Delegació del Govern d'Euscadi a Catalunya*. Pròleg de Joan Santamaria. Barcelona: Comissariat de Propaganda, [1937].

²¹⁴⁷ *El Xiprer de Guernica* [fulletó]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c.1937-1938].

²¹⁴⁸ GUTIÉRREZ MARÍN, C. *El pastor J. Jézéquel visita la España Republicana*. Barcelona, Forja, 1937.

²¹⁴⁹ TASIS I MARCA, R. *La literatura catalana moderna*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937. (Aspectes de l'activitat catalana; 1).; LLEONART, J. *Com faig un curs comentant la història de la cultura*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937. (Aspectes de l'activitat catalana; 2).; NAVARRO-COSTABELLA, J. *La Universitat de Catalunya*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937. (Aspectes de l'activitat catalana; 3).; GASCH, S. *La pintura catalana contemporània*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937. (Aspectes de l'activitat catalana; 4).; BERTRAN, L. *La literatura catalana a l'estranger*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937. (Aspectes de l'activitat catalana; 5).

²¹⁵⁰ TASIS I MARCA, R. *Les pedres parlen: fulls d'història de Catalunya*. Dibuixos de Xirinius. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1938. Setmana de l'Infant 1938.

propaganda va reeditar el llibre en una versió homogeneïtzada amb el format de la *Biblioteca Infantívola*, de la qual en va formar part.

Dins el gènere de la poesia, trobem *Dolor de la Guerra* de Josep Gimeno Navarro que l'editorial Forja venia per 3,50 pessetes.²¹⁵¹

A nivell gràfic, el Comissariat va editar dos cartells que reproduïen diaris feixistes per demostrar que en el camp rebel la llengua catalana estava vetada en l'àmbit públic. Un d'ells, reproduïx la portada del diari *Unidad*. En destaca unes frases d'una notícia en què s'informava que dues persones eren multades per parlar en català en públic.²¹⁵² El Comissariat va afegir al cartell la consigna "Catalans. Catalunya!"²¹⁵³

El Comissariat va editar un cartell pràcticament idèntic amb la mateixa consigna però aquesta vegada reproduint la portada del *ABC* de Sevilla, que es referia també a l'ús del català en l'àmbit públic. Aquesta vegada, el fragment de la notícia explicava:

"(...) Hemos exhortado cien veces (...) a muchos de los catalanes que viven acogidos a la fraternal hospitalidad de sus compatriotas de las demás regiones para que suspendan, por lo menos mientras viven entre nosotros, el uso descarado y provocativo de un dialecto, que en estos momentos y en la España nacional es de todo punto impertinente usar en público (...)." ²¹⁵⁴

Seguint amb la vessant més visual i fruit de l'exposició de caricatures d'Andreu Dameson que havia ofert a la reraguarda barcelonina, el Comissariat va editar-les en una col·lecció de postals sota el títol *Cinc figures de la República*,²¹⁵⁵ de les quals se'n va fer un tiratge de 140.000 reproduccions. Les sèries es titulaven "Companys", "Macià", "Negrín" i "Azaña". Dins la dedicada al president Macià s'inclouïa la caricatura del comissari de propaganda al costat de la d'altres membres del govern català com Antoni Mª Sbert i Carles Pi i Sunyer.

---

²¹⁵¹ GIMENO NAVARRO, J. *Dolor de la Guerra: poemas*. Barcelona: Forja, 1937.

²¹⁵² La notícia explicava que s'havien multat "A José Juan Jubert, 100 pesetas, y a Javier Gibert Porrera, 100 pesetas, por hablar catalán de mesa a mesa, en el comedor de un hotel. San Sebastián, 6 enero de 1938. II Año Triunfal".

²¹⁵³ *Catalans, Catalunya! "A José Juan Jubert 100 pesetas y a Javier Gibert Porrera, 100 pesetas por hablar en catalán de mesa a mesa, en el comedor de un hotel. San Sebastián, 6 de enero de 1938, II año Triunfal"*. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1938].

²¹⁵⁴ *Catalans, Catalunya! Apoyándonos en esta realidad hemos exhortado cien veces reconocemos con qué escaso éxito- a muchos de los catalanes que viven acogidos a la fraternal hospitalidad de sus compatriotas*. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].

²¹⁵⁵ *Cinc figures de la República. Caricatures d'en Dameson. Sèrie I: Companys* [postals]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].; *Cinc figures de la República. Caricatures d'en Dameson. Sèrie I: Macià* [postals]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].; *Cinc figures de la República. Caricatures d'en Dameson. Sèrie I: Negrín* [postals]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].; *Cinc figures de la República. Caricatures d'en Dameson. Sèrie I: Azaña* [postals]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].

A més, des de l'editorial del Comissariat Flama es venien les fotografies dels presidents Macià i Companys, en dos formats 18x25 cm (7,50 pessetes) i 30x40 cm (15 pessetes). Des d'aquest mateix segell també es van comercialitzar els bustos dels dos presidents al preu de 300 pessetes cadascun. Estaven fets per l'escultor Llauredó i eren de bronze amb un peu de marbre. Evidentment, amb els temps de penúria, aquell producte era per les butxaques més benestants o les institucions. També es podia adquirir una versió més econòmica, que valia 35 pessetes, fet amb terra cuita amb peu de roure i de l'escultor Maragall.

El Comissariat no només comercialitzava figures catalanes, també havia produït un retrat en baix relleu del general Miaja en terracota, que venia al preu de 25 pessetes. Era el mateix bust que Miravittles li havia lliurat quan el militar va visitar a Barcelona l'exposició *Madrid, un any de resistència heroica*.

13.2.7.5 Autopromoció

El Comissariat va seguir promocionant dels seus actes. Ho va fer amb anuncis a la premsa com el que trobem a *La Humanitat* sobre la Setmana de l'Infant, on es reproduïa el cartell que havia editat per a l'ocasió i es complementava amb un peu de foto on s'especificava el programa.²¹⁵⁶ També va comptar amb el seu propi anunci, en aquest cas tipogràfic, l'exposició *Madrid, un any de resistència heroica* exhibida a Barcelona. El text animava al visitant a fixar-se en l'estand on el Comissariat venia les seves publicacions.²¹⁵⁷

L'òrgan encapçalat per Miravittles també va fer publicitat dels seus llibres, tant en forma de cartell com d'anunci tipogràfic als diaris. La majoria dels cartells eren senzills amb un text breu on simplement anunciava la posada en venda del llibre, el preu d'aquest, i una imatge simbòlica que representés el contingut o una reproducció de la portada. En són el cas els cartells dels volums *El Dolor de Euzkadi* de Pedro Basaldua; el dels poemes *Dolor de la Guerra* de J. Gimeno Navarro; *En dono fe* de Ruiz Vilaplana –on s'afegia que era un llibre “sensacional”–; *La força social i revolucionària del teatre* de Manuel Valldeperes; i *Vuit mesos a la Delegació del Govern d'Euscadi a Catalunya* de Ricard Altaba Planuc.²¹⁵⁸ El

---

²¹⁵⁶ *La Humanitat* [Barcelona] (4 gener 1938), p. 1.

²¹⁵⁷ *La Humanitat* [Barcelona] (23 gener 1938), p. 3.

²¹⁵⁸ *El dolor de Euzkadi. Un episodi viscut de la guerra, pel periodista basc Pedro de Basaldua* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].; *Dolor de la guerra. Poemes. Per J. Gimeno Navarro*. [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937-1938].; *En dono fe...: un llibre sensacional* [cartell]: [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].; FÀBREGAS, R. *La força social i revolucionària del teatre de Manuel Valldeperes. S'ha posat a la venda el llibre*. [Barcelona]: [Comissariat de Propaganda], [c.1937-1938].;

cartell de l'obra *Els perills de la reraguarda* d'aquest darrer autor estava més treballat a nivell gràfic, on es mostrava una mena de diana amb la inscripció “República” i una sèrie de fletxes que hi convergien amb els noms de tots els possibles perills: la persona provocadora, la que ho sap tot, l'explotador conscient, aquell que fa la seva revolució, l'emboscada i el derrotista.²¹⁵⁹

Dins dels anuncis a la premsa catalana destaca el de la “Biblioteca Infantívola” que, amb motiu de la Setmana de l'Infant de 1938 anunciava aquesta col·lecció de llibres sota la consigna “Un llibre és un present de pau; Que educa, que instrueix, que diverteix l'infant. Però... ha d'ésser un bon llibre!”.

Altres anuncis de caire tipogràfic més senzills són aquells que publiciten els llibres *La força social i revolucionària del teatre*, *El Dolor de Euzkadi*, el poemari *Dolor de la Guerra*; *Els perills de la reraguarda*; *En dono fe*. En tots ells simplement es donava a conèixer l'editorial i el preu de l'obra. El cartell tipogràfic anunciador del llibre infantil *Les pedres parlen* també seguia aquest format.²¹⁶⁰

Els llibrets que formaven la col·lecció “Aspectes de l'activitat catalana” es van anunciar amb cartells específics. És el cas de *La literatura catalana moderna*, en què l'anunci informava que “ha sortit el primer volum” de la col·lecció amb una fotografia on es veia la publicació de Tasis i s'entreveia el número de Josep Lleonart traduït al castellà: *Como hago un curso comentando la historia de la cultura*.²¹⁶¹ El mateix estil segueix el cartell de *La pintura catalana contemporània* de Sebastià Gasch; el de *Com faig un curs comentant la historia de la cultura* de Josep Lleonart; *La Universitat de Catalunya* per J. Navarro Costabella; i *La literatura catalana a l'estranger* de Lluís Bertran.²¹⁶² De la col·lecció que la complementa, “Antecedents i documents” hem localitzat el cartell d'*El 6 d'octubre i el 19 de*

---

8 mesos a la Delegació del Govern d'Euscadi a Catalunya. Ricard Altaba Planuc. Editat pel Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937-1938].

²¹⁵⁹ *Els perills de la reraguarda* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937].

²¹⁶⁰ *Les pedres parlen. Nova edició del llibre per a infants, per Rafael Tasis i Marca. Demaneu-lo a llibreries i quioscos* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1938].

²¹⁶¹ *La literatura catalana moderna de Rafael Tasis i Marca. Ha sortit el primer volum. Col·lecció 'Aspectes de l'activitat catalana'*. [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].

²¹⁶² *Com faig un curs comentant la història de la cultura per Josep Lleonart. Col·lecció 'Aspectes de l'activitat catalana'*. [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].; *La Universitat de Catalunya per J. Navarro Costabella. Col·lecció 'Aspectes de l'activitat catalana'*. [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].; *La pintura catalana contemporània per Sebastià Gasch. Col·lecció 'Aspectes de l'activitat catalana'*. [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].; *La literatura catalana a l'estranger per Lluís Bertran. Col·lecció 'Aspectes de l'activitat catalana'*. [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].

juliol d'Anna Murià, amb una fotografia de milicians desfilant. Una senyera en primer pla, tapava la cara a la majoria d'ells.²¹⁶³

El Comissariat també es va valdre dels cartells per promocionar la insígnia *Per Catalunya*. En l'anunci, de Ricard Fàbregas, s'hi representava un emblema gegant sobre un cor vermell, amb el reclam: "Catalans, aquesta és la vostra ensenya. Adquiriu-la!".²¹⁶⁴ També trobem una versió més senzilla per a ser publicada en premsa com la localitzada a la revista *Moments* amb un text similar: "Catalans" Ara més que mai cal que la lluiu a la vostra solapa. És un deure patriòtic".²¹⁶⁵

13.3 El front internacional

13.3.1 Actuacions generals de les delegacions del Comissariat

Les quatre delegacions europees del Comissariat -Londres, París, Brussel·les i Estocolm- van seguir operatives. Pel que fa a la representació de l'òrgan de propaganda al Regne Unit, Gregori Mir assegura que en algun moment va canviar la seva denominació de "Comissariat d'Informació a l'Estranger de la Generalitat de Catalunya" a "Government of Catalunya – London Delegation",²¹⁶⁶ eixamplant així, almenys en el seu nom, les competències. Tot i tenir constància d'aquest canvi, no podem precisar el moment exacte en què això va succeir. Segons el mateix autor, aquesta representació hauria estat controlada per la CNT-FAI, almenys fins a començament de 1938.

Una de les accions que va portar a terme va ser el passi del film del Comissariat *Transfusió de sang al front*, que es va emetre a la Reial Societat de Medicina de Londres a principis de gener de 1938. L'acte va ser presentat pel doctor Ellil, que havia visitat Catalunya l'octubre de 1937 per analitzar el problema dels refugiats i el sistema de transfusió de sang. L'estratègia emprada és intel·ligent ja que amb la presència d'un científic i no d'un polític, a l'acte se li conferia un aire més tècnic i no tant propagandístic. La projecció del film va comptar amb l'assistència de metges anglesos i la Marina. Segons el *Comunicat de premsa*

---

²¹⁶³ *El 6 d'octubre i el 19 de juliol per Anna Murià. Una història comparada de dos moviments populars que constitueixen dos aspectes de la lluita alliberadora catalana* [cartell]. [Barcelona]: [Comissariat de Propaganda], [c. 1937].

Consta també en versió castellana: *El 6 de octubre y el 19 de julio por Anna Murià. Una historia comparada de dos movimientos populares que constituyen dos aspectos de la lucha de Cataluña por la libertad* [cartell]. [Barcelona]: [Comissariat de Propaganda], [c. 1937].

²¹⁶⁴ FÁBREGAS, R. *Catalans, aquesta és la vostra ensenya, adquiriu-la!* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937].

²¹⁶⁵ *Moments* [Barcelona] (1938).

²¹⁶⁶ MIR, G., (2006), p. 77.

del Comissariat, el dia següent a la projecció, la delegació londinenca va rebre cartes de felicitació i peticions d'institucions professionals perquè els deixessin la pel·lícula per mostrar-la als seus membres.²¹⁶⁷

Pel que fa a Brussel·les, un viatge privat de Companys al país belga a finals de 1937 va aixecar polseguera. El president va fer una visita llampec al seu fill malalt ingressat a Uccle, i no tenia intenció de reunir-se amb cap periodista ni polític. La premsa belga de dretes però, va especular sobre aquest viatge i fins i tot es va arribar a afirmar que Companys preparava una pau separada de Catalunya amb el govern franquista. Uns dies més tard, Nicolau Mª Rubió i Tudurí escrivia a la premsa que quan el president, de retorn del viatge, va tornar a Perpinyà, va refusar fer cap tipus de declaració i va desmentir que hagués fet cap negociació.²¹⁶⁸ El president també rebia els periodistes al Palau de la Generalitat, com era habitual, i reiterava que els motius del viatge no anaven més enllà de visitar el seu fill malalt. L'armistici de Catalunya era un tema recurrent. Uns mesos més tard, el març de 1938, des de la delegació belga del Comissariat, Mir desmentia els rumors que asseguraven que Catalunya se separaria de l'Espanya republicana i que tenia la intenció d'integrar-se a França. Així ho havia anunciat un diari belga en referència a un article publicat per Vandervelde a *Le Peuple*.

Per la seva banda, la delegació del Comissariat a Estocolm va organitzar un cicle d'estudis catalans i un curs en català per atendre les demandes de conèixer millor Catalunya. A l'acte inaugural hi va assistir la intel·lectualitat sueca, autoritats, organitzacions polítiques i sindicals i, segons el *Comunicat de premsa*, va evidenciar la solidaritats dels països escandinaus amb Catalunya i la República.²¹⁶⁹

D'aquest període, tenim notícia de l'efectivitat de la propaganda del Comissariat a nivell internacional. El febrer de 1938 *La Humanitat* explicava que gràcies a la publicació de les làmines *Algunos datos económicos sobre Catalunya*,²¹⁷⁰ amb textos en català, castellà, anglès i francès, que va enviar arreu del món, cada dia es rebien demandes d'informació sobre la producció i exportació de productes catalans. La revista tècnica *The Pharmaceutical Journal* s'havia interessat en aquells moments en fotografies i dades sobre les refineries d'olis a Catalunya per fer-ne un petit reportatge i publicar-ho en aquella revista londinenca que tenia com a públic lector, tècnics i professionals de la farmàcia i de la química d'Europa i Amèrica.

---

²¹⁶⁷ *Comunicat de premsa* (edició castellana) [Barcelona] (7 desembre 1937).

²¹⁶⁸ "El president Companys a l'estranger". *La Humanitat* [Barcelona] (23 novembre 1937), p. 1.

²¹⁶⁹ *Comunicat de premsa* (edició castellana) [Barcelona] (18 desembre 1937).

²¹⁷⁰ *Algunos datos económicos sobre Catalunya*. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937]. Text en català, castellà, francès i anglès.

Paral·lelament, des de Barcelona es va seguir amb algunes tasques de propaganda adreçades al públic internacional. El desembre de 1937, Miravittles estava organitzant el servei d'informacions per ràdio en llengües estrangeres. Així es desprèn d'una carta de recomanació que el director general de Radiodifusió, Josep Fontbernat, adreçava al comissari de propaganda per demanar que donés feina a Rosa Wallfish, una mecanògrafa políglota amb coneixement de l'anglès, francès, italià i alemany.²¹⁷¹ A banda, des de feia uns anys, els catalans de Buenos Aires, podien escoltar una "Hora Catalana" de ràdio i en aquells moments, a banda de donar a conèixer les produccions musicals i artístiques catalanes, també comunicaven les notícies del *Butlletí especial per als catalans absents de la Pàtria*, editat pel mateix Comissariat.

Les emissions radiofòniques en llengües estrangeres van ser una realitat a partir del febrer de 1938 quan es van iniciar les de llengua francesa, que provisionalment s'emetien a les 23 hores, hora catalana, a través d'ona normal i ona curta. Aquell mes també van començar a través de Ràdio Barcelona les emissions en esperanto en ona normal i curta a les 23.30 hores i les de llengua alemanya, a les 20 hores a través d'ona curta i a les 23.30 hores en ona mitjana.

Des del *Foyer* patrocinat pel Comissariat, se seguien oferint cursos de llengua francesa diaris. També va esdevenir seu d'algunes conferències com la del periodista francès Rahaux que va parlar de l'escriptor Émile Zola o la que va oferir un altre periodista francès Jean Arnaud, hoste del Foyer, sobre la política francesa en el conflicte espanyol.²¹⁷²

13.3.2 Arribada de la Cobla Barcelona

La cobla oficial de la Generalitat, la Cobla Barcelona, havia recorregut França i Bèlgica amb finalitats propagandístiques des finals de 1936. El març de 1937 començava una segona gira, aquesta vegada de nou mesos de durada, per visitar novament França i Bèlgica, però també Luxemburg i Txecoslovàquia. Arribava a Barcelona el desembre de 1937 i el seu delegat, Santiago Meléndez, en feia balanç: assegurava haver recorregut més de 24.300 quilòmetres per oferir 220 concerts.²¹⁷³ La cobla havia estat acompanyada del tenor Emili Vendrell i del ballarí Joan Magrinyà durant aquests mesos de viatge.

---

²¹⁷¹ CDMH. PS- Barcelona. Carpeta 276. Carta de Josep Fontbernat a Jaume Miravittles, desembre de 1937.

²¹⁷² "Foyer du Français Antifasciste". *La Vanguardia* [Barcelona] (9 febrer 1938), p. 9. ; "Una conferència". *La Vanguardia* [Barcelona] (17 març 1938), p. 6.

²¹⁷³ "Una ambaixada d'art popular català a l'Europa democràtica". *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (6 desembre 1937).

L'èxit més gran sembla que l'havien aconseguit a les regions mineres belgues tot i que no van estar exempts d'alguns atacs. Per exemple, a Metz, al nord-est de França, els contraris a la causa republicana van intentar aturar el concert llançant gas lacrimogen, i a la mateixa sala es va trobar una bomba.

Dels nou mesos de viatge, un mes sencer el van passar a terres txecoslovaques difonent la música catalana. Durant la gira van actuar a Praga, Bratislava i Kladno, entre altres. “Tota la massa fins la classe burgesa s’ha rendit a la seva música i folklores”, assegurava el delegat de la Cobla. Allà van conèixer el Comitè d’Ajut a l’Espanya Democràtica i van actuar amb motiu de la mort del president Tomás Masaryk, defensor d’un estat txecoslovac independent, al costat de prop d’un centenar de bandes de música.²¹⁷⁴ Com a homenatge pòstum de Catalunya al president txecoslovac i per complementar aquesta acció propagandística, el Comissariat va tenir la iniciativa d’oferir al president de Txecoslovaquia un àlbum de signatures encapçalat amb la de Companys.²¹⁷⁵ Tarradellas també va signar al llibre, un acte que Miravittles van pensar en gravar a través dels seus serveis cinematogràfics, tal com llegim en una carta del comissari al conseller de Finances, en què li explicava la intenció de difondre el film als cinemes txecoslovacs.²¹⁷⁶

13.3.3 La propaganda al voltant dels bombardeigs

L’amenaça permanent dels avions bombarders a la reraguarda catalana anava atemorint cada vegada més la població. Tot i que el primer bombardeig a Catalunya del qual se’n té notícia es va produir el 30 d’octubre de 1936 per mar, al golf de Roses, no és fins el 29 de maig de 1937 quan es dona el primer bombardeig aeri a Catalunya d’intensitat i amb danys greus per a la població civil. Va tenir lloc a Barcelona i a Santa Coloma de Gramenet.

Durant els tres darrers mesos de 1937 els bombardeigs van augmentar en intensitat. L’1 d’octubre, Barcelona rebia un nou atac on hi morien més d’una cinquantena de persones i moltes cases quedaven totalment destruïdes. Però el bombardeig més brutal de tots no va ser fins a principis de 1938, quan la intensitat i l’eficàcia dels atacs aeris sobre Catalunya va anar augmentant progressivament. Segons Joan Villaroya es devia a què, d’una banda, l’aviació italiana amb base a Mallorca va incrementar considerablement el nombre de bombarders, i de

---

²¹⁷⁴ “La Cobla Barcelona en Checoslovaquia”. *La Vanguardia* [Barcelona] (6 novembre 1937), p. 2.

El president Tomás Garrigue Masaryk va ser el primer president de la república de Txecoslovaquia i va morir el 14 de setembre de 1937.

²¹⁷⁵ “A la memoria del Presidente Masaryk”. *La Vanguardia* [Barcelona] (5 novembre 1937), p. 2.

²¹⁷⁶ AMTM. Propaganda. Doc. 18. Carta de Jaume Miravittles a Josep Tarradellas.

l'altra, a què després de la batalla de Terol i l'espectacular ofensiva d'Aragó, el front de guerra cada vegada s'aprovava més a Catalunya.²¹⁷⁷

Els primers 20 dies de gener, els bombardeigs van generar més víctimes que en tot el 1937, assegura Villaroya. El dia 28 de gener de 1938, a Barcelona corria el rumor que els dos bàndols havien arribat a un acord per acabar amb aquest tipus d'atac, un fet que va provocar l'alegria entre la població, l'autèntica víctima d'aquestes salvatges accions. La notícia finalment resultà ser falsa. Va ser la nit del 16 de març quan van començar els violentíssims bombardeigs que fins el dia 18 van aterrir la ciutat comtal. Era la primera vegada a la història que una ciutat de més d'un milió d'habitants era sotmesa a aquestes agressions. Les bombes van afectar els barris centrals -entre ells la Gran Via-, van matar un miler de persones i van causar pànic terrible entre la població civil. Aquella brutal agressió va tenir ressò en l'opinió pública mundial i va ocupar les portades de diaris d'arreu.²¹⁷⁸

Un informe del govern francès localitzat al *Centre des Archives Diplomatiques del Ministère des Affaires Etrangères* testimoniava l'efecte del bombardeig del 17 de març a Barcelona que "ont produit des grands dégâts et profondément impressionné la population"²¹⁷⁹ i es feia ressò d'un rumor que corria a la ciutat que assegurava que "les avions ont envoyé avec des bombes des tracts annonçant 'qu'ils procéderaient ce soir à un bombardement intensif si une décision n'était pas prise d'ici là" i assegurava que "cette rumeur aurait produit un gros effet". Novament, una situació d'incertesa generava enraonies.²¹⁸⁰

A finals de març i principis d'abril, les terres lleidatanes també van ser durament bombardejades. L'atac més fort d'aquests dies el va patir Lleida el 27 de març. Una altra capital, Girona, va ser bombardejada el 20 d'abril. Quan es va iniciar l'ofensiva republicana que donaria lloc a la Batalla de l'Ebre, l'activitat de l'aviació del bàndol franquista va augmentar sobretot a les comarques tarragonines i ebrenques.

Calia explicar al món aquestes barbaritats. Després del bombardeig del mes d'octubre de 1937 el Comissariat va editar una nova col·lecció de fotografies, similars a les que havia imprès amb motiu del bombardeig de Madrid el novembre del 1936, que aquesta vegada

---

²¹⁷⁷ VILLARROYA, J. "Los bombardeos en Cataluña". A: SOLÉ I SABATÉ, J. M. [coord.] *Cataluña en la Guerra Civil Española*. [Barcelona]: La Vanguardia, [1986?], p. 247.

²¹⁷⁸ VILLARROYA, J. *Els bombardeigs de Barcelona durant la Guerra Civil (1936-1939)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999. 2^a ed., p. 79.

²¹⁷⁹ CAD. Correspondance Politique et Commerciale. 181. Informe diplomàtic del govern francès.

²¹⁸⁰ Sobre les característiques que han de tenir els contextos de formació i transmissió del rumor, vegeu BOQUERA, E., (2004), p. 81-87.

portaven per títol *Primer Madrid, ara Barcelona*. L'endemà de l'atac, van sortir en avió 90 col·leccions d'aquestes imatges dirigides als principals diaris internacionals, en total més de 60.000 adreces, acompanyades d'un manifest en el qual es remarcava la destrucció d'escoles i l'assassinat d'infants.

Els càmeres de Laya Films anaven enregistrant aquelles tràgiques escenes moments després d'haver-se produït. En el cas del bombardeig de l'octubre, els operadors de càmera es van desplaçar al lloc dels fets immediatament i la cinta impressionada, de 60 metres, va ser enviada a un dels impulsors de l'anomenada política de "no intervenció", el britànic Anthony Eden; al ministre d'Afers Exteriors francès Yvon Delbos, hostil al Front Popular espanyol; i a Aga Khan, president de la Societat de Nacions, com a mostra dels efectes de la "neutralitat". D'aquesta manera, el Comissariat seguia, igualment que ho havia fet amb el bombardeig de Madrid, no només explicant els horrors de la guerra, sinó també mostrant-los amb unes imatges de fort impacte informatiu i emotiu.

Tal com el Comissariat de Propaganda explica en un dels seus *Comunicats de Premsa*, Catalunya havia estat víctima de l'aviació feixista, "però més que d'ella, víctima de la passivitat del Comitè de No Intervenció".²¹⁸¹ D'aquesta manera resumia les causes d'aquells atacs.

El bombardeig de Lleida del 2 de novembre de 1937 o el de la Gran Via de Barcelona del 18 de març de 1938 van ser retratats per qui havia estat el fotògraf del Comissariat, Agustí Centelles, que aleshores treballava pel Departament Especial d'Informació de l'Estat.²¹⁸² Tal com explica Teresa Ferrer, les imatges del bombardeig de la capital del Segrià van ser censurades a la premsa del país però es van publicar a l'estranger. Els càmeres de Laya també van captar aquells moments i en van fer un film que van difondre a nivell internacional.

A finals del mes de març de 1938, amb les bombes caient sobre Catalunya, Miravittles va viatjar a París convidat pel Partit Socialista Francès per participar en un acte organitzat per la Federació del Sena, a la Sala Pleyel, a favor de l'Espanya republicana. La seva dissertació es titulava *Barcelona, ciutat màrtir*, i presentant-se com a víctima, va demanar armes per als soldats de la República. Durant l'esdeveniment, es va portar a terme una representació de teatre escrita per Manuel Azaña i es van projectar tres pel·lícules de Laya Films. Va ser molt comentada especialment una que versava sobre els serveis sanitaris. Es tractava d'un acte solidari per recaptar fons per sostenir una colònia de nens espanyols.

---

²¹⁸¹ *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (15 abril 1938).

²¹⁸² FERRÉ, T., (2006), p. 116 i 117.

El març del 1938, aquest organisme depenia del Server d'Investigació Militar (SIM).

El viatge de Miravittles va aixecar uns rumors que, segons el diari britànic *Evening Standard*, asseguraven que tan bon punt havia retornat el comissari a Barcelona s'havia posat en contacte amb un representant de Franco. El Comissariat corria a desmentir aquesta informació des del seu *Comunicat de premsa*.²¹⁸³

Miravittles va ser rebut per la redacció i direcció del diari *Ce Soir* i per la Federació Socialista del Sena a la seu central, on se li va dedicar un vermut d'honor i durant el qual un delegat socialista va explicar quins eren els esforços que pensava fer el partit a favor de l'Espanya republicana. El cap del Comissariat, abans de tornar a Barcelona, va visitar diverses personalitats de la política francesa.

A partir del bombardeig que va patir Barcelona el mes d'octubre i el de Lleida el novembre, l'òrgan dirigit per Miravittles va explotar un nou element en la seva propaganda. Si fins aleshores eren els nens amb qui intentava commoure els cors a nivell internacional – recordem, per exemple, la Diada de la Bona Voluntat amb el missatge dels nens catalans als nens del País de Gal·les-, ara era la figura materna. És en aquest sentit, que el Comissariat apel·lava a la mare en un text conjunt, en versions en català, castellà, anglès, francès, alemany i esperanto, que va incloure en diversos dels seus butlletins, acompanyat de fotografies de nens al dipòsit de cadàvers:

“Dedico mi homenaje a un héroe desconocido: la madre española’. Estas palabras pronunciadas por el presidente Companys desde la radio de Madrid habían de recibir esta confirmación unos días después. La aviación fascista, en efecto, bombardeaba la ciudad obrera de Lérida situada a 150 km del frente. 243 muertos, entre los cuales hay 82 niños”.²¹⁸⁴

També, al número del 30 de gener de 1938 de l'edició anglesa del *Comunicat de premsa* es tornava a apel·lar a la figura materna en una vinyeta de Blas que il·lustrava la notícia “The assassins have come again to Barcelona”, en què una mare s'adreça a una bèstia ferida amb un paper on hi diu “Note for the minister of defense on the bombardments of open cities” i segueix: “As a mother, I must defend my children. I offer you the chance to behave like a rational being”.

Quan el 13 de febrer de 1937 Barcelona havia estat colpida pels obusos del creuer italià *Eugenio di Savoia*, el Comissariat va començar a editar la sèrie d'octavetes “Que el món civilitzat jutgi”. A partir del bombardeig de la capital catalana dels dies 16, 17 i 18 de març de

---

²¹⁸³ *Comunicat de premsa* (edición castellana) [Barcelona] (2 abril 1938).

²¹⁸⁴ Vegeu per exemple, el *Boletín de Información Religiosa* (edición española) [Barcelona] (10 agost 1937).; *Butlletí especial per als catalans absents de la Pàtria* [Barcelona] (11 novembre 1937).; *Comunicat de premsa* (Deutsche Ausgabe) [Barcelona] (3 novembre 1937).

1938, l'òrgan de propaganda tornava a remetre's a aquell crit des del seu *Comunicat de premsa*.²¹⁸⁵

13.3.4. La propaganda transatlàntica

La relació entre el Comissariat i els casals catalans de Llatinoamèrica era cada vegada més estreta, fins al punt que el febrer de 1938 es va constituir el Casal Català de Cartagena, a Colòmbia, sota el patronat de l'organisme de propaganda de la Generalitat.²¹⁸⁶ Tot indica que és justament a partir de 1938 quan s'intensifica l'activitat del Comissariat en aquesta part del món a través de la secció d'Els catalans absents de la Pàtria, encapçalada per Riera i Puntí.

Aquesta divisió s'encarregava d'un programa de ràdio setmanal que s'emetia dijous a la nit, hora catalana, i que gràcies a les emissores de ràdio iberoamericanes ubicades a Madrid, arribava a tot Amèrica. Des del *Butlletí especial per als catalans absents de la pàtria* es demanava que els oients enviessin targes postals a la delegació de l'òrgan de propaganda a Madrid explicant com es rebien aquestes emissions.

Però fonamentalment, era a través dels Casals Catalans que el Comissariat seguia vehiculant la seva propaganda. Va ser especialment actiu el Casal Català de Buenos Aires i el Comitè Llibertat, nascut d'aquest casal. El Comitè, a banda de funcionar d'altaveu del Comissariat, reproduint i distribuint el *Butlletí especial pels catalans absents de la pàtria* als seus afiliats i delegacions a llatinoamèrica, també havia emès segells, tiquets, fulls volants i altres elements de propaganda per recaptar diners per als infants refugiats. El Casal Català de Buenos Aires, per la seva banda, repartia a més les publicacions del Comissariat per a tota l'Argentina i utilitzava les notícies que li trametia l'organisme encapçalat per Miravittles per ràdio per elaborar el *Boletín Informativo de Cataluña*, que editava setmanalment i repartia a tota la premsa argentina, centres culturals, polítics i socials i a diverses personalitats. Les dues entitats també portaven a terme accions de mobilització, com ara l'organització d'una manifestació de protesta després dels intensos bombardeigs sobre Barcelona, que va

---

²¹⁸⁵ *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (20 març 1938).

²¹⁸⁶ L'impacte de la Guerra Civil a Colòmbia ha estat estudiat per César Augusto Ayala Diago. Vegeu per exemple AYALA DIAGO, C. A. "Trazos y trozos sobre el uso y abuso de la Guerra Civil Española en Colombia". *Anuario Colombiano de Historia Social y de la Cultura*. Vol. 38 (2011), p. 111-152.

L'autor conclou que "la guerra permitirá a través de su interpretación facilitar el flujo del conflicto interpartidista de los colombianos. Gracias a la conflagración en España el fascismo colombiano, de corte alemán o italiano (...) se transvasó al nacionalismo español como estrategia para incrustarse plenamente en el conservatismo", p. 147.

congregar catalans i argentins, el mes de març,²¹⁸⁷ i també solidàries, com ara l'enviament al Comissariat de queviures el desembre de 1937.²¹⁸⁸

En aquest sentit, per tal d'agrair la iniciativa d'haver contribuït a les despeses d'instal·lació i manutenció de quaranta infants bascos orfes fills de combatents, es va celebrar una audició radiofònica que va ser retransmesa per ona curta a totes les terres americanes.²¹⁸⁹ A l'hora dels parlaments, Miravittles es va referir a la "cooperació intensa" dels catalans d'Amèrica en l'ajut a Catalunya i assegurava que per al seu òrgan de propaganda era un honor "haver encetat el diàleg" amb els catalans de l'altra banda de l'Atlàntic i creia un deure del Comissariat continuar i intensificar el diàleg. El comissari de propaganda va tornar a remarcar la implicació de Catalunya en la lluita, un tema habitual de la propaganda del Comissariat, fent èmfasi en què el 40% dels soldats de l'exèrcit eren catalans, que 300 de les seves fàbriques s'havien transformat en productores de tot tipus de material bèl·lic i que Catalunya havia acollit "amb emoció i amor" 700.000 refugiats de regions ocupades per l'enemic.

En el cas de Xile, els casals catalans havien format el desembre de 1937 una Agrupació Catalana que els unia amb organismes afins com la revista *Germanor* i l'Hora Catalana de Ràdio emesa setmanalment. El seu objectiu era unificar i intensificar la propaganda i l'acció dels catalans a Xile, sempre seguint les consignes i altres disposicions dirigides des del Comissariat. A banda, també obeïen a una finalitat benèfica encarregada de recollir roba i queviures.

A Xile mateix, a principis de 1938, la Junta de Censura va prohibir l'emissió del llargmetratge sonoritzat *Fuego en España*. Estava muntat a partir de reportatges que el Comissariat havia enviat a diverses organitzacions argentines, on es palesava l'esforç del poble des de l'inici de la guerra en els camps de lluita. Laya Films també trametia a Amèrica els noticiaris *Espanya al dia*, alguns d'ells dedicats a temes que els tocaven de ben a prop, com un sobre els nens espanyols refugiats a Mèxic instal·lats a l'Escola España-Méjico i sota el patronat personal del president Cárdenas.

Al país asteca, el Comissariat hi inaugurava el 6 de desembre de 1937 l'exposició *14 meses de guerra* al centre escolar Revolución, cedit pel subsecretari d'Educació del país. Es tractava d'una variant de la mostra *Set mesos de guerra* exhibida anteriorment a la reraguarda catalana i del *16 meses de guerra*, instal·lada a Madrid.²¹⁹⁰

---

²¹⁸⁷ "Los catalanes de Buenos Aires actúan intensamente". *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (28 març 1938).

²¹⁸⁸ *Butlletí especial per als catalans absents de la Pàtria* [Barcelona] (23 desembre 1937), p. 1.

²¹⁸⁹ *Butlletí especial per als catalans absents de la Pàtria* [Barcelona] (13 gener 1938), p. 2.

²¹⁹⁰ "Catorze mesos de guerra". *La Humanitat* [Barcelona] (7 gener 1938), p. 1.

Una vintena de taulers amb cartells, fotografies, gràfics i mapes mostraven diversos aspectes de la Guerra Civil des dels seus inicis, posant més èmfasi en l'organització de la vida a la reraguarda -sanitat, cultura o assistència-, que no pas en els danys de la guerra. Aquesta propaganda entrava en contradicció amb la desenvolupada pel govern de la República en aquest país, segons un informe del seu ambaixador,²¹⁹¹ ja que ells donaven més importància a les conseqüències devastadores de la guerra mentre que el govern català posava l'accent, en aquest cas, en l'acció positiva i constructiva.

Els encarregats d'organitzar-la van ser Lleó Dalry i Carner-Ribalta amb l'objectiu de posar de relleu l'aportació de Catalunya a la guerra, els seus esforços i sacrificis, un tema habitual del Comissariat. A l'acte d'obertura van assistir personalitats polítiques i sindicals mexicanes, representacions de les organitzacions antifeixistes i revolucionàries mexicanes així com personal de l'ambaixada espanyola a Mèxic i del consolat general.²¹⁹²

L'informe de l'ambaixada apuntava que l'exposició havia estat un èxit de públic i havia constituït el millor homenatge del poble mexicà envers la República i l'adhesió més fervorosa al seu govern. Tot i això, l'ambaixador espanyol a Mèxic, Félix Gordón Ordás, es queixava que era molt pobra per estar organitzada en nom de la Generalitat. Davant aquesta situació l'ambaixador del govern de la República proposava d'organitzar una nova mostra a Amèrica amb el material utilitzat al Pavelló de la República a l'Exposició Internacional celebrada a París. Suggeria obrir-la primer a Mèxic, tant per a finalitats propagandístiques com per recaptar diners per a la causa, i posteriorment traslladar-la als Estats Units i a continuació a Amèrica Central i a Llatinoamèrica. Tot això seria per contrarestar la situació d'aquell moment:

“Inundada América de representantes fascistas en plan de propaganda, dominada la opinión pública, y en gran parte la de las colonias españolas, por las mentiras e informaciones tendenciosas de la gran prensa”.²¹⁹³

Per a aquelles dates, a l'altra banda de l'Atlàntic, Catalunya homenatjava el cònsol general de Mèxic, Alejandro Gómez Maganda, de qui el Comissariat li acabava de publicar el llibre *España sangra*. Era un acte organitzat al teatre Tívoli per *Los amigos de Méjico* en

---

²¹⁹¹ FUE. Félix Gordón Ordás. 2. Informe de l'ambaixador Félix Gordón Ordás.

²¹⁹² *Comunicat de premsa* (edició castellana) [Barcelona] (19 febrer 1938).

²¹⁹³ FUE. Félix Gordón Ordás. 2. Informe de l'ambaixador Félix Gordón Ordás.

col·laboració amb el Comissariat de Propaganda per al 7 de gener de 1938. El mes següent, el febrer de 1938, l'ambaixador Gordón Ordax, arribava a Barcelona.²¹⁹⁴

Va ser justament aquell mes de febrer quan al Casal de la Cultura de Barcelona, s'inaugurava una exposició que exhibia l'altra cara de la moneda: una mostra sobre l'obra dels catalans d'Amèrica, patrocinada pel Comissariat de Propaganda. Volia ser un homenatge de Barcelona a aquells catalans exiliats que oferien el seu ajut, exposant estands de les entitats catalanes en terres americanes. Per portar-ho a terme, des del Comissariat es feia una crida a què totes les organitzacions culturals i benèfiques expliquessin actuacions que portaven a terme.²¹⁹⁵

El Casal de la Cultura també va ser l'escenari el desembre de 1937 d'una vetllada en honor dels catalans exiliats, organitzada per l'Agrupació Catalans d'Amèrica. Durant l'acte es va parlar del periodisme català en terres americanes i de les publicacions catalanes a Amèrica. Miravittles, concretament, va lloar la traducció al català del poema èpic argentí *Martín Fierro*.²¹⁹⁶

En agraïment per la feina desenvolupada pels catalans a Amèrica, el gener de 1938, Miravittles, juntament amb Riera Puntí i el conseller de Governació i Assistència Social, Antoni Maria Sbert, va oferir una vetllada radiofònica.²¹⁹⁷

Des de la reraguarda catalana el Comissariat, juntament amb el Club cubà Julio Antonio Mella,²¹⁹⁸ van commemorar la mort del líder del moviment revolucionari cubà que donava nom al club, i els combatents cubans morts a la Guerra Civil espanyola.²¹⁹⁹

A les terres sud-americanes, a més, es promocionava la insígnia *Per Catalunya* que l'òrgan dirigit per Miravittles havia llançat a la reraguarda catalana el novembre de 1937. I ho feia des d'una tribuna pròpia, el *Butlletí especial per als catalans absents de la pàtria*.²²⁰⁰

No només era la zona sud del continent americà la que despertava els interessos del Comissariat. El març de 1938, l'antic delegat del Comissariat a París, Lleó Dalry, era als Estats Units portant a terme una campanya de propaganda. Des que era a Mèxic per

---

²¹⁹⁴ "Gordón Ordás a Barcelona". *La Humanitat* [Barcelona] (8 febrer 1938), p. 3.

²¹⁹⁵ *Butlletí especial per als catalans absents de la Pàtria* [Barcelona] (10 febrer 1938), p. 2.

²¹⁹⁶ *Butlletí especial per als catalans absents de la Pàtria* [Barcelona] (30 desembre 1938), p. 3.

²¹⁹⁷ *Butlletí especial per als catalans absents de la Pàtria* [Barcelona] (20 gener 1938), p. 1.

²¹⁹⁸ Júlio Antonio Mella, cofundador del Partit Comunista de Cuba, va morir assassinat l'any 1929. El Club que portava el seu nom tenia la seva seu a Barcelona al carrer Canuda, número 13. Vegeu BAUMANN, G. G. *Los voluntarios latinoamericanos en la Guerra Civil española*. Cuenca: Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, 2009.

²¹⁹⁹ "Homenaje a los héroes de Cuba y de España". *La Vanguardia* [Barcelona] (19 gener 1938), p. 4.

²²⁰⁰ *Butlletí especial per als catalans absents de la Pàtria* [Barcelona] (25 novembre 1937), p. 2.

l'exposició *14 meses de guerra*, les autoritats americanes l'havien convidat a què pronunciés una sèrie de conferències a Califòrnia i a participar en actes benèfics.

13.3.5 La gestió de visites

13.3.5.1 Representants polítics

Amb l'establiment del govern de la República a Barcelona i, conseqüentment dels seus serveis de propaganda, el Comissariat, en tant que integrant del govern català, hauria perdut protagonisme en l'acompanyament de personatges il·lustres que anaven visitant la reraguarda catalana. Hem detectat que en algunes visites, tot i que les persones no estaven convidades pel mateix òrgan de propaganda de la Generalitat, aquest intentava participar-hi. És, per exemple el cas de la visita dels parlamentaris laboristes que van venir a Barcelona convidats pel govern de la República i rebuts a la frontera per la *Subsecretaria de Propaganda* el mes de gener de 1938, amb l'objectiu de visitar les poblacions més importants de la reraguarda i diversos fronts de combat. La intenció era recollir dades per emprendre una campanya de propaganda a base de mítings i conferències a tot el territori anglès.

D'aquesta manera, van visitar per grups els fronts de Madrid i de Terol on van veure com s'organitzava l'Exèrcit Popular, l'hospital militar on es tenien en captiveri presoners de guerra, algunes fàbriques d'armes i el director general de proveïments per informar-se sobre l'avituellament de la població civil. A la reraguarda madrilenya van visitar museus i palaus i a València, segons la premsa, van estar a punt de ser víctimes d'un bombardeig facciós.²²⁰¹ Durant la seva estada a Barcelona van veure algunes fàbriques d'armament i van assistir a l'acte inaugural de la Setmana de l'Infant. Quan aquesta delegació va entrar al Palau de Belles Arts, Miravittles va demanar als infants que rebessin els hostes a peu dret al crit de "Visca la democràcia anglesa".

A la tarda van visitar diversos llocs d'assistència social i d'acolliment de refugiats així com Montserrat, un lloc habitual on el Comissariat acostumava a portar-hi els convidats. Al vespre, també van assistir, convidats per l'òrgan dirigit per Miravittles, a una sessió de cinema a la sala de projeccions de Laya Films on, segons la premsa, van quedar "admirats davant l'esforç gegantí que està realitzant Catalunya a favor dels refugiats, dels infants i per la guerra".²²⁰²

---

²²⁰¹ "L'estada dels parlamentaris laboristes anglesos a Madrid". *La Humanitat* [Barcelona] (11 gener 1938), p. 3.

²²⁰² "Els diputats laboristes a Barcelona". *La Humanitat* [Barcelona] (7 gener 1938), p. 1.

Després de gairebé un mes de visita, a finals de gener de 1938, els diputats laboristes van explicar a París, davant d'organitzacions i partits polítics i sindicals, les impressions que es van emportar. Segons la premsa catalana, la visita va servir perquè els diputats demanessin al seu govern que restablís la llibertat de comerç amb la República.²²⁰³

Uns mesos abans, el novembre de 1937, un membre del Parlament britànic també passava pel Comissariat i deixava estampada la seva signatura al *Llibre d'Or*. Explicava que era la segona vegada que visitava Miravittles i l'havia trobat “a pleasant informative gentleman”.²²⁰⁴

Aquell mateix mes, arribava a Barcelona procedent de Madrid, el dirigent del Partit Socialista Suís, Léon Nicolle, que va oferir una entrevista al *Comunicat de premsa*. El líder socialista va destacar de Barcelona que era una “vila extremadament forta i d'enormes recursos; s'hi veu una voluntat enorme de lluitar amb la República contra el feixisme”.²²⁰⁵ I des del Comissariat es posava l'accent en les bones relacions entre el govern català i espanyol, una qüestió que comença a esdevenir un tema de propaganda a partir del novembre de 1937. Segons hauria dit Nicolle, “s'hi veu en la vostra terra una col·laboració estreta amb el govern de la República, que confirma una vegada més el sentit de lleialtat que teniu els catalans”.²²⁰⁶

El mes següent, el desembre de 1937, visitava el Comissariat el senador i alcalde de Bolonya que també deixava la seva signatura al *Llibre d'Or*. En dates similars, també ho feia un representant del *Labor Party, League of Youth*.

14.3.5.2 Periodistes

És gràcies al *Llibre d'Or* que podem saber que diversos professionals de la informació van ser rebuts pel Comissariat de Propaganda. Així, el 30 de novembre de 1937 va passar per les oficines de Miravittles un periodista del *Daily Herald* de Londres i un de *Voix du Peuple* en dates similars. El 27 de gener de 1938, un de *Paris Soir*, i el febrer, la redactora del diari *L'Oeuvre*, Madeleine Jacob. Va ser uns dies a Barcelona i en una entrevista per al *Comunicat de premsa* assegurava que “España y Catalunya no son ‘sovietizantes’” per rebatre l'argument

---

²²⁰³ “Els diputats laboristes que visitaren Espanya expliquen a París les impressions recollides en el seu viatge”. *La Humanitat* [Barcelona] (30 gener 1938), p. 5.

²²⁰⁴ ANC. Generalitat de Catalunya (Segona República). *Llibre d'Or del Comissariat de Propaganda*. Generalitat de Catalunya. [1936-1938].

²²⁰⁵ *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (29 novembre 1937).

²²⁰⁶ *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (29 novembre 1937).

de les dretes franceses que afirmava que no hi havia comerç lliure, ni indústria, ni iniciativa privada.²²⁰⁷

Miravittles també va acompanyar el director de *La Libertad* en la seva visita al ministre de Comunicacions, Transport y Obres Públiques, Bernardo Giner de los Ríos.²²⁰⁸

13.3.5.3 Altres

El 31 gener de 1938 visitava la zona republicana l'actor i cantant Paul Robeson, protagonista de *Bosambo*. Formava part del nucli d'actors cinematogràfics de Hollywood que es van mostrar a favor de la causa republicana com Clark Gable o Charles Chaplin.²²⁰⁹ Un dels aspectes que més li va cridar l'atenció va ser la música catalana i tan fou així que en una conversa amb Miravittles, li va demanar que li proporcionés les partitures i la lletra, si era possible traduïda a l'anglès, de cançons populars catalanes, ja fossin del repertori folklòric o bé de les músiques sorgides a partir del 19 de juliol. El seu propòsit era oferir concerts propagandístics en base a aquests cants. Miravittles i Robeson van dinar junts i al final de l'àpat van cantar unes estrofes d'*Els Segadors*. Robeson va deixar el seu testimoni al *Llibre d'Or* del Comissariat amb la dedicatòria "Bon cop de falç".²²¹⁰

Gràcies a aquest document també sabem que el desembre de 1937 van visitar el Comissariat una delegació d'una desena d'estudiants de la Universitat Lliure de Brussel·les, arribats a l'àrea republicana per estudiar el moviment cultural esdevingut després del 19 de juliol, així com una delegació del *British Youth Peace Movement* i una representant de la *League of Nations Union Youth Groups*.

A finals de 1937, també passaven per l'òrgan dirigit per Miravittles sis estudiants xinesos després de visitar València i Madrid. En tenim constància perquè van deixar el seu testimoni al *Llibre d'Or*, una inscripció que el *Comunicat de premsa* traduïa de la següent manera: "Nosaltres, la joventut xinesa, trametem als germans de lluita espanyols les nostres

---

²²⁰⁷ *Comunicat de premsa* (edició castellana) [Barcelona] (7 febrer 1938).

²²⁰⁸ "Visitas al ministro". *La Vanguardia* [Barcelona] (13 gener 1938), p. 5.

²²⁰⁹ Per a una primera aproximació de les personalitats de Hollywood que es van posicionar al costat de la República, vegeu PASTOR PETIT, D. *Hollywood respon a la Guerra Civil (1936-1939): panoràmica humana i artística*. Barcelona: Llibres de l'Índex, 1997, p. 307-309.

²²¹⁰ ANC. Generalitat de Catalunya (Segona República). *Llibre d'Or del Comissariat de Propaganda*. Generalitat de Catalunya. [1936-1938].

salutacions fraternals”.²²¹¹ Després de visitar diversos centres miliars, marxaven al seu país a incorporar-se a l'exèrcit.

El desembre de 1937 també s'acostaven a Catalunya la *Union de Jeunes Filles de France* que, acompanyades de Miravittles, van lliurar al president Companys 150.000 pots de llet condensada per als infants catalans, i a principis de 1938, visitava Barcelona un pastor evangèlic.

13.3.6 Les publicacions per al món

13.3.6.1 Funció pseudoinformativa

El Comissariat va seguir publicat tots els butlletins de caràcter pseudoinformatiu esmentats al capítol anterior, en versions castellana, anglesa, francesa, alemanya i en esperanto. No ho podem assegurar, però, de l'edició sueca del *Comunicat de premsa*, ja que el darrer número que hem pogut consultar correspon al 19 de novembre de 1937. La resta d'edicions de l'emblemàtic *Comunicat* segueixen igual amb algunes variacions. A partir del febrer de 1938, en les edicions en francès i en alemany, s'elimina el nom de “Comissariat de Propaganda” com a ens editor i s'indica el “Servei d'Informació Internacional” com a emissor de les notícies. És el mateix canvi que havia sofert la versió catalana i castellana.

Va tenir continuïtat el butlletí *Nova Galiza*, que a partir del març de 1938 passava de ser quinzenal a mensual. És un aspecte atribuïble, igual que va succeir en altres publicacions periòdiques del Comissariat, a la manca de paper i de notícies positives del bàndol republicà en el desenvolupament del conflicte bèl·lic. També es va aprofitar el moment de canvi per afegir-li el subtítol *Revista mensual ao servizo do esprito e da libertade do povo galego*. El butlletí patia un altre canvi significatiu: a partir del febrer de 1938 deixava de ser gratuït i passava a comercialitzar-se al preu de 25 cèntims.

Mallorca Nova va seguir publicant-se amb una periodicitat irregular, a vegades quinzenal a vegades mensual, almenys fins el 12 de gener de 1938, el número més recent que hem pogut veure -el 12, corresponent a l'1 de desembre de 1937- es feia ressò de l'homenatge a Mallorca celebrat al Casal de la Cultura, dins el cicle de regions sotmeses al feixisme proposada pel Francesc de Sales Aguiló, president d'Esquerra Republicana Balear i com a secretari de Relacions de la Comissió Executiva del Casal de la Cultura. També recollia les notícies de les actuacions d'homenatge a Mallorca, com el recital de cançons populars.

---

²²¹¹ “Espanya i Xina donen la batalla al feixisme”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (30 octubre 1937).

Des de la seu del Comissariat a Barcelona es va seguir editant el *Boletín de Información Religiosa*, redactat per membres de la comunitat protestant de Barcelona. Hem pogut veure l'edició anglesa fins el gener de 1938 (després de 16 números), però no podem dir el mateix de l'edició francesa, de la qual només hem pogut consultar fins l'octubre de 1937 (el número 12). L'edició en castellà, segueix tenint continuïtat i en destaca un número monogràfic especial en què publiquen una “Carta abierta, dirigida por los representantes del mundo religioso, pedagogos e intelectuales de los Estados Unidos al alto clero español”.²²¹²

La publicació religiosa de la qual no podem assegurar-ne la pervivència és el *Boletín de Información Católica*, ja que el darrer exemplar que hem pogut veure correspon al maig de 1937. Recordem que, igual que l'altre butlletí, es destinava al públic internacional i els periodistes i, en aquest cas, s'editava en castellà, francès, anglès i fins i tot en llatí.

De cara al públic francòfon, el Foyer francès va seguir editat *L'Avant-Garde. Journal du Front*, amb la mateixa periodicitat mensual. A partir del número 16, corresponent al desembre de 1937, perd l'aclariment a la capçalera on indica que es venia als quiosc i passava només a rebre's a través d'enviament gratuït al front.

Per al públic angloparlant es continua publicant *Comment on Spanish Affairs*, iniciat el juliol de 1937 de periodicitat setmanal, amb “informacions” referents a tota la zona republicana i a l'enemic. El darrer número que hem pogut veure és el 26 corresponent al 15 de gener de 1938. I de cara als catalans, especialment els de l'altra banda de l'Atlàntic, se seguia amb el *Butlletí especial per als catalans absents de la pàtria*.

13.3.6.2 Funció político-propagandística

Els llibrets de la col·lecció *Aspectes de l'activitat catalana*, difusors de la cultura catalana, van ser traduïts al francès i al castellà. En són exemple *La littérature catalane moderne* i *La literatura catalana moderna* de Rafael Tasis i Marca; *Comment je fais un cours, en commentant l'histoire de la civilisation* i *Como hago un curso comentando la historia de la cultura* de Josep Lleonart; *L'université de Catalogne* de Navarro Costabella; *La Peinture catalane contemporaine* de Sebastià Guasch; *La littérature Catalane à l'étranger* i *La literatura catalana en el extranjero*, de Lluís Bertran.²²¹³

---

²²¹² *Boletín de Información Religiosa* (edición española) [Barcelona] (novembre 1937).

²²¹³ TAVIS I MARCA, R. *La literatura catalana moderna*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937. . (Aspectes de la actividad catalana, 1).; TAVIS I MARCA, R. *La littérature catalane moderne*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937 (Aspects de l'activité catalane; 1).

Dins els llibres escrits per persones il·lustres trobem *España sangra* d'Alejandro Gómez Maganda, el cònsol general de Mèxic a Espanya,²²¹⁴ amb el qual es volia posar de relleu la bona relació entre els dos països. Segons una ressenya del moment, el llibre permetia observar amb tota claredat la relació constant dels dos pobles germans en els moments difícils en els quals damunt en el sòl hispanic es desenvolupa la més gran epopeia proletària (...) Gómez Maganda ens fa veure en la seva obra tota l'admiració que sent pel nostre poble".²²¹⁵

Relacionat amb aquest imaginari tràgic hi trobem dins el gènere de la poesia *Sangre. La tragedia española* d'Enrique Geenzier,²²¹⁶ exministre d'Estat de Panamà, en un díptic amb il·lustració de Francesc Domingo que representava una dona i un nen ensangonats estirats a terra.

Des d'un punt de vista més polític i amb motiu de la celebració del dinovè aniversari de la revolució soviètica a Barcelona, la Secció de Música del Comissariat va editar *Para la tumba de Lenin*, de Rodolfo Halfeter,²²¹⁷ unes variacions elegíiques per a piano composades per commemorar aquesta efemèride.

Tenim coneixement d'un nou segell editorial en què el Comissariat hi estava darrere, les *Éditions du Foyer Français Antifasciste*, que el febrer de 1938 publicava el volum poc conegut *L'humour et la guerre* amb text de Jean Prat.²²¹⁸

LLEONART, J. *Como hago un curso comentando la Historia de la Cultura*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937. (Aspectos de la actividad catalana; 2).; LLEONART, J. *Comment je fais un cours, en commentant l'histoire de la civilisation*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937. (Aspects de l'activité catalane; 2).

NAVARRO COSTABELLA, J. *La Universidad de Cataluña*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937. (Aspectos de la actividad catalana; 3).; NAVARRO COSTABELLA, J. *L'Université de Catalogne*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937. (Aspects de l'activité catalane; 3).

GASCH, S. *La pintura catalana contemporánea*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937. (Aspectos de la actividad catalana; 4).; GASCH, S. *La peinture catalane contemporaine*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937. (Aspecte l'activité catalane; 4).

BERTRAN, L. *La literatura catalana en el extranjero*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937. (Aspectos del la actividad catalana; 5).; BERTRAN, L. *La littérature catalane à l'étranger*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937. (Aspects de l'activité catalane; 5).

²²¹⁴ GÓMEZ MAGANDA, A. *¡España sangra!*. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937].

²²¹⁵ "Catalunya homenatja el cònsol general de Mèxic". *La Humanitat* [Barcelona] (31 desembre 1937), p. 2.

²²¹⁶ GEENZIER, E. *Sangre. La tragedia española*. Dibuxos de Francesc Domingo [díptic]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937].

²²¹⁷ HALFFTER, R. *Para la tumba de Lenin: variaciones elegíicas para piano compuestas para conmemorar el XX aniversario de la revolución soviética* [partitura]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda. Secció de Música, 1937.

²²¹⁸ PRAT, J. *L'humour et la guerre*. Barcelona : Foyer du Français Antifasciste, 1938.

A nivell gràfic, les postals amb les caricatures polítiques de Dameson mostrades en una exposició a Barcelona, s’haurien destinat també al públic internacional, ja que cada sèrie anava acompanyada d’una caràtula amb el títol en català, castellà, francès i anglès.²²¹⁹

En l’àmbit més visual també hi trobem la carpeta *Quelques chiffres sur l’économie de Catalunya*,²²²⁰ que recull 36 làmines i textos en català, castellà, francès i anglès.

13.4 La batalla per l’opinió pública madrilenya i els combatents

13.4.1 Campanya de prestigi català davant de Madrid

Com ja hem comentat al capítol 12, després dels Fets de Maig, l’enfocament de la propaganda del Comissariat de cara a la reraguarda republicana estava orientada sobretot a destacar i promocionar la participació catalana en la defensa de la República i de la seva capital.

La tardor de 1937, després de l’establiment del govern de la República a Barcelona, i coincidint amb el primer aniversari de la resistència de Madrid, el 7 de novembre, el Comissariat va endegar una nova campanya centrada en el poble madrileny. Aquesta vegada, tenia per objectiu combatre, en paraules de Miravittles, una “doble calúmnia”.²²²¹ A l’acusació que Catalunya no participava a la guerra, calia sumar-hi la suposada indiferència que els catalans tenien davant les gestes heroiques de Madrid. Era en tota regla una campanya de contrapropaganda. Amb aquella visita es volia mostrar l’admiració que Catalunya sentia per Madrid i també demostrar la implicació en el conflicte bèl·lic. Segons explicava el comissari de propaganda, sempre molt conscient de la importància de l’opinió pública, eren “simples calúmnies, però que calia vèncer-les, perquè a la llarga ja constituïen una plataforma política que podia pesar terriblement en el futur immediat de Catalunya”. Aquesta vegada,

---

²²¹⁹ *Cinc figures de la República. Caricatures d’en Dameson. Sèrie I: Companys* [postals]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].; *Cinc figures de la República. Caricatures d’en Dameson. Sèrie I: Macià* [postals]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].; *Cinc figures de la República. Caricatures d’en Dameson. Sèrie I: Negrín* [postals]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].; *Cinc figures de la República. Caricatures d’en Dameson. Sèrie I: Azaña* [postals]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].

²²²⁰ *Quelques chiffres sur l’économie de Catalunya*. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937]. Text en català, castellà, francès i anglès.; *Algunos datos económicos sobre Catalunya*. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937]. Text en català, castellà, francès i anglès.; *Catalunya: some economic dates about it*. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937]. Text en català, castellà, francès i anglès.

²²²¹ MIRAVITLLES, J. *Catalans a Madrid: impressions de viatge: articles publicats a la premsa de Barcelona*. Dubixos de M. Durban. Barcelona: Forja, 1938, p. 12.

però, s'havia de fer contundentment, calia que “el convenciment de la Nostra acció arribés d'una manera espectacular i podríem dir-ne decisiva”, reblava Miravittles.²²²²

D'aquesta manera, el primer aniversari de la resistència de Madrid oferia una bona oportunitat per dur a terme aquesta “prova històrica”. Si Catalunya hi era, “reconeixia de manera explícita, que és a Madrid on, durant aquest any, s'ha congregat l'heroisme de la defensa republicana i que Catalunya admira sense reserves la gran gesta del poble madrileny”, assegurava Miravittles.²²²³ La seva estratègia passava també per fer visibles els combatents catalans que havien anat a lluitar al front del Centre, aplegats sota les columnes “Llibertat”, “Catalunya” i “Jaume Graell”, i visitar els llocs on els italians i els alemanys havien fet més destrosses. Era una manera de reforçar la idea d'un enemic únic, el feixisme, per evitar discrepàncies internes entre les forces i governs republicans.

La campanya s'adreçava fonamentalment al públic domèstic però també a l'enemic i a l'àmbit internacional. A banda de contrarestar la imatge de Catalunya que s'arrossegava des dels Fets de Maig, aquestes accions propagandístiques també volien demostrar la solidaritat entre Catalunya i la resta de la zona republicana. Feia temps que el Comissariat s'havia ocupat d'aquesta qüestió. Un exemple és l'àlbum *Madrid*, dirigit al públic mundial, i la constitució d'una delegació del Comissariat a la capital de la República. Però no va ser suficient.

La campanya va resultar perfectament orquestrada, a l'estil del Comissariat, amb una clara unitat de missatge i varietat de canals: una expedició a Madrid i als fronts del Centre de diversos grups artístics catalans com a eix central, un parell d'exposicions sobre la tasca de Catalunya i Madrid durant la guerra, una sèrie d'articles a la premsa escrits per Miravittles i recollits posteriorment en un llibre, dues conferències del comissari de propaganda i la rebuda a Barcelona del general Miaja i de periodistes madrilenys, entre altres.

13.4.1.1 Expedició cultural catalana a Madrid

El novembre de 1937, amb el govern de Negrín ja instal·lat a la ciutat comtal, l'òrgan de propaganda de la Generalitat va organitzar una expedició cultural catalana a Madrid. La delegació catalana no era menor: estava presidida per Miravittles i formada per una seixantena de persones entre membres del Comissariat, artistes i familiars, sobretot dones, que acompanyaven els més joves. La intenció del comissari de propaganda era portar a Madrid una representació que evidenciés l'esperit del poble català. I ho feia a través de la poesia, la

---

²²²² *Ibid.*

²²²³ *Ibid.*

dansa i la música, concretament a través d'onze músics de la cobla Albert Martí; de setze dansaires de l'Institut Català de Folklore Montserrat i un grup de dotze rapsodes de Sageses Roges. Aquells eren, segons Miravittles, els tres grups característics de la “racialitat” de Catalunya, “tres exponents de la seva essència nacional”.²²²⁴

Segons ha deixat escrit Miravittles, l'expedició “anava al centre de la resistència republicana a excitar les ires de l'enemic, hi anaven catalans a afirmar públicament la seva solidaritat amb la població madrilenya”. “I això – seguia el comissari de propaganda- no s'havia de fer a uns quilòmetres del front, sinó a unes passes (...) L'expedició no era una festa, era un combat.” És en aquest sentit, que van arribar fins a primera línia de foc. Aquelles jornades, però, es preveïen perilloses, sobretot al front: “l'enemic italo-alemany és molt amant de les accions espectaculars, de les venjances històriques, dels aniversaris (...) Era lògic pensar que els fracassos de l'any passat s'intentaria d'esborrar-los ara amb una ofensiva despietada”, assegurava el cap del Comissariat.²²²⁵

Visita al front del Pont dels Francesos

La delegació catalana va arribar la tarda del 6 de novembre a Madrid i va ser rebuda per una representació de l'Aliança d'Intel·lectuals Antifeixistes que els esperava per sopar, - entre ells, Rafael Alberti i la seva companya María Teresa de León-, a més de representants de la premsa mundial, cineastes, pintors i autors dramàtics. Aquella nit, la Cobla i les vuit parelles folklòriques van actuar improvisadament per a ells.

L'endemà, coincidint amb el mateix dia de l'aniversari de la resistència de Madrid, el 7 de novembre, la delegació catalana va visitar un dels fronts més propers a la capital: el Pont dels Francesos, des d'on Miravittles va parlar per ràdio als soldats enemics. El cap de propaganda a la Junta de Defensa de Madrid, José Carreño España, va presentar el comissari de propaganda com a representat de Catalunya per “testimoniar amb la seva presència física la cordialitat íntima que uneix els dos grans pobles en la seva lluita contra el feixisme”. Miravittles va adreçar-se primer en castellà assegurant que Catalunya sentia la República perquè sabia que era “la garantia de la seva llibertat col·lectiva” i que Catalunya estimava “profundament Madrid perquè sap que l'heroisme de Madrid, la seva dignitat, que ha fet impossible la invasió estrangera i que permetrà el recobriment nacional del nostre poble”. Per tant, el parlament de Miravittles recollia els dos arguments de propaganda que el Comissariat

---

²²²⁴ *Ibid.*, p. 18.

²²²⁵ *Ibid.*

s'havia proposat de transmetre amb aquell viatge. A continuació, Miravittles es va adreçar en català als soldats que lluitaven al bàndol franquista, als quals va animar a passar-se a les files republicanes:

“Tu, soldat català, què hi fas aquí? Que no veus que lluitar a favor de Franco és una doble traïció? Traïció a la República i traïció a Catalunya? Tu, soldat català, redreça el teu esperit. Llença l’arma homicida que els enemics del teu poble t’han posat a la mà i passa amb nosaltres. T’esperen els braços generosos de la teva mare”.²²²⁶

Per donar-li un toc encara més èpic, al final de la seva intervenció van interpretar *Els Segadors*. Miravittles no sabia si a l’altra banda del front hi havia soldats catalans, però sí que sabia que en els rengles republicans de la Casa de Campo hi lluitaven 300 soldats catalans que escoltaren a Madrid una veu catalana i el seu himne nacional. Per tant, l’objectiu del viatge també era recordar-los els seus orígens i demostrar als catalans que lluitaven al front del Centre que no estaven sols.

Visita al front de la Serra

El dia 8 de novembre, convidats per Miaja, Miravittles i els folkloristes catalans van visitar el front de la Serra, un sector on lluitaven gran nombre de catalans. Allà van ballar sardanes. En un parlament, Miravittles va animar a continuar amb la seva heroica actuació per defensar Madrid ja que era també una manera de defensar les llibertats de Catalunya. A més, es va celebrar un acte popular al Retiro on la Cobla Albert Martí va interpretar danses típiques catalanes, i de la mateixa manera ho van fer els rapsodes Sages Roges al Teatro Español. Segons *La Humanitat*, “es posà una vegada més de relleu, la cordialitat que existeix entre Catalunya i Castella”.²²²⁷

A petició del comissari de propaganda, l’endemà, el general Miaja els va convidar a un dinar al ministeri de la Guerra, juntament amb tots els caps militars i comissaris polítics de l’Exèrcit del Centre per tal d’actuar davant d’ells. Van interpretar *Per tu ploro, La Santa Espina* i la poesia de Rafael Alberti *Defensa de Madrid*, una composició que el Comissariat havia plasmat en un díptic.

---

²²²⁶ *Ibid.*, p. 33.

²²²⁷ “El general Miaja obsequia el Comissari de Propaganda de la Generalita de Catalunya”. *La Humanitat* [Barcelona] (9 novembre 1937), p. 1.

Visita de Madrid i l'Alcárria

El dia 10, la Cobla Albert Martí i el mateix Miravittles van visitar l'Ajuntament de Madrid, on van ser rebuts per la delegació de Propaganda i Premsa.²²²⁸ A l'Ateneu de Madrid, després de l'actuació de la Cobla Albert Martí, el comissari de propaganda va pronunciar la conferència *Cataluña en la guerra*, presentada per Carreño España, on va repassar moments de la història en què Catalunya s'havia mostrat solidària amb Castella i va posar de relleu l'interès dels franquistes en presentar Catalunya separada de Madrid. Però aquesta brama -va assegurar-, quedava esvaïda amb l'acollida del govern de la República a Barcelona i els actes que se celebraven a Madrid.²²²⁹ També va recordar les repetidíssimes xifres d'ajut català a la guerra en termes de soldats que hi lluitaven, fàbriques de guerra i refugiats atesos a Catalunya, a més de fer referència a l'heroisme de Madrid.²²³⁰ De fet l'adjectiu "heroic" i el substantiu "germà" referit al poble madrileny, comencen a proliferar a partir d'aquesta campanya al *Comunicat de premsa*, una de les eines de propaganda del Comissariat destinada al públic castellanoparlant. D'ençà dels Fets de Maig, aquestes eren les tres contribucions de Catalunya al conflicte bèl·lic -en termes de lluita amb recursos materials, lluita amb recursos humans i acolliment dels refugiats-, que el Comissariat sempre remarcava en els seus missatges.

Aquella mateixa matinada, Miravittles va poder tornar a parlar des de primera línia de front als soldats enemics, aquest cop, però, des dels altaveus de l'Alcárria:

“Vosaltres que us dieu nacionalistes, veneu la Pàtria a l'estranger. En aquestes terres castellanes de l'Alcárria, terres de Cervantes, carn i sang d'Espanya, heu deixat els cadàvers dels vostres aliats: mercenaris estrangers fills d'una civilització que sempre ha estat antiespanyola. I el destí vol que aquestes terres castellanes siguin defensades contra els nacionalistes de les JONS per soldats catalans vinguts de les terres verdes i blaves de Sant Feliu, Palafrugell i Figueres. Els 'separatistes' de Catalunya defensen contra els 'unitaris' les terres ermes de Castella i abandonen, per fer-ho, els camps grassos de l'Empordà”.²²³¹

---

²²²⁸ “La delegación catalana en Madrid”. *Solidaridad Obrera* [Barcelona] (10 novembre 1937), p. 4.

²²²⁹ “L'estada a Madrid dels delegats catalans que han anat a retre homenatge a l'heroica vila”. *La Humanitat* [Barcelona] (11 novembre 1937), p. 3.

²²³⁰ *Comunicat de premsa* (edició castellana) [Barcelona] (2 desembre 1937).

²²³¹ MIRAVITLLES, J., (1938), p. 61-62.

Visita del front del sector d'Arganda

Al cap de dos dies, el 12 de novembre, Miravittles, acompanyat del delegat de la Generalitat a Madrid, Josep Maria Batista i Roca, va visitar el front del sector d'Arganda, a prop del Jarama, on hi lluitaven un bon nombre de soldats catalans. El comissari els va animar a seguir amb el seu heroisme en la defensa de Madrid, perquè era una manera també de defensar les llibertats de Catalunya, d'Espanya i de tot el món.²²³² Aquell dia, segons el comissari de propaganda, els soldats no catalans havien demanat voluntàriament quedar-se als parapets i a les trinxeres, perquè els seus companys catalans poguessin anar a sentir les seves cançons i ballar les seves danses.²²³³ Aquella mateixa tarda, en un entreacte d'una funció del teatre de la Sarsuela, van actuar la cobla Albert Martí i els rapsodes Sagetes Roges.

13.4.1.2 Exposició *Dieciséis meses de guerra*

Amb la voluntat que d'alguna manera romangués l'homenatge que Catalunya retia a Madrid en el primer aniversari de seva defensa, el Comissariat va reciclar i adaptar l'exposició *Set meses de guerra*, mostrada a Barcelona el març de 1937, per exhibir-la a Madrid sota el títol *Dieciséis meses de guerra*, a la delegació del Comissariat.

Inaugurada el 15 de novembre de 1937, pretenia mostrar de manera molt visual la lluita del poble català i espanyol al llarg de tots aquells mesos de conflicte, i ho feia fonamentalment a través de fotografies i gràfics.

13.4.1.3 Visita a la redacció de *La Libertad*

Durant la seva estada a Madrid, la delegació artística va visitar la redacció del diari *La Libertad*, on Miravittles va fer un discurs en què va comparar Espanya amb una gran piràmide:

“La España leal es como una gran pirámide, cuyo vértice es Madrid. De aquí surge la luz de la mañana. Cataluña es la base sustentadora, por sus fuerzas, por sus posibilidades Industriales, por su entusiasmo” (...) “Saludo, en su heroica capital de Madrid, la vieja Castilla por encargo emocionado de la nueva vieja Cataluña”.²²³⁴

²²³² “La delegación de Cataluña en Madrid”. *Solidaridad Obrera* [Barcelona] (12 novembre 1937), p. 7.

²²³³ MIRAVITLLES, J., (1938), p. 69.

²²³⁴ “Danses i cants catalans a Madrid”. *La Humanitat* [Barcelona] (17 novembre 1937), p. 3.

13.4.1.4 Festival artístic al Palau de la Generalitat

De tornada a Catalunya, l'expedició cultural va celebrar un festival al Pati dels Tarongers, juntament amb la Cobla Barcelona, el tenor Emili Vendrell i el ballarí Magrinyà, que acabaven d'arribar a la ciutat comtal després d'una gira per diferents països europeus.

Durant la recepció oferta per Companys, Miravittles va destacar en el seu parlament la bona rebuda aconseguida a Madrid i va assegurar que l'expedició els havia permès posar-se en contacte amb 60.000 combatents catalans que lluitaven al front del Centre i que, segons ell, tots ells lluien al pit la insígnia *Per Catalunya*.²²³⁵ Un producte del Comissariat que en aquells moments era objecte d'una campanya de publicitat per ser comercialitzat a la reraguarda.

13.4.1.5 Articles a la premsa

L'expedició al front del Centre va servir a Miravittles per publicar diversos articles a la premsa catalana explicant la seva experiència. Ho va fer a partir del 21 de novembre de 1937 en la sèrie titulada *Impressions de viatge. Catalans a Madrid*.

En el primer d'aquests articles justificava el viatge de la delegació catalana i exposava els objectius i la necessitat de realitzar aquesta expedició. Acaba l'article amb un "Catalunya us estima i Catalunya us ajuda",²²³⁶ similar a l'eslògan "Madrilenyos, Catalunya os ama", que Companys havia utilitzat en un míting a la Monumental de Barcelona el març de 1937, i que el Comissariat havia immortalitzat en un cartell.²²³⁷ Segons el cap de l'òrgan de propaganda, l'operació havia resultat un èxit i conclouia que "la prova ja està feta. Barcelona és digna germana de Madrid".

Mig any més tard, l'abril del 1938, Forja –un dels segells editorials del Comissariat– va recollir en un llibre tots aquests articles sota el títol homònim de la secció.

Com a colofó d'aquests articles, però fora de la sèrie, Miravittles va publicar a *La Humanitat* una carta oberta a l'alcalde de Madrid, Rafael Henche, que responia a l'acusació sobre la tranquil·litat amb què vivia Catalunya comparat amb Madrid. El comissari recordava que el seu poble, des del primer moment, va complir el seu deure i en 24 hores havia eliminat l'enemic de casa, i no per aquest motiu calia que a la reraguarda hi hagués tristesa. Miravittles

---

²²³⁵ *Butlletí especial per als catalans absents de la Pàtria* [Barcelona] (2 desembre 1937).

²²³⁶ MIRAVITLLES, J. "L'objectiu". *La Humanitat* [Barcelona] (21 novembre 1937), p. 1.

²²³⁷ *Madrileños! Cataluña os ama: palabras pronunciadas por el Presidente Companys, en el mitin celebrado en la Monumental el 14 de marzo de 1937, en ocasión del Día de Madrid* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].

replicava a Henche que en una posterior visita el portaria a veure les indústries de guerra i les joves intoxicades per les emanacions tòxiques, els mutilats, els orfes i les vídues. Concloïa l'article reiterant un argument que començava a esdevenir habitual del Comissariat: Barcelona “és la vostra digna germana en la lluita i el dolor”.²²³⁸

13.4.1.6 Altres accions de propaganda paral·leles

Quan Miravittles va tornar de Madrid, a banda dels articles publicats a la premsa, va oferir un parell de conferències. Una d'elles al Casal Espartacus, vinculat a ERC, sobre *Els catalans a Madrid*, que va ser radiada per les emissores de Barcelona.²²³⁹ Unes setmanes més tard, va parlar a l'Ateneu Barcelonès d'*El que jo he vist a Madrid*, on va explicar les mostres d'afecte rebudes durant la seva visita a la capital i va afirmar que eren “fervents” els propòsits catalans de “lleial col·laboració”. Estava organitzada pel l'Ateneu Professional de Periodistes i adreçada als periodistes locals i als madrilenys, que aquells dies visitaven Barcelona. La cordialitat entre Catalunya i Madrid, per tant, també es volia mostrar al nivell dels professionals de la informació. Alhora, l'editorial Forja del Comissariat reeditava l'àlbum *Madrid*, sobre els bombardejos de la capital espanyola.

La campanya per mostrar la contribució catalana a la guerra i el reconeixement de l'heroisme madrileny, va culminar a finals de desembre a Barcelona amb l'exposició *Madrid, un any de resistència heroica*, a la qual ens hem referit a l'apartat dedicat a la reraguarda.

Durant els mesos que va estar oberta l'exposició, la van visitar una delegació de periodistes madrilenys convidats durant quinze dies pel Comissariat a Barcelona. És gràcies al testimoni que aquests professionals van deixar al *Llibre d'Or* del Comissariat que podem saber els mitjans dels quals provenien: *Claridad*; *El Sindicalista*; *La Voz*; *La Libertad*; *El Liberal*; *Castilla Libre*; *Ahora*; *La Palabra, diario hablado de Unión Radio* i *CNT Informaciones*, així com de la *Agrupación de Periodistas UGT*.²²⁴⁰

Aprofitant aquesta visita, el conseller Tarradellas, acompanyat de Miravittles, els va convidar a visitar algunes de les fàbriques de guerra perquè poguessin copsar l'esforç de Catalunya per dotar l'exèrcit d'elements bèl·lics. Segons la premsa del moment, “la discreció que obligat envolta tot el que fa referència a fabricació de guerra no havia permès que

---

²²³⁸ MIRAVITLLES, J. “Carta oberta a l'alcalde de Madrid”. *La Humanitat* [Barcelona] (12 desembre 1937), p. 4.

²²³⁹ “Avui, Jaume Miravittles, parlarà al Casal Espartacus d'ERC”. *La Humanitat* [Barcelona] (26 novembre 1937), p. 4.

²²⁴⁰ ANC. Generalitat de Catalunya (Segona República). *Llibre d'Or del Comissariat de Propaganda*. Generalitat de Catalunya. [1936-1938].

tinguessin la més petita idea en relació amb l'esforç gegantí que Catalunya ha realitzat i realitza en aquest branca de la producció". També van poder veure de prop escoles, refugiats de Madrid, cooperatives, hospitals, la Universitat Industrial i Montserrat. L'objectiu era que comprovessin de primera mà el treball de Catalunya per a la guerra. A més, com era habitual en alguns convidats importants, es van adreçar al poble català a través de la ràdio, en un parlament en què van lloar l'exposició sobre Madrid exhibida a Barcelona.²²⁴¹ Durant els dies de visita, també van visitar el president Companys, qui els va posar de manifest la lluita de Catalunya "con sus hermanos" per aconseguir una República lliure.²²⁴²

Qui també va visitar l'exposició *Madrid, un any de resistència heroica* va ser Miaja el febrer de 1938. El general era a Barcelona com a "hoste d'honor" de Companys i venia a visitar la ciutat comtal i les comarques catalanes.²²⁴³ Des del *Comunicat de premsa* se'l qualificava com a "heroic defensor de Madrid".²²⁴⁴ Companys va obsequiar-lo amb un automòbil fabricat íntegrament a Catalunya i alguns models d'armes produïdes a les indústries de guerra, les quals va visitar. Miravittles era present en aquest acte, tal com ho demostren les fotografies publicades a la premsa.

En l'àmbit de les publicacions del Comissariat, diversos números de *Visions de Guerra i de Reraguarda* es van dedicar a homenatjar Madrid coincidint amb el primer aniversari de la seva resistència. L'editorial Forja reedità l'àlbum *Madrid*, sobre els bombardeigs de la capital republicana. L'òrgan de propaganda de la Generalitat també va publicar un full volander que recordava l'aniversari de la defensa de la capital, el 7 de novembre de 1937. El text deia: "Madrid! durante un año, una sola consigna te atrincheró de sangre y amuralló de gloria (...) ¡Doce meses sin esperar relevo! 'No pasarán' fue tu consigna... y no han pasado".²²⁴⁵

Rafael Alberti va escriure el maig de 1938 la poesia *Catalanes en Madrid*, en què es parlava de l'esforç de Catalunya a la guerra i feia una referència explícita a Miravittles. Vegem-ne un fragment:

"Hermanos catalanes y germans castellanos: / que nunca más se diga sin que de un tirón caigan / las retorcidas lenguas de quienes lo dijeron. / Cataluña en la gloria de Madrid dio su sangre, / ¡oh Jaime Miravittles!"²²⁴⁶

²²⁴¹ *Comunicat de premsa* (edició castellana) [Barcelona] (4 gener 1938).

²²⁴² "Los periodistas madrileños en la Generalidad". *La Vanguardia* [Barcelona] (23 desembre 1937), p. 10.

²²⁴³ "La delegación catalana en Madrid". *Solidaridad Obrera* [Barcelona] (13 novembre 1937), p. 4.

²²⁴⁴ *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (20 febrer 1938).

²²⁴⁵ Citat a *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (15 novembre 1937).

²²⁴⁶ Poema de presentació inclòs al llibre MIRAVITLLES, J., (1938), p. 2.

També destaca la publicació d'un full volander, que el Comissariat va incloure dins el seu *Comunicat de premsa* titulat *1936-7 noviembre 1937*, amb el següent text:

“¡Madrid! Durante un año, una sola consigna te atrincheró de sangre y amuralló de gloria. España, en tu martirio, ha aprendido a ser digna de llamar “LIBERTAD” a su futura Historia. Doce gritos de sombra te han dado a luz de nuevo. Doce lunas de muerte tu sangre ha reflejado. ¡Doce meses de guardia sin esperar relevo! ‘NO PASARAN’ fué [sic] tu consigna... y no han pasado”.²²⁴⁷

D'aquesta època també podria datar el calendari de 1938 que el Comissariat va editar per homenatjar Madrid.²²⁴⁸

Per la seva banda, el *Foyer du Français Antifasciste* va editar una col·lecció de segells per commemorar l'aniversari de la resistència de Madrid i mostrar l'esforç del poble madrileny a nivell internacional. Hi havia dos models: en un d'ells s'hi representava una muralla amb una llegenda que resava “Anniversaire de Madrid”; en l'altre, amb una vista aèria de la Cibeles hi deia “Madrid, inmortal”.

En el marc d'aquesta campanya, a la caserna general de l'Exèrcit del centre es va celebrar l'acte de lliurament al general Miaja d'un banderí que les dones catalanes dedicaven a les dones de Madrid. També es va donar al general una insígnia igual que aquelles que la delegació catalana havia lliurat als combatents d'aquella regió.²²⁴⁹

13.4.1.7 La Llar del Combatent Català

Després de la campanya de prestigi català, s'inaugurava oficialment el 16 de gener de 1938 la Llar del Combatent Català a Madrid, al carrer Serrano, tot i que estava previst fer-ho a principis de mes. Segons es desprèn de la documentació conservada a l'Arxiu Tarradellas, a finals del gener de 1938 ja hi hauria instal·lades llars i casals catalans a Albacete, València, al front d'Aragó i del centre, concretament a Brihuega i Guadalajara.²²⁵⁰ Mesos més tard, també es van obrir els Casals de Maó, València, Cartagena, Almeria, Jaén i Baza.

Aquests espais tenien per objectiu esdevenir una prolongació de la terra d'on provenien els combatents i estrènyer els lligams entre els soldats catalans. Estava concebut com a lloc de repòs per als combatents catalans i un punt de reunió. Entre altres serveis,

²²⁴⁷ *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (15 novembre 1937).

²²⁴⁸ *Calendario de homenaje a Madrid: 1938* [calendari]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937-1938].

²²⁴⁹ *Butlletí especial per als catalans absents de la Pàtria* [Barcelona] (18 novembre 1937).

²²⁵⁰ AMTM. Protocol d'Ordres. Ordre de 26 de gener de 1938.

oferien menjar, allotjament, correspondència entre la rera guarda i el front, i una biblioteca. També comptava amb una sala d'espectacles, salons de conversa i cantina popular. Allà s'hi va obrir una exposició de material de propaganda i sobre l'actuació del Comissariat, visitada també pels periodistes de Madrid.²²⁵¹

La inauguració oficial de la Llar de Madrid va comptar amb actes d'homenatge als soldats catalans, que tenien permís per assistir-hi durant unes hores -sessions de cinema, sardanes i ballets, entre altres-, i la presència d'autoritats catalanes com el conseller de Treball, Rafael Vidiella; representacions dels partits del Front Popular, sindicats i oficials de l'Exèrcit Popular.

Pocs dies després de ser inaugurada, la Llar de Madrid organitzava un festival esportiu –amb partits de futbol, basquet i curses-, dedicat a la 150 Brigada Mixta, en què hi van prendre part equips representatius de la segona Agrupació d'Artilleria del segon Cos d'Exèrcit de la 19 Brigada i de la 150.²²⁵² A la tarda, a la seu de la Llar va tenir lloc un ball amenitzat per l'orquestra de la 75 Brigada.

13.4.2 Altres accions per als combatents

De cara a la culturalització i entreteniment del combatents, el Comissariat va editar a finals de 1937 la Biblioteca del Combatent Català, uns llibres de mida reduïdíssima pensats per tal que els soldats disposessin al front d'una lectura i poguessin guardar-la còmodament a la butxaca. Miravittles va anomenar-los edicions “liliputiense”, ja que hi caben al palmell de la mà. Només hem trobat un exemplar d'aquests llibres a la Biblioteca del Departament de la Presidència de la Generalitat. Es tracta de l'obra d'Antonio Ruiz Vilaplana *En dono fe*. Aquest exemplar mesura poc més de 10 centímetres d'alt, per 8 d'ample i 1 de gruix.²²⁵³

En el terreny de les publicacions, el gener de 1938 va veure la llum la revista quinzenal *Amic* adreçada als soldats catalans de tots els fronts. Volia ser un “esplai” per al combatent i “com un enllaç directe amb la teva terra, que et dugui la mateixa emoció que deuen dur-te les cartes dels teus amics i dels teus familiars”.²²⁵⁴ Tot i que estava editada pels Serveis de Cultura al Front del Departament de Cultura de la Generalitat, el Comissariat es va

---

²²⁵¹ *Butlletí especial per als catalans absents de la Pàtria* [Barcelona] (18 novembre 1937).

²²⁵² “Festival organitzat per la Llar del Combatent Català”. *La Humanitat* [Barcelona] (24 febrer 1938), p. 3.

²²⁵³ RUIZ VILAPLANA, A. *En dono fe...: un any d'actuació en l'Espanya nacionalista*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937. 4ª ed. Traducció de Joaquim Vilà Bisa.

²²⁵⁴ “Editorial”. *Amic* [Barcelona] (1 gener 1938), p. 1.

encarregar de distribuir-la a través del servei d'enllaç front-reraguada, heretat del CCMA, tal com ho constata la documentació localitzada a l'Arxiu Tarradellas.²²⁵⁵

Unes setmanes abans, el desembre de 1937, el servei d'enllaç que oferia el Comissariat entre Barcelona, València i Madrid, es va veure reforçat a nivell d'equipaments amb dos camions que permetrien, segons una carta de Miravittles a Tarradellas, “establir una relació íntima i continuada entre Catalunya i els seus fills que lluiten als fronts peninsulars”.²²⁵⁶

Per la seva banda, La Dona a la Reraguada va ser una de les participants en la campanya de recollida de roba d'abric, que es va portar a terme el novembre de 1937, en el marc de la Setmana popular d'ajuda als soldats, en aquest cas, per als del front de l'Est.²²⁵⁷ Coincidint amb aquesta celebració, va inserir a la premsa una consigna animant les dones a confeccionar un jersei per aquells que lluitaven al front amb la llana que subministrava la mateixa secció femenina del Comissariat: “Si eres una mujer humana y es de suponer que sí, te has de imponer el deber de confeccionar una prenda de abrigo para los que, por tu bienestar, pasan frío. ‘La Dona a la Reraguada’ te ofrece lana para que confecciones un jersey”.²²⁵⁸

---

²²⁵⁵ AMTM. Protocol d'ordres. Ordre de 29 d'abril de 1938.

²²⁵⁶ AMTM. Propaganda. Doc. 3. Carta de Jaume Miravittles a Josep Tarradellas, 31 de desembre de 1937.

²²⁵⁷ “Mañana empieza la Semana popular de ayuda a los soldados que están en el frente”. *La Vanguardia* [Barcelona] (7 novembre 1937), p. 3.; “La Cruzada contra el frío en los frentes de batalla”. *La Vanguardia* [Barcelona] (10 novembre 1937), p. 3.

²²⁵⁸ *La Vanguardia* [Barcelona] (14 novembre 1937), p. 6.

14. La “militarització” del Comissariat de Propaganda amb l’arribada del front a Catalunya (abril - novembre 1938)

14.1 Context històric

El 3 d’abril de 1938 l’exèrcit franquista ocupava Lleida i es convertia en la primera de les capitals catalanes que passava a formar part de la “España nacional”.²²⁵⁹ La victòria enemiga venia acompanyada de la derogació de l’Estatut d’Autonomia català i la Constitució republicana, l’establiment de l’estat de guerra i de la jurisdicció militar, així com de la política de por i repressió. L’actitud dels ocupadors era d’oberta hostilitat vers tot allò relacionat amb la identitat catalana. Una situació que entrava en contradicció formal amb el discurs alliberador que propugnava la seva propaganda. Des de l’abril de 1938, el bàndol franquista va ocupar la zona de la riba dreta dels rius Noguera Pallaresa, Segre i Ebre, en una franja que comprenia des dels Pirineus fins al Delta de l’Ebre. La presa de Terol per part de les files ‘nacionals’ el febrer de 1938, havia deixat el camí obert cap a Catalunya. Una nova derrota republicana es va produir el 15 d’abril de 1938 quan amb la caiguda de Vinaròs l’enemic va poder arribar a la Mediterrània i el territori republicà va quedar dividit en dos i, conseqüentment, Catalunya, aïllada.

Amb la caiguda de Lleida, Negrín va constituir un nou executiu i va redactar un programa d’unitat nacional sota la consigna “resistir es vencer”, que va quedar resumit en els famosos ‘Tretze punts’.²²⁶⁰ Segons Gabriel Jackson, pretenien convèncer els governs occidentals de l’interès en la supervivència de la República,²²⁶¹ però com les potències democràtiques van optar pel silenci, Negrín va reconvertir els punts en motius per seguir amb la lluita armada i es va concentrar en una gran ofensiva. La Batalla de l’Ebre havia de capgirar l’escenari polític-militar. Segons Gabriel Cardona, aquesta lluita responia a interessos

²²⁵⁹ La primera població catalana ocupada pel bàndol franquista va ser Massalcoreig, el 27 de març de 1938.

²²⁶⁰ Els “Tretze punts” eren els següents: 1) La independència de l’estat espanyol; 2) Alliberar Espanya de militars estrangers invasors; 3) Una República democràtica amb un Govern amb plena autoritat; 4) Un plebiscit per determinar l’estructuració jurídica i social de la República; 5) Llibertats regionals sense perjudici de la unitat espanyola; 6) Consciència ciutadana garantida per l’Estat; 7) Garantia de propietat legítima i protecció a l’element productor; 8) Democràcia camperola i liquidació de la propietat semifeudal; 9) Legislació social que garanteixi els drets del treballador; 10) Millora cultural, física i moral de la Raça; 11) Un Exèrcit al servei de la Nació, lliure de tendències i partits; 12) Renúncia a la guerra com a instrument de política nacional; 13) Àmplia amnistia per als espanyols que vulguin reconstruir i engrandir Espanya.

²²⁶¹ Citat a CUÉLLAR, J. “L’última reunió a Figueres: els ‘Tretze Punts’ de Negrín reduïts a tres”. A: SOLÉ I SABATÉ, J. M.; VILLARROYA, J. [dirs.] *Catalunya durant la Guerra Civil dia a dia*. Vol. 22. *L’ensulsiada: l’exili republicà*. Barcelona: Edicions 62: La Vanguardia, 2006, p. 114.

polítics i estratègics dels generals de la República.²²⁶² Negrín estava interessat en allargar la guerra tan com fos possible ja que l'estiu de 1938 les relacions internacionals eren molt tibants i podia esclatar un conflicte entre França, Anglaterra i Alemanya. En aquest context, la República declararia la guerra a Hitler i França es veuria obligada a aliar-se amb el bàndol republicà per lluitar contra Franco.²²⁶³

D'aquesta manera, les tropes republicanes van iniciar una ofensiva al riu Ebre la nit del 24 de juliol. Començava la Batalla de l'Ebre en aquell que seria l'últim gran esforç de la República per evitar la derrota. Va durar 115 dies, fins el 16 de novembre, i ha estat qualificada pels historiadors com la batalla més cruenta de la Guerra Civil. El balanç va ser molt tràgic: 70.000 baixes republicanes i 60.000 de franquistes. L'aviació franquista va perdre una seixantena d'aparells i la republicana, uns 250, un fet que juntament amb les altres pèrdues materials va fer que l'exèrcit republicà resultés molt afeblit. Durant la batalla, el govern de la Generalitat es va limitar a organitzar la reraguarda, degut als interessos político-militars del govern espanyol. En els altres fronts, cal destacar que l'agost de 1938, els franquistes avançaven per Extremadura.

La desfeta d'Aragó va provocar enfrontaments entre Negrín i Azaña, qui donava per perduda la guerra. Les discrepàncies internes del bàndol republicà es feien paleses pocs dies abans de començar la batalla de l'Ebre, el 18 de juliol, quan Azaña va pronunciar des de Barcelona un cèlebre discurs per demanar la reconciliació entre els dos bàndols sota el lema 'Paz, piedad y perdón', una consigna que xocava amb el 'Resistir es vencer' de Negrín.

El govern de la República va seguir laminant competències a la Generalitat amb el decret d'expropiació de les indústries de guerra de Catalunya. Va ser una mesura polèmica que va conduir a una crisi política institucional que va desembocar en la dimissió dels ministres Jaume Aiguader (ERC) i Manuel de Irujo (PNB), discrepants amb la mesura.

La reraguarda catalana seguia molt castigada per la manca de queviures i els constants bombardeigs que va patir, sobretot Barcelona. S'hi sumava l'atac sobre el centre de Granollers el 31 de maig de 1938, un dels bombardeigs més sagnants soferts per una ciutat catalana durant el conflicte. Per fer front a la fam, la Generalitat va crear l'1 de maig uns menjadors econòmics que van funcionar fins al final del conflicte bèl·lic.

A nivell internacional, Negrín, en veure's pressionat per la Societat de Nacions, va decidir el 17 de setembre acceptar la retirada de les Brigades Internacionals i, en plena Batalla

---

²²⁶² CARDONA, G. "La mare de totes les batalles, a l'Ebre". A: SOLÉ I SABATÉ, J. M.; VILLARROYA, J. [dirs.] *Catalunya durant la Guerra Civil dia a dia*. Vol. 18. *La Batalla de l'Ebre*. Barcelona: Edicions 62: La Vanguardia, 2006, p. 69.

²²⁶³ *Ibid.*, p. 32.

de l'Ebre, ho va anunciar per sorpresa de tothom. Els voluntaris estrangers, que van marxar del territori republicà entre el 27 i el 28 d'octubre, van ser homenatjats a Barcelona en un acte emotiu i multitudinari de comiat que va incloure una desfilada i discursos de Negrín i Dolores Ibarruri. La retirada dels brigadistes va ser un fet més aviat simbòlic, ja que el final de la guerra ja estava decidit.

La marxa dels voluntaris va ser ratificada pel Pacte de Munic, segons el qual les principals potències europees –França i Gran Bretanya amb Alemanya i Itàlia- van signar un acord per mantenir la no-intervenció en la Guerra Civil, però amb la contrapartida de l'annexió alemanya dels Sudets i l'ocupació posterior de Txecoslovàquia.

Mentrestant, a l'altre bàndol, el 27 juliol, Holanda reconeixia el govern franquista i, tres mesos més tard, el 27 d'octubre, Franco s'entrevistava amb un dirigent alemany que li prometia l'enviament de nous efectius i material de guerra.

14.2 Actes per als combatents i el front

14.2.1 La “militarització” del Comissariat de Propaganda

Amb l'arribada del front a Catalunya a finals de març de 1938, el Comissariat va intensificar les accions per als combatents. Des d'aquest moment i a mesura que l'exèrcit franquista anava controlant el territori català, s'anava diluint la divisió comunicativa establerta clarament des d'un principi del conflicte, entre les accions propagandístiques adreçades a la rereguarda i al front, ja que mica en mica la rereguarda s'anava convertint en front.

Després que l'exèrcit franquista ocupés Lleida i el govern de Burgos derogués l'Estatut d'Autonomia català, el Comissariat de Propaganda es declarava “militaritzat”. La cúpula de l'òrgan de propaganda, encapçalada per Miravittles i formada pels seus caps de secció, es va reunir per acordar una “acceleració del ritme de treball, sense tenir en compte ni hores ni dies festius” i van trametre al president Companys un document en què es reflectia aquesta voluntat:

“Senyor president, fa unes hores us adreçàveu al nostre poble ordenant que tot Catalunya es posés en peu de guerra contra l'invasor. El Comissariat de Propaganda, amb tots els seus serveis i el seu personal, respon: Per Catalunya, present! (...) Estem en peu de guerra i complirem com cal en la guerra. Des d'aquest moment, el Comissariat es considera militaritzat.”²²⁶⁴

---

²²⁶⁴ “El ‘Present!’ del Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya”. *La Humanitat* [Barcelona] (5 abril 1938), p. 4.

El mateix text expressava una voluntat de treballar més de cara als soldats, una declaració d'intencions del nou accent que adquiriria la seva propaganda:

“Sense mirar temps ni esforços, volem intensificar l'acció d'entusiasme i direcció que el Comissariat de Propaganda exerceix damunt dels nostres combatents. De manera especial volem treballar en íntim contacte amb els nostres soldats i com una peça integrant de l'aparell de guerra que defensa Catalunya, contra l'invasor.”²²⁶⁵

14.2.2 Actes i homenatges al front català

Durant el penúltim any del conflicte militar, amb un dels fronts de la guerra ja en terres catalanes, el Comissariat es va adreçar en bona part als combatents i, alhora els va utilitzar com a element de la seva propaganda. Des del mateix moment que els franquistes travessaven la frontera catalana la primavera de 1938, fins a finals d'any, el Comissariat va intensificar de manera exponencial els homenatges als diferents tipus de soldats, des dels brigadistes internacionals, a la Marina de la República o als batallons de defensa de costes. L'objectiu era augmentar la moral dels combatents, fent-los sentir útils i importants per tal que seguissin lluitant, a l'hora que també era una manera d'agrair-los la feina feta.

A l'hora d'estudiar aquest període de la guerra, ens hem trobat amb la dificultat de conèixer el nom de les poblacions on el Comissariat, o altres organismes de propaganda, celebraven els seus actes ja que la censura del moment les esborrava de la notícia que en parlava o perquè el periodista que l'escrivia, d'entrada, ja no indicava el nom per qüestions de seguretat.

El mes de maig de 1938, el Comissariat va endegar una sèrie d'actes dirigits als soldats. El dia 22, l'òrgan de Miravittles va homenatjar els combatents de la República en un lloc molt avançat del front de l'Est, el nom exacte del qual no el podem conèixer pels motius esmentats. Sí que sabem que hi van assistir comissaris, caps, oficials, soldats de l'exèrcit. Davant d'ells i del poble, van actuar els Elencs catalans de guerra de la Federació Catalana de Societats de Teatre Amateur (FCSTA).²²⁶⁶

Aquell mateix mes de maig, el Comissariat també celebrava altres actes a dues poblacions que desconeixem perquè la censura va eliminar-ne els noms de la premsa. En una

---

²²⁶⁵ “El Comissariat de Propaganda en el moment present”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (15 abril 1938), p. 16.

²²⁶⁶ “Feina de cara a la guerra”. *La Humanitat* [Barcelona] (19 maig 1938), p. 3.

d'elles es va muntar l'equip de cinema i ràdio a la plaça del poble i s'hi van projectar pel·lícules per entretenir els soldats. En una altra localitat, també desconeguda, es va procedir de la mateixa manera. Es van instal·lar els aparells i es va projectar el film *Cop per cop*, reportatges de Laya Films i es va celebrar un ball a la nit per estrènyer els lligams de convivència entre els civils i els militars.

Des de la reraguarda catalana també s'homenatjaven els combatents. Per al diumenge 29 de maig, el Comissariat va preparar un acte a Barcelona en honor als combatents de la República. Els mateixos Elencs catalans de guerra van representar tres obres del repertori habitual al Teatre Català de la Comèdia: *Un dia de novembre*; *Nadal en temps de guerra* i *Comiat a trenc d'Alba*.²²⁶⁷

També des de la reraguarda, el mateix 29 de maig, en homenatge als soldats del batalló de defensa de costes, l'organisme de propaganda de la Generalitat va celebrar un festival a Guíxols que incloïa una audició de sardanes i una representació teatral a càrrec de diversos soldats i de noies de la població. A l'hora dels parlaments, Miravittles va posar de relleu l'esperit antifeixista i la voluntat de fer triomfar la causa de la República, "la de tot el poble, el qual confia en el provat heroisme del seu Exèrcit per a l'obtenció de la victòria".²²⁶⁸

Per a aquells soldats que van tenir permís per passar els dies 1 i 2 de maig a Barcelona, el Comissariat els va regalar un llibre a cadascun, una ampolla de vi i una estatueta d'El més petit de tots'.²²⁶⁹ Miravittles també va assistir al banquet ofert per l'ajuntament de Barcelona en honor als combatents del front de l'Est.²²⁷⁰

El mes de juny, Companys va visitar l'exèrcit de l'Ebre i per aquelles dates el Comissariat va organitzar un altre acte dirigit als combatents. Aquesta vegada la celebració era per al Batalló de Ponts número 3 i incloïa diverses competicions esportives i el lliurament d'una bandera a la Comandància Militar. Hi van assistir caps, oficials i soldats a més de representacions de totes les poblacions on hi havia batallons de ponts. Es tractava d'un acte multitudinari en el qual també hi havia Miravittles, representants d'ERC, PSU, FAI, CNT, UGT i Unió de Rabassaires, i dels serveis de propaganda de la comissaria de Guerra, entre altres. El comissari de propaganda es va adreçar en castellà a la tropa i en català al poble i,

---

²²⁶⁷ "Els "Elencs Catalans de Guerra" de la FCSTA. Han començat la seva actuació. El dia 12 de juny, nova actuació a la nostra ciutat". *La Humanitat* [Barcelona] (29 maig 1938), p. 4.

²²⁶⁸ "Festival a Guixols... a homenatge als soldats de la defensa de costes". *La Humanitat* [Barcelona] (31 maig 1938), p. 8.

²²⁶⁹ "La marcha de los combatientes que asistieron a la conmemoración del primero de mayo". *La Vanguardia* [Barcelona] (4 maig 1938), p. 4.

²²⁷⁰ "Las representaciones de los combatientes del frente del Este en Barcelona". *La Vanguardia* [Barcelona] (3 maig 1938), p. 3.

segons la premsa, va posar en evidència l'íntima confraternitat que unia tots els pobles d'Iberia en aquesta lluita contra el feixisme. Una vegada més hi trobem el tema de la unitat republicana i l'enemic comú. L'acte es va cloure amb una ballada de sardanes a la plaça del poble i una projecció de cinema.²²⁷¹ Miravittles també va ser present en el lliurament d'una bandera per part del Front Popular al batalló local de Pontoners.²²⁷²

Amb motiu del segon aniversari de l'inici de la guerra, el 19 de juliol de 1938, el Comissariat va organitzar un acte per vincular de manera directa el front amb la reraguarda. Es tractava d'un curiós concurs de periòdics murals on hi podien participar "totes les unitats del nostre exèrcit, tant del front com de la reraguarda".²²⁷³ Els textos i els gràfics, presentats en suport de tela o paper, havien de respondre al significat que tenia per a Catalunya i Espanya la data del 19 de juliol. El concurs va estar convocat entre les unitats de l'exèrcit de la República i altres cossos armats. Els treballs van ser qualificats per un jurat format pel comissari general de l'exèrcit, el sots-secretari de propaganda del Ministeri d'Estat i el comissari de propaganda de la Generalitat. Hi va haver tres categories de guardonats -les unitats de l'exèrcit, els diaris elaborats per a les unitats residents a la reraguarda i els diaris de les forces uniformades-, amb premis que anaven des de 1.000 a les 250 pessetes.

Amb els diaris murals presentats al concurs, el Comissariat va organitzar una exposició. Tot i que l'objectiu era exhibir-la a la via pública de Barcelona per tal que la gent pogués votar els cartells i inaugurar-la el mateix 19 de juliol, finalment es va instal·lar a la sala d'exposicions del Casal de la Cultura i es va obrir a finals d'agost.

A la vegada, el Comissariat també va formar part de la comissió encarregada de coordinar els actes commemoratius del segon aniversari del 19 de juliol.²²⁷⁴ Per sufragar les despeses que comportava la celebració, diversos organismes, entre ells el de Miravittles, van obrir una subscripció popular per recaptar fons.

A finals de juliol, la secció femenina del Comissariat celebrava un festival a Gramanet de Besos –actual Santa Coloma de Gramenet- en benefici d'Ajut del Combatent. Amb motiu també del segon aniversari de la guerra va tenir lloc un festival de col·laboració amb l'exèrcit,

---

²²⁷¹ "Ofrena de la Comissaria de Propaganda. Lliurament d'una bandera al Batalló de Ponts número 3". *La Humanitat* [Barcelona] (29 juny 1938), p. 2.

²²⁷² "Entrega de una bandera". *La Vanguardia* [Barcelona] (13 juliol 1938), p. 3.

²²⁷³ "Concurs de periòdics murals". *La Humanitat* [Barcelona] (13 juliol 1938), p. 2.

²²⁷⁴ "Para coordinar los actos del 19 de julio". *Solidaridad Obrera* [Barcelona] (12 juliol 1938), p. 4.

També en formaven part el Front Popular, el Comitè d'enllaç UGT-CNT, el Comissariat de l'Exèrcit i la Subsecretaria de Propaganda del govern de la República, entre altres.

"La conmemoración del segundo aniversario del 19 de julio". *La Vanguardia* [Barcelona] (12 juliol 1938), p. 5.

en un dels pobles de les primeres línies de l'Exèrcit de l'Est.²²⁷⁵ L'acte va incloure actes esportius, artístics i culturals. Tal com era habitual en els actes de l'òrgan de propaganda de la Generalitat, sempre hi havia una nota cultural –ja fos en forma de música, dansa o poesia- i en aquest cas es va oferir un concert de piano, l'actuació del Quartet Vocal Barcelona i la interpretació de balls populars catalans.

Aquell estiu, un grup de noies del Comissariat va visitar una Brigada Mixta del front de l'Est, als soldats de la qual els van lliurar objectes d'ús quotidià. Allà van recórrer les diverses seccions de la comissaria general i, fins i tot, van atansar-se fins a les trinxeres, a la primera línia de foc.²²⁷⁶

La Divisió Pirinenca 43 també va ser motiu d'homenatge l'estiu de 1938 per part del Comissariat. El 23 de juny, els combatents van assistir a un festival-mítig al Teatre Tívoli que va comptar amb la participació de la Cobla Albert Martí, el rapsode Manolo Gómez, la primera parella de ball del Liceu Joan Magriñà i Rosa Segovia, i els Elencs del Teatre de Guerra, entre altres. Després dels parlament, Companys els va oferir banderins i una escultura que simbolitzava la resistència contra l'invasor.²²⁷⁷

La tardor de 1938 també venia farcida d'homenatges i actes per als defensors de la República. Per al 15 de setembre, La Dona a la Reraguarda va organitzar el lliurament d'una bandera oferta per Companys a una Brigada del Front de l'Est, un acte amenitzat amb curses d'atletisme per a soldats i atletes femenines del Comissariat, curses a peu i dues curioses activitats en sintonia amb aquells temps: llançament de granades, i muntatge i desmuntatge de fusells amb els ulls tapats.

Des de la reraguarda, per al diumenge 9 d'octubre de 1938, la secció femenina del Comissariat va muntar a la barriada d'Harmonia del Palomar (actual districte de Sant Andreu de Barcelona) un homenatge als combatents en què van actuar diversos cantants i entitats artístiques.²²⁷⁸ Sobre aquelles dates, Miravittles, acompanyant Companys, va assistir a un homenatge als soldats dels reemplaçaments de 1923 i 1924, recentment incorporats a files, en un camp d'instrucció militar.²²⁷⁹ S'hi van celebrar proves esportives i un grup femení va mostrar balls populars catalans i bascos. Per complementar aquest acte, dies més tard va tenir

---

²²⁷⁵ “El Comissariat de Propaganda, de cara a la Guerra”. *La Humanitat* [Barcelona] (21 juliol 1938), p. 2.

²²⁷⁶ “Una Comisión de muchachas antifascistas visita a una Brigada Mixta”. *La Vanguardia* [Barcelona] (12 juny 1938), p. 8.

²²⁷⁷ “Un acto de homenaje a la heroica División 43”. *Solidaridad Obrera* [Barcelona] (25 juny 1938), p. 4.; “Homenatge de Catalunya a l'heroica 43 divisió”. *La Vanguardia* [Barcelona] (19 juny 1938), p. 5.

²²⁷⁸ “Un festival en Armonia del Palomar”. *La Vanguardia* [Barcelona] (8 octubre 1938), p. 3.

²²⁷⁹ “Homenaje a los soldados de los reemplazos de 1923 y 1924”. *La Vanguardia* [Barcelona] (4 octubre 1938), p. 5.

lloc un concert d'homenatge a les lleves del 23 i del 24 al Liceu, al qual també hi va assistir el comissari Miravittles.²²⁸⁰

A finals d'octubre, el Comissariat va organitzar un homenatge a la Marina de Guerra de la República al Teatre Barcelona que incloïa un concert ofert per l'Orquestra Simfònica Catalana i l'esqueix musical *Oh la Marina!!!*, original de Pasqual Godes.²²⁸¹ Hi van assistir caps, oficials i mariners lliures de servei i es van llegir unes quartilles de Miravittles en elogi a la marina de guerra:

“Catalunya mira al mar i al fons de la seva mirada flameja una guspira d'esperança que vosaltres, braus mariners de la República, heu convertit sovint en fogueres immenses, d'entusiasme inexhaurible, amb gestes magnífiques de l'‘Espanya’, el ‘Balears’ i el ‘José Luís Diez’. Avui com ahir, també la nostra força bèl·lica està al servei del dret per la nostra llibertat, sobre el mar vetllen per ella els ardots lluitadors de l'Esquadra de la República”.²²⁸²

Al final de l'acte, el comissari de propaganda va lliurar a la Marina un trofeu al·legòric de bronze d'un mariner que muntava guàrdia a la proa d'un buc de guerra.²²⁸³

14.2.3 El cas dels brigadistes internacionals

Els homenatges i actes destinats als brigadistes internacionals no només tenien per objectiu mantenir la moral sinó també reconèixer el seu esforç. Però de cara enfora també cercaven evidenciar el suport prestat per persones provinents de països signants del Pacte de No-Intervenció. Segons Abelló, ells simbolitzaven la capacitat de compromís en la lluita contra el feixisme.²²⁸⁴

Els voluntaris estrangers eren un públic, seguint les grans divisions, a cavall entre els combatents i l'àmbit internacional. En aquest cas, se situen dins del front de guerra perquè considerem que l'homenatge es retia més a la persona que no pas al país d'on provenia.

El 19 de maig l'òrgan dirigit per Miravittles organitzava un gran acte a honor de les brigades internacionals en una població marítima de la qual la premsa va censurar el nom. Hi

---

²²⁸⁰ “La Música”. *La Vanguardia* [Barcelona] (12 octubre 1938), p. 3.

²²⁸¹ “Homenatge a la Marina”. *La Humanitat* [Barcelona] (30 octubre 1938), p. 4.

²²⁸² *Butlletí especial per als catalans absents de la Pàtria* [Barcelona] (5 novembre 1938).

²²⁸³ “Del ‘Full Oficial del dilluns’” *Comunicat de premsa* (edició castellana) [Barcelona] (31 octubre 1938).

²²⁸⁴ ABELLÓ, T. “Els brigadistes marxen de l'Espanya republicana”. A: SOLÉ I SABATÉ, J. M.; VILLARROYA, J. [dirs.] *Catalunya durant la Guerra Civil dia a dia*. Vol. 18. *La Batalla de l'Ebre*. Barcelona: Edicions 62: La Vanguardia, 2006, p. 131.

va actuar la Banda d'Internacional i la cobla La Principal de la Bisbal. A l'hora dels parlaments, el comissari de propaganda va destacar la unió sentimental entre els combatents estrangers i els republicans, els va animar a continuar la lluita al seu país i els emplaçà a exercir de líders d'opinió i esdevenir transmissors de la propaganda:

“Amb les armes a la mà heu estat uns soldats de la República; quan torneu als vostres països, amb les armes persuasives de la paraula, expliqueu als vostres compatriotes què és Espanya, com lluitem i per què lluitem, que així seguireu essent els mateixos soldats lluitant al servei de la causa noble i justa de la llibertat.”²²⁸⁵

Va sonar *La Internacional*, *Els Segadors* i l'*Himne de Riego*, i noies del Comissariat van repartir la insígnia amb la consigna del president Companys *Per Catalunya*. Després del sopar, es va projectar la pel·lícula *Cop per cop* i reportatges de Laya Films. A continuació va actuar el quartet vocal Barcelona i el rapsode Manolo Gómez, que va interpretar diverses poesies de Machado i García Lorca.

A finals de maig de 1938, el Comissariat va tornar a homenatjar les Brigades Internacionals, amb la col·laboració del Front Popular i la Indústria de l'Espectacle locals. Aquesta vegada va ser a Badalona, al cinema Nou. Van actuar les Sagetes de Sang que cantaren poesies patriòtiques, el quartet vocal Barcelona i, novament, el rapsode Manolo Gómez, que un cop més, va recitar poesies de García Lorca, Machado i Carrere. La secretaria de Miravittles, Aminda Valls, en nom del Comissariat, acompanyada d'altres noies de Badalona, va lliurar a l'alcalde una senyera brodada amb l'emblema internacional amb la inscripció “Batalló de Dipòsit”. Miravittles, en el seu parlament, va destacar que aquell acte no era un simple homenatge sinó un “jurament de sang” entre els països d'on provenien els brigadistes. De la mateixa manera que ja ho havia fet anteriorment, va tornar a fer èmfasi en els vincles entre aquests combatents i la causa republicana.²²⁸⁶

A finals de setembre de 1938, poc abans de la signatura del Pacte de Munic,²²⁸⁷ el govern de la República va decidir que els brigadistes internacionals no formessin part de les seves tropes tot i la necessitat que en tenia. Així, el 21 de setembre, en plena batalla de l'Ebre, Negrín va anunciar a la Societat de Nacions la retirada d'aquests combatents, contra tot pronòstic. Historiogràficament s'ha interpretat com un gest estètic de cara als països del

---

²²⁸⁵ “Feina de cara a la guerra”. *La Humanitat* [Barcelona] (19 maig 1938), p. 3.

²²⁸⁶ “Acte a honor de les brigades internacionals”. *La Humanitat* [Barcelona] (29 maig 1938), p.2.

²²⁸⁷ El Pacte de Munic es va signar entre França i la Gran Bretanya amb Alemanya i Itàlia per tal que Hitler pogués arrabassar a Txecoslovàquia el territori dels Sudets però mantenint la no ingerència en la Guerra Civil espanyola. Historiogràficament s'ha interpretat com que no tenien intenció d'enfrontar-se a l'expansionisme nazi.

Comitè de No-Intervenció, per tal de tenir més legitimitat per a reclamar la retirada de les tropes alemanyes i italianes.²²⁸⁸ Així, l'1 d'octubre, el consell de la Societat de Nacions va acceptar la demanda de Negrín sobre la retirada de voluntaris estrangers.

L'ordre d'abandonament dels fronts va causar desconcert i incredulitat i molts voluntaris es van sentir desenganyats ja que consideraven que la República els havia utilitzat com a força de xoc i ara els apartaven perquè la seva efectivitat havia disminuït; els mancava l'entusiasme i la força de combat inicial.²²⁸⁹

Aquella tardor es van organitzar diversos actes perquè els combatents acomiadessin els seus companys voluntaris. L'Espluga de Francolí va acollir el 25 d'octubre un acte de comiat, on hi van assistir Negrín, el general Vicente Rojo i el dirigent brigadista André Marty, entre d'altres. En els parlaments, Negrín els va prometre la nacionalitat espanyola. Allà era present la càmera de Pau Lluís Torrents, fotògraf del Comissariat, per captar aquells moments. L'òrgan encapçalat per Miravittles també es va fer ressò de l'acte a través del seu *Comunicat de Premsa*, i va destacar el missatge de comiat del president Companys als voluntaris internacionals.²²⁹⁰

L'endemà, l'oficialiat de Barcelona va oferir un dinar als membres de les Brigades Internacionals, al qual hi van assistir 1.400 comensals; i al cap de dos dies, Negrín s'acomiadà de les Brigades Internacionals a Barcelona amb la consigna: "Juramos triunfar!". Aquell mateix dia, també hi va haver un festival d'homenatge a aquests combatents amb la interpretació de *La Revoltosa* i diverses peces musicals. El *Comunicat de Premsa* del Comissariat també va informar d'aquest darrer esdeveniment.

Però la celebració més impactant es va organitzar d'incògnit per al 28 d'octubre. La convocatòria de la desfilada de brigadistes que s'havia de celebrar es va anunciar aquell mateix dia a les quatre de la tarda a través de camions amb altaveus que van recórrer tot Barcelona. Hi van assistir Azaña, Negrín, Companys, Rojo i Marty, entre d'altres. Aquell acte, tal com ha explicat el corresponal britànic del *Daily Telegraph*, Henry Buckley, "semblava talment el principi del final".²²⁹¹

L'1 de novembre encara s'organitzava un darrer homenatge per dir adéu als comissaris de les Brigades Internacionals amb l'estrena al Liceu del ballet de Salvador Bacrisse *Corrida*

---

²²⁸⁸ ABELLÓ, T., (2006), p. 131.

²²⁸⁹ *Ibid.*, p. 134.

²²⁹⁰ "Missatge de comiat del president als voluntaris internacionals". *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (31 octubre 1938), p. 9.

²²⁹¹ BUCKLEY, H. *Vida i mort de la República espanyola*. Vilafranca del Penedès: Edicions i Propostes Culturals Andana, 2009. Edició original: *Life and death of the Spanish Republic*. Traducció d'Anna Rafecas.

de feria. El Comissariat extreia les seves conclusions d'aquest comiat al *Comunicat de Premsa*:

“A la zona republicana ja no resten estrangers. Ja no podrà esgrimir-se l'argument dels russos i francesos que els facciosos han escampat als quatre vents. Hauran d'encaminar la propaganda en un altre sentit”.²²⁹²

14.2.4 Actuacions al front del Centre

Tot i que l'atenció de l'òrgan encapçalat per Miravittles s'havia focalitzat en el front de l'Est, que havia tocat terra catalana, no va deixar de banda el front del Centre. L'agost de 1938, la delegació de la Generalitat a Madrid va repartir entre els combatents del front del Centre material de propaganda del Comissariat, com ara llibres i fulletons. Es tractava de “publicaciones orientadas en un sentido cultural y artístico que tienden a dar al soldado un profundo sentido humano y racial, a la vez que un grato esparcimiento”.²²⁹³ També tenim constància que el 3 de maig de 1938, tenia lloc a Madrid un acte de solidaritat entre els combatents catalans i els de la resta de la zona republicana al Teatro de la Zarzuela, organitzat per la delegació de la Generalitat a Madrid, la Llar del Combatent Català, el Casal de Catalunya i la Delegació del PSUC, amb la col·laboració del comissari de l'exèrcit del centre. Una agrupació musical va interpretar composicions espanyoles i es va projectar la pel·lícula importada per Laya Films *Els marins del Cronstadt*.²²⁹⁴ A més, coincidint amb la Diada de l'11 de setembre de 1938, la delegació del govern català a Madrid, juntament amb altres organisme catalans a la capital, va muntar un festival per homenatjar els combatents del front del Centre i el poble madrileny. Es van recitar poesies catalanes i una cobla va interpretar diverses sardanes.²²⁹⁵

La resistència de Madrid va ser un dels temes de propaganda que va tornar a aparèixer el novembre del 1938 amb motiu del seu segon aniversari de la seva defensa. Aquesta vegada, el Comissariat no va fer una campanya de la magnitud de la de l'any anterior, sinó que el *Comunicat de Premsa* va parlar-ne a través del seu editorial. En aquell text, el Comissariat

---

²²⁹² *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (31 octubre 38).

²²⁹³ “La propaganda de la Generalidad de Cataluña es acogida con cariño por el pueblo de Madrid”. *La Vanguardia* [Barcelona] (10 agost 1938), p. 7.

²²⁹⁴ “Acte de fraternal solidaritat entre els combatents catalans i els de la resta de l'Espanya republicana”. *La Humanitat* [Barcelona] (3 maig 1938), p. 3.

²²⁹⁵ “Homenaje a los combatientes del Ejército del Centro y al heroico pueblo madrileño”. *La Vanguardia* [Barcelona] (13 setembre 1938), p. 7.

aprofitava per justificar la contribució catalana, un dels grans temes de propaganda del 1937: “Nosaltres, els catalans, acudirem a la defensa de la capital de la República. Reivindiquem per a Catalunya una part de la glòria d’aquella gesta. Han estat a milers els nostres germans que moriren en aquelles terres.”

Pel que fa a les publicacions, hem localitzat el fulletó que porta per títol *Combatents catalans* editat amb motiu del segon aniversari de la guerra conjuntament entre la Delegació de la Generalitat a Madrid, la delegació madrilenya del PSUC, la Llar del Combatent Català-Casal de Catalunya. S’hi destaca l’argument de la implicació de Catalunya en el conflicte i la unió republicana:

“Catalunya, avui, en aquests moments de gravetat i de perill, isolada de la resta de la República, és quan està més fermament unida i identificada amb Espanya (...) Agermanats més que mai tots els fills dels diversos pobles d’Espanya, deixant de banda tendències ideològiques que poguessin separar-nos”.²²⁹⁶

De cara a la Diada de l’11 de setembre, les mateixes organitzacions editaven un segon fulletó, de format pràcticament idèntic, titulat *Soldats Catalans* en què volien presentar els lluitadors de la guerra civil com a continuadors de la lluita endegada el 1714.²²⁹⁷

Per tal de potenciar el tret distintiu català, el Comissariat ja havia ideat la insígnia *Catalunya* que repartia gratuïtament entre els combatents. El juny de 1938, el Govern habilitava un crèdit extraordinari de 70.000 pessetes per adquirir 100.000 d’aquests emblemes per dotar les “actuals lleves” cridades a files.²²⁹⁸

El Comissariat hauria demanat aquesta dotació pressupostària extra perquè sembla que la iniciativa tingué èxit. El maig de 1938, 200.000 soldats catalans la lluien al pit. Ramon Marimon, un dels combatents que en va rebre una de la primera remesa de 30.000 que el Comissariat va enviar al front, va escriure a l’òrgan de propaganda el maig de 1938:

“fa uns dies vaig ésser favoregut [sic] pel vostre gentil enviament de 49 plaques del combatent català que [heu] repartit perquè tots nostres patricis d’aquest batalló portin a llur pit d’honor de Catalunya. Moltes gràcies també per les diverses revistes, follets [sic] i altre material de propaganda que hi adjuntàveu, edicions que admiro respectuosament tots llurs aspectes”.²²⁹⁹

---

²²⁹⁶ *Combatents catalans* [fulletó]. [Madrid]: Delegació de la Generalitat de Catalunya a Madrid: PSUC-Delegació de Madrid: Llar del Combatent Català- Casal de Catalunya, [1938].

²²⁹⁷ *Soldats Catalans* [fulletó]. [Madrid]: Delegació de la Generalitat de Catalunya: Delegació del PUSC: Llar del Combatent Català- Casal de Catalunya, [1938].

²²⁹⁸ *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* [Barcelona] (4 juny 1938), núm. 155, p. 833.

²²⁹⁹ MIRAVITLLES, J. “Aquelles cartes...”. *Moments* [Barcelona] (1938).

Aquesta era, segons el testimoni de Miravittles, només una de les milers de lletres d'agraïment de soldats que va rebre l'òrgan de propaganda. Amb elles, el comissari planificava elaborar un llibre "saturado de emociones".

14.2.5 Serveis adreçats als combatents

La Dona a la Reraguarda va seguir treballant per ajudar en diversos aspectes els combatents ja fos facilitant material necessari al front, -com el lot de jerseis i mitjons donat al Comitè d'Ajut Permanent a Madrid i tots els fronts el maig de 1938-,²³⁰⁰ o altres productes de primera necessitat com roba, fil, agulles, sabó, pintes i tovalloles, que recollien de la població i ho enviaven als combatents.²³⁰¹

I per atendre a aquestes necessitats, la secció femenina del Comissariat demanava des de la premsa que la població fes els seus donatius, ja fos en forma de material, o en diners en metàl·lic.²³⁰² És el cas de la crida que feia a les seves afiliades per tal que contribuïssin a la subscripció oberta pel Col·legi d'Infermeres de Catalunya, amb l'objectiu de recollir medicaments i material sanitari.²³⁰³ El mes següent, el juny de 1938, també animava a què la gent els portés llibres per enviar al front i poder distreure les estones de descans.²³⁰⁴

La Dona a la Reraguarda, a més, va vehicular donatius com el de pots de llet condensada que els Catalans d'Amèrica havien tramès per als infants i persones grans evacuades de les terres lleidatanes, recentment ocupades per les tropes enemigues.²³⁰⁵

A banda de l'ajut humanitari, el Comissariat seguia tenint actiu el seu servei de correspondència reraguarda-front. En tenim constància pel document de Protocol d'Ordres conservat a l'Arxiu Tarradellas on consta que l'abril de 1938 l'òrgan de propaganda costejava els serveis de tramesa de Barcelona, València, Madrid i retorn.²³⁰⁶ El servei de transport al front del Centre es va veure temporalment interromput l'octubre de 1938. Aquell mateix mes,

---

²³⁰⁰ "Un donativo". *La Vanguardia* [Barcelona] (4 maig 1938), p. 5.

²³⁰¹ "Objetos para los combatientes". *La Vanguardia* [Barcelona] (19 maig 1938), p. 2.

²³⁰² "La 'Dona a la Reraguarda'". *La Vanguardia* [Barcelona] (24 maig 1938), p. 6.

²³⁰³ "Material sanitario para los hospitales". *La Vanguardia* [Barcelona] (6 maig 1938), p. 2.

²³⁰⁴ "Libros para los combatientes". *La Vanguardia* [Barcelona] (9 juny 1938), p. 4.

²³⁰⁵ "Ayuda a los evacuados de Lérida". *La Vanguardia* [Barcelona] (31 juliol 1938), p. 2.

²³⁰⁶ AMTM. Protocol d'ordres. Ordre de 29 d'abril de 1938.

la Generalitat decretava la fusió del parc mòbil del Comissariat de Propaganda amb els vehicles del Departament de la Presidència de la Generalitat de Catalunya.²³⁰⁷

14.3 La cara amable de la reraguarda catalana: els homenatges, els festivals i les publicacions

14.3.1 Els homenatges de caire patriòtic i la celebració d'efemèrides

L'orientació de la propaganda del Comissariat a la reraguarda durant el penúltim any de guerra es va caracteritzar per, fonamentalment, portar a terme homenatges de caire patriòtic a personatges il·lustres de la història i cultura catalana així com la celebració de les efemèrides vinculades a l'assoliment de les llibertats de Catalunya. L'objectiu era refermar el sentiment de pertinença i fomentar la cohesió del poble català que, des de feia uns mesos, compartia la seva capital amb el govern de la República i els seus corresponents treballadors.

L'òrgan dirigit per Miravittles va aprofitar diverses dates rellevants per la història del nacionalisme català per celebrar-les. Era una forma, en certa manera econòmica, de recordar els orígens i les vicissituds que havia passat Catalunya en un moment en què la llibertat del seu poble es veia greument amenaçada. D'altra banda, també era una manera d'animar la moral de la reraguarda.

Dues dates cabdals per la història catalana eren l'11 de setembre i l'efemèride amb què havia competit com a diada nacional: la revolta dels Segadors.²³⁰⁸ Amb motiu del Corpus de Sang, el 7 de juny de 1640, i els fets que hi estan relacionats –la proclamació de la República Catalana i la Guerra dels Segadors–, el Comissariat de Propaganda va participar en l'homenatge al president de la Primera República catalana, Pau Claris, amb l'ofrena d'una corona de flors. Va ser la comissió organitzadora del Corpus de Sang qui va trucar a la porta de Miravittles per tal que col·laborés en la commemoració d'aquella data assenyalada. El comissari de propaganda va tornar a fer un altre parlament en la commemoració del 12 de juny al Teatre Barcelona, en què va comparar la gesta dels segadors amb el moment actual.²³⁰⁹ Sota la presidència de Lluís Companys es van representar les obres *Un dia de novembre*, de

---

²³⁰⁷ *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* [Barcelona] (10 octubre 1938), núm. 283, p. 115.

Es tracta del “decret que deixa sense efecte el del 10 de juliol de 1937, creant el Parc Mòbil de la Generalitat adscrit a Presidència i en virtut del qual els serveis que tenia al seu càrrec aquella dependència i els organitzats separatament per la Comissaria de Propaganda són refosos en un sol organisme denominat Parc Mòbil de la Presidència de la Generalitat de Catalunya.”

²³⁰⁸ ANGUERA, P. *L'Onze de setembre: història de la Diada (1886-1938)*. Barcelona: Centre d'Història Contemporània de Catalunya: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008, p. 196. (Fets i personatges; 1).

²³⁰⁹ “Un acto conmemorativo del ‘Día de los Segadores’”. *Solidaridad Obrera* [Barcelona] (14 juny 1938), p. 4.

Roig Gibernau; *Nadal en temps de guerra*, de Lluís Capdevila; i *Comiats a trenc d'alba*, de Ramon Vinyes.

D'altra banda, la diada 'oficial', la de l'Onze de setembre de 1938, la darrera que es va celebrar durant la guerra, també va ser motiu de record per part del Comissariat. Miravittles va participar dels actes commemoratius davant l'estàtua de Rafael Casanova i l'òrgan de propaganda va dipositar una corona al peu del monument.²³¹⁰ Coincidint amb l'11 de setembre de 1938, Miravittles va publicar un article a *La Humanitat* titulat *La lleialtat*, on comparava la lleialtat a la "Pàtria" durant la Guerra de Successió i la Guerra Civil. Acabava l'article conclouent: "Per aquesta lleialtat, en definitiva, a través del temps i de les contingències més diverses, Catalunya és encara Catalunya. I per aquesta lleialtat podem els catalans –tots els catalans, els d'avui, els de demà-, tenir la certesa absoluta de la immortalitat de la Pàtria".²³¹¹

El Comissariat va aprofitar la Diada per anunciar les novetats editorials de la Biblioteca Política – com les biografies d'Àngel Guimerà i Joan Maragall-, i la Biblioteca Militar –amb llibres com *El mando*, pel general WWW, o *Movilización integral*, pel general José Asensio, que comentarem en un proper apartat.

Una altra data significativa va ser el 6 d'octubre, una commemoració especialment important per a Miravittles, que havia participat en els Fets d'Octubre de 1934 i havia escrit el llibre *Crítica del 6 d'octubre*, en el qual s'alineava amb el president empresonat, Lluís Companys.²³¹²

El comissari de propaganda va intervenir en la celebració del 6 d'octubre, que aquell any va ser menys espectacular, "a causa de les circumstàncies".²³¹³ Es van dipositar flors a la tomba de Macià i al vespre tingué lloc al Palau de la Música Catalana un festival homenatge als caiguts per la llibertat l'any 1934, organitzat per les Joventuts d'Esquerra Estat Català.²³¹⁴ A la mitja part, Miravittles, va pronunciar una conferència en què va exposar tot el procés històric que va conduir al 6 d'octubre i també va recordar aquella data històrica en un festival benèfic organitzat pel Foment Republicà de Sants.²³¹⁵

---

²³¹⁰ "Los actos conmemorativos del 11 de Septiembre ante la estatua de Rafael Casanova". *La Vanguardia* [Barcelona] (13 setembre 1938), p. 6.

²³¹¹ MIRAVITLLES, J. "La lleialtat". *La Humanitat* [Barcelona] (11 setembre 1938), p. 8.

²³¹² MIRAVITLLES, J. *Crítica del 6 d'octubre*. Barcelona: Acer, 1935.

²³¹³ *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (31 octubre 1938), p. 7.

²³¹⁴ "A la memoria de Macià". *Solidaridad Obrera* [Barcelona] (2 octubre 1938), p. 2.

²³¹⁵ "Festival conmemorativo". *La Humanitat* [Barcelona] (8 octubre 1938), p. 2.

De cara a la celebració de l'aniversari de la proclamació de la Segona República espanyola, el 14 d'abril, Miravittles va oferir un discurs en un acte organitzat pel Comissariat en què demanava veure Catalunya en peu de guerra per defensar-se no només ella mateixa sinó també la República: “Los catalanes que ahora no defendieran la República, serían unos traidores a Cataluña, y en nombre de Cataluña y en nombre de la República, hago un llamamiento patético a todos los habitantes de nuestra patria”. I acabava amb una variant del crit llançat per Companys: “¡Cataluña! ¡Catalans!”.²³¹⁶ Recordem que no feia ni quinze dies que l'exèrcit franquista havia ocupat la primera de les capitals catalanes, Lleida.

Coincidint amb el 14 abril però aquesta vegada recordant la festa nacional francesa, Miravittles va participar en un acte íntim al Palau de la Generalitat en què un grup de voluntaris catalans que havien lluitat durant la Primera Guerra Mundial al costat de França, van oferir al president Companys la Medalla dels Voluntaris Catalans. Era un guardó no oficial lliurat pel Comitè de Germanor amb els Voluntaris Catalans en reconeixement als excombatents.

Una altra efemèride que el Comissariat va recordar, aquesta vegada de caire menor, va ser el 14^è aniversari de la mort d'Àngel Guimerà. Miravittles, en tant que president de la Comissió organitzadora de l'homenatge, va oferir un míting a través de la ràdio el 18 de juliol en el marc d'un cicle d'actes radiats.²³¹⁷ De la mateixa manera, amb motiu dels seixanta cinc anys de la proclamació de Francesc Pi i Margall com a president de la Primera República espanyola, Miravittles va llegir per ràdio unes quartilles escrites expressament per Antoni Rovira i Virgili. Explicava que quan s'acabés la guerra, es tornaria a plantejar el “problema de l'estructura constitucional del règim” i aleshores Catalunya “dirà allò mateix que sempre ha dit, és a dir, que posa en la voluntat lliure dels pobles el fonament de llur regim polític, i proposa fer formula de convivència ibèrica un ampli federalisme que assenyali l'esfera dels interessos comuns i respecti l'esfera dels interessos peculiars”.²³¹⁸

Miravittles també va assistir de manera protocol·lària al centenari del naixement del pintor Marià Fortuny i al 21^è aniversari de la mort del doctor Domingo Martí Julià.²³¹⁹

---

²³¹⁶ “Cataluña ayer y hoy”. *Nova Galiza* [Barcelona] (maig 1938), p. 1.

²³¹⁷ “Homenatge a A. Guimerà i a E. Borràs”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (31 juliol 1938), p. 5.; “A Àngel Guimerà. El president Companys, la Generalitat i l'Alcalde de Barcelona s'associen a l'homenatge”. *La Humanitat* [Barcelona] (13 juliol 1938), p. 2.

²³¹⁸ “Noticiari”. *Butlletí especial per als catalans absents de la Pàtria* [Barcelona] (17 juny 1938).

²³¹⁹ “El centenario del nacimiento de Fortuny”. *La Vanguardia* [Barcelona] (12 juny 1938), p. 10.; “Homenaje a la memoria del doctor Martí Julià”. *Solidaridad Obrera* [Barcelona] (21 juny 1938), p. 4.; “XXI aniversario de la muerte del doctor Martí y Julià”. *La Vanguardia* [Barcelona] (21 juny 1938), p. 5.

El Comissariat de Propaganda es feia ressò d'altres efemèrides en el seu *Comunicat de Premsa*, com la celebració al Pati dels Tarongers del 21^è aniversari de la mort d'Enric Prat de la Riba, o dels set-cents anys de la Conquesta de València. També va donar compte del 80^è aniversari de l'escriptor i poeta català Joaquim Ruyra, que es va commemorar amb una conferència de Josep Mª Capdevila al Casal de la Cultura.

14.3.2 La participació en festivals diversos

A banda de recordar les dates més assenyalades, el Comissariat va seguir organitzant o participant en actes de caire propagandístic. En el penúltim any de guerra tenia lloc una nova Diada de la Bona Voluntat el 29 de maig. Aquella era la segona edició, ja que tres mesos abans, s'havia ofert un primer festival de la Bona Voluntat. Aquesta vegada, la celebració va tenir un format més reduït però igualment es va radiar un missatge dels nens catalans dirigit als infants del País de Gal·les a favor de la pau al món. A més, s'hi van celebrar sardanes i es va representar una obra de teatre infantil als Jardins del Turó Park de Barcelona. Tot i que l'acte va ser interromput per una sirena que avisava de perill de bombardeig, es va reprendre al cap de poca estona.²³²⁰

Amb els infants també com a reclam, el Comissariat va patrocinar l'abril de 1938 un festival al Teatre Tívol en benefici d'Assistència Infantil, en què van actuar diverses orquestres i imitadors d'actors de cinema.²³²¹ Uns mesos més tard, a l'agost, va promoure una festa a profit de les colònies de nens d'Assistència Infantil, el lloc del qual la censura va esborrar dels diaris. Hi va actuar un quartet vocal així com artistes de renom com Emili Vendrell o Mercè Plantada, el pianista Leopoldo Cardona i els rapsodes Sagetes Roges.²³²²

L'òrgan encapçalat per Miravittles també va contribuir econòmicament en l'ajut als infants amb el patrocini de la colònia de nens refugiats de les comarques lleidatanes i tarragonines, que estaven a cura d'Assistència Infantil.²³²³ A la premsa del moment també trobem donacions puntuals que fa en forma de diners o de productes alimentaris.²³²⁴

---

²³²⁰ “El ‘Día de la Buena Voluntad’ en los jardines del Turó Park”. *La Vanguardia* [Barcelona] (1 juny 1938), p. 2.

²³²¹ “Festival musical en el Tívoli”. *La Vanguardia* [Barcelona] (9 abril 1938), p. 2.

²³²² “Fiesta catalana”. *La Vanguardia* [Barcelona] (27 agost 1938), p. 3.

²³²³ *Butlletí especial per als catalans absents de la Pàtria* [Barcelona] (26 d'agost de 1938).

²³²⁴ “Donativos para los niños”. *La Vanguardia* [Barcelona] (24 agost 1938), p. 2.; “Donativos para asistencia infantil”. *La Vanguardia* [Barcelona] (9 setembre 1938), p. 2.

Amb la mateixa fórmula que havia utilitzat al front, el Comissariat va participar o promoure diversos homenatges a col·lectius o persones rellevants que havien contribuït al conflicte amb els seus serveis o amb el manteniment de la moral. Va ser el cas del reconeixement a l'Associació de Donadors de Sang, als quals se'ls va lliurar una bandera en forma d'homenatge al Palau de la Música.²³²⁵ Miravittles va posar de relleu l'heroisme amb què l'associació havia actuat cedint generosament la sang que va salvar vides al front.

El mes abans, el juny de 1938, el comissari de propaganda havia participat en el lliurament d'una ambulància per transportar sang que el Sindicat de Porters (UGT) havia ofert a aquesta associació de donadors de sang. Miravittles va elogiar la tasca científica del doctor Frederic Duran pel sistema de transfusió ideat per ells, que havia tingut fins i tot repercussió a l'estranger.²³²⁶ La qüestió de les transfusions de sang era tan important per al Comissariat que fins i tot hi dedicava un programa de ràdio setmanal cada dilluns a les 14 hores.

Altres esdeveniments promoguts pel Comissariat responien a un objectiu més lúdic. És el cas del concert que va organitzar l'estiu de 1938, a càrrec del pianista Leopoldo Cardona al Palau de la Música, en el qual també van actuar la primera parella de ball del Liceu,²³²⁷ o un sorteig en combinació amb la rifa de l'1 d'agost de 1938.²³²⁸

El novembre de 1938, Miravittles publicava a *La Humanitat* una sèrie d'articles sota el títol *Tour d'horizon* en què analitzava el Tractat de Versalles i les seves conseqüències estudiant l'actuació de Georges Clemenceau, Aristide Briand, Adolf Hitler, Benito Mussolini, Édouard Daladier i Neville Chamberlain, entre altres, de cara a explicar la situació que aleshores vivia Europa. Seguint en la seva faceta d'analista, i pocs dies després que l'exèrcit franquista hagués ocupat Lleida, va publicar l'article *Una nova modalitat feixista: guanyar la guerra sense fer-la*, on defensava que “el feixisme va guanyar a Alemanya la guerra civil sense lliurar cap batalla”.²³²⁹ El mes següent publicava un nou article, *La marxa de Hitler sobre Roma*, en què assegurava que en aquell moment a Europa, “malgrat les aparences, [estem] en una guerra entre Itàlia i Alemanya, amb avantatge positiu d'aquesta darrera potència”.²³³⁰

---

²³²⁵ “Notícies”. *Butlletí especial per als catalans absents de la Pàtria* [Barcelona] (8 juliol 1938), p. 6.

²³²⁶ “Entrega de una ambulancia para el transporte de sangre”. *La Vanguardia* [Barcelona] (5 juny 1938), p. 2.

²³²⁷ “Leopoldo Cardona en el Palau de la Música Catalana”. *La Vanguardia* [Barcelona] (5 agost 1938), p. 11.

²³²⁸ “Administración general”. *Solidaridad Obrera* [Barcelona] (3 juliol 1938), p. 4.; “Los periódicos oficiales”. *La Vanguardia* [Barcelona] (3 juliol 1938), p. 8.

²³²⁹ MIRAVITLLES, J. “Una nova modalitat feixista: guanyar la guerra sense fer-la”. *La Humanitat* [Barcelona] (22 abril 1938), p. 4.

²³³⁰ MIRAVITLLES, J. “La marxa de Hitler sobre Roma”. *La Humanitat* [Barcelona] (28 maig 1938), p. 2.

El comissari de propaganda, en tant que membre d'ERC, també va participar la primavera de 1938 en una sèrie de mítings conjunts del Front Popular Antifeixista de Catalunya, juntament amb elements de AC, CNT-FAI i PSUC-UGT i, en aquest context, el dia 22 d'abril de 1938 visitava Granollers.²³³¹

14.3.3 Activitat del Casal de la Cultura

L'abril de 1938, pocs dies després que les tropes franquistes trepitgessin territori català, el Casal de la Cultura, organisme impulsat pel Comissariat, s'adreçava a totes les entitats culturals de Catalunya demanant-los la seva “cooperación más enérgica y decidida en la obra de fortalecimiento del espíritu ante la amenaza de una tiranía extranjera que reduciría nuestro país a una condición de tierra esclavizada”.²³³² És amb aquesta intenció que l'entitat s'oferia a acollir totes aquelles iniciatives que se li proposessin per tal de portar a terme un “gran movimiento de unidad nacional, vigorizando nuestra moral de guerra, nuestro espíritu de sacrificio y nuestra capacidad de resistencia hasta lograr el triunfo definitivo”. El cert és que el Casal de la Cultura va ser especialment actiu durant aquest darrer tram de la guerra, amb l'organització d'exposicions, concerts populars, conferències i homenatges, la majoria d'ell gratuïts, destinats a una reraguarda desmoralitzada i atemorida.

En el terreny musical, amb els cinc cicles d'audicions obertes al públic i radiades per les emissores barcelonines que va oferir des del mes de maig de 1938 fins el gener de 1939,²³³³ realitzava una veritable funció de servei públic. També cal remarcar els cicles de formació musical com les Audicions íntimes de Lieder, d'acord amb la Direcció General de Ràdiodifusió de la Generalitat, els recitals de cançons, entre ells, un de patrocinat pel mateix Comissariat el juliol de 1938.

Pel que fa a les exposicions, la més remarcable d'aquest període va ser el Saló de Tardor 1938, inaugurat l'1 d'octubre de 1938. La mostra va comptar amb el patrocini de la Generalitat i l'Ajuntament de Barcelona i la participació de 135 artistes que mostraven gairebé 240 obres entre olis i escultures.²³³⁴ En el terreny artístic, també va destacar l'exhibició de dibuixos d'Apel·les Mestres, celebrada l'agost de 1938; el mateix mes, la de

---

²³³¹ *Solidaridad Obrera* [Barcelona] (20 abril 1938), p. 1.

²³³² “Un llamamiento del ‘Casal de la Cultura’ a todas la entidades culturales de Cataluña”. *La Vanguardia* [Barcelona] (10 abril 1938), p. 7.

²³³³ CAMPILLO, M., (1994), p. 167.

²³³⁴ “Clausura de l'exposició del dibuix i del gravat 1938”. *La Humanitat* [Barcelona] (27 novembre 1938), p. 4.

diaris murals, fruit del concurs convocat pel Comissariat, al qual ens hem referit en l'anterior apartat. També trobem l'exposició trimestral d'arts plàstiques 1938 celebrada l'abril d'aquell any, la de dibuixos d'Àngel Soto, o la mostra d'homenatge al poeta rus Aleksandr Puixkin que recollia aspectes de la seva vida i obra.²³³⁵ Els nens també van tenir el seu espai al Casal, que va acollir una selecció de quatre mil dibuixos infantils que reflectien com els més menuts vivien la guerra, com era la seva vida a abans i com se la imaginaven un cop acabat el conflicte bèl·lic.²³³⁶

Pel que fa a les conferències n'hi trobem alguna de temes delicats com *La religió i la República*, a càrrec de Salvador de Hajar,²³³⁷ i altres de títol curiós com el cicle de "conferències patriòtiques i d'exaltació del sentiment de catalanitat", celebrat el maig de 1938²³³⁸ tan en consonància amb la propaganda de commemoració d'efemèrides i personatges històrics que en aquells temps potenciava el Comissariat. Dins les xerrades de caire més polític, ressaltem la impartida pel dibuixant col·laborador del Comissariat Alfonso Castelao i el degà de la facultat de Medicina de Madrid, el doctor Manuel Márquez Rodríguez, sobre les impressions que es van emportar durant la seva visita a l'URSS amb motiu de l'1 de maig.²³³⁹ També van tenir el seu espai temes d'abast més internacional com la conferència del comissari general de la Unió Federal d'Estudiants Hispans sobre *Els estudiants en defensa de la pàtria* o la de l'escriptor argentí Horacio Taborda sobre *El sentit de l'ajut a Espanya de la República Argentina*.

A més, el Casal de Cultura va ser l'escenari de celebracions com la de la Festa de la llibertat mexicana, el 14 de juliol, instituïda pel president Cárdenas; el Dia de Galícia organitzat pel Partit Galleguista, i l'homenatge a Francesc Ferrer i Guàrdia. A més, va acollir concursos com l'organitzat pel mateix Casal de la Cultura que premiava els treballs que exposessin millor les característiques de l'Escola Nova comparada amb l'antiga, i el concurs literari celebrat amb motiu de la Setmana de la Joventut de Barcelona.²³⁴⁰

---

²³³⁵ "La primera exposició trimestral de artes plásticas". *La Vanguardia* [Barcelona] (16 abril 1938), p. 1.; "Clausura de la Exposición de dibujos de Ángel Soto". *La Vanguardia* [Barcelona] (26 agost 1938), p. 2.; "En la exposició Puchkin". *La Vanguardia* [Barcelona] (30 abril 1938), p. 2.

²³³⁶ "Concurso de dibujos infantiles". *La Vanguardia* [Barcelona] (12 octubre 1938), p. 4.

²³³⁷ "Una expresiva conferencia del P. Salvador de Hajar". *La Vanguardia* [Barcelona] (2 novembre 1938), p. 4.

²³³⁸ La conferència de Manuel Serra i Moret va tractar sobre "Les llibertats nacionals i les llibertats humanes", i la de Josep Poug i Pagès, sobre el tema "Catalunya en perill".

²³³⁹ "Impresiones de viaje a la URSS". *La Vanguardia* [Barcelona] (10 juny 1938), p. 2.

²³⁴⁰ "Casal de la Cultura". *La Vanguardia* [Barcelona] (10 juny 1938), p. 5.; "Semana de la Juventud". *La Vanguardia* [Barcelona] (24 agost 1938), p. 3.

També va acollir algunes de les activitats relacionades amb la Diada del Llibre, com una exposició i un cicle de conferències promoguts per la Comissió Executiva de la Diada.

14.3.4 La Diada del Llibre i les publicacions del Comissariat

La Fira del Llibre celebrada el 1937 sota aquest nom, el 1938 passava a denominar-se Diada del Llibre, i la seva durada es reduïa de tres dies a una sola jornada, el 15 de juny. Així ho va determinar la conselleria de Cultura, que establia també que fos patrocinada per la Generalitat i l'Ajuntament de Barcelona. El Comissariat de Propaganda s'integrava dins la comissió organitzadora, juntament amb la Cambra del Llibre i la Institució de les Lletres Catalanes.²³⁴¹

Aquesta darrera organització va proposar concentrar l'exposició i la venda en un sol lloc, els baixos del Casal de la Cultura, amb dret al 10% de descompte, i demanar la cooperació del Comissariat de Propaganda per a la venda de les publicacions editades després del 19 de juliol. Tal com ha observat Campillo, aquesta demanada tenia “una sospitosa aparença de ‘liquidació’”,²³⁴² en plena ofensiva de l'Ebre.

Al voltant de la Diada del Llibre de 1938, es van organitzar diversos actes paral·lels, com un cicle de conferències públiques, una altra adreçada als professionals del sector i una Exposició del Llibre. En aquesta mostra, que s'inaugurava el 14 de juny al Casal de la Cultura, hi va destacar un estand del Comissariat, un de la Institució de les Lletres Catalanes i un altre dels Serveis de Cultura al Front, on es recollien donatius de llibres per als combatents front.²³⁴³

El cicle de conferències va començar el 12 de juny al Casal de la Cultura. En la Conferència del Llibre, dedicada als professionals, hi havia una sessió sobre les “Edicions de Propaganda”. En referència a aquesta conferència i pel que fa a les conclusions finals que es van extreure, se suggeria als escriptors “un estil sobri i ponderat, exempt de gestos demagògics”.

La participació del Comissariat, a més de pertànyer a la comissió executiva, es va estendre al patrocini de la conferència radiada de Rafael Moragas, *Anecdolari barceloní a través dels vells llibres i els llibreters de vell*, pronunciada a mitjans de juny. Altres

---

²³⁴¹ *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* [Barcelona] (13 maig 1938), núm. 133, p. 553.

²³⁴² CAMPILLO, M., (1994), p. 292.

²³⁴³ TESIS I MARCA, R. “Revista de llibres”. *La Publicitat* [Barcelona] (21 juny 1938).

institucions, com la sots-secretaria de Propaganda del Ministeri d'Estat, es van afegir a la celebració amb l'organització de venta de llibres, conferències o altres actes culturals.

Aquells dies, La Dona a la Reraguarda, demanava a les afiliades i, en general, a les dones antifeixistes, que es recordessin dels combatents regalant-los un llibre que podien disposar a la seva seu. També sol·licitava directament als escriptors que enviessin exemplars de les seves obres per fer-los arribar als fronts i als hospitals.²³⁴⁴

Els actes es van allargar fins a finals de juny, quan encara amb motiu de la Diada del Llibre, Miravittles participava a la sessió cultural que organitzava l'Orfeó Gracienc i l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana Palestra.

Poc després de la Diada del Llibre, des de les pàgines de *Meridià* s'especulava sobre el gènere de novel·la que hauria de publicar el Comissariat. Assegurava que, assessorat per la Institució de les Lletres Catalanes, l'organisme de Miravittles

“lançarà aviat una col·lecció de novel·les d'aquest tipus, escrites pels novel·listes catalans més eminents. C. A. Jordana, X. Benguerel, Mercè Rodoreda, F. Trabal i d'altres tenen gairebé enllestides les novel·les que els han estat encarregades. *La Cèl·lula* de Pere Calders (...) i *L'Esperança dins la mort*, que foren distingides amb una votació brillant en el Premi Crexells, inauguraran aquesta col·lecció i han estat lliurades ja a la impremta.”²³⁴⁵

Malgrat l'escassetat de paper, el Comissariat de Propaganda, a través dels seus segells editorials, va continuar publicant llibres durant el 1938 i fins i tot podem assegurar que la producció editorial d'aquest penúltim any de guerra va ser més prolífica que la de l'any anterior.

14.3.4.1 Funció político-propagandística

La Diada del Llibre de 1938 va ser un moment molt oportú per donar a conèixer dos nous segells editorials del Comissariat: La Biblioteca Política de Catalunya i La Biblioteca Militar de Catalunya. Tres mesos més tard, el setembre de 1938, s'hi afegia una altra nova editorial: la Biblioteca Mèdica de Catalunya. La distribució i la comercialització dels volums de les tres noves marques eren gestionades per edicions Flama, també del Comissariat. És un

---

²³⁴⁴ “Crida als autors”. *La Publicitat* [Barcelona] (15 juny 1938).

²³⁴⁵ “Carnet de lletres”. *Meridià* [Barcelona] (22 juliol 1938), p. 6.

fet meritós ja que, tal com constata Joan Crexell, són molt poques les editorials nascudes enmig del conflicte bèl·lic.²³⁴⁶

Per a cadascuna d'elles es va dissenyar un logotip identificatiu, que intentava representar gràficament la temàtica dels llibres que publicava. El de la Biblioteca Militar constava de les inicials BmC entrelaçades i superposades a una composició d'una espasa sobre un llibre, que alhora es recolzava sobre un escut de Catalunya. El de la Biblioteca Política estava format per les inicials BpC sobre un mapa de Catalunya.

La Biblioteca Política constava de dues col·leccions, la de *Dates històriques*, sobre moments claus de la història; i la d'*Homes de Catalunya*, formada per biografies de personatges il·lustres. Els primers volums de la col·lecció de dates claus, van ser *14 d'abril. Catalunya és una Democràcia*, de J. M. Lladó i Figueres; i *El 19 de juliol a Barcelona*, del mateix autor, en edicions catalana i castellana.²³⁴⁷

Pel que fa a les biografies, la primera que es va publicar va ser la de *Pompeu Fabra*, a càrrec de Jaume Passarell.²³⁴⁸ Més endavant, i coincidint amb la Diada de l'Onze de Setembre, es van posar a la venta les biografies de *Joan Maragall* escrita per Maurici Serrahima i la d'*Àngel Guimerà*, de Carles Capdevila.²³⁴⁹ Sobre aquelles dates, el Comissariat va anunciar la preparació de noves biografies com les de Joaquim Ruyra per J. M Junoy, i de cara al setembre anunciava les de Rafael Campalans; Pau Claris; Jaume Carner; Lluís Nicolau d'Olwer; Enric Prat de la Riba; Valentí Almirall i Francesc Macià.²³⁵⁰ Crida l'atenció la biografia que Pablo Romero preparava dins aquesta col·lecció sobre l'escriptor anglès G. K. Chesterton.²³⁵¹

La temàtica d'ambdues col·leccions seguia la línia potenciada durant aquesta tercera etapa pel Comissariat, de recordar efemèrides i personatges vinculats a la història de Catalunya i l'assoliment de les seves llibertats, com a forma de reforçar el sentiment de pertinença i promoure la cohesió del poble català.

---

²³⁴⁶ CREXELL, J., (1990), p. 45.

²³⁴⁷ LLADÓ, J. M. *14 d'abril: Catalunya és una democràcia*. [Barcelona]: Biblioteca Política de Catalunya, 1938. (Dates històriques).; LLADÓ, J. M. *El 19 de juliol a Barcelona*. [Barcelona]: Biblioteca Política de Catalunya, 1938. (Dates històriques).

²³⁴⁸ PASSARELL, J. *Pompeu Fabra*. [Barcelona]: Biblioteca Política de Catalunya, 1938. (Homes de Catalunya).

²³⁴⁹ SEERAHIMA, M. *Joan Maragall*. [Barcelona]: Biblioteca Política de Catalunya, 1938. (Homes de Catalunya).; CAPDEVILA, C. *Àngel Guimerà*. [Barcelona]: Biblioteca Política de Catalunya, 1938. (Homes de Catalunya).

²³⁵⁰ *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (31 setembre 1938).

²³⁵¹ *Comunicat de premsa* (edición castellana) [Barcelona] (31 juliol 1938).

Els llibres de la Biblioteca Militar de Catalunya es venien tots ells per cinc pessetes i formaven aquesta col·lecció *Movilización integral. Algunos de sus aspectos*, del general José Asensio, un text que corresponia a la conferència oferta a l'Ateneu Professional de Periodistes de Barcelona el 26 de juny de 1938.²³⁵²

També hi trobem *La Batalla del Marne*, del coronel Barcino. El llibre, en edició catalana i castellana, incloïa un pròleg de Miravittles on comparava aquesta batalla de la Gran Guerra amb la ruptura del front d'Aragó.²³⁵³ D'aquest llibre també es va fer una edició especial dedicada al combatent, tal com quedava expressat a la seva portada, en un format una mica més reduït.

Una altra obra que forma part de la col·lecció és *El Mando*, del general W.W.W.²³⁵⁴ Sobre l'autoria del llibre hi especulava una ressenya de *La Humanitat*:

“Aquest mot ‘mando’ i aquestes inicials d’un general ens fan pensar, no sabem per què, en el difunt general Weyler (Valerià) i a la seva obra ‘Mi mando en Cuba’, del qual volem creure que no s’hauria sublevat amb els facciosos si hagués viscut encara.”²³⁵⁵

Malgrat això rebia elogis al considerar el crític que aquest llibre era “un dels més interessants i llegívils [sic] que han aparegut dins la Biblioteca esmentada”. I seguia: “en general, l’examen i exposició del tema, dits en termes precisos i entenedors, enfoquen el problema del comandament i de les qualitats que demana, des dalt d’un pla universal; i en ell són analitzades, amb encert, figures preclares de totes les nacions (...) amb la seva completa significació. En resum, un bon llibre”.²³⁵⁶

També s’hi inclouïen dins la col·lecció *Tres hechos culminantes de la guerra contra Napoleón en España*, del general Mariano Gámir, amb el títol addicional *Bosquejo histórico militar de tres hechos culminantes de la guerra contra Napoleón en España*.²³⁵⁷

---

²³⁵² ASENSIO, GENERAL JOSÉ. *Movilización integral: algunos de sus aspectos: conferencia dada en el Ateneo Profesional de Periodistas de Barcelona, el día 26 de junio de 1938*. [Barcelona]: Biblioteca Militar de Catalunya, 1938.

²³⁵³ MIRAVITLLES, J. “Motius”. A: CORONEL BARCINO. *La Batalla del Marne*. [Barcelona]: Biblioteca Militar de Catalunya, 1938. (edició en català); MIRAVITLLES, J. “Motivos”. A: CORONEL BARCINO. *La Batalla del Marne*. [Barcelona]: Biblioteca Militar de Catalunya, 1938. (edició en castellà).

²³⁵⁴ WWW, GENERAL. *El mando*. Barcelona: Biblioteca Militar de Catalunya, 1938.

²³⁵⁵ “Cada dia un llibre”. *La Humanitat* [Barcelona] (22 setembre 1938), p. 4.

²³⁵⁶ *Ibid.*

²³⁵⁷ GÁMIR, M. *Tres hechos culminantes de la guerra contra Napoleón en España*. [Barcelona]: Biblioteca militar de Catalunya, 1938.

Aquest llibre també s’hauria donat a conèixer amb el títol *Historia militar de la guerra contra Napoleón en España*.

Dins la col·lecció de l'editorial Forja *Documents de Guerra* hi trobem el volum *Unitats de xoc*, de Pere Calders amb gravats d'Enric Cluselles,²³⁵⁸ on l'autor hi bolcava la seva experiència com a tècnic cartògraf durant el conflicte. Al prefaci, Carles Riba assegura que el llibre “és el testimoni d'un home que sent el seu destí individual de sobte endut per esdeveniments que no li són commensurables, i ho accepta, amb l'única condició -però ho és tot!- de mantenir la plenitud humana en el nivell més alt i més pur.” Es tractava d'una publicació de literatura de guerra, que es venia a deu pessetes, patrocinat per la Institució de les Lletres Catalanes.

Durant aquest període, el Comissariat no només va disposar d'aquests dos nous segells editorials, sinó que també va difondre la seva propaganda a través d'una edició del *Instituto Católico de Estudios Religiosos*. És el cas del llibre de l'exjesuïta i col·laborador del Comissariat, Joan Vilar i Costa, titulat *Montserrat*.²³⁵⁹ El seu subtítol - *Glosas a la carta colectiva de los obispos españoles*-, és ben descriptiu ja que el llibre intenta refutar aquesta lletra publicava a Pamplona el 1937, paràgraf per paràgraf. Segons Josep Massot, aquest “és el treball més seriós sobre la Carta Col·lectiva fet a la zona republicana”.²³⁶⁰ Era, sens dubte, un dels llibres més cars del Comissariat, ja que es venia per 50 pessetes.

El títol es deu al lloc on va ser redactat. Ja en l'inici, el text posa damunt la taula un dels temes habituals de la propaganda del Comissariat: la salvaguarda del patrimoni artístic i religiós. Vilar Costa ens explica que una tarda de la tardor de 1937 va pujar a Montserrat per “cerciorarme de nuevo” d'una informació que considerava “falsa” i “malintencionada” publicada a *L'Osservatore Romano* que assegurava que la imatge de la Mare de Déu de Montserrat que havien pres “los rojos era simplemente una copia” i que la veritable havia estat “salvada a tiempo y puesta en lugar seguro, conocido solamente por tres monjes”.²³⁶¹

Per evitar fraus, el llibre estava numerat i rubricat amb la signatura de l'autor i tenia el mèrit, segons ha notat Ricardo de la Cierva, de contenir la primera bibliografia sobre la Guerra Civil, abans fins i tot que aquesta hagués acabat.²³⁶²

---

²³⁵⁸ CALDERS, P. *Unitats de xoc*. Barcelona: Forja, 1938. (Documents de guerra).

²³⁵⁹ V. [VILAR] C. [COSTA], J. *Montserrat: glosas a la carta colectiva de los obispos españoles*. Barcelona: Instituto Católico de Estudios Religiosos, 1938. (Biblioteca Catalana de Textos y Estudios Religiosos; 1).

²³⁶⁰ MASSOT I MUNTANER, J. *Església i societat a la Catalunya contemporània*. Barcelona: Publicacions de l'Abadía de Montserrat, 2003, p. 504-505.

²³⁶¹ VILAR COSTA, J., (1938), p. 2-3.

²³⁶² DE LA CIERVA, R. *Bibliografía sobre la Guerra de España (1936-1939) y sus antecedentes históricos: fuentes para la historia contemporánea de España*. Madrid: Ministerio de Información y Turismo, 1968, p. XXXII.

Tot i indicar que es tracta del volum I, aquest seria el primer i únic llibre que va publicar la *Biblioteca Catalana de Textos y Estudios Religiosos* del *Instituto Católico de Estudios Religiosos*, ideat pel mateix Vilar Costa. Si bé la seva comercialització era gestionada per l'editorial Flama del Comissariat, l'*Instituto* formava part de la llista d'editorials que el Comissariat utilitzava per difondre la seva propaganda.

Altres llibres que responien a la funció político-propagandística són els corresponents a la literatura de testimoniatge, una línia editorial endegada pel Comissariat el 1937. Es tractava fonamentalment de difondre les vivències de personatges destacats al bàndol enemic. Amb l'objectiu de donar-les a conèixer, el Comissariat va editar l'abril de 1938 *La traïció dels Franco*, de Lluís Pagès i Guix, que es venia per quatre pessetes. El seu llarg subtítol és molt descriptiu del contingut: *revelacions d'un falangista que ha viscut de prop la incapacitat i el terror del general rebel i el seu germà Nicolau i l'absència total de govern i organització en la zona salmantina*.²³⁶³ També existia la versió castellana però impresa per una altra editorial.²³⁶⁴

Aquell mateix mes, també de la mà de l'òrgan de propaganda de la Generalitat, va veure la llum una traducció del francès: *Tornant d'Espanya: un testimoniatge només*, d'André Chamson, que es venia per deu pessetes.²³⁶⁵ El cartell anunciador destacava un fragment del llibre en què assegurava que "l'home es debat contra un monstre i allò que jo he intentat descriure és aquest monstre i aquest combat".²³⁶⁶ Joan Vilar Costa en descrivia el contingut en la seva obra coetània:

"Ha querido testimoniar (...) sus impresiones y juicios acerca de su viaje a España con motivo del Congreso de la Asociación Internacional de Escritores: no es libro histórico ni anecdótico ni descriptivo. Es útil sin embargo conocer los sentimientos que en el ánimo de los escritores extranjeros ha despertado su visita al pueblo español y al teatro de la guerra".²³⁶⁷

---

²³⁶³ PAGÈS I GUIX, L. *La traïció dels Franco: revelacions d'un falangista que ha viscut de prop la incapacitat i el terror del general rebel i el seu germà Nicolau i l'absència total de govern i organització en la zona salmantina*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1938.

²³⁶⁴ PAGÈS I GUIX, L. *La traición de los Franco. ¡Arriba España!*. [Madrid]: Imprenta Sánchez, [1937].

²³⁶⁵ CHAMSON, A. *Tornant d'Espanya: un testimoniatge només*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1938.

²³⁶⁶ *Tornant d'Espanya: un testimoniatge només: André Chamson*. Editat pel Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1938].

²³⁶⁷ VILAR COSTA, J., (1938), p. 349.

A aquests llibres el van seguir l'agost de 1938, *Set mesos i set dies a l'Espanya de Franco*, del sacerdot basc, Iñaki de Aberrigoyen,²³⁶⁸ una traducció al català editada pel Comissariat que ja s'havia donat a conèixer a França i havia tingut molt de ressò.²³⁶⁹ L'òrgan dirigit per Miravittles assegurava que “conté sensacionals revelacions del camp rebel (...). Cal propagar-lo i llegir-lo per conèixer la veritat dels propòsits dels militars i falangistes espanyols i les seves crueltats, presoners dels exercits totalitaris d'ocupació.”²³⁷⁰ El Comissariat va enviar el volum als nuclis catalans d'Amèrica.

El mes següent, el setembre, l'editorial Forja portava a impremta *Jo he cregut en Franco*, amb el subtítol *Procés d'una gran desil·lusió. Dos mesos a la presó de Sevilla*.²³⁷¹ Es tractava de la traducció catalana de les memòries de Francisco Gonzálbez Ruiz, governador civil de la província de Múrcia fins a l'esclat de la sublevació militar. Va ser aleshores quan va passar voluntàriament a formar part de l'exèrcit franquista, però es va desencantar en adonar-se de la violència i els interessos partidistes que prevalien al bàndol sollevant. Aquest desacord amb la política franquista li va costar una estada a la presó de Sevilla.²³⁷² Quan va tenir oportunitat va fugir cap a França, des d'on va escriure aquestes memòries editades en la seva versió original per Ediciones *Imprimerie Coopérative Étoile*, de París, i la francesa per Jean Flory.²³⁷³ El text en català es venia per 7,50 pessetes.

La mateixa editorial Forja va publicar el maig de 1938 un altre llibre de testimoniatge, que aquesta vegada provenia del mateix comissari de propaganda. Es tractava de *El que jo he vist a Madrid*, en edició capicuada en català i castellà, que es venia per cinc pessetes.²³⁷⁴ Corresponia al text de la conferència que Miravittles havia pronunciat a l'Ateneu Barcelonès, adreçada als periodistes madrilenys que el desembre de 1937 van visitar la capital catalana. Forja també editava *Catalans a Madrid. Impressions de viatge*, un recull dels articles que

---

²³⁶⁸ DE ABERRIGOYEN, I. *Set mesos i set dies a l'Espanya de Franco*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1938.

²³⁶⁹ *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (31 agost 1938).

²³⁷⁰ *Butlletí especial per als catalans absents de la Pàtria* [Barcelona] (5 novembre 1938).

²³⁷¹ GONZÁLBEZ RUIZ, F. *Jo he cregut en Franco: procés d'una gran desil·lusió: dos mesos a la presó de Sevilla*. Barcelona: Forja, 1938.

²³⁷² ASCUNCE J. A. “El exilio del desencanto vencedor”. A: AZNAR SOLER, M. [ed.] *Escritores, editoriales y revistas del exilio republicano de 1939*. Sevilla: Renacimiento; [Bellaterra]: Grupo de Estudios del Exilio Literario, GEXEL, 2006, p. 33. (Biblioteca del exilio).

²³⁷³ GONZÁLEZ RUIZ, F. *Yo he creído en Franco*. Paris: Imprimerie Coopérative Étoile, [1937].

²³⁷⁴ MIRAVITLLES, J. *El que jo he vist a Madrid = Lo que he visto en Madrid*. [Barcelona]: Forja, 1938.

Miravittles va publicar arrel de l'expedició al front de Madrid la tardor de 1937, amb il·lustracions de Ramón Martín Durbán.²³⁷⁵

Miravittles també va traduir part de l'obra de Georges Bernanos, *Les cimiteres sous la lune*, i Forja ho va publicar.²³⁷⁶ L'escriptor francès vivia a Mallorca des de 1934. Amb l'esclat de la Guerra Civil, en un primer moment es va alinear amb el franquisme, però aviat es va veure contrariat per la violència desencadenada vers els republicans. D'aquest sentiment va néixer aquest llibre, que ha acabat esdevenint un clàssic sobre el conflicte espanyol.

Aquella Diada també va motivar l'edició d'un volum d'un dels autors de més èxit del Comissariat: *Lletra oberta als catalans* d'Antonio Ruiz Vilaplana, que es venia per dues pessetes.²³⁷⁷ El qui fou secretari judicial a Burgos ja havia publicat al Comissariat *En dono fe. Un any d'actuació en l'Espanya nacionalista*, en traducció de Joaquim Vila i Bisa, que va veure unes reeixides set edicions.

La Diada del Llibre també va ser el marc per donar a conèixer *10 anys de feixisme totalitari a Itàlia*, de Silvio Trentin, editat per Forja i que es venia per deu pessetes.²³⁷⁸ El subtítol era, com en molts llibres del Comissariat, força descriptiu del seu contingut: *De la instal·lació del tribunal especial a l'establiment de l'imperi*. Una ressenya de *La Humanitat* qualifica el volum de "colpidor" i assegurava que "l'autor, ben assabentat de les interioritats del feixisme, dedica (...) prop de dues-centes pàgines atapeïdes d'incontestables proves del contingut inhumà, cruel i sanguinari del sistema de govern que estrangula els nostre germans d'Itàlia".²³⁷⁹

Un altre llibre de temàtica político-propagandística publicat per Forja va ser *La força social i revolucionària del teatre*, de Manuel Valldeperes, amb pròleg de Ramon Vinyes.²³⁸⁰ Tot i que el peu d'impremta és de 1937, segurament no deuria sortir fins el setembre de 1938, que és quan comencem a trobar ressenyes a la premsa d'aquest volum. L'escriptura al diari *La Humanitat* el descrivia de la següent manera:

---

²³⁷⁵ MIRAVITLLES, J. *Catalans a Madrid: impressions de viatge: articles publicats a la premsa de Barcelona*. Dubixos de M. Durban. Barcelona: Forja, 1938, p. 12.

²³⁷⁶ BERNANOS, G. *Les cimiteres sous la lune: El testimoniatge de Georges Bernanos*. [Barcelona]: Forja, 1938. Pròleg, selecció i traducció de Jaume Miravittles.

²³⁷⁷ RUÍZ VILAPLANA, A. *Lletra oberta als catalans*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1938.

²³⁷⁸ TRENTIN, S. *Deu anys de feixisme totalitari a Itàlia: de la instal·lació del tribunal especial a l'establiment de l'imperi*. Barcelona: Forja, 1938.

²³⁷⁹ "Cada dia un llibre". *La Humanitat* [Barcelona](24 agost 1938), p. 2.

²³⁸⁰ VALLDEPERES, M. *La força social i revolucionària del Teatre*. Pròleg de Ramon Vinyes. Barcelona: Forja, 1937.

“Manuel Valldeperes, competent, com n’hi ha pocs en la matèria, enfoca el problema [del teatre] des de tots els punts de vista que cal judicar-lo. Descriu el que ha estat, el que és i allò que caldria que fos el teatre i clou el seu assenyaladíssim treball en un pla d’actuacions, molt digne de tenir en compte. Alhora advoca, finalment, per treure el teatre de les mans dels ineptes i dels inconscients, que prefereixen signar-ne la defunció a obrir camí a les promocions noves... bell llibre aquest per a tots els que estimen l’escena.”²³⁸¹

El volum *Els escriptors anglesos es pronuncien sobre la guerra espanyola* també va ser una novetat de la Diada del Llibre del 1938.²³⁸² Recollia les opinions de diversos escriptors, periodistes i altres intel·lectuals, sobre la República espanyola. Es mostraven classificades en funció de si estaven “a favor del Govern” o “contra el Govern”. No cal dir que les respostes majoritàries defensaven l’executiu republicà. Una tercera categoria de “resposta sense classificar” recollia l’opinió del dramaturg George Bernard Shaw.

En l’àmbit de la música impresa, als dos volums del *Cançoner Revolucionari Internacional*, que la Secció de Música del Comissariat va editar, s’hi afegia el juny de 1938 el *Cançoner Popular Internacional*, amb un prefaci en català, francès i anglès.²³⁸³ La selecció i harmonització, anaven a càrrec de Josep Cumellas i el recull incloïa cançons com *Els tres tambors*—que el Comissariat va adaptar per a la mascota ‘El més petit de tots’- *La tortolina*; *Serineta* i *Matinet me’n llevi jo*, entre altres.

En el terreny de la poesia, l’editorial Forja publicava el maig de 1938 el llarg poema d’Alfons Maseras *A Europa*, també titulat *Oda a Europa* en edicions catalana i francesa acarades.²³⁸⁴ Segons l’estudiosa de Maseras, Montserrat Corretger, la composició fa

“una invocació a Europa, símbol de la cultura de què són fills els països d’Occident. El to decebut i crític de l’apòstrofe és d’amonestació radical. Després de la dura increpació, al darrer terç del poema entra en una interlocució més serena, que comporta el recordatori de la sang vessada vint anys enrere. Invoca en aquest moment el paper de mare exemplar que té Europa i arriba, finalment, el prec des del dolor de la barbàrie que tenalla Ibèria. Amb alguns fragments reeixits, la composició té, en general, un valor original de poesia civil, acordat amb el moment històric en què nasqué, i encara de plena actualitat en el moment present.”²³⁸⁵

---

²³⁸¹ “Cada dia un llibre”. *La Humanitat* [Barcelona](3 setembre 1938), p. 2.

²³⁸² *Els escriptors anglesos es pronuncien sobre la guerra espanyola*. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937-1938].

²³⁸³ *Cançoner Popular Internacional*. *Catalunya = Cancionero Popular Internacional*. Selecció i harmonització de Josep Cumellas i Ribó. Prefaci de Joaquim Pecamins en francès, anglès i català. Barcelona: Comissariat de Propaganda, secció de música, 1938.

²³⁸⁴ MASERAS, A. *A Europa*. Barcelona: Forja, 1938.

²³⁸⁵ CORRETGER, M. “L’obra poètica d’Alfons Maseras”. *Llengua & Literatura* (1997), núm. 8, p. 165.

Pel que fa a les publicacions periòdiques, l'òrgan de Miravittles va seguir editant *Visions de guerra i de reraguarda*, fins el 12 d'abril de 1938, després de 20 números de la sèrie B. En aquest número en concret s'hi recollien de forma gràfica els bombardejos que acabava de patir Barcelona el mes de març de 1938. El final d'aquesta publicació deuria venir motivat perquè ja no calia mostrar més les destrosses i el patiment de la gent a una reraguarda desmoralitzada, afamada i atemorida.

En l'àmbit de la cartellística, hi trobem el cartell editat per la Diada de l'11 de setembre de 1938, que apel·la al transeünt amb un "Catalans!...", i seguidament hi inclou la data 1714-1938. Al centre, una dona mig nua sosté amb una mà una senyera i amb l'altra ofereix els llorers de la victòria a un soldat que duu una arma entre les mans i està en posició de combat.²³⁸⁶

14.3.4.2 Funció divulgativa

Els volums que corresponen a aquesta categoria pretenen difondre un coneixement que d'entrada no està amarat de càrrega propagandística. És el cas del volum editat pel nou segell del Comissariat de la Biblioteca Mèdica. Si bé la Biblioteca Política i la Biblioteca Militar van aparèixer conjuntament, la de tipus sanitari no va veure la llum fins el setembre de 1938. Aquesta marca també comptava amb un logotip propi amb les corresponents inicials BMC, amb el símbol de la serp d'Esculapi que es cargolava en un vas d'on sortien les barres catalanes. Els volums dels tres nous segells editorials del Comissariat (Biblioteca Mèdica, Política i Militar) compartien format, tant pel que fa a l'aspecte extern del llibre com a la tipografia.

El llibre *El tractament de les fractures de guerra*, del Dr. Josep Trueta va ser el primer i únic de la col·lecció.²³⁸⁷ Miravittles va conèixer casualment el Dr. Trueta, quan un amic brigadista internacional li va demanar que el localitzés per guarir-li una ferida de guerra, ja que no volia que fos amputada una extremitat del seu cos. El resultat de la intervenció va resultar satisfactori i Miravittles, fidel a la seva "missió de comissari de Propaganda" –en paraules seves- va creure que havia de donar a conèixer l'obra d'aquell metge arreu del món. D'aquesta manera, el llibre es va publicar en català i no sota el segell editorial explícit del Comissariat de Propaganda ja que, segons Miravittles, "es presentava com una obra científica

---

²³⁸⁶ *Catalans!... 11 de setembre 1714-1938* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, 1938.

²³⁸⁷ TRUETA, J. *El tractament de les fractures de guerra*. Barcelona: Biblioteca Mèdica de Catalunya, 1938.

i no propagandística”. El mateix comissari de propaganda assegurava que era “el primer estudi sistemàtic i complet i s’aplica, una per una, a totes les fractures que poden ésser guarides sense amputació ni perills d’infecció”.²³⁸⁸ Una ressenya del moment elogiava l’obra:

“L’eminent home de ciència civil, amb aquella facilitat d’adaptació de la gent catalana, s’ha identificat amb les necessitats tràgiques del moment i ha entrat a fons en les ferides, les fractures i els traumatismes que la guerra prodiga. Tant s’hi ha endinsat i tant n’ha après que àdhuc ha pogut omplir un llibre amb les seves experiències personals i donar-lo a tastar als seus admiradors, que són tots els que saben de cirurgia. La nostra enhorabona al doctor Trueta”.²³⁸⁹

Posteriorment, es va traduir al francès i a l’anglès per poder ser distribuït als centres més importants de medicina a nivell mundial. “El mèrit científic –assegurava Miravittles- era totalment seu, però la divulgació de la seva obra contribuï a què molts homes de ciència, especialment d’Anglaterra i dels Estats Units, vinguessin a Barcelona per veure amb els seus ulls aquell miracle del doctor Trueta”.²³⁹⁰

El Comissariat també editava *33 pintors catalans*, de Joan Merli, en versions catalana, castellana i francesa.²³⁹¹ Era un text en què l’autor comentava l’obra d’artistes com Martí Alsina, Nonell, Gimeno, Anglada-Camarasa, Benet, Bosch-Roger, Creixams, Gausachs, Mallol o Mompou, entre altres, a més d’incloure un assaig sobre la pintura catalana a mode d’introducció. El volum, d’edició acurada, s’inclouïa dins les edicions de luxe del Comissariat i reproduïa obres amb fotogravats de Tomàs Pi Tomàs. Una crítica de *La Vanguardia* elogiava la qualitat del llibre tot i les dificultats dels moments que es vivien. Assegurava que es tractava d’un volum que el Comissariat “ha editado con un gusto y riqueza que hacen olvidar la modestia que las circunstancias imponen a los productos de las artes gráficas”.²³⁹² Aquest text també va merèixer congratulacions de Tasis i Marca, qui el va qualificar de “llibre magnífic, que posa en un lloc envejable el nom de Catalunya i fa honor al Comissariat de Propaganda, que l’ha publicat”.²³⁹³

---

²³⁸⁸ MIRAVITLLES, J., (1982), p. 131.

²³⁸⁹ “Cada dia un llibre”. *La Humanitat* [Barcelona] (21 setembre 1938), p. 2.

²³⁹⁰ MIRAVITLLES, J., (1982), p. 131.

²³⁹¹ MERLI, J. *33 pintors catalans*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937.

²³⁹² “Libros y revistas”. *La Vanguardia* [Barcelona] (19 juny 1938), p. 2.

²³⁹³ TASIS I MARCA, R. “Els llibres”. *La Publicitat* [Barcelona] (8 maig 1938).

El peu d'impremta d'aquest llibre marca el 1937 com a data d'edició tot i que segurament va sortir al mercat el 1938 si ens guiem per les ressenyes del llibre i els anuncis del volum que comencen a aparèixer a la premsa a partir de l'abril de 1938.²³⁹⁴

Una publicació sorprenent és el recull de les actes del *Vè Congrés Internacional de la Publicité*, en francès, que es va celebrar a Barcelona abans de l'esclat de la Guerra Civil, concretament entre el 20 i 24 d'abril de 1935. El Comissariat les va portar a impremta el 1938, molt probablement per iniciativa del seu cap tècnic d'Edicions, i fotopubliciari, Pere Català Pic. Hauria estat la manera d'assegurar-se que aquelles actes no es perdessin i és gràcies a aquella iniciativa que ara podem conèixer el contingut de les ponències.

14.3.4.3 Funció pseudoinformativa

El Comissariat va seguir publicant el seu cèlebre *Comunicat de premsa* en versió catalana en les dues sèries. De la sèrie que seguia la numeració habitual en perdem el rastre el 15 de setembre de 1937, quan el *Comunicat* arriba al número 615, ja que aquest és el darrer exemplar que hem pogut consultar. No sabem, per tant, si la sèrie acaba aquí o bé segueix publicant-se simultàniament a l'altra, seriada amb l'indicatiu d'un número i una lletra.

A partir del mes de maig de 1938 la periodicitat de la nova sèrie del *Comunicat* passa de quinzenal a mensual. Amb la vocació d'amagar les intencions propagandístiques i fer prevaldre la funció informativa, com a editor continua constant, no el Comissariat, sinó el Servei d'Informació Internacional.

14.3.4.4 Funció moralitzadora

Les "xerrameques" dominicals que el diumenge radiava l'"Home desconegut" ja van ser posades negre sobre blanc a principis de 1938 amb el volum de Forja *Crítica de la reraguarda*. Aquell mateix any, la mateixa editorial publicava un segon volum, molt més extens que el primer, sota del títol *Xerrameques* del mateix "Home desconegut", és a dir Jaume Elias Bracons, emeses en el mateix espai radiofònic.²³⁹⁵

Aquestes al·locucions volien advertir d'actuacions de la reraguarda que podien perjudicar l'esdevenir de la guerra. En aquest, el dibuix de la portada era ben il·lustratiu: un home d'esquenes, parlant davant un gran micròfon i amb el dit alçat, en actitud alligadora.

---

²³⁹⁴ *La Humanitat* [Barcelona] (13 abril 1938), p. 2.

²³⁹⁵ L'HOME DESCONEGUT. [ELIES BRACONS, J.] *Xerrameques*. Barcelona: Forja, 1938.

14.3.4.5 Autopromoció

El Comissariat, com a bon òrgan propagandístic, va seguir fent publicitat dels seus productes. Trobem, per exemple, cartells de molts dels llibres que va publicar en aquest període i que, a més, tots ells segueixen una mateixa línia: una il·lustració simbòlica i la indicació del títol, l'autor i el preu, en un fons monocolor. Tot plegat desembocava en cartells molt senzills però clars i impactants. És el cas dels cartells dels llibres de vivències *Tornant d'Espanya: un testimoniatge només*, en què es representava un esquelet ataviat amb una bandera nazi²³⁹⁶ i *Jo he cregut en Franco*,²³⁹⁷ on Renedo va representar-hi un oficial amb una vara a la mà. En la seva ombra la vara quedava substituïda per una destrat. El mateix Renedo també va il·lustrar el cartell del volum *Els escriptors anglesos es pronuncien sobre la guerra d'Espanya*, en què es representa una ploma en un tinter sobre una bandera britànica²³⁹⁸ i el de *La Batalla del Marne*.²³⁹⁹ El cartell del llibre *Lletra oberta als catalans* seguia el mateix estil simple i impactant, on una serp rodejava un perfil de Catalunya.²⁴⁰⁰ El cartell d'*Unitats de xoc*, destacava que es tractava d'un "llibre de guerra editat sota el patronatge de la Institució de les Lletres Catalanes",²⁴⁰¹ i el del poema *A Europa*, mostrava un muntatge fotogràfic del Partenó amb una calavera amb casc de soldat.²⁴⁰² El volum editat per la Biblioteca Política de Catalunya *Joan Maragall* també va comptar amb el seu cartell promocional.²⁴⁰³

El *Cançoner Popular Internacional* també va disposar del corresponent cartell en què s'anunciava la posada a la venda i s'hi mostraven uns ocells cantant i el teclat d'un piano.²⁴⁰⁴ D'altra banda, el cartell del llibre de Miravittles *Catalans a Madrid*, estava il·lustrat amb un

---

²³⁹⁶ *Tornant d'Espanya: un testimoniatge només*: André Chamson. Editat pel Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1938].

²³⁹⁷ RENEDO, F. *Jo he cregut en Franco, per Francisco Gonzalbez Ruiz, governador civil de Murcia del govern Portela Valladares* [cartell]. [Barcelona]: [Comissariat de Propaganda], [1938].

²³⁹⁸ *Els escriptors anglesos es pronuncien sobre la guerra espanyola: demaneu-lo a llibreries i quioscos* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 197-1938].

²³⁹⁹ RENEDO, F. *La Batalla del Marne, del Coronel Barcino* [cartell]. [Barcelona]: [Comissariat de Propaganda], [1938].

²⁴⁰⁰ Antonio Ruiz Vilaplana, secretari judicial de Burgos. *Lletra oberta als catalans: text català i castellà. Preu: 2 ptes.* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1938].

²⁴⁰¹ *Unitats de xoc: un llibre de guerra editat sota el patronatge de la Institució de les Lletres Catalanes* [cartell]. [Barcelona]: [Comissariat de Propaganda], [1938].

²⁴⁰² *A Europa* [cartell]. [Barcelona]: [Comissariat de Propaganda], [1938].

²⁴⁰³ RENEDO, F. *Joan Margall: per Maurici Serrahima. Text català, castellà, francès i anglès: editat per la Biblioteca Política de Catalunya* [cartell]. [Barcelona]: [Comissariat de Propaganda], [1938].

²⁴⁰⁴ *Cançonero popular internacional. Selecció i harmonització per Josep Cumellas i Ribo. Catalunya. S'ha posat a la venda* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1938].

dibuix de Durbán en què es representen dones, se suposa que mares, abraçant els seus fills sobre un fons de cases destruïdes.²⁴⁰⁵

Val a dir que a banda d’anunciant, el Comissariat també era òrgan autoritzador, una doble funció, que l’octubre de 1938 l’Ajuntament de Barcelona recordava en una nota: reiterava l’obligació “ineludible” dels ciutadans de demanar permís a l’ajuntament abans d’enganxar cartells anunciadors així com d’informar els organismes de propaganda de la Generalitat i de l’Estat.²⁴⁰⁶

Alguns dels cartells anunciadors del Comissariat eren aprofitats per ser publicats als diaris i revistes, a mode d’anunci, gairebé sempre en lloc destacat de la contraportada. Així hi trobem els esmentats *Catalans a Madrid*, a la contraportada de *Mi Revista*.²⁴⁰⁷ Altres vegades, el Comissariat buscava solucions creatives més senzilles i optava per anuncis tipogràfics, tant a les revistes com, sobretot, als diaris. Van venir propiciades per la necessitat de donar a conèixer les seves publicacions amb motiu de la Diada del Llibre. D’aquesta manera, trobem diversos anuncis a la premsa catalana de les novetats editorials llançades especialment per a aquella ocasió. En són exemples l’anunci de múltiples publicacions del 12 de juny publicat a diversos diaris en què s’especificava que es llistaven les “obres d’imminent publicació i que, coincidint amb aquesta festa, seran posades a la venda”,²⁴⁰⁸ o el publicat per *Solidaridad Obrera* i *La Humanitat* dos dies més tard en què el Comissariat recomanava diverses de les seves obres.²⁴⁰⁹ Dins la campanya de promoció de volums de cara a la Diada del Llibre, el 15 de juny trobem a *La Humanitat* i *La Vanguardia* diversos petits anuncis per paraules de llibres del Comissariat.²⁴¹⁰

De cara a la Diada de l’11 de setembre, l’òrgan dirigit per Miravittles tornava a utilitzar la mateixa estratègia d’anuncis conjunts de llibres i publicitava alguns volums de les flamants Biblioteca Política de Catalunya i Biblioteca Militar de Catalunya.²⁴¹¹

Els productes del Comissariat també van ser objecte de publicitat, com el baix relleu del general Miaja, que es venia per 25 pessetes. A l’anunci destacaven l’adjectiu “heroico” al referir-se al general.²⁴¹²

---

²⁴⁰⁵ *Catalans a Madrid: recull d’articles publicats a la premsa de Barcelona per Jaume Miravittles* [cartell]. [Barcelona]: [Comissariat de Propaganda], [1938].

²⁴⁰⁶ “Ayuntamiento de Barcelona”. *La Vanguardia* [Barcelona] (16 octubre 1938), p. 5.

²⁴⁰⁷ *Mi Revista* [Barcelona] (15 juliol 1938).

²⁴⁰⁸ *La Humanitat* [Barcelona] (12 juny 1938), p. 2.; *La Vanguardia* [Barcelona] (12 juny 1938), p. 11.

²⁴⁰⁹ *Solidaridad Obrera* [Barcelona] (14 juny 1938), p. 6.; *La Humanitat* [Barcelona] (14 juny 1938), p. 3.

²⁴¹⁰ *La Humanitat* [Barcelona] (15 juny 1938), p. 2.; *La Vanguardia* [Barcelona] (15 juny 1938), p. 7.

²⁴¹¹ *La Humanitat* [Barcelona] (11 setembre 1938), p. 6.; *La Vanguardia* [Barcelona] (13 setembre 1938), p. 8.

14.4 Els darrers esforços a nivell internacional

14.4.1 La propaganda del Comissariat a Europa

14.4.1.1 Els canvis a les delegacions internacionals

A aquelles alçades del conflicte, diverses personalitats catalanes havien intentat una mediació internacional per posar fi a la guerra, a vegades en nom de Companys i moltes vegades al marge del govern de la República. Aquestes iniciatives, tal com constata Gregori Mir, són difícils de reconstruir pel secretisme que acostuma a envoltar aquestes gestions.²⁴¹³ A més, la publicitat d'una notícia d'aquest tipus hauria afectat molt negativament la moral de la població que ho hauria interpretat com una derrota o, com a mínim, com una senyal de debilitat. Les gestions catalanes s'haurien vist condicionades pel rumor circulant d'una possible independència de Catalunya i per les suposades intencions d'aconseguir una pau separada amb els franquistes a banda del govern de la República.²⁴¹⁴

Dos personatges estretament vinculats amb el Comissariat hi van tenir un paper rellevant en aquesta activitat paradiplomàtica: Josep Maria Batista i Roca, i Nicolau Mª Rubió i Tudurí. A partir de l'abril de 1938, coincidint amb l'entrada de les tropes franquistes al territori català, el president Companys va enviar el fins aleshores delegat a Madrid Batista i Roca, a Londres com a representant personal seu per tal d'influir en una mediació internacional per aturar la guerra, i de manera paral·lela ho faria Rubió i Tudurí a París.²⁴¹⁵ Segons Víctor Castells, Batista i Roca anava a Londres “oficialment per a crear una Delegació del Govern de la Generalitat amb cara i ulls”. En aquest sentit, assegura que uns mesos abans, el gener de 1938, va ser quan “va ser dissenyat un pla seriós per a comprometre França i Anglaterra en un projecte de pau que pogués ésser acceptat tant per la República com per Franco –o que fossin forçats a acceptar-ho-, amb el beneplàcit de Mussolini i l'aprovació de Hitler”.²⁴¹⁶

---

²⁴¹² *Solidaridad Obrera* [Barcelona] (26 maig 1938), p. 6.

²⁴¹³ MIR, G. “Intents catalans per a una mediació internacional”. A: SOLÉ I SABATÉ, J. M.; VILLARROYA, J. [dirs.] *Catalunya durant la Guerra Civil dia a dia*. Vol. 18. *La Batalla de l'Ebre*. Barcelona: Edicions 62: La Vanguardia, 2006b, p. 88.

²⁴¹⁴ *Ibid.*

²⁴¹⁵ MIR, G., (2006), p. 127-128.

²⁴¹⁶ CASTELLS, V., (2002), p. 213.

Mir apunta que si bé les gestions de Batista i Roca van deixar un corpus documental considerable, de les endegades per Rubió i Tudurí no hi ha rastre, és més, una vegada tornat a Catalunya, fins i tot les va negar.²⁴¹⁷

No podem afirmar del cert que la delegació de la Generalitat que va muntar Batista i Roca substituís l'existent del Comissariat, però tendim a pensar que sí. Era una substitució, o més a aviat una conversió, en un nou organisme paradiplomàtic dotat de major entitat, ja que la documentació que hem pogut consultar emesa per la Generalitat des de Londres, es refereix al *Government of Catalunya, London delegation*, ubicada al mateix edifici del número 17 de Fleet Street, on estava situada la delegació del Comissariat. Allò que és segur és que Batista i Roca no es va presentar davant del govern britànic com a integrant d'un organisme de propaganda sinó com a “representative in Great Britain of the Government of Catalonia”, tal com s'autodenomina en una carta que envia a Lord Halifax, secretari d'Estat pel Foreign Office, el 23 de juny de 1938.²⁴¹⁸

Batista i Roca va començar les seves gestions l'abril de 1938, que van perdurar fins el febrer de 1939. A través dels seus contactes amb membres del partit conservador britànic, aleshores al govern, va aconseguir relacionar-se amb Joseph Ball, amic personal del primer ministre Chamberlain, i amb Halifax. Mir assegura que “si aquelles autoritats acceptaren la missió de Batista i Roca va ésser perquè cregueren que realment representava el president de la Generalitat de Catalunya”.²⁴¹⁹ Les seves funcions, per tant, anaven molt més enllà de les merament propagandístiques. Batista i Roca, però, no va estar sol. Darling i la duquessa d'Athol eren les persones que l'havien d'ajudar en les seves gestions inicials quan ell es va traslladar a Londres.²⁴²⁰

Miravittles, per la seva banda, va endegar a principis d'agost de 1938 unes negociacions secretes amb el govern francès, per aconseguir una pau negociada. El mateix cap del Comissariat n'explicava els motius:

“La meva condició de comissari de Propaganda, la meva joventut i independència de caràcter, aconsellaven que fos jo precisament el que obrís el foc. Si per qualsevol indiscreció –sovint inevitables en el terreny de la diplomàcia– l'entrevista arribés a coneixença del Govern Negrín, sempre es podia atribuir la

---

²⁴¹⁷ MIR, G., (2006b), p. 100.

²⁴¹⁸ Carta de Batista i Roca a Lord Halifax, secretari d'Estat pel Foreign Office, 23 de juny de 1938. Reproduïda a MIR, G., (2006b), p. 97.

²⁴¹⁹ MIR, G., (2006b), p. 100.

²⁴²⁰ MIR, G., (2006), p. 77.

iniciativa a una prova, sense massa transcendència, de l'irresistible 'dynamisme' del cap de la propaganda catalana...²⁴²¹

Miravittles havia de fer una missió “exploràtoria, destinada a saber quina era la posició en aquell moment del Govern de París”. Així, després d'obtenir el vistiplau de Companys i Azaña a l'operació, el cap del Comissariat es va entrevistar, en nom del president de la Generalitat, amb el ministre d'Afers Estrangers francès, Georges Bonnet, en un acció que depassava totalment les competències polítiques i legals que podia tenir un càrrec de director general de propaganda. L'argument que va esgrimir Miravittles, segons recordava ell mateix, era el següent:

“La situació militar espanyola, bé que favorable als exèrcits de Franco, no està decidida i encara pot durar molt temps. Tot indica que l'evolució de l'Espanya republicana, sota el Govern de Negrín, la posa cada vegada més sota el control del Partit Comunista espanyol i, per tant, dintre l'òrbita diplomàtica de Moscou. No crec que això sigui interessant per als governs de Londres i de París, sobretot amb vista a la crisi europea creada per les reivindicacions de l'Alemanya de Hitler enfront de Txecoslovaquia. És evident que ni la Gran Bretanya ni França no estan en condicions d'assegurar per les armes el triomf de la República espanyola. Caldria, doncs, que ambdós països prenguessin decididament la iniciativa d'una acció mediatora que posés fi a la guerra civil i assegurés la neutralitat efectiva de la Península Ibèrica, la importància estratègica de la qual no escapa a l'observador més profà”.²⁴²²

El viratge de la delegació londinera del Comissariat no va ser l'únic. Les referències que trobem a les delegacions internacionals del Comissariat, fan referència no només a representacions d'organismes de propaganda sinó a delegacions del govern de la Generalitat. El setembre de 1938, Donald Darling, per exemple, era presentat al *Comunicat de premsa* del Comissariat com a “membre de la Delegació del govern de la Generalitat de Catalunya a Londres” quan fins aleshores sempre havia constatat com a cap de la delegació del Comissariat al Regne Unit. El diari *La Vanguardia* es referia el maig de 1938 a Jaume Mir, el cap de la delegació del Comissariat a Brussel·les, amb un doble càrrec: “delegado en Bélgica de la Generalidad de Cataluña y de la Comisaría de Propaganda”²⁴²³ mentre que dos mesos més tard, el juliol de 1938 *La Humanitat* el presentava com el “delegat de la Generalitat a Bèlgica”.²⁴²⁴ Uns mesos abans, el març del mateix any, parlava de “la Delegació central de la

²⁴²¹ MIRAVITLLES, J., (1972), p. 287.

²⁴²² *Ibid.*, p. 288.

²⁴²³ “Acto de fraternidad en la Alcaldía”. *La Vanguardia* [Barcelona] (15 maig 1938), p. 5.

²⁴²⁴ “L'ajut del partit socialista belga”. *La Humanitat* [Barcelona] (31 juliol 1938), p. 2.

Generalitat de Catalunya a l'estranger, representada a Brussel·les pel senyor Jaume Mir".²⁴²⁵ Cap d'aquestes adjectivacions són concloents per afirmar que les delegacions del Comissariat van augmentar de categoria, si més no a nivell nominal. Però apunten a què les representacions internacionals del Comissariat van convertir-se en delegacions de la Generalitat o del govern de la Generalitat, amb la qual cosa s'haurien dotat de més pes a nivell internacional, o bé van acomplir una doble funció, política i propagandística.

A partir de l'abril de 1938, la delegació francesa del Comissariat també va patir canvis, en aquest cas menors. La representació catalana es va traslladar a una nova seu ubicada al número 7-9 del Boulevard Haussman de París.

14.4.1.2 Exposició ambulat

A banda d'aquestes gestions que anaven més enllà de les funcions inicialment encomanades dins l'àmbit de la propaganda, el Comissariat va seguir amb les seves tasques estrictament propagandístiques a nivell internacional. Una d'elles era una exposició mòbil, una tècnica molt versàtil que l'organisme dirigit per Miravittles ja havia utilitzat el maig del 1937 amb una mostra a la ciutat francesa de Sète. Aquesta vegada Txecoslovàquia, Suècia i altres països nòrdics havien de ser els destinataris d'aquesta mostra ambulat que el Comissariat preparava per difondre les activitats desenvolupades des de Catalunya amb motiu de la guerra, ja fossin en l'àmbit de l'assistència social, l'educació física, com en la feina feta en l'àmbit del treball o la cultura.²⁴²⁶

Aquesta exposició, formada per plànols, gràfics i fotografies, es va exposar el mes d'abril de 1938 al Saló Sant Jordi del Palau de la Generalitat, prèviament a ser enviada a l'estranger. Allà va rebre la visita d'Àlvarez del Vayo, un esdeveniment que les càmeres de Laya Films van captar, així com la dels ambaixadors i cònsols de Txecoslovàquia i Suècia. Quatre mesos més tard, l'agost de 1938, l'òrgan encapçalat per Miravittles va exhibir la mostra al Casal de la Cultura. Segons *La Humanitat*, l'exposició permetia "demostrar i explicar el veritable sentit i significació de la nostra lluita per la nostra independència".²⁴²⁷ S'hi incloïa una maqueta de guix de l'arquitecte Pérez Sunyer on es mostraven les conseqüències del brutal bombardeig que va patir la ciutat de Barcelona el mes de març de

---

²⁴²⁵ "Un desmentiment de la Delegació a Brussel·les de la Generalitat a Catalunya". *La Humanitat* [Barcelona] (23 març 1938), p. 3.

²⁴²⁶ "Visita del ministro de Estado". *La Vanguardia* [Barcelona] (27 abril 1938), p. 4.

²⁴²⁷ "Presentació d'una exposició circular al Casal de la Cultura". *La Humanitat* [Barcelona] (27 agost 1938), p. 3.

1938 a la zona de la Gran Via. D'aquestes exposicions circulants se n'hauria fet una altra per a les diferents poblacions de França i, l'agost del 1938, se n'hauria preparat una tercera per a Anglaterra.²⁴²⁸

14.4.1.3 La gira d'una “ambaixada artística” per Europa

Fruit de l'èxit que hauria aconseguit la gira de la Cobla Barcelona, juntament amb el ballarí Joan Magrinyà i el tenor Emili Vendrell, que el Comissariat va enviar durant nou mesos per Europa el 1937, l'òrgan de propaganda de la Generalitat va decidir l'estiu de 1938 preparar un nou *tour* d'una “ambaixada artística”, tal com la premsa del moment la va denominar, per tal que visités França, Bèlgica i els països nòrdics.²⁴²⁹ Aquesta vegada estava formada per la Cobla Catalunya –integrada per membres seleccionats de set cobles catalanes-, la primera parella de ball del Liceu, el guitarrista Josep Hurtado, la pianista Maria Serra com a primer premi del Conservatori, el músic i compositor Albert Martí, i Alfons Maseras que feia de cronista i de conferenciant. El conjunt artístic es va denominar ‘Catalunya’, un nom més genèric que no pas el de l'expedició de la Cobla Barcelona.

L'objectiu, tant de l'anterior gira com la de 1938, era en paraules de Santiago Meléndez, mànager de les dues delegacions, mostrar el folklore català per demostrar “al món que, malgrat la terrible guerra que vivim, no tenim oblidades aquestes activitats que tant diuen a favor de la cultura d'un poble”. Concretament aquest viatge pretenia, segons Meléndez, “intensificar la propaganda antifeixista per mitjà del nostre art popular”.

La base del programa va ser la sardana tot i que també hi van incorporar composicions de repertori espanyol de Manuel de Falla. “Fins ara s'ha sentit sempre a l'estranger la Cobla Popular, però ara se sentirà una cobla simfònica”, declarava Albert Martí.

L'actuació a la colònia d'infants espanyols refugiats a Orly va donar el tret de sortida de la gira, que havia de continuar amb quaranta concerts més als principals centres urbans de França. Després, l'“ambaixada artística” es dirigia a Bèlgica i des d'allà als països nòrdics. Es va preveure la possibilitat que pogués continuar per Anglaterra i fins i tot els Estats Units, però sembla que aquestes dues destinacions no es van arribar a visitar.

Algunes de les actuacions van anar acompanyades de parlaments de membres polítics, com la sessió a Clignancourt, en què hi van intervenir personalitats del Front Popular. El 14 de juliol, coincidint amb la festa nacional francesa, la Cobla Catalunya era a París i va

---

²⁴²⁸ *Mi Revista* [Barcelona] (15 agost 1938).

²⁴²⁹ “Catalans pel món”. *La Humanitat* [Barcelona] (19 juny 1938), p. 4.

participar en la gran desfilada commemorativa. Aquell dia, els voluntaris catalans que havien lluitat a l'exèrcit francès durant la Gran Guerra van dipositar al monument de l'Arc de Triomf de l'Étoile, vint rams d'olivera de Montserrat que havien enviat expressament, i es va situar una placa al costat d'una senyera exposada al Palau Nacional dels Invàlids.²⁴³⁰ Coincidint amb aquella celebració, el president Companys va aprofitar per recordar des de Catalunya, tal com havia fet el Comissariat al llarg de la guerra, el gest dels voluntaris catalans.

En el terreny artístic, l'òrgan dirigit per Miravittles també havia enviat l'agost de 1938 la primera ballarina del Liceu Rosita Segovia perquè actués a París.²⁴³¹

14.4.1.4 *Le martyre de la Catalogne*: un “crit tràgic al món civilitzat”

Pocs dies després que comencés la Batalla de l'Ebre, el comissari de propaganda viatjava cap a París per projectar, en el marc de la Conferència Internacional de la Pau, el documental elaborat per Laya Films *Le martyre de la Catalogne* de mitja hora de durada.²⁴³² El film mostrava els efectes dels bombardejos aeris que havien patit diverses zones de Catalunya, entre elles Barcelona i Lleida. Ramon Biadiu va declarar que va ser la pel·lícula més tràgica i espectacular dels efectes de la guerra a la reraguarda.²⁴³³ Miravittles, acompanyat dels alcaldes de Barcelona, Badalona, Granollers i Blanes, totes elles ciutats bombardejades, va projectar el 27 de juliol en un cinema dels Camps Elisis de París el film davant de periodistes i personalitats del món polític, literari, artístic i cinematogràfic francès, entre ells el cineasta Jean Renoir, l'editor Lucien Vogel i el president de les Corts de la República, Diego Martínez Barrio. La projecció va estar acompanyada d'un discurs de Miravittles en què va posar de relleu la intervenció de l'aviació italo-alemanya en el conflicte espanyol. De ben segur que aquell esdeveniment havia de ser molt important per a Miravittles: al país veí, davant de personalitats destacades de la intel·lectualitat francesa i on es desenvolupava tan bé amb l'idioma.

Tant per la versió en francès del film, com per les referències a la població francesa, porten a pensar que aquesta pel·lícula es va gravar pensant en un públic francòfon. Corroboren aquesta hipòtesi les imatges de l'escola francesa destruïda que s'hi mostrava.

---

²⁴³⁰ “La conmemoración del 14 de julio”. *La Vanguardia* [Barcelona] (14 juliol 1938), p. 5.

²⁴³¹ “Rosita Segovia en París”. *La Vanguardia* [Barcelona] (16 gener 1938), p. 3.

²⁴³² *Catalunya màrtir/Le martyre de la Catalogne* [film]. [Barcelona]: Laya Films, [1938]

²⁴³³ CAPARRÓS, J. M.; BIADIU, R., (1978), p. 33.

Miravittles va aprofitar aquell viatge a França per assistir al Congrés Mundial de la Lliga contra l'Antisemitisme i a la Conferència dels partits republicans espanyols, celebrats ambdós a París. En declaracions als periodistes, es va mostrar optimista de cara a l'evolució de la guerra, i fent referència a l'ofensiva republicana al sud de Catalunya va assegurar que “la manera com l'Ebre ha estat travessat en diferents llocs, prova a bastament el grau de perfeccionament tècnic de l'exèrcit republicà”. I afegia: “la perspectiva d'una nova campanya d'hivern no és pas desfavorable”.²⁴³⁴

Tan bon punt va tornar de París, Miravittles va començar a publicar a la premsa catalana una sèrie de cinc articles amb motiu d'aquest viatge sota el títol *Impressions breus d'un breu viatge*. En un d'ells, el comissari de propaganda va qualificar la cinta de “crit tràgic al món civilitzat”.²⁴³⁵ Recordem que el concepte de “civilització” havia estat fins aleshores molt utilitzat per la propaganda del Comissariat com a contraposició a la “barbàrie” reservada per qualificar les accions de l'enemic.

Amb motiu del viatge, Miravittles; el president de l'Audiència de Barcelona, Andreu Abelló; el subsecretari de la conselleria de Justícia, Eduard Ragasol, i l'alcalde de Barcelona, Hilari Salvador, en qualitat de delegats catalans al Congrés per la Pau, van disposar flors a la tomba del soldat desconegut com a homenatge de Catalunya a França.²⁴³⁶

Tres mesos després d'exhibir *Le martyre de la Catalogne* a París, la delegació de la Generalitat a Brussel·les va organitzar l'octubre de 1938 la projecció del film. En aquella sessió també s'hi va mostrar *Guernica*, *La transfusion du sang*, *Artisanat catalan* i *Bataillons alpins*, en el marc d'una projecció de pel·lícules sobre l'actualitat política a Catalunya, Euskadi i a la resta de la República, oberta a periodistes, diputats, càrrecs governamentals i intel·lectuals.

Miravittles va fer un discurs on cridà l'atenció sobre allò que es coneixia com a “trampa de la pau”. Argumentava que els republicans espanyols sempre havien estat pacífics però això no volien fer una pau que no fos justa. Continuà explicant que Itàlia especulava internacionalment sobre aquest desig de pau d'Europa per tal d'assegurar-se una victòria que Franco no havia pogut adquirir per les armes. “Catalunya, que lluita per la llibertat dels homes i dels pobles, s'oposaria a aquesta falsificació del seu veritable esperit pacífic”, reblava

---

²⁴³⁴ “La perspectiva d'una nova campanya d'hivern no és pas desfavorable, sinó ben al contrari, al Govern de la República”, ha declarat a París Miravittles”. *La Humanitat* (3 agost 1938), p. 1.

²⁴³⁵ MIRAVITLLES, J. “Impressions breus d'un breu viatge. ‘Catalunya màrtir’”. *La Humanitat* [Barcelona] (11 agost 1938), p. 4.

²⁴³⁶ *Butlletí especial per als catalans absents de la Pàtria* [Barcelona] (29 juliol 1938).

Miravitlles.²⁴³⁷ En ambdós casos, en la projecció de París i en la de Brussel·les, s'esmentava la intervenció estrangera a la guerra espanyola.

14.4.2 La propaganda del Comissariat per a Amèrica

Els casals catalans als països llatinoamericans continuaven desenvolupant una tasca cabdal en la difusió de la propaganda del Comissariat. A banda, l'òrgan dirigit per Miravitlles va realitzar altres accions puntuals.

El ressò de la insígnia *Per Catalunya* va arribar a l'Amèrica Llatina. Mentre a la reraguarda catalana s'estava en campanya gairebé permanent per vendre aquest producte del Comissariat, la revista dels catalans a Xile, *Germanor*, es queixava que feia temps que n'havien fet una comanda de mil per distribuir-les i recaptar diners per a les víctimes de la guerra.²⁴³⁸ Segons el Comissariat, aquesta tramesa s'havia realitzat i la revista es preguntava què havia pogut passar.

Des de l'altra banda de l'Atlàntic, a la reraguarda catalana, els Amics de Mèxic i el Comissariat de Propaganda van organitzar el setembre de 1938 diversos actes per commemorar el trentè aniversari de la independència de Mèxic, entre ells, un míting de Miravitlles radiat en honor al país asteca.²⁴³⁹ Per al diumenge 18 de setembre es va fer un festival de música i dansa a honor de l'ambaixador mexicà Adalberto Tejeda, que va obsequiar els infants de les guarderies i dels refugis de guerra amb una festival de cinema. En el marc d'aquesta commemoració, l'escriptor i poeta mexicà Fernando de la Llave, que era a Barcelona, va pronunciar una conferència al Casal de la Cultura sobre la *Història de les organitzacions d'escriptors i artistes de Mèxic i posició del president Cárdenas davant la cultura espanyola*. El *Comunicat de Premsa*, que cada vegada s'adreçava més a un públic generalista i no tant els periodistes, també se'n feia ressò.²⁴⁴⁰

Al mes d'octubre de 1938 s'organitzava una segona celebració: la Setmana de Mèxic. Dins el cicle de conferències organitzat pels Amics de Mèxic, el 10 d'octubre hi va intervenir Miravitlles juntament amb Serra Húnter.²⁴⁴¹ El dia 14 es va descobrir una làpida que donava

---

²⁴³⁷ “‘Guernica’, ‘Atemptat contra Madrid’, ‘Catalunya màrtir’ a Brussel·les”. *La Humanitat* [Barcelona] (30 octubre 1938), p. 4.

²⁴³⁸ *Butlletí especial per als catalans absents de la Pàtria* [Barcelona] (29 juliol 1938).

²⁴³⁹ “Gran mitin radiado en honor de Méjico”. *Solidaridad Obrera* [Barcelona] (15 setembre 1938), p. 2.

²⁴⁴⁰ *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (31 setembre 1938).

²⁴⁴¹ “Setmana de Mèxic”. *La Humanitat* [Barcelona] (9 octubre 1938), p. 4.

el nom de Miguel Hidalgo, heroi de la revolució, a un carrer de Barcelona i dos dies més tard, es va cloure la setmana amb un míting d'homenatge al Teatre Català de la Comèdia.

Anteriorment, el maig de 1938, Miravittles havia pronunciat un discurs en l'homenatge a l'ambaixador de Mèxic, que mantenia una colònia de nens orfes, refugiats i fills de combatents.²⁴⁴²

El setembre de 1938, l'Agrupació Catalans d'Amèrica i el Comissariat de Propaganda tenien intenció de repetir una exposició similar a la realitzada el febrer de 1938 en què es mostrava l'obra dels catalans d'Amèrica.²⁴⁴³ Per tal que esdevingués una realitat, feien una crida als catalans que haguessin residit a l'altra banda de l'Atlàntic o bé hi tinguessin familiars, per tal que lliuressin documents, fotografies, diaris o revistes, que reflectissin l'actuació dels catalans a Amèrica. Volia ser “un homenatge de la metròpoli als ciutadans exiliats que tan alt posen el nom de Catalunya en terres americanes i una prova de la constant labor catalaníssima i universal que de lustres venen desenvolupant”,²⁴⁴⁴ però sembla que finalment no es va arribar a celebrar.

Més enllà de la tasca estrictament propagandística, la secció del Comissariat destinada als catalans d'Amèrica exercia altres funcions. Des del principi del conflicte bèl·lic, segons testimoni del Riera i Puntí, havia col·laborat amb les comissions d'evacuats de Tarragona i Lleida, havia ajudat a crear colònies infantils i a repartir queviures.²⁴⁴⁵ Des del despatx de Riera i Puntí al Comissariat, es distribuïen per exemple, les trameses de mongetes *porotos* provinents de Xile. El Comissariat també oferia un servei de recerca de familiars, trametia discos, llibres i comandes, a més de fomentar la correspondència entre les dues parts de l'Atlàntic.

14.4.3 La recepció de visites a Catalunya

Periodistes estrangers i diferents personalitats amb projecció internacional continuaven venint a Catalunya per poder ser testimonis directes de la lluita que s'estava portant a terme. El degoteig de visites, però, va anar disminuint a mesura que el front s'anava endinsant en territori català. Aquelles últimes visites eren més solidaries que les anteriors, ja que moltes

---

²⁴⁴² “Inauguración de la colonia ‘México’”. *Solidaridad Obrera* [Barcelona] (31 maig 1938), p. 4.

²⁴⁴³ *Butlletí especial per als catalans absents de la Pàtria* [Barcelona] (1 juliol 1938), p. 7.

²⁴⁴⁴ *Butlletí especial per als catalans absents de la Pàtria* [Barcelona] (10 febrer 1938), p. 2.

²⁴⁴⁵ AMTM. Correspondència Josep Tarradellas. Carta de Riera i Puntí a Josep Tarradellas, 20 de setembre de 1938.

vegades venien acompanyades de productes i material de primera necessitat, com queviures o ambulàncies.

14.4.3.1 Representants polítics

El Comissariat va seguir acollint i gestionant visites de parlamentaris i càrrecs electes locals. El mes de maig de 1938 el diputat belga Delbroch va passar uns deu dies a Barcelona, des d'on va expressar a través de la ràdio la seva admiració per la lluita que es mantenia en defensa de la llei i la llibertat.²⁴⁴⁶ Delbroch va portar més de cent mil quilos de menjar. Aquell mes de maig, una altra delegació encapçalada per un alcalde belga i acompanyada de Jaume Mir, també venia carregada amb material per a la població: va lliurar una ambulància amb medicaments i un camió de queviures, donatiu dels miners de la regió del Borinage.²⁴⁴⁷ Dos mesos més tard, el juliol, una comissió del Partit Socialista Belga, encapçalada pel diputat Martel, van lliurar a Companys tres camions de queviures i medicaments adquirits gràcies a una recapta organitzada per aquest partit. La representació també venia acompanyada del delegat del Comissariat a Bèlgica, Jaume Mir, que aleshores la premsa ja titllava de “delegat de la Generalitat”.²⁴⁴⁸

Representants polítics francesos també van ser hostes del Comissariat. El 3 de maig, el diputat francès Dudennet, va visitar Companys acompanyat de Miravittles. I aquell mateix mes, l'òrgan de propaganda de la Generalitat, juntament amb el del Ministeri d'Estat i l'alcalde de Barcelona, va rebre la cinquena caravana de francesos del Partit Socialista Unificat - Secció Francesa de la Internacional Obrera. Van visitar el front on van tenir contacte amb els combatents, per a qui portaven queviures i tabac, i van ser rebuts per l'Estat Major de l'Exèrcit.²⁴⁴⁹ El mes de juny, el Comissariat va atendre polítics francesos i belgues que volien visitar els fronts per documentar-se sobre la situació dels combatents. Formaven la comissió el president del parlament belga Camile Huysmans i els socialistes francesos, el senador André Morizet i el diputat Jean Ziromsky.²⁴⁵⁰ En l'àmbit polític, el Comissariat

---

²⁴⁴⁶ “Our friends befote the microphone”. *Comunicat de premsa* (English edition) [Barcelona] (30 maig 1938), p. 3.

²⁴⁴⁷ “Una delegación belga ofrece al alcalde una ambulancia y un camión de víveres”. *La Vanguardia* [Barcelona] (18 maig 1938), p. 2.

²⁴⁴⁸ “Visita de una delegación belga al presidente Companys”. *La Vanguardia* [Barcelona] (31 juliol 1938), p. 9.

²⁴⁴⁹ “Viveres y tabaco para los combatientes”. *La Vanguardia* [Barcelona] (28 maig 1938), p. 2.

²⁴⁵⁰ “Destacats polítics francesos visitan [sic] els fronts de combat”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (30 juny 1938), p. 8.

també rebia el juny a Guy Cudell i Marthe Wanden Bergle, de les Joventuts Socialistes Belgues.

14.4.3.2 Activistes

El Comissariat de Propaganda va participar en la visita de la delegació del *Mouvement Paix et Liberté*, que havia desenvolupat a França propaganda a favor de la causa republicana i, especialment, contra la política de la no-intervenció.²⁴⁵¹ Va venir a Barcelona carregada amb camions plens de queviures i l'objectiu del seu viatge era recollir tota mena de dades i informacions per tal d'intensificar al país veí la propaganda a favor de la zona republicana. Miravittles va acompanyar-los en la visita que van fer a Companys.

El president de la Generalitat també va rebre la doctora anglesa D. J. Collier, acompanyada de Donald Darling. Collier era catòlica i es va interessar per la situació religiosa a Catalunya. Per aquest motiu, els serveis de propaganda van possibilitar que assistís a una missa i la van posar en contacte amb “diversos significats elements catòlics”.²⁴⁵²

Miravittles també va exercir de cicerone el juliol de 1938 amb una comissió d'estudiants de les Universitats d'Oxford i Liverpool que venien a Barcelona, com a part del seu viatge pel territori republicà, per veure de prop el règim universitari i les repercussions de la guerra en els centres docents.²⁴⁵³ És per aquest motiu que van visitar la Universitat Autònoma on van ser rebuts pel seu rector, Bosch Gimpera. Van assistir també al Casal de la Cultura en un acte organitzat per la Unió d'Estudiants Hispans i a un concert de l'Orquestra Nacional al Palau de la Música, a més de visitar l'Ajuntament de Barcelona i el Ministre d'Instrucció Pública.²⁴⁵⁴

14.4.3.3 Periodistes

Coincidint amb el segon aniversari de l'inici de la guerra, Barcelona rebia nous periodistes estrangers convidats per l'Agrupació Professional del Periodistes de Barcelona,

---

²⁴⁵¹ “La solidaritat de la França antifeixista”. *La Humanitat* [Barcelona] (22 abril 1938), p. 4.

²⁴⁵² “Els catòlics anglesos s'interessen per la situació espanyola”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (31 setembre 1938).

²⁴⁵³ “Els delegats universitaris britànics a Barcelona”. *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (31 juliol 1938).

²⁴⁵⁴ Eren membres de les Associacions Estudiantils Britàniques: George Stent, de la Lliga de les Universitats pro Societat de Nacions; Edward Heath, president de l'Associació de la Universitat Conservadora; Derek Jasker, de les Societats de la Universitat Liberal i Richard Simonds, de les Associacions pro Universitats Pacifistes.

provinents de Suècia, Noruega, França, Holanda, Gran Bretanya i Txecoslovàquia. Tot i que les visites que van fer²⁴⁵⁵ van anar a càrrec d'aquesta agrupació, el Comissariat els va convidar a dinar a Montserrat, àpat durant el qual Miravittles va poder parlar amb alguns dels periodistes.

El setembre de 1938, en plena batalla de l'Ebre, Miravittles va acompanyar la periodista francesa Clara Candiani a entrevistar-se amb Companys, després del seu viatge per l'Espanya franquista.²⁴⁵⁶ Venia de veure el territori de l'enemic i passaria deu dies a la zona republicana. Candiani va assistir a la celebració d'una missa, a un concert de cançons populars regionals i va visitar refugis d'Assistència Infantil. També va veure el dipòsit judicial on jeien les despulles mutilades dels morts durant un dels bombardeigs italo-alemany. Aquell mateix mes de setembre, Donald Darling, també va participar en un espectacle de teatre que el Comissariat havia organitzat per homenatjar els periodistes estrangers que eren a Barcelona cobrint la guerra.

Aquella tardor, Barcelona rebia un descendent d'Alexandre Dumas, el periodista Pierre Dumas, que venia per informar-se directament sobre la guerra. Segons el *Comunicat de Premsa*, es va interessar pels Serveis de Transfusió de Sang de la Generalitat i va visitar el front.²⁴⁵⁷

14.4.3.4 Representants artístics i culturals

L'estiu de 1938, el Comissariat va rebre l'escriptor i polític alemany Ernst Toller, que havia participat juntament amb André Malraux i Ludwig Renn en mítings prorepublicans als Estats Units i ja havia visitat amb anterioritat l'Estat el 1932 i el 1936.²⁴⁵⁸

El setembre va rebre el poeta mexicà Fernando de la Llave i a l'octubre es bolcava en la recepció del crític teatral anglès Philippe L. Lorraine del diari *The Times* i la revista *Drama*.

---

²⁴⁵⁵ Van visitar l'escola popular de Guerra, el ministeri d'Estat i l'ajuntament de Barcelona. Allà, l'alcalde Hilari Salvador els va explicar les agressions de l'aviació italo-alemanya sobre la ciutat. Al Teatre Nacional de Catalunya van assistir a la funció extraordinària a honor dels periodistes autòctons i estrangers i, alhora, commemorativa del 19 de juliol. Van intervenir la Cobla Catalunya, la parella de ball Roseta Segovia i Joan Magrinyà, i l'actor Enric Borràs, entre altres. També van ser atesos pel president Companys, qui els va declarar que per als catalans aquesta guerra tenia "un doble interès: lluitar per les llibertats i la independència de la República i lluitar per les llibertats de Catalunya".

²⁴⁵⁶ MIRALTA, P. "Els bàrbars, som nosaltres?". *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (30 setembre 1938).

²⁴⁵⁷ "Pierre Dumas visita la ciutat de Barcelona". *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (31 octubre 1938).

²⁴⁵⁸ "Der berühmte Schriftsteller Ernst Toller weilte in Barcelona". *Comunicat de premsa* (Deutsche Ausgabe) [Barcelona] (31 agost 1938), p. 3.

L'objectiu del viatge de Lorraine era "constatar el nivel cultural que en estos momentos respira nuestro pueblo".²⁴⁵⁹ Exclusivament per a ell es van representar a la Sala Studium les obres *Nadal en temps de guerra*, de Lluís Capdevila; *Un dia de novembre*, de J. Roig-Guivernau; i *Comiats a trenc d'alba*, de Ramon Vinyes, en una sessió íntima. Al Teatre Català de la Comèdia se li va fer un homenatge, amb la representació de l'obra de Shakespeare *La feréstega domada* i en l'entreacte el tenor Emili Vendrell va cantar balades del segle XVI. Al final de l'espectacle, Joan Magrinyà i Trini Borrull van interpretar danses espanyoles.²⁴⁶⁰

El juny d'aquell any, també van visitar Companys el president del Congrés indi i futur ministre de la Índia Jawaharlal Nehru. Durant cinc dies va ser a Barcelona, aleshores bombardejada. També es va entrevistar amb personalitats del govern de la República, com el ministre d'Estat, Álvarez del Vayo; el ministre de Justícia, González Peña; i el president de les Corts, Martínez Barrio, i va visitar el front de combat. Després de la seva estada a la ciutat comtal, Nehru va escriure:

"There I entered into this Europe of conflict by flying straight to Barcelona. There I remained for five days and watched the bombs fall nightly from the air. There I saw much else that impressed me powerfully; and there in the midst of want and destruction and ever-impending disaster, I felt more at peace with myself than anywhere else in Europe. There was light there, the light of courage and determination and of doing something worthwhile".²⁴⁶¹

14.4.3.5 Altres

A finals d'abril, una delegació de la CGT d'Oran van visitar Montserrat, convidats pel Comissariat de Propaganda, on van poder comprovar com les joies allà dipositades es trobaven en bon estat sota la vigilància de les autoritats i com altres riqueses no havien patit cap desperfecte. També van visitar el front de batalla i diverses poblacions a la reraguarda catalana i van entrevistar-se amb les autoritats de la Generalitat i del govern de la República.²⁴⁶² En aquest cas, els comissionats van portar un carregament de roba, queviures, tabac i medicaments per a la població civil.

---

²⁴⁵⁹ "Una sesión artística en el Teatre Català de la Comedia". *La Vanguardia* [Barcelona] (14 octubre 1938), p. 3.

²⁴⁶⁰ *Comunicat de premsa* (edició catalana) [Barcelona] (31 octubre 1938).

²⁴⁶¹ GHOSE, S. *Jawaharlal Nehru, a biography*. Bombay [etc.]: Allied Publishers Limited, 1992, p. 104.

²⁴⁶² "A load of clothes, tobacco and medicaments for the non combatants". *Comunicat de premsa* (English edition) [Barcelona] (30 maig 1938), p. 2.

La versió alemanya del *Comunicat de premsa* del Comissariat es feia ressò de la visita del degà de la catedral de Canterbury, Hewlett Johnson, que va visitar fàbriques, llocs d'atenció als nens refugiats, instituts, escoles i equipaments culturals.²⁴⁶³ El reverend, que va rebre el sobrenom de “red dean of Canterbury”, va donar suport als republicans durant la Guerra Civil.²⁴⁶⁴

14.4.4 Les publicacions per al món

14.4.4.1 Funció pseudoinformativa

Les publicacions periòdiques del Comissariat seguien sent l'eina fonamental de comunicació constant i habitual amb els seus públics més internacionals. El *Comunicat de premsa* va continuar editant-se en les seves edicions en castellà, anglès, francès, alemany i esperanto. La versió sueca s'hauria deixat d'editar i als països nòrdics s'hauria enviat la versió alemanya, tal com ho demostra l'adreça estampada al *Comunicat* alemany localitzat al *Modern Records Centre* de Warwick, que es va remetre a la *Svenska Transportarbetareforeunde* d'Estocolm.²⁴⁶⁵

Pel que fa al *Comunicat* en francès, només ens consta que segueix amb la “Nouvelle série” i l'últim número que hem consultar, el 25, corresponent al 31 d'agost de 1938. La periodicitat era fins aleshores mensual. Un altre *Comunicat* que acabava l'estiu de 1938 era la versió en esperanto, que veia el seu darrer número el 19 de juliol després de 33 edicions. Cal notar que hi ha un buit entre el febrer de 1938 i el juny del mateix any, període durant el qual no se n'edita cap.

Tenim coneixement que la versió del *Comunicat* en anglès va durar com a mínim fins el 31 d'agost de 1938, corresponent al número 25. Tal com ja havia passat amb el *Comunicat* en altres llengües, a partir del 30 de maig de 1938, el Comissariat no constava com a emissor sinó que ho feia el Servei d'Informació Internacional. De la mateixa manera, aquest Servei seguia identificant-se com el promotor del *Comunicat* en castellà, que es continuava publicant pràcticament a diari, en dues edicions paral·leles. El número més recent que hem vist de la versió difosa pel Servei d'Informació Internacional correspon al 30 de setembre de 1938, amb el número 28.

---

²⁴⁶³ “Der Dekan von Canterbury in Barcelona”. *Comunicat de premsa* (Deutsche Ausgabe) [Barcelona] (15 setembre 1938), p. 6.

²⁴⁶⁴ Vegeu BUTLER, J. *The red Dean of Canterbury: the public and private faces of Hewlett Johnson*. London: Scala, 2011.

²⁴⁶⁵ MRC. 159/3/c. *Comunicat de premsa* (Deutsche Ausgabe) [Barcelona] (19 febrer 1938).

La tardor de 1938, concretament el 15 de setembre de 1938, hauria finalitzat també l'edició del *Comunicat* en alemany, concretament la versió "II. Folgue" editada pel Servei d'Informació Internacional.

Per poder-nos fer una idea de l'abast d'aquestes publicacions, el 1938, Vilar Costa va deixar testimoniat en el seu llibre *Montserrat* la tirada de cadascun dels butlletins. Així sabem que el *Comunicat de premsa* que tenia més difusió era l'anglès (amb 4.400 exemplars), seguit del francès (amb 4.250) i del castellà (amb 1.450). De l'esperanto se'n produïen 765 i en suec 680. L'alemany tenia una tirada molt similar a la del català (500 el primer i 580 el segon).²⁴⁶⁶

El butlletí adreçat als gallecs de tot el món, *Nova Galiza*, se segueix editant fins el juliol de 1938 després de 18 números, segons l'últim exemplar que hem pogut consultar. Recordem que el mes de març havia canviat la seva periodicitat de quinzenal a mensual, però el cert és que des d'aleshores només van veure la llum dos números més.

De cara al públic francòfon, *L'Avant-Garde* editat pel *Foyer Français Antifasciste* es publica fins el 12 de novembre de 1938, després de 33 números.

Pensant especialment en a aquells que eren a l'altra banda de l'Atlàntic, el Comissariat seguia amb el *Butlletí especial per als catalans absents de la pàtria*. Tot i que la seva periodicitat continua sent setmanal, hi ha un buit de temps, entre el 8 d'abril de 1938 i el 4 de juny del mateix any, que no es publica cap número. El responsable ho justificava amb una avaria a la màquina d'imprimir i "dificultats produïdes en les nostres comunicacions marítimes i terrestres" causades per la guerra.²⁴⁶⁷ El Comissariat finalment va rebre les peces de recanvi des de Londres i va poder reprendre la publicació. Segons Vilar Costa, es tiraven 250 exemplars d'aquest butlletí.²⁴⁶⁸

En el terreny religiós, l'organisme dirigit per Miravittles seguia editant la versió castellana del *Boletín de Información Religiosa* escrit per la comunitat protestant establerta a Barcelona, com a mínim fins el número 25, corresponent a l'agost de 1938. No tenim coneixement que tingués continuïtat ni l'edició francesa ni l'anglesa. Segons Vilar Costa, en castellà es tiraven 800 exemplars, mentre que en les versions francesa i anglesa se'n van editar 850 i 3.700, respectivament.²⁴⁶⁹

---

²⁴⁶⁶ VILAR COSTA, J., (1938), p. 335.

²⁴⁶⁷ "Estampes de Guerra i de Victoria". *Butlletí especial per als catalans absents de la pàtria* [Barcelona] (4 juny 1938), p. 2.

²⁴⁶⁸ VILAR COSTA, J., (1938), p. 335.

²⁴⁶⁹ *Ibid.*, p. 335.

Del *Boletín de Información Católica*, en castellà, francès i anglès, se n'havien editat 1.000 de cada llengua i 500 en llatí.

14.4.4.2 Funció político-propagandística

La majoria dels llibres localitzats corresponents a aquest període són traduccions de la corresponent obra original en català. N'és una excepció el llibret *Cobla Catalunya*, amb textos en francès i dibuixos d'Antoni Clavé.²⁴⁷⁰ El Comissariat el va publicar l'agost de 1938 coincidint amb la gira d'aquesta formació musical per Europa. Entenem aquest volum, doncs, com la carta de presentació de la cobla.

Relacionat amb la música hi trobem el *Cançoner Popular Internacional*, que incloïa un prefaci en català però també en francès i en anglès, destinat a un públic estranger.²⁴⁷¹

Dins les traduccions de llibres en català, destaquen els dos volums de la Biblioteca Política, *El 19 de julio en Barcelona*, de Josep Maria Lladó, i *14 de abril: Catalunya es una democracia*, del mateix autor, ambdós inclosos dins la col·lecció *Fechas históricas*.²⁴⁷² També la versió en castellà de *La Batalla del Marne* del Coronel Barcino.²⁴⁷³

Pel que fa a la literatura testimonial, el Comissariat editava la versió castellana *Carta abierta a los catalanes*, d'Antonio Ruíz Vilaplana.²⁴⁷⁴ D'aquest període també cal mencionar dues recopilacions d'articles: un és *Catalanes en Madrid: impresiones de un viaje*, de Jaume Miravittles,²⁴⁷⁵ i el volum *Pensando en Burgos. Estampas a través de la guerra*, de Emiliano Córdoba Orejón i pròleg de Matilde de la Torre. En aquest darrer cas recollia articles publicats a *El Socialista*, editat aleshores a Barcelona, *El Liberal* de Bilbao i *La Correspondencia de Valencia*.²⁴⁷⁶ I finalment, un llibre molt poc conegut: *La Obra realizada. Resumen de la obra llevada a cabo durante el periodo revolucionario por el Ayuntamiento de*

---

²⁴⁷⁰ *Cobla Catalunya*. Dibuixos de Clavé. [Barcelona]: Éditions du Comissariat de Propaganda de la Généralité de Catalogne, 1938.

²⁴⁷¹ *Cançoner Popular Internacional. Catalunya = Cancionero Popular Internacional*. Selecció i harmonització de Josep Cumellas i Ribó. Prefaci de Joaquim Pecamins en francès, anglès i català. Barcelona: Comissariat de Propaganda, secció de música, 1938.

²⁴⁷² LLADÓ, J. M. *14 de abril: Cataluña es una democracia*. [Barcelona]: Biblioteca Política de Catalunya, 1938. (Fechas históricas).; LLADÓ, J. M. *El 19 de julio en Barcelona*. [Barcelona]: Biblioteca Política de Catalunya, 1938. (Fechas históricas).

²⁴⁷³ BARCINO, CORONEL. *La Batalla del Marne*. [Barcelona]: Biblioteca Militar de Catalunya, 1938. (edició en castellà).

També existeix una edició adreçada als combatents: BARCINO, CORONEL. *La Batalla del Marne*. [Barcelona]: Biblioteca Militar de Catalunya, 1938. Edición dedicada al combatiente.

²⁴⁷⁴ RUÍZ VILAPLANA, A. *Carta abierta a los catalanes*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1938.

²⁴⁷⁵ MIRAVITLLES, J. *Catalanes en Madrid: impresiones de un viaje: artículos publicados en la prensa de Barcelona*. Poema introductori de Rafael Alberti. Il·lustracions de M. Durban. Barcelona: Forja, 1938.

²⁴⁷⁶ CÓRDOBA, E. *Pensando en Burgos: estampas a través de la guerra*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1938.

Sabadell, editat per Forja en versió castellana i francesa.²⁴⁷⁷ Cal notar la substitució de la paraula “periodo revolucionario” en l’edició francesa per “période de guerre”.²⁴⁷⁸

14.4.4.3 Funció divulgativa

La que segurament fou la darrera edició de luxe del Comissariat pensada per al públic internacional va ser *33 peintres catalans*, la traducció francesa feta per Louis Gras del llibre *33 pintors catalans*, de Joan Merli.²⁴⁷⁹ A. Nadal es va encarregar de la traducció al castellà d’on en resultà *33 pintores catalanes*.²⁴⁸⁰ Els volums varen veure la llum l’abril de 1938. Com ja hem comentat en l’apartat anterior, l’autor feia un comentari de diversos artistes, entre ells, Nonell, Creixams o Mallol.

---

²⁴⁷⁷ *La Obra realizada: resumen de la obra llevada a cabo durante el periodo revolucionario por el Ayuntamiento de Sabadell*. [Barcelona]: Forja, [c. 1937-1938].

Agraïm a l’Arxiu Històric de Sabadell les facilitats que ens va donar per consultar aquest volum.

²⁴⁷⁸ *Résumé de l’oeuvre accomplie durant la période de guerre par la Municipalité de Sabadell*. [Barcelona]: [Forja], [c. 1937-1938].

²⁴⁷⁹ MERLI, J. *33 peintres catalans*. Barcelona: Comissariat, 1938. Traducció de Louis Gras.

²⁴⁸⁰ MERLI, J. *33 pintores catalanes*. Barcelona: [Comissariat], 1938. Traducció d’A. Nadal.

15. Els últims dies del Comissariat de Propaganda (desembre 1938 – abril 1939)

15.1 Context històric

Després de la derrota de la Batalla de l'Ebre, que es donava per finalitzada el 16 de novembre de 1938, va començar l'anomenada "campanya de Catalunya". Després que Franco rebutgés una petició del Papa perquè es respectessin les festes de Nadal, el 23 de desembre de 1938 l'enemic va iniciar l'ofensiva final sobre el territori català simultàniament per dos flancs: l'exèrcit de l'est va ser atacat pel nord, per Tremp, i l'Exèrcit de l'Ebre, al sud, a Serós, on les divisions franquistes van trencar el front i van penetrar a les línies republicanes. Els atacs venien acompanyats dels bombardeigs a la població civil en localitats com Barcelona, el Perelló o Ponts i, més endavant, a Manresa, Igualada i viles lleidatanes. Davant d'aquella situació, es van intensificar les migracions de refugiats cap al nord, en un moment en què la derrota republicana ja era assumida per una reraguarda amb una moral nul·la, formada a Catalunya per uns tres milions de catalans i més d'un milió de refugiats.

Per tal de distreure les tropes franquistes i endarrerir l'avanç de l'exèrcit enemic, l'exèrcit republicà va planificar una ofensiva sobre Extremadura i Andalusia a principis de gener de 1939, però que finalment no va tenir èxit. El govern Negrín, davant aquesta situació tan greu, va proclamar l'estat de guerra a tot el territori republicà i va nomenar el general Miaja cap de l'Exèrcit.

El 15 de gener, els franquistes ocupaven la segona de les capitals catalanes, Tarragona, i el dia 26, Barcelona. Durant la retirada, el govern de la Generalitat i de la República es van traslladar al castell de Sant Ferran de Figueres. Les Corts republicanes van celebrar allà la seva última reunió en territori republicà l'1 de febrer.

La frontera amb França es va obrir a partir del 28 de gener, quan es va autoritzar el pas dels primers refugiats: dones, nens i ferits de guerra. Els presidents de la República, de la Generalitat i del govern basc van creuar la frontera amb França el 5 de febrer pel Coll de Lli. El dia 8 de febrer ho feia Negrín, però dos dies després tornava amb avió a territori republicà, a Alacant. Per la seva banda, Azaña va dimitir el 27 de febrer i l'aleshores president de les Corts, Martínez Barrio, el va substituir. El mateix dia, França i la Gran Bretanya van reconèixer el govern de Franco. El 4 de febrer va caure Girona i el dia 10 l'exèrcit franquista arribava a tots els posts fronterers amb França i es donava per acabada l'ocupació de Catalunya.

La situació empitjorava per moments per als republicans. El 4 març de 1939 hi va haver un aixecament militar a Cartagena i l'endemà el coronel Segismundo Casado va fer un cop d'Estat contra Negrín. Casado va constituir el *Consejo Nacional de Defensa* com a substitut del govern de la República. En una reunió a l'aeròdrom de Gamonal el 23 de març, els franquistes van exigir la rendició incondicional. Dos dies més tard, les negociacions es van donar per trencades i es van reactivar els atacs de l'exèrcit rebel. A tocar de la victòria, els exèrcits franquistes van començar una ofensiva en tots els fronts i el 28 de març van ocupar Madrid. Quatre dies més tard, l'1 d'abril de 1939, Franco emetia el 'parte final' en què informava de la fi del conflicte bèl·lic: "En el día de hoy, Cautivo y desarmado el Ejército rojo, han alcanzado las tropas nacionales sus últimos objetivos militares. La guerra ha terminado".

15.2 Els darrers actes a la reraguarda

L'agitada actuació del Comissariat no es va aturar durant els últims mesos de la guerra. Tot i les dificultats, es va esforçar per mantenir-se viu a la reraguarda, es va reorganitzar durant la retirada cap a la frontera francesa i fins i tot va continuar els seus actes a França i Brussel·les després de la caiguda de Catalunya.

A la reraguarda catalana, especialment a Barcelona on tenia la seu central, va ser actiu fins a l'últim moment fent allò que havia estat fent durant tota la contesa: organitzant conferències i participant en celebracions de tot tipus.

15.2.1 Celebracions i conferències

Els actes commemoratius d'aquests últims temps, seguien la línia endegada mesos anteriors destinada a recordar dates assenyalades i personatges que havien estat decisius per la història del nacionalisme català. En aquest sentit, el mes de desembre de 1938 va venir marcat per la celebració de la mort de Francesc Macià. Miravittles, a més de dipositar flors juntament amb la secció La Dona a la Reraguarda i en nom de la Llar del Combatent de València a la tomba de l'expresident, va pronunciar una conferència a l'Ateneu Barcelonès en record de Macià. Va posar de manifest la intervenció de Macià, que va contribuir "de modo poderoso" a obtenir la llibertat de Catalunya i va fer referència a les diferents èpoques en què el poble

català havia viscut lluitant per afirmar la seva personalitat.²⁴⁸¹ Miravittles va repetir el discurs a l'Ateneu Professional de Periodistes.

El comissari de propaganda va oferir una segona conferència aquell mes de desembre amb el títol *Els catalans al front*. Aquesta vegada, amb motiu de l'exposició de pintures i treballs artístics dels soldats, instal·lada al Casal de la Cultura. El comissari de propaganda va exposar els antecedents històrics que havien situat Catalunya, ja des del temps dels romans, sempre en pugna contra “l'esperit imperialista de tota mena d'invasors”. Va aprofitar per vincular aquest esperit combatiu català amb la lluita del moment, assegurant que l'amor a la terra i a les llibertats democràtiques era precisament la raó que mantenia la joventut catalana en tots els fronts.²⁴⁸² *La Vanguardia* valorava aquella conferència com una “exposición del alto valor de los combatientes catalanes que luchan en todos los frentes por la libertad y la independencia de España”.²⁴⁸³ Fins a l'últim moment, per tant, remarcava l'esforç de Catalunya exercit durant la guerra.

Miravittles va repetir la mateixa conferència durant la Diada del Fill del Combatent a Badalona, organitzat pel Centre Català d'Esquerra Republicana, durant la qual es van celebrar actes adreçats als infants com ara concerts, màgia i repartiment de joguines.²⁴⁸⁴ Aquestes xerrades pretenien que la reraguarda no s'oblidés d'allò que feia el front. Eren unes actuacions que tindrien continuïtat amb altres desenvolupades pel Comissariat que pretenien vincular la reraguarda amb el front, com el concurs de diaris murals elaborats per unitats dels exèrcits, a què ens hem referit al capítol anterior, i que es va exposar a Barcelona.

El comissari de propaganda va intervenir també en el primer aniversari de la mort de l'anarcosindicalista Àngel Pestaña i va participar en altres actes de manera protocol·lària. A principis de desembre de 1938 va assistir, acompanyat de Riera i Puntí, a la inauguració d'una exposició de dibuixos i manualitats realitzades pels nens de les colònies infantils que mantenia el poble suec i impulsades per la dona de l'ambaixador de Suècia. El poble no el podem conèixer perquè la premsa no el rebel·la per motius de seguretat.²⁴⁸⁵

---

²⁴⁸¹ “Una conferencia de Miravittles en el Ateneo Barcelonés”. *Solidaridad Obrera* [Barcelona] (27 desembre 1938), p. 2.

²⁴⁸² *Butlletí especial per als catalans absents de la Pàtria* [Barcelona] (10 desembre 1938), p. 2.; “Resumen”. *Comunicat de premsa* (edició castellana) [Barcelona] (2 desembre 1938).

²⁴⁸³ “Els catalans al front”. *La Vanguardia* [Barcelona] (2 desembre 1938), p. 2.

²⁴⁸⁴ “La Diada del Fill del Combatent a Badalona”. *La Humanitat* [Barcelona] (31 desembre 1938), p. 2.

²⁴⁸⁵ “Suècia i els nostres infants”. *La Humanitat* [Barcelona] (6 desembre 1938), p. 1.

Pensant en els infants i en la vessant més de servei social, el Comissariat, va repartir joguines entre els alumnes de l'escola Pau Casals que ho havien sol·licitat al president.²⁴⁸⁶

La qüestió infantil també va ser d'interès per als càmeres de Laya Films que durant sis dies van recórrer les colònies d'Assistència Infantil sostingudes pels catalans exiliats a Amèrica. L'objectiu era filmar escenes de la vida quotidiana que enviava als casals catalans americans per tal que poguessin copsar els resultats del seu ajut.²⁴⁸⁷ La productora del Comissariat es va mantenir activa fins a l'últim moment ja que va produir la versió catalana del noticiari *Espanya al dia* durant les dues primeres setmanes de 1939.

Seguint en l'àmbit del serveis, La Dona a la Reraguarda va continuar la seva activitat fins pocs dies abans de l'entrada de les tropes franquistes a Barcelona. A mitjans de gener, per exemple, encara feia una crida pública a les dones perquè acudissin al seu local social per tractar les tasques a desenvolupar en aquells moments decisius. Per la seva banda, la Comissió Femenina d'Ajut al Combatent del Comissariat seguia amb la campanya de recollida de joguines per als nens menorquins.²⁴⁸⁸

A nivell radiofònic, l'òrgan de propaganda de la Generalitat va mantenir fins a l'últim moment els seus programes, com les emissions informatives de les 14h i les 20 hores, -franja horària d'allò que avui anomenaríem el *prime time*- des del Palau de la Generalitat, i l'emissió d'una selecció poètica. Els dies abans de ser ocupada Barcelona, el Comissariat emetia el programa d'*Efemèrides de la història de Catalunya*, en la línia de recordar dates històriques significatives per al nacionalisme. En aquelles dates, fins i tot, va emetre un programa sobre la religió i la República. És en aquest sentit que podem assegurar que va mantenir fins al darrer moment la sensibilitat pel fet religiós que havia demostrat al llarg de la guerra.

Pel que fa a les publicacions, destaca un curiós anunci d'un calendari publicat pel Comissariat, només onze dies abans de l'ocupació de Barcelona. "Una joia artística per guardar!", resava l'anunci.²⁴⁸⁹ Es presentava en una edició de luxe en cartoné de fil, amb 12 dibuixos de Clavé sobre els fets històrics més rellevants. Aquest calendari estava en sintonia amb altres publicacions que el Comissariat va editar durant la guerra, com la revista de luxe *Nova Iberia*, elaborada amb paper cuixé, o el calendari de l'any 1938, amb dibuixos de José Luís Rey Vila "Sim". A nivell de contingut, responia l'objectiu de recordar dates assenyalades de la història catalana. També és sorprenent que en aquella tràgica situació es

---

²⁴⁸⁶ "Reparto de juguetes". *La Vanguardia* [Barcelona] (29 novembre 1938), p. 4.

²⁴⁸⁷ *Butlletí especial per als catalans absents de la Pàtria* [Barcelona] (3 desembre 1938), p. 5.

²⁴⁸⁸ "Juguetes para los niños de menorca". *Comunicat de premsa* (edició castellana) [Barcelona] (3 desembre 1938).

²⁴⁸⁹ *La Humanitat* [Barcelona] (15 gener 1939), p. 2.

vengués una edició de luxe, a l'elevat preu de quinze pessetes, un producte pensat potser per als més nostàlgics. Malauradament, sembla que aquest calendari no ha arribat fins els nostres dies.

15.2.2 L'activitat del Casal de la Cultura

Els Monitors de Cultura Popular va ser una iniciativa que va idear Josep Maria Francès al principi de la guerra però que no es va posar a la pràctica fins a finals de 1938, gràcies a l'impuls institucional donat pel conseller de Cultura, Carles Pi i Sunyer, i Miravittles. Es tractava que cada fàbrica o empresa escollís un o dos delegats culturals, que assistissin a uns cursos de preparació cultural bàsica al Casal de la Cultura per transmetre'ls, posteriorment, als seus centres de treball.²⁴⁹⁰

Amb aquest propòsit, el 8 de desembre de 1938, el comissari i el conseller van inaugurar el curset d'iniciació per a Monitors de Cultura Popular en una de les sales del Casal de la Cultura. En el seu parlament, Miravittles va destacar que en aquell moment “tot és front i tots som combatents” i va explicar com en un principi s'havien creat els “Monitors militars” per transformar milícies en exercit regular; posteriorment els monitors de cultura física que van “enrobar físicament el poble” i ara s'atenia “la capacitació del poble en el sentit cultural, tan indispensable com els altres per a fer triomfar la civilització i Catalunya”.²⁴⁹¹

El Casal va seguir amb les “Audicions Íntimes de Lieder” fins el gener de 1939 i altres de les seves activitats tradicionals com les conferències i exposicions. Pel que fa a les mostres, en destaca la d'homenatge a Durruti, clausurada el 10 de desembre de 1938, i l'Exposició d'Arts Plàstiques-competició de Tardor, amb accés gratuït. Sobre les conferències, remarquem el cicle celebrat el desembre de 1938 sobre temes cinematogràfics, que es va encarregar d'inaugurar el cap dels serveis de cine del Ministeri d'Estat, i la dissertació de l'exministre de propaganda, Carles Esplà, sobre “Notes per a un reportatge: de Ginebra a Munich”.

---

²⁴⁹⁰ CAMPILLO, M., (1994), p. 166.

²⁴⁹¹ “Carles Pi i Sunyer i Jaume Miravittles inauguraren ahir el curset d'iniciació per a “Monitors de Cultura Popular”. *La Humanitat* [Barcelona] (9 desembre 1938), p. 4.

15.3 Les últimes accions per al públic estranger

15.3.1 Les delegacions internacionals del Comissariat

Malgrat que bona part de Catalunya estava ocupada, l'activitat internacional del Comissariat, que durant tota la guerra va portar a terme a través de les seves delegacions, tampoc no va es aturar. A jutjat per l'inventari de pagaments de les delegacions estrangeres del Comissariat localitzat a l'Arxiu Tarradellas, totes elles, ja fossin anomenades com a tal, com a delegacions de la Generalitat o altres denominacions, van seguir funcionant fins l'11 de març de 1939, o almenys van tenir una dotació pressupostària fins a aquella data.²⁴⁹²

I una dada sorprenent. A les quatre grans delegacions internacionals, el desembre de 1938 se n'hi sumava una de nova, força desconeguda: el Casal Català de Buenos Aires era nomenat delegat del Comissariat a la República Argentina. Recordem que l'òrgan de propaganda no tenia delegacions pròpies a l'Amèrica Llatina i que bona part de la tasca difusora i persuasiva es vehiculava a través dels casals catalans, dels quals el de Buenos Aires va ser especialment actiu. El nomenament és atribuïble a un fet purament simbòlic, segurament com a reconeixement de la tasca feta de l'entitat, ja que no consta cap dotació econòmica específica ni cap referència al *Diari Oficial de la Generalitat*.

Aquell últim any de guerra i ja des de l'exili, Dalty, que havia estat al capdavant de la delegació francesa, retreia a Jaume Mir, el delegat belga, que no s'hagués instal·lat una delegació del Comissariat a Nova York.²⁴⁹³ També es queixava que no hi hagués una còpia de la pel·lícula de Laya Films *Catalunya Màrtir* per exhibir-la als Estats Units.

A nivell personal, Miravittles va oferir el gener de 1939 un parell de conferències a Brussel·les davant de personalitats i activistes polítics belgues de diferents sensibilitats. Allà també va mostrar pel·lícules de Laya Films, que posaven de manifest la "brutalitat dels atacs feixistes contra les poblacions civils".²⁴⁹⁴ Aquell gener també va assistir a la recepció que l'ambaixada francesa acostumava a oferir amb motiu de l'any nou.

---

²⁴⁹² AMTM. Documentació sense classificar (1936-1939).

²⁴⁹³ ANC. Generalitat de Catalunya (exili). 301. Carta de Donald Darling a Jaume Mir.

²⁴⁹⁴ *La Humanitat* [Barcelona] (19 gener 1939), p. 1.

15.3.2 La gestió de les darreres visites

Durant els últims dies de 1938 i els primers de 1939, coincidint amb els últims bombardejors de Barcelona, el Comissariat va acollir diferents visites estrangeres, tal com ho havia fet al llarg de tota la guerra.

Les últimes signatures del *Llibre d'Or* del Comissariat corresponen a Arnold Kettle, de la Universitat de Cambridge; Rachel Chance, de la Universitat de Londres i el poeta Stanley Richardson, que havien visitat Catalunya el desembre de 1938, aproximadament. Formaven part de la visita de joves universitaris de diversos països convidats per la Federació d'Estudiants Espanyols, que representaven les universitats de la Gran Bretanya, França, Bèlgica, Estats Units i sudamèrica. Entre altres coses, van visitar la Universitat de Barcelona centres culturals així com els presidents Negrín i Companys.

El mes de gener, Miravittles, per la seva banda, va rebre i acompanyar una representació dels miners belgues que van oferir al president de la Generalitat, una ambulància sanitària, 400 quilos de productes farmacèutics i roba nova per a home i dona.²⁴⁹⁵ Venien acompanyats de Jaume Mir, presentat a la premsa com a delegat de la Generalitat a Bèlgica.

15.3.3 Finalitzen les publicacions periòdiques

Tenim constància que només perduren dues de les publicacions periòdiques del Comissariat durant aquest període. Una és la versió castellana del *Comunicat de premsa* que s'edita, com a mínim fins el 3 de gener de 1939, després de gairebé 700 números, i amb una periodicitat pràcticament diària. L'altra és el *Butlletí especial per als catalans absents de la pàtria*, l'últim número del qual hem pogut consultar correspon al 7 de gener de 1939.

15.4 La reorganització del Comissariat durant la retirada

El 25 de gener, amb les tropes franquistes a les portes de Barcelona, Elvira Farreras, la secretaria d'André Malraux al Comissariat, encara passava per la seu de la Diagonal per

---

²⁴⁹⁵ “Un importante envío de los mineros belgas”. *La Vanguardia* [Barcelona] (7 gener 1939), p. 2.

recollir una última documentació relacionada amb el cineasta, que el dia abans ja havia sortit de la ciutat amb material de la pel·lícula *L'Espoir*.²⁴⁹⁶

La data en què Miravittles va sortir del Comissariat és incerta. D'una banda, ell mateix ho va explicar als anys 80 de la següent manera:

“Yo fui el último en salir de Barcelona porque me dediqué a quemar los objetos, los escritos y documentos que podían comprometer a los que por fuerza tenían que quedar-se en Cataluña. Salí pocas horas antes de la entrada de las tropas de Franco y el poeta Ridruejo, que ocupó un cargo correspondiente al mío en la España de Franco, se instaló en el Comissariat y en un artículo publicado en el semanario *Destino*, hizo un elogio de las instalaciones técnicas de aquel Departamento”.²⁴⁹⁷

D'altra banda, però, si ens guiem per una carta que li envia un col·laborador seu del Comissariat, dóna a entendre que el dia abans de l'entrada de les tropes franquistes a Barcelona, Miravittles ja no era a la ciutat. Amadeu Solé Querol s'adreçava a Miravittles l'agost de 1939 per demanar-li un certificat sobre la seva activitat política i aconseguir la llibertat del camp de concentració, alhora que li recordava que el comissari havia de ser el seu padrí de noces en la cerimònia que s'havia de celebrar al Comissariat el 25 de gener de 1939 i no s'hi va presentar.²⁴⁹⁸ Aquest és un fet desconegut fins ara.

I una nova dada. El dia que l'exèrcit franquista va ocupar Barcelona, Miravittles era a Agullana. Ho corrobora el testimoni de Miquel Joseph i Mayol, qui va tenir la responsabilitat d'acompanyar els intel·lectuals catalans cap a l'exili a través d'un bibliobús, un vehicle utilitzat per complementar el Servei de Biblioteques al Front, amb una biblioteca mòbil a l'interior. El dia 26 de gener va arribar al Mas Perxés i va trobar-se Miravittles escalfant-se vora del foc.²⁴⁹⁹

Rovira i Virgili ho amplia i explica que el 30 de gener, Miravittles encara era a Can Perxés participant d'una conversa sobre si a la frontera deixarien passar les joies: “Hom consulta Jaume Miravittles, que coneix bé els trencacolls de la frontera, i que es mostra pessimista en aquest punt. No creu, en efecte, que deixin passar les joies”.²⁵⁰⁰

---

²⁴⁹⁶ FARRERAS, E.; GASPÀR, J., (1997), p. 39.

²⁴⁹⁷ MIRAVITLLES, J. “Tarradellas, Miravittles y el Comissariat de Propaganda”. *La Vanguardia*. [Barcelona] (12 maig 1982), p. 6.

²⁴⁹⁸ ANC. Generalitat de Catalunya (exili). Carta d'Amadeu Solé a Jaume Miravittles, 8 d'agost de 1939.

²⁴⁹⁹ JOSEPH MAYOL, M. *El bibliobús de la llibertat: la caiguda de Catalunya i l'èxode dels intel·lectuals catalans*. Edició a cura de Quim Torra i Jaume Ciurana. Barcelona: Símbol, 2008, p. 67.

²⁵⁰⁰ ROVIRA I VIRGILI, A. *Els darrers dies de la Catalunya republicana: memòries sobre l'èxode català*. Barcelona: Proa, 1999, p. 141. Edició original: Buenos Aires, 1940.

Per indicació de Negrín, Miravittles va tornar enrere, a Figueres, a la seva ciutat natal, per intentar reorganitzar el Comissariat en una espècie d'oficina mòbil. De les 300 persones que haurien treballat amb Miravittles, aleshores només comptava amb tres: el cartellista Carles Fontserè i dos periodistes de Ràdio Associació de Catalunya, Carles Sala i Amadeu Serch. De tots els mitjans de què va disposar, ara només tenia una màquina d'escriure i una pancarta que, com en la seu de Barcelona, indicava al balcó del Casino, on es van instal·lar, que allà estava establert el Comissariat de Propaganda.

Las condicions de treball d'aquells últims dies no eren precisament les més adequades. Fontserè explica que “constantment érem interromputs per fugitius que en cada bombardeig, a cada alarma, intentaven entrar al local buscant refugi. Era molt desagradable impedir-los el pas. Sobretot si portaven ferits”.²⁵⁰¹ Tot i això, Fontserè va poder acabar un diari mural per penjar-lo a la Rambla de la ciutat amb dibuixos d'Antoni Clavé.²⁵⁰² D'aquesta manera, la Generalitat acomiadava simbòlicament els milers de refugiats que passaven per Figueres, camí de la frontera francesa. Els periodistes radiofònics Sala i Serch van escriure els textos seguint les directrius de Miravittles i ho van penjar en un dels arbres de La Rambla de la ciutat, sota la mirada atònita dels vianants, d'“aquell trio d'infeliços –en Sala, en Serch i jo [Fontserè]- que a desgrat de les explosions teníem l'humor d'aixecar un tauler inútil [de propaganda]”.²⁵⁰³ Aquesta va ser segurament la darrera actuació pública del Comissariat a la rera guarda catalana.

El reduït equip de l'òrgan de propaganda també va treballar en el projecte de construcció d'un pal amb dues fletxes monumentals que havien d'assenyalar en direccions oposades. A la fletxa més gran hi escriuriem “A Barcelona, camí del deure” i a la més petita “A la frontera, camí del deshonor”. Un dibuix de Miravittles, trobat entre la seva documentació personal, intentava reproduir anys més tard aquest invent d'última hora.²⁵⁰⁴ Les fletxes, encara que ja estaven dissenyades per Fontserè, finalment no van arribar a sortir del taller del fuster.

El 3 de febrer davant la intensitat dels bombardeigs sobre Figueres i la imminència de l'ocupació, Miravittles va comunicar als seus darrers col·laboradors que havia rebut l'autorització per evacuar el Comissariat. Abans de sortir de Catalunya, Miravittles va lliurar al seu pare, que vivia a Figueres, la seva ‘fortuna’ que sumava 5.000 pessetes, tot i que el

---

²⁵⁰¹ FONTSERÈ, C., (1995), p. 173-174.

²⁵⁰² PERMANYER, LL., (2005), p. 74.

²⁵⁰³ FONTSERÈ, C., (1995), p. 47.

²⁵⁰⁴ AMTM. Jaume Miravittles. Textos autobiogràfics. Caixa 17.

comissari va saber després que aquells bitllets era diner republicà sense cap valor.²⁵⁰⁵ També va redactar dos certificats per a cadascun dels seus tres últims col·laboradors, un en castellà adreçat a les autoritats espanyoles, i un altre en francès per a les franceses. Miravittles va ser hàbil a l'hora d'expressar el càrrec del cartellista en una i altra carta de recomanació en funció de l'audiència a què anava dirigida. El certificat en castellà assegurava que Fontserè “dibujante, está adscrito a esta Dirección General de Propaganda, para la realización de perentorias actividades de propaganda que han de efectuarse obedeciendo instrucciones emanadas del Jefe del Gobierno y Ministro de Defensa Nacional”.²⁵⁰⁶ Mentre que a la carta adreçada a les autoritats franceses li atorgava càrrecs que mai havia tingut: “Carles Fontserè Carrió, peintre-dessinateur de publicité, du Conseil General du Casal de la Cultura à Barcelone, appartient actuellement à la Délégation à Paris de cette Direction Générale de Propagande”.²⁵⁰⁷

El 3 de febrer, Miravittles va recollir Fontserè, Sala i Serch per la seu del Comissariat a Figueres amb el cotxe oficial del president Companys i el seu xofer, per dirigir-se a Darnius. Dos dies després, l'edifici del Casino va ser completament destruït per les bombes. A les set del matí del 5 de febrer, el mateix dia que els presidents de Catalunya i del País Basc, Lluís Companys y José Antonio Aguirre, passaven la frontera francesa pel coll de Lli, ho feia també el reduït nucli que formava el Comissariat. Un escolta dels Mossos va retre a les autoritats l'últim homenatge a peu de la frontera.

Un cop passada la frontera, Miravittles va publicar un article a *Le Socialiste des Pyrénées-Orientales*, en el qual animava els rossellonesos a recolzar els refugiats catalans.²⁵⁰⁸ En aquest text encara arrossega un dels clàssics arguments que el Comissariat va utilitzar al llarg de la guerra: la referència a l'ajuda que voluntaris catalans van oferir durant la Gran Guerra al costat de França. La coherència de Miravittles en els seus arguments perdura, doncs, fins els últims moments.

Encara que els ‘serveis centrals’ d'aquest organisme de propaganda van aturar aleshores la seva activitat, la delegació de Brussel·les va seguir operativa: pocs dies abans que acabés la guerra, a finals de març de 1939, va inaugurar una exposició a la *Maison du Peuple* de la capital belga, que a través de panells gràfics, fotografies i maquetes mostraven l'estat

---

²⁵⁰⁵ MIRAVITLLES, J., (1981), p. 64.

²⁵⁰⁶ FONTSERÈ, C., (1995), p. 477.

²⁵⁰⁷ *Ibid.*

²⁵⁰⁸ MIRAVITLLES, J. “Lettre ouverte aux roussillonnais”. *Le Socialiste des Pyrénées-Orientales. Organe Officiel de la Fédération Socialiste* [Perpignan] (10 febrer 1939), p. 1.

desastrós en què havien quedat diferents barris de Barcelona. La Federació de Brussel·les del Partit Obrer Belga va col·laborar en la seva organització.

15.5 L'entrada dels franquistes a Barcelona i les reminiscències del Comissariat

Una de les preocupacions dels franquistes d'aquells primers dies d'ocupació era, a més de reparar la "Catalunya pecadora", eliminar les restes de propaganda 'roja', i amb això, la desaparició de les últimes petjades del Comissariat. Les referències a la necessitat de fulminar qualsevol tipus de propaganda republicana són presents a la premsa d'aquells dies amb articles com el titulat *Por higiene y decoro: ¡fuera esos carteles!*.²⁵⁰⁹ La propaganda republicana i, més concretament, Jaume Miravittles, van rebre aquells dies un dur atac a la premsa per part del periodista Carles Sentís, qui anys més tard esdevindria amic seu a l'exili:

“¡Oh, sí Miravittles! Te regalamos tus magníficos folletos producto combinado de la pintura y litografía catalana de mejor factura...Te cedemos tus escaparates del Boulevard Madelaine... Tus exposiciones pedantes de la Plaza de la Concordia... Tus curas vascos... Tu 'Medical Aid', el rutilante y judío Fleet Street entero y tus Partys de Mayfair con auténticas duquesas...”²⁵¹⁰

El comissari de propaganda, des del seu l'exili a sudamèrica l'any 1955, va escriure una carta a qui l'any 1939 era el seu homòleg en el bàndol contrari, el poeta Dionisio Ridruejo, assegurant-li que era “una de las figuras intelectuales de la España actual que más me interesa y por la que tengo, instintivamente, más simpatía”.²⁵¹¹ Aquesta lletra, s'emmarcava dins la correspondència que Miravittles va mantenir aquell temps amb elements destacats de Falange, un fet desconegut fins ara. Quan Ridruejo va entrar al Comissariat, va quedar meravellat de les publicacions catalanes i castellanes produïdes durant la guerra: “A simple vista se veía que los medios de propaganda republicana habían sido muy superiores a los nuestros y su asistencia intelectual mucho más extensa, valiosa y organizada”.²⁵¹² També revela a les seves memòries que llegia sovint els articles de l'antic comissari de propaganda a *Informaciones* mentre aquest era a l'exili.

---

²⁵⁰⁹ “Por higiene y decoro: ¡fuera esos carteles!”. *La Vanguardia* [Barcelona] (29 gener 1939), p. 3.

²⁵¹⁰ “Nos han dejado documentos de piedra”. *La Vanguardia* [Barcelona] (11 febrer 1939), p. 16.

²⁵¹¹ CDMH. Dionisio Ridruejo. MF/R 5954.

²⁵¹² RIDRUEJO, D., (2007), p. 355.

Miravittles i Ridruejo, a banda de reconèixer-se professionalment, també es van arribar a conèixer personalment. Hi ha testimonis²⁵¹³ que han deixat escrit que els dos responsables de propaganda es van arribar a abraçar després d'una conversa que van tenir a Llafranc sobre com un s'afanyava a estripar documents i fugia de Barcelona, i sobre com l'altre, unes hores més tard, corria a recompondre'ls per llegir-los.

---

²⁵¹³ ORTÍNEZ, M. *Una vida entre burgesos: memòries*. Barcelona: Edicions 62, 1993, p. 95. (Biografies i Memòries; 20).

Conclusions generals: cap a la definició del model persuasiu del Comissariat de Propaganda

A. Context

- **Durant el primer terç del segle XX se succeeixen una sèrie de fets que conformen un context propici per a què, amb l'esclat de la Guerra Civil, es pugui formar un organisme com el Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya.** En primer lloc, la Gran Guerra va marcar un precedent en la creació d'institucions de propaganda governamental i en l'assentament de les bases de l'organització de la propaganda d'Estat. En aquelles oficines hi van treballar professionals de la informació i especialistes en l'anàlisi de societats estrangeres. Les potències participants van idear les principals tècniques propagandístiques que després s'utilitzarien en altres conflictes, algunes d'elles provinents del camp de la publicitat i aplicades al terreny ideològic. També va ser el moment en què la propaganda es tecnifica i passa a qualificar-se de *científica*.

En segon lloc, un cop acabada la Gran Guerra, tot i el descrèdit de qualsevol forma organitzada de propaganda, comença a créixer l'interès per l'estudi d'aquest fenomen, i tant periodistes, sociòlegs com psicòlegs socials elaboren els primers estudis acadèmics i científics sobre la propaganda, l'opinió pública i la incidència dels mitjans de comunicació massius en la societat. Durant el període d'entreguerres, també es va analitzar la potencialitat de tots els mitjans susceptibles d'esdevenir canals propagandístics i es va començar a esbossar allò que més tard esdevindria una teoria de la propaganda.

En tercer lloc, coincidint amb el moment en què a nivell internacional es debatia sobre la propaganda científica, a Catalunya, Pere Prat Gaballí comença a configurar un corpus teòric propi sobre la publicitat, denominada també *científica*. Des d'aleshores i fins l'esclat de la Guerra Civil, l'interès per les qüestions publicitàries, tant a nivell popular, acadèmic, com governamental, va anar en augment. La capital catalana també va anar adquirint importància en el món publicitari europeu. A aquest interès generalitzat, hi va influir el creixement econòmic mundial a partir de la Gran Guerra i l'arribada d'anunciant estrangers amb els seus estils de fer publicitat; l'associacionisme, tant a nivell català com l'adhesió a plataformes publicitàries internacionals; l'impuls institucional donat per la Generalitat republicana i l'activitat promoguda per un elenc d'actius i inquiets professionals que estaven al corrent de les darreres tècniques

publicitàries a nivell mundial. També va ser determinant que Catalunya ja hagués assolit plenament la transició cap a una societat de cultura i comunicació de masses. Una situació avançada respecte de la resta de l'Estat en termes comparatius.

- **Per tant, el Comissariat es crearà a Barcelona, bressol de la publicitat a l'Estat, i en un moment d'efervescència publicitària, amb diversos mitjans ja provats per la publicitat, un grup de professionals experimentats en aquest camp i en el disseny gràfic, i amb una base teòrica pròpia sobre la tècnica publicitària.** I en l'àmbit internacional, amb els precedents d'organismes de propaganda dissenyats des dels governs, especialment per a un conflicte bèl·lic, i en un moment d'interès creixent per la tècnica i els mitjans propagandístics.
- **El Comissariat de Propaganda no és un projecte creat sobtadament l'octubre de 1936, sinó que la seva gestació es remunta a les primeres setmanes de la guerra, quan Jaume Miravittles encara ocupava el càrrec de secretari general del Comitè Central de Milícies Antifeixistes de Catalunya (CCMA).** És des de les competències de premsa i propaganda que li eren atribuïdes, que Miravittles va començar a imaginar com hauria de ser l'embrió del futur Comissariat. Des del CCMA, Miravittles no només pensa en eines, seccions i públics a qui adreçar la propaganda sinó que també va començar a posar en pràctica instruments i tècniques propagandístiques que més endavant es perfeccionaran des del Comissariat.

Durant la seva estada al CCMA, Miravittles es va adonar ja de bon principi de la importància que prendria el conflicte a nivell internacional. Ho proven les declaracions en les entrevistes del moment i la formació d'una oficina de premsa pensada específicament per al públic estranger, des d'on oferia una atenció específica i personalitzada. Aquesta serà una altra de les tasques que absorbirà el Comissariat. Des del seu càrrec, també va iniciar unes funcions paradiplomàtiques i va entrar en contacte amb personalitats estrangeres rellevants.

El seu pas pel Comitè, a més, va fer comprendre al futur comissari un fet decisiu: **la necessitat d'un servei de propaganda oficial català, és a dir governamental,** que defensés els interessos específics de Catalunya i la singularitat catalana, més enllà de partidismes.

Tot i que l'estada de Miravittles al CCMA va ser breu, poc més de dos mesos, li va permetre començar a adquirir experiència en propaganda de guerra i en diverses de les

seves eines. També va ser decisiu conèixer-hi una persona que esdevindrà clau en l'estructuració i desenvolupament del Comissariat: el fotopublicitari Pere Català Pic.

- Tot i que l'aleshores conseller primer i de Finances, Josep Tarradellas, va signar el 3 d'octubre de 1936 el decret que oficialment constituïa la Comissaria de Propaganda – anomenada durant tot el conflicte bèl·lic com a ‘Comissariat de Propaganda’-, la seva activitat es remunta a unes setmanes abans. **Des de finals de setembre de 1936 el Comissariat actuava a l'ombra, i consta que ho feia tant el seu comissari com la delegació del Regne Unit. És un fet que denota la urgència de la Generalitat en l'estructuració d'un ens de propaganda oficial.**

B. Etapes comunicativo-persuasives del Comissariat de Propaganda

És a partir de la recomposició, descripció i interpretació de l'activitat del Comissariat de Propaganda desenvolupada en aquesta recerca, que es desprenen tres etapes marcades per uns punts d'inflexió, que determinen l'orientació de la seva propaganda. Dins de cadascuna d'elles, s'han extret unes conclusions específiques sobre conceptes definits a la primera part de la tesi, com l'emissor de la propaganda, el receptor i els objectius propagandístics, així com els temes, els missatges i els canals.

B1. Primera etapa: arrencada i definició del model persuasiu del Comissariat (octubre 1936 – abril 1937)

- La primera etapa del Comissariat comprèn el període que va des de la data de la seva constitució oficial, l'octubre de 1936, fins als Fets de Maig de 1937. En aquest període s'identifiquen dos moments: un d'organització inicial i d'impuls, que abasta fins el gener de 1937, i un de consolidació que arriba fins el maig de 1937.

En aquesta etapa, el Comissariat estableix els fonaments d'allò que esdevindrà el seu model de persuasió al llarg del conflicte bèl·lic. Des dels Fets de Maig i fins l'any 1939 patirà petites variacions, sobretot en el focus dels destinataris de la propaganda i els temes, però bàsicament mantindrà les mateixes característiques formals i de contingut definides en la primera etapa.

- **L'adscripció del Comissariat a la Presidència de la Generalitat forma part de l'onada centralitzadora de les competències informativo-persuasives en aquest departament governamental.** El nou ordre comunicatiu esdevingut després del 19 de

juliol va comportar el canvi de titularitat dels mitjans de comunicació de masses -la premsa, la ràdio i el cinema-. La Generalitat, desbordada en un primer moment per les incautacions de partits, sindicats i ajuntaments, va haver de reaccionar per recuperar el poder perdut a nivell comunicatiu. I ho va fer, d'una banda, amb l'apropiació de mitjans claus com Ràdio Associació de Catalunya i Ràdio Barcelona i, d'altra banda, amb la creació d'unitats governamentals amb competències relatives a la comunicació de masses, com la Comissaria de Premsa, la Comissaria de Radiodifusió i el Comissariat d'Espectacles Públics. Però cap d'elles pertanyien inicialment a Presidència sinó que estaven disperses entre la conselleria de Governació, la primera, i la de Cultura, les altres dues.

El període d'organització del Comissariat de Propaganda coincideix, doncs, amb l'adscripció de la Comissaria de Radiodifusió a Presidència. Prèviament, ho havia fet la Comissaria de Premsa. Per tant, **el gener de 1937, convergien a Presidència competències tan importants en temps de guerra com la propaganda, la radiodifusió i la premsa. D'aquesta manera, la Generalitat demostrava la importància que atorgava a aquests mitjans.**

- **Si bé tot apunta a què el Comissariat va ser una idea de Miravittles, diverses persones van influir en el seu desenvolupament de manera cabdal. Una d'elles va ser Pere Català Pic, a qui fins ara no se l'havia tingut prou en compte a l'hora d'estudiar l'organisme de propaganda. Aquesta recerca treu a la llum que va ser ell l'autor del gràfic titulat *Pla de campanya publicitària per a la formació d'una psicosis instauradora de la Nova Ibèria*, tal com el fotopublicitari va deixar constància en les seves notes autobiogràfiques inèdites.** El gràfic recull més de seixanta formes de comunicar els missatges del Comissariat, dividits segons la tipologia de mitjans, amb noms tan suggerents com *grafo, plastic, kino, aero, post i fono*.

Un altre document programàtic poc conegut són les *Notes per a l'honorable conseller primer* que plantejava una estructura de treball basada en quotes de partits i sindicats en una mena de triumvirat entre ERC, UGT-PSUC i CNT. A més, posa de manifest que **la Generalitat era conscient de les duplicitats i tensions que hi hauria en l'àmbit de la propaganda amb la conselleria de Defensa**, que comptava amb uns serveis de premsa i propaganda propis. Per aquest motiu, establia un sistema de delegats.

- L'abast que havia de tenir la propaganda, segons aquests dos documents, sumat a les competències atribuïdes pel decret, indiquen que **el del Comissariat era, ja d'entrada, un projecte molt ambiciós**. La projecció del Comissariat va estar garantida per una dotació pressupostària que, en crèdits extraordinaris atorgats des de l'1 de desembre de 1936 a l'1 de gener de 1939, ascendia a gairebé 59 milions de pessetes,²⁵¹⁴ segons el buidatge del DOGC que hem elaborat en aquesta recerca.
- **Financerament, el Comissariat va gaudir d'una certa autonomia**, almenys fins el febrer de 1937. És a partir d'aleshores quan, a causa de les pressions de membres de la UGT i la CNT al Consell Executiu, des de Presidència se l'intenta sotmetre a un major control econòmic.
- Políticament, el fet que tant el Comissariat de Propaganda com el seu comissari s'haguessin pogut mantenir durant tota la guerra com a tals, s'explica, en part, pel fet que **Miravittles comptava amb la confiança i la complicitat al més alt nivell governamental**: la del president Companys i la d'un conseller tan clau com Tarradellas.
Per a Miravittles, però, mantenir-se en el càrrec no va ser una tasca plàcida. El Comissariat va ser objecte de desig del PSUC, que maldava per controlar-lo. Després de la crisi del govern de la Generalitat del març de 1937, es va arribar a proposar al Govern la integració del Comissariat en una conselleria d'Educació Física i Propaganda, que estaria a mans de la UGT. A més, coincidint amb aquesta crisi de govern, un document desconegut fins ara apunta que el Comissariat aleshores va estar a punt de ser ferit de mort amb la sortida de Miravittles. En senyal de solidaritat, els treballadors del Comissariat havien pactat, desobeint Miravittles, que si el comissari deixava d'estar al capdavant de l'òrgan de propaganda el seu equip aniria darrera d'ell. **Un dels grans mèrits del comissari i la seva gent, doncs, va ser sobreviure no només a aquesta crisi de govern sinó a totes les esdevingudes en el sí de l'Executiu català durant tot el conflicte bèl·lic**.
- **Miravittles va tenir l'encert de saber envoltar-se de professionals, potser els millors disponibles del moment, entre ells, de pioners de la publicitat a Catalunya**, com l'esmentat Català Pic o Rafael Bori, del qual es desconeixia fins ara que hagués treballat per al Comissariat. La capacitat de Miravittles per dirigir un equip multidisciplinar es va

---

²⁵¹⁴ L'import de 780.000 pessetes, corresponent al 21 d'abril de 1937, no és tot íntegre per al Comissariat, ja que inclou una dotació per a la Direcció General de Radiodifusió i per a les emissores Ràdio Barcelona i RAC, però no consta desglossat.

veure reforçada per la vàlua de les persones que el van envoltar. El comissari de propaganda va tenir llibertat per contractar els seus col·laboradors, per tant va gaudir d'un cert marge polític, però com a contrapartida aquests no van ser considerats aleshores funcionaris de la Generalitat. És un fet que en aquell moment va agilitzar la contractació de personal però que ha dificultat el rastreig d'alguns d'ells.

- Miravittles sempre va donar la xifra de 300 persones treballant i col·laborant al servei del Comissariat. **En aquesta recerca s'identifiquen 215 persones, una quantitat que suposa un 70% del total.**
- **L'estimació de 300 persones és perfectament factible** tenint en compte que un document inèdit localitzat al *Archivo General de la Administración* d'Alcalá de Henares recull que la *Subsecretaría de Propaganda* del govern de la República comptava amb 221 persones. En aquest recompte, però, no s'inclou el personal de les ambaixades del govern espanyol, un nombre de treballadors que sí que contempla la xifra final del personal del Comissariat en mode de delegacions a l'estranger.
- **Malgrat que el Comissariat estava encapçalat per un home d'ERC, va ser un organisme plural.** Aquesta transversalitat política es va vehicular a través de representacions de partits que ja es contemplaven en un dels documents programàtics inicials. Així, durant aquesta primera etapa, va acollir delegats del POUM i representacions de la CNT i la UGT, no només a les oficines centrals de Barcelona, sinó també a la delegació de París; i del PSUC i de la CNT, a Londres.
- **A la seva diversitat ideològica s'hi sumava el seu esperit de col·laboració amb diverses entitats antifeixistes catalanes i conselleries de la Generalitat, en l'organització d'actes, el patrocini d'aquests, o l'ajut en la seva difusió.** És un tret d'identitat que ja es desprèn en el seu primer acte públic i que caracteritzarà el Comissariat durant tot el conflicte bèl·lic. Aquesta manera de fer va propiciar uns vincles amb entitats i altres organitzacions que **hauria permès un major i més ràpid arrelament del Comissariat en l'etapa d'organització.** La col·laboració inicial del Comissariat no només es prestava des de les oficines de Barcelona sinó també des de les seves delegacions.

Durant la primera etapa, la col·laboració del Comissariat es va estendre al Ministeri de Propaganda del govern de la República, dirigit per Carles Esplà, i la informació localitzada apunta a què les relacions, inicialment, van ser cordials i de col·laboració.

Conclusions sobre l'emissor

- A mesura que avança el conflicte i ja en la primera part d'aquesta primera etapa, **el Comissariat inicia una política de diversificació d'emissors**. En primer lloc, amb l'establiment de quatre delegacions internacionals -Londres, París, Brussel·les i Estocolm- i dues de menys conegudes: la sucursal a la frontera francesa amb Alemanya per informar els alemanys, i la sucursal de Luxemburg dependent de la delegació francesa. En segon lloc, amb la creació d'organismes autònoms com la productora Laya Films i amb seccions satèl·lit com la divisió femenina La Dona a la Reraguarda, o el servei d'acolliment dels voluntaris –especialment els francesos- del *Foyer du Français Antifasciste*. L'organisme dirigit per Miravittles també va optar per la creació de noves marques per a les seves publicacions. Si bé “Edicions del Comissariat” s'estampa en alguns llibres, cartells i fulletons de la primera part d'aquesta etapa, és a la segona part quan estrena dos nous segells editorials: Forja i Flama.
- La política comunicativa de dispersió de fonts d'informació, característica del model persuasiu del Comissariat, estava relacionada amb una **tendència cap a la propaganda grisa**, o dit d'una altra manera, aquella que produeix una determinada incertesa en el receptor ja que l'origen de la informació és ambigu. Però **la seva aparença és de propaganda blanca, és a dir, aquella que mostra obertament les seves fonts**.
- **El fet que el Comissariat inclogués el terme *propaganda* en la seva denominació denotava la intenció d'admetre obertament el caire que prendrien les seves activitats**. Malgrat aquest propòsit inicial de transparència, **la nomenclatura dels diversos emissors del Comissariat que van apareixent al llarg del conflicte bèl·lic es van desvinculant terminològicament del concepte propagandístic**. Els casos més significatius són els noms de les delegacions -el *Bureau de Presse et d'Information de Catalogne* francesa i l'*Information Bureau for Great Britain* londinenc, que també operava sota el nom del *London Information Bureau* de l'*Spanish People's Front*. Tots ells **evitaven el terme *propaganda* per la mala imatge que va prendre aquest mot després de la Primera Guerra Mundial en els països participants**.

La propaganda grisa, també va tenir la seva aplicació en les publicacions. N'és un clar exemple la col·lecció d'opuscles *Antecedents i Documents*. La versió destinada al públic francòfon conté un detall, que havia passat desapercebut fins ara, que fa que l'eina propagandística sigui més grisa que blanca, és a dir, que l'emissor del missatge propagandístic sigui més difós. Els opuscles d'*Antécédents et Documents* consten publicats a París per la *Association Hispanophile de France*, en canvi la versió catalana apareix publicada a Barcelona com a "Comissariat de Propaganda". Per tant, ja des d'un inici, la propaganda del Comissariat no sempre es manifestava com allò que era. Així doncs, **l'organisme s'apuntava a una política de propaganda grisa malgrat la voluntat inicial d'acceptar públicament les seves activitats propagandístiques.**

- El Comissariat també **va voler convertir els beneficiaris de la seva propaganda, en difusors d'aquesta i amb això, la multiplicació d'emissors.** L'exemple més clar són la recepció de visites.

Conclusions sobre els receptors i els objectius

- El decret de creació del Comissariat determinava, legalment, que la seva activitat s'havia de desenvolupar al front i a la reraguarda i preveia la possibilitat d'organitzar delegacions a l'estranger. A l'hora de posar-ho a la pràctica, va anar més enllà d'aquests tres grans grups i **va segmentar molt més els receptors de la seva propaganda, seguint, d'aquesta manera, molta més efectivitat en els seus missatges.**

a) Al **front de guerra**, era important que els combatents s'adonessin de la implicació de la reraguarda en la lluita que estaven patint en primera persona i per aquest motiu des de la secció femenina del Comissariat se'ls feia arribar roba i productes de primera necessitat. Amb l'objectiu d'entretenir les hores mortes i culturalitzar els combatents, La Dona a la Reraguarda recollia i els trametia llibres i des dels serveis centrals del Comissariat se'ls instruïa sobre l'ús adequat de les armes, així com d'hàbits relacionats amb la higiene i la salut.

b) La propaganda del Comissariat adreçada a l'**enemic** ha estat un aspecte poc estudiat. Un fet desconegut fins ara és que a principis de 1937, l'organisme dirigit per Miravittles va llançar proclames sobre el camp enemic a Guadalajara i al Jarama, al front del Centre. En ambdós casos es pretenia aconseguir que canviessin de bàndol. Segons dades ofertes pels serveis de propaganda de Miravittles, sembla que l'operació va tenir èxit ja que es va aconseguir que uns 200 soldats passessin a files republicanes.

c) L'**opinió pública de la zona republicana**, especialment la madrilenya, va ser un altre dels blancs del Comissariat. Amb l'objectiu de demostrar-los que Catalunya era al seu costat en la lluita i que combatien pel mateix objectiu –aixafar el feixisme-, el Comissariat els va dedicar la seva primera campanya de propaganda.

d) Per a aquells que restaren a la **reraguarda catalana**, un dels mandats del decret fundacional del Comissariat era “l'elevació cultural i física del nostre poble”. Per aquest motiu, es va proposar allisonar moralment, des d'una perspectiva maniqueista sobre allò que estava bé i allò que estava malament, a través de les auques i altres publicacions moralitzadores.

El manteniment de la moral, com en tota guerra, també va ser fonamental. Per aquest motiu els serveis dirigits per Miravittles donaven a conèixer la situació als fronts de manera parcial, destacant les victòries i els avanços de les tropes republicanes. A més, per distreure la reraguarda, van organitzar actes populars com concerts, recitals, homenatges i altres festivals culturals. A través de Laya Films, van importar i doblar pel·lícules soviètiques adequades a l'ambient ideològic del moment.

A la reraguarda, van tenir una especial importància les dones, l'ajut de les quals es va canalitzar a través de la divisió femenina del Comissariat. Barcelona era lluny del front de batalla i en algun moment es vivia com si no hi hagués cap guerra. Per tant, La Dona a la Reraguarda pretenia conscienciar del conflicte bèl·lic i aconseguir la col·laboració femenina.

e) Els **periodistes**, tant els locals com els internacionals, també eren un públic a tenir en compte. El Comissariat pretenia esdevenir una font d'informació oficial per a aquests professionals i, per aquest motiu, va muntar un sistema informatiu per obtenir dades de primera mà del front. Inicialment, disposava d'un delegat al front que més endavant va endegar una Secretaria d'Informació als Fronts, que subministrava dades des de les posicions d'avantguarda sobre l'evolució de la guerra. Així, el Comissariat ho podia explicar en el seu *Comunicat de premsa* editat en diverses llengües. Cal destacar que **l'organisme dirigit per Miravittles havia de competir a nivell comunicatiu amb altres organitzacions antifeixistes que també oferien propaganda amb la seva particular visió dels fets.**

f) El Comissariat també va tenir en compte els **representants religiosos**, que venien a Catalunya per comprovar de primera mà la situació religiosa i social. Calia contrarestar la propaganda rebel que posava el focus en la violència desencadenada després de l'esclat revolucionari, l'assassinat de catòlics i els robatoris. Per tal de millorar la imatge dels

primers mesos de la guerra, quan es van assaltar, saquejar i a vegades incendiar edificis eclesiàstics, el Comissariat va llançar dues publicacions: el *Boletín de Información Católica* i el *Boletín de Información Religiosa*, ambdós editats en castellà i en llengües estrangeres.

g) Un públic curiós van ser els **esperantistes**. En l'àmbit català i espanyol, el corrent principal de l'esperantisme obrer el formaven els grups anarquistes, que van fer d'aquesta llengua una de les seves senyes d'identitat. El Comissariat s'hi adreçà tímidament amb diverses eines de propaganda: la versió en esperanto del *Comunicat de premsa* i un cartell en aquesta llengua. La comunicació en aquest idioma s'anirà intensificant a mesura que avanci el conflicte.

h) En l'àmbit **internacional**, a grans trets, el Comissariat s'adreçava als respectius països on hi tenia ubicades delegacions: França, Regne Unit, Bèlgica i Suècia. Sensibilitzar l'opinió pública dels respectius estats exportant la seva versió sobre el conflicte era la manera d'internacionalitzar la lluita contra el feixisme i aconseguir l'ajut i solidaritat estrangera. Malgrat que sovint s'ha posat en un mateix sac tots els públics estrangers, dins de cada país cal diferenciar particularitats.

- A França, segons un document inèdit localitzat sobre l'organització inicial de la delegació de París, la propaganda es volia **dividir entre “popular” i “de prestigi”, una forma híbrida de comunicació que el Comissariat practica de bon principi i aplica a més d'un país**. Els serveis dirigits per Miravittles, d'una banda, cridaven la massa i l'esperonaven a què resistís o donés suport i, de l'altra, parlaven a cau d'orella a algun dels seus públics, confessant-los intimitats de la lluita catalana i ensenyant-los allò que no estava a la vista de tothom. Aquest plantejament es va aplicar no només a França sinó que va esdevenir una característica general del seu model i de la seva manera de fer vers l'exterior. D'aquesta manera, va combinar actes adreçats a les classes populars franceses, als centres obrers i miners luxemburguesos i a l'opinió pública sueca, amb altres accions dirigides a intel·lectuals, escriptors, diputats i senadors estrangers. A més, cal destacar les gestions personals de Miravittles, ja el desembre de 1936, amb determinades personalitats del govern francès.

Dins la propaganda “de prestigi” definida pel Comissariat, mereix un apartat especial l'ajut que va oferir a corresponsals, reporters gràfics i cineastes que venien a Catalunya per cobrir la guerra. Les seves cròniques, fotografies i films van contribuir a formar l'opinió pública a l'estranger. Miravittles sabia del ressò internacional que qualsevol fet

intern d'un país podia prendre gràcies a la rapidesa en la transmissió d'informació. En aquest sentit, tenia una **consciència de la mundialització del sistema informatiu i de la construcció d'una opinió pública.**

- **Un tret que denota la concepció moderna del Comissariat és haver convertit les seves dependències amb allò que avui dia seria una sala de premsa per tal que els professionals de la informació disposessin de totes les facilitats per treballar,** com ara poder escriure notícies, utilitzar el telèfon o revelar fotografies. La servicialitat de l'organisme dirigit per Miravittles s'ampliava a l'expedició d'acreditacions per tal que poguessin viatjar a les posicions d'avantguarda i poder informar des de la primera línia de foc. Inicialment, el Comissariat també gestionava, com un gabinet de premsa actual, entrevistes amb diferents membres del govern de la Generalitat.
- Aquells primers temps, va posar l'èmfasi en els periodistes francesos, per als quals se'ls va organitzar ja l'octubre de 1936 una visita a Catalunya. És una actuació que posa de relleu la **importància que el Comissariat començava a atorgar als líders d'opinió, una estratègia que perdurarà al llarg de tot el conflicte.** Miravittles va entendre molt bé les regles del joc i va moure brillantment la fitxa dels líders d'opinió o d'aquells que segons el comissari de propaganda eren els “cervells i ulls de les més diverses mentalitats”.
- Amb les quatre grans delegacions consolidades a Europa, el Comissariat va ampliar durant el primer semestre de 1937 la seva actuació a nivell internacional i es va fixar en el país mexicà. **Les relacions del Comissariat amb els països de l'altra banda de l'Atlàntic són puntuals durant aquesta primera etapa i es comença a intensificar durant la segona.**

L'ens de propaganda comptava amb una secció pròpia a la publicació gratuïta *Informativo Semanal de Cataluña: intérprete de la colectividad catalana* editada des de Buenos Aires, en què fixava els seus missatges. És un fet totalment desconegut fins ara.

- De manera transversal, l'organisme dirigit per Miravittles **es va caracteritzar durant tota la contesa per desenvolupar tasques que anaven més enllà de les estrictament propagandístiques.** La vocació de servei públic es troba en algunes de les seves publicacions que explicaven què calia fer en cas de bombardeig aeri o com prevenir-se dels gasos llançats per l'enemic. La Dona a la Reraguarda, a més, va recollir sang per als

combatents i la Delegació de París, per posar un altre exemple, inicialment no es va concebre només com un servei de propaganda sinó que també havia de portar a terme tasques diplomàtiques i comercials, tal com es desprèn d'un document inèdit sobre la planificació de la seva estructuració conservat a l'Arxiu Tarradellas.

Conclusions sobre els temes i els missatges

- Els grans temes del Comissariat es van fixar durant aquesta primera etapa i es van mantenir durant tota la guerra, amb petites variacions. **Malgrat que la persistència i durabilitat dels seus missatges és una característica del seu model, la coherència no ho va ser en algunes ocasions.** Dit d'una altra manera, **el Comissariat va haver de fer equilibris en la defensa de temes contraposats: d'una banda, advocava per la singularitat catalana però alhora havia d'explicar, cara endins i cara enfora, la unitat en tot el bàndol republicà, que incloïa, per descomptat, Catalunya.** Els dos temes dicotòmics van ser dos dels pilars de la propaganda del Comissariat durant tota la contesa, que van venir alimentats per altres subtemes secundaris. Vegem-ho per parts.

a) El tema de la **unitat republicana** feia referència tant a la cohesió de les forces antifeixistes catalanes com a la unió entre Catalunya i la resta de la zona republicana sota l'objectiu comú de derrotar el feixisme. En aquest sentit, els missatges de l'organisme dirigit per Miravittles, més que sembrar discòrdia i crear diferències, pretenien agrupar. Aquest era un tema de contrapropaganda ja que Catalunya era acusada de traïció per haver iniciat unes suposades gestions amb els franquistes per tal d'establir un tractat de pau independentment de la resta de l'Estat. Per tant, la qüestió de la unitat servia per desmentir els rumors d'una pau separada i d'unes hipotètiques negociacions amb l'enemic, un rumor recurrent durant el conflicte bèl·lic en mitjans de comunicació internacionals i en cercles diplomàtics.

Davant d'aquesta situació, el Comissariat **intentava projectar una imatge de bona sintonia entre la Generalitat i el govern de la República.** I ho feia a través de la participació de ministres en alguns dels seus actes, i la difusió de la República i els representants de les institucions de la zona republicana, més enllà dels de la Generalitat. A més, **la propaganda de Miravittles no es limitava als temes estrictament catalans, sinó que també feia referència a la resta de la zona republicana.**

En alguns dels seus actes incloïa folklore espanyol i des de la delegació londinenca del Comissariat, inicialment, es feien gestions per obtenir o canalitzar l'ajut a tota l'àrea republicana. Per tant, no es tractava únicament d'un tema de propaganda, sinó també

d'una manera de desenvolupar-la. En aquest sentit, **el Comissariat actuava com un organisme de propaganda propi d'un Estat.**

Els rumors sobre conjures independentistes catalanes alimentaven el discurs recurrent que Catalunya no contribuïa a la guerra, i de la poca solidaritat catalana. Eren dos arguments que permetien al govern de la República laminar l'autogovern català i la seva autonomia. En la defensa, el Comissariat esgrimia la participació de catalans al front de Madrid, l'acolliment i el bon tracte prestat als refugiats que arribaven de les zones republicanes ocupades. Així, l'aportació de Catalunya a la Guerra Civil i, especialment, l'ajut i el reconeixement del poble madrileny van passar de ser el tema principal de la primera campanya del Comissariat a finals de 1936, a convertir-se en un tema constant, de campanya permanent, a partir de febrer de 1937. Contrarestar l'opinió que Catalunya no contribuïa suficientment al conflicte i combatre, de retruc, la situació de desprestigi institucional i civil, va ser un tema tant domèstic com internacional. **La intenció del Comissariat era donar exemple d'una actuació solidària i, d'alguna manera, intentar posicionar Catalunya com a gran contribuïdora en el conflicte.**

A més de mostrar la solidaritat amb el poble madrileny i el govern de la República, també es va esforçar per estrènyer els vincles de Catalunya amb altres nacionalitats com la gallega o la basca, i els combatents d'altres regions. Un dels punts culminants d'aquesta col·laboració estreta va ser l'acolliment d'una *Oficina Gallega de Información y Publicaciones* a les dependències del Comissariat, formada per activistes gallecs, i la publicació del butlletí *Nova Galizia*.

b) Com a contrapès, el Comissariat també es va caracteritzar per **defensar les llibertats i la identitat catalana**, sobretot a la reraguarda. I ho feia fonamentalment a través d'actes de reafirmació nacional, d'homenatge a personatges il·lustres catalans, recordant especialment dates històriques assenyalades, i a través de la defensa de les institucions catalanes i dels seus representants. En aquest sentit, **la propaganda del Comissariat prenia un caire més institucional, i no tan partidista, al defensar el concepte Catalunya**, com a idea transversal.

També **va voler subratllar la singularitat catalana** posant de relleu les virtuts del seu poble. Enaltia el treball ben fet i en destacava la tasca constructiva. Per aquest motiu, va convidar tot tipus de personalitats perquè vinguessin a Catalunya i s'adonessin de l'esforç dut a terme, sobretot en el terreny cultural i educatiu, tot i la situació de guerra civil. Va reforçar aquest missatge amb la publicació de volums que recollien la tasca de la Generalitat i amb els documentals de Laya Films que servien per difondre l'art, la cultura i

la ciència. El Comissariat volia mostrar el millor de Catalunya: el patrimoni artístic, el folklore, les ganes de treballar i de lluitar de la seva gent així com la seva bondat i solidaritat. De cara enfora, el missatge a transmetre era que si no aconseguien ajuda externa tota la potencialitat catalana es perdria.

El serveis dirigits per Miravittles també van ressaltar el tret distintiu català posant l'accent sobre les expressions culturals catalanes. En aquest sentit, **la qüestió cultural és una constant en la seva propaganda**. En l'àmbit internacional, ho mostraven sobretot a través del folklore –amb la sardana i la cobla com a màxims exponents-; a la rera guarda catalana, amb la nota cultural que gairebé sempre incloïen els seus actes, en forma de música, poesia o dansa; i al front, amb l'enviament de llibres per als combatents.

L'esperit de la cobla que Miravittles va enviar arreu a actuar davant el públic obrer **entronca amb l'ús de la música com a eina per educar la classe obrera i el moviment coral de Josep Anselm Clavé**.

c) L'estima per la cultura enllaça amb un altre dels temes principals del Comissariat: el **salvament i la conservació del patrimoni artístic català**. L'organisme dirigit per Miravittles va voler contrarestar la creença a nivell internacional que assegurava que els primers mesos de la guerra tot havia estat destruït. Una de les actuacions més emblemàtiques per dur-ho a terme va ser l'exposició de *l'Art Catalan du Xe au XVe siècle* a París. El missatge a transmetre era que tot i les preocupacions de la guerra també calia salvaguardar el tresor artístic i cultural, ja que destruir el patrimoni era una manera d'aniquilar una cultura.

El Comissariat contraposava aquest argument a la falera de l'enemic per destruir tota manifestació cultural, en una **visió maniqueïsta de la realitat, vinculant la cultura a la civilització**. En contraposició, equiparava el feixisme a l'assassinat, la incultura i la destrucció. Per tant, el tema de la cultura era, d'una banda, un argument de propaganda ja que volia denotar una identitat pròpia catalana; i de l'altra, era un argument de contrapropaganda, perquè responia a l'acusació franquista que a Catalunya les esquerres destruïen “la causa de la civilització” i parlava de “barbàrie roja”.

Entre els dos bàndols, es detecta una pugna pel concepte “civilització”. Un fet que no s'havia posat de relleu fins ara és la còpia o la resposta per part de la propaganda franquista a diverses de les col·leccions de fotografies del Comissariat de la sèrie titulada *Que le monde civilisé juge.../Let the civilized world judge...-*, on es mostraven les destrosses causades per l'aviació feixista-, amb una col·lecció de fotografies d'estil molt similar a les editades per la Generalitat. El títol franquista, fins i tot, recordava al del

Comissariat: *Au monde civilisé de prononcer son jugement!*. En aquesta recerca s'han pogut localitzar fins a cinc edicions de la col·lecció dels serveis de la propaganda de la Generalitat en diversos arxius.

d) **El tracte correcte que el Comissariat oferia als periodistes i, en general, als visitants estrangers responia a una concepció de la feina, però alhora també era política d'imatge a nivell internacional.** Intentava fer palès el contrast entre el tracte dels professionals de la informació espanyols i estrangers pels feixistes, i l'atenció exquisida que els brindava el Comissariat. Per tal que el tema de propaganda esdevingués una realitat va crear el *Foyer du Français Antifasciste*, engegat a principis de 1937. Permetia desmentir l'acusació difosa per la propaganda franquista que els voluntaris estrangers no eren cuidats al bàndol republicà.

e) Relacionat amb la qüestió de la civilització, el Comissariat va explotar el tema de la **normalitat i el control de la situació**. El serveis de Miravittles volien combatre a l'estranger la imatge de la Catalunya revolucionària, donant la sensació d'una relativa normalitat i no de caos. La 'normalitat' és un concepte que apareix els primers dies de lluita, i no només el defensa el Comissariat sinó que és present tant a les disposicions oficials com a la premsa, segurament, com a desig de la situació desitjada a la reraguarda. És un tema que predomina durant la primera part d'aquesta etapa, però a partir d'aleshores s'anirà perdent, en part, per les acusacions que Catalunya no participava prou en el conflicte bèl·lic.

f) El Comissariat també va fer ús del tema de la **fi de la guerra** i, lògicament, la victòria republicana, donant a entendre que era inevitable, a través de les informacions sobre les maniobres i triomfs del bàndol republicà. Inicialment, intentava destacar la força armamentística i humana del bàndol republicà, un discurs triomfalista que s'anirà diluint a mesura que les tropes franquistes vagin guanyant terreny. En l'àmbit internacional, el concepte de la guerra es generalitzava i era presentada com una lluita contra el feixisme. En aquest sentit, un altre dels missatges del Comissariat alertava França de la proximitat de la contesa i del perill feixista al país veí, argumentant que era limítrof amb Itàlia i Alemanya, i la frontera pirinenca fins aleshores no havia estat motiu de preocupació. A través de l'estratègia de la por, doncs, posava de manifest la necessitat d'ajudar la República espanyola pel bé de França.

g) Per aconseguir el suport francès, o si més no per apel·lar les consciències, el Comissariat els recordava la **contribució de milers de voluntaris catalans a la defensa de França durant la Gran Guerra**.

h) En un altre ordre de coses, a nivell internacional, el Comissariat també tenia la necessitat de **denunciar davant del món la intervenció alemanya i italiana en el conflicte bèl·lic** i el fet que s'estiguessin contravenint acords d'ordre internacional. Amb l'objectiu de sensibilitzar, sobretot els líders d'opinió, de la tragèdia, en aquesta primera etapa es va centrar en el bombardeig que va patir la població madrilenya, a través de fotografies impactants, mostres de metralla i de projectils enemics. Així, **amb la campanya de solidaritat amb Madrid, el Comissariat donava el tret de sortida a la propaganda d'atrocitats, una tècnica profusament utilitzada durant la Primera Guerra Mundial**. En aquesta recerca s'han localitzat reproduccions d'aquestes fotografies a diaris estrangers com *Le Peuple* o el *Daily Worker*.

i) Alhora, el Comissariat **presumia del suport civil internacional que rebia Catalunya** en forma d'adhesions o en productes de primera necessitat. En aquest sentit, defensava que els governs no prestaven el seu ajut al govern republicà però sí que ho feien els ciutadans d'aquests països.

j) De cara a les posicions d'avantguarda, **la importància de la disciplina i l'obeïment als comandaments** eren temes dels primers temps del Comissariat. Als combatents també se'ls prevenia a través de consignes polítiques, de la traïció, la covardia o dels sembradors d'alarma, i se'ls animava a seguir lluitant. Els serveis de propaganda, a més, van introduir el tema de la necessitat d'un Exèrcit Popular.

k) I, finalment, un tema autopromocional. **El Comissariat es presentava com a garant de la veritat, un aspecte tan utòpic en temps de guerra**. En algunes de les seves publicacions com *Le Journal de Barcelone*, la revista *Nova Iberia* o el *Boletín de Información Católica*, asseguraven difondre la 'veritat', amb l'objectiu d'aconseguir credibilitat. L'homòleg del Comissariat al govern de la República també hi va posar l'accent quan el flamant ministre Esplá assegurava que la seva propaganda es basaria en la veritat.

- El Comissariat, doncs, **apunta ja en aquesta primera etapa temes de propaganda i de contrapropaganda**. És a dir, **d'una banda mostra iniciativa a l'hora de comunicar i fixar missatges però de l'altra va a remolc de la propaganda franquista, i fins i tot de la propaganda de certs sectors republicans, per contrarestar les acusacions vers Catalunya i les seves institucions**.

Conclusions sobre els canals

- **Tan bon punt el Comissariat s'oficialitza, desplega múltiples instruments de propaganda i pren una embranzida que no seria habitual en un organisme de recent creació.** Es pot trobar una explicació en el fet que va absorbir algunes de les competències de premsa i propaganda del ja dissolt CCMA però també perquè va heretar i va seguir desenvolupant alguns instruments persuasius de la conselleria de Defensa. La línia de l'organisme dirigit per Miravittles, doncs, era en un primer moment clarament continuista pel que fa a les eines propagandístiques.
- **L'orquestració de diversos mitjans alhora es va produir ja en aquesta primera etapa amb les primeres campanyes, un fet que denota una certa planificació.** La del novembre de 1936, que denunciava la mort de la població civil madrilenya a causa dels bombardeigs feixistes i difonia com Catalunya ajudava a la capital de la República, en donava el tret de sortida. **Malgrat l'ús de diversos mitjans i que s'adreçés a públics variats** (tant a la reraguarda catalana, la resta de la zona republicana com a l'àmbit internacional), **la campanya es va caracteritzar per transmetre uns mateixos missatges i tenir uns objectius persuasius ben clars.**

Una segona campanya d'aquest període va girar al voltant del desarmament de la reraguarda el març de 1937, una "croada" per totes les comarques catalanes per animar els ciutadans a què lliuressin voluntàriament les armes que tinguessin en el seu poder. La tasca principal la tenien encomanada nou grup de joves que van visitar més de 170 municipis catalans durant una setmana. Gràcies a la documentació que van generar aquests grups i que s'ha conservat fins els nostres dies, podem saber que eren equips d'oradors que a través de mítings-llampec i fulls volanders, intentaven convèncer la reraguarda del lliurament de les armes que es guardaven a casa. **És una tècnica que recorda els *Four Minute Men* que el govern dels Estats Units va emprar durant la Primera Guerra Mundial.** Es van imprimir 100.000 pasquins per enganxar a tots els aparadors, tramvies i autobusos; es va projectar a la Plaça Catalunya la pel·lícula *Madrid, sufrido y heroico*; i el responsable de la campanya es va adreçar per ràdio als barcelonins. L'evolució de la campanya es va anar retransmetent a través d'un micròfon instal·lat a les oficines del Comissariat. També es va anunciar a través de 50 pancartes de fins a 30 m² ubicades en diferents indrets de Barcelona.

- Accions d'aquest caire, **traspuen una clara influència de la publicitat comercial en la propaganda bèl·lica, una característica pròpia del model persuasiu del Comissariat.** El fet que pioners de la publicitat a Catalunya com Català Pic o Bori col·laboressin en els serveis de propaganda de la Generalitat havia de tenir alguna repercussió. **Les tècniques i les innovacions publicitàries es van posar aleshores al servei de la propaganda i els objectius de guerra. Així, la propaganda es va valdre de mitjans que fins aleshores eren propis de la publicitat comercial.** En trobem altres exemples.

Com si es tractés d'una empresa, el Comissariat publicitava els seus productes – llibres, sobretot- i ho feia, tant amb anuncis tipogràfics als diaris, com d'altres de més elaborats que ubicava sempre al lloc privilegiat de la contraportada de les revistes. El Comissariat també va fer ús dels 'homes anunci', habituals a l'època, i de mitjans de publicitat exterior com el vistós anunci gegant representant un obús caient que indicava el lloc on els serveis de Miravittles celebraven l'exposició *Set mesos de guerra* a Barcelona, o els plafons amb l'escut de la Generalitat lligat als arbres on el Comissariat hi va penjar els seus primers cartells. És remarcable també la representació d'un tanc gegant situat a la via pública per anunciar la pel·lícula importada per Laya Films *Els marins del Cronstadt*.

Un apartat especial mereix l'estatueta d'**'El més petit de tots'**, que va néixer com "la mascota de la revolució" i, gràcies a la seva popularització, va acabar esdevenint un símbol. **Aquesta va ser una de les accions més creatives que va desenvolupar l'òrgan de propaganda i més representatives del seu esperit innovador.** La figureta es va fer a imatge i semblança d'altres icones franceses protagonistes durant la Primera Guerra Mundial.

Al voltant d'aquesta 'mascota' es van crear diferents elements que constitueixen una veritable mostra d'allò que avui dia anomenaríem marxandatge: un llibre traduït al francès i a l'anglès, una cançó amb la seva corresponent partitura, un disc i un projecte de pel·lícula de dibuixos animats. D'aquesta manera, **el Comissariat donava a conèixer la Revolució al més pur estil empresarial i amb visió comercial**, ja que els productes de marxandatge a banda de promocionar allò que representen, també permeten obtenir uns ingressos. Una mostra del seu èxit, va ser el fet que l'expressió "El més petit de tots" s'utilitzava en altres sentits més enllà dels referits a l'estatueta en revistes satíriques del moment.

Altres instruments innovadors van ser, per exemple, un mòbil que representava un milicià, document del qual no es tenia constància fins ara, que amb la cama, que es podia moure a voluntat, aixafava un escarabat on hi deia "Fascismo". Una altra publicació poc

coneguda és un díptic dioràmic que a la portada representa una presó amb el perfil de l'Estat amb el text "Fascism means to crush Spain", en edició anglesa i francesa. Dins les iniciatives originals d'aquesta etapa també s'hi troba una cursa ciclista el recorregut de la qual anava des del front d'Aragó fins a Barcelona, on es lliurava el trofeu "Pedal Antifeixista"; un concurs de reportatges de guerra entre tots els periodistes de la zona republicana; i la creació de petits pavellons propis instal·lats a la via pública barcelonina, des dels quals el Comissariat venia les seves publicacions i altres objectes propagandístics.

- **Aquests mitjans més innovadors conviuen amb altres més tradicionals i de provada eficàcia, també emprats pel Comissariat**, com les auques, que permetien fer crítica des d'un punt de vista satíric, el cartell polític, els fulls volanders o els mítings. El cinema sonor, tot i que durant la Gran Guerra o en la revolució i guerra civil russes ja s'havien utilitzat, és amb la Guerra Civil quan s'empra massivament. En aquest sentit, Miravittles confiava molt en el setè art com a eina de difusió i va ser a través de Laya Films que en aquesta primera etapa ja elaborava noticiaris, documentals i reportatges de guerra.
- En la gestió dels mitjans de la primera etapa també destaca la **creació d'un cosmos comunicatiu propi del Comissariat**. És a dir, **davant de la manca de mitjans de comunicació per controlar, va idear les seves pròpies tribunes d'expressió** des d'on poder donar les versions oficials del Govern de la Generalitat, arribant als col·lectius desitjats i amb la periodicitat volguda. La creació de mitjans de comunicació propis va ser una eina ja utilitzada al llarg de la Gran Guerra. Durant la Guerra Civil, l'escassetat de paper no va ser cap impediment perquè el Comissariat desenvolupés una prolífica tasca editorial i de publicacions periòdiques. És més, en la primera etapa podem parlar d'una veritable eclosió de publicacions de tipus pseudoinformatiu de l'organisme dirigit per Miravittles. Es tractava de revistes i butlletins que sota una aparença d'informació s'hi amagava una càrrega propagandística, com a manera de guanyar en credibilitat. A banda, **el Comissariat volia convertir-se en font oficial i en un emissor de referència per als periodistes per confirmar, desmentir o orientar les informacions**.

D'entre les publicacions, destaca la revista de luxe *Nova Iberia*, d'estètica avantguardista, editada en paper cuixé, que recorda la tercera època del magazine *D'Ací i D'Allà*: amb un clar predomini de la fotografia, amb alguns textos plasmats en tipografia de pal sec, i alguns blocs de text que imitaven figures geomètriques. És evident la

influència de Català Pic, responsable tècnic d'Edicions del Comissariat però també bon coneixedor de les avantguardes artístiques i fotogràfiques del moment.

A més, va desenvolupar una tasca editorial de llibres. En destaca la literatura de testimoniatge, iniciada el 1937, en què autors estrangers o fugitius del bàndol rebel oferien la seva particular visió de diversos aspectes relacionats amb el conflicte. El fet que fos un personatge de renom internacional i que aparentment res tingués a veure amb el Comissariat li conferia més credibilitat. A més, l'organisme dirigit per Miravittles funcionava com a editorial institucional ja que corrien al seu càrrec la publicació d'alguns dels llibres que, amb finalitats propagandístiques, difonien l'obra del govern de la Generalitat.

- El model persuasiu del Comissariat també es caracteritza per **l'ús combinat de mitjans de comunicació de masses i d'una propaganda més evident i indiscriminada, amb tècniques més subtils adreçades a les elits**. La discreció d'aquestes últimes feia que la propaganda passés més desaperebuda i a vegades, fins i tot, la convertia en secreta.
- D'aquesta manera, és un model persuasiu que **té en compte el doble nivell de comunicació: els mitjans de comunicació transmeten els seus missatges a la col·lectivitat a través dels líders d'opinió**, unes figures decisives a l'hora d'influir en l'acceptació o el rebuig del missatge transmès.

De cara als personatges influents de països estrangers, l'eina estrella va ser la programació de viatges de propaganda i les visites al front, tècniques de les quals trobem un precedent en la Gran Guerra. A partir de la consolidació del Comissariat, aproximadament el febrer de 1937, comença una activitat frenètica de recepció de personalitats estrangeres que venien a Catalunya per esdevenir testimonis directes del conflicte. El programa de la visita s'adaptava a cadascun dels visitants il·lustres, però sovint incloïa una audiència amb el president Companys, un parlament des de la ràdio, a vegades una visita al front i altres vegades la visita a algun equipament que reflectís l'obra constructiva de la Generalitat, ja fos cultural, social o de conservació del patrimoni. Per a alguns d'aquests personatges *vip* també se'ls gestionava una entrevista amb algun dirigent del govern de la República.

- El Comissariat, doncs, des d'un principi va tenir una cura especial de periodistes, fotògrafs, cineastes, escriptors i altres intel·lectuals que arribaven a Barcelona per

informar de la guerra. Miravittles **va deixar que els seus hostes parlessin i va aconseguir disfressar la propaganda d'informació, tot guanyant en credibilitat.** Tant les recepcions de personalitats estrangeres com les de periodistes i corresponents, són l'exemple més emblemàtic del Comissariat pel que fa a la propaganda adreçada a les elits.

Alguns d'aquests personatges cèlebres que van passar pels serveis de Miravittles van estampar la seva signatura al *Llibre d'Or del Comissariat*, **actualment conservat a l'Arxiu Nacional de Catalunya, del qual hem comptabilitzat que recull més de 300 signatures, tot i que no hi consten totes les de les visites que va rebre.** Aquesta també hauria esdevingut una eina per mostrar internament el suport i el reconeixement rebut de diverses personalitats.

La delegació londinenca del Comissariat comptava, a més, amb una cantera d'escriptors i personalitats de prestigi que escrivien als diaris britànics assenyalant possibles inexactituds i divulgant la contribució catalana a la guerra. Estaven aplegats sota el paraigua de l'organització del Comissariat *Friends of Spain*. Aquesta és una dada desconeguda fins ara i és una nova mostra de l'ús intel·ligent que el Comissariat feia dels líders d'opinió.

Pel que fa a les activitats massives, de cara a la reraguarda, una de les més populars eren els festivals benèfics. Van ser un mitjà propagandístic molt emprat al principi de la guerra, tant per part de l'organisme dirigit per Miravittles com per altres organitzacions antifeixistes. Però a partir del febrer de 1937, la secció encarregada d'aquests actes, una de les més antigues del Comissariat, es va haver de reinventar, i substituir els actes recaptatoris per altres de caire cultural i d'homenatge. A la reraguarda també van ser populars les exposicions de gran format com *Set mesos de guerra* el febrer de 1937, en una mostra de lluïment de l'aportació de Catalunya a la guerra.

Troblem una altra eina massiva, en aquest cas per internacionalitzar el conflicte, en els segells dissenyats pel *Foyer*, amb motius històrics o folklòrics, que els voluntaris francesos podien enganxar a les seves cartes. Es tractava d'un material de propaganda molt efectiu ja que els segells eren elements útils i molt preuats en moments de guerra. A més, s'aconseguia visibilitat arreu del món on viatgessin, sobretot a França. Les postals editades pel Comissariat també perseguïen aquesta finalitat: permetien arribar a les classes més populars de les societats estrangeres donant a conèixer el conflicte.

De cara al front, els serveis de propaganda de la Generalitat van utilitzar algunes de les eines que s'havien creat expressament per al període de guerra, com els diaris murals, els

recitals a honor dels soldats convalsents als hospitals de Barcelona, o els altaveus al front per adreçar-se als soldats republicans i a l'enemic.

B2. Segona etapa: accent en la solidaritat i identitat catalana (maig 1937 – març 1938)

La segona etapa del Comissariat va venir marcada pels Fets de Maig i les conseqüències que se'n van derivar. Aquest període comprèn dues parts: la primera parteix d'aquests successos i abasta fins l'octubre de 1937; la segona s'inicia amb l'establiment del govern de la República a Barcelona, el novembre de 1937, i conclou el març de 1938, just abans del començament de l'ocupació militar de Catalunya.

Conclusions sobre l'emissor

- **Els Fets de Maig, que van comportar la pèrdua de competències en defensa i ordre públic per part de la Generalitat, també van repercutir en la propaganda, un fet que fins ara no s'havia posat de relleu.** D'una banda, en l'àmbit català, la desaparició de la conselleria de Defensa, amb un potent aparell de premsa i propaganda propi, hauria suposat una major hegemonia per part de l'òrgan dirigit per Miravittles. D'altra banda, amb la remodelació del Govern Negrín, el Ministeri de Propaganda va desaparèixer com a tal i es va reconvertir en una *Subsecretaria de Propaganda* que, a més, passava a dependre del Ministeri d'Estat. Són uns canvis que haurien pogut comportar el nomenament d'algun nou delegat al Comissariat.
- **A partir dels Fets de Maig, a més, l'activitat dels serveis de propaganda de la Generalitat va ser més qüestionada.** Tant el Comissariat, en particular, com les accions de propaganda, en general, van ser objecte de comentaris de descrèdit en rotatius com *La Rambla*, *La Humanitat* i *L'Esquella de la Torratxa*. La bona qualitat i el cost de les publicacions del Comissariat en un moment en què escassejava el paper i, en general, faltava de tot, va ser un dels arguments que es va esgrimir per criticar l'organisme propagandístic.
- Tot i això, el Comissariat va seguir endavant amb el favor de Companys i Tarradellas. **En un intent de dotar el Comissariat de major entitat, el setembre de 1937 va ser elevat oficialment a rang de Direcció General** argumentant la "importància" de les funcions

desenvolupades fins al moment i la intensitat i l'eficàcia d'aquestes. Tot i això, va seguir mantenint la mateixa denominació de 'Comissariat'.

- **Els Fets de Maig també van tenir conseqüències directes sobre la pluralitat de l'organisme dirigit per Miravittles i el repartiment de poder.** Així, d'acord amb un ordre del president Companys, la delegació de París i de Londres van passar de la representació per quotes de partits i sindicats a l'assumpció per part de responsables únics. Hauria estat aleshores quan Josep Maria Batista i Roca hauria entrat a formar part de la delegació britànica o hi hauria treballat de manera més propera o més visible. N'és una mostra la carta localitzada al *Archivo General Militar de Ávila* amb data de setembre de 1937, en què Batista i Roca s'adreça a Companys en qualitat de membre de la Secció d'Afers Exteriors del Comissariat. Tot i aquests canvis, el fins aleshores delegat del Comissariat a Londres, Donald Darling, no es va desvincular de la delegació ja que encara el trobem com a cap de la representació britànica de la Generalitat l'octubre de 1937 en una reunió d'alt nivell amb el president català.

La qüestió de les representacions no va afectar els serveis centrals del Comissariat ja que l'estiu de 1937 encara es troba activitat de delegats de la CNT i la UGT, en aquest cas, en un viatge de propaganda per Mèxic.

- Durant aquesta etapa, l'establiment de l'Executiu de Negrín a Barcelona el novembre de 1937 va suposar que **l'organisme homòleg del Comissariat al govern de la República s'immiscís cada vegada més en els actes dels serveis dirigits per Miravittles.** En aquest sentit, el cartellista Carles Fontserè assegurava que el Comissariat s'havia convertit en un executor tècnic de la *Subsecretaria de Propaganda*, amb qui Miravittles es deuria haver vist obligat a col·laborar.
- **L'esperit participatiu del Comissariat, igual que en la primera etapa, es va estendre als organismes antifeixistes catalans.** Un dels exemples més característic és l'impuls definitiu, juntament amb la conselleria de Cultura, del Casal de la Cultura. Miravittles es va adonar de la urgència de crear una plataforma col·lectiva d'orientació cultural popular, una institució que representés les diverses entitats i les agrupés sota el paraigua oficial de la Generalitat. Era un plantejament que estava molt en la línia del Comissariat d'esforçar-se per a la culturalització del poble tot i els moments de guerra. També mostra el seu

esperit aglutinador, d'unitat antifeixista catalana, més que no pas disgregador i assenyalador de diferències.

- De la mateixa manera, **va tenir continuïtat la política de diversificació d'emissors endegada en l'etapa anterior**. Aquest cop, amb un nou segell editorial: les “Éditions du Foyer Français Antifasciste”. La identitat de la font, doncs, cada vegada esdevé més grisa. També n'és mostra el *Comunicat de premsa* que, a partir del febrer de 1938, en les versions en català, castellà, francès i alemany, l'emissor del butlletí s'identifica no com a Comissariat de Propaganda, tal com ho havia fet fins aleshores, sinó com a Servei d'Informació Internacional. D'aquesta manera, es difuminaven novament les seves intencions propagandístiques. També contribuïa a la diversificació d'emissors la nova representació del Comissariat a Madrid.

Conclusions sobre els receptors i els objectius

- Es mantenen els públics prioritaris i els objectius de l'anterior etapa però en aquesta **el Comissariat segmenta una mica més els seus destinataris i afina més la seva comunicació**.
  - a) A la reraguarda, va fer un especial èmfasi en els **infants**, que juntament amb les **dones** eren el públic majoritari. Fins aleshores, el Comissariat havia utilitzat els nens com a reclam de la seva propaganda, ja fos en imatges o en els seus arguments, i ara passaven de ser objecte o motiu de propaganda a ser-ne receptors directes. Destaquen eines com una col·lecció de llibres batejada com a “Biblioteca Infantívola” i altres accions innovadores com unes conferències mudes a càrrec del caricaturista Bon, que van tenir molt bona acollida entre la mainada; sessions de cinema pensades específicament per als infants, o l'obsequi d'un llibre sobre la història de Catalunya per a nens. Així, **en aquesta etapa, es pot diferenciar més clarament entre la propaganda amb infants i per a infants**.
  - b) Durant aquest període, el Comissariat va potenciar dos públics més: d'una banda, els **esperantistes** amb la programació d'una exposició a la reraguarda i la publicació d'un llibret sobre aquesta llengua. També incloïa aquest idioma al costat d'altres llengües en algunes de les publicacions, com ara postals o làmines sobre fets històrics.
  - c) D'altra banda, per al públic amb una determinada **sensibilitat religiosa**, el Comissariat va ampliar els dos butlletins –el catòlic i el religiós– amb una programació d'emissions radiofòniques setmanals sobre aquestes qüestions a partir del juny de 1937.

d) A més, els serveis dirigits per Miravittles van mostrar interès en un nou públic amb el llançament del singular *Boletín de la Gran Logia Regional del Nordeste de España*, que editava com a òrgan oficial d'aquesta lògia. **La seva publicació, el juliol de 1937, podria tenir a veure amb la vinculació de Miravittles amb la maçoneria.** El comissari de propaganda va sol·licitar l'ingrés a la lògia Themis un més després d'iniciar-se la publicació d'aquest butlletí. És un aspecte força desconegut en la seva biografia del qual en tenim constància pel seu expedient maçònic localitzat al Centre Documental de la Memòria Històrica de Salamanca.

e) A **nivell internacional**, el Comissariat va canalitzar la relació del Govern amb els casals catalans de l'Amèrica llatina. Les actuacions adreçades a l'altra banda de l'Atlàntic es van anar intensificant gràcies a l'establiment d'una divisió específica per a aquesta empresa al Comissariat. Des d'allà, s'emetia un programa radiofònic setmanal i es va endegar una nova eina de relació constant i pensada especialment per al catalans emigrats a sudamèrica: el *Butlletí especial per als catalans absents de la Pàtria*, que es va publicar amb força regularitat fins gairebé el final de la guerra, el gener de 1939. Un dels punts culminants de la relació cada vegada més estreta entre el Comissariat i els casals catalans va ser el febrer de 1938 quan es va constituir el Casal Català de Cartagena sota el patronat de l'organisme de propaganda de la Generalitat.

f) Els catalans exiliats a l'Amèrica Llatina també treballaven per influir en l'opinió que podia tenir **Amèrica del Nord** sobre el conflicte espanyol. El Comissariat els enviava publicacions i material de propaganda divers i ells ho trametien a les universitats, a les biblioteques públiques i entitats científiques, sobretot a través del Casal Català de Buenos Aires i del Comitè Llibertat.

Conclusions sobre els temes i els missatges

- **És en la segona etapa quan el Comissariat centra més els seus esforços en posar de relleu i prestigiar la feina de Catalunya en el conflicte, tot i que continua fent els mateixos equilibris defensant, alhora, la singularitat catalana.**

a) A partir dels Fets de Maig, **la seva propaganda posa l'accent en la participació dels catalans a la guerra i, sobretot, en la defensa de Madrid.** Aquesta vegada l'argument anava una mica més enllà de la solidaritat catalano-madrilenya de l'anterior període i no només es defensava de les acusacions que Catalunya no feia prou per al conflicte, sinó que també havia de mostrar l'admiració i reconeixement per la capital

heroica. Tot per tal de contrarestar les crítiques de la suposada indiferència que els catalans tenien davant de les gestes de Madrid.

El tema de **les bones relacions i la lleialtat institucional entre els governs de la Generalitat i de la República va esdevenir un tema de propaganda a partir de la segona part d'aquesta etapa, amb el govern Negrín ja a Barcelona.** Altres temes satèl·lits van ser la unitat republicana davant l'enemic únic –el feixisme–, la cordialitat catalano-madrilenya i la solidaritat catalana amb altres nacionalitats de la zona republicana.

L'argumentari defensiu del Comissariat, doncs, s'anava concretant. Era més racional que emocional i oferia dades sobre el nombre de combatents catalans que lluitaven a tota la zona republicana, la quantitat de refugiats que havia acollit i l'aportació en armament a través de la creació d'una indústria de guerra. També recordava que Catalunya havia vençut en molt pocs temps la rebel·lió i havia situat l'enemic a 150 quilòmetres dels seus límits territorials.

Mentrestant, l'armistici de Catalunya continuava sent un tema recurrent que anava apareixent després dels viatges de dirigents catalans a l'exterior.

b) Paral·lelament a explicar com contribuïa Catalunya al conflicte i mostrar l'admiració per la capital de la República assetjada, el Comissariat seguia **defensant la singularitat catalana, amb l'estratègia d'usar el concepte 'Catalunya', sense distincions i amb homogeneïtat.** De cara enfora, la manera de fer valdre la vàlua de Catalunya com a poble era seguir explicant la tasca constructiva del govern de la Generalitat tot i la guerra, i també mostrant com era Catalunya abans de l'esclat del conflicte i en què podia acabar esdevenint si triomfaven els franquistes.

c) En l'àmbit internacional, el Comissariat mantenia la **denúncia de la intervenció estrangera i la tècnica de la propaganda d'atrocitats**, fent èmfasi en les conseqüències dels bombardeigs. Específicament de cara al públic francòfon, es mantenia l'estratègia de la por assenyalant el perill que suposaria per a França el triomf dels franquistes i s'apel·lava a la conveniència de prestar el seu ajut al bàndol republicà.

d) Pel que fa a l'autopromoció, el Comissariat **es continuava erigint com a garant de la 'veritat'** en les seves noves publicacions, en aquest cas la del butlletí *Comment* o a l'àlbum *Madrid*, on una vegada més es vantava d'explicar uns fets fidels a la realitat.

Conclusions sobre els canals

- La gran campanya que el Comissariat endega aquesta etapa és la relacionada amb la **demostració de la participació de Catalunya a la guerra i l'admiració de l'heroisme madrileny** esmentat. Es va posar en marxa la tardor de 1937, després del trasllat del govern de la República a Barcelona, i coincidint amb el primer aniversari de la resistència de Madrid. A l'estil del Comissariat, va estar perfectament dirigida, amb una clara unitat de missatge i varietat de canals.

En el marc d'aquesta campanya, el Comissariat va distribuir gratuïtament entre els soldats catalans el pin "Catalunya" que reproduïa l'escut de les quatre barres per tal que el lluïssin a la solapa. D'aquesta manera, es faria visible la contribució catalana a la guerra en el mateix camp de batalla. A més, era una manera d'identificar-se entre ells i crear comunitat en un moment en què la seva identitat nacional havia quedat dissolta en integrar-se amb la resta d'unitats de l'Exèrcit Popular.

Posteriorment, el Comissariat va adaptar aquesta insígnia per comercialitzar-la a la reraguarda amb el text "Per Catalunya". Era una consigna del president Companys en referència a la unitat del poble català per damunt de les diferències ideològiques i partidistes. Calia aguditzar el sentiment de pertinença català perquè tothom es mantingués moralment fort i posant-se el pin, per tant, els ciutadans es feien el lema seu. **És significatiu que el nou producte es llancés al mercat el novembre de 1937, coincidint amb l'arribada de l'executiu de Negrín a Barcelona. La campanya publicitària de pin va ser probablement la més intensa i extensa que el Comissariat va fer d'un producte propi**, ja que va durar nou mesos, des del novembre de 1937 fins a juliol de 1938, en forma d'anunci de pàgina sencera o de consigna.

- A banda de la campanya madrilenya, altres accions puntuals van centrar l'activitat del Comissariat, que seguia innovant en la manera de fer propaganda. Una **mostra de la capacitat de condensació de la modernitat en un mateix espai**, i a més, de manera econòmica i transmetent els seus temes de propaganda, la trobem en l'estand de la premsa catalana de l'Exposició Internacional de París de 1937. Per tal de sorprendre amb un tema català, però alhora no crear susceptibilitats, va mostrar fotografies molt ampliades de les portades dels diaris publicats a Catalunya des de l'inici de la premsa gràfica. L'estand, a banda de donar més visibilitat a Catalunya, tenia per objectiu mostrar la potencialitat d'allò que havia estat i era la premsa catalana. D'aquesta manera, la personalitat catalana no quedava diluïda en el pavelló espanyol.

La mostra internacional era un bon aparador propagandístic que el Comissariat no va deixar escapar per llançar els seus temes de propaganda. Tal com consta en una carta de la qual no es tenia coneixement, localitzada a l'*Archiu Generau d'Aran*, Miravittles s'adreçava als alcaldes catalans, en aquest cas el d'Es Bordes, per recollir dades sobre queviures tramesos a Madrid, cabals recaptat en subscripcions per a la capital de la República, pressupost que el Consell Municipal destinava a l'ajut als refugiats, robes i calçat tramesos, refugiats acollits a la població, nombre de camions o vagons de tren utilitzats en la tramesa de productes a Madrid, entre altres. Tot per demostrar a París l'ajut de Catalunya a la zona republicana, especialment a Madrid.

- Una altra **iniciativa original va ser un acte recaptatori en forma de lliga d'un sol dia en què els equips participants es disputaven el “trofeu del Comissariat de Propaganda”**. Els serveis de Miravittles no deixaven de sorprendre i de buscar maneres alternatives de donar-se a conèixer amb accions com el **patrocini de les etiquetes que als cinemes s'utilitzaven per posar als penja-robes** dels espectadors que deixaven les jaquetes als guarda-robes i on s'anunciava Laya Films.

Pensant en els combatents, el Comissariat també va innovar amb accions com l'edició del llibre d'Antonio Ruíz Vilaplana *En dono fe...* en mides tan reduïdes que hi cabia al palmell d'una mà. Anomenades **edicions “liliputenques”**, estaven pensades perquè els soldats disposessin d'una lectura al front i la poguessin guardar còmodament a la butxaca. Específicament per a les posicions d'avantguarda, el Comissariat també va destinar un camió-impremta equipat amb projector de cinema i aparells per imprimir un diari i manifestos, altaveus i amplificadors a través dels quals es volien emetre himnes patriòtics i discursos.

- **Al costat d'aquests canals més moderns, va seguir fent ús d'altres de més tradicionals** com el cartell, els festivals, les commemoracions i els concerts de tot tipus de música. L'òrgan de propaganda, però, no va deixar de celebrar actes benèfics per aconseguir fons, tot i que els va reduir considerablement. En aquesta segona etapa utilitza una fórmula mixta que combinava la funció cultural o d'homenatge i la recaptatòria.
- De cara als públics internacionals, **va tenir continuïtat el model híbrid que combinava canals per adreçar-se a públics selectes amb mitjans massius**. Dins les eines de la primera categoria, persisteix l'acolliment de representants polítics, activistes, periodistes i

intel·lectuals d'arreu del món. Però amb el govern de la República a la capital catalana i, conseqüentment dels seus serveis de propaganda, el Comissariat hauria perdut protagonisme en l'acompanyament de personatges il·lustres que anaven visitant la reraguarda catalana.

Dins la segona categoria, els actes massius, s'hi encabeix la gira de concerts de la Cobla Barcelona, els noticiaris de Laya Films, que passaven a anomenar-se *Espanya al dia* i les exposicions. Tot i que a la reraguarda el Comissariat va seguir amb una política de mostres pròpies, algunes d'espectaculars i altres de menor format, de cara a l'estranger va emprar exposicions versàtils, mòbils i aprofitables en la forma i el contingut. D'aquesta manera, s'assegurava una unitat en el missatge a transmetre i un major aprofitament dels materials.

Com a mitjà massiu també s'hi inclouen les publicacions periòdiques de caire pseudoinformatiu. En aquesta etapa se'n van crear quatre de noves adreçades a públics molt concrets però, d'altra banda, alguns dels butlletins existents van espaiar la seva periodicitat. És un aspecte atribuïble a la manca de paper i a la falta de notícies positives del bàndol republicà en el desenvolupament de la guerra.

- **Pel que fa a les tècniques, el Comissariat va seguir utilitzant la prescripció mostrant el suport de personatges importants a la causa republicana.** I ho seguia fent a través dels llibres de temàtica testimonial i les conferències d'aquestes persones il·lustres que convidava. Mantenia també la propaganda d'atrocitats mostrant els efectes destructors de la metralla feixista a través, sobretot, de fotografies. D'aquesta manera, el Comissariat novament no només explicava els horrors de la guerra, sinó també els ensenyava amb unes imatges de fort impacte informatiu i emotiu. En aquest sentit, **el Comissariat va ser molt conscient del valor informatiu de la imatge, una sensibilitat per l'element gràfic que entronca amb la revolució que viu el periodisme a partir dels anys trenta del segle XX amb el fotoperiodisme.**

Una altra tècnica que prenia relleu consistia en conferir un aire més tècnic i no tant propagandístic a alguns dels seus actes per dotar el seu contingut de més credibilitat.

B3. Tercera etapa: la “militarització” del Comissariat (abril 1938 – abril 1939)

És a partir de l'entrada de les tropes franquistes a Catalunya i l'ocupació de la primera de les capitals catalanes l'abril de 1938, que s'inicia la tercera i última etapa del Comissariat, que s'allargarà fins al final del conflicte bèl·lic. Durant aquest període, la Generalitat va veure

com se seguien laminant les seves competències i la moral republicana s'anava minant cada vegada més, sobretot després de la Batalla de l'Ebre. Malgrat tot, l'activitat del Comissariat, moltes vegades frenètica, es va mantenir fins al final, fins i tot durant la retirada cap a la frontera francesa.

Conclusions sobre els receptors i els objectius

- Després que les tropes franquistes ocupessin Lleida i el govern de Burgos derogués l'Estatut d'Autonomia català, **el Comissariat de Propaganda es declarava “militaritzat”**. La cúpula dels serveis de propaganda, encapçalada per Miravittles i formada pels seus caps de secció, va acordar una “acceleració del ritme de treball, sense tenir en compte ni hores ni dies festius” i la voluntat de treballar més de cara als combatents, una declaració d'intencions del nou accent que prendria la propaganda de Miravittles.

Des d'aleshores i a mesura que l'exèrcit franquista va controlant més territori català, **es va diluint la divisió comunicativa establerta clarament des d'un principi del conflicte entre les accions propagandístiques adreçades a la reraguarda i al front, ja que mica en mica les posicions de reraguarda esdevenien més d'avantguarda.**

a) Des del mateix moment que els franquistes iniciaren l'ocupació militar de Catalunya, la primavera de 1938 i fins a finals d'any, el Comissariat va intensificar de manera exponencial els homenatges als **diferents tipus de soldats**, des dels brigadistes, a la Marina de la República o als batallons de defensa de costes, entre altres. Obeïen a augmentar la moral dels combatents, fent-los sentir útils i importants per tal que seguissin lluitant, a l'hora que també era una manera d'agrair-los la feina feta. De cara enfora, els actes dedicats als voluntaris internacionals cercaven evidenciar el suport que havien donat persones provinents de països signants del Pacte de No-intervenció.

b) Paral·lelament, de cara a l'**exterior**, prenia força la paradiplomàcia exercida des del govern de Companys, en general, i des del Comissariat, en particular. Determinats dirigents anglesos i francesos passaven a ser el blanc de les gestions de Batista i Roca, Rubió i Tudurí, i Miravittles. El comissari de propaganda, en una acció que traspassava totalment les seves competències polítiques i legals, era enviat l'agost de 1938 a mantenir unes converses secretes amb el ministre d'Afers Estrangers francès per aconseguir una pau negociada. La visita, que comptava amb el vistiplau de Companys i Azaña, es

tractava d'una acció exploratòria per sondejar la posició del govern francès en aquell moment.

c) Pel que fa a la **reraguarda**, el Comissariat va treballar per entretenir i mantenir la moral, però també per refermar el sentiment de pertinença i fomentar la cohesió del poble català que, des de feia uns mesos, compartia la seva capital amb el govern de la República i els seus corresponents treballadors. L'organisme dirigit per Miravittles també va mantenir la seva vocació de servei fins a l'últim moment. Seguia viu el servei de correspondència reraguarda-front, i La Dona a la Reraguarda va continuar la seva activitat fins pocs dies abans de l'entrada de les tropes franquistes a Barcelona.

Conclusions sobre l'emissor

- **La pràctica del Comissariat de diversificar les fonts difusores de la seva propaganda troba el seu zenit en aquesta darrera etapa, en què la tendència és la d'intentar ocultar l'emissor real.**
- Amb una inclinació cap a la propaganda grisa a l'alça, **cada vegada hi ha més tribunes autoritzades per emetre els missatges del Comissariat.** En aquest sentit, al final de la guerra es constitueix la Comissió Femenina d'Ajut al Combatent del Comissariat, una nova divisió en el sí del Comissariat desconeguda fins ara, que actuava paral·lelament a La Dona a la Reraguarda.

Durant aquesta etapa també es van crear quatre nous segells editorials que **conferien als llibres un caràcter més tècnic i menys propagandístic.** D'una banda, La Biblioteca Política de Catalunya, La Biblioteca Militar de Catalunya i la Biblioteca Mèdica de Catalunya, tres noves marques gestionades per edicions Flama, també del Comissariat. D'altra banda, va difondre la seva propaganda a través d'una edició del flamant *Instituto Católico de Estudios Religiosos*. És un fet destacable ja que són molt poques les editorials nascudes enmig de la guerra.

A només un mes de l'entrada de les tropes franquistes a Barcelona, el Comissariat sumava a les seves quatre grans delegacions internacionals una de nova força desconeguda: el Casal Català de Buenos Aires era nomenat el desembre de 1938 delegat del Comissariat a la República Argentina. Fins aleshores, l'òrgan de propaganda no tenia delegacions pròpies a l'Amèrica Llatina. La 'transformació' en delegació és atribuïble a un fet purament simbòlic, segurament com a reconeixement de la tasca feta de l'entitat, ja que no consta cap dotació econòmica ni cap referència al DOGC.

- Però el canvi veritablement significatiu a nivell internacional es va produir en les delegacions del Comissariat, almenys en les de París, Londres i Brussel·les. Tant per la manera com es presenten en la documentació oficial com per la nomenclatura amb què se les esmenta a la premsa, **porta a pensar que totes tres van passar de ser delegacions d'un organisme de propaganda a esdevenir delegacions del govern de la Generalitat.** Cap de les dades disposades fins ara són concloents per afirmar que les delegacions del Comissariat van augmentar de categoria, però sí que apunten a què les delegacions del Comissariat van convertir-se en delegacions de la Generalitat o del Govern de la Generalitat, amb la qual cosa s'haurien dotat de més pes a nivell internacional, desenvolupant una doble funció.

Dos personatges estretament vinculats amb el Comissariat van tenir a veure amb aquests canvis. L'abril de 1938, coincidint amb l'entrada dels franquistes a Catalunya, Companys enviava el delegat a Madrid, Batista i Roca, a Londres per crear una delegació de la Generalitat i per a influir en una mediació internacional per aturar la guerra, i al mateix temps ho faria Rubió i Tudurí a París.

No podem afirmar del cert que la delegació de la Generalitat que va muntar Batista i Roca substituís l'existent del Comissariat, però tendim a pensar que sí. Era més aviat una conversió en un nou organisme paradiplomàtic dotat de major entitat, ja que la documentació consultada emesa per la Generalitat des de Londres, es refereix al "Government of Catalunya- London delegation", ubicada al mateix edifici del número 17 de Fleet Street, on estava situada la delegació del Comissariat. Casualment, coincideix amb l'ubicació actual de la delegació de la Generalitat.

Conclusions sobre els temes i els missatges

- Si durant la primera i la segona etapa, el Comissariat s'havia preocupat fonamentalment d'explicar els esforços catalans en la guerra i elogiar les gestes madrilenyes, **ara concentrava les seves energies en el concepte 'Catalunya'**. Amb l'objectiu de potenciar el tret distintiu català, la propaganda del Comissariat de cara a la rereguarda durant el penúltim any de guerra es va caracteritzar, fonamentalment, per celebrar homenatges de caire patriòtic a personatges il·lustres de la història i cultura catalana així com la commemoració de les efemèrides vinculades amb l'assoliment de les llibertats de Catalunya. I ho feia aprofitant diverses dates rellevants per la història del nacionalisme català.

- Tot i el canvi de prioritats, la resistència i l'heroisme de Madrid van tornar a ser un tema de propaganda el novembre de 1938, coincidint amb el segon aniversari de la seva defensa. Paral·lelament, advocava per l'agermanament de tots els "pobles d'Espanya", tornava a fer èmfasi en la necessitat de la unitat republicana per fer front al feixisme, i destacava els esforços en la defensa, no només del territori català, sinó també de les diverses fronteres de la zona republicana.

Altres temes clàssics del Comissariat com la cultura, l'art popular català i la civilització es van mantenir durant aquesta tercera etapa així com, el tema contraposat: la barbàrie personificada en l'aviació feixista. **La propaganda d'atrocitats prenia relleu en un moment en què diverses localitats catalanes, com Lleida o Granollers, havien estat durament bombardejades.**

- **La pervivència dels arguments del Comissariat fins al final del conflicte és una característica del seu model.** Hi ha temes, com el de la referència a l'ajut que voluntaris catalans van oferir a França durant la Gran Guerra, que perduren fins i tot un cop Miravittles va passar la frontera francesa, camí de l'exili. El tema es reflectia en un article que va escriure a *Le Socialiste des Pyrénées-Orientales*, en el qual animava els rossellonesos a recolzar els refugiats catalans.

Conclusions sobre els canals

- Tant els llibres com les celebracions i homenatges patriòtics del Comissariat **van seguir la línia potenciada a partir de l'abril de 1938 centrada en ressaltar la singularitat catalana. En els tres casos es pretenia reforçar el sentiment de pertinença, promoure la cohesió del poble català i recordar els orígens i les vicissituds que havia passat Catalunya en un moment en què l'autonomia del seu poble es veia greument amenaçada.** Tant el caràcter miscel·lani dels actes com dels llibres es poden entendre com una reacció a la 'recentralització' econòmica, política i simbòlica estimulada per Negrín des de Barcelona. Els homenatges també eren una manera de mostrar respecte i generar orgull del país i de la seva cultura, així com una forma de deixar en un segon pla les inclemències i animar la moral de la reraguarda. Els actes de reconeixement del Comissariat es van estendre a aquells que fins l'últim moment havien estat al costat de la República, com a manera d'agrair-los el suport ofert.

- A diferència de les anteriors etapes, **aquesta no es va caracteritzar per gaires innovacions pel que fa als mitjans propagandístics**. Va seguir amb eines ja experimentades i altres de consolidades en les dues etapes anteriors. Algunes de les apostes segures eren els míting radiats, les conferències, les publicacions periòdiques i els llibres.

Malgrat l'escassetat de paper, l'organisme dirigit per Miravittles, a través dels seus segells editorials, va continuar publicant durant el 1938. Va editar llibres que pretenien difondre un coneixement que d'entrada no estava amarat de cap càrrega propagandística, seguint la tècnica d'intentar dotar el contingut de caire científic o tècnic. També va tenir continuïtat la literatura de testimoniatge. Antonio Ruíz Vilaplana, secretari judicial a Burgos, va ser un dels autors d'aquest gènere que va tenir més èxit amb els llibres del Comissariat *Lletra oberta als catalans* i *En dono fe. Un any d'actuació en l'Espanya nacionalista*. Aquest darrer va veure unes reeixides set edicions.

A nivell radiofònic, l'òrgan de propaganda de la Generalitat va emetre fins a l'últim moment les emissions informatives de les 14h i les 20 hores, -franja horària d'allò que avui anomenariem el *prime time*- des del Palau de la Generalitat, i la radiació d'una selecció poètica. Pocs dies abans de ser ocupada Barcelona, el Comissariat radiava el programa *Efemèrides de la història de Catalunya*, que recordava dates històriques significatives per al nacionalisme. En aquelles moments, fins i tot, va emetre un programa sobre la religió i la República. És en aquest sentit que es pot assegurar que **va mantenir fins al darrer moment la sensibilitat pel fet religiós que havia demostrat al llarg de la guerra**.

De cara als combatents, un dels públics prioritaris en aquesta etapa, va organitzar competicions esportives al front així com un concurs de diaris murals, com a manera de vincular el front amb la rereguarda. Per a ells, també es van celebrar festivals amb representacions artístiques per pujar la moral.

Per als públics estrangers, va seguir amb exposicions ambulants, amb els concerts de sardanes, ara interpretats no per la Cobla Barcelona sinó per la Cobla Catalunya, formada per membres seleccionats de set cobles catalanes. El *Comunicat de premsa* va seguir vigent durant la meitat de l'etapa en les versions en català, castellà, anglès, francès, alemany i esperanto. És una eina que, a jutjar per la seva llarga durada, de ben segur va esdevenir eficaç ja que la majoria de les edicions naixien l'octubre de 1936, tan bon punt es va crear el Comissariat. La versió sueca s'hauria deixat d'editar i als països nòrdics s'hauria enviat la versió alemanya, tal com ho demostra l'adreça estampada al *Comunicat*

alemany localitzat al *Modern Records Centre* de Warwick, enviat a la “Svenska Transportarbetareforeunde” d’Estocolm. Amb l’arribada del front a Catalunya també finalitzava *Visions de guerra i de reraguarda* de la sèrie B dedicada a fets d’actualitat.

- **A nivell cinematogràfic, un dels punts culminants de Laya Films va ser la producció del documental *Le martyre de la Catalogne - Catalunya Màrtir*, que es va projectar a París en el marc de la Conferència Internacional de la Pau, davant la premsa i personalitats franceses, pocs dies després de l’inici de la Batalla de l’Ebre. Seguint la tècnica de la propaganda d’atrocitats, el film mostrava els efectes tràgics dels bombardejos aeris patits per diverses zones de Catalunya, entre elles Barcelona.**
- Periodistes estrangers i personalitats amb projecció internacional van seguir venint a Catalunya per ser testimonis directes de la lluita que s’estava portant a terme. **El degoteig de visites, però, va anar disminuint a mesura que el front s’anava endinsant en el territori català.** Aquelles visites tenien un caire més solidari ja que moltes vegades venien acompanyades de productes i material necessari per a la població, com queviures, tabac o ambulàncies.
- **El Comissariat, com a bon òrgan propagandístic, va seguir fent publicitat dels seus productes a través d’anuncis i cartells.** Aquells que es referien als llibres que va publicar en aquest període segueixen una mateixa línia: una il·lustració simbòlica i la indicació del títol del llibre, l’autor i el preu de l’edició, en un fons monocromàtic. Tot plegat conferia cartells molt senzills però clars i impactants.

L’interès per la publicitat del Comissariat també es reflecteix en la publicació d’un volum sorprenent, que recull les actes del *V Congrés Internacional de la Publicité*, en francès, que es va celebrar a Barcelona abans de l’esclat de la Guerra Civil, el 1935. El Comissariat les va portar a impremta el 1938, molt probablement per iniciativa del seu cap tècnic d’Edicions, i fotopublicitari, Pere Català Pic. Gràcies a aquella iniciativa ara podem conèixer el contingut de les ponències que, d’altra manera, segurament s’haurien perdut.

- També destaca un calendari que s’anunciava com a “una joia artística per guardar”. Es presentava en una edició de luxe en cartoné de fil, amb 12 dibuixos de Clavé sobre els fets històrics més rellevants, amb l’objectiu de recordar dates assenyalades de la història catalana. És sorprenent que **en aquella tràgica situació, a pocs dies de l’ocupació de**

Barcelona, el Comissariat promocionés una edició de luxe d'un dels seus productes, potser pensant en els més nostàlgics. Aquesta hauria estat la darrera de les publicacions editades pel Comissariat.

- **La durada de la guerra va propiciar l'experimentació per part de l'aparell de Miravittles de múltiples mitjans de propaganda i la necessitat d'innovar per destacar i atraure l'atenció.** Aquest fet va venir facilitat per la **simbiosi entre elements i tècniques de propaganda i de publicitat, amb la dificultat afegida, o avantatge estimuladora, de trobar-se enmig d'un conflicte bèl·lic.**

C. Els darrers dies del Comissariat de Propaganda

- El Comissariat es va mantenir actiu a la reraguarda catalana fins a l'últim moment fent allò que havia estat fent durant tota la contesa: organitzant conferències i participant en celebracions de tot tipus. **El dia que Miravittles va sortir del Comissariat és incert.** Ell assegurava que va ser el darrer de sortir de Barcelona perquè es va dedicar a destruir documents que podien comprometre a aquells que s'havien de quedar a Catalunya. Sostenia que va marxar poques hores abans de l'entrada de les tropes franquistes a la capital catalana.

Però si ens guiem per una carta inèdita que li envia un col·laborador seu del Comissariat, es dona a entendre que el dia abans de l'entrada de les tropes franquistes a Barcelona, Miravittles ja no era a la ciutat. Amadeu Solé Querol li recordava en aquesta lletra que el comissari havia de ser el seu padrí de noces en la cerimònia que s'havia de celebrar al Comissariat el 25 de gener de 1939 i a la qual no s'hi va presentar. A aquest fet desconegut se li suma una nova referència: el dia que l'exèrcit franquista va ocupar Barcelona, Miravittles era a Agullana al Mas Perxés i s'hi va quedar, segons el testimoni de Rovira i Virgili, com a mínim fins el 30 de gener de 1939. Són dades totes elles que fins ara no s'havien relacionat.

- Tot i les dificultats, durant la retirada cap a la frontera francesa, **Miravittles va reorganitzar els serveis de propaganda en una espècie d'oficina mòbil a Figueres, la seva ciutat natal, per indicació de Negrín.** La integraven un reduït nucli de treballadors del Comissariat format per Miravittles, el cartellista Fontserè i els dos periodistes radiofònics Sala i Serch. De les 300 persones que haurien treballat, ara només n'eren tres.

I de tots els mitjans de què va disposar, ara només tenien una màquina d'escriure i una pancarta que indicava al balcó del Casino, on es van instal·lar, que allà estava establert el Comissariat de Propaganda. A la Rambla de Figueres van penjar un diari mural amb dibuixos de Clavé que acomiadava els milers de refugiats que es dirigien camí de la frontera francesa. Aquesta va ser segurament la darrera actuació pública del Comissariat a la reraguarda catalana.

El reduït nucli de l'òrgan de propaganda també va treballar en el projecte d'un pal amb dues fletxes monumentals que havien d'assenyalar direccions oposades. A la fletxa més gran hi escriurien "A Barcelona, camí del deure" i a la més petita "A la frontera, camí del deshonor". Un dibuix fet a mà per Miravittles, localitzat entre la seva documentació personal, intentava reproduir anys més tard aquest invent d'última hora.

A les set del matí del 5 de febrer de 1939, el mateix dia que els presidents de Catalunya i del País Basc travessaven la frontera amb França, ho feia també el petit equip que formava el Comissariat.

- **L'últim acte documentat del Comissariat, però, data de finals de març de 1939**, pocs dies abans de finalitzar la guerra, en què la delegació de Brussel·les va inaugurar una exposició mòbil a la *Maison du Peuple* de la capital belga, on a través de panells gràfics, fotografies i maquetes, mostraven l'estat desastrós en què havien quedat diferents barris de Barcelona.

D. Epíleg

- En la batalla de la propaganda, que indestriablement es va disputar en paral·lel a la de les armes, **el Comissariat es va caracteritzar per desenvolupar un estil propagandístic propi, diferenciat de la propaganda del govern de la República i, sobretot, allunyat de les formes de propaganda franquistes supervisades en última instància pel poder militar**. Si bé el bàndol insurrecte es va emmirallar en l'experiència persuasiva de l'Alemanya nazi i la Itàlia de Mussolini, la propaganda republicana a l'Estat va estar marcada, en termes generals, per les directrius del Partit Comunista durant bona part de la guerra.
- En canvi, el Comissariat va intentar persuadir amb una forma particular. En primer lloc, la seva **visió panoràmica del fenomen propagandístic**, va afavorir la creativitat en les

seves vies de persuasió. El seu **esperit innovador** va propiciar que canals inusuals poguessin esdevenir transmissors de propaganda, sempre i quan estiguessin en consonància amb els objectius i destinataris fixats. La seva concepció global també va afavorir que desenvolupés una **propaganda multimèdia** en el sentit d'orquestració de diferents mitjans i canals alhora, cercant l'efectivitat amb la corresponent unitat de missatge.

D'alguna manera, es pot considerar el Comissariat com a **visionari des del moment que preveia en el seu decret fundacional l'ús de la televisió com a mitjà propagandístic ja l'any 1936**. En aquest sentit, estava en sintonia amb els publicitaris de l'època que poc abans de la Guerra Civil auguraven les possibilitats que tindria el mitjà televisiu per a la publicitat.

En segon lloc, **en la manera de fer del Comissariat, trobem diversos referents de les tècniques i mitjans de segell britànic i estadunidenc desenvolupades durant la Gran Guerra, passades pel sedàs autòcton i adaptades als seus públics claus**. Alguns d'aquells patrons propagandístics, però, no només van ser reproduïts pel Comissariat sinó també per altres organismes homòlegs republicans.

En tercer lloc, **el model del Comissariat es pot considerar en bona part d'inspiració publicitària** des del moment que utilitza suports que prèviament s'havien experimentat en el terreny comercial i fins aleshores estaven fonamentalment reservats a anunciar productes d'empreses. Els serveis dirigits per Miravittles **van aprofitar els coneixements teòrics i l'experiència pràctica en el terreny de la publicitat de què gaudia Catalunya des de feia dues dècades i els van adaptar a la propaganda**.

- La simbiosi entre les tècniques publicitàries i propagandístiques de què va ser escenari el Comissariat, **formava part del procés de reciprocitat que vivien les dues disciplines a nivell internacional**.
- L'estil comunicatiu-persuasiu de l'organisme de propaganda també es va caracteritzar per donar un **enfocament comercial a una institució governamental**. Com si es tractés d'una empresa, el Comissariat feia publicitat d'ell mateix i dels seus productes. D'aquesta manera, la Generalitat es convertia en un govern anunciant, que competia amb altres anuncis de productes i idees, en creativitat, espai i temps.

- Si bé el juliol de 1936 va suposar un sotrac de la febre d'or publicitària que vivia Catalunya, el **veritable estroncament en l'àmbit comunicativo-persuasiu es va donar l'abril de 1939**, quan el triomf dels franquistes va suposar l'exili o el silenci de professionals formats a l'escola del Comissariat. Tot i que Catalunya pot presumir avui d'haver disposat d'un organisme de propaganda equiparable al d'un estat -tant per l'abast d'actuació, les dimensions i els temes que va tractar-, la potencialitat i coneixements dels seus integrats es van perdre o no es van poder aprofitar amb tota la seva dimensió un cop acabada la guerra.

De la mateixa manera que als Estats Units, alguns dels periodistes, publicitaris o publi-relacionistes foguejats als serveis de propaganda governamentals durant la Gran Guerra, van acabar esdevenint referents de les disciplines respectives, amb una victòria republicana, l'equip del Comissariat hauria pogut traslladar i desenvolupar els seus sabers i experiències adquirits durant la guerra als temps de pau. Aleshores, sense la discontinuïtat històrica patida, potser avui estaríem parlant de veritables mestres a casa nostra en el terreny de la propaganda, el periodisme, la fotografia, la publicitat o el cinema d'aquells temps, amb tota la grandesa i reconeixement que els correspondria. Aquesta recerca ha volgut ser un petit gra de sorra en aquesta tasca de dignificació.

Fonts documentals i bibliografia

a) Arxius i biblioteques visitats

Archiu Generau d'Aran – Arròs.

Archives de Affaires étrangères, Commerce extérieur et Coopération au Développement – Brussel·les.

Archivo General de la Administración (AGA) – Alcalá de Henares.

Archivo General del Ministerio de Asuntos Exteriores y de Cooperación (AMAE) – Madrid.

Archivo General Militar de Ávila (AGMAV) – Ávila.

Archivo Histórico Nacional (AHN) – Madrid.

Arxiu Històric de Ràdio Barcelona – Biblioteca de Catalunya (ARB) – Barcelona.

Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià (AMTM) – Poblet.

Arxiu Nacional de Catalunya (ANC) – Sant Cugat del Vallès.

Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB) – Barcelona.

Arxiu personal de la família Català Pic – Barcelona.

Biblioteca Arús (BA) – Barcelona.

Biblioteca de Catalunya (BC) – Barcelona.

Biblioteca del Departament de la Presidència de la Generalitat de Catalunya (BDP) – Barcelona.

Biblioteca de la Facultat de Ciències de la Comunicació (UAB) – Bellaterra.

Biblioteca de la Facultat de Comunicació i Relacions Internacionals Blanquerna (URL) – Barcelona.

Biblioteca Nacional – Madrid.

Bibliothèque royale de Belgique – Brussel·les.

Centre d'Estudis Històrics Internacionals (CEHI) – CRAI Biblioteca del Pavelló de la República – Barcelona.

Centre des Archives Diplomatiques del Ministère des Affaires Etrangères (CAD) – La Courneuve.

Centro Documental de la Memoria Histórica (CDMH) – Salamanca.

Fundación Nacional Francisco Franco (FFF) – Madrid.

Fundación Pablo Iglesias – Alcalá de Henares.

Fundación Universitaria Española (FUE) – Madrid.

International Institute of Social History (IISH) – Amsterdam.

Library of Congress – Washington D.C.

Liddell Hart Centre for Military Archives (LHCMA) – Londres.

London School of Economics (LSE) – Londres.

Médiatèque de Perpignan – Perpinyà.
Modern Records Centre (MRC) – Warwick.
New York Public Library – Nova York.

b) Altres arxius consultats

Archives de la Ville de Bruxelles (AVB) – Brussel·les.
Archives Générales du Royaume et Archives de l'État dans les provinces – Brussel·les.
Arxiu Històric de Sabadell – Sabadell.
Centre des archives diplomatiques (CRAS) – Nantes.
Centre de documentació del Musée royal de l'Armée et d'Histoire militaire – Brussel·les.
Centre d'Etudes et de Documentation Guerre et Sociétés contemporaines – Brussel·les.
Fundación de Estudios Libertarios Anselmo Lorenzo – Madrid.
Labour History Archive and Study Centre (LHASC) – Manchester.
National Archives (NA) – Kew.
National Archives – Riksarkivet (NA-R) – Stockholm.

c) Entrevistes personals i converses

Teodor Garriga. Premià de Dalt, 27 de gener de 2007
Carles Sentís. Barcelona, 11 de març de 2009.
Pere Català Roca. Barcelona, 3 de gener de 2007
Marc Miravittles Rogers. Barcelona, 10 de març de 2014.
Carme Dalmau. Barcelona, 9 de febrer de 2010
Anna Mª Saludes. Barcelona, 26 de maig de 2008
Geoffrey Walker. Intercanvi de correus electrònics. Juliol de 2010.
Antoni Ribas. Barcelona, 28 de desembre de 2006.
Xavier Solano. Conversa telefònica, 22 de juny de 2011.
Víctor Castells. Conversa telefònica, 29 de juny de 2010.
Josep Cruanyes. Barcelona, 27 de juny de 2008
Juan Carlos Jiménez de Aberasturi. Conversa telefònica, 26 de maig de 2010.

d) Publicacions periòdiques

Entre parèntesi, els anys consultats; entre claudàtors, el lloc d'edició.

Amic: publicació quinzenal per a esplai del soldat català de l'Exèrcit de la República [Barcelona] (1938)

Ara!!: òrgan d'Espartacus [Barcelona] (1937)

Arma: òrgano de la 138 Brigada Mixta, 33 Division [Madrid] (1937)

Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya [Barcelona] (1936)

Catalans! [Barcelona] (1937-1938)

Daily Worker [London] (1936)

Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya [Barcelona] (1936-1939)

El combatiente del este: òrgano del Comisariado de guerra del Ejército del Este [Caspé] (1938)

El Diluvio [Barcelona] (1937)

Informativo Semanal de Cataluña: intérprete de la colectividad catalana [Buenos Aires] (1936-1938)

L'Acció [Terrassa] (1936)

L'Esquella de la Torratxa [Barcelona] (1937-1938)

La Humanitat [Barcelona] (1936-1939)

La Publicitat [Barcelona] (1936-1938)

La Rambla [Barcelona] (1936)

La Vanguardia [Barcelona] (1936-1939)

La Veu de Catalunya [Barcelona] (1936-1937)

Le Figaro [Paris] (1936)

Le Peuple [Bruxelles] (1936-1937)

Meridià: setmanari de literatura, art i política [Barcelona] (1938-1939)

Milicia Popular: diario del 5º Regimiento de Milicias Populares [Madrid] (1936- 1937)

Mirador: setmanari de literatura, art i política [Barcelona] (1936-1937)

Mi Revista: ilustración de actualidades [Barcelona] (1937-1938)

Moments: la revista del nostre temps (1936-1938)

Nuevo Cinema [Barcelona] (1938)

Solidaridad Obrera [Barcelona] (1936-1939)

Ràdio Barcelona: publicació setmanal [Barcelona] (1937-1938)

e) Publicacions periòdiques editades pel Comissariat o per algun dels organismes que en depenien

Entre parèntesi, els anys que es van publicar; entre claudàtors, el lloc d'edició.

- Boletín de Información Católica* (edición española) [Barcelona] (1937)
Boletín de Información Católica (editio latina) [Barcelona] (1937)
Boletín de Información Católica (edition française) [Barcelona] (1937)
Boletín de Información Católica (English edition) [Barcelona] (1937)
Boletín de Información Religiosa (edición española) [Barcelona] (1937- 1938)
Boletín de Información Religiosa (English edition) [Barcelona] (1937-1938)
Boletín de Información Religiosa (edition française) [Barcelona] (1937)
Boletín de la Gran Logia Regional del Nordeste de España [Barcelona] (1937)
Butlletí especial per als catalans absents de la Pàtria [Barcelona] (1937-1939)
Comment on Spanish affairs [London] (1937-1938)
Comunicat de premsa (edició catalana) [Barcelona] (1936-1938)
Comunicat de premsa (edición castellana) [Barcelona] (1936-1939)
Comunicat de premsa (English edition) [Barcelona] (1936- 1938)
Comunicat de premsa (edition française) [Barcelona] (1936-1938)
Comunicat de premsa (Deutsche Ausgabe) [Barcelona] (1936-1938)
Comunicat de premsa (Svensk Upplaga) [Barcelona] (1937)
Comunicat de premsa (Esperanto Eldono) [Barcelona] (1937- 1938)
L'Avant-Garde: journal du front [Barcelona] (1937-1938)
Le Journal de Barcelone: bulletin quotidien d'information de presse de la Généralité de Catalogne [Paris] (1937)
Mallorca Nova [Barcelona] (1937-1938)
Nova Galiza [Barcelona] (1937-1938).
Nova Iberia: revista mensual il·lustrada [Barcelona] (1937)
Nova Iberia: publicación mensual ilustrada [Barcelona] (1937)
Nova Iberia: illustrated monthly review [Barcelona] (1937)
Nova Iberia: revue mensuelle illustrée [Barcelona] (1937)
Visions de guerra i de reraguarda (sèrie A) [Barcelona] (1937)
Visions de guerra i de reraguarda (sèrie B) [Barcelona] (1937- 1938)

f) Articles que no pertanyen a les publicacions periòdiques anteriors o als anys consultats

- AYALA DIAGO, C. A. "Trazos y trozos sobre el uso y abuso de la Guerra Civil Española en Colombia". *Anuario Colombiano de Historia Social y de la Cultura*. Vol. 38 (2011), p. 111-152.
- BARRIO, T.; LINS, U. *La utilización del esperanto durante la Guerra Civil española*. Comunicació presentada al "Congreso Internacional sobre la Guerra Civil española", Madrid, 27-29 de novembre de 2006. [En línia] [2006] <http://www.nodo50.org/esperanto/artik68es.htm> [Consulta: 04 novembre 2007]
- BERNILS, J. M. "Jaume Miravittles, comissari de Propaganda de la Generalitat (1936-1939)". A: *Revista de Girona* (març-abril 1998), núm. 187, p. 38-43.
- BOQUERA, E. "De la persuasió de l'opinió pública a la relació amb els públics: el Comissariat de Propaganda com a referent". A: *La metamorfosi de l'espai mediàtic: V Congrés Internacional Comunicació i Realitat*. Barcelona: Facultat de Comunicació Blanquerna, 2009, p. 239-246.
- BOQUERA, E. "El relevo en la propaganda oficial de la Guerra Civil española: de Jaume Miravittles a Dionisio Ridruejo". *Bulletin of Spanish Studies*. Vol. 89 (2012), núm. 7-8, p. 187-199.
- CASTILLO, G. "Propaganda y publicidad política". *Comunicación y medios* (1988-1989), núm. 7-8, p. 41-46.
- CATALÀ PIC, P. "La publicitat moderna". *Mirador* [Barcelona] (23 maig 1933).
- CORRETGER, M. "L'obra poètica d'Alfons Maseras". *Llengua & Literatura* (1997), núm. 8, p. 149-169.
- CHOUKAS, M. Ressenya de HUMMEL, W.; HUNTRESS, K. *The analysis of propaganda*. New York: William Sloane Associates, 1949. *The Public Opinion Quarterly*. Vol. 14 (1950), núm. 2, p. 364-365.
- DELCLÓS, T. "Cine de propaganda de la Generalitat". *Tele/eXprés* [Barcelona] (8 març 1978), p. 25.
- DODGE, R. "The psychology of propaganda". *Religious education*. Vol 15 (1920), p. 241-252.
- FERNÁNDEZ SORIANO, V. "Bélgica y la Guerra Civil: el impacto del conflicto español en la política y la diplomacia de una pequeña potencia". *Cuadernos de historia contemporánea*. Vol 29 (2007), p. 219-233.
- FERNÁNDEZ SOUTO, A. B. "Las relaciones públicas como elemento tangencial entre la publicidad, propaganda, información y otras áreas de la comunicación". *Revista Mexicana de Ciencias Políticas y Sociales*. (2006), núm. 196, p. 159-170.
- FIGUERES, J. M. "Apropiacions de la premsa a Catalunya durant la Guerra Civil". *Anàlisi: quaderns de comunicació i cultura* (1997), núm. 20, p. 85-123.
- FORTUNY, J. "Comunicació institucional: l'ètica com a límit". *Quaderns* (2010), núm. 2, p. 8-9.
- GARCÍA FERNÁNDEZ, H. "Seis y media docena: propaganda de atrocidades y opinión británica durante la Guerra Civil española". *Hispania*. Vol. 67 (2007), núm. 226, p. 671-692.

- GARCÍA NIETO, M. T. “La propaganda como fuente de las relaciones públicas”. *Historia y Comunicación Social* (1999), núm. 4, p. 35-46.
- GARCÍA NIETO, M. T. “El concepto actual de relaciones públicas: un mosaico de definiciones”. *Revista Universitaria de Publicidad y Relaciones Públicas* (1997), núm. 4, p. 91-103.
- GILMOUR, T. L. “The government and propaganda”. *The Nineteenth Century and after*. Vol 85 (1919), p. 148-158.
- GOTOVITCH, J. “La Belgique et la guerre civil espagnole: un etat des questions”. *Journal of Belgian History* (1983), núm. 3-4, p. 497-532.
- GUILDAY, P. “The Sacred Congregation de Propaganda Fide”. *Catholic Historical Review*. (1920/1921), núm. 6, p. 478-494.
- *Instant* [Barcelona] (16 agost 1936).
- LASSWELL, H. “The Theory of Political Propaganda”. *The American Political Science Review*. Vol. 21 (1927), p. 627-631.
- KERN, R. “Anarchist Principles and Spanish Reality: Emma Goldman as a Participant in the Civil War 1936-1939”. *Journal of Contemporary History*. Vol. 11 (1976), núm. 2/3, p. 237-259.
- LÓPEZ ANTÓN, J. J. “El imaginario pesimista de Vasconia en Arturo Campión”. *Vasconia. Cuadernos de Historia-Geografía. IV Jornadas de Estudios Histórico Locales: formas de transmisión social de la cultura* (1998), núm. 27, p. 177-194.
- LÓPEZ, M. P. “En mi época nadie imaginó que la radio empezaría a las seis de la mañana”. Entrevista a Teodor Garriga. *La Vanguardia* [Barcelona] (28 febrer 1999), p. 20.
- MÉNDIZ NOGUERO, A. “Diferencias conceptuales entre publicidad y propaganda: una aproximación etimológica”. *Cuestiones publicitarias*. Vol. 1 (2008), núm. 12, p. 43-61.
- MIRAVITLLES, J. “La pequeña historia. El més petit de tots”. *Destino* [Barcelona] (8 novembre 1975), p. 36-37.
- MIRAVITLLES, J. “Lettre ouverte aux roussillonnais”. *Le Socialiste des Pyrénées-Orientales. Organe Officiel de la Fédération Socialiste* [Perpignan] (10 febrer 1939), p. 1.
- MIRAVITLLES, J. “Miravittles, secrétaire général du Comité central des milices antifascistes”. *Vu en Espagne: la défense de la République* [París] (29 agost 1936).
- MIRAVITLLES, J. “Tarradellas, Miravittles y el Comissariat de Propaganda”. *La Vanguardia*. [Barcelona] (12 maig 1982), p. 6.
- MIRAVITLLES, J. “Tito no estuvo nunca en España”. *Diario de Nueva York* [Nueva York] (17 agost 1949).
- MIRAVITLLES, J. “Tito no estuvo nunca en España”. *Als meus amics* [Nova York] (gener 1950), p. 1.
- MIRAVITLLES, J. “Una misión de Abdelkjalak Torres durante la Guerra Civil”. *Tele/eXprés* [Barcelona] (3 juny 1970).
- PARSONS, T. “Propaganda and social control”. *Psychiatry* (1942), núm. 5, p. 551-572.
- PEARL, R. “The biology of superiority”. *The American mercury*. Vol 12 (1927), núm 47, p. 257-266.

- PERAL, E. J. “‘Altavoz del frente’, una experiencia multidisciplinar durante la Guerra Civil española. *Hispanic Research Journal: Iberian and Latin American Studies*. Vol 13 (2012), núm. 3, p. 234-249.
- PINEDA, A. “Propaganda y publicidad comercial: un principio diferenciador. *Cuestiones publicitarias*. Vol 1 (2007), núm. 12, p.107-128.
- PINKLETON, B. “The Campaign of the Committee on Public Information: its Contributions to the History and Evolutions of Public Relations”. *Journal of Public Relations Research*. Vol. 6 (1994), núm. 4, p. 229-240.
- POLASKY, J. “The insider as outsider: Émile Vandervelde and the Spanish Civil War”. *Journal of Belgian History*. (1987), núm. 1-2, p. 349-352.
- PRAT GABALLÍ, P. “Els serveis de psicotècnia publicitària de la Generalitat de Catalunya”. *L’Opinió* [Barcelona] (6 abril 1933), p. 9.
- PUJADAS, X. “Esportives i compromeses: les dones catalanes i l’Olimpíada Popular de Barcelona de 1936”. *Quadern Dones i Esport* (2008), núm. 2, p. 14.
- RODERO, E. “Concepto y técnicas de la propaganda y su aplicación al nazismo”. A: *Actas del III Congreso Internacional: cultura y medios de comunicación*. Salamanca: Universidad Pontificia, 2000, p. 655-668.
- RUBIÓ, N. M. “Le démenti de la raison”. *La Dépêche* [Toulouse] (17 setembre 1937), p. 3.
- SANDERS, M. “Wellington House and British propaganda during the First World War”. *The Historical Journal*. Vol. 18 (1975), núm. 1, p. 119.146.
- SELIGMAN, E. R. A. “Propaganda by public utility corporations”. *Bulletin of the American Association of University Professors*. Vol. 16 (1930), núm. 5, p. 349-368.
- SENTÍS, C. “La Nueva York de Dalí”. *La Vanguardia* [Barcelona] (8 abril 2004), p. 22.
- SENTÍS, C. “Met y su biografía”. *La Vanguardia* [Barcelona] (28 abril 2006), p. 29.
- SINGLA, C. “L’Agrupació Professional de Periodistes (UGT) durant la Guerra Civil: dades sobre professionals i mitjans de comunicació”. *Treballs de Comunicació* (2000), núm. 13-1, p. 137-154.
- TAYLOR, P. M. “The Foreign Office and British Propaganda during the First World War”. *The Historical Journal*. Vol. 23 (1980), núm. 4, p. 875-898.
- “The crime of non-intervention”. *To-morrow: A new series: Spanish bulletin* [s.l.] (deseembre 1936), p. 5.
- TORRA, Q. *Diplomàcia catalana durant la Guerra Civil*. [En línia] [2014] <http://www.elsingular.cat/cat/noticies/2014/02/diplomacia_catalana_durant_la_guerra_civil_98585.php> [Consulta: 5 febrer 2014].
- XIFRA, J. “Pioneros e ignorados: la escuela de París y la doctrina europea de las relaciones públicas”. *Ámbitos* (2006), núm. 15, p. 449-460.
- YRAOLA, A. “La repercusion de la Guerra Civil española en los países nórdicos con especial referencia a Islandia, 1936-39”. *Cuadernos de Historia Contemporánea*. (1993), núm. 16, p. 131-149.

g) Llibres publicats pel Comissariat de Propaganda, per algun dels seus organismes o segells editorials

- *V Congrès International de la Publicité*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1938.
- *26 proverbios castellanos en acción*. Dibuijos de Luís V. Molné. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937. Text en castellà, català, francès i anglès.
- *Algunos datos económicos sobre Catalunya*. [Barcelona:] Comissariat de Propaganda, [c. 1937].
  - *Quelques chiffres sur l'économie de Catalunya*. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937].
  - *Catalunya: some economic dates about it*. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937].
- ALTABA PLANUCH, R. *Vuit mesos a la Delegació del Govern d'Euscadi a Catalunya*. Pròleg de Joan Santamaria. Barcelona: Comissariat de Propaganda, [1937].
- AMAT, M. *De quan escrivien les bèsties*. Dibuijos d'Artur Moreno. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, 1937.
- ANGLADA, L. *El més petit de tots*. Dibuijos de Lola Anglada. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937.
  - ANGLADA, L. *El pequeñín*. Dibujos de Lola Anglada. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, 1937. Traducción de *El més petit de tots*.
  - ANGLADA, L. *Le plus petit*. Dessins de Lola Anglada. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, 1937. Traduction d'*El més petit de tots*.
- ASENSIO, GENERAL JOSÉ. *Movilización integral: algunos de sus aspectos: conferencia dada en el Ateneo Profesional de Periodistas de Barcelona, el día 26 de junio de 1938*. [Barcelona]: Biblioteca Militar de Catalunya, 1938.
- *Auca del noi català, antifeixista i humà*. Dibuijos de Josep Obiols. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937. Textos en català, castellà, francès i anglès.
- BARCINO, CORONEL. *La Batalla del Marne*. [Barcelona]: Biblioteca Militar de Catalunya, 1938. (edició en català)
  - BARCINO, CORONEL. *La Batalla del Marne*. [Barcelona]: Biblioteca Militar de Catalunya, 1938. (edició en castellà)
  - BARCINO, CORONEL. *La Batalla del Marne*. [Barcelona]: Biblioteca Militar de Catalunya, 1938. Edición dedicada al combatiente.
- BARÇA, J. O. *L'obra financera de la Generalitat en els sis primers mesos de la revolta: 19 de juliol del 1936 - 18 de gener del 1937*. Barcelona: [Comissariat de Propaganda], 1937. (Antecedents i Documents; 9).
  - BARÇA, J. O. *La obra financiera de la Generalitat durante los seis primeros meses de la revolución: 19 julio 1936- 18 enero 1937*. París: Association Hispanophile de la France, 1937. (Antecedentes y Documentos; 9)
  - BARÇA, J. O. *L'Oeuvre financière de la Généralité durant les six premiers mois de la rébellion: 19 juillet 1936 - 18 janvier 1937*. París: Association Hispanophile de France, 1937. (Antécédents et Documents; 9)

- BERNANOS, G. *Les cimitières sous la lune: El testimoniatge de Georges Bernanos*. [Barcelona]: Forja, 1938. Pròleg, selecció i traducció de Jaume Miravittles.
- BERTRAN, L. *La literatura catalana a l'estranger*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937. (Aspectes de l'activitat catalana; 5).
  - BERTRAN, L. *La literatura catalana en el extranjero*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937. (Aspectos de la actividad catalana; 5).
  - BERTRAN, L. *La littérature catalane à l'étranger*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937. (Aspectes de l'activité catalane; 5).
- CALDERS, P. *Unitats de xoc*. Barcelona: Forja, 1938. (Documents de guerra).
- *Cançoner Popular Internacional. Catalunya = Cancionero Popular Internacional*. Selecció i harmonització de Josep Cumellas i Ribó. Prefaci de Joaquim Pecamins en francès, anglès i català. Barcelona: Comissariat de Propaganda, secció de música, 1938.
- *Cançoner Revolucionari Internacional 1*. Recopilació i comentaris d'Otto Mayer. Barcelona: Comissariat de Propaganda, secció de música, 1937. Text en català i castellà.
- *Cançoner Revolucionari Internacional 2*. Recopilació i comentaris d'Otto Mayer. Barcelona: Comissariat de Propaganda, secció de música, 1937. Text en català i castellà.
- CAPDEVILA, C. *Àngel Guimerà*. [Barcelona]: Biblioteca Política de Catalunya, 1938. (Homes de Catalunya).
- CARNER-RIBALTA, J. *Poetes russos de la revolució*. Barcelona: [Comissariat de Propaganda], 1937.
- *Ce qu'est la Catalogne*. Barcelona: Foyer du Français Antifasciste, [1937].
- CHAMSON, A. *Tornant d'Espanya: un testimoniatge només*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1938.
- *Cinquanta anys d'Esperanto. Edició del Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya, amb motiu de l'Exposició commemorativa del cinquantè aniversari de l'esperanto, que es celebra de l'1 al 12 de setembre de 1937 al Casal de la Cultura de Barcelona*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, [1937].
- *Ciudadà: què has de fer davant la guerra aèria?* Barcelona: Consell de Sanitat de Guerra; Comissariat de Propaganda. Original ofert per l'Acadèmia i Laboratori de Ciències Mèdiques de Catalunya, [1937].
  - *Ciudadano, ¿qué has de hacer contra la guerra aérea?* Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937.
- *Cobla Barcelona*. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].
- *Cobla Catalunya*. Dibuixos de Clavé. [Barcelona]: Éditions du Comissariat de Propaganda de la Généralité de Catalogne, 1938.
- CÓRDOBA, E. *Pensando en Burgos: estampas a través de la guerra*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1938.
- CRÈIXAMS, P. *Infants*. Presentació de C. A. Jordana. Barcelona: Comissariat de Propaganda, [c. 1937]. Text en català i anglès.
- DE ABERRIGOYEN, I. *Set mesos i set dies a l'Espanya de Franco*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1938.

- DE BASALDÚA, P. *El Dolor de Euzkadi: al compàs de la fusilería*. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937-1938].
- DE BELLMUNT, D. *La Revolució i l'Assistència Social*. Barcelona: [Comissariat de Propaganda], 1937. (Antecedents i Documents; 4)
  - DE BELLMUNT, D. *La Revolución y la asistencia social*. Paris: Association Hispanophile de France, 1937. (Antecedentes y Documentos; 4)
  - DE BELLMUNT, D. *La Révolution et l'assistance sociale*. Paris: Association Hispanophile de France, 1937. (Antécédents et Documents; 4)
- [ELIES BRACONS, J.]. *Crítica de la reraguarda. Xerrameques dominicals de l'home desconegut*. Barcelona: Forja, 1937.
- *Els escriptors anglesos es pronuncien sobre la guerra espanyola*. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937-1938].
- GÁMIR, M. *Tres hechos culminantes de la guerra contra Napoleón en España*. [Barcelona]: Biblioteca militar de Catalunya, 1938.
- GASCH, S. *La pintura catalana contemporània*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937. (Aspectes de l'activitat catalana; 4).
  - GASCH, S. *La pintura catalana contemporánea*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937. (Aspectos de la actividad catalana; 4).
  - GASCH, S. *La peinture catalane contemporaine*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937. (Aspecte l'activité catalane; 4).
- GEENZIER, E. *Sangre. La tragedia española*. Dibuxos de Francesc Domingo [dítptic]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937].
- GIMENO NAVARRO, J. *Dolor de la Guerra: poemas*. Barcelona: Forja, 1937.
- GÓMEZ MAGANDA, A. *¡España sangra!*. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937].
- GONZÁLBEZ RUÍZ, F. *Jo he cregut en Franco: procés d'una gran desil·lusió: dos mesos a la presó de Sevilla*. Barcelona: Forja, 1938.
- GUTIÉRREZ MARÍN, C. *El pastor J. Jézéquel visita la España Republicana*. Barcelona, Forja, 1937.
- JEAN, A. *Transformation économique en Catalogne*. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937]. (Les étrangers chez nous)
  - JEAN, A. *Economic transformation in Catalonia seen through the eyes of a Foreigner*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, [1937]
- L'HOME DESCONEGUT. [ELIES BRACONS, J.] *Xerrameques*. Barcelona: Forja, 1938.
  - *La obra realizada: resumen de la obra llevada a cabo durante el periodo revolucionario por el Ayuntamiento de Sabadell*. [Barcelona]: Forja, [c. 1937-1938].
  - *Résumé de l'oeuvre accomplie durant la période de guerre par la municipalité de Sabadell*. [Barcelona]: [Forja], [c. 1937-1938].
  - *La política financiera de la Generalitat de Catalunya durante la revolución y la guerra (19 julio-19 noviembre)*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1936.
  - *La presse catalane depuis 1641 jusqu'à 1937*. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, 1937.

- *Le Foyer Antifasciste Français patroné par le Commissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya.* = *El Hogar del Francés Antifascista patrocinado por el Comisariado de Propaganda de la Generalitat de Cataluña.* [Barcelona]: Commissariat de Propaganda, [c. 1937]. Text en francès i en castellà.
- *Le sauvetage du patrimoine historique et artistique de la Catalogne.* Barcelona: Commissariat de Propaganda, 1937.
  - *The savage of Catalonia's historical and artistic patrimony.* Barcelona: Commissariat de Propaganda, 1937.
- *Les veus de la intel·ligència i la lluita del poble espanyol.* Pròleg de Carles Pi i Sunyer. Barcelona: [Comissariat de Propaganda], 1937. (Antecedents i documents, 7).
  - *La voz de la inteligencia y la lucha del pueblo español.* Pròleg de Carles Pi i Sunyer. París: Association Hispanophile de la France, 1937. (Antecedentes y Documentos; 7)
  - *La Voix de l'intelligence et la lutte du peuple espagnol.* Pròleg de Carles Pi i Sunyer. París: Association Hispanophile de France, 1937. (Antécédents et Documents; 7)
- LLADÓ, J. M. *14 d'abril: Catalunya és una democràcia.* [Barcelona]: Biblioteca Política de Catalunya, 1938. (Dates històriques)
  - LLADÓ, J. M. *14 de abril: Cataluña es una democracia.* [Barcelona]: Biblioteca Política de Catalunya, 1938. (Fechas históricas).
- LLADÓ, J. M. *El 19 de juliol a Barcelona.* [Barcelona]: [Comissariat de Propaganda], 1938. (Dates històriques).
  - LLADÓ, J. M. *El 19 de julio en Barcelona.* [Barcelona]: Biblioteca Política de Catalunya, 1938. (Fechas históricas).
- LLEONART, J. *Com faig un curs comentant la història de la cultura.* Barcelona: Commissariat de Propaganda, 1937. (Aspectes de l'activitat catalana; 2).
  - LLEONART, J. *Como hago un curso comentando la Historia de la Cultura.* Barcelona: Commissariat de Propaganda, 1937. (Aspectos de la actividad catalana; 2).
  - LLEONART, J. *Comment je fais un cours, en commentant l'histoire de la civilisation.* Barcelona: Commissariat de Propaganda, 1937. (Aspects de l'activité catalane; 2).
- *Llibre d'Or del Commissariat de Propaganda. Generalitat de Catalunya.* [1936-1938]
- *L'obra normativa de la Generalitat de Catalunya: el Pla Tarradellas.* Barcelona: Commissariat de Propaganda, 1937.
- *L'oeuvre culturelle des gouvernements de gauche à la Generalitat de Catalogne.* Barcelona: Commissariat de Propaganda, 1937.
  - *The Cultural work of liberal Governments in the Generalitat of Catalonia.* Barcelona: Commissariat de Propaganda, 1937.
- *Madrid.* [Barcelona]: Commissariat de Propaganda, [c. 1936-1937].
- MARTIN, J. G. *Political and social changes in Catalonia during the Revolution (July 19th-December 31th 1936).* Barcelona: Commissariat de Propaganda, 1937.
  - MARTIN, J. G. *La Transformation politique et sociale de la Catalogne durant la Révolution (19 Juillet-31 Décembre 1936).* Barcelona: Commissariat de Propaganda, [1937].

- MASERAS, A. *A Europa*. Barcelona: Forja, 1938.
- MERLI, J. *33 pintors catalans*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937.
  - MERLI, J. *33 pintores catalanes*. Barcelona: [Comissariat de Propaganda], 1938. Traducció d'A. Nadal.
  - MERLI, J. *33 peintres catalans*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1938. Traducció de Louis Gras.
- MIRAVITLLES, J. *Catalans a Madrid: impressions de viatge: articles publicats a la premsa de Barcelona*. Dubixos de M. Durban. Barcelona: Forja, 1938.
  - MIRAVITLLES, J. *Catalanes en Madrid: impresiones de un viaje: artículos publicados en la prensa de Barcelona*. Il·lustracions de M. Durban. Barcelona: Forja, 1938.
- MIRAVITLLES, J. *El que jo he vist a Madrid = Lo que he visto en Madrid*. [Barcelona]: Forja, 1938.
- MIRAVITLLES, J. "Le Commissaire de la Propagande, de la Généralité de Catalogne, à la presse mondiale". A: *La presse catalane depuis 1641 jusqu'à 1937*. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, 1937, p. 11-12.
- MURIÀ, J. M. *La revolució al camp de Catalunya*. Barcelona: [Comissariat de Propaganda], 1937. (Antecedents i documents, 6).
  - MURIÀ, J. M. *La Revolución en el campo de Cataluña*. París: Association Hispanophile de la France, 1937. (Antecedentes y Documentos; 6)
  - MURIÀ, J. M. *La Révolution dans la campagne catalane*. París: Association Hispanophile de France, 1937. (Antécédents et Documents; 6)
- MURIÀ, A. *El 6 d'octubre i el 19 de juliol*. Barcelona: [Comissariat de Propaganda], 1937. (Antecedents i Documents, 11).
  - MURIÀ, A. *El 6 de octubre y el 19 de julio*. París: Association Hispanophile de la France, 1937. (Antecedentes y Documentos; 11).
  - MURIÀ, A. *Le 6 octobre et le 19 juillet*. París: Association Hispanophile de France, 1937. (Antécédents et Documents; 11).
- NAVARRO-COSTABELLA, J. *La Universitat de Catalunya*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937. (Aspectes de l'activitat catalana; 3).
  - NAVARRO COSTABELLA, J. *La Universidad de Cataluña*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937. (Aspectos de la actividad catalana; 3).
  - NAVARRO COSTABELLA, J. *L'Université de Catalogne*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937. (Aspects de l'activité catalane; 3).
- ORTS RAMOS, A. *Actitud de l'Església en l'aixecament feixista*. Barcelona: [Comissariat de Propaganda], 1937. (Antecedents i Documents, 12).
  - ORTS RAMOS, O. *Actitud de la Iglesia ante el levantamiento fascista*. París: Association Hispanophile de la France, 1937. (Antecedentes y Documentos; 12).
  - ORTS RAMOS, O. *L'Attitude de l'église dans le soulèvement fasciste*. París: Association Hispanophile de France, 1937. (Antécédents et Documents; 12).
- ORTS RAMOS, A. *La Presidència d'Alcalá-Zamora i el 6 d'octubre del 1934*. Barcelona: [Comissariat de Propaganda], 1937. (Antecedents i Documents; 5).

- ORTS RAMOS, A. *La presidencia de Alcalá Zamora y el 6 de octubre de 1934*. Paris: Association Hispanophile de France, 1937. (Antecedentes y Documentos; 5).
- ORTS RAMOS, A. *La Présidence d'Alcalá Zamora et le 6 octobre 1934*. Paris: Association Hispanophile de France, 1937. (Antécédents et Documents; 5)
- OSSORIO Y GALLARDO, A. *L'Esdevenidor d'Espanya: la meva fe en la victòria: raons*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937.
- PAGÈS I GUIX, L. *La traïció dels Franco: revelacions d'un falangista que ha viscut de prop la incapacitat i el terror del general rebel i el seu germà Nicolau i l'absència total de govern i organització en la zona salmantina*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1938.
- PASSARELL, J. *Pompeu Fabra*. [Barcelona]: Biblioteca Política de Catalunya, 1938. (Homes de Catalunya).
- *Pédagogie musicale en Catalogne*. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, 1937.
- PERARNAU, S. *El senyor pèsol i altres plantes*. Dibuixos de Joan G. Junceda. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937.
- PERARNAU, S. *Ales humanes*. Dibuixos d'Antoni Clavé. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1938.
- PRAT, J. *L'humour et la guerre*. Barcelona : Foyer du Français Antifasciste, 1938.
- *Problemes alimentaris que planteja la guerra: el menjar en temps de guerra*. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937].
  - *Problemas de alimentación que plantea la guerra: la alimentación en tiempos de guerra* [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].
- PROUS I VILA, J. M. *Poemes de la Revolució*. Barcelona: Forja, 1937. (Clams de Guerra i de Pau).
- ROURE-TORRENT, J. *L'organització de l'exèrcit espanyol*. Barcelona: [Comissariat de Propaganda], 1937. (Antecedents i Documents; 2)
  - ROURE-TORRENT, J. *La organización del ejercito español*. Paris: Association Hispanophile de France, 1937. (Antecedentes y Documentos; 2)
  - ROURE-TORRENT, J. *L'Organisation de l'armée espagnole*. Paris: Association Hispanophile de France, 1937. (Antécédents et Documents; 2)
  - ROURE-TORRENT, J. *The organization of the Spanish army*. Paris: Association Hispanophile de France, 1937. (Antecedents and Documents; 2).
- RUBIÓ I TUDURÍ, M. *La Justícia a Catalunya: 19 de juliol del 1936-19 de febrer del 1937: relació de les mesures provisionals adoptades pel Govern de la Generalitat per evitar l'enfonsament dels Tribunals de Justícia a Catalunya*. Barcelona: [Comissariat de Propaganda], 1937. (Antecedents i Documents, 10).
  - RUBIÓ I TUDURÍ, M. *La Justicia en Cataluña: 19 de julio de 1936-19 de febrero de 1937: relación de las medidas provisionales adoptadas por el Gobierno de la Generalidad para evitar el hundimiento de los Tribunales de Justicia en Cataluña*. París: Association Hispanophile de la France, 1937. (Antecedentes y Documentos; 10).
  - RUBIÓ I TUDURÍ, M. *La Justice en Catalogne: 19 juillet 1936-19 février 1937: relation des mesures provisoires prises par le Gouvernement de la Généralité pour*

- éviter l'effondrement des Tribunaux de Justice en Catalogne*. París: Association Hispanophile de France, 1937. (Antécédents et Documents; 10).
- RUÍZ VILAPLANA, A. *En dono fe...: un any d'actuació en l'Espanya nacionalista*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937. Traducció de Joaquim Vilà Bisa.
  - RUÍZ VILAPLANA, A. *En dono fe...: un any d'actuació en l'Espanya nacionalista*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937. 4ª ed. Traducció de Joaquim Vilà Bisa. (5.000 exemplars)
  - RUÍZ VILAPLANA, A. *Lletra oberta als catalans*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1938.
  - RUÍZ VILAPLANA, A. *Carta abierta a los catalanes*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1938.
  - SERRAHIMA, M. *Joan Maragall*. [Barcelona]: Biblioteca Política de Catalunya, 1938. (Homes de Catalunya).
  - SIM. *12 escenas de guerra*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, [c. 1937].
  - SINCLAIR, U. *No pasaran!: una història del setge de Madrid*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937. Traducció de Carme Monturiol.
  - SINCLAIR, U. *No pasaran!: una història del setge de Madrid*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1938. Traducció de Carme Monturiol. 2ª ed.
  - SINCLAIR, U. *No pasarán! Un relato del sitio de Madrid*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937. Traducció de F. Susanna Montaner.
  - SINCLAIR, U. *No pasaran!* Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1938. Traducció de F. Susanna Montaner. 2ª ed.
  - TESIS I MARCA, R. *Les pedres parlen: fulls d'història de Catalunya*. Dibuixos de Xirinius. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, 1938.
  - TESIS I MARCA, R. *La revolució en els Ajuntaments*. Barcelona: [Comissariat de Propaganda], 1937. (Antecedents i Documents; 3)
  - TESIS I MARCA, R. *La Revolución en los ayuntamientos*. París: Association Hispanophile de France, 1937. (Antecedentes y Documentos; 3)
  - TESIS I MARCA, R. *La Révolution dans les municipalités*. París: Association Hispanophile de France, 1937. (Antécédents et Documents; 3)
  - TESIS I MARCA, R. *Les pedres parlen: fulls d'història de Catalunya*. Dibuixos de Xirinius. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1938. Setmana de l'Infant 1938.
  - TESIS I MARCA, R. *La literatura catalana moderna*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937. (Aspectes de l'activitat catalana; 1).
  - TESIS I MARCA, R. *La literatura catalana moderna*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937. . (Aspectos de la actividad catalana, 1).
  - TESIS I MARCA, R. *La littérature catalane moderne*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937 (Aspects de l'activité catalane; 1).
  - TRENTIN, S. *Deu anys de feixisme totalitari a Itàlia: de la instal·lació del tribunal especial a l'establiment de l'imperi*. Barcelona: Forja, 1938.
  - *Troisième anniversaire de la mort de Francesc Macià. Allocution de S.E le Président Lluís Companys*. Barcelona: [Comissariat de Propaganda], [c.1937].

- *Discurso pronunciado por el President de la Generalidad de Cataluña Lluís Companys*. Barcelona: [Comissariat de Propaganda], [c.1937].
- TRUETA, J. *El tractament de les fractures de guerra*. Barcelona: Biblioteca Mèdica de Catalunya, 1938.
- *Un Possible atac aero-químic: conferència donada pel Dr. Antoni Oriol Anguera en el Teatre Euterpe de Sabadell el dia 5 de desembre del 1936*. [Barcelona:] Comissariat de Propaganda, [1936].
- VILA, P. *La fesomia geogràfica de Catalunya*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937.
  - VILA, P. *La fisonomia geogràfica de Catalunya*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937.
  - VILA, P. *Le visage géographique de la Catalogne*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937.
- V. [VILAR] C. [COSTA], J. *Montserrat: glosas a la carta colectiva de los obispos españoles*. Barcelona: Instituto Católico de Estudios Religiosos, 1938. (Biblioteca Catalana de Textos y Estudios Religiosos; 1).
- VALLDEPERES, M. *Els perills de la reraguarda*. Barcelona: Forja, 1937.
- VALLDEPERES, M. *La força social i revolucionària del teatre*. Pròleg de Ramon Vinyes. Barcelona: Forja, 1937.
- VINYES, R. *La ideologia i la barbàrie dels rebels espanyols*. Barcelona: [Comissariat de Propaganda], 1937. (Antecedents i documents; 8).
  - VINYES, R. *La Ideología y la barbarie de los rebeldes españoles*. París: Association Hispanophile de la France, 1937. (Antecedentes y Documentos; 8).
  - VINYES, R. *Idéologie et barbarie des rebelles espagnols*. París: Association Hispanophile de France, 1937. (Antécédents et Documents; 8).
- WWW, GENERAL. *El mando*. Barcelona: Biblioteca Militar de Catalunya, 1938.
- XURIGUERA, R. *La repressió contra els obrers a Catalunya*. Barcelona: [Comissariat de Propaganda], 1937. (Antecedents i Documents; 1).
  - XURIGUERA, R. *La represión contra los obreros en Catalunya*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937. (Antecedentes y Documentos; 1).
  - XURIGUERA, R. *La Répression contre les ouvriers en Catalogne*. Paris: Association Hispanophile de France, 1937. (Antécédents et Documents; 1).
  - XURIGUERA, R. *The repression against the workers in Catalonia*. Paris: Association Hispanophile de France, 1937. (Antecedents and Documents ; 1).
- XURIGUERA, R. *Goya, pintor del poble*. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c.1937].
  - XURIGUERA, R. *Goya, pintor del pueblo*. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c.1937].
  - XURIGUERA, R. *Goya, peintre du peuple*. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c.1937].
  - XURIGUERA, R. *Goya, popular painter*. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c.1937].

h) Cartells editats pel Comissariat de Propaganda

- *6 d'octubre-19 de juliol: un acte imponent d'afirmació antifeixista* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936-1937].
- *8 mesos a la Delegació del Govern d'Euscadi a Catalunya. Ricard Altaba Planuc. Editat pel Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937-1938].
- *18 i 23 de maig del 1937. Diada de la Bona Voluntat. (Festa dels infants a tot el món)* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].
- *1919 Petrograd - 1936 Madrid* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1936].
- *Acaba de sortir el Cançoner Revolucionari Internacional. 10 himnes per a cant i piano* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].
- *Actitud de l'església en l'aixecament feixista per A. Orts Ramos. La República ha respectat sempre l'Església i la clerecia sotmesa a la Llei, però no podia tolerar que s'utilitzés la religió per esclavitzar el poble* [cartell]. [Barcelona]: [Comissariat de Propaganda], [1937].
  - *Actitud de la iglesia ante el levantamiento fascista por A. Orts Ramos. La iglesia y la clerecia fueron siempre respetadas por la República, pero ésta jamás podía tolerar que se utilizara la religión para tiranizar al pueblo* [cartell]. [Barcelona]: [Comissariat de Propaganda], [1937].
  - *L'Attitude de l'église dans le soulèvement fasciste par A. Orts Ramos. La République a toujours respecté l'Eglise et le Clerge lorsqu'il se soumettait à la loi, mais elle ne pouvait tolérer que la religion soit un moyen pour réduire le peuple en esclavage. C'est ce qu'on vient démontrer dans ce livre* [cartell]. [Barcelona]: [Comissariat de Propaganda], [1937].
- *A Europa* [cartell]. [Barcelona]: [Comissariat de Propaganda], [1938].
- *Aleluyas de la Defensa de Euzkadi* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936].
- *Aleluyas de la Defensa de Madrid* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936-1937].
- *Ales humanes. Un llibre per a infants, per Salvador Perarnau* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937].
- *A honor dels caiguts per la llibertat i per ajudar els qui lluiten* [cartell]. [Barcelona]: [Comissariat de Propaganda], [1937].
- *Antonio Ruiz Vilaplana, secretari judicial de Burgos. Lletra oberta als catalans: text català i castellà. Preu: 2 ptes.* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1938].
- *Así ha tratado el fascismo a estas criaturas. En Catalunya se las rehabilita moral y físicamente* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936-1937].
- *Auca de la lluita i del milicià* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936].
- *Auca de Queipo de Llano* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936].
- *Auca del moro feixista* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936].
- *Auca del noi català, -antifeixista i humà* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936].

- *Auca del petit burgès que sembla molt i no és res* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936].
- *Auca del treball a Catalunya* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936].
- *Auca moguda i ben vista de la vida de Joan Coba prototipus d'arribista* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936].
- BAS, M. *7 mesos de guerra! Exposició antifeixista organitzada pel Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].
- BAS, M. *Defensar Madrid és defensar Catalunya* [cartell]. [Barcelona]: [Comissariat de Propaganda?], [c. 1936-1937].
- BAS, M. *Defenseu-vos dels atacs aeris! Els efectes del bombardeig aeri són molt més temuts que reals* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937].
- BAS, M. *Feu tancs... tancs... tancs... que són els vehicles de la victòria* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1936].
- *Cancionero popular internacional. Selecció i harmonització per Josep Cumellas i Ribó. Catalunya. S'ha posat a la venda* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1938].
- *Casal de la Cultura: la revolució actual requereix l'aportació de tots els ciutadans conscients a l'obra de reestructuració de la nova societat...* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937]
- CATALÀ PIC, P. *Aixafem el feixisme* [cartell] [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1936].
- *Catalans!... 11 de setembre 1714-1938* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, 1938.
- *Catalans a Madrid: recull d'articles publicats a la premsa de Barcelona per Jaume Miravittles* [cartell]. [Barcelona]: [Comissariat de Propaganda], [1938].
- *Catalans, Catalunya! "A José Juan Jubert 100 pesetas y a Javier Gibert Porrera, 100 pesetas por hablar en catalán de mesa a mesa, en el comedor de un hotel. San Sebastián, 6 de enero de 1938, II año Triunfal"*. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1938].
- *Catalans, Catalunya! Apoyándonos en esta realidad hemos exhortado cien veces- reconocemos con qué escaso éxito- a muchos de los catalanes que viven acogidos a la fraternal hospitalidad de sus compatriotas* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].
- *Cataluña venció al fascismo en 24 horas* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936-1937].
- *Ciudadà: què has de fer davant la guerra aèria?* [cartell] [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937].
- *Com faig un curs comentant la història de la cultura per Josep Lleonart. Col·lecció 'Aspectes de l'activitat catalana'*. [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].
- *Como el fascismo se derrumba frente al valor espanyol, o de la cuna a la tumba* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936].
- *Companys Camperols: tots a sembrar. Ajudeu els vostres germans del front! Lliureu la batalla de la sembra* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936-1937].

- *Concert en commemoració del VI aniversari de la proclamació de la República a honor i profit de l'heroic poble de Madrid* [cartell]. [Barcelona]: [Comissariat de Propaganda], [1937].
- *De com en Gep i la Rossa van prendre tranquil·lament cafè i copa a Saragossa* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936].
- *De la taverna dels "don" i dels "senyors" a la taverna dels "camarades"* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936].
- *Demandez a votre Libraire les éditions officielles sur la Guerre d'Espagne: Madrid: Nova Iberia-Ibérie Nouvelle: Le sauvetage du patrimoine historique et artistique de la Catalogne : Collection d'affiches* [cartell]. [Barcelona]: Generalitat de Catalunya, [c. 1937].
- *Diada homenatge a les víctimes dels bombardeigs de Barcelona i comarques de Catalunya a profit de llurs famílies* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].
- *Diada-homenatge a la Creu Roja, contribuïm-hi* [cartell]. [Barcelona]: Secció de Festivals Benèfics del Comissariat de Propaganda, [1937].
- *Dolor de la guerra. Poemes. Per J. Gimeno Navarro.* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937-1938].
- *Dones antifeixistes: la dona a la reraguarda us espera.* [cartell] Barcelona: Comissariat de Propaganda, [c. 1936]
- *El 6 d'octubre i el 19 de juliol per Anna Murià. Una història comparada de dos moviments populars que constitueixen dos aspectes de la lluita alliberadora catalana* [cartell]. [Barcelona]: [Comissariat de Propaganda], [c. 1937].
- *El 6 de octubre y el 19 de julio por Anna Murià. Una historia comparada de dos movimientos populares que constituyen dos aspectos de la lucha de Cataluña por la libertad* [cartell]. [Barcelona]: [Comissariat de Propaganda], [c. 1937].
- *El dolor de Euzcadi. Un episodi viscut de la guerra, pel periodista basc Pedro de Basaldua* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].
- *Els escriptors anglesos es pronuncien sobre la guerra espanyola: demaneu-lo a llibreries i quioscos* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 197-1938].
- *Els Estranguladors del poble espanyol: les veritables raons de la falsa neutralitat la constitueixen els interessos internacionals invertits* [cartell] [Barcelona]: Comissaria de Propaganda, [c. 1936-1937].
- *Els perills de la reraguarda* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937].
- *En dono fe...: un llibre sensacional* [cartell]: [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].
- *En los hogares catalanes falta pan. Nunca ha faltado pan a los refugiados* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937].
- *Estado físico en que llegaron los refugiados de Malaga. Como se les atiende* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936-1937].
- *Exposició Espanya en guerra* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].
- *FÁBREGAS, R. Catalans, aquesta és la vostra ensenya, adquiriu-la!* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937].
- *FÁBREGAS, R. Catalans: Catalunya!: 11 de setembre* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].

- FÀBREGAS, R. *Cursa ciclista: 14-18 d'abril: organitzada per "El Diluvio"* [Barcelona]: Comissariat de Propaganda [etc.], [1937].
- FÀBREGAS, R. *La força social i revolucionària del teatre de Manuel Valldeperes. S'ha posat a la venda el llibre.* [Barcelona]: [Comissariat de Propaganda], [c.1937-1938].
- FÀBREGAS, R. *Sempre! Catalans: Catalunya!* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c.1937].
- FÀBREGAS, F. *Setmana d'Ajut Català. 18-25 juliol 1937. Organització: Comissariat de Propaganda de la Generalitat amb la col·laboració dels Casals d'ERC i les JEREC* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].
- FÀBREGAS, R. *Ciudadà... Si t'interesses per la nova estructuració de tots els aspectes de la vida, llegeix la revista mensual Nova Iberia* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1936-1937].
- FÀBREGAS, R. *Upton Sinclair. No passaran! (una història del setge de Madrid). Traducido del inglés por F. Susanna Montaner* [cartell] [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].
- *Glòria als herois populars. Bonaventura Durruti* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1936].
- *Gran Festival a profit de les víctimes del feixisme organitzat per la Secció Festivals del Comissariat de Propaganda, els Casals d'Esquerra Republicana del Dte. VIè i Ajut Català* [cartell]. [Barcelona]: [Comissariat de Propaganda], [1937].
- *Gràfic del moviment facciós a Barcelona: 19 de juliol de 1936, l'esforç del poble guanya la primera batalla en els carrers de Barcelona* [cartell] Barcelona: Comissariat de Propaganda, [1936].
- *Gráfico de la sublevación fascista en Barcelona, 19 de julio de 1936. Madrileños: a vosotros corresponde el honor de salvar la República* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936].
- *Ciudadà: què has de fer davant la guerra aèria?* [cartell] [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937]
- *Instruccions preventives contra els gasos, dictades pel Consell de Sanitat de Guerra* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936].
- *Kion vi faras por eviti tion?* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c.1937].
- *La literatura catalana a l'estranger per Lluís Bertran. Col·lecció 'Aspectes de l'activitat catalana'.* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].
- *La literatura catalana moderna de Rafael Tasis i Marca. Ha sortit el primer volum. Col·lecció 'Aspectes de l'activitat catalana'.* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].
- *La mascota de la Revolució. El més petit de tots. Preu: 3 ptes. (mod. 49)* [cartell]: [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].
- *La mascota de la Revolució. El més petit de tots. Preu: 3 ptes (mod. 50)* [cartell]: [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].
- *La pintura catalana contemporània per Sebastià Gasch. Col·lecció 'Aspectes de l'activitat catalana'.* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].

- *La Universitat de Catalunya per J. Navarro Costabella. Col·lecció 'Aspectes de l'activitat catalana'.* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].
- *La voz de la inteligencia y la lucha del pueblo español* [cartell]. [Barcelona]: [Comissariat de Propaganda], [1937].
- *Le 6 octobre et le 19 juillet par Anna Murià. Une histoire comparée de deux mouvements populaires qui constituent deux aspects de la lutte catalane pour la libération* [cartell]. [Paris?]: [Association Hispanophile de France?], [1937].
- *L'organització de l'exèrcit espanyol, per J. Roure-Torrent: un estudi documentat sobre la corrupció de l'exèrcit espanyol, necessari per a comprendre bé la sublevació feixista* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c.1937].
- *Les pedres parlen. Nova edició del llibre per a infants, per Rafael Tasis i Marca. Demaneu-lo a llibreries i quioscos* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1938].
- *La Obra financiera de la Generalidad durante los seis primeros meses de la revolución. Un opúsculo documental sobre la meritísima labor financiera realizada por la Generalidad de Cataluña.* [cartell]. [Barcelona] : [Comissariat de Propaganda], [1937].
  - *L'ouvre financière de la Généralité durant les six premiers mois de la rébellion. Un opuscule documentaire qui étudie l'œuvre réalisée par la Généralité de Catalogne en matière financière* [cartell]. [Barcelona] : [Comissariat de Propaganda], [1937].
- *Madrileños! Cataluña os ama: palabras pronunciadas por el Presidente Companys, en el mitin celebrado en la Monumental el 14 de marzo de 1937, en ocasión del Día de Madrid* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].
- *Nova edició en castellà del llibre sensacional No Passaran!.. d'Upton Sinclair. No Passaran! Demaneu-lo a totes les llibreries i quioscos* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].
- *Primer concert per la Banda Municipal de Madrid: organitzat pel Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya: a profit de Madrid* [cartell]. [Barcelona]: [Comissariat de Propaganda], [1937].
- *Qui no ha sentit a parlar dels Marins del Cronstadi?* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].
- *RENEDO, F. Joan Margall: per Maurici Serrahima. Text català, castellà, francès i anglès: editat per la Biblioteca Política de Catalunya* [cartell]. [Barcelona]: [Comissariat de Propaganda], [1938].
- *RENEDO, F. Jo he cregut en Franco, per Francisco Gonzalbez Ruiz, governador civil de Murcia del govern Portela Valladares* [cartell]. [Barcelona]: [Comissariat de Propaganda], [1938].
- *RENEDO, F. La Batalla del Marne, del Coronel Barcino* [cartell]. [Barcelona]: [Comissariat de Propagnada], [1938].
- *SIM. Setmana d'activitats femenines (la dona i la revolució). 8-14 febrer 1937.* [Barcelona]: Comissariat de Propaganda: Conselleria de Sanitat i Assistència Social, [1937].
- *Tornant d'Espanya: un testimoniatge només: André Chamson. Editat pel Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1938].
- *Unitats de xoc: un llibre de guerra editat sota el patronatge de la Institució de les Lletres Catalanes* [cartell]. [Barcelona]: [Comissariat de Propaganda], [1938].

- *Victoria! El entusiasmo revolucionario, sumado a la disciplina y buena organización militar derrotará al enemigo* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c.1937].
- *Visions. Història gràfica de la Revolució. Quaderns setmanals. Preu: 85 cts.* [cartell]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].
- *Visions. Historia gràfica de la revolució. 1 pta* [cartell]. [Barcelona]: [Comissariat de Propaganda], [c. 1937].

i) Altres documents editats pel Comissariat de Propaganda o per alguna de les seves editorials

- *Acto a la memoria de Federico García Lorca* [fulletó]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].
- ALBERTI, R. *Defensa de Madrid – Defensa de Catalunya* [díptic]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936-1937].
- *A Jaume Miravittles, comissari de Propaganda de la Generalitat de Catalunya.* [s.l.]: [s.n], [1938].
- *A la sembra camperol!* [díptic]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936-1937].
- *Alianza de Intelectuales Antifascistas. Disciplina del fuego* [fulletó]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c.1937].
- *Calendario de homenaje a Madrid: 1938* [calendari]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937-1938].
- *Casal de la Cultura. La revolució actual requereix l'aportació de tots els ciutadans...* [fulletó]. [Barcelona]: [Comissariat de Propaganda], [1937].
- *Cinc figures de la República. Caricatures d'en Dameson. Sèrie I: Companys* [postals]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].
- *Cinc figures de la República. Caricatures d'en Dameson. Sèrie I: Macià* [postals]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].
- *Cinc figures de la República. Caricatures d'en Dameson. Sèrie I: Negrín* [postals]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].
- *Cinc figures de la República. Caricatures d'en Dameson. Sèrie I: Azaña* [postals]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].
- *Compreu llibres pels germans combatents! Porteu-los al Servei de Biblioteques del Front del Departament de Cultura de la Generalitat, Plaça de Catalunya, 14, baixos del Casal de la Cultura i a les casetes del Comissariat de Propaganda enclavades a les Rambles, davant del Cinema Capitol i del Teatre Nacional de Catalunya i al començament del Passeig de Pi i Margall* [fulletó]. [Barcelona]: [Comissariat de Propaganda], [c. 1937].
- *Concert ofert per l'Associació d'Estudiants de l'Escola Municipal de Música al Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya a profit dels Infants Refugiats* [fulletó]. [Barcelona]: [Comissariat de Propaganda], [1937].
- *Col·lecció de 20 targetes postals de cartells antifeixistes. Sèrie A* [postals]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936-1937].
- *Col·lecció de 10 postals color. Sèrie B* [postals]. [Barcelona]: Flama, [c.1936-1937].

- *Combatents catalans* [fulletó]. [Madrid]: Delegació de la Generalitat de Catalunya a Madrid: PSUC-Delegació de Madrid: Llar del Combatent Català- Casal de Catalunya, [1938].
- *Defensar Madrid és defensar Catalunya* [postal]. [Barcelona]: [Comissariat de Propaganda], [c. 1936-1937].
- *De la misma manera que acogéis a un amigo cuando viene a vuestra casa...* [tríptic]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937].
  - *De la même façon que vous accueillez un ami quand il vient chez vous...* [tríptic] [Barcelona] : Comissariat de Propaganda, [c. 1937]
- *Diario de Burgos. La reproducció que fem de l'article del conegut Cedista Català Cirera i Voltà...* [fulletó]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].
- *El fusell és del poble! El Govern del poble te'l demana* [fulletó]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].
- *El teu esforç serà d'una doble eficàcia si estàs sota el control de LA DONA A LA RERAGUARDA.* [fulletó]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936-1937].
- *Els joves soldats aprenen a llençar bombes perquè no tenen fusell! Company de la reraguarda dona-li el teu* [fulletó]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].
- *Els vostres fills són defensats al front. No guardeu el fusell a casa* [fulletó]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].
- *El Xiprer de Guernica* [fulletó]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c.1937-1938].
- *Evacuació d'un poble* [postals]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937].
- *Fascism means to crush Spain* [díptic]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c.1937].
- *El més petit de tots. Creació d'Emili Vendrell* [partitura]. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1937.
- *El més petit de tots* [lletra de cançó]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].
- *Fascismo* [mòbil gràfic] [Barcelona:] Comissariat de Propaganda, [c.1936-1939].
- *Fent-vos de "La Dona a la Reraguarda" teniu la seguretat de què presteu un treball positiu per a aixafar el feixisme* [fulletó]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936-1937].
- *Flota Republicana* [postals]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937].
- *Front d'Aragó* [postals]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937]
- HALFFTER, R. *Para la tumba de Lenin: variaciones elegíacas para piano compuestas para conmemorar el XX aniversario de la revolución soviética* [partitura]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda. Secció de Música, 1937.
- IGLESIAS, I. *Als voluntaris catalans* [fulletó]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936-1937];
- *Italiani: I vostri figli, i vostri fratelli, i vostri genitori che partono per la Spagna, arruolati nelle truppe di Franco, sono ingannati* [fulletó]. [s.l.]: [s.n.], [c. 1937].
- Ja sou de "La Dona a la Reraguarda"? I si no en sou, ¿què espereu per a ésser una dona digna dels vostres germans, que lluiten per les vostres pròpies vides? [fulletó]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1936-1937].
- *Laya Films presenta 'Els marins de Cronstadt'* [díptic]. [Barcelona]: [Comissariat de Propaganda], 1937.

- *Le fascisme prétend emprisonner l'Espagne* [díptic]. [Barcelona]: Commissariat de Propaganda, [c. 1937].
- *Le Foyer Antifasciste Français* [postals]. [Barcelona]: Le Foyer Antifasciste Français, [c. 1937].
- *L'envoi à l' "Osservatore Romano de photographies d'enfants tués à Madrid* [fulletó]. [Barcelona]: Commissariat de Propaganda, [c.1937].
- *L'ofensiva és la victòria! Sense fusells no hi ha ofensiva possible!* [fulletó]. [Barcelona]: Commissariat de Propaganda, [1937].
- *Manifiesto de los intelectuales catalanes* [díptic]. [Barcelona]: Commissariat de Propaganda, [c.1937].
- MARAGALL, J. *Cap viu, Ccatalans!* [fulletó]. [Barcelona]: Commissariat de Propaganda, [c. 1936-1937].
- MESTRES, A. *No passareu* [fulletó]. [Barcelona]: Commissariat de Propaganda, [c. 1936-1937];
- *Procés de la revolució espanyola 1909-1937* [postals]. [Barcelona]: Commissariat de Propaganda, [c. 1937].
- QUART, P. *Oda a Barcelona* [fulletó]. [Barcelona]: Commissariat de Propaganda, [c. 1936-1937].
- *Què diran demà aquests orfes si has guardat el fusell a casa?* [fulletó]. [Barcelona]: Commissariat de Propaganda, [1937].
- *Qué és la DONA A LA RERAGUARDA? Es l'expressió de l'amor per als germans que lluiten al front* [fulletó]. [Barcelona]: Commissariat de Propaganda, [c. 1936-1937].
- *Qué és la DONA A LA RERAGUARDA? Es l'organització més perfecta per a ésser útil en tot moment* [fulletó]. [Barcelona]: Commissariat de Propaganda, [c. 1936-1937].
- *Que le monde civilisé en juge.../ Let the civilized world judge...* (model 26). [fulletó]. [Barcelona]: Commissariat de Propaganda, [c. 1937].
- *Que le monde civilisé en juge.../ Let the civilized world judge...* (model 34). [fulletó]. [Barcelona]: Commissariat de Propaganda, [c. 1937].
- *Que le monde civilisé en juge.../ Let the civilized world judge...* (model 53). [fulletó]. [Barcelona]: Commissariat de Propaganda, [c. 1937].
- *Que le monde civilisé en juge.../ Let the civilized world judge...* (model 54). [fulletó]. [Barcelona]: Commissariat de Propaganda, [c. 1937].
- *Que le monde civilisé en juge.../ Let the civilized world judge...* (model 64). [fulletó]. [Barcelona]: Commissariat de Propaganda, [c. 1937].
- *Romanç del film soviètic 'Les tres amigues', distribuït per 'Laya Films', del Commissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya* [fulletó]. [Barcelona]: [Comissariat de Propaganda], [1937].
- *Si vols treballar i que el teu treball sigui profitós, fes-lo sota el control de LA DONA A LA RERAGUARDA* [fulletó]. [Barcelona]: Commissariat de Propaganda, [c. 1936-1937].
- *Soldats Catalans* [fulletó]. [Madrid]: Delegació de la Generalitat de Catalunya: Delegació del PUSC: Llar del Combatent Català- Casal de Catalunya, [1938].

- *Segon Congrés Internacional d'Escriptors: patrocinat per la Generalitat de Catalunya i l'Ajuntament de Barcelona amb la cooperació del Comissariat de Propaganda* [fulletó]. [Barcelona]: [s.n.], [1937].
- *Set mesos de guerra* [díptic]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].
- *Tornar el fusell és protegir cent vides* [fulletó]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].
- *Tot fusell guardat a la reraguarda és una ofensa pel company que defensa la teva llibertat* [fulletó]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].
- VIDAL, GOMBAU, A. *El xiprer de Guernica* [díptic]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [c. 1937].
- *Volem anar al front! Doneu-nos els fusells!* [fulletó]. [Barcelona]: Comissariat de Propaganda, [1937].

j) Filmografia i videografia

- CAMINO, J. *La vieja memoria* [film], 1977.
- *Catalunya màrtir/Le martyre de la Catalogne* [film]. [Barcelona]: Laya Films, [1938].
- Entrevista a OLIVÉ VILAPLANA, B. Barcelona: Generalitat de Catalunya - Memorial Democràtic. [en línia] http://bancmemorial.gencat.cat/web/search_advanced/?projecto=&informant=vilaplana&lugarN=&municipioID=&idioma=&filtro=y [Consulta: 14 abril 2015].
- *Els tapers de la costa* [film]. [Barcelona]: Laya Films, [c.1936-1937].
- *Espanya al dia* [film]. [Barcelona]: Laya Films: Film Popular, [1937].
- *Espanya al dia* [film]. [Barcelona]. Laya Films, [c. 1937-1938].
- *Noticiari Laya Films* [film]. [Barcelona]: Laya Films, [1936-1937].

k) Material gràfic general

- ARTECHE, C. *Les milícies us necessiten* [cartell]. [Barcelona]: [s.n.], [c. 1936].
- *Au monde civilisé de prononcer son jugement!* [col·lecció fulletons]. [s.l.]: [s.n.], [c. 1937].
- *This is what fascism means!* [fulletó]. London: Communist Party of Great Britain, [c. 1936].
- *Madrid: l'action 'militaire' des rebelles: ce que l'Europe tolère ou prtège, ce que vos enfants peuvent attendre* [cartell]. [València]: Ministerio de Propaganda, [c. 1937].
- *Madrid: the 'military' atrocities of the rebels. A record of massacre, murder, mutilation.* [London] (gener 1937), p. 1.
- *Divulgación científica: Los gases en la guerra: protección de la población civil, por J. M. Serra Forné* [fulletó]. [s.l.]: [s.n.], [c. 1937].

1) Bibliografía general

- *7 llibres infantils editats pel Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya. 1937-1938.* [Barcelona]: Generalitat de Catalunya, 2006.
- ABELLÓ, T. “Els brigadistes marxen de l’Espanya republicana”. A: SOLÉ I SABATÉ, J. M.; VILLARROYA, J. [dirs.] *Catalunya durant la Guerra Civil dia a dia*. Vol. 18. *La Batalla de l’Ebre*. Barcelona: Edicions 62: La Vanguardia, 2006, p. 131-137.
- AGUADERO, F. *Comunicación social integrada: un reto para la organización*. Barcelona: Consejo Superior de Comunicación y Relaciones Públicas, 1993.
- AGUER TEIXIDOR, M. *Dalí i Gaudí: la revolució del sentiment d’originalitat*. Barcelona: Fundació Caixa de Catalunya: Dalí 2004: Fundació Gala-Salvador Dalí, 2004.
- ALBERTÍ, J. *El silenci de les campanes: de l’anticlericalisme del segle XIX a la persecució religiosa durant la guerra civil a Catalunya*. Barcelona: Proa, 2007.
- ALIX, J [dir.]. *Pabellón espanyol: exposición Internacional de París 1937*. Madrid: Ministerio de Cultura, 1987.
- ALTARRIBA, M. *Del pregó al web: una síntesi històrica de la redacció creativa en publicitat*. Barcelona: Trípod, 2003. (Papers d’Estudi; 10).
- ÁLVAREZ, R.; PÉREZ PERUCHA, J. *Revisión histórica del cine documental español*. Vol. 1. *El cine del gobierno republicano entre 1936 y 1939*. Bilbao: XXI Certamen Internacional de Cine Documental y Cortometraje de Bilbao, 1979.
- ANAUT, N. *Breve historia de la publicidad*. Buenos Aires: Claridad, 1990.
- ANGOSTO VÉLEZ, P. L. *Sueño y pesadilla del republicanismo español: Carlos Esplá: una biografía política*. Madrid: Biblioteca Nueva, 2001.
- ANGUERA, P. *L’Onze de setembre: història de la Diada (1886-1938)*. Barcelona: Centre d’Història Contemporània de Catalunya: Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 2008. (Fets i personatges; 1).
- ARCEO, J. L. *Fundamentos para la teoría y la técnica de las relaciones públicas*. Barcelona: PPU, 1988.
- ARCEO VACAS, J. L. “Teoría y técnica de las relaciones públicas”. A: ARCEO VACAS, J. L. [dir.] *Tratado de publicidad y relaciones públicas*. Madrid: ICIE; Universidad Complutense, 1999, p. 17-157.
- ARENAS, C.; CABRÉ, N. [eds.] *Les avantguardes a Europa i a Catalunya*. Barcelona: La Magrana, 1990. (L’Espanya Llegir; 18)
- ARGEMÍ, M. *Rumors en guerra: desinformació, Internet i periodisme*. Barcelona: Acontravent, 2013. (Assaig XXI; 3).
- ARMERO, J. M. *España fue noticia: corresponsales extranjeros en la Guerra Civil española*. Madrid: Sedmay, 1976.
- ARÓSTEGUI, J.; MARTINEZ, J. *La Junta de Defensa de Madrid, noviembre 1936-abril 1937*. Madrid: Comunidad de Madrid, 1984.
- ARREGUI, J. A. *Propaganda política i promoció del canvi social en Espanya: anàlisi del cartel electoral (1977-2005)*. [Tesi doctoral]. UNED. Facultat de Ciències Polítiques y Sociologia, 2007.

- ARTÍS-GENER, A. *Viure i veure*. Vol. 2. 1989-1996. Barcelona: Pòrtic, 1989. (Vides i memòries; 3).
- ASCUNCE J. A. “El exilio del desencanto vencedor”. A: AZNAR SOLER, M. [ed.] *Escritores, editoriales y revistas del exilio republicano de 1939*. Sevilla: Renacimiento; [Bellaterra]: Grupo de Estudios del Exilio Literario, GEXEL, 2006, p. 17-34. (Biblioteca del exilio).
- AXELROD, A. *Selling the Great War: the making of American Propaganda*. New York: Palgrave MacMillan, 2009.
- AZNAR, M. “Presentació”. A: AZNAR SOLER, M. [ed.] *Barcelona, 11 de juliol de 1937: segon Congrés Internacional d'escriptors per a la defensa de la cultura*. Sevilla: Renacimiento, 2007, p. 9-12.
- BALSEBRE, A. *Historia de la radio en España*. Vol. 1. 1874-1939. Madrid: Cátedra, 2001.
- BARJAU, S. *Els inicis del pensament publicitari: Pere Prat Gaballí, Rafael Bori i el Publi-Club: la teoria i la pràctica de la publicitat 'racional' a Catalunya entre 1915 i 1939*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1999.
- BARLETT, F. C. *Political Propaganda*. [En línia]. Cambridge: Cambridge University Press, 1940.
<<http://www.ppsis.cam.ac.uk/bartlett/Political%20Propa/Political%20Prop%20Contents.html>> [Consulta: 4 novembre 2009]
- BATALLA, R. *Jaume Miravittles i Navarra: intel·lectual, revolucionari i home de govern: els anys joves, 1906-1939*. [Tesi doctoral]. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona. Departament d'Història Moderna i Contemporània, 2010.
- BAUMANN, G. G. *Los voluntarios latinoamericanos en la Guerra Civil española*. Cuenca: Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, 2009.
- BENESCH, H.; SCHMANDT, W. *Manual de autodefensa comunicativa: la manipulación y cómo burlarla*. Barcelona [etc.]: Gustavo Gili, 1982. Edició original: *Manipulation und wie man ihr entkommt*. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1979. Traducció de Ramon Ribalta i Ribalta.
- BERGA, M. “La ploma i el fusell: els escriptors estrangers converteixen la Guerra Civil espanyola en un camp de batalla ideològic internacional”. A: SOLÉ I SABATÉ, J. M.; VILLARROYA, J. [dirs.] *Catalunya durant la Guerra Civil dia a dia*. Vol. 19. *Cultura i compromís antifeixista*. Barcelona: Edicions 62: La Vanguardia, 2006, p. 10-25.
- BERNAYS, E. *Propaganda*. Madrid: Melusina, 2008. Edició original: *Propaganda*. New York: Horace Liveright, 1928. Traducció d'Albert Fuentes.
- BERNAYS, E. *Crystallizing public opinion*. New York: Boni and Liveright, 1923.
- BERRIO, J. *Teoría social de la persuasión*. Barcelona: Mitre, 1983.
- BOHIGAS, P. [ed.] *Cançoner Popular Català*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1983. Vol. 1. Edició original de 1938.
- BOQUERA, E. *La informació ambigua: una introducció a les funcions i usos del rumor*. [Treball de recerca] Barcelona: Universitat Ramon Llull. Facultat de Ciències de la Comunicació Blanquerna, 2004.
- BORDERÍAS, C. [ed.] *Les dones i la història al Baix Llobregat*. Vol. 2. Martorell: Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat; Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002, p. 61-99.

- BORI, R. *Las artes gráficas y la publicidad*. Barcelona: Imprenta La Neotipia, 1929, p. 39. Traducció del català per Eudaldo Canibell.
- BORI, R. *Propaganda colectiva*. Barcelona: ediciones Pintura decorativa e industrial, 1931.
- BORI, R. “Discours inaugural du Congrès”. A: *V Congrès International de la Publicité*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1938, p. 11-15.
- BORI, R. “La presse et la publicité”. A: *V Congrès International de la Publicité*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1938, p. 30- 33.
- BORI, R.; GARDÓ, J.. *Manual práctico de la publicidad*. Vol. 1. Barcelona: Cultura, 1928.
- BORI, R.; GARDÓ, J. *Tratado completo de publicidad y propaganda*. Vol. 1. 2ª ed. rev. i ampl. Barcelona: J. Monteso, 1935.
- BRICALL, J.M. *Política econòmica de la Generalitat (1936-1939): evolució i formes de la producció industrial*. Barcelona: Edicions 62, 1970.
- BROWN, J. A. C. *Técnicas de persuasión: de la propaganda al lavado de cerebro*. Madrid: Alianza, 1991. Títol original: *Techniques of persuasion: from propaganda to brain-washing*. Harmondsworth [Anglaterra]: Penguin Books, 1963. Traducció de Rafael Mazarrasa.
- BRUGUERA, J. *Diccionari etimològic*. Barcelona: Enciclopedia Catalana, 1996.
- BUCKLEY, H. *Vida i mort de la República espanyola*. Vilafranca del Penedès: Edicions i Propostes Culturals Andana, 2009. Edició original: *Life and death of the Spanish Republic*. Traducció d'Anna Rafecas.
- BUTLER, J. *The red Dean of Canterbury: the public and private faces of Hewlett Johnson*. London: Scala, 2011.
- CAMPILLO, M. *Escriptors catalans i compromís antifeixista (1936-1939)*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes – Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994. (Textos i Estudis de Cultura Catalana; 35)
- CAMPS i ARBÓS, J. *Ramon Xuriguera (1901-1966): ideologia, activitat cultural i literatura*. [Tesi doctoral]. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 2005.
- CANOSA, F. *El somni d'una societat i d'un periodisme: la televisió de paper (1931-1936)*. [Tesi doctoral]. Barcelona: Universitat Ramon Llull, 2005.
- CANOSA, F. *Republica TV: la Catalunya de la primera televisió*. Barcelona: Duxelm, 2009.
- CAPARRÓS, J. M.; BIADIU, R. *Petita historia del cinema de la Generalitat: 1932-1939*. Mataró: Robrenyo, 1978. (Fructuós Gelabert; 3).
- CAPARRÓS, J. M. *Historia crítica del cine español: des de 1897 hasta hoy*. Barcelona: Ariel, 1999.
- CARBONELL, J. *Josep Anselm Clavé i el naixement del cant coral a Catalunya (1850-1874)*. Cabrera de Mar: Galerada, 2000.
- CARDONA, G. “La mare de totes les batalles, a l'Ebre”. A: SOLÉ I SABATÉ, J. M.; VILLARROYA, J. [dirs.] *Catalunya durant la Guerra Civil dia a dia*. Vol. 18. *La Batalla de l'Ebre*. Barcelona: Edicions 62: La Vanguardia, 2006, p. 32-69.
- CAREY, A. *Taking the risk out of democracy: corporate propaganda versus freedom and liberty*. Champaign: University of Illinois Press, 1997, p. 90-91. Edició original: Sydney: University of NSW Press, 1995.

- CARNER-RIBALTA, J. *Memòries: de Balaguer a Nova York passant per Moscou i Prats de Molló*. Barcelona: Viena, 2009. (La memòria dels dies; 1). Edició original de 1972.
- CASTELLS, V. "Introducció". A: *Homenatge a Josep Maria Batista i Roca: textos polítics i pedagògics*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1993.
- CASTELLS, V. "Introducció". A: MIRAVITLLES, J. *Catalans a Madrid: impressions de viatge*. Barcelona: Parsifal, 1998, p. 3-6.
- CASTELLS, V. *Nacionalisme català i guerra civil a Catalunya (1936-1939)*. Barcelona: Rafael Dalmau, 2002.
- CASTILLO, A. *Publicitat i relacions públiques II*. Barcelona: UOC, 2006.
- CATALÀ-ROCA, F. *Impressions d'un fotògraf: memòries*. Barcelona: Edicions 62, 1995.
- *Catálogo de la exposición de carteles de la Guerra Civil española*. Salamanca: Caja de Ahorros y M. de P. de Salamanca, 1980.
- CATHALA, H.-P. *Le temps de la désinformation*. Paris: Stock, 1986.
- CATTINI, G. "La dona miliciana". A: SOLÉ I SABATÉ, J. M.; VILLARROYA, J. [dirs.] *Catalunya durant la Guerra Civil dia a dia*. Vol. 3. *La Catalunya revolucionària*. Barcelona: Edicions 62: La Vanguardia, 2006, p. 125-129.
- CATTINI, G. "Buenaventura Durruti Dumange". A: SOLÉ I SABATÉ, J. M.; VILLARROYA, J. [dirs.] *Catalunya durant la Guerra Civil dia a dia*. Vol. 4. *Milícies al front*. Barcelona: Edicions 62: La Vanguardia, 2006, p. 114-119.
- CATTINI, G. "Violència a la reraguada: terror i vandalisme a la Barcelona de les 'txeques'". A: SOLÉ I SABATÉ, J. M.; VILLARROYA, J. [dirs.] *Catalunya durant la Guerra Civil dia a dia*. Vol. 4. *Milícies al front*. Barcelona: Edicions 62: La Vanguardia, 2006, p. 8-41.
- CATTINI, G. "Operació Nikolai: l'estalinisme liquida la revolució". A: SOLÉ I SABATÉ, J. M.; VILLARROYA, J. [dirs.] *Catalunya durant la Guerra Civil dia a dia*. Vol. 13. *Els Fets de Maig del 1937*. Barcelona: Edicions 62: La Vanguardia, 2006, p. 141-143.
- CHOMSKY, N.; HERMAN, E. *Los guardianes de la libertad*. Barcelona: Crítica, 1990, p. 21-80. Edició original: *Manufacturing consent. The political economy of the mass media*. New York: Pantheon, 1988.
- CHOMSKY, N. *El nuevo orden mundial (y el viejo)*. Barcelona: Crítica, 1996. Edició original: *World orders old and new*. The American University in Cairo Press, 1994. Traducció de Carme Castells.
- CLAVER, J.M. *El cine en Aragón durante la Guerra Civil*. Zaragoza: Ayuntamiento de Zaragoza, 1997.
- COBELO, A. *La determinación de la estrategia en la comunicación persuasiva de masas*. [Tesi doctoral]. Madrid: Universitat Complutense, 2001.
- COLOMER, L. "La preparación de la independencia de Cataluña durante la Guerra Civil". A: UCELAY-DA CAL, E.; GONZÁLEZ, A. [eds.] *Contra Companys, 1936: la frustración nacionalista ante la Revolución*. [València]: Universitat de València, p. 341-358.
- *Congregació de propaganda fide*. [En línia]. Barcelona: Enciclopèdia Catalana. <http://www.enciclopedia.cat/fitxa_v2.jsp?NDCHEC=0052850&BATE=congregaci%25C3%25B3%2520de%2520Propaganda%2520Fide> [Consulta: 8 febrer 2009]

- COROMINES, J. *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Vol. 6. 2^a ed. Barcelona: Curial, 1986.
- CORREDOR MATHEOS, J. “Balança i valoració de l’Avantguarda catalana”. A: *Avantguardes a Catalunya (1906-1939)*. Barcelona: Fundació Caixa de Catalunya; Olimpíada Popular, 1992, p. 20-41.
- CREEL, G. *How we advertised America: the first telling of the amazing story of the Committee on Public Information that carried the gospel of Americanism to every corner of the globe*. New York: London: Harper & Brothers Publishers, 1920.
- CREXELL, J. *El llibre a Catalunya durant la Guerra Civil*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 1990. (Biblioteca Serra d’Or; 97).
- CRUSELLS, M. “El cinema com a propaganda”. A: RAGUER, H. [dir.] *Història. Política, societat i cultura dels Països Catalans*. Vol. 9. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1999, p. 370-371.;
- CRUSELLS, M. *Las Brigadas Internacionales en la pantalla*. Ciudad Real: Gabinete del Rector de la Universidad de Castilla-La Mancha, 2001.
- CRUSELLS, M.; CAPARRÓS, J.M. [comissaris] *Cinema en temps de guerra, exili i repressió: 1936-1975*. Barcelona: Memorial Democràtic-Generalitat de Catalunya, 2010.
- CUÉLLAR, J. “La República a l’Exposició Internacional de París de 1937”. A: SOLÉ I SABATÉ, J. M.; VILLARROYA, J. [dirs.] *Catalunya durant la Guerra Civil dia a dia*. Vol. 19. *Cultura i compromís antifeixista*. Barcelona: Edicions 62: La Vanguardia, 2006, p. 133-138.
- CUÉLLAR, J. “L’última reunió a Figueres: els ‘Tretze Punts’ de Negrín reduïts a tres”. A: SOLÉ I SABATÉ, J. M.; VILLARROYA, J. [dirs.] *Catalunya durant la Guerra Civil dia a dia*. Vol. 22. *L’ensulsiada: l’exili republicà*. Barcelona: Edicions 62: La Vanguardia, 2006, p. 113-115.
- CUGUERÓ, M. C.; BOADA, M. T.; ALLUÉ, V. *El Servei de Biblioteques del Front 1936-1939*. Barcelona: Diputació de Barcelona; Escola Universitària Jordi Rubió i Balaguer de Biblioteconomia i Documentació, 1995. (Quaderns de Treball, 14)
- CULLA, J. B.; DUARTE, A. *La premsa republicana*. Barcelona: Col·legi de Periodistes, 1990.
- CULLA, J. B. [ed.]. *Joan Casanelles i Ibarz (1906-1986)*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1991.
- *Curso de publicidad y organización*. Barcelona: editorial Cultura, [1928?].
- CUTLIP, S. M. *The Unseen Power-Public Relations*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum, 1994.
- CUTLIP, S. M.; CENTER, A. H. *Effective public relations*. New Jersey: Prentice-Hall, 1978. Edició original de 1952.
- CUTLIP, S. M.; CENTER, A. H. *Relaciones públicas*. 4^a ed. Madrid: Rialp, 1972.
- CUTLIP, S. M.; CENTER, A. H.; BROOM, G. M. *Effective public relations*. 7^a ed. New Jersey: Prentice-Hall, 1994.
- DANIEL, M. “Espanya: la cultura durant la guerra”. A: BRITT, D [dir.] *Art i poder: l’Europa dels dictadors 1930-1945*. Barcelona: CCCB: Institut d’Edicions de la Diputació de Barcelona, 1996.

- DE LA CIERVA, R. *Bibliografía sobre la Guerra de España (1936-1939) y sus antecedentes históricos: fuentes para la historia contemporánea de España*. Madrid: Ministerio de Información y Turismo, 1968.
- DE LA MORA, C. *Doble esplendor: autobiografía de una mujer española*. México: Atlante, 1944.
- DIEZ PUERTAS, E. *El montaje del franquismo: la política cinematográfica de las fuerzas sublevadas*. Barcelona: Alertes, 2002.
- D'ORS, C. *El Noucentisme: presupuestos ideológicos, estéticos y artísticos*. Madrid: Càtedra, 2000 (Cuadernos Arte; 36).
- DE FLEUR, M. L.; BALL-ROKEACH, S. J. *Teorías de la comunicación de masas*. 5a ed. rev. i ampl. Barcelona; Buenos Aires; México: Paidós, 1993. Edició original: *Theories of mass communication*. New York; London: Longman, 1989. Traducció de Joan Soler Chic.
- DE PABLO CONTRERAS, S. "El periodismo de los nuevos medios: el cine, el magazine y la radio". A: GÓMEZ MOMPART, J. P.; MARÍN, E. [eds.] *Historia del periodismo universal*. Madrid: Síntesis, 1999, p.185-211.
- DOMENACH, J. M. *La propaganda política*. Barcelona: edicions 62, 1963. (Col·lecció a l'abast; 7). Edició original: *La propagande politique*. Paris: Presses Universitaires de France, 1950. (Que sais-je?; 448). Traducció de Josep M. Palacios.
- DOMÈNECH GILART, J. "La publicitat i la ràdio". A: *V Congrès International de la Publicité*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1938, p. 34-36.
- DOOB, L. W. *Propaganda: its psychology and technique*. New York: Henry Holt, 1935.
- DOOB, L. W. *Public opinion and propaganda*. New York: Henry Holt, 1948.
- DRIENCOURT, J. *La propagande: nouvelle force politique*. Paris: Librairie Arman Colin, 1950.
- DURAN, L. "Una obra de govern densa i consistent". A: SOLÉ I SABATÉ, J. M. [dir.]. *Lluís Companys: president de la Generalitat de Catalunya: biografia humana i política*. Vol. 2. 1931-1940. Barcelona: Generalitat de Catalunya: Fundació Enciclopèdia Catalana, 2006, p. 93-137.
- DURANDIN, G. *La información, la desinformación y la realidad*. Barcelona: Buenos Aires; México, Paidós, 1995. (Paidós Comunicació; 69). Edició original *L'information, la désinformation et la réalité*. Paris: Presses Universitaires de France, 1993. Traducció de Ferran Meler Ortí.
- DURANDIN, G. *La mentira en la propaganda política y en la publicidad*. 2ª ed. Barcelona; Buenos Aires; México: Paidós, 1990, p. 21-23. Edició original: *Les mensonges en propagande et en publicité*. Paris: Presses Universitaires de France, 1982. Traducció de Irene Agoff.
- EDWARDS, V. *Group Leader's Guide to Propaganda Analysis*. New York: Institute for Propaganda Analysis, 1938.
- EGUIZÁBAL, R. *Historia de la publicidad*. Madrid: Eresma & Celeste, 1998.
- EGUIZABAL, R. *La publicidad y los libros: 1920-1972*. Madrid: Universidad Complutense de Madrid, 2001. (Documentos de trabajo).
- EGUIZÁBAL, R. *Industrias de la conciencia: una historia social de la publicidad en España (1975-2009)*. Barcelona: Península, 2009.

- ELLUL, J. *Propagandes*. Paris: Economica, 1990. Edició original de 1962.
- ELLUL, J. *Historia de la propaganda*. Caracas: Monte Avila, 1969. Edició original: *Histoire de la propagande*. Paris: Presses Universitaires de France, 1967.
- ESPINET, F. *Notícia, imatge, simulacre: la recepció de la societat de comunicació de masses a Catalunya: de 1888 a 1939*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona. Servei de Publicacions, 1997.
- ESPINET, F. *La ràdio com oralitat a l'estiu del 1936 a Catalunya*. [En línia]. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona. Departament d'Història Moderna i Contemporània, 2006, p. 23. <<http://republica-republicanisme.uab.es/docs/8e98d81f8217304975ccb23337bb5761.pdf>> [Consulta: 31 juliol 2009]
- ESPINET, F.; TRESSERRAS, J. M. *La gènesi de la societat de masses a Catalunya, 1888-1939*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 1999, p. 55. (Materials; 67).
- ESPLÁ, C. *Mi vida hecha cenizas: diarios 1920-1965*. Sevilla: Renacimiento, 2004. (Biblioteca del exilio - Memoria del exilio. Anejos; 6).
- FABRA, P. *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona: Edhasa, 1997. Edició original de 1932.
- FAGES, P. "Joan Castanyer, una ombra amb perfil propi". A: PASCUET, R.; PUJOL, E. [dirs.]. *La revolució del bon gust: Jaume Miravittles i el Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya (1936-1939)*. Barcelona: Arxiu Nacional de Catalunya: Viena: Ajuntament de Figueres, 2006, p. 52-53.
- FAGES, P. "Laya Films, una propaganda de cine". A: PASCUET, R.; PUJOL, E. [dirs.]. *La revolució del bon gust: Jaume Miravittles i el Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya (1936-1939)*. Barcelona: Arxiu Nacional de Catalunya: Viena: Ajuntament de Figueres, 2006, p. 112-113.
- FARRERAS, E.; GASPAR, J. *Memòries: art i vida a Barcelona: 1911-1996*. Barcelona: La Campana, 1997.
- FERNÁNDEZ JURADO, R. *Memòries d'un militant obrer (1930-1942)*. Barcelona: Hacer, 1987.
- FERNÁNDEZ SORIA, J. M. "Medios de comunicación y extensión cultural en el Ejército republicano". A: TUÑÓN DE LARA, M. [dir.] *Comunicación, cultura y política durante la II República y la Guerra Civil*. Bilbao: Universidad del País Vasco, 1990, Vol. 2, p. 376-401.
- FERRÉ, T. *Agustí Centelles i Ossó: un fotoperiodista a l'exili (1939-1944): imatges del camp de concentració de Bram*. [Treball de recerca] Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 2006.
- FERRER, E. *De la lucha de clases a la lucha de frases: de la propaganda a la publicidad*. Madrid: El País, 1992.
- FERRER, E. *La publicidad: textos y conceptos*. 3ª ed. México: Trillas, 1987. Primera edició de 1980.
- FIGUERES, J. M. *Prensa i nacionalisme: el periodisme en la reconstrucció de la identitat catalana*. Barcelona: ECSA, 2002.
- FOGUET, F. *Teatre, guerra i revolució: Barcelona, 1936-1939*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2005.

- FOGUET, F. “L’herència fecunda”. Llibret introductori. A: *7 llibres infantils editats pel Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya 1937-1938*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2006, p. 5-22.
- FONTANA, J. “Catalunya en l’Espanya del segle XIX”. A: VILAR, P. [dir.] *Història de Catalunya*. Vol 5. *La fi de l’antic règim i la industrialització (1787-1868)*. Barcelona: Edicions 62, 1988, p. 453-464.
- FONTSERÈ, C. “El Sindicato de Dibujantes Profesionales”. A: TERMES, J. [ed.] *Carteles de la República y de la Guerra Civil*. Barcelona: Centre d’Estudis d’Història Contemporània. Ed. La Gaya Ciència, 1978, p. 353-377.
- FONTSERÈ, C. “Los carteles de la guerra civil”. A: SOLÉ I SABATÉ, J. M. [coord.] *Cataluña en la Guerra Civil Española*. [Barcelona]: La Vanguardia, [1986?], p. 298-299.
- FONTSERÈ, C. *Memòries d’un cartellista català (1931-1939)*. Barcelona: Pòrtic, 1995.
- FONTSERÈ, C. *Un exiliat de tercera: a París durant la Segona Guerra Mundial*. Barcelona: Proa, 1999. (Proa memòria; 8).
- FORCADA, E. *Josep Subirats: periple d’un artista: del front als camps de concentració i dels batallons disciplinaris als suburbis de Barcelona (1936-1941)*. Perpinyà: Mare Nostrum, 2011.
- FUENTES, J. F.; FERNÁNDEZ SEBASTIÁN, J. *Historia del periodismo español*. Madrid: Síntesis, 1997.
- FRANCÈS, J. M. *Memorias de un cero a la izquierda*. México: Olimpo, 1962.
- FRANQUET, R. *Historia de la radiodifusió a Catalunya: del naixement al franquisme*. Barcelona: Edicions 62, 1986.
- FRANQUET, R. *Història de la ràdio a Catalunya al segle XX: de la ràdio de galena a la ràdio digital*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2001.
- FRASER, L. *Propaganda*. London: Oxford University Press, 1957.
- FRASER, R. *Recuérdalo tú y recuérdalo a otros: historia oral de la guerra civil española*. Barcelona: Crítica, 2007. Edició original: *Blood of Spain: the experience of Civil War 1936-1939*, 1979. Traducció de Jordi Beltrán.
- GAMONAL, M. A. *Arte y política en la guerra civil española: el caso republicano*. Granada: Diputación Provincial, 1987.
- GARCIA, J. [coord.]. *Diccionario de comunicación empresarial. Publicidad, relaciones públicas i màrqueting*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1999.
- GARCÍA BEAUDOUX, V.; D’ADAMO, O.; SLAVINSKY, G. *Propaganda gubernamental: tácticas e iconografías del poder*. Buenos Aires: La Crujía, 2011.
- GARCÍA LÓPEZ, M. *Publicidad institucional: el estado anunciante*. Málaga: Universidad de Málaga, 2001.
- GARCÍA FERNÁNDEZ, H. *Mentiras necesarias: la batalla por la opinión pública durante la Guerra Civil*. Madrid: Biblioteca Nueva, 2008. (Colección Historia).
- GARCÍA RUESCAS, F. *Historia de la publicidad en España*. Madrid: Editora Nacional, 1971.
- GARITAONANDIA, C. “Políticas de comunicación de las Juntas de Defensa del Gobierno Vasco durante la Guerra Civil”. A: TUÑÓN DE LARA, M. [dir.] *Comunicación, cultura y*

política durante la II República y la Guerra Civil. Bilbao: Universidad del País Vasco, 1990, Vol. 1, p. 24-45.

- GARITAONANDÍA, C. *La radio en España (1923-1939): de altavoz musical a arma de propaganda*. Bilbao: Universidad del País Vasco, 1988.

- GERHARD, C. *Comissari de la Generalitat a Montserrat (1936-1939)*. Barcelona: Abadia de Montserrat, 1982. (Biblioteca Abat Oliva; 26).

- GHOSE, S. *Jawaharlal Nehru, a biography*. Bombay [etc.]: Allied Publishers Limited, 1992, p. 104.

- GIBSON, I. *Queipo de Llano: Sevilla, 1936 (con las charlas radiofónicas completas)*. Barcelona: Grijalbo, 1986.

- GINER, S. *La sociedad masa: crítica del pensamiento conservador*. Barcelona: Península, 1979.

- GIRALT-MIRACLE, D. “Cartells que han fet història”. A: *Cartells de la col·lecció Fornas: producció gràfica de la Segona República i la Guerra Civil*. Barcelona: Parlament de Catalunya, Àrea de Biblioteca, 2006, p. 19-32.

- GIRALT-MIRACLE, D. “Els cartells del Comissariat: cultura informativa i modernitat”. A: PASCUET, R.; PUJOL, E. [dirs.]. *La revolució del bon gust: Jaume Miravittles i el Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya (1936-1939)*. Barcelona: Arxiu Nacional de Catalunya; Viena: Ajuntament de Figueres, 2006, p. 108-109.

- *Guerra Civil y Rádio Nacional: Salamanca (1936-939)*. Madrid: Ediciones del Instituto Oficial de la Radio y Televisión. RTVE, 2006.

- GONZÁLEZ MARTÍN, J. A. “La publicidad española: orígenes y consolidación”. A: TIMOTEO, J. [coord.] *Historia de los medios de comunicación en España: periodismo, imagen y publicidad*. Barcelona: Ariel, 1989, p. 141-150.

- GONZÁLEZ VILALTA, A. *Un catalanófilo de Madrid: epistolario catalán de Ángel Ossorio y Gallardo (1924-1942)*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona. Servei de Publicacions, 2007.

- GRIMAU, C. *El cartel republicano en la Guerra Civil*. Madrid: Càtedra, 1979.

- GRUNIG, J. E.; HUNT, T. *Dirección de relaciones públicas*. Barcelona: Gestión 2000, 2000. Edició original: *Managing public relations*. Orlando: Harcourt Brace Jovanovich, 1984. Edició adaptada per Jordi Xifra i traduïda per Adelaida Santapau.

- GUBERN, R. “El cine sonoro (1930-1939)”. A: GUBERN, R. [et al.]. *Historia del cine español*. Madrid: Càtedra, 1995, p. 123-179.

- GRANIER-BARRERA, E. *Una vida plena: memòries*. Barcelona: Hacer, 1994.

- GUANSÉ, D. *La revolució cívica: articles de La publicitat: 1937-1939*. Valls: Cossetània, 2008. Edició a cura de Francesc Foguet.

- *Guerra i propaganda. Fotografies del Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya (1936-1939)*. Amb textos de Josep M. Solé i Sabaté i Joan Villarroya. Selecció de textos històrics i fotografies a càrrec de Merche Fernández Sagrera. Barcelona: Viena, 2006.

- GUILLAMET, J. *Història del periodisme: notícies, periodistes i mitjans de comunicació*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, Servei de Publicacions; Castelló de la Plana: Publicacions de la Universitat Jaume I; Barcelona: Universitat Pompeu Fabra; València: Universitat de València, 2003.

- HERREROS, M. *Teoría y técnica de la propaganda electoral: formas publicitarias*. Barcelona: Escuela Superior de Relaciones Públicas, 1989.
- HERREROS, M. *La publicitat: fonaments de la comunicació publicitària*. Barcelona: Pòrtic, 1995, p. 26 (Pòrtic Mèdia; 10). Traducció del castellà de Xavier Pujol.
- HERRING, E. P. *Group representation before Congress*. Baltimore: The Johns Hopkins Press, 1928.
- HIGHAM, C. F. *Looking forward: mass education through publicity*. New York: A. A. Knopf, 1920.
- HITLER, A. *Mi lucha*. Barcelona: Ojeda, 2007. Títol original: *Mein Kampf*.
- HUICI, A. *Estrategias de persuasión: mito y propaganda política*. Sevilla: Alfar, 1996.
- IGLESIAS, G. *La propaganda en las guerras del siglo XX*. Madrid: Arco, 1997.
- IGLESIAS, G. *La propaganda durante la Guerra Civil española: la España republicana*. [Tesi doctoral]. Madrid: Universidad Complutense de Madrid, 2002.
- JACKALL, R. "Introduction". A: JACKALL, R. [ed.]. *Propaganda*. New York: New York University Press, 1995, p. 1-9.
- JACQUARD, R. *La desinformación: una manipulación del poder*. Madrid: Espasa Calpe, 1988.
- JOHNSTONE, N. *Hotel in flight*. London: Faber & Faber, 1939.
- JOSEPH MAYOL, M. *El salvament del patrimoni artístic català durant la Guerra Civil*. Barcelona: Pòrtic, 1971. (Llibre de butxaca; 36).
- JOSEPH MAYOL, M. *El bibliobús de la llibertat: la caiguda de Catalunya i l'èxode dels intel·lectuals catalans*. Edició a cura de Quim Torra i Jaume Ciurana. Barcelona: Símbol, 2008.
- JOWETT, G. S.; O'DONNELL, V. *Propaganda and persuasion*. Newbury Park; London; New Delhi: Sage Publications, 1986. (People and communication; 18).
- JULIÁN, I. *El cartel republicano en la Guerra Civil española*. Madrid: Ministerio de Cultura, 1993.
- JULIÁN, I. "El cartelismo y la gráfica en la guerra civil". A: BOZAL, V.; LLORENS, T. [eds.] *España: vanguardia artística y realidad social: 1936-1976*. Barcelona: Gustavo Pili, 1976, p. 45-46.
- JULIAN, I. *Les avantguardes pictòriques a Catalunya al segle XX*. Sant Cugat del Vallès: Amelia Romero, 1986.
- KERSHAW, A. *Sangre y champán: la vida y época de Robert Capa*. Barcelona: Debolsillo, 2010. Edició original: *Blood and champagne*. Traduït per Aurora Echevarría.
- KLEMPERER, V. *LTI: la lengua del Tercer Reich: apuntes de un filólogo*. Barcelona: Minúscula, 2001. Edició original: *LTI: Notizbuch eines Philologen*. Leipzig: Reclam Verlag, 1975.
- KOTLER, P.; ROBERTO, E. *Marketing social*. Madrid: Díaz de Santos, 1991.
- *La Generalitat de Catalunya. I. Els governs: programes i crisis al Parlament*. Barcelona: Undarius, 1976. (Textos; 4).

- LAKOFF, R. T. "Persuasive discourse and ordinary conversation, with examples from advertising". A: TANNEN, D. *Analyzing discourse: text and talk*. Washington: Georgetown University Press, 1982, p. 25-42.
- LASSWELL, H. *Propaganda Technique in World War*. New York; London: Garland Publishing, 1972. Primera edició de 1927.
- LASSWELL, H. "Propaganda". A: JACKALL, R. [ed.]. *Propaganda*. New York: New York University Press, 1995, p. 13-25. Reimpresió de l'article publicat a SELIGMAN, E. [ed.] *Encyclopedia of the social sciences*. Vol. 12. London: Macmillan, 1934.
- LASSWELL, H. "Must science serve political power?". A: LASSWELL, H.; LERNER, D.; SPEIER, H. [eds.]. *Propaganda and Communication in World History*. Vol. 3. *A pluralizing world in formation*. Honolulu: The University Press of Hawaii, 1979-1980, p. 3-15.
- LEE, M. *The first presidential communications agency: FDR's Office of Government Reports*. New York: State University of New York Press, 2005.
- LEENAERTS, D. *Petite histoire du magazine Vu (1928-1940): entre photographie d'information et photographie d'art*. Bruxelles : P.I.E. Peter Lang, 2010.
- LENIN, V. I. "Qué hacer?". A: *Obras escogidas*. Vol. 1. Moscú: Progreso, 1979, p. 115-270.
- *Les avantguardes a Catalunya: cicle de conferències fet al CIC de Terrassa*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999 (Biblioteca Milà i Fontanals; 34)
- *Les Dones d'Esquerra Republicana de Catalunya: 1931-1939*. Barcelona: Fundació Josep Irla, 2007.
- LIPPMAN, W. *Public Opinión*. New York: Harcourt, Brace and Company, 1922.
- LOW, M. *Cuaderno rojo de Barcelona*. Barcelona: Alikornio, 2001, p. 142-149. Edició original: *Red Spanish Notebook: the first six months of the revolution and the civil war*. London: Secker and Warburg, 1937. Traducció de Núria Pujol Valls.
- LUMLEY, F. *The Propaganda Menace*. New York; London: D. Appleton-Century, 1933.
- M. A; P. A. "Entrevista a Doménech Escorsa". A: *Art contra la guerra. Entorn del pavelló espanyol a l'exposició internacional de París de 1937*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1986, p. 243-244.
- MACKENZIE, A. J. *Propaganda boom*. London: John Gifford, 1938.
- MAGNUS, H. *El corto verano de la anarquía: vida y muerte de Durruti*. Barcelona: Anagrama, 2002 (2ª ed.) Edició original: *Der kurze Sommer der Anarchie*. Frankfurt, 1972. Traducció de Julio Forcat i Ulrike Hartmann.
- MARÍN, E. "Estabilización y novedades en la prensa diaria". A: TIMOTEO, J. [coord.] *Historia de los medios de comunicación en España: periodismo, imagen y publicidad (1900-1990)*. Barcelona: Ariel, 1989b, p. 104- 112.
- MARÍN, E. *La prensa de Barcelona durant la Segona República (1931-1936): aproximació històrica i anàlisi formal*. [Tesi doctoral] Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 1989.
- MARÍN, E.; TRESSERRAS, J. M. *Cultura de masses i postmodernitat: elogi i crítica de la comunicació contemporània*. València: Edicions 3 i 4, 1994. (Unitat; 154).
- MARÍN, E.; GÓMEZ MOMPART, J. L. "Les transformacions de la premsa catalana de la República a la Guerra". A: TUÑÓN DE LARA, M. [dir.]. *Comunicación, cultura y política*

durante la II República y la Guerra Civil. II Encuentro de Historia de la Prensa. Vol 2. Espanya (1931-1939). Bilbao: Universidad del País Vasco, 1990, p. 197-219.

- MARTÍN RAMOS, J. L. “Primer any de guerra entre dos estius, del 1936 al 1937: el Govern d’unitat obrera de Largo Caballero”. A: SOLÉ I SABATÉ, J. M.; VILLARROYA, J. [dirs.] *Catalunya durant la Guerra Civil dia a dia*. Vol. 8. *El predomini anarquista*. Barcelona: Edicions 62: La Vanguardia, 2006, p. 8-49.

- MARTÍN, F. “Un hito en la cultura española del siglo XX: el pabellón de la República”. A: *Art contra la guerra: entorn del pavelló espanyol a l’exposició internacional de París de 1937*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1986, p. 235-239.

- MARTÍNEZ FIOL, D. “Surrealisme i marxisme a Catalunya (1923-1932)”. *LOCVS AMOENVS* (1998-1999), núm. 4, p. 239-248.

- MARTÍNEZ FIOL, D. *Els sindicats de funcionaris de la Generalitat de Catalunya (1931-1939)*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 2010.

- MARTÍNEZ FIOL, D. *La sindicació dels funcionaris de la Generalitat de Catalunya (1936-1939)*. [Tesi doctoral]. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona. Departament d’Història Moderna i Contemporània, 2007.

- MARTÍNEZ MUÑOZ, P. *La cinematografia anarquista en Barcelona durante la Guerra Civil (1936-1939)*. [Tesi doctoral]. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, 2008.

- MARZO, J. L. [dir.] *Rendeix-te!: fulls volants i guerra psicològica al segle XX*. Barcelona: Centre de Cultura Contemporània de Barcelona; Institut d’Edicions. Diputació de Barcelona, 1998.

- MASSOT I MUNTANER, J. *Església i societat a la Catalunya contemporània*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 2003.

- McCLUNG LEE, A.; BRYANT LEE, E. *The fine art of propaganda: prepared for the Institute for Propaganda Analysis*. New York: Octagon Books, 1972. Edició original de 1939.

- McCLUNG LEE, A. *How to understand propaganda*. New York: Rinehart & Co., 1952.

- MENDELSON, J. “Josep Renau i el Pavelló d’Espanya a l’Exposició de París (1937)”. A: *Espais fotogràfics públics: exposicions de propaganda de “Pressa” a “The Family Man”, 1928-1955*. Barcelona: MACBA, 2008, p. 313-349.

- MERTON, R. K.; LAZARSELD, P. F. “Estudios sobre la propaganda por radio y cinematógrafo”. A: MERTON, R. K. *Teoría y estructura sociales*. 3ª ed. rev. i ampl. México: Fondo de Cultura Económica, 1992, p. 595-614. Edició original: *Social theory and social structure*. Illinois: The Free Press of Glence, 1949. Traducció de Florentino M. Torner i Rufina Borques.

- MIR, G. *Aturar la guerra: les gestions secretes de Lluís Companys davant el Govern britànic*. Barcelona: Proa, 2006.

- MIR, G. “Intents catalans per a una mediació internacional”. A: SOLÉ I SABATÉ, J. M.; VILLARROYA, J. [dirs.] *Catalunya durant la Guerra Civil dia a dia*. Vol. 18. *La Batalla de l’Ebre*. Barcelona: Edicions 62: La Vanguardia, 2006b, p. 88-103.

- MIRAVITLLES, J. *Contra la cultura burgesa*. Barcelona: L’Hora, 1931.

- MIRAVITLLES, J. “Carteles de guerra en España”. A: TERMES, J. [ed.] *Carteles de la República y de la Guerra Civil*. Barcelona: Centre d’Estudis d’Història Contemporània. Ed. La Gaya Ciència, 1978, p. 7-15.

- MIRAVITLLES, J. *Crítica del 6 d’octubre*. Barcelona: Acer, 1935.

- MIRAVITLLES, J. *Episodis de la Guerra Civil espanyola*. Barcelona: Pòrtic, 1972.
- MIRAVITLLES, J. *Gent que he conegut*. Barcelona: Destino, 1980.
- MIRAVITLLES, J. *Homes i dones a la meua vida*. Barcelona: Destino, 1982.
- MIRAVITLLES, J. "Introducción a la edición castellana". A: *Bienal de Venecia. Fotografía e información de guerra: España 1936-1939*. Barcelona: Gustavo Gili, 1977, p. 7-16. Edició original: *Spagna: 1936-1939. Fotografia e informazione di guerra*. Venecia: Marsilio Editore, 1976.
- MIRAVITLLES, J. *Més gent que he conegut*. Barcelona: Destino, 1981.
- MIRAVITLLES, J. [Pròleg]. A: CAPARRÓS, J. M. *El cine republicano español: 1931-1939*. Barcelona: Dopesa, 1977b.
- MONZÓN, C. *Opinión pública, comunicación y política: la formación del espacio público*. Madrid: Tecnos, 1996.
- MORAN, J.; RABELLA, J. A. *Diccionari etimològic manual*. Barcelona: Edicions 62, 1999.
- MORENO CANTANO, A. C. [coord.] *Cruzados de Franco: propaganda y diplomacia en tiempos de guerra (1936-1945)*. Gijón: Ediciones Trea, 2013.
- MUCCHIELLI, R. *Psychologie de la publicité et de la propagande*. Paris: Librairies Techniques, 1972.
- MUNSON, G. *Twelve decisive battles of the mind: the story of propaganda during the Christian era*. New York: Greystone Press, 1942.
- MURIÀ, J. M. *Vivències d'un separatista*. Barcelona: El llamp, 1985.
- NARANJO, J. "Les avantguardes fotogràfiques a Espanya (1925-1945)". A: *Les avantguardes fotogràfiques a Espanya (1925-1945)*. Barcelona: Fundació La Caixa, 1997, p. 14-39.
- NÚÑEZ DE PARDO, S. *Servicios de Información y propaganda en la Guerra Civil espanyola: 1936-1939*. [Tesi doctoral]. Madrid: Universidad Complutense de Madrid, 1992.
- NÚÑEZ DÍAZ-BALART, M. *La prensa de guerra en la zona republicana durante la Guerra Civil Española: 1936-1939*. Madrid: Ediciones de la Torre, 1992. (Nuestro mundo; 27-29)
- NÚÑEZ DIAZ-BALART, M. "La prensa de las Brigadas Internacionales". A: TUÑÓN DE LARA, M. [dir.] *Comunicación, cultura y política durante la II República y la Guerra Civil*. Bilbao: Universidad del País Vasco, 1990, vol. 2, p. 405-426.
- OJEDA, M. *México y la guerra civil española*. Madrid: Turner, 2005.
- OLIVÉ VILAPLANA, B. Barcelona: Generalitat de Catalunya - Memorial Democràtic. [en línia]
http://bancmemorial.gencat.cat/web/search_advanced/?proyecto=&informant=vilaplana&lugarN=&municipioID=&idioma=&filtro=y [Consulta 14 abril 2015]
- ORTÍNEZ, M. *Una vida entre burgesos: memòries*. Barcelona: Edicions 62, 1993. (Biografies i Memòries; 20).
- ORWELL, G. *Homenatge a Catalunya: un testimoni sobre la revolució espanyola*. Barcelona: Ariel, 1969. Traducció al català de Ramon Folch i Camarasa.

- OTERO, M. T. *Teoría y estructura del ceremonial y el protocolo*. Sevilla: Mergablum, 2000.
- PARCERISAS, P. “L’ull de la fotografia moderna”. A: *Pere Català Pic: fotografia i publicitat*. Barcelona: Fundació La Caixa; Lunwerg editors, 1998, p. 9-95.
- PARÉS I MAICAS, M. *Introducción a la comunicación social*. Barcelona: Promociones y Publicaciones Universitarias, 1992.
- PASCUET, R.; PUJOL, E. [dirs.] *La revolució del bon gust. Jaume Miravittles i el Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya (1936-1939)*. Barcelona: Arxiu Nacional de Catalunya; Viena: Ajuntament de Figueres, 2006.
- PASTOR PETIT, D. *Hollywood respon a la Guerra Civil (1936-1939): panoràmica humana i artística*. Barcelona: Llibres de l’Índex, 1997.
- PAYNE, R. *The Civil War in Spain*. London: Secker & Warburg, 1962.
- PAZ, A. *Guerre d’Espagne*. París: Éditions Hazan, 1997.
- PAZ, M. A. “Las agencias de noticias y la comunicación de masas”. A: GÓMEZ MOMPART, J. P.; MARÍN, E. [eds.] *Historia del periodismo universal*. Madrid: Síntesis, 1999, p. 101-136.
- PAZ, M. A. “La creación de la Agencia EFE: medios técnicos y objetivos”. A: TUÑÓN DE LARA, M. [dir.] *Comunicación, cultura y política durante la II República y la Guerra Civil*. Bilbao: Universidad del País Vasco, 1990, Vol. 2, p. 518-530.
- PERAN, M.; SUÁREZ, A.; VIDAL, M. “Noucentisme i ciutat”. A: *Noucentisme i ciutat*. Barcelona; Madrid: Centre de Cultura Contemporània de Barcelona; Electa, 1994, p. 9-31.
- PEREIRA CASTAÑARES, J. C. “De una guerra a otra: la política exterior del franquismo (1936-1939)”. A: MORENO CANTANO, A. C. [coord.] *Cruzados de Franco: propaganda y diplomacia en tiempos de guerra (1936-1945)*. Gijón: Ediciones Trea, 2013, p. 13-34.
- PERMANYER, L. *Antoni Clavé fa memòria*. Barcelona: La Campana, 2005.
- PINEDA, A. “La propaganda política en ‘1984’”. A: HUICI, A.; PINEDA, A. [coords.] *Propaganda y comunicación*. Sevilla: Comunicación Social, 1994, p. 84-118.
- PINEDA, A. *Elementos para una teoría comunicacional de la propaganda*. Sevilla: Alfar, 2006.
- PINEDA, A. “Chomsky y Orwell: hacia un modelo de propaganda de élite”. A: VAZQUEZ, M.; SIERRA, F. [coord.] *La construcción del consenso: revisitando el modelo de propaganda de Noam Chomsky*. Madrid: Miranda Editorial, 2006, p. 39-110.
- PINEDA, A. “Relaciones públicas y propaganda: algunas reflexiones teórico-conceptuales”. [En línea]. [S. l]: III Congreso Internacional de Investigación y Relaciones Públicas, 2007, p. 5-6. <<http://congreso.us.es/congresorrpp/iiiAntonioPinedaCachero.pdf>> [Consulta: 12 noviembre 2008]
- PIZARROSO, A. “Corresponsales extranjeros en la Guerra Civil: panorama y estado de la cuestión”. A: *El papel de los corresponsales en la Guerra Civil Española: homenaje a George Steer*. Guernica: Gernika-Lumoko Udala, 2003, p. 226-246.
- PIZARROSO, A. *Historia de la propaganda*. 2ª ed. ampl. Madrid: Eudema, 1993. Edició original de 1990.

- PIZARROSO, A. “Las relaciones públicas en el mundo de la comunicación política y la propaganda”. A: FERNÁNDEZ AREAL, M. [dir.]. *Relaciones públicas y protocolo*. Pontevedra: Diputación provincial, 1997, p. 47-69.
- PIZARROSO, A. “La Guerra Civil española, un hito en la historia de la propaganda”. [En línia]. [s.l.]: *El Argonauta Español*, 2005. <<http://argonauta.imagenon.org/document62.html>> [Consulta: 6 maig 2006].
- PLANELLAS-WITZSCH, M. *El somriure de Catalunya: un retrat biogràfic de Jaume Miravittles*. Barcelona: Duxelm, 2008.
- POBLET, F. “El Comissariat de Propaganda: l’aparell propagandístic del Govern català ideat i dirigit per Jaume Miravittles”. A: SOLÉ I SABATÉ, J. M.; VILLARROYA, J. [dirs.] *Catalunya durant la Guerra Civil dia a dia*. Vol. 7. *Les forces polítiques i sindicals: el Comissariat de Propaganda*. Barcelona: Edicions 62: La Vanguardia, 2006, p. 98-109.
- POBLET, F. “L’esclat del fotoperiodisme: la càmera al front dels catalans Centelles, Sagarra i els Brangulí”. A: SOLÉ I SABATÉ, J. M.; VILLARROYA, J. [dirs.] *Catalunya durant la Guerra Civil dia a dia*. Vol. 6. *La revolució arreu de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62: La Vanguardia, 2006, p. 110-117.
- POBLET, F. “Manufactures Sedó, una indústria tèxtil col·lectivitzada”. A: *Catalunya durant la Guerra Civil dia a dia*. Vol. 9. *L’economia revolucionària*. Barcelona: Edicions 62: La Vanguardia, 2006, p. 117-124.
- POBLET, F. “Premsa i revolució: entre el periodisme i la propaganda política”. A: SOLÉ I SABATÉ, J. M.; VILLARROYA, J. [dirs.] *Catalunya durant la Guerra Civil dia a dia*. Vol. 3. *La Catalunya revolucionària*. Barcelona: Edicions 62: La Vanguardia, 2006, p. 58-96
- PONS, A. “Jaume, Met, Mil Miravittles”. A: *Deu daus*. València: Eliseu Climent, 1991, p. 55-69.
- PORTER I MOIX, M. *Historia del cinema a Catalunya (1895-1990)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1992.
- POZO, J. A. “La formació de poder revolucionari: el Comitè de Milícies Antifeixistes de Catalunya”. A: *Catalunya durant la Guerra Civil dia a dia*. Vol 3. *La Catalunya revolucionària*. Barcelona: Edicions 62: La Vanguardia, 2006, p. 10.
- PRAT GABALLÍ, P. *La publicidad científica: una nueva técnica*. Barcelona: Gràfiques Ibèria, 1990. (“Clases de enseñanza mercantil”, Barcelona, curso 1915-1916. [Barcelona]: Casa Lonja de Mar; Cámara de Comercio y Navegación de Barcelona).
- PRAT GABALLÍ, P. *Publicidad racional*. Barcelona: Labor, 1934.
- PRAT GABALLÍ, P. *Nuevos principios de correspondencia comercial: la carta como vehículo de relación e intercambio y como medio de publicidad*. Barcelona: G. Gili editor, 1939.
- PRAT GABALLÍ, P. *Publicidad combativa*. 2ª ed. Barcelona; Madrid: Labor, 1959.
- PRAT GABALLÍ, P. *El poder de la publicidad*. Barcelona: Juventud, 1939.
- PRATKANIS, A.; ARONSON, E. *La era de la propaganda: uso y abuso de la persuasión*. Barcelona [etc.]: Paidós, 1994, p. 28-29. Edició original: *Age of propaganda: The everyday use and abuse of persuasion*. New York: W. H. Freeman and Co., 1992. Traducció de Rafael Andreu i Jorge Vigil.
- PRESTON, P. *Idealistes sota les bales: històries de la Guerra Civil*. Barcelona: Proa, 2007. Traducció de Laia Font i Mateu.

- *Publicitat a Catalunya 1857-1957: Roldós i els pioners*. Llibret de l'exposició celebrada al Palau Robert de Barcelona del 6 d'octubre de 2011 al 29 de gener de 2012.
- *Publicitat a Catalunya. 80 anys d'associacionisme professional*. Textos de Joaquín Lorente. Barcelona: Col·legi de Publicitaris i Relacions Públiques de Catalunya, 2006.
- PUERTO PARRAMON, J. *Aproximació a la Cobla Barcelona*. Santa Coloma de Farners: Agrupació Sardanista Farners GISC, 1998.
- PUJADAS, X. "Entre l'estadi i la trinxera: desenvolupament i presència de l'activitat esportiva en la rera guarda catalana (1936-1939)". A: *Catalunya durant la Guerra Civil dia a dia*. Vol. 10. *La creació de l'Exèrcit Popular*. Barcelona: Edicions 62: La Vanguardia, 2006, p. 36-69.
- QUALTER, T. H. *Opinion control in the democracies*. New York: St. Martin's Press, 1985.
- QUALTER, T. H. *Publicidad y democracia en la sociedad de masas*. Barcelona: Paidós, 1994. Edició original: *Advertising and democracy in the mass age*. London: The Mcmillan Press, 1991. Traducció de Pilar Vázquez Mot.
- QUENTIN, P. *La propagande politique: une technique nouvelle*. Paris: Plon, 1943.
- QUEROL, C. *Herny Buckley (Manchester, 1904 – Sitges, 1972): corresponsal britànic del The Daily Telegraph a la Guerra Civil espanyola*. Vilafranca del Penedès: Ajuntament de Sitges: Edicions i propostes culturals, 2009.
- QUINTANA, J. M. *Nicolau Maria Rubió i Tudurí: 1891-1981: literatura i pensament*. Barcelona: Institut Menorquí d'Estudis: Curial: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002.
- RAGUER, H. *Joan Vilar i Costa: profeta de la diàspora*. Barcelona: Claret, 2014.
- RAGUER, H. "Persecució religiosa i salvament de vides". SOLÉ I SABATÉ, J. M.; VILLARROYA, J. [dirs.] *Catalunya durant la Guerra Civil dia a dia*. Vol. 5. *Violència, repressió i primer exili*. Barcelona: Edicions 62: La Vanguardia, 2006, p. 44-69.
- RAICH, G. "Documentation". A: *V Congrés Internacional de la Publicité*. Barcelona: Comissariat de Propaganda, 1938, p. 53-56.
- *Revistas y guerra: 1936-1939*. Madrid: Museo Nacional de Arte Reina Sofía, 2007.
- REYZÁBAL, M. V. *Propaganda y manipulación*. Madrid: Acento, 1999.
- REYZÁBAL, M. V. *La comunicación oral y su didáctica*. Madrid: La Muralla, 1999b.
- RIBAS, A. *Los medios de comunicación social utilizados en una experiencia de propaganda*. [Treball de recerca inèdit]. Barcelona. Escola de Periodisme de l'Església. 1973.
- RICKARDS, M. *Posters of the First World War*. New York: Walker and Company, 1968.
- RIDRUEJO, D. *Casi unas memorias*. Barcelona: Península, 2007.
- RIMBAU, E. *El paisatge abans de la batalla: el cinema a Catalunya (1896-1939)*. Barcelona: Llibres de l'Índex, 1994.
- RIVAS TROITIÑO, J. M. "Desinformación: revisión de su significado. Del engaño a la falta de rigor". *Estudios sobre el mensaje periodístico*. (1995), núm. 2, p. 75-83.
- RIVAS TROITIÑO, J. M. "11-M: apuntes sobre el fracaso de la desinformación o de cómo prevalece la información sobre la convicción". *Estudios sobre el mensaje periodístico*. (2004), núm. 10, p. 175-189.

- ROCA, F. “Una fita en l’exportació de la cultura catalana”. A: *Art contra la guerra: entorn del pavelló espanyol a l’Exposició Internacional de París de 1937*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1986, p. 65-68.
- RODRÍGUEZ CARBALLEIRA, A. *El lavado de cerebro: psicología de la persuasión coercitiva*. Barcelona: Boixareu Universitaria, 1992.
- ROVIRA I VIRGILI, A. *Els darrers dies de la Catalunya republicana: memòries sobre l’èxode català*. Barcelona: Proa, 1999. Edició original: Buenos Aires, 1940.
- RÚA, J. M. “Esclaten els Fets de Maig”. A: SOLÉ I SABATÉ, J. M.; VILLARROYA, J. [dirs.] *Catalunya durant la Guerra Civil dia a dia*. Vol. 13. *Els Fets de Maig del 1937*. Barcelona: Edicions 62: La Vanguardia, 2006, p. 8-49.
- RÚA, J. M. “Fugida d’intel·lectuals i polítics malvistos pel nou règim revolucionari”. A: SOLÉ I SABATÉ, J. M.; VILLARROYA, J. [dirs.] *Catalunya durant la Guerra Civil dia a dia*. Vol. 5. *Violència, repressió i primer exili*. Barcelona: Edicions 62: La Vanguardia, 2006, p. 104-112
- RUSSEL, B. *La educación y el orden social*. Barcelona: Edhasa, 2004. Edició original: *Education and the social order*. George Allen & Unwin Ltd; The Bertrand Russel Peace Foundation, 1932. Traducció de José Vicuña i Ángeles Ortuño.
- SABATÉ, J. *La publicitat*. Barcelona: Pòrtic, 1997.
- SÁNCHEZ, P. *La maçoneria en la societat catalana del segle XX, 1900-1947*. Barcelona: Edicions 62, 1993.
- SANDERS, M.; TAYLOR, P. M. *British Propaganda during the First World War, 1914-1918*. London: The MacMillan Press, 1982.
- SANI, G. “Propaganda”. A: BOBBIO, N.; MATTEUCCI, N. [dirs.]. *Diccionario de Política*. Vol. 2. Madrid: Siglo XXI, 1983, p. 1.333-1.336.
- SANTACANA, C. *L’esport català en imatges: dels inicis a la Guerra Civil*. Barcelona: Generalitat de Catalunya-Departament de la Presidència-Secretaria General de l’Esport, 2006.
- SANTESMASES, M.: *Términos de Marketing*. 5ª ed. rev. i ampl. Madrid: Pirámide, 1996.
- SATUÉ, E. “El cartellisme català del temps de la República”. A: *República! Cartells i cartellistes (1931-1939)*. Barcelona: Viena, 2006, p. 33-47.
- SATUÉ, E. *El llibre dels anuncis*. Vol. 2. *Anys d’aprenentatge (1931-1939)*. Barcelona: Alta fulla, 1985. (Pedrís; 21).
- SEGURA, A. “Política, ideologia, poder i propaganda a l’Europa d’entreguerres”. A: PASCUET, R.; PUJOL, E. [dirs.]. *La revolució del bon gust: Jaume Miravittles i el Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya (1936-1939)*. Barcelona: Arxiu Nacional de Catalunya: Viena: Ajuntament de Figueres, 2006, p. 21-26.
- SIM. *Estampas de la Revolución Española: 19 Julio de 1936*. [Barcelona]: Oficinas de Propaganda CNT-FAI, [c. 1936].
- SMITH, E. “New York’s aid to the Spanish Republic”. A: CARROL, P.; FERNANDEZ, J. [eds.] *Facing Fascism: New York & the Spanish Civil War*. New York: Museum of the city of New York, 2007, p. 40-51.
- SMITH, T. J. “Propaganda and the Techniques of Deception”. A: SMITH, T. J [ed.] *Propaganda*. Nova York: Praeger, 1989, p. 65-98.

- STURMINGER, A. *3000 años de propaganda política*. Madrid: Cid, 1965. Edició original: *3000 Jahre Politische Propaganda*. Wien: Herold, 1960. Traducció de Valentín Guerra Clemente.
- SOBREQÜÉS, J. [ed.] *Història contemporània de Catalunya*. Vol. 2. Barcelona: Columna, 1997.
- SOLÀ, L.; CAPDEVILA, J. *Andreu Dameson: geni de la caricatura*. Barcelona: Duxelm, 2011.
- SOLÉ SABATÉ, J. M. [dir.] *La guerra civil a Catalunya (1936-1939)*. Vol. 3. *Catalunya, centre neuràlgic de la guerra*. Barcelona: Edicions 62, 2004.
- SOLÉ I SABATÉ, J. M.; VILLAROYA, J. “Lluís Companys i Jover: polític”. A: SOLÉ I SABATÉ, J. M. [dir.] *Història de la Generalitat de Catalunya i dels seus presidents*. Vol. 3. *1714-2005*. Barcelona: Generalitat de Catalunya: Enciclopedia Catalana, 2003, p. 98-141.
- SPEER, A. *Memorias*. Barcelona: El Acantilado, 2001. (Acantilado; 51). Edició original: *Erinnerungen*. Traducció d'Àngel Sabrido.
- SUMPTER, J. W.; TANKARD, R. *Media awareness of media manipulation: the use of the term “spin doctor”*. Kansas: Annual meeting of the Association for Education in Journalism and Mass Communication, 1993.
- SUNZI. *L'art de la guerra*. 2ª ed. Traducció del xinès i introducció de Seán Goleen i Marisa Presas. Barcelona: Servei de publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona; Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2010. (Clàssics de l'Orient; 6).
- TARRADELLAS, J.; GOVERN DE LA GENERALITAT. *Crònica de la Guerra Civil a Catalunya*. Vol. 1. Barcelona: Dau, 2008.
- TAYLOR, P. M. *Munitions of the mind: a history of propaganda from the ancient world to the present era*. Manchester; New York: Manchester University Press, 1995.
- TERMES, J. “De la revolució de setembre a la fi de la guerra civil”. A: VILAR, P. [dir.] *Historia de Catalunya*. Vol. 6. *De la revolució de setembre a la fi de la guerra civil*. Barcelona: Edicions 62, 1987.
- THOMSON, O. *Mass persuasion in history: an historical analysis of the development of propaganda technique*. Edimburg: Paula Harris Publishing, 1977.
- TIMOTEO, J. *Historia y modelos de la comunicación en el siglo XX: el nuevo orden informativo*. Barcelona: Ariel, 1992.
- TIMOTEO, J.; SECANELLA, P. M. “Propaganda”. A: BENITO, A. [dir.] *Diccionario de ciencias y técnicas de la comunicación*. Madrid: Ediciones Paulinas, 1991, p. 1146-1168.
- TORMO, D. “El triomf republicà i popular el 19 de juliol”. A: *Catalunya durant la Guerra Civil dia a dia*. Vol. 2. *El cop d'estat i el seu fracàs a Catalunya*. Barcelona: Edicions 62: La Vanguardia, 2006, p. 46-105.
- TORO, L. “‘El cartellisme ens va fer obrir els ulls a tots’. Entrevista realitzada a Carles Fontserè l'any 2003, després de la resolució del govern contrària a la devolució”. A: *Els documents confiscats/retornats a Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya: Departament de Cultura, 2006, p. 333-336.
- TORRES, E. *Quasi un dietari: memòries 1926-1949*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003. (Biblioteca Serra d'Or; 316).
- TORYHO, J. *Del triunfo a la derrota*. Barcelona: Argos Vergara, 1978.

- TRESSERRAS, J. M. *‘D’Ací i d’Allà’: aparador de la modernitat (1918-1936)*. Barcelona: Llibres de l’Índex, 1993.
- TRESSERRAS, J. M. *‘D’Ací i d’Allà’ (1918-1936): aparador de la modernitat i la massificació*. [Tesi doctoral] Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 1989.
- TRESSERRAS, J. M. “La propaganda de guerra”. A: RAGUER, H. [dir.] *Història. Política, societat i cultura dels Països Catalans*. Vol. 9. Barcelona: Enciclopedia Catalana, 1999, p. 330-331.
- TRESSERRAS, J. M.; MARÍN, E. *El regne del subjecte: per una teoria materialista de la comunicació social*. Barcelona: El Llamp, 1987.
- TRESSERRAS, J. M. “La sociedad de comunicación de masas en España”. A: TIMOTEO, J. [coord.] *Historia de los medios de comunicación en España: periodismo, imagen y publicidad (1900-1990)*. Barcelona: Ariel, 1989, p. 96- 103.
- TYE, L. *The father of spin: Edward L. Bernays and the birth of public relations*. New York: Doug Peacock, 1998.
- UCELAY-DA CAL, E. “Renau, Miravittles i Ors: tres propagandistes”. A: RAGUER, H. [dir.] *Història. Política, societat i cultura dels Països Catalans*. Vol. 9. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1999, p. 354-355
- UCELAY-DA CAL, E. *La Catalunya populista: imatge, cultura i política en l’etapa republicana (1931-1939)*. Barcelona: La Magrana, 1982.
- UCELAY-DA CAL, E. “La crisi de la postguerra”. A: GABRIEL, P. [dir.] *Història de la cultura catalana*. Vol 8. *Primeres avantguardes. 1918-1930*. Barcelona: Edicions 62, 1996, p. 32-80.
- URZÁIZ, J. *De las relaciones públicas a la comunicación social integrada: nueva estrategia comunicativa para empresas e instituciones*. Madrid: San Martín, 1997.
- VANDER ZANDEN, J. W. *Manual de psicología social*. Barcelona; Buenos Aires; México: Paidós, 1989. Edició original: *Social psychology*. New York: Random House, 1977. Traducció de Leandro Wolfson.
- VARGAS ALONSO, F. M. “Camino de Armagedón: corresponsales de guerra y conflictos bélicos (1936-1939)”. A: *El papel de los corresponsales en la Guerra Civil Española. Homenaje a George Steer*. Guernica: Gernika-Lumoko Udala, 2003, p. 150-205.
- VENTEO, D. “Primera notícia general del Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya (1936-1939)”. A: PASCUET, R.; PUJOL, E. [dirs.]. *La revolució del bon gust: Jaume Miravittles i el Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya (1936-1939)*. Barcelona: Arxiu Nacional de Catalunya; Viena: Ajuntament de Figueres, 2006, p. 31-134.
- VENTÍN, J. A. *La guerra de la radio: 1936-1939*. Barcelona: Mitre, 1986. (Textos de periodismo).
- VERGÉS, F. “Aproximació a Jaume Miravittles”. A: MIRAVITLLES, J. *Gent que he conegut*. Barcelona: Destino, 1980, p. 7-11.
- VIREECK, G. S. *Spreading germs of hate*. New York: H. Liveright, 1930.
- VILA, P. *La fesomia geogràfica de Catalunya. Barcelona, Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya, 1937*. Barcelona: Laia, 1977. Presentació d’Enric Lluch.
- VILAR, P. *La Guerra Civil española*. Barcelona: Crítica, 1996, p. 124. Traducció de José Martínez.

- VILLARROYA, J. “1936-1939. Entre la revolució i la guerra”. A: SOLÉ I SABATÉ, J. M. [dir.]. *Lluís Companys: president de la Generalitat de Catalunya: biografia humana i política*. Vol. 2. 1931-1940. Barcelona: Generalitat de Catalunya: Fundació Enciclopèdia Catalana, 2006, p. 138-181.
- VILLARROYA, J. *Els bombardeigs de Barcelona durant la Guerra Civil (1936-1939)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999. 2^a ed.
- VILLARROYA, J. “Los bombardeos en Cataluña”. A: SOLÉ I SABATÉ, J. M. [coord.] *Cataluña en la Guerra Civil Española*. [Barcelona]: La Vanguardia, [1986?], p. 245-254.
- WELCH, D. *The Third Reich: Politics and Propaganda*. London; New York: Routledge, 1995. Edició original de 1993.
- XIFRA, J. *Teories i models de les relacions públiques*. València; Barcelona: Edicions 3 i 4, 2000. (Comunicació; 2).
- XIFRA, J. *Relacions públiques i comunicació política*. [Tesi doctoral]. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 2001.
- XIFRA, J. *Teoría y estructura de las relaciones públicas*. Madrid: McGraw-Hill, 2003.
- XIFRA, J. *Planificación estratégica de las relaciones públicas*. Barcelona: Paidós, 2005.
- YOUNG, K. *Psicología social de la propaganda*. Buenos Aires: Paidós, 1969. Edición original: *Social Psychology*. New York: Appleton Century-Crofts, 1956. Traducción de Irma Calderón.
- YOUNG, K. “La propaganda”. A: YOUNG, K. [et. al.] *La opinión pública y la propaganda*. Buenos Aires: Paidós, 1980, p. 195-236.
- ZAMBRANO, M. *Los intelectuales en el drama de España: ensayos y notas (1936-1939)*. Madrid: Hispanoamérica, 1977.
- ZERVOS, C. *L'art de la Catalogne de la seconde moitié du neuvième siècle à la fin du quinzième siècle*. Paris: Éditions Cahiers d'Art, 1937.